1690

FRANCISCI RIBERÆ PRESBYTERI SOCIETATIS IESV, ET SACRAE THEOLOGIAE

Doctoris in librum duodecim Prophetarum

COMMENTARII

SENSVM EORVNDEM PROPHETARVM
Historicum, & Moralem, persæpe etiam Allegoricum complectentes.

CVM QVATVOR COPIOSIS INDICIBVS.
Primus est quæstionum Scripturæ, quæ in hoc opere copiosius disputantur:
Alter regularum Scripturæ: Tertius locorum eiusdem:
Quartus rerum, atque verborum.

AD IOANNEM RIBERAM PATRIARCHAM
Antiochenum, Valentinorumque Archiepiscopum.

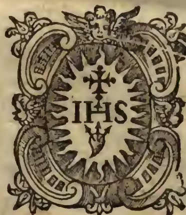

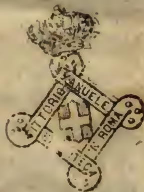

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE.

Ex Typographia Iacobi Tornerij. M. D. XC.

IOANNI RIBERAE PATRIARCHAE ANTIOCHENO, ET VALENTINORVM ARCHIEPISCOPO,

FRANCISCVS RIBERA presbyter Societatis Iesu S.

Ostquam Theologiæ magistris operam dare desij, Ioannes Patriarcha, apud quos te extremo anno consecutus sum, nihil mihi prius fuit, quam vt primo tempore leuiter, postea accuratius cũ Scholasticæ Theologiæ subtilitate scripturarum studia copularem, eaque, & re ipsa, & origine coniuncta minime dissociarem, sed quasi in antiquo fœdere, & in veteri amicitia continerem. Id vt diligentius, & liberius facerem, accidit percommode quòd haud ita multo post in celeberrimum Sancti Iacobi Zebedæi collegium cooptatus sum, quod Salmanticæ extruxit clarissimus princeps Alfonsus Fonseca Archiepiscopus Toletanus, ex quo, tanquam ex equo Troiano principes multi, atque in omni doctrinæ genere præstantissimi viri, semper prodierũt. Hic ego dum fui, vbi nemo me interpellabat, fui autem diu, totum me his literis dabam, quantumque alteræ alteris iuuarentur non sine voluptate experiens, congessi, & elaboraui nõ

 pauca,

pauca, quæ postea mihi magno vsui, ac emolumento fuerunt. Hinc factum est, vt postquam placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, vt me ad societatem filij sui adduceret, vix eadem societas scholas sacræ Scripturæ habere statuerat, cum ei me operi præfecit, ac labori. Eius muneris duodecimo iam exeunte anno hæc ad te scribo, & bonam laborum, ac vigiliarum partem, hoc est in librum duodecim Prophetarum commentarios, pignus perpetuæ meæ erga te obseruantiæ futuros mitto. Quam merito, ac recte hoc faciã, quantumque mihi de tali mearum lucubrationum patrono gratuler, dicerem multis, nisi & tibi laudes tuas audire molestum esset, & ego coram laudare eum etiam, qui dignissimus sit, possem sine pudore. Sed habes multos à quibus lauderis, neque enim tantæ, talesque virtutes, quas in te vel ab ineunte ætate nouimus, latent, aut latere possunt. Mihi hoc satis esse posset, quod societatem nostram maxime diligis, ac foues, nouisque beneficijs deuincis in dies. Deinde quod in hæc sacrarum literarum studia ardenter incumbis, & præstantissima, vt sunt, ac te, officioque tuo dignissima arbitraris: quibus Paulus instructum, atque ornatum episcopum esse vult, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicũt, arguere. Accipe igitur paterno affectu hoc, quicquid erit, libri: quod vtinam & Christianæ reipublicæ prosit, & tuo nomine non indignum videatur. Deus optimus maximus Ecclesiæ suæ diu te incolumem seruet. Ex Collegio Societatis Iesu Salmanticensi, Idibus Septembribus, anno à Christo Seruatore nato M. D. LXXXVII.

IN

IN COMMENTARIOS DVODECIM PROPHETARVM.

PROOEMIVM.

VAE ante paucos annos in Collegio no- 1
stro Salmaticensi auditoribus meis in librum duodecim prophetarum dictaueram, multis tam nostræ Societatis, quam exteris hominibus digna visa sunt, quæ literis, & memoriæ mandarentur; eaque sæpè efflagitabant, non à me modò, sed etiam (vt haberent, quomodo cessantem, & hærentem incitarent) ab ijs, qui mihi pro Christo præsunt, & iure suo iubere possunt. Ego, & si non iniuria vereor, ne illis amor erga me imposuerit; & multas magnasque in ea re difficultates inesse video; tamen ijs non parere, quibus me propter Christum ducendum, regendumque tradidi, nec possum, nec debeo. Nam vtcunque res ceciderit, tam honestus labor ex obedientia susceptus, & ad rem tantam, tamque difficilem explicandam adhibitus, vt equidem, & reor, & spero, non erit inanis in Domino. Quod si, Deo propitio, fratribus, atque conseruis meis, filijs matris meæ, sponsæ Domini mei vel ex parte vtilis esse potuerit, operam meam, quantacunque ea fuerit, fructuosissime, & felicissime collocatam arbitrabor. Accedit, quod dictata à me à plurimis sæpe descripta, tam mendosa, atque deprauata circunferuntur, vt, qualia sunt apud multos, mea dicere non audeam. Et quoniam tam multa exempla nec deleri possunt, nec corrigi; necessario hoc, quidquid erit, laboris sustinendum esse videbatur. Scio quosdam ex veteribus, quos ego potissimũ sequar, & suis locis nominabo, ex recentioribus non paucos in hunc librum edidisse commentarios. Sed quemadmodum neminem eorum ab scribendo deterruit priorum autoritas,

& eruditio; ita istorum doctrina, & copia nec extinguere posteriorum ingenia, nec retardare debent. Scriptura etenim
2 sacra (vt in prooemio libri. 1. Regum scripsit Gregorius) tam mirabiliter ab omnipotente Deo condita est, vt, & si multipliciter videatur exposita; non desint tamen ei secreta, quibus seruet occulta: quia ferè nunquam sic exponitur, vt non plura remaneant, quæ quotidie exponantur. Dabo igitur operam, Spiritus sancti gratia iuuante, vt quantum licebit, integra sit, & perfecta explanatio: atque ad Historicum sensum, quem vnum discipulis tradideram, nunc, & posteriores curæ accedant, quæ (vt est in prouerbio) meliores sunt: & mystici addantur, & quasi firmis parietibus pulcherrimum culmen imponatur. Et enim vbi aliud verba, aliud res verbis expressæ significant, & Scriptura (vt Gregorij verbis vtar) vno, eodemque sermone dum narrat gestum, prodit mysterium: si verba exponuntur, & quid res indicent tacetur: aut gestum aperitur, nec proditur mysterium, non est profecto integra, atque perfecta expositio, sed imperfecta, & inchoata. Ex quo iam prudens lector quid his mysticis sensibus efficere velim, intelligit, non locos scriptitare communes, non speciosa, & vulgi auribus grata, hinc inde concionantium more decerpere, sed plenè pro mea paruitate prophetas explicare, & oculis videndum, ac manibus legentium tenendum offerre, quod sæpe dicitur, nec sæpe ostenditur, Historico sensu alios interiores, & reconditiores in scripturis contineri, & Spiritum sanctum, quo inspirati locuti sunt sancti Dei homines, aliud verbis, vt dixi, atque aliud rebus, quas verba illa significant, indicare voluisse. Hoc sæpe Origenes, & Ambrosius, sæpe etiam Hieronymus in Prophetis, hoc Gregorius in Morali expositione libri Iob, & quorundam capitum libri primi Regum, hoc Beda, & multi alij ex veteribus fecere. Siquis ergo plura, atque elegantiora ad morum conformationem in sanctorum patrum libris reperiri dicat; quis hoc negat? quis ignorat? At Moralem duodecim Prophetarum enarrationem reperiri in sanctis patribus nego, quæ hic reperietur. Aliud est quædam ad mores pertinentia dicere, & hunc aut illum prophetæ

phetę locũ attingere, aliud totũ prophetã Morali explanatione elucidare. Vbi breuior sum, meminerit lector me non concionatoris, sed enarratoris personam sustinere, & volumen in immensum excrescere potuisse, si res tot, tamque variæ fuissent pertractandæ. Vbi longior videbor, consideret res vtiles, & ad cognitionem, ad vsumque præclaras non debuisse ieiuno, atque arido sermone perstringi. Legat Gregorij volumina; quibus cum Moralem tantum expositionem susceperit, sæpe festinat, & currit, sæpe vbi vsus poscit, diu in singulis immoratur. Sed quoniam de hoc exponendi genere in procemijs Ioelis, & Ionæ, & Habacuc iterum sum plura dicturus, duo nunc dicam: alterũ placuisse mihi in hac re quod summis scriptoribus placuit, & id me conatum fuisse sequi, quod illi cum consequebantur, multum se vtilitatis Ecclesiæ attulisse sperabant: alterum, mysticas explanationes sua inscriptione ab Historica consultò à me fuisse seiunctas, atque separatas, facileque à fastidioso lectore posse præteriri: & cũ non minus in illa operæ posuerim, quam si sola esset scribenda, nemini quod in his additum est, quasi auctarium, debere displicere. In vniuerso opere vulgatam latinam translationem, quam Ecclesia semper probauit, & ceteris prætulit, ego semper sequar ac pro virili parte defendam, locosque eius à calumnia vindicatos in extremo pene indice rerum, atq; verborum indicabo: reliquas non aspernabor, vtar eis potius, nisi vbi huic aduersantur, aut id habent, quod si teneas, nequeas id tenere, quod est in illa. Verum tam in hac defensione quã in obscurissimorum locorum elucidatione necesse habeo sæpe ad fontes, id est ad Hæbrea, & ad Græca confugere, vt Origenes, & Hieronymus, & doctissimi quique omnibus seculis fecerunt, quod (tametsi modice faciam, & multitudinem, quantum potero, vitabo) latino lectori nimium fortasse videbitur & molestum: sed habeo magnum Ecclesiæ lumen Hieronymum, qui, dum sese excusat, pro me etiam sæpe respondet, non se declamationes scribere, sed scripturam explicare, quæ integre, atque exactè sine his explicari non potest. Quod ad dicendi genus attinet, quod simplex, & planum de

indu-

Hierony. i proœm. in 3. libr. commēt. epi. ad Galat.

industria esse voluimus, hoc tantum cum eodem dicam, me non panegyricum, aut controuersiam scribere, sed commentarium; id est, hoc habere propositum, non vt mea verba laudentur, sed vt quæ ab alio dicta sunt, ita intelligantur, vt dicta sunt. Officij mei est obscura differere, manifesta perstringere, in dubijs immorari. Vnde & à plerisque commentariorum opus explanatio nominatur. Siquis eloquentiam quærit, vel declamationibus delectatur, habet in vtraque lingua Demosthenem, Tullium, Polemonem, & Quintilianum: Ecclesia Christi non de Academia, & Lycæo, sed de vili plebecula congregata est. Et paulo post: Qui per me intellecturus est Apostolum, nolo vt mea scripta difficulter intelligat, & ad interpretem cognoscendum alium quærat interpretem. Hoc si Hieronymo licuit eloquentissimo viro, quanto magis mihi ignoscere debet pius lector infanti, atque elingui?

INDEX
QVAESTIONVM AD SACRAE SCRIPTVRAE INTELLIGENTIAM
pertinentium, quæ fusius in his Commentarijs disputantur.

INDEX
REGVLARVM AD SCRIPTVRAE INTELLIGENTIAM
cum primis vtilium.

LECTORI.

Regulas scripturæ, quæ varijs in locis huius operis traduntur, vt ordine quodam comprehendãtur, visum est in duas quasi classes diuidere; alteram, quæ regulas verborum capiat, hæ sunt, quæ ad verbum vnum spectant, alteram, quæ regulas habeat sententiarum, id est, quæ non in verbo aliquo, sed in tota sententia positæ sunt. Prior numerus caput indicat, posterior numerum eiusdem capitis.

REGVLAE VERBORVM.

Diuina nomina licet idẽ significent, tñ scriptura eo semper vtĩ quod est ad rẽ, de qua agitur magis accommodatum Hos.1.n.10.Zac.13.23

2 Hebręi genitiuo nominis substantiui vtuntur pro adiectiuo: qui genitiuus si sit pluralis numeri habet vim superlatiui Hos.1.26.

3 Participiũ geminatũ cũ verbo vt fornicans fornicabitur; visitans visitabo epitasin habet, quod participiũ apud Hebr. est infinitiuus Hos.1.34.

4 Scripturæ mos est, vt sæpe differentiam aliquam temporis vsurpet, quo permansionem quandam, & durationem rei, quam narrat in illa eadem differentia temporis significet Hos.1.35.Zach.1.nu.7.

5 Parabola, & historia in hoc differunt quod in parabolis nomina non exprimunt, in historia vero exprimunt Hos.1.41.

6 Geminõ eiusdẽ dictionis hẽt vim augẽdi Hos.j.n.34.& 104

7 Vocari dicitur sæpe hoc aut illo modo, non tam quod res illud nomen habitura sit, quã quod re vera cõuenit ei quod nomine significatur Hos. 2. 15.Michę.4.25.

8 Sacræ scripturæ interpretes (quod & profanorũ librorum interpretes aliquãdo faciũt) sępe Hebraico more interpretantur, id est, Hebraici vocabuli significationem imitantur, etiam si Latinis non sit ad modum in vsu Hos. 3.7.

9 Quod antecedit, ponitur pro eo, quod sequitur, vt infirmitas pro morte Hos.4.nu.4.

cum

cum ponitur post signum vniuersale Mich.4.23.

35 Solet scriptura in vno sermone idem vocabulum proprie, & figurate accipere Mich.4.28.Zach. 2.nu.15.& 16.

36 Solet scriptura in rebus maximis nominãdis plurali vti pro singulari, siue quantitate magnæ sint, siue qualitate Mich. 5.nu.27.& 28.

37 Solet scriptura geminatione verborum vel idem valentiũ res magnas confirmare, quas certas & indubitatas esse vult Mich.5.nu.47.

38 Duo verba idem significãtia poni solẽt more Hebræorũ ad amplificationem Nah.3.n.27

39 Plurale pro vno ex pluribus Abac.1.nu. 5.Zach.9.37.

40 Solet noster interpres in Latinis nominibus genus nominis alterius linguæ vnde transfert seruare Abac.1.nu.22.

41 Consuetudo Hebræorum est vti tertia persona futuri pro verbali nomine siue actiue, siue passiue Abac.3.50.

42 Scriptura vtitur repetitionib⁹, & duplicationib⁹ ad exaggerationẽ, & cõfirmationẽ ei⁹ quod dicitur Soph.j.n.6.& 15

43 Eius quisque nomine appellatur, quem maxime imitatur Soph.1.nu.58.

44 Sæpe in nostra trãslatione loco nominis proprij ponitur eius interpretatio Sop.2. n.18

45 Personæ solent frequenter in scriptura mutari Soph.2.n.46

46 Solet scriptura nominibus femininis pro masculinis vti ad rei præstantiã significandã, solẽt.n.feminæ in quoq; genere esse pulchriores Agg.1.n.22.

47 Plagæ orbis quas Græci climata vocant iuxta situm Hierusalem, & templi in scriptura intelliguntur Zach.2. n.13

48 Scriptura in vno eodemque sermone, quædã proprie, quędam figurate accipere solet Zach.c.2.15.16.Mic.c.4.n.28

49 Cum nomini animalis additur genitiuus pluralis generis fœminini, significatur animal illud esse nouum, & adhuc matrem sequi. Zach.9.nu.37.

49 Solent Hebræi copulare duo nomina idem fere significantia, quorum posterius ponitur loco adiectiui terminantis alterum Zach. 10. nu.5.

50 Cum verbum plurale ponitur cum nomine singulari significante multitudinem, verbum illud conuenit singulis Mich.1.n.35. Zach 10.n 17.

51 Quando in noua prophetia ponitur: In die illa, neque ad præcedentia refertur, dies aliqua certa, & omnibus nota signatur Zach. 13.nu.2.

52 Frequens est in scriptura, vt alicui duo nomina habẽti nomen semper tribuatur vsitatius: ita vt alterum nomen penitus fuerit ignorandum nisi occasione aliqua in alio scripturæ loco fuisset indicatum Malach.1.6.

REGVLAE VERBORVM peculiares Prophetis.

REGVLAE SENTENTIARVM.

69 Solet ſcriptura eos, qui pietatis, vel ſceleris imitatione, ſimiles ſunt quaſi vnum populū numerare, & copulare quãuis tempore ſint valde diſiuncti, præſertim cum de ſupplicijs verba fiunt, quod ſi inter hos multi boni interiecti sũt, nullã bonorum rationem tũc habet ſcriptura, quoniam ij, de quibus loquitur nõ bonorū, ſed malorū imitatores extiterunt Hoſ. 6. nu. 29. & 30.

70 Mimeſis. i. imitatio verborū, quæ ab aliquo dicuntur tacito nomine dicentis, frequens eſt in ſcriptura Hoſ. 7. nu. 6.

71 Cũ in ſcriptura fit mẽtio hiſtoriæ alibi narratę, ſępe q̃dã addi ſolẽt, q̃ in libro illo in quo fuſius narrata eſt, ſcripta non sũt Hoſ. 10. 53. & Hab. n. 100.

72 Vnus homo poteſt eſſe figura vnius populi, & vnus populus vnius hominis Hoſ. 11. n. 12

73 Moris eſt Apoſtolis, vt duo, aut plura loca eiuſdẽ libri, vel diuerſi quaſi vnũ teſtimoniũ ponant Hoſ. 13. 33. Zac. 9. 32.

74 De animalibus ita loqui ſolet ſcriptura ac ſi homines eſſent Ioe. 1. 18.

75 Dubitationibus vtitur ſcriptura, cum dubitandũ nõ eſt, vt oſtendat homines liberi arbitrij eſſe nec Deũ præſcientia, & voluntate ſua neceſſitatem illis imponere: itẽ, vt rei difficultas oſtẽdatur, ſiue paucitas facientium id quod dicitur Ioe. 2. nu. 24. & 25.

76 Mos eſt ſcripturę ita loqui, vt non conſideret, quid cogitauerit qui fecit id quod narratur, aut quo animo fuerit, ſed ipſum id quod factũ indicat & præſefert. i. quod ex facto ipſo, aut ex eius euentu vulgariter homines ſolẽt colligere & iudicare; loquitur. n. ſæpę ad vulgi conſuetudinẽ. Ham. 2. nu. 19. Hag. 2. nu. 34.

77 Scriptura in laudibus Dei nõ ſolet ſeruare ordinem rerum geſtarum, ſicut ſeruatur in hiſtoria ſed frequẽter prius narrare, quæ poſterius geſta ſunt Ham. 2. nu. 25.

78 Solet Deus in ſcriptura ita de ſe loqui, ac ſi de alio loqueret Ham. 4. 29. Zach. 3. num. 9.

79 Sæpe ſcriptura loquitur more hominũ, qui non audẽt mala & infortunia numerare, quaſi boni animi cauſa, & præ timore, & deteſtatione illorũ Ham. 4. nu. 30.

80 Ita ſolet ſcriptura de prouincijs, aut ciuitatibus loqui, ac ſi mulieres eſſent, aut viri Ha. 5. nu. 4. Mich. 5. num. 28.

81 Mos eſt ſcripturarũ ſemp̱ aduerſis lęta ſubiũgere, & poſtq̃ triſtia Deus fuerit cõminatus, ad pœnitentiam eos quos terruit prouocat Ham. 5. 12. Iohelis. 2. 34. Mich. 2. 59.

82 Solet ſcriptura tempora ita nuncupare, vt quod de ſumma perfectioris numeri paululum excreſcit, aut infra eſt non computetur, id eſt ſolet

plenum

98 Non sacræ scripturæ modo, sed omnibus etiam historijs cõsuetum est annos regni aut vitæ alicuius interdum integros solum interdum vero ẽt imperfectos numerare Zach. 1. nu. 23.

99* Cum ea quæ dicuntur proprie accipi possunt vt verba sónant, nec quid habent absurdi contra veritatem, aut contra sanam fidei, morumve doctrinam, nullo modo dubitandum est eum esse historicum sensum: si autem maiora sunt quã vt possint illi rei conueniri re de qua dicuntur, certum est alium sensum occultiorem, & sacratiorem esse quærendum qui quãuis spiritualis videat historicus tamẽ sit Zac. 2. n. 2

100* Quæ de Christo dicuntur in scriptura, aliquando de solo capite dicuntur, aliquando de solo corpore, aliquãdo de capite & corpore simul Zach. 2 nu. 17. & 18.

101 In sensu historico, ne verbũ quidem minimum esse debet quod illi sensui nõ cõueniat, in allegorico non omnia semper conueniunt Zach. 3. n. 22.

102 Quæ de multis simul dicuntur non omnia singulis conuenirent, sed quædam his, quædam illis Zach. 10. nu. 7.

103 Consuetudo communis est, vt quod facimus impulsi aliquo affectu, qui fuit causa affectus dicaẽ facere Zac. 11. n. 32

104 Solet scriptura copulare tẽpora valde inter se disiuncta Zach. 13. nu. 1.

105 Solet scriptura per mutationem rerum firmissimarum maxime & stabilium magnã mutationem in rebus humanis significare Zach. 14. nu. 12.

106 Sæpe solet loqui scriptura non secundum id, quod sentit scriptum, sed secundũ affectum eorum, de quibus loquitur Mal. 2. nu. 24.

106 Illa opera, quæ ad proprietates diuinarum personarum non pertinent, cum communia sint, modo huic personæ tribuuntur, modo illi, vt vnitas substantiæ in personarum trinitate declaretur Malac. 3. nu. 5. & 6.

REGVLAE SENTENTIArum, quæ peculiarius deseruiunt intelligentię prophetarum.

107 Prophetæ cum mitterentur ad pronuntiandum de longinquo Christi aduentu, simul ẽt de propinquo datum est illis prophetare illud, in quo citiꝰ veraces comprobari possent. prælud io 1. nu. 10.

108 Prophetę in quibus tempus non præfertur in titulo sub illis regibus prophetarunt, sub quibus prophetauerunt ij, qui ante illos habent titulos, aut saltem, sub extremo illorum prælud. 2. nu. 8.

109 Eadem sæpe in prophetis repetuntur quę multi eodẽ tempore vaticinabantur, quo eadem

Si enim aliter accipiamus, necesse erit multa non impleri. Mich.4 nu.40 41.

120 Loq. solet Deus ecclesiæ de mẽbris quæ habet & quæ mox habitura est, quasi de vno corpore Mich.5.num.81.

121 Solet scriptura cõmemorare quæ Deus in rerũ natura facit, aut facere potest mirabilia, vt hac potẽtiæ diuinæ repræsẽtatione hostes terreat, & malos ad pœnitentiã prouocet videntes se nullo mõ posse Dei fortitudini resistere Nahu.1.n.12.

122 Prophetę perinde sumũt exẽpla à futuris, atque à præteritis, cũ omnia certa cognitione cõprehendant Nah.3. nu 10.

123 Solent prophetæ postquã locuti sunt de gentibus Euangelio subijciendis, cõmemorare illarũ gentiũ supplicia, quæ noluerũt ei obedire Abac.3.n.32

124 Regula scripturarũ est, vbi manifestissima prophetia de futuris texitur, per incerta allegoriæ non extenuare, quæ scripta sunt Abac. 3. nu.vlt.

125 Solẽt Prophetæ postquã in Iudæos prophetauerũt, ad inimicas nationes Iudęorũ sermonem cõuertere ad Iudæorũ solatium, & ad gentium ipsarum salutem Sopho.2.nu.23.

126 Solẽt alicui quædã promitti, quæ non in eo, cui promittuntur, sed in eius posteris implenda sunt, ij autem, quibus ista promittuntur, principiũ fere generis sunt Agg.2. nu.73.

127 Prophetæ in suis visionibus siue prophetijs, quæ rerũ sunt, tribuunt verbis, & quæ verborũ sunt, tribuunt rebus Zach.1. num.12.

128 Quæ in prophetis dicuntur de felicitate Hierusalem, & in ea gesta non sunt, ad ea quę in ecclesia fiunt, sunt referenda Zach.2. nu.3.

129 Non satis est ut aliqua illorum, quę de Hierusalem dicuntur in vno loco ei cõueniant, vt historicus sensus sit de terrena Hierusalẽ, sed necesse est, vt omnia quæ ibi dicuntur, conueniant Zach. 2. nu.3.

130 Inter duas exponendi rationes extremas quibus verba prophetarũ aut de populo Iudæorum, & terrena Hierusalẽ explicãtur, aut de ecclesia: media quædam tenenda est multo tutior ac verior, vt partim de Iudæis, & Ierusalẽ, partim de ecclesia dicta intelligantur Zach. 8. nu. 2.

131 Prophetæ non solum verbis, sed etiam factis prophetabãt Zac.11. num. 48.

132 Solent prophetæ cum aliquid grande, ac difficile ad credendum dicturi sunt, prius dicere Deum esse fortissimum Zach.12.num.1.

133 Solet scriptura in beneficijs quæ exhibenda narrantur recordari iam olim Hebræis exhibitorum Zach.14. 8.

IN-

INDEX LOCORVM SCRIPTVRAE OBITER IN HOC opere explicatorum.

AD LECTOREM.

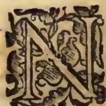

Onnulla inuenies in hoc indice, Lector, quorum aut vnum, aut alterum verbum dumtaxat explicetur. Sed, si recte consideres, inde totus fere locus explicabitur. Prior numerus, vt hactenus, Caput Prophetæ, alter numeros eiusdem capitis indicat. At numeri, qui in margine adduntur, ad versiculos pertinent in ipsis capitibus nouorum Bibliorum notatos.

5 Insulæ gentium Soph. 2. nu 44.
7 Saba, Heuila, Sabatha, Regma, Sabatha ca. Sophon. 3. nu. 28. & seq.
8 Ipse cępit esse potens in terra Zach. 10. nu. 17.
9 Et erat robustus venator coram Domino Ionæ 3. nu. 2. & 3. & 4. Zach. 10. nu. 17.
11 De terra illa egressus est Assur, & ędificauit Niniuem Hos. 5. nu. 36. & 37.

Cap. 11.

1 Erat autem terra labii vnius, & sermonum eorundem Soph. 3. nu. 23.
5 Descenditque Deus, vt videret turrim, &c. Mich. 1. num. 6.

Cap. 12.

3 In te benedicentur omnes cognationes terræ Hag. 2. num. 73.
9 Perrexitque Abraham, & vltra progrediens ad meridiem Hos. 13. n. 38.
Huius peregrinationis Abrahę vide expositionem spiritualem Ham. 8. nu. 25. & Soph. 1. nu. 41.

Cap. 13.

13 Sodomitæ erant peccatores coram Domino Ionæ. 3. nu. 2. vsque ad. 8.
14 Vide à loco in quo es ad aquilonē, & meridiem Hos. 13. nu. 38.
15 Omnem terram quam conspicis tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum Hos. 1. num. 124.
16 Faciamque semen tuum sicut puluerem terræ si quis potest hominum numerare puluerem terræ, semen quoque tuum numerare poterit Hos. 5. num. 123.

Cap. 14.

10 Vallis autem syluestris habebat puteos multos bituminis Ioe. 2. nu. 3.
19 Benedictus Abraham Deo excelso Ionæ. 3. num. 5.
20 Et dedit ei decimas ex omnibus Hamos. 4. num. 10.
22 Leuo manum meam. Zach. 2. nu. 21.

Cap. 15.

6 Sic erit semen tuum Hos. 1. nu. 123.
6 Et reputatum est illi ad iustitiam Hos. 13. num. 29.
7 Vt darem tibi terram istam, & possideres eam Hag. 2. 73.
10 Qui tollens vniuersa hęc diuisit per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit, &c. Hos. 10. num. 10.
15 Ne dum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum Ioe. 3. nu. 20. Zach. 5. nu. 13.
17 Et apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter diuisiones illas Hoseæ. 10. num. 10.
18 Semini tuo dabo terram hanc à fluuio Ægypti vsque ad fluuium magnum Euphratem Ham. 6. num. 45. Zach. 9. num. 44.

Cap. 16.

2 Si forte saltem ex illa suscipiam filios Mal 3 nu. 44.
4 Qui egredietur de vtero tuo. Mich. 6. nu. 23.
12 Manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum Mich. 12. numer. 20.

Cap. 17.

5 Sed vocaberis Abraham quia patrē multarum gētium, &c Mich. 7 n. 54
7 Statuam pactum meum inter me &c. Zachar. 11. nu. 13.

Cap. 18.

19 Et faciant iudicium, & iustitiam Mich. 6. num. 27.
21 Descendam igitur, vt videam, Mich. 1. num. 5.
25 Nequaquam facies iudicium hoc Mal. 1. nu. 16.
27 Cum sim puluis, & cinis Mal. 4 num. 7.

Cap. 19.

11 Et eos qui foris erant percusserunt cæcitate à minimo vsq; ad maximū, ita vt ostium inuenire non possent Soph. 1. nu. 81.
15 Surge, &c. ne & tu pariter pereas? Hoseæ. 2. num. 83.
17 In monte saluum te fac; Ham. 4. num. 34.
24 Et subuertit ciuitates has Hos. 11. num. 30.
24 Dominus pluit super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem à Domino Ham. 4. num. 29. Zacha. 3. nu. 9. & 10.
33 Bibere vinum Ham. 6. num. 22.
39 Hic est pater Moabitarum vsque in pręsentem diem Hos. 1. nu. 97.

Cap. 20.

5 In simplicitate cordis mei, & munditia ma-

Cap.

Cap. 23.
29 Non eijciam eos à facie tua anno vno ne terra in solitudinem redigatur, & ctescant contra te bestiæ. Mic. 3. nu vlt.
31 Ponam autem terminos tuos à mari rubro vsque ad mare Palæstinorũ, & à deserto vsque ad fluuium Zach. 9. 44.
Cap. 26.
33 Intra quod pones arcam testimonij, quo & sanctuarium, & sanctuarij sanctuaria diuidentur. Habd. 82.
Cap. 28.
30 Pones autem in rationali iudicij doctrinam, & veritatem, Mala. 2. nu. 16.
39 Tiaram byssinam. Zach. 3. nu. 15.
41 Cunctorum consecrabis manus, sanctificabisque illos Soph. 1. nu. 30.
Cap. 30.
7 Et adolebit incensum super ea Aharon, suaue fragrans mane. Quando componet lucernas incendet illud, & quando collocabit eas ad vesperũ, vret thymiama sempiternum coram Domino in generationes vestras. Ham. 8. nu. 40.
13 Siclus viginti obolos habet Ham. 8. num. 17.
Cap. 32.
7 Populus tuus. Mala. 2. num. 6.
8 Vitulum fecerunt, & pro Deo adorarunt. Hos. 10. nu. 13.
Cap. 33.
21 Ecce est locus apud me, & stabis supra petram. Habac. 2. nu. 34.
Cap. 39.
26 Mitras cum coronulis Zach. 3. 16.
Cap. 40.
32 Postquam omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonij & gloria Domini impleuit illud. Hoseæ. 14. nu. 16.

LEVITICVS. Cap. 2.
14 Spicas virentes. Hagg. 2. nu. 2. & 3.
Cap. 3.
Quid significet id quod cauda animalis immolandi offerri iubetur. Mich. 1. nu. 57. & cap. 3. nu. 57.
Cap. 6.
27 Omnis, qui tetigerit illa, sanctificabitur. Hagg. 2. nu. 65.

Cap. 6.
16 Nec remanebit ex eis quidquam vsque mane Ham. 4. nu. 8.
Cap. 8.
9 Cidari quoque texit caput Zach. 3. num. 16.
Cap. 10.
8 Vinum, & omne quod inebriare potest &c. vsque ad omnia, quę locutus est Dominus per manum Moysi. Malac. 2 nu. 13.
17 Cur non comeditis peccata populi Hos 4. nu. 14.
Cap. 11.
41 Omne quod reptat super terrã, abominabile erit Habac. 1. nu. 46.
Cap. 16.
4 Cidaris linea Zach. 3. 16.
Cap. 18.
21 De semine tuo non dabis, vt consecretur idolo Moloch. Ham. 5 68.
Cap. 19.
18 Sicut te ipsum Ioe. 2. 51.
18 Nec memor eris iniuriæ Nah. 1. n. 8.
Cap. 20.
2 Siquis dederit de semine suo idolo Moloch. Ham. 5. nu 68.
26 Eritis sancti mihi Ionæ. 3. nu. 5.
Cap. 21.
6 Sancti erunt Deo suo Ionæ. 3. nu 5.
7 Scortum & vile prostibulum non ducet vxorem. Ioe. 3. 9.
Cap. 22.
22 Bouem & ouem aure & cauda amputatis voluntarie offerre potest, votũ ex eis solui non potest. Mal. 1. nu. vlt.
Cap. 23.
40 Et ramos ligni densarum frondium, Zach. 1. nu. 15.
De festo tabernaculorum Zach. 14 43.
Cap. 25.
29 Habebit licentiam redimẽdi donec vnus impleatur annus. Ham. 4. nu. 9.
Cap. 26.
4 Terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur Hagg. 1. nu. 44.
16 Frustra seretis sementem, quæ ab hostibus deuorabitur Hag 1. 44.
26 Vt decem mulieres Zach. 8 39.
45 Hæc sunt iudicia Soph. 2. nu. 5.
Cap. 27.
25 Siclus viginti obolos habet, Ham. 8. num. 17.

Igitur

33 Igitur omnis Madian, & Amalec, & orientales populi, &c. in valle Iezrahel. Hoseæ. 1. 87.
34 Qui clāgēs buccina, &c. Hos. 5. 20.
Pro intelligentia huius capitis vide. Hoseæ. 10. á num. 52.

Cap. 7.

Pro intelligentia huius capitis lege. Hos. 10. á num. 52.
2 Ne glorietur contra me Israel, & dicat meis viribus liberatus sum. Zach. 12. num. 10.

Cap. 8.

Pro intelligentia huius capitis lege. Hos. 10. á num. 52.

Cap. 9.

5 Occidit fratres suos filios Gerobaal septuaginta viros. Ham. 5. nu. 64. 65.

Cap. 10.

15 Peccauimus, redde tu nobis quidquid tibi placet. Habac. 1. num. 39.

Cap. 16.

19 Rasit septē crines eius. Ham. 3. n. 19

Cap. 17.

3 Voui hoc argētū Domino. Mal. 2. 25.
4 Vt faceret sculptile, &c. quoniam fuit in domo Mich. Hos. 10. 25.
5 Et fecit Ephod, & Teraphim. Hos. 3. 22.
13 Leuitici generis sacerdotem. Mal. 2. numer. 9.

Cap. 18.

8 Quid egissent. Hag. 2. 12.
31 Mansit que apud eos idolum Michæ omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo. Hoseæ. 10. 25.

Cap. 19.

22 Filii Belihal. Nah. 1. nu. 45.
25 Eduxit ad eos concubinam suā, &c. Hoseæ. 10. 25.

Cap. 20.

2 Omnes quoq; anguli populi. Soph. 1. 66.
5 Vxorē meā incredibili furore libidinis vexātes. Ho. 4. 23. & c. 10. n. 25.

RVTH. Cap. 4.

11 Quæ ædificauerunt domum Israel. Ham. 9. 21.

REGVM. I. Cap. 1.

3 Et ascendebat vir ille de ciuitate sua statutis diebus. Ham. 4. 9.
16 Quasi vnam de filiabus Belihal. Nahu. 1. nu. 45.

Cap. 2.

1 Exaltatū est cornu meū. Zac. 1. n. 72.
3 Nolite multiplicare loqui sublimia Hab. 67.
4 Arcus fortium superatus est. Habd. 35.
5 Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est. Mich. 5. 49.
12 Filii Belihal. Nah. 1. num. 45.

Cap. 3.

3 Et non poterat videre lucernam Domini. Habac. 2. nu. 28.
27 Hęc faciat tibi Deus, & hæc addat Ham. 4. 30.

Cap. 5.

5 Propter hanc causam non calcant sacerdotes Dagon, & omnes, qui ingrediuntur templum eius super limen Dagon. Soph. 1. 33.

Cap. 6.

6 Quare aggrauatis corda vestra Zachariæ. 7. 10.
7 Facite plaustrum nouum, &c. Et si quidem per viam finium suorum ascenderit, &c. Ionæ. 1. nu. 42.
18 Iuxta numerum prouinciarum Philisthiim. Soph. 2. num. 7.

Cap. 7.

2 Requieuit omnis Israel post Dominum. Mich. 3. 16.

Cap. 8.

De toto hoc capite vide. Hos. 13. n. 15.
8 Iuxta omnia opera sua, quæ fecerūt à die, qua eduxi eos de Ægypto vsque ad diem hanc, &c. Hos. 8. nu. 7.
15 Filias quoque vestras faciet vnguētarias. Hose. 1. num. 114.
20 Et iudicabit nos rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit pro nobis. Hoseæ. 13. numer. 14.

Cap. 12.

18 Dedit Dominus voces, & pluuias. Hos. 6. numer. 11. Ioe. 2. 50.
20 Nolite declinare post vana. Hos. 3. nu. 5.
20 Quæ non proderūt vobis. Micheæ. 2. num. 2.

Cap. 13.

1 Filius vnius anni. Hoseæ. 20. 29. Ham. 1. num. 6.
3 Saul cecinit buccina, &c. Hos. 5. n. 20
14 Virū secundum cor suū. Hos. 7. 25.

Tro-

Tropologica expositio Dauidis, post quam audiuit mortem filii surgentis de terra,& intrantis domum Domini,&c. Sophoniæ. 2. 58. 59.60.

31 Circumegit super eos ferrata carpenta. Amos. 1. 16.

Cap. 13.

12 Noli facere stultitiam hanc. Abac 3.num. 3.

Cap. 14.

19 Nunquid manus Ioab tecum est in omnibus istis? Mich. 2. 5. Hag. 1.n.5.

26 Semel autem in anno tondebatur Amos.4.9.

Cap. 15.

2 Et mane consurgens Absalom stabat iuxta introitum portæ, &c. Amos. 5. 35.

18 Cherethi & Phelethi. Soph. 2. 14.

18 Et omnes Gethæi pugnatores validi Soph. 2.nu.14.15.

Cap. 16.

7 Vir Belihal. Nah 1.45.

7 Cum malediceret regi. Hos.4. 2.

10 Quid mihi,& vobis est filii Saruiæ Ioelis. 3.10.

10 Dominus enim pręcepit ei, vt malediceret Dauid. Amos. 6. 33.

11 Dimitte eum, vt maledicat iuxta pręceptum Domini, ibidem.

22 Coram vniuerso Israel. Mich. 4. 22.

Cap. 17.

8 Veluti si vrsa raptis catulis in saltu sæuiat. Hose. 13. 9.

10 Pauore soluetur. Nah 2 64.

14 Et omnes viri Israel. Mich 4.22.

21 Transite cito flumen. Mich.7. 35.

Cap. 18.

8 Multo plures erant, quos saltus consumpserat de populo quã ij, quos vorauerat gladius. Am. 3. 7.

Cap. 19.

10 Vsquequo siletis,& non reducitis regem. Sopho. 1. nu. 17.

24 Reuertatur in domum tuam, & faciem meam non videat S. Hos.2. 75.

Cap. 20.

19 Quare præcipitas hæreditatem Domini Hos. 13. 31.

21 Leuant manum suam contra regẽ, Dauid. Zac.2. 22.

Cap. 22.

2 Dominus petra mea. Abac.2.n. 1.

5 Circundederunt me contritiones mortis. Hos. 11.20.

Cap. 24.

12 Trium tibi datur optio elige vnum quod volueris ex his, aut septem annis veniet tibi fames in terra, aut tribus mẽsibus fugies aduersarios tuos, aut certe tribus diebus erit pestilentia in terra tua. Ion.3.17.18. 19.

REG. III. Cap. 1.

8 Cherethi,& Phelethi. Soph. 2. num. 14. & sequent.

Cap. 2.

8 Qui maledixit mihi maledictione pessima. Hos.4. 2.

12 Et firmatum est regnum eius nimis Mich. 4 21.

19 Quæ sedit ad dexteram eius. Zach. 3.num. 7.

Cap. 3.

9 Dabis ego seruo tuo cor docile. Hos. 7. 25.

Cur sapientia sit noctu Salomoni data. Zacha. 1.13.

Cap. 4.

Multos bubalos capi Salomonis tempore quid sit mystice. Am.6.48.

Cap. 6.

Circa totum hoc caput vide. Ioelis. 2. à num. 28.

7 De lapidibus dolatis, atque perfectis Aggæi. 2. num. 14.

20 Atque vestiuit auro purissimo. Hos. 1 39.

Cap. 7.

2 Ædificauit quoque domum saltus Libani. Amos. 3. 7.

Cap. 8.

11 Et non poterant sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam, impleuerat enim gloria Domini domũ Domini Hos. 14. 16.

Cap. 10.

5 Et non habebat vltra spiritum. Ioelis. 2. 38.

9 Vt faceres iudicium Mich.6. 25.

22 Ibat in tharsis. Ionæ. 1. 11. & 18.

Cap. 11.

7 Aedificauit Salomon fanum Chamos Idolo Moab, in monte qui est contra Ierusalem. Hos 4. 24.

26 Leuauit manum suam contra Regem, Zach. 2. 22.

30 Ap-

Cap.

Cap. 19.

32 Non ingredietur vrbem hanc. S. Hosee. 1. 116.

Cap. 22.

14 Et hæc habitabat in Ierusalem, in secunda. Sopho. 1. n. 54. & 55.

20 Colligam te ad patres tuos. Hoseæ. 4. num. 5.

Cap. 23.

10 Vt nemo consecraret filium suum, aut filiam suam per ignē. Mala. Ham. 5. nu. 68.

13 Quæ ædificauerat Salomō rex Asso rethi. Hose. 2. nu. 65.

Cap. 24.

2 Immisitque eis Dominus latrunculos Chaldæorum. Hos. 7. nu. 2.

Cap. 25.

1 Mense decimo decima die mensis venit Nabuchodonosor, &c. Mich. 6. 36. Hagg. 2. num. 9.

9 Et succendit domum Domini, & domum regis, & domos Ierusalem, omnemque domum cōbussit igni. Hos. 8. nu. 29.

PARALIPOM. I. Cap. 3.

Zorobabel an sit duplex, & cuius filius. Hagg. 1. num. 7.

Cap. 12.

1 Qui erant fortissimi, &c. & vtraque manu fundis saxa iacientes. Hos. 1. num. 84.

Cap. 15.

21 In citharis pro octaua canebant epinicion Habac. 3. nu. 60.

Cap. 16.

15 Sermonis, quem præcepit. Hag. 2. num. 19.

Cap. 18.

17 Legiones Cherethi, & Phelethi. Soph. 2. num. 14.

Cap. 21.

8 Insipienter egi. Hab. 3. nu. 3.

10 Vnum, quod volueris, elige, & faciā tibi. Ionę. 1. 45.

Cap. 23.

4 Ex his electi sunt, & distributi in ministerium domus Domini. Haba. 3. num. 57.

PARALIP. II. Cap. 2.

2 Præpositosque eorum. Habac. 3. num. 57.

Cap. 3.

Circa totum hoc cap. vide. Ioe. 2. à num. 28.

Cap. 4.

Circa totum hoc cap. vide. Ioe. 2. à num. 28.

8 Fecit centum phialas. Zach. 14. 49.

Cap. 9.

21 Ibat in Tharsis. Ion. 1. 11.

26 Exercuit etiam potestatem super cūctos reges à flumine Euphrate, &c. Zac. 9. 45.

29 In visione quoque Haddo videntis contra Ieroboham. Zach. 1. nu. 5.

Cap. 10.

10 Minimus digitus meus grossior est lumbis patris mei. Nah. 2. nu. 41.

Cap. 11.

16 Quicunque dederant cor suum, vt quærerent Dominum, venerunt in Ierusalem. Hos. 1. n. 99. &. 100.

Cap. 13.

10 Noster autem Dominus Deus est, quem non reliquimus, &c. Hos. 11. num. 38.

Cap. 15.

2 Si quæsieritis eum, inuenietis, &c. vsque ad, Repererunt eum. Hos. 3. à. n. 28. 29.

Cap. 20.

26 Die autem quarto congregati sunt in valle benedictionis. Ioe. 2. num. 5.

36 Et particeps fuit, vt facerent naues, quæ irent in Tharsis Ionæ. 1. nu. 11.

Cap. 32.

22 Et præstitit ei quietem per circuitū, multi etiam deferebant hostias, & sacrificia in Ierusalem. Nah. 1. num. 43.

Cap. 34.

12 Qui vrgebant opus Habac. 3. n. 57.

13 Super eos vero, qui ad diuersos vsus onera portabant, erant scribæ, & magistri. Habac. 3. num. 57.

HESDRÆ. I. Cap. 2.

1 Hi sunt autem prouinciæ filii, qui ascenderunt de captiuit. Hos. 1. num. 99.

7 Habitauerunt ergo sacerdotes, &c. vniuersusque Israel in vrbibus suis. Hos. 1. nu. 101. Mich. 7. nu. 32.

Cap.

16 Men-

16 Mense decimo, qui vocatur Thebeth. Hag.2.num. 7.

Cap. 3.

7 Mense primo, cuius vocabulum est Nisam. Hag. 2. num. 7.

Cap. 8.

9 Erat autem tempus tertii mensis, qui appellatur Siuam. Hag. 2. nu. 7.

12 Duodecimi mensis Adar. Hag. 2. n. 7

16 Iudæis autē noua lux oriri visa est. Mal. 4. nu. 3.

IOB. Cap. 1.

1 Vir simplex Mich. 2. nu. 35.

3 Septem millia ouium, & tria millia camelorum. Mich. 2. nu. 50.

5 Ne forte benedixerint Deū in cordibus suis Mal. 3. 31.

6 Cum venissent filij Dei, vt assisterēt coram Domino, Ionæ. 1. nu. 23.

7 Circuiui terram, & perambulaui eā. Zach. 1. nu. 17.

10 * Non ne tu vallasti eum. Zach. 2. 28.

11 Extende paululum manum tuam Soph. 1. nu. 16.

12 Egressus est Satan à facie Domini. Ionę. 1. 23.

15 Et irruerunt Sabæi Ioe. 3. nu. 13. & 14.

20 Et tonso capite. Ham. 8. nu. 30.

Cap. 2.

9 Benedic Deo. Mal. 3. nu. 31.

13 Sederunt cum eo in terra. Hos. 3. num. 18.

13 Et nemo loquebatur ei verbū. Soph. 1. nu. 60.

Cap. 3.

25 Et quod verebar accidit. Soph. 1. n. 15

Cap. 4.

4 Genua trementia cōfortasti. Nah. 2. num. 65.

10 Dentes catulorum leonum contriti sunt. Hos. 5. nu. 40.

11 Catuli leonis dissipati sunt. Ioe. 1. num. 19.

Cap. 5.

2 Paruulum occidit inuidia. Hos. 2. num. 80.

13 Qui comprehendit sapientes in astutia eorum. Ionæ. 3. nu. 37.

Cap. 7.

1 Militia est vita hominis super terrā. Mich. 7. nu. 61.

9 Dies mei Soph. 1. num. 29.

Cap. 9.

5 Qui transtulit montes, & nescierunt ij, quos subuertit in furore suo, cui cō mouet terram de loco suo, &c. Ham. 4. num. 32.

25 Dies mei velociores fuerunt cursore &c. vsq; ad pertransierūt quasi naues poma portantes. Ham. 8. num 8.

Cap. 10.

8 Et sic repente præcipitas me. Hos. 13. num. 31.

11 Pelle, & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me. Ham. 2. nu. 8. Mich 3. num 11.

Cap. 11.

10 Miseriæ quoque obliuisceris, & quasi aquarum quæ præterierunt recordaberis, vsque ad, orieris vt Lucifer. Ham. 4. num. 38.

Cap. 12.

20 Commutās labium veracium, & doctrinam senum auferens Mal. 4. 17.

Cap. 15.

19 Et transibit alienus per eos. Hos. 10. num. 33.

Cap. 16.

5 Mouerem caput meum super vos. Nah. 3. num. 5.

Cap. 18.

5 Nō ne lux impii extinguetur? Ham. 8. num. 29.

Cap. 19.

3 Decies confunditis me. Zach. 8. num. 39.

5 Super me erigimini. Soph. 2. 26.

12 Simul venerunt latrones eius, & fecerunt sibi viam per me, & obsederūt in gyro tabernaculum meum. Habd. num. 45.

Cap. 22.

14 Circa cardines cæli perambulat; nec nostra considerat. Zach. 1. n. 17.

Cap. 23.

12 A mandatis labiorum eius non recessi. Hos. 14. nu. 9.

Cap. 24.

5 Alii quasi onagri in deserto egrediūtur ad opus suum vigilantesque ad prædam præparant panem liberis, agrum non suum demetunt, & vineam eius, quem vi oppresserunt vindemiant.

Alti-

2 Astiterunt reges terræ, & princeps conuenerunt in vnum aduersus &c. Mich.1.num.17.& 18.ca.2. num.60. Zach.2.num. 18.
3 Dirumpamus vincula eorum & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. Soph. 1.26.
6 Ego autem constitutus sum Rex ab eo Hos.1.183.Zach.6.34.
6 Super Sion montem sanctum eius. Mich.4.18.cap.5.38.Soph. 3.32.
8 Postula à me & dabo tibi gentes hæredit. Mic.7.36.&.Zach 2. 32.
8 Et possessionem tuam terminos terræ Zach.9.46.
9 Reges eos in virga ferrea. Mich. 5. 63.
12 Apprehendite disciplinam,ne quando irascatur Dominus,& pereatis de via iusta Ioe.2.26.
12 Pereatis de via iusta.Hos.4.19.

Psal. 3.

3 Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius.Abac.1. num.21.
3 Voce mea ad Dominum clamaui & exaudiuit me de monte sancto suo. Abac.3.num.21.
6 Ego dormiui,& soporatus sum.Nah. 3. 27.
9 Domini est salus & super populum tuum benedictio tua. Abac. 3. 21.

Psalm.4.

De titulo huius Psalmi Abac. 3.56. & seq.
2 Deus iustitię meæ. Malach. 2. 39. cap.4. n. 5.
3 Filii hominum vsquequo graui corde vt quid diligitis vanitatem & quęritis mendacium.Hos. 12.nu.2.
3 Vt quid diligitis vanitatem. Ion. 2. 14. Abac.3.nu.21.
4 Et scitote quoniam mirificauit dominus sanctum suum.Mich.7. num.7. Zach.3. 18.
5 Quæ dicitis in cordibus vestris,& in cubilibus vestris compungimini. Abac. 3.22.Ag.1.48.49.
8 A fructu frumẽti vini,&c.Mal.3.35.
9 In pace in idipsum dormiam, & requiescam.Hos.7 9.

Psal. 5.

5 Mane astabo tibi & videbo. Mich. 7. 18.
7 Odisti omnes qui operantur iniquitatem,perdes omnes qui loquuntur mendacium.Soph.3.34.
7 Virum sanguinum, & dolosum abominabitur dominus. Hos. 4. 3.
9 Dirige in conspectu tuo viam meam Hos.6. 8.

Psal. 6.

6 Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi.Hos.13. 23.
8 Turbatus est à furore oculus meus. Hos.7 31.

Psal. 7.

7 Exurge Domine Deus meus. Mich. 1.num. 5.
14 Vasa mortis. Amos.6. 21.
14 Sagittas suas ardẽtibus effecit. Hos. 7. 17.
15 Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Hos. 4. 36. & cap. 7. 47. Soph.2.34.
17 Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.Hos.12 num. 21.

Psal. 8.

2 Domine Dominus noster quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra,quoniam eleuata est magnificentia tua super cœlos. Aba.3.24.
3 Perfecisti laudem.Hos. 4.4.
6 Minuisti eum paulo minus ab Angẽlis.Hos.12. 7.
9 Pisces maris,qui perambulant semitas maris. Abac.1 45.

Psal. 9.

3 Quoniam laudatur peccator in desideriis &c. Hos.12. 11.
5 Quoniam fecisti iudicium meum,& causam meam.Mich. 7. 29.
7 Cuius maledictione os plenum est. Hos.4.2.
14 Quoniam tu laborem & dolorem consideras. Mich. 1.39.
14 Vides quoniam tu laborem consideras, vt tradas eos in manus tuas. Hos.13.18.Mich.2.1.Abac.1. 32.
14 Tibi derelictus est pauper,& orphano tu eris adiutor. Hos. 14.11.
17 Cognoscetur Dominus iudicia faciens.Mich.25.

Psal. 10.

4 Dñs in tẽplo sancto suo.Abac.2.45.

Qui

Effu-

9 Et

9 Et inimici eius terram lingent Mich. 7.48.
14 Ex vsuris,& iniquitate redimet animas eorum.Nah. 3.3.

Psal.72.

11 Et dixerunt quomodo scit Deus, vsque ad,& laui inter innocentes manus meas.Hamos.6. 12.
23 Vt iumentum factus sum apud te Hoseas 8. 22.

Psal.73.

2 Mons Sion in quo habitasti in eo. Mich.4.19.
3 Leua manus tuas in superbias eorũ. Zach.2.22.
9 Signa nostra non vidimus, iam non est propheta,&c.Ham.8. 31.
9 Iam non est propheta. Ham. 1 33.
13 Contribulasti capita draconum. Ham. 96.
14 Tu cõfregisti capita draconis.Mich. 5.38.

Psal.74.

3 Cum accepero tempus ego iustitias iudicabo.Soph 1.29.
4 Liquefacta est terra & omnes qui habitant in ea,ego confirmaui columnas eius.Habac.3. 22.
6 Nolite extollere in altum cornu vestrum.Zach.1.72.
7 Quia nec ab Oriente,nec ab Occidente,neque à desertis montibus. Mich 7.38.
9 Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto, & inclinauit ex hoc,in hoc:verumtamẽ fex eius nõ est exinanita,bibent,&c.Mich.2.41. 42.58.

Psal. 75.

2 Notus in Iudæa Deus. Hos.1. 77.
3 Et factus est in pace locus eius. Ioe. 3.14.Hab.3. 22.
5 Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.Ham. 4. 34.
6 Dormierunt somnum suum.Hab.3. nu.26 27.
7 Dormitauerunt qui ascenderunt equos.Hose.14.10.Hab.3.n. 26.

Psal. 76.

6 Cogitaui dies antiquos,& annos æternos in mente habui.Mich.5.46.
7 Et meditatus sum nocte cum corde meo, Hab. 3.63.
11 Et dixi nunc cępi.Hos.11.25.

Psal.77.

2 Aperiam in parabolis os meũ.Mich. 2. 12.
9 Filij Ephrem intendentes,& mittentes arcum.Hos.1.184 & 90.
15 Interrupit petrã in eremo, & adaquauit eos velut in abysso multa, & eduxit aquam de petra: & deduxit velut flumina aquas. Nah 3 num. 32.
20 Quoniam percussit petram.Habac. 2.n. 43.Zach.9 nu.6.
26 Transtulit ventum vrentem. Hos. 12. 1.
39 Spiritus vadens, & non rediens. Zach 7.18.
55 Sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis.Ham.7.22.
68 Montem Sion, quem dilexit. Mich. 4. 19.
69 Et ædificauit sicut vnicornium sanctificium suum in terra.Soph. 2. nu. 59.
71 De postfœtantes.Soph.1. 25.
71 Pascere Iacob.Zach.11.6.

Psal.78.

De qua vastitate Ierusalem intelligatur iste Psal. Mich. 3.20.
1 Posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam.Mich.1. 12.
5 Accendetur velut ignis zelus tuus. Sophon. 1.68.
6 Effunde iram. Hos.14.n.1.
7 Quia comederunt Iacob.Hos.4.14
10 Ne forte dicant in gentibus, vbi est Deus eorum,& innotescat,&c. Ionæ. 2. 31.
13 Nos autem populus tuus, & oues pascuæ tuæ.Mich.7.62.

Psal.79.

9 Vineam de Ægypto transtulisti,&c. Hoseæ.2.87.
12 Extendit palmites suos vsque ad mare,&c. Hos. 10.2 Nah.2.44.
13 Vt quid destruxisti maceriam eius, & vindemiant eam omnes,qui prætergrediuntur viam. Habd. 47.

Psal. 80.

4 Buccinate in neomenia, tuba, &c. Hos.5.20.

Psal.81.

2 Vsquequo iudicatis iniquitatem, &

 Iacob,

Si

5 Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliuioni detur dextera mea. Hos. 4. nu. 8
7 Memor esto Domine filiorũ Edom in die Ierusalem, qui dicunt exinanite, &c. Habd. 40.
9 Beatus qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram. Nahu. 3. nu. 10.

Psal. 138.

14 Quã mirabilia opera tua Soph. 2. 2.

Psal. 139.

11 Cadent super eos carbones, in ignẽ deijcies eos, in miserijs non subsistẽt. Ham. 6. nu. 39.

Psal. 140.

5 Oleum autem peccatoris nõ impinguet caput meum. Nah. 2. 47.

Psal. 142.

2 Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Ionæ. 3 nu. 5.
6 Anima mea sicut terra, sine aqua tibi. Hos. 6. 48. Amos. 4. 19.
8 Quia ad te leuaui animam meam. Hos. 4. 18.

Psal. 143.

8 Dextera eorum, dextera iniquitatis. Zach. 3. nu. 7.

Psal. 144.

4 Generatio, & generatio laudabit opera tua. Ioe. 2. nu. 3.
13 Fidelis Deus in omnibus verbis suis. Hos. 5. 23.
14 Alleuat Dominus omnes, qui corruunt. Mich. 7. nu 40.
21 Benedicat omnis caro nomini sancto eius. Ioe. 2. num. 56.

Psal. 145.

8 Dominus soluit compeditos. Haba. 3. num. 29.

Psal. 146.

3 Alligat contritiones eorum. Hos. 6. num. 2.
6 Suscipiens mansuetos Dominus, humilians autem peccatores vsque ad terram. Sopho. 2. nu. 5.
6 Humilians autem peccatores vsque ad terram. Mich. 6. nu. 34.
8 Qui producit in montibus fenum. Ham. 6. nu. 3.

Psal. 147.

12 Lauda Ierusalem Dominum, Lauda Deum tuum Sion. Sophon. 3. numero 36.
13 Quoniam confortauit seras portarum tuarum. Ham. 1. num. 18.
16 Qui dat niuem sicut lanam, &c. Hamos 4. nu. 33.
19 Qui annuntiat verbum suum Iacob. Hos. 7. nu. 44 Ham. 4. nu. 36.

Psal. 148.

5 Ipse dixit, & facta sunt. Hos. 10. 37 Ionæ 2. 16.
8 Quæ faciunt verbum eius. Hamos 6. 33.

Psal. 149.

5 Exultabũt sancti in gloria, vsque ad,
9 Gloria hæc est omnibus sanctis eius. Ioel. 3. 15.
6 Et gladij ancipites, vsque ad, in manicis ferreis. Mala. 4. nu. 7.

PROVERB. Cap. 1.

10 Si te lactauerint peccatores. Hos. 2. 79.
15 Ne ambules cum eis. Mich. 6. 29.
20 Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam, &c. Hamos. 5. 35. Mich. 5. 38.
22 Vsquequo paruuli diligitis infantiã. Hos. 2. 80.
28 Mane consurgent. Hos. 6. 1.

Cap. 2.

16 Vt eruaris à muliere aliena. Mal. 2. 40

Cap. 3.

18 Lignũ vitæ est omnibus, qui appropinquant ei. Zach. 14. 66.
24 Quiesces, & suauis erit somnus tuus. Hoseæ 7. 9.
2 Abominatio Domini est omnis illusor. Hos. 7. nu. 7.
34 Ipse deludet illusores. Hos. 7. 8.
34 Et mansuetis dabit gratiam. Soph. 2. num. 4.

Cap. 4.

18 Iustorum semita quasi lux splendẽs, & crescit vsque ad perfectam diem. Hos. 6. 48.
27 Vias enim, quæ à dextris sunt, nouit Dominus, peruersæ vero sunt, quæ à sinistris sunt. Ionæ 4. 19.

Cap. 5.

18 Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ. Mal. 2. 40.
19 Hubera eius inebrient te. Hos. 2. 38.

Cap. 6.

10 Paululum dormies, paululum dormitabis. Nah. 3. nu. 27.

Homo

locat in petra cubile suum. Habdia. num. 22.

Cap. 31.

2 Quid dilecte mi, quid dilecte votorum meorum. Hag. 2. nu. 12.

4 Noli regibus dare vinum. Mich. 1. num. 70.

17 Accinxit fortitudine lumbos suos. Nah. 2. nu. 41.

19 Manum suam misit ad fortia. Hos. 7. num. 7.

23 Nobilis in portis vir eius, &c. Nah. 2. num. 56.

24 Et cingulum tradidit Chananæo. Zach. 18. 53.

ECCLESIASTES. Cap. 1.

1 Verba Ecclesiastæ filij Dauid regis Israel. Prælud. 4. num. 8. & 9. Hagg. 1. num. 22.

13 Hanc occupationem pessimam dedit Deus filijs hominum. Ioe. 2. n. 21.

Cap. 3.

1 Et suis spatijs transeunt vniuersa Hoseæ. 10. nu. 41.

2 Tempus nascendi, & tempus moriendi. Hos. 10. 41. Mich. 5. 49.

Cap. 4.

12 Funiculus triplex. Ham. 1. nu. 14.

Cap. 9.

7 Vade ergo, & comede cum lætitia panem tuum, &c. vsque ad, vestimenta tua candida. Zach. 1. nu. 18.

Perfruere vita cum vxore, quam diligis. Mal. 2. nu. 40.

Cap. 10.

19 Pecuniæ obediunt omnia. Mich. 4. num. 65.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas. Hos. 10. nu. 18.

Cap. 11.

2 Da partem septem, necnon & octo. Mich. 5. nu. 60.

3 Si ceciderit lignum ad Austrum, siue ad Aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Zach. 14. nu. 15.

6 Mane semina semen tuum, & vespere non cesset manus tua. Mich. 6. numero 41.

9 Lætare ergo iuuenis. Mal. 2. nu. 35.

Cap. 12.

11 Quę per magistrorum consilium data sunt à pastore vno. In procem. in Hag. num. 8.

CANTICORVM. Cap. 1.

Quæ in Canticis dicuntur in omnia conueniunt singulis fidelibus, sed quædam iustis, quædam peccatoribus. Zach. 10. nu. 7.

1 Osculetur me osculo oris sui. Mich. 4. num. 26.

1 Meliora sunt vbera tua vino. Hos. 1. num. 118.

3 Oleum effusum nomen tuum. Hos. 14. nu. 17. Ioe. 2. nu. 55.

5 Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Habac. 3. nu. 34.

5 Nigra sum, sed formosa. Soph 3. nu. 9.

13 Inter vbera mea commorabitur. Hoseæ. 2. nu. 38.

Cap. 2.

1 Ego flos campi, & lilium conuallium. Hoseæ. 14. nu. 13.

1 Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Hos. 14. nu. 13.

3 Sub vmbra illius, quem desideraueram, sedi. Hos. 14. nu. 19.

Cap. 4.

6 Vadam ad montem mirrhę, & ad collem thuris. Ham. 6. nu. 25.

9 Vulnerasti cor meum in vno crine colli tui. Mich. 1. nu. 73.

10 Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Hos. 14. 18. Hamos. 6. 25.

11 Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. Hos. 14. nu. 18.

Cap. 5.

Electus ex millibus. Mich. 5. nu. 30.

Cap. 6.

Terribilis, vt castrorum acies ordinata. Ioel. 2. nu. 6.

Cap. 8.

6 Vt signaculum. Hag. 2. nu. 75.

Soror mea paruula est. Ham. 6. 39.

SAPIENTIÆ. Cap. 1.

6 Benignus est spiritus sapientiæ, & nō liberabit maledicum à labijs suis, quoniam renū illius testis est Deus, &c. Hab. 1. nu. 22.

7 Spiritus Domini repleuit orbem terrarum.

2 Narrationem virorum nominatorũ conseruabit, & in versutias parabolarum simul introibit, Mich.2.10.
3 Occulta prouerbiorum exquiret. Mich.2.nu.10.

Cap.44.

16 Henoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. Mich.6.28.Zach.4.nu.10.

Cap.48.

10 Qui inscriptus est in iudicijs temporum, lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tibi tribus Iacob, Zach.4.num.10.Mala.4.nu.13.

Cap.49.

14 Qui in diebus suis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum sanctum.Zach.3.num.5.

PROPHETIA ISAIÆ. Cap.1.

1 Visio Isaiæ.Zach.1.nu.12.
2 Audi cœlum, & auribus percipe terra.Ioel.1.n.3.Mich.c.1.n.18.19.& 20
8 Et derelinquetur filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario.Mich.1.nu.12.
9 Nisi Dominus sab. reliquisset no. se. &c.Ioe.2.63.& Ham.5.n.9.c.9.nu.38
10 Audite verbum Domini principes Sodomorum, Hos.11.nu.30.ca.12 9. Ham.9.21.Soph.1.58.
11 Sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui.Hos.6.à nu.20.
11 Quo mihi multitudinem victimarũ vestrarum, Hos.6.16.
15 Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.Hos.4. nu.3.
18 Et venite arguite me, Mal.3.31.
18 Et si fuerint rubra quasi vermiculus velut lana alba erunt.Nah.2.nu.46.
24 Heu cõsolabor super hostibus meis, Hos.9 6.Soph.1.42.
26 Et restituam iudices tuos, vt fuerũt, prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus, Io.2.50.Ham.9.35.

Cap.2.

1 Verbum, quod vidit Isai.Zach.1.numero 12.
2 Et erit in nouissimis diebus præparatus mons, & c.Mich.4 à nu.1.
4 Non leuabit gens contra gẽtem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium.Ioe.2.38.Zach.9.42.
4 Et conflabunt gladios suos in vomeres, Hos.2.94.
5 Domus Iacob.Nah.2.nu.43.
8 Et repleta est terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius, Hos.14. num 10.
12 Dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnes, &c.Ham 6.nu.36.Ionę.2.17. Mich.6 1.11.Soph.1.28.Zach.11.n.5
16 Super omnes naues Tharsis, Ionæ. 1.17.

Cap. 3.

1 Auferam à Ierusalem validum, &c. & dabo pueros principes eorũ. Hos. 1.91.Ham.3 17.c.8.37 Habd.nu.34. Zach.8.nu 8.
3 Auferet à Ierusalem, & à Iuda validũ & consiliatium de architectis, & prudentem eloquij mystici, Hos.4.n.12
6 Princeps esto noster, ruina autẽ hæc sub manu tua.Soph.1.nu 13.
12 Qui te beatum dicunt, &c. & viam gressuum tuorum des. Hos.4. 17. & Ham.2.18.
13 Stat ad iudicandum Dominus. Hos. 2.36.
17 Decaluauit Dominus verticem filiarum Sion.Ham.8.nu.30. & Mich. 1.nu.73.
22 Mutatoria, Zach.3.13.
23 Vittas. Zach.3.17.
24 Et pro crispante crine caluicium, Ham.8. nu. 30.

Cap. 4.

1 Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tãtummodo inuocetur nomen tuum super nos. Ham.9.42.
2 Erit germen Domini in magnificentia.Zach.3 36.
4 Si abluerit Dominus sordes, &c. vsq; ad, Et spiritu ardoris. Mal.3.19.
5 Super omnem locum montis Sion, Mich 4.18.

Cap. 5.

1 Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Hos.10.29.Mich.1. numero 54.

Et

sicut aquæ operientes mare. Zacha. 14. nu. 31.

12 Et dispersos Iuda colliget à quatuor plagis terræ. Zach. 2. 14.

15 Super flumen. Zach. 9. 44.

15 Et desolabit Dominus linguam maris Ægypti, & erit via residuo populo meo. Zach. 10. num. 21. 24. cap. 14. num 8.

Cap. 12.

1 Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi. Zach. 9. nu. 6.

3 Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Zach 13 18.

4 Adinuentiones Soph. 3. n. 31.

Cap. 13.

Ad intelligendum hoc caput vide Sopho. 2. nu. 23.

1 Onus Babylonis, quod vidit Iosias. Zach. 1. 12.

2 Super montem caliginosum leuate signum, exaltate vocem, leuate manum, & ingrediantur portas duces, Ham. 6 nu. 35. 36.

3 Ego mādaui sanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Ioe. 1. 25. & c. 2 11. Ham. 6 34.

4 Dominus præcepit militiæ cœli. Hamos 6. nu. 34.

7 Propter hoc omnes manus, &c. vsq; ad, facies combustæ vultus eorum, Ioe. 1. nu. 5.

7 Omnes manus dissoluentur, & omnis cor hominis contabescet, & conteretur. Nah. 2 nu. 64.

8 Facies combustę vultus eorum Nah. 2. nu. 67.

10 Quoniam stellę cęli, & splendor earum, &c. vsque ad mouebitur terra de loco suo, Ioe. 2. nu. 9.

Cap. 14.

1 Domui Iacob. Nah. 2. nu. 43.

4 Quomodo cessauit exactor, Zach. 9. num. 19.

5 Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium cædentē populos. Nah. 1. 33.

13 In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, Soph. 1. 26.

22 Et consurgam super eos dicit Dominus exercituum, & perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen, progeniem, &c. Soph. 1. nu. 26.

Cap. 15

23 In cunctis capitibus eius caluicium. Ham. 8 nu. 30.

Cap. 16.

11 Propter hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit. Habac. 3. 47.

Cap. 18.

1 Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ. Soph. 2. 45. c. 3. nu. 27. 29. 30.

Cap. 19.

4 Et tradam Ægyptum in manum dominorum crudelium & rex fortis dominabitur eorum. Mich. 4. nu. 70.

Cap. 20.

2 Et fecit sic vadens nudus, &c. Hose. 1. 49.

2 Vade, & solue saccum de lumbis tuis, & calceamentum, &c. vsque ad, Nudam, & discalceatam. Mich. 1. nu. 26. 27. Zach 13 nu. 8.

5 Et timebunt, & confundentur ab Æthiopia, &c. vsque ad, poterimus nos. Ham. 4 25.

Cap. 21.

3 Propterea repleti sunt lumbi mei dolore. Habac 3. 47.

10 Filia areæ meæ. Hos. 10. 28.

Cap 22.

23 Et figam illum paxillum in loco fideli, & suspendent super eo omnem gloriam domus patris eius vasorum diuersa genera. Zach. 10. nu. 13.

Cap. 23.

8 Institores eius. Zach. 14. nu. 53.

10 Transi terram tuam quasi flumen filia maris. Hos. 11. nu. 34.

12 Virgo filia Sidonis Ham. 5. nu. 5.

14 Vlulate naues maris Ionæ 1. nu. 17. cuncto. nu. 20.

Cap. 24.

22 Et congregabuntur in congregatione vnius fascis, & post multos dies visitabuntur. Hos. 1. nu. 35.

Cap. 25.

2 Quia posuisti ciuitatem in tumultu, &c. Hos 8. nu. vlt.

6 Conuiuium pinguium. Habac. 1. numero 48.

8 Præcipitabit mortem in sempiternum. Hose. 13. à numero 28. vsque ad 33.

Cap.

ric eis Ezecias iu domo sua. Hamos 3.num.11.

Cap.40.

1 Consolamini consolamini vsque ad, Pro omnibus peccatis suis. Ioe.2.nu. 36.Zach.9.56.

2 Loquimini ad cor Ierusalem. Hos.2. num.84.

3 Parate viam Domini.Sophon.3.numero 37.

4 Omnis mons, & collis humiliabitur Habac.3.nu.30.31.Mich.6. num.11. Zach.14.nu.12.& 13.

5 Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod osDomini locutum est.Ioe.2. nu.56.

6 Omnis caro fenum, & omnis gloria eius quasi flos agri.Ioe.2.nu.56.

7 Exiccatum est fenum,& cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Hag.1.nu 20.

9 Super montem excelsum ascende,tu qui euangelizas Sion. Nah.1.43.

12 Tribus digitis.Ham.1.nu.13.& 14.

27 Quare dicis Iacob,& loqueris Israel abscondita est via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum transiuit,nunquid nescis? &c. vsque ad, & non deficiunt. Hag.2. nu.56.

31 Assumam pennas sicut aquilę.Mich. 1. num.47.

Cap.41.

15 Quasi plaustrum triturans. Ham.1. num.16.

18 Aperiam in supinis collibus flumina & in medio camporũ fontes,ponam desertum in stagna aquarũ,& terram inuiã in riuos aquarum. Ham.9.51.

19 Et spinam.Ioe.3.nu.25.

23 Annunciate,quæ ventura sunt in futurum,& sciemus, quia dij estis vos. Ham.3.nu.12.

Cap.42.

1 Dedi spiritum meum super eũ. Hag. 2.num.18.

4 Legem eius insulæ expectabunt.Hos. 11.nu.34.Hag.2.nu.34.

Cap.43.

2 Cum ambulaueris in igne non combureris.Zach.13.nu.17.

5 Ab oriente adducam seruum meum, &c.vsque ad,Ab extremis terræ.Zachar.2.nu.14.

7 Et omnem,qui inuocat nomen meũ in gloria mea creaui eum.Hag.1.numero 51.

26 Reduc me in memoriam, & iudicemur simul,narra quod habes,vt iusti ficeris.Ioe.3.nu.7.Mich.6.nu.3.

Cap.44.

3 Effundam spiritum meum super semen tuum.Hag.2.nu.18.

Cap.45.

1 Hæc dicit Dominus, Christo meo Cyro cuius apprehendi dexterã, &c. Habd.nu.9.

2 Portas æreas conteram,& vectes ferreos confringam.Ionæ.2.nu.25.

8 Et germinet saluatorem. Habac.3, num.54.

Cap.47.

1 Descende,sede in puluere. Hos. 11. num.40.

1 Virgo filia Babylon.Ham.5. num.3. 4.& 5.

7 In sempiternum ero domina non posuisti hæc super cor tuum,nec recordabaris nouissimi tui.Ham.3.22.

7 Non posuisti hæc super cor tuum. Hag.1.nu.9.

8 Ego sum, & non est præter me amplius.Soph.2.nu.55.

8 Non sedebo vidua.Hos.3.nu.18.

Cap.49.

1 Audite insulæ, & attẽdite populi de longe. Hos.11.nu.34.Soph.2.nu.58.

2 Posuit os meum quasi gladium acutum.Soph.2.nu.62.

5 Et nunc.Hag.2.nu.14.

6 Dedi te in lucem gentium.Hose.11. 28.& 33.Habd.num.17.Zach. 2. numero 18.

6 Parum est,vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob.Mich.5.26.

11 Et ponam omnes montes meos in viam,& semitæ meæ exaltabuntur. Habac.3.nu.55.

18 His omnibus velut ornamento vestieris.Mich.2.nu.54.

22 Ecce leuabo ad gentes manum meã. Zach.2.nu.22.

23 Vultu in terram demisso adorabunt te,puluerem pedum tuorum lingẽt. Mich.7.48.

26 Et quasi musto sanguine suo inebriabuntur.Zach.9.nu.63.

Cap.

Cap.61.

1 Vt mederer contritis.Hos.14.nu.12.
5 Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra,&c.Hos.2.nu.87.
7 Pro confusione vestra duplici.Zach. 9.num.55.
10 Induit me vestimentis salutis vsque ad monilibus suis.Zach.2.17.18.

Cap.62.

6 Super muros tuos Ierusalem constitui custodes tota die,& nocte in perpetuum non tacebunt.Hos.5.nu.24.
11 Ecce saluator tuus venit, Ecce merces eius cum illo,& opus eius coram illo.Zach.9.33.

Cap.63.

1 Quis est iste, qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra.Ham.9.41.
2 Quare ergo rubrum est vestimẽtum tuum Zach.1.nu.65.& 66.
3 Torcular calcaui solus.Ioe.3.nu.29.
3 Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea.Zach 9.60.
13 Qui eduxit eos per abyssos quasi equum in deserto non impingentem. Ham.6.nu.48.
19 Neque inuocatum est nomen tuum super nos. Ham.9.nu.42.

Cap.64.

1 A facie tua montes defluerent,aquæ arderẽt igni.Mich.1.n.7.Zach 14.12.
3 Cum feceris mirabilia. Ioe. 2. num. 65.& 66.

Cap.65.

10 Et erunt campestria in caulas gregum,& vallis Hachor,&c.Hos.2.numero 89.
21 Et ædificabunt domos. Mich.3.n.24

Cap.66.

1 Cœlum mihi sedes est.Hos.1.nu.51.
1 Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Hagg. 2. num.62.
2 Nisi ad pauperculum.Soph.3.34.
3 Qui immolat bouem, &c. vsque ad, Anima eorũ delectata est. Hos.6.25.
19 Et mittam ex eis, qui saluati fuerint ad gentes in mare,&c.Hos.1.nu.135 Nah.3.nu.14.
20 Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus.Hos.2.nu.9.
23 Et erit mensis ex mense, & sabbathũ ex sabbatho.Mich.1.nu 38.
23 Veniet omnis caro,vt adoret coram facie mea.Ioe.2.nu.56.
24 Et egredientur,& videbunt cadauera,&c.vsq; ad,omnis carnis.Ioe.2.45
24 Et egredientur,& videbunt cadauera,&c.vsque ad, Ad satietatem visionis omni carni.Nah.3.nu.30.
24 Et videbunt cadauera vxorũ. Habd. num.65.

PROPHETIÆ IEREMIÆ.

Cap.1.

13 Ollam succẽsam ego video, & faciẽ eius à facie Aquilonis.Ion.4. nu.30.
14 Ab Aquilone pandetur omne malum,&c.Ioe.2.41.Soph.2. nu.63.
15 Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, &c.Ioe.1.nu.12.Habd.nu.9.Habac.1 nu.19.Zach.6.nu.9.

Cap.2.

2 Recordatus sum miserans tui,&c.vsque ad, Et fornicata est etiam ipsa. Ham.5.nu.4.
7 Et induxi vos in terram Charmeli. Ham.1.nu.8.
11 Si mutauit gens deos suos. Malac.2. num.24.
13 Duo mala fecit populus meus, &c. vsque ad,cisternas dissipatas.Hos.10. 30.Ham.4.20.
18 Vt bibas aquam fluminis.Ham.6.44
18 Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam.Ham.4.25. cap.16. 44.
20 A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, &c. Sophon.1. num.26.
22 Si laueris te nitro, & multiplicaueris herbam borith Mal.3.nu.24.
24 Omnes qui quærunt eam, non deficient: in menstruis eius inuenient eam.Zach.13. num.20.
34 Et in alis tuis inuentus est sanguis animarum.Hos.1.69.

Cap.3.

3 Frons mulieris meretricis facta est tibi,noluisti erubescere.Soph.2. nu.6.
5 Nunquid irasceris in perpetuum? Nah.1.nu.8.
16 Cum multiplicati fueritis: & creueritis in terra, non dicent vltra, &c.

Supera-

2 Superata sunt idola. Habd.35.
32 Et cadet superbus, & corruet. Soph. 1.nu.14.

Cap.51.

Collidis tu mihi vasa belli. Nah.2.n.38

Cap.52.

6 De populo terræ. Hag.2.nu.16.
10 Sed, & omnes principes Iuda occidit in Reblatha. Soph.1.nu.32.

THRENI. Cap.1.

1 Quomodo sedet sola ciuitas, &c. Hose.3.n.18. Ham.1. n.10. Soph.1.n.59
2 Plorans plorauit. Hos.1. nu.34.
3 Migrauit Iudas propter afflictionem & multitudinem seruitutis. Mich.4. num.70.
4 Viæ Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant, &c. Hos.2.nu.69.
5 Facti sunt hostes eius in capite. Ham. 9.nu.4. Zach.c.8.nu.27.
8 Omnes qui glorificabant eam, spreuerunt illam quia viderunt ignominiam eius. Hos.2.nu.68.
10 Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius. Hos.9.nu.7. Zach. 14.nu.26.
15 Abstulit omnes magnificos meos, &c. Zach.14.26.
15 Torcular calcauit Dominus Ioel.3. num. 19.
20 Conturbatus est venter meus. Hos. 11.nu.31. Haba.3.nu.47.

Cap.2.

10 Conticuere senes filiæ Sion. Sopho. 1.nu.60.
11 Conturbata sunt viscera mea. Hos. c.11. nu.31.
11 Effusum est in terra iecur meum. Hoseæ 13.nu.10.
15 Plauserunt super te manibus. Soph. 2.nu.56.
15 Sibilauerunt, & mouerunt caput suum. Mich.6.nu.39. Soph.2.nu.55.

Cap.3.

22 Misericordiæ Domini: quia non sumus consumpti, quia non defecerũt miserationes eius. Mal.3.nu.28.

Cap.4.

3 Filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto. Mich.1.nu.52.
5 Qui nutriebantur in croceis. Nahum. 2.num.46.
8 Denigrata est super carbones facies eorum, & non sunt cogniti in plateis. Hos.7.17.
20 In vmbra tua viuemus in gentibus. Hos.14.19.
21 Ad te quoque perueniet calix, inebriaberis. Mich.2.nu.41.42.43. Nah. 2.nu.49.

Cap.5.

3 Pupilli facti sumus absque patre, matres nostræ quasi viduæ. Hos.14.numero 11.
8 Serui dominati sunt nostri, non fuit, qui redimeret de manu eorum. Mic. 7.nu.60.
21 Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur Zach.1.nu.7.

BARVCH. Cap.3.

24 Quam magna est domus Dei. Ham. 9.num.35.

Cap. 6.

Circa hoc totum cap. vide Hab.2. numero 44.

EZECIEL. Cap.1.

1 In tricesimo anno in quarto. Hag.2. nu.6. & seq.
3 Factum est verbum Domini ad Ezecielem. Zach.1.nu. 11.
22 Quasi aspectus crystalli horribilis. Ioe.2.nu.66.

Cap. 2.

7 Si forte audiant, &c. Ioe.2. num.24. & 25.
9 Et vidi, & ecce manus missa ad me, &c. Hamos 5.num.7.& 8. & Zach.5. num. 3.

Cap. 3.

2 Et cibauit me volumine illo. Hamos 8. 46.
11 Si forte audiant, &c. Ioe. 2. numero 22. & 25.
17 Speculatorem dedi te, &c. Prælud. 1. numero 12. & Hoseæ 9. numero 14.
20 Ponam offendiculum coram eo. Sophon.1. nu.14.

Cap. 4.

4 Et tu dormis super latus tuum. Hos. 1.num.47.

Et ce

31 Et ecce cornu illud faciebat bellũ, &c. vſque ad, Et dimidium temporis.Nah.3.nu.15.

Cap. 8.

8 Hircus caprarum.Zach.9.num. 37. & 38.

9 De vno autẽ ex eis egreſſum eſt cornu vnum modicum, & factum eſt grande contra meridiem.Hoſ.11. n. 35.

10 Et magnificatum eſt vſque ad fortitudinem cœli.&c. vſque ad,Et conculcauit eas.Nah.3.num.15.

Cap. 9.

Circa hoc caput vide. Ioel. 2. numer. 37.

2 Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum,&c. Zach.1.n.21.41. 42.& ſeq.

24 Vt conſumetur pręuaricatio,vt finẽ accipiat peccatum, & deleatur iniquitas. Mich.7. num. 51.

24 Et finem accipiat peccatum.Habac. 3.num.61.

Cap.11.

25 Et cõcitabitur fortitudo eius,&cor eius aduerſus regem Auſtri. Zach.5. num. 22.

31 Et brachia ex eo ſtabunt,& polluẽt ſanctuarium fortitudinis.Zach.5.nu. 22.

Cap.12.

2 Qui dormiunt in terræ puluere.Zacha.10.num. 5.

Cap.13.

56 Semen Canaham,& non Iuda. Hoſ. 1.nu.129.c.12.num.9.Soph. 1.num. 48.

MACHABÆORVM LIB. I.

Cap. 1.

12 In diebus illis exierunt ex Iſrael filii iniqui,&c. vſque ad, Et receſſerũt à teſtamento ſancto. Soph. 1.33.

16 Venundati ſunt,vt facerẽt malum. Nahu.3. n. 3.

23 Et intrauit in ſanctificationem cum ſuperbia,&c.Hag.1.n.29.

Cap. 2.

12 Quæ erat libera, facta eſt ancilla. Nah.2.nu. 54.

21 Non eſt nobis vtile relinquere leges,& iuſtitias Dei. Mich. 2. num. 2.

Cap.4.

49 Et fecerunt vaſa ſancta,noua. Hag. 2.num.52.

52 Menſis noni,hic eſt menſis Chaſleu. Haggæ.2. nu. 7.

Cap. 5.

Circa totum hoc caput vide. Habd.nu. 84. & ſequ.

3 Et eos qui erãt in Abrathene.Habd. 57.

6 Et tranſiuit ad filios Hamon, & percuſſit eos.Soph. 2.n.29.

Cap. 6.

11 In quantam tribulationem deueni. Hoſeæ.2.num. 50.

34 Et elephantis oſtenderunt ſanguinem vuæ ad acuendos eos ad prælium.Mich.1.n.51. 52.

Cap.10.

46 Et recordati ſunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Iſrael. Ioe. 2. num. 21.

Cap.13.

32 Erat enim cooperta. Mich.3. nu. 5.

MACHABÆORVM LIBER II.

Cap. 2.

7 Ignotus erit locus, donec cõgreget Deus,&c. Hagg.1.nu.14.&.15.

Cap.6.

13 Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus,&c. vſque ad,non dereliniquit.Hamos.3. n. 2.

Cap. 9.

5 Apprehendit eum dolor dirus viſcerum.S. Hoſ.2.n.50.

Cap.10.

Circa totum hoc caput vide Habd.nu. 84. & ſeq.

EVANGELIVM SECVNDVM Matthæum.

Cap. 1.

12 Salathiel autem genuit Zorobabel. Hagg.1.nu. 7.

20 Ioſeph filii Dauid. Præl.4.nu. 8.

Cap. 2.

1 Cum natus eſſet Ieſus in Bethl. Iudææ in diebus Herodis regis.Præl.6. nu.4.Mich.5. nu. 7.

Audiens

3 Audiens autem Herodes rex turbatus est. Hos. 11.num. 17.
5 * Ex Ægypto vocaui filium meum. Hos. 11.à num. 2.
6 Et tu bethlehem terra Iuda nequaquam minima es, &c. Mich. 5. num. 6. & seq.
11 Apertis thesauris Hos. 13.num.41.
14 Accepit puerum, & matrem eius nocte. Hos. 6.num. 45.
15 Vt adimpleretur, quod dictum est, &c. Hosee.10.nu.24.
18 Vox in Rhama audita est. Hos. ii. nu. 13.

Cap. 3.

10 Suscitare filios Abrahæ. Hos. 1.num. 76.&.124.
11 Ego baptizo vos in aqua, &c. vsque ad, In Spiritu sancto, & igne. Ioe. 2.n. 54. &. 55. Malach. 3.num. 19.

Cap. 4.

4 Dic, vt lapides isti panes fiant. Hos. 10.num.37. Ionæ 2. 16.
5 Sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei Habac. 1.nu.17.

Cap. 5.

4 Beati mites, &c. Habac. 2. num. 9. & Sophon. 2.nu. 5.
7 Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Hos. 6. num. 51.
15 Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Mich. 4. n. 20. Zach. 14. 11.
16 Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum. Zachar. 4. nu. 4.
17 Sic luceat lux vestra, &c. Zach. 4. num. 36.
24 Si offers munus tuum ad altare. &c. Hos. 6. num. 61. &. 27.
27 Amen dico tibi, non exies inde donec, &c. Hos. 12. nu. 21.
40 Ego autem dico vobis non resistere malo, sed si quis te percusserit, &c. Micheę. 4. 39. 43. & sequ.

Cap. 6.

1 Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. Zach. 14. num. 69. 70.
2 Cum ergo facis eleemosynā noli tuba ante te canere, &c. Hos. 5. nu. 20.
2 Vt faciunt hypocritæ. Hos. 5. nu. 20.
3 Te autem faciente eleemosynam nesciat sinistra tua, &c. Mich. 7. num. 27.
9 Scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis. Nah. 1. nu. 16.
11 Panem nostrum substantialem. Hoseæ. 13. nu. 35.
12 Dimitte nobis debita nostra. Hos. 12 nu. 21.
17 Vnge caput tuum, &c. Soph. 2. 58. &. 59. Hos. 2 nu. 47.
19 Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, &c. Haba. 2. nu. 36. Soph. 2. num. vlt.
22 Lucerna corporis tui est oculus tuus. Hamos. 3. 18.
24 Nemo potest duobus dominis seruire. Hamos 5. 54. Mich. 2. num. 49. & 50. Soph. 1. num. 48. Zach. 14. num. 61
28 Considerate lilia, &c. ex istis. Hos. 14. num. 13.
29 Nec Salomon in omni gloria sua. Hos. 14. nu. 16.
32 Hæc enim omnia gentes inquirunt. Soph. 1. n. 51.
34 Sufficit diei malitia sua. Ioe. 2. num. 21.

Cap. 7.

15 Intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Zach. 13. nu. 25.
23 Quia non cognoui vos. Hos. 7. 17. c. 8. num. 12. cap. 13. num. 4. Ham. 3. num. 2.
23 Discedite à me qui operamini, &c. Soph. 3. nu. 35.
24 Omnis qui audit verba mea & facit ea, &c. Mich. 3. num. 24. &. 25.
24 Fundata enim erat super petram. Habac. 2. n. 1.

Cap. 8.

4 Offer munus, quod præcepit Moyses in testimonium illis. Mich. 1. n. 4.
11 Multi ab oriente, & occidente venient. Zach. 8. nu. 10.
22 Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Ham. 6. nu. 37.
26 Imperauit ventis, & mari. Zach. 3. num. 10.

Cap. 9.

13 Misericordiam volo, & non sacrificium. Hos. 6. n. 15. 16. & 17.
23 Et vidisset tibicines, & turbam tumultuantem, &c. Ham. 5. 42.

Cap.

De

EVANGELIVM SECVNDVM Marcum.

Cap. 5.

De curatione Hemorrousæ & filiæ archisynagogæ. Zac. 11. nu. 23.

41 Talitha cumi, quod est interpretatum, puella tibi dico, surge. Habac. 1. nu. 15.

Cap. 7.

26 Mulier gentilis Ioe. 3. nu. 12.

Cap. 8.

2 Iam triduo sustinent me. Ion. 2. n. 29

12 Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum. Ham. 8. nu. 21.

31 Et post tres dies resurgere. Hos. 6. num. 6.

Cap. 9.

De maledictione ficus. Habac. 3. nu. 45.

3 Qualia fullo non potest facere super terram. Mala. 3. nu. 19.

Cap. 10.

5 Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud. Ham. 6. nu. 33.

30 Centuplum accipiet. Zach. 5. nu 8.

Cap. 12.

Diligere proximum tanquam seipsum maius est omnibus holocautomatibus. Hose. c. 6. num. 26.

Cap. 13.

1 Magister aspice quales lapides, & quales structuræ. Hag. 2. nu. 45.

32 De die autem illa nemo scit. Zach. 14. nu. 23.

Cap. 14.

27 Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Zach. 13. nu. 12.

Cap. 15.

25 Quomodo intelligatur Dominus crucifixus hora tertia. Zach. 11. numer. 18.

Cap. 16.

2 Valde mane, &c. veniunt ad monumentum. Hos. 6. nu. 45.

7 Discipulis eius, & Petro. Soph. 1. numer. 17.

14 Nouissime recumbentibus vndecim discipulis, &c. Mich. 4. nu. 12.

15 Euntes in mundum vniuersum prędicate Euangelium omni creaturæ. Zach. 2. nu. 17. & 118. c. 14. nu. 8.

19 Assumptus est in cælum. Prophetatur Mich. 2. num. 65.

EVANGELIVM SECVNDVM Lucam. Cap. 1.

9 Sorte exiit ponere incensum, &c. vsque ad, vidisset in templo. Ioe. 2. numer. 29.

11 A dextris altaris incensi. Hos. 4. numer. 25.

15 Erit magnus coram Domino. Ionæ. 3 num. 4.

15 Vinum, & siceram non bibet. Mich. 1. nu. 70.

28 Benedicta tu in mulieribus. Hag. 2. nu. 69.

32 Dabit illi Dominus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. Mich. 4. nu. 6. c. 50. nu. 33. Zacha. 6. n. 34.

33 In domo Iacob. Nah. 2. 43.

37 Omne verbum. Ham. 3. num. 11.

42 Benedictus fructus ventris tui. Mich. 6. nu. 23.

46 Magnificat anima mea Dominum. Ham. 9. nu. 5.

48 Quia respexit humilitatem ancillæ suę. Soph. 2. n. 4.

51 Dispersit superbos mente cordis sui. Nah. 2. 38.

12 Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Haba. 2. nu. 10.

58 Et gratulabantur vicini. Zach. 2. numer. 35.

68 Quia visitauit, & fecit redemptionem. Hos. 1. nu. 64.

69 Et erexit cornu salutis nobis. Ham. 6. nu. 41. Habac. 2. nu. 8. Zach. 1. numer. 72.

70 Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt prophetarum eius. Mich. 7. nu. 57.

70 Qui à seculo sunt. Mich. 5. 41.

73 Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis. Mich. 7. 53. Haba. 2. num. 9.

76 Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Mala. 3. nu. 10.

78 Oriens ex alto. Zach. 3. n. 35. & seq.

79 Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent. Mich. 7. nu. 29.

Cap. 2.

1 Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Zach. 6. nu. 13. Hagg. 2. nu. 24.

3 Hęc descriptio prima facta est. Præ lu. 6. num. 2.

13 Multitudo cœlestis exercitus. Ham. 4. nu. 40. Soph. 1. nu. 23.

Glo-

Mal.3. num.39 Ham.5.num.11.
30 Centuplum accipiet.Zach.5.n.8.

Cap.19.

43 Venient dies in te,&c. Ham.4. n.7. Mich.5.67.

Cap.20.

13 Forsitan cũ hunc viderint, verebuntur. Ioe.2. num.24. & 25.

Cap.21.

10 Surget gens contra gentem Hos.3. num.29. & 30.
15 Ego dabo vobis os, & sapiẽtiam cui non potest, &c.Zach.9.59.
16 Trademini autem à parentibus, & fratribus,&c. Mich.7.n.15.& seq.
25 Præ confusione sonitus maris, & fluctuum Habac.3.num.36.38.& 49.
26 Arescentibus hominibus præ timore. Nah.2. nu.70. Haba.3. nu.37.40. Sopho.1. num.67. Zach.14. 39.
28 Et eleuate capita vestra. Zachar. 1. num.70.
29 Stellæ cadent de cœlo. Habac. 3. num.43.
30 Videte ficulneam,&c.Ioe.2. nu.64.
34 Attendite vobis,ne forte grauentur corda vestra in crapula.Hos.10.n.32.
37 Noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Olioeti. Zacha. 14. num.11.

Cap.22.

15 Desiderio desideraui.Soph.1. nu.6.
28 Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis.Mich.1.n.57.
49 Si percutimus in gladio Ioe.1.nu.5.
54 Hec est hora vestra.Nah.1.nu.47.
61 Respexit Dominus Petrum. Habac. 3. num.29.

Cap.23.

30 Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos,&c.Hos.10. num. 21.

Cap.24.

1 Valde diluculo venerunt ad monumentum. Hos.6. 45.
27 Incipiens à Moyse interpretabatur, &c. Præl.1.n.13 & Præl.2.n.1.& 17.
28 Finxit se longius ire Ham.2. nu.21.
44 Quoniam necesse est impleri omnia, quæ scrita sunt in lege Moysi, &c.Præl.2.num.1.

EVANGELIVM SECVNDVM Ioannem. Cap.1.

1 In principio erat verbum.Hos.1.nu. 35. Ham.3.nu.12.
10 In mundo erat.Hag.2.nu.60.
14 Gloriã quasi vnigeniti à patre.Hos. 5. num.27.
15 Qui post me venturus est Habac.2. num.6.
15 Et mensas nummulariorum euertit Hag.1 39. Zach.14.52.53.
16 Et gratiam pro gratia.Zach.4.num. 16. & 17.
20 Et confessus est, & non negauit, & confessus est quia non sum ego Christus. Hos.6. nu.43.

Cap. 2.

De eiectione vendentium à templo. Hag.1. nu.39.
19 Soluite templum hoc.Mal.3. nu.11.
20 Quadraginta sex annis ædificatum est templum hoc Hag.2.43. Zach. 1. num.45. & seq.

Cap. 3.

19 Hoc est autem iudicium,quia lux venit in mundum,&c.Zach.5.nu.12.

Cap. 4.

10 Tu petijsses à Deo, & dedisset tibi aquam viuam.Zach.14. num.31.
12 Numquid tu maior es patre nostro Iacob.Hos.1.nu.93. vsque ad.99.
13 Omnis qui bibit ex aqua hac sitiet iterum Mich.4.n.28. Zach.2. nu.16.
13 Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei non sitiet in æternum. Nah. 3. nu.32. Zach.13.nu.2. 18. & 21. cap. 14. num.31. 54.
20 Et vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, vbi adorare oportet. Soph. 3. num.32.
22 Quia salus ex Iudæis est. Zac.8. n.4.
35 Et messis venit Mich.4.nu.28. Zac. 2. nu.16. cap.10. num.5.

Cap. 5.

27 Iudicium facere. Mich.6.nu.25.
35 Lucerna ardens, & lucens.Zacha.4. num.5.
43 Si alius venerit in nomine suo illum accipietis Hos.3. numer. 25. cap.13. num. 17. Zacha. 5. num.22. cap.11. num.48.

Cap.6.

9 Quinque panes ordeaceos. Hos. 3. num.15.
45 Est scriptum in prophetis, & erunt omnes docibiles Dei. Habac 1. n.5.

Amen.

20 Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos, &c. Zach. 8. n. 42.
21 Cum autem peperit puerũ, iam nõ meminit pressuræ propter gaudium Mich. 4. nu. 75.
25 Hæc in prouerbijs locutus sum vobis. Mich. 2. nu. 10.
25 Sed palam de patre annuntiabo vobis. Soph. 1. nu. 36.

Cap. 17.

11 Serua eos in nomine tuo. Mich. 5. num. 58.
12 Ego seruabam eos in nomine tuo. Mich. 5. nu. 53.
12 Nisi filius perditionis. Hos. 10. 29.
23 Sicut, & nos vnum sumus Ioe. 2. n. 51.

Cap. 18.

11 Calicem, quem dedit mihi pater, non vis, vt bibam illum. Mich. 2. n. 41. 42. 43.

Cap. 19.

7 Quia filium Dei se fecit. Hos. 7. n. 35
15 Non habemus regem nisi Cæsarem. Zach. 11. nu. 11.
36 Facta enim sunt hæc, vt scriptura adimpleretur, Os non comminuetis ex eo. Hos. 10. nu. 24. cap. 11. nu. 6. 8. & 11.
37 Videbunt, in quem transfixerunt. Zach. 12. nu. 13. & seq.

Cap. 20.

1 Vna autem sabbati. Hag. 1. num. 4.
1 Venit mane, cum adhuc tenebræ essent. Hos. 6. nu. 85.
26 Et post dies octo. Hos. 6. num. 6.

ACTA APOSTOLORVM.

Cap. 1.

5 Vos autẽ baptizabimini Spiritu sancto. Ioe. 2. num. 54. & sequ.
8 Eritis mihi testes, &c. Hos. 11. nu. 40.
15 Erat autem turba hominum, &c. Habd. nu. 8.

Cap. 2.

2 Factus est repente de cœlo sonus Hamos. 1. nu. 10.
14 Viri Iudæi, & qui habitatis Ierusalem, &c. Ioe. 2. nu. 53.
24 Quem Deus suscitauit à mortuis, &c. Hos. 13. nu. 23. Ionæ. 2. 27.
37 His auditis compuncti sunt corde, &c. Haba. 1. nu. 25.

Cap. 4.

25 Qui Spiritu sancto per os patris nostri Dauid pueri tui dixisti. Quare fremuerunt, &c. Mich. 1. 17. & 18.

Cap. 5.

28 Præcipiendo præcepimus vobis. Soph. 1. nu. 6.

Cap. 7.

35 Hunc Moysem, quem negauerunt, &c. Ham. 5. à nu. 55. vsque ad finem cap.

Cap. 8.

22 Pœnitentiam itaque age, ab hac nequitia tua, & roga Deum, si forte, &c. Ioe. 2. nu. 22. & 35.
36 Quid prohibet me baptizari. Habac. 2. n. 25.

Cap. 9.

4 Quid me persequeris. Zach. 2. nu. 17. c. 12. nu. 29.
15 Vas electionis. Ham. 6. 21.

Cap. 10.

12 In quo erant omnia quadrupedia, &c. Hos. 2. num. 92.
15 Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Hos. 1. nu. 61. & c. 2. numer. 92.
44 Adhuc loquente Petro, &c. vsque ad, Effusa est Ioe. 2. nu. 59. & 60.

Cap. 11.

3 Quare introisti ad viros præputium habentes, &c. Ionæ. 4. nu. 23.
15 Cum autem cœpissem loqui, &c. vsque ad, Vos autem baptizabimini spiritu. Ioe. 2. nu 55.
18 His auditis tacuerunt & glorificauerunt Deum dicentes. Ergo, & gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam. Soph. 3. nu. 33.

Cap. 12.

Misit Herodes rex manus, vt affligeret quosdam de Ecclesia Hos. 7. nu. 7.

Cap. 13.

22 Virum secundum cor meum. Hos. 7. nu. 25.
22 Voluntates meas. Mich. 6. nu. 38.
27 Voces prophetarum, quæ per omne sabbathum leguntur. Mich. 5. nu. 10.
40 Videte ergo ne superueniat vobis, quod dictũ est per prophetas, videte contemptores, &c. Hab. 1. n. 4. & seq.
47 Posui te in lucem gentium. Hos. 11. nu. 33. Habd. nu. 17. Zach. 2. nu. 18.

Nam

7 Nam concupiscentiam nesciebam, &c. vsque ad, peccatum reuixit. Hos. 12.nu.40.&. 41.
22 Cōdelector enim legi, &c. vsque ad De corpore mortis huius Ioel.2. nu. 39.&.40.
23 Sentio aliam legem in mēbris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in legem peccati, quę est in membris meis. Mich.7.nu.31.

Cap. 8.

3 Et de peccato damnauit peccatum. Mich.4.nu.28.
18 Non sunt condignæ passiones, &c. Mich.6.nu. 19.
21 Quia & ipsa creatura liberabitur. Hos.2.nu.67.
22 Omnis creatura ingemiscit, & parturit, &c. Hag.2.nu. 34.
26 Ipse spiritus postulat pro nobis. Hos. 8 num. 10.
28 Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Mich. 2.nu. 23.
33 Quis accusabit aduersus electos Dei, &c. Mich.5.nu.25.c.6.num.33.
35 Quis nos separabit à caritate Dei. Soph.3.nu.35.

Cap. 9.

3 Optabam ego enim ipse esse anathema. Zach.14. nu. 38.
3 Pro fratribus meis, qui sunt cognati mei, &c. Mich.7.nu. 55. 56.
6 Non quod exciderit verbum Dei. Hos.1.nu.124.
6 Non enim omnes, qui ex Israel, omnes filij, &c. Hos.1. num.76. &. 124. & Mich.2.nu.61. Zach. 12. num. 23. Mal.1.n.10.&.11.
11 Cum enim nondum nati. Mal.1.numer. 10.
13 Vocabo non plebem meam, plebem meam Hos.1. nu.120.cap. 2.num. 1.
29 Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen Ham. 5. 9.

Cap. 10.

10 Corde creditur, &c. vsque, ad saluus erit. Ioel.2.nu. 62.
18 Numquid non audierunt, &c. Hos.1. nu. 135.

Cap. 11.

1 Nunquid Deus repulit populum suū, &c. Hos.3.nu. 16.
5 Si ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. Ioe. 2. nu. 63.
5 Reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factę sunt. Ham. 9. nu. 38.
8 Dedit illis Deus spiritum compunctionis. Hos.1. nu. 115.
11 Numquid sic offenderunt, vt caderent. Soph. 1. nu. 14.
14 Si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam. Hos. 9. 23.
16 Quod si delibatio sancta, &c. vsque ad, Propter incredulitatem illorum. Ham. 9. nu. 32. 33. Zach. 8. nu. 3.
18 Noli gloriari aduersus ramos. Zach. 12. num. 10.
25 Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec intraret, &c. Hos. 3. nu. 16. &. nu. 25. Sopho. 3. nu. 43.
26 Et sic omnis Israel saluus fieret. Zachar. 1. nu. 57.
33 Et inuestigabiles viæ eius Haba. 3. num. 62.

Cap. 15.

8 Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis. Mich. 7. nu. 56. Mal. 3. nu. 14.

Cap. 16.

20 Deus autem pacis cōterat satanam sub pedibus vestris velociter. Ioel. 2. 45. Mal 4. nu. 24.
25 Secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti. Mich. 5. nu. 40. &. 41. &. 47.

EPISTOLA PRIMA AD Corinthios.

Cap. 1.

2 Qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi Ioe. 2. nu. 62.
13 In nomine Pauli. Hos. 10. nu. 39.
26 Videte vocationem vestram fratres, quia non multi, &c. Zach. 14. nu. 55.
30 Qui factus est nobis sapientia à Deo, &c. Hos. 5. nu. 4.

Cap. 2.

15 Spiritualis omnia iudicat. Hos. 7. numer. 19.

Cap. 3.

3 Cum enim sint inter vos Zelus, & contentio. Hos. 4. nu. 16.
7 Ego plantaui, &c. Hos. 1. nu. 128.
11 Fundamentum aliud nemo potest ponere præter, &c. Zach. 3. num. 43

Cap.

Cap. 9.

16 Vbi est testamentum, mors necesse est intercedat testatoris. Zach. 9. 53.

Cap. 10.

18 Irritam quis faciens legē Moysi, &c. vsque ad, Contumeliam fecerit. Habac. 1. nu 31.

26 Voluntarie enim peccantibus nobis, &c. Ioe. 2. nu. 61. & 62.

35 Nolite itaque omittere confidentiā vestram, &c. Haba. 2. nu. 11.

37 Adhuc enim modicum aliquantulū, qui venturus est, veniet. Habac. 2. nu. 6. 7. & 11. Hag. 2. 21.

38 Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Haba. 2. nu. 13. & 14. & Hos. 9. nu. 5.

Cap. 11.

Ad intelligendum multa huius capitis vide Hos. 10 53.

5 Ante translationem autem testimonium habuit placuisse Deo. Michę. 6. 28.

9 Fide demoratus est, &c. vsque ad, Fūdamenta habentem ciuitatem. Soph. 3. num. 16.

13 Et confitentes quoniam peregrini, & hospites sunt super terram. Hos. 4. num. 7.

13 Non acceptis repromissionibus, &c. Hos. 14. nu. 26.

Cap. 12.

12 Non claudicans quis erret. Mich. 2. nu. 49. & 50.

12 Remissas manus, & soluta genua erigite. Nah. 2. nu. 65.

21 Moses dixit. Et territus, & tremebundus. Hos. 10. 53. & Ham. 5. nu. 71.

25 Videte, ne recusetis, &c. vsque ad, vt maneant ea quæ sunt immobilia. Hagg 2. nu. 25.

28 Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam, per quam seruiamus placentes Deo. Hag. 2. nu. 28

Cap. 13.

8 Iesus Christus heri, & hodie. Mich 2. num. 34.

14 Non habemus hic manentem ciuitatem Sophon. 3. nu. 16.

15 Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius. Hos. 14. numero 8.

16 Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuisci. Hos. 6. nu. 27.

EPISTOLA IACOBI.

Cap. 1.

1 Duodecim tribubus quæ sint in dispersione. Hos. 1. nu. 102.

17 Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Mala. 3. num. 28.

Cap. 2.

13 Iudicium sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam. Hos. 5. nu. 1

Cap. 4.

6 Deus superbis resistit Hos. 7. nu. 8.

6 Humilibus autem dat gratiam. Soph. 2. nu. 4.

7 Subditi ergo Deo estote, resistite autem diabolo & fugiet à vobis. Hos. 1. num. 62.

Cap. 5.

3 Aurum, & argentum vestrum æruginauit, &c. Mich. 6. 32.

7 Patientes igitur estote fratres, &c. Haba. 2. nu. 11 & 12.

17 Et non pluit. Mala. 13 nu. 33.

EPISTOLA I. PETRI.

Cap. 1.

Circa titulum huius epistolæ vide. Hoseæ 2. nu. 4.

4 Conseruatam in cęlis in vobis. Hos. 10. num. 36.

5 Ministrate in fide vestra virtutem, in virtute scientiam, &c. Hos. 4. nu. 4.

5 In tempore nouissimo Mich. 4. nu. 9

Cap. 2.

4 Ad quem accedentes lapidem viuū, &c. Ham. 9. 21. Zach. 9. nu. 33.

7 Non credentibus autem lapis, &c. Hos. 13. nu. 33 c. 14. nu. 25.

7 Vobis igitur honor credentibus, &c. Hos. 14. nu. 25.

9 Vos autem genus electum, &c. vsque ad, Misericordiam consecuti. Hos. 1. à num. 121. & c. 2. à nu. 1.

9 Regale sacerdotium. Mala. 3. 39.

11 Tanquam aduenas, & peregrinos. Hos. 4. 7.

Cap. 3.

20 Quando expectabant Dei patientiā in die-

LECTORI,

DE INDICE RERVM ET VERBORVM.

STatueram indicem rerum ad sacras conciones pertinentium ab indice communi seiungere, vt citius, ac facilius se se oculis concionatorum offerrent. Sed quoniam multa sunt in communi indice, quæ iuuare eos possint, consultius visum est in vnum omnia congerere: curauimus tamen, vt quæ vtiliora viderentur ad conciones, asteriscis in margine signarentur, aut linea longa, quæ vtrumque asteris terminaretur, & quæ ad vocabulorum interpretationem, atque ad phrases scripturæ pertinent signo crucis in principio distinguerentur, quo & index esset integer, & laborem hæc, aut illa quærentium leuaremus. Indicem Euangeliorum totius anni non adieci: quoniam quod mihi consentaneum huic, aut illi Euangelio videbitur, id alteri aliud agenti dissentaneum videri potest. Consultius putaui, ac lectori vtilius, vt quisque pro arbitrio, aut pro re ex alijs indicibus peteret, quæ vtiliora instituto suo indicaret, ita enim plura sine dubio, & vtiliora inueniet, quam si singula certis diebus, ac certis Euangelijs addicerentur. Quemadmodum si quis de illis verbis Domini agere velit: Cum ieiunatis nolite fieri, sicut hypocritæ tristes: videat primum indicem locorum scripturæ, videat verbum Ieiunium, & verbum Hypocrisis, & verbum Tristitia. Protinus occurret quidquid in toto opere ad hæc vtile erit. Atque hæc omnia Euangelio quartæ feriæ Cinerum aßignata, alijs fortasse minime vtilia putarentur, aut eorum lector non recordaretur: nunc autem ita posita sunt, vt vbicunque de ieiunio, aut de hypocritis, aut de tristitia sermo inciderit, facile possint ex suis locis accersi, & æquè multis Euangelijs, diuersisq; prodesse. Vale.

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

Litera C. caput, N. numerum margini adscriptum indicat.

Aggra-

Am-

Auru-

Bibere.

Victo-

Mors

Pon-

Pœnæ

† Mili-

Fami-

† Aspicis

Dia-

Equi

Faber

Mun-

Gen-

Græci

Lingua

Holus.

Humi-

Eius

Quæ

Iusto-

Lam-

Manus

Lucus.

Magi-

Marty-

k Mensura.

Miseri-

Non.

Nonne.

Nouale.

Noui, verbum.

Nouissimus.

* Dux

lentis

Ouis.

Partu-

Inuti-

Spes

Prin-

Per-

Præ-

Prophe-

Propoſitum.

Proprius.

Proſopopeia.

Proſtibulum.

Prouerbium.

Prouidentia.

Prouincia.

Proximus.

Prudentia.

Pſal-

Deus

Fœdera

Sermo-

Tabe-

* Tempus

Testi-

Tuba

Chal-

LAVS DEO.

DE OPTIMO GENERE EXPONENDI PROPHETAS.

PRAELVDIVM I.

1 NTEQVAM ad expositionem accedam, quædam mihi prius, quasi præludia, præmittēda esse video, quæ sunt ad omnium prophetarum intelligentiam necessaria: ne sint eadem sæpè repetenda. Primum illud est, in quo veteres Scripturę tractatores minimè laborarunt, quod esset eiusmodi, vt dubitationis vel parum, vel nihil habere videretur, quo modo optimè explicarentur prophetiæ: vtrum omnes ad Christum essent referendæ, an quædam. Sed, quoniam in ea tempora incidimus, quibus inter eruditos magna de hac re contentione certatur, eam præterire non potui: ne ij, quibus alterum expositionis genus magis probatur, præiudicio decepti, nostram continuo reijciant. Sit igitur (vt ait Hieronymus in proœ.lib. Reg.) hoc præludium primum quasi galeatum principium omnibus libris prophetarum.

2 *Duo sunt extrema exponendi genera: primum est valde abiectum, atque humile, quodque vtique humi repit, nec Christi mysteria, sed (vt ille ait) stultorum regum, & populorum continet æstus, bella, seruitutes, captiuitates. Hoc ab Hebræis inuectum est: ante quorum oculos positum est vsq; in hodiernum diem velamen, dum leguntur Moyses, & prophetæ: & odio Christi, Christianorumque flagrantes, quidquid de Christo dicitur, aut quantum possunt, eludunt, & in alienas expositiones detorquent: aut, si

1 Genus exponēdi prophetas.

B id minime datur, ad suum illum Messiam referunt, quem venturum expectant: nostro, qui verus Messias est, & iam venit, adimunt. In quo, cùm sint omnes vitandi, tū maxime recentiores, qui adhuc peiùs nomen Christianum oderunt. Inter orthodoxos etiā illi sunt vel omnino fugiendi ineruditis, vel eruditis attentissimè legendi, qui Hebręorum indiuidui comites, & sectatores esse voluerunt; quos ne audiendos quidem arbitror, cū vulgatæ Latinæ translationi illorū commentarijs adhærentes repugnāt. Nec C enim animaduertunt tempore auctorum horum multo minorē fuisse apud Iudæos Hebraicæ linguæ cognitionē, vniuersa gente per varias prouincias, perque varios casus iactata: puriorem fuisse linguam, & suis notiorem memoria Hieronymi, & veterum interpretum, quos Hieronymus est in multis secutus. Itaque multorum vocabulorum proprietatem ignorant isti, & sinistrè interpretantur, quæ Hieronymo, & veteribus minime erāt ignota, vt suis locis aperte comprobabo.

3 *Alterum exponendi genus est, cùm singuli versus, & singula penè verba D de Christo explicantur, idque historico sensu; quod à multis viris doctis, & pijs eo defenditur pugnacius, quo se magis eo tenendo ac tuendo obsequium Deo præstare credunt: quasi placere Deo quidquam possit, quod à veritate abhorreat, cum Deus veritas sit. Hæc duo genera, cum prorsus à veritate aliena esse conuicero; facile obtinebo tertium genus esse solum probandum inter hæc extrema medium,

2 Genus exponēdi

atque interiectum; quod prophetas A nunc multa de Christi aduentu, natiuitate, doctrina, passione, & resurrectione, ac deniq. de Ecclesiæ mysterijs prophetare historicè affirmat, nunc ad sui sæculi mores conuerti, vitia reprehendere, captiuitates, & imminentia supplicia minitari; multa denique de Christo, & Ecclesia in vniuersa veteris testamenti scriptura literæ sensu dici, plurima, aut penè omnia mystico. Pene omnia inquam, quoniã sunt in scriptura quædam, quæ non ad mystica significanda ponuntur; sed, vt illa ipsa, quæ significant, inter se mutuo B connectantur, vt eruditè adnotauit August. 16. de Ciu. cap. 2.

Tertiũ genus optimum.

4 * In primi confutatione non est, quod multum laboremus, cùm ab ipsa scriptura apertissime confutetur, & valde illi conueniant cum veteri Fausti, & ceterorum Manichæorum insania impudenter affirmantium nulla extare apud libros prophetarum de Christo testimonia, quos toto lib. 12. contra Faustum redarguit Augustinus. In scripturis sanè nihil manifestius. Iohann. 5. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; & C illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. Et ibid. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi; de me enim ille scripsit. Luc. 24. O stulti, & tardi corde ad credẽdum in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ. Nõne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moyse, & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant. Ro. 1. Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine D Dauid secundum carnem. Et, vt innumera omittam, illud Psal. 109. Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, de se dictum testatur Dominus Iesus Matth. 22. quem locum ideo attuli, vt aperto exemplo ostendam, quanto sint recentiores Hebræi veteribus vel indoctiores, vel nequiores. Nam cum recentiores varie interpretentur; & vel de Dauide dictũ velint; vel Eliezer seruum Abraham de domino suo loqui à cæde regum cum victoria reuertente: apud veteres Hebræos ita pro certo habebatur de Messia locutum esse prophetam, vt, quid Seruatori responderent, non habuerint, qui legis, & prophetarum peritissimi habebatur. 5 * Congregatis (inquit) Pharisæis, interrogauit eos Iesus dicens, Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt eis; Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo; sede à dextris meis, &c? Si ergo Dauid vocat eum Dominum quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare. At nisi plane constaret apud omnes de Christo verba fieri; facile fuisset Pharisæis respondere, non ad Christum, sed ad aliũ quempiam pertinere prophetiam. Secundum genus, & si patronos habet meliores, tamen, si recte consideretur, nihil habet probabilitatis. Nam veteris testamenti historias, nemo ita insaniet: vt litterali sensu de Christo interpretetur, cum clamet Paulus post multas historias: Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum. 1. Cor. 10. Et ibid. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correctionem nostram. Gal. 4. Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, &c. quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta, &c. Eph. 5. Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, & in Ecclesia. 6 * Tota ergo controuersia est de libris prophetarum: in qua operæpretium me facturum arbitror, si meã sententiam patrum auctoritate confirmauero, quos sibi vnice fauere iactant aduersarij. Hieronymus, qui, cum de scripturis agitur, vel in primis audiendus est, ita scribit in procemio Comment. in Isaiam. Vnde post historiæ veritatem spiritualiter accipienda sunt omnia:

Confutatio prim gñris exponendi.

Confutatio secundi generis, & confirmatio tertij.

omnia: & sic Iudæa, & Ierusalem, Babylon, & Philisthijm, Moab, & Damascus, Aegyptus, & desertum, mare, Idumea, & Arabia, ac vallis Sion, vel vallis visionis, & ad extremum Tyrus, & visio quadrupedum, intelligenda sunt, vt cuncta quæramus in sensu: & in omnibus his, quasi sapiēs architectus Paulus Apostolus iaciat fundamentum, quod non est aliud præter Christum Iesum. Vides Hieronymum plane docere etiam in Isaia, qui propheta Euangelicus est, & plurima habet de Christo historico sensu intelligenda, esse etiam multa, quæ non nisi mystice de eo intelligantur? Sed quid ego certum Hieronymi locum indico? cum vbique in commentarijs prophetarum prius literalem sensum iuxta translationem suam exponat; deinde, vbi litteram de Christo non loqui videt, continuo vel ad eius, & Ecclesiæ mysteria, vel ad morum conformationem confugiat, LXX. interpretum versionem edisserens? Quid, quod apud illos Hieronymus non bene audit, quasi nimius sectator Hebręorum, & ipsi ceteros patres contra sentientes opponunt? 7 * Omittamus ergo suspectum (si ita volunt) testem: alios proferamus quos cauillari non possint: imprimisque Augustinum, cuius libro.17.de Ciuit.cap.3.hæc sunt verba. Ita etiam ceteræ ab illo Regum tempore prophetiæ partim pertinent ad gentem carnis Abrahæ, partim vero ad illud semen illius, in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Christi per testamentum nouum, ad possidendam vitam æternam, regnumque cœlorum. Partim ergo ad ancillam, quæ in seruitute generat, id est, terrenam Ierusalem, quę seruit, cum filijs suis; partim vero ad liberam ciuitatem Dei, idest veram Ierusalem æternam in cœlis, cuius filij omnes secundum Deum viuentes peregrinātur in terris: sed sunt in eis quædam, quæ ad vtramque pertinere intelliguntur, ad ancillam proprie, ad liberā figurate. Tripertita itaque reperiūtur eloquia prophetarum: si quidem aliqua sunt ad terrenam Ierusalem spectantia, aliqua ad cœlestē, nonnulla ad vtramque. Idem lib. 12. contra Faustum.c. 7. Quis autem potest, non dico vna breui responsione, quales in hoc opere habere coarctamur, sed quolibet ingenti volumine omnia commemorare præconia prophetarum Hebręorum de Domino, & Saluatore Nostro Iesu Christo? quandoquidem omnia, quæ in illis continentur libris, vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum: sed propter exercitationem quærentis, & delectationem inuenientis multo plura ibi per allegorias, & ænigmata, partim verbis solis insinuantur, partim etiam facta narrantur? Et cap. 37. Quis potest ex occasione alterius operis omnia, quæ in illis veteribus legis, & prophetarum libris figurate Christum annuntiant, quantalibet breuitate perstringere?

8 * Huc etiam pertinent diuisiones illæ Gregorij homil. 1.in Ezech. Spiritus, inquit, prophetiæ nec semper, nec eodem modo prophetæ animum tangit. Aliquando enim spiritus prophetiæ ex præsenti tangit animum prophetantis, & ex futuro nequaquam tangit, &c. Et postea: Sciendum quoque est, quod prophetæ quidem è proximo tanguntur, atque longinquo minime tanguntur, &c. Si aliquando animus prophetæ tangitur ex præsenti, non ex futuro: ergo sæpe de præsentibus populi sui rebus, non de futuris Christi mysterijs loquuntur. Similiter, si aliquando è proximo tanguntur, & non è longinquo, non semper de Christo prophetant. Nam quæ de Christo sunt, vocat Gregorius è longinquo. Idem hom.2.docet prophetas prius radicem historiæ figere, & post fructus spiritus per signa, & allegorias proferre. Notum est autem allegorias esse de Christi, Ecclesiæque mysterijs. Basilius Magnus in prologo in Isaiam, cū argumentū prophetæ explicuisset, Iudææ, & Samariæ, deinde & exteris nationibus multa mala pro peccatis prænuntiantis; hæc ad extremum addidit præter ea, quæ Christo acciderūt, sparsim in vniuersa prophetia interiectā. Atque vnum quodque horum (loquitur autē de ijs, quæ Christum in littera non

ta non sonant) & iuxta historiam di-
citur, & mysticum sensum habet anne
xum. In quo Basilius non sensu tan-
tum, sed verbis etiam pene conuenit
cum ijs, quæ paulo ante retulimus ex
Hieronymo. * Theodoretus in pro-
9 logo commentar. in Dan. cum in He-
bræos inueheretur, quod Danielem in
prophetis non numerarent, probat ne
cessario prophetam esse censendum,
cum prophetæ munus sit futura præ-
dicere. Inspiciamus, inquit, num hæc
& prænouerit, & prædixerit beatus
Daniel? Et quæ de Domino Christo lo
cutus est, interim silentio continea-
mus, alias vero ipsius prædictiones in
medium proferamus. Comperimus igi
tur de Babyloniorum, de Persarum, ac
Macedonum, de Romanorum regno
ipsum complura prædixisse: quæ nam
videlicet Babylonio regi euentura es-
sent; & quemadmodum Persæ illius re
gnum occupaturi, &c. Non ergo om-
nes prophetiæ de Christo sunt. Et po-
stea, Considerate itaque, num admo-
dum iniustum sit, Habdiam, qui mala
Idumæos inuasura duntaxat prædixe-
rit, & Ionam, atque Nahum de vna tã-
tum ciuitate Niniue vaticinatos, ad-
scribere in numerum prophetarum: at
beatum Danielem, qui non de vna ci-
uitate, aut exigua natione, sed de maxi
mis regnis, Chaldaico, Persico, Mace-
donico, Romano, & de ijs, quæ ab ipsis
sigillatim gesta sunt, prænuntiarit, pro
phetico cognomine defraudare. Sed
quid ego de hoc Theodoreti proœmio
10 loquor? * Vide proœmia in ceteros
prophetas, tam Theodoreti, quam Cy
rilli, & Hesychij, & ceterorum patrum
siue Græci sint, siue Latini; vide eorum
commentarios; videbis multa de Chri
sto, multa de alijs rebus scribi à pro-
phetis. Quid multa? Rupertus Abbas,
qui duodecim prophetas non tam li-
teraliter, quàm allegorice exposuit, &
qui se in prophetis, vt in omnibus scri
pturis semper Christum quærere testa
tur in prolog. 12. prophetarum, paulo
post in prologo in Hoseam quærit,
quomodo æqualem libris Moysi aucto
ritatem nacti fuerint apud Hebræos
libri prophetarum, cum ita inuisi fue-

A rint populo ipsi auctores, vt sæpe cru-
delissime ab eo fuerint interfecti? Re-
spondet habuisse hanc auctoritatem ex
certo rerum, quas prædicebant, euen-
tu: ex quo cõstabat Dominum per eos
locutum fuisse, iuxta illud Deute. 18.
Quod si tacita cogitatione responde-
ris, quomodo possum intelligere ver-
bum, quod non est locutus Dominus,
hoc habebis signum: quod in nomine
Domini propheta ille prædixerit, &
non euenerit; hoc Dominus non est
locutus; sed per tumorem animi sui
propheta confinxit, & idcirco non ti-
B mebis eum. Deinde addidit Rupertus,
Porro sancti prophetæ isti, cum mitte
rentur ad prænuntiandum de longin-
quo Christi aduentum, simul etiam de
propinquo datum, vel iniunctum est
illis prophetare illud, in quo citius ve
races comprobari possent, scilicet im-
minentem ab Assyrijs Israeli captiuita
tem, itemque instantem, Iudæ quoque
Babylonis transmigrationem, & præ-
terea nonnulla etiam minora, quæ lit
teris eorum legimus inserta. Cum igi
tur cito euenisset captiuitas, siue trans
migratio illa, sicut per illos veritas
C prophetica prædixerat; palam consti-
tit, quod veraciter fuissent locuti in
nomine Domini, & quod Dominus mi
sisset eos; atque ita completa prophe-
tiæ pars illud quoque, quod reliquum,
vel maximum erat, de promissione, vel
aduentu Messiæ verum fore conuince
bat. * Ex hoc Ruperti documento, 11
quod & verissimum est, & ad prophe-
tarum intelligentiam præstantissimũ,
satis abunde intelligimus, quantum à
veritate aberret secundum illud ge-
nus exponendi; etiam si nihil reliqui
patres dixissent. Hoc quoque de scri-
D ptura confirmat Hieronymus in Isai.
cap. 37. in illud. Tibi autem hoc erit si-
gnum. Nunc, inquit, ad ipsum sermo-
nem facit, ne forsitan dubitet ventura,
quæ dicta sunt. Et idcirco vel maxime
prophetæ apud populum sermonum
suorum habebant fidem, quia non so-
lum de ijs, quæ multa post sæcula futu
ra erant; sed etiam quæ in continenti
& post non grande temporis spatium
essent implenda; memorabant: & quod
intra

intra biennium & rex Assyrius interi-
ret, & vrbi Ierusalem securitas redde-
12 retur. Idem ait in Hamos c.7. in prin-
cipio. * Verum etsi patrum testimo-
nia deessent, aperta ratio conuincebat.
Quis autē nesciat, aut negare audeat
prophetas cōcionatores, ac magistros
illius populi fuisse? Quomodo ergo fie-
ri poterat, vt sola futurorum Christi
mysteriorum prædictione contenti es-
sent, de peccatis autem, quibus iram
Dei in se populus prouocabat, de mo-
rum emendatione, de supplicio immi-
nentium captiuitatum, quas ipsi præ-
uidebant, omnino tacerent? Hoc si fa-
cerent, plane Dei præcepto repugna-
rent: & grauiter in animas suas pecca-
rent. Scriptum enim est Isa. 58. Cla-
ma, ne cesses; quasi tuba exalta vocem
tuam; annuntia populo meo scelera
eorum, & domui Iacob peccata eorū.
Et Ezec. 3. Fili hominis, speculatorem
dedi te domui Israel; & audies de ore
meo verbum, & annūciabis eis ex me.
Si dicente me ad impium: Morte mo-
rieris, non annuntiaueris ei, neque lo-
cutus fueris, vt auertatur à via sua im-
pia, & viuat: ipse impius in iniquitate
sua morietur; sanguinē autem eius de
manu tua requiram. Pleni sunt huius-
13 modi verbis libri prophetarū. * Quis
ergo non videat plurima esse in pro-
phetis, quæ historico sensu ad Christū
minime sint referenda; sed ad illorum
temporum statum, ad mores, ad capti-
uitates? Legamus totum contextum
Ieremiæ: quid apertius? Legamus cete-
ros prophetas: nemo dubitabit. Vnde
eleganter Lucas Euangelista cap. 24.
Et incipiens à Moyse, & omnibus pro-
phetis, interpretabatur illis in omni-
bus scripturis, quæ de ipso erāt. Quod
ita dictum videtur, ac si diceretur: om-
nia, quæ de ipso erant. Si vbique pro-
phetæ de Christo loquuntur, quomo-
do potuit tot millia versuum tam bre-
ui itinere interpretari? At quoniam nō
omnia interpretatus est, quæ erant in
prophetis, sed quæ de eo dicta erant,
merito dixit, Interpretabatur, quæ de
ipso erant. Elegāter quoque Hiero. in
Hos. c. 1. in illud: Et abijt, & accepit
Gomer; Prophetæ, inquit, sic multa

A post secula de aduentu Christi, & voca-
tione Gentiū pollicētur, vt præsens tē-
pus non deserant; ne concionem ob
aliud conuocatam non doceat de ijs,
quæ instant, sed incertis, ac futuris lu-
dere videantur. Et in Isa. cap. 25. in fine
ait, Igitur sermo propheticus, licet de
consummatione mundi generaliter te-
xat vaticinium; tamen, ne præsentia
omnino videatur negligere, nominat
Moab, qui fuit inimicus Israel, &c.
Quod Hieronymus dicit, apertissime
ex verbis ipsis prophetarum intelligi-
tur, vt iam diximus; & videre licet in
B Orige. hom. 1. in Ierem. & hom. 6. in 14
Ezec. in Basil. in procem. in Isai. * In-
uitus in re perspicua immoror: sed co-
gor ab ijs, qui insignem pietatem exi-
stimant, nihil de Christo interpretari;
& profanos, atque à Christo quodam
modo alienos censent, quoscunque er-
rori suo assentiri non viderint. Quod
si quando veritatis, & testimoniorum
luce conuicti fateri coguntur, quædam
historice in prophetis de Christo dici,
quædam mystice; tamen, cum ad eos
veniunt, mirifice verba detorquent; &
vim illis afferunt; omniaque historice
de Christo contendunt esse explican-
C da. Quid igitur ad sanctorum authori-
tatem respondebimus, qui plurima in
omnibus prophetis ad Christum refe-
runt? Equidem, quod hactenus dixi, nō
ex meo, sed ex sanctorum sensu dixi:
non ergo nobiscum sancti pugnant, si
secum non pugnant. Deinde aliud est
dicere in vniuersum multa de Christo
dici à prophetis, multa de rebus alijs;
quod quidem nunc agimus: aliud, in-
telligatur ne iste locus, aut ille de Chri- 15
sto; de quo nullum verbum hactenus
fecimus, id enim singulorum verborū
expositioni relinquendum est. Cona-
D bimur itaque de Christo Domino no-
stro interpretari quæ licebit: quæ ve-
ro non licebit, si alij aliter interpretē-
tur, reddemus rationem, cur non vi-
deantur de eo interpretanda. * Sed,
ne sæpe eadem iteranda postea sint;
duo mihi videntur ad sane intelligen-
das sanctorum patrum expositiones
magnopere adnotanda. Primum est
communem illam patrum doctrinam,

Duo notanda ad sanctorū intelligentiam.

Quo sensu dicant sancti totam Scripturā plenam esse mysterijs Christi.

vbique Christi mysteria inueniri, tam in libris legis, quàm prophetarum, Veritate ipsa dicente; Scrutamini scripturas; & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me: non esse de literali sensu dumtaxat intelligendam, aut de spirituali, sed de vtroque. Referam exempli causa verba Ambrosij, quæ prophetarum intelligentiam mecum in hoc opere quærentibus valde proderunt; vt iam nunc norint, vnde sit potissimũ petenda. Inquit ergo beatus pater ser. 8. in psal. 118. Docet autem Deus, & mentes illuminat singulorum, & claritatem cognitionis infundit, si tu aperias ostia cordis tui, & cœlestis gratiæ recipias claritatem. Quando dubitas, diligenter inquiras: qui enim quærit; inuenit: & ei, qui pulsat, aperitur. Multa obscuritas in scripturis propheticis: sed si manu quadam mentis tuæ Scripturarum ianuã pulses, & ea, quæ sunt occulta diligenter examines; paulatim incipies rationem colligere dictorum, & aperietur tibi, non ab alio, sed à Dei Verbo; de quo legisti in Apocalypsi, quod agnus librum signatum aperuit, quẽ nullus ante aperire poterat: quia solus Dominus Iesus in Euãgelio suo prophetarum ænigmata, & legis mysteria reuelauit: solus scientiæ clauem detulit, & dedit aperire nobis. * Hæc, & multa similia in libris patrum significant plenam esse vniuersam Scripturam mysterijs Christi, & Euangelij, modo literali sensu, modo spirituali. Hoc, toto lib. 12. contra Faust. docet Aug. nam, vt Faustum refellat negantem, quidquam à prophetis de Christo esse dictum, multa affert ex lege, & prophetis, quæ nunc iuxta historiam, nunc iuxta mysticam intelligentiam ad eum pertinent. Et Cyrillus lib. 3. in Ioh. c. 9. in illa verba. Si crederetis Moysi, crederetis forsitã & mihi; de me enim ille scripsit: ait; Cõsiderate figuras, quę veritatẽ parturiunt: ego in libris eius obũbratus sum: & statim; Pleni sunt libri Mosaici figurarum huiusmodi, &c. Et Theoph. in eorumdẽ expositione, Vbi autẽ scripsit de eo? Etenim dictũ hoc; Prophetam suscitabit vobis Dñs, de Christo erat; & alia multa tam in ver-

Vnde petenda intelligentia pro phetarũ.

Apoca. 5.

16

A

B

C

D

bis, quam in signis, & symbolis, vt miraculũ rubi, &c. Et in verba citata Luc. 24. ita inquit: Vnde & à Mose, & ab omnibus prophetis interpretatur eis, nẽpe mysterium sacrificij Abrahæ, quando dimisso Isaac, aries immolatus est. Hæc enim res Dominicas præfigurabant; sicut etiam ipse Dominus dicit, vidisse Abraham diẽ suum, & exultasse. Et statim fere: In reliquis autẽ prophetis sparsim sita sunt, quæ de cruce, & de resurrectione dicuntur, præsertim in clarioribus. * Idem ex scriptura ipsa aperte intelligitur. Nã, vt omittam, quæ de se Dominus Iesus Christus interpretatus est in Euangelijs, &, quæ in Actis, & epistolis suis apostoli interpretati sunt; quorum multa historico sensu, multa allegorico ad Christum referuntur, quæ modo longum esset enumerare: illa verba Lucæ; Incipiens à Moyse, & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant; satis hoc indicant. Quæro enim ex te, an in singulis legis libris, & historiarum possis mihi ostendere aliqua iuxta historiam de Christo dicta? Non poteris: at iuxta allegoriam poteris. Si in omnibus prophetis interpretatus est; quid habet Ionas de Christo, si literam intueare? Ne verbum quidem. Intuere allegoriam: tota prophetia scribitur de Christo. Propterea ergo dixit Aug. lib. 12. contra Faust. c. 7. Omnia, quæ in illis continentur libris, vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum: id est, vt ipsum significarent. Mos enim est sacræ Scripturæ, vt vno, eodemque sermone, dum narrat gestum, prodat mysterium; vt recte traditum est à Greg. 20. Moral. c. 1. * Alterum est antiquos Ecclesiæ tractatores, quoniam optime sciebant vtroque sensu de Christo loqui Scripturam, solere in suis libris passim testimonia de Christo afferre spirituali sensu accepta. In quo non pauci sæpe labuntur, qui continuo historicum sensum putant, quemcunque à patribus afferri vident. Pugnant & ratione vtcunque probabili. Quomodo, inquiũt, sancti aduersus Iudæos disputantes mystico sensu vtantur, quem infirmum, &

17

18

Sãcti multa testimonia afferunt spirituali sensu.

ineptum

ineptum esse sciunt ad confirmationē dogmatū? Digna ratio, cui respondeamus. Primum patres, cum verba ad populum faciunt, aut catholicis scribunt, plurima mysticè exponūt, quod eum sensum aptiorem esse iudicent ad id, quod agunt. Quod & apostolos ipsos interdum fecisse constat, & concionatores veterum exemplū secuti vbique faciunt. Quando vero Iudæorum insanias, & infidelitatem refellunt; id, aut apud catholicos faciunt, aut apud Iudæos ipsos. Si apud catholicos, vt Cyprianus, & Tertullianus in libris cōtra Iudæos, & Augustinus, & Chrysostomus; vtroque sensu promiscue vtuntur, considerantes sibi cum beneuolis, & pijs auditoribus rem esse, qui Scripturæ, nō solum aperta verba; sed etiā mysterijs, & figuris tecta, & inuoluta venerentur. Si cum Iudæis dumtaxat confligunt, vt beatus martyr Iustinus cum Tryphone; tunc vigilantius, & acrius pugnant, mucronesque exacuunt, & punctim aduersarium ferire contendunt. Itaque historico tantum sensu fere vtuntur, aut qui re vera historicus est, aut certe quem ipsi historicum putant.

19

* Non autem semper historicus est sensus, qui ab hoc, aut illo patre, aut etiam ab aliquibus existimatur historicus: sed an sit; ex præcedentibus, & sequētibus, ex phrasi Scripturæ, & ex alijs huiusmodi indicandū est. Sæpe enim fit, vt Scripturæ verba hinc, & inde ad aliquid confirmandum excerpta sancti patres in eum sensum exponant, quem tenere nullo modo possent, si antecedentia, & subsequētia, ac totum denique librum essent explicaturi. Id ne cui forte parum in hoc studiorum genere exercitato audax, aut inciuile videatur; audiat Gregorij verba in proœm. lib. Reg. modestissimi scilicet viri, & maximi antiquorum patrum veneratoris. Sed quia in diuersis, inquit, sanctorum patrum operibus diuersa huius historiæ testimonia inueniuntur exposita, notare lector debet, quod aliquando eorum sensus tractando subsequor; aliquando autem enodare historiam aliter intendo, vt & opus quod spe diuinæ inspirationis aggre-

A dior, & antiquorum patrum auctoritate sit validum, & lectori nequaquam fastidiosum, dum inter ea, quæ nouit vetera, ea etiam, quæ non nouit, noua repræsentat. Ad quam profecto sententiarum pronuntiationem, aliquando ex necessitate ducor: quia patres venerabiles, si seriatim cūcta exponerēt, quæ ex parte tetigerunt; eam seriem locutionis, quam tenere visi sunt, obseruare nequaquam potuissent. Dum igitur sanctorū patrū intellectus prætereo, necessitate aliquando, aliquādo commoditate vtor: quia & fastidiū le-

B ctori amoueo, &, dum totum seriatim discutio multa ex medijs contra me veniunt, quæ illorum sententias non permittunt. Hæc Gregorius: quæ pius, & diligens lector memoriæ mandet; vt sciat, quatenus antiquorum expositionibus sit adhærendum.

20

Cur toties vtantur sancti sensu spirituali.

* Restat quiddam, quod ad ea, quæ in his nostris cōmentarijs occurrent, & ad alia multa pernecessarium arbitror. Quid causæ fuerit, cur tam libenter, tamque sæpe patres nostri allegoricis testimonijs vtantur? Dicet quispiam; (nec improbabiliter, aut immerito dicet;) ad res

C confirmandas non semper præstó esse demonstrationes, ideoque sæpenumero probabilibus rationibus locum esse non solū apud patres, sed & apud omnium disciplinarum authores & magistros. Sed addendum est, ista de Christo allegorica testimonia magnā vim, & magnum pondus apud sanctos patres habuisse. Sciebant enim probe nouum testamentum veteri inclusum, atque inuolutum contineri: &, quod in vno expresse, dilucideque scribitur, in altero figurarum, & allegoriarum obscuritatibus adumbrari. Quare, dum legem, & prophetas legebant, tacite

D in illis Euangelij mysteria contemplabantur. Et quoniā vniuersam Scripturam de Christo esse nouerant; videbāt id, quod erat consequens, allegoricum sensum de eo, deque eius Ecclesia, non solum ab Spiritu sancto fuisse quæsitū, verum etiam potiorem esse literali, & nobiliorem, & multo magis ab eodem Spiritu quæsitum. Ideo ab Origine, Hieronymo, & alijs patribus modo al

tior, aut sublimior; modo sacratior in-
tellectus millies vocatur. Nobiliorem
autem esse, & magis ab Spiritu sancto
quæri, aperta, & euidens ratio persua-
det. Nã allegoticus sensus semper est
de rebus multo altioribus, id est, de
Christo, & Ecclesia; quæ semper ma-
gis quærit Spiritus sanctus: literalis au
tem de rebus humilioribus est. Vtrum-
que voluit Scripturæ author Deus, &
Exod. 12. agni legis ossa non comminui; & Chri
Ioh. 19. sto Domino in Cruce pendenti crura
non esse confringenda: hoc remotius,
21 illud proxime. * Sed ille vtrum ma-
luit, & potius quæsiuit? Sane quod re-
motius erat; idest, quod de Christo ty-
pice prædicebatur. Ideo præclare Pau
lus, & eruditissime, vt semper solet. 1.
Deut. 25. Cor. 9. Scriptum est enim in lege Moy
si; Non alligabis os boui trituranti. Nũ
quid de bobus cura est Deo? An pro-
pter nos vtique hoc dicit? nam pro-
pter nos scripta sunt, &c. Non negat
Apostolus (quis enim posset negare?)
boues curæ Deo esse, & de illis proxi-
me eum locutum fuisse in lege: sed, vt
doceat, multo magis voluisse præcipe
re, vt Euangelij ministri alerentur, tan
tum hoc prætulit, vt huius compara-
tione alterum curasse Deũ neget. Au-
di exemplum satis ad rem accommo-
datũ. 1. Reg. 20. Ionathas loquitur Da-
uidi, Sedebis iuxta lapidẽ, cui nomen
est, Ezel: & ego tres sagittas mittã iux
ta eũ, & iaciã, quasi exercens me ad si-
gnũ: mittã quoque & puerum dicẽs ei,
Vade, & affer mihi sagittas. Si dixero
puero, Ecce sagittæ intra te sunt, tolle
eas: tu veni ad me; quia pax est tibi, &
nihil mali, viuit Dominus. Si autẽ sic
locutus fuero puero; Ecce sagittæ vl-
tra te sunt: vade in pace, quia dimisit te
Dominus. Cum puero suo postea di-
xit Ionathas; Ecce ibi est sagitta porro
vltra te; duo proculdubio videbat: alte
rum proxime, vt puer tolleret sagittã,
quæ vltra eum iacta fuerat, alterum re
motius, sed quod multo magis tamen
volebat, vt Dauid illis verbis admoni-
tus fugiendũ sibi esse intelligeret, ne à
Saule caperetur, propterea enim pue-
ro dicebat, vt sagittã tolleret. Ita lite-
ralis sensus prior est, sed spiritualis po-

A tior, cuius causa adhibetur literalis.
Multas enim historias parum, aut nihil
nostra referebat nosse, si tantum histo-
riæ ipsæ considerentur: at gestæ sunt,
vt Christi mysteria significarent, quæ
nosse expedit maxime. Quo fit, vt spi
ritualis sensus propter se ametur, &
quæratur à Deo vt finis, atq. ideo mul
to potius quæratur: literalis autẽ quæ
ratur vt ea, quæ sunt ad finem, quãdo
cũ spirituali confertur. * At nõ valet 22
spiritualis ad confirmãda dogmata, vt
literalis. Non inficior: verum id non
ex rei ipsius natura, sed ex accidẽte ori
B tur: quoniam de literali melius nobis
constare potest ex vocum significatio-
ne, quam de spirituali, qui ex terũ in-
ter se similitudine capitur, quæ incer-
tior est, & obscurior. Sed idẽ & in lite-
rali accidet. Nam si loci alicuius sen-
sus dubius sit; certum ex eo argumen-
tũ desumi nõ potest. Contra si de sen-
su spirituali constet: aut per Scripturã,
aut per Ecclesiæ, sanctorumve patrum
communem expositionẽ; firmiter ex
eo argumentari licet, vt si colligamus
Christo nõ fuisse crura frãgenda, quia
de agno scriptum erat: Os non com-
minuetis ex eo. Quoniã igitur sãcti spi
C ritu Dei pleni sciebãt vetus testamen-
tũ plenũ esse allegorijs, & operã vigi-
lantissime posuerãt in earũ cognitione
sæpe ex illis mysteria Christi colligũt,
quasi ex rebus sibi & notis, & certis ar
gumentãtes, & huiusmodi testimonia
magni faciebant: quæ à nobis similiter
eadẽ causa magni facienda sunt, & ho-
norifice accipienda. Quod multo ma-
gis animaduertere licet in Paulo, & in
apostolis ceteris, quibus Spiritus san-
ctus mysteria illa, & figuras prorsus a-
periebat: aperuit enim illis sensum, vt
intelligerẽt Scripturas: atque idcirco
D aliquando ex mysticis sensibus ratioci
nãtur. Hæc à nobis paulo lõgius dicta
sint, vt & sanctorũ patrũ scripta vene-
remur; & minime nouũ videatur, aut
infirmũ, cũ dixerimus mystice aliquid
ex veteri testamento explicari, aut ab
apostolis, aut à patribus: simul etiã, vt
& quasi apologia, & galeatus prolo-
gus sit explanationi nostræ in prophe
tas; cõstetq. nos optimum, & probatis
simum exponendi genus elegisse.

Quo tempore floruerint prophetæ, & quodnam sit illorum prophetiæ argumentum.

PRAELVDIVM II.

1 VONIAM de optimo genere exponendi prophetas diximus, superest vt ad ipsos propius accedamus. In primisque videamus quo tempore quisque eorum floruerit: vt enim ait Lactan. lib. 4. Diuinar. inst. c. 5. qui veritatem studet comprehendere, non modo intelligendis prophetarum vocibus animum debet intendere: sed etiam tempora per quæ quisque illlorum fuerit, diligentissime inquirere; vt sciat, & quæ futura prædixerint, & post quot annos prædicta cōpleta sint. Est etiam præter hanc Lactantij rationem altera, quod non pauca, aut nullo modo, aut difficillime intelliguntur tam in prophetis, quàm in alijs Scriptoribus, si eorum tempora ignorentur. Duplex est apud Hebræos ordo prophetarum. Priores vocant eos, qui libros Iosue, Iudicū, Ruth, & quatuor librorū Regum historiam scripsere: Nam Moysem inter prophetas non numerant; non quod prophetā fuisse negent vel maximum; sed quod eius libri peculiare nomen habeant, proprieque lex vocentur. Posteriores sunt Isaias, Ieremias, Ezeciel, (Nam Danielem, vt & librum Psalmorum, inter hagiographa collocabant) & duodecim prophetæ. Vnde illud Domini Luc. 24. Quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & prophetis, & psalmis de me. Quam recte illi libros sacros diuiserint, non est huius loci disputare, tantum dico Danieli suum locum iure tribuendum esse inter posteriores prophetas: non enim eum Dominus exclusit in his verbis Lucæ, à quo multa de se, & apertissime dicta esse nouerat, & quem antea prophetā appellauerat Matth 24. Cum videritis abominationem desolationis, quæ di-

Prophetæ priores, & posteriores.

A cta est à Daniele propheta, &c. * Hi posteriores prophetæ, de quibus iam tantum loquimur, omnes post discessionem decem tribuum à duabus floruere. Meminisse enim oportet notissimæ historiæ lib. 3. Reg. c. 12. cum Roboham Dauidis nepos consilijs iuuenū acquiescens suorū à se animos abalienauit, ita vt decem tribus, Dauidis domo relicta, ad Ierobohan filium Nabat defecerint; duæque cum Roboham mā serint, Iuda, & Beniamin. Dixitque Ieroboham in corde suo: Nunc reuertetur regnum ad domum Dauid, si ascen B derit populus iste, vt faciat sacrificia in domo Domini in Ierusalem: & conuertetur cor populi huius ad dominū suū Roboham regem Iuda; interficientque me, & reuertentur ad eum. Et excogitato cōsilio, fecit duos vitulos aureos, & dixit eis; Nolite vltra ascendere in Ierusalē. Ecce dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Posuitque vnum in Bethel, & alterum in Dan: & factum est verbum hoc in peccatū: ibat enim populus ad adorandum vitulum vsque in Dan. Et fecit fana in excelsis, & sacerdotes de extremis po- C puli, qui non erāt de filijs Leui. Cum igitur hinc maxime sumpto initio, peccata, & idololatriæ decem tribuum sine modo crescerent, neque ab eis duæ tribus, quæ manserant in Ierusalē, immunes essent; diuque patiētia Dei abuterentur; misit pius, & optimus pater prophetas, nunc ad decem tribus, nūc ad duas, nunc ad vtrasque, vt peccata reprehenderent; imminentemq. Dei vltionem, nisi resipiscerent, prædicerent: hoc est, decem tribubus vastitatē ab Assyrijs inferendam, duabus à Chaldæis. Voluit etiam, vt in tantis malis D spe futurorū bonorū excitarentur, & ad pietatem accēderentur Christi aduentu, & Ecclesiæ post eum felicitate prænuntiatis à prophetis. Iudæorum quoque in durationem, & reprobationem futuram ad impiorum terrorem adiecit, & ad confirmationem piorū, vt melius diceret: Quid est, quod debui vltra facere vineæ meæ, & non feci ei?

2

Argumētum prophetarū.

Isai. 5.

HO-

HOSEAS, ISAIAS.

3 PRimi omnium missi sunt Hoseas,
& Isaias; qui eodem tempore pro-
phetarunt; vt ex primis eorum verbis
perspicitur; Hoseas in diebus Hoziæ,
Ioatham, Achaz, Ezeciæ regum Iuda,
& in diebus Ieroboham filijs Ioas re-
gis Israel. Isaias sub eisdem regibus Iu-
da se prophetasse dicit; sed Ieroboham
regis Israel non meminit. Ante Isaiam
tamen cœpit Hoseas, vt affirmat Hie-
ro. initio fere commẽtariorum Hoseæ,
& Isaiæ, & vt paulo post indicabimus,
cum docebimus, cur regis Ieroboham
idem propheta meminerit. Propterea
dictum esse putãt Hieronymus, & Ruf-
finus, & Basilius in Isai. c. 1. illud; Prin-
cipium loquendi Domino in Hosee, vt
ibi iterum dicemus. Regnauit autem
Hozias. 52. annos, prope cuius regni ini
tium prophetæ hi cœperunt: & regnan
te Hozia regnabat apud Assyrios Sar-
danapalus, apud Latinos Procas Syl-
uius, cui successit Amulius, & Amulio
Romulus vt docent Eusebius in Chro
nicis, & Hiero. in Hamos. c. 1. * His
4 temporibus cœperunt Olympiades, vt
scribit Euseb. 10. de Præpar. Euang. c.
vlt. quinquagesimo scilicet anno Ho-
ziæ regis Iuda. A captiuitate autem
Troiæ, vsque ad primam Olympiadẽ,
vt Græcorum ipsorum hystoriæ signi-
ficant, quadringenti, ac quinquaginta
anni colliguntur. Ita ibidem Eusebius.
Tendũtur dies horum quatuor regum
Iuda (vt August. inquit 18. de Ciui. cap.
27.) à rege Latinorum Proca, siue su-
periorũ Auentino vsque ad regem Ro
mulum iam Romanum, vel etiam vs-
que ad regni primordia successoris eius
Numæ Pompilij. Nã Ioatham regna-
uit annos 16. Achaz totidem, Ezecias
29. vt ex 4. Reg. 15. 16. & 18. intelligi-
mus. Quare, si ex ijsdem libris regum
rectè subducamus rationem, Ioatham
filius Hoziæ regnare cœpit anno ab
egressu filiorum Israel ex Aegypto sep
tingentesimo trigesimo sexto. Nam Sa
lomon cœpit ædificare templum an-
no quarto regni sui, anno vero egres-
sionis ex Aegyto. 480. 3. Reg. 6. Regna-
uit vero 40. annos. 3. Reg. 11. Robohani
vero 17. 3. Reg. 14 Abias tres. 3. Reg. 15.

A Assa. 41. ibidem. Iosaphat 25. 3. Reg. 22.
Ioram sex post mortẽ Iosaphat. 4. Reg.
8. Ochozias, vnum, ibid. Athalia mater
Ochoziæ 6. 4. Reg. 11. Ioas 40. quarti
Reg. 12. Amasias post patris obitum fe-
re viginti octo, ibidem. Hozias, qui &
Azarias dictus est 2. Paral. 26. regnauit
52. 4. Reg. 15. Cui successit Ioatham, cu
ius anno primo numerato conficitur
summa prædicta. Idem annus primus
Ioatham iuxta probatissimam Hebræi
codicis, & nostræ Vulgatæ translatio-
nis computationem fuit ab orbe con-
dito termillesimus trecentesimus deci
B mus quintus. Summæ huius collectio-
nem, quoniam & valde longa est, & di-
ligenter à multis in suis chronologijs
confecta, præsertimq; ab Aria Monta-
no viro eruditissimo in libello, cui titu
lum fecit, Daniel, siue De sæculis, & à
Matthęo Beroaldo in chronologia; pru
dens omitto. * Moneo tamen annis 5
ab his authoribus commemoratis cen
tum & triginta addendos esse, vt à me
additi sunt, quos natus erat Cainan fi-
lius Arphaxad cum genuit Sale, vt est
in septuaginta interpretum translatio-
ne Gen. 11. in qua generatio Cainan
C interponitur, quam licet in Hebræo
minime legamus, non recipere tamen
non possumus, quoniam ab Euangeli-
sta Luca c. 3. recepta est. Fuit hic idem
annus primus Ioathã trigesimus octa-
uus ante captiuitatem decẽ tribuum,
quæ contingit anno sexto Ezeciæ 4.
Reg. 18. Ante templi vero desolatio-
nem, & extremam duarum tribuum ca
ptiuitatem, quæ facta est anno 11. Sede
ciæ regis 4. Reg. 25. fuit centesimus se-
ptuagesimus primus, aut fere secũdus,
vt facile colligitur ex annis regum
iam positis, & ex annis aliorum, quos
D Scriptura enumerat 4. Reg. à cap. 21.
vsque ad 25. Ante Domini, & Ser-
uatoris nostri Iesu Christi felicissimum
natalem fuit septingentesimus octoge
simus secundus. Nam his 172. annis,
quos numeramus vsque ad captiuita-
tem duarum tribuum, addimus quin-
quaginta duos ab vndecimo anno Se-
deciæ vsque ad primum Cyri, ac dein-
de quingentos quinquaginta nouem,
qui à finita captiuitate vsque ad Chri-
stum

ſtum natum computantur, authore Euſebio in Chronicis. Teſtatur enim Cyrũ primo anno quinquageſimæ quintæ olympiadis Iudæorum ſoluiſſe captiuitatem, & Chriſti Domini natalem tertio anno centeſimæ nonageſimæ quartæ tribuit. His ita conſtitutis cum reliquorum prophetarum tempora dixerimus, facile erit numeratis annis regum, quot annis quiſque Chriſti Domini aduentum præceſſerit iudicare.

6 Ordo prophetarũ.

Sed vt de reliquis dicamus, animaduertendũ, non eodem ordine apud Hebræos collocari duodecim prophetas, & apud Græcos, vt Hieronymus in prologo illorum indicauit, & Ruffinus in principio Ioelis. Apud Hebræos eodẽ ordine diſpoſiti ſunt, quo in noſtra Vulgata Latina editione. Quare quod ibidem ait Hieronymus; Non idem ordo eſt duodecim prophetarum apud Hebræos, qui eſt apud nos, non de ſua trãſlatione loquitur, quæ eſt noſtra Vulgata: ſed de translatione Septuaginta interpretum Græca, & de Latinis ex ea factis, quas tunc omnes ſequebantur. De eadem re in prologo comment. in Ioelem ita loquitur: Non idem ordo eſt duodecim prophetarum apud Lxx. interpretes, qui in Hebraica veritate retinetur. Illi enim ponunt ſecundum Hamos, tertium Michæam, quartum Ioel, quintum Habdiam, ſextum Ionã, ſeptimum Nahum, octauum Habacuc, nonum Sophoniam, decimum Haggæum, vndecimum Zachariam, duodecimum Malachiam. Hebræi autem poſt Hoſee, qui apud vtroſque primus eſt, ſecundum legunt Ioelem, tertium Hamos, quartum Habdiam, quintum Ionam, ſextum Michæam, ſeptimum Nahum, octauum Habacuc, nonum Sophoniam, decimum Haggæum, vndecimum Zachariam, duodecimum, qui & vltimus eſt, Malachiam, &c. Eodem ordine apud Græcos numerauit Gregorius Nazianzenus in carmine de veris, ac genuinis Scripturę diuinitus inſpiratæ libris, hoc tantum ab Hieronymo differens, quod Ionam ponit ante Habdiam, cum Hieronymus Habdiam ponat ante Ionam: quæ diuerſitas varietati coditum, quibus hi patres

A vſi ſunt, tribuenda eſt. * Dico igitur eodem ordine temporis cœpiſſe prophetare duodecim prophetas, quo & apud Hebræos, & in noſtra translatione vulgata poſitos videmus. Scio hoc non probari nonnullis: ſed ego probandum eſſe demonſtrabo. In primis quam recte ſeruatus fuerit ordo, Hoſeas oſtendit, cui primum omniũ Dominus locutus eſt. Deinde & reliqui oſtendunt, quicunque regum, ſub quibus prophetarunt, meminere. Quod quam diligenter obſeruatũ ſit in Haggæo, & Zacharia perſpicue videmus. 7

B Poſitus eſt enim Haggæus ante Zachariam, quòd duobus tantum menſibus prophetia ſua præceſſerit. In anno, inquit, ſecundo Darij regis in menſe ſexto, in die vna menſis factum eſt verbũ Domini in manu Haggæi prophetæ. Zacharias autem ita exorſus eſt, In menſe octauo, in anno ſecundo Darij factum eſt verbum Domini ad Zachariam. Denique Malachias poſt Haggæum, & Zachariam collocatur, qui tempore extremus fuit in prophetia, vt in prologo comment. eiuſdem ſcribunt Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Gloſſa, quæ eandem eſſe & Hebræorum ſententiam confirmat. Idem

C nec obſcure ex Scriptura colligitur: nam populo è captiuitate Babylonis egreſſo, conſtat neminem ante Haggæum, & Zachariam prophetaſſe, qui populum paulo ante liberatum ad tẽplum exædificandum, & ad priſtinam pietatem exhortabantur. Legimus autem. 1. Heſd. 5. de illis initijs. Prophetauerunt autem Haggæus propheta, & Zacharias filius Haddo, &c. Quod ſi tunc Malachias prophetare cœpiſſet, ſine dubio fuiſſet cum eis commemoratus. Theodoretus, & Hebræi hac etiã

D ratione confirmant: numquam eum accuſaſſe populum ſocordiæ, & negligentiæ, quod templũ non ædificaret, vt Haggæus, & Zacharias fecerunt; ex eoque cerni eum poſt templum ædificatum vaticinium habuiſſe. Sed apertius id intelligitur ex. 2. eiuſdem prophetæ cap. cum ait, Numquid non pater vnus omnium noſtrum, &c. quod enim ibi reprehendit de alienigenis vxo-

vxoribus acceptis, Israeliticisque di-
missis, consentiunt omnes idem esse,
quod 1.Hesd. 9. & 10. narratur. At id
post regnum Darij, regnante iam Ar-
taxerxe, contigisse ex cap. 8. eiusdem
libri discimus, & ex. 3. Hesd. 8. cum ta-
men nemo nesciat sexto anno Darij
templum fuisse perfectum. Si igitur in
illis prophetis, quorum tempora vel
ex eorum libris, vel aliunde cognosci-
mus, inuenimus ordinem temporis di
ligentissime obseruatum; cur non idē
factum putabimus in alijs, quorum tē-
8 pora non ita perspicue nouimus?*Prae
terea non est praetereundum documē
tum optimum Hieronymi in prologo
duodecim prophetarū, quod (vt Ruffi-
nus in Ioelis initio affirmat) traditio
per manus missa commendat. In qui-
bus, inquit, tempus non praefertur in
titulo, sub illis eos regibus prophetas-
se, sub quibus & hi, qui ante eos habent
titulos, prophetauerunt. Cum autem
dicit, Sub illis, intellige saltem sub ex-
tremo illorum. Quo documento ipse
vsus est initio Ioelis, & in prologo
Malachiae.

IOEL.

CVM igitur Ioel tempus non ha-
beat in titulo, prophetauit sub
eisdem regibus cum Hosea, qui ante
eum positus est, & tempus indicauit.
Ita Hieron. in Hos. c. 1. prope initium
& in Ioelem. c. 1. & in Isai. c. 1. & Ruffi-
nus in Ioelem, Theodoretus in prolo-
go duodecim prophetarum, August.
18. de Ciuit. c. 27. Clem. in 1. Stromate.

HAMOS.

HAmos, qui tertius est, reges no-
minat, sub quibus floruit: In die-
bus Hoziae regis Iuda, & in diebus Ie-
roboham filij Ioas regis Israel ante
duos annos terrae motus. Ex quo con-
stat eodem tempore floruisse Hoseam,
Isaiam, Ioelē, & Hamos. Sed quoniam
adiecit: Ante duos annos terrae mo-
tus, subindicat se prophetasse extremis
Hoziae temporibus paulo post Ho-
seam, vt in eodem propheta explica-
bimus.

Isaias quo tēpore floruerit.

HABDIAS. 9

A QVartus est Habdias, de quo, quo-
niam reges siluit, maior contro-
uersia est. Putant enim Hebraei,
& Lyranus in principio Habdiae, & re-
centiores quidam hunc Habdiam fuis-
se, qui domus regis Achab dispensator
fuisse dicitur, & centum prophetas,
quos impia Iezabel persequebatur, pa
uisse in speluncis. 3. Reg. 18. Atque hāc
esse sententiā doctorum Hebraeorum
& Latinorum testatur Lyranus, quam
& Hieronymus omnino sequi videtur
initio comment. Habdiae, & in Epita-
B phio sanctae Paulae ad Eustochium, &
Rupertus in prologo Habdiae. Epipha
nius in libello de prophetarum vita, &
interitu docet esse illum quinquage-
narium tertium, qui missus est ad Eliā
4. Reg. 1. quod & Hiero. quodammodo
sensisse videtur. Ex quo fit eum multo
antiquiorem fuisse Hosea & Isaia. Ab
horum authorū opinione adeo Theo-
doretus abhoruit, vt etiam post Ionā,
& Nahum prophetasse Habdiam velit,
idque intelligi ex rebus, quas praedixit.
Sed neutrum verum est. Nam si dispen
sator domus Achab idem, & propheta
C fuisset vnus e duodecim in canonem
receptis ab Hebraeis, nequaquam vide
batur id omissurus Iosephus dilingen-
tissimus scriptor in illius historiae nar-
ratione lib. 8. antiquitatis Iudaicae cap.
7. Hieronymus autem ex propria sen-
tentia se id nequaquam dixisse in lo-
cis indicatis; sed simpliciter referendo,
vt saepe solet, Hebraeorum traditiones
manifeste demonstrauit in initio fere
comment. Hoseae his verbis, Ex quo
perspicuum est, prophetante Hosee,
Isaia, & Ioel & Hamos, & Habdia, &
Iona, & Michaea, qui σύγχρονοι, id est cō
D temporanei eius fuerunt, regnum de-
cem tribuum esse finitū. Sed & Cyril-
lus initio commentariorū in Habdiam
tradit eū temporibus Ioelis prophetas
se. * Quanti antē facienda sit illa He- 10
braeorum traditio, recentiores Hebraei
docent, id est Abraham filius Hezrae &
Dauid Kimhi initio commentariorum
eiusdē prophetae, qui quamuis illā refe
rant, fatentur tamen ingenue se igno-
rare, quo tempore vixerit propheta.
Libet

Libet & verba ipsa Abrahæ subscribe-
re. Ipsius ætatem ignoramus, nec cer-
to statuere possumus ille ne sit, quem
vixisse diebus Achab in libro Regum
memoratur: Eo enim loco scriptum
est, Et Habdias fuit timens Deum: Nã
si is proprie erat propheta, quo modo
illic vocaretur timens Domini, ac nõ
potius propheta, cum præsertim pro-
phetiæ nomen sit multo nobilius? Vi-
des Hebræum traditionem reijcere He
bræorum. Non est ergo cur nos eam
recipiamus, & ab Hieronymi senten-
tia, doctrinaque illa recedamus, Pro-
phetam, qui tempus prophetiæ suæ nõ
indicat, ad tempus præcedentis pro-
phetiæ pertinere. Præsertim cum ipse
Habdias dicat ad Idumæos, Auditum
audiuimus à Domino, &c. Quibus ver
bis non se solum iussum esse propheta
re cõtra Idumæos docet, sed alios etiã
sui temporis prophetas, idest Isaiam,
& Hamos, quorum hic, cap. 1. ille cap.
21. & 34. in Idumæos loquuntur. Non
enim dicitur; Audiuimus, aut quippiã
simile apud Hebræos, nisi cum plures
11 sunt. * Quod si quis forte obijciat
Habdiam simul cum Michæa positum
esse ab Eusebio in regno Iosaphat, sciat
eum commemorasse eo loco prophe-
tas alios, qui Iosaphat regnante vixe-
runt. Ita enim ait, Apud Hæbreos pro
phetabant Habdias, Iehu, Hozias, &
Michæas. Tantum Eusebius, Iehu, qui
regi Iosaphat futura prædixit, memi-
nit sacra historia 2. Paral. cap. 19. Cete
ri sunt de quibus in eodem lib. cap. 17.
scriptum est, Tertio autem anno re-
gni sui misit de principibus suis Benail
& Hobdiam, & Zachariam, & Natha-
nael, & Michæam, vt docerent in ciui-
tatibus Iuda, &c. Nam vbi nos legimus
Hobdiam, apud LXX. uiros sequutus
est Eubsebius, est Habdiam. Arbitror
etiam mendose legi in Eusebio: Ho-
zias pro Zacharias: sunt enim in illo li
bro plurima huiusmodi nomina men-
dosissime scripta. Hos, qui & principes
erãt, & ad populum diuinæ legis præ-
ceptis imbuendum mittebantur, non
improbabiliter Eusebius prophetas iu-
dicauit. Hæc si quis non accipiat, pri-
mum eum rogabo, vt mihi tempus in-
A dicet, quo apud Hebræos simul pro-
phetauerint Habdias, Iehu, Hozias, &
Michæas. Clemens Alex. in 1. Stroma-
te inquit de Iosaphat: Eius tempore
prophetarunt, Elias Thesbites, & Mi-
chæas filius Iemla, & Habdias filius
Hananiæ, &c. At ego potius dixi fuis-
se alterum Michæam, de quo 2. Paral.
17. quoniam ille filius Iemla erat in
regno Israel, quod non erat Iosaphat;
alter vero Michæas erat in Iudæa. De-
inde respondere potero cum Aug. 18.
de ciu. cap. 31. recte Habdiam cum Mi
chæa numerari, qui prophetauit tem-
B pore Ioathan, & Achaz, & Ezeciæ, vt
ipse testatur; sed alieno loco posita es-
se nomina horum prophetarum, id est,
in regno Iosaphat, cum ponẽda essent
in regno Ioatham, quod Augustinus
errore negligenter describentium la-
bores alienos, existimat contigisse. At
si hoc accipimus; habeo quod volebã,
Habdiam contemporaneum fuisse Ho
seæ, & Hamos, & Michææ.

IONAS.

DE Iona nulla est controuersia, 12
quin eodem tempore cum præ-
C cedentibus prophetis floruerit, id est,
cum Hosea, Ioel, Hamos, Habdia, vt
Hier. docet in principio Hosee. Idem
in prologo comment. Ionæ ita inquit,
Traduntque Hebræi Hoseæ, & Ha-
mos, & Isaiam, ac Ionam ijsdem pro-
phetasse temporibus. Eadem est sentẽ-
tia Eusebij in Chron. & lib. 10. de præ-
par. euang. cap. vltimi. Clem. Alex. in 1.
Strom. & Aug. 18. de Ciu. cap. 27. Theo
phylact. in præfatione comment. Io-
næ. Denique 4. Reg. 14. legimus: Anno
quintodecimo Amasiæ filij Ioas regis
Iuda regnauit Ieroboam filius Ioas re
D gis Israel in Samaria, &c. Hunc Iero-
boham meminimus regnasse tempore
Hoseæ, & Hamos. Deinde addit sacra
historia: Ipse restituit terminos Israel
ab introitu Hemath vsque ad mare so
litudinis iuxta sermonem Domini Dei
Israel, quem locutus est per seruũ suũ
Ionam filium Amathi prophetam, qui
erat de Geth, quæ est in Hopher. Esse
autem hunc ipsum, qui prophetiã scri
psit,

psit, & nomen patris indicat in propheta repetitum, & Hier. & Theophyl. docent in prologo comment. eiusdem & ante eos Iosephus lib. 9. antiq. cap. 11. & communis sententia est.

MICHAEAS.

Michæas tempus prophetiæ suæ indicauit subsequens illud, quo cœperunt prophetare Hoseas, & Hamos, & reliqui, qui ad eorum tempora referuntur, non enim meminit Hoziæ, vt illi, sed in diebus, inquit Ioatham, Achaz, & Ezeciæ regum Iuda. Ioatham enim regnauit post Hoziam. In quo perspicue cernimus ordinem temporis fuisse seruatum vt idem fieri intelligamus in ceteris, qui prophetiæ suæ tempora tacuere.

NAHVM.

13 Nahum post Ionam prophetasse constans opinio est Hieronymi, & Theophylacti in prologo commēt. eius, & Theodoreti in prolo. 12. prophetarum, & in prologo eiusdem prophetæ, & aliorum interpretum, ac denique Epiphanij in libello de prophetarū vita & interitu, & Iosephi 9. antiq. cap. 11. Quod & ipsa prophetia declarat. Cum enim Niniuitæ pœnitētiā egissēt in prædicatione Ionæ prophetæ, & seruata esset vrbs: progressu temporis diuinam iram in se iterū scceleribus suis prouocarūt, donec à Chaldæis vastati sunt. Quam vastitatem Nahum propheta apertissime prædixit. Sed paulo post Michæam prophetasse authores sunt Hier. Theodoret. Theophyl. in prologo comment. eius, & alij. Testantur enim prophetiam eius cœpisse decem tribubus iam in captiuitatem abductis ab Assyrijs, quod sexto Ezeciæ anno contigit. In Chronicis quoque Hebræorum, quæ Sederholā, id est series sæculi dicuntur, scriptum est, prophetasse Nahum anno quadragesimo à Ionæ prophetia. Ex horum omnium authorum sententia consequens est Nahum tempore regis Ezeciæ scripsisse, quod Hieronymus fate-

A tur. Nam Ioatham, sub quo prophetauit Michæas, sedecim annis regnauit, Achaz totidem, cui successit Ezecias, cuius sexto anno captæ sunt decem tribus. De quo, & de causa huius prophetiæ in eodem prologo comment. ita scripsit Hieronymus. Iam enim decem tribus ab Assyrijs deductæ fuerāt in captiuitatem sub Ezecia rege Iuda; sub quo etiam nunc in consolationem populi transmigrati aduersum Niniuē visio cernitur. Nec erat parua consolatio tam ijs, qui iam Assyrijs seruiebāt, quàm reliquis qui sub Ezecia de tribu

B Iuda, & Beniamin ab ijsdem hostibus obsidebātur, vt audirent Assyrios quoque à Chaldæis esse capiendos, sicut in sequentibus libri huius demonstra-

bitur, &c. * Iosephus quidem lib. 9. 14

Antiq. cap. 11. affirmat Nahum prophetasse sub Ioatham rege Iuda filio Hoziæ, quod nostræ sententiæ minime repugnat: ita enim fit, vt eodem tēpore prophetauerit, quo Michæas, id est, sub eodem rege, licet paulo post prophetare potuerit. At Hebræi minime assentiuntur, vt iam ex Sederholā retulimus, & ex Hieronymi verbis cer

C nimus, quæ in prologo huius prophetæ, qui vulgo in Biblijs, & in glossa ordinaria circunfertur, leguntur. Nahum (inquit) prophetam ante aduentum regis Assyriorum, qui populum Israel captiuum in suam regionem trāstulerat, fuisse Hebræorum traditio cōfirmat. Siquidē in fine huius lectionis prædicti regis aduentum idem propheta annuntiare monstratur, &c. Sed hic secum pugnare videtur Hieronymus, qui paulo post affirmat prophetasse Nahum post aduentum regis Assyriorum, quæ verba modo referebamus. Laborat hic quidam in hoc nodo sol-

D uendo, aitque; Non dicit prophetasse ante aduentum regis Assyriorum, ne sibi contradicat, sed fuisse. At res est recte considerantibus non obscura. Prophetat Nahum postquam rex Salmanasar captas decem tribus abduxit ad Assyrios; sed ante aduentum regis Assyrij, id est Senacherib in Iudæam, qui anno decimo quarto Ezeciæ ascendit ad vniuersas ciuitates Iuda munitas, &

cœpit

cœpit eas. Deinde misit exercitum ad A obsidendam Ierusalé. 4.Reg.18.Itaque prophetauit Nahum post sextum annum Ezeciæ, quo captæ sunt decem tribus, & ante quatuordecimum, quo obsessæ sunt à Senacherib vrbes Iudæ. Ideo Hieronym. dicit editam esse illã propheciã de Assyrijs vastandis à Chaldæis tam in consolationem decem tribuum, quam vrbium Iuda, quæ paulo scilicet post, obsidione Senacherib premendæ erant. Hunc autem Senacherib aduentum propheta prædicit cap. 1. & esse eum in templo Dei sui interficiendum. Ex quo videmus non rectã B Chronologiam secutum fuisse Clemẽtem 1. Stromate, cum affirmat Nahum prophetasse post Ezecielem, id est post quintum annum transmigrationis Ioachin regis Iuda in terram Chaldæorũ.

HABACVC.

15 IN Habacuc ordinem temporis nõ seruari apparet. Docet enim Hieronymus in prologo comment. eiusdem, prophetasse post duas tribus captas à Chaldæis idemque ibidem sensisse videtur Theophyl. & Clem. in 1. Strom. C Et tamen præcedit Sophoniam, quem constat vaticinatum fuisse ante captiuitatem duarum tribuum. Theodoretus quoque in prologo duodecim prophetarum affirmat, Habacuc non multo post Sophoniam prophetasse. Assentiuntur & alij. Argumentum Hieronymi est, quod propheta iste prandiũ Danieli detulerit in lacum leonum, Dan. vl. quod post captiuitatem duarum tribuum contigisse nemo est, qui nesciat. Alterum argumentum est, quod eius prophetia sit contra Babylonem, & Nabuchodonosor regem Chaldæorum, D vt quomodo prior propheta Nahum, quem Habacuc sequitur, vaticinium habuit contra Niniuen, & Assyrios, qui vastauerunt decem tribus, quæ vocantur Israel: ita Habacuc prophetiam habeat aduersus Babylonem, & Nabuchodonosor, à quibus Iuda, & Ierusalem, templumq. subuersa sunt, &c. Contra vero Hebræi in libro illo Sederholam confirmant, Habacuc prophetasse eodem tempore, quo Nahum, id est sub rege Manasse filio Ezeciæ, qui fuit ante Amon, & Iosiam, quos quidam ex recensioribus chronographis sequuntur. Sed & Epiphanius in lib. de prophetarum vita & interitu author est, eum ante captiuitatem duarum tribuum prophetasse, quod ego verum esse omnino arbitror, idque viuente adhuc Ezecia, sub quo & Nahum. * Retinendum est 16 enim receptum illud Hieronymi documẽtum de temporibus prophetarum. Recentiores quidem illi, de quibus nunc loquebar, testantur hoc ipsum prodere Græcos, & Latinos hystoricos ferme omnes, qui de rebus Hebræorum scripsere. At ego horum testimonia non requiro: habeo enim testimonium maius & Epiphanio, & Hebræis, & historicis. Dominus per eumdem prophetam aperte clamat. Quia ego suscitabo Chaldæos gentem amaram, & velocem ambulantem super latitudinem terræ, vt possideat tabernacula nõ sua. Horribilis, & terribilis est, ex semetipsa iudiciũ & onus eius egredietur, &c. Et ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt, &c. Quibus verbis prædicit futuram Nabuchodonosor, & Chaldæorum potentiam, qui Assyrios omnium potentissimos debellaturi erant, (quæ fuit prophetia Nahum; ex quo cernitur eodem tempore vtrumque prophetasse,) & alias multas nationes, & denique Iudæos, & Ierusalem. Suscitantur Chaldæi, cum ad aliena regna capienda mittuntur: primo autẽ anno regni sui Nabuchodonosor (si Hebræorum credimus historiæ) euertit Niniuen, vniuersumque imperium Assyriorum; idemque initio regni sui totam Syriam Pelusium vsque subiecit, sola Iudæa excepta, vt scribit Iose. 10. antiq. c. 7. Quarto anno, (qui fuit octauus Ioacim regis Iudææ,) Iudæis bellum intulit, & tributa victis imperáuit, admissusque in vrbem (vt ibidem ait Iose. cap. 8.) regem occidit, & tria millia hominum, qui in aliqua dignitate erant, captiua abduxit; in quibus erat Ezeciel tunc puer. Postea nono anno Sedeciæ obsedit Ierusalem, & Aegyptiorum regem

opem

opem Iudæis afferentem vno prælio vi A
ctum tota Syria expulit; Iose.ibid. cap.
10. & diu eam oppugnauit; donec vn-
decimo anno Sedeciæ tandem cepit,
& anno decimo nono regni sui incen-
dit.4.Reg.vlt. Quinto deinde anno ab
excidio Ierusalem totam Aegyptum
subiugauit, vt in eodem lib.c.11.scrip-
16 tum reliquit Iosephus. * Si ergo post
euersionem Ierusalem, & captiuitatem
duarum tribuum vaticinatur Habacuc
quomodo inquit; Ecce ego suscitabo
Chaldæos,&c.cum iam toto orbe flo-
reret imperium Chaldæorum, & facta
essent omnia, quæ propheta prædicit B
esse facienda? Quæ gens,aut natio non
iam nouerat Chaldæos? aut potius quæ
gens non eorum potentiam timebat,
aut eis non parebat? An non esset hæc
similis Homeri Virgilijque prophe-
tijs, qui de rebus ante multos annos
præteritis quasi de futuris vaticinaban
tur? Præterea est euidens argumẽtum.
Si prophetat post captiuitatem Ierusa-
lem; quæro quoto anno? Demus post
vigesimum septimum annum prophe-
tasse: nam si ipse est, qui prandium Da-
nieli detulit post multo plures necesse
est, vt mox demonstrabo. At eo anno C
iam obierat Nabuchodonosor, de quo
tam multa prophetat Habacuc: regna-
uit enim annos 43. si Iosepho credi-
mus lib.10.antiq.c.11. aut iuxta Annij
Metasthenem 45. quem secuti sunt Io-
hannes Lucidus lib.4.de temporibus c.
2. & alij: non ergo potuit eo tempore
prophetare. Multo minus postea ea-
18 dem ratione. * At ante vigesimum
septimũ quo modo potuit, cum lega-
mus 4.Reg.vlt.statim capta vrbe, tran-
slatos esse Iudæos omnes Babylonem,
tantum relictos esse de pauperibus ter-
ræ vinitores, & agricolas, qui & post
duos menses occisi sunt: & si qui ex il D
lius populi reliquijs remanserunt, fuge
runt in Aegyptum continuo, nec vl-
tra redierunt in Iudæam. Inde enim à
Nabuchodonosor victa Aegypto missi
sunt omnes Babylonem, vt est apud Io
se.10.antiq.c.11. quæ victoria in quin-
tum annum ab excidio Ierusalem inci-
dit, vt iam diximus. Necesse est ergo di
cere, prophetasse Habacuc non solum
antequam Ierusalem vastaretur, & duæ
tribus caperentur; verum etiam ante-
quam regnare inciperet Nabuchodo-
nosor: in quod tempus consentiunt op
time verba prophetæ, Quia ecce ego
suscitabo Chaldæos. * Quid ergo Hie 19
ronymo dicemus? Sane nihil ille defini
re voluit, nec certi quidquam tunc vi-
detur habuisse: quod ex eius verbis co-
nijcere possumus, ita enim ait. Igitur
siue quis recipit scripturam illam (lo-
quitur autem de vltimo cap. Danielis,
in quo meminit Habacuc prophetæ)
siue non recipit, vtrumque pro nobis
est. Aut enim recipit, & iam post factam
rem liber Habacuc texitur, aut non re
cipit, & quasi propheta scribit, quæ fu-
tura cognoscit, &c. Itaque Hieronymi
opinatio tantum nititur loco illo Da-
nielis, quo Habacuc propheta dicitur
prandiũ attulisse, nec aliũde scit vtrum
ante captiuitatem fuerit, an postea. Sed
locus Danielis nihil cogit nos. Primum
quoniam Epiphanius ante captiuita- 21
tem Ierusalem prophetasse eum scri-
bit; & eundem esse vult qui cum pran-
dio missus est ad Danielẽ. Deinde quo-
niam facile respõdere possumus, quod
Genebrardus in sua chronographia, &
alij affirmant, non vnum fuisse Haba-
cuc, sed duos: quod mihi fit multo ve-
risimilius. Nam historia illa Danielis
iam Cyro apud Babylonios regnante
contigit, vt ex calce cap.13. eiusdem
Danielis liquido constat: quòd Epipha
nius non animaduertit. Quo tempore
(si, vt probauimus, prophetauit regnan
te Ezecia) sine dubio octogesimum su-
pra centesimum annum excesserat. De
nique nihil nobis nisi nomen obstat.
* At sicut duo fuerunt Habdiæ pro- 20
phetæ vt ante diximus, sicut duo fue-
runt Michææ alter filius Iemla, de quo
3.Reg. vlti. alter qui est vnus è duode-
cim, & vterque propheta, immo & ter
tius Michæas, de quo 2.Paral.17.quem
Eusebius, vt vidimus, prophetam appel
lauit: cur vereamur dicere duos fuisse
Habacuc prophetas, quandoquidẽ vnũ
dicere ratio temporis commode non
patitur? Quamuis enim quis negare
vellet prophetasse sub Ezecia, certe nõ
poterit negare prophetasse ante duas
tribus

tribus captas: alioqui non propheta A
erit, sed historicus. Neque est dubitan
dum perfectæ ætatis iam fuisse, cum
prophetare cœpit, quemadmodũ Eze-
cieli ante tricesimum annum spiritus
prophetiæ non est datus, si Gregorio
credimus, qui de hac re multa præcla-
re scripsit homil. 2. in Ezec. Fingamus
igitur (quod est valde probabile) ante
tricesimum annũ non cœpisse prophe
phetare: adde necesse esse, vt aliquot
annis ante captiuitatem duarũ tribuũ
prophetauerit: adde his annos capti-
uitatis Babylonicæ: & vide quoto æta
tis anno prandium messoribus ferre po B
tuerit in Iudæa. Altera ex Hierony-
mo desumpta obiectio facile diluitur.
21 *Prophetat Habacuc aduersus impe-
rium Chaldæorum in consolationem
duarum tribuum, non quod iam captę
essent, sed, vt cum in manus hostiũ ve-
nissent, consolarētur sese videntes eue
nisse, quod de se Dominus per prophe
tam prædixerat; ideoque bono animo
debere esse in futurum sperantes exci-
dium Chaldęorum similiter ab eodem
propheta prædictum, & ex eo libertatē
suam. Quemadmodum Nahum, qui
in exemplum adducitur in obiectione, C
prædicit aduētum regis Senacherib in
Iudæam, & cōsolatur duas tribus præ-
nunciando illius reditum in patriam
suam, eumque in domo Dei sui fore
interficiendum.

SOPHONIAS.

22 SOphonias tempus suum indicat; In
diebus Iosiæ filij Amon regis Iudę.
Ieremias. Quo tempore etiam cœpit Ieremias,
vt in eius prophetiæ initio videmus,
tertio decimo anno regni Iosiæ. Sed
ordinem contemplemur, quam recte D
Sophonias positus sit post Nahum, &
post Habacuc, qui prophetauerunt tē-
pore Ezeciæ. Inter Sophoniæ, & Za-
Ezeciel. chariæ tēpora interiectus est Ezeciel;
Baruch. qui cœpit prophetare anno quinto
Daniel. post Ioachin regem abductũ Babylo-
nem, vt ipse testatur c. 1. & Baruch scri
ba Ieremiæ, qui (vt ipse docet) scripsit
verba libri illius in anno quinto in se-
ptimo die mēsis, in tempore, quo cœ-
perunt Chaldæi Ierusalem, & succen-
derũt eam igne, id est, quinto anno ab
excidio Ierusalē. Sed liber iste non est
ab Ieremia separatus, quoniam veteres
patres Ieremię eum tribuerunt. Quod
& epistola Ieremiæ indicat in fine po-
sita sine noua ipsius Ieremiæ comme-
moratione. Interiectus est & Daniel, Daniel.
qui cœpit (vt ipse c. 2. ait) secũdo anno
Nabuchodonosor, id est, vt optime
Hieron. ex Iosepho interpretatur, se-
cundo anno non regni, sed monarchię
Nabuchodonosor, qua iam non tantũ
Chaldæis, & Assyrijs, sed Aegypto, &
multis alijs nationibus imperabat. Vn-
de Ioseph. 10. antiq. c. 11. de eodem tē-
pore loquens ait: Exacto autem bien-
nio post Ægypti populationē, Nabu-
chodonosor cum vidisset mirandā vi-
sionem, &c. Cum autem, authore ibidē
eodem Iosepho, quinto anno ab exci-
dio Ierusalem ceperit Ægyptum, con
stat Danielē cœpisse prophetare octa-
uo anno captiuitatis duarum tribuum,
id est, vicesimo sexto regni Nabucho-
donosor, decimo vero quarto ab ini-
tio prophetiæ Ezecielis.

HAGGÆVS. ZACHARIAS.

HAggæus, & Zacharias secundo 23
anno Darij filij Hystaspis cœpe-
re, vt ipsi docent, prior mense sexto,
alter mense octauo, fuit autem annus
iste secundus Darij decimus septimus,
aut decimus octauus à Babylonicæ ca-
ptiuitatis liberatione. Siquidem primo
anno Cyri dimissi sunt. 1. Hesd. 1. &
Cyrus nō triginta annis regnauit Ba-
bylone, vt multi sentiunt, sed septem,
vt in cap. 1. Zachariæ num. 28. & se-
quentibus confirmabimus. Cui succes-
sit filius Cambyses, qui octo annis re-
gnauit; sed octauus eius annus confi-
citur adiectis septem mensibus, quibus
duo fratres magi regnauerũt post Cā-
bysem, authore Herodoto lib. 3. prope
medium. His successit Darius filius
Hystaspis, cuius secũdo anno isti pro-
phetæ vaticinati sunt, vt etiam ex 1.
Hesd. 4. & 5. intelligimus, cum ad in-
termissa templi fundamenta rediere
Iudæi.

MALACHIAS.

MAlachias & loco, & tēpore subsecutus est Zachariam, vt superius demonstraui.

24 Ex his omnibus tria intelligimus. * Primũ est, prophetas omnes tam minores, quã maiores eodẽ ordine prophetasse, quo sunt in Hebræo, & in nostra vulgata editione, si maiores cum maioribus, minores cũ minoribus conferamus. Secundum est, ex prophetis nõnullos fuisse ante captiuitatem decem tribuum, Hoseam, Isaiam, Ioelẽ, Hamos, Habdiam, Ionam, Michæam; alios cœpisse prophetare post hãc captiuitatem, sed ante captiuitatem duarum tribuũ, Nahum, Habacuc, Sophoniam, Ieremiam. Alij in ipsa captiuitate prophetauerũt, Ezeciel, Baruc, Daniel: Alij iam soluta captiuitate, Haggæus, Zacharias, Malachias. Tertium etiam ex dictis cognoscitur, quid causæ fuerit, vt eadem sæpe in prophetis repetantur, nempe quod multi eodem tempore vaticinabantur, quo eadẽ peccata in populo grassabantur, & eadem supplicia pro peccatis imminebãt, quę necesse fuit à multis reprehẽdi, & prędici, vt in ore duorum, vel trium staret illud verbũ, & populus incredulus vel testib⁹ multis credere cogeretur. Theodoretus in argumento Michææ; Per plures autem Deus eadem prædicit, vt ex graui, & inueterato morbo laborantes prophetarum multitudinem veriti tandẽ aliquando ab impietate se abducerent, &c.

25 * Necesse etiam fuit Christi aduentum, & Ecclesię mysteria à multis, sæpeque prædici, vt stultis & tardis corde ad credendũ Christus interpretaretur in omnibus prophetis, quæ de ipso erant, & toties à talibus præconibus proclamatus, melius cum veniret, agnosceretur. Quod si tẽpora omniũ horum prophetarum complecti velimus, à primo Hosea, vsque ad vltimum Malachiam trecẽtos plus, minusue numerabimus. Hoseæ tempore regnabat apud Latinos Procas Syluius, vt diximus; tẽpore Haggæi, & Zacharię apud Romanos septimus à Romulo regnabat Tarquinius Superbus habens annũ

Ordo tẽporis seruatus in dispositione prophetarũ.

Qui ante captiuitatẽ decẽ, aut duarũ tribuũ, & qui post vaticinati sint.

Cur eadẽ sæpe repetantur in alijs prophetis.

Anni, intra quos oẽs prophetę vaticinati sunt, tam maiores, quam minores.

A imperij vigesimũ septimum, qui post octo annos expulsus est à Bruto: ac deinde remp. per annos quadringentos sexaginta quatuor vsque ad Iuliũ Cæsarem consules administrauerunt. Ita Hieronym. in procem. comment. Haggęi, & desumpsit ex Chronicis Eusebij. Qui secundũ annũ Darij filij Hystaspis, quo Haggæus, & Zacharias prophetare cœperũt, incidisse dicit in Olympiadem 65. & Romanorum reges à Romulo vsque ad Tarquiniũ Superbũ regnasse annos. 240. siue (vt quibusdam

B placet) 243. inde consules rempub obtinuisse per annos ferme 464. vsque ad Iuliũ Cæsarẽ, qui primus singulare arripuit imperium Olympiade 183. Hæc Euseb. * Quæ omnia eo profero (vt recte inquit Lactan. lib. 4. diu. inst. c. 5.) vt 26
errorem suum sentiant, qui scripturã sacrã coarguere nitũtur tanquã nouã, & recens fictã, ignorãtes ex quo fonte sanctæ religionis origo manauerit. Tẽpore igitur nostrorũ prophetarum (inquit Aug. 18. de ciui. c. 37.) philosophi gentiũ nondum erãt, qui hoc nomine vocarentur; primus enim omniũ Py-

C thagoras philosophus dictus est, qui eo tẽpore cœpit excellere, atque cognosci, quo Iudæorũ soluta est captiuitas. Septẽ autem sapientes qui dicebãtur, Pythagoram tempore præcesserunt: quorũ primus Thales Milesius regnãte Romulo eminuisse fertur, quo tẽpore iam Hoseas, & alij eiusdem ætatis prophetare cœperant. Adeò (vt loco indicato scripsit Lactantius) antiquiores etiã Græcis scriptoribus prophetæ reperiuntur: quod est ab Eusebio diligentissime demonstratum lib. 10. de Pręp. Euang. in fine. Ex ijs, quæ diximus, cũ

D de Hoseæ tempore loquebamur, facile erit vnicuique inuenire quot annis quisque prophetarũ floruerit post mũdi creationem, & post exitum Hebręorum ex Ægypto; quot etiã annis captiuitates vel decem, vel duarum tribuum, ac denique Christi Domini nostri aduentum præcesserint, si regis tẽpus, sub quo ille prophetauit, in memoriam reuocetur. * Quod vt fiat fa- 27
cilius, indicem temporum regum Iuda ex scriptura excerptum subscribã.

Cata-

Catalogus, & tempora regum Iuda à Dauide.

a Anno 4. regni sui ædificat téplũ, qui fuit quadringentesimus octogesimus egressionis ex Ægypto. 3. Reg. 6.
b Huius regni initio diuisæ sunt decem tribus à duabus, & à domo Dauid. 3. Reg. 12.
c Huius tépore cœperunt prophetare Hoseas, Isaias, Ioel, Habdias, Ionas.
d Huius tempore cœpit Micheas.
Ab orbe condito vsque ad Ioatham annum primũ, anni 3315. ab egressu ex Ægypto 736.
e Anno sexto Ezeciæ captiuitas decem tribuũ. 4. Reg. 18. Sub eodẽ cœpit Nahum.
f Sub Manasse Habacuc.
g Sub Iosia Sophonias, Ieremias.
h Quinto anno transmigrationis Ioachim prophetat Ezeciel.

Dauid regnauit annis	40	3. *Reg.* 2.
a *Salomon.*	40	3. *Reg.* 11.
b *Robobam.*	17	3. *Reg.* 14.
Abias.	3	3. *Reg.* 15.
Assa.	41	3. *Reg.* 15.
Iosaphat.	25	3 *Reg.* 22.
Ioram post mortem patris.	6	4 *Reg.* 8.
Ochozias, siue Ioachim.	1	4. *Reg.* 8.
Athalia mater Ochoziæ.	6	4. *Reg.* 11.
Ioas filius Ochoziæ.	40	4. *Reg.* 12.
Amasias post mortẽ patris.	28	4. *Reg.* 14.
c *Hozias, siue Hazarias.*	52	4. *Reg.* 15.
d *Ioatham.*	16	4. *Reg.* 15.
Achaz.	16	4. *Reg.* 16.
e *Ezecias.*	29	4. *Reg.* 18.
f *Manasses.*	55	4 *Reg.* 21.
Amon.	2	4 *Reg.* 21.
g *Iosias.*	31	4. *Reg.* 22.
Ioachaz menses tres.		4. *Reg.* 23.
Eliakim, siue Ioakim.	11	4. *Reg.* 23.
h *Ioachin, tribus mensib.*		4 *Reg.* 24.
i *Sedecias, siue Mathanaias.*	11	4. *Reg.* 24.

i Vndecimo anno Sedeciæ excidium Ierusalem, & captiuitas duarũ tribuũ. 4. Reg. 25. Quinto anno ab hoc excidio prophetat Baruch, octauo Daniel.

Inde ad extremum annum captiuitatis Babylonicæ anni quinquaginta duo sunt, vt in cap. 1. Zach. dicemus.

A primo anno libertatis vsque ad Saluatoris aduentum quingenti quinquaginta nouem. Eusebio alijsque doctissimis viris.

Decimo septimo, aut decimo octauo anno à libertate Babylonica prophetant Haggæus, & Zacharias, paulo post Malachias.

A *Cur vnus liber sit duodecim prophetarũ, & cur minores appellentur, & nominũ ipsorũ etymologiæ.*

PRÆLVDIVM III.

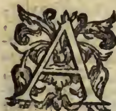

APVD Hebræos vnusquisque maiorum prophetarũ suum habet librũ. Isaiæ enim prophetia vnus liber censetur, & similiter Ieremiæ, Danielis, Ezecielis. At duo-

decim prophetarum vaticinia vnico libro cōprehenduntur, vt videmus apud Hieron. in prologo librorum Regum, & in prologo eorundem prophetarũ, non quod eodem tempore vixerint, sed propter eorum breuitatem. Ita, quod singuli non poterant, omnes iuſtũ volumen efficiunt, vt inquit Theodoretus in proœm. duodecim prophetarum. Nec mirum sane, cum vnus Isaias duodecim prophetis iuxta numerum versuum aut æqualis, aut maior sit, authore Hieronymo in proœm. comment. Isaiæ. Atque eadem breuitas effecit, vt minores vulgo dicantur; B sicut illi quatuor maiores dicuntur, quod longiores sint, cum isti minores, neque grauitate sententiarum, neque maiestate verborum, neque vlla re alia maioribus concedant. Propterea (inquit August. 18. de Ciu. c. 29.) dicuntur minores, quia sermones eorũ sunt breues in eorum cōparatione, qui maiores ideo vocantur, quia prolixa volumina condiderunt. Et Ruffinus in prefatione Hoseæ ait, Minores non pro meritis, sed pro numero versuum nominantur.

Superest vt nominum etymologias, C quæ non parũ momenti habere solent ad mysticos sensus, proferamus; idque ex Hiero. in proœ. cōmen. Ioelis. Vtile (inquit) nobis videtur etymologias singulorũ & Grece, & Latine breuiter adnotare. Hosee interpretatur σώζων, quẽ nos Saluatorem possumus dicere. Ioel ἀρχόμενος, id est, incipiens, (siue Dominus Deus, vt idem ait in prologo cōm. Malach.) Hamos βαστάζων, qui apud Latinos portās dicitur, vel populus auulsus, vt ait in prol. cōment. eiusdē. Habdias, δοῦλος Κυρίου, id est, seruus Domini. Ionas περιστερά, hoc est, columba. D Michæas ὁ σιοῦν, ex duabus orationis partibus nomen cōpositũ, quod apud nos sonat, quis quasi, aut quis velut. (Idem in prologo cōmen. Michææ ait, Micheas interpretatur humilitas.) Nahum παράκλησις, id est, consolatio. Habacuc, περιλαμβάνων, id est, amplexās, siue luctās. Sophonias, κεκρυμμένος Κυρίου, hoc est, arcanus Domini. Haggeus ἑορτάζων, quē nos festiuũ, siue sollennē

A possumus dicere. Zacharias, μνήμη Κυρίου, id est, memoria Dñi. Malachias, ἄγγελός μου, id est, nuncius meus. Hactenus in proœm. illo Hieron.* Sed vt 3 quorundam nominum ex his causa intelligatur, Hebræorum cōsuetudo adnotanda est, quam Hieron. in proœm. commen. Michææ his verbis explicat. Quomodo ergo apud nos votiua, & quasi ob virtutis auspicium ponuntur vocabula, verbi gratia, Victoris, Casti, Pij, Probi, & apud Grecos Σώφρων vocatur, & Εὐσεβὴς, & appellatiua nomina vertuntur in propria: sic apud Hebræos & Michæas, & Habdias, & Zacharias, cęteraq. his similia ex virtutũ vocabulo liberis à parentibus imponuntur. His verbis significat Hieron. nomina sæpe imponi filijs à parētibus ex voto, & desiderio parentũ, id est, optantes filijs virtutem aliquã, aut præstantiã, imponunt eis nomen illius virtutis, quasi bene ominantes, & quasi ostēdentes se credere tales filios suos futuros, quales nomen pollicetur. Vt si filium quis vocet Victorem, Castum, &c. Ita his prophetis nomina videtur imposita, vt Hoseas Saluator dictus sit à parētibus cupientibus, & sperantibus eum fore populo suo valde salutarem. Ioel incipiens dictus est, quod sperarent, & cuperent, eũ esse generis sui principiũ, aut salutis populi, aut quippiã simile. Dicitur & Dominus Deus, quod cuperent eum virtutibus, & vitæ sanctitate Deũ referre. Hamos portans à portando, & sustinendo populũ precibus suis apud Deũ, vel à patientia. Vel populus auulsus à desiderio parentũ, vt per eum decem tribus à domo Dauidis auulsæ iterum cum illa congregarentur. Habdias seruus Dei, quod cuperent totum Deo addici, & dicari. Ionas columba à simplicitate, & innocētia. Micheas ab humilitate, vel quod nemo ei par futurus esset. Nahum cōsolatio, quod dictis, & factis gentem suã esset consolaturus: Habacuc amplexans, siue amplexatio; ex eo quod amabilis Domini est: aut luctans, ex eo quod in certamen, & luctã, vt ita dicã, amplexũ cum Deo congreditur, amplexantis, id est, luctantis sortitus est nomē, vt ait Hier. in proœ.

com-

comment. eiusdem. Sophonias abscõditus Domini, quod à Domino esset protegendus. Haggæus festiuus, quod gratus, & iucundus futurus esset omnibus. Zacharias memoria Dei, aut memor Dei, quod & ipse Dei memor futurus esset, & in memoria Dei futurus. Malachias angelus meus, quod propheta, & Dei nuncius futurus esset ad populum, id est, quod prophetico spiritu cuperent eum parentes afflari; quo modo & superiora omnia intelligenda sunt, de voto scilicet, & spe, &
4 quasi bono auspicio parentum.* Illud in his nominibus tandem admonendum, vitiose fere scribi, vulgo à Latinis: nam Hosee, Hamos, Habdias, Habacuc, Haggæus cum aspiratione in prima scribi debent, quandoquidem Hosee prima litera apud Hebræos est ה in Haggæo prima litera est ח, quæ est fortissima aspiratio, immo aspiratio duplex, vt Hier. linguæ Hebraicæ peritissimus docet in Traditionibus Hebraicis in Gene. & in epist. ad Tit. c. 3. At Hamos, & Habdias primã literam habent ע, quam Hier. in c. 3. eiusdẽ epi. ad Tit. affirmat duplicem habere aspirationem. Basilius quoque in Isa. c. 1. docet nomen Hamos vnius è duodecim prophetis densiore spiritu pronunciari, nomen autẽ Hamos patris Isaiæ spiritu magis tenui. Quæ tamen omnia Latini sine aspiratione scribunt; sicut contra nonnullis aspirationem adhibent, quæ in Hebræo, id est, in origine sua, vnde ortographia petẽda est, aspirationem non habent, vt Ierusalẽ, Ieremias, Ierobohã, Ierobahal. Nahum etiam adimunt mediam aspirationem; quod in multis nominibus similiter faciunt, vt in Bethlehem, Rahab, Iohannes, & similibus, quæ omnia in sua origine non solum aspirationem habent, sed etiam duplicem aspirationem, id est, ח. Errorem è Græco exortum esse arbitror: Cum enim Græci aspirationem non habeant, sed notam quandam quasi parui semicirculi, quæ apud veteres non erat in vsu, vt ex antiquissimis codicibus constat, sine aspiratione scripta sunt hæc nomina, quod aliter ab eis scribi non pos-

A sent. Deinde nota aspirationis inuenta, cum Hebraice nescirent Græci librarij, quibusdam nominibus eam imposuerunt, quæ apud Græcos ita scribenda videbantur, vt Ierusalem, Ierobohã, Ierobahal, nam apud illos ἱερὸς aspiratur. Quod autem veteres Græci longe aliter protulerint, vel ex eo constat, quod nunc ex Basilio referebam. Sed de his satis.

Cur quidam prophetæ patrum suorum meminerint, quidam non meminerint. B

PRÆLVDIVM IIII.

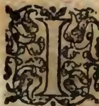
IN titulis prophetarum 5
quatuor videtur quærẽda, quæ sunt semel explicanda, ne sint in singulis dicenda. Primum, cur quidã prophetæ parentum suorum meminerint, alij nõ meminerint. Secundum est de patria, tertium de temporibus prophetiæ, quartum de vrbe, aut gente, ad quam prophetant: C nam hæc etiam sunt à quibusdam commemorata, ab alijs prætermissa. Ad primum ita respondet Hiero. initio comment. Sophoniæ. Tradunt Hebræi, cuiuscunque prophetæ pater, aut auus ponatur in titulo, ipsos quoque prophetas fuisse. Vnde & Hamos vnus de duodecim prophetis, qui dixerat, Non sum propheta, nec filius prophetæ, sed pastor caprarum vellicans sycomoros, patris nomen in titulo non habet. Eãdem traditionem ex Hieron. refert Rupert. initio comment. eiusdẽ prophetæ, & S. Thom. in Isai. & in Ierem. D Et præter alios Nicolaus Lyranus sæpe hac traditione vtitur, & pro regula haberi dicit apud Hebræos, vt initio Ierem. & Baruch, & Ezech. & Hoseæ, & Ionæ, quo loco non solum Hebræorum regulam esse docet, sed etiam Catholicorum, & in principio Sopho. & & Zachar. Immo vero & Basil. in Isai. cap. 1 hoc ipsum docet. Patris, inquit nomen qua ex causa attexuit? Vt ostẽ-

deret donum prophetalis gratiæ patri prærogatum ad se etiamnum velut per
2 manus peruenisse. * At hæc traditio, quæ multis placet, merito suspecta habenda est. Primum quoniam Hieron. qui eam retulit, dubitare videtur an vera sit; subdit enim continuo: Hoc si verum est, Sophonias propheta, &c. Similiter Ruper. ibid. & dubitationẽ Hieronymi ponit, & ipse dubitans ait: Verum qualiscũque illa traditio sit, illud magis delectat, &c. Neque vero Basil. doctrinam illam Hebræorum recipit, nam aliam potius causam reddit, cùm quærit, cur non omnes prophetæ patrũ suorum nomina dixerint, vt paulò post videbimus. Sed cum multi apud Græcos dixerint, Hamos patrem Isaiæ prophetam fuisse, quia eũdem esse credebãt, qui in duodecim prophetis tertius est, licet non semper rationem indicarent; Basil. tametsi sciebat non esse è duodecim prophetis, prophetã tamẽ cum vulgari sentẽtia fuisse existimauit, quod de alijs prophetarũ patribus nunquã censuit. Aug. autẽ 18. de Ciu. c. 27. negat Hamos patrẽ Isaię fuisse prophetam, quem tamen in titulo Isaię positũ videmus. Paulus vero Burgen. vir in sacris literis cũ primis eruditus in 1. addit. 1. c. Iere. & Hoseæ, & Ionæ, & Zachariæ, multis in hanc traditionẽ inuehitur. Nullũ, inquit, habet fundamentũ in sacra scriptura, nec aliquẽ Hebræorum expositorẽ me recolo legisse hoc asserentem, licet in quodam Thalmudico libro (id est cuiusdã doctoris Thalmudici) hoc legatur; quod tamen hoc non est pro regula reputandũ, sed tanquam dictum quoddã habẽdum, quod eadem facilitate contemnitur, qua approbatur, cùm nullum fundamentum habeat in sacra scriptura, nec etiam in ratione. Hæc & plura Burgens. qui oblitus est idem tradi à Dauide Kimhi in Hose. c. 1.
3 * Illud tamen ex eius verbis relinquitur, multis Hebræis non fuisse probatã hanc traditionẽ. Immo Abraham filius Hezræ initio cõmenta. Ioelis ait: Scito autem prophetam omnẽ, qui commemorat nomen patris sui, nobilẽ ex illo fuisse. Quod si prtterea auum habuerit clarum, & celebrem, vtriusque mentionem facere, vt; Verbum Domini, quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filij Godoliæ, &c. Vides illius traditionis non meminisse Hebræum? Quid quod & ipse Dauid Kimhi, qui traditionem docuit, dubitat quoque? Nam in principio Zachariæ, vbi legimus, Factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Haddo prophetam, ita inquit; Prophetæ nomen ad Zachariam referri debet, (quasi dicat, non ad patrem,) quanquam fortasse & Haddo propheta fuerit. Sunt enim qui Addo videntem eum esse arbitrentur: & ita scriptum reperimus; In cõmentario Haddo videntis. Hæc Dauid, in quibus oscitantiam hominis vehementer admiror, qui cum verba referat ex 2. Paralip. 12. & 13. de commentario, siue libro Haddo videntis, non videat in ea Haddo floruisse temporibus Roboham, & Habiæ, à quibus vsque ad Zachariæ prophetiam quadringenti octoginta anni fluxerunt, vt ille prophetæ auus esse minime potuerit: prophetauit enim contra Ieroboham filium Nabat. 2. Paralip. 9.
* Hebræorum est ista consuetudo mirabilia, & noua dicere, quæ neque confirment, neque cõfirmare possint. Ego quæro, qui fiat, vt neminem tot prophetarum, qui præsertim eo fuerint clariores, quod filios habuerint prophetas, vsquam scriptura prophetam appellauerit, aut videntem, vt solet in alijs passim facere? Scio sanè Hieronymnm legisse Isai. 37. Ad Esaiam filium Amos prophetæ: nam id in cõmentar. satis indicat, cum ait: Hic, quia ipse de se Isaias scribebat historiam, non se appellauit prophetam, sed filium prophetæ: Ibi vero, quia alter erat scriptor historiæ, ipsum scribit prophetam, &c. Alludit Hieronymus ad illa verba 4 Reg. 19. Ad Isaiam prophetam filium Amos. At nostri codices vtrobique prophetæ nomen non Amos tribuunt, sed eius filio Isaiæ, Ad Isaiam filium Amos prophetam. Eodem modo verterunt & LXX. Hieronymus tamen, quoniam נביא (quod prophetam significat) sicut

4 Hebræorum consuetudo.

ſicut & cætera Hebraica nomina indeclinabile eſt, & ideo tam accuſatiui caſus eſſe poteſt, quam genitiui, dum Hebræorum traditio multis placebat, nec falſitatis conuicta erat, non putauit abſurdum vertere: Ad Iſaiam filium Amos prophetæ. Quamuis fieri poteſt, vt idem poſtea (multa enim in ſua tranſlatione correxit) mutato conſilio, maluerit vertere: Ad Iſaiam filium Amos prophetam, quo modo habent noſtra exemplaria.

5 * Quod ſi quis tētaret obijcere Amos patrem Iſaiæ eſſe vnum è duodecim prophetis, vt ſenſit Clemens Alexand. in 1. Strom. facile à Hieronym. redargguetur in prologo commentar. Amos, & in principio Iſaiæ. Ita enim ait: Amos autem pater Iſaiæ, nō vt plerique autumant, tertius duodecim prophetarum eſt, ſed alius, diuerſiſque apud eos ſcribuntur literis. Iſte primam & extremam literas habet א, & ץ, (id eſt, pater Iſaiæ;) ille ע, & ס, &c. Quod Baſilius quoque notauit in Iſai. cap. 1. Quæro ergo cum ſcriptura nuſquam illis prophetæ nomen tribuerit, vnde probent Hebræi prophetam fuiſſe Amos patrem Iſaiæ, Helciam patrem Ieremiæ, Buzi patrem Ezechielis, & reliquos patres prophetarum? Præſertim cum neque fieri ſoleat, neque exemplum vllum habeant, aut facile creditu ſit, vt ad tam multos continua ſerie generationum ſine interruptione tranſierit prophetia, vt cum legimus Baruch. 1. Et hæc verba libri, quæ ſcripſit Baruch filius Neriæ, filij Sedeciæ, filij Sedei, filij Helciæ. Et Sophon. 1. Verbum Domini, quod factum eſt ad Sophoniam filium Chuſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezeciæ. Atque hoc erit apertius, ſi iſte Ezecias, qui in maioribus Sophoniæ numeratur, ſit idem Ezecias rex, vt quidam Hebræi volunt. Quis enim vnquam dixit illum fuiſſe prophetam? Idem eſt argumentum, ſi Helcias pater Ieremiæ ſit ille ſacerdos magnus, qui Ioſia regnante, librum legis inuenit 4. Regum 22. vt vult Burgenſis in additio. 1. cap. Ierem. in quo

A ſe dicit ſequi Dauidem Kimhi, & alios probatos expoſitores Hebræos, & vt aperte tradit Clemen. in 1. Stroma. Probat autem nō fuiſſe hunc Helciam prophetam, quoniam ipſe cum alijs miſſus eſt ab Ioſia ad quærendum verbum Domini ex Holda prophetiſſa.

* Nec obſtat, quod quidam ibidem pro Lyrano reſpondet, Helciam fuiſſe prophetam officio, quoniam erat ſummus ſacerdos, licet actu non fuerit. Nam quomodo eſt officio propheta, qui nunquā prophetat? Quod ſi officio erat propheta, ad ipſum potius mittere deberet Ioſias, vt iuxta officium ſuum prophetaret. Caiphas quidem Ioh. 11. prophetauit, ſed propheta non fuit, nec dixit Euangeliſta. Cum eſſet pontifex anni illius prophetauit, vt indicaret id ſummi ſacerdotis officium eſſe: neque enim prophetauerunt Aharon, aut Eleazarus, aut Phinees: ſed voluit Spiritus ſanctus habere rationem pontificiæ dignitatis, vt doceret ſe adeſſe ijs, qui officium publicum gerunt, vt eos magis illuſtret, etiam ſi mali ſint; propter multitudinem ipſis commiſſam. Rogo etiam, ſi quis tantum modo legeret 4. Regum 19. Iſaiam filium Amos, crederet ne patrem eius fuiſſe prophetam magis, quàm cum legit 3. Regum vlti. Michæam prophetam fuiſſe filium Iemla? Et ſi legeret iſtos patres, & auos Baruch, & Sophoniæ non in ipſorum prophetijs, ſed in alio libro, num magis crederet eos fuiſſe prophetas, quam cum legit 1. Regum 9. Et erat vir de Beniamin nomine Cis, filius Abiel, filij Seor, filij Becorath, filij Aphia, filij viri Iemini? Non ſane; neque enim ſcriptores ſacrorum librorum, neque vlli alij conſueuerunt vnquam, patris nomine poſito, ſignificare eum eiuſdem officij, aut dignitatis fuiſſe cum filio. Cum Saul filius Cis dicitur, num ideo intelligitur Cis regnaſſe? aut ſi Ioſue filius Nun dux populi Dei fuit; ideo Nun dux quoque fuiſſe intelligetur? Cur ergo hoc ita prophetis potius contingat, aut cur in libris prophetarū prophetas fuiſſe dicemus,

B 4 quos

quos si in alijs scripturæ libris legeremus, eos vates fuisse nunquam nobis in mentem venisset? * At dicunt Hebræi peculiare hoc esse in libris prophetarum. Dicunt quidem, sed dicunt, vt plurima è suo, sine ratione, sine authoritate. Ad id autem, quod de Hamos propheta afferunt, qui patris nomen non habet in titulo, & postea negat se filium esse prophetæ, paulò post respondebo. Propterea existimo non esse nobis recedendum à consuetudine scripturæ: sed vt patres faciunt, & nos in multis locis faciemus; ita in hoc fieri debere, vt scripturam ex scriptura, id est, ex eius phrasi, & consuetudine interpretemur. Filijs nomina patrum addit scriptura aut altera duarum causarum, aut vtraque. Prior est, vt is, de quo loquitur, distinguatur ab alijs eiusdem nominis, & per patrem cognoscatur qui sit. Ita dicitur Simon Petrus, aut Simon Bariona, vt ab altero Simone discernatur, cui cognomen erat Chananæus, vt docent Hieronym. & Chrysostom. Matth. 10. Iacobus Alphæi, vt distinguatur ab altero Iacobo filio Zebedæi, & Alexander Philippi. 1. Machab. 1. quoniam multi erant Alexandri, Iudas Machabæus, quoniam multi Iudæ vocabentur. Et in libris Regũ Ierobohain filius Ioas, quoniam fuit alter filius Nabat, qui peccare fecit Israel. * Posterior causa est, vt per patrem non solum cognoscatur filius; sed etiam clarior, illustriorque reddatur. Ita Mar. 1. Initium Euangelij Iesu Christi, Filij Dei. Prouer. 1. Parabolæ Salomonis filij Dauid regis Israel. Eccles. 1. Verba Ecclesiastæ filij Dauid regis Israel. Matth. 1. Ioseph fili Dauid, &c. Hoc quoniam & apud Græcos, & apud Latinos, & apud nos, ac denique apud omnes nationes similiter fit, non est exemplis comprobandum. Sed neque illud probatione indiget, multos eodem tempore solere apud omnes eodem nomine appellari. Ideo enim cognomina vbique excogitata sunt, quoniam nomina sunt sæpe communia. Quare siquis nomen habeat minus cõmune, minusque vsitatum, sæpe sine cognomine vocatur, vt Ignatius, Dionysius, Timotheus, Theophilus. Exponamus igitur scripturam ad scripturæ, omniumque gentium consuetudinem, & dicamus his de causis adiecisse quosdam prophetas nomen parentum, alios præterijsse. Priorem causam expressit Theodoretus in principio cõment. Ioelis. Quoniam, inquit, plerique, vt consuetudinis ratio exigit, eodem nomine sunt, patris nomen addidit. Idem scripsit Chrysostom. in principio comment. in Isa. & Theophyl. in Ionam. Et Gregor. homil. 2. in Ezech. ait. Qui vt bene personam indicet, etiam genus narrat, cum subdit, Et factum est verbum Domini ad Ezecielem filium Buzi. Posterior à Basilio in Isa. cap. 1. redditur, vbi de prophetis ita loquitur: Atqui plures patrum meminere. Et forte illi quidem acceptiores reddi eò potuere, quòd ex illustri genere maiorum prodijssent. Quò enim quisque est sanguine clarior, hoc apud plerosque homines maiorem impetrat fidem. Contra qui ex obscuro, & ignobili prognati sunt, fere transmittuntur silentio. Idem Ruffinus sensit in prin. commentar. Hamos, eaque ratione omissum fuisse nomen patris eiusdem Hamos. * Eadem est & Hebræorum sententia, Abrahæ in Ioel cap. 1. cuius verba ante retuli; & Dauidis ipsius Kimhi, qui in Sopho. ait. Maiores eius fuerunt sine dubio celebres, ac propterea eorũ meminit. Eadem causa putat Olympiodorus in comment. in Ecclesiasten, ibi additum fuisse à Salomone nomen Dauidis, quod & Hieron. breuissime subindicauit in principio commentar. in Ecclesiasten. Ita Isaias patris Amos meminit, qui notissimus erat, & nobilis, vt Hieron. scribit in prologo, aut iuxta Heb. frater Amasiæ regis Iuda. Ieremias, & Ezeciel idem fecerunt, vt se sacerdotali genere ortos esse docerent, temploque, & legi Domini addictos, quæ res non mediocrem illi authoritatem cõciliabat apud populum. Daniel nobilis generis, & regij, quia ab ineunti ætate populo notissimus erat, & propter iudicium illud Susannæ summæ apud omnes authoritatis, patris

Margin: 7 (at "At dicunt Hebræi"); Nomina parentum cur filijs addantur.; 8 (at "Posterior causa"); 9 (at "Eadem est & Hebræorum sententia"); section letters A, B, C, D.

tris nomen non putauit addendum. Idem dicendũ est de Hamos, de Habdia, de Michæa, de Nahum, de Habacuc, de Haggæo, de Malachia, qui nomina patrum omiserunt, quoniam ipsi per se satis noti erãt populo, & neque ad ambiguitatem nominis tollendam, neque ad splendorem sibi conciliandũ necessarium iudicabant patrum nomina indicare, vt cæteri prophetæ, qui indicarunt. Pertinent etiam hæc nomina interdum vel ad exactiorẽ prophetiæ intelligentiam, vel ad mysteria significanda, vt sequenti præludio dicemus. Ruffinus initio comment. Ioelis aliam quoque rationẽ addit, nempe sanctorum virorum non solum virtutes; sed etiam maiores nominari, vt fiat eis cum parentibus suis dignitatis æqualitas.

Cur ex prophetis quidam patriam suam indicauerint, alij non indicauerint.

PRÆLVDIVM V.

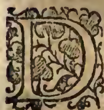

1 DOCENT Hebræi (vt videmus apud Dauidem Kimhi in Hose. cap. 1. quem ibidem Vatablus secutus est) quoties nomen patriæ prophetæ non scribitur in prophetia, intelligi illum fuisse Ierosolymitanũ. Quod si verum est, soluta est quæstio, cur alij prophetæ nomen patriæ addant, alij omittant. Vellem, vt id illi probarent, sed ipsi sibi sine probatione credi volunt, quod haud ægrè fortasse à me impetrarent, nisi maior obstaret authoritas. In primis Epiphanius in libello de prophetarum vita, & interitu Danielem affirmat natum fuisse in Berhbera superiore, Hoseam in Belomoth, Ioelem in agro Bethor, Habdiam in Sichem, Habacuc in agro Bezochar, Sophoniã In Sarabatha terræ Simeon, Malachiam in Sopha terra Zabulon. Quorum tamen nullus patriam suam posuit in prophetia. Quid autem Epi-

A phanium testem cito, cum Hebræi ipsi minime hoc recipere videantur? Etenim Salomon, & ipse Dauid Kimhi in Habdiam referunt veterum Hebræorum sententiam Habdiam prophetam non Ierosolymitanum, aut Iudæum fuisse, sed Idumæum. Denique Ionas nomen patriæ non ponit; erit igitur Ierosolymitanus: sed id sacræ historię aduersatur; legimus enim 4. Reg. 14. Iuxta sermonem Domini Dei Israel, quem locutus est per seruum suum Io-

B nam filium Amathi prophetã, qui erat de Geth, quæ est in Hopher. * Quam ob rem idem de nomine patriæ dicendum censeo, atque de nomine parentum; nempe addi nomen patriæ in scriptura, vt ille ab alijs distinguatur; vt Simon Chananæus, vt distinguatur à Simone Petro; Iudas Iscariotes, vt distinguatur à Thadæo Iuda. Ita nos cũ Clementem citamus, nomen patriæ addimus, vt appareat vter sit, Romanus ne, an Alexãdrinus. Additur etiã, vt ille magis declaretur, vt 1. Reg. 1. Fuit vir vnus de Ramathaim Sophim

2 Cur addat scriptura nomen patriæ.

C de monte Ephraim, & nomen eius Elcana. Et c. 16. Veni, vt mittam te ad Isai Bethlehemitem. Tertiò additur, vt ille illustrior ex patria reddatur, vt Eccli. 50. Doctrinam sapientiæ, & disciplinæ scripsit in codice isto Iesus filius Sirach Ierosolymita. Et 2. Reg. 14. mulier ad Dauidem missa Thecuitis dicitur, vt sapiens fuisse intelligatur. Erant enim Thecuitæ iuxta Hebræos natura prudentiores. Sacerdotes quoque & Leuitæ missi ad Iohannem Ierosolymis venisse dicuntur, vt ex patria nobiles, & claros viros fuisse videamus. His igitur causis prophetæ

D quidam patriam apposuerũt, alij, quoniam necessitas non postulabat, non apposuerunt. * Mihi videtur etiam interdum nomen patriæ adijci, aut vt 3
aliquid in ipsa prophetia exactius intelligatur, aut propter mysterium in nomine ipso latens. Exemplum primi, Ieremias dixit cap. 1. se esse de sacerdotibus Anathot: ex hoc intelligimus, cur illi dicant viri Anathot: Nõ prophetabis in nomine Domini, & nõ morieris in manibus nostris. Ierem. 11.

Cum

A Cum enim Iudæi vehementer odissēt Ieremiam propter vaticinia, timebāt Anathotitæ, ne aliquid inde mali ipsi paterentur in eiusdem prophetæ municipis sui odium. Exemplum secundi: Verba Hamos, qui fuit in pastoribus Thecuæ: patria ponitur, vel vt prudens fuisse significetur, vt de muliere Thecuitide dicebamus; vel (quod verius arbitror) vt vis gratiæ Dei ostēdatur, quæ pastores vertit in prophetas, & infirma mundi eligit, vt confundat fortia, & principes, ac reges increpet. Michæas quoque dicitur Morasthites, quia Morasthi (vt ait
B Hieronymus in eiusdem commenta. procem.) hæredē significat, per quod propheta laudatur, & Christi mysteriorū particeps, eiusque cohæres ostenditur. Vnde idem in epistola ad Paulinum: Michæas de Morasthi cohæres Christi vastationem annūciat filiæ latronis, & obsidionem ponit contra eā, quia maxillam percusserit Iudicis Israel. Hæc duo ad nomina quoque parentum prophetarum pertinent, quorum mysteria Hieronym. & Rupert. in eorum initijs eleganter aperiunt.

C

Cur quidam prophetæ, ac non omnes tempus prophetiæ suæ indicauerint.

PRÆLVDIVM VI.

1
HANC quæstionem, cum & diligētem lectorem mouere possit, & non parum habeat difficultatis, omnes fere tractatores prætermisere. Mihi
D autem ita videtur posse explicari, si primum, vt in alijs præludijs fecimus, scripturæ cōsuetudinem obseruemus, & causas quæramus, cur tempus addi soleat: inde enim percipiemus, cur interdum non addatur. Temporis fit mentio nonnumquam ad veritatem eorum, quæ dicuntur, confirmandam quemadmodum & loci; quo enim minutissima quæque exactius narrantur,

Cur scriptura tempus indicet rerum gestarum.

eo maior esse solet fides historiæ, vt Luc. 3 Anno autem quinto decimo imperij Tyberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, &c. Ita Iohannes in Euangelio suo non annum tantum, sed etiam mensem, & interdum diem indicat. Ideo Haggæus, & Zacharias & anni, & mensis meminerunt; Baruch autem, & Ezeciel etiam dies addiderūt. Recte igitur ait Chrysost. in principio comment. Isaiæ; Ideo temporis meminit, vt ostendat veritatem historiæ.* Secunda causa est intelligentia rerum dicendarum: multa enim in 2
prophetis difficillime intelliguntur, quia ad quod tempus referenda sint, ignoratur. Quare rectissime admonuit Cyril. lib 8. Thesauri c. 2. qui scripturas exacte velit intelligere, diligenter tempora quærere debere. Et lib. 9. cap. 4. ait, Necessarium igitur est ad intelligendas recte scripturas tempora considerare, in quibus dicta sunt, quæ scribuntur: sic enim facile poterimus errores euitare. Quod totidem fere verbis repetit lib. 10 cap. 3. Etenim ex ijs, quæ illo tempore contigerunt, cognoscimus sæpe apertè, quæ obscurissime significātur à prophetis. Tempore indicato tollitur ambiguitas rerum gestarum, vt Luc. 2. Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis: hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino. Sine tempore non constaret, vtrum prima fuisset illa descriptio, an secunda, in quam Domini nostri natalis dies incidisset. Tollitur & contradictio, quæ in scriptura sæpe videtur existere, & studiosos exercet ac torquet. Ex quo illud Aug. ser. 16 de verb. Domini: Distribue tempora, & concordabit scriptura, factum est iam tritum sermone prouerbium.* Exempla passim in Euangelijs, 3
& in reliqua scriptura occurrunt. Ideo Hiero. in Catalogo scriptorū Eccl. cū de Iohanne loqueretur, scripsit: Omnem dissonantiam Euāgelij Iohannis, quæ videtur esse cum ceteris, tolli, si consideremus tres priores Euāgelistas res gestas extremi anni prædicationis Christi, quo passus est, tātum scripsisse,

post-

A postquam scilicet in vincula coniectus est Iohannes Baptista, Iohannem duorum annorum priorum potissimum historiam texuisse. Ad hanc secundam causam pertinet, quod initio commēt. Hoseæ ita scripsit Ruffinus: Ordinate nimirum in frōte operis vocabula regum, ætatesq. constituūt, vt quæ sunt sub eorum commissa temporibus, historia docente, noscētes, fateamur eos dignas, ingentesque causas inuectionis habuisse. Et quod est apud Basil. in Isa. cap. 1. Temporum, inquit, obseruatio non mediocre affert lectori operæpretium.
B Per eam enim dignoscitur, & elucescit, ante quātum temporis prædicta post quātum temporis euenerit: & quia cum abūdasset morbus, super-
4 abundauit & Dei prouidentia. * Tertia causa est tacita alicuius mysterij significatio, vt Matth. 2. Cùm natus esset Iesus in Bethlehem Iudæ, in diebus Herodis regis; & tempus, & locus indicant eum, qui natus est, esse verum Messiā: nascitur enim in ciuitate Dauid, & eo tēpore nascitur, quo iam erat ablatum sceptrum de tribu Iuda. Similiter Luc. 3. cum tempus Tyberij Cæsaris ponitur, & simul tetrarchæ Gali-
C lææ, & Iturææ, & Abilinæ nominātur, significatur Euangelium disseminandū esse per totum orbem, qui tunc à Tiberio regebatur, & ab eo prouincias Iudææ non esse excludendas, vt inquit Orig. hom. 21. in Luc. Idē Orig. hom. 1. in Iere. quærit, quid vtilitatis legentibus afferat, quod Ieremias reges, & tempora suæ prophetiæ patefecerit? Quam quæstionem ita soluit: Condēnauerat Deus Ierusalem propter peccata, quæ fecerat; & hæc erat extrema sententia, vt captiuitati relinquerentur; Verumtamen cum hominum sit
D amator, nec quenquam velit perire; antequam populationis tempus instaret, misit & hunc prophetam, vt per sermones eius ad pœnitentiam conuerteretur. Misit eundem & sub secundo rege post primum, misit quoque sub tertio. Quid plura? Iam captiuitas imminebat, & adhuc adhortabatur Deus, tribuens (vt ita dicam) locum pœnitentiæ. Vnde scriptum est, vsque ad captiuitatem Ierusalem, & vsque ad quintum mensem prophetasse Ieremiam. Habemus itaque quædam necessaria ex superscriptione illa, quæ continet tempora prophetiæ: quia iuxta suā clementiā exhortatur Deus semper homines ad salutem, vt cessante delicto, etiam captiuitas con-
quiescat, &c. * Iam vero quot my- 5
steria in hac temporum notatione lateant, quæ ad allegoricos, & tropologicos sensus pertinent, longum esset recensere, & patrum libri pleni sunt. Sat erit exempli causa pauca indicare. Vide Orig. homil. 1. in Isa. & homil. 1. in Ezec. Hier. Isa. 6. in princ. & in principio Ezec. Gregor. homil. 2. in Ezec. Vbi ergo hæc tria, quæ diximus, necessitas non exigebat, aut vbi visum est spiritui sancto obscuriorem scribi prophetiam, vt bonos, & humiles exerceret, superbos repelleret; aut vbi vel nulla erant mysteria, quæ per tempora, & reges significarentur, vel significari noluit, sed precibus, & studio legentium inuestigari: tempus tacuit, sicut & locum, & alia eius generis, quæ prodesse ad intelligentiam poterant, similiter voluit taceri. Itaque si quærere velimus, cur non omnes prophetæ tempus dixerint? poterimus eadem ratione & de ijs, qui tempora indicarunt, quærere, cur non expresserint, quid sub quoque rege prophetauerint? cur nō annum, mensem, diē adiecerint vbique; cur nō locum, cur non causam, cur non tempus, quo implenda erant prędicta? cur nō alia minutiora, quæ prophetiæ obscuritatem vel tollerent, vel minuerēt? atque ita nullus plane esset finis quęrendi. Scimus enim illa non esse posita, vel quia necessaria nō erāt, vel quia nihil significabāt, vel quia mysteria illa tegi oportebat, totāque prophetiā obscure de-
scribi.* Idem igitur responsum esto, cū 6
quæritur, cur quidam prophetæ tēpus tacuerint? Si vero quęras, quando nō videatur necessariū tempus indicare; respondeo tunc non videri necessariū, cum generaliter loquūtur prophetæ, nec dicūt aliquid, quod ad illius sæculi reges,

reges, vel mores pertineat; sed ad cõsequentes reges, & ad consequentia sæcula similiter spectet. V. G. Si Habdias aduersus Idumæos prophetans, aut Nahum aduersus Assyrios, aut Habacuc aduersus Chaldæos, tempus in prophetia notassent; putare posteri possent non pertinere ad se minas illas, sed tantum ad eos, qui prophetæ illius tempore viuebant; atque ita vel non fuisse illum à Deo missum crederent, vel se impune peccare posse. At cum tempus prætermitti vident, iure credunt ad se quoque illa pertinere. Idem de Malachia dico; ea enim dicit, quæ nõ tantum sui sæculi hominibus, sed etiam reliquis vsque ad Christi aduentum necessaria esse cognoscit. Idẽ de Ioele: nam quod non vnius sæculi, sed multorum hominibus scripserit, ipse demõstrat. Super hoc (inquit c. 1.) filijs vestris narrate, & filij vestri filijs suis, & filij eorum generationi alteri. Sed & Ionas tempus tacuit, quoniam noluit intelligi tunc tantum exitium imminere vrbi Niniue, cum ipse prophetauit, sed in posterum quoque timeri debere, si à pietate, quam tenere cœperant, recessissent. Et quoniam peccatis crescentibus iam prophetiæ Ionæ obliti videbantur, iterum eis vastitatem prænunciat Nahum ante septem & septuaginta annos, quàm accideret.* Et quia non solum præsentibus loquebatur, sed futuris quoque per illos septuaginta septem annos, aut per plures, si per pœnitentiam ad Deum conuerterentur, & supplicium suum protraherent, merito & ipse tẽpus præteriuit. Atque hi sex sunt, qui temporis in prophetia sua non meminere. Quid ergo prophetæ qui tẽpus posuerunt? Nonne multa dixerunt, quæ ad futurorum quoque sæculorum homines spectarent? ita sane; sed in his aut tempus tacuerunt; aut si expresserunt, aliqua ex illis causis ponẽdi tẽporis, quas diximus, expresserunt. V. G Hoseæ 4. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ: non est enim veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra, &c. Ad futura quoque Iudæorũ sæcula pertinet; atque ideo quo tempore hoc dixerit, nõ explicauit. Scimus sub quibus regibus prophetauerit: sed per multos annos extensa est prophetia: ita non constat, quo rege, aut quo anno hanc prophetiam fuderit. Multa huiusmodi occurrent passim, tam in hoc propheta, quam in cæteris.

Cur nõ omnes prophetæ scripserint, ad quàm vrbem, vel gentem prophetauerint; & quibus verbis id expreßerint.

PRÆLVDIVM VIII.

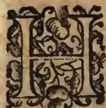

ÆC quæstio, quam extremam esse volumus, breuius tractabitur: est enim apertior: & si rectè cõsiderare volumus, omnes prophetæ hoc, quod quærimus, expresserunt, licet nõ æque aperte omnes. 1 Etenim quidam perspicuè dicũt, vt, Verba Hamos, qui fuit in pastoribus Thecuæ, quæ vidit super Israel, &c. Visio Habdiæ. Hæc dicit Dñus ad Edom, &c. Verbũ Dñi, quod factum est ad Michæam, &c. quod vidit super Samariam, & Ierusalem. Alij ex regibus, quos nominant, volunt intelligi, ad quos verba faciant; vt, Verbum Domini, quod factum est ad Hosee filium Beeri, in diebus Hoziæ, Ioatham, Achaz, & Ezeciæ regũ Iuda, & in diebus Ieroboham filij Ioas regis Israel. Cum enim reges Iuda, & reges Israel nominat, tam decem tribubus, quàm duabus se prophetare significat. Vnde in eodem cap. prophetat nunc de his, nunc de illis. Idem in Sophonia intelligendum. Tres prophetę nihil huiusmodi posuerũt, Ioel, Habacuc, Zacharias. At ita loquuntur, vt cito attento lectori aperiant, cui loquantur. 2
* Etenim Ioel in ipso primo cap. satis ostendit, se prophetare aduersus Ierusalem, cum ait, Perijt sacrificium, & libatio de domo Domini; duxerunt sacerdotes ministri Domini, &c. Et ca. 2.

Canite

Canite tuba in Sion, vlulate in monte sancto meo. Habacuc licet non explicet onus, quod vidit, cuius sit; tamen dicit, vnde intelligamus esse onus Ierusalem à Chaldæis vastandæ. Quare, inquit, ostendisti mihi iniquitatem, & laborem, videre prædam, & iniustitiam contra me? id est, contra populũ meum. Deinde diserte nominat Chaldæos. Mox ostendit onus esse etiã Babylonis, & Chaldæorum à Medis, Persisque vastandorum. Nam cùm de Nabuchodonosor potẽtia multa dixisset, in eodem primo cap. de illo ait: Tunc mutabitur spiritus, & pertransibit, & corruet. Et per ironiam addit: Hæc est fortitudo eius Dei sui. Et cap. 2. apertius, Et quo modo vinum potãtem decipit; sic erit vir superbus, & non decorabitur, &c. Zacharias multo apertius: statim enim ait, Conuertimini ad me, &c. ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetę priores, &c. Loquitur scilicet populo Babylone reuerso, vt paternam impietatem in posterum minime imitetur.

3 Quib. vocabulis significentur in prophetis decẽ tribus, & duæ.

* Verum quoniam sub Roboham decẽ tribus diuisæ sunt à duabus, & prophetæ nunc ad has, nunc ad illas, nunc ad omnes mittuntur; mandanda sunt memoriæ vocabula, quibus illæ à prophetis significantur. De quibus ita Hierony. in prologo duodecim prophetarum: Quotiescumque ad decem tribus tenditur prophetia, sub his nominibus designatur, idest, Ephraim, Samaria, Israel, Ioseph, Iezrahel, Bethel, Bethauen, & interdum Iacob. Cum verò ad duas loquitur tribus, sub his nominibus sermo profertur, idest, Iuda, Ierusalem, Beniamin, domus Dauid, & interdum Iacob. Aliquoties Israel ad totas duodecim tribus refertur. Hæc Hieronymus. Ephraim quidem dicuntur, quoniam primus decem tribuum rex Ierobohã filius Nabat erat Ephratæus. 3. Regum. 11. hoc est, de tribu Ephraim filij Ioseph: & eadem causa dicũtur Ioseph. Samaria, & Iezrahel, quoniam hæ duæ vrbes nobilissimæ, regiæque fuerunt in regno decem tribuum. Bethel, quod in ea vrbe esset Vitulus aureus positus à Ierobohem rege; quem adorabant decem tribus, 3. Reg. 12. Eademque dicebatur Bethauen per contemptum, id est, domus idoli, aut domus vanitatis, siue iniquitatis, vt in Hose. cap. 4. dicemus. Iacob autem dicebantur, quoniam maior pars erant filiorum Iacob. Quod autem dicerentur Israel, notum est ex libris Regum: nam ex quo facta est illa diuisio, cœperunt distingui reges Iuda, & reges Israel. * Duæ tribus dicuntur 4
Iuda à digniori tribu regia: Beniamin, quod cum tribu Iuda manserit tribus Beniamin. Ierusalem ab vrbe celebriori, in qua erat templum, & regia. Domus Dauid, quod in ea semper regnarent posteri Dauidis. Iacob etiam dicuntur, vt Isai. 2. Domus Iacob, venite, & ambulemus in lumine Dei nostri; eo quod & ipsi filij essent Iacob, plusque eum imitarentur, quàm decẽ tribus. Sed notandum est, quod Hieronymus scripsit in principio Malachiæ. Sciendum, inquit, quod abducto in captiuitatem Israel, id est, decem tribubus; indifferenter pristino nomine & duæ tribus, Iudas, & Beniamin appellentur Israel, &c. Ita Malachias ait: Onus verbi Domini ad Israel in manu Malachiæ. Hoc intelliges nisi de illo tempore loquatur scriptura, quo tribus erant diuisæ; aut separatim de decem tribubus loquatur, vel de duabus, vt Zach. 11. Vt dissoluerem germanitatem inter Iudam, & Israel. Demum intelligat prudens lector, cum authorum loci à nobis non indicabuntur, in illius ipsius loci explanatione, quem interpretabimur, eorum dicta esse quærenda.

IN HO-

IN HOSEAM PROPHETAM COMMENTARII.

ARGVMENTVM HOSEAE per singula capita.

CAP. I.

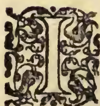

IN typum idola colentis synagogę propheta vxorem ducit domum fornicationibus deditam, tresque ex ea liberos suscipit captiuitatem eiusdē synagogæ, captiuitatisque diturnitatem, & acerbitatem suis nominibus portendentes. Mox duarum tribuum liberationem, & Israelis, Gentiumque vocationem prædicit.

CAP. II.

Duarum tribuum peccata commemorat, & captiuitatem Babylonicam comminatur, & quot gratijs, ac donis prosecuturus sit tempore Euangelij credentes ex illo populo, eisque gentium multititudinem adiūgendam esse docet.

CAP. III.

Adulteram diligere iubetur, quam multos dies expectare iubet sine vsu coniugis, vt per hæc amor Dei erga idola colentem synagogam, & præsens Iudæorum significetur status, quo nec Deum colunt, nec idola.

CAP. IIII.

Varia, & grauia vtriusque populi peccata commemorat, vt nemo ignorare possit iuste eis Deum ingentia illa supplicia comminari.

CAP. V.

Sacerdotes, & principes decem tribuum reprehendit, quod populo scandalo fuerint, eumque a cultu Dei veri ad idola, quantum possent, auerterent. Prænunciat imminere eis captiuitatem, simulque duas tribus admonet, vt saltem periculum ex Israele faciant, & seueritatem suæ in vtrosque futuræ iræ prædicit.

A CAP. VI.

Prædicit eos per calamitates ad Deum esse reuersuros, & Christi venturi spe erigendos. Deinde populum reprehendit, quod cito Deo placere desierint, & legis, veræque sanctitatis obliti sacrificiorum oblatione putarēt eum posse placari. Proprie autem Galaaditas accusat, quod idololatriæ ita dediti essent, vt fauerent quoque interfectoribus eorum, qui in templum
B ibant adoraturi. Mox toti Israeli idololatriam obijcit, & Iudæ tacite captiuitatem prænunciat.

CAP. VII.

Commemorat Israelis peccata, postquam Ieroboham adhærere cœpit, & quanta eum exinde incommoda consecuta sint, quantaque sint in posterū consecutura.

CAP. VIII.

Prædicit templi per Chaldæos euer
C sionem, & captiuitatem Israelis, vitulorumque comminutionem; & eiusdem peccata reprehendit.

CAP. IX.

Prædicit eis famem, & orbitatem filiorum, & captiuitatem propter idololatriam suam.

CAP. X.

Docet quātum populum istum auxerit, & ditauerit, & quæ supplicia eū maneant, quod post tot beneficia im-
D pudenter à Deo recesserit.

CAP. XI.

Idem argumentum habet, commemorationem beneficiorum Dei, & peccata populi, & pœnas imminētes: sed tandem docet multos ex decem tribubus vocandos esse ad gratiam Euangelij.

CAP. XII.

Docet ipsos suis factis exitium sibi quæ-

quærere, & beneficia commemorat, quibus Iacob affecit, & in eo eius posteros, & eiusdem patriarchæ virtutes; tum peccata, quæ Israel pro beneficijs reddidit.

CAP. XIII.

Quia quo magis eos Deus hortabatur ad pœnitentiam, magis idolis colendis peccabant, comminatur eis mala grauissima, vnde à nemine possint liberari; & tandem post comminationem consolatur eos spe Christi venturi, & mortem omnino superaturi, Infernumque spoliaturi, liberando ab eo electos.

CAP. XIIII.

Commemoratis breuiter malis, quę erant in captiuitate passuri, ad veram pœnitentiam, & supplicem peccatorũ confessionem exhortatur: docetque quanta eos bona maneant, qui ad Deum conuertentur, & Euangelium Christi suscipient.

LIBER HOSEAE PROPHETAE

Cap. I.

VERBVM Domini, quod factum est ad Hosee filiũ Beeri in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezeciæ regum Iuda, & in diebus Ierobobam filij Ioas regis Israel. Principiũ loquendi Domino in Hosee: & dixit Dominus ad Hosee. Vade, sume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationis: quia fornicans fornicabitur terra à Domino. Et abijt, & accepit Gomer filiã Debelaim: & concepit, & peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum. Voca nomen eius Iezrael: quoniam adhuc modicũ, & visitabo sanguinẽ Iezrael

A *super domum Iehu, & quiescere faciam regnum domus Israel. Et in illa die conteram arcum Israel in valle Iezrael. Et concepit adhuc, & peperit filiam. Et dixit ei. Voca nomen eius Absque misericordia: quia non addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum. Et domui Iuda miserebor,* B *& saluabo eos in Domino Deo suo: & non saluabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus. Et ablactauit eam, quæ erat Absque misericordia. Et concepit, & peperit filium. Et dixit. Voca nomen eius, Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero vester. Et erit numerus filiorum Israel, quasi arena maris, quæ sine mensura est,* C *& non numerabitur. Et erit: in loco vbi dicetur eis, Non populus meus vos: dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israel pariter: & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra: quia magnus dies Iezrael.*

HISTORIA, SIVE LITERALIS EXPOSITIO.

D *VErbum Domini, quod factum est ad Hosee.* Huius prophetæ quanta sit obscuritas, Augustinus breuiter subindicat lib. 18. de ciu. cap. 28. cum ait; Hosee igitur propheta quanto profundius quidem loquitur, tanto operosius penetratur. Et Hieron. in prooem. cõment. eiusdem, Si in explanationibus, inquit, omnium prophetarum sancti Spiritus indigemus aduentu, vt cuius instinctu scripti sunt, illius reuelatione pandantur, &c. quanto magis in explanatione Hoseæ prophetæ orandus est 1

Obscuritas prophetæ.

dus est Dominus, & cum Petro dicendum: Edissere nobis parabolam istam; præsertim cum obscuritatem voluminis in fine testetur ipse, qui scripsit; Quis sapiens, & intelliget ista? intelligens, & cognoscet ea? &c. Sed audendum tamen est, & orandus Dominus, vt ait Hieron. Ipse enim, qui ad hominum vtilitatẽ ea inspirauit prophetæ, dignabitur quoque ad hominũ vtilitatem etiam per indignum ministrum aperire.

2 * Ita igitur incipit; *Verbum Domini, &c.* Quemadmodũ in progressu prophetiæ sæpe illud repetunt prophetæ, Hæc dicit Dominus: ita initio dicunt, Verbum Domini, quod factum est, &c. vt authoritatem verbis suis cõcilient, magisque moueantur auditores, dum vident non prophetæ verba esse, quæ audiunt, sed Dei. Ita etiam Paulus Galat. 1. Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem. Et ibid. Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod Euangelizatum est à me; quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per reuelationem Iesu Christi. Et 2. Cor. vlt. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus? Ex quo prophetarum more videmus, nõ esse hæc principia aut ab Hesdra, aut ab alio quopiam addita; sed ab ipsis prophetis, vt fidem, & authoritatem suis dictis adiungerent: sicut nõ alij, sed ipsi scripserunt in ipso contextu: Hæc dicit Dominus.

3 * Cæterum varijs verbis hoc efficere solent. Modo enim dicunt, Verbum Domini, quod factum est ad Hosee: modò, Visio Isaiæ filij Hamos: sæpe Onus vocant prophetiam suam: quæ omnia suis locis explicabuntur. Hoc loco satis sit dixisse, Verbum, generale vocabulum esse, & rectè poni, siue læta sint, quæ prophetantur, siue tristia; siue præsentia, siue futura: Verbũ enim non hoc, aut illud; sed quidquid dicitur, significat. Ita verbum Domini fieri ad aliquẽ nihil est aliud, quàm Deum aliquid ei reuelare, qualecunque illud sit. Cyrillus; Factũ esse verbum in Hosee nihil aliud significat auditoribus, quam factam esse reuelationem in Hosee, & cognitione futurorũ instar luminis illustrasse mentem eius.

Verbũ, & Visio.

4 * Idem nomine visionis intelligitur; nec inter hæc duo differt, nisi quod verbum respicit loquentem, visio autem audientem: æque enim generale nomen est, atque Verbum, vt etiam docuit Theophyl. in Nahum cap. 1. Et vt, videns, prophetam significat, ita visio significat prophetiam, & reuelationem, 1. Reg. 9. Olim in Israel sic loquebatur vnusquisque vadens consulere Deum, Venite, & eamus ad Videntem. Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. Vt igitur verbum dicitur, quia interius prophetis Deus loquebatur, vt statim ait: Principium loquendi Domino in Hosee: ita visio dicitur, quia vident prophetæ mentis oculis, & lumine, quo illustrantur, quæ Deus illis nota esse vult. * Ex 5
quo (vt inquit Hieronym. in Isa. c. 1.) Montani deliramenta conticeant, qui in extasi, & cordis amentia prophetas putat ventura dixisse, nihil eorum, quę dicebant, intelligentes. Nam si illa nõ intelligebant, quo modo videre dicuntur, & videntes vocantur? Idem repetit Hieron. in prologis comment. Nahum, & Habacuc, & alibi sæpe. Vnde Basilius c. 1. in Isa. in principio. Inter sensuum nostrorum organa vnũ illud eorum, quæ sensui subiacent, euidentissimam obtinet cognitionem, & intelligentiam, nempe visus. Hinc factum, vt eorum, quę veritate nituntur, speculatio visio appellata sit, ob euidẽtiam, ac ratam certitudinem. Eam ob rem vocabatur propheta videns, &c.
*Quod autem pro eodem prorsus accipiant prophetæ verbum, & visionẽ, 6
ex eo intelligitur, quod vtroque nomine promiscuè vtuntur, vt Isa. 1. Visio Isaiæ filij Hamos, quam vidit super Iudam, & Ierusalem. Et cap. 2. Verbum, quod vidit Isaias filius Hamos super Iudam, & Ierusalem. Sicut dixit visionem videri; ita postea ait verbũ videri. Eodem modo loquitur Hamos; Verba Hamos, qui fuit in pastoribus

Thecuæ, quæ vidit super Israel. Hinc fit (quod Hierony. in principio Isaiæ adnotauit,) vt prophetæ, cum visionē in titulo ponant, sæpe nō rem aliquā, quam viderunt, subiūgant, sed aliquid, quod audierūt. Vt Isaias, cum dixisset, Visio Isaiæ, &c. subdit; Audi cælum, & auribus percipe terra; quia Dominus locutus est. Et Habdias, Visio Habdię. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom,

7 &c.* Quod igitur Hieron. scribit lib. 5. in Isa. cap. 15. in principio. Hoc tantū breuiter admoneo; quod, Onus semper tristia consequantur, Visionem autē vel statim læta, vel in fine læta post tristia; quod etiam repetit in Ierem. c. 23. prope finem, coniungens cum visione verbum, quasi idem significans: noluit proprietatē vocabuli visionis, aut verbi exprimere, sed docere, quid aliquando fieri soleat, cum prophetia verbum dicitur, aut visio, & à minaci, tristiq. vaticinio diuiditur, quod onus appellatur à prophetis. Quare vtroque loco oneris meminit Hierony. & quasi membra diuisionis opposita proponit, ac si diceret. Et si visio, vel verbum generalia nomina sint, & onus quoque comprehendant; tamen cum eorum significatio contrahitur ita, vt ab onere distinguantur, lætam prophetiam significant, aut certe post commi

8 nationem meliora promittentē.* Nam sæpe verbum, aut visio nihil lætum habent, sed omnia tristia, & tunc generaliter accipiuntur, & onus includunt, vt videmus Ierem. 1. 14. & 21. & 35. Ioel 1. Hamos 1. & in Habdia, & alibi sæpe. Denique Nahum cap. 1. eandem prophetiam, & onus, & visionem nominat. Onus Niniue. Liber visionis Nahum Elcesæi. Ex quo defendi possunt LXX. interpretes, de quibus Hieronym. lib. 5. in Isa. cap. 13. in principio ait, Miror LXX. translatores in re tristi voluisse ponere visionem, &c. Vnde Isa. 1. pro eo, quod Hierony. vertit, Visio Isaiæ filij Hamos, quam vidit super Iudam, & Ierusalem, LXX. & Theodotio interpretati sunt, quam vidit contra Iudam, & Ierusalem, nam על vtrumque significat, super, & con

9 tra.* Similiter quod S Basil. initio c. 2.

A Isa. differre vult inter verbum, & visionem; non ita intelligendum est, ac si perpetuam differentiam constituere voluerit: nam ex ijs, quæ cap. 1. dixerat, satis indicauerat pro eodem se accipere vtrumque. Sed cum Isaias c. 1. dixisset; Visio Isaiæ; quæsiuit Basilius, cur 2. cap. dicat. Verbum, quod vidit Isaias? Respondetq. prophetiam primi cap. recte dictam fuisse visionem, quoniam de rebus præsentibus erat, vt de malitia populi, de abalienatione à Deo, de ingratitudine erga benefacto-

B rem: in 2. vero, quod euenturum est, prænunciari, & ob id verbum dici.

* Quasi diceret, vtrumque nomen idē 10
significat: sed quia visio rem præsentē esse indicat, quod in verbi nomine non ita apertum est; commodius fuit nomen visionis, vbi de rebus præsentibus agebatur. Exemplum in nominibus diuinis habemus. Cum enim vna, eadēq. res omnibus illis significetur; tamen scriptura eo semper vtitur, quod est ad rem, de qua agitur, maxime accommodatum. Cum enim de potentia eius ad quiduis perficiendum sermo est, voca-

C tur שדי, id est, Omnipotēs, siue אל, id est, fortis: Cum eius efficientia, & gubernatio significat, vocat אלהים: Cum eius natura præstantissima, omnisque mutationis expers, nec non ad benefaciendum propensa ostenditur, dicitur יהוה.

TROPOLOGIA SIVE moralis sensus.

11 Illud vero tam in hoc propheta, quàm in ceteris considera, quomodo domi lateant; nec verbum ad populum faciant, donec verbum Domini

D ad eos fiat. Hoc fecit ille, qui fuit plus quàm propheta. Legimus enim Luc. 1. Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu; & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israel, hoc est, Latebat orationi, vitæq. asperitati deditus, donec verbum Domini ad eum fieret iubentis vt sese Israeli ostēderet. Interea crescebat, & confortabatur spiritu, vt esset legitimus Dei nuncius, & libere ad populum clamaret; Genimina viperarum: & ad Herodem; Non

Concionatores quandiu latere debeant domi. Iohannes Baptista.

C licet

licet tibi habere vxorem fratris tui; &
Ezec. 3. acciperet à Domino faciem valentio-
rem faciebus eorum, & frõtem durio-
12 rem frontibus eorum.* Deinde factum
est verbum Domini super Ioannem
Luc. 3. Zachariæ filium in deserto, & venit in
omnem regionem Iordanis prædicans
baptismum pœnitentiæ in remissionẽ
peccatorum. Ne festinent populi do-
ctores, & ante velint esse magistri, quã
discipuli; domi se contineant, discant
cum Deo miscere colloquia, afflictio-
nibus se corporis dedant, & animos
omni virtutum præsidio muniant, cre-
scant, & spiritu confirmentur; expe-
ctent verbum Domini, id est, episco-
porum, & superiorum suorum iussio-
nem; vel si se Dei, & fratrum amore
intus excitari sentiunt, rem simplici-
ter ad eos referant, à quibus mitti pos-
Ierem. 23 sint, ne illud audiant; Non mittebam
prophetas, & ipsi currebant; non lo-
13 quebar ad eos, & ipsi prophetabant.
Iac. 3. * Sed & Iacobus ait; Nolite plures ma
gistri fieri fratres mei scientes quoniã
maius iudicium sumitis. Nolo mihi
obijci, quod Isa. c. 6. dixit: Ecce ego,
mitte me. In promptu enim sunt Hie-
ronymi verba: Propheta, inquit, non
temeritate, & arrogantia propriæ con-
scientiæ se ire promittit, sed fiducia,
quoniã purgata sunt labia eius, & abla-
ta iniquitas, mundatumq. peccatum,
&c. Veniat ad te prius vnus de Sera-
phim, & tangat carbone labia tua, &
auferat iniquitatem tuam. Sed neque
tunc quidem ire tibi licet, sed offerre
te, vt mittaris, cum scilicet pura con-
scientia, & amore proximorum flagrãs
voluntas, ad eundum inuitant.

HISTORIA

In diebus Hoziæ, Ioatham, Achaz, Ezeciæ regum Iuda.

14 HInc intelligimus nõ fuisse simul,
aut continuato tempore editas
prophetias, vt scriptæ sunt: sed inter
vnam, & alterã multum interdum tẽ-
poris interiectum esse. Quod in Isaia
apertius cernimus. Docuit enim quid
sub Hozia prophetauerit, quid sub Ioa
tham, quid sub Achaz, & quid sub Eze-
A cia. Idẽ animaduertimus in prophetia
Danielis. Discimus secundo, cur sæpe
eadẽ dicat propheta, & eadem vitia re-
prehẽdat. Nam præterquam quod po
pulo duræ ceruicis eodẽ tempore ea-
dem fuerunt inculcãda, tempora ipsa
diuersa fuerunt, & vitia non emendata
iterum atque iterũ erant notanda, sup-
pliciaq. imminentia iterum atque ite-
rũ prænũcianda. Tertio videmus pro-
babilissimum esse, quod scribunt Hie-
ronym. & Ruffinus, Hoseam non solũ
B prædixisse captiuitatem decem tribuũ,
sed etiam vidisse, cum illa contigerit
anno 6. Ezeciæ: 4. Reg. 18.

Et in diebus Ierobohom filij Ioas regis
Israel. Quæritur cur regis Israel me- 15
minerit, cum tẽpus prophetiæ satis ex
nominibus regum Iuda constet? Sunt
qui dicant propterea factum esse, quod
non solum ad Iudã, id est, ad duas tri-
bus prophetauerit, sed etiam ad Israel,
id est, ad decem. Et est quidem vera
hæc ratio; sed non integra tamen, &
adæquata. Primum quoniam si ita est,
non solius Ierobohom meminisse de-
C buerat, sed & ceterorum regum Israel
vsque ad captiuitatem, id est, Zacha-
riæ, Sellum, Manahem, & Phaceia, &
Phacee, & Hoseæ; sicut reges Iuda no-
minauit vsque ad captiuitatem eandẽ.
Nam quod Ruffinus ait vnum regẽ tan-
tum fuisse nominatum, quia cito re-
gnum illud erat finiendum, parum vi-
detur ad rem pertinere, cum non mi-
nus ceteris regnantibus prophetaue-
rit, quam regnante Ierobohom. Dein-
de quoniam Micheas etiam prophetat
contra Israel; & tamen regũ illius non
est recordatus. Verbum (inquit) Do-
mini, quod factũ est ad Michæam Mo-
D rasthitem in diebus Ioatham, Achaz,
& Ezeciæ regum Iuda, quod vidit su- 16
per Samariam, & Ierusalem.* Adden-
dum ergo est, vt plena, & æqua causa
reddatur, positum esse nomen Ierobo-
ham, vt quoniam regnum Hoziæ lon-
gissimum fuit, hoc est 52. annorum,
sciamus, quo tempore vaticinari cœ-
perit Hoseas; nempe non extremo tẽ-
pore regni Hoziæ, sed primo, id est, eo
tempore, quo regnante in Iuda Ho-
zia, regnabat in Israel Ierobohom, hoc
est,

est, intra decimum quartũ annum Hoziæ. Nam anno vicesimo septimo Ieroboham filij Ioas regnare cœpit Hozias; Ieroboham autem regnauit quadraginta & vno anno. Itaque regnum Hoziæ primis quatuordecim, aut quindecim annis concurrit cum regno Ieroboham, & hoc tempore prophetare cœpit Hoseas. Vide in 4. Reg. finem cap. 14. & initium 15. vnde hæc petita sunt. Sed memento eum, qui ibi Hazarias dicitur, Hoziam quoque vocari, vt ex 2. Paral. 26. constat. Eadem ratione intelligimus Hamos cœpisse prophetare intra decimum quartum annum regni Hoziæ, quoniam similiter meminit Hoziæ, & Ieroboham. Idem quoque de Iona dicendum, qui prophetauit tempore Ieroboham regis Israel: 4. Reg. 14.

17 *Principium loquendi Domino in Hosee.* Duplex est horum verborum sensus, & vterque literalis. Prior est; Inter omnes prophetas illius temporis primum Hoseæ locutus est Dominus, deinde ceteris, quomodo intellexisse diximus Hieronymũ hic, & Isa. 1. Basilium in Isa. c. 1 & Ruffinum, ex dictisq. confirmatur. Posterior est. Cum Hoseæ Dominus loqui cœpit, hinc exorsus est. Hunc Hieronym. non reprehendit, & multi sequuntur. Quod autem dicit, In Hosee, dupliciter quoque intelligi potest; & quod ipsi Hoseæ locutus sit Dominus, vt Zach. 1. Et dixit angelus, qui loquebatur in me, Ego ostendam tibi, quid sint hæc: Ita LXX. intellexerunt. Verterunt enim, Initiũ sermonis Domini ad Hosee. Et quod per Hoseã locutus sit alijs.

18 * Nam, In, pro, Per, frequẽtissime ponitur in scriptura, more Hebræorum, vt Psalm. 62. Laudabuntur omnes qui iurant in eo, id est, Per eum. Matth. 23. Qui autem iurauerit in auro templi, debet, id est, Per aurum tẽpli. Ita intelligitur illud Matth. 10. Dabo vobis os, & sapientiã, cui non poterũt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri. Nõ enim vos estis, qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis, id est, Per vos. Et 2. Corin. vlt. An experimentum quæritis eius, qui in me lo-

In, pro, per.

A quitur Christus? Et vt videamus vtroque modo posse hic accipi, satis erit illud Num. 12. Num per solum Moysem locutus est Dominus? nonne & nobis similiter est locutus? In Hebræo, est, Num in Moyse solo locutus est Dominus? nonne & in nobis similiter locutus est?

19 * Hic Hierony. nostræ translationis author modo, In, accipit pro, Per; modo proprie accipit. Eodemq. modo Chaldeus paraphrastes accepit: Vertit enim, & ipse, In Moyse, & nobiscum. Verum, quoniam quæ hoc 1. ca. B dicuntur, ipsi prophetæ proprie dicuntur, non alijs per prophetam; aptior videtur interpretatio, In Hosee, id est, Ipsi Hoseæ, aut cũ ipso Hosee; quæ etiã magis placuit LXX. interpretibus, magisq. cum initio conuenit; Verbũ Domini, quod factum est ad Hosee. Non erat igitur, cur Leo Hebræus (is enim interpres est prophetarum, qui cum scholijs Vatabli circumferuntur) mutaret trãslationem, ac diceret, Principio locutus est Dominus per Hoseam.

TROPOLOGIA.

20 Videsne intra priuatos parietes delituisse prophetã, non solũ donec lo- C qui Dominus iuberet, vt iam diximus; sed etiam donec ab ipso Domino acciperet quæ loqueretur? Sciebat verba sua mollia esse ad feriẽdum, infirma ad mouendum, frigida ad incẽdendum: & ideo verba illius expectauit, qui ait; Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram? Ipsi quoque, qui experti sunt, dicebant ad inuicẽ, Nõne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Verba à Domino accipit D concionator, cum diu se scripturarum studio dedit, cum sanctorum patrum libros diligenter euoluit, denique cũ ab illis didicit, quos Deus dedit in Ecclesia pastores, & doctores; cum Deum orauit, vt ipse, qui morbos nouit auditorum, eas sibi sententias suggerat, ea verba, quæ ad morbos curandos plurimum valeant, cum auditorum dolorem animi, & lacrymas, non inanes plausus captat, & aucupatur.

21 * His efficitur idoneus, & aptus, vt à Deo

Quid habere debeat concionator vt in publicũ prodeat.

Iere. 23.

Luc. 24.

Ierem. 1. doceatur, & audiat illud; Ecce dedi
verba mea in ore tuo. Ea demum con
terent petras, & auditorum corda suc-
cendent. Sed recte dixit quidam.
Iuuenalis *Tenet insanabile multos (scit.*
Satyra 7. *Scribēdi cacoethes, & ægro in corde sene-*
Melius dicturus si pro, scribendi, di-
xisset, concionandi, aut dicendi. Sen-
tentiarū pondera negligunt, verba tan
tum quærunt; atque hæc quidem non
tam elegantia, & propria, quā multa.
Si lingua expeditiore præditi sint, &
verborum qualiumcūque copia intre-
1. Cor. 13 pide prodeunt ad concionandū, vna
loquacitate contenti, facti velut æs so-
nans, aut cymbalum tinniens. Nec in
pœnam eorum audaciæ deest inanis au
ditorum frequentia, in quos recte ve-
tus prouerbiū vsurpes; Similes habent
22 labra lactucas. * Ex his plerique studia
Imperitia Theologica attingūt; sed ita attingūt,
audacium vt quidquid habet aliquid aut pōderis,
cōciona- aut difficultatis exhorrescāt, & fugiāt,
torum. nihil exacte intelligant, flosculos tan-
tū delibent, qui vulgo placeant, & ma
gis grati, ac venusti sint, quam vtiles,
cum scripturā ne à limine quidem salu
tarint, quàm audacter eam exponunt?
quàm libere pronunciant? quàm mul
ta testimonia proferūt? quàm multas
figuras? nihil aliud sonant quam Apo
stolos, & prophetas? Videas vim scri-
pturæ verbis afferri, inuitos prophetas
citari, figuris figuram, & formā suā adi-
mi, lacerari sacra verba, & in alienos
sensus detorqueri, fieri in libris diui-
nis, & cū plausu multorū excipi, quod
in Terentio non ferrent grammatici.
23 * De his dicitur, Visionē cordis sui lo-
Ierem. 23. quuntur, nō de ore Domini. Vnus eo-
rum labor est multa scribere; & tūc se
doctissimos putant, atque ad concio-
nandum maxime idoneos, cum pluri-
mas aliorum conciones vitiose descri-
pserunt, & ad verbum ediscunt, vt eas
recitent verius, quàm dicant. Quid si
forte suas repetitum venerit olim grex
Iere. 23. auiū plumas? Ecce ego ad prophetas,
Fures ver ait Dominus, qui furantur verba mea
bi Dei vnusquisque à proximo suo. Mihi isti
multi. vere fures verbi Dei videntur, qui cū
sacris literis nullam operam dederint,
nec ius docendi habent, nec quid do-

A ceant; nisi alienis laboribus abutātur.
* Nam qui scripturam & patres legunt, 24
atque inde verba salutis depromunt,
fures non sunt; neque enim inuitis do
minis capiunt, & labor, atque studium
ius illis dedit vtendi. Propheta, qui ha Iere. 23.
bet somnium, narret somnium; & qui
habet sermonem meum, loquatur ser-
monem meum, ait Dominus. Qui nō
habet sermonem Dei, oret prius, & la-
boret, vt habeat; interim taceat, & di-
scat. Sed ego quoque tacere volo, vt
B Hieronymum in Eccles. 3. loquentem
audiamus. Is, cum ad illud peruenit,
Tempus tacendi, & tempus loquendi,
hæc scribit: Pythagoricos reor, quo-
rum disciplina est tacere per quinquē-
niū, & postea eruditos loqui, hinc ori-
ginem sui traxisse decreti. * Discamus 25
itaque & nos prius nō loqui, vt postea
ad loquendum ora reseremus. Silea-
mus certo tempore, ad præceptoris
eloquia pendeamus. Nihil nobis vi-
deatur rectum esse, nisi quod discimus,
vt post multum silētium ex discipulis
efficiamur magistri. Nūc vero pro sæ-
C culorum in peius labentium vitio do-
cemus in Ecclesijs quod nescimus. Et
si compositione verborū, vel instinctu
diaboli, qui fautor errorum est, plausus
populi excitauerimus, contra cōscien
tiam nostram scire nos arbitramur, de
quo alijs potuimus persuadere. Om-
nes artes absque doctore nō discimus:
sola hæc tam vilis, & facilis est, vt non
indigeat præceptore. Hactenus Hie-
ronym. Sed & nos de his hactenus: di-
ximus enim pro instituto nostro mul-
ta, tametsi pro necessitate pauca.

HISTORIA.

Sume tibi vxorē fornicationū. Non est 26
D in Hebr. fornicationis, vt LXX. verte-
runt, sed fornicationū, tam hìc, quam
in eo, quod statim sequitur, & fac tibi Phrasis
filios fornicationum, id est, זנונים Hebr.
quod grauius est. Hebræi siquidem ge- Genitiu
nitiuo substātiui nominis vti solēt pro nominis
adiectiuo; habent enim pauciora adie- substātiuī
ctiua, quam nos; vt Ruth. 3. Scit enim pro adie-
omnis populus, qui habitat intra por- ctiuo.
tas vrbis meæ mulierē te esse virtutis,
id est, virtute præditā. Psal. 20. Præueni
sti eum in benedictionibus dulcedinis,
id est,

id est, benedictionibus dulcibus. Prouerb. vlti. Mulierem fortem quis inueniet? Heb. Mulierē חיל, id est, fortitudinis. Isa. 26. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, id est, vrbs nostra fortis. Sed si genitiuus iste pluralis numeri sit, superlatiui vim habet, Psalm. 5. Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus, id est, maxime sanguinolentum. Isa. 53. Virum dolorum, & scientem infirmitatem, id est, plenum dolorum, aut summis doloribus affectum. Ita nunc vxor fornicationum dicitur, quæ omnium libidini exposita erat, & multum fornicationi dedita. Rectè ergo Hieronym. & vt Hebraici idiomatis peritus; Verbum, inquit, Hebraicū זנונים nō fornicariā, & fornicationem, vt plerique æstimant, sed multas fornicationes sonat. Ex quo ostenditur mulier ista, quam propheta assumit in coniugem, non semel, sed frequentius fornicata: vt quanto illa sordidior est, tanto sit propheta patientior, qui talem vxorem duxerit.

Filij fornicationum.

27 *Et fac filios fornicationum*. Multum
expositores mouet, & iure mouet quomodo qui ex legitima vxore procreantur, filij fornicationum appellentur. Nam quæ vulgo traditur expositio, vt filij fornicationum dicantur, quia ex matre olim meretrice geniti sunt, licet Hieronymo nō displiceat, non potest negari, quin dura, & violēta videatur, & sit. Nam si filij fornicariæ dicerētur, recte interpretaremur, eius, quæ aliquando fuit fornicaria: idque de more scripturæ, communisque sermonis: sed filios fornicationum dicere è matrimonio susceptos, neque loquendi consuetudo recipit, neque scriptura ita loquitur. Hanc difficultatem facile subterfugere possemus, si diceremus, nec in Hebræo, nec in Græco legi, Fac; sed simpliciter legit, Sume tibi vxorem fornicationum, & filios fornicationum; atque ita habetur in multis codicibus Latinis manu scriptis, & in Complutensi: & Hieronym. & Ruffin. ita prorsus legerunt, vt in eorum interpreta-
28 tione cernimus. * Itaque cum ait, Et
filios fornicationum, subaudiēdum est, vt docet Hieronym. verbum suprapositum, Sume, vt non solum fornicariā domum ad se adducat, sed etiam filios, quos illa ex fornicatione susceperat. Quorsum id? Vt filijs quoque adductis, neminem latere posset mulierem illam fuisse fornicariā, ac per hoc ostenderetur apertissimā esse synagogę idololatriam ex innumerabili vatum, & sacrificulorum, & id genus hominum turba, quam alebat, & fouebat. Vel vt magis prophetæ deuotio animi, patientiaq. probaretur, qui alienæ obscœnitatis filios aleret, & eorum genitor crederetur, vt ait Ruffinus. At mihi hæc responsio parum congruere videtur cū verbis, & sensu prophetæ: nam cum dicit, Et abijt, & accepit Gomer filiam Deblaim, & concepit, & peperit, &c. sine dubio docere vult omnia se fecisse, vt à Domino fuerant imperata, atque ita imperatum quoque sibi fuisse, vt fi-
lios ex ea gigneret. * Imperandi autem 29
causa fuit, vt quemadmodū ductio fornicariæ idololatriam synagogæ significabat, ita filij geniti nominibus suis vltionem ex eadem synagoga sumendā portenderent, vt latius postea explicabimus. Quare non inepte additū est, Fac; aut si addi nolumus verbum, Sume, quod subauditur, Sume tibi filios, idem valet, ac si diceret, gigne ex ea filios, quod Hieronymus quoque confessus est. Idem in epist. ad Ruffinum, quæ incipit; Multum in vtramque partem, inquit, Hosee accepit vxorem fornicariam, & generat filios fornicationis. Ideo Theodoretus quamuis non legit, Fac, tamen ita exposuit, ac si legisset, Iussit (inquit) me vxorem fornicationis ducere, & filios fornicationis procreare. Immo & Augu. lib. 22. cōtra Faust. cap. 80. & 89. & in lib. contra Secūdinum Manichæum cap. 21. legit, Et fac filios fornicationis, & Basilius in Isa. cap. 8. prope principium. Apud nos etiā sunt duo antiquissimi codices manu scripti, in quibus similiter legitur, Et fac filios fornicationū. Et Leo Hebræus, qui cōstāter sequitur Hebræos, vertit: Et suscipito ex ea filios fornica-
tionum. * Quare igitur hi dicuntur fi- 30
lij fornicationum? E quidem malo ad scripturæ cōsuetudinem interpretari,

quam ad quorundam expositorum di- A
uinationes. Matrem eorũ vocat pro-
pheta vxorem fornicationum, quod
multum fornicata sit. Ego similiter ex
ea genitos arbitror dici filios fornica-
tionum, quod & ipsi matris exemplũ
secuti plurimum essent fornicaturi, id
est, vehementi affectu idola culturi: &
per hãc fornicationem (ita enim ido-
lolatriam appellant prophetæ) longis
sime à Deo recessuri. Hoc præterquã
quod scriptura ita loquitur, vt iam di-
ximus, ex ipsius prophetæ verbis in-
telligitur. Nam cum dixisset: Sume ti
bi vxorem fornicationum, & filios for B
nicationum, continuo, cur id iusserit,
explicat; Quia fornicans fornicabitur
terra à Domino, id est, quia filij huius
synagogæ, quam ego olim duxi, adhuc
vehementer fornicabuntur per idolo-
31 rum cultum.* Quod cap. 4. apertius di
xit; Ipsi enim cum meretricibus con-
uersabantur, & cum effeminatis sacri-
ficabant. Et cap. 2. ait, Et filiorum il-
lius non miserebor, quoniam filij for-
nicationum sunt. Certe ipsi non erãt
misericordia indigni, quod mater eo-
rum esset fornicata: cur igitur eorum
non miseretur? quoniam filij fornica- C
tionum sunt. Ideo Chald. vertit, Et
filiorum illius nõ miserebor, quia filij,
qui idololatriam perpetrant, sunt. Im-
mo in Græcis codicibus quibusdã olim
legebatur, Et filiorum eius non mise-
rebor, quoniã filij fornicationis sunt,
patrum imitati sunt malitiã. Quo lo-
co Theodoretus: Malitiam inquit, hic
32 idolorum cultum vocat.* Ita hæc ver
ba interpretatus est Græcus author
antiquissimus Theodorus Antioche-
nus in hunc modum: Non tribuam il-
lis misericordiam. Ipsi enim similia,
atque mater eorum commisit, fecerũt.
Quæ quidem mater & talis erga me D
extitit, & in filios suos illud dedecus
trãsmisit, & pudore illos affecit, quod
eius scilicet nequitiam imitati sunt, si-
quidem se omnes dederunt idolis. Eo-
dem modo ibi exponunt Ruffinus, Ru-
pertus, Lyranus, & idem sensisse vide-
tur Hieron. Habemus igitur prophetæ
verba ab ipso propheta cõsentientibus
expositoribus explicata. Video posse
quempiam obijcere ex his verbis po-
tius probari contrarium. Nam cum ait;
Et filiorum illius non miserebor, quo-
niam filij fornicationum sunt: statim
quasi pro ratione additur, Quia forni-
cata est mater eorum. Ideo ergo dicũ-
tur filij fornicationum, quia fornicata
est mater eorum. Is sciat finiri senten-
tiam in illis verbis, Quoniam filij for-
nicationum sunt, nouamq. incipi à se-
quentibus; Quia fornicata est mater
eorum, confusa est, quæ concepit eos,
&c. Quod videre licet tam in Hebræis
codicibus, quam in Græcis, & Chal-
dæis, & apud Græcos expositores. Sed
hæc vberius suo loco explicabuntur.

Quia fornicans fornicabitur terra à 33
Domino. Exponit, cur futuros prophe-
tæ filios vocauerit filios fornicationũ,
quoniam filij Israel (hoc est decem tri-
bus, de quibus nũc potissimum loqui-
tur, vt intelligitur ex sequentibus) ma-
gis ac magis in dies fornicabuntur, id
est, idolorum cultui se dedent. Forni- Fornicatio.
cationis nomine crebro in prophetis
idololatria significatur, quod homines
diuitiarum spe, & voluptatum, ac licẽ-
tioris vitæ, idolis quasi amatoribus se-
se subijciant, corrumpendosq. tradãt,
& cœco quodã animi impetũ quasi in-
sanientes libidine à Deo vero recedãt
ad idola. Vnde cap. 2. legimus; Vadam
post amatores meos, qui dãt panes mi
hi, & aquas meas, lanam meam, & linũ
meum. De impetu, atque ardore ani-
mi cap. 7 Omnes adulterãtes quasi cli-
banus succensus à coquente, &c. Vide
cap. 2. & 3. Ierem. & 16. Ezec.* Vbi autẽ 34
habemus, à Dño, in Heb. est מאחרי Phrasis Hebr.
יהוה, id est, de post Dominũ, quod
est, desinentes sequi Dominum. Porro,
Fornicans fornicabitur, epitasin habet:
auget enim huiusmodi geminatio, quæ
frequentissima est apud Heb. i. vehe-
mẽter fornicabitur; sicut Hiere. 1. Plo-
rans plorauit in nocte, id est, multum
plorauit. Hoc tantum adnotandũ est,
hæc participia nõ esse apud Hebr. par-
ticipia, sed infinitiuos; Fornicari for-
nicabitur; Plorare plorauit: sed expli
cationis causa LXX. interpretes, &
Hieron. solent hosce infinitiuos ver-
tere in participia; quoniã quod apud
cos

eos obscurum non est, à nobis non satis intelligeretur, si diceretur, Fornicari fornicabitur. Terram pro terræ habitatoribus poni, & in scriptura, & in omnium gentium linguis vsitatissimũ est, quomodo Ennius dixit, *Africa terribili tremit horrida terra tumultu*.

Terra.

35 Regula. Illud potius quærendum, cur dixerit, fornicabitur, quasi minime ante fornicata fuisset? Scripturæ consuetudo est, vt sæpe differẽtiam aliquã temporis vsurpet, quo permansionẽ quandam, & durationem rei, quam narrat, in illa eadem differentia temporis significet: vt Iohannis 1. In principio erat verbum, id est, semper erat. Psal. 1. Beatus vir, qui nõ abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit, id est, nunquam abijt, nunquam stetit, nunquam sedit. Ita Fornicabitur, id est, permanebit in incæpta fornicatione, obstinato animo adhærebit idolorum cultui. Ex quo intelligitur locus perdifficilis apud Isa. 24. vbi de damnandis in extremo iudicio ait; Et congregabuntur congregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur. Visitatio & in bonam partem, & in malam accipitur, id est, beneficentiam in scriptura significat, & punitionem. Quomodo ergo hoc de damnatis dicitur? Nam eorum pœnis nihil post iudicij diem addetur, nihil detrahetur, nec minimum vnquam solatiũ habebunt, nunquã liberabuntur, quod Origenis error affirmabat, cui verba ista mirum in modum fauere videntur. Respondendum est verbum, Visitabuntur, in malum accipi, significarique eo permansionem in supplicio. Quasi dicat, Quantacunque duratio post iudicium intelligatur effluxisse, adhuc manebit eorum visitatio, & suppliciũ.

Locus Isa. 24.

Visitatio.

36 *Et abijt, & accepit Gomer filiam Debelaim*. Cum dicit, Abijt, celeritatem prophetæ in obediendo ostendit. Nomen mulieris, & patris positum fuisse arbitror, vt obedientia, & humilitas prophetæ magis, ac magis patescat, quod tantus vir vile, & obscuram mulierem, obscuro patre natam, vitijs tantum

A

tum notam ducere voluerit. Sed & nomina ipsa nõnihil habent mysterij, cuius etiam causa posita videtur. Gomer consummationem significat, Debelaim vero duas massas caricarum, id est, ficuum aridarum, quas (vt Hieron. ait) in modum laterum figurantes, vt diu illæsæ permanerent, calcabant, atque compingebant. Ostenditur ergo synagogam consummãdam, atque vastandã esse, quæ voluptatibus parebat, & de earũ diuturna conseruatione cogitabat, atque ideo idola sectabatur.

37 An vere propheta duxerit fornicariam?

Sed existit hoc loco celebris, & antiqua quæstio, quæ multum torsit ingenia doctorum; Vtrũ hæc, quæ propheta se fecisse dicit, re ipsa, vereque facta fuerint, an in visione tantum prophetica contigerint? Ionathan quidem Chaldæus paraphrastes, quẽ crebro nominabimus, ita hæc transtulit, vt imaginariam visionem solum fuisse ad aliquid significandum sensisse dubium nõ sit. Nam vbi nos habemus, Vade, sume tibi vxorem fornicationum, &c. ipse vertit, Vade, prophetiza contra habitatores ciuitatis idololatræ, qui addũt peccare; quia errando errabunt habitatores terræ à cultu Domini. Et pro eo, quod est, Et abijt, & accepit Gomer, &c. ipse ait, Et abijt & prophetauit super eos. Hunc nõnulli Hebræorum secuti sunt: in primisq. Moses Ægyptius lib. 2. Directoris dubiorum ca. 46. vbi plane docet fuisse visionẽ imaginariam, & Burgensis in additione 3.

38 huius cap. * Idem multis verbis docet Hieronymus in prooem. commen. huius prophetæ. Nec vero in horum verborum expositione sententiam mutauit, vt quibusdam videri posset: tantum ostẽdit, quo modo se tueri queat, qui non visionem, sed factum esse diceret. Id ex eiusdem verbis perspicue intelligimus, qui in illud Ezec. 4. Sic comedent filij Israel, &c. quærit, quomodo Hosee non recusauerit scortum ducere, cum alij prophetæ faciliora recusarint? Et respondet; Ex quo ostenditur figuram fuisse synagogæ, vel Ecclesiæ, non vero iuxta literam perpetratũ; quod ipsum exponentes prophetã plenius disseremus.

B C D

Ruffinus præfatus magnam de hac re A fuisse doctorum hominum contentionem, Palæstinamque, & Ægyptum, & omnes, qui Origenis authoritate plurimum commouentur, affirmasse coniugium illud in spiritu tantum fuisse gestum: contra Syros existimasse carnaliter impletum: tandem ait compendiosius videri, & tutius, & ad significationem rerum accommodatius, si res
39 spiritu gesta credatur.* Probat Hieronymus ex Iere. 13. vbi propheta testatur se accinctum lumbari (quod muliebre vestimentum est) trãsisse Euphra- B tem, ibique illud abscondisse, &c. Hoc autem fieri vere non potuit, vt inter innumerabiles nationes, & Assyrios, atque Chaldæos inimicissimos Iudęorum iret ad Euphratem, præsertim obsessa Ierusalem, & extructis per circuitum munitionibus: qui cum semel ad Anathot viculum suum in tertio milliario ab vrbe situm voluisset exire, in porta captus est, & reductus ad principes quasi proditor, verberatus in carcerem mittitur. Concludit Hieron. Si illud in typo, quia fieri non potuit: ergo & hoc in typo, quia si fiat, turpissi- C mum est. Similiter Ezec. 4. præcipit Dominus prophetæ, vt dormiat super latus sinistrum trecentos, & nonaginta dies, & super dextrum quadraginta dies: aitque: Ecce circundedi te vinculis, & non te conuertes à latere tuo in latus aliud. Iubetur etiam ibidem comedere panẽ stercore humano oper-
40 tum.* Ex quibus, & aliis similibus, vt quod Isaias nudus, & discalciatus per vrbem discurrerit, Isa. 20. quod Ierem. iubetur cap. 27. facere vincula, & catenas, & ponere in collo suo, mittereque ad regem Edom, & ad regem Moab, & D ad regem filiorum Hamon, & ad regẽ Tyri, & ad regem Sidonis, &c. cernimus multa dici facta a prophetis, quæ facta non sunt, vel quia non potuerunt fieri, vel quia non decuit; & necessario in spiritu gesta esse confitendum est. Idem igitur de hoc prophetę coniugio dicendum est; non enim decebat, vt tãtus propheta meretricem sibi copularet. Argumentatur etiam Ruffinus, & post eum Paulus Burgẽsis, nihil hoc ad significandum, quod volumus, pertinuisse. Nam si per coniugium adulteræ significari volumus synagogam idolorum cultricem Deo fuisse coniunctam: illud obstat, quod hęc mulier casta, & pudica coniugio prophetæ effecta est, nec ad fornicationes rediit; at synagoga etiam Deo copulata nullum faciebat finem fornicandi cum idolis.
* Respõdemus tamen pro certo, & in- 41
dubitato haberi debere hoc non spiritu; sed re vera ita gestum esse, vt narratur. Ita docet S. Irenæus lib. 4. cap. 37. versus finem, cuius verba quoniam multum veritatem confirmant, libenter referam. Nõ solum autem, inquit, per visiones, quæ videbãtur, & sermones, qui præconabantur, sed & in operationibus visus est prophetis, vt per eos præfiguraret, & prædemonstraret futura. Propter quod & Hosee propheta accepit vxorem fornicationis per operationem prophetans: Quod fornicando fornicabitur terra à Domino, hoc est, qui super terram sunt homines; & de huiusmodi hominibus beneplacitũ habebit Deus assumere Ecclesiam sanctificandam communicatione filii eius, sicut & illa sanctificata est cõmunicatione prophetæ. Et propter hoc Paulus sanctificatam ait infidelẽ mulierem viro fideli. Hæc Irenæus.
* Et eadem est sententia Basilii in Isa. 42
cap. 8. prope principium, & Aug. lib. 3. de doctri. Christiana. c. 12. & in lib. contra Secundinum Manichæum, cap. 21. & in lib. 22. contra Faustum, cap. 80. & 89. Quo loco, quãuis Faustus prophetam reprehenderet, quod talem duxisset vxorem; nequaquam Augustinus ad visionem imaginariam confugit, sed plane & factum esse confessus est, & rationem facti reddidit. Cyrillus vero, & Theodoretus non solum ita factum esse confirmant, sed grauiter etiã inuehũtur in eos, qui negare ausi sunt. Eidem sententiæ subscribunt multi ex recentioribus tractatoribus. Subscripserũt & Theodoretus Antiochenus, & Philippus presbyter lib. 1. in Iob, c. 12. & S. Tho. 12. q. 100. a 8. ad 3. & 22. q. 154. a 2. ad 3. Denique Burgensis fatetur hanc communem esse expositio-

nem

nem doctorum tam nostrorum, quam Hebræorum.* Sed argumentis hoc ipsum confirmemus. Primumq. Hieronymi documentum ponamus: qui in Ierem. c. 19. in principio ait: Vult autem scriptura diuina non solum auribus doceri populum, sed & oculis. Magis enim, vt iam diximus, mente retinetur quod visu, quam quod auditu ad animum peruenit. Videtur alludere Hieron. ad illud Horatianum.

43

In arte poetica.

Segnius irritant animũ demissa per aurẽ,
Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator.

Est & altera huius prophetiæ per opera vtilitas, cuius Theodorus Antiochenus, & Theodoretus meminere, vt cum viderent Iudæi prophetas noua quædam, & inaudita facere, admiratione excitati causas inquirerent, & necessaria docerentur, atque ita docerentur, vt tenacius, quæ didicerãt, memoria retinerent. Quis enim non vehementer moueretur, & causam cognoscere nõ cuperet, cum Isaiam nudum, & discalceatum per compita discurrere videret? Aut quis vnquam rei nouæ, & inusitatæ obliuisceretur? At si hæc in prophetica visione facta essent, vt ea intra se tantum prophetæ viderent: quomodo populum terrere, aut mouere possent magis, quam si picta in tabula cerneret, aut simplicem prophetiam futurorum suppliciorum audiret?

44 *Quanti isti facerent verba prophetarum Ierem. 5. videmus. Negauerunt, inquit, Dominum, & dixerunt, non est ipse, neque veniet super nos malum; gladiũ, & famem non videbimus; prophetæ fuerunt in ventum locuti, & responsum non fuit in eis. Oportebat ergo vt non verbis tantum, sed etiam factis interdum prophetæ vaticinarentur. Est & altera ratio Basilij in Isa. c. 8. docet enim Isaiam vere accepisse vxorem illam prophetissam, atque hoc argumento confirmat; quod prophetæ, cum aliquid facere iubentur, & non faciunt, statim id ostendunt: vt cum iussus est Ezeciel cap. 4. panem comedere humano stercore opertum; statim indicat se nõ comedisse; cum vero nihil explicatur, intelligitur prophetam fecisse, quod iubebatur; continuoq. hoc Hoseæ coniugium affert in exemplũ. Mouet me etiam, quod video, cum in spiritu res fiunt, id prophetas ipsos solere explicare, vt Ezec. 40. In visionibus Dei adduxit me in terram Israel, & dimisit me super montem excelsum nimis. Et c. 8. Et eleuauit me spiritus inter terram, & cælum, & adduxit me in Ierusalem in visione Dei. Idem videmus cap. 11. & 37. & 43. In visionibus quoque Zachariæ, & aliorum prophetarum. & Apoc. 1. & 4. & 17. & 21.

Regula.

Addamus & tertiam. Vna nimis fere consensio sanctorum est, non esse parabolam, sed historiam quod Luc. 16. de diuite epulone narratur, quod ibi nomina exprimantur Lazari, & Abrahæ, quod in parabolis fieri non solet, vt Ambrosius in eius loci comment. Chrysostom. in homil. de diuite, & homil. 1. de Lazaro, & diuite. Damascenus in sermone de ijs, qui in fide obierunt, Euthymius glossæ, & aliorum.

*Parabolæ illæ sunt (inquit Chrysostom. homil. de diuite) vbi exemplum ponitur, & tacentur nomina. Vbi autẽ dicitur, Abraham, & Lazarus, hic verus est Lazarus. Si verus est Abraham, verus est Lazarus. Et Orig. cap. 1. in Iob. sed in commentarijs illis, quos Ioachimus Perionius interpretatus est, ait. Necessario autem etiam nominis mentionem fecit, ne si hominem omnino diceret, argumentum aliquod fingere existimaretur. Cum ergo Hoseas & nominis sui, & mulieris, patrisq. meminerit, non est dubitandum, quin vera fuerit historia. Cyrillus quoque pro hac sententia argumẽtatur his verbis: Dicendum ergo non recusasse prophetam, quoniam in verbo Domini mandatum illi esset: didicerat autem graue esse mandatum Domini, qualecunque esset, contemnere; reprehensosq. fuisse prophetas illos, quos dixi (qui scilicet non paruerant) item Saulem grauissimas pœnas dedisse, quia Agag pepercisset, quod ille humanum putarat: quod quia contra Dei mandatum esset, nihil aliud erat parcere, quam Dei sententiam accusare. Hæc Cyrill. & 45

plura,

plura quæ mox, referemus.

46 Sed iam argumenta Hieronymi, Ruffiniq. diluamus. Quod ex Iere. 13. c. affertur, negamus in spiritu fuisse gestum, vt ibi Lyra. Vatablusq. crediderunt; sed verā fuisse historiā, vt & ibidem, & hic docet Theodoretus, quod superioribus argumentis facile potest comprobari. Quod autem tunc exire potuit Ierem. intelligitur ex eius verbis c. 11. Vociferare omnia hæc in ciuitatibus Iuda, & foris Ierusalē. Nec mirum videri debet, si homo vnus, & ignotus per inimicas Iudæis gentes transire potuerit, præsertim à Deo missus, & eius auxilio confidens. Quod vero de Ezecielis dormitione c. 4. scriptum est, quoniā Hieron. in hoc 31. c. Hos. in illa verba, Et ablactauit, &c. negat hoc rerum naturam pati, vt quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in vno semper latere dormiat, probabiliter dicere possemus in visione contigisse, non opere præstitum; eo quod magnā habere absurditatē videtur.

An Ezeciel vere dormierit 390. dies in vno latere?

47 * Nec tamen cogemur idem de Hoseæ coniugio dicere, quia nihil habet, quod aut natura rerum non ferat, aut vera honestatis ratio, vt statim dicemus. Verum Basil. in c. 8. Isa. omnino factū affirmat illud Ezecielis: quod & Theodoretus ibidem videtur sensisse. Negat Hieron. hoc rerum naturā pati: multa prophetis supra naturam ostēsa sunt: multa ad populi sui eruditionē fecit Deus, quæ natura non ferebat. Quid mirum est trecentos nonaginta dies in vno latere prophetam dormisse, rem magnā & magnis argumentis incredulo populo comprobandam significaturum? Epimenides Cretensis, quē Paulus ad Tit. 1. proprium Cretensium prophetā vocat, nonne quinquaginta septem integros annos in specu dormisse traditur à nobilibus authoribus, in primisque à Diogene Laert. lib. 1. de Vitis philosophorū, in eius vita?

48 * Quod si hoc Plin. li. 7. natural. hist. c. 52. fabulosum videtur, certe illud fabulosum nō est, quod de septem fratribus, qui Ephesi dormierūt annos trecētos septuaginta duos, referunt Nicephor. li. 4. Eccl. hist. c. 45. & S. Gregor. Turonen. in lib. de gloria

A martyr. c. 95. Quos vt videret Theodosius imperator, Ephesum ipse venit. Simile etiam quiddam de septē quoque dormientibus in Germania refert Paulus Diaconus lib. 1. de gestis Longobardorum, c. 3. Illud eiusdem prophetæ de pane humano stercore operiendo, pro nobis potius est. Ait enim: Et stercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum. Quomodo in oculis eorum fieri poterat, si in visione tantum fieri iubebatur? Aut cur tātopere recusasset propheta, si re vera nō erat facturus? Quam parum hæc populum moneret, si in visione facta essent?

B 49 * Idem est iudicium de Isaia: Nudus, & discalceatus ambulauit, vt hic ait Cyrillus, immo vt ipse propheta ait. Et fecit, inquit, sic vadens nudus, & discalceatus. Et dixit Dominus: Sicut ambulauit seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorū signū, & portentum erit super Ægyptum, & super Æthiopiam: sic minabit rex Assyriorū captiuitatem Ægypti, &c. Sic, id est, vt re vera hoc factū est, non in visione; ita hæc captiuitas re vera, non in visione continget. De Ieremiæ vero catenis

C quis possit dubitare, quin veræ fuerint? quandoquidē ait illi Dominus: Et mittes eas ad regem Edom, &c. in manu nunciorum, qui venerūt Ierusalem ad Sedeciam regē Iuda. Quæro, an nuncij veri fuerint illi? & vtrum catenas ferreas perlaturi essent, an visionē, quæ mansit in propheta? 50

* Nō solum vero aliorum, sed etiam ipsius Hieronymi hæc sentētia est. Nam li. 5. in Isa. c. 20. hæc scripsit; Simulque discimus obedientiam prophetarum: quod vir nobilis (tradunt enim Hebræi Isaiam socerum fuisse Manasse filij Ezeciæ regis Iuda) non erubuerit nudus incedere,

D sed Dei præceptis nihil honestius iudicans, deposuerit saccum, quo abiecto nudus fuerit, vnam prius habens tunicam, & ipsam cilicinam. Et de Ieremiæ catenis in commentarijs Origenem reprehendens, quod illas ad allegoriam detorsisset, ait; Ceterum nos, simplicem & veram sequamur historiam, ne quibusdam nubibus, atque præstigijs inuoluamur. Illud etiam est,

valde

valde notandum, quod in Ezec. cap. A
4. cum de pane stercore operiendo loqueretur, scripsit; Prophetas iuxta Zachariam viros esse portentosos, qui suis operibus futura portendant, & de quibus loquitur Deus; In manibus prophetarum assimilatus sum, in multis locis crebèrrime legimus. Sicut igitur Ezeciel panem in stercore comedit, sic & filij Israel panem pollutum comedent, &c. Si viri portentosi sunt, & suis operibus futura portendunt; quid miramur eos portentosa opera facere, & eis pro verbis futura prædicere?
51 * Sed videamus huius facti eam, B
quæ toties obijcitur, turpitudinem. Quæ tandem turpitudo est, vt homo humilis, & gloriæ contemptor fornicariam vxorem duxerit, cum Salmon princeps tribus Iudæ non dubitauerit
Matth. 1. Rhabab meretricem, eandemque alienigenam ducere, ex eaque Booz genuerit? Adde hoc Deum iussisse, & (vt de Isaia scripsit Hierony.) propheta nihil Dei præceptis honestius iudicabat. Non ergo in parendo, sed in nõ parendo turpitudo erat. Sed respondeamus ipsius Hieronymi verbis. Nec culpandus (inquit) propheta interim, C
vt sequamur historiam, si meretricem conuerterit ad pudicitiam, sed potius laudandus, quod ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus permanet, ipse polluitur, si societur malo; sed qui malus est in bonum vertitur, si boni
52 exempla sectetur. * Ex quo intelligimus non prophetam perdidisse pudicitiam fornicariæ copulatum; sed fornicariam assumpsisse pudicitiam, quã antea non habebat, &c. Et Augustin. 22. contra Faust. cap. 80. Quid enim aduersum clementiæ veritatis, quid inimicum fidei Christianæ, si meretrix relicta fornicatione in castum con- D
iugium commutetur? Et quid tam incongruum & alienum à fide prophetæ, quam si non crederet omnia peccata impudicæ dimissa esse in melius commutatæ? Itaque cum meretricem propheta fecit vxorem, & ad vitam corrigendam mulieri consultum est, & figuræ sacramentum, de quo mox
53 loquemur, expressum, &c. * Cyrillus quoque ait: Si turpe videtur meretricem ducere vxorem, quomodo non turpius grauiusque videtur ipsos prophetas occidere alios, vt Samuelem, Agag, & Eliam tot pseudoprophetas? Ergo vt Dominus cum Pharisæis, & publicanis versabatur, vt eos lucrifaceret, inquiens non esse opus medico bene habentibus, sed male; & vt Paulus ob charitatem cuperet anathema fieri pro fratribus; & Isaiam non puduit, aut certe non pœnituit prodire nudum, quod erat indecorum, vt iuxta verbum Dei sic ostenderet habitum proximæ, & imminentis captiuitatis; vt conuerteretur populus ad Deum; sic propheta Hoseas, vt Deo obediret, meretricem non recusauit seruiẽs typo, quem exprimebat, &c. Ex his perspici potest, quam stulte ex hoc loco colligant huius temporis hæretici nõ esse peccatum simplicem fornicationem; cũ & sancti consentiant matrimoniũ hoc fuisse, & in propheta vxor dicatur. Etenim, vt איש pro marito frequenter capit, ita אשה vel אשת pro vxore, sicut & apud Græcos γυνὴ, vt cap. 2. vtrũque videmus; Quoniam ipsa non vxor mea, & ego nõ vir eius.
* Vltimum argumentum Ruffini, & 54
Burgensis non tam contra nos, quam contra authores suos pugnat. Non conuenit (inquiunt) significatio synagogæ Deo copulatæ. Sit ita sane, si volunt. At ipsi, qui in spiritu tantum factum esse dicunt, debent potius aperire quid significet: quoniam nos, qui re ipsa contigisse affirmamus, etiamsi significationem nullam facti haberemus, possemus alijs rationibus nos tueri, vt quod obedientiam prophetæ voluit Deus experiri, & in exemplum proponere populo duræ ceruicis, quod mulieris perditæ salutem quæsiuit, tantique fecit, vt eius causa prophetæ copulari voluerit, vt videant peccatores se Deo curæ esse: quod voluit omnes intelligere peccatorem resipiscentem iam non immundum esse iudicandum. At ipsi nisi aliquid prædictum, significatumque esse demonstrent, supervacaneam fuisse visionem cogentur confiteri. * Sed respõdet Burgensis, id 55
quod

Quid significet matrimonium prophetæ cũ fornicaria.

quod est in trãslatione Chaldaica, cor-
respondere rei figuratæ. Referam ver-
ba translationis. Vade, prophetiza cõ-
tra habitatores ciuitatis idololatræ,
qui addunt peccare: quoniam erran-
do errabunt habitatores terræ à cultu
Domini. Et abijt, & prophetauit su-
per eos, quod si conuersi fuerint, remit
tetur eis: si non fuerint conuersi, sicut
defluunt folia ficulneæ, defluent. At
addiderunt, & fecerunt opera mala. Et
dixit Dominus ad eum, Voca nomen
populi, dispersos, &c. Exponat nobis
Burgẽsis quam hic significationem in-
ueniat melius respondentem rei figu-
ratæ. Nonne docet mulierem typum
esse ciuitatis idololatræ, aut habitatorũ
illius? Isti habitatores non sunt syna-
goga ipsa? Non redierunt ad fornica-
tionem? Respondeat igitur pro se, &
pro nobis, quandoquidem in eadẽ cau
56 sa est. * Et quoniam nihil ipse respon-
dit, nos ex sanctis patribus facti signi-
ficationẽ aperiemus. Hieronymus do-
cet significari synagogam (id est, popu
lum Iudæorum) fornicationi & libidi-
ni seruientem, quam Deus suscepit, &
operuit pallio, & suis iunxit amplexi-
bus, & varijs muneribus ornauit. Ea-
dem est Cyrilli, & aliorum sententia:
& ipse propheta satis ostendit; Quia
fornicans fornicabitur terra à Domi-
no. Sed vrget adhuc Ruffini, Burgen-
sisq. obiectio. Synagoga redijt ad for-
nicationem postquam Deo coniuncta
est; mulier nõ redijt, postquam semel
ducta est à propheta. Primum dicere
possumus mulierem typum fuisse syna
gogæ, cum fornicabatur, cum in pro-
phetæ coniugium venit; non autem
Regula. postea. Sæpe enim fit vt eadem perso-
na nunc huius, nunc illius typum ge-
rat, vt docet Augustinus epistola 49. &
lib. 16. contra Faust. cap. 17. Exemplũ
affert in epistola illa manifestum. Io-
nas typus fuit Domini, cum in mare
proiectus est, cum à pisce grandi in lit-
tus euomitur: at cum sedet cõtra Ni-
niuem mœstus non iam Christi sed po
puli Iudæorum typũ gerebat, qui do-
lebat de salute Niniuitarum, id est, de
redemptione, & liberatione gentium.
57 * At mihi magis probatur etiam istam

A Gomer vxorẽ prophetæ post nuptias
aliquando ad pristinam vitæ turpitu-
dinem redijsse, atque ita omnino syna-
gogam recte significat. Id haud obscu-
re indicant illa verba: Quia fornicãs
fornicabitur terra à Domino. Et cum
cap. 3. ait. Et dixit Dominus ad me,
Adhuc vade, & dilige mulierem dile-
ctam amico, & adulteram; profecto nõ
est improbabile eandem esse illam, de
qua in hoc capite 1. loquitur; quæ cũ
ad priores libidines redijsset, & eã pro-
pheta dimittere à se forte vellet, iterũ
iubetur & retinere, & diligere, vt con-
B stantiam diuini erga Israelitas amoris
facto suo significet. * Ideo ait: Adhuc 58
vade, ac si dicat; Non est satis duxisse:
retinenda est. Vnde quam prius for-
nicariam appellauerat, quod virũ non
haberet, nunc adulteram vocat, quo-
niam fidẽ matrimonij violauerat. Vi-
detur sane hoc sensisse Ruffinus: Præ-
cipit, inquit, prophetæ, ne charitatem
quam obscœnæ mulieri impenderat,
præuia offensione deponat; sed cũ im-
pudentia illius professa benignitate cõ
tendat, &c. Verum etsi nemo hoc di-
ceret, satis res ipsa persuadet, cũ vna,
C eademque synagoga significetur, pos-
sitque per eandem mulierem signifi-
cari; melius vnam poni, quam duas.
Cetera, quæ in illo cap. sunt, quomo-
do huic sententiæ conueniant, suo lo-
co explicabimus.

ALLEGORIA, SIVE SENsus allegoricus.

Verum aliud hic quoque significa- 59
tur Hoseas 1. Seruator. non persona
solum, & officio, sed nomine etiam ip-
so typum gerit eius, de quo angelus di
xit, Matth. 1. Et vocabis nomen eius
D Iesum, ipse enim saluum faciet popu-
lum suum à peccatis eorum. Hic Ec-
clesiam de gentibus sibi copulauit sine
modo fornicantem, & in idolorũ cul-
tum insanientem, vt eam sanctificaret
(iuxta Apostolum Ephes. 5.) mundans
eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt
exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiã,
non habentem maculam, aut rugam,
aut aliquid huiusmodi, sed vt sit san-
cta, &

Propheta ducẽs vxorem fornicariam typus Christi.

ĉta, & immaculata. Ita veteres patres intelligunt. Irenæus lib.4. c. 37. Hieron. hic,& in procem. commen. huius prophetæ, & (vt alios omittam) Aug. 22.contra Faust.c.89.quod ex sequentibus totius c. verbis ita apertum esse dicit, vt probandum non sit. Quæris quomodo filios fornicationum ex ea tollat Christus? Hactenus mulier hæc typum habet Ecclesiæ, quatenus prophetæ adiungitur, & filios ex eo procreat. Quod autem sequitur iam alterius rei figura est, vt videbimus.

TROPOLOGIA.

60 Obedientię dignitas,& exẽpla.
Videmus hic plane non solum mirabilem Dei erga homines prouidentiā, & charitatem: sed etiam Christi Domini nostri obedientiam singularem. Quod enim prophetæ turpissimum fore multi iudicabant, id ipse facere non est veritus, vt meretricem arctissimo vinculo secum colligaret, idque vt Patri salutem hominum quęrenti obtem-
Ioh an.6. perarct. Descendi, inquit, de cælo, nō vt faciam voluntatem meam, sed vo-
Matt. 10. luntatem eius, qui misit me. Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum: sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Quomodo ergo serui, atque discipuli inobedientiā nostram tuebimur, cum tale habeamus exemplum Domini, & Magistri? Exemplum enim dedit nobis, vt quemadmodum ipse fecit, ita & nos faciamus. San-
Gen. 24. cta Rebecca videt Isaac peditem, & repente descendit de camelo: quid nos elatos, ac superbos facere par est, cum Dominum nostrum, eundemque Dominum exercituum ita humilem videmus? Tollamus cum Rebecca pallium nostrum, & præ pudore cito etiā ope-
61 riamus nos.* Verum ego non possum non mirari prophetę obedientiam, qui ante hoc Seruatoris exemplum ita sese vicit, tantamque sibi vim intulit, vt fornicariam & acciperet, & amaret. Paruit Deo pręcipienti non opere modo, sed & voluntate, celeriterque paruit; quod verba ipsa indicāt: Et abijt, & accepit Gomer filiam Debelaim. Quantumuis turpis esset, & propheta indigna vxor, abijt continuo, & acce-

A pit. Famæ, & dignitatis suæ obliuiscitur: ad rumores hominum surdus solum Deum audit, vnicum decus suum putat Deo obtemperare. Parum est voluntate obedisse: intellectu (quod omnium maximum est) obedit, eumque captiuat in obsequium Dei. Nō enim deliberando moratur, nō cogitat, quid personam suam deceat; cæca quadam obedientia (quæ cum cæca est, est magis oculata) honestum decorumque esse credit, quidquid iubet Deus. Idcirco neque puerum se esse causatur, vt Ieremias, neque recusat, vt Eze- Ierem. 1.
B ciel, qui dixit: Domine Deus, Ecce Ezec.
anima mea non est polluta, & morticinium, & laceratum à bestijs non comedi ab infantia mea vsque nunc, &c. neque vt Petrus: Absit Domine, quia Act. 10.
nunquam manducaui omne commune, & immundum: qui propterea tacite reprehensus est, quod verborum Dei iudex potius, quam executor esse voluisset; & merito audijt: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris: ac si diceret: Quod immundum prius videbatur, Deo iubente fit mundum, nec putare debes aliquid à Deo
C præcipi, quod mundum non sit.* Per- 62
fecta (inquit Bernardus ad fratres de Monte Dei) obedientia est, maxime in incipiente, indiscreta: hoc est, non discernere quid, vel quare præcipiatur, sed ad hoc tantum niti, vt fideliter, & humiliter fiat; quod à maiore præcipitur, &c. Erga duos ita nos gerere debemus, vt cum aliquid præceperint, aut monuerint, nihil vnquam respondeamus, id est, erga Deū, & erga diabolum: sed Deo sine mora, sine verbis vbique obsequendum qualecunque sit, quod præcipit: dia-
D bolo sine responsione continuo repugnandum, & si honesta, & salutaria præcipere videatur. Quod præclare Iac.4.
sanè à Iacobo Apostolo dictū est: Subditi ergo estote Deo, resistite autem diabolo, & fugiet à vobis. Deo semper subditi, non responsatores, non iudices, non recusatores, nihil denique aliud, quam subditi. Diabolus nō audiendus, non illi vnquam credendum, respondendū, assentiendū; sed semper resisten-

resistendum; atque ita fugiet: si quippiam aliquid fecerimus, appropinquabit potius, atque in momenta singula erit & molestior, & fortior oppugnator. Quanta autem sit obedientiæ dignitas, quanta vtilitas, quantumque Deo accepta sit ipsa, docet eleganter Grego.35. moral. cap.12. 13. 14. & in comment. lib.1. Regum in illud ca.15. Melior est enim obedientia, quam victima, & auscultare magis, quam offerre adipem arietum. Et S. Thom.22. q. 186. art. 8.

LITERALIS EXP.

63 *Et concepit, & peperit filium.* Intellexit enim plane propheta id sibi à Domino præcipi in illis verbis, Sume tibi vxorem fornicationum, & filios fornicationum.

Voca nomen eius Iezrahel. Quoniam filios prophetæ nasci voluit Deus, vt essent populo decem tribuum quasi in portentum, & in signum imminentis captiuitatis; nominibus etiam huic significationi aptis insigniendi fuerunt, vt vel ipsis nominibus prophetarent. Ideo nomina à Deo ipso accipiunt; qui vt melius consilium suum patefaceret, rationes nominum censuit indicandas.

64 *Quoniam adhuc modicum, & visitabo sanguinem Iezrahel super domum Iehu.* Locus est valde difficilis, ideoque varie à varijs expositus. Sed verba singula prius interpretemur: deinde veniemus ad sententiam. Adhuc, ita poni solet in scriptura, cum de tempore sermo est, vt idē fere valeat, quod post. Vt Exo. 17. Adhuc paululum, & lapidabit me, id est, post paululum, aut sine transire paululum temporis, & lapidabit me. Ion.3. Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Hagg. 2. Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum, &c. Idem significat aliquando cum ponitur, Modicum, aut Paululum sine adhuc; vt Iohan. 16. Modicū & non videbitis me, & iterū modicū & videbitis me. Visitare ambiguū & medium vocabulum est; nam & in bonū accipitur pro eo, quod est benefacere, vt Luc. 1. Quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ. Et ibidem: Per

Adhuc modicū.

Visitare.

A viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Et in malum; pro eo, quod est punire, & vlcisci, vt Ierem.9. Nunquid super his nō visitabo? dicit Dominus: aut in gente tali non vlciscetur anima mea? Psalm. 88. Visitabo in virga iniquitates eorū, & in verberibus peccata eorū. Ita hic accipitur, visitabo: ideo LXX. verterunt ἐκδικήσω, vlciscar. * Iezrahel vrbs olim insignis, metropolisq. decē tribuum, similis Samariæ, quæ erat altera earundem metropolis, vt scribit Hieronym. hodie (vt author est Brocardus in descriptione terræ sanctæ) B vix habet viginti domos, & vocatur Zaracin ad radices montis Gelboe versus Occidentem sita, ante cuius introitum est ager Naboth, de quo 3. Reg. 21. Iehu rex Israel, qui occisis Achab & Iezabele, qui Naboth iustum interfecerant, voluntate Dei regnauit. 4. Reg. 9. Quod autem in translatione LXX. legitur, super domum Iuda, videri sibi ait Hieronymus, non vitio LXX. interpretum, sed scriptorum inoleuisse imperitia, qui ignorantes Iehu, quod magis tritum erat, scripserunt, id est, C Iuda, vera lectio est; Super domum Iehu, vt ex Hebr. & Chaldæo constat, & ex aliorum interpretum editionibus, vt fatetur Cyrillus: quam merito nostra translatio recepit.

65 Iezrahel.

Sed iure optimo quæritur, quem sanguinem Iezrahel vindicaturus Dominus sit super domum Iehu: non enim legimus effusum sanguinem in Iezrahel nisi Naboth innocentis, qui vineā vendere noluit regi Achab: sed hunc Achab effudit. Non multo post effusus est sanguis ipsius Achab, & impiæ Iezabelis: sed hunc Deo iubente effudit Iehu; cur igitur sanguis Iezrahel visi- D tatur super domum Iehu? Sunt qui dicant Iehu Deo quidem iubente sanguinem Achab effudisse: sed malo tamen animo, hoc est, libidine dominandi, nō zelo diuinæ iustitiæ: ideoque irā Dei in se prouocasse. Sed hanc responsionem verba Domini refellūt 4. Reg. 10. laudantis Iehu, & magnam eius operi mercedem pollicentis: Quia studiose egisti quod rectum erat, & placebat in ocu- 66

in oculis meis, & omnia, quæ erant in corde meo fecisti cõtra domũ Achab; filij tui vsque ad quartam generationem sedebunt super thronum Israel. Quis dicat iratum fuisse Dominum, cum hæc dicebat, aut malo animo factum esse quod tantopere laudatur? Sed & in eodem cap. ait Iehu: Veni mecum, & vide zelum meum pro Domino. * Propius accedere videtur ad veritatem, quod Ruffinus ait, Vindicari sanguinem Iezrahel, id est, Achab interfecti in Iezrahel, quoniam posteri Iehu in eadem scelera inciderunt, quæ patrata fuerant ab Achab, & à posteris Ierobohami, qui peccare fecit Israel, & similiter idola coluerunt. Et quidem si Achab, & eius posteri à bonis viris extincti essent, patienter ferendum videbatur; cum vero ab æque malis id passi sint, quodammodo digni esse videntur, quos Deus vlciscatur; iubeatque in vltionem ipsorum simili pœna affici eos, à quibus deleti sunt. Atque ita prorsus videtur intellexisse Chaldæus, qui ita hæc vertit: Et visitabo sanguinem colentium idola, quẽ effudit Iehu in Iezrahel, quos occidit, quod seruirent Bahal, & postea conuersi sunt etiam ipsi, vt errarent post vitulos, qui erant in Bethel, & in Dan. Ideo reputabo illum sanguinem innocentem super domum Iehu, & cessare faciam regnum domus Israel. * Mihi non displicet hæc explicatio: sed aliam addam & reconditiorem, & veriorem. Per Iezrahelem non vrbẽ significari arbitror, sed populum Israel: nam Iezrahel significat semen Dei, vt ex nomine ipso intelligitur: & dictum est à Domino Exod. 4. Filius meus primogenitus Israel. Dimitte filium meum, vt seruiat mihi. Et de eodem populo Malach. 3. Et quid vnus quærit, nisi semen Dei? Quoniam igitur Iehu, & eius successores ac posteri idolorum cultores fuerunt, atque imitatores Ieroboham filij Nabat, qui peccare fecit Israel, vt videmus 4. Reg. 10. & 13. & duobus sequentibus, id est, suo exemplo, & imperio populum ad idololatriam vehemẽtius allexere, causaque fuerunt perditionis multarum animarum: ideo Dominus dicit se velle finire regnum domus Israel, & vindicare sanguinem Iezrahel, id est, occisionem animarum populi Dei. * Atque huiusmodi spiritualem occisionem sanguinem in scriptura quoque dici, ex Ezec. 3. discimus. Si dicente me ad impium: Morte morieris, non annuntiaueris ei, neque locutus fueris, vt auertatur à via sua impia, & viuat; ipse impius in iniquitate sua morietur; sanguinem autẽ eius de manu tua requiram. Et Ierem. 2. Quæ insuper & malitias tuas docuisti vias tuas, & in alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperũ, & innocentum. Exponit Hieronym. quos idolis immolasti, siue quorũ animas perdidisti sacrificiorum similitudine. Quod si hoc ex scriptura probare non possemus, facile esset dicere multos occisos fuisse à Domino, vel ab hostibus, propterea quod idola coluissent: ideoque visitatur sanguis eorum super posteros Iehu, qui illos ad idololatriam allexerũt, qua mortis sibi causa fuerunt. Sed vt dicebam puto intellexisse Hieronymum, cuius hæc sunt verba: Verum quia & ipse vltor sanguinis iusti ingressus est per vias Ieroboham filij Nabat, qui fornicari fecit Israel, & constituit vitulos aureos in Dan, & in Bethel, regnum quoque eius dicitur subuertendum. Quam ob causam nũc dicitur: Adhuc modicum, & visitabo sanguinem Iezrael; id est, occisionem populi mei super domum Iehu regiã, quæ eo tempore præerat Israel. * Hæc Hieronymus: qui tamen nullos corporaliter occisos dixerat à domo Iehu: ex quo cõstat de spirituali occisione eum loqui. Quod Iezrahelem dixi populum Israel significare, id manifestissimum erit, si lectionem recipiamus, quam nonnulli Græci codices habẽt, vt Cõplutensis, & Regius nuper Antuerpiæ excussus, & visitabo sanguinem Israel. Quo loco Israel aperte vocatur, qui in Hebr. dictus est Iezrahel. Verum quoniam alij codices Græci, &, vt videtur, correctiores habent sanguinem Iezrahel: atque ita legisse videntur Cyrill. Theodoretus, & Theodorus Antiochenus: ea quoque lectio mirifice nobis fauet. Nam quoties Iezrahel vrbẽ significat,

Marginalia: 67 (beside "no. * Propius accedere"); 68 (beside "Israel. * Mihi non displicet"); Iezrahel populus Dei.; 69. (beside "Atque huiusmodi"); Sanguis.; 70 (beside "Hæc Hieronymus"); section letters A, B, C, D.

ficat, ſine articulo poni ſolet à LXX. vt videre licet Ioſ.17.3.Reg.21. 4.Reg. 8.& 9.& 10.& 2.Paralip.22. aut ſi articulus addendus eſt, ille erit feminei generis neceſſario, qualis nominibus vrbium addi ſolet. At hic maſculinum addiderunt, καὶ ἐκδικήσω τὸ αἷμα τοῦ Ἰεζραὴλ, intelligentes nimirũ non iam vrbem ſignificari, ſed populum, aut ſemen Dei. Idem fecerunt in extremis capitis verbis: Quia magnus dies Iezrael.

71 * Denique tam aperte hęc noſtra expoſitio confirmatur à propheta ad finem 2. cap. vt illi ipſi, qui aliter interpretati hæc fuerant, cum ad illa veniunt, ſententiam mutare cogantur; faterique Iezrahel eſſe populum Dei. Et exaudiam (inquit propheta) cælos, & illi exaudient terram: Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudiẽt Iezrahel. Omitto quod & hic nonnulli codices Græci pro eo, quod in Heb. eſt Iezrahel, habent Iſrael, & quod in probatioribus ponitur Iezrahel cum articulo maſculino; Hieronym. populum Dei ait vocari Iezrahel, & Theodorus Antiochenus, & Ruffinus, & Lyranus citato etiam ad hoc R. Salomone, Vatablus & recentiores alij. Immo & Chaldaica paraphraſis, cuius verbis locus bene explicatur, ita habet: Mandabo cœlis, & ipſi demittent pluuiam ſuper terram: & terra producet frumentum, & vinum, oleumque, quæ ſint factura ſatis transmigrationi populi mei. Pro Iezrahele, dixit: Tranſmigrationi populi mei.

MORALIS EXP.

72 Cur igitur infans natus prophetæ vocatur Iezrahel? Profecto vt quoties puerum cernerent poſt expoſitam à propheta rationem nominis recordarentur venturæ vltionis, ſanguiniſque viſitandi, atque hæc mala toties ſibi prænunciari intelligerent à Deo, quoties eorum aſpectui, atque oculis puer occurreret, vt ita reges, & cum eis populus ab idololatria, & perditis moribus ad veram pietatem reuerterentur. O altitudo diuitiarum bonitatis, & patientiæ Dei? Verè altiſſimus eſt patiẽs redditor. Quam celeriter ſubuenit?

Dei patiẽtia.

A Quam lente punit? Quoties minatur? Quoties terret peccatores? Quoties admonet inſtare ſupplicia? Sed inſtantia, & erumpentia quam patienter, ac fortiter remoratur, & reprimit? Niſi conuerſi, inquit, fueritis, gladium ſuũ vibrauit; arcum ſuum tetendit, & parauit illum. Et in eo parauit vaſa mortis. Eccli. 5. Pſal. 7.

73 * Credas iam iam volaturas ſagittas, dicas iam cruore fœdari gladium. Sed ita tamen moratur vt de mora, & tarditate iuſti conquerantur: Vſquequo peccatores Domine, vſquequo peccatores gloriabuntur; effabuntur, B & loquentur iniquitatem, loquentur omnes, qui operantur iniuſtitiam? Miſereris omnium Domine, & nihil odiſti eorum, quæ feciſti, diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam. *Adhuc modicum & viſitabo.* Sed hoc modicum ſi ad ceſſationem regni domus Iſrael referamus, quinquaginta fere, & ſex annorum fuit: ſi ad pœnas de poſteris Iehu ſumẽdas, quatuordecim fere annorum: idque poſtquam viginti octo annos tolerauerat idololatriam Iehu decem & ſeptem Ioachaz eius filij, vnũ & quadraginta Ieroboam eius nepotis. Sed interim, inquit, audiant C prophetam, videant ſæpe puerum Iezrahel, vt ſupplicij venientis admoneantur. Quot annos putamus eum ſuſtinuiſſe immania ſcelera eorum, qui terram Hebræis dandam tenebant, & tamen Abrahæ dicit, Generatione autem quarta reuertentur huc: nec dum enim completæ ſunt iniquitates Hamorræorũ vſque ad præſens tempus. Pſal. 93. Sap. 11. Gen. 15.

74 * Omnis caro corruperat viam ſuam, & multa malitia hominum erat in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta ad malum omni tempore: & tamen cũ legamus: Pœnituit eum quod homi- Gen. 6.
D nem feciſſet in terra: & tactum dolore cordis intrinſecus; non minus quã centum viginti annos agendæ pœnitentiæ pollicetur. Interim multorum annorũ opus aggreditur Noe, arcam extruit, vt omnes, qui immanem molem fabricari cernerent, toto illo tempore admonerẽtur imminere diluuiũ, adeſſe certum exitium non reſipiſcentibus. Nec id quidem facto illo tantũ

Noe

Noe prædicebat;sed apertis etiam verbis minabatur: ideo enim iustitiæ præco dicitur 2. Pet. 2. & de illis qui fidem illi habere noluerunt, scripsit idem in prioris epistolæ cap. 3. Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabāt Dei patientiam in diebus Noe,cum fa-
75 bricaretur arca. * Quæris,quid hac cunctatione quærat Deus? Audi Isaiam:
Isa. 30. Propterea expectat Dominus,vt misereatur vestri,& ideo exaltabitur parcēs vobis;quia Deus iudicij Dominus:beati omnes,qui expectant eum.Hieronymus ibidem: Grandis clementia Dei, vt expectet nostram pœnitentiam, & donec nos à vitijs conuertamur, ille potentem contrahat manum, ne ferire cogatur.

ALLEGORICVS SENSVS.

In eo,quod ait Dominus,sanguinem Iezrahel esse vindicandum super domum Iehu, allegorice prædicit se vindictam acrem sumpturum de ijs,qui sanguinem filij Dei effuderunt, cuius populus ille figura fuit quatenus à Deo dilectus,& pro filio habitus est, & semen Dei vocatus. Atque hos appellat domum Iehu, quoniam impietatem illorum regum imitati sunt,& à Deo recesserunt propter idola sua, id est,propter gloriam,& honorē popularem, & propter auaritiam, ac voluptates. * Eius
76 Filius. enim filius quisque in scriptura dicitur cuius mores, & vitam sequi voluit, vt eleganter docet Origenes homil. 4. in Ezec. Sicut homo, inquit, generat hominem;sic Iob generat Iob,& Noe generat Noe. Sic Paulus Ro.9.Non enim omnes qui ex Israel, ij sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij.Sic Dominus Iohan.8.quibus paulo ante dixerat; Scio,quia filij Abrahæ estis, secūdum carnem intelligens,ait: Vos ex parte diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.De huiusmodi filijs dictū est Mat.3.Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quod si recipiatur lectio, quam & nunc habemus in translatione LXX. & Hieronymi ætate habebant vulgati codices, & quam Cyrillus agnoscit,& interpretatur: Vindicabo sanguinē Iezrahel super domum Iuda, quid potuit dici apertius ad hanc de Domini cæde allegoriam? Aut quid aliud est, quam docere domum Iuda,id est,Iudæos appellari à propheta domū Iehu? * Quāuis idem Cyrillus fatetur in aliorum 77
interpretum editionibus legi:Super domum Iehu. Sed neque hæc lectio aduersatur allegoriæ:nam Iehu vertitur, Ipse,siue existens. Visitatur igitur sanguis יהוא
filij Dei super domum ipsius, id est, super populum,qui est ipse, qui fuit semper sibi similis, & vt antea occiderat prophetas, ita postea occidit Dominū prophetarum. Cui dicitur Matth. 23. Itaque testimonio estis vobis metipsis, quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Idem populus merito dicitur existens, quoniam solus Deum verum nouerat,sicut scriptum est: Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum Psalm.75.
nomen eius.Idololatræ autem, quia eū non norunt,dicuntur in scriptura non esse, vt Hester. 14. Ne tradas Domine sceptrum tuum ijs, qui non sunt, ne rideant ad ruinam nostram.

TROPOLOGIA.

In eisdem verbis nequaquam prætereundum est quod iam demonstraui- 78 Scandali grauitas.
mus,scandalum appellari homicidium, siue effusionem sanguinis,vt nō videatur nobis iam Domini sententia rigidior: Qui autem scandalizauerit vnum Matth. 18
de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius,& demergatur in profundū maris.Sed acerbius vindicatur scandalum super domum Iehu, id est, super Quam grauia sint principū peccata.
reges, & principes populi, siue potestate, siue generis claritate, siue eruditione,aut gloria rerum gestarum sint principes. Primum quoniam peccata ipsa sunt grauiora. Recte enim dixit ethnicus poeta,

Omne animi vitium tanto conspectius in se Iuu.saty.8
Crimē hēt,quāto maior qui peccat,habet.

Deinde, quoniam quo maiores sunt qui peccant, & quo plus authoritate apud populum valent,tanto magis exēplo suo mouent, & tanto magis nocēt.
* Non præcipiebat Christianis Petrus 79
vt coram Iudæis à gentilium mensa, & contubernio abstinerent; sed quia ipse facie-

faciebat, ita homines commouebat, vt A
& Barnabas duceretur in illam simula-
Galat. 2. tionem, & Paulus ei dixerit: Quo mo-
do cogis gentes Iudaizare? Quantum
in vtramque partem valeat viri princi
pis exemplum docet peruersio decem
tribuum, quæ regem suum Ieroboham
secutæ vitulos aureos pro Deo vero
adorauerunt, & ab antiqua tot annorũ,
tantorumque patrum religione celer-
rime recesserunt. Quod obscuris quidẽ
verbis, sed fortibus, & efficacibus Ho-
seas c. 7. expressit, de eodem rege, & de
eisdem tribubus loquens. Dies regis no B
stri, cœperunt principes furere à vino,
extẽdit manum suam cum illusoribus.
Quia applicauerunt quasi clibanũ cor
suum, cùm insidiaretur eis. Tota nocte
dormiuit coquens eos, mane ipse suc-
census quasi ignis flammæ. Omnes ca-
lefacti sunt quasi clibanus. Contra, re-
gnantibus Dauid, Ezecia, Iosia, magna
erat populi pietas & religio. Legimus
2. Paralip. cap. 29. & 30. & 4. Regum 23.
80 *Quare præclarè Claudianus; tametsi
poeta melior, quam Christianus.

De 4. Honorij consulatu. ——— *Componitur orbis*
Regis ad exemplũ, nec sic inflectere sensus C
Humanos edicta valent quã vita regẽtis.
Mobile mutatur sẽper cũ principe vulgus

Matth. 18 Si ergo de quouis homine dictum
est; Verumtamen væ homini illi, per
quem scandalum venit; quid de prin-
cipibus dicendum putamus, qui quasi
parentes boni, aut tutores fideles esse
debent? Sanguinem animarum ve-
Gen. 9. strarum (dicit Dominus) requiram
de manu cunctarum bestiarum. Quan-
to magis ergo de manu illorum, quos
posuit rectores, & duces? Merito illis
Sap. 6. dicitur in libro Sapientiæ, & quidem
per regem: Horrendè & citò apparebit D
vobis; quoniam iudicium durissimum
in ijs, qui præsunt fiet. Exiguo enim
conceditur misericordia; potentes au-
tem potẽter tormenta patientur. Non
enim subtrahet personam cuiusquam
Deus, aut verebitur magnitudinem
cuiusquam; quoniam pusillum, & ma-
gnum ipse fecit, & æqualiter cura est
illi de omnibus. Fortioribus autem
fortior instat cruciatio. Ad vos ergo
reges sunt hi sermones mei, vt disca-
tis sapientiam, & non excidatis.

HISTORIA.

Et quiescere faciam regnum domus 81
Israel. Quia posteriores reges nihilo
meliores fuerunt regibus domus Iehu,
non solum domum Iehu delendam es-
se vaticinatur; sed etiam regnum de-
cem tribuum esse finiendum omnibus
in captiuitatem abductis. Quod de do-
mo Iehu dixit, paulo post impletum
est. Cœpit enim prophetare Hoseas
(vt iam diximus) extremis quatuor-
decim, aut quindecim annis regni Ie-
roboham, qui fuit pronepos Iehu. Cui
successit Zacharias filius, qui sex men-
sibus regnauit 4. Reg. 15. & regnũ tran-
sijt ad Sellum, qui non erat ex domo
Iehu. Quod autem modo dicit de re-
gno decem tribuum finiendo, imple-
tum est anno quadragesimo primo à
morte Zachariæ regis Israel, non an-
no quadragesimo nono, vt mendose
legitur in Hieronymo. Nam post Za-
chariam regnauit Sellum mẽsem vnũ,
post Sellum Manahem annos decem,
mox Phaceia duos annos, & Phacee
viginti, vltimus fuit Hosee, cuius an-
no nono captus est Israel. *Quæ om- 82
nia videmus 4. Regum 15. & 17. Sed
& à morte Zachariæ peius semper la-
bebantur res Israel. Nam (vt ait Hie-
ronym.) statim reges Assyrij cœperunt
Ruben, & Gad, & dimidiam tribum
Manasse trans Iordanem; deinde mul-
tas ciuitates Samariæ, & deinde totam
Nephtalim, & ad extremum omnes re-
liquas tribus.

ALLEGORIA.

Idem videmus contigisse Iudæis post
quam effuderunt sacratum sanguinem
Iezrahel, id est, Christi Iesu filij Dei. Nã
à Pilato, & ab alijs præsidibus Romanis
grauiter afflicti sunt, & quadragesimo
post anno miserrime deleti, & extincti
cum vrbe sua, & templo, & qui relicti
sunt venditi, & in perpetuam captiui-
tatem ducti. Aucta est etiam in eis ani-
mi miserabilis cæcitas, & obstinata in-
duratio, adeo vt scribebat Paulus 1.
Thessa. 2. de illis: Qui & Dominum oc-
ciderunt Iesum, & prophetas, & nos
persecuti sunt, & Deo non placent, &
omnibus hominibus aduersantur, pro-
hiben-

hibentes nos gentibus loqui, vt saluæ fiant; vt impleant peccata sua semper; peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem.

TROPOLOGIA.

83 Nec dubitandum est idem accidere ijs, qui scandalo sunt fratribus, & se animarum à Christo tanti redemptarum sanguine polluunt. Etenim paulatim bona animi amittent, virtutumq; præsidio destituentur; & veniet rex Assyrius, id est, diabolus, ac seruituti suæ subijciet, & pendere grauissima tributa coget, tradenturque in manus crudelium dominorum. At non solum reges Israel capti sunt, & cæsi, eadem fuit fortuna populi, eadem captiuitas, & cædes; vt nemo se alieno peccato excusari putet, aut impune fore laturum, si peccantem siue regem, siue sacerdotē, siue magistrum fuerit imitatus. Bonum (inquit Apostolus) æmulamini in bono semper. Si magna est hominis authoritas, qui te verbo, aut exemplo ad peccatum allicere concupiscit: vide multo maiorem esse Christi, & Dei Patris, qui malum id, fugiendumque esse docuerunt. Quid profuit Adam dicere: Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi? Quid Heuæ; Serpens decepit me, & comedi? Num ideo pœnas effugerunt, quia excusauerunt excusationes in peccatis? Vnusquisq; onus suum portabit, & quæ seminauerit homo, hæc & meret. Salutare est itaque Iohannis in 3. epistola consilium, charissime noli imitari malum, sed quod bonum est.

Gal. 4.

Gen. 3.

Gal. 5.

HISTORIA.

84 ***Et in illa die conteram arcum Israel in valle Iezrael.*** In illa die, qua decreui, vt quiescat, & finiatur regnum Israel, arma, viresque Israelitarum confringam, id est; Efficiam vt ab hostibus Assyrijs superentur. Chaldæus: Et erit in tempore illo, & conteram fortitudinē bellatorum Israel; Sed arcum dixit, quia multum arcu pugnabant Israelitæ, & eius peritiam se habere gloriabantur, 1. Paralip. 12. Qui erant fortissimi, & egregij pugnatores tendentes arcū, & vtraque manu fundis saxa iacientes, & dirigentes sagittas. Et Psalm. 77. Filij Ephræm intendentes, & mittentes arcum conuersi sunt in die belli. Ex quo intelligimus illud 2. Reg. 1. Et præcepit vt docerent filios Iuda arcum, id est, artem bellicam, ne scilicet tanta clade accepta desperarent, se claros bello futuros, atque victores. *Illud vero difficilem explicatum habet, cur dixerit, ***In valle Iezrahel.*** Nam scimus quidem decem tribus victas, captasque fuisse ab Assyrijs: sed hoc in valle Iezrahel contigisse nusquam legimus. Ruffinus affirmat Iezrahelem esse vallem adiacentē Samariæ. Quod si ipse probare posset, aut si verum esset, soluta erat quæstio. At Iezrahelem non vallem, sed vrbem metropolin esse ostendimus. Sed quoniam pugnatum est Samariæ obsessa vrbe ab Assyrijs, & ibi captus est Israel, vt videtur docere sacra historia 4. Reg. 17. & propheta dicit, arcū Israel fuisse conterendum in valle Iezrahel; inde Ruffinus, vt opinor, collegit esse vallem, & adiacere Samariæ. * Dicendum igitur est Iezrahelem hic, neque vallem significare, neque vrbem, sed populum Dei, vt semper hactenus vidimus. Id quod & LXX. interpretes docent, ponentes Iezrahel cū articulo masculino, vt prius fecerant, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰεζραήλ. Significat igitur eos in patria sua esse vincendos, & capiendos, & vallem Iezrahel, id est, seminis Dei vocat vallē Samariæ, in qua vrbe sedes erat regia, & dignissima portio decem tribuum. Sed multi, nobilissimique authores in valle vrbis Iezrahel prælium commissum esse volunt, vt Hieronymus, Theodorus, Cyrillus, Theodoretus, quos multi recentiores sequuntur. Supra diximus (inquit Hieronym.) Iezrahelem, quæ nunc iuxta Maximianopolin est, fuisse metropolin regni Samariæ, prope quam sunt campi latissimi, & vallis nimiæ vastitatis, quæ plus quam decem millium tenditur passibus. In hac, commisso certamine, ab Assyrijs cæsus est Israel. *Quod de valle scribit Hieronym. verum est. Legimus enim Iosue 17. Qui habitant in terra campestri, in qua sitæ sunt Bethsan cum viculis suis, & Iezrahel mediam possidens vallem. Et vallem maximam esse intelligimus

Arcus.

85

86

87

A ex Iud. 6. Igitur omnis Madian, & Amalech, & orientales populi congregati sunt simul, & transeuntes Iordanem, castrametati sunt in valle Iezrahel, &c. Erat scilicet locus aptus, & idoneus numerosissimo exercitui. Si ergo quæras vnde constet prælium in hac valle fuisse commissum? In promptu est respõsio. Constat ex verbis Hoseæ, qui nomen loci historiæ addidit, quod ad rem, quã agebat, non mediocriter pertineret. Vt, scilicet, vbi fusus est sanguis Achab, & Iezabelis idololatrarum; ibi etiam fundatur eorum sanguis, qui exẽplo illo nequaquam resipuerunt; sed B idem fecerunt, quod Deum & odisse, &
88 puniisse animaduerterant. * Accedit ad verba Hoseę tot tantorumq; virorũ expositio, & authoritas, quæ satis esse possit, & debeat cuius ad sobrietatem sapienti. Sed facessit tamen negotium, quod 4. Reg. 17. scriptum est de Salmanasare rege Assyriorum; Peruagatusq; est omnem terram, & ascendens Samariam obsedit eam tribus annis. Anno autem nono Hoseæ cepit rex Assyriorum Samariam, & transtulit Israel in Assyrios, &c. Non ergo iu valle Iezrahel, sed in valle Samariæ vrbis cæsus C est Israel. Præsertim cum scribat Iosephus 9. antiq. c. 14. Salmanasarem post tertium obsidionis annum vrbem Samariam vi cepisse. Respondeo obsessam quidem & captam fuisse Samariam, sed vniuersum Israelem collatis signis dimicasse extra vrbem, vt ex Hosea intelligimus, in valle Iezrahel. Protenditur enim hæc vallis versus Samariam, quæ proxima est vrbi Iezraheli, adeò vt, cum Iehu Iezrahele maneret, scripserit ad ciues Samariæ 4. Reg. 10. in hæc verba: Tollite capita filiorum Domini vestri, & venite ad me hac eadem hora cras in D Iezrahel. Cum igitur vallis esset longissima, necesse est vicinam fuisse Samariæ, recteque dicitur in ea fuisse dimicatum.

89 ALLEGORIA.

Iudæorũ arcus confractus post mortẽ Christi.

Quam bene hæc eadem in Iudæos conueniant post Domini mortem, quã confractus fuerit eorum arcus in metropoli sua ciuitate Ierusalem, qui plenius videre volet, legat extremos Iosephi de bello Iudaico libros. Sed & res ipsa docet sine libris. In qua enim regione non sunt hodie Iudæi, & vbi non seruiunt? Quis eorum potẽtiam timet? Quis eos non ridet, atque contemnit? Cyrillus; Erat autem vallis Iezrahel typus sepulchri Christi filij Dei. Iezrahel enim interpretatur semen Dei: per resurrectionẽ vero Christi omnino superati sunt Iudęi, qui occiso Christo putarant iam se dominos esse vineæ, &c.

TROPOLOGIA.

Nec minus apte ad eos accommodantur, qui vel exemplo suo ceteros 90 ad peccandum prouocant, aut aliorum exemplum sequentes peccant. Conterit his Dominus arcum, quoniam non solùm reliquam fortitudinẽ amittunt, facileque à diabolo expugnantur, sed illud quoque, in quo potissimum gloriabantur, & quod ad omnes hostium arietes firmissimum putabant, subito præter spem, prẹter opinionemq; perdunt. Multi ita iustitiæ iacturam fecere; plures diu seruatæ castitatis; nonnulli etiam fidei. Quid mirum? Infirmior in dies, immo in horas semper animus sine gratia, hostis ferocior, & valentior; quomodo is bona sua tueatur; Saucius miles, & sanguine diffluens quo magis ipse viribus, spirituque destituitur, eo fortiorẽ reddit aduersarium. Occumbat necesse est, & vitam hosti, atque arma prẹbeat, nisi ex acie educatur ad medicũ, qui sanguinẽ reprimat, & vulnera alliget, id est, ad sacerdotem, qui sacramento pœnitentiæ quasi saluberrimo pharmaco adhibito eum in pristinas vires, sanitatemque restituat. Peccatum enim (vt sapienter à Gregorio dictum est 25. mor. ca. 9.) quod pœnitẽtia non diluit, ipso suo pondere mox ad aliud trahit. De his dicitur; Filij Ephræm intendentes, & mittentes arcum conuersi sunt in die belli. Terga scilicet dederunt amissa pristina fortitudine.* Quot huiusmodi casus & mo- 91 nachorum, & sæcularium hominum, & magistrorum Ecclesiarum legimus in historijs? Et vt vetera missa faciamus, cui vel ignota, vel non deplorata est Anglicæ calamitatis historia? Quãtus ardor fidei, & Ecclesiasticæ dignitatis propu-

Scãdalum præbentibus arcus confringitur.

propugnandæ fuit in Henrico rege, quem Leo decimus cum sacro cardinalium senatu honorificentissime defensoris fidei cognomine donauit? An nõ fuit in illo arcus ille fidei zelus, ex quo tot, tamque validas sagittas iaculatus est in Lutherum? Sed turpi captus libidine, & furore animi cęcus scãdalo cępit esse suis, atque ita se vitijs tradere, vt arcus illi cõfractus sit in valle Iezrahel. Postquam autem Dominator Dominus exercituum aufert à Ierusalem, & à Iuda, (id est, ab anima, quæ templũ eius erat, & ei confitebatur) validum, & fortem, & virum bellatorem, iudicẽ, & prophetam, & senem: quid reliquum est, nisi vt illud sequatur. Et dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis? hoc est, puerilis lenitatis affectus, & voluptates.

Isa. 3.

HISTORIA.

92 *Et concepit adhuc, & peperit filiam.* His verbis qualis, & quam diuturna futura sit captiuitas ostendit. Postquam enim captiuitatem decem tribuũ prædixit, non iam filius nascitur, sed filia fragilis sexus, (vt ait Hieronym.) & quæ victorum pateat cõtumeliæ. Quæ res apertè significat decem tribus in captiuitate affligendas esse à victoribus, & contumeliosè tractandas, nec tamen in tantis malis habituras, qua se ratione tueantur, & defendant. Diuturnitatem captiuitatis nomen filiæ indicat. Voca (inquit) nomen eius, Absque misericordia: & nominis rationem continuò indicat.

Quia non addam vltra misereri domui Israel. Vocatur Absque misericordia, siue Non consecuta misericordiã, quoniam tunc absque misericordia captus est ab Assyrijs Israel, & postea erat in eadem captiuitate relinquendus, non amplius in patriam reuersurus, ac si diceret: Nec in præsens tempus misericordiam consecuta est à me, neque in futurum. Quod vero ait; Non addam; vsitata scripturæ locutio est, qua addere dicit qui adhuc facit quod semel, aut sæpius fecerat, vt Iud. 3. & 4 Addiderũt filij Israel facere malum. Luc. 20. Et addidit alterum seruum mittere, &c. & Addidit tertium mittere. Itaque Non

Addere.

addam; est non amplius faciam. Iud. 10. Idcirco non addam, vt vltra vos liberẽ: ite, & inuocate deos, quos elegistis.

Hoc loco celebris, & tam ad huius prophetæ, quam ad aliorum intelligentiam in primis vtilis quæstio occurrit; Vtrùm verba ista prophetæ longissimi temporis captiuitatem prædicant, an potius perpetuam? id est, an aliquando decem tribus ab Assyrijs captæ in patriam suam redierint soluta captiuitate, quemadmodum duæ tribus post aliquot annos de Babylonica captiuitate rediere? Multa enim passim occurrunt in prophetis, quæ sine huius quęstionis lumine videri nequeant. Primum eas de captiuitate redijsse docet Cyrill. in prologo Zach. & in Hoseæ cap. 11. & in Mal. cap. 2. & Theophyl. & Theodoretus in illud Hos. 3. Quia dies multos sedebunt, &c. & ex scriptura videtur valde confirmari. Nam quo tempore Dominus inter homines versabatur, Samaritani Iacob patrem suum vocabant, vt Iohan 4. Nũquid tu maior es patre nostro Iacob? Et præter tribus Iuda, & Beniamin erant aliæ tribus in Ierusalem, vt Hanna prophetissa de tribu Aser Luc. 2. Et Dominus prædicauit in finibus Zabulon, & Nepthalim Matth. 4. & apostoli erant ex varijs tribubus Psal. 67. Principes Iuda duces eorum, principes Zabulon, & principes Nephthalim. Iacobus etiam scribit duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, salutẽ. 93

An decẽ tribus redierint de captiuitate.

94 * Ad hæc in prophetis videntur esse apertissima testimonia. Ezec. 37. Et tu fili hominis sume tibi lignum vnum, & scribe super illud, Iudæ, & filiorũ Israel sociorum eius: & tolle lignum alterũ, & scribe super illud, Ioseph lignum Ephraim, & cunctæ domus Israel, sociorumque eius. Et adiunge illa vnum ad alterum tibi in lignum vnum, & erunt in vnionem in manu tua. Cùm autem dixerint ad te filij populi tui loquentes; Nonne indicas nobis, quid in his tibi velis? loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego assumã lignũ Ioseph quod est in manu Ephraim, & tribus Israel, quæ sunt ei adiunctæ, & dabo eas pariter cum ligno Iuda, & faciam eas in lignum vnum, & erunt vnũ in ma-

in manu eius,&c.Sed quid alios quæramus, cum in eodem propheta nostro cap.11. legamus, Non faciam furorem iræ meæ, non conuertar vt dispergam Ephraim, quoniam Deus ego, & non
95 homo,&c. * Et auolabunt quasi auis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum, & collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus. Et cap. 12. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis,sicut in diebus festiuitatis. Et ca.14. Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee, quia auersus est furor meus ab eis. Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani,&c. Immo in hoc ipso 1. ca.scriptum est: Et congregabuntur filij Iuda,& filij Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra, quia magnus dies Iezrahel. Et continuo cap.2. initio iubet eam, quæ vocabatur Absque misericordia,vocari Misericordiam consecutam.Dicite fratribus vestris, populus meus, & sorori vestræ Misericordiam consecuta.Quod adhuc apertius retulit Paul.Rom.9. Sicut in Hosee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam,dilectam,& non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.

96 At quamuis hæc & similia in scriptura legamus, non dubium est,quin decẽ tribus semper apud Medos, Persasque remanserint,neque vltra in terram suã venerint. Vsque hodie (inquit Hier.) Persarum regibus seruiunt,& nunquam est eorum soluta captiuitas. Et in Eze. 23.prope prin. Vsque hodie decem tribus captiuæ tenentur in montibus, & in vrbibus Medorum,ad quas translatę sunt.Idem affirmat in Ezec.37.in illud: Et factus est sermo Domini ad me dicens.Et in Zach.cap.2.in illud: Lauda, & lætare filia Sion. Eadem est sententia Ruper.& Lyran.& omnium fere expositorum tam Hebræorum,quam nostrorum.Sed quid authores quæramus, cum Iosephus 11. antiq.cap.5. ita scribat: Duæ tantum tribus per Asiam, & & Europam sub Romano degunt imperio: decem autem tribus nunc quo-

A que vltra Euphratem sunt,infinita hominũ millia,quæ vix est numero comprehendere? Scriptura vel in eo hanc sententiam confirmat, quód nusquam legimus reditum promissum esse decẽ tribubus,cum duabus sępe per prophetas promissus sit in tãtorum malorum solatium. Legimus etiam duas tribus rediisse, quod de decem non legimus.
* Manifesta quoque sunt verba Hoseæ: Non addam vltra misereri domui Israel; sed obliuione obliuiscar eorum. Et 4. Reg. 17. Translatusque est Israel de terra sua in Assyrios vsque in diem 97
B hanc,id est,in perpetuum.Vt enim,inquit,Origenes hom.7. in Iosue,scripturæ sanctæ mos est hoc dicere de ijs,quę vsque ad finem vel vitæ,vel sęculi permanent. Verbi causa, vt ait: Hic est pater Moabitarum vsque in hodiernum diem, quod significat, vsque in finem sæculi.Et iterum dicitur in Euangelio: Diffamatus est sermo hic apud Iudæos vsque in hodiernũ diem, id est, vsquequo sæculum stat.Hæc Origenes.

In diem hanc.

Sed vt ad ea, quæ principio obiecta sunt veniamus:locus Iohannis apertus est. Constat enim homines illos, qui
C erant in Samaria, nullo modo pertinuisse ad filios Iacob. Sed aliunde eo missos fuisse,vt legimus 4. Reg.17. Adduxit autem rex Assyriorum viros de Babylone,& de Cutha, & de Auah, & de Emath,& de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samarię pro filijs Israel,qui possederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius. Isti Hebræis Cuthæi vocati sunt, Græcis Samaritæ, vt ait Iosep.9. antiq. c.vlt.quo loco etiam docet,cur patrem suum Iacob appellare soliti sint.Qui (inquit) pro præsenti semper conditione temporum mutabiles,quoties feliciter
D degere Iudæos viderint,cognatos se eorũ appellant,vtpote à Iosepho oriundos, & hac ratione sanguine illis coniunctos. Quando vero in rebus aduersis eos aspiciunt,nihil ad se pertinere aiũt; neque illis quidquam deberi beneuolentiæ,cum ipsi ex longe remotis gentibus ad ea loca venerint. Idem scripsit lib.11.cap.8. * Accedit quod licet gentiles essent isti,tamen (vt ait Chrysost. 98

Samaritani qui.

homil.

homil. 30. in Iohan. & Theophy. & Eu-
thy. in eorundem verborum explica-
tione) nitebantur se inserere in Iudai-
cam nobilitatem, & Iudæos cognatos
vocabant, quoniam Israelitarum terrã
tenebant, & quædam ex eorum lege re
ceperant. Ex his liquet cur Dominus
dixerit Matth. 10. In viam gentium ne
abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ
ne intraueritis, sed ite potius ad oues,
quæ perierunt domus Israel. Sed vt ce
tera loca quæ in contrarium adducta
sunt, intelligantur, sciendum est mul-
tos ex vniuersis tribubus Israel vixisse
in terra promissionis, cum Dominus
Iesus erat inter homines, quod ex eis-
dem locis abunde comprobatur. Sed
quomodo ad duas tribus isti adiuncti
sint, difficilius explicatur, Sunt qui pu-
tent, cum duæ tribus soluta captiuitate
Babylonica in patriam reuersæ sunt, si-
mul cum illis multos ex alijs tribubus
redijsse, vt Theophyl. & Theodoretus
in Hos. 3. prope finem. Quod ego fal-
sum arbitror. Etenim Hieron. in Malac.
cap. 2. in illud: Et abominatio facta est
in Israel, & in Ierusalem, ait: Nequa-
quam in decem tribubus, quæ ab Assy-
rijs tenebantur, sed in his, qui ad Cyri
regis imperium sub Zorobabel, & Hes-
dra, & Nehemia de Babylone sunt re-
uersi. Et ex Iosepho paulo ante retuli-
mus duas tantum tribus venisse, decem
99 mansisse trans Euphratem.* Sed aper-
tius adhuc videmus 1. Hesdr. 2. vbi illi
tantum venisse memorantur, qui à Na-
buchodonosor abducti fuerant. Hi sunt
autem prouinciæ filij, qui ascenderunt
de captiuitate, quam transtulerat Na-
buchodonosor rex Babylonis in Baby-
lonem, & reuersi sunt in Ierusalem, &
Iudam vnusquisque in ciuitatem suam.
Atque idem Iose. 11. antiq. cap. 1. & 4.
docet eos, qui redierunt fuisse ex dua-
bus tribubus, & ex Leuitica, quæ in
duabus semper intelligitur. Quando
ergo adiuncti sunt ad duas, qui ex alijs
tribubus erant? Sane quando regnum
Israel diuisum est sub Roboham. Tunc
enim (vt scribit Ioseph. 8. antiq. cap. 3.)
ad Roboham Ierosolymis degentem è
tota Israelitarum ditione confluxerũt
sacerdotes, & Leuitæ, & quotquot è

Vnde fuerint in Iudæa viri ex omnibus tribubus.

A reliqua plebe erant boni, ac iusti pa-
trias suas relinquebant, vt Ierosoly-
mis Deum colere liceret, offensi Iero-
bohami tyrannide qui eos ad suarum
vitularum adorationem vi adigere vo-
lebat.
* Quo factum est, vt Robohami re- 100
gnum integro triennio talibus acces-
sionibus cresceret. Hactenus Iosephus,
qui hoc desumpsit ex 2. Paral. 11. vbi ita
legimus, Sed & de cunctis tribubus
Israel, quicunque dederant cor suum,
vt quærerent Dominum, venerunt in
Ierusalem ad immolandum victimas
B suas coram Domino Deo patrum suo-
rum. Et roborauerunt regnum Iuda, &
confirmauerunt Roboham filium Salo
monis per tres annos. Ex his verbis,
adiunctis etiam, quæ à Iosepho dicun-
tur, satis constat multos ex Israel non
tantum Ierosolymam venisse sacrificij
causa, vt ibi putauit Lyr. sed sedes suas
in duarum tribuum ditione collocasse:
alioqui quomodo roborabant regnum
Iuda, & confirmabant Roboham? aut
quomodo illius regnum talibus acces-
sionibus crescebat? Sed quoniã hi pau-
cissimi erant cum reliqua decem tri-
C buum multitudine collati; dicimus sim
pliciter decem tribus à domo Dauid
recessisse, & captas fuisse ab Assyrijs. Et
de Asa pronepote Salomonis scriptũ
est 2. Paralip. 15. Congregauitque vni-
uersum Iudam, & Beniamin, & adue-
nas cum eis de Ephraim, & Manasse, &
de Simeon. Plures enim ad eum con-
fugerant ex Israel videntes quod Do-
minus Deus illius esset cum eo.* Initio 101
etiam regni Ezeciæ nõ pauci ex Israel
videntur ad duas tribus accessisse. Nam
2. Paralip. 30. Ezecias misit ad omnem
Israel, & Iudam, vt venirẽt ad domum
D Domini in Ierusalem. Sequitur paulo
post: Igitur cursores pergebant velo-
citer de ciuitate in ciuitatem per terrã
Ephraim, & Manasse vsq; ad Zabulon;
illis irridẽtibus, & subsannantibus eos.
Attamen quidam viri ex Aser, & Ma-
nasse, & Zabulon acquiescentes consi-
lio venerunt Ierusalem, &c. Hos, & si
in patriam suam redierint, probabile
est ingruente bello Assyriorũ, & capti-
uitate toties prædicta à prophetis, trã-

sijsse ad duas tribus. Sed ne putemus omnes, qui venerant in Ierusalem redijsse ad suas possessiones, paulo post scribitur: Et hilaritate perfusa omnis turba Iuda tam sacerdotum, & Leuitarum; quam vniuersæ frequentiæ, quæ venerat ex Israel, proselytorum quoq; de terra Israel, & habitantium in Iuda. Omnes igitur qui ex Israel ad duas tribus additi sunt, cum illis Babylonem abducti, cum illis è captiuitate reuersi sunt, & nomine Iuda, siue duarum tribuum intelligũtur à maiori sumpta denominatione. Propterea 1. Hesd. 2. scriptum est: Habitauerunt ergo sacerdotes, &c. vniuersusque Israel in vrbibus suis, quod ita, vt dixi, exponitur à Beda
102 in glossa ordinaria. * Ac deinde ita aucti sunt vt Christo Domino nostro prædicante plurima illorum esset in Iudæa, & in Galilæa multitudo. Atque eo tempore multi tam ex his, qui cũ duabus erant ex decem tribubus, quam ex ipsis duabus ad prædicationem Saluatoris, & apostolorum conuersi ab infidelibus Iudæis grauiter afflicti, & è proprijs sedibus eiecti sunt, ad quos scribit
Locus Ia. cap. 1. Iacobus: Duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, Salutem, vt ibi exponit Beda. Cuius rei meminit Lucas Act. 8. Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Ierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ, & Samariæ præter apostolos. Ideo Iacobus ait; Quæ sunt in dispersione. Ex quo proditur eorum error qui putauerunt hanc Iacobi episto-
102 lam scriptam esse ad decem tribus, quæ in montibus, & vrbibus Persarum remanserant, præsertim cum non ad decem, sed ad duodecim scribatur.

103 Cetera loca prophetarum Ezecielis, & Hoseæ hoc tantum significant prædicandum fuisse Euangelium in vniuerso orbe, futurumque, vt multi etiam ex illis decem tribubus conuerterentur, & Euangelica libertate fruerentur simul cum alijs, qui in Iudæa, & in alijs locis crediderant. Quod ex parte fieri iam cœpit prædicantibus apostolis, & alijs Ecclesiæ filijs: sed plenius fiet in consummatione sæculi, cum omnes tribus conuertẽtur. Hoc apertissime Eze-

A ciel ipse indicat statim: Et faciam eos in gentem vnam in terra in montibus Israel, & rex vnus erit omnibus imperans. Quod si de rege terreno velis intelligere; neque factum est vnquam, neque fiet; sed quis sit iste rex, mox explicat: Et seruus meus Dauid rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorũ. Significat ergo eos in Ecclesiam tanquam in patriam adducendos, vbi rex eorum sit Christus, qui Psal. 2. ait: Ego autem constitutus sum rex ab eo super
B Sion montem sanctum eius. Quod in hoc 1. c. Hoseæ, & in 3. fusius explicabimus. Hæc summa est expositionis horum locorum omnium, vt facile attentus lector intelliget. Quod si plura desiderat, legat Ezec. c. 34. cum Hieronymi explanatione: nam quæ in Hosea sunt, suis locis exponemus, ne nunc in re & aperta, & alterius loci, ac temporis immoremur. Verum illud vel maxime mouere lectorem potest, quod Iob 14. legimus. Prope erit interitus Niniue, non enim excidit verbum Domini, & fratres nostri, qui dispersi sunt à terra Israel, reuertentur ad eam. Quod de
C duabus tribubus dici nõ posse videtur, cum eo tempore captæ non fuerint, sed de decem, è quibus erat Tobias, & quarum homines merito fratres suos vocat. Sed hoc ita soluendum est de duabus tribubus hæc prædici paulo post capiendis. Itaque ex verbis nostræ translationis haud obscure intelligitur. Omnis autẽ deserta terra eius replebitur, & domus Dei, quæ in ea incẽsa est, iterum reædificabitur, ibique reuertentur omnes timentes Deum. Et multo apertius ex translatione LXX. quæ ita habet: Et quod fratres nostri in terra di-
D spergentur à bona terra, & Ierusalem erit deserta, & domus Dei in ipsa comburetur, & deserta erit vsque ad tempus, & iterum miserebitur eorũ Deus, & conuertet eos in terram, & ædificabunt domum, &c.

Sed obliuione obliuiscar eorum. Semper, vt ante diximus, hæc geminatio 104
vim augendi & amplificandi habet, id est, nũquam eos in mentem meam reducam. Ruffinus: Neque enim solum ait, tempore miseriarum misericordiã dene-

denegabo, sed eos neque in memoriam meam redire permittam. Esset enim licet in extremo angore solatium, si vel quocunque tempore memoriam eorū, quos abiecisset, assumeret. Nunc vero vt comminatio prælata crudescat, vtrumque sibi affore pollicetur, & memoriam videlicet damnandorū, & obliuionē plenissimam damnatorum, &c. Illud, cum sit apertissimum, ne adnotandum quidem videtur, obliuionem, & iram, & ceteros affectus humano more Deo tribui ab scriptura; sed velle, vt digne de Deo intelligantur, vt affectiones ipsas tollentes; earum tantum effectus ei adscribamus. Irasci enim dicitur, quia punit; dormire, quia subuenire differt; obliuisci, quia benefacere alicui, aut eum eripere à malis non vult. Docet hoc Orig. hom. 23. super Num. Hiero. in illud Isa. 65. Isti fumus erunt in furore meo: & in epist. ad Eph. lib. 2. in fine, & lib. 3. in principio Aug. 9. de Ciu. c. 5. Damas. lib. 1. de fide Orth. cap. 14. Vide etiam Lactan. lib. de Ira Dei c. 6. Vnde eleganter Aug. 1. conf. c. 4. Pœnitet te, & non doles; irasceris, & tranquillus es, opera mutas, nec mutas consilium.

Reg.

105 In translatione non parum inesse videtur difficultatis: est enim in Hebræo, נשא אשא להם, quod magis videtur sonare, Leuando leuabo eos, aut auferēdo auferam eos. At vero & si ita acciperemus, non male vertisset Hier. sensum enim reddidisset, quod sæpe facere solent interpretes. Auferendo auferam eos, scilicet à facie mea, non aspiciam eos, id autem est dicere, Obliuiscar eorum. Recte enim veteri prouerbio iactatur, procul esse à corde, quæ procul ab oculis sunt. Aliter etiam responderi potest נשא non esse à verbo נשא quod significat leuare, tollere, auferre: sed à verbo נשה quod est obliuisci, in fine tamen א ponitur pro ה quod passim apud Hebræos fit, vt quiescentes literæ permutentur inter se. Nā quod in vna litera, ש, apicē habeat in dextro cornu, in altera in sinistro nihil refert, cum puncta non fuerint apud veteres. Adde, quod ista duo verba tam vicina inter se sunt, vt alterum Hebræi accipiant pro altero, vt Ierem. 23. ונשיתי אתכם נשא quod Hier. vertit, Tollam vos portans; cum videretur vertendum, Obliuiscar vos: & tamen LXX. similiter transtulerunt, Assumo vos.

Et domui Iuda miserebor, & saluabo eos &c. Hoc dicit quoniam liberauit 106
duas tribus mirabiliter, non armis earum, sed suâ potentia. Primum cùm octauo anno à captiuitate decem tribuū Sennacherib rex Assyriorum obsedit cum magnis copijs Ierusalem, & angelus Domini vna nocte occidit centum octoginta quinque millia de eius exercitu, & ipse inhoneste in patriam reuersus in templo Dei sui occisus est 4. Reg. 19. Secundo cū excitauit spiritum Cyri regis Persarum, & vltro ille copiam fecit omnibus, qui capti fuerant à Nabuchodonosor redeundi in Iudæam, 2. Paralip. vlt. & 1. Hesd. 1. Ita quamuis capta fuerit domus Iuda, non est eius oblitus Dominus, sed misertus eam in pristinā libertatem restituit. Quod autem ait, Saluabo eos in Domino Deo suo, perinde, est ac si diceret: * Saluabo eos per 107
Deum suum, siue virtute, ac potestate Dei sui iuxta Hebraici sermonis consuetudinem, qua præposito, In, virtutem, ac potestatem sonat, vt Psalm. 17. Quoniam in te eripiar à tentatione; & in Deo meo transgrediar murum. In te, non meis viribus, sed virtute tua adiutus, ac potestate Dei mei. Et Psal 43. In te inimicos nostros vētilabimus cornu; & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis. Deum autem suum vocat patrē ipsum, qui loquitur. Est enim scripturæ mos (vt tradit Greg. in præfatione moral. cap. 2.) eos, qui loquuntur ita de se loqui, ac si de alijs loquerentur. Vt Num. 12. Erat autem Moyses mitissimus omnium hominum, qui morabantur in terra. Hos. 4. Oblita es legis Dei tui; obliuiscar filiorum tuorū & ego. Intelligitur etiam hic, filius, (quod & Hier. adnotauit, & ita exposuit Hilar. li. 4. de Trin. prope fin.) vt sit sensus; Saluabo eos virtute Dei sui filij mei, qui ex eis secūdū carnē nasciturus est. Atq; ideo Chaldæus vertisse videtur; Saluabo eos per verbū Dñi Dei sui.

In.

Reg.

Et

108 *Et ablactauit eam, quæ erat Absque misericordia*, Ruffinus putat diuturnitatē captiuitatis filiæ ablactatione fuisse signatam. At quantum distat ab ortu ablactatio, vt duorum annorum mora longissimum tempus significet? Melius Hieronymus; Qui ablactatur, inquit, recedit à matre, parentis lacte non vescitur, alimētis sustētatur externis, &c. Explicat igitur magis, quàm recte decē tribus per eam, quæ dicta est, Absque misericordia significentur, & quantum ira Dei protendenda sit. Sicut enim illa ablactatur; ita Israel in captiuitatem ductus proijcietur à Deo; non aletur verbo Dei, vt solebat, non audiet prophetas; non gratia eius roborabitur; tam anima, quam corpore cibis gentiū immundis vescetur; omnique consolatione destituetur.

109 *Et concepit, & peperit filium*. Quod in primo filio diximus, id & de reliquis intelligendum est natos esse, ac nomina à Deo accepisse cum nominum ratione, vt quoties illos populus videret, toties iræ, minarumque Dei recordaretur, & futurorum malorum imagine terreretur. Tertium filium Ruffinus arbitratur non decem, sed duarum tribuum portendere captiuitatem, quæ à Nabuchodonosor Babylonem translatæ sunt, atque ibi inter gentes viuentes nomen populi Dei amiserunt; ideoque puer vocatus est, Non populus meus. Sed longe aliter se res habet. Nec enim dum Babylone moratæ sunt, populus Dei esse, aut dici desierunt. Nam & ipsos Dominus per prophetas tunc admonebat, vt videmus Ierem. 29. & in toto libro Baruch cum epistola Ieremiæ; & ad eorum solatium transtulerat illuc Ezecielem, & Danielem, quos frequenter audiebant.

110 * Denique Cyrus populum Dei vocat 1. Hesd. 1. Omnia regna terræ dedit mihi Deus cœli, &c. Quis est in vobis de vniuerso populo eius? Sit Deus illius cum ipso. Ascendat in Ierusalem, &c. Multo vero similius est illam in hoc infante calamitatem Iudæ portendi, qua propter incredulitatem, & mortem Iesu Christi reiectus est à Deo, & induratus, atq; excæcatus, populus Dei esse desijt. Hoc Lyrano, & Vatablo placet, & mihi olim placebat: at nunc omnino existimo tertium filium significare populum decē tribuum, quod ad extremum eo infelicitatis deuenerit, vt vocetur, Non populus Dei, & æterna gentis alienæ feriatur sententia (vt ait Hier.) vt dicatur, Non populus meus, & abijciatur in perpetuum. Nam & ita exponunt Hieron. Cyri. Theodoretus, Rup. & rerum ipsa consequentia exigit: semper enim de decem tribubus locutus est. Sed hoc restat explicandum, cur populus antea per filiam signatus, post maiora mala iterum non per filiam, sed per filium notetur? Hoc ideo factum puto, quod post captiuitatē valde iste populus excreuit, & pristinam fortitudinem resumpsit: verum & tunc à Deo contemptus est, qui non lætatur multitudine filiorum impiorum.

111 *Et ego non ero vester*. Exposuit nominis causam, quod eos abiecturus esset, & relicturus. Ita autem legendum est; Et ego non ero vester, vt ex Heb. constat, & ex LXX. ex codicibus Complutensi, & regio; tametsi in duobus manuscriptis inueni; Nō ero vester Deus. In Heb. est, Non ero vobis, quod maiorem emphasim habere videtur, quam, Non ero vester Deus. Quasi dicat, Nihil in me habebitis; penitus vestri curam abijciam.

ALLEGORIA.

Horum omnium allegoriam paucis nobis exposuit Hier. Iuxta typum (inquit) discimus eos, qui propter sanguinem seminis Dei vocantur Absque misericordia, & dicere ausi sunt; Sanguis eius super nos, & super filios nostros, hucusque seruire Romanis. Domum autem Iuda, eos videlicet ex Iudæis, qui Dominum sunt confessi, non in exercitus fortitudine, sed in Euangelij prædicatione saluatos. Deinde exponens illud: *Et ablactauit eam, &c.* dicit hæc rectè intelligi posse in omni populo Iudæorum, qui propter offensam seminis Dei, id est Christi, captiuitati traditus, regnum perdidit, & prouinciam, appellaturque, Non populus Dei. Similiter Cyrillus ait; Secundum spiritum post illam multitudinem, quæ vocata est, Nō miseri-

misericordiam consecuta, quia occidit A
Christũ, & ideo deleta; qui statim post
eos filij sunt secuti synagogæ fornica-
tæ, quique adhuc erant, lapsi sunt ab il-
112 la appellatione populi Dei. * Neque
enim omnes sunt consumpti illo bello
Romanorum; quin potius infiniti pe-
rierunt, reliquiæ vero saluæ dispersæ
sunt in omnes mundi partes, non am-
plius populus Dei: transiuit enim gra-
tia ad gentes, quibus admistæ sunt reli-
quiæ Israel, id est, ij qui ex fide. Non po
pulus meus significat recessisse ab illis
Citatur Deum, quia illi eum abiecerunt. De no
2. Cor. 6. bis autem iustificatis ab eo ait prophe- B
ta: Ego ero illis in Deum, & ipsi erunt
Iohan. 7. mihi in filios, & filias. Et Iudæis aiebat
Dominus: Adhuc modicum tempus vo
Matth. 23 biscum sum. Aliquando vero: Ecce re-
Iohan. 10 linquetur vobis domus vestra deserta.
De gentibus autem: Oues meæ vocem
meam audiunt. Hæc Cyrillus de qui-
bus nos iterum cap. 3. dicemus. Ex his
sanctorum patrum verbis, ex multisq;
similibus, quę crebro repetemus, videat
prudens lector, quod in primo prælu-
dio demonstrauimus sanctos patres plu
rima in prophetis nequaquam de Chri
sto historice interpretari, sed mystice; C
atque eam intelligentiam typicam vo-
care, & spiritualem, ac mysticam, alle-
goricam, & anagogicam, vt hinc intel-
ligamus sæpenumero eos idem sentire,
tametsi typicam esse non dicant.

TROPOLOGIA.

113 Iuxta tropologiam peccatoribus,
postquam eis confractus est arcus, id
est, ablata fortitudo, & quieuit regnum
Israel, quo prauis affectionibus regali-
Peccato- ter dominabantur; quid superest, nisi
res in fe- vt iam non filij, sed filiæ nomine intel-
minas ver ligantur; in quos recte conueniat illud
tuntur. Homericum. (χαιοί.
Iliad. 7. *Ὤμοι ἀπειλητῆρες, Ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ' Ἀ-* D.
Quod Latine ita vertere licet,
Heu iactatores, et Achaides, haud. n. Achai
Aut quod noster Virgilius imitatus est.
Æneid. 9. *O verè Phrygiæ, neque enim Phryges.*
Et illud mox,
— Sinite arma viris, & cedite ferro.
Offic. 1. Quo nihil potest esse ignominiosius. Vt
enim scripsit Cicero; In probris maxi-
me in promptu est, si quid tale dici pot,

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrē
Sed vt ad nostras potius literas re- 114
deamus, de hac filia dicitur: Filia mea Matth. 15
male à dæmonio vexatur. Neque enim
viri ita se vexari patiuntur. Has impius Exod. 1.
Pharao educari, & crescere cupiebat.
Quidquid, inquit, masculini sexus natũ
fuerit, in flumen proijcite; quidquid fe-
minini, reseruate. De rege etiam tyran 1. Reg. 8.
nice imperante scriptũ est: Filias quoq;
vestras faciet vnguentarias, & focarias,
& panificas. Cedit victori imbellis se-
xus, & iniuriæ tyranni, id est, diaboli,
patet. Traducitur ad vilia, & abiecta mi
nisteria, ad vnguenta conficienda, ad ci
bos ingeniose præparandos, ad panes
faciendos, vt de corporis delicijs tantũ
cogitet, & ventri voluptatibusq; totus
inseruiat. Cum huc deuenit peccator,
& adhuc pœnitentiæ obliuiscitur, no-
men accipit triste, & luctuosum; voca-
tur Absque misericordia, quia fit illud
Psal. 80. Et non audiuit populus meus
vocē meam; & Israel non intēdit mihi:
Et dimisi eos secundũ desideria cordis
eorum; ibunt in adinuentionibus suis.
* Quod apertius dixit Pau. Ro. 1. Et si- 115
cut non probauerũt Deũ habere in no
titia; tradidit illos Deus in reprobũ sen
sum, vt faciant ea, quæ non conueniũt,
repletos omni iniquitate, malitia, forni
catione, auaritia, nequitia, plenos inui-
dia, homicidio, contentione; dolo, ma-
lignitate, susurrones, detractores, Deo
odibiles, contumeliosos, &c. Inde quasi
per gradus venit ad illud, quod ex Isaia
retulit in eadē epistola Apostolus cap. Locus
11. Dedit illis Deus spiritum compun- Pauli Ro.
ctionis; oculos vt non videant; & aures 11.
vt non audiant vsque in hodiernũ diē.
Quod ait, Dedit illis Deus spiritũ com
punctionis, ex Isa. 29. desumptum est.
Nam vbi nos habemus, Quoniam mi-
scuit vobis Dominus spiritum soporis,
pro spiritu soporis LXX. habent, *πνεῦ-*
μα κατανύξεως, id est, spiritum compun
ctionis, sicut est etiam apud Paulũ. Est Spiritus
autem spiritus compunctionis mens in compun-
malo fixa, & pertinax, vt inde auelli ne ctionis.
queat, vt Chrys. Theophyl. Occume-
niusque dixerunt. Atque idem in He-
bræo dicitur spiritus תרדמה, id est,
soporis: significat autem hæc vox gra-
uem,

uem, & vehementem soporem, qualem Dominus immisit in Adam Gene. 2. & in Abraham Genes. 15. & in populum Saul 1. Reg. 26. & in Ionam, Ionæ 1. quibus in locis scriptura hoc nomen vsurpauit in Hebræo.
116 * Miscuit igitur illis spiritum soporis, vt altissimo, & grauissimo somno stertentes, nihil videant, sed in malo maneant quasi infixi. His si addas quod addit Paulus, Vsque in hodiernum diem, id est, vsque in finem vitæ eorum, vel sæculi, vt Origenem interpretatum diximus hom. 7. in Iosue, videas idẽ, quod est in propheta: Quia nõ addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum. At nõ talis est in filios Iuda, id est, in eos, qui ore, & vita Deum confitentur; de quibus Paul. Roma. 2. Sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu, non litera. Domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo. Venit rex Assyriorum & arctissime obsidet domum Iuda, id est, grauissimis tentationibus oppugnat, vnde nullus appareat exitus: sed respicit Deus in faciem Christi sui, & saluat eos in Domino Deo suo, id est, propter Christum, cui adhærent, eos liberat. Quam ob rẽ hæc dicit Dominus de rege Assyriorũ: Non ingredietur vrbem hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eã clypeus. Per viam, qua venit, reuertetur; & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Protegamque vrbem hanc, & saluabo eam propter me, & propter Dauid seruum meum.
117 * Quod si humana fragilitate labantur aliquando, & capiantur à Chaldæis, reuocabit eos tandem in gratiam suam, & in priorem libertatem, sicut duas tribus de Babylonica captiuitate liberauit, educente eos non Zorobabele, aut Iesu filio Iosedec, sed Iesu filio Dei, cuius Zorobabel, & Iesus sacerdos figura fuerunt. His ait Dominus: Ego enim scio cogitationes, quas ego cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, & non afflictiones, vt dem vobis finem, & patientiam. Et inuocabitis me, & ibitis, & orabitis me, & ego exaudiã vos. Quæretis me, & inuenietis, cum quæsieritis me in toto corde vestro. Et inueniar à

Quomodo Deus liberet iustos etiam si humana infirmitate labantur in peccatum.

4. Reg. 19. & Isa. 37.

Ierem. 29.

A vobis, ait Dominus, & reducam captiuitatem vestram, & congregabo vos de vniuersis gentibus, & de cunctis locis, ad quæ expuli vos, dicit Dominus. Et rursus. Statue tibi speculam; (scilicet, vnde miseriam tuam, & pericula contempleris;) pone tibi amaritudines (ex corde de peccatis cognitis dolens;) dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti, (id est, in vitam priorem;) reuertere virgo Israel, reuertere ad ciuitates tuas istas. Sed quomodo eos liberat? In Deo suo non in arcu, & gladio, & in bello, & in equitibus, id est, nõ
B naturæ viribus, vt blasphemabat Pelagius; sed Dei misericordia intus voluntatem excitante, & ad pœnitentiã mollíente, & vt se ipsa adiuuet adiuuante.
118 * Non saluatur rex (inquit Dauid) per multam virtutem; & gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ: fallax equus ad salutem; in abundantia autem virtutis suæ non saluabitur. Ecce oculi Domini super metuentes eũ; & in eis qui sperant super misericordia eius; vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame. Anima nostra sustinet Dominum: (id est, expectat eum in periculis:) quoniam adiutor, & protector
C noster est. Quare merito idem propheta, quod expertus erat, loquitur: Non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me. Sed ad peccatores continuo propheta reuertitur, & ait: Et *Ablactauit eam, quæ erat Absque misericordia.* Separatus enim à Deo peccator non sugit lac ex vberibus Christi; de quibus ait sponsa: Meliora sunt vbera tua vino. Lac, inquam, illud, de quo Isaias: Venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione vinũ, & lac, hoc est gratiam, & spiritũ, & rectum rerum agendarum iudicium, &
D contemptum sæculi, amoremque cœlestium bonorum, quæ omnia quasi è Christi visceribus oriuntur, vt lac ex visceribus mulieris, & alunt, ac fouent iustos, & pios.
119 * Sed cibis immũdis gentium vescitur; quærit libros seculares, & lasciuos; libidinosorum, & perditorum conuictum, & familiaritates; blasphemijs, periurijs, sacrilegijs, impudicitijs, detractionibus, dissensionibus pa-

Ierem. 31.

Psalm. 32.

Psalm. 43.

Cant. 1.
Isa. 55.

scitur;

scitur; & vt ægrotus intēperans, ac ma A
le moratus quidquid vtile pōt esse in
cibis, respuit, & odit; quidquid nocet,
auidissime appetit, ac persequit̄, & ve-
re prodigus filius cupit implere ventrē
siliquis, quas porci manducant. Cernas
Psal. 105. in eo, quod scripsit Dauid: Et commisti
sunt inter gentes; (id est, versati sunt
cum hominibus sine Deo, & more gen
tium viuētibus, quales sunt inter Chri-
stianos non pauci;) & didicerunt ope-
ra eorum, & seruierunt sculptilibus eo
rum, id est, ventri, libidini, pecuniæ, ho-
nori, & ceteris idolis, quæ illi adorabāt.
Sed nascitur post ablactationem filius B
infaustissimi nominis, Non populus
meus: quoniam sæpe vsu venit, vt hu-
iusmodi homines opibus, aut eruditio-
ne, aut fauore principium crescant; aut
opinione populari, qua viri magni, &
magnis rebus gerendis idonei iudican-
tur: & simul eorum superbia, atque ini-
quitas augetur; adeò vt propter perdi-
tissimos mores non virtutes modo re-
liquas; sed fidem etiam aliquando amit
tant, & omnino populus Dei esse desi-
nant, iuxta illud Pauli 1. Tim. 1. Habēs
fidem, & bonam conscientiam, quam
quidam repellentes circa fidem naufra C
gauerunt.

HISTORIA.

120 *Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris*. Cyrillus, Theodorus An-
tiochenus, & Theodoretus ita hæc
accipiūt, quasi dicat propheta: Quam-
uis in tam immensum numerum excre
uerit hic populus; nihilominus reijcie-
tur à Deo, qui nequaquam multitudi-
ne capitur, sed pietate. At non rectè co
pulat hæc verba cum sequentibus ista
expositio: nam quos nunc vocat filios
Israel, de eisdem statim ait, Et erit in lo
co vbi dicetur eis; Non populus meus D
vos, dicetur eis; Filij Dei viuētis; quod
de gentilibus ad fidem conuersis dici-
tur, vt ex Paulo statim confirmabimus.
Eadem ratione conuincitur Theodo-
retum, & Ruffinum non rectè quæ se-
quuntur ad tempus libertatis è Babylo
nica captiuitate referre, cùm non eo
tempore, sed cum prædicatum est Euan
gelium, impletum hoc doceant Petrus,
& Paulus. Tametsi Ruffinus ad vtrum-
que tempus pertinere fateatur. Paulus
ad Rom. cap. 9. hæc scribit: Quos & vo-
cauit nos non solum ex Iudæis, sed etiā
ex gentibus, sicut in Hosee dicit, Voca-
bo Non plebem meam, Plebem meam;
& Non dilectam, Dilectam; & Non mi-
sericordiam consecutam, Misericordiā
consecutam. * Et erit in loco, vbi dictū 121
est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabun
tur filij Dei viui. Igitur beatus Aposto-
lus, (vt Hieronymi verbis vtar) Ho-
seæ prophetæ assumens testimonium,
& exponens illud super vocatione gen
tium, & eorum fide, qui ex Iudæis cre-
dere voluerunt, omnem nobis difficul-
tatem interpretationis abscidit asserēs
Christi temporibus esse completū, &c.
Idem sentit Cyrillus, & Aug. 18. de ciu.
cap. 28. & lib. 22. contra Faustum ca. 89.
Petrus etiam prioris epist. cap. 2. scribit:
Vos autem genus electum, regale sa-
cerdotium, gens sancta, populus acqui-
sitionis, vt virtutes annūcietis eius, qui
de tenebris vos vocauit in admirabile
lumen suum. Qui aliquando non popu
lus, nunc autem populus Dei, qui non
consecuti misericordiam, nunc autem
misericordiam consecuti. * Sed dicet 122
forte quispiā allegorico sensu hæc ver-
ba prophetæ vsurpari ab Apostolis; hi-
storicum vero esse de filijs Israel post-
quam Babylone redierūt. Videtur hoc
quidem probabile: sed si diligentius in-
spiciatur, probabile non est. Quare pru
denter Cyrillus non conuenit, inquit,
cum historia: ideo ad tempus aduentus
Christi referendū est, &c. Cur non con
uenit? Sane numerus Babylone redeun
tium exiguus fuit, vt de eo nullo modo
dici possit; Et erūt filij Israel quasi are-
na maris, &c. Deinde filij Israel, id est,
decem tribus non redierunt, vt satis
paulo ante demonstrauimus. Quod si
filios Israel vocari dicas illos, qui ex
decem tribubus adhæserunt domui Da
uid: primum isti pauciores multo erant
quam vt possint cum arena maris con-
ferri: deinde semper cum duabus tribu-
bus numerantur; vt cum scripturæ, &
sancti dicunt duas tribus captas fuisse
à Nabuchodonosor, & libertate dona-
tas à Cyro. Quid est igitur, quod ait;
Et congregabuntur filij Iuda, & filij
Israel?

123 Israel?* Aliter totus locus explicandus est;&, vt recte explicetur, intelligamus his verbis prophetam alludere ad promissionem Abrahæ factam, cui Genes. 13. dictum est; Faciamque semen tuum sicut puluerem terræ: si quis potest hominum numerare puluerem terræ, semen quoque tuum numerare poterit. Et cap. 15. Suspice cœlum, & numera stellas, si potes: & dixit ei. Sic erit semē tuum. In hac promissione non dicuntur semen Abrahæ, qui ex eo secūdum carnem originem trahunt, licet ij quoque sint innumerabiles; sed qui eius fidem, & pietatem imitantur, siue ex Iudæis sint, siue ex gentibus. Quod præclare docet Paulus Rom. 4. Ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei, qui ex lege est solum; sed & ei, qui ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est; Quia patrem multarum gentium constitui te, &c. qui contra spem in spem credidit: vt fieret pater multarum gentium, secūdum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum sicut stellæ cœli, & arena maris. Et paulo ante; Vt sit pater omnium credentium per præputium; & reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis, non ijs tantum, qui sunt ex circuncisione; sed & ijs, qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri

124 Abrahæ. * Vnde Gala. 2. dixit: Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Et Matth. 3. scriptum est; Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ; & ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Idem est de filijs Israel intelligendum eodem apostolo authore; qui cum Ro. 9. deploraret suæ gentis cæcitatem, & obstinationem; ne quis putaret non esse impletum, quod Abrahæ promisit Deus, & Iacob de numerosa eorum posteritate, eo quod pauci Euangelio crederent; tacitæ obiectioni ita respondet. Non autem quod exciderit verbū Dei. Non enim omnes, qui ex Israel ij sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ omnes filij: Sed in Isaac vocabitur tibi semen; id est, non qui filij carnis hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine, &c. Aperte docet non æstimari in semine, id est, non intelligi, aut computari in semine Abrahæ, qui ex eo sunt tantum secundum carnem; sed qui sunt filij Dei, id est, electi a Deo, vt credant, & salui fiāt, & possideant terrā illam viuentium, de qua dictum est Gen. 13. Omnem terrā, quam cōspicis, tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum. Ijdem vocantur filij promissionis, id est, filij promissi, sicut Isaac per promissionem natus

est Abrahæ. * Hinc est apud Paulum duplex Israel. Nam de Iudæis incredulis ait, 1. Corinth. 10. Videte Israel secundum carnem. De credentibus autē siue ex Iudæis, siue ex Gentibus ait Galat. 6. Quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. Ergo quoniam tempore apostolorum nonnulli ex Iudæis, ex gentibus autem innumeri credituri erant, qui omnes filij Israel vocati sunt à Deo in promissione, propheta nunc ait; Et erit numerus filiorū Israel, quasi arena maris: Ac si dicat: Etiamsi decē tribus in captiuitate relinquātur absq; misericordia, & desinant esse populus Dei; non tamen ideo verbum Dei excidet, quod promisit Abrahæ, Isaac, & Iacob: immo vere, & integre implebitur. Erit enim accedentibus gentibus ad fidem tanta multitudo verorum filiorum Israel, vt non magis numerari possit quam arena maris, aut stellæ cæli: ita enim notari solet multitudo numero, aut mensura incomprehensibilis, vt

Tot mala sum passus, quot in æthere sidera lucent;
Paruaq; quot siccus corpora puluis habet

Est autē in his verbis, & in alijs Isaiæ iucunda quędam antithesis, siue oppositio. Scribit enim Isa. cap. 10. Si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Id est; Etiamsi plurimum crescat, non saluabuntur ex illo nisi pauci, quos reliquias vocat. Hoseas contra ait; Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, &c. Quasi dicat; Etiamsi reliquiæ

Filij Abrahæ, & filij Israel.

125 Israel duplex.

Oui. 1. de Tristibus. eleg. 4.

126

quiæ solæ ex illo populo salux fient; nihilominus numerus filiorum Israel erit quasi arena maris. Illud vero, quod addit; Et non numerabitur, ad arenam referendum est, vt LXX. retulerunt, quod illam nec mensura comprehendere vllus queat, nec eius tenuissima corpuscula numerare. Quæ duplicatio magis auget, & infinitam pene multitudinem Christianorum prænunciat.

Et erit in loco, vbi dictum est eis, &c. In illis ipsis locis, in quibus idola coluerant, & Dei penitus obliti fuerant; atq; ideo dicebat illis Deus: Vos non estis populus meus, ad Christum conuersi in tantam dignitatē prouehentur, vt non tantum Dei populus, sed etiam Dei filij appellentur; nec mortui Dei, quales erant dij, quos antea adorabant, sed viuentis, ac veri, omniaque conseruantis, & gubernantis. Superest explicare, quomodo in verbis istis Petrus, & Paulus cum propheta non discrepēt, quod initio cap. 2. commodius fiet.

TROPOLOGIA.

127 Hæc omnia, quam vera sint, sæpè, si attendimus, experimur. Putabant fortasse Iudæi, si ipsi à Dei cultu desisterent; non habiturum eum populum, à quo coleretur. At toto cœlo errabant. Pro decem tribubus, quæ recesserant, & pro ijs, qui in Christi aduentu gratiæ Dei restiterunt, multitudo gentium subintrauit: & ita numerus vere Israelitarum auctus est, vt arenæ maris similis numerari non posset. Quod sæpe Dominus eis prædixit Matth. 21. Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei; & dabitur genti facienti fructus eius. Et cap. 22. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt; sed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum; & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias. Qui stat, videat, ne cadat: & peccatis suis vt vas reprobatum, & immundum à Domino abijciatur, quantuscunque sit: nō enim Deo deerunt à quibus honoretur. Nam si apud Homerum Agamemnon irato Achilli, & discessionem in patriam minitanti respondere potuit.

Iliad. 1. Φεῦγε μάλ' εἴ τοι θυμὸς ἐπέσσυται, οὐδέ σ' ἔγωγε

A Λίσσομαι εἵνεκ' ἐμεῖο μένειν, πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι,
Οἵ κέ με τιμήσωσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς. Id est.

I sane, si tātus amor, neq; .n. ipse precor te,
Propter me vt maneas; alij mihi namque supersunt;
Qui me & honorabunt; præsertim Iupiter ipse:

Quanto melius hoc Deus ipse respondebit, qui bonis nullius eget, quantumuis animi, & corporis viribus præstet; & ad homines iuuandos natus videatur? * Te cadente, alium in locum 128 B tuum eriget, sicut legis in Iob; Conteret multos, innumerabiles, & stare faciet alios pro eis Nouit enim opera eorum; & idcirco inducit noctem, & conterentur. Iob 34. Vide in hæc verba Greg. 25. mor. c. 10. & 11. iuxta veterum capitum sectionem, quam semper in hoc opere sequar. Quod si te magnum, & vtilem Deo putas, dicet tibi Iob; Cuius adiutor es? nunquid imbecillis? & sustentas brachiū eius, qui non est fortis? Iob 26. Et Paulus: Cui certe par esse non poteris, Ego plātaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plan- 1. Cor. 3. C tat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementū dat, Deus. Si carum te Deo putas, & magni ab eo fieri, audi; Viuo ego, dicit Dñs, quia si fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Iere. 22. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, & in manu, quorum tu formidas faciem; & in manu Nabuchodonosor regis Babylonis; (vbi in perpetua peccatorū confusione verseris;) & in manu Chaldæorum. Caue ergo, ne audias spiritum elationis in te loquentem; sed Paulum audi potius, in quo loquitur D Christus: Itaque qui se existimat stare; videat, ne cadat. 1. Cor. 10. Audi Iesum ipsum per discipulum, quem diligebat, admonentem episcopum Philadelphiæ: Ecce venio cito: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Apoc. 3.

HISTORIA.

Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israel pariter. Congregabuntur, non in ciuitatem, aut prouinciam vnam; sed in Ecclesiam, in vnū corpus. Vnū enim

corpus

corpus est, & vna Ecclesia, quãuis per orbem terrarũ late dispersa. Nihil enim erit, (vt ait Cyrill.) quod eos in Ierusalem congregari cogat; quia non veteri ritu Deum colent, sed fide in Christum, & eius lege. Qui sint filij Israel, iã diximus: sed quia nunc addit filios Iuda, intelligimus filios Israel vocari eos, qui conuersi sunt ex gentibus; filios vero Iuda, qui ex Iudæis crediderunt, vt docet Aug. 18. de ciuit. cap. 28. & lib. 22. contra Faust. cap. 89. quem Lyranus, & multi ex recentioribus sequuntur. Significat enim hoc nomine propheta Iudæos credentes vere esse Iudæos, aut filios Iuda: nam incredulos scriptura Iudæos esse negat; nec tanti nominis honore dignatur; quia filium Dei confiteri noluerunt. Apoc. 2. Et blasphemari ab ijs, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ. Simile est illud, quod impio seni dicitur Dan. 13. Semen Chanaan, & non Iuda, species decepit te. Et postea de Susanna, Sed non filia Iuda sustinuit iniquitatem vestram. Eodẽ modo Iudas capitur Zach. 11. Vt dissoluerem germanitatem inter Iudam, & Israel. Nam eam Iudæorum partem, quæ Christo Domino adhæsit, Iudam vocauit, vt suo loco explicabimus.

130 *Et ponent sibimet caput vnum*. Christum scilicet: de quo Ephes. 1. scriptum est; Et omnia subiecit pedibus eius; & ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam. Elegãter autem Christus caput dicitur, quoniã capitis est, ceteris membris prouidere, & ea gubernare, ac ducere. Et qui Christi sunt sapientia sua niti non debent; sed vt membra ductui capitis parere, & quasi pueros, atq; omnium ignaros Christo sese tradere regendos, & gubernandos; vt id de rebus sentiant, & id faciant, quod ille sentiendum, faciendumque docuerit. Vnde pater, Matth. 17. Hic est filius meus dilectus; in quo mihi bene complacui; ipsum audite. Et Dominus ipse, Matt. 23. Nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus. Sed hoc, quod dico, apertius ex Paulo intelligimus, 1. Corinth. 11. Volo autẽ vos scire, quod omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir, caput vero Christi Deus. Hoc est; Vt Christus nõ proprio, sed patris consilio omnia fecit, ac dixit: ita vir consilium, & ductum Christi sequi debet; & mulier consilium, & sententiam viri. Ex quo facile cernimus, necesse esse errare, atque desipere omnino, qui sibi potius credere, & obsequi volunt, quam tanto, ac tali capiti: quod ne verbo quidem vno vnquam à capite suo, id est, à patris sensu recessit. * Omnis sapientia (inquit vere sapiens) à Domino Deo est, & cum illo fuit semper. Et Dominus: Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Ergo qui eum non sequitur; qui hac luce non fruitur; in tenebris ambulat; vt rectè hic quoque dicamus: Si quis ambulauerit in die; non offendit; quia lucem huius mundi uidet: Si autem ambulauerit in nocte, offendit; quia lux non est in eo. Hinc de illis, qui per se sapere volebant, scripsit Apostolus; Euanuerunt in cogitationibus suis; & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Atque eò stultitiæ, & amentiæ venerunt qui se omnium hominũ magistros esse profitebantur; vt addat idem Apostolus; Et mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Quid tantæ cæcitati animi, & obscurationi insipientis cordis consequens erat; nisi, quod statim sequitur: Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis? Sapienter ergo sapiens Paulus: Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat; vt sit sapiens: (hoc est, agnoscat se nihil per se scire, & Christo capite vtatur, ei se regendum committat; & ita erit sapiens:) Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. Scriptũ est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum. Et iterum; Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniã vanæ sunt.

132 *Et ascendent de terra*. Variæ sunt istorũ verborum interpretationes. Chaldæus

Margin notes: Caput. — Locus Pauli. — 131 Eccl. 1. — Ioh. 8. — Iohan. 11. — Rom. 1. — 1. Cor. 3.

dæus ita vertit, Ascendent de terra ca- A
ptiuitatis suæ, id est, desinent captiui
teneri à diabolo. Quod Vatablo, atque
alijs placuit. Mihi non admodum pla-
cet: quoniã cum dicitur; Et congrega-
buntur filij Iuda, & filij Israel, & ponẽt
sibimet caput vnum; iam intelliguntur
egressi è captiuitate, & liberati: nam,
cum captiui erant, quomodo congre-
gari poterãt, aut regem eligere? Quod
si cui placet; poterit ex Exod. 1. confir-
mare. Vbi pro eo, quod nos habemus;
Expugnatisq; nobis, egrediatur de ter-
ra, id est, reuocet se in pristinam liber-
tatem; in Hebr. est, Ascendat de terra. B
Hieronym. ita; Resuscitabuntur quasi
ab inferis mortui, qui in infidelitate
mortui erant. Retinet & hæc interpre
tatio proprietatem verborum: nam si-
cut morientes dicebantur in infernum
descendere. id est, in profundum terræ;
ita qui resurgunt, merito de terra ascen
dere dicentur. Vnde de Samuele quasi
resurgente Pythonissa inquit 1. Rego
28. Deos vidi ascendentes de terra. Sed
obijci potest iã illos resuscitatos intel-
ligi, cum dicitur: Et congregabuntur fi
lij Iuda, &c. Lyranus interpretatur; A-
scendent de terra, id est, multiplicabũ- C
tur fideles per orbem, sicut illa, quæ
pullullant de terra. Nec aliter interpre
tationem suam comprobat, quã quod
vulgariter dicitur de magna multitudi
ne conueniente; Videbatur populus de
133 Ascendere de terra. terra pullulare. * Ego alijs verbis idem
fere dicam cum Lyrano, sed, quod ex
scriptura demonstrabo. Aliud est ascen
dere de terra hac, vel illa: aliud ascende
re de terra, Nam cum certa terra signa-
tur, aut ex præcedentibus intelligitur;
ascendere de terra est ex ea in aliã pro-
ficisci, quæ situ altior est, & ideo ascen-
dendum sit, vt in Palæstinam, siue Iu- D
dæam Gene. vlt. Visitabit vos Deus, &
ascẽdere vos faciet de terra illa. Exod.
13. Armati ascenderunt filij Israel de
terra Aegypti. Sicut, cum è terra pro-
missionis ibant in Aegyptum, diceban
tur descendere, vt Gene. 42. Audiui,
quod triticũ venundetur in Aegypto,
descendite & emite nobis necessaria.
Atque hoc est omnino, quod ex primo
ca. Exod. retulimus, iuxta Hebr. Et pu-

A gnabit in nos, & ascendet de terra. In-
telligimus enim eos loqui de terra sua,
siue de Aegypto, id est, redibunt in lo-
cum; vnde primum huc profecti sunt.
Quare prudenter Hier. vertit; Expu-
gnatisque nobis, egrediatur de terra.
Alioqui ascendere de terra non magis
est è captiuitate exire, quam in captiui
tatem ire. Ascendere autem de terra ni
hil aliud addendo, dicuntur ea, quæ ex
paruis orta principijs crescunt multũ,
& late se per terram effundunt; quoniã
ascendere metaphorice idem est, quod
crescere.

B Vtrumque simul ostendemus. Gen. 134
2. Sed fons ascendebat de terra irrigãs
vniuersam superficiem terræ, id est, per
totam illam terram sese fundebat, &
cunctam irrigabat. Nec mihi dicas אד
non fontem significare, sed vaporem,
aut nubem, quæ de terra oritur, quan-
doquidem nõ Hierony. modo sed etiã
Lxx. Hebraicæ linguæ peritissimi fon-
tem interpretati sunt. Atque ita etiam
interpretabimur verba Exodi; si nihil
subaudiri velimus; Ascendet de terra,
effundet se per totam terrã quasi gens,
quæ certam terram non habet. Ierem.
C 46. Quis est ilte, qui quasi fluuius ascen
dit (id est crescit & effunditur, & inun-
dat terram) & veluti fluuiorum intu-
mescunt gurgites eius? Aegyptus flu-
minis instar ascendit, & velut flumina
mouebuntur fluctus eius: & dicet, Ascẽ
dens operiam terram; perdã ciuitatẽ,
& habitatores eius. Ex his verbis satis
intelligimus, Ascendere idẽ esse quod
crescere, & in omnes partes expandi.
Iere. 47. Ecce aquæ ascendent ab Aqui
lone, & erunt quasi torrens inundans,
& operient terram, & plenitudinem
eius. Et Hamos 8. de captiuis late per
D terram expandendis; Nunquid super
isto non commouebitur terra; & luge-
bit omnis habitator eius, & ascendet
quasi fluuius vniuersus, & eijcietur, &
defluet quasi riuus Ægypti? Eadem re-
petit fere cap. 9. * Igitur filij Iuda, &
Israel in vnam Ecclesiam sub vno rege 135
Christo congregati crescent, & per v-
niuersum orbem sese fundent Euange
lium seminantes, & gentes à tenebris
vendicantes, vt possit dicere Ecclesia;

A finibus terræ ad te clamaui. Quod A
Psal. 60. est apertius apud Isa. 66. Et mittam ex eis, qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Africam, & Lydiam, tenentes sagittam, in Italiam, & Græciam, ad Insulas longe, ad eos, qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, &c. Quod quam verum sit Paulus docet Roma. 10. Sed dico, numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Totam fere hanc de tempore Euangelij prophetiã fusius videbis Ezec. 11. & 37. B

TROPOLOGIA.

Quicunque regem Christum agnoscit, & caput; id est, in quo non suus sensus regnat, sed sensus Christi, det operam vt crescat, & pro suo modulo se in alios diffundat, & illis prosit. Nuntiet, quæ audiuit & vidit, quàm suauis sit Dominus, quàm portabile iugum Christi, quàm bonus Deus ijs, qui recto sunt
136 corde. * Et vt Iosue, & Chaleb metum
Num. 12. adimere conati sunt populo Dei de terra promissionis, quem timidi, & mendaces exploratores iniecerant; ita virtutis difficultate territos, & inania pericula formidantes ad viam terræ promissionis capessendam exhortetur. Compescat murmur cordium, quod oritur contra Deum, quasi rem maxime arduam, & fere inaccessam præceperit, & dicat, Ascendamus, & possideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam. Inueniet multos, qui ducẽ quærant, vt redeant in Aegyptum, ne moriantur in vasta solitudine: talem enim sibi fingunt viam cæli, aut talem eis
Num. 13. esse diabolus persuadet. Dicat; Terra D viuentium, quam petimus, valde bona est: si propitius fuerit Dominus, inducet nos in eam, & tradem humum lacte, & melle manantem. Nolite rebelles esse contra Dominum. Denique doceat, qui sit Christus; parum enim cognoscitur, & ideo parum amatur; impleatur omnis terra scientia Domini, & videat omnis caro salutare Dei nostri, vt in omnibus Ecclesiæ filijs fiat illud. Notus in Iudæa Deus; in Israel ma- Psal. 75.
gnũ nomẽ eius. Et factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. Et illud: In exitu Israel de Ægypto domus Psal. 113.
Iacob de populo barbaro (id est, cũ de potestate diaboli liberãtur filij Dei) Facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius, id est, Gens confitens Deũ, aut terra eius gentis Deo dicatur, & à Deo possidetur, & ex eo fit sancta; & Israel potestas eius, id est, populus, cui Deus imperat, quem dirigit, & gubernat vt populum sibi peculiariter dicatum.

HISTORIA.

Quia magnus est dies Iezrahel. Et hũc 137
locum pro obscuritate sua varie exponunt: dicam paucis quod sentio. Iezrahelẽ, id est, semen Dei vocari populum Dei, iam superius cõfirmauimus. Dies Dies magnus.
vero magnus dicitur more scripturæ, quo Deus magnũ aliquid, & mirabile facit, vt Ioelis 2. Antequã veniat dies Dñi magnus, & horribilis. Ierem. 30. Væ, quia magna est dies illa, nec est similis eius. Apoc. 6. Quoniã venit dies C magnus iræ ipsorum. Quoniã ergo dixit credentes ex Iudæis, & gentibus in vnam Ecclesiam sub vno capite cõgregandos, & per orbẽ expandendos, idq; valde mirabile videbatur; nunc causam indicat, quoniam magnus est dies Iezrahel, hoc est, mirabiliter, & quasi prodigiose hæc faciet; decreuit inusitatum potentiæ suæ opus edere illo die, quo semen Dei, id est, populus credentium, in vnum congregandũ est, & per orbẽ effundendum. Diem autem vocat tempus felicissimum aduentus Christi Domini nostri, & prædicationis Euangelicæ. * Legi quiddam, quod tametsi è sæ- 138
cularibus libris depromptũ est, nõ male ad sacra verba accõmodetur. Dies magnus dicebatur apud veteres Romanos, qui lõgis periculosisq; laboribus finẽ imponit, quod celebris fit, & in memoria hominum versetur. Cornelius Tacitus in vita Agricolæ. Transite cũ expeditionibus, imponite quinquaginta annis magnum diem. Adnotauit hoc Andreas Alciatus lib. 8. parergon cap.

cap. 8. Vbi ita etiam exponit illud Virgilianum.

-- & incipiunt magni procedere menses.

Eclog. 4. Cur igitur non diem magnum populi Dei dicamus eum, qui tot malis finem imposuit, cum vocari cœpit populus Dei, qui ante populus non erat, sed idolis seruiebat: cum misericordiam consecuta est, quæ vocabatur Absque misericordia?

TROPOLOGIA.

Qui alijs vtilis esse cupit, & se ad alios effundere, vt semen Dei congreget, nequaquam terreatur operis difficultate: aut perturbaturi inimici insidias metuat: sciat non esse illud opus suum, sed Dei, magnumque esse diem Iezrahel, Deum potentiam suam ostensurum repellendis diaboli artibus, & cordibus hominum emolliendis. Plantet ipse & riget; Deus incrementum dabit. Meminerit sæpe se legisse; Potés est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Et illud Ezec. 11. Et auferam cor lapideum de carne eorum; & dabo eis cor carneum, vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea, & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.

Matth. 3.

Cap. II.

D ICITE fratribus vestris, Populus meus: & sorori vestræ, Misericordiā consecuta. Iudicate matrem vestrā, iudicate: quoniā ipsa non vxor mea, & ego non vir eius. Auferat fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio vberum suorum: ne forte expoliem eam nudam, & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ: & ponam eam quasi solitudinem, & statuam eam velut terram inuiam, & interficiam eam siti. Et filiorum illius non miserebor: quoniam filij fornicationum sunt, quia fornicata est mater eorum, confusa est quæ concepit eos, quia dixit; Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum. Propter hoc ecce ego sepiam viam tuā

B *spinis, & sepiam eam maceria: & semitas suas non inueniet. Et sequetur amatores suos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inueniet: & dicet; Vadam & reuertar ad virum meum priorem: quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc. Et hæc nesciuit quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum quæ fecerunt Baal.*

C *Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo: & liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius. Et nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorum eius: & vir non eruet eam de manu mea. Et cessare faciam omne gaudium eius, sollenitatem eius, neomeniam eius sabbatum eius, & omnia festa tempora eius. Et corrumpam vineam*

D *eius, et ficum eius: de quibus dixit, Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei. Et ponam eam in saltū, & comedet eam bestia agri. Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, & ornabatur inaure sua, & monili suo, & ibat post amatores*

suos, & mei obliuiscebatur, dicit Dominus. Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem: & loquar ad cor eius. Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Aegypti. Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me Vir meus, & non vocabit me vltra Baalim. Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum. Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter. Et sponsabo te mihi in sempiternum: & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus, & sponsabo te mihi in fide: & scies quia ego Dominus. Et erit in die illa: exaudiam dicit Dominus, exaudiā cælos, & illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel. Et seminabo eam mihi in terram, & miserebor eius, quæ fuit
Absque misericordia. Et dicam,
Rom. 9. *Non populo meo, Populus meus*
2. Pet. 2. *es tu: & ipse dicet, Deus meus es tu.*

2 *Dicite fratribus vestris, Populus meus.* Locus est tot difficultatibus implicatus, vt nō mireř in eo exponendo varietatem sententiarum, quarum iudicium lectori relinquēs dicam quod verisimillimum puto. Principio ne per incerta vagemur, non est dubium, quin fratres, & sororem eos ipsos intelligat, de quibus c.

A 1. dixit; Et erit in loco, vbi dicetur eis, non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis. Docet enim hoc manifeste Paulus vbi ait: Sicut in Hosee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam, & nō misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco, vbi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Rom. 9.
2 * Igitur ijdē omnino sunt, qui vocabuntur filij Dei viui, & quos vocari iubet populum suū, & misericordiam consecutam. Quam B ob rem non possumus aliter exponere, quam apostolus exposuit, ne aberremus à sensu Spiritus sancti, qui & in propheta, & in Apostolo locutus est. Qui sint autem hi, ego non ab expositorum varietate quæram, sed à Paulo, per quem mihi Spiritus sanctus idem semper & sui similis exponit, quod dixerat per prophetam. Sunt hi populus gētilium; ait enim apostolus; Quos & vocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Hosee dicit; Vocabo non plebem meam, &c. Duo proposuit, vocandos esse quosdam ex Iudæis ad gra- C tiam Euangelij, & vocandum esse populum gentium. Hoc, quod posterius erat, & creditu difficilius, prius probat verbis Hoseæ. De paucitate autem Iudæorum vocandorum continuo Isaiam testem citat: Isaias autem clamat pro Israel. Si fuerit nūmerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Ita Hieron. intellexitq. 10. ad Hedibiam, & Augustinus lib. 1 ad Simplicianum versus finem.
3 * Adde quod Iudei non sunt vocati, Nō populus meus, donec Christi, & apostolorum prædicationi obstinate restiterunt, nam & Ba- D bylone dicti sunt populus Dei, vt paulo ante diximus contra Ruffinum: & cum Christus venit, ait Zacharias; Quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ. Et eodem miracula faciente dicebant homines; Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. Quare quod in hunc locum Pauli Origenes, & Theodoretus commenti sunt, Prophetam minime de gentibus loqui; sed de Iudæis, Paulumque hinc ita argumentari.

Luc. 1. Luc. 7.

tari. Sicut Iudæi qui ob idololatriã iam non erant populus, per pœnitentiam, & fidem Christi populus Dei vocãtur, ita & vos o gentes eritis populus Dei: nequaquam cõgruit cum Apostoli sensu, qui aperte verbis Hoseæ probare contendit gentes vocatas esse ad Euangelium. Multo melius ibidem Chrysostomus: Quis enim (inquit) non fuerit populus, apertum est, nimirum gentes: & quæ non fuerit dilecta, eædem scilicet; veruntamen prædixit illas, & populum futuras & dilectum, & filios Dei. Idem dixit in homil. de expositione Psalm. 22. & 116. Eadem est sententia Ambrosij (si modo is author est) Theoph Oecumenij, Theoduli presbyteri, Anselmi in eundem locum, Prosperi Aquitanici li. 2. de vocatione gẽt. cap. 18. Aug 22. contra Faust. cap. 89. &
4 lib. 18. de ciuit. cap. 28. & aliorum. * Video tamen quid sacrarum literarum studiosus possit obijcere, primam Petri epistolam scriptam esse ad eos, qui ex circuncisione crediderant, vt authores sunt Euseb. lib. 3. Ecclesiast. hist. cap. 4. & in eiusdem epistolæ comment. Didymus Alexandrinus, Oecumenius, Caiet. Titelma. Erasmus; in cuius tamen cap. 2. hæc eadem Hoseæ verba ad illos referuntur, ad quos epistola scribitur. At ego nego ad Iudæos scriptam esse; scriptam ad gentes dico cum August. 22. contra Faust. cap. 89. & 18. de ciui. c. 28. (vbi ait Apostolos hæc intellexisse de vocatione gentium, loquitur autem de Petro, & Paulo) cum Beda, S. Thoma, glossa, & Lyrano, id est, ad quosdam Christianos ex gentibus, qui persecutione infideliũ fugati in alienas regiones aduenerant. Quod verum esse intelliget, qui attentius epistolam legerit. Nam illa verba: Vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum; multo magis proprie in gentes conueniunt. Addit statim, Qui aliquãdo non populus, nunc autem populus Dei, qui non consecuti misericordiam, nunc autem mi-
5 sericordiam consecuti. * Non dicit; Nõ populus Dei, vt Hoseas, & Paulus, (quod tamen ostendimus de Iudæis nunquam esse dictum) sed qui aliquando Non populus; quod proprie de gentibus dicitur; quas, quia nullius apud Deum pretij sunt, scriptura non esse dicit, vt Hester 14. Ne tradas Domine sceptrum tuum ijs, qui non sunt. Deinde cap. 4. ait itidem Apostolus: Vt iam nõ desiderijs hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est, in carne viuat, temporis. Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, &c. Vbi non obscure indicat illos ante conuersionẽ suam gentiles fuisse.

Prima Petri Epistola ad quos scripta.

His ita explicatis, oritur sane diffici- 6
lis quæstio. Cùm dicit propheta, Dicite fratribus vestris, & sorori vestræ, &c. sine dubio ad duos pueros, & ad puellã alludit, qui nati sunt sibi ex Gomer, vt indicant nomina in contrarium versa, Populus meus, & Misericordiam consecuta. Sed cum hi decem tribus significent, vt iam diximus; quomodo nunc credentes ex gentibus significare dicimus ex Paulo? Hinc totius loci explicatio pendet. Primum in Hebræo nunc legimus, non, Sorori vestræ, sed, Sororibus vestris, לאחותיכם, quo modo recentiores interpretes omnes verterunt. Quam lectionem si recipimus, facile respondebimus prophetam non alludere ad suos filiolos, neque ad decem tribus; sed fratres, & sorores vocari credentes ex gentibus. E contrario LXX. vtrobique singulari numero verterunt; Dicite fratri vestro, & sorori vestræ: quod eodem modo intelligi potest, dicemus enim singularem positum esse pro plurali. Tametsi & in quibusdã Græcis codicibus inuenio; Dicite fratribus vestris, & sorori vestræ, vt in Cõ-
plutensi, & in Regio. * Sed quid videre 7
potuerunt isti interpretes, quod Hieronymus non videret? Certe illi non viderunt, quod ipse vidit, duos fuisse filios prophetæ: ideoque recte dici; Dicite fratribus vestris, filiam vero vnicam, ita verti debere, Sorori vestræ. Nec id quidem contra consuetudinem Hebræorum. Nam, vt omittam LXX. etiam vertisse sorori vestræ, Chaldæus omnino singulari numero accepit. Ita enim habet, Dicite fratribus vestris, popule mi, conuertimini ad legem meam, & congregationis vestræ miserebor. Pro eo

quod est:Et sorori vestræ, misericordiā
consecuta,ipse reddens sensum, quem
putauit aptiorem; dixit singulari nume
ro ועל כנשתכון ארחם, id est con
gregationis vestræ miserebor. Denique
si scriptum esset לאחותכם nemo
dubitaret interpretandum esse, Sorori
vestræ, אחות enim sororem signifi-
cat:sed quoniam legimus לאחותיכם
& litera י nota solet esse pluralis nume
ri,interpretantur,Sororibus vestris. At
ego ostendam eandem literam in eo-
dem nomine positam, vbi nullus infi-
cietur singularis numeri habere signifi-
cationem. Genes.34.vbi legimus; Non
possumus facere quod petis, nec dare
sororem nostram homini incircunci-
so, nonnulli codices habent אחותינו.
Et Can. 8. Quid faciemus sorori no-
stræ, לאחותינו. Cum ergo vtroque
numero vertere liceret, multo melius
Hieronymus, & eruditius, quam noui
interpretes, vertit, Sorori vestræ, quia
8 vnica erat filia.* At, dum vulgatā trans
lationem defendimus,difficultatem au
gemus, quæ iuxta nouam translationē
sublata videbatur. Quomodo ergo
quod de filijs prophetæ, & de decem
tribubus dicitur, ad gentes cum Paulo
transferimus?Decem tribus à Deo reie
ctæ,& inter Medos, Persasque ab vbe-
ribus Dei ablactatæ, id est,à doctrina le
gis,& prophetarum,commistæ sunt in-
ter gentes, & didicerunt opera eorum,
ac forsitan seruierunt etiam sculptili-
bus eorū,vt merito dictę sint לא עמי,
id est, Non populus meus. Legimus
enim in hoc ipso propheta ca.9.Reuer-
sus est Ephraim in Ægyptum,& in As-
syrijs pollutum comedit.Non libabunt
Domino vinum, & non placebunt ei.
Sacrificia eorum quasi panis lugētium,
&c.Et Hierony.ibi ait: Cum autem fue
rint in Chaldæa absq; templo, & absq;
altari,non libabunt Domino vinū, sed
dæmonibus; & non placebunt ei,qui li
bant dijs alienis;& qui in captiuitate re
tinentur ab Assyrijs, idolothyta come-
dunt,& quasi panis lugentiū sunt. Ideo
merito per decem tribus significantur
omnes gentes, quæ non erant populus
Dei, & quarum impietatis decē tribus
participes erant:Quod initio cap.3.fa-

A tetur Cyrillus,cum cap.1.de filijs Israel
exposuerit, vt de vtrisque prophetam
exponendum esse intelligamus. * Iam 9
ex his sensus patet. O vos,viri Iuda,no
lite alienas à vobis putare decē tribus,
& gentes; fratres vestri sunt, quia ad
Christum conuertentur,vocate eos po
pulum meum,& misericordiam conse-
cutos,decreui enim eorum misereri, &
eos ad Euāgelium adducere. Et hoc est,
quod in fine huius capitis inquit;Et se-
minabo eā mihi in terra, & miserebor
B eius, quæ fuit Absque misericordia. Et
dicam.Non populo meo,populus meus
es tu;& ipse dicet,Deus meus es tu.Ita-
que fratres vocat,(quod ad gentes atti
net) non quod iam essent,sed quod ele
cti essent à Deo, vt essent fratres: sicut
Iohan.c.11.Sed cum esset pontifex an-
ni illius,prophetauit,quod Iesus mori-
turus erat pro gente; & non tantū pro
gente,sed vt filios Dei,qui erant disper
si,congregaret in vnū.Filios Dei voca-
uit,qui adhuc erant in gentilitate,vētu
ri tamen erant ad Ecclesiam iuxta Dei
prædestinationem.Ita quoque locutus
C est Isa. cap. 66. Et annuntiabunt gloriā
meam gentibus;& adducent omnes fra
tres vestros de cunctis gentibus,&c.
* Quod autem decē tribus, tametsi re- 10
iectæ erant à Deo,participes futuræ es-
sent gratiæ Euangelij,sæpe à prophetis
prædictū est,vt ab Hos.cap.11.ab Ezec.
c.37.&c. Quæres,quando hoc futurum
esset? Equidem prædicantibus Apostolo-
lis multos ex eis credidisse arbitror.
Prædicarunt enim apud Persas, & Ba-
bylonios Apostoli Simon,& Iudas, vt
docet Habdias lib. 6.historiæ apostoli-
cæ, & innumerabilem hominum mul-
titudinem conuerterunt ad fidem. Et
D postea fortasse alij conuersi sunt. Sed in
tegra conuersio in finem vsque sæculi
differtur,vt cap.3.dicemus.Si vero quis
neget hoc fieri posse, quoniam dictum
est; Non addam vltra misereri domui
Israel:in promptu est responsio. His ver-
bis dura corporis captiuitas prędicitur,
& reditus in patriam negatur,vt ex cō-
trario intelligitur; Et domui Iuda mi-
serebor. Sed animæ liberatio, & mani-
festatio, atque obedientia Euangelij
non adimitur.Sed vrget adhuc difficul-

tas.

tas. Ex superiori interpretatione con-
stat, hunc esse sensum; Dicite fratribus
vestris, id est, dicite decem tribubus, &
gentibus, quæ per duos filios Hoseæ,
per filiamque significatæ sunt. At filios
Hoseæ significare decem tribus omnes
consentiunt; significare autem populũ
gentium nec quisquam fortasse dixit,
nec posse dici videtur. Quomodo enim
ille vocetur Iezrahel, quia visitandus
erat sanguis Iezrahel super domũ Iehu?
quomodo dicatur ablactatus, qui sem-
per à Deo recesserat? Et quamuis dice-
remus hunc populum aliquando cum
Deo fuisse, ante scilicet, quam ad idola
declinaret, quomodo dicere possumus
natam esse prophetæ filiolam, vt futu-
rum significaret, quod ante plurimos
11 annos factum fuerat? * Possemus hanc
difficultatem minimo negotio diluere
in hunc modum. Filij Hoseæ tantum
fuere signum decem tribuum, vt pro-
bat argumentum: sed decem tribus si-
gnum sunt gentilitatis, quæ similiter
non erat populus Dei: ideoq; quod de
decem tribubus dicitur, de gentilitate
quoque dictum putandum est. Quod si
dicas; Non ergo literalis sensus est de
gentibus, sed allegoricus; fatebimur:
Sæpe enim Apostoli verba veteris scri
pturæ allegorice explicanr. Sed iam il-
le sensus allegoricus nõ minorem vim
habet ad confirmationem dogmatum,
quam literalis; quoniam ab ipsa scriptu
ra traditus nobis est. Sed melius fortas-
se dicemus, & hunc Apostoli sensum
de gentibus esse literalem, fuisseque fi-
lios Hoseæ signum non solum decem
tribuum; sed etiam populi gentium,
quatenus in quibusdam cum decem tri
bubus conueniebat, vt in eo quod eius
captiuitas penes potestatem diaboli
diu duratura erat, vsque ad prædica-
tionem scilicet Euangelij, quod perti-
net ad primum filium; & in eo, quod
vsque ad idem tempus futurus erat
idem populus gentium Absque mise-
ricordia, & vocandus, Non populus
Dei, quod pertinet ad filiam, & ad al-
terum filium.
12 * Et ideo fortasse cap. 1. dictum est:
Vade, sume tibi vxorem fornicationũ;
& filios fornicationum, quia fornicans

A fornicabitur terra à Domino: non di-
xit; Terra hæc, aut terra Israel, sed ter-
ra, vt & decem tribuum terram com-
prehenderet, & gentium. Nam & gen-
tilitas vxor Dei fuerat antequam ido-
lolatriæ sordibus sese contaminaret. At Regula.
nequis miretur, sciat interdum in scri-
ptura fieri, vt vna res duorum simul fi-
gura sit, vt docet August. epistola 99. ad
Euodium, nec solum similium, sed etiã
contrariorũ; vt diluuium (eodem Aug.
authore) figura fuit malis supplicij vlti
mi iudicij; fidelibus vero sacramenti ba
B ptismi. Et petra Christum significans
duorum signum est, & ædificij spiritua-
lis fidelibus, & offensionis infidelibus.
Huc nos deduxit Paulus prophetæ nõ
stri verbis vsus, atque ita solet semper:
altissimos enim sensus in verbis simpli
cibus latẽtes, quasi intento digito pro-
cul indicat, & ansulam quandã præbet,
vnde non sine multo labore, sed ma-
gna tamen cum voluptate recondita
spiritus, & prophetarum mysteria te-
neamus. * Ex his iam intelligitur, quod 13
iure mouere lectorẽ poterat, cur vna,
& eadem gentilitas per tres prophetæ
C filios significetur: nempe quod in pri-
mo captiuitas sub potestate diaboli ostẽ
ditur, in secundo diuturnitas, & miseria
captiuitatis, in tertio quod esset popu-
lus alienus à Deo. Quærat demum quis-
piam, si propheta de decem tribubus,
deq; gentibus loquitur, quomodo Pau
lus de solis gentibus interpretatus est?
Respondeo, fortasse Paulum gentium
nomine decem quoque tribus intelle-
xisse, quæ nihilo differre videbantur à
gentibus, quarum se peccatis, & idolo-
latria implicauerant. Vel certe assum-
psit magister gentiũ ex propheta quan-
D tum ad rem, quã agebat, satis erat, idest,
ad vocationem gentium confirmandã.
Superest, vt Apostoli verba concilie- 14
mus cum propheticis: nã verba illa; Vo
cabo non plebem meam, plebem meã,
& non dilectam, dilectam, &c. in Hosea
non videmus. Ad huius loci, & aliorum Regula.
intelligentiam sciamus hanc esse apo-
stolorum, & Euangelistarum consue-
tudinem, vt testimonijs veteris testa-
menti referendis crebro non verbo-
rum ordinem sequãtur, sed sensum. Ita

Hier. adnotauit in libello de optimo A
genere interpretãdi ad Pammachium,
& lib. 1. comment. in epistolam ad Ga-
lat. ad finem, & in Matth. cap. 27. & in
epist. ad Ephesin illud; Propter hoc re-
linquet homo patrem, & matrem, &c.
& q. 2. ad Algasiam, & alibi sæpe. Quod
igitur ait; Vocabo non plebem meam,
totidem verbis dixit in fine huius cap.
propheta; Et dicam Non populo meo,
15 Populus meus es tu. * Illud etiam, Et
non dilectam, dilectam, apud LXX. in-
uenimus, quos frequenter apostoli se-
quuntur, qui ibidem verterunt, Καὶ ἀ- B
γαπήσω τὴν οὐκ ἠγαπημένην, id est, Di
ligam non dilectam, quod perinde est,
ac si diceret; vocabo non dilectam dile
ctam: nam ex eo, quod res quæque est,
habet appellationem. Vnde sæpe voca-

Vocari Regula.

ri dicitur hoc, aut illo modo, non tam
quod illud nomen habitura sit, quam
quod re vera conuenit ei, quod nomi-
ne significatur. Vt Isa. 9. Et vocabitur
nomen eius, Admirabilis, Consiliarius,
Deus, Fortis, Pater futuri sæculi, Prin-
ceps pacis. Et cap. 8. Voca nomen eius,
Accelera, spolia detrahe, festina præda
ri. Non omnia hæc nomina Christus C
habuit, omnia tamen, quæ illis signifi-
cantur, habuit. Non tam igitur prædi-
xit Isaias his nominibus esse appellan-
dum, quam vere eum futurũ quidquid
16 hæc nomina significant. * Eadem
ratione illud: Et non misericordiam
consecutam, misericordiam consecu-
tam, dicemus esse vbi pro eo, quod
nunc ex LXX. referebamus; Et diligam
non dilectam, tam in Heb. quam in no-
stra translatione legimus: Et miserebor
eius, quæ fuit Absque misericordia. Ean
dem horum omnium verborum senten
tiam continet quod nunc interpreta- D
mur; Dicite fratribus vestris, Populus
meus, & sorori vestræ, Misericordiam
consecuta. Nam hoc quid aliud est, quã
Non populus meus erit Populus meus,
& Non misericordiam consecuta erit
misericordiam consecuta? Et istud tan-
tundem valet, ac si diceret, Vocabo nõ
plebem meam plebem meam, & non
misericordiam consecutam misericor-
diam consecutam. Si verborum ordinẽ
mutatum dicas, scito apostolos non de
ordine verborum, aut de verbis, sed de
sensu solere esse solicitos. * Sed quæri- 17
tur, cur Apostolus duo dixerit, id est,
& non dilectam, dilectam, & non mise-
ricordiam consecutam, misericordiam
consecutam, cum propheta vnum dixe-
rit: Miserebor eius, quæ fuit Absque mi
sericordia? Si dicas alterum sumpsisse
ex Hebræo, alterum ex LXX. adhuc pu
gnat eadem ratio, quod LXX. non duo
dixerunt, sed vnum; Diligam non di-
lectam, ita interpretantes illud vnum,
quod erat in Hebr. Miserebor eius, quæ
fuerat Absque misericordia. Respon-
deo, olim apud Paulum non duo fuisse
scripta, sed vnum; Vocabo non plebem
meam, plebem meam, & non dilectam,
dilectam, vt quidem multis, grauissi-
misque authoribus placuit. Et statim se
quitur, Et erit in loco, vbi dictum est
eis, &c. Ita legit Orig. in eius loci com
mentarijs, & Ambros. (si is author est)
& Chrys. & Theophyl. & Theodor. &
Oecumen. & Theodulus, & Sedulius.
Ita etiam hunc locum referunt Cypr.
lib. 1. Contra Iudæos cap. 19. Hieron.
q. 10. ad Hedibiam, Ruffinus hic, Aug.
22. contra Faust. cap. 89. & lib. 1. ad Sim
plicianum versus finem, & hodie ita ha
bent plurimi, atque emẽdatissimi Græ-
ci codices, vt Complutensis, Rob. Ste-
phani, Basiliensis, & alter Frobenianus,
& Regius nuper excusus Antuerpiæ.
* Quamuis idem Hier. in cap. 1. hu- 18
ius prophetæ ita refert verba Apósto-
li; Vocabo non plebem meam, plebem
meam, & non misericordiam consecu-
tam, misericordiam consecutam, nec
ponit illud; Et non dilectam dilectam.
Cur id fecerit, dicam, vt veritas magis
elucescat. Hieronym. in fine 1. cap. de il
lis verbis; Voca nomen eius Absque
misericordia, ait, Pro οὐκ ἠλεημένη, id
est, Absque misericordia, in quibusdam
fertur exemplaribus οὐκ ἠγαπημένη, id
est, Non dilecta: sed veriora sunt exem
plaria, quæ habent, Absque misericor-
dia. Hanc codicum varietatem & ho-
die ex parte videmus: nam vbi ait: Et
sorori vestræ, Misericordiam consecu-
ta, Complutẽsis, & Regius Antuerpien-
sis habent, Et sorori vestræ, ἠγαπημένῃ,
id est, dilecta. Et inferius: Et diligam nõ
dilectam.

dilectam. Immo & cap. 1. habent: Voca nomen eius, Absque misericordia, quia non addam vltra diligere domũ Israel.
19 * At codex ab Aldo Manutio excusus nusquam habet diligere, sed misereri. Voca nomen eius, οὐκ ἐλεημένη, quoniam non addam adhuc ἐλεῆσαι, id est, misereri domus Israel. Et: Et ablactauit τὴν οὐκ ἐλεημένην, id est, eam, quæ erat Absque misericordia (pro quo alij codices habent τὴν οὐκ ἠλεημένην, quo nomine etiam vtuntur, vbi dicitur, Voca nomen eius Absque misericordia.) Et cap. 2. Et sorori vestræ ἐλεημένη, misericordiam consecuta. Et ad extremum capitis; καὶ ἐλεήσω τὴν οὐκ ἐλεημένην, miserebor eius, quæ non fuerat consecuta misericordiam. Hanc Aldini codicis lectionem Hieronymus maxime probat, eamque alteri præfert, & ita ipse transtulit: Nec refert quod aliter retulerit q. 10. ad Hedibiam; crebro enim Hieronymus refert verba scripturæ, vt tunc in vulgata temporũ illorũ translatione legebantur, & crebro eadem refert iuxta suam nouam translationem.
20 * Quare non est dubium apud Paulũ quædam etiam exemplaria habuisse, Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam, vt hodie videmus in Syriaco interprete. Quæ lectio sine dubio multo probabilior est ea, quam Orig. Chrysost. & ceteri, quos nominaui, secuti sunt; quoniam ex æquo respondet Hebrææ. Accedit Petri Apostoli Authoritas, qui eã quoque probauit; Qui aliquando (inquit) Non populus, nunc autem populus Dei, qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. Existimo igitur LXX. & Paulum quod erat in Hebræo posuisse. Sed cum alia exemplaria LXX. haberent, Et diligam nõ dilectam, aliquis fortasse apud Paulum in margine apposuit; Et non dilectam dilectam, quod paulatim in
21 contextum translatum est. * Nam illud ex tot exemplaribus, & ex tot authoribus comitans videtur, non scripsisse Apostolum vtrumque; sed alterum. Si autem alterum, cur non potius dicamus scripsisse, quod erat in Hebræo, & in emendatioribus codicibus LXX. præsertim cum octo libri Latini manuscripti dicantur non habere illud; Et non dilectam dilectam, vt in Biblijs à Plantino excusis adnotatum est. Nisi quis forte vellet dicere vtrumque Paulum dixisse, quoniam רחם, quo verbo vsus est propheta, misericordiam, & amorẽ sua significatione comprehendit: cum alioqui misereri possimus eorum etiã, quos non amamus, vt,

——— *Quis talia fando* 2. Æneid.
Myrmidonum, Dolopumve aut duri miles Vlyssi
Temperet a lacrymis? Et, 11. Æne.
Quicunque Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus.

Idque ego libenter dicerem propter consensionem multorum codicum Latinorum, qui habent, Et non dilectam dilectam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam; nisi ab ipsis Latinis patribus didicissem, nouam esse hanc lectionem in codicibus Latinis, id est, ab Hieronymo, Augustino, Ruffino, idque multi manuscripti hodie testentur. Quod vero Paulus dicit, In loco, in quo dictum est eis, cum propheta dicat, In loco, in quo dicetur eis, secutus est Apostolus editionem LXX. quæ tunc in omnibus Ecclesijs legebatur, & ad sensum nihil pertinet hoc ne, an illo modo dicas, cum præsertim prophetico more & præterita pro futuris, & pro præteritis futura sæpe ponantur.

TROPOLOGIA.

Hinc profecto discimus nullius de- 22
sperandam esse salutem, quantumuis à Deo reiectus, & omnibus flagitijs coopertus appareat. Vt enim ægroti desperati à medicis, & relicti sæpe Deo melius medente sanantur; ita, ac multo facilius, multoque sæpius qui ita à virtute, & à vita recesserunt, vt omnino perituri viderentur, diuinæ bonitatis opera, & potestate in nouam vitam, & in no-

in nouos homines mutantur. In corporis morbis.

Ouid.j.de Ponto. Eleg.4. *Non est in medico sẽper, releuetur vt æger*
Interdum docta plus valet arte malum.

Eccl.10. Et, Languor prolixior grauat medicum, breuem languorem præcidit medicus. Aut enim de corporis languore sermo est, aut certe medicum hominẽ dicit, cuius & ars, & potestas perangustis finibus concluditur. At medico illi, Matth. 9. qui de se ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus nullus est grauis morbus, nulla difficilis curatio:
23 * Mulier, quæ erat in sanguinis fluxu ab Luc.8. annis duodecim, erogauerat in medicos omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari: sed vbi accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti Iesu, cõfestim stetit fluxus sanguinis eius. Quid est mulier sanguinis fluxum patiens, nisi anima, in qua fit illud: Hos.4. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerũt, & sanguis sanguinem tetigit, id est, peccatũ peccato accessit? A quo sanguine mundari cupiebat Dauid, cum dicebat: Psalm.50. Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ. Hæc quantumuis hominũ opem quærat, quantumuis philosophorum libros euoluat, in quibus ipsi putabant reposita esse medicamenta vitiorum, vnde illud Cicer. 5.Tusc. O vitæ philosophia dux, o virtutum indagatrix, expultrixq; vitiorum: erogabit omnem substantiam ingenij, virium, temporis, nec ab illis poterit curari At si supplex accedat ad Iesum per humilem peccatorum cõfessionem, & virtutem eius per sacramenta participet, confestim stabit fluxus sanguinis, & amissam sanitatem, roburque recuperabit.
24 * Quare merito Dauid, cum petebat liberari de sanguinibus addidit; Deus salutis meæ, id est, qui solus salutis meæ author esse potes. Et Psal.102. Benedic anima mea Domino, & omnia, quæ intra me sunt, nomini sancto eius, &c. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Nullum morbum excepit, quamuis lethalis, quamuis vetus, quamuis desperatus, & deploratus esset. Ne ergo desperemus in aliorum Rom.4. peccatis, sed, vt Abraham, contra spem in spem credamus. Neminem, dum hic viuit, quasi immundum, & à Deo relictum reijciamus, aut à nobis alienum putemus; fratres putemus omnes, qui possunt Dei esse filij, & fraterne cum eis agamus. Vnde apostolus; Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati: ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem. (Nũquam in hac vita peccatori desperandum. 2.Tim.2.)
25 * Ac multo quidem minus salutis nostræ spem abijcere debemus, quamuis nos à Deo alienissimos videremus, & peccatorum, ac desperationis procella pene obrutos Ionã imitemur, qui de ventre piscis clamabat, & dicebat: Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me: de ventre inferi clamaui, & exaudisti vocem meam. Ion.2. Atque hæc periculosissima desperationis tentatio in ijs solet esse potentior, qui post multorum annorum ieiunia, & labores, post multa Dei beneficia in peccata labuntur, à quibus se longissime abesse existimabant. Mirentur id, qui hominis naturam, & infirmitatem non norunt, qui putant confirmationem gratiæ habere, quicunque gratiam habent. Num aut sanctior, aut Deo carior eras ante hæc peccata, quam Dauid, cùm & in adulterium, & in homicidium incidit? Quid ille tum? putauit ne se iam à Deo abiectum, aut aditum sibi salutis præclusum? Agnoscit peccatum; videt, quid sit homo sine Deo; plenus dolore 2.Reg.12. simul, & spe, ait; Peccaui Domino.
26 * Discedit inde; laborat in gemitu suo; lauat per singulas noctes lectum suum, Psalm.6 lacrymis suis stratum suum rigat. Deinde confidenter ait ijs, à quibus & in peccata coniectus ante fuerat, & post peccata in desperationem eum conijcere tentabant: Erubescant, & conturbentur vehementer omnes inimici mei, conuertantur, & erubescant valde velociter. An tu diabolo credes mendaciorum authori diuinæ misericordiæ fontes contegenti, & salutis spem adimenti? Ego nec angelo te crede-

credere volo, si id dicat. Dicam amplius, nec Deo ipsi quem damnationē tibi prædicentem audires. Non sane quod aut Deus mentiri possit, aut angelus Dei: sed quod cum hæc audires, non præfinitam, & certam sententiam Dei, sed comminationem ad terrorem tuum, & ad vtilitatem tuam te audire deberes iudicare. Dauidi Nathan pro-
2. Reg. 12. pheta loquitur: Verumtamen quoniā blasphemare fecisti inimicos nomen Domini; propter verbum hoc filius, qui natus est tibi, morte morietur.
27 * Desperauit ne Dauid salutem filij audita Dei voce per prophetam? Percussit quoque (inquit) Dominus paruulum, quem pepererat vxor Vriæ Dauid, & desperatus est. Desperant medici, sed non desperat Dauid, etiam propheta mortem prædicente. Deprecatusque est Dauid Dominum pro paruulo, & ieiunauit Dauid ieiunio, & ingressus seorsum iacuit super terram. Qua spe hoc faciebat, cùm Deus moriturum esse prænuntiasset? Ipse seruis suis ait: Propter infantem, dum adhuc viueret, ieiunaui, & fleui, dicebā enim; Quis scit si forte donet eum mihi Do-
Ionæ 3. minus, & viuat infans? Clamat Ionas. Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur. Terrentur Niniuitæ, sed non despondent animum: indicunt ieiunium, & aiunt: Conuertatur vir à via sua mala, & ab iniquitate, quæ est in manibus eorum. Quis scit si conuertatur, & ignoscat Deus, & reuertatur à
Cap. 20. furore iræ suæ, & non peribimus? In libro quoque Iudicum, vt alia omittamus, extat pulcherrimum diuinę bonitatis argumentum, quo non solum cadentem spem sustentare, sed lapsam etiam, atque deiectam mirabiliter eri-
28 gere possimus. * Orant afflicti, & oppressi ab hostibus filij Israel dicentes; Peccauimus tibi quia dereliquimus Dominum Deum nostrum, & seruiuimus Bahalim. Quibus locutus est Dominus; Numquid non Ægyptij, & Amorrhæi, &c. oppresserunt vos; & clamastis ad me, & erui vos de manu eorum? Et tamen reliquistis me, & coluistis deos alienos; idcirco non addam vltra, vt vos liberem. Ite, & inuocate deos quos elegistis, ipsi vos liberent in tempore angustiæ. Quis hic non putaret esse desperandum? Dixeruntque filij Israel ad Dominum; Peccauimus, redde tu nobis quidquid tibi placet, tātum nunc libera nos. Quæ dicentes omnia de finibus suis alienorum deorum idola proiecerunt; & seruierunt Domino Deo, qui doluit super miserijs eorum. Illud primum curemus, vt idola, & deos alienos proijciamus, id est, peccata & quidquid nobis ansam peccandi præbebat, nihil huiusmodi in finibus nostris maneat: & quamuis obsurdescere Dominus videatur, assiduis clamoribus à nobis excitetur: dicamus sine intermissione: Exurge, quare obdormis Domine? Exurge, & ne repellas in finem. Non enim sunt viæ illius, sicut viæ nostræ, flectetur sine dubio, & dolebit super miserijs nostris. Psalm. 43.

HISTORIA.

Iudicate matrem vestram iudicate. Magna pars obscuritatis prophetarum ex eo oritur, quod sæpe diiudicari nōn potest de quo tempore loquantur. Nam si de hoc tempore, sic exponentur; si de illo, multo aliter. Ita si in tempore erratum fuerit, totam expositionem aberrare necesse erit. Hæc difficultas est in his verbis maxima, altera, vtrùm ad decem tribus loquatur, an ad duas? Tertia, quomodo hæc cum præcedentibus connectantur. Has obscuritatis causas passim in propheticis libris inueniemus: quas qui non explicat, frustra in prophetarum intelligentia, aut interpretatione laborabit. Vt ergo simul hæc tria, quantum Deus dare dignabitur, aperiamus; nōn desunt graues authores, qui velint hęc ad tempus Christi referri, præcipique fidelibus ex illo populo, vt matrem suam arguant, id est, synagogam; atque ad hunc sensum totum caput exponunt. Quibus nonnihil fauere videtur Isychius lib. 6. in Leuit. exponens illud capitis 21. Quia sanctus ego sum: & illud, quod statim sequitur: Sacerdotis filia, si deprehensa fuerit in stupro, &c. 29 Vnde obscuritas in prophetis

30 * At Hiero. non obscure docet allegoricum esse hunc sensum; historico autem

tem de tempore suo loqui prophetã, ac dici hæc viris iustis, qui tunc erant in illo populo, vt matrem synagogam reprehendant, quod à Deo vxor ducta, iterum se adulterijs, id est, idololatriæ sordibus inquinasset. Ita Hieron. Lyra, & alij. Et vere hoc voluit propheta, vt ex verbis ipsis ostendam. Primum fornicationes, & adulteria, quorum hic meminit, apud prophetas multo magis proprie significant cultum idolorum, quam alia peccata, vt passim videmus. Tempore autem Christi, & postea nulla idola coluere Iudæi, vt cap. 3. videbimus: immo neque post egressum è Babylonica captiuitate. Ex quo fit hæc verba nequaquam de tempore illo posse intelligi. In eo etiam quod in hoc capit. legimus: Vadã post amatores meos, qui dant panes mihi, &c. Certum est amatores vocari alias nationes, quarũ deos filij Israel colebant spe lucri, vt dicemus, & voluptatũ, quod Christi tempore non fecerunt. Et quæ sequuntur: Ecce ego sepiam viam tuam spinis, &c. nequaquam possunt ad eũ sensum accommodari, vt videbimus.
31 * Præterea prius hic propheta describit calamitates, quibus populus affligẽdus erat; deinde eius felicitatem. Hæc autem felicitas contigit huic populo tempore apostolorũ, vti Paulus exposuit; Quos & vocauit nos non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus; sicut in Hosee dicit, &c. Vbi refert verba, quæ sunt in fine huius capit. Ergo necesse est priora intelligi de malis, quæ passa est synagoga ante aduentum Christi; nam post eum nihil tale passa est ante prædicationem apostolorum, quale hic describitur.

Nunc ad verba veniamus, *Iudicate matrem vestram, &c.* volunt fere isti authores quos pro hac sententia, quam sequor, paulo ante nominaui, hinc nouum caput incipere, vt iam alijs loquatur propheta, hoc est, non ijs, qui crediderant ex Iudæis, & gentibus, quibus loqui cœperat, sed bonis, & iustis viris, qui Hoseæ tempore viuebant.
32 * Sed fateor mihi valde durum videri alijs dici; Dicite fratribus vestris, populus meus, &c. & alijs nunc; Iudicate matrem vestram. Omnino contextura ipsa poscere videtur, vt ijsdem in vtrisq; verbis prophetam loqui intelligamus. Quibus nam? Non sane viris decem tribuum; nam de his postea ait: Et miserebor eius, quæ fuit Absq; misericordia, & dicã non populo meo populus meus es tu: quod ostendimus non de gentibus modo; sed etiam de decem tribubus necessario accipi debere. De duabus igitur tribubus loquitur, quæ erãt in Iudæa, post quarum conuersionem ait: Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius, quæ fuit Absque misericordia. Hæc enim conuersio decem tribuum, & gentium futura erat post quam credentes ex duabus tribubus seminarentur in terra, & per orbem dispergerentur ad euangelizandum.

* Quare ita sunt omnia connectenda. 33 Postquam in primo c. de decem tribubus satis locutus est, & de conuersione gentium, quibus numerus verorum filiorum Israël erat redintegrandus, reuertitur ad duas tribus, de quibus agere cœperat dicens; Et domui Iuda miserebor, &c. de vtrisque enim prophetat, vt in progressu videbimus, & ideo vtrarumq; reges in principio cõmemorauit. Viros igitur duarum tribuum à principio huius cap alloqui incipit; Dicite fratribus vestris, Populus meus, &c. quasi dicat: Vobis promisi salutem, & liberationem, quia ex tribu Iuda nasciturus est Christus mundi Salus. Et fratres vestros filios Israel, & gẽtium populos in æternum reiecisse vobis videbor: at non prorsus reieci: illorum etiam aliquando miserebor: recte vocare eos potestis populum meum, aliquando enim erunt. Sed vos, illis interim relictis, oculos ad matrem vestrã conuertite, & iudicate illam, ne forte idem illi contingat, quod ceteris tribubus. Synagogam duarum tribuum matrem appellat singulorum, qui in illis tribubus erant: sicut omnes Christiani sumus Ecclesia, & tamen singuli filij Ecclesiæ dicimur, & illa mater nostra. 34
*Est enim hoc frequens in prophetis, vt ab historia transeant ad Christũ, & à Christo rursus reuertantur ad historiam. Historiam voco ea, quæ de moribus sui tem-

Regula. Transitus à litera ad spiritũ in prophetis

temporis, & de malis, hominibus illis, imminentibus loquuntur. Hoc autem faciunt, ne si ordinem scriptura conseruet, non sit vaticinium, sed narratio, vt ait Hieronym. lib. 5. in Isa. cap. 16. Vt cum ait Isai. cap. 7. Ecce Virgo concipiet, &c. & capit. 10. Reliquiæ conuertentur, reliquiæ, inquā, Iacob ad Deum fortem, & cap. 11. Egredietur virga de radice Iesse, &c. cum prius de rebus sui temporis verba faciat, & postea ad eadem reuertatur. Nam & oportet mysteria Christi à prophetis prænuntiari, cuius nuntij sunt, ad fidelium consolationem: & ita prænuntianda sunt, vt possint etiam deprauati hominum mores corrigi, & supplicia, nisi corrigantur, infligenda non taceantur. Vt enim in præcedenti cap. scriptum reliquit Hieronymus: Prophetæ sic multa post sæcula de aduentu Christi, & vocatione gentium pollicentur, vt præsens tempus non negligant, ne concionem ob aliud conuocatam non docere de ijs, quę instant, sed incertis, ac futuris ludere videantur. Et in Malach. capit. 1. versus finem sic futurorum texit vaticinium, vt præsens tempus non negligat. (Regula.)

35. * Hoc semel ad prophetarum intelligentiam admonuisse satis sit, sed illud etiam admonemus, hunc transitum ab historia ad Christum, quem vocant multi à litera ad spiritum, non solere fieri à prophetis quasi ex abruto, se arrepta quodammodo ansa ex ijs, quæ dicebantur. Quemadmodum cordati homines, cum diuersa dicere parant, & proposito sermoni non conuenientia, non subito dicunt: sed quomodo possunt, connectūt, & verbis ad ea viam muniunt, ne, vt dicitur, extra chorum saltare videantur, aut, qui audiunt, dicant, Quorsum hæc? Hoc (tametsi aliquando non sine labore intelligitur) obseruare possumus & in alijs locis prophetarum, & in hoc, quem nunc interpretamur. Dixerat, Quia vos non populus meus, & ego nō ero vester. Sed ne quis putaret non præstiturum Deum, quod Abrahæ de filiorum multitudine promisit: hinc transit ad Christum arrepta occasione, prædicitque fore tantum numerum credentium Euangelio, vt numerari nequeāt. (34 Regula. transitus à litera ad spiritū in prophetis)

A Post hanc futuri temporis promissionem iterum, vt par erat, redit ad præsens; Dicite fratribus vestris, &c. id est: Scitote hos, quos reieci, aliquando populum meum iterum futuros. Sed vos interim ad vosmetipsos redite, & matrem vestram iudicate, cui possunt eadem euenire. * Est autem iudicare matrem vestram, increpate illam, vt vertit Chaldæus, iudicio contendite aduersus illam, vt vertere lxx. Ita etiam Hieron. exposuit: Præcipitur, inquit, filijs, id est, populo, vt ineant iudicium aduersus matrem suam, quæ eos genuit: quæ de B meretrice vxor effecta mores pristinos non reliquit, & rursum fornicata est cum amatoribus suis. Ita enim sæpe accipitur apud Hebr. verbum ריב, quo hic vsus est propheta, vt Isa. 3. Stat ad iudicandum Dominus, & stat ad iudicandum populos. Iudiciū autem hoc reprehensionem esse indicat, quod sequitur: Quare attereris populum meū, & facies pauperum cōmolitis? Numer. 20. Hæc est aqua contradictionis (מריבה, id est, iurgii, & contentionis) vbi iurgati sunt filij Israel cōtra Dominum, id est, vbi litigauerunt, aut contenderūt cum Domino. Et in hoc propheta c. 4. Quia C iudicium (ריב id est, iurgium, vel contentio) Domino cum habitatoribus terræ. Et ibidem, Veruntamen vnusquisque non iudicet, & non arguat vir. (36. Iudicare.)

Quoniam ipsa non vxor mea. Quamuis mihi matrimonio copulata fuerit, tamen ita viuit, vt se vxorem meam esse non recordetur: quare nec ego eius vir ero. Verba sunt mariti adulteram vxorem à se dimittere parantis.

Auferat fornicationes suas à facie sua & adulteria sua de medio vberum suorū. (37.) Hæc matri vestrę meo nomine dicetis, cum illam obiurgabitis. Intelligat, cur D diuortium cum ea facere velim. Auferat fornicationes suas, &c. Fornicaria est (inquit Hieronym.) quæ cum pluribus copulatur; adultera, quæ vnum virum deserens alteri iungitur. Synagoga vtramque malitiam copulauit: quoniam & virum suum Deum deseruit per idololatriam, totique fidem violauit, & multos deos colebat more fornicatrix, quæ omniū libidini exposita est. Quod

autem dicit; A facie sua; sunt qui ad me dicamina faciei referant; & ad ementitos genarum, & labiorũ colores, quod adulterarum est, &c. Cui sententiæ videant quid nostri sæculi virgines, nuptæ, matronęque respondeant: nam si vera est, quamuis animos castos se habere dicant; adulterarum tamen facies gerunt. Immo earũ doctores hoc videant, qui mira facilitate hoc excusant, & caussas hinc inde quæritant, ac ne reprehendendum quidem iam in feminis putãt.

38. * Arbitror autem eos habere in facie fornicationes, qui ita impudenter fornicantur, & ita perditi sunt, vt etiam vultu præ se ferant turpitudinem animi sui. De quibus 2. Petr. 2. Oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti. Et Isai. 3. Pro eo, quod eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, &c. Et ibidem: Agnitio vultus eorum respondit eis, id est, vultus ipse eorũ turpitudinẽ indicauit. Quod de vberibus dicit, nonnulli referunt ad id, quod inter nudata, & omnium oculis patentia vbera huiusmodi mulieres vnguenta, & flores, & amatoria adulterorum carmina ponere soleant. Ego potius intelligendum arbitror de excessu immodicæ voluptatis, quæ ex mammarum contrectatione percipitur, vt Prouerb. 5. Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, &c. vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter. Et cap. 7. Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus. Inebriandi verbum excessum illum voluptatis indicat. Ad huius similitudinem dictum est: Cant. 1. Inter vbera mea commorabitur. Reprehendit igitur synagogam, quod non solum fornicata fuerit idola colendo; sed etiam aperte hoc fecerit, & impudice, & nimia cum voluptate.

39. *Ne forte expoliem eam nudam.* Ne ita eam omnibus spiritualibus bonis, quæ à me accepit, spoliem, vt penitus nuda sit, & maneat ita, vt nata est. Qualis in die ortus sui fuerit, quam fœda quamq. miserabilis, & rursus qualibus donis sit à Deo exornata, pulcherrime descripsit Ezechiel c. 16. Hæc dona dedit illi Deus

A (vt aiunt Hieronym. & Theodor. & Ruffin.) quando illam inuenit in Aegypto idololatriæ libidine constupratam. Nunc autem comminatur, si ad virum suum reuerti noluerit, ita eam futuram absque Deo, & viro, sicut prius in Aegypto fuerat. Cui simile est illud Isaiæ 63. Facti sumus sicut in principio, cum non dominareris nostri, neque inuocatum esset nomen tuum super nos.

Et ponam eam quasi solitudinem, במדבר, sicut desertum, quod idem est, vt scilicet nihil in ea maneat, quod placere possit.

B *Et statuam eam velut terram inuiam.* 40.
כארץ ציה, quod est, sicut terram ariditatis: ideo lxx. verterunt ὡς γῆν ἄνυδρον, vt terram sine aqua. Sed significat etiam terram desertam, siue inuiam, quã nemo incolit, aut calcat: nõ enim habitantur aridissima loca. Ideo Chaldæus vertit, vt terram solitudinis. Similiter Psal. 62. כארץ ציה lxx. ἐν γῇ ἐρήμῳ in terra deserta, vbi & Hieronymus ex Hebr. transtulit. In terra inuia. Immo & sine interpretibus aperte, hoc ipsum verba declarant: בארץ ציה ועיף בלי מים in terra deserta, sitiente, sine aquis. Sed terra sitiẽs

C eadẽ est inuia. In huiusmodi terra monstra, & feræ gignuntur, vt in Africa: ideoque per hæc immania vitia in synagoga futura esse significat.

Et interficiam eam siti. Cruciabitur desiderio voluptatum, & rerum aliarum, quibus potiri nullo modo poterit. Possunt hæc & in alium sensum explicari, quẽ paulo post in tropologia afferemus.

Et filiorum illius non miserebor. Hæc satis exposuimus capit. 1. num. 31. & 32. non miserebor eorum, quia matris fornicationes imitati sunt.

D *Quia fornicata est mater eorum.* Diximus cap. 1. hinc incipere nouam sententiam: præcedentem autem terminari in illis verbis: Quia filij fornicationum sunt, vt tam Hebraici, quam Græci codices testantur. Quare ita interpretari possumus. Quia fornicata est mater eorum, ideo confusa est. In eo autem cernitur fornicatio, quod dixit: Vadam post amatores meos, &c. Licet & aliter, vt dicamus, Quia, nõ caussam signi- 41. Quia.

gnificare, sed ornatus tantum causa poni initio sententiæ more Hebræorum, vt Luc. 1. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine. Et cap. 2. Sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, Sanctum Domino vocabitur. Verum recte etiam dicere possumus, idq; mihi quadrare magis videtur, his verbis præcedentē sententiam finiri: Quia fornicata est mater eorum. Nec id erit priori expositioni repugnans, sed consequens. Non miserebor filiorum eius, quia filij fornicationum sunt, quia mater eorum fornicata est. Non dixit, ipsa, sed mater eorū, sicut mox ait; Quæ concepit eos, vt doceat eam fuisse fornicatam etiam postquam cōcepit ex Deo, & peperit filios. Quibus verbis tacite innuit filios etiā fuisse fornicatos, cum matrem videret

42. fornicantem. * Senes, & principes synagogę colebant deos alienos, (hi enim matris nomine intelliguntur) quod cum dicitur, etiam si nihil addatur facile quisque intelliget adolescentes, & minores eadem fuisse facturos, sicut Ierem. 7. legimus; Nonne vides, quid isti faciunt in ciuitatibus Iuda, & in plateis Ierusalem? Filij colligunt ligna, & patres succendunt ignē, & mulieres conspergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cæli, & libent dijs alienis. Et quoniam mater rea erat peccati filiorum, quos exemplo suo fornicari docuerat, in pœnam atque in odium matris dicitur: Non miserebor filiorum eius. Sed hæc magis ex eo, quod continuo sequitur, elucidabuntur.

Confusa est quæ concepit eos. In vulgatioribus codicibus lxx. legitur, Κατησχύνθη ἡ τεκοῦσα αὐτῶν, id est, confusa est, vel pudore affecta est, quæ peperit eos. Sed in emendatissimo inueni, Κατῄσχυνεν ἡ τεκοῦσα αὐτά, pudore affecit, aut probro, quæ peperit ipsos. Quā lectionem sine dubio secutus est Theodorus. Ita enim interpretatus est. Ipsi enim similia, atque mater eorum commisit, fecerunt. Quæ quidem mater & talis erga me extitit, & in filios suos illud dedecus transmisit, & pudore illos affecit, quod eius scilicet nequitiam imi-

A tati sunt, &c. * Nec male sane interpretatur, quod pudore, & probro eos affecerit reddens suo exemplo imitatores fornicationū suarum. Quod si quis causetur in Heb. esse הובישה quod magis videtur sonare, Confusa est; sciat hoc verbum in hac coniugatione, & passiue, & actiue sæpe accipi. Quod vel illud 2. Reg. 19. satis probat, Confudisti hodie facies seruorum tuorum, vbi similiter est in Hebr. הובשת & apud lxx. κατῄσχυνας, pudore affecisti: sed iuxta nostram translationem, quæ propria etiam est; Confusa est quæ conce- 43.

B pit eos, quoniam non solum ipsa fornicata est; sed turpissima etiam filijs suis idololatriæ magistra extitit, dicens: Vadam post amatores meos; quo enim mater vadit, eo filios, tametsi nihil diceret, sequi iubet.

Vadam post amatores meos. Multi volunt amatores esse idola: sed Hier. ait, amatores iuxta historiam esse intelligendos Assyrios, & Aegyptios, ceterasque nationes, quarum idola colebat synagoga. Vnde & Chald. interpretatus est; Populos amatores meos sequar. Et ita loqui solent prophetæ, vt Ezec. 16. 44. Amatores.

C Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis. Et; Et fornicata es in filijs Assyriorum. Et Ierem. 2. Filij quoque Mempheos, & Taphnes constuprauerunt te; vsque ad verticem. Et ibidē apud Ezec. plane videmus amatores non esse idola, sed homines: Tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum. Et mox; Ecce ego cōgregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas, & congregabo eos super te vndique, &c.

D Sed respondēdum est, verum esse vtrūque: nam de idolis hoc idem dici solet, vt Iere. 3. Et facilitate fornicationis suę contaminauit terram, & mœchata est cum lapide, & ligno. Et Eze. 23. Et cum idolis suis fornicatæ sunt. Immo proprie idola dicuntur amatores, quia eorum causa Deum verum virum relinquebant. Homines autem suo modo dicuntur amatores; quibuscum fornicabatur Israel, quia cum ad suos deos colendos

dos alliciebant amicitia,& ſpe quæſtus. Hoc autem in capite amatores idola maxime intelliguntur, vt ſatis ex ſequentibus liquet.

45 *Qui dant panes mihi, &c.* Tã ſtupida erat ſynagoga,vt omnia quæ à Deo accipiebat,ab idolis ſe accepiſſe exiſtimaret,vt fruges,oleum,vinum,& alia omnia.Ita dixit de vitulo Exo.32. Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Aegypti.Habemus eius verba & Ierem. 44. Sed facientes faciemus omne verbum,quod egredietur de ore noſtro, vt ſacrificemus reginæ cœli, & libemus ei libamina, ſicut fecimus nos , & patres noſtri, reges noſtri , & principes noſtri in vrbibus Iuda , & in plateis Ieruſalẽ: & ſaturati ſumus panibus , & bene nobis erat,malumque non vidimus.Ex eo autem tempore, quo ceſſauimus ſacrificare reginæ cœli,& libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio,& fame conſumpti ſumus . Cum autem dicit: Qui dant panes mihi,ſiue (vt eſt in Hebr.) panem meum , & aquas meas,&c. habet pronomen, meum,quãdam vim, quæ & amorem concitat , & deberi illum amorem oſtendit . Quaſi dicat: Hos ipſos cibos,quibus ſuſtẽtor,has ipſas veſtes,quibus tegor,illis debeo:quomodo ergo non amem , & ſequar tam beneficos,& beneuolos amatores? * Panis, & aquæ nomine omnem frugalis menſæ cibum, & potum ſcriptura comprehendit , vt adnotat Hierony. in Iſa. cap.3.in prin.4.Reg.6.Pone panem, & aquam coram eis,vt comedant,& bibãt 3. Reg. 18. Et pauit eos pane, & aqua. Ex quo illud Iſa.3. Auferet à Ieruſalẽ, & à Iuda validum,& fortem, omne robur panis,& omne robur aquæ.De cõmunibus igitur cibis ait; Panem meũ,& aquas meas:plurali enim numero tantũ declinatur aqua apud Heb. מים ſicut de cõmunibus,& vitæ neceſſarijs veſtibus dixit, Lanam meam,& linum meũ, ideſt,laneas veſtes,& lineas.* Quod vero poſt hæc addit;Oleum meum,& potum meum ; iã ad delicias videtur pertinere : nam oleo artificioſe medicato ad delicias vtebantur.Pſal. 140. Corripiet me iuſtus in miſericordia,& increpabit me:oleum autem peccatoris non

Meus.

46. Panis, & aqua.

47. Oleum.

A impinguet caput meum.Mat. 6. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.Et Luc.7.Simoni,qui ſe inuitauerat, ait Dominus, Oleo caput meum non vnxiſti . Potus etiam ad idem pertinet: nam cum iam de communi potu dixiſſet , nunc , cum dicit , Potum meum , elegantiorem quempiam,& pretioſiorem intelligere videtur . Nec eſt omittendum in Hebr. eſſe plurali numero , שקויי potus meos . Oritur autem hoc nomen שקוי à verbo שקה, quod non ſolum ſignificat potare, ſed etiam in tertia coniugatione,ſiue in Hiphil,redundare, vt Ioel. 3.

B Et redũdabunt torcularia vino,& oleo; Et nutrire, vt Ezec.45 . De his,quæ nutriuit Iſrael in ſacrificiũ . Inde lxx. pro eo,quod nos habemus, Potum meum, verterunt, Et omnia,quæ mihi conueniunt: & Chal Et omnia alimẽta mea. Quæ interpretationes contemnendæ non ſunt.

ALLEGORIA.

48. Apoſtolis quoque,& credentibus ex Iudæis merito dicitur,vt matrem ſuam ſynagogam iudicent , & arguant, quod in Actis apoſtolorum fecerunt Petrus,

C & Paulus . Cui ob incredulitatem , & odium in Chriſtum eadem acciderunt, vaſtantibus Romanis , quæ prius paſſa fuerat à Chaldæis,immo & multo grauiora. Abiecit eam Deus,& filio ſuo alteram ſponſam tradidit,hoc eſt,Eccleſiam gentium, quoniam illa noluit auferre fornicationes ſuas à facie ſua: ſed vt prius idola coluerat,ita poſtea gloriã & honorẽ,& pecunias,& carnis voluptates adorabat:quæ cauſa fuit,vt Chriſtum minime reciperet. Vnde illud Iohann. 5 . Quomodo vos poteſtis credere,qui gloriam ab inuicem accipitis,&

D gloriam,quæ à ſolo Deo eſt, non quæritis? Immo & de quibuſdam credentibus ait cap.12.Ex principibus multi crediderunt in eum,ſed propter Phariſæos non confitebantur, vt e ſynagoga non eijcerentur : dilexerunt enim gloriam hominum magis , quam gloriam Dei. Verba ſynagogæ bona ſæculi diligentis, & ideo Chriſtum reſpuentis contra conſcientiam ſuam legimus Sapient.2. Circumueniamus ergo iuſtum,quoniã inuti-

inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ, &c. Ex quo constat eam palam, & impudenter peccasse.
49 *Ita expoliata est, & nuda relicta; eius
Rom. 9. enim erat, (vt ait Paulus) adoptio filiorum, & gloria, & testamentum, & legis latio, & obsequium, & promissa; quæ omnia post Christi mortem amisit, & talis, ac multo peior reddita est, quam cum in Ægypto erat; & legem à Deo non acceperat, sicut & eidē prædixit Dominus Matth. 12. Cùm autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem, & non inuenit. Tunc dicit, Reuertar in domum meam, vnde exiui, & veniens inuenit eam vacantem, scopis mundatam, & ornatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes habitant ibi, & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus: sic & erit generationi huic pessimæ. Posita est quasi solitudo, quia
Matth. 23 dictum est ei, Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Nihil manet in ea, quod placeat, nihil germinat gratum, & pulchrum. Siti enecatur, quia neć libertate, nec sæculi bonis, quæ optabat, potitur, & sitim patitur magnam verbi Dei. Singulis sabbatis legit Moysem, & prophetas, & non intelligit: quærit in eis suum Messiam, & velamine antè oculos posito non videt: quærit promissiones suæ libertatis, & nunquam inuenit, semper enim seruit cum filijs suis, vt Agar. Et impletur in ea illud Hamos 8. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & mittam famem in terram: non famē panis, neq; sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini. Iā enim neque prophetas habent, neque intelligentiam verbi Dei.
50 *Filiorum eius non miseretur, quos dispersos per nationes videmus, & abiectos, & alienis regibus seruientes. Et (vt ait Hiero.) quia Dei filium negauit eligēns sibi Barabbam latrocinij, & seditionis authorem, & crucifigens filium Dei: proptereà vsque hodie sequitur dæmones, & Dei beneficia ad illos refert, qui cultorum suorum animas perdiderunt.

Commista est inter populos gentiliū, & colit eorum idola, hoc est, eadem vitia, vt odium Christiani nominis, auaritiam, libidines, furta, rapinas, & inde se habere putat diuitias, quas nunc habet.

TROPOLOGIA.

Hæc omnia non minus in animam conueniunt, quæ bonas olim cogitationes, & bona opera gignebat, cum fidem matrimonij Deo seruabat. Quæ merito postea ab ijsdem filijs suis iudicatur ex præcepto Domini & arguitur: cùm operum, quæ prius fecerat, & cogitationum veterū recordata stimulis quibusdam conscientiæ suæ pungitur vidēs qualis fuerit, & qualis sit. Tūc illi contingit, quod de sceleratissimo Antiocho scriptum est. Apprehendit eum dolor dirus viscerum, & amara internorum tormenta. Et postea: Nunc humiliatus ad terram in gestatorio portabatur manifestā Dei virtutem in semetipso contestans, ita vt de corpore impij vermes scaturirent. Ita huiusmodi anima ad terrena deiecta vix se ad bonū mouet, nisi ab alijs quasi gestetur, & ex ea vermes, id est, rodētes, & cruciantes cogitationes scaturiunt, à quibus accusatā violati matrimonij, & digna prorsus esse conuincitur, quæ à Deo abijciatur. Et dicat cum eodem Antiocho; In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus tristitiæ, in qua nunc sum, quæ iucunda erā, & dilecta in potestate mea.
51 *Eidem Deus per easdem cogitationes præcipit, vt peccare desinat, & à voluptate peccatorū abstineat, alioqui fore, vt bonis à se acceptis spolietur, id est, virtutibus, & frequentatione sacramentorū & bonis desiderijs, & ornamētis mirabilibus, & talis efficiatur, qualis erat in die natiuitatis suæ, id est, antequàm à Deo vocaretur, cū more gentiliū viuebat, & ne Deum quidem esse cogitabat. Quā vitæ conditionem mirifice Paulus descripsit Ephe. 4. Hoc igitur dico, & testificor in Domino vt iam nō ambuletis, sicut & gentes ambulant in vanitate sensus sui tenebris obscuratū habentes intellectū, alienati à vita Dei per ignorantiā, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorū, qui desperantes semetipsos tradiderūt impudicitiæ,

In quæ mala incidat anima propter peccatū.

Conscientia pungens.

2. Mach. 9

1. Mach. 6

in operationem immunditiæ omnis in A auaritiam. Sitim eius quis verbis consequi possit? Non enim solum sitit, cum iis caret, quę appetit, sed etiam cũ abundat maxime, sicut testatus est Dominus: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum. * Est enim in nobis quoddam innatum Dei desiderium, & quędã sitis, quam nisi Dei visione nullo modo explere, ne sedare quidem possumus mediocriter in hac vita, nisi quandam in nobis Dei participationem per gratiã habeamus. Itaq; quamuis diuitijs abundemus, & honoribus, voluptatibus affluamus, semper sitire nos experimur, B donec ad Deum accedamus, & gratiæ eius compotes efficiamur. Ideo ad verba illa Dominus adiunxit: Qui autẽ biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternam. Et Isaias, Pro eo, quod vocaui, & non respondistis, (nõ respondet autem, qui curarum huius sæculi, & voluptatum strepitu, quasi Sirenũ cantu obsurdescit;) locutus sum, & non audistis, & faciebatis malũ in oculis meis, & quæ nolui elegistis; propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce serui mei C comedent, & vos esurietis: ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Quare merito omnes, qui sedare sitim volunt ad Christum clamore magno vocat; Omnes sitientes venite ad aquas. Et Ioannes apertius: In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat dicẽs: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eũ. * Quod si quando breuissima mora ita amatores sæculi abundare se credunt, D vt sitis penitus restincta videatur; non ita est, sed somniant, quod vigilantes volebant, sicut ait Isaias, Et sicut somniat sitiens, & bibit, & postquam fuerit expergefactus lassus adhuc sitit, & anima eius vacua est: sic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion, id est, qui siue doctrina, siue operibus Christi, & Ecclesię sanctis moribus institutisque aduersantur. Cum euigilauerint, id est, cum ad se redierint, & recte perspexerint, qualia sint illa, quibus satiari se putabant, ardentior sitis fit, (vt ibidem ait Hieronym.) quæ cassa potione delusa est. Vide Salomonem vehementer sitientem, qui vt sitim depelleret, omnia, inquit, quę desiderauerunt oculi mei, non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparauerã: & hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo. Hoc faciebat somniãs: sed quid ait euigilans? Cumq; me conuertissem ad vniuersa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem. Credo sane; sed vidisti ne satietatem? Addit; Et afflictionem animi, & nihil permanere sub sole. * Iam quales filios gignit hæc mater? filios fornicationũ, quorum non misereatur Dominus, id est, opera pessima, & à Deo maxime abhorrentia, quæ iram Dei in se prouocent. Nec mirum tales esse filios, cum eorum mater perfricta fronte dicat; Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi. Hinc illæ lacrymæ, hæc malorum omnium origo, quod amatores suos anima sequi constituerit, nõ Deũ: & cum egestatem suam videat, ac miseriam, non ad eũ confugiat, à quo expleri, & leuari possit, sed ad amatores. In quo & appellatione, & re ipsa multum fallitur: nõ enim amatores habet, vt putat, sed amarissimos, crudelissimosq; lænones. Ij sunt, qui animam ad fornicationem alliciunt, & captam, atque deceptam peccatis omnibus exponunt, & quasi ad quæstum prostrare iubent, id est, dæmones, & homines nequam eorum ministri, qui verbis, factisque instabiles animas corrumpunt. Ab his se habere putat omnia; quia diaboli arte seducta putat se, si ad Dei seruitutẽ redeat, pauperem vitam, & insuauem, & omnis voluptatis expertem acturã. * Panem sibi, & aquas ab illis pollicetur, quasi nullam deinceps famem, sitimve sensura sit, quæ semper sine Deo esuriet ac sitiet: & lanam, & linũ, quibus ea, quæ pudorem habent, cõtegat, quasi vero latere diu possit vitæ turpitudo,

Sitis animæ.
Ioan. 4.
52
Isa. 65.
Isa. 55.
Ioan. 7.
53 Copia peccatoris qualis.
Isa. 29.
Eccle. 2.
54 Opera peccatoris.
Amatores animę peccatricis.
55

In oratione pro P. Sextio. tudo, quia se ipsa prodat. Eleganter Cicero de quodam improbo consule, qui multos externæ virtutis specie fefellerat, scripsit; Animus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio nec diuturna est, nec obducta, ita vt curiosis oculis perspici nō possit. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiā: inclusas eius libidines qui paulo propius accesserant, intuebantur: denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos eius sensus tenere possemus. Quare hæc, quæ se accepturam ab amatoribus suis putat, non accipiet; sed fallacia quædam eorū simulacra. Illa accipiet verius, quæ statim commemorat; oleum, & potum: potū, quo ebria fiat, & sui oblita iaceat, ac dormiat in peccatis, sitq; omnibus risui, & contemptui: oleū, quo blande deliniatur, id est, adulationes peccatorum, quibus internum conscientiæ vulnus leniat, & voces accusantis non audiat, atq; ita sibi in tantis malis placeat, & in maiora in dies præceps ruat. Hoc oleum Dauid vehe-
Psal. 140. menter respuebat, cum ait: Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non im-
Psal. 54. pinguet caput meum. Et iterum: Molliti sunt sermones eius super oleum; & ipsi sunt iacula.

HISTORIA.

16 *Propter hoc ecce ego sepiā viā tuā spinis.* Tu mihi quasi minaris, me spreto te ad amatores tuos ituram: sed frustra minaris: non poteris ire: obstruam vndique viam tuam spinis, ne possis ire (vt ait Hieronym.) quò desideras; & interponam maceriam, siue murum; & semitas tuas, quas crebro triueras pede, nō inuenies, ne apprehendas eos, quos tanto studio sequebaris, & rerum necessitate compulsa reuertaris ad virum tuū, &c. Quasi dicat: Tot, & tantis calamitatibus te affligam, vt nullo modo possis ad populos amatores tuos transire. Quod impletum est, cum Chaldæi obsederunt Ierusalem à fine fere anni noni Sedeciæ vsque ad annum vndecimū, quo capta est. Transit autem à secunda persona ad tertiā, quod in prophetis frequens est; Sepiā viam tuā spinis & deinde ad tertiā, & Sepiam eam maceria, &c.

A *Et sequetur amatores suos.* Quomodo sequetur, si exire non potest via non tantum spinis obducta; sed etiam septa maceria? verbum, sequetur, magis affectum, & conatum indicat, quam profectum. Dixerat: Et semitas suas non inueniet, quod est proprie quærentis exire solicite, & ad alios festinare, & nunc hanc viam tentantis, nunc illam. Nunc ait; Sequetur amatores suos, quæret auxilium idolorum suorum, omni ratione etiam quæret cum illis, à quibus idola colere didicerat, fœdus, & amicitiā instaurare, vt sibi in tantis malis opem fe-
B rant: sed frustra quæret, contemnetur ab illis, & repelletur. Chald. Et persequetur pacem cum populis amatoribus suis, sed ab illis minime obtinebit, & quæret adiutorium, & non inueniet. * Legimus de Sedecia extremo rege Ierusalem 2. Paral. vlt. A rege quoque Nabuchodonosor recessit, qui adiurauerat eum per Deum. De quo ita Iosephus 10. antiq. cap. 10. Cum per octo annos 17 socius Babyloniorū fuisset, violato fœdere ad Ægyptios defecit, sperans, si cū illis vires coniungeret, Babyloniū necessario succumbere. Ægyptius autem audito in quibus angustijs esset Sede-
C cias socius, assumpto valido exercitu Iudæam petijt, volens obsidionem soluere. At Babylonius intermissa obsidione obuiam illi profectus, vno prælio victum tota Syria expulit. Secuta est igitur synagoga amatores suos, & non apprehendit. Et quidem cum à rege Nabuchodonosor Sedecias recessit, nō dubium est, quin fœdere cum alijs nationibus inito fecerit, vt Iosephus ait: non enim aliter speraret se posse resistere Chaldæorum potentiç. At exijsse tunc cū exercitu regem Ægypti nō est probabile, sed metu Chaldæorum conti-
D nuisse se intra suos fines, nec voluisse cū tanto suo incommodo auxilium ferre Sedeciæ. Legimus enim 4. Reg. 24. Et dormiuit Ioacim cum patribus suis, & regnauit Ioachin filius eius pro eo. Et vltra non addit rex Ægypti, vt egrederetur de terra sua: tulerat enim rex Babylonis à riuo Ægypti vsque ad fluuium Euphratem omnia quæ fuerāt regis Ægypti. Repulsa est ergo synagoga

ab amatoribus suis. In illa etiam decē, & octo mensium obsidione verisimile est, petijsse Ierusalem à finitimis gentibus auxilia contra Chaldæos, quæ tamen nō impetrauit. Inde Ierem. Thren. 1. Non est qui consoletur eam ex omnibus charis eius: oēs amici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici. Et ibidem; Vocaui amicos meos, ipsi deceperunt me. Rectè igitur dicit: *Et quaret eos, & non inueniet.*

58 *Vadam & reuertar ad virum meum priorem.* Dum ipsa in illis calamitatibus amatores quęrit, Deus semper ad benefaciendum procliuis, & promptus hoc quærit, vt redeat ad cor, & saltem miserijs edocta reuertatur ad virum suum priorem, & vel sero agnoscat quāto melius rebus suis consulat Deo adhærendo, quàm sequendo suos amatores. Hæc verba dixit synagoga cùm graui Babylonicæ captiuitatis iugo premebatur. De eo enim tempore ait Ieremias c.29. Et inuocabitis me, & ibitis, & orabitis me, & ego exaudiam vos: quæretis me, & inuenietis, cum quæsieritis me in toto corde vestro: & inueniar à vobis; ait Dñs, & reducam captiuitatem vestram.

ALLEGORIA.

Hæc omnia, & multo grauiora videmus Iudæis euenisse obsessis à Romanis, & miserrime direptis. Lege Iosephi de bello Iudaico libros, præsertim quatuor posteriores. Sed illud: *Vadam, & reuertar ad virum meum priorem*, dixerūt quidem post illam vastitatem nonnulli, & vsque in hodiernum diem dicūt quidam, & ad Deum per Christum reuertuntur, plene tamen, atque integre vniuersa gens dicet in fine sæculi, vt cap. 3. videbimus.

TROPOLOGIA.

59 Eadem via errātes ad se animas quotidie reuocat benignus Dominus, & patiens, & præstabilis super malitia. Hieronymus: Ex quo intelligimus quod prouidentia Dei sæpe nobis accidant mala, ne habeamus ea quæ cupimus: & varijs calamitatibus huius sæculi, ac miserijs ad Dei seruitutem redire cogamur. Et paulo post; Per omnia enim flagella atque tormenta eruditur Israel, &c. Filius ille prodigus facta fame valida in

A regione illa cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In se autem reuersus dixit: (vnde reuersus est in se? egestate, & fame pressus:) Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus? ego autem hic fame pereo. Surgam, & ibo ad patrem meum, &c. Rectè Dauid; Bonū mihi, quia humiliasti me; vt discam iustificationes tuas. Vide de horum prophetæ verborum morali expositione elegantem Gregorij locū 34. B mor. c. 1. & hom. 36. in Euang. in illud: Exi in vias, & sepes, & compelle intrare.

Luc. 15.

Psal. 118.

HISTORIA.

Et hac nesciuit, quia ego dedi ei. Reuertitur ad id, quod cœperat, & queritur quod tam stolida sit, vt quæ Dei dona erant, ab amatoribus suis se habere diceret; & tam ingrata, vt cum argenti, & auri copia ditata à Deo fuerit, ex eis idola fecerit Bahali. LXX. Ipsa autem argētea, & aurea fecit Bahali. Chal. Et argentum multiplicaui eis, ex quo idola confecerunt. Est ergo sensus: *Qua fecerunt Bahal*, hoc argentum, & aurum fabrefecerunt Bahali, idola videlicet ex eis faciendo. Bahal, quod sæpe in veteri testamento inuenimus, quid nam sit explicemus: Nonnulli authores recentiores, & ante eos Theodoretus in Ierem. ca. 32. fere in medio, existimant generale hoc nomen esse, & omnibus dijs gentium æque conuenire, quoniam dicitur à בעל, quod verbum præesse, siue dominari significat. Quod ex eo confirmari potest, quod tam in hoc cap. quàm in alijs scripturæ locis legimus plurali numero Bahalim. Immo & Seruius in illud 1. Ænei. *Quam Belus, & omnes A Belo soliti &c.* affirmat Bal lingua Punica Deū significare, quæ Hebraicæ valde affinis est. * At si scripturam, veterumq; libros cōsulamus, non poterimus negare, quin certi alicuius idoli nomē sit. Vt Iud. 6. Numquid vltores estis Bahal? Et: Vlciscatur se de eo Bahal. Et 3. Reg. 18. Sacerdotes Bahal clamabāt, Bahal exaudi nos. Quis dubitet his, & alijs multis locis Deū aliquem certum inuocari? Iosephus 9. ant. c. 6. Iste Bahal (inquit) Tyriorū Deus erat, quem Achabus in gratiā Ithobalis Tyriorum, ac Sidoniorum

60 (margin)

C Bahal.

D 61 (margin)

regis

regis soceri sui coluit, templo ei Samariæ dedicato, & prophetis cum reliquo cultu assignatis. Hieronymus ait Deum esse Sidoniorum, siue (vt quidam rectius interpretantur) Babyloniorum, ex quo & Bel dicitur. Et paulo post in illa verba: Et erit in die illa, ait Dominus, &c. author est, Ninum, qui primus regnauit in Asia, & vrbem sui nominis condidit, quæ Ninus, aut Niniue dicta est, patrem fuisse Beli, maritumque Semiramis, quæ muris cinxit Babylonem. Hic (inquit) aduersus Zoroastrem magum regem Bactrianorum forti certamine dimicauit, & in tantam peruenit gloriam, vt patrem suum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur בל & in multis prophetis, maximeque in Daniele, & iuxta Theodotionem, sub idolo Babylonis hoc appellatur nomine. Hūc Sidonij, & Phœnices appellant בעל. Eadem enim inter ב, & ל literas consonantes ע vocalis littera ponitur, quæ iuxta linguæ illius proprietatem nunc Behel, nunc Bahal legitur. Vnde & Dido Sidonia regij generis, cum Æneam suscepisset hospitio, hac patera Ioui vina delibat,
62. qua Belus, & omnes à Bele soliti.* Hæc Hiero. Alludit autem ad illud Virgilij.
1. Æneid. *Hic regina grauem gēmis, auroque poscit,*
Impleuitque mero paterā, quam Belus, & omnes
A Belo soliti.

Paulo antequam ad horum versuum interpretationem Seruius accedat, dicit Belum patrem Didonis Assyrium fuisse ex primi illius Beli genere. Deinde vbi ad illud venit, Quam Belus, & omnes, &c. hæc scribit. Belus primus rex Assyriorum, quos constat Saturnum, (quem & Solem dicunt) Iunonemque coluisse: quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt: Vnde & lingua Punica Bal Deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel dicitur quadam sacrorū ratione & Saturnus, & Sol. Hinc constat Bahalem & Deum esse Sidoniorum ac Tyriorum vt Iosephus vult, & Babyloniorum, vt scripsit Hieronymus. Sed dixit: Siue (vt quidam rectius interpretantur) Babyloniorū, quoniam à Babylonijs accepere Sidonij, vt subindicauit Seruius; nam Sidoniorum etiam fuisse ex verbis iam positis Hieronymi liquet: idemque in illud Hos. 8. Proiectus est vitulus, ait Israel accepisse à Sidonijs Bahal, & Hastaroth, quod etiam Seruius tradit. Belum apud Syrios dici Saturnum docet & Suidas, & Eusebius lib. 9. de præparat. Euangel. cap. 4. & Hieronym. in illud Isai. 46. Confractus est Bel, ait, quē Græci Belum, id est, Saturnum vocāt.
* At Berosus Chaldæus (Siquis modo hunc authorem recipit, quem protulit Iohannes Annius) lib. 5. antiquitatum author est, primum Babyloniorum regem fuisse Saturnum, qui à diluuio anno centesimo trigesimo primo regnare cœpit: secundum fuisse eius filium Iouem Belum, cui successit filius Ninus, qui primus omnium templum Belo patri, & matri Iunoni, & Rheæ auiæ statuas in medio Babylonis erexit. Cui assentitur August. qui in quæstioni. super librum Iudic. q. 16. ait; Solet dici Bahal nomen esse apud gentes illarū partium Iouis, sicut Hastarte Iunonis. Siue igitur sit Saturnus Bahal, siue sit Iupiter, constat ex his authoribus vnum certumque Deum fuisse. Quomodo ergo si vnus est, plurali numero legimus Bahalim, nam hoc eos mouisse videtur maxime, qui generale nomen esse dixerunt. Ad hoc respondet hic glossa: Quia vero Bahal in multis locis colebatur, ideo Bahalim pluraliter enumeratur. Sed referam Augustini verba q. 16. in lib. Iudic. in illud Iudic. 2. Et seruierunt Bahal, & Hastartibus. Ita enim legunt lxx. καὶ ταῖς ἀστάρταις. * Solet (inquit) dici Bahal nomen esse apud gentes illarum partium Iouis, Hastarte autem Iunonis, quod lingua Punica putatur ostendere. Nam Bahal Punici videntur dicere Dominum. Vnde Bahalsamen, quasi Dominum cœli intelligunt dicere: Samen quippe apud eos cæli appellantur. Iuno autem sine dubitatione ab illis Hastarte vocatur. Et quoniam istæ linguæ (scilicet Hebraica, & Punica) non multum inter se differunt: merito creditur de filijs Israel hoc dicere scriptura, quod Bahal seruierunt, & Hastartibus, quia Ioui, & Iunonibus. Nec mouere debet, quod

63. Hastarte, Hastaroth. 64.

non dixit Hastarti, id est, Iunoni, sed
tamquam multæ sint Iunones, plurali-
ter hoc nomen posuit. Ad simulacro-
rum enim multitudinem referri voluit
intellectum, quoniam vnumquodque
Iunonis simulacrum Iuno vocabatur,
ac per hoc tot Iunones, quot sunt simu
lacra, intelligi voluit. Varietatis autem
causa existimo Iouem singulariter, Iu-
nonem pluraliter commemorare vo-
luisse. Nam eadem causa plurium simu
lacrorum etiam Ioues pluraliter dici
possent. Hoc autem, id est, nomine plu
rali Iunones in Græcis secundum lxx.
reperimus: in Latinis autem singulari-
ter erat. Quorum in illo, qui non ha-
bebat lxx. interpretationem, sed ex He
bræo erat, Hastaroth legimus, nec Ba-
hal, sed Bahalim. Hæc August. ex quo
65. satis, ac super quæstioni satis fit. * Vide
mus etiam, vbi nos habemus; Et seruie-
runt Bahal, & Hastaroth, ipsum in no-
stra translatione legisse Bahalim, vt nō
nulli codices hodie habent. Sed quam-
uis in Heb. sit, Bahal, nihil refert, cum
cap. 3. & 10. legamus Bahalim, & Ha-
staroth, & 1. Reg. 7. & alibi sæpe Nec du
bium est recte vertisse lxx. καὶ ταῖς ἀστάρ
ταις, id est, Et Hastartibus, vt erat in co
dice Augustini: quoniā Hastaroth, quod
toties legimus, pluralis numeri est, at-
que ita pluraliter vertunt lxx. & Chal-
dæus. Singularis est עשתרת Hasto-
reth, vt 4. Reg. 23. que ædificauerat
Salomon rex Israel Hastoreth. idolo Si
doniorū: ita enim legendū est, vt in He
bræo legitur, siue Hastartes, nō Hasta
roth, lxx. τῇ ἀστάρτῃ. Quod ex eo pla
ne intelligitur, quod 3. Reg. 11. vbi hæc
Salomonis impietas narrata est, legi-
mus; Sed colebat Salomon Hastartem
Deum Sidoniorum, vbi similiter in He
bræ. est Hastoreth. Quare cum 1. Reg. vlt.
legimus, Et posuerunt arma eius in tē-
plo Hastaroth, quoniam in Heb. etiam
eodem modo est, intelligemus iuxta su
periorem Augustini doctrinam vnius
Hastartes plura simulacra in templo il
lo fuisse, ideoque Iosephus lib. 6. anti.
cap. vlt. Singulariter dixit: Quorum ar-
ma in templo Hastartes dedicauerunt.
lxx. εἰς τὸ ἀστάρτιον, id est, ad Hastartes
tēplū. Ita Plutar. in problematibus Ro

A manorum, Artemisia vocat templa Ar
temidis, id est, Dianæ. Et Cice. in tertia
oratione in Verrem, Dianium esse dicit
in Hispania, id est, templum Dianæ. * 66.
Eadem ratione Bahal à locis diuersis,
vbi templis erectis colebatur, diuersa
nomina habebat: sicut apud Christia-
nos (si modo in vanis licet exemplis
vti religiosis.) beatissima Virgo nunc
Lauretana inuocatur, nunc à Monte-
serrato; nunc ab Amnelupi, aut à Rupe
Gallica cognomen accipit. Vt Behel-
phegor Nume. 25. dicitur, quod colere- Beelphe-
tur in monte Phegor, cuius meminit gor.
B scriptura Nume. 23. Et ab Accaronitis
Behelzebub vocatur 4. Reg. 1. à muscis, Behelze-
quæ ad multitudinem sacrificiorū ad- bub.
uolabāt. Quare vt illi supremum deum
Behelzebub vocabant: ita Iudæi in eo-
rum odium maximum dæmonum eo-
dem nomine significabant. Luc. 11. In
Behelzebub principe dęmoniorum eij-
cit dæmonia. Nec mirum est idolum As
syriorum tot in locis cultum esse: cum
enim Assyriorū monarchia prima fue-
rit, & magna; facile in suorum deorum
cultum alias nationes adduxere. Inde
Nahum cap. 3. de Niniue metropoli As
C syriorum, & idololatriç magistra scriptū
est: Propter multitudinem fornicatio-
num meretricis speciosæ, & gratæ, &
habentis maleficia, quæ vendidit gen-
tes in fornicationibus suis, & familias
in maleficijs suis. Postremo quod tam
hic, quam Iud. 2. apud lxx. legitur τῇ
Βαάλ, vitiose scriptū est, vt notat Hie-
ronym. inferius in illud: Et visitabo su
per eam dies Bahalim. Semper enim
lxx. masculinum articulum huic nomi-
ni tribuunt, vt 3. Reg. 18. & alijs in lo-
cis. Hęc fusius dicere volui, vt multi scri
pturæ loci semel explicarentur.
Idcirco conuertar & summam frumen- 67.
D *tum meum in tempore suo*. Conuertam
me ad ipsam, cuius iam oblitus videbar
supplicium differendo, & auferam ei
omnia, quæ se ab amatoribus suis acce
pisse prædicabat, vt reipsa experiatur
mea esse, & quæ ex copia datorem non
senserat, sentiat ex penuria. Sed tunc
auferam, cum auferri sit illi molestissi-
mum, hoc est, tempore suo, videlicet
frugum, & fructuum, cum iam matura
sunt,

ſunt, & colligere, atque in domum inferre volet.

Et liberabo lanam meam. Eleganter hoc dictũ eſt Hebraice הִצַּלְתִּי, quod verbum proprie dicitur, cum ea tollimus, quæ inique, & contra fas ab alio tenebantur, vt Gen. 31. Iacob, cui merces magnorum laborum à Laban nulla reddebatur, ait: Tulitque Deus ſubſtantiam patris veſtri, & dedit mihi. Et ibidem. Sed Deus tulit opes patris noſtri, & tradidit nobis. Exod. 3. Et ſpoliabitis Ægyptum, quibus locis pro, Tulit, & Spoliabitis, eſt in Hebr. hoc verbum. Ex quo cernitur Hebræos nõ aliena ſed ſua cepiſſe, quæ ſcilicet ſibi Ægyptij pro labore manuum debebant. Vnde eleganter Sap. 10. de eiſdem dicitur: Et reddidit iuſtis mercedem laborum ſuorum. Quod etiam ſenſit Epiphanius in Anchorato. Sed non minus eleganter; & proprie reddidit Hieronym. Liberabo lanam meam. Quod enim inique tenetur & poſſidetur, videtur grauari, & affligi, ideo cum aufertur, dicitur liberari. Vnde Paulus Roman. 8. de creaturis, quę malis hominibus quaſi inuitæ ſeruiunt, ait. Quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, &c. Sic lana, & linum liberantur, quæ quaſi inuitæ cogebantur ſeruire ingratis, & impijs hominibus.

Liberare.

68. *Quæ operiebant ignominiam eius*. Quibus velabatur, ne nuda turpiter videretur, quod ipſi eſſet ignominiæ. Nam pro ignominia eſt עֶרְוָה, quod non membrum aliquod corporis; ſed nuditatem ſignificat, quæ cauſa eſt ignominiæ & pudoris, ab עָרָה, quod eſt nudauit, ſoletque verti ab Hierony. Turpitudo. Inde toties Leu. 18. reuelare turpitudinem, id eſt, nudare corpus alicuius. Quod præcipue refertur ad eas corporis partes, quæ nudatæ maiorem pudorem afferunt, vt Geneſ. 9. Quod cũ vidiſſet Chã pater Chanaã, verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata, pro עֶרְוָה dixit, verenda eſſe nudata. lxx. cum vidiſſet nuditatem patris. Rurſus hæc nudatio ponitur more ſcripturæ pro libidine, quæ nudationem conſequitur, vt Iudith 9. Et denudauerunt femur virginis in confuſionem. Quare cum prohibetur reuelatio turpitudinis, inhoneſtus, & illegitimus concubitus prohibetur, quærente ſemper ſcriptura à turpibus vocabulis abſtinere.

Reuelare turpitudinem.

Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius. Non de nuditate corporis loquitur; nõ eſt enim hic עֶרְוָה id eſt, nuditas, aut turpitudo, ſiue ignominia, ſed נַבְלוּת, id eſt, ſtultitia. Vnde 1. Reg. 25. dictũ eſt: Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor ſuum ſuper virum illum iniquum Nabal: quoniam ſecundum nomen ſuum ſtultus eſt. Et Pſal. 13. Dixit Nabal (id eſt, inſipiens) in corde ſuo, non eſt Deus. Hoc ergo ait: Cũ eam omnibus bonis, quæ dederam, ſpoliauero, ipſi eius amatores ridebunt eã, & ſtultiſſimam eſſe confitebũtur, quod cupiditatę ducta tam potentem, & beneficum Dominum offenderit, à quo tanta bona acceperat, & ſine quo accepta ſeruare nõ poterat. Atq. ita expoſuit Ruffinus Thren. 1. Omnes, qui glorificabant eam, ſpreuerunt illam, quia viderunt ignominiam eius.

Et vir non eruet eam de manu mea. Ruffinus, Id eſt, nullus erit principũ, quorum eſt ſecuta profanitatem, qui poſſit eã à mea indignatione defendere, &c. Videbũt eam amatores affligi grauiter à me, neque tamen eam liberare poterunt, etſi maxime vellent. Hoc res ipſa oſtendit. Nam rex Ægypti à Sedecia inuocatus non eſt auſus illi opem ferre contra Chaldæos, vt oſtendimus n. 57. 69.

Et ceſſare faciam omne gaudium eius. Ducetur ad Chaldæos, vbi ſolemnitates ſuas, quibus plurimum lætabatur, nequaquam celebrare poterit. Solemnitates intelligit Hieronym. Paſchæ, Pentecoſtes, & Tabernaculorum, quæ celebriores erant, cæteras autem feſtiuitates feſta tempora vocat. Neomenia eſt feſtiuitas primi diei menſis, quam Calendas ſæpe vocat interpres, de qua Numer. 28. Hoc eſt, quod poſtea fleuit Ieremias Thren. 1. Viæ Sion lugent eo quod non ſint, qui veniant ad ſolemnitatem. Et: Viderunt eam hoſtes, & deriſerunt ſabbata eius.

Neomenia.

Et corrumpam vineam eius. Non ſolum fructibus agrorum priuabũtur; ſed ipſis etiam agris, qui à Chaldæis vaſtabuntur, 70.

buntur, vt solet in obsidione fieri. Hieronymus. In vinea lætitiā, in ficu suauitatem, & dulcedinem intellige, quæ auferentur grauissimę seruitutis malis, &c. Id autē faciam, quoniam quæ mea dona erant, amatorum suorum esse impudenter mentita est.

Et ponam ea in sal um, &c. Vitiose legitur eam, vt ex Hebræo, & Chaldæo, & Græco manifestum est, legique debet, Et ponam ea in saltum, & comedet ea bestia agri. Ea autem intelligit vineam, & ficum. Id est, ita omnia vastabuntur, vt iam non habeat terra aut vites, aut arbores fructiferas, sed in saltum, & in syluam versa sit. Et (vt ait Hiero.) quia semel metaphoram à syluis ceperat, finit in reliquo, vt hostes à quibus deuoranda sunt omnia, bestias nuncupet. Ruffinus, Permittam vt hostili consumatur incursu, sicque nullo meæ dispositionis muniatur obiectu, sicut nec saltus, nec lustra laboratis sepibus claudit agricola.

Et visitabo super eam dies Bahalim. Hęc faciam vt supplicium summam de omnibus, quæ fecit eo tempore, quo colebat Bahalim. Ita Theophyl. & alij. Sed Hieronym. ita quoque. In ipsis solemnitatibus, quibus incendebat thura dæmonibus, visitabitur in plagis, & corripietur in pœnis.

Quibus ornabatur in aure sua. Hieronymus. Seruat personam meretricis, quæ auro ornatur, & gemmis, vt placeat amatoribus suis: quidquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquirit. Lyranus. Ad reuerentiam enim idolorum ornabant se habitatores Ierusalem, sicut Catholici in festis sanctorum. Ita etiam Theophyl. Ex his reliquum ornatum significat, vt ex parte totum.

ALLEGORIA.

71. Hæc omnia infelix Iudæa post passionem Domini perpessa est. Nō agnouit bonorum suorum authorem Christum: omnia enim bona, quæ acceperat, ideo acceperat, quia ex eo populo nasciturus erat Christus, & per illum
Iohan. 1. acceperat. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum nō
Isai. 1. cognouit. Vt merito per Isaiam quæra-
A tur Dominus. Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui: Israel autem non cognouit, & populus meus non intellexit. Quia igitur bonorum suorum ignorans authorem, omnia vertit in cultum Bahalis, id est, omnibus Dei donis abusa est ad superbiam, & diuitias, & voluptates, propter quæ Christum recipere noluit; merito non solum bonis spiritualibus spoliata est, vt ante diximus, sed illis etiam, quæ maxime diligebat, id est, temporalibus, & venerunt Ro-
B mani, & sustulerunt gentem eorum, & locum, & terra pulcherrima versa est in solitudinem, & tanta passa est obsidentibus vrbem Romanis, quanta nec in vlla historia leguntur, nec credi poterūt. Reuelata quoque est omnis eius turpitudo, (vt ait Hierony.) in oculis gentium, & nullus eam eruere potuit de manibus Dei. Cessauerunt omnes ceremoniæ, in luctum est versa festiuitas. Deuorauerunt eam primum Assyrij, atque Chaldæi, Medi, & Persæ, & Macedones; ad extremum sæuissima lacerauit bestia Romanorum imperiū.
C cuius in Daniele nomen tacetur, vt ma- Dan. 7.
ior formido ijs, qui deuorandi sunt, augeatur. Atq; ita pœnas Deo dedit dierum Bahalim, quibus Christi ad se missi oblita est, & auaritiam, superbiamque consectata.

TROPOLOGIA. 72.

Summa stultitia est, eademq. malorum omnium origo, cum anima multis donis à Deo ornata ita eius obliuiscitur, aut ita sibi placet, ac si bona illa nequaquam à Deo accepisset.

Quare cum indignatione, & conquestione quadam Dominus loquitur,
D *Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, &c.* Frumentum à Domino accipimus (ait Gregor. in 3.p.past. admonit. 25.) quando Frumentum.
in dictis obscurioribus subducto tegmine litteræ per medullam spiritus legis Vinum.
interna sentimus. Vinum, cum scripturæ suæ alta prædicatione nos inebriat. Oleum.
Oleum, cum præceptis apertioribus vitam nostram blanda lenitate disponit.
Argentum multiplicat, cum nobis lu- Argentū.

ce ve-

ce veritatis plena eloquia subministrat.
Aurum. Auro quoque nos ditat, quando cor
nostrum intellectu summi fulgoris irra
diat. Origen. quoque homil 2. in Cant.
72. versus finem, docet in scriptura mystice auro sensum, intellectűq. significari,
argento vero verbum & eloquia. Cũ
igitur mentis acumine, atque eloquentia, & rerum cognitione abutimur ad
superbiam, & ad opes, atque voluptates, & honores inanes sæculi, neque ea
in Dei honorem, & in fratrum vtilitatem conuertimus: tunc vere Dei dona
offerimus idolis, & ex argento, atque
auro eius conficimus Bahali simulacra.
Origen. loco indicato ita hæc exponit: Dedi vobis sensum, & rationem,
qua me Deum & sentire possetis, & colere: vos autem sensum, & rationem,
73. quæ in vobis est, ad colenda dæmonia
transtulistis, &c.* De eodem Dominus
Ezec. 7. Et ornamẽtum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulacrorum fecerunt ex eo. Hieronym. ibidem: Quæ ego dederam in ornamentum possidentium, atque diuitias, illi
verterunt in superbiam: vt de quibus
poterãt per eleemosynas, & bona opera suam animam liberare, ex illis haberent materiam arrogantiæ. Ideo Deus
sæpe hæc aufert, sicut ait: *Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum, &c.*
aut certe sic relinquit, vt non vtilitatem habenti afferant, sed damnum maximum, quod re vera auferre est. Rectéque in Ezeciele sequitur: Propter
hoc dedi eis illud in immunditiam, &
dabo illud in manus alienorum, & impijs terræ in prædam, & contaminabunt illud. Quod sane fit cum donorum istorum abusu per superbiam, &
alia peccata magis anima inquinatur,
& dantur nostræ diuitiæ in manus dæmonum, vt eis vtantur pro libito, &
impijs terræ, id est, vitijs, & peccatis,
quæ illa contaminant. Quod si de his
hæc vere dicuntur, quid de spiritualibus bonis dicemus? *Tũc cessare facit Dominus solemnitates, & neomenias, & tempora festa, & sabbata*, id est, quietem,
quia perturbata anima varijs desiderijs, illisque quasi ventus in altissimum

A pelagus sæcularium curarum impulsa,
atque iactata, vera, internaque gaudia
amittit, de quibus scriptum est: Quam Psal. 30.
magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te?
Perfecisti eis, qui sperant in te in conspectu filiorum hominum. Et ei dicitur: Quibus iuraui in ira mea, si introi- Psal. 94.
bunt in requiem meam. *Non enim re Hebr. 4.
linquitur sabbatismus, nisi populo Dei. 74.
Tunc non solum fructu bonorum suorum priuabitur, sed etiam *vinea ipsa, & ficus corrumpetur*. Nam vsu libidinum,
B & vitiorum mentis acies retunditur, &
hebetatur. Aut certe vineam & ficum
habitus moralium virtutum interpretari possumus, qui peccatorum multitudine corrumpuntur. Denique *visitabit dominus super eam dies Bahalim*, & hac
tanta iactura vindicabit præterita peccata, cum Dei obliuiscebatur, & omni
studio se comparabat, vt hominibus placeret. Illud nõ præteribo solere Dominum visitare hosce dies Bahalim, etiam
postquam anima conuersa est, & memoriam Bahalim penitus abijcere studet, ac Deo placere. Nam etiam si blan
C de redeuntem excipit, tamen non continuo ad conuictum familiarem admittit, donec visitentur super eam dies Bahalim. Sæpe enim fit, vt ardẽter ad creaturas conuertamur, & cum ad creatorem reuertimur, tepide, remisseque reuertamur. Atq; ita reuersa anima cupit
in sponsi amplexus recipi, abiecta prorsus priorum peccatorũ memoria, quasi, tori fidem numquam violasset. At nõ
ita facit Dominus, quia ita facere minime expedit. Hinc mirantur multi cum
ad orandum, ac meditandum succedũt,
non exardescere ignem charitatis in
D meditatione sua, nec quidquam commoueri se à Deo, vt nullam ex oratione vtilitatem, sibi percipere videantur.
*Sæpe & impatiẽtia, & indignatio exo 75.
ritur, & Deo quodãmodo dicunt; Qua- Isai. 58.
re ieiunauimus, & non aspexisti: humi- Mal. 3.
liauimus animas nostras, & nescisti?
Aut illud: Et quod emolumẽtum, quia
custodiuimus præcepta eius, & quia
ambulauimus tristes coram Domino
exercituum? Visitantur dies Bahalim,
peccata non satis defleta puniuntur.

2.Reg.14. Ecce (inquit Dauid) placatus feci verbum tuum: Vade ergo, & reuoca puerum Absalom. Surrexit ergo Ioab, & abijt in Gessur, & adduxit Absalom in Ierusalem. Dixit autem rex. Reuertatur in domũ suam, & faciem meam non videat. Reuersus est itaque Absalom in domum suam; & faciem regis non vidit. Intereà rẽputet secum anima, quã indigna sit familiaritate, quam petit: reprehendat se ipsam; quod tam parum culpam suam defleuerit, tam tepide ad
Luc.15. Deum redierit; & dicat, Pater peccaui in cælum, & coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut
Luc.14. vnum de mercenarijs tuis. Recumbat in nouissimo loco, vt veniat, qui inuitauit, & dicat: Amice ascende superius. Lege de hac re Bernardi 3. & 4. sermonem in Cantic. qui te & vtilitate, & voluptate complebunt: ego, ne longior
76. sim pauca ex tertio afferam. * Non temere assurgat ad os serenissimi sponsi; sed ad pedes seuerissimi Domini mecũ pauida iaceat, & cum publicano terram tremens non cælum aspiciat: ne confusa in luminaribus cæli facies assueta tenebris opprimatur à gloria, atque insolitis reuerberata splendoribus maiestatis, densioris rursus cæcitate caliginis obuoluatur. Et postea: Nolo repente fieri summus: paulatim proficere volo. Quantum displicet Deo impudentia peccatoris, tantum pœnitentis verecundia placet. Citius placas eum, si mensuram tuam seruaueris, & altiora te non quæsieris. Longus saltus, & arduus est de pede ad os, sed neque accessus conueniens. Quid enim? Recenti adhuc respersus puluere ora sacra continges? Heri de luto tractus, hodie vultui gloriæ præsenteris? Per manum tibi transitus sit. Illa prius te tergat. Illa te erigat. Quomodo erigat? Dando vnde præsumas. Quid illud? Decor continentiæ, & digni pœnitentiæ fructus, quæ sunt opera pietatis. Hæc te de stercore erigent in spem audendi potiora: Hæc Bernardus. Sed, quæ ego breuitatis causa omitto, lector ne omittat; sunt enim elegantissima.

A

LITTERALIS EXPOSITIO coniuncta cum spirituali vsque ad finem capitis.

Propter hoc ecce ego lactabo eam. Enumerauit hactenus mala, quæ culpa sua perpessura erat synagoga; nunc bona enumerat, quæ dei misericordia consecutura erat Christo in terras veniente, & per se, perque discipulos suos docente. Animaduertat autem prudens lector quæ deinceps hoc capite continentur, cum omnia de Euangelij tempore dicantur, allegoricum sensum non habere: deinde quæ de synagoga; quasi de muliere vna scribuntur, facile esse eadem ad animam per tropologiam accõmodare. Quare simul omnia, & vnico fere sensu exponere sat erit. Scio non paucos hæc exponere de reditu Iudæorum è captiuitate Babylonica: neque enim vnus R. Salomon à Lyrano citatus ita intellexit, sed eum nonnulli Christiani sequuntur, vt idẽ ait, & Ruffinus ita exposuit, & Theoph. & Theodoretus, quamuis de Christi quoque tempore interpretatus est Theop. sed mysticum eum sensum putasse videtur, quod ex Theodoreto intelligere licet, qui in fine cap. affirmat hæc, & sequentia impleta esse sub Zorobabele, sed mystice in Christo. At sensum ipsum, historicum de tempore Euangelij esse, præterquam quod Hieronym. & Cyrillus, & multo plures authores docent, ex verbis vltimis capitis à Paulo explicatis apertissimum est. Immo & cætera omnia tantæ maiestatis sunt, & tanti splendoris, vt ea tempus illud libertatis Babylonicæ, & res, quas tunc habebant, tenues nequaquam capere possint. * Sed quæret forte quispiã, cur cum scelera commemorarit, nunc in tantæ fœlicitatis promissione dicat: *Propter hoc ecce ego lactabo eam*? Num tanta scelera felicitatem mereri, ac non potius æterna supplicia? Verum id quidem. Sed tanta est Dei misericordia, vt, quæ ad iram, & pœnas prouocarent alios, ijs ad commiserationem, & ad opem tantis malis ferendam excitetur maxime: Quemadmodum pater, aut medicus, ac multo magis si idem &

The right column's lines 1, 11, 18 and 31 are marked with the side letters B, C, D and the margin numbers 77 and 78 as follows: line 1 "Propter hoc ecce ego lactabo eam. Enu-" has 77 in the right margin; "possint. * Sed quæret forte quispiã, cur" has 78 in the right margin.

pater, & medicus sit; quo magis male dictis, & probris à phrenetico filio lacessitur, eo magis illi illacrymat, & ad misericordiam, ad medendumque commouetur, quia morbi magnitudinem magis videt. Tale est illud Psal. 11. Propter miseriam inopum, & gemitū pauperum nunc exurgam dicit Dominus. Habac. 3. Vereque Habacuc cecinit: Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Lactare hoc loco significat decipere. Et hoc verbum iuxta significationē suam multos decepit, in quibus Rupertum, & Ruffinum, quod equidem miror, cū Græcę linguæ satis peritus fuerit, & è Græco verbo potuerit intelligere quid valeret Latinum. Iam pridem cœperam mihi persuadere hæc in tres prophetas commentaria non esse Ruffini illius, qui in Hieronymum scripsit impar congressus Achilli: quod vtriusque operis stylus plane sit dissimilis: & nūc ex hac eius interpretatione magis intelligo. (Commentaria Ruffini in prophetas.) Lactatio (inquit) cibum mannæ videtur ostendere, à lactis videlicet similitudine vt arbitror. Accedit, quod Gennadius eius, vt apparet, valde studiosus, qui reliqua opuscula diligenter enumerauit, de commentarijs in prophetas verbum fecit nullum. 79. (Lacto.) * Sed ad rem. Existimauerunt authores hi à lacte hoc verbum deduci matrumque esse lac præbentium infantibus. At duo verba sunt litteris eadem, significatione longe diuersa. Quod ipsi putant à lacte cadit, & Græce θηλάζω dicitur, sed ad hunc locum non pertinet. Alterum Græce πλανῶ, ἀπατῶ, id est, decipio, de quo nunc sermo est, à verbo antiquo, lacio, de quo ita Sextus Pompeius lib. 10. Lacit, in fraudem inducit. Inde est allicere, & lacessere. Inde lactat, illectat, delectat, oblectat. Idem sentit Nonius Marcellus in lib. de proprietate sermonum. Hinc illud Terentij in Andria, Nonne tibi satis esse hoc visum solidum gaudiū, nisi me lactasses amantem, & falsa spe produceres? Ibidem: Solicitando, & pollicitando eorum animos lactas. Hebraice פתה, quo verbo hic vtitur scriptura, & multis alijs in locis, vt Prouer. 1. Si te lactauerint peccatores, (id est, decipere voluerint) ne

A acquiescas eis. Et cap. 16. Vir iniquus lactat amicum suum. Iob. 31. Si deceptum est cor meum super mulierem. Et ibidem: si vidi solem, cum fulgeret, & lunam incedentem clare: & lactatum est in abscondito cor meum. (Locus Iob restitutus.) Vbi vitiose legitur, lætatum: videlicet librarij ex c, fecerunt e; & pro lactatum, scripsere lætatum, Hebr. est ibi ויפת & apud lxx. ἠπατήθη, deceptum est, lactatum est Hos. 7. Factus est Ephraim quasi columba seducta, vbi Hieron. Quod Hebraice פתה ab Aquila, & Symmacho θελγομένη, ἠ ἠπατημένη, id est, lactata, siue B decepta, &c. Hinc פתה vel פתי dicitur, qui facile decipitur. * Pro quo solet Hieronym. vertere, Paruulus, Innocens, Stultus. (80. Paruulus. Innocēs. Stultus.) Iob. 5. Paruulum occidit inuidia. Psalm. 18. Sapientiam præstans paruulis, id est, sapientes efficit lex Dei eos, qui poterant alioqui facile decipi. Prouer. 1. Vsquequo paruuli diligitis infantiam? Et cap. 14. Innocens credit omni verbo. Et 19. Pestilente flagellato stultus sapientior erit. Igitur vbi nos habemus, Lactabo eam lxx. πλανῶ αὐτήν. Leo Iudas non ineleganter, Pelliciam eam verbis. Hoc Deus C fecit per prædicationem Euangelij, & per internam locutionem, qua ita animam inescat, & blande allicit, vt vltro omnia contemnat, & Deo se totam dedat. Metaphora igitur deceptionis à sermone vulgi desumpta est, quod cum videt diuitem bona sua distribuere pauperibus, & à delicijs ad ieiunia, & ad austeritatem transire, idque nulla spe boni sæcularis, quasi deceptum eum putat, & vocat. Si qui multis imperabat, omnibus se subijciat in religione, si pulcherrima virgo, & nobilissima parentes, patrimoniumque amplissimum, & D sponsum paratum, & purpuram, aurū, gemmásque contemnat, vt Christo seruiat, insanire vulgus putat, & deceptos ab alijs dicit. Ita lactatus erat ille, qui dixit: Quid enim mihi in cœlo, & à te quid volui super terram? Defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. (Psal. 72.) Et qui ait: Veruntamen existimo omnia detrimētum esse propter eminentem sciētiam Iesu Christi Domini mei: propter quē (Philip. 3.)

omnia

omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christũ lucrifaciam. Ita Iudæi, qui tunc conuersi sunt, desipere, & decipi infidelibus videbantur, quod lege patrum suorum relicta, Christi humilitatem, & paupertatem, & ærumnas sequerentur, multaq; à suis paterẽtur. Quod illi fecerunt Deo intus loquente, & ad æterna bona inuitante. Et hoc est quod ait: *Ecce ego lactabo eã*. De quo
Psal. 16. nos recte poterimus dicere illud: Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras.
81 *Et ducam eam in solitudinẽ*. Omnino in his bonis alludit ad bona, quę idẽ populus accepit, cum ex Ægypto eductus est, & per desertum in terram promissionis iter faciebat. Tunc quoque lactauit synagogam, cum illam permouit vt Moysi, & Aharoni crederet, & domos, possessiones, deliciasque ciborum relinqueret; & in desertum prodire, ac terram, quam numquam viderat, quærere per tot labores, statueret. Sed vt tunc populum suum ab Ægyptijs separauit, apud quos natus fuerat: ita per Euangelium credentes secreuit à populo infideli, & adduxit in Ecccclesiam. Illic aluit eos pane cœlesti, & mirabiliter seruauit: hic alit pretiosissimo corpore, & sanguine Filij sui, & ab impugnationibus diaboli potenter eripit. Plus itaque promittere vult, quã verba præferunt, ac si diceret: Præstabo eis omnia, quæ prius in solitudine deserti præstiti. Chaldęus. Faciam cum illis miracu-
82 la, qualia feci in deserto. * Sed cur Ecclesiam solitudinis vocabulo intelligit? Quod locus sit ab Ægyptijs, id est, ab infidelibus seiunctus, quod in ea multi sint ferendi labores, vt in veram terram promissionis ingrediamur; quo-
Act. 14. niam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei; denique quod Ecclesia locus sit aptus, & ab infidelis vitæ tumultibus alienus, in quo Deus animam alloqui libere queat. Quare cum dicit: *Ducam eam in solitudinem*, id mihi videtur dicere. Segregabo illam ab amatoribus suis, & ab illis omnibus, qui sermoni, & persuasioni meæ obstare poterant. Ita enim solemus ijs seorsum loqui, qui-

A bus persuadere aliquid volumus, ne alij, si adsint, nobis impedimento sint. Intellige autem has promissiones partim ad Domini, & apostolorũ prædicationem impletas, partim quotidie impleri in ijs, qui ex circuncisione conuertuntur, sed integre in fine sæculi implendas, cum vniuersi Iudæi conuertentur: quod tanquam perpetuum documentum habeamus ad omnes prophetarum promissiones de conuersione Iudæorum. * Ijsdem gradibus dedu- Regula. 83
cit Deus eos, qui vere dicere possunt: Psal. 22.
Animam meam conuertit: Lactat eos,
B quo modo diximus, deinde educit in solitudinem, vt Loth, & filias Sodomis eduxit. Intus vociferatur: Saluamini a Act. 2.
generatione ista praua. Surgite, & egredimini de loco isto, quia delebit Gen. 19.
Dominus ciuitatem hanc, aiebat Loth generis suis, & visus est eis quasi ludẽs loqui. Tale est iudicium hominũ, qui nesciunt ea, quæ sunt Dei, Stultum putant voluptates sæculi relinquere, & è ciuitate sua peritura exire. Cumque esset mane cogebant eum angeli dicẽtes: Surge, &c. ne & tu pariter pereas in scelere ciuitatis. Recte mane: iam
C enim diuina lux mentem illam illustrauerat. Sed cogebant, inquit. Et si scelera ei Sodomorum displicebant, tamen ægre sedes suas relinquebat, cogẽdus ab angelis fuit. Quoties hominem, quem amat, & quem iam veritatis luce perfudit, assiduis hortationibus hæsitantem, & morantẽ, quasi cogit Deus vt exeat, & in tuto se collocet? Non placent ei peccata mundi, & adhuc placet mumdus. Sequitur: Dissimulante illo apprehenderunt manus eius, eo quod Dominus parceret illi. Dissimulat, quasi Dei vocem non audiat: sed quia Dominus eum amat, apprehendit
D manum dissimulantis, & quasi inuitum extrahit, timore aliquo iniecto, vel mortis vicinæ, vel gehennæ; vel magna spe, vel pudore resistendi. Eduxeruntque eum, & posuerunt extra ciuitatem, ibique locuti sunt ad eum, dicentes: Salua animam tuam: noli respicere post tergum, neque stes in omni circa regione, sed in monte saluum te fac, id est, desere sæculum, & fuge loca vicina

vicina Sodomis, peccata, & peccatorum occasiones desere, ad monasteria confuge, vel ad editiorem, & tutiorem aliquē locū. Postea intelligit, quod antea quodammodo non videbat, & ait: Inuenit seruus tuus gratiam coram te, & magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum, vt saluares animam meam.

84 *Et loquar ad cor eius.* Loquar ei verba blanda, & consolatoria. Est enim loqui ad cor blandis verbis consolari, vt Hier. docet hic, & in illud Isa. 40. Consolamini, consolamini popule meus, dicit Deus vester; loquimini ad cor Ierusalem. Et Gene. 34. Vbi habemus: Tristemque deliniuit blanditijs, in Heb. est: Et locutus est ad cor adolescentulæ. Hoc Dominus in deserto fecit consolans sæpe per Moysem, & Aharonem populum illum spe futurorum bonorū in terra illa, & victoriæ de inimicis impedientibus reportādæ. Chald. Per prophetas seruos meos blande consolabor illam. Manifestato vero Euangelio ita primos illos credentes consolatus est, vt non solum in prosperis rebus; sed etiam in aduersis, & in ipso persecutionum feruore exultarent, Deo intus eos spe cœlestium bonorum erigente. Ita videmus in Paulo Rom. 5. Non solum autē, sed & gloriamur in tribulationibus. Et 2. Cor. 1. Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra; vt possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt per exhortationem, qua exhortamur & ipsi à Deo. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christū abundat consolatio nostra.

Loqui ad cor.

85 * Et Hebræis ait cap. 10. Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem, & manentem substantiam. Vbi sunt ergo, qui viam Dei asperam, & senticosam, & acerbam esse conqueruntur? Vbi sunt, qui diffidunt se posse perferre labores religionis, & arctæ vitæ, quam ingressi sunt? Dicerent profecto aliquid, si Deus recederet, & ad clamores obsurdesceret euntium. At non deserit, quos in solitudinem educit, loquitur eis ad cor, & ab-

A stergit omnem lacrymam ab oculis eorum. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate vos, qui præsens Dei auxilium sæpe experti estis. Dicite pusillanimis: Confortamini, nolite timere. Audiant eundem Deum loquentem: Seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te. Ne timeas, quia ego tecum sum: ne declines, quia ego Deus tuus: confortaui te, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera iusti mei. Ecce confundentur, & erubescent omnes, qui pugnant aduersum te, erunt quasi non sint, & peribunt viri, qui contradicunt tibi.

Isa. 35.

Isa. 41.

B *Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco.* 86
In Hebr. nunc est כרמה, id est, vineas eius, & ita recentiores interpretes vertunt: sed & LXX. ita legisse facile indicat eorum versio, Possessiones eius. Ita quoque legerunt Cyrillus, Theoph. Theodoretus: At omnino præferenda est lectio nostræ translationis, *Vinitores eius*, quæ multo expeditiorem sensum habet: nam Græci qui legunt; Et dabo possessiones eius inde; laborant multum in exponendo, quæ sint possessiones inde, & vix se expediunt. Nec obstat, quod nunc habetur in Hebr. nam
C eædem literæ punctis tantum permutatis, quæ multo post à Iudæis addita sunt, sonant vinitores eius, כרמיה quo modo legit Hieron. atque Chaldæus, qui ait: Et constituam ei inde gubernatores eius. Immo vero eodem modo legisse LXX. & vertisse, non κτήματα, vt modo habemus, id est, possessiones, sed κτήτορας, id est, possessores; indicant meliora exemplaria, quæ Hiero. secutus est in Isa. c. 65. vbi ita hunc locum refert, non vt erat in Hebr. sed vt erat apud LXX. Et dabo possessores illius inde, & vallem Hachor, vt aperiat
D intelligentiā illius. Nā si ex Hebræo referret, non diceret, possessores, sed vinitores; neque, vt aperiat intelligentiā illius, sed ad aperiendā spē. * Atq; ita commodissime locus exponitur ab Hie. Qn̄ egressa est ex Ægypto, dedi ei custodes, & gubernatores ex gente sua Moysem, & Aharon: ita nunc ex eadem gente dabo, apostolos, scilicet, & eorū discipulos. Eodē modo loquitur Isa. 61. Cū eruditionem gentium in Ecclesiā confluxurā polli-

87

pollicetur: Et ſtabunt alieni, & paſcent pecora veſtra, & filij peregrinorũ agricolæ, & vinitores veſtri erunt, id eſt, vobis deſeruient, & bona veſtra cuſtodiẽt. Sed quid hic magni promittitur? Multum ſane: quaſi dicat: Habebit apud ſe magiſtros ſuos, quos crebro audiat; quos cum libebit, poſſit facile conſulere; quorum verba melius intelligat. Videbuntur forte cuipiam hæc Iſaiæ verba cum verbis pugnare noſtri prophetæ: cum alter eiuſdem generis magiſtros Iudæis promittat, alter ex Gentibus. Sed intelligamus, quod Hoſeas prædicit, initio factum eſſe conuerſionis Iudæorum: quod autem eſt apud Iſaiam, poſtea, cum iam gentium multitudo ſubintrauerat, & per totum orbem Eccleſia diffuſa erat, apoſtolique obierant. Ideo Hier. ibidem ait: Quæ res interpretatione non indiget. Quotus enim quiſq; Eccleſiarum princeps eſt de Iudæis, & non de alienigenis, atque externarũ gentiũ hominibus? &c. Cur autem vinitores dixerit, perſpicuũ

Iſa. 5. eſt ex Iſaia, Vinea Domini exercituum domus Iſtael eſt. Qui ſunt huius vineæ cuſtodes, niſi magiſtri, & epiſcopi? Sed cur vineam vocat ſubito, quam hactenus mulierem appellabat? Quoniam ſolet ſæpe Scriptura non ſemper eandem

Regula. ſeruare metaphoram, ſed paulutum ab ea diuertere, ac mox redire; Vt Ezec. 16. de populo Iſtael, quaſi de femina cũ multa dixiſſet, poſtea ab illa continuata metaphora recedit: Profeciſti in regnum, & egreſſum eſt nomen tuum in gentes. Sed redit continuo: Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es, &c.

88 *Et vallem Hachor ad aperiendam ſpẽ.*

Hachor. Hachor non eſt nomen hominis à Ioſue dãnati, vt Theoph. & Theodoretus & Gloſſa, & Paulus Burgenſis addit. i. putauerunt: ille enim Achã dictus eſt: ſed ſignificat turbationem; & ideo vallis illa hoc nomen habuit, quia ibi Achan furto ſuo populum Dei in maximum mœrorem, & in grauiſſimam animi perturbationẽ coniecit. Ioſ. 7. Quia turbaſti nos, exturbet te Dominus in die hac, &c. vocatumque eſt nomen loci illius, עמק עכור id eſt, vallis Ha-

A chor. Sed hæc perturbatio in gaudium verſa eſt magna parta victoria de vrbe Hai, vt ca. ſequenti ſcriptum eſt. Inde vallis Hachor turbationem, & perſecutiones, & calamitates ſignificat, quibus maxime ſpes confirmatur. Id enim ſignificat, Ad aperiendam ſpem, id eſt, vt inde oſtium magnum ad ſperandũ Dei propitiationem & beneficentiam aperiatur. Symmachus: εἰς θύραν ἐλπίδος in oſtium ſpei. Quod optime nobis expoſuit Apoſtolus Ro. 5. Non ſolum autem, ſed & gloriamur in tribulationibus, ſcientes quoniã tribulatio patien-

B tiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem ſpem. Eodem modo intellexit Hier. Quod idcirco, inquit, ſupplicia, & tormenta perpeſſa ſit, vt per hæc ad proſpera perueniret. *Sed habemus Iſa. 65. locum cum pri- 89
mis elegantem, ex quo hæc & confirmentur, & exponantur. Et erunt campeſtria in caulas gregum, & vallis Hachor in cubile armentorum populo meo, qui requiſierunt me. Oues (ita enim eſt in Heb.) minores ſunt armentis. i. bobus. In populo Dei ſunt minores, & imperfectiores, qui in campeſtri-

C bus morantur, & pace, atque tranquillitate creſcunt. At armenta, id eſt, perfectiores viri, & fortiores ferendis laboribus vt boues, quieſcent in valle Hachor, id eſt, perſecutionibus, & calamitatibus pro Chriſto oblatis gaudebunt. Merito ergo afflictiones, & perſecutiones promittit Deus vt donum quoddam magnum populo ad ſe conuerſo, & quidem inter promiſſiones conſolationis, & gaudij, quoniã pignus quoddam certum ſunt diuinæ beneuolentiæ, & futuræ felicitatis.

Afflictiones promittit Deus, vt donum magnum.

Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ.

D Victis perſecutionibus, & tentationibus Dei ope ſuperatis, etiam ſi mundi hominibus inops, & afflicta videatur, tãta lætitia perfundetur, vt continere ſe nequeat, quin Deo canat hymnos in gratiarum actionẽ exultans, vt populus olim poſt tranſitum maris rubri carmẽ victoriale cecinit Exod. 15. Cantemus Dño, glorioſe enim magnificatus eſt: equũ & aſcenſorem proiecit in mare. Eo enim tempore fuit ſynagogæ iuuentus.

Vocabit

90 *Vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Bahali.* Lyranus R. Salomonis expositionem in primis probat: Non timebit me, sed amabit. Compellabit me vir meus, quod amoris nomen est, non Bahali, quod est timoris, cum Dominũ meum significet. Atque hoc maxime conuenit statui noui testamenti: Rom. 8. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. Neque est sane improbabilis interpretatio. Sed multo melius interpretatus est Hieronymus בעל Bahal lingua Hebræa, & Syra interpretatur ὁ ἔχων, id est, habens, quo nomine apud vtramque gentem vxores viros suos compellant. Idem significat איש, id est, vir. Sed cum idem sonet אישי, id est, vir meus, & Bahali: tantùm tamen odi idolorum nomina, vt etiam, quod bene dici potest, propter ambiguitatem, & verbi similitudinem nequaquam velim dici, nedum aliud loquitur, alterius recordetur, & virum nominans idolum cogitet.

Et auferam nomina Bahalim. Tam longe ab idolorum cultu aberit, vt ne nominum quidem eorum recordetur. Tãtum abesse debent à peccatis, qui ad Deum cõuersi sunt, vt ne memores sint nominum eorum per labia sua. De quo vide Chrysost. in epist. ad Hebr. ho. 14. in morali.

91 *Et percutiam cum eis fœdus.* Non ita legendum est, sed, *Percutiam eis fœdus,* vt ex Heb. & ex Græco manifestum est, & ex Chald. Ita vertit, & exposuit Hieron. ita legit Ruffinus, nisi quod ipse singulari numero scribit, ei, cum debeat esse pluralis, להם & LXX. αὐτοῖς, eis. In antiquo etiam codice manuscripto reperi: Et percutiam eis fœdus. Et est sensus: Faciam, vt fœdus sit, & amicitia inter eos, id est, inter huius populi mei homines, & inter feras, vt minime ab illis lædantur. Est autem (vt recte ait Hieron.) illud idem, quod Isa. 11. dixit: Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, vitulus, & leo, & ouis, simul morabuntur, &c. Si autem hoc idem est, non de animalibus, vt verba sonant, est intelligendum. Neque enim in nouo testamento vidimus lupum ha-

Pax & cõcordia hominum in noua lege.

A bitare cum agno, neque pardum cubare cum hœdo. Vidimus etiam bestias, & reptilia hominibus sanctissimis, vt & alijs nocere. Sed totus sermo apud vtrumq; prophetam est allegoricus, vt per bestias homines intelligantur, qui similitudine quadam ad illarum bestiarum naturam accedunt. Theodoretus ita explanat: Non de bestijs, & volucribus loquitur, sed de efferatis hominibus in omnia inuolantibus more volatilium, & venenatorum serpentum similibus.* In bestia feros, & immanes homines, præ- 92
B sertimque tyrannos intelligit, in volucre cæli superbos, & alta sapientes, in reptili terræ callidos, & dolosos. Quæ omnia de populo gentium dicuntur, qui posita feritate, & superbia, & dolis abiectis, apostolis, & Christianis ex populo Iudæorum seseadiunget pace perpetua, & indissolubili fœdere. Atque hæc animalia populum gentium significare pulcherrimo testimonio confirmat Hieron. ex Act. 10. Vbi Petro, quò intelligeret gentes, quantumuis essent omni peccatorum genere fœdatæ, admittẽdas esse ad gratiam Euangelij, nec
C debere se earum commercium vitare, ostensum est vas quoddam, velut linteum magnum quatuor initijs submitti de cælo in terram, in quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cæli. Quod ipse postea intelligens; ait: Vos scitis, quomodo abominatum sit viro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam, sed mihi ostendit Deus neminem communem, aut immundum dicere hominem. Propter quod sine dubitatione veni accersitus, &c. Ex hoc loco optime intelligimus locum nostri prophetæ, in quo eadem animantium
D genera commemorantur. Itaque in bestia agri comprehendit omnia quadrupedia, in volucre cæli omnes aues, in reptili terræ ea, quæ appellauit Lucas serpentia terræ.

Sed & animæ sanctæ *percutit Deus fœdus cum bestia agri,* quoniam eam nec feritas diaboli, nec ministrorum eius immanitas terret, nec ei nocet; sed illa potius vtitur ad vtilitatem suam, & maiorem in via Dei profectum. *Cum volucre quoque & cum reptili,* quia nec superbia 93

sæcu-

sęculari lęditur, sed docetur humilitatem, nec dolis, & calliditate ab instituto itinere auocatur, sed magis amat, ac sequitur simplicitatem suam. Denique

Psal. 90. experitur, quod sibi promissum est: Super aspidem, & basiliscum ambulabis & conculcabis leonem, & draconem. Adde quod huiusmodi homines, quamuis longe à sanctorum moribus absint, velint tamen nolint, eos intra se venerantur, & magnifaciunt, & eis similes euadere cuperent. Ita Saul admiratus Dauidis mansuetudinem, & bonitatem,

1. Reg. 24. nec valens lacrymas tenere ait: Iustior tu es, quam ego, tu enim tribuisti mihi bona: ego autem reddidi tibi mala. Et mox: Quis enim cum inuenerit inimicum suum dimittet eum in via bona? Et

Num. 23. Balaam quamuis Hebræos oderat, vel inuitus dicit: quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione detester, quem Dominus non detestatur? & paulo post: Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia.

94 *Et arcum, & gladium, & bellum conteram de terra.* Hoc est, summa pax erit prædicantibus apostolis, & regibus, potentibus, sapientibusque hominibus ad Euangelium cõfluentibus cum Iudæis. Quod etiam Isaias cap. 2. prædixit: Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prœlium. Eadem sunt apud Mich. cap. 4. Sed & eo tempore, vt Euangelio per vniuersum orbẽ prædicando via pateret, maior quam antea pax fuit, ab ipso Augusti imperio, qui templum Iani Quirini clausit, quod nisi in summa rerum tranquillitate non fiebat. Suetonius in Augusto cap. 22. Ianũ Quirinum semel atque iterum à condita vrbe ante memoriam suam clausum, in multo breuiori temporis spatio terra, marique pace parta, tertio clausit. Id etiam Neronis tempore factum Suetonius in Nerone ca. 14. auctor est: constatque ex antiquis numismatis aureis, æreisque, in quibus Iani templum, atq; hæc inscriptio cernuntur. IMP. NERO CÆSAR AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. P. P. PA-

A CE P. R. TERRA MARIQ. PARTA IANVM CLVSIT.

De pace autẽ, qua sancta anima fruitur, quid attinet dicere, cum plena sit scriptura? Isa. 32. Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium, & securitas vsque in sempiternum: & sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ & in requie opulenta. Quod non solum de pace in beatitudine futura dictum est: sed de ea etiã quam in hac vita iusti habent, quæ inchoatio quædam illius est. Pax animæ sãctę.

Et dormire eos faciam fiducialiter. Secure, sine vllo metu quiescent. LXX. In spe, id est, non timebunt, sed cum fiducia dormient, firmiter credẽtes se Deo curæ esse, & ab eo esse protegendos. 95

B *Et sponsabo te mihi in sempiternum.* Hoc est, fœdere in æternum duraturo, neq; eris iam mihi, vt vetus synagoga, cui dedi libellum repudij, & dixi: Quoniam ipsa non vxor mea, & ego non vir eius, vt in hoc cap. vidimus; Sponsam autem dicit potius, quam vxorem, vt ardentiorem significet amorem. Fœlix anima, quam non temporaria amicitia, sed perpetuo fœdere sibi Deus copulat, atque sponsæ nomine dignatur. Sponsa.

C *Et sponsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & in misericordia, & miserationibus.* id est; Per iustitiam, & iudicium sponsabo te mihi. Aug. in illud Psal. 105. Beati qui custodiunt iudicium; & faciunt iustitiam in omni tempore, ait: Amat quidem scriptura ista duo simul ponere, vt Iustitia, & iudiciũ præparatio sedis tuæ. Et fortasse propter vicinitatem significationis etiam alterum pro altero poni potest; tamen si proprie dicantur, aliquid interesse nõ dubito, &c.* Ita quoque ego sentio posse pro eodem hoc loco accipi iudicium & iustitiam, sed tamen melius esse, vt aliquid inter ea differre dicamus. *Sponsabo te mihi in iustitia,* id est, iustificando te, non enim potes à me diligi nisi iusta sis: *& in Iudicio,* quoniam iudicabo inter te, & eum, qui te captiuam ante tenebat, diabolum, & sententiam pro te feram repellẽdo diabolum iniustum possessorem, qui te insidijs, & malignitate ceperat, & te mei sanguinis pretio emendo: vnde iure diaboli

Iustitia, & iudicium. Psal. 96. 96

D

boli esse desinas. Vt ergo recte exponitur, *In iustitia*, id est, iustificando te, ita quoque recte. *In iudicio*, id est, iudicando te. Iudicare autem aliquem solet aliquando dicere scriptura pro eo, quod est, sententiam pro illo ferre, vt Psal. 25. Iudica me Domine quoniam ego in innocentia mea ingressus sum. Omnia ex Psal 71. confirmantur. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatoré, id est, diabolum; diabolus enim calumniatorem significat. De hoc iudicio dixit Dominus Ioan. 12. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras: Quod autem sequitur; *Et in misericordia, & in miserationibus*, perinde est ac si dicat, faciendo tecum maximas misericordias, liberando te à miserijs magnis, in quibus eras, idque nō tuis meritis, sed misericordia mea, & donis cœlestibus te ornando, sicut sponsi arrhas mittere solent ad sponsas. Etenim cum dicit scriptura, Misericordia, & miserationes, hac geminatione maximam, & copiosissimam misericordiæ effusioné, & omnia genera misericordiæ, & beneficentiæ, significat, vt Psal. 102. qui coronat te in misericordia & miserationibus, id est, maxima quadam misericordia.

97 * Zachar. 7. Iudicium verum iudicate, & misericordiā, & miserationes facite vnusquisque cum fratre suo, id est, Nullum misericordiæ genus prætermittatis, valde misericordes estote. Iere. 6. Abstuli pacem meam à populo isto, dicit Dominus, misericordiam, & miserationes, id est, nullo misericordiæ genere erga eos vtar; Quare cum Deus dicitur misericors, & miserator Dominus, vt Psal. 110. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus: & Psalm. 102. Miserator, & misericors Dominus, longanimis, & multum misericors: non dicitur misericors, quod natura pronus sit ad miserendum: miserator autem quod reuera miseretur, & facit id, ad quod natura pronus est, vt nōnulli arbitrantur: vtrumq; enim nomen idem significat, & geminatum auget, & quasi vim superlatiui nominis habet, id est, maxime misericors, qui oīa misericordiæ genera erga nos exercet. Restabat hic quiddā addendū, quod cōmodius c. 3. nu 9. explicabitur.

Iudicare aliquem. — *Misericordia, & miserationes.*

Et sponsabo te mihi in fide. Nequaquā per opera legis consequeris vt sponsa mea sis, sed per fidem meam, quod est argumentum epistolæ ad Romanos. Nō quod sola fides satis sit, (vt dicunt impij, qui nec opera habent, nec fidem:) sed quod ea sit initiū, & quasi basis quædam iustificationis, vt docet scriptura, & Ecclesia, quæ habet fidem, & opera. Itaque quamuis in legis operibus te laboriosissime exerceas, non est iste aditus ad iustificationem assequendam, nisi fidem in Iesum Christum adhibeas. Si hanc autem habeas, Deus cor tuum gratis excitabit, & reliqua largietur quæ sunt ad iustificatiòné necessaria. Quod (vt dixi) copiose apostolus docet in epistol. ad Rom. *Et scies quia ego Dominus*: re ipsa meam potentiam, & bonitatem experta cognosces.

Et erit in die illa exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos. Geminatio verbi, Exaudiam, certissimam exauditionem significat. Adhibet autem prosopopœiam, id est, fictionem personæ, atque ita loquitur, quasi cœli & terra animata essent: hoc est, Faciam quod cupiunt, & quasi flagitare videntur cœli, faciam eis copiam, vt largissimos imbres demittant in terram, Ipsi autem exaudient terram, quæ nihil magis appetit, quam imbribus satiari. Vt enim ait Euripides, quem citat Arist. 8. Ethicorum ad Nicoma. cap. 1. 98

Cum est sicca tellus, ipsa certe tunc imbrem amat,
Cum turget æther imbre, cum cœlū tumet,
Affectat, Vt Telluris in sinus cadat.

Terra quoque exaudiet triticum, & vinum, & oleum, id est, Annuet eorū desiderio, multiplicemque illis virtutem subministrabit, vt copiosissime oriantur, & crescant. Et hæc, id est, triticum, & vinum, & oleum, exaudient Iezrahel, id est, semē Dei, quod est populus Dei: Hoc est, implebunt eum bonis, & vbertate. Quibus verbis significat, ingenté copiam gratiæ, & donorum se illis daturum, ita vt omnibus spiritualibus bonis, & consolatione sancti Spiritus maxime affluant. Hinc toties legimus in

Actis apost. Petrum & Paulum, & reliquos apostolos plenos fuisse Spiritu sãcto, quod & Luc. 1. non de beatissima Virgine modo; sed etiam de Ioanne, de Elizabeth, de Zacharia scriptum est. Et Act. 6. Et elegerunt Stephanum virum plenũ fide, & spiritu sancto. Et ibidẽ, Stephanus autem plenus gratia, & fortitudine, &c. Legimus & quam copiose sese Spiritus sanctus effuderit non in apostolos modo; sed in ceteros, qui credebant. Quotidie etiam nunc Spiritus sanctus donis, & gratijs auget animas sibi desponsatas, & desponsationis fidem diligenter custodientes. Sed hæc sæpe occurrent in prophetis. De Iezrael autem diximus cap. 1. num. 71.

99 *Et seminabo eam mihi in terra.* Transit frequenter, vt ante adnotauimus, à secunda persona ad tertiam; cum de eadem loquatur: hoc est, Non continebit se intra angustias Iudææ, per orbem eã diffundam, quasi semen, vt vbique prædicet, & manifestet gloriam Dei. Sed aptissime dixit, *seminabo eam*, nam semen & dispergitur, & in terra conditur, vt multiplicatum germinet. Ita apostoli, & primi fidei magistri è Iudæa profecti prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis: & in vrbibus, atque prouincijs vbi prædicabant, primum quasi grana terræ mandata, ignobiles, abiectique versabantur, deinde laboribus, & persecutionibus, & lacrymis quasi moriebantur illa grana, sed copiosissimus ex illis fructus oriebatur, id est, magna credentium multitudo. Sed multo magis hoc faciebant cum omnino terra tegebantur hæc grana, hoc est cũ martyrio consummabantur, tunc denique seminis illius præstantia, visque cernebatur. Atque hinc etiam videmus,
Io. 12. quod de se Dominus dixerat. Nisi granum frumenti cadens in terrã mortuũ fuerit, ipsum solũ manet: Si autem mortuũ fuerit, multum fructum affert. Pulchre etiã sanctus Leo sermone 1. de Petro & Paulo: Nõ minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur, & semper Dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.

A

Talis debet esse anima sancta, vt per 100
multos quasi semen quoddam Dei dispergatur, alios charitate ædificans, alios obedientia, castitate, contemptu honoris, & rerum secularium, præsentes exemplo, absentes bono nomine, vtrosque orationibus adiuuans. Terra quoque cooperiri debet per humilitatem, vt semper sese perscrutans, vereque cognoscens, & per mortificationẽ sibi moriens Deo magis in dies viuat. Stulte, inquit Paulus, tu quod seminas, nõ viuificatur, nisi prius moriatur. Quo autem magis Deo vixerit, eo & sibi &

Iustus vtilis alijs esse debet.

1. Cor. 15

B

alijs erit fructuosior. Intelligant hoc & ij, qui sedent in ecclesijs super cathedrã Christi, & populum instituunt, curentque illis verbo, & opere prodesse: ne illo ignominioso probro, atq; illa tristi sententia feriantur: Quæcunque dixerint vobis seruate, & facite, iuxta opera vero illorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. Remittant aliquid de cura nitoris cultusq; verborum, venustatis, & numerositatis sententiarum, & veræ humilitati ac mortificationi id impendant, vt charitatem habeant, sine qua si linguis hominum loquantur, & angelorũ, facti sunt velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.* Et quoniam tales 101
decet esse operarios, qui in vineam Domini mittendi sunt, multum ad incolumitatem omnium religionũ pertinet, præsertimque earum, quæ non suã modo; sed omnium etiam salutem propositam habent, vt pauci in eas admittantur, ijque huiusmodi, vt certis argumentis cõstet vocari à Deo ad illam religionem. Certis, inquam, & diuturnis, non enim facile omni spiritui, & omni vocationi credendum est, sed probandi sunt spiritus an ex Deo sint, nam sæpe ex eo non esse, qui maxime videntur,

Matth. 23

Operarij Christi quales esse debeãt.

C

1. Cor. 13

Pauci & probati in religiones admittendi.

D

exitus indicauit. Indicauit etiam longi temporis vsus, nullam esse certiorem, ac præsentiorem religionibus pestem, quam multitudinem. Nam quæ dicuntur pestes, & sunt, ambitiones, auaritiæ, voluptates, contentiones, & æmulationes, ex multitudine oriuntur: Ac si quis putat in magna hominum multitudine mortificationem, & humilitatem, & pacem concordiamque animorum con-

seruari posse diu, id putat, quod neque in hunc diem vsque factum est, neque fiet. Quid est (inquit Salomon) quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendũ est. Pauci, qui perfecti essent, aut qui ex animo ad perfectionem properarent, omni tempore inuenti sunt; multi qui diu, nullo. Senex est iam mundus, non mutabit mores opinor. Quod preciosum est, rarum semper fuit, & stultorũ infinitus est numerus. Consideremus matrem omnium religionum Ecclesiã.

Eccles. 1.

Eccles. 1.

102 * Cum pauci erant, erat omnium credentium cor vnum, & anima vna, communia erant omnia, neque quisquam aliquid suum esse dicebat. Qui possessiones habebant, vendebant; & pecuniam ponebant ad pedes apostolorum. Auctus est numerus, & imminuta sanctitas, vt vere dicat Isaias: Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiã. Peruenit apostolorum numerus ad duodenarium, vnus fur & proditor inuentus est. Additi sunt Lxxij. discipuli, vnus ex eis nouæ hæresis author extitisse putatur à multis Nicolaus. Putamus aliquam religionem vel sanctiorem esse Ecclesia catholica, vel maiori Dei prouidentia gubernari? Quod igitur passa est mater, filiæ non patientur? Sed in Ecclesia bonos, & malos esse oportuit, quæ similis est sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti; in ijs autem, qui lumen ecclesiarum, & exemplar sanctitatis, & quasi stellæ lucentes in cælo esse debent, nullos esse oportebat (saltem post tempus probationi præstitutum, vt mali foras mittantur) qui nõ essent iam perfecti, aut perfectionis synceri, verique sectatores. Quorsum enim probationis tempora constitui in religionibus Deus voluit, nisi vt illi excluderentur, qui tales non essent? At nunc earum moderatores nulla de re magis soliciti esse videntur, quam de sua quisque religione augenda & propaganda, deque nouis domibus extruendis, nec quotidiana malorum experientia vnquam admonentur.

Acto. 4.

Isai. 9.

Matth. 13

103 Pauci ad sacerdotium pro-mouendi. * Quid dicã de clericorum infinita propemodum vbique multitudine? Quis hunc dignitatis gradum appetit, qui nõ adipiscatur? Sed quam pauci propter Deum appetunt? Qui pauper futurus erat & despectus, ne manibus victum quærere cogatur, clericatum optat, ac si sutoriam, aut sartoriam artem optaret. Alij sacerdotes esse volunt, vt episcopi esse possint, aut, vt Ecclesiarum patrimonijs famulorum greges alant, superbiam, & gulã, & quæ ex eis oriuntur vitia, foueant, perpetuosque redditus luxuriaturis consanguineis relinquant. Ex ijs quoque, qui diu in Academijs morantur, & iurisprudentia florent, quos ideo prudentiores esse oportebat, non pauci multo tempore ancipites hærent de ratione vitæ eligendæ, nequaquam quærentes, quid Deo gratissimum futurum sit, sed quid ambitioni suæ, atque auaritiæ videatur vtilissimum. Itaque plurimi sunt vbique sacerdotes, quos nunquam Deus vocauit ad sacerdotium. Quid hinc futurum putas, nisi quod iam suo tempore deplorabat Gregorius? Ecce, inquit, mundus sacerdotibus plenus est, sed tamen in messe Dei rarus valde inuenitur operator, quia officium quidem sacerdotale suscipimus; sed opus officij non implemus. Sed parua queritur Gregorius. Tolerabile id quidem esset iam raros inueniri operatores, nisi multi essent operis interturbatores. Videant ergo quibus hoc commissum est, & qui exactam Domino suo rationem redditutos se esse non ignorant, vt paucos, eosque valde probatos, & à Deo vocatos, & ad clericatum, & ad religionem admittant. Quæ autem de clericis, & de sacerdotũ paucitate, atque examine, & approbatione dixi, multo melius, & vberius docuit Concil. Trid. sess. 23. à c. 7. reformationis vsque ad 17. Nec erat fateor meę paruitatis, qui priuatus sum, & omniũ minimus, Ecclesiarum principes, religionumque præfectos admonere; sed quoniam sacram scripturam interpretor, quæ omnia hominum genera instituit, non putaui alienum à meo instituto dicere, quæ in eius verbis latere intelligebam.

Hom. 17. in Euang.

Et miserebor eius, quæ fuit absque misericordia. Hæc omnia satis in initio huius cap. exposuimus.

CAPVT III.

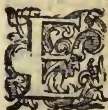

T dixit Dominus ad me. Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram: sicut diligit Dominus filios Israel, & ipsi respiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacea vuarum. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei: & dixi ad eam. Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & nō eris viro: sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israel sine rege, & sine principe & sine sacrificio, & sine altari, et sine ephod, et sine theraphim. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum: & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum.

HISTORIA.

1 *Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem.* Postquam præcedenti capite felicitatem eorum prænuntiauit, qui in Christum tempore promulgationis Euangelij credituri erant, nūc potissimum eorum mala persequitur, qui infidelitate excæcati cœlestem lucem inter se versantem, id est, Christū, videre noluerunt. Quare mulier, de qua nunc sermo est, & si decem quoque tribus significet, duas tamen, id est, Iudā & Beniamin indicat maxime. Ante tamen quam ad hæc veniat, de præsenti tempore pauca loquitur.

Quæ sit mulier, quam iubetur propheta diligere.

Sed quænam hæc mulier est, quam diligere iubetur propheta? Magna enim pars intelligentiæ ipsius capitis ex hac rependet. Dixi cap. 1. num. 57. & 58. non esse improbabile hanc esse Gomer filiam Debelaim, quam cap. 1. coniugio sibi copulare iussus est. Placuit hoc Theodoro Antiocheno, & Ruffino, & mihi valde probabile videtur. Primum quoniam optime

A conuenit eam post nuptias in adulteriū incidisse, sicut synagoga, postquam Deo copulata est, redijt ad idola, vt loco iā indicato diximus. Secundo, quoniam & cum verbis prophetæ in hoc cap. melius conuenit, vt propheta iubeatur retinere adulteram, quam dimittere volebat. ne eius turpitudini fauere videretur, nec tantum retinere, sed etiam diligere: sicut Dominus post tot adulteria adhuc non dimittebat synagogam, sed diligebat. * Tertio, quoniam hanc nuptam fuisse constat, cum adultera vocetur. 2 Si autem alterius erat vxor, quorsū eā diligere præcipitur propheta?
B Quomodo in domum suam deducat? & à viro abstinere iubeat? Quomodo faciat propheta, quod populo & displiceret, & scādalo esset, vt alienam vxorem, eamque adulteram apud se multo tempore teneat? Putamus ne ipsum neglexisse, quod monet Paulus; Prouidentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus? Rom. 12. Atque vt id propheta facere tentaret, vir certe eius non ferret. Sed intelligendū est, inquis, eam propter adulteria dimissam fuisse à viro, ita enim ait Dionysius Carthusianus.
C At id illis ipsis, qui sentiunt aliam esse mulierem, non probatur, nā quod legimus, *Et dilectam amico*, ipsi dilectā viro suo interpretantur, quoniam רע & amicum significat & proximum, recte autem vir proximus vxoris dicitur. Ita Lyranus, & Vatablus, & ipse Dionysius. Accedit & Chaldæus, qui ita vertit in paraphrasi: Vade vaticinare prophetiam aduersum domum Israel, qui similes sunt mulieri carissimæ suo marito, quæ licet fornicetur sub eo, adeò tamen diligit eam, vt non velit dimittere eam. Dicat fortasse Dionysius;
D Prius erat viro suo dilecta, postea adulterijs offensus eā odit, & abiecit. * At videat pro Dilecta ī Hebręo esse אהבת 3 quod participium habitus vocatur, & hoc participiorum genus permansionem operis significat. Ita אהבת non significat olim tantum dilectam, sed quæ nunc quoque diligitur. Quod Chaldaica paraphrasis satis docuit. Verum quoniam hoc loco רע magis pro amico accipi conuenit, vt habet nostra trans-

ſtra tranſlatio, quam pro marito, quoniam proximus mulieris quiuis homo dicitur, nec ſatis propriè nomen communis neceſſitudinis maritali tribuitur: non ſatis apta eſt ſimilitudo, quæ à propheta proponitur, niſi mulier adhuc à viro ſuo diligatur: quia Deus vir erat ſynagogæ, & adhuc adulterijs deditam diligebat, id eſt, bene illi optabat, eamque ad meliorem vitam reuocare, & retinere cupiebat. Etenim tametſi propheta eam diligat, ad dilectionem Dei indicandam, non eſt plena, & integra ſimilitudo, ſi maritus eius non ſit, quoniam Deus maritus erat ſynagogæ. Vt ergo in 1. cap. maritum meretricis Hoſeam fieri oportuit, vt coniugium Dei cum ſynagoga ſignificaret: ita nunc vt oſtendat Dei patientiam, adhuc eam poſt tot adulteria diligentis, & ad ſe vocantis, maritus quoque huius eſſe debuit. Quid enim mirum ſi Hoſeas ignotam mulierem, & à qua nullã iniuriam acceperat, diligat, aut quid magni diligendo præſtitit? Si adultera eſt, non prophetam læſit, ſed maritũ. Equidem non video, quomodo ſatis apte ſignificet amorem Dei multis à ſynagoga adulterijs prouocati & læſi, & adhuc tamen amantis. At ſi eam eſſe dicamus, quam cap. 1. vxorem duxit domum, omnia quadrãt ad amuſſim. * *Adhuc vade.*
4 Non ſatis eſt duxiſſe meretricem, adhuc diligenda eſt, dilige mulierem, id eſt, אשה quod etiam vxorem ſignificat ſæpiſſime in ſcriptura, *Dilectam amico, & adulteram*, id eſt, quæ tori fidem polluit, & cum vxor tua eſſet, amico ſe tradidit amandam, ſicut Dominus diligit vniuerſam congregationem filiorum Iſrael, quam olim ſibi deſpondit, & illa nihilominus adulteria cõmittit, & deos alienos colit. Si quis autem dubitet, vtrum re vera hoc ita contigerit, an viſio tantum prophetica fuerit, videat ca. 1. diſputationem à num. 37. totidem enim rationibus demonſtratur ita hoc factum eſſe, vt narratur à propheta.

Filios Iſrael. Omnes tribus, nam decem potius Iſrael appellari ſolẽt, quam filij Iſrael.

Et ipſi reſpiciunt ad deos alienos. Hoc poſt Chriſti aduentum nunquam fecerunt, immo neque poſteaquam Babylone redierunt, quare de ſuo tempore loquitur propheta.

Et diligunt vinacia vuarum. Reijciunt 5
multi hanc interpretationem vt Lyranus, Vatablus, Pagninus atque alij non pauci, atque ita verti debere dicunt: Et diligunt œnophora, ſiue lagenas, voluntque eorum ebrietatem notari, ex qua libidines & alia vitia naſcuntur. Ita etiam interpretatus eſt R. Dauid Kimhi. Sed illud eſt diligenter memoria tenendum multorum vocabulorum veram, propriamque notionem latuiſſe hunc Dauidem, cuius ætate iam propter iniurias temporum, & captiuitatum, & peregrinationes varias Iudæorum, & propter incuriam, dum magis quæſtui ſtudent, quam ſcripturæ, Hebraica lingua bona ex parte ignorabatur, vt neceſſe ſit eos ſæpe errare, qui hunc auctorem, & ducem ſibi propoſuere, vt alijs in locis adnotabimus. Multo æquius erit, vt nos Hieronymo credamus, qui & doctiſſimorum Hebræorum auditor fuit, quo tempore lingua ipſa erat multo notior, & indefatigabili multorum annorum labore eam optime calluit. Sed habemus præter Hieronymum antiquiſſimorum interpretum auctoritatẽ. Aquila enim (vt idem refert) tranſtulit, παλαιὰ vuarum, id eſt, vetera, Symmachus, ἀκάρπους, id eſt, ſteriles, vt videamus facile idem ſignificari, quod Hieronymus dixit, nempe vinacia, id eſt, veteres, inaneſque folliculos vuarum, qui in imis dolijs ſubſidunt, aut in fundo lacuum, cum vuæ calcatæ ſunt, vnde & nomen apud Hebræos deriuatum eſt, dicuntur enim אשישים, id eſt, ima, ſiue fundamẽta à verbo, אשש quod eſt fundauit, vt omnes fatentur. Hoc autem nomine ſignificat propheta idola, quod vana ſint, & inutilia, ac nihil boni præſtare poſſint ſuis cultoribus. Quomodo de ijſdem dictum eſt, 1. Reg. 12. Nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis, neq; eruent vos quia vana ſunt.

Imperitia recẽtium Hebræorum.

ALLEGORIA.

6 Poſt multa peccata adhuc ſynagogã Deus amauit, adeò vt filium ſuum ad eam mittere non deſierit, ſed illa reſpe-

xit ad deos alienos, ad superbiam, ad ambitionem, ad auaritiam, ad corporis voluptates, & vsque in hodiernum diem diligit vinacia vuarum, id est, res inutiles (vt ait Hieronym.) & traditiones hominum, & somnia; & nequaquam vuas habet, & vinum, & plena musto torcularia, sed vetera vinacia, quæ proiecta sunt.

TROPOLOGIA.

Omnis quoque anima, quæ à Deo recedit, à quo adhuc vt creatura diligitur, quamuis adultera sit, assiduis exhortationibus intus pulsatur; idem patitur, vt cum declinat ad deos alienos, diligat vinacia vuarum, res videlicet aridas, & steriles, quæ nec famem sedare, neque sitim possint, res suibus magis, quam hominibus aptas, neque vinū habeant. i. consolationem, & lætitiam animæ. Quam meritò reprehendit Dauid; Filij hominum, vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendaciū? Et noster Propheta ait: Comedent, & non saturabuntur. Quare postquam diu per hæc vagata est, & omnia experta, tunc supplex, & pudore plena ait: Ecce nos venimus ad te, tu enim es Dominus Deus noster: verè mendaces erant colles & multitudo montiū: verè in Domino Deo nostro salus Israel, id est, fefellerūt nos idola, quæ in collibus & montibus decepti colebamus.

Psal. 4.
Hos. 4.
Iere. 3.

HISTORIA.

Et fodi eam mihi quindecim argenteis. Locus totus ita obscurus est, vt haud sciam, an à quoquam fuerit satis explicatus, כרה, quod fodere significat, sæpe idem est quod emere, vnde & Fodiō in eadem significatione ponitur, vt Gene. 50. In sepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan sepelies me, id est, quod emi. De hoc enim scribitur Iosue vlti. Ossa Ioseph sepelierunt in Sichem in parte agri, quem emerat Iacob à filijs Hemor. Et Deut. 2. aquam emptam haurietis, & bibetis. Hebraice; Et aquas fodietis ab eis argento: Chald. Et aquā emetis ab eis argento, & bibetis. LXX. aquam mensura argenti accipietis ab eis. Atque ita hoc loco accipitur apud prophetam, vnde LXX. verterunt, καὶ ἐμισθωσάμην αὐτὴν, mercede eam conparaui, siue conduxi; ita enim legit Ambrosius epist. 39. Pagninus: Possedi eam mihi. Vatablus: Comparaui eam. Isidorus Clarius: Emi. Quod si quis obijciat non esse in Latinæ linguæ consuetudine, vt fodere dicatur pro emere, sciat nostrum interpretem (quod & profanorum librorum interpretes aliquando faciunt) sæpe Hebraico more interpretari, id est, Hebraici vocabuli significationem imitari, etiam si Latinis non sit admodum in vsu, sicut Hos. 4. & Soph. 1. & alijs locis dixit Congregare pro Occidere. Vide cap. 4. num. 5. Quomodo igitur eam emit? Pendet loci intelligentia ex antiquissima consuetudine. Nuptiæ apud veteres fiebāt per coemptionem, cuius consuetudinis meminit Cicero in Topicis, & pro Murena, & pro L. Flacco, & Arnobius libr. 4. aduersus gentes. Coemptionis autem ritum Boetius lib. 2. in Topica Ciceronis exponit his verbis. Coemptio certis solemnitatibus peragebatur, & sese in coemendo inuicem interrogabant: vir ita, an sibi mulier materfamilias esse vellet, illa respondebat velle: item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet, ille respondebat velle. Itaque mulier in viri conueniebat manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionē, & erat mulier materfamilias viro loco filiæ. * Hæc Boetius. Ad quem morem allusit Virgilius cum ait.

Fodio.
Regula.
Nuptiarū ritus apud veteres.
Coēptio.

Teq; sibi generū Tethys emat omnibus vndis. 1. Georg.

Quo loco Seruius: Ad antiquum (inquit) nuptiarū pertinet ritū, quo se maritus & vxor inuicem emebant. Eadem verba vsurpauit S. Isidorus lib. 5. etymol. ca. 24. Antiquus nuptiarum ritus erat, quo se maritus, & vxor inuicem emebant, ne videretur vxor sicut ancilla, sicut habemus in Iure. Huiusmodi vxor, quæ coemptione nubebat, in familiam mariti, & in sui hæredis locum veniebat, vt ait Gellius lib. 18. cap. 6. nec aliter defuncti hæreditatem adibat, quam vnus è viri filijs, vt auctores sunt Dionysius Halicarnasseus libr. 2. antiq. Romanarum, & Vlpianus in tit. 22. fragmentorū. Hoc tacite innuit Virg. cum ait:

Rex tibi coniugiū, & quæsitas sāguine dotes Abnegat, externusq; in regnū quæritur hæres, 7. Eneid.

Vbi

Vbi Seruius antiquitatis peritissimus: De iure (inquit) traxit, vt non generũ, sed hæredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio sibi inuicem succedebant. Denique pecuniarum omnium, & sacrorum cum viro particeps fiebat. Quemadmodum Romulum statuisse scribit idem Dionysius lib. 2. Inde Modestinus lib. 1. D. de ritu nuptiarũ; affirmat nuptias esse diuini & humani iuris coniunctionem, & l. aduersus. c. de crimine expilat. hæreditat. vxor dicitur rei diuinæ, & humanæ socia. Hæc ego (nec enim laborum honestissimorum gloria quemquam defraudari volo) ex eruditissimo libello de ritu nuptiarum Barnabæ Brissonij diligentissimi antiquitatis indagatoris mutuatus sum. Atque ex ijs arbitror verba nostri prophetæ optime exponi. Deo enim dicit se mulierem fodisse, id est, emisse;
9 argenteis nummis, & hordeo. * Hinc Vatabulus ait: Hoc referunt doctiores ad dotem, quam illi dedit, cum eam accepit in vxorem, quasi dicat; Pro dote dedi illi quindecim argenteos. Admonuit autem in prologo Vatabli Robertus Stephanus cum dicitur, Doctiores; ipsum Vatablum & Christianos doctores intelligi. Scio hanc Romanorum fuisse consuetudinem, nec ideo probari, Hebræorum quoque fuisse. Sed multæ sunt consuetudines Romanis cum Hebræis, & alijs nationibus communes, vt recumbere ad mensam, pedes conuiuis lauare. Talis & hæc fuit: refert enim idem Brissonius tam Burgundiones, quam Saxones vxores suas à parentibus vel tutoribus emere trecentis solidis, vt videre licet in titul. 14. & 34. legum, quas Gundobaldus Rex scripsit Burgundionibus, & ex titul. 6. & 9. & 17. legum Saxonicarum. Et apud nos videmus hodie in nuptijs aureos
11 nummos cum annulo nuptis donari. Idem Hebræos facere solitos Hoseæ Verba indicant, & illud Genes. 34. Inueniam gratiam coram vobis, & quæcunque statueritis dabo. Augete dotem, & munera postulate, & libẽter tribuam, quod petieritis, tantum date mihi puellam hanc vxorem. Fiebat enim etiam coemptio, vt apparet, à parentibus, &

A tutoribus, vt apud Saxones, & Burgundiones. Iacob quoque vxorem à patre coemit Genes. 29. Seruiam tibi pro Rachel filia tua minore septem annis: & Dauid 1. Reg. 18. Cum audisset; Nunc ergo gener esto regis, ait: Num parum videtur vobis generum esse regis? Ego autem sum vir pauper, & tenuis, id est, nihil habeo, quo filiam regis coemere possim. Hæc est enim germanissima expositio. Quod cum Saul recte intelligeret: dixit seruis suis, sic loquimini ad Dauid: Non habet rex sponsalia necesse, nisi tantum centum præputia Phili-
B stinorum, vt fiat vltio de inimicis regis. Cum dicit, Sponsalia, subaudiendum est munera, quæ Lxx. vocant, ἕδνα, pro quo Iosephus lib. 6. antiquitatum. cap. 11. Dicite (inquit) nihil memorari pecunias, aut dona, quæ sponsæ offerat. Loquitur ergo de pecunijs, quibus coemebãtur vxores, vbi Caietanus aliquid etiam olfecit, licet inuestigare non potuerit. Mos (ait) antiquus insinuatur, vt gener regis dotem daret. Sed postea Dauid ostendit. 2. Reg. 3. Redde vxorem meam Michol, quam despondi mihi centum præputijs Philisthijm. Lxx. Quam
C accepi in cẽtum præputijs Philisthijm. De qua re loquens Iosephus antiquit. cap. 1. ipso emendi verbo vsus est? Vt Micholem vxorem ad eum remitteret, quam magno suo periculo, & annumeratis Saulo sexcentis Palæstinorum capitibus emerat. Inde apud Hom. lib. 9. Ilia. Agamemnon, & morem docens, & quid sit ἕδνον, cum magna Achilli polliceretur, addit tres sibi esse filias; τάων ἥν κ' ἐθέλῃσι φίλην ἀνάεδνον ἀγέσθω id est. Harum, quam maxime volet ducat sine ednis, id est, sine donis, quæ sponsi dare solent sponsis. Et se tamen dotem filiæ maximam daturum promit-
D tit. Ex quo etiam plenius intelligitur illud cap. 2. Et desponsabo te mihi in iustitia, & in iudicio, & in misericordia & miserationibus, & sponsabo te mihi in fide: quasi dicat; His muneribus, quasi nummis quibusdam te coemam, vt mihi in manũ conuenias. Hinc illud Acto. 20. In quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.

10 Dices video prophetam nummis argenteis & hordeo coemere vxorem: sed quid contra vxor ad coemendum maritum afferat, non video. Dotem suam mulierem afferre satis erat, vnde dos mariti fiebat, quod illa fuisset coemptus. Quare vxore sine liberis mortua, succedebat in hæreditatem ex asse; si autem cum liberis, quasi vnus ex eis. indicat hoc plane Virgilianum illud ad Augustum.

Teque sibi generum Tethys emat omnibus vndis.

Nam & emi dicitur gener, & ad coemptionem dos ipsa nuptæ consignatur, hoc est totius maris imperium. Similiter cum dixit.

Rex tibi coniugium, & quæsitas sanguine dotes

Abnegat, externusque in regnum quæritur hæres.

Generum hæredem vocat, & ad coemptionem Turno sanguinem in prælio fusum attribuit, Lauiniæ vero dotem suã, id est, regnum Latinorum. Ita Iacob cum dicit se seruire velle pro Rachele, demonstrat quid ipse ad coemptionem afferat, de vxore nihil dicit, quam certum erat dotem suam à patre accepturam. Ita etiam Dauid. Quamuis si mulier pauper erat, aut alioqui vehementer ab sponso adamaretur, aut ipse sponsam dotabat (vt hodie quoque fit,) aut dotem ipsi remittebat, & quasi gratis se coemi patiebatur. Vnde & Homerus lib 6. Iliad. virgines quasdam appellat, ἀλφεσιβοίας, id est, inuenientes boues, quod propter eximiam formam sponsos inueniebant, à quibus dotis nomine boues acciperent.

Ἔνθα μὲν ἠΐθεοι, καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι.

Tale videtur illud Genes. 34. Augete dotem, & munera postulate, & libenter tribuam quod petieritis, tantum date mihi puellam hanc vxorem. Atque idcirco fortasse Dominus prophetæ dixit, Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico, ac si dicat, Et si dotẽ non habeat, gratis te ab illa coemi patere, vt solent, qui maxime amant.

11 Sed videor mihi videre tacitam attenti lectoris cogitationem: quomodo coemitur hæc prophetæ, si iam olim vxor erat, tresque ex ea susceperat liberos? Sane si quis hanc non esse priorem vxorem, sed noua velit, vt Theophy. haud ego cum eo magnopere contenderim, modo vere vxorem dicat, vt ostendisse me arbitror. Non enim dixi certum esse & indubitatum fuisse hanc illam fornicariam vxorem, sed probabile. Itaque nihil absurdi diceret, qui nouas has nuptias esse diceret. Multo tamen probabilius existimo, quod hactenus dixi, eandem esse vxorem, quoniam melius cum verbis, & sensu prophetæ congruit, vt iam exposui. Quomodo igitur quasi noua nupta coemitur? Quoniam propter vitæ eius turpitudinem abalienato animo erat propheta, & de dissoluẽdo coniugio cogitare videbatur, vt diximus: quare quodammodo instaurabatur matrimonium bona ex parte interruptũ, & quasi dissolutum, ideoq; fit noua coemptio, vt ex eo tẽpore eo se amore prosequerentur, quo noui coniuges solent. Quemadmodum Gene. 30. Cum Lia se putaret à marito cõtemni, atq; ita eum Racheli se tradere, vt quasi vir suus non videretur, ait: Dotauit me Deus dote bona, etiam hac vice mecũ erit maritus meus, eo quod genuerim ei sex filios; Ac si diceret; Redintegrabitur meũ matrimonium, & noua dote maritum coemam, id est, fecunditate, nam ad me veniet, & maritali affectu mihi iam adhærebit propter meam fecunditatem. Eadem ante marito ex agro redeunti ibidẽ occurrit & ait; Ad me intrabis, quia mercede conduxi te pro mandragoris filij mei, id est, coemi te, vt sis maritus meus, non enim meus, sed sororis meæ maritus videris. Quare Lxx. eodem verbo vsi sunt quo & hoc loco propheta, μεμίσθωμαι γάρ σε, id est, Mercede te conduxi, aut emi, & in Hebræo est, שכר שכרתיך, idest, emptione emi te.

Quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei. Vt expeditior sit postea obscurissimorum verborum expositio, primum vocabula explicemus. Budæus lib. 5. de Asse, affirmat decem denarios aureum vnum efficere, & argenteum idem valere quod denarium, ita Act. 19. scriptum esse: Multi autem ex eis, qui fuerant curiosa sectati, contulerunt 12

Argẽteus Denarius

runt libros, & combusserunt eos coram omnibus,& computatis pretijs illorum inuenerunt pecuniam denariorũ quinquaginta millium, id est, quinque mille aureorum. In Græco est, & inuenerunt argenti (ita enim vocat argenteos vt hic propheta כסף, id est, argentũ) μυριάδας πέντε, id est, quinquaginta mille. Alciatus in libello de ponderibus,& mensuris docet ex Cicerone, Liuio, & Plinio argenteum, denarium, drachmã idem valere, hoc est, sex obolos: Quamuis si ad viuum resecare volumus, non idem prorsus valent, drachma enim vnciæ octaua pars est, denarius septima. Sed quia parum inter se differunt, alterum aliquando vsurpatur pro altero. Pro coro in Hebræo est חמר pro quo Lxx. gomor, quod frequens est etiam in nostra translatione: tametsi etiam gomor apud eosdem, & apud nostrum interpretem Exod. 16. minor mensura est, quæ vnius diei cibo sufficiat, sed hæc Hebraice עמר dicitur. Est autem corus mensura Hebræorum, nomẽ etiam ipsum Chaldaicum est; כור enim vocat Chaldæus Isa. 5. versu 10. capitq; iuxta Budęum li. 5. de Asse secutum, vt quidem sibi videtur Iosephum 3. antiq. cap. vltimo, medimnos Atticos vnum, & quadraginta: Medimnus autem habet modios sex, estque modius quarta eius mensurę pars, quę Hispanice dicitur hanega. At Iosephus longe aliter sentit, tantum enim docet, vt ex Græco, & ex noua translatione perspicuũ est, septuaginta coros efficere medimnos Atticos vnum, & quadraginta. Sed plane mendosus est Iosephi codex, quod ex eo liquet, quod libr. 15. capit. 12. legimus apud eundem corum habere medimnos Atticos decem. Ita enim est in Græco, & in noua translatione, sed & ibi mendum est, facillimus est enim error in numeris. Nam quod quidam verum esse volunt, quod hoc in Iosephi loco legitur, & minorem corum, ac maiorem distinguunt, neque probari posse, neque verum esse arbitror. Capit ergo corus triginta modios, vt docet Hieronym. hic, & in Ezech. 45. & Epiphanius in libr. de mensuris, & ponderibus, & Ruffi. Eadem est sententia Hebræorum.

Corus, gomor.

A At hoc ex scriptura aperte demonstrare possumus Leuit. 27. Si triginta modijs hordei seritur terra, quinquaginta siclis venundetur argenti. Pro triginta modijs in Hebr. est חמר homer, in Græco, & in Chaldæo corus. Isa. 5. Et triginta modij sementis facient modios tres: in Hebræo est חמר, id est, corus sementis faciet epha. Est autem epha, siue ephi decima pars cori, vt videmus Ezecie. 45. id est, tres modij, Lxx. Qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres, id est, tres modios. Artaba (vt Galenus docet in libro de ponderibus, & B mẽsuris) apud Ægyptios capit modios quinque tam Ægyptios, quàm Italicos. Quare sex artabæ triginta modios efficiunt, id est, corum. Ex his constat corum septem fanecas Hispanicas cum dimidia habere, quod pondus asinus portare non possit. Corus ergo, & semicorus 45. modios continent.

Artaba.

13 Quæritur ergo cur illam propheta quindecim argenteis, & coro, ac semicoro hordei coemerit, etenim & res ipsa, & numerus aliquid videtur habere mysterij. Ambrosius quidem epistola 39. in quindecim argenteis vetus, nouumque C testamentum intelligit. Vetus quidem in septem propter sabbatum, nouũ in octo, in quo sabbato additur octauus dies resurrectionis Dominicæ, qui resurrectionem generalem significat. Ergo (inquit) meretrix conducitur quindecim argenteis, quia ita Ecclesia plenitudinem accipit: Nam veteri testamento conductus est populus Israel, nouo populus nationum. Quod autem dixit, In coro, &c. in coro mensuræ plenitudo est, in semicoro semiplena mensura. Plenitudo in Euangelio, semiperfectio in lege, sicut legimus dicente D Domino; Non veni legem soluere, sed adimplere. Idem sensit Cyrillus, licet aliter quoque interpretetur. Immo Hieronymus auctor est, hanc sententiam multorum esse ex nostris, sed reijcit eam tamen: quoniam quomodo hęc mulier, quæ hordeo pascitur, vtrumque testamentum in mercedem accipiat, illi explanare non possunt. Quare ipse in hunc modum exponit. Decimaquinta mensis Nisan eductus est populus

pulus ex Ægypto occisis Ægyptiorum A
primogenitis, ac in seruitutem Dei mer
cede conductus. Idcirco primogeniti
Israelitarum quinque siclis redimeban-
tur, Num.3. quæ redemptio indicat eos
mercede conductos fuisse à Deo. Qua-
dragintaquinque modij significant po-
pulum quadragesimoquinto die venisse
ad montem Sinai, vbi paulo post legem
accepit, & eo beneficio conductus est, vt
Deo seruiret. Sed sunt hi modij non tri-
tici sed hordei, quia reiecto Christo non
habebat virum synagoga, & ideo non ci
bo hominum, sed iumétorum alebatur,
ruminans vtilitatem literæ occidentis, B
& non habens spiritum viuificantem.
Num.5. Hinc mulier adultera, quando arguitur
in peccato adulterij, farinã accipit hor-
dei, vt quæ libidine sua imitata est iu-
menta, eorum quoque sustentetur ali-
14 mentis. * Hanc Lyranus doctorum &
Hebræorum, & nostrorum interpreta-
tionem esse dicit, tametsi aliam ipse ma-
gis probet. Exponit etiam quomodo ve
rúm sit populum venisse quadragesimo
quinto die ad montem Sinai, vbi Lex da
ta est. Egressi sunt decimo quintò die
mensis Nisan, qui est primus mensis,
Exod.12. deinde cap. 19. Scriptum est:
Mense autem tertio egressionis Israel C
de terra Ægypti, in die hac, (id est,
prima mensis, vt Hebræi nostrique ex-
ponunt) venerunt in solitudinem Si-
nai, &c. Si igitur è primo mense quin-
decim dies sumamus, ex secundo vero
29. (nam vt essent cursui lunæ pares
menses alter 30. dies habebat, alter 29.)
primus dies mensis tertij est ab egres-
sione quadragesimus quintus. Sed ha-
bet hæc Hieronymi explanatio duo sa-
ne difficilia: primum, quod (vt ipse fa-
tetur) Lex non est data nisi quinquage-
simo die: quid igitur profuit quadrage-
simo quinto venisse in montem Sinai? D
Aut cur non potius, si id significabatur,
quinquaginta modios accepit mulier?
Alterum est, quod quindecim argentei
decimum quintum diem, quo egressi
sunt, non satis apte videntur significa-
re: & ipsa egressio eo die facta cur potius
quindecim argenteis, quam quindecim
modijs hordei, aut alia re quauis signifi-
cata fuerit, non exponit Hieronymus.

Legi præter hanc varias multorum ex-
positiones, sed in illis inuenio quiddam,
quod à tantis viris prætermissum esse
miror; mulierem hanc nouam à prophe
ta mercedem accepisse, quam ante non
acceperat, vt multos dies expectaret;
nouisque muneribus ad gratificandum
prophetæ alliceretur. At quidquid hi
auctores dicunt, siue legem, siue prophe
tas, siue quippiam aliud dicant, iam
olim acceperat. Quomodo ergo con-
gruet similitudo? * Ego tantisper, dum 15
his obiectionibus soluendis mihi ipsi ple
ne non satisfacio, aliam interpretatio-
nem excogitaui, quæ an verior sit & fir-
mior, viderit lector; certe est facilior &
expeditior. Ita igitur tota similitudo
ad rem accommodabitur. Cum digna
esset mulier, quæ propter adulteria ab
Hosea dimitteretur, iubet Deus, vt
eam retineat, ac diligat. Iterum ergo
coemit mulierem eo pretio, quo iuxta
sæculi, & populi illius consuetudinem
eius notæ, atque conditionis mulier-
culæ coemi solebant. Non quidem vt
tantam dotem tribuat, vt ea diu susten-
tari, & dies multos expectare possit, sed
tamen tantam, vt si eius accedat indu-
stria, & sese aut negociatione aliqua,
aut manuum labore mediocriter iuuet;
haud ægre longũ tempus viuere queat.
Idcirco hordei quadraginta quinq; mo
dios illi dat ad panes conficiendos, pa-
nes enim hordeacei cibus pauperũ sunt.
Ita puer ille in Euangelio quinque pa- Ioan.6.
nes hordaceos, & duos pisces attulit.
Quindecim autem argenteos ad cætera,
quæ vitæ necessaria erant emenda,
accipit. Hæc otiosæ satis non erant,
sed laboranti mediocriter, aut quouis
modo negotianti pro mulieris ipsius
conditione satis erant. Ita Christus à
synagoga reiectus, cum eam pro meri-
to suo posset omnino dimittere à se; ta-
men patre dicente; Adhuc vade, & di-
lige mulierem hanc adulteram; retinuit
eam quodammodo, nec omnino dimi-
sit; sicut docet beatus apostolus: Duo
ergo: Numquid Deus repulit populum Rom. 11.
suum? Absit. * Nam & ego Israelita 16
sum ex semine Abraham, de tribu Be-
niamin. Non repulit Deus plebem
suam, quam præsciuit, id est, cuius de-
creuit.

creuit aliquando misereri. Sed iussit eã multos dies expectare, donec intraret multitudo gentium. Ideo ibidem dixit: Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec intraret plenitudo gentium, & sic omnis Israel saluus fieret. Si quæras, quomodo eam nunc quoque diligit, idẽ Apostolus exponit: Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionẽ autem carissimi propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei. Hoc est: Nunc quidẽ inimici Dei sunt, quatenus Euangelio acquiescere nolunt, quod Deus permisit, vt interea vos gentes admitteremini. At quia Deus elegit patres eorum, & amauit, atque ea ratione elegit eorum posteritatem: quamuis nũc multi pereant, aliquando hunc populum ad se conuertet Deus, & ad gratiã Euangelij adducet. Dum hoc fit, iubetur expectare synagoga. Atque vt expectet, & ad deos gentium non declinet, accipit quindecim argenteos, & corum cũ dimidio hordei, id est, non magnas diuitias, & amplas possessiones, quales ante habebat, sed mediocrem victum, quem industria, & negotiatione ita augeat, vt victus, & vestitus abunde suppetant, atq; ita inter gentium populos viuat, vt non cogatur paupertate ire post amatores, vt olim faciebat, id est, gentium mores
17 & idololatriam imitari. * Hoc oculi ipsi nostri magis nos docent, quam libri. Etenim Iudæi anno quadragesimo, postquam Dominum gloriæ crucifixerunt, à Romanis direpti, atque vastati, suisque sedibus pulsi, & per orbem diffusi prorsus à Deo abiecti videbantur. Quis non putaret homines in terra sua olim supra modum idolorum amatores, ea maxime tunc veneraturos, cum versarentur pauperes captiui, seruique inter gentes? Curauit Christus vt sine idolis expectarẽt, prouiditque illis in alienis regionibus ad victum necessaria, quæ illi labore suo augerent. Videas Iudæos vbicunque gentium sint, idola non colere, paucos paupertate laborare, omnes fere ita ad negotiandum diligentes, & industrios, vt multi etiam opibus abundent. Quod autem hæc temporalia bona testimonium quoddam sint diuinæ bonitatis, vt Deum agnoscant homines, & in officio se contineant, docet illud Act. 14. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit benefaciens de cœlo dans pluuiam, & tempora fructifera, implens cibo, & lætitia corda nostra. Hæc ita exposui, quoniam in hac secunda (vt ita dicam) desponsatione, non video, quid aliud acceperit synagoga, quod ante nõ accepisset: & quoniam aliquid noui accepit, nec illud spirituale fuit, restabat, vt temporale bonum aliquod esse intelligeremus. Sed per me iudicium suum integrum lectori esto: debui quod sentiebam dicere; pugnare, atque obtrudere quod dixi, non debeo.

Non fornicaberis, & non eris viro. Hoc 18
iam expositum est. Nec alijs amatoribus turpiter te prostitues, nec mihi viro tuo sed multos dies sine viri vsu manebis. Est autem phrasis Hebræorum, quã etiã Paulus vsus est Roman. 7. Nam vbi habemus: Adultera vocabitur, si fuerit cum alio viro. In Græco est, Si fuerit alij viro. Et statim: vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro, Græce similiter: Si fuerit alij viro. Ex quo recte intelligitur, quod continuo sequitur: Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit. Græce, vt sitis vos alteri viro, illi qui ex mortuis resurrexit. Perstat enim in similitudine nuptæ.

Esse viro.

Sed & ego expectabo te. Quamuis ad te non accedam, non te tamen penitus abijciam, atque dimittam: Sed expectabo tempus, quo tecum copulabor, & liberos ex te suscipiam. Significat Christum expectaturum Synagogam vsque ad finem sæculi, quo multos ex illa filios procreabit.

Quia dies multos sedebunt filij Israel. Ipse propheta interpretatur, quod hactenus diximus, sedere propriè mœrentium est, cum præ animi dolore, nec agere quidquam libet, nec se quò vertant, sciunt. Iob 2. Sederunt cum eo in terra septem diebus. Nehemiæ 1. Sedi, & fleui, & luxi diebus multis; & Psalm. 126. Surgite, postquam sederitis, qui manducatis panem doloris, id est; Abijcite iam dolorem, quo tenebamini. Inde ad viduas

Sedere.

duas transferri solet, dum sunt in vidui-
tatis dolore: vt Isaiæ 47. Non sedebo vi-
dua, & ignorabo sterilitatem. Et Thren.
1. Quomodo sedet sola ciuitas plena po
pulo; facta est quasi vidua domina gen-
tium. Sciamus ergo, vbi nos habemus,
Dies multos expectabis me, in Hebræo es-
se, Dies multos sedebis mihi, id est:
Quasi vidua sine coniugis vsu expecta-
bis me. Et rursus, sed & ego tibi, id est.
Ego etiam quasi viduus expectabo te.
LXX. ἡμέρας πολλὰς καθήσῃ ἐπ' ἐμοί, id
est, Dies multos sedebis apud me, vel in
mea potestate: & statim, καὶ ἐγὼ ἐπὶ σοί,
Et ego apud te, siue in tua potestate,
quomodo maritus quodammodo esse di
citur in potestate vxoris. Merito itaque
in interpretatione ait: *Quia dies multos*
sedebunt filij Israel, more videlicet vi-
duarum, atque mœrentium.

19 *Sine rege, & sine principe.* Ab eo tem-
pore quo excisa est Ierusalem à Tito,
hæc omnia patiuntur: nam neque re-
gem, neque ducem, aut præfectum suæ
gentis habent, sed vbique alienigenis
regibus seruiunt, quia regi regum, & Do
mino dominantium seruire noluerunt,
Io. 19. dicentes; Non habemus regem nisi Cæ
sarem, & miserunt legationem post il-
Luc. 19. lum dicentes: Nolumus hunc regnare
super nos. Chald. Absque rege de domo
Dauid, & absque dominium capessente
in Israel.

Et sine sacrificio, & sine altari. Non
enim licebat eis sacrificium offerre, aut
altare facere, nisi in templo Ierusalem,
vt Deute. 12. Scriptum est, ex qua pulsi
nullum sacrificium offerunt, nullum al-
tare habent.

Ephod. *Et sine Ephod.* Ephod (vt recte adno-
tat Hieronymus) est indumentum Sa-
cerdotale, quod Exodo & in Leuitico à
LXX. ἐπωμὶς dicitur, id est, superhume-
rale, ab Aquila: ἐπένδυμα. i. superindu-
mentum. Idem in epist. ad Marcellam,
cuius initium est: Epistolare officium;
docet hoc loco per Ephod vestem sacer
dotalem, sacerdotium ipsum intelligi,
sicut & LXX. verterunt, sine sacerdotio.
Duplex Ephod. Duplex autem erat Ephod, (vt ibidem
ait) alter auro, hyacintho, purpura, bys-
soque contextus, quo solus summus sa-
cerdos vtebatur, de quo nunc maxime

A loquitur: alter lineus, quo vtebantur mi
nores sacerdotes, de cuius figura Lyra-
nus, & alij in Exod. 28. capite.

Sine theraphim. Quod Hieronymus 20
ipsam vocem Hebraicam reliquit, non
sine exemplo fecit, ita enim ante eum
fecerant Symmachus, & Theodotion,
vt idem refert in epistola ad Marcellã,
cuius initium est, Epistolare officium;
quam hic crebro citabimus: & tam in
hoc ipso nomine, quam in alijs sæpe fe-
cerunt LXX. & doctissimi quique inter-
B pretum. Quamuis hoc quidem loco
propter nominis ambiguitatem potissi-
mum factũ arbitror. Variæ sunt de hoc Thera-
nomine auctorum sententiæ. Nec libet phim.
nunc recentiorum Hebræorum somnia
narrare, quę retulit Lyranus Genes. 31.
& Iud. 17. Quæ apud illos certissima, ac
verissima habetur interpretatio, hæc
est: Theraphim esse figuras, siue imagi-
nes, in quibus videntur futura, diabolo
videlicet per eas responsa reddente. Ita
R. Dauid Kimhi interpretatus est, &
post eum Lyranus, Vatablus, Isidorus
Clarius, & alij. Vnde hoc probare pos-
C sint, viderint ipsi. Vera, & certa interpre
tatio est, hoc nomine significari tantum
imagines, siue figuras, qualescumque il-
læ sint. Docuit hoc Chaldæus paraphra
stes, qui vbicumque hoc inuenitur, sem
per fere interpretatur, צלמניא, id
est, imagines, aut simulacra, vt Ezec. 21.
& 1. Reg. 19. & Genes. 31. bis, aut דמאין
quod idem est, vt Iudic. 17. & 18. Semel
tantum apud Zachar. capit. 10. vertit
פלחי צלמניא, id est, colentes ima-
gines. Sed censuit nomine imaginum il
lo loco significari à propheta, qui eas
colebant, & earum instinctu loqueban-
tur. Aquila quoque pro Theraphim so-
D litus est vertere μορφώματα, vt in tradi-
tionibus Heb. in Genes. & in epistola ad
Marcell. ait Hieronymus, id est, figura-
tiones, & sic ait idem Hieronymus: The
raphim, proprie appellantur μορφώμα-
τα, id est, figuræ, & simulacra. * Ex his 21
intelligimus illud 1. Reg. 19. Tulit autẽ Locus
Michol statuam, & posuit eam super le- 1. Reg. 19.
ctum: vbi pro statua est in Hebræo The
raphim. Quam autem statuam posuit?
certe non idoli alicuius, neque enim
idola erant in domo Dauidis: sed neque
alterius

alterius modi statuæ essent apud Dauidem, nō imagines astronomicæ, vt quidam putant, non imagines factæ ad suspiciendam virtutem superiorum, quod R. Abraham magis huic loco consentaneum esse dixit in commētarijs Genes. 31. cap. quæ omnia Iudæi detestabantur. Sed fecit Michol ex varijs hinc inde rebus statuam homini similem, quales tauris obijci solent in circo, aut in hortis poni ad aues terrendas, vestibus scilicet virilibus, aut palea, aut ligno, aut pannis oppletis, & humani corporis membra simulantibus, aut certe quales tumulis imponi solent, cum absentium funera fiunt. Vnde addit: Et pellem pilosam caprarum posuit ad caput eius, videlicet vt russos Dauidis capillos imitaretur. Atque hoc fortasse voluit Iosephus 6. antiq. cap. 14. cum in eadem historia ait: Stragulis iecur capræ recens exemptum subiecit, videlicet vt palpitaret, & non mortuum corpus, sed viuens videretur. Quare merito Chaldæus vertit; Tulit autem Michol imagines. Discimus etiā cur LXX. dixerint; Et accepit Michol τὰ κενοτάφια, quod alienissimum videtur, cum sit valde elegans, & congruens. Vocat enim cenotaphia statuas repræsentātes veluti sepultum hominem, aut tumulo impositum, vt sepeliatur, cum
22 illic corpus illius non adsit. *Nemo ergo poterit iure reprehendere Hieronymum, cum hic ait: Theraphim proprie appellantur μορφώματα, id est, figuræ & simulacra, quæ nos possumus in præsenti dūtaxat loco Cherubim & Seraphim, siue alia, quæ in templo iussa sunt fieri, dicere. Neque cum affirmat in epist. ad Marc. in Theraphim, id est, in figurationibus, vel figuris varia opera intelligi, quæ Theraphim vocantur, id est, varias picturas, atque texturas, quæ erant in vestibus sacerdotalibus. Ex quo colligit, cum Iud. 17. de Micha dicitur: Et fecit ephod, & theraphim, fecisse eum cū veste sacerdotali, id est, ephod, cetera quoque, quæ ad sacerdotalia pertinent ornamenta. Sed quamuis recte ita noster propheta exponatur; probabilius tamen & germanius exponetur, si dicamus theraphim hoc loco idola gentium vocari. Primo quidem, quoniam hæc est

A vsitatior huius nominis notio in scriptura, vt Genes. 31. Et Rachel furata est idola patris sui. Et postea: Abscondit idola subter stramenta cameli. Et Iud. 17 ipse Hierony. in translatione interpretationem addidit; Et fecit ephod, & theraphim, id est, vestem sacerdotalem, & idola. Et cap. 18. Tulerunt igitur qui intrauerant, sculptile, ephod, & idola. Et ibidem: Acquieuit sermonibus eorum, & tulit ephod, & idola. Ezec. 21. interrogauit idola, exta consuluit. Zac. 10.
B Quoniam simulacra locuta sunt inutile. In quibus locis est in Hebræo, Theraphim. Et optimam esse interpretationem aliorum quoque interpretum consensus docet. Idem in traditionibus Hebraicis in Genes. hanc interpretationē confirmat, exponens enim illud Genes. 31. de Rachele abscondente idola ait: vbi nunc idola legimus, in Hebræo Theraphim scriptum est, quæ Aquila μορφώματα, id est, figuras, vel imagines interpretatur. Hoc autem ideo vt sciamus, quid in Iudicum libro theraphim sonet.
* Secundo; quoniam duo dixerat pro- 23
pheta, *Non fornicaberis, & non eris viro.*
C Non fornicaberis, ideo dictum est, quod Iudæi nullum postea idolum adoraturi erant. Hactenus vnum exposuerat, Non eris viro, cuius expositio est, *Sedebunt filij Israel sine Rege, &c.* Alterum, id est, *Non fornicaberis*, erat etiam exponendum; nec videmus vbi exponi recte possit, nisi cū dicitur, *Sine theraphim*; quasi dicat, Erunt sine vero Deo, & sine falsis dijs: nec his offerre volent sacrificium, nec illi poterunt. Dicat aliquis, cùm ait, *Sine altari, sine sacrificio* tam de Dei, quā de idolorū altari intelligi. Sed (vt alios omittam) Hieronymus ipse de sacrificio, & altari Dei interpretatur. Denique
D cum habeamus ibi Theraphim, quam vocem ex omnium consensu idola significare scimus, cur certis relictis confugiamus ad dubia? Quemadmodum ergo, si aut idola, aut simulacra diceremus, deos gentium quiuis Græcus, aut Latinus intelligeret sculptos, aut pictos, non autem responsa reddentes, licet multi ex illis responsa reddere soliti sint: ita cum legimus Theraphim, simulacra debemus intelligere, non quidem futu-

futura prædicentia, licet multa quoque prædicerent; sed simulacra tātum, quoniam ea tantum est huius nominis vis. LXX. interpretes pro, Sine theraphim, verterunt, οὐδὲ δήλων, id est, Non existentibus manifestationibus, vel, sine manifestationibus, vt Hieronymus vertit, vel, Sine manifestis, ita enim legendum est cū Hieronymo, & Theoph. & Theodoreto, vt habetur etiam in Aldino codice, non, οὐδὲ δηλώσεως, vt est in Biblijs Complutensibus, & regijs. Δήλους autē vocant diuinas prædictiones, (vt aiunt Theodorus, & Theodoretus) id est, Non habebunt prophetas, per quos futura doceantur. Nam summus sacerdos in rationali habebat, האורים pro quo Hieronymus vertit, veritatē. LXX. τὴν δήλωσιν, siue τοὺς δήλους, id est, manifestationem, aut manifestationes, Aquila, φωτισμοὺς, id est, illuminationes, per quæ significationibus quibusdam in eis apparentibus futura prædicebat. Vel iuxta Theophyl. non habebunt diuina signa, per quæ futura cognoscant. *. De quo prædictionis genere hoc loco minime disputabo, quoniam hanc interpretationem non sequor, nec scire possum, quare ita Theraphim acceperint: quāuis nō ignoro & Chaldæū valde illi fauere, qui vertit ולית אפוד ומחוי, id est, Non erit ephod, neque responsa reddens. Quare quod Ioannes Quinquarboreus trāstulit; Nullumq; ephod, aut idoli responsum; è suo adiecit, idoli, nam Chaldæus ita habet, vt diximus. Forte auctores hi propter variam texturam, & lapides rationalis, ipsum rationale vocauerunt Theraphim, & per rationale futurorum prædictionem illā intelligi censuerunt. Quod si verum est, Hieronymi expositio per se probabilis, redditur probabilior.

Δηλοι. | Exod. 28. | 24

Et post hæc reuertentur filij Israel, &c. In fine seculi reuertētur ad Christum, quem olim reiecerant. Dauid Christum significat, quoniam eius figura fuit, & vsitatum est in scriptura (vt in Haggæū dicemus) nomen figuræ tribui rei figuratæ. Ita Ezec. 34. Et suscitabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid. Et ca. 37. Et seruus meus Dauid rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. Et postea: Et Dauid seruus meus princeps eorum in perpetuum. Quod luculenter explicat Apostolus Rom. 11. Adnotat autem Paulus Burgensis in addit. ex eo quod ait; *Et quærent Dauid regem suum*, plane colligi Dauidem illum iā venisse, quamuis ipsi eum non quærant. Non enim dicit; Veniet Dauid rex suus, sed, Quærēt eum, qui, scilicet, iam venerat. Vnde (inquit) illa prophetia impletur in illis, qui quotidie conuertuntur, licet integre implenda sit in fine mundi.

Dauid pro Christo. Reg.

Et pauebunt ad Dominum. Magna reuerentia Deum venerabuntur. Mal. 2. Et dedi ei timorem, & timuit me, à facie nominis mei pauebat. LXX. καὶ ἐκστήσονται, id est, Quasi attoniti præ reuerentia erunt. Aug. 18. de Ciuitat. cap. 28. legit, Stupescent.

Et ad bonum eius. Ad magna & mirabilia beneficia, quæ ab eo accipient. Mirabuntur Dei bonitatem, quod populū non credētem, & contradicentem tam benigne ad se vocauerit, quod promissionis patrum post tot annos recordatus fuerit, quod tot donis ditauerit immerentes. LXX. Et obstupescent super Dominū, & super bona eius. Chaldæus: Et multiplicabitur bonitas eius quæ aduentura est eis. 25

In nouissimo dierum. Quæritur, quo tempore futura sit hæc conuersio populi Iudæorum, & quid propheta vocet nouissimum dierum. Hieronymus, in fine mundi futuram docet, atque eadem est reliquorum patrum sententia, & merito sane. Paulus enim ait Rom. 11. Nolo enim vos fratres ignorare mysteriū hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec intraret plenitudo gentium, & sic omnis Israel saluus fieret. At vsque ad finem seculi non videtur intrasse plenitudo gētium, scriptū est enim Matth. 24. Et prædicabitur Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio. Sed quoniam postquam plenitudo gentium intrauerit, posset aliquis existimare aliquot annos esse fluxuros ante Iudæorum conuersionem, aut certe post vsque ad finem seculi multum restare

Quo tempore conuertendi sint Iudæi

restare temporis; docet scriptura conuersionem hanc futuram post aduētum Antichristi. Cum enim venerit Antichristus, honorifice eum Iudęi excipiēt, & regem salutabunt, vt scribit Hippolytus martyr in oratione de consummatione mundi, & Damascen. 4. de fide. capit. 27. vbi ita illud Ioan. 5. explanat: Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Et illud 2. Thess. 2. Ita vt in templo Dei sedeat; idem pater explicat: In veteri Iudaico, non in no-
26 stro. * Hoc autem patientur (vt ibidem ait Paulus) eo quod charitatem veritatis non receperunt. Tunc ergo mittet eis Deus Eliam, & Henoch, quorū prædicatione conuertantur. Apocal. 11. Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt Malach. 4. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequā veniat dies Domini magnus, & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Et Dominus Matth. 17. Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Ita vt diximus, docent Anselmus, & Theodoretus in hæc verba Pauli, & August. 20. de ciuitat. cap. 29. & Hieronymus, in illud Psalm. 20. In reliquijs tuis præparabis vultum eorum. Cū autem hi duo prophetæ interficiēdi sint ab Antichristo Apocal. 11. Constat conuersionem Iudæorum tempore Antichristi futuram esse. Rursus cum illi non sint prædicaturi, nisi mille ducentis, & sexaginta diebus, id est, tribus annis cū dimidio, Apocal. 11. Tantundemque regnaturus sit Antichristus, Daniel. 12. vid… quam coniuncta sit conuersio fini sæculi. Docet autem Hieronymus in illud Daniel. 12. Beatus, qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque: Dominum venturum esse ad iudicandum quadragesimo quinto die à morte Antichristi. Sed num salui fient omnes Israelitæ, qui tunc erunt in terra? Occumenius in illud Pauli ad Rom. 11. Donec intraret plenitudo gentium, ita respondet: Sicut non omnes ex omnibus gentibus intrauerunt, sed maior pars, ita non omnes Iudæi, sed fere omnes saluabuntur. Theophyl. ibidē: Tuncque omnis Israel saluus erit, qui crediderit, videlicet. Idem plane indicat Daniel cap. 12. Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro.

27 Quæstionem, quæ in principio occurrebat, vtrum de tempore captiuitatis Babylonicæ in his propheta loqueretur, an de tempore quod mortem Domini nostri Iesu Christi consecutum est, consulto in hunc locum distuli, quoniā ex dictis iam soluta videtur. Theophylactus quidem, & Theodoretus, & Ruffinus contendunt de Babylonica captiuitate prophetiā esse; tunc Iudæos fuisse sine rege, sine principe, sine altari, &c. expectasseque dies multos, id est, totum tempus captiuitatis, donec in reditu ad Deum reuersi sunt, & acceperunt principem Zorobabelem, quem & Dauidem nominarunt, quoniam ex Dauidis stirpe natus est. Ruffinus addit etiam, alteram opinionem Iudæorum esse, vel sequentium Iudæos, & qui eam tuentur falli, vel fallere, quod de Hieronymo potissimum eum dixisse arbitror, quem hoc nomine in proœmio accusauerat. Sed num Iudæos sequi voluit Augustinus, qui eodem modo interpretatus est. 18. de Ciuitat. cap. 28. Num Cyrillus? Num sanctus Iulianus Pomerius, qui contra Iudæos disputat? Num Rupertus? Num multi postea auctores? Non solent Iudæi ad Christum referre, quæ quouis modo de regibus, & ducibus suis possunt interpretari: Christianorum id doctorum est. Quare Ruffini potius interpretatio Iudæorum est. Hieronymus: Præsens capitulum alij Iudæorum super Babylonica captiuitate interpretantur, quando LXX. annis desolatum est templum, &c. Alij, vt nos, in futurū deferunt tempus, & quæ sit causa tam grandis offensæ, vt tanto tempore relicti sint, maxime cum idola non colant; præter interfectionem Saluatoris, aliā non valent inuenire. Ego hos posteriores Iudæos, quos refert Hieronymus, illos esse puto, qui veritate conuicti ad Christum reuersi sunt, qualis fuit postea R. Samuel Marrochianus in epist. de aduentu Messiæ, cap. 26. & S. Iulianus lib. 1. contra Iudæos, & Lyranus, & Paulus Burgensis in additione. Nam qui in incre-

De quo tēpore sit hæc prophetia.

incredulitate adhuc manent, quomodo ita Christum nostrum laudent, vt propter eius cædem tanta se pati confiteantur? Quomodo illum Dauidem regem suum vocent, quem vt blasphemum, &
28 sacrilegum detestatur? * Hos igitur, qui nobiscum sentiunt, melius iam Christianos, quam Iudæos censebimus. Qui Iudaica infidelitate tenentur, vel de captiuitatis Babylonicę tempore putant vaticinari prophetam (vt Hieronymus retulit) vel non ad Christum nostrum, sed ad Messiam suum, quem frustra expectant, referunt, (vt in additionibus ait B Paulus Burgens.) sub quo se ad Deum per pœnitentiam reuersuros dicunt. At gumentatur quidem Ruffinus, sed ex dictis argumēta eius soluta sunt. Fortius, ac melius argumentaretur, si illud nobis obijceret ex 2. Paralip. 15. vbi eadē fere verba sunt, atque in nostro propheta, & omnino referenda ad captiuitatem videntur: Si quæsieritis eum, inuenietis, si autem dereliqueritis eū, derelinquet vos. Transibunt autē multi dies in Israel absque Deo vero, & absque sacerdote, doctore, & absque lege. Cumque reuersi fuerint in angustia sua ad Dominū Deū C Israel, & quæsierint eum, reperient eum. Hoc autem Dominus promisit per Ieremiam 29. cap. manentibus in captiuitate; Et inuocabitis me, & ibitis, & orabitis me, & ego exaudiam vos. Quæretis me, & inuenietis, cum quæsieritis me in toto corde vestro. Quo loco Lyranus affirmat expositores nostros dicere hanc prophetiam impletam esse tempore captiuitatis Babylonicæ. Et postea: Dicūt etiam quod perfectius impleta est illa prophetia per captiuitatem Iudæorum factam per Titum, & Vespasianum. *Ego
29 sane cuperem, vt eos doctores nostros D nominaret. Certe Galatinus ex nostris est, & de tempore post Christi aduentū interpretatur lib. 9. contra Iudæos ca. 6. Ex nostris est Hugo Cardinalis, qui ita id in hunc prophetæ locum exposuit. Sed missos faciamus auctores, verba ipsa manifesta sunt, adeo vt nostram quoque sententiam confirment. In tempore illo non erit pax egredienti, & ingredienti, sed terrores vndique in cunctis habitatoribus terrarum. Pugnabit enim gēs

A contra gentem, & ciuitas contra ciuitatem, quia Dominus conturbabit eos in omni angustia. Quid apertius quam hæc de tempore proximo extremo iudicio intelligi, quo Iudæi, in angustia sua clamabunt ad Dominum Deum Israel, & conuertentur? Exponit Lyranus: Quia Iudæi reuersi de captiuitate per longū tempus fuerunt in magna afflictione positi, quia Samaritani, & alij eorum vicini frequenter molestabant eos, & inuadebant, vt habetur libro Nehemiæ in pluribus locis. Sed nescio quomodo non videat innita maxime & repugnantia verba scripturæ ad hunc sensum trahi. Fuerunt tunc terrores in Iudæis, non in omnibus habitatoribus terrarum. Quæ bella tunc fuerunt? quomodo gens pugnauit contra gentem, & ciuitas contra ciuitatem? *Quanto melius his conuenit 30
cum Domini verbis Luc. 21. Cum audieritis prælia, & seditiones, nolite terreri; oportet enim primum hæc fieri, sed nondum statim finis. Tunc dicebat illis; Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, &c. Præterea non fuit Israel Babylone sine Deo vero, semper eum coluit, quamuis offerre sacrificia non posset, habebat enim prophetas apud se, vt Danielem & Ezeciellem, & viros virtute præstantes, vt socios Danielis, Iesum filium Iosedec, Zorobabelem, Susannam, & multos id genus: itaque nunquam ille populus desijt & esse, & dici populus Dei, donec doctrinæ Euangelicæ repugnauit, vt diximus. cap. 2. nu. 3 Non fuit sine sacerdote: habebat summum sacerdotem Iosedec, & postea eius filium Iesum: habebat & legem. Conueniunt igitur hæc verba eidē tempori, cui & verba Hoseæ. At quomodo nunc sunt sine lege; cum eam in synagogis suis legant sabbatis omnibus? Quoniam lex Moysi lex olim fuit, nunc lex non est. Lege enim homines obligantur, vt ex eius præscripto viuant, nunc autem tantum abest, vt ea quisquā mortalium obligetur, vt obseruari etiam sine peccato minime possit. Recte ergo dicuntur sine lege, qui Euangelicam legem non habent, qua vniuersi homines obligantur, & sine qua saluus esse potest nemo.

Sed

31 Sed iam Hoseæ verba percurramus, vt nemo non videat ad tempus captiuitatis Babylonicæ non pertinere. Primũ non constat nullos in illo LXX. annorũ tempore fornicatos fuisse, id est, idola coluisse: post Christum autem nullus Iudæorum fornicatus est. Deinde non fuerunt tunc prorsus sine rege, & sine principe, quandoquidem diu vixit Ioachin rex, de quo 4. Reg. vltim. legimus: Factum est vero in anno tricesimo septimo transmigrationis Ioachin regis Iudæ, subleuauit Euilmerodach rex Babylonis anno, quo regnare cœperat, caput Ioachin regis Iuda de carcere: & locutus est ei benigne, & posuit thronum eius super thronum regum, qui erant cũ eo in Babylone. Et mutauit vestes eius, quas habuerat in carcere, & comedebat panem semper in conspectu eius cunctis diebus vitæ suæ. Hic genuit Salathiel, ex quo natus est Zorobabel princeps totius populi. Habebant etiã sua iudicia, vt capite etiam plectere suos possent, vt in Susannæ, & senum historia legimus Dani. 13. Deniq; (vt recte ait Rupertus) semper aut regem, aut principẽ habuerunt; quia scriptum erat Gen. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittẽdus est. Sed post hæc, inquit, reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suũ. Factumne est hoc eo tempore? Aug. 18. de Ciuit. c. 28. relatis his verbis ait; Nihil est ista prophetia manifestius, qua Dauid regis nomine significatus intelligitur Christus.
32 * Doceant auctores hi vbi Zorobabel dictus sit Dauid in scriptura, aut alter quiuis, qui sit ex genere Dauidis, præter vnum Iesum Christum. Non vocatur Christus Dauid, quia ex eius genere natus est secundum carnem alioqui Salomon, Robohã, Ezecias, & ceteri Dauid dicerentur. Sed quando ita locuta est scriptura? Quando vnquam Isaac aut Iacob, aut Dauid vocati sunt Abraham? Tota vnius gentis collectio solet primi auctoris nomine appellari, vt Israel, vniuersus populus, Iudas, vniuersa tribus, & Beniamin, & Leui: at vnus homo non solet. Sed quia nomen figuræ rei per illam significatæ tribuit sæpe scriptura, ideo Chri-

A stus Dauid vocatur, & Salomon; quia hi potissimum illius figura fuerunt: Zorobabeli hoc non conuenit. Sed vt hoc daremus, Zorobabelem quoque Dauidem dici posse, num rex quoque idem dici poterit? Dux Iuda dicitur in Haggæo, & populum eduxit cum Iesu sacerdote, sed rex neque appellatus est vnquam, nec potuit: fuit enim nepos regis Ioachin, de quo Iere. ca. 22. vaticinatus est: Scribe virum istũ sterilem, virũ qui in diebus suis non prosperabitur, nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid. Vnum adhuc super B est, quod possit diligentem mouere lectorem. 33 * Diximus illa verba: dilige mulierem dilectam amico, & adulteram, sicut Dominus diligit filios Israel, & ipsi respiciunt ad deos alienos, Omnino de tempore illo intelligi, quod captiuitatẽ Babylonicam præcessit, nam post eam non respexerunt ad deos alienos. Qui ergo fieri potest vt huius mandati executio, & interpretatio, quæ in reliquo capite scripta est, non sit ad idem tempus referenda? Respondeo in illo Domini mandato, quod accepit propheta, duplicem (vt ita dicam) Dei amorem si- C gnificatum esse erga synagogam; & eũ, quo illam prosequebatur adhuc idola colentem, & alterum, quo etiam post tantum facinus cædis filij sui, & incredibilem aduersus Euangelium obstinationem, adhuc illam, quodammodo retinuit, & aliquando conuertendam expectauit. At cum dicit ei: Dies multos expectabis me, &c. Iam de tempore post passionem editur prophetia, in quod quadrant optime verba, vt demonstrauimus; in tempus enim captiuitatis quadrare non possunt.

Haggæi 1. & 2.

EXPOSITIO MORALIS totius capitis.

34 In Dei operibus vix quidquam mihi D videtur mirabilius ineffabili illa prouidentia, ac sapientia, qua prædestinatorum animas dirigit, ac ducit in beatum illum finem, in quem elegit. Hanc licet in illo populo quasi in expressa imagine intueri, ita vt totus populus, de quo dictum est primum: Filius meus primogenitus Israel; & deinde post maxima peccata; Non repulit Deus plebem suã

Prouidentia Dei erga electos admirabilis.

Exod. 4. Rom. 12.

quam præsciuit; figuram nobis expri-
mat animæ à Deo electæ,& diu per ma-
gnam patientiam toleratæ. Quam be-
nigne eam primo ad se vocat in pecca-
torum sanguine iacentem, & vt filiam
primogenitam, id est, carissimam, dili-
git,atque educat? Deinde in meretriciā
vitam collapsam quam mansuete reuo-
cat? quam hilariter redeuntem excipit?
quam arcte matrimonio secum copu-
lat?Mox fœdissimis adulterijs prouoca-
tus ad diuortium adhuc retinet,& nouo
sibi fœdere coniungit. Et cum posset po
tentiæ suæ vi isthæc peccata, & adulte-
ria auertere, sinit tamen libertate sua
vtentem peccatis obligari,& infelicissi-
mæ cōditionis miserias experiri,vt ma-
gis inde proficiat, & cautior, atque hu-
milior redeat: tandemq; malo suo edo-
Hos. 2. cta dicat:Reuertar ad virum meum prio
rem, quia bene mihi erat tunc magis,
quam nunc. Interdum etiam ingratam
animam,& suis donis abutentem,quam
multis magnisque beneficijs coemerat,
in eum statum deduci patitur,vt nec for
nicetur,nec sit viro,sed quasi vidua dies
multos sedeat, & ipse interim expectat.
35 * Hoc autem fit cum animā sanctorum
laborū & viæ Dei tædet,nec vlla ratio-
ne se ad progrediendum erigit,atq; exci
tat,nec tamē idola mūdi colit,nec amo
re terrenorum bonorū multū ducitur,
sed est quodāmodo, *sine rege, & sine prin
cipe,sine Ephod,& sine theraphim.* Hoc &
illis vsu venit sæpe,qui peccato mortali
tenentur; & suo modo ijs,qui grauioris
alicuius peccati sibi cōscij non sunt; sed
pigritia quadā, & infirmitate animi oc-
cupati,& debilitati iacēt. Quo statu nul
lus intra suos cuiusq; vitæ fines videtur
periculosior. Filijs quidē Israel tūc opti
me erat cū Deum verum religiose cole-
bant,male autē cum declinabant ad ido
la,pessime cū nec Deum adorabāt,neq;
idola. Cur pessime? Non quod tunc gra
uius offenderent,sed quod periculosius.
Nam cū idola habebant, videbant se in
offensa esse apud Deū, & semper impie-
tas illa vel nolentiū animis, atq; oculis
obuersabatur. Siquid mali accideret suis
sceleribus continuo tribuebant; si boni
quid, magis ad Dei amorē in sceleratos
benefici excitabātur. At cū nec Deum,

A vt oportebat colebant, nec idololatria
tenebantur, offensam,in qua erant,non
videbant,nec beneficijs prouocabātur,
nec corrigebantur supplicijs. Licet ex
euentis iudicare. Nunquam diu ita ido-
lis adhæserunt, vt cum diutissime post
paucos annos ad Deū per pœnitentiam
non redierint.Hodie tertius & quinqua
gesimus annus est supra millesimum &
quingentesimum; ex quo Christum Do
mini sibi promissum, diuq; expectatum
cruci affixerunt, & ab eodem tempore
sunt sine rege, & sine principe,sine alta
ri,& sine sacerdotio, sine Ephod, & sine
B theraphim:nec tamen reuertuntur, vt
quærant Dominū Deum suum,& Dauid
regem suum,nec reuertentur vsque ad
nouissimū dierum. * Transferamus hoc 36
ab imagine ad rem, id est, à populo illo
ad animam, quæ cœpit ædificare, & nō
potuit consummare; & cū alacriter cur-
reret, in media via, quasi calore defati-
gata,& relaxata substitit;& se socordiæ,
atq; inertiæ tradidit. Videbimus misera
bilē illius conditionem, de qua elegan-
ter sane Gregorius in 3. parte Pastoralis
curæ, admonitione. 35. Admonendi,
inquit,sunt, qui inchoata bona minime
C consummant,vt cauta circumspectione
considerent,quia dū proposita non per-
ficiunt,etiā quæ fuerant cœpta,conuel-
lunt. Si enim quod videtur gerendū soli
cita intentione non crescit,etiam quod
fuerat bene gestū decrescit.In hoc quip
pe mundo humana anima quasi more
nauis contra ictum fluminis contenden
tis (ita enim legendum arbitror nō con
descendentis) vno in loco nequaquam
stare permittitur; quia ad ima relabitur
nisi ad summa conetur. Si ergo inchoa-
ta bona fortis operantis manus ad per-
fectionē non subleuat,ipsa operandi re-
missio contra hoc, quod operatum est,
pugnat. Hinc est enim quod per Salo- Prou. 18.
D monē dicitur: Qui mollis, & dissolutus
est in opere suo, frater est sua opera dis-
sipantis. Quia videlicet qui cœpta bo-
na districte non exequitur, dissolutio-
ne negligentiæ manum destruentis imi
tatur. Et Sardis ecclesiæ angelo dici- Apoc. 3.
tur: Esto vigilans, & confirma cetera,
quæ moritura erant; non enim inue-
nio opera tua plena coram Deo meo.
* Et

37 * Et paulo post: vtinam frigidus esses, A
aut calidus: sed quia tepidus es, nec fri-
gidus, nec calidus, incipiam te euomere
ex ore meo. Calidus quippe est, qui bo-
na studia, & arripit, & consummat: frigi-
dus vero est qui consummanda neq; in-
choat: & sicut à frigore per teporē tran
situr ad calorem; ita à calore quoq; per
teporem reditur ad frigus. Aut calidus
ergo quisque esse, aut frigidus quæritur,
ne tepidus euomatur: vt videlicet ne dū
conuersus adhuc de se spem conuersio-
nis præbeat, aut iam conuersus in virtu
tibus inardescat, ne euomatur tepidus,
qui à calore, quem proposuit, torpore
ad noxium frigus redit. Pulchre etiam
de hoc tepidorum statu, quem omnium
pessimum dicit, Ioannes Cassianus agit
collatione. 4. c. 19. cuius verba libenter
hic infererem, nisi tā multa essent, tam-
que pulchra, vt si referri cœpissent, om-
nia essent referenda. Est ergo diligentis-
sime curandum, vt nequaquam nos ip-
sos in illo noxio tepore diu esse patia-
mur, sed nobiscum pugnantes, & Deum
sine intermissione inuocātes, deuotio-
Eccle. 38. nis in nobis spiritum excitemus. Fili in
tua infirmitate ne despicias teipsum, sed
38 ora Dominum, & ipse curabit te. * Ne
patiamur nos esse sine rege, & sine prin C
cipe; In hoc enim Christus mortuus est,
Rom. 14. & resurrexit (vt ait Apostolus) vt &
Psal. 2. mortuorum, & viuorum dominetur. Et
ipse ait: Ego autem constitutus sum rex
ab eo super Sion montem sanctum eius.
Luc. 19. Et alibi: Veruntamen inimicos meos il-
los, qui noluerunt me regnare super se,
adducite huc, & interficite ante me.
Huic regi seruire regnare est. Quale est
regnum sine rege? Qualis multitudo si-
ne principe? Cur simus sine sacrificio,
cum sacrificium habeamus præstantissi-
mum corporis & sanguinis Iesu Chri-
sti, quod patrem nobis conciliat, & pla- D
cat? Cur non huius virtute vtamur? Cur
tali sacrificio offerendo, in spem quid-
uis ob eo, qui dedit, obtinendi non eri-
gamur? Altare etiā habemus penes nos
in ara cordis offeramus Deo sacrificium
cordis contriti, & humiliati; non enim
illud despiciet. Accusemus teporem no
strum, ploremus coram Domino qui fe
cit nos; lacrymis sordes nostras ablua-

mus, & toto corde quæramus Dominū
Deum nostrum, & Dauid regem nostrū,
ita enim tot bonis abundabimus, vt ad
tantam Dei bonitatem obstupescamus:
Sed quoniam nemo scit, vtrū odio vel Eccl. 9.
amore dignus sit, nec scimus, an quoad-
usque nos velimus, Dominus expecta-
turus sit. Demus operam, vt Dei patien
tia minime abutamur; sed celeriter ad
eum redeamus, omnemque torporem
mentis excutiamus, ne forte claudatur
nobis ianua, vt fatuis virginibus, & sero
pulsantibus respondeatur; Amen dico Matth. 25
vobis, nescio vos. Recte ergo Salomon:
B Quodcunque facere potest manus tua, Eccle. 9.
instanter operare; quia nec opus, nec ra
tio nec sapientia, nec scientia erūt apud
inferos, quò tu properas.

CAPVT IIII.

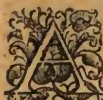

Vdite verbum Domini filij Israel, quia iudiciū Domino cū habitatoribus terræ: nō est enim veritas, & nō est misericordia, & non est scientia Dei in terra. Maledictū, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucre cæli: sed & pisces maris congregabuntur. Veruntamen vnusquisque non iudicet, & non arguatur vir: populus enim tuus sicut hi, qui contradicunt sacerdoti. Et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego. Secundum multitu-

dinem eorum sic peccauerunt mihi: A *gloriam eorum in ignominiam commutabo. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum sub-*
Esa. 24. *bleuabunt animas eorum. Et erit sicut populus, sic sacerdos: & visitabo super eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei. Et comedent, & non saturabuntur: fornicati sunt, & non cessauerunt: quoniam dominũ dereliquerunt in non custodiendo. Fornicatio, & vinum, & ebrie-* B *tas auferunt cor. Populus meus in ligno suo interrogauit, & baculus eius annũtiauit ei: spiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo. Super capita montium sacrificabãt, & super colles accendebant thymiama: subtus quercum & populum & terebinthum, quia bona erat vmbra eius. Ideo fornicabũtur filiæ vestræ, & sponsæ vestra adulteræ erunt. Non visitabo su-* C *per filias vestras cum fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras cum adulterauerint: quoniam ipsi cum meretricibus conuersantur, & cum effœminatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit. Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltẽ Iuda: & nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethauen: neque iuraueritis, Viuit Dominus. Quoniam sicut vacca lasciuiens declina-* D *uit Israel: nunc pascet eos Dominus quasi agnũ in latitudine. Particeps idolorum Ephraim dimitte eum. Separatum est conuiuium eorum, fornicatione fornicati sunt: dilexerunt afferre ignominiã protectores eius. Ligauit eum spiritus in alis suis, & confundentur à sacrificijs suis.*

HISTORIA.

Audite verbũ Domini filij Israel. Cum filios Israel dicit, vniuersis tribubus se loqui significat: & quoniam grauia supplicia commemoraturus est enumerat eorum peccata, vt nemo ignoret, quam merito eis Deus irascatur. 1

Quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ. Quia Dominus vult vobiscũ omnibus litigare, siue iudicio contendere. De quo diximus. cap. 2. nu. 36.

Non est enim veritas. Non est qui fidẽ seruet alteri, in rebus contrahendis alter alterum decipit.

Et non est scientia Dei. Scientia Dei proprie in scriptura dicitur, quæ opera cum cognitione coniungit. Ierem. 9. Nõ glorietur sapiens in sapientia sua, &c. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire, & nosse me. Et cap. 31. (quod citat Paulus Heb. 8.) Et non docebit vir vltra proximum suum, & vir fratrem suũ, dicens, Cognosce Dominum, omnes enim cognoscent me à minimo vsque ad maximum, ait Dominus. 1. Ioan. 2. Qui dicit se nosse Deũ, & mandata eius non custodit, mendax est. Quare rectè vertit hic Chaldæus: Neque qui ambulent in timore Domini in terra. Ita etiã intellexit Cyrillus, & Cyprianus in libello contra Demetrianum. Scire Deũ

Maledictum. In maledicto quod Hebraice dicitur אלה, intelligamus detractationem, & conuicia, ac denique maledicentiam vt 2. Reg. 16. Ita autem loquebatur Semei, cum malediceret regi: Egredere, egredere vir sanguinum, & vir Belial: de quo dixit postea Dauid. 3. Reg. 2. Qui maledixit mihi maledictio ne pessima. Intelligamus etiam diras, atque imprecationes. Deuter. 29. Iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius, ac fœderis continentur. Et Psal. 9. Cuius maledictione os plenum est, & amaritudine, & dolo. Sunt qui pro maledicto malint vertere, Peierare, aut Periurium: quod mihi minus placet, nõ enim significat אלה peierare, sed iurare, quod propriè pertinet ad iuramẽta execratoria, in quibus mendaciũ non inest. Ideo Lxx. verterũt ἀρὰ, idest, maledictio. 2 Maledictum.

Inundauerunt. Elegantissime vertit, פרצו, id est, effusa sunt. Lxx. ἐκκέχυται, quod

quod idem est. Sed apud Latinos habet hæc effusio proprium vocabulum, valdeque aptum, cum enim aquæ alueo sese non capiunt, per ripas, & loca vicina late expanduntur, quod inundare dicitur, quomodo de aquis diluuij scriptũ est Genes. 7. vehementer enim inundauerunt, & omnia repleuerunt in superficie terræ. Hier. Non dixit, Est, sed vt abundantiam delictorum demõstraret, intulit, Inundauerunt.

3 *Et sanguis sanguinem tetigit*. Non de homicidijs loquitur, iam enim de illis dixerat; sed sanguinem vocat peccata; vt sæpe in scriptura fit, quod etiam adnotat Gregor. 13. mor. c. 10. Psal. 5. virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. & Psal. 50. Libera me de sanguinibus Deus Deus, &c. Isai. 1. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Hieronymus: Sanguis sanguinem tetigit, siue sanguinem sanguini miscuerũt (ita Lxx.) vt augerent peccata peccatis, & nouis vetera cumularent. Greg. Homil. 11. in Ezec. Sanguis sanguinem tangit, quando peccatum peccato additur, vt ante Dei oculos adiunctis iniquitatibus anima cruentetur. Idem ait. 13. mor. cap. 10 & lib. 7. Registri cap. 125. Et Chaldæus vertit, Et aggregant peccata peccatis. In Hebræo vt maior copia significetur, est: Sanguines sanguines tetigerũt. Sed cur sanguis pro quouis peccato accipitur? Quia esus sanguinis erat apud Hebræos detestabilis. Vnde vt possent gentiles cum Iudæis conuersis coalescere, iubentur abstinere à suffocato, & sanguine Act. 15. Sanguis quoq; menstruus immundissimus censebatur, Vnde illud Zachar. 13. In die illa erit fons patens domui Dauid in ablutioné peccatoris, & menstruatæ. & Isa. 64. Et facti sumus vt immundi omnes nos, & quasi pannus mẽstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. His duabus causis sanguis erat maxime execrabilis Iudæis & ideo pro peccato accipitur, quod ante omnia execrabile est, & immundum.

Sanguis.

4 *Propter hoc lugebit terra*. Sterilis erit, & omni fructu carebit, omni decore suo spoliabitur hostibus omnia vastãtibus: Læta enim esse, aut ridere tunc dicitur, cum fecunda est & herbis, floribus, omnique fructuum genere abundat. Ioe. 1. Depopulata est Regio, luxit humus. Contra de Ecclesia per terræ similitudinem dicitur Isai. 35. Lætabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans. Chaldæus: Hanc ob causam vastabitur terra.

Et infirmabitur omnis, qui habitat in ea. id est, Deficiet, peribit. Ponitur enim more Hebræ. quod antecedit pro eo, quod sequitur, idest, infirmitas pro morte, vt Psal. 8. Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem. in Hebræo est: Perfecisti fortitudinem, ex qua sequitur laus. Ideo vertit Chaldæus: Et exterminio delebitur omnis, qui habitat in ea, loquitur autem de omni infirmitate, siue ex vulnere sit, siue ex fame, siue ex peste, quales belli tempore accidunt multæ.

Regula.

In bestia agri, &c. id est, Simul cum bestijs agri, ita enim solet accipi, In, more Hebræorum, & ita verterunt Lxx. 2. Pet. 1. Vos autem curam omnem subinferentes ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autẽ scientiam, in scientia autem abstinentiam, &c. id est, cum fide virtutem, cum virtute scientiam; &c. Hoc autem dicit, quoniam (vt Hiero. ait) cum captiuitas venerit, habitatore sublato, bestiæ quoque, & volucres cœli, & pisces maris deficient, & iram Domini etiam muta animalia sentient. Est enim hoc vsu perceptum, & cognitum, vt cum homines tolluntur è medio, aues, & reliqua animantia, quæ homine quodammodo ad victum indigẽt, simul tollantur. De qua re iterum dicemus vberius in principio Sophoniæ.

In, pro Cum.

5 *Sed & pisces maris congregabuntur*. Lyranus: Hebræi dicunt, Finiri: verbum enim Hebraicũ hic positũ æquiuocũ est ad congregari & finiri, & ex circumstantia literæ videntur Hebræi melius dicere. At si accuratius animum intendisset Lyranus, videret interpretem non debere reprehendi: sed exponi, seruat enim morem scripturæ, in qua congregari dicuntur, qui pereunt. Iere. 8. Idcirco cadent inter corruentes, in tempore visitationis suæ corruent, dicit Dñs,

Congregari, Colligi.

congregās congregabo eos, &c. Soph. 1. Congregans congregabo omnia à facie terræ dicit Dominus: congregans hominem & pecus, congregans volatilia cœli, & pisces maris, id est, omnia vastabo & perdam. Quod ideo dictum est, quia qui extinguuntur, plurimis, id est, mortuis aggregantur. Inde pro eodem dicit scriptura, Apponi ad populū suum, Colligi; siue Congregari, ad patres suos. 4. Reg. 22. Idcirco colligam te ad patres tuos, & colligeris ad sepulcrum tuū in pace. Numer. 31. & sic colligeris ad populum tuum. Quibus in locis est verbum אסף quod hic ponitur. Inde etiam illud Isai. 57. Iustus perit, & non est qui recogitet in corde suo, & viri misericordiæ colligūtur, à facie enim malitiæ collectus est iustus. Quare merito Lxx. verterunt, Et pisces maris deficient: Sicut & Sopho. 1. Deficiat homo, & iumenta, deficiant volucres cœli, & pisces maris. Chaldæus autē; Conficiam homines, & iumenta, conficiam auem cœlorum, & piscem maris.

ALLEGORIA.

6 Eadem peccata postea quoq; in illo populo cernebantur, tanta enim erat iniquitas eo tempore, vt dixerit Dauid, interpretante Paulo: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deū. Omnes declinauerunt, &c. Ideo filius Dei iudicio cum eis contendebat, & eorū peccata arguebat: Sed reddiderunt pro bono malū, & foderunt foueā animæ medici sui; Propter quod luxit terra vastata à Romanorum exercitu, & interfecti sunt habitatores eius, & omnia consumpta.

Psalm. 13. Rom. 3.

TROPOLOGIA.

Omnis Domini contentio est cum habitatoribus terræ. Nam qui peregrini sunt, & hospites, & sciunt sibi meliorem habitationis locū promissum esse in cœlis, parent Deo, & faciunt veritatem, & iudicium, & abstinent à sanguine. At vero habitatores terræ qui contra sanctorum consuetudinem, putant se habere hic manentem ciuitatē & futuram non inquirunt, ij sunt, qui Domino repugnant, & quibus cum iudicio contendit, quia non faciunt veritatem, neque iudicium, sed eorum manus, sanguine plenæ sunt.* Omnium siquidem malorum, quibus vita terrenorum hominū premitur, origo est obliuio Dei, & promissæ beatitudinis, bonorumque cœlestium. Postquam enim oculos suos statuerunt declinare in terram, & portare imaginem terreni Adam, omnino fiunt terreni, & qualis terrenus, tales & terreni, id est, inobedientes, & præuaricatores. Ideo quos prius propheta habitatores terræ vocauerat, nūc terram vocare videtur, cum ait: Et non est scientia Dei in terra. Propterea de sanctis dicitur. Et confitentes quoniam peregrini, & hospites sunt per terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et siquidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant vtiq; tempus reuertēdi, nunc autē meliorem appetunt, id est, cœlestem; ideo non cōfunditur Deus vocari Deus eorum, parauit enim illis ciuitatē. Et Dauid: Ne sileas, quoniā aduena ego sum apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei. Et Petrus animaduertens hāc cogitationem, cum primis efficacem esse ad peccata repellenda ait: Carissimi, obsecro vos tanquam aduenas, & peregrinos, abstinere vos à carnalibus desiderijs, quæ militant aduersus animam. Blandiri quidem animæ videntur hæc desideria, & requiem ac voluptatem optare: sed reuera militant aduersus illam, vt eā perdant, & sempiternæ morti hostiliter tradant. Itaque in excitatorem horum desideriorum diabolum, haud inepte illud dici potest: Molliti sunt sermones eius super oleū; & ipsi sunt iacula.* E contrario omnia mala habitatoribus terræ scripturæ comminantur. Isai. 24. Formido, & fouea, & laqueus super te, qui habitator es terræ. Ierem. 1. Ab aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ. Horum *terra luget*, quia semper sterilis est ad bona opera germinanda: etsi quid in ea oritur, protinus à dæmone depascitur. Hanc sterilitatem prædixit Dauid: Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliuioni detur dextera mea: adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui. Qui enim cælestis Ierusalem obliuiscitur, (de qua semper cogita-

Habitatores terræ.

7 Obliuio cœlestis beatitudinis origo omnium malorum.

1. Cor. 15

Heb. 11.

Psal. 38.

1. Petr. 2.

Psal. 54.

8 Omnia mala cominatur Deus habitatorib. terræ.

Psal. 136.

cogitare debet, vt ad præclara opera incitetur) continuo manus eius dextera, quæ bona & Deo grata operari solebat (de qua proinde Dominus dicit:
Matth. 6. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua) arescit, & obliuioni datur: & lingua, quæ Dei laudes prædicabat, & fratres ad virtutis amorem commouebat, silet, & adhæret faucibus. Terra autem lugente infirmantur bonæ cogitationes, & sancta desideria quæ erant in ea.
Psal. 6. Vnde Dauid: Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum. Sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Et Sardensium episcopo dicitur:
Apoc. 3. Scio opera tua, quia nomē habes quod viuas, & mortuus es. Esto vigilans & confirma cetera, quæ moritura erant. Iam videlicet multa mori cœperant, & de reliquorum morte timebatur. ***Sed & bestia agri, & volucres, & pisces peribunt,*** id est; Omnia, quæ illis in adminiculū data erant, deerunt; sæpe enim fit, vt ea Deus ingratis adimat, quæ dederat, vt essent instrumēta, & adiumenta virtutis, vt consilia, doctrinam, exempla, valetudinem, robur.

HISTORIA.

9 ***Veruntamen vnusquisque non arguat.*** Cœperat eos reprehendere; nunc autē loquitur quasi desperans eorum correctionem; ac si diceret: Sed quid ago? Nemo hunc populum obiurget, (id enim significat, Iudicet, quoniam ponitur hic verbum, ריב, de quo diximus cap. 2. num. 36.) nullus ex hoc numero reprehendatur. Tantæ enim est impudentiæ, vt ne conuictus quidem pudorem habeat, sed contradicat mihi, quasi si discipulus magistro contradicat, aut vilis plebecula sacerdoti. Ita Hierony-
Vir. mus. In Hebræo est: Vir non arguat, id est, איש quod postposita negatione, idem est quod nullus, vt cap. 2. Et vir non eruet eam de manu mea, id est, nullus vir, siue vnusquisque non iudicet, id est, nullus increpet eos, & non arguatur vir, nullus ex eis increpetur. Vide quod nunc dicebamus, adimere Deum ingratis adiumenta virtutis aliquando, vt correptiones bonorum, quæ multum ad correctionem valent.

A ***Et corrues hodie.*** Hieronymus exponit, Corrues, id est, In captiuitatem duceris, & tecum etiam ducentur pseudo prophetæ, quibus tu obtemperabas. Optime autem hoc captiuitati conuenit, est enim, כשלת, id est, corrues, aut cades, quod verbum casum magnum, & calamitatem tantā significat, vt nulla sit inde spes euadendi, vt dicemus cū ad illud Sopho. 1. ventum erit: Et ruinæ impiorum erunt. Hodie tempus Hodie.
præsens significat; & quoniam cito aduentura erat captiuitas, dixit, Corrues hodie. Hieronymus & alteram inter-
B pretationem adijcit: Non fraude, & insidijs, sed clara in captiuitatem luce ducemini: quomodo etiā LXX. verterunt, infirmabitur per diem. Digna profecto pseudoprophetarum dolositate merces, vt qui populum deceperant negantes aduenturam captiuitatem, ipsi media luce capiantur, & cum reliquis abducantur, vt videant se amare irrideri, & conuicijs deceptorum exagitari, passimque sibi obijci mendacium.

Nocte tacere feci matrem tuam. Matrē 10
vocat synagogam, vt ait Theodoretus, id est, omnem turbā nationis Hebrææ,
C ad quam loquitur, vt ait Hieronymus: Filios vero singulos ex populo, vt cap. 2. Iudicate matrem vestram, quod ibi etiam adnotauimus. Singulis igitur ex populo dixerat prius, Et corrues hodie: & nunc ait. Nocte tacere feci matrē tuam, confusam, scilicet, & conuictā se talibus supplicijs dignā esse. Chaldæus: Et confusione induam congregationē vestram. Noctem vocat calamitatem, & angustias direptionis, & interfectionis, & captiuitatis. Hier. In nocte ergo ac tenebris captiuitatis & mœroris, & prementis angustiæ traditur Israel. Varie hæc verba vertunt noui interpretes, & varie exponunt, atque omnes fere nomē Nocte, volunt ad præcedentia per-
D tinere, vt legatur: Et corruet etiā propheta tecum nocte: & noua sententia incipiat, Tacere feci matrem tuā. Iuuat eorum sententiam, quod inter Nocte, & Tacere ponitur litera Vau, idest, coniunctio, Et, quæ principium videtur nouæ sententiæ. Ita enim est in Hebræo; Nocte, & tacere feci matrem tuam.

11 Regula. Et, redundat sæpe apud Hebræos.

* At nos sciamus id passim fieri in scriptura, sine inceptione nouæ sententiæ, vt coniunctio hæc aliquando more Hebræorum redundet, aliquando accipiatur pro Tunc, vt etiam sanctes Pagninus adnotauit lib. 1. Hebraicar. institutionum cap. 23 vt Genes. 22. Die autē tertio eleuatis oculis vidit locum. In Hebræo est: Dies tertius, & leuauit oculos, &c. id est, Venit dies tertius, & tunc leuauit oculos. Leuit. 22. Septem diebus erunt sub vbere matris suæ. Hebraice: Cum genita fuerint, & erunt septē diebus, &c. Ita igitur nunc: Nox, & tacere faciam, siue feci, matrem tuam. Sine, vt veniat nox, id est, calamitas ei præstituta, tunc eam tacere faciā. Sed hoc apertius, & melius dicitur: Nocte tacere feci matrem tuam. Cum his verbis etiam noctem coniunxere LXX.

Conticuit populus meus. Conuictus, & confusus est: hoc est, cum venerit captiuitas, agnoscet se talem pœnam meruisse, & conuictus tacebit. Hoc ipsum alijs verbis expressit Chaldæus: Insipiens factus est populus meus, id est, nihil respondere potuit more insipientis, qui non habet qui loquatur. Ex quo intelligimus optimum locum Lucæ 6. Ipsi autem repleti sunt insipientia, id est, nihil omnino illi respondere potuerunt. Et hoc ipsū est quod modo ait propheta, conticuit populus meus מבלי הדעת eo quod sit sine scientia, id est, quia nihil habuit, quod respondere possit. Lxx. adhuc apertius, Quasi non habens scientiam.

Locus Luc. 6.

12 *Quia tu scientiam repulisti.* Vniuerso populo loquitur, cui se ablaturum sacerdotium dicit, quia scientiam Dei repulit, id est, quia Dei præcepta cōtempsit, vt diximus. n. 1. Eleganter autem repetit scientiam, quasi dicat: Ideo non habuisti scientiam ad respondēdum, quia peccasti, & scientiam Dei repulisti. Et quia repulisti, & ego te repellam. Hoc potissimum duabus tribubus conuenit; quibus & in captiuitate ad tempus est quodammodo ablatum sacerdotium, & post Domini passionem translatum ad Christianos. Nam decem tribus antequam hæc propheta diceret, vltro sacerdotium reliquerant vitulas aureas adorantes. Sed & ipsis quoque conuenit, quoniam nunquam deinceps habuere sacerdotium Dei. Cum autem aufertur sacerdotiū, omnia spiritualia bona, quæ consequuntur sacerdotium, auferuntur, vt docet Apost. Hebr. 7. & 8. & ca. 7. ait. Translato enim sacerdotio, necesse est, vt legis translatio fiat. Intelligendum est etiam magnam fuisse in illo populo diuinæ legis ignorantiam, præsertim in sacerdotibus, vt illud indicat Isai. 3. Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet à Ierusalem, & à Iuda validum, &c. & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici. Ideo merito hæc verba afferuntur ad probandum indignum esse episcopatu, qui indoctus est c. Omnes 38. d. quod est ex septima synodo, & c. Nisi cum pridem. de renuntiatione, quod est Innocentij tertij, & Bernardus serm. 36. in Cantica de eruditione similiter intelligit.

Oblita es legis Dei tui. Oblita es legis meç, o synagoga, & ego obliuiscar filiorum tuorum, capientur enim, & occidentur; & ego opem illis non ferā. Alij vertunt, Oblitus es; vt nunc est in Hebræo. Et quidē ad sensum refert nihil, nam si dicas, Oblitus, populus intelligitur; si Oblita, synagoga. Sed probatiorem esse nostram lectionem docet scripturæ cōsuetudo, præsertim in prophetis: cum enim filiorum mentio fit, semper synagoga mater intelligitur, vt hactenus vidimus, non populus. In Hebr. etiam erit, Oblita, si duo, aut tria puncta eradantur à Iudæis addita. 13

Secundum multitudinem eorum, sic peccauerunt mihi. Hieronymus: Quot homines habuit Israel, tot aras extruxit dæmonibus. Interpretatio quoque Theodoreti, & Theophylacti elegans est: Ego hunc populum multiplicaui, & quot homines in eo nati sunt, tot ex eo hostes habeo, id est, peccantes in me. Ita ante eos Theodorus, & Cyrillus, vtrumque per hyperbolem dicitur, nōnulli enim fuerunt, qui nec aras extruerent, nec in Deum ita, vt nunc loquitur, peccarent.

Gloriā eorum in ignominiā commutabo. Ita quoque LXX. legunt, & Chaldæus.

Qua-

Quare quod Galatinus affirmat lib. 1. contra Iudæos cap. 8. Deprauatum fuisse ab scribis, legendumque Gloriam meam, falsum est, ante scribas enim illos fuerunt LXX. & Ionathan. Hoc recte exponit Theophylactus: ipsi gloriabantur in sua multitudine, ego illos redigam in magnam paucitatem.

14 *Peccata populi mei comedent.* Receptissima expositio est, vt peccata hostias pro peccatis oblatas intelligamus. Ita Cyrillus, Theophylactus, & Theodoretus, & recentiores. Nam & scriptura ita loqui solet, vt 2. Cor. 5. Eum, qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit; vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso, & Leuit. 10. Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco sancto? in Hebræo est: Cur non comedistis peccatum, &c. LXX. Cur nō comedistis, quod pro peccato, scilicet oblatum est. Anastasius Nicænus episcopus fere in fine libri quæstionum in scripturam, hoc Leuitici loco adducto ait: Ideo vobis dedit Deus ea comedenda, vt auferat peccatum synagogæ; & pro eo ipsum placetis. Hoc autem per Hosee prophetā significans Dominus dicit; Peccata populi mei comedent. Quapropter dicit Apostolus, Impertiunt nobis corporalia, eis autem impertimus spiritualia. Hinc ergo docemur, quod vescētes ijs, quæ offeruntur à populo, & pro eis preces non diligenter offerentes Deo pœnas dabimus. Quæ omnia desumpsit ex Theodoreto quæstione 10. in Leuiticū. Sed est altera etiā expositio beati martyris, & pontificis Alexandri primi in epist. 2. quæ refertur 1. q. 1. ca. Ipsi sacerdotes. Ipsi enim (inquit de sacerdotum dignitate loquens) pro populo interpellāt, & populi peccata comedūt, quia precibus suis, & oblationibus ea delent, atque consumunt. Eodem modo Ruffinus. Atque ita etiam loquitur scriptura, dicit enim comedere pro consumere Psal. 78. Quia comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Iere. 10. Quia comederunt Iacob, & deuorauerunt cū & consumpserunt illum, & decus eius

15 dissipauerunt. * Hieronymi interpretatio abhorrere quidem ab his duabus videtur, sed recte intellecta multum accedit ad priorem. Ea est huiusmodi. Sacerdotes comedunt peccata populi, id est, ex eis viuunt: dissimulant enim peccata, atque laudant: ita plurima admittuntur, plurimæque simul ad eorum quæstum afferuntur hostiæ, & populum spoliāt, ac comedunt, de quibus, inquit, scriptum est: Qui deuorant plebē meā, sicut escam panis, quasi dicat: Comedendo peccata, populum ipsum comedunt. Et Gregorius Homil. 17. in Euang. Cur peccata populi comedere dicuntur, nisi quia peccata delinquentium fouent, ne temporalia stipendia amittant? Sed & nos qui ex oblationibus fidelium viuimus, quas illi pro peccatis suis obtulerunt, si comedimus, & taceamus, eorum procul dubio peccata manducamus. Eodem quoque modo intellexit Bernardus serm. 77. in Cantic. Peccata, inquit, populi mei comedent, quasi dicat: Peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam solicitudinem nō impendunt. Quem dabis mihi de numero præpositorum, qui non plus inuigilet subditorum vacuandis marsupijs, quam vitijs extirpandis?

Sed cum hactenus de vniuerso populo loqueretur, cur modo quasi ex abrupto de sacerdotibus loquitur, cum eos ne nominet quidē? Scripturæ mos est, vt cum omnibus loqui videatur, quædam interponat, quæ non omnibus, sed quibusdam ex illis dicuntur, nunc his, nunc illis. Documentum est August. in epist. 48. ad Vincentium, & in libro de vnitate Ecclesiæ cap. 12. & in libro contra Donatistas post collationem. ca. 20. Quod quoniam in Michæa latius explicabimus, nunc satis erit dicere, passim in epistolis Pauli exempla occurrere, vt 1. Cor. 3. Cum enim sint inter vos zelus, & contentio; nonne carnales estis, & secundum hominē ambulatis? Quod non omnibus dicit, sed quibusdam; nā alij non carnales erant, quibus ca. 1. ait: Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, quod in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, &c. Ita propheta cū omnibus loqueretur, intulit hæc, quæ ad illustriorem illius populi portione pertinebant.

nebant.i.ad sacerdotes. Quin & ab illis verbis: Obliuiscar filiorum tuorum & ego; licet omnia ad sacerdotes referre, eodem tamen Augustini documento adhibito in hunc modum. Obliuiscar filiorum tuorum, sed eorũ maxime, quos pro officio suo decebat legem intellige re, & in promptu habere. Qui sane non minus peccant, quam reliqua multitudo; sed ita viuunt, ac si sacerdotes non essent. Sed efficiam vt gloria sacerdotij vertatur eis in ignominiam, & qui honorari solebant, contemnantur, & irrideantur. Sed Hieronymus, Theophylactus, Theodoretus, Ruffinus, & Chaldæus de vniuerso populo illa dici putant, quos nos sumus secuti.

17 *Et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum.* id est, Faciunt illis animos ad grauius, & frequentius peccandum, dum peccata non reprehendunt, sed laudant Isa. 3. Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Ita videtur intellexisse Hieronymus. Iuxta expositionem autem beati martyris Alexandri ita hæc cum præcedentibus connectemus: Sacerdotes comedere, & consumere debebant populi peccata; (vt Malac. 2. quod ibi explicabimus, labia sacer dotis custodient scientiam, id est, custodire debent iuxta officium suum) sed longe aliter faciunt; nam plurium etiã peccatorũ causa sunt. Sed possunt hæc verba ita quoque accipi, vt Animas eorum positum sit pro Animas suas, hoc est ipsorum sacerdotum. Etenim apud Hebræos non est proprietas pronominis reciproci sui, & suus quæ est apud Latinos, apud quos aliud est animas eorum, aliud animas suas. Ideo noster interpres Hebraicam locutionem secutus indifferenter dicere solet, Anima sua, & Anima eius. vt Psalm. 24. Libera Deus Israel ex omnibus tribulationibus suis, & Psal. 129. Ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius, cum in Hebræo eodem pronomine vtrumque dicatur. Eodem modo Lucæ 1. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Et postea, sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt prophetarum eius.

18 * Erit igitur sensus; Sacerdotes sublevabunt animas suas ad iniquitates populi, hoc est, expectabunt auide peccata populi, & optabũt, quasi ex eis victum, & quæstum habentes. Leuare enim animam suam ad aliquid, siue sublevare, (eodem enim verbo vtrumque apud Hebræos significatur) dicitur is, qui ita aliquid expectat, quasi totus inde pendeat. Deut. 24. Reddes ei pretiũ laboris sui, ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustẽtat animã suã. In Hebræo est: Et ad ipsum leuauit animã suã. i. ita illud expectat, vt sine quo viuere non possit. LXX. Quia pauper est, & in ipso habet spem. Iere. 22. Et in terrã, ad quam ipsi leuãt animam suam, vt reuertantur, illuc non reuertẽtur. Ex quo cernimus, quo affectu dixerit Dauid Ps. 85. Lætifica animam serui tui, quoniam ad te Domine animam meam leuaui. Et Psalm. 142. Notam fac mihi viam, in qua ambulem, quia ad te leuaui animã meam; videlicet quasi ad eum, ex quo totus pendeo, & sine quo viuere nullo modo possum.

Leuare animam.

Et erit sicut populus, sic sacerdos. Non habebo rationem vllam sacerdotalis dignitatis; nullo supplicio, quamuis abiecto, afficietur populus, quo non afficiatur & sacerdos. Solent enim nobilibus alia supplicia decerni, quamuis grauius peccantibus, alia vero plebi, abiectiora videlicet, & ignominiosiora. At nunc ijsdem in populum, & in sacerdotes animaduertam. Ita intellexit Hieronymus, & Theodoretus. Gregorius aliter quoque interpretatur in 2. par. Pastor. cap. 7. & homil. 17. in Euang. hoc est. Ita turpiter viuet sacerdos, ac populus; similiter Theophylactus.

Et visitabo super eum vias eius. Opera eius puniam. Cyrillus. Inferam supplicium par peccatis eius. Solet appellare scriptura vias opera peccatorum. At quamuis vera est Cyrilli adnotatio vt Psal. 1. Et in via peccatorum non stetit: tamen proprie via dicitur opus, aut potius ratio viuendi vniuscuiusque, siue bona sit, siue mala, vt Genes. 6. Omnis quippe caro corruperat viam suam. Ps. 2. Ne quando irascatur Dñs, & pereatis de via iusta. Cum autem pluraliter dicitur, etsi rationem quoque viuendi signifi- 19

Sui, & suus.

Via.

gnificat, tamē propriè pro operibus accipitur, vt Iob 40. Ipſe eſt principium viarum Dei. Et Pſalm. 24. Vniuerſæ viæ Domini miſericordia, & veritas. Pſalm. 90. Angelis ſuis Deus mandauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis. Iterum iam de vniuerſo populo loquitur, vt ante cœperat.

Et cogitationes eius reddam ei. Hebraice. Et cogitationes eius redire faciam ei, id eſt. Puniā eum pro omnibus, quæ contra me cogitauit. Chaldæus: Et ſecundum opera eorum corrupta reddā eis. Non ſolum malitiam accuſat, ſed etiam malam mentem, malumque animum, quaſi conſulto præuaricantem, & Deo repugnantem, ac peſſima quæque ſectantem.

Et comedent, & non ſaturabuntur. Quantumuis ſeſe voluptatibus, & peccatis dedant, nunquam pleni erunt, ſemper eſurient. Hieronymus: Voluptas inſatiabilis eſt, & quanto magis capitur, tanto plus vtentibus ſe famē creat, &c. Sumpta eſt autē metaphora à cibis exigui nutrimenti. Iſa. 55. Quare appenditis argentum non in panibus, & laborē veſtrum non in ſaturitate? id eſt. Cur tanto pretio, & labore emitis voluptates, & bona ſæculi: quæ tamen nec alere, nec ſatiare vos poſſunt? E contrario de iuſtis dicitur ibidem: Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra.

20 *Et fornicati ſunt, & non ceſſauerunt.* Nonnulli putant non ita fuiſſe vertendum, ſed Fornicati ſunt, & non gignent filios. Sunt qui malint, Et non præualebunt. At quamuis verum eſt פרץ, quod hoc loco ponitur, ſignificare etiā augeri, & multiplicari; tamen hæc ſignificatio parum apta eſt ad id, quod agit propheta; non enim loquitur modo de fornicatione corporis, ſed de Idololatria, (vt docent Hieronymus, Cyrillus, Theophylactus, Theodoretus, Ruffinus, Lyranus.) Deinde fornicatores non filios quærunt, ſed voluptatem, vt ait Gregorius 16. Mor. cap. 28. Immo oderunt ſæpe filiorum procreationem, quare nulla comminatio eſt, Non gignent filios; ſed nec vera eſt comminatio, gignunt enim. Quare qui ita volebant

A interpretari Chaldæum imitantes, in eo quoque imitari debebant, quod dixit, Accipient vxores, ſed non generabunt filios: vidit enim maritis hoc pœnam eſſe, non fornicarijs. At in Hebræo manifeſte eſt הזנו, id eſt, fornicati ſunt. Notiſſima huius verbi פרץ ſignificatio eſt diuidere, ſiue interrumpere, vt illud 2. Reg. 5. abunde comprobat: Diuiſit Dominus inimicos meos corā me, ſicut diuiduntur aquæ. Inde פֶּרֶץ interruptio. Iſa. 30. Propterea erit vobis iniquitas hæc, ſicut interruptio cadens. Quod enim ſignificet augeri, & multi-

B plicari, inde fit, quod ea, quæ diuiduntur plura fiunt. Hoc ergo ait, cœperunt idola colere, nec vnquam interruptionem fecerūt, ſemper impietatem ſuam continuauerunt. Quod alio verbo expreſſere LXX. Fornicati ſunt, & non dirigentur, id eſt, nunquam recta via ibūt, vt expoſuit Theophylactus, nunquam deſinent fornicari.

Quia Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo. Hinc tanta in peccatis pertinacia, quod ſemel ſtatuerunt Dominū derelinquere, vt mandata eius non cuſtodirent. Chaldæus: Quia cultum Do- 21

C mini dereliquerunt, & nō cuſtodierunt. LXX. Quia Dominum dereliquerunt, τοῦ μὴ φυλάξαι, & notum eſt ſubaudiēdum eſſe ἕνεκα, id eſt, cauſa non cuſtodiendi, vel vt non cuſtodirent, ſcilicet, eius mandata. Vnde *In non cuſtodiendo*, poſitum videtur pro. In non cuſtodiendum. Vel derelictio Domini fuit in non cuſtodiendo eius mandata. In Hebræo eſt; Quia Dominum dereliquerunt ad cuſtodiendum: Sed latet negatio in verbo, Dereliquerunt, quam LXX. Chald. Hieronym. expreſſerunt, vt ſenſus eſſet apertior.

D *Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.* Pro תירוש quod vinum nouum, aut vinū ſignificare ſolet apud veteres interpretes aliquando, LXX. & Chaldæus, & Hieronymus verterunt, Ebrietas: & recte ſane ad ebrietatē hoc nomen trāsfertur propter etymologiā ſuam, cadit enim à ירש quod verbum ſignificat hæreditare, poſſidere, depauperare, efficit. n. paupertatem ebrietas, vnde Eccl. 19. Operarius ebrioſus non

locu-

locupletabitur: forte etiam quòd mustum amplius inebriet, quam vinum, vt ex Alberto Magno probat Cælius Rhodiginus lib. 28. antiquarum lectionum. capit. 38. quamuis longe aliter censet Macrobius lib. 7. Saturnalior. cap. 6. Fornicationem vocat (vt ipse contextus exigit) insanum amorem idolorum, vt ex sequentibus verbis intelligitur, ac si dicat; Libido illa insana quærendi deos alienos, & vinum, ac voluptates, quibus indulgent, eripuerunt illis mentem, ita vt baculum etiam suum interrogent. A

22 *Populus meus in ligno suo interrogauit.* B Emphasin habet, Meus, quasi dicat: Qui me magistrum, ac ducem habebat, qui me consulere poterat, maluit idola per baculum suum interrogare, vt prænosceret futura. Erat enim genus diuinationis per baculos, aut virgas, quod Ezec. 21. describitur his verbis: Stetit enim rex Babylonis in biuio in capite duarum viarum, diuinationem quærẽs, commiscens sagittas, interrogauit idola, exta consuluit, ad dexteram eius facta est diuinatio super Ierusalem, &c. Hieronymus ibi: Ritu gentis suæ oraculum consulet, vt mittat sagittas suas in pharetram, & commisceat eas inscriptas, siue signatas nominibus singulorum, vt videat cuius sagitta exeat, & quam prius ciuitatem oppugnare debeat. Hanc autem Græci βελομαντείαν, siue ῥαβδομαντείαν nominant, id est, diuinationem per sagittas, aut per virgas. Hanc Chaldæorum superstitionẽ imitabantur Hebræi, vt docent Hieronymus, Cyrillus, Theophylactus. Ideo ait; Et baculus eius annunciauit ei, scilicet, futura. Præterea fuisse apud veteres varias diuinandi rationes per virgas, & baculos in sublime iactari solitos ad prænotionẽ futurorum, docet Cælius Rhodignus. li. 7. antiquarũ lectionum c. 29. D

Rhabdomantia.

23 *Spiritus enim fornicationũ decepit eos.* Causa tãtæ amentiæ vt populus meus, vel baculos interroget hæc est, quòd spiritu fornicationis seductus est. Hieronymus non satis expressit quem spiritum intellexerit, sed videtur subindicare, quod Lyranus exposuit: nempe malignum spiritum, cuius officium est in fornicationem inducere. Vnde Cassianus collat. 7. cap. 23. totidem esse immundos spiritus dicit, (qui, scilicet, homines tentent,) quot sunt in hominibus studia, scilicet, praua. Atq; ita hæc verba accepit de dæmone ad libidinem prouocante. De huiusmodi spiritibus videtur dixisse Paulus 1. Timoth 4. Attẽdẽtes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum. Cæterum fornicationem idololatriam nominat, vt docent Hieronymus, & Chrysostomus. homil. 5. in Marcum. & Theodoretus. Est etiam altera, & sane elegãs interpretatio Theophylacti, & Theodoreti, spiritum hic fornicationis vocari ingentem impetum, atq; ardorem animi, quo in fornicationem rapiebantur. Ita & aliarum rerum, siue bonarum, siue malarum spiritus dicuntur, vt spiritus zelotypiæ, auaritiæ, superbiæ, qui solet Latinorum consuetudine ardor animi dici, vt: Spiritus.

— Dij ne hunc ardorẽ mentibus addunt Euryale? 9. Æneid.

Si autem rei malæ, & noxiæ sit, furor potius dicitur, vt Iudic. 20. Et vxorem meam incredibili furore libidinis vexantes; Et apud Virg.

C *Sed furor ardentẽ, cædisq; insana cupido Egit in aduersos.* 9. Æneid.

Solet & apud eundem poetam dira cupido appellari, vt vbi quærebatur Euryalus, esset ne à Deo ille ardor animi, qui exire ad cædem hostium impellebat: addidit.

— An sua cuique Deus fit dira cupido?

Ita forte intelligitur illud Prou. 29. Totum spiritum suum profert stultus: (id est, nescit tenere vehementiores animi sui motus, quin statim omnino prodat) sapiens differt, & reseruat in posterum. Paulus quoque Roman. 11. dixit ex Isai. 19. Dedit illis Deus spiritum compunctionis, id est, permisit eos pertinacissime inhærere, & infigi in sua incredulitate. Causa est, quòd causa pro effectu poni solet, inde spiritus dicitur motio ab spiritu in anima effecta, siue sit bonus spiritus, siue malus. Vt 1. Ioan. 4. Nolite credere omni spiritui: (id est, omni impulsui spiritus) sed probate spiritus, si ex Deo sint, & 1. Corinth. 14. Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum.

Locus Prou. 29.

Super

24 *Super capita montium sacrificabant.* A
Mos enim erat gentilium in excelsis lo
cis,& in lucis sacrificare idolis, semper
enim lucos alicui Deo sacrabant, quod
huiusmodi loca editiora, Deo gratiora,
& congruentiora indicarent. Virg.
1. Æneid. *Lucus in vrbe fuit media, &c.*
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat
Et quoniam in excelso erat, addit:
Aerea cui gradibus surgebant limina.
Seruius: vbicunq; Virgilius lucum po-
nit,sequitur etiam consecratio, vt,
9. Æneid. *Luco tum forte parentis*
Pilumni Turnus sacrata in valle sedebat. B
Et de monte in quo fuit Capitolium
idem ait.
8. Æneid. *Hoc nemus,hūc,inquit,frōdoso vertice collē*
(Quis Deus incertum est) habitat Deus,
Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iouem.
Inde toties in libris regū (vt hic etiā
adnotat Hierony.) Excelsa non abstu-
lit,id est, loca, in quibus filij Israel mo-
re gentium colebāt idola. Et 3. Reg. 11.
Tunc ædificauit Salomon fanum Cha-
mos idolo Moab,in monte,qui est con-
tra Ierusalem. Arbores etiam dijs sa-
cras esse voluerunt,vt apud Virgilium. C
Ecloga. 7. *Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,*
Formosa myrtus Veneri,sua laurea Phœbo
De vtroque scriptū est Deut. 12. Sub-
uertite omnia loca, in quibus coluerūt
gētes,quas possessuri estis, deos suos su
per montes excelsos,& colles,& subter
omne lignū frondosum. Dissipate aras
earum,& cōfringite statuas, lucos igne
comburite. Iere. 3. Vere mendaces erāt
colles,& multitudo montium. Vere in
25 Domino Deo nostro salus Israel. * Ibi-
dem: Abijt sibimet super omnē mōtem
excelsum; & sub omni ligno frondoso,
& fornicata est ibi. Ideo etiam nūc ait: D
Subtus quercū,& populum,& terebin-
thum,quia bona erat vmbra eius,id est,
Vbicunque erat arbor aliqua magna,
quę amœnitate frondium,& vmbra gra-
Terebinthus. ta videretur. Terebinthus autem arbor
est,ex qua distillat terebinthina,quę cū
sit alijs in locis parua, in Syria est ma-
Thymiama. gna,& procera. Thymiama aūt est suffi-
tus,vaporō,nā θυμιᾶν est vaporare,suf-
fire:inde Luc. 1. A dextris altaris incēsi,
In Greco est: A dextris altaris thymia-
matis.i. in quo aromata incendebātur.

Ideo fornicabuntur filiæ vestræ. Quia
vos spiritu fornicamini idola colentes,
filiæ vestræ, & sponsæ corpore fornica
buntur,vt vos dedecore afficiant,& do
lore, & ex dolore vestro intelligatis,
quā mihi sit molesta vestra fornicatio.

*Non visitabo super filias vestras, cum
fuerint fornicatæ.* Atque ita magis,ac ma
gis, fornicabuntur cum impune se pec-
care videant. Hieronymus: Grandis of-
fensa est,postquā peccaueris, iram Do-
mini non mereri. Et postea docet Deū
visitare,id est,punire peccatores, vt ve
luti cauterio,& amarissimis potionibus
recipiant sanitatem,& morbis careant,
sicut Psalm. 88. dicitur. Visitabo in vir-
ga iniquitates eorum, & in verberibus
peccata eorum, misericordiam autem
meam non dispergam ab eo. Qui igitur
amatur,corripitur, qui negligitur, suis
peccatis dimittitur. Idem ait in Tradi-
tionibus Hebraicis in Genes. in illud
c. 6. Non permanebit spiritus meus,&c.
idem etiam Cyrillus.

Quoniam ipsi cum meretricibus conuer 26
sabantur. Rationem tanti supplicij red-
diturus quasi ad alios conuertit sermo-
nem, & quasi indigni sint audire ipsi.
Quamuis frequens est, vt iam diximus
hæc commutatio tertiæ, secundæque
personæ. Meretrices vero vocat (vt op-
time exponunt Cyrillus, & Theophy-
lactus,& vt mihi videtur Hieronymus)
turpes mulieres colentes obscœnissi-
mum idolum Behelphegor. i. Priapi. vn
de 3. Reg. 15. scriptum est de Asa: Insu-
per & Maacham matrem suam amouit,
ne esset princeps in sacris Priapi, & in
luco eius,quem consecrauerat:subuer-
titque specum eius, & confregit simu-
lacrum turpissimum, & combussit in
torrente Cedron.

Et cum effeminatis sacrificabant. Pro
Effeminatis est קדשות, quod quoniā
feminei generis est,nonnulli scorta in-
terpretati sunt, viri enim huiusmodi
קדשים dicūtur. At de versione nihil
sum solicitus,modo scortorum nomine
non hic feminas,sed viros effeminatos
intelligamus. Hieronymus Effemina-
tos vertit, & sacerdotes Behelphegor,
siue

siue Priapi esse docet. Cyrillus etiam ait, hos esse sacerdotes Behelphegor, qui viri erant, sed in feminas mollitie mutati, qui muliebri vociferatione, & cymbalis vtentes, facesque ferentes circumcurrebant. Hieronymus: Aquila autem ἐνηλλαγμένους interpretans, id est, mutatos, hoc ostēdere voluit, quod suam naturam mutauerint, & de viris facti sint feminæ. Symmachus ἑταίρας proprie meretrices appellauit, Lxx. τετελεσμένους, id est, consecratos, & initiatos; vt cultores idolorum ostenderet. Theodotion κεχωρισμένους, id est, à populo separatos, qui sibi videbantur à vulgo aliquid plus habere.

27 Ex his perspicuum fit veteres interpretes non de feminis, sed de viris accepisse. Quod si quis forte putat hæc verba Hieronymi non ad hunc locum pertinere, sed ad illum, quem ipse indicauerat ex Isaiæ. 3. Et effeminati dominabuntur eis; legat eum in huius Isaiæ loci commentarijs, & verum esse, quod dicimus ipse confitebitur. Quod autē Symmachus, Meretrices interpretatus est, & Chaldæus: verbum reddiderunt magis, quam sensum, re enim vera קדשות meretrices significat, sed turpes homines, & effeminati & sexu abutentes, hoc nomine notantur ignominiæ causa, vt ex Hieronymo, Cyrilloque diximus. Quod longe verius videtur, quam quod scribit Theophylactus viros quidem visos esse, sed fuisse feminas. Etenim iam de feminis sacerdotibus Priapi dixerat: Quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur. Quanquam Hieronymi codices quoscumq, videre potui, arbitror hoc loco esse mēdosos, eosque maxime, qui nuper à Mariano Victorio castigati sunt. Cū enim dixisset Hieronymus hos viros fuisse qui vocabantur קדשות, ait postea: Sciēdū autē quod in pręsenti קדשות meretrices, ἱερεῖς, id est, sacerdotes Priapo mancipatas vocet: vbi legendū est sine dubio, Mancipatos, ne secū pugnet, & feminas dicat esse, quos paulo ante viros dixit: pręsertim cū ἱερεύς masculinū nomen sit. Sed Marianus posuit ἱερείας, id est, sacerdotes feminas, quod magis Hieronymi sensum corrumpit.

Et populus non intelligens vapulabit, Hieronymus: Hoc significat quod vapulet in captiuitate, & diuersis affliciatur plagis, vt per dolorem recipiat disciplinam.

Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Iuda. Ex his cernitur hactenus non ad decem tantum tribus, sed & ad duas locutum fuisse, quoniam omnes etsi non æque, eodē tamen idololatriæ scelere tenebantur. Nunc igitur à correptione communi venit ad priuatam duarum tribuum, ac si dicat: Non adeo miror fornicari Israelem, qui vitulas aureas habet, & venire in templum meum prohibetur. At Iudas saltem minime tantum admittere in se scelus debuit, qui indulgentius à me tractatur, qui templum meum habet, & sacerdotium. 28

Et nolite ingredi in Galgala. Galgala locus fuit celeberrimus. Est enim (vt Hier. docet in locis Hebraicis) ad orientalem plagam Iericho, prope locum ipsius, cis Iordanem: vbi Iosue secundo populum circuncidit, & pascha celebrauit, & deficiente manna, populus triticeis panibus vsus est. In ipso loco lapides quoque, quos de Iordanis alueo transtulerunt, statuerunt. Ibi & tabernaculum testimonij fixum multo tempore fuit. Ibi etiam Saul vnctus est. Cecidit autem in sortem tribus Iudæ, & ostenditur vsque hodie locus desertus in secundo Ierico milliario, ab illius regionis mortalibus miro cultu habitus. Hæc ibi Hieron. Et sane merito, nam cum omnia illa sanctitatem loco conciliabant, tum maxime quod angelus Iosue dixerat cap. 5. Solue calciamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, sanctus est. Addit autem hic: Ex quo tempore (scilicet, secundæ circuncisionis) aduersæ religionis in loco celebri error inoleuit, id est, cœpere ibi ob loci celebritatem multa idola coli, id agente semper diabolo, vt in locis Deo dicatis colatur, & diuinos, quantum potest, ad se honores transferat. Vnde Hos. 9. Omnes nequitiæ eorum in Galgalis. Ex eo autem quod incidit locus in sortem tribus Iudæ, intelligimus hæc verba duabus tribubus maxime

(Margin: Galgala. — Iosue 4. & 5. — 1. Reg. 11.)

me dici. Ratio nominis ostenditur Iosue.5 Dixitque Dominus ad Iosue. Hodie abstuli opprobrium Ægypti à vobis, vocatumque est nomen loci illius Galgala, à verbo videlicet גלל quod est auferre. In hebræo nūc quidem scribitur גלגל, in nostra autem translatione nunc Galgal, vt Hos.9. nunc Galgala, neutro genere vt hic, nunc femineo, vt Ios.9. Morabātur in castris Galgalæ.

29 Bethel. *Et ne ascenderitis in Bethauen.* Bethauen vocat eam vrbem, quæ notiori nomine Bethel dici solet, in qua erat altera vitularum aurearum, quas erexit impius Ieroboham. Hæc quoniam sæpe occurrent, semel sunt explicanda. Duplex fuit Bethel: (tametsi vnicam Andreas Masius dicat in Iosue. cap. 16. v. 2. se potius, quam aut scripturā aut interpretes sequens:) altera in sorte tribus Ephraim, de qua nunc loquitur, altera in sorte Beniamin. Huius posterioris meminit Iosue, cap. 18. inter ciuitates Beniamin. Illius vero, quæ erat in sorte Ephraim, & Luza quoque dicta est, ibidem quoque mentionem fecit, nam de sorte Beniamin ait: Pertransiēs iuxta Luzam ad Meridiem. Erat igitur Luza, siue Bethel extra sortem Beniamin; vt recte ibi colligit Lyranus. Sed apertius Iudic. 1. domus quoque Ioseph ascendit in Bethel, fuitque Dominus cum eis. Nam cum obsiderent vrbem, quæ prius Luza vocabatur, &c. percusserunt vrbem in ore gladij, &c. Hinc Hieron. in illud cap. 5. Vlulate in Bethauen, post tergum tuum Beniamin: præfatus Bethauen esse, quæ prius dicebatur Bethel, ait: Et pulchre dixit, quod Bethauen post tergum sit Beniamin: vbi enim tribus finitur Beniamin, haud procul in tribu Ephraim hęc vrbs condita est. Ex quibus verbis constat Hieronymum suam correxisse sententiam, scripserat enim in Locis Hebraicis Bethelem, quæ primum Luza vocabatur, cecidisse in sortem Beniamin duodecimo ab Ælia lapide. Correxit, inquam, nam post librum de locis Hebraicis scripsit in Hoseam, vt ipse fatetur in libro de viris illustribus, in fine.

30 * Hæc igitur Bethel de sorte Ephraim, cum prius Luza diceretur, ab amygdalorum frequentia, nam לוז amygdalus Hebræis dicitur, à Iacob dicta est Bethel, id est, domus Dei, Gen. 28. Cum enim ibi vidisset scalam expergefactus dixit; Vere nō est hic aliud nisi domus Dei, &c. appellauitque nomen vrbis Bethel, quæ prius Luza vocabatur. Sed ex his verbis propter errorem Græcorum codicum, quidam putauerunt, (in quibus & Augustinus. q.85. & 113. in Genes.) Luzam prius dictam esse Vlamaū, aut Vlamaulam, quos Hieronymus reprehendit in Locis Hebraicis, & in Traditionibus in Gen. quoniam Vlam non nomē vrbis erat, sed Hebræa vox, quæ significat Prius; Ita enim est in Hebræo, & Vlam Luz nomen ciuitati à principio, id est, Prius huic ciuitati nomen erat Luz, à principio, scilicet, conditionis ipsius. In Græco autem legimus; Vt Vlammaus erat nomen ciuitati prius, vno nomine confecto ex Vlā & Luz, eoque adhuc corrupto, sed deprauatos esse in hoc loco Græcos codices, neque ita scripsisse Lxx. vt nunc ipsi habent, & tempore Augustini habebant, ex alijs locis satis intelligitur. Nam Iosue 18. ita est in Græco (Ego Latine dicam, tam Hebraica, quam Græca, ne molestus sim lectori, vt hactenus feci, cum vitari commode non poterit:) Et transibunt inde termini Luzam, per tergum Luzæ ab Austro, ipsa est Bethel. Et Iudi. 1. ita habent Lxx. Et ascenderunt filij Ioseph, & ipsi in Bethel, & Dominus erat cū eis, & castrametata est domus Israel iuxta Bethel. Nomen autē vrbis erat ante Luza.* 31 Bethauē. At quoniā hęc vrbs sedes erat idololatrię, per irrisionem à propheta vocatur, nō Bethel, id est, Domus Dei, sed Bethauen, id est, Domus iniquitatis, vt vertit hic Theodotion, aut domus inutilis, siue nihili, vt verterunt Aquila, & Symmachus, quam translationē Hieronymus hic probat, & alibi sæpe, eandemque secutus est Gregorius in librū primum Regum lib. 5. cap. 4. Atque ita dicta est propter idolum: quoniam scribit Apostol. 1. Cor. 8. Scimus quia nihil est idolum in mundo. Quare cap. 6 huius prophetæ, vbi habemus; Galaad ciuitas operantium idolum, pro idolo est in He-

in Hebræo, Auen, Ita cap. 5. vlulate in A
Bethauen, & cap. 10. vaccas Bethauen
coluerunt. Hanc eãdem LXX. tam hic,
Domus On. quam alijs locis vocant domum On,
quod Græcos expositores in varias interpretationes
distraxit, easque longe
ab scopo aberrantes. Duo enim nomina
sunt Hebræis iniquitatem significantia
valde inter se vicina און & און
quod significat dolorem, & iniquitatẽ,
ex qua dolor consequitur. Hæc literas
habent easdẽ, solis punctis adiectis differũt,
quare si און scribas, vt scripsit propheta,
licet vel Auen legere, vel On.
Ideoq; Lxx hoc posterius secuti verterunt B
οἶκος ὤν, id est, domus On, quod
idem est, vbicumque nos habemus Bethauen;
immo & aliquando vbi habemus
Bethel. Adde quod & און Hieronymo
idolum quoq; significat, vt Hos.
12. Inueni idolum mihi. Maneat igitur
in prophetis siue legamus Bethauen, siue
Domum On, semper Bethelem intelligi,
quæ Luza olim vocabatur: quare
& Chaldæus hic & c. 10. pro Bethauen
posuit Bethel.

32 Sed hieronymi, nostræque interpretationi
videtur aduersari, quod Bethauen
legimus in scriptura multo ante C
idololatriam Bethelis, hoc est in libro
Iosue ca. 18. ita vt aliam esse Bethauen,
quamuis Betheli proximam facile liqueat.
Hieronymus in Locis Hebraicis
scribit, Nec non & hoc, quod Bethauen
aliud oppidum suspicantur, Hebræi putant
eandem esse Bethel. Quam Hebræorum
sententiam Lyranus probabilem
esse dicit in Iosue capit. 7. & 18.
Mihi multo probabilius, & cum scripturæ
veritate congruẽtius videtur, aliam
vrbem fuisse Bethauen, aliam Bethelẽ,
quod & alijs nonnullis, & Andreæ Maseo
visum est in Iosue capit. 7. vers. 2. & D
capit. 8. vers. 15. Ita enim scriptum est
Iosue 7. Cumque mitteret Iosue de Iericho
viros contra Hai, quæ est iuxta
Bethauen, ad Orientalem plagam oppidi
Bethel, &c. Et capit. decimo octauo.
Et perueniens ad solitudinẽ Bethauen,
atque pertransiens iuxta Luzam ad Meridiem
ipsa est Bethel. Adde quod primo
Regum. 14. dicitur: Peruenit pugna
vsque ad Bethauen. Constat autem tempore
Iosue, & tempore Samuelis, qui librum
primum Regum conscripsit, Bethelem
non fuisse dictam Bethauen.
Quod si dicas Hesdram vsum esse sui
temporis vocabulo, cum hos scripturæ
libros restituit: haud facile credã quidquam
eum mutasse; cur enim non ita
vrbes singulas vocaret, vt ipsi, quorum
scripta nobis reddebat, appellauerant;
præsertim cum eius quoque tempore
diceretur Bethel? * Vt ergo Luza ab 33
euentu dicta est Bethel, quod ibi visum
illud mirabile Iacob fuisset obiectum,
quamuis eo tempore altera esset eiusdem
nominis vrbs, quæ postea fuit in
tribu Beniamin; ita ipsa Bethel ab euentu
dissimili, id est, ab idolorum cultu dicta
est Bethauen, quamuis altera esset
vrbs, quæ Bethauen diceretur, etymologia
maxime in ipsam quadrante. Itaque
sic Bethelem appellat propheta Bethauen,
ac si diceret: Plane indigna es
iam quæ voceris Bethel, id est, Domus
Dei: multo melius in te conuenit nomen
Bethauen; quam in ipsam, cui primo
datum est, cum sis domus vanitatis,
iniquitatis, & idoli. Docet enim Hieronymus
in Traditionibus Hebraicis in
libros Paralip. propter irrisionem nomina
aliquando mutari in scriptura. Et
quemadmodum duabus maxime tribubus
dictum esse affirmauimus: Et nolite
ingredi in Galgala, quoniam Galgala
pertinebat ad tribum Iuda: ita nunc dicere
possemus decem tribubus maxime
dici: Et non ascendetis in Bethauen,
quoniã Bethel erat in tribu Ephraim.
Si autem quæras, cur non meminerit
Dan, vbi erat altera vitula aurea; Responderi
potest, quoniam Bethel erat
longe celebrior, & propter antiquam
loci sanctitatem, & quia rex Ierobohã
ibi primum idola adorauit, & sacra fecit.
3. Regum. 12. At omnino eisdem
duabus tribubus loquitur, quibus iam
loqui priuatim cœperat, & vsque ad finem
capitis loqui videtur. Nã ita vtrique
in idola insaniebant, vt suis minime
contenti ad aliena transirent, & celebriora
præsertim fana etiam in alienis
ciuitatibus posita, quasi religionis
causa inuiserent, vt videbimus capit.
quinto, numer. 27. & Hamos quinto,

num.

numer. 7. Itaque non male etiam in- A
telligemus & hoc, & quod præcessit
vniuersis duodecim tribubus dico.

34 *Neque iurauerítis, viuit Dominus.* Hieronymus: Nolo enim per os vestrum nominis mei fieri mentionem, quod idolorum recordatione pollutum est. Aut ita: Quandoquidem idola colitis, cur me in testimonium adducitis, quē contemnitis? Hoc etiam placuit Cyrillo. Turpe enim, inquit, est Deum iurare, & in lingua habere, & adorare idola. Non itaque sinit propheta simulare religionem Dei iuramento, & B idololatras esse. Merito ergo de Iuda, & Beniamin ait Dominus: Populus hic labijs me honorat, cor autem eius lon-

Isa. 29. ge est à me. Optime etiam exponemus in hunc sensum: Ne iuretis per idola vestra, nomen meum Iehouah illis tribuentes: cum enim dicitis: viuit Dominus, per me iurare videmini, & tamen non me intelligitis, sed idola. Nam solitos idololatras tribuere idolis suis nomen Dei maxime proprium Iehouah, quod hic nominatur, illud indicat Iud. 17. Consecraui, & voui hoc argentum Domino; vt de manu C mea suscipiat filius meus, ita Theodoretus, & Lyranus.

Quoniam sicut vacca lasciuiens declinauit Israel. Pertinet hoc ad præcedentia: Ne eatis ad vitulā Bethel, vt Israel, neque iuretis, viuit Dominus, quomodo ille iurare solet, ne eum imitemini vos, ò duæ tribus, quoniam Israel omnino me reliquit, & recessit a me, sicut vacca lasciuiens, id est, quæ iugum abijcit & fugit. Hieronymus: Pro lasciuiente vacca LXX. transtulerunt παροιστρῶσαν, quæ œstro, asiloque percussa sit, quem vulgo tabanum vocant; de D quo & Virg. in 3. Georg. libro refert.

—— *Cui nomen asilo*
Romanum est, œstrum Graij vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armēta, furit mugitibus æther
Concussus, siluæque, et sicci ripa Tanagri.

35 Hæc Hieronymus. Et eadem metaphora dictum videtur Ierem. 46. Vitula elegans, atque formosa Ægyptus; stimulator ab Aquilone veniet ei, id est, Nabuchodonosor, qui erit quod vaccis asilus. Hebræi habent, Sicut vacca סוררה id est, quæ iugum excutit, & libera esse vult, neque vlli parere, sed declinare quò libuerit. Atque hanc esse huius nominis vim docet illud Deuterom. 21. Filius noster iste proteruus, & סורר, id est, contumax est, monita nostra audire contemnit, comessationibus vacat, & luxuriæ, atque conuiuijs. Psalm. 67. est idem verbum vbi habemus: similiter eos qui exasperant. Et Prouerb. 7. סוררה duobus vocabulis expressit Hieronymus, vaga & quietis impatiens. Itaque LXX. vertentes, œstro percussa, impetum, & furorem recedentis explicare voluerunt: noster autem interpres explicauit causam recessus, quod multa rerum copia luxuriaret, & lasciuiret, quo modo etiam Chaldæus vertit: Quoniā sicut bos, qui saginatur, & recalcitrat, sic rebellat propter multitudinem bonorum Israel. Hoc & olim Moyses dixerat Deuteron. 32. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, &c. Huc pertinet locus citatus Deuteronom. 21. & Hamos 4. Audite verbum Domini vaccæ pingues. Ex quo discimus cur Hoseas capit. 9. dicat, Omnes principes eius recedētes סוררים. Dixit autem, *Sicut vacca*, quoniam huiusmodi impetus, & motus naturæ in feminis solent esse vehementiores, vt apud eundem in eodem libro.

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum. Et 3. Georgic.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sæuior errauit campis, &c.

36 *Nunc pascet eos Dominus, quasi agnū in latitudine.* Quoniam vaccæ similem dixerat esse Israelem, nunc per agni similitudinem supplicium eius ostendit, id est, abducendum esse in Assyrios, (vt ait Hieronym.) & in latissimam Medorum regionem. Hoc ergo ait: Nunc, id est, cito, antequam ego moriar, vt ait Hieron. populus, qui erat vt vacca lasciuiens, & per omnem locum libere excurrebat, nec suis finibus contentus erat; sed in alios idololatriæ causa transibat: in latissima terra ponetur, non vt

vacca lasciuiens, sed vt agnus mansue-
tus, qui ab alio ducitur, nec potest ef-
fugere, sed velit, nolit, pati debet quid-
quid Dominus volet. Eodem modo in-
tellexit & Theophylactus.

Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. O Iuda, dimitte Ephraim, (in
quo decem tribus intelligit) neque ei
te adiungas: amicus enim, & particeps
idolorum est, ne consortio eius corrum
paris. Ita Hieronymus.

Separatum est conuiuium eorum; Hie-
ronymus: Illorum cultus, & religio, &
cibus à tuo, ò Iuda, separatus est; noli
eorum esse socius, nam sine modo pec-
B cant, & ideo non poterunt effugere di-
uinam vltionem.

*Dilexerunt afferre ignominiam prote-
ctores eius.* Hieronymus: Principes eo-
rum in felicem populum deceperunt,
& pro Dei cultu imbuerunt eum igno-
minia idolorum, &c. Protectores, re-
ges, & sacerdotes intelligamus. Por-
rò idololatriam, & cetera peccata igno
miniam vocat, quoniam ex eis sequitur
Dolor pro peccato. ignominia, & confusio: quomodo pec-
catum dolor dicitur, quia ex peccato
sequitur dolor. Psal. 7. Concepit dolo-
37 rem, & peperit iniquitatem. *In He-
C bræo locus est difficilior, nam pro Af-
ferre scriptum est הבו, id est. Date, siue
afferte, ita enim LXX. & Hieronymus
vertere solent: vt Psalm. 28. Afferte Do
mino filij Dei; afferte Domino gloriã,
& honorem, afferte Domino gloriam
nomini eius. Quare omnino suspicor
Hieronymum vertisse: Dilexerunt af-
ferte ignominiam. Sed librarij iudican-
tes non bene conuenire, Afferte cum
Dilexerunt, putauerunt vitium esse
scriptoris, ac pro Afferte scripsisse, Af-
ferre deceptum similitudine literarum.
Sic multi dum veterum libros corrige-
D re moliuntur, vitiant potius. Quid est
autẽ, *Dilexerunt Afferte ignominiã.* Hoc
Latinus satis apte exprimere non po-
test. Græcus recte exprimet, Ἠγάπησαν
τὸ φέρετε ἀτιμίαν. Hispanus nõ minus
apte, aut proprie, son muy amigos deste
traed deshõra, hoc est nimis studiosi
sunt huius verbi, Afferre ignominiam,
veniat populo isti ignominia. Quod ni
hil aliud est, quàm dilexerunt afferre

A ignominiam, licet Hebraice, Græce, &
Hispanice, fortius & efficacius dicitur.
Ideo LXX. simpliciter verterunt, dile-
xerunt ignominiam. Et forte noster in-
terpres (vt apertior, & expeditior esset
interpretatio) vertit sicut vulgo habẽt
exemplaria: Dilexerunt afferre ignomi
niam, contẽtus sensum Latinis auribus
reddidisse. Diligunt autem afferre igno
miniam, quoniam ad idololatriam, &
alia peccata populum prouocant, ex
quibus magna ignominia afficietur.

Ligauit eum spiritus in alis suis. Hie- 38
ronymus ita exponit: Immundus spiri-
tus idolorum ita ligauit Israelem in alis
suis, & eum libere volitare non patitur.
Quasi dicat: Affigit eum terræ; nec si-
nit cœlestia contemplari, aut amare.
Potest & aliter exponi: Spiritus, id est,
ventus ligauit Israelem in alijs suis, id
est, celerrime in omnes mundi partes
deferet, atque disperget, quod propter
instantem captiuitatem dixit, qua ce-
lerrime in remotissimas regiones dela-
ti sunt. Nam vento metaphorice ob
summam celeritatem alæ tribui solent,
vt Psal. 17. Ascendit super Cherubim,
& volauit, volauit super pennas vento-
rum, id est, celerius ventis. Quem sen
sum, præter Ruffinum ita interpretan-
tem, Theophylactus, & Theodoretus
sequuntur legentes cum LXX. Turbo
spiritus sibilabit in alis eius: Ita olim hã
bebant libri Græci, quos habuerũt Hie
ronymus, & Theophylactus, & Theo-
doretus, & ita hodie habet codex Aldi
Manutij, Complutẽse, & regiũ habent:
Turbo spiritus tu es in alis eius, cuius
lectionis meminit & Theophylactus.
Quod autẽ vtraq; interpretatio germa
na sit, causa est nomen רוח, quod sicut
Græcis πνεῦμα, & nobis spiritus tã ven
tũ, quàm substantiã incorpoream signi
ficat. Præterea in alis suis potest more
Hebræorũ intelligi in alis ipsius Israelis:
siue in alis ipsius vẽti, vt diximus. n. 17.

Et confundentur à sacrificijs suis. Cum
septi vndique calamitatibus videbunt,
nihil sibi opis afferre idola.

ALLEGORIA.

Spiritualem sensum consulto in fi- 39
nem vsque distulimus, quoniam perpe
tuum orationis propheticæ filum non
vide-

videbatur commode interrumpi posse. Quomodo eadem peccata in populo Iudæorum fuerint post Domini aduentum, atrociorisque captiuitatis, & vastitatis supplicio digni fuerint, nemo est, qui ignoret. Quare & omnia, quæ dicta sunt, facile ad eum accommodantur, si idololatriam demamus, sed habuit pro ea obstinatam incredulitatem, & perfidiam, qua ceu perniociosissima fornicatione à Christo Domino recedebat, & superbia, atq; auaritia, & ambitione perditus; cœlesti doctrinæ perspicuisque miraculis diuinam virtutem demonstrantibus pertinacissime repugnabat, illique maxime, qui duces populi ad salutem esse debuerant, sacerdotes, & Pharisæi, legisque doctores.

TROPOLOGIA.

Tropologia vero ab illis verbis repetenda est: *Veruntamen vnusquisque non iudicet, &c.* Miserrima animæ conditio est, cum creatori suo contradicit, & sæpe admonita, vt resipiscat, nō vt prius, obsurdescit, sed audit, & contradicit,
Ierem. 2. vt apud Ieremiam: Prohibe pedem tuū à nuditate, & guttur tuum à siti. Et dixisti: Desperaui, nequaquam faciam: adamaui quippe alienos, & post eos ambulabo. Væ (inquit Isaias) qui con
Isa. 45. tradicit fictori suo, testa de samijs ter-
40 ræ. * Merito væ, quærit enim libertatem contradicendo, & dum sui iuris esse vult, libidinum & peccatorū seruus efficitur. Quærit lætitiam, & tranquillitatem & in fluctus, atque in tumultus se conijcit, sicut ait Iob: Sapiens
Iob. 9. corde est, & fortis robore. Quis restitit ei, & pacem habuit? Gregorius. 9. Moral. capit. 2. Sic summus ille angelicus spiritus, qui subiectus Deo in culmine stare potuisset, semetipsum repulsus patitur: quia per naturæ suæ inquietudinem foris vagatur. Sic primus humani generis parēs, quia auctoris præcepto restitit, carnis protinus contumeliam sensit; & quia subesse conditori per obedientiam noluit, sub semetipso prostratus, & pacem corporis protinus amisit. Bene ergo dicitur: Quis restitit ei, & pacem habuit? quia peruersa mens vnde se contra auctorem eri-

A git, inde se in semetipsa confundit, &c. Patitur etiam aliud quod magnæ infelicitatis est, quod illi correptores adimuntur, & dum fœdo voluptatum amore captus miseriam suam non videt cū monitores desunt, fit in dies miserior. Paulo quidem ait Christus: Ego sum Acto. 9.
Iesus, quem tu persequeris: durum est tibi contra stimulum calcitrare. Magnæ id sane misericordiæ, sed non omnes Pauli sunt, nec diu Paulus contradixerat, sed ignorans fecerat in incredulitate. * Nos potius timeamus, ne di 41
mittamur in desideria cordis nostri, &
B iratus Dominus dicat: *Veruntamen vnusquisque non iudicet, & non arguatur vir.* Inde fit, quod statim sequitur: *Et corruet hodie.* Manifesta luce ducitur in captiuitatem, & omnibus spectantibus diabolo traditur, dum concupiscentijs suis relinquitur, & in reprobum sensum datur, neque iam peccata abscondit, sed perfricta fronte peccat. De hac Eccli. 32.
ruina præclare Ecclesiasticus: In via ruinæ non eas, & non offendes in lapides, nec credas te viæ laboriosæ, ne ponas animæ tuæ scandalum. Quot lapides in hac via occurrunt? quot offendicula? *Corruet etiam in mortem*, idque
C hodie, id est, valde cito, cum ille minime cogitabit. *Corruet etiam propheta tecum.* Vt enim olim in populo illo multi erant pseudoprophetæ, de quibus nunc prophetæ sermo est, qui populo pacem in peccatis promittebant, negantes famem vnquam aduenturam, aut gladium, aut captiuitatem; atque ita à pœnitentia auocabant: ita in populo Christiano habet hodie diabolus pseudoprophetas non paucos, qui semper peccantibus impunitatem pollicentur, longamque ad resipiscendum vitam; nec subitam mortem ti-
D mere sinunt; neque iram Dei, neque ignem æternum importuni misericordiæ diuinæ laudatores. Hos sæpe Deus inopinata morte opprimit, cum ijs, quos deceperant, vt alteri perfidiæ, alteri stultæ credulitatis pœnas in æternum luant. De his Ierem. 29. Non vos seducant prophetæ vestri, qui sunt in medio vestrum, & diuini vestri, & ne attendatis ad somnia vestra, quæ vos

ſomniatis, quia falſo ipſi prophetant vobis in nomine meo, & non miſi eos
42 dicit Dominus. * Atque has quidem pœnas nocte luent, vt fiat illud Sapien. 17. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur. Solis autem illis ſuperpoſita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperuenturæ illis erant. Ipſi ergo ſibi erant grauiores tenebris. Quid autem tum populus Dei vocatus dicet, cum hæc aduenerint? Replebitur inſipientia, nec habebit quid reſpondeat vnum pro mille: agnoſcet merito ſe illa pati, merito à Deo repelli, quia & ipſe ſcientiam Dei repulit. Hæc ne pateretur Dauid,
Pſal.24. ſupplex clamabat: Vias tuas Domine demonſtra mihi; & ſemitas tuas edoce me; dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus Saluator meus. Quod vero addit: ***Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi, &c.*** Multum timendum eſt non ſolum congregationi, in qua multi peccatores fuerint; ſed etiam cuiuis homini, qui donis Dei abutitur. Sæpe fit, vt hominem Deus multis & naturæ, & gratiæ donis largiſſime ornet, pro quibus nullam gratiam auctori reddat, ſed quot accepit dona, tot ad ſuperbiam, & ad peccata cetera adminicula accepiſſe videatur.
43 * Quem celeriter diuina ſententia conſequitur: ***Gloriam eorum in ignominiam commutabo***, quoniam eius formam, ingenium, vires, eruditionem, potentiam omnes execrantur, quaſi male collocata, & per abuſum deprauata. Quare merito de peccatore dicitur 1. Macha. 1. Gloria eius ſtercus, & vermis eſt: hodie extollitur, & cras non inuenietur: Et Ieremi. 29. Ecce mittam in eos gladium, & famem, & peſtem (paulatim, ſcilicet, eorum bona conſumentem) & ponam eos, vt ficus malas, quæ comedi non poſſunt, eo quod peſſimæ ſint, &c. Et dabo eos in vexationem vniuerſis regnis terræ in maledictionem, & ſtuporem, & in ſibilum, & in opprobrium cunctis gentibus, &c.

Cum autem ſacerdotes, qui populi peccata conſumere debent, & ei Deum placare, & concionatores, ac religioſi, vel fallaci doctrina, vel prauo exemplo ceteros ad iniquitatem prouocant: ***Viſitabit Dominus ſuper eos vias eorum, & erit ſicut populus ſic ſacerdos***, vt nullum peccatum in populo inueniatur tam tetrum, ac dirum, quod etiam non inueniatur in ſacerdote, nec ſit hominibus honorabilior, quàm ſi de media plebe eſſet. Quod autem ait: ***Et comedent, & non ſaturabuntur***, expoſuimus. capit. 2. numer. 52. Miſerrimum etiam quod ſequitur.

Populus meus in ligno ſuo interrogauit, 44
id eſt: Ita ſpiritu fornicationis ſeducti ſunt, id eſt, immodica rerum huius ſæculi cupiditate, vt ligno, & baculo diuinos honores tribuant, atque inde ſe accepturos eſſe confidant, vnde omnia mala repellant, ſicut idololatræ, qui per baculum cognoſcere futura ſtudebant, vt mala impendentia vitarent. Hi ſunt, qui pecuniam adorant, & in auro omnes ſuas ſpes, omne ſuum præſidium collocant. Quibus Ieremias Ierem. 2.
ait: Quomodo confunditur, fur quando deprehenditur, ſic confuſi ſunt domus Iſrael, ipſi, & reges eorũ principes, & ſacerdotes, & prophetæ eorũ dicentes ligno: Pater meus es tu; & lapidi: Tu me genuiſti. ***Super capita montium***, illi ſacrificant, & ſub arborum amœnarum frondibus, qui more gentilium viuunt, & voluptates tantum huius ſæculi curant, & in honores obtinendos, atque in diuitias conferunt quidquid in Dei obſequium, & honorem conferre debuerant. Nam in montibus, & collibus, vbi propter altitudinem, & virtutem multis rebus gignendis, conſeruandiſq; opportunam, Deus potius coli, laudarique debuit, & ſub arboribus amœnis vbi adorãdus erat amœnitatis illius auctor, ibi colũt idola ſua. Quód fit cum in ſublimem locum euecti dignitatis, aut eruditionis, aut probitatis, inde nobis placemus, & loco illo ad ſuperbiam, aut ad ambitionem, aut ad turpitudinem, aut ad aliorum incommoda abutimur. Aut cum opibus, & quiete abundantes luxui nos, & voluptatibus dedimus. * Sed videant idolo- 45
rum cultores, non ſibi ſe nocere tantũ,

ſed

sed filijs, & propinquis, quos Deus iratus impune peccare sinet, vt ipsi dedecore summo, & dolore plectantur, *& populus non intelligens vapulet*. Verum quoniam multi sunt inter peccatores, quos Deus maioribus beneficijs obligauit, vt religiosi homines, & sacerdotes; atque ij denique, quos ad maiora vocauit, & elegit, quosque sæpe è peccatis eruit, & quasi extraxit; ad eos bonus, & pius pater sermonem conuertit: *Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Iuda*. Abijce, o Iuda, idola Israelis, noli imitari eius impietatem, id est, mundanorum hominum, & more gentilium viuentium. Isti enim copia bonorum à me acceptorum lasciuientes, & insana voluptatum cupiditate, quasi œstro vaccæ raptati, præcipites in facinora ruunt. Sed aliquando ex vaccis in agnos versi lasciuire desinent, & colligati more agnorum alieni iuris erunt, dominisque crudelibus tradentur, vbi semper solicitudine, & metu pleni sint, quasi agnus, qui solus in campo latissimo versatur, & ad quemcumque strepitum metuit insidias.

46 * Tui mores, tua vocatio, beneficia accepta aliam vitam postulant. Mundani sua habeant conuiuia, & gaudia, quæ in æternum luctum desinent, tu meliora quære. Ipsi flagrant cupiditate terrenorum, & sua sponte currentes etiam à ducibus suis admotis calcaribus concitantur, vnde in summas vtrique calamitates venient, & in remotas terras ferentur, id est, in dies magis à Dei cultu, & ab operibus pietatis recedent, ac similiores gentibus euadent. Tu in loco tuo mane: locus enim in quo stas, sanctus est, & à patrum tuorũ institutione, & pietate ne recedas, neue gentilibus appropinques. Illis diabolus alas alligauit funibus illis, de quibus scriptũ est: Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur; vt neque oratione, neque desiderijs saltem se se in cœlum leuent, sed affixi terræ adhæreant. Tuũ est non hærere in solo, sicut animantia, quæ natura prona, atque ventri obediẽtia finxit, sed leuare te super te. Tuum est non ligari, sed solui, qui ad Prou. 5.

A veram libertatem filiorum Dei natus es. Tuum est terrenis fecibus relictis cœlo appropinquare, & puriori, ac salubriori aere frui. Denique tuum est, non pennis spoliari, sed clamare continenter: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam? Psal. 54.
Pennæ tuæ sunt sancta meditatio, & oratio, perpetua tui abnegatio, pœnitentia, crucis portatio, & cetera huiusmodi, sine quibus animà grauis, etiamsi sibi aliquantum leuari videatur, suo
B pondere continuo in terram ruit.

CAPVT V.

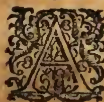

Audite hoc sacerdotes & attendite domus Israel, & domus regis auscultate: quia vobis iudicium est, quoniã laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Thabor. Et victimas declinastis in profundum: & ego
C *eruditor omnium eorum. Ego scio Ephraim, & Israel non est absconditus à me: quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel. Non dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominũ non cognouerunt. Et respondebit arrogantia Israel in facie eius: & Israel, & Ephraim*
D *ruent in iniquitate sua, ruet etiam Iudas cum eis. In gregibus suis, & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: ablatus est ab eis. In Domino præuaricati sunt, quia filios alienos genuerunt: nunc deuorabit eos mensis cũ partibus suis. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: vlulate in Bethauen, post tergum tuum Beniamin.*

min. Ephraim in desolatione erit in die correptionis: in tribubus Israel ostendi fidem. Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam. Calumniam patiens est Ephraim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire post sordes. Et ego quasi tinea Ephraim: & quasi putredo domui Iuda. Et vidit Ephraim languorem suum, & Iudas vinculum suum: & abijt Ephraim ad Assur, & misit ad regem vltorem: & ipse non poterit sanare vos, nec soluere poterit à vobis vinculum. Quoniam ego quasi leæna Ephraim, & quasi catulus leonis domui Iuda: ego, ego capiam, & vadam: tollam, & non est qui eruat. Vadens reuertar ad locum meum, donec deficiatis, & quæratis faciem meam.

HISTORIA.

2 *Audite hæc sacerdotes.* Adhuc vult Dominus ostendere, quam merito puniat decem tribus. Ijs enim magis loquitur, quoniam & grauius peccabant, & earũ propior erat captiuitas. Sed sacerdotibus primum, qui populum; cum dirigere deberent, deprauabant. Ceterum sacerdotes vocat (tametsi reuera non essent, quia non erant ex tribu Aharon; vt sacra historia docet. 3. Reg. 12.) quoniam officium sacerdotale gerebant, & sacerdotes à populo vocabantur, vt ait Hieronymus. Quemadmodum. 3. Reg. 18. & alibi sæpe sacerdotes idolorum vocantur sacerdotes, & pseudoprophetæ passim prophetæ dici solent, vt cap. 4. Corruet etiam propheta tecum.

Domus Israel. Hieronymus: Accusatur populus, ne se alienum arbitretur à crimine, si inductus sit à regibus, & sacerdotibus.

Et domus regis. Regem, & eius domesticos, ac consiliarios appellat.

Quia vobis iudicium. id est: Ideo vos

A appello, vt simul audiatis, quid feceritis, & cur tradamini inimicis, vt ait Hieronymus. Itaque Iudicium pro damnatione hic ponitur, & pro iudicis sententia, vt Iacob. 2. Iudicium sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam: non pro obiurgatione, vt putauit Theophylactus, non enim est hic ריב vt in superioribus capitibus, sed משפט.

Quoniam laqueus facti estis speculationi. Vbi legimus, Speculationi, in Hebræo est, למצפה. Contendunt autẽ Hebræi, & eorum sectatores, Mispha no- 2
B men esse montis, quemadmodum & Thabor: aiuntque Hebræi genus hominum fabularum nugarumq; appetentissimum, Ieroboham regem Israel arces in his duobus montibus extruxisse, excubiasque in eis collocasse, quæ populum impedirent, ne statis festis diebus Ierosolymam peteret, euntesque trucidarent. Si quæras, quo auctore hæc dicant, aut è qua historia rem antiquam, & inauditam acceperint: frustra quæras, solent enim multa huius generis dicere, sed nulla, aut quàm paucissima comprobare. Vatablus etiã
C vult Mispha montem esse, in quo, & in Thabor, quia sublimes erant, laqueos, & retia expandebant, qui feras, auesque captabant, atque inde sumpta metaphora talẽ reddi sensum: Fuistis scandalo populo meo, quem reuocare debueratis, & fuistis ei auctores idololatriæ. Sed hoc nobis persuadere non poterunt: habemus enim præter Hieronymum meliores auctores, eosque Hebræos, Lxx. interpretes, qui similiter verterunt, speculationi; & Chaldæum, qui vertit: Doctoribus vestris, id est, speculatoribus vestris. Qui om-
D nes, quemadmodum Thabor in sua interpretatione reliquerunt, quod nomen proprium esse intelligebant, ita sine dubio reliquissent Mispha, si nomen montis esse iudicassent. * Nec 3
ignorabat Hieronymus montem esse quendam, qui hoc nomine vocaretur, primo enim Regum 10. transtulit: Et conuocauit Samuel populum ad Dominum in Maspha, vbi hoc idem nomen est; sed vidit hic non montem significare

gnifi-

gnificari, & ideo speculationem vertit, vt Isai. 21. Super specula Domini ego sum stans iugiter. Et Mich. 7. Dies speculationis tuę. Locum Hieronymus ita explanat: Speculatores, & principes vos constitui, vt populum regeretis errantem: vos autem facti estis laqueus, & non tam speculatores, quam venatores appellandi. Significat autem, quod populum in idololatriã pertraxerint verbis, & exemplis. Itaque speculationem vocari putat Hieronymus populum ipsum, quem speculabantur, id est, cuius illi curam gerebant, quod est apud Hebræos vsitatissimum. Eodem prorsus modo interpretatus est hic Cyrillus, & libr. 12. comment. in Ioannem cap. 26. vbi ita ait: Speculationem in his appellat subditam multitudinem, cuius curam principes habere debent: Speculatores enim ideo apud sacras litteras præsidentes populis dicuntur. Alij speculationem dici putant speculatores ipsos, id est, prophetas, iuxta illud Ezech. 3. Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel. Ita Theodorus Antiochenus, Theodoretus, & Theophylactus, immo & Chaldæus qui ita vertit: Offendiculũ enim fuistis doctoribus vestris. Prophetis enim laqueus erant Israelitæ, quia illos capere, & extinguere cupiebant.

Speculatio, & speculator.

4 *Vere autem, & proprie vtrumque dici facile intelligemus, si phrasin, & valde necessariam, & maxime in scriptura vsitatam consideremus. Solet enim nomina abstracta (vt Dialecticorum more docendi causa loquar) pro suis concretis vsurpare, modo actiue sumptis, modo passiue. Vix paginam in scriptura volues, in qua aut vtrumque horum, aut alterum non inuenias: ideo vnum, aut alterum exemplum proferre satis erit. Pro concreto actiue vt 1. Corinth. 1. Qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio, id est, docens nos, iustificans nos, sanctificans, & redimens, vnde meritò intulit: vt quemadmodum scriptum est: qui gloriatur in Domino glorietur, id est, cum non habeamus ex nobis sapientiam, nec iustitiam, nec sanctificatio-

Phrasis.

A nem, nec redemptionem, sed à Deo per Christum, non possumus vllo modo gloriari in nobis, sed in Christo gloriari debemus. Psalm. 17 Diligam te Domine fortitudo mea, id est, fortem efficiens me. Pro concreto passiue, vt passim in Psalmis legimus: Tu es spes mea, patientia mea, expectatio mea, id est, in quo ego spero, quem sustineo, quem expecto. Ex quo illud intelligitur Genes. 31. Nisi Deus patris mei Abraham, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan modo nudam me dimisisses, id est; Deus ille, quem
B Isaac timebat, & venerabatur. Et postea: Iurauit ergo Iacob per timorem patris sui Isaac. Ita nunc speculatio recte significare potest, & ipsum speculatorem, & populum (vt ita dicam) speculatum. Nihil etiam obstat, si speculator propheta est, ipsam prophetiam speculationem dici, aut officium prophetandi.

5 *Et sicut rete expansum super Thabor.* Non dicit illos in insidijs fuisse in monte Thabor, sed facti estis quasi rete, quod ibi expandi solet ad aues, aut feras capiendas: sic vos insidias sem-
C per paratis contra prophetas, vt eos capiatis, & occidatis, vt exponunt Theophylactus, & Theodoretus, vel iuxta superiorem Hieronymi sensum: Irretijstis reliquos, & exitium eis attulistis: per vos enim inciderunt in idololatriam. Porro Thabor (vt hic ait Hieronymus) mons est Galilææ situs in campestribus, rotundus, atque sublimis, & ex omni parte finitur æqualiter. Huius meminit Dauid Psalmo 88. Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt. Hunc LXX. & Iosephus, & Græci eos secuti Itabyrium
D vocant, siue Itaburium, hanc (vt ait Hieronym.) habentes consuetudinem, vt Hebræa nomina Græco sermone declinent, sicut Edom interpretatur Idumæam. Quamuis nunc in quibusdã Græcis libris legamus hic, Thabor. Sed vera lectio LXX. est Itabyrium, vt constat ex Hieronymo, & Theophylacto. Idẽ in locis Hebraicis ait: Thabor terminus Zabulon. Est autem mons in medio Galilęę campo mira rotundita-

Thabor.

te sublimis, distans à Diocęsarea decem millibus contra Orientalem plagam, qui confinium quoque inter tribum Issachar, & Nephtalim fuit. Iosephus libro 4. de bello Iudaico cap. 2. affirmat, altitudinem huius montis esse triginta stadiorum, verticem autem ipsum campestrem viginti stadijs patere: Situmq; esse inter Scythopolin, & campum magnum. Egesippus lib. 4. de excidio Ierosolymitano cap. 4. verticem eius viginti tria stadia habere scribit, sed mēdosum esse librum suspicor: solet enim sequi Iosephum. Testanturq; qui terram sanctam viderunt, distare à Naim sex, aut septem millibus ad dexteram euntibus ab Ierusalem in Nazareth, decem vero à Nazareth, situmq; esse in parte Orientali campi magni Galilææ, ita vt plus quatuor, aut quinque millibus ab alijs circum montibus recedat, & quasi manu ædificatus in illa planitie videatur, valde sublimis, atque adeo vndique æqualis, vt vna eius pars non videatur vel pugillum terræ habere plus altera. Cyrillus. Thabor mōs est nobilissimus in Galilæa, densissimus, & plenissimus ferarum, & auium.

6 *Et victimas declinastis in profundum.* Hebræa verba valde obscura sunt, & mirabiliter variant interpretes, præsertim recentiores; hoc tantum inter eos conuenit, quod à nostra translatione recedunt. Quos ego nec referam, nec refellam. Id tantum dicam, quod verissimum arbitror: sensus est: Vehementer declinastis victimas, id est, multum curastis, ne victimæ Deo offerrentur in Ierusalem, ne ab errore suo resipiscerent qui eas offerebant, & vitulis potius eas immolarent. Sed videamus, quam recte hunc sensum Hebræa exprimant, quod auctores illi non putarunt posse fieri, ושחטה סטים העמיקו. Hic שחטה victimam significat à שחט; quod est iugulare, seu mactare. Quod si vrgeat R. Dauid non esse hic nomen, sed infinitiuū, haud inuitus dabo, quod iure possem negare, sit igitur immolare. Scilicet victimas. סטים declinantes significat, vt ipse quoque fatetur. At העמיקו sine controuersia significat profundauerunt, siue profundum fece-

A runt. * Est autem phrasis Hebræorum (quam auctores hi non videntur animaduertisse) vt hoc verbum, & alia nonnulla in coniugatione hiphil aduerbialiter ponantur. Vt Ionæ 4. bis dicitur: Putasne bene irasceris tu? In Hebræo est, Putasne benefecit venit ira tibi? vbi היטב, id est, Benefecit nihil aliud significat quam bene, vt Hieronymus vertit, aut vehementer vt LXX. & statim, Bene irascor ego vsque ad mortem. Vbi in Hebræo est, Benefecit venit ira mihi. Ita hoc verbum העמיקו. Hos. 9. Profunde peccauerunt, sicut in
B diebus, Gabaa, Hebraice: Profunde fecerunt corrupti sunt, sicut in diebus Gabaa, id est. Profunde siue vehementer corrupti sunt. Chaldæus: Adauxere corruptionem sicut in diebus Gabaa. Isaiæ. 31. Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israel. Hebraice: sicut profundum fecistis, id est, sicut vehemēter recessistis. Chaldæus: Conuertimini ad legem, quia multū errastis filij Israel. Ita etiam in hoc loco, Profundum fecerunt, significat, In profundum, id est, vehementer, aut largissime, vt vertit Chaldæus: Planus ergo sensus est; Et victimas declinantes (scilicet, fuistis) ve-
C hemēter, vel immolare declinastis vehementer, diligentissime curastis, ne victimæ Deo offerrentur. * Quod vero hactenus in tertia persona dicebamus. Profundum fecerunt, & nunc in secunda dicimus profundum fecistis, mouere lectorem non debet, nam si loco literæ ה ponatur ת sonabit, Profundum fecistis, in quibus literis propter similitudinem facile potuit errare librarius. Possumus etiam respondere, tertiam personam non raro poni pro secunda, præsertim in hoc verbo, vt Isa. 31. Conuertimini, sicut in profundum recesseratis,
D vbi & LXX. & Chaldæus in secūda persona acceperunt. Nec mirum cum ponatur quasi aduerbialiter, immo & pro secunda persona imperatiui ponitur bis Ierem. 49. Descendite in voraginem habitatores Dedan, & postea in voraginibus sedete qui habitatis Asor, &c. consentientibus cum nostra translatione LXX. interpretibus.

7 Phrasis. Profunde siue Profundum.

8

Et ego eruditor omnium eorum. Ego erudic-

erudiebam eos cupiens emendare, non perdere. Non desistebã eos à cultu idolorum auocare per prophetas meos. Chaldæus: Et ego adduco correptiones super omnes illos.

ALLEGORIA.

Sacerdotes, & Pharisei, & primores populi, & domus regis Herodis, qui occidit Ioannem Baptistam, & Christum quærebat, vt occideret, & postea cum exercitu suo irrisit eum indutum veste alba, ac remisit ad Pilatum, compellantur vt damnationis suæ sententiam audiant: omnes enim laqueus facti sunt Christo, & apostolis, quærentes eos capere in sermone, & occidere. Populo etiam ipsi, cuius curam gerebant, facti sunt laqueus, quem quantum poterãt à Christo, idest, à veritate, & à salute, auertebãt: vt Io.9. Da gloriam Deo, nos scimus, quia hic homo peccator est. Et ca. 11. Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, &c. Deniq; in passione turba petijt virum homicidam donari sibi, auctorem vero vitæ interfecit; quoniã (vt scribit Marcus) Pontifices concitauerũt turbã, vt magis Barabban dimitteret eis. Et cũ Christus eruditor esset omnium, id est, tam principũ, quã reliqui populi, omniumq; salutẽ optaret, principes auertebant populum ne Deo offerrẽt sacrificium laudis, & fidei, & iustitiæ Christum accipientes, & honorantes. Theophylactus: Hæc & Christi interfectoribus põtificibus, pharisæis, & scribis, & regi Herodi conueniunt, qui rete facti sunt speculæ, hoc est sublimi Christo, super quo qui steterit, plura, & præstantiora ceteris videt. Nonne & in sermonibus ipsum conabantur irretire, ac tandem crucis sagenam ipsi fixerunt, variasque sycophantias, & calumnias, & falsa testimonia, ceu retia expanderunt? Cyrillus lib.12. commentariorum in Ioan. cap.26. Laqueus facti sunt principes & sacerdotes clamãtes, & turbis persuadentes, vt clamarent: Non habemus regem nisi Cęsarem, &c. Hæc ideo retuli, ne quis putet huiusmodi allegorias temere à nobis confingi.

Luc.13. Marc.15.

TROPOLOGIA.

10 Theophylactus: Qui constitutus est, vt doctorem agat, ac super excelsum gradum doceat, si vel reprehensibilem vitam duxerit, vel adulterinam, prauamque doctrinam euulgauerit, rete fit ijs, qui in eum defigunt oculos, ipse (inquam) in specula collocatus. Rete autem fit, non quale Christi discipuli piscatores habuerunt, verbum nempe miraculis contextum, sed quale venantes semper venationem animorum dæmones infinxerunt. Audiemus autem qui animas perdidimus, cuius rete simus: nec enim Dei, etiam si in specula stemus. Hæc Theophylactus, quæ etiam retuli, vt videat lector quomodo veteres patres tropologicos sensus explicent. Ita enim Hieronymus & Origenes, & ceteri faciunt: ne à me pro tropologia locos communes expectet, quos sibi quisque non magno labore coaceruare potest. Ego quod difficilius est, & quod patres nostri secuti sunt, tantum propositum habeo, vt quid in litera lateat, siue ad Christum, & Ecclesiam: siue ad mores attinens ordinem ipsum literæ, contexturamque seruans explicem. Ceterum de his, quæ nunc essent dicenda, vide c.1. nu.78.79.80.& 83.

HISTORIA.

Ego scio Ephraim, & Israel non est absconditus à me. id est: Scio quæ opera faciant, non possunt latere me. Hoc autem dicit, quoniã cum primũ Ephraim idola colere cępit, statim reliquus Israel impietatem eius secutus est. Ephraim autem vocat Ieroboam ex ea tribu natum, & ceteros reges, qui eum & dignitate, & scelere secuti sunt: tum ipsam tribũ vniuersam (vt intellexit Chaldęus) quæ prima, ac promptissima omnium fuit ad vitulos regis sui adorandos. 11

Non dabunt cogitationes suas. Nullo modo imperare animo suo, aut persuadere sibi volent, vt ab idolorum cultu abstineant, ita eos occupauit, ac possedit totos spiritus idololatriæ. Hoc exposuimus cap.4. num.23.

Et Dominum non cognouerunt. Statuerunt omnino à Deo recedere, & eius mandata contemnere. De hoc ca. 4. num.1.

Et respondebit arrogantia Israel in facie eius. Sed non abibit impunitus: humi-

humiliabitur eius superbia, ita Hieronymus exposuit, & merito: nam pœna pro peccato inflicta, est ipsissima responsio, quæ peccato debetur, sicut fauor Dei, & beneficia sunt responsio boni operis, vt Gene. 31. Respondebitque mihi cras iustitia mea, cum placiti tempus aduenerit. Metaphora capitur ab agricolis (vt recte ait Ruffinus) quibus terra, vt culta est, & seminata, ita respondet, vel benignitate fructuum, vel malignitate, vt apud Virgilium. A

Respondere.

1 Georg.

Illa seges demum votis respondet auari Agricolæ, bis quæ solē, bis frigora sensit.

Quomodo Apostolus ait ad Gala. 6. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. *In facie eius*, id est, ipso cernente. Chaldæus. Et deprimetur gloria Israel ipsis videntibus. Theophylactus: Aperte itaque videbunt qualis sit impietatis fructus, & superbiæ. Ceterum, vt notat Hieronymus גאון, pro quo nos habemus: Arrogātia, aut superbia, vt & Chaldæus, & Theodotion, & Aquila verterunt. LXX. & Symmachus vertunt, Iniuria, quoniam superbia, qua peccator Deo obedire recusat, iniuria Dei est. Ita etiam cap 7. Et humiliabitur superbia Israel in facie eius. B

גאון

12 *Et Israel, & Ephraim ruent in iniquitate sua.* Hæc est responsio: captiui omnes ducentur, idemque postea patietur Iudas, vt pro eadem impietate easdem pœnas luat. In iniquitate autem dixit more Hebræorum, id est. Propter iniquitatem, vt Genes. 18. Dimittam omni loco propter eos. Et ibidem: Non percutiam propter quadraginta. Delebis propter quinque vniuersam vrbem? & cap. 29. Seruiam tibi pro Rachel filia tua. Et: Nonne pro Rachel seruiui tibi? In his locis vbi habemus, Propter, aut Pro, in Hebræo est In, quam phrasin postea imitatus est interpres. c. 12. Et seruiuit Israel in vxore, & in vxore seruauit. C

In pro, Propter.

In gregibus suis, & armentis suis. Cum calamitatibus vrgebuntur: ibunt vt quē præuaricationibus offenderant, hostijs placent, vt ait Hieronymus. Sed non inuenient, quem requirunt; quia à recedentibus & ipse recessit. Hoc latius exponemus cap. 6. in illud: Misericordiam volo, & non sacrificium. D

In Dominum præuaricati sunt. Quidā codices habēt: In Domino, sicut & Hieronymus videtur legisse; sed hoc Hebraice dictum est, In Domino, pro, In Dominum, vt sæpe fit.

13 *Quia filios alienos genuerunt.* Quos, scilicet, ego non agnosco meos. Hi sunt (vt ait Hieronymus) quos cum essent in errore idolorum genuerūt, siue quos ducentes per ignem idolis consecrarunt, iuxta illud 4. Reg. 16. de Achaz: Insuper & filium suū consecrauit transferens per ignem secundum idola gentium. Ezec. 16. immolasti filios meos, & dedisti illos consecrans eis. Chaldæus autem ita interpretatus est: In verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentiū sibi statuerunt. Quod postea Iudæis quoque accidit, vt videmus. 1. Esd. 9. & 10. Hanc expositionem attigerunt Theophylactus, & Paulus Burgensis in additionibus, alijque sequuntur, & certe est valde probabilis. Hi enim recte dicuntur filij alieni, quia non sunt omnino ex Israel, sed partim ex alienigenis, tametsi Hieronymus priorem huic præferat.

Nunc deuorabit eos mensis. Hieronymus ita interpretatur; Per singulos mēses hostis adueniet, & cuncta vastabit. Atque ita factum esse probat ex libris Regum, & Paralipom. & nos ca. 1. ostendimus in illud: Et quiescere faciam regnum domus Israel. Ac si diceret: Non veniet mensis, quin deuorentur, & aliquid de regni sui viribus amittant. Cum vero ait: Nunc significat id paulo post futurum, ipso, scilicet, propheta viuente Chaldæus: Nunc adducam aduersus eos populos per singulos menses, qui populabuntur fructus terræ eorum. Partes vocat sortem, & possessionem cuiusque tribus, ita enim pars frequenter dicitur. Num. 34. Acceperunt partem suam trans Iordanem. Matth. 24. Partemque eius ponet cum hypocritis. Ideo. LXX. verterunt Cleros, id est, sortes. Ruffinus mendoso codice deceptus legit, Messis.

Pars.

ALLEGORIA.

14 Cum dicit: *Ego scio Ephraim*, haud obscure vaticinatur de pontificibus, & Pharisæis, qui occulte de Christo interficiendo

ficiendo cogitabant, & inter se agebāt: A
quorum consilia Deum vindicem late-
re non poterant.Ipsi prius,qui maiores
erant,fornicari cœperunt;& à Deo,quē
audiebant,& videbant per superbiam re
cedere;atq; ita contaminatus est Israel,
id est,populus ab eis deceptus,& subor-
natus cępit infensus esse Christo,& eius
mortem petere à Pilato. Et quoniam
cordis inspector tacitas eorum cogita-
tiones videbat, & perditissimam obsti-
nationem, prædicit per suum prophetā
nullis eos miraculis,nullis verbis, nul-
lis beneficijs flectendos, vt Christum
Dominum adorent,& ad eum conuer- B
tantur;rapiebat enim eos præcipites fu
ror ille cōtradicēdi, & aduersandi Chri
sto,recedendiq; à Deo. Sed dabunt tan
tæ perfidiæ pœnas, inquit, & occiden-
tur,capienturque à Romanis ipsisque vi
dentibus, ac gementibus peribunt eorū
diuitiæ,ac gloria,& quasi vilissima man
cipia, qui vastitati superstites fuerint,
15 venumdabuntur. * *Ruet Ephraim*,idest,
principes;& Israel,id est,reliquus popu
lus qui à Christo recessit. *Iudas quoque,*
id est,illi, qui Domino, & apostolis fa-
uere, & ceteris meliores esse videban-
tur,sed erant re vera eiusdem perfidiæ, C
malignitatisque participes. Atque hi
omnes, cum imminentia mala præsen-
serint,Rommanorumque exercitum in
Iudæa viderint; quærent Deum multo
victimarum sanguine effuso. Sed adhuc
obstinati, & Christum auersantes; non
inuenient tamen: quia nemo venit ad
patrem, nisi per Christum, āblatus est
ab eis, quia ipsi sibi Christum abstule-
runt.Donec hæc veniant non desinent
præuaricari,& in regem gloriæ blasphe
mare. *Et filios alienos gignent*,id est,disci-
pulos suæ impietatis, & perfidiæ, quos
Deus non agnoscet suos. Ideo multo D
ante excidium deuorabuntur frequen-
ter cum partibus suis: interfecti enim
sunt multi, & multi spoliati à Romanis
præsidibus, & innumeris calamitatibus
afflicti, vt videmus apud Iosephum lib.
2.& 3. de bello Iudaico.Denique dome
sticis seditionibus, & intestinis bellis ip
si vires suas concidebant, rempubli-
camque perdebant. Lege Iosephum li.
5.cap.1.& 2.& lib.6.c.1.

TROPOLOGIA.

Ego scio Ephraim, &c. Quidquid fa- 16
cimus, quidquid cogitamus Dei oculis
omnia contemplantis patet, frustra ho
minum oculos fugit peccator, & late-
bras quærit; cum enim fugerit, omniū
conspectum, iudicis sui oculos fugere
non potest. De quo præclare est apud
Isai. Væ qui profundi estis corde, vt à Isa.29.
Domino abscondatis consilium, quorū
sunt in tenebris opera,& dicunt: Quis
videt nos, & quis nouit nos? Peruersa
est hæc vestra cogitatio, quasi si lutum
contra figulum cogitet,& dicat opus fa
ctori suo:Non fecisti me, & figmentum
dicat fictori suo: Non intelligis. Recte
quidem;qui enim dicit;Non videbit me
Deus,perinde est,ac si diceret: Non me
fecit Deus,quia Deus omnia, quæ fecit
conseruat,& regit. Et sicut non potue-
runt esse sine Deo,ita nec sine eo quid-
quam agere possunt: Videre autem se
vel occultissimas cogitationes, ex earū
pœna docet,cum ait: *Et respondebit arro
gantia Israel in facie eius,&c.*Hoc & Sa- Prov. 15.
lomon eleganter docuit: Infernus, in-
quit,& perditio coram Domino,quan-
to magis corda filiorum hominum. Nō
videtur recte colligere: angeli enim no
runt infernum,& perditionem, nec ta-
men vident corda filiorum hominum.
Plane si ita intelligeret, non recte ar-
gumentaretur:sed tamen infernum, &
perditionem vocat pœnas peccantibus
præparatas. Ita valida est à maiori ad
minus argumētatio Cum occultissime
peccas,cum te latere credis, adeò Deū
non lates, vt simul ipse videat pœnas,
quas tibi pro scelere illo pręparauit. Tu
peccas, & breui voluptatula frueris, &
interea tibi infernus, & æterna perdi-
tio parantur. * Atque eo magis timen- 17
dum est ijs, qui columnæ videntur esse
in populo,quòd aliorum peccatum sim
plex peccatum est;principum vero, sa-
cerdotum,doctorum duplex est:nam &
ipsi peccāt, & alijs graui scandalo sunt.
*Fornicatus est enim Ephraim, & continuo
contaminatus est Israel.* Illud vero mi-
serrimum, quod sequitur: *Non dabunt
cogitationes suas, vt reuertantur, &c.*
Eò enim peccata hominem sæpe de-
ducunt, vt cum cogitationes animo
eius

eius obuerſentur., ſalutares ab eo, qui eſt ſaluator omnium hominum maxime fidelium, nec ignoret ſalutares eſſe, tamen eſt in medio eius, in corde eius, ſpiritus fornicationum, id eſt, ita furor, & dira cupiditate voluptatum in peccata, quibus iam aſſueuit, rapitur, vt nullo modo in animum inducat lucem illam cœleſtem admittere, & ad mentem bonam reuerti. Qui ſi cogitare nō vult quem hoſpitem pulſantem repellat ruſtice & inurbane, id eſt, Chriſtum
Apoc.3. dicentem: Ego ſto ad oſtium, & pulſo: certe cogitare deberet, quem admiſerit, immo penes quem ſit, & cui ſe dediderit. Quid faciet in te, crudeliſſimus hoſtis animæ tuæ, & immanis parricida à te, admiſſus, accepta poteſtate tui, qui dies, noctesque de perditione tua
18 cogitat?* Profecto reſpōdebit tibi arrogantia tua in facie tua, qua Domino tuo aduerſaris & contradicis. Qualem reſponſionem expectare debeas, docebit te Salomon: Abominatio Domini
Prou. 16. eſt omnis arrogans, etiam ſi manus ad manum fuerit, non eſt innocens. Huic ſuperbiæ cum alia vitia reſpondet, tum maxime fornicatio, quod pulcherrime admonet Gregorius. 26. Mor. cap. 12. Sic, ſic, inquit, elati iuſta fuerant retributione ferendi, vt quia ſuperbiendo ſe hominibus præferunt, luxuriando vſque ad iumentorum ſimilitudinem deuoluantur. Quaſi ſcientiæ enim illos in altum penna ſubleuauerat, de quibus Paulus dicebat; Quia cum cogno-
Rom.1. uiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt; ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis. Quomodo autem in iumentorum, aut pluſquam iumentorum voluptatem deciderint, ſubdit dicens: Tradidit eos Deus in deſideria cordis ſui, in immunditiā: Occultam videlicet culpam ſequitur aperta percuſſio, vt malis exterioribus interiora puniātur, & cor publice corruat, quod latenter tumebat. Hinc quippe per Hoſeam contra Iſraelitas dicitur: Et reſpōdebit arrogantia Iſrael in faciem eius. Ac ſi diceret. Culpa, quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto reſpondit. Et capite 13. Illud Iob. 34.

A * Qui docet nos ſuper iumenta terræ, & ſuper volucres cæli erudit nos, ita fere exponit; vt iumenta terræ dicat 19
eſſe homines carnis motibus ſubditos, volucres autem cœli dæmones ſuperbos. Erudit igitur nos ſuper volucres cœli, cum donat, vt veram humilitatem teneamus, qua ſeruata, non paremus motibus carnis, vt iumenta. Sed hæc omnia latius Gregorius: Ego pauca, nec ea continuata decerpſi. Facile hinc intelligimus, cur ſtatim dicat propheta: *Et Iſrael, & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cum eis.*
B Illi enim etiam ruunt aliquando, qui longiſſime abeſſe videbantur à ruina. Atque hi ſæpe Deum quærere videntur eleemoſynis, & externis charitatis officijs, quem minime inueniunt: quia in ſuperbia ſua manent, & ea, quæ offerunt, deſpicit Deus, quia non offerunt ſpiritum contribulatum, & cor contritum, atque humiliatum, quod ille nunquam deſpicit. *Præuaricātur in Dominū gignentes filios alienos.* Dum omnes ingenij, atque acuminis ſui partus, conatus, laboreſque ſuos, quos dicare Deo debuerunt, idolis immolant, id eſt, hono-
C ribus, opibus, & voluptatibus. Et dum non ex Iſraelitide, ſed ex alienigena vxore liberos procreant, id eſt, dum inutilibus gentilium artibus dant operam, & ſe mundi laboribus exercent, non æterna bona, ſed ſæcularia, tam vigili cura quæritantes. Nihil ergo mirum ſi hos cito *deuoret mēſis cum partibus ſuis*, id eſt, ſi paulatim bona illa perdant, quæ habebant, & cito ad extremam redigantur inopiam, de quo diximus. cap. 1. num. 90. & 91.

HISTORIA.

Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama. Huiuſmodi orationem rhetores il- 20
D luſtrem, vocant, cum talis eſt, vt res nō dici, ſed geri videatur. Quaſi dicat: Video iam hoſtes irruentes, conuocate omnes, vt ſe ſe ad prælium comparent.
Tubis enim, & buccinis ex edito loco Tubæ, &
perſonantibus vtebantur Hebræi, cum Buccinæ
populus erat conuocandus, vt rem au- vſus.
diret magni momenti. Iudic. 6. Qui clangens buccina conuocauit domum Abiezer. 1. Reg. 13. Saul cecinit bucci-

na in

na in omni terra dicens: Audiant Hebræi. Psal. 80. Buccinate in Neomenia tuba in insigni die sollemnitatis vestræ. Hinc Isa. 28. Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. Hinc etiam Matth 6. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut faciunt hypocritæ, &c. quasi pauperes conuocarent, tuba canebant, re autem vera laudatores, & testes eleemosynarũ conuocabant. Gabaa, in qua natus est Saul; & Rama, in qua vixit Samuel, ciuitates coniunctæ sunt in tribu Beniamin, vt ait Hieron. & constat ex Iosue 18. Erãt autem, (vt & nomina ipsa indicant, Gabaa enim collem significat, Rama excelsum.) in excelso sitæ, & quasi duæ arces totius tribus, ideo ex eis clamare iubentur ciues. Sed cur in ciuitatibus Beniamin? Cum antea Israeli loqueretur, dixit; Ruet Ephraim, & Israel, ruet etiam Iudas cum eis. Nunc omnes admonet, nam statim ait: Vlulate in Bethauen. Sed quoniam putare poterant duæ tribus, se in tuto esse, nec timere debere captiuitatem, quoniã prius ruiturus erat Israel, significauit in proximo esse captiuitatem Israelis: Nunc, inquit, deuorabit eos mensis cũ partibus suis. * Atq; vt hoc penitus in Iudæ, & Beniamin animis infigeret, iterũ dicit expressioribus, & fortioribus verbis: Clangite buccina in Gabaa, &c. Quasi dicat: Parate vos ad prælium, o Iuda, & Beniamin, quoniam decem tribus, quæ vobis proximæ sunt, iã iã capientur: ne quietem, & pacẽ, sed bellum cogitate. Vult autem intelligi, quod veteri prouerbio monemur. (det.

Gabaa, Rama.

21

Nã tua res agitur paries cum proximus ar

Ideo, cum ait, vlulate in Bethauen, quæ vrbs decem tribuum est, addidit: Post tergum tuum Beniamin: Ac si diceret, Vide quo animo esse debeas, o Beniamin, cum à tergo vastantem hostem habeas. Inter buccinam, & tubam hoc interesse docet Hieronymus, quod buccina pastoralis est, & cornu recuruo efficitur, quæ Hebraice שׁופר dicitur, Græce κερατινη, id est, cornea. Vnde Psal. 97. In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. Pro Tuba cornea tantum est in Hebræo שׁופר. Tuba autem de

Buccina, & Tuba.

A ære efficitur, vel argento, qua in bellis, & in sollemnitatibus concrepabant.

Vlulate in Bethauen. In Gabaa, & Rama clangere satis est, in Bethauen vlulandum est Clangitur enim cum hostes irruunt, sed vlulatur desperatis iam rebus, & in extremam infelicitatem adductis, cum iam hostis habet muros, aut intra vrbem est Vlulatus proprie luporum est, sed transfertur ad eiulatus, ac lugubres clamores. Ioe. 2. Flete, & vlulate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam perijt de ore vestro. Non dixit: Quoniam peribit, non enim vlulari solet, nisi cum iam spes non est. Ita quoque Virgilius. 22 Vlulare.

B

Lamentis, gemituque, & femineo vlulatu 4. Æneid.
Tecta fremunt.

Ac deinde vt explicaret cur vlulatũ dixisset.

Non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
Cartago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
Culmina perque hominum voluantur, perque deorum.

Ephraim in desolationem erit. Siue legatur, In desolationem; siue, In desolatione, phrasi Hebraica, sensus idem est. Docet, cur vlulandum sit in Bethauen, quoniam Ephraim desolabitur, penitus vastabitur Israel cum principibus suis.

C

In die correptionis in tribubus Israel ostendi fidem. In die correptionis, & vindictæ ostendam, quam vera sint mea verba, quæ per prophetas meos prædixi, qui nunc ab impijs irridentur. Itaq; Ostendi more prophetico dicit, pro Ostendam, & fidem virtutem moralem intelligit, quæ est (vt Cicero diffinit primo officiorum) dictorum, conuentorumque constantia; inde dicta, quod fiat id quod dicitur. De qua Psalm. 32. Quia rectum est verbum Domini, & omnia opera eius in fide, & Rom. 3. Numquid incredulitas illorum fidẽ Dei euacuabit? Inde fidelis Deus dicitur, vt Psalm. 144. Fidelis Deus in omnibus verbis suis, & sãctus in omnibus operibus suis. 23 Fidem.

D

ALLEGORIA.

Dominus quoque videns Ierusalem cito euertendam fleuit super illam, & palam Iudæis sæpe prædixit suæ vrbis, Luc. 19.

&re-

Luc.13. & regionis vastitatem, exemplo eorũ,
quos turris oppresserat in Siloe, & Ga-
lilæorum, quos occiderat Pilatus mi-
scens eorum sanguinem cum sacrificijs.
Exaltauit quasi tuba vocem suam; Nisi
pœnitentiam egeritis, omnes similiter
peribitis. Sed non crediderunt; ideo cũ
à Tito vastati sunt, ostendit fidem suã,
& flentes viderunt, quod ante cum risu
audiebant.

TROPOLOGIA.

24 Deus, qui omnium optat salutem,
prædicatores in Ecclesia sua constituit,
qui quasi tubæ quædam cœlestes no-
Isa. 62. ctu, diuque clament ad peccatores. Su-
per muros (inquit) tuos Ierusalem
constitui custodes, tota die, & tota no-
cte in perpetuum non tacebunt. Isthuc
est *Clangere buccina in Gabaa, tuba in
Rama*. Clamant mortẽ imminere nec
opinãtibus, in qua referet vnusquisque,
prout gesserit in corpore, clamant pro-
ximam esse iram Dei, & post longam pa
tientemque misericordiam tandem cũ
iustitiæ suæ gladium stricturum. Hoc
strepitu bonos conuocant, & eos qui
nondum perditi sunt. Sed *in Bethauen*
vbi coluntur idola, id est, inter perditis-
simos quosque, qui scientes, & pruden-
tes Deum reliquerunt, & in bona secu
li, & voluptates insaniunt, non clango-
re, sed vlulatu vtendũ est, sicut Samuel
1. Reg. 15. lugebat Saulem cũctis diebus, eo quod
proiecisset eum Dominus. Sed cum in
hos sæuit Deus, cum immatura morte
præripit, cum in desideria cordis sui eos
dimittit, & in eas voluptates perditi fe-
runtur, ac præcipites, quas olim vehe-
25 menter execrabantur: * Considerent
electi quod dicitur: *Post tergum tuum
Beniamin*, Ne contemnant illos, sed mi-
Rom. 11. sereantur, vt ait apostolus: Noli altum
sapere, sed time. Isti qui ceciderũt, pro-
ximi tibi sunt, post tergum tuum sunt,
non sunt alterius naturæ, non illi homi
nes, & tu angelus, quod illis euenit, eue
nire potest & tibi. Corrige vitam tuam,
ne forte ab illis in te desinat ira Dei pu
nientis. Illi moriuntur ante tempus, nũ
tu immortalis es? num valentior? cogi-
ta te quotidie moriturum, & quidquid
facis, cogita fieri posse, vt extremum sit,
& quasi extremum futurum fac, præpa-
A ra te pœnitentia, & bonis operibus, ne
te mors opprimat imparatum. Non de-
cet in eo statu viuere, in quo non decet
mori. Caueamus, ne in die correptio-
nis, & visitationis nostræ ostẽdat Deus
fidem, & opere præstet, quod toties per
scripturas suas, & per seruos suos com-
minatus est.

HISTORIA.

Facti sunt principes Iuda quasi assumen 26
tes terminum. Quod modo vertit Hiero Trãsferre
nymus: Assumentes terminũ; solet ver- terminũ.
tere, Transferentes. LXX. Transponen-
tes. Est autem assumere, siue transferre
B terminum, cum lapidem, aut signum ali
quod, quod meum, alienumq; fundum
diuidebat, muto, & vlterius transfero,
vt partem aliquã alieni fundi mihi ven-
dicem. Quod lege vetabatur Deut. 19.
Non assumes, & transferes terminos
proximi tui, quos fixerunt priores in
possessione tua, vbi vnum verbum
לא תסיג (quo etiam hic vtitur) his
duobus expressit: Non assumes, & trãs-
feres. LXX. οὐ μετακινήσεις, Non trans-
mouebis, & cap. 27. Maledictus qui trãs-
fert terminos proximi sui, & dicet om-
nis populus, Amen. Ex quo intelligitur
C satis, quid sit assumere terminum. Pro-
pterea Hieronymus ita exponit: Capto
Israel Iudæ principes qui dolere debue
rant, & populum ad pœnitentiã cohor-
tari, ne & ipsi similia paterentur; cœpe-
runt gaudere, quod pateret sibi terra
Israel ad possidẽdum latius, & facti sunt
quasi assumentes terminum Israel, re-
gnum suum, & possessionem dilatare
cupientes.* Eodem modo exposuit Ruf 27
finus, & post eos Lyranus. Theodoretus
vero, & Theophylactus ita: Leges meas
commutant, & transponunt æque, at-
que illi, qui in agris mutant, & transpo
D nunt terminos. Quamuis Theophyla-
ctus expositionem quoque Hieronymi
secundo loco adhibet. Theodorus An-
tiochenus optime explicat; Transferũt,
& mutant terminos meos, & iura: hono
rem, qui mihi debebatur in idola trans-
ferentes more eorum, qui contra ius
alienos terminos transferunt. Quartã
quoque interpretationem, eamque val
de germanam addamus. Principes Iu-
da, qui religiosiores, & cautiores esse
debe-

debebant, ita idolorum colendorũ amore incensi sunt, vt more eorum, qui terminos transferunt, non contenti fuerint adorare ea in Galgalis, & alijs ditionis suæ locis, sed etiã ad alienos terminos transierint, & in Bethauen quoque ascenderint vrbem decem tribuũ. Quod conuenit optime cum eo, quod capit. 4. nu. 33. diximus. Cum plures expositiones in medium affero, neque vllam refello, placere mihi omnes lector intelligat. Sed prima illa Hieronymi, & Ruffini ita accipienda est, vt, quamuis tunc captæ decem tribus non fuissent; intelligamus prophetã vaticinari, quod post eas captas facturi erant principes Iudæ. Præterea similitudinis notam illam, Quasi, non tam similitudinem significare; quam veritatem, vt Ioan. 1. Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, vt intellexit Vatablus.

Quasi.

28 Effundere sicut aquã

Super eos effundam quasi aquam iram meam. Hieronymus, Theodorus, & Theodoretus & Theophylactus, & Ruffinus ita interpretantur. Sic irruam super ipsos, velut aqua impetuosa, & veluti torrens multis imbribus, & niue exasperatus, cumque vehementi impetu se se voluẽs. Quod magis explicant Hieronymus, & Theodorus: Hostium multitudine velut inundatione quadam fluminis occupabo eos. Ego ita etiam interpretor, vt metaphora ducatur ab aqua, quæ à vase effunditur. Si enim oleũ aut mel, aut simile quippiam effundas, non omnino effundis, quia aliquid restat in vase, & hæret, at aqua omnino effunditur. Deuter. 12. Comedes absque esu dumtaxat sanguinis, quem super terram, sicut aquam effundes, id est, ita, vt ne gutta quidem maneat. Et capit. 15. Hoc solum obseruabis, vt sanguinem eorum non comedas, sed effundas in terram, quasi aquam. Hinc Dominus queritur Psalm. 21. Effusus sum, sicut aqua, id est, totum meum sanguinem effuderunt. Et Iacob. Genes. 49. Effusus es sicut aqua, non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, id est, totus in libidinem effusus es, totas libidini habenas laxasti. Hieronymus in Traditio. in Genes. Peccasti, & sicut aqua, quæ vase

A lo non tenetur, voluptatis effusus es impetu, &c. Significat igitur vehemẽs supplicium, ac si dicat: Effundam iram meam, ita vt nihil ex ea in me remaneat, sed tota feretur in vindictam.

ALLEGORIA.

Principes Iuda. id est, pontifices, & Pharisæi, & scribæ facti sunt, *quasi assumentes terminum*, quoniam Christo Domino aduersabantur quasi legis inimico, qui tamen non venerat soluere legem, sed adimplere, implebatur autem in ipso. At illi volebant mutare terminum, & protendere legem multo vlterius, cum Dominus Iesus dixerit: Omnes enim prophetæ, & lex vsq; ad Ioannem prophetauerunt: & in Ieremia scriptum sit: Ecce dies venient, dicit Dominus & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum, non secundum pactũ, quod pepigi cum patribus eorum, in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, &c. Et Moyses: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies. Nõ prophetam vt ceteros, sed sicut me, qui legislator sit, sicut ego. Quasi dicat: Nunc me audies, & legem, quam tibi dedi, sed cum venerit hic propheta, iã non me audies, sed ipsum. Ideo addit, se audisse à Domino de hoc propheta: Ponam verba mea in ore eius, loqueturq; ad eos omnia quæ præcepero illi: qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Ideo pater clamat postea è cœlo. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Ac si dicat, Hic est propheta, quem pro se audiri iussit Moyses, quem iussit expectari, vt ipse tantummodo audiretur, dũ hic veniebat; ipsum igitur audite. Merito ergo super ipsos effundit Dominus indignationem suam, vt excæcati sint, & crudelissime interfecti à Romanis.

29 Iudæi trã stulerunt terminos legẽ semper viuere cupientes.

B Matth. 5. Matth. 11 Ierem. 31

Deut. 18.

C

Matth. 17

D

TROPOLOGIA.

Principes quoque Iuda, id est, populi Christiani, quoties illis similes sunt, qui transferunt terminos. Moriuntur magni reipublicæ magistratus, præsides, episcopi, aut ceteri antistites: & sæpe non tam moriuntur, quam è loco illo subli-

30 Christiani quomodo terminos transferant.

sublimi, in quem malis artibus conscen-
derant, aut quo ad superbiam, & ad fla-
gitia abutebantur, deturbantur à Do-
Luc. 16. mino dicente: Redde rationem villica-
tionis tuæ; iam enim non poteris villi-
care. Et cum deberent principes Iuda
dolere, & cauere, ne & ipsi talia pate-
rentur eorumdem sibi peccatorum cõ-
scij: nihil minus cogitant, sed protende
re terminos suos satagunt, & illa excel
satum turrium tabulata, vnde illi mise-
rabiliter deciderant, occupare conten-
dunt, vt periculosius ruãt, qui ne in in-
feriori quidem loco stare poterant. Ad
B hoc exemplum minores in populo mo
rientium, aut mortuorum hæreditates
ambiunt, & nihil de morte impenden-
te soliciti per fas, & per nefas terminos
transferunt. Mox effundit super vtrosq;
Deus iram suam, sicut aquam, vt & ipsi
illa amittant, & interdum ante tempus
alijs relinquant, non per tempus ali-
quod, sed per æternitatem puniendi.
31 * Tunc etiam terminos transferunt, cũ
pluris temporalia, quæ possident, aut
possidere cupiunt, faciunt, quàm debe-
bant, cum curæ animarum suarum, et
orationis, ac lectionis sanctæ, confes-
sionisque, et sacrosanctæ Eucharistiæ
obliuiscuntur intenti rebus huius sæcu
li fruendis, aut quærendis. Ac multo
magis cum se superbiæ, aut ambitioni,
aut auaritiæ, voluptatibusque addicen-
tes nequaquam curant, liceat ne, quod
faciunt, aut non liceat, modo quod vo-
lunt adipiscantur. An non est hoc ter-
minos transferre, ita temporalia quæ-
rere, ac si æterna forent? Frui tota ani-
mi intentione ijs, quibus obiter, & qua-
si viatores ad tempus vti debuerant?
Quid? qui honores, & pecuniam ado-
rant (cuiusmodi idololatras reperies
vbique plurimos) non terminos trans-
ferunt per summam iniquitatem in vi-
les creaturas transferentes, quod erat
summi, & immutabilis creatoris, qui est
Deut. 27. benedictus in sęcula, amen? Maledictus,
qui transfert terminos, non iam proxi-
mi sui, vt lex dicebat, sed Dei sui, & di-
cet omnis populus, Amen: Ita plane,
ita fiet. Iudex dicet: Ite maledicti in
ignem æternum, &c. Et omnis populus
electorum, angelorum, atque hominũ

Qui quærũt immo dic eius sæculi bona, terminos transferunt.

A dicet, Amen. Tunc sentiet quid sit, ef-
fundi iram Dei, sicut aquam.

HISTORIA.

Calumniam patiens est Ephraim. Quo 32
niam Ephraim cœpit, nec destitit abire
post sordes, id est, post idola, calumniã
patitur, id est, ab Assyrijs opprimetur.
Hoc autem etsi iusto Dei iudicio fiat,
tamen ipse, qui patitur, putabit iniuriã
sibi fieri, seque plus iusto puniri, cum vi
derit se tradi iniustioribus se, iudicabitq;
fractam esse in se iudicij veritatem, ita
Hieronymus. Possumus etiam simplici-
ter exponere, Affligetur ab Assyrijs, &
omni iniuria afficietur, nec erit qui pro
eo iudicet, id est, qui eum ab iniuria de-
fendat, sed quasi iudicio damnatus, vi-
ctusque tractabitur. Simile est illud Isa.
52. Assur absque vlla causa calumnia-
tus est eum. Et statim: Dominatores
eius inique agunt, dicit Dominus. Sum
pta est metaphora ab ijs, quos odio, &
ira commoti inimici calumniãtur apud
iudices, & vincunt in iudicio, vnde illi
omnibus iniurijs, & contumelijs affi-
ciuntur. Pro eo quod est, Sordes, in He
breo est צו, pro quo ex recentioribus
nonnulli, Præceptum, vertendum pu-
C tarunt. Sed facilis est respõsio צו non
cadere à צוה quod est præcipere, sed à
צוא; quod est sordescere. Vnde LXX.
verterunt, Post vana, idem intelligen-
tes quod nos, id est, idola.

Et ego quasi tinea Ephraim, et quasi pu 33
tredo domui Iuda. Tinea vestes consu-
mit, putredo autem (in qua cariem in-
telligit) consumit ligna, significat igi-
tur se afflicturum decem tribus, & duas,
sed paulatim, vt tinea, & caries consu-
mere solent, vt det eis locum pœniten-
tiæ, & prouocet eos ad salutem. Sed
quia tinea celerius consumit, mollio-
D rem scilicet materiã, ideo Ephraim erit
tinea, Iudæ vero caries, siue putredo,
qui post decem tribuum captiuitatem
vastandus erat. Ita Hieronymus, Lyra-
nus, & alij.

ALLEGORIA.

Idem Christi hostibus contigit: dire-
pti, occisi, venditique sunt à Romanis,
& crudeliter tractati; vere enim erant
fracti iudicio, & digna suo scelere lue-
bant; quoniam cęperunt abire post sor-
des

des ſupetbiæ, & auaritiæ, & ita obſorduerunt, vt Dominum ſuum in crucem egerint. Sed tanta fuit eius bonitas, & clementia, vt non eos repente conſumpſerit, & deleuerit, ſed quadtaginta annos à motte ſua vſque ad excidium Ieruſalem dederit, vt pœnitentiam agerent, & fugerent iram vêturam. Interea erat eis vt tinea, & quaſi caries paulatim eos conterebat, vt vel ſic ad pœnitentiam alliceret.

TROPOLOGIA.

34 Qui cœperunt abire poſt ſordes, & ſequi voluptates, ac idola ſua, ſemper queruli erunt, & quaſi calumniam patientes: carent enim tranquillitate animi, & pacem habere non poſſunt, quia Deum in ſe non habent. Habent tortores nec paucos, nec mites, & interturbatores ſuarum voluptatum, odia, contentiones, infamiam, & præter alios ipſam ſuam conſcientiam, quæ omni verbere acerbior eſt, & quaſi fractos iudicio, damnatosque digno ſupplicio afficiet. Sed non oblitus Deus ſuæ miſericordiæ, quos punire acerbius nollet, lenta quadam pœna, ac miti, dum punire videtur, magis prouocat ad pœnitentiam. Nonnullis eſt vt tinea, qui grauius peccant, & citius conterendi, conſumendique ſunt; alijs vt caries, quos leniter arrodit, modo honore, modo re familiari, interdum filijs, & arctiſſimis neceſſitudinibus ademptis, ad benefaciendum celer, ad puniendum tardus. Peccantem Dauidem diu tolerauit, ſed poſt magna peccata confitentem celerrime ſanauit. Sex diebus mundum vniuerſum & omnia quæ in eo ſunt, condidit, & vrbem vnam Ierichuntem non niſi ſeptem diebus diruit. Atque id non ſubito, aut per inſidias, vt hoſtes præter opinionem capiantur, ſed: Circuite, inquit, vrbem cũcti bellatores ſemel per diem, ſic facietis ſex diebus. Septimo autem die ſacerdotes tollent ſeptem buccinas, quarũ vſus eſt in iubilæo, & præcedent arcam fœderis, ſeptiesque circuibitis ciuitatem, & ſacerdotes clangent buccinis, &c. Quorſum tam longa molitio, tam moroſus apparatus? vt quotidie admoneantur ciues, & ad pœnitentiã vocentur. Sed de his vide plura apud Chryſoſt. ho. 5. de pœnitentia.

Mali ſemper queruli.

Quos tortores habeant mali.

Deus lẽte punit, & celeriter benefacit

2. Reg. 12.

Iosue 6.

HISTORIA.

Et vidit Ephraim languorem ſuum Vidit ſe ægrotare, & in interitum feſtinare, vidit ſibi imminere irreparabilem captiuitatem. 35

Et Iudas vinculum ſuum. Quo, ſcilicet, cum decẽ tribubus peccato fuerat colligatus. Ita Hieronymus, qui etiam putat poſſe referri hoc ad vinculum, ſiue colligationem, & coniurationem illam Raſin regis Syriæ, & Phacee regis Iſrael contra Iudam (de qua 4. Reg. 16) qua multa hominum millia de tribu Iuda perierũt. Recte etiam interpretabimur vinculum vulnus eſſe, eo quod vinciri, & alligari ſolet ad curationem. Iſa. 1. Vulnus, & liuor, & plaga tumens non eſt circũligata, &c. quo loco Iſaias vſus eſt verbo זור vnde dicitur מזור, id eſt, vinculum. Ierem. 30. Non eſt qui iudicet iudicium tuum ad alligandum, curationum vtilitas non eſt tibi. In Hebræo eſt למזור, id eſt: Ad vinculum ſiue ad alligationem, hoc eſt, ad curationem. Igitur vinculum ſumitur pro re, quæ vincitur, ſiue ligatur, id eſt, pro vulnere phraſi apud Hebræos vſitata, vt dixi in hoc ca. num. 4. vulnus autem hoc illud fuit, quod Iudæ inflictũ eſt à Phacee, & Raſin, vt Hieronymus dicebat.

Vinculũ pro vulnere.

Et abijt Ephraim ad Aſſur. Miſit qui auxiliũ peterent à rege Aſſyriorum, 4. Reg. 15. veniebat Phul rex Aſſyriorum in Therſam & dabat Manahem (rex Iſrael) Phul mille talenta argenti, vt eſſet ei in auxilium. Nomine igitur Aſſur intelligit regẽ Phul, ſicut & quilibet Aſſyrius intelligi poteſt: fuit enim Aſſur filius Sem, filij Noe, Geneſ. 10. qui (vt ait Ioſeph. 1. antiq. c. 7.) ſubditos de ſe Aſſyrios denominauit. Hoc & nomẽ ipſum ſatis indicat Aſſyriorũ, præſertim ſi intelligamus, id quod veriſſimũ eſt, Græcos, Latinosque protuliſſe Aſſurios, nã y, apud illos v, valet, vt in multis obſeruauimus. Quin & ipſa Syria hodie etiã vulgari ſermone Suria dicitur. Et Annæus Cornutus in libro de enuntiatione (cuius verba refert Caſſiodorus in libello de orthographia) affirmat in libris veterũ inueniri, Suriam, Suracuſas, ſumbola, ſucophãtas, neq; id corrũpi debere, 36

Aſſur.

re, quæ omnia per y, cõstat Græcis scribi. 4. Reg. 15. Venit Theglath Phalasar rex Assur, id est, Assyriorũ. Psal. 82. Etenim Assur venit cum illis (id est, Assyrij) facti sunt in adiutorium filijs Loth. Isa. 10. Væ Assur virga furoris mei, & baculus meus ipse est. Reges enim Assyriorum solet etiã appellare Assur. Quo modo illud intelligendum arbitror, Genes. 10. Principium regni eius Babylon, &c. De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen, id est, Ninus Rex Assyriorũ, qui Niniuẽ sui nominis ciui-

37 tatem condidit. * Iosephus quidem loco citato, & Hier. in Traditio. Hebraicis in Genes. & multi alij volunt, hunc Assur esse eum, quem filium Sem esse diximus, sed iam ca. 2. nu. 61. ostendimus, ex ipso Hier. (cui omnes assentiuntur) Niniues conditorem fuisse Ninum, qui prius in Babylonia regnauit; quem nec filium Sem, nec de eius posteris fuisse multo mihi videtur probabilius, sed de stirpe Cham, cum filij Sem nequaquam in Babylonia regnauerint, vt ex eodem cap. 10. plane cognoscitur. Adde quod Nino regnante natus est Abraham, vt auctor est Eusebius in Chronicis, & à diluuio vsque ad Abraham anni numerantur ducenti nonaginta tres, vt ex Genes. 11. intelligitur. Non ergo Ninus fuit Assur filius Sem, qui vsque ad id tẽpus vixisse non poterat, & quinquaginta duos annos dumtaxat regnauerat, vt est apud Eusebium. Hoc, quod dicimus, confirmat Berosus Annij lib. 4. antiqu. Chaldæi. Nemrot dicit esse Saturnum, qui primus Babylonis rex fuit, eius filium fuisse Iouem Belum patrem Nini, & de Nino hæc ait: Hic omnium primus ex nostris regibus Babylonicum regnum propagauit, scilicet, quoniam inde egressus expugnauit terram Assyriorum, & Niniuem condidit, vt ait scriptura, atque inde regnauit apud Chaldæos, & apud Assyrios: ab eo enim Berosus omnes reges quos enumerat, Babylonijs, & Assyrijs imperasse dicit. Ita per præoccupationem Assur dictus est, quoniam rex fuit Assyriorum, vt cum dicimus Paulum apostolum natum fuisse Tharsi; nisi dicamus cum etiam Assur antea dictũ fuisse, vt Hieronymus, Cyrillusque interpretantur. Sed quod prius dixi verius est. Quod autem scribit August. 16. de ciui. cap. 3. de progenie Sem exortos fuisse, qui postea regnum Nemrot obtinerent, & alias ciuitates conderent, quarum vna est à Nino appellata Niniue: Coniectura quædam est ex eo sumpta, quod postea Assur dicitur filius Sem, quam vnde confirmare possimus, non habemus. Ninus igitur Assyrios ab Assur filio Sem ita dictos bello subegit, & vrbem condidit, victisque imperauit, & inde Assur dictus est.

Locus Genes.

Et misit ad regem vltorem. Hæc ad Iudam referuntur, vt Hieronymus, Cyrillusque interpretantur: nam & ipse misit ad regem Assyriorum. 4. Reg. 16. Misit autem Achaz nuntios ad Theglathphalasar regem Assyriorum dicens: Seruus tuus, & filius tuus ego sum: ascende, & saluum me fac de manu regis Syriæ, & de manu regis Israel, qui consurrexerunt aduersum me. Etenim quamuis de Ephraim loqui videatur, loquitur nunc de Iuda, nam de vtroque alternatim loqui cœpit: Et vidit Ephraim languorem suum, & Iudas vinculum suum. Et post hæc, quæ nunc interpretamur, ait: Et ipse, (id est, rex Assyriorum) non poterit sanare vos, decem tribubus loquitur, quas vidisse dixit languorem suum; & statim duabus, de quibus dixit: Et Iudas vinculum suum, ait: Nec soluere poterit à vobis vinculum. Ceterum regem Assyriorũ vltorem vocat, quòd cum potentissimus esset, ad eius opem omnes confugiebãt, qui à potentioribus bello infestabantur, vt postea ad Romanos. Vnde Hos. 10. siquidem & ipse in Assur delatus est munus regi vltori. Quo loco Symmachus vertit pro vltore ὑπερμάχοντι, id est, præsuli, & defensori, vt interpretatus est Hieronymus. Vltor hic Hebraice dicitur ירב, quam dictionem ita, vt erat in Hebræo, LXX. reliquerunt. Sed corrupte legitur in Græcis libris: nam pro Iareb, quidam habent Iarim, quidam Ierim, alij Iarib; atque hoc postremum recte scribitur, nam Iarib, & Iareb promiscue Hebræi dicunt. 38

Reges Assyriorum vltores dicebantur.

Et ipse non poterit sanare vos. Quamtis potens sit, nec poterit mederi languori 39

guori Ephraim, nec curare vulnus Iudæ; nam licet nonnihil eius auxilio ad tempus subleuemini, tandem vtrique captiui ducemini.

Quoniam ego quasi leæna Ephraim. Hieronymus: Ostendam quod me aduersante omne hominum auxilium vanum sit. Idem adnotat pro Leæna esse in Hebræo שחל, & apud LXX. panthere m, posseque vel pantherem intelligi, vel ferocissimam quamque bestiam. Nihil panthere, inquit, velocius, nihil leone fortius. In panthere velox per Assyrios regni Samariæ significatur interitus: & in leone fortissimum contra Ierusalem, & Iudam aliquanto post tēpore regnū ostenditur Chaldæorū, &c. Dicit autē: *Ero quasi leæna Ephraim.* qm̄ solent leænæ esse ferociores, præsertim cum pepererint, vnde Virg. 3. Georg.

Tempore non alio catulo: um oblita leæna
Sæuior errauit campis.

Quamuis (vt ex Hier. diximus) Hebræa vox & leænam, & pantheram, & leonem, & sæuissimam quamque bestiā significat, sed Hieronymus leænam magis vertere solet, vt Iob 4. Rugitus leonis, & vox leænæ, & cap. 28. Nec pertransiuit per eam leæna.

40 Catulus leonis.

Et quasi catulus leonis domui Iuda. Cur potius dixit: Quasi catulus leonis; quam: Quasi leo; cum fortior sit, & nocentior leo? Quoniam leunculi, & si minoribus sint viribus, audaciores esse solent, nam minus timent, quia minus vires hominum experti sunt. Vnde Prouerb. 28. Iustus sicut leo confidens, ibi est in Hebræo: Sicut leunculus, causam statim explicabimus. Ferociores etiam quodam modo esse videntur, & sanguinis auidiores, quem paulo ante gustare cœperunt, & dentes habent acutiores, & firmiores. Ioel 1. Dentes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. Et Iob 4 Et dentes catulorum leonum contriti sunt, vbi, Dentes catulorum leonum emphasin habet, quasi violentiores, & nocentiores sint. Sed hoc est in scriptura diligenter obseruādum, catulum leonis duplex habere nomen, nam cum à matre nutritur, nec prædam capit גור dici solet, quamuis non vbique hoc rigide obseruetur: nam

A Genes. 49. catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, &c. ibi est גור. Cum autem iam præda sua viuit, dicitur כפיר, soletque transferri nunc catulus, nūc leunculus, quo nomine hoc loco propheta vsus est. vt Ezech. 19. Quare mater tua leæna inter leones cubauit? In medio leūculorū (כפירים) enutriuit catulos suos (hic vtitur nomine גור) & eduxit vnum de leunculis suis (hic etiam est גור) leo (כפיר) factus est, & didicit capere prædam, hominemque comedere. Et ibidem: Qui incedebat inter leones, & factus est leo, B & didicit prædam capere, hominesque deuorare. * Itaque כפיר, quod hic habemus, medium est inter catulum leonis, & inter leonem. Sed quoniam medium nunc huius extremi nomen accipit, nunc illius; nunc catulus leonis, aut leunculus verti solet, nunc leo. Vtrumque ex Ezec. verbis constat, & ex alijs, vt Psal. 16. Et sicut catulus leonis habitans in abditis. Ham. 3. Numquid dabit catulus leonis vocem suam, &c. Contra idem nomē כפיר vertitur leo, Psal. 34. A leonibus vnicam meam, & Psal. 90. Et conculcabis leonem, & dra- C conem. Sicut adolescens, vel etiam iuuenis nunc puer dicitur, nunc vir, quoniam inter vtrumque medius est. 41

Ego, ego capiam, & vadam Quia leænam, siue pantheram, & leonem se esse dixerat, seruat (vt ait Hierony.) metaphoram & ait: Ego, ego, &c. vbi geminatio emphasin, & amplificationem habet: Ego illos capiam, & prædabor vt leo, ego, inquam, non alius faciet, sed ego, cui resisti minime poterit, ego tollam prædam, nec quisquam mihi valebit eripere.

Vadens reuertar ad locum meum. Re- D cte hoc explicāt Theodoretus, & Theophylactus: Reuertar post prædā ad locū meum, vt solēt leones satiati sanguine, id est, obliuiscar vestri post sumptum de vobis supplicium, siue (vt exposuit Moyses Ægyptius lib. 1. Directoris dubiorum c. 23.) Deseram vos, & dimittam omnibus aduersitatibus expositos. Chaldæus: Auferam maiestatem meā, & reuertar in habitaculum meū, quod est in cœlis. Hoc est: Puniam vos, & re- 42

 cedam,

cedam,aberoque à vobis, nec sentietis
auxilium meum. Cyrillus: Conuenien-
ter exéplo sumpto de panthera, & leo-
ne adiunxit, vadam: solent enim hæc
celerrime rapere, & raptum asportare
in suum latibulum, ibique deuorare.
Perinde ergo est, ac si diceret: Non fe-
ram opem, donec ab hostibus vestris in
captiuitate intereatis.

*Donec deficiatis & quæratis faciem
meam.* Donec longis malis afflicti, &
nullum auxilium habentes tandem ad
me per pœnitentiam redeatis, sed de
his vide c.6. nu.4. & 5.

ALLEGORIA.

Christi Domini nostri interfectores,
cum magnum exercitum Romanorum,
& Vespasianum ducem prope muros
viderent, *cognouerunt languorem suum,*
insanabilem, & vulnus incurabile, & ad
Idumæos miserunt, vt sibi auxiliaren-
tur, vt scribit Iosephus li.4. de bello Iu-
daico ca.6. & quæcunq; potuerunt au-
xilia compararunt. Sed non potuerunt
eos socij liberare, iratus enim Deus,
propter filij sui necem, & obstinatam
peruicacis populi incredulitatem; erat
illis, quasi leæna, & quasi catulus leo-
nis, nec poterat quisquã eripere, quos
ille perdere destinauerat. Palam omni-
bus innotuit, quod nunc ait: *Ego, ego ca-
piam, vt vadã, tollã, & non est, qui eruat.*
Ipse enim Titus confessus est Deum Iu
dæis iratum tantarum calamitatum au
ctorem esse, non se. Deinde reliquit eos
omnium nationum iniurijs expositos,
& penitus abiecit donec deficiant. i. do
nec longa malorum experientia edocti
tandem in fine sæculi ad eum conuer-
tantur, & quærant faciem Christi, quẽ
olim patres eorum odio habuerunt gra
tis, & cruci affixerunt.

TROPOLOGIA.

43 *Vidit Ephraim languorem suum, & Iu
das vinculum suum:* Sed pessime sibi cõ-
suluerunt, abierunt ad Assur, & miserũt
ad regem vltorem, cum Deum haberẽt
auxiliatorem, qui benignus est, & pec-
catorum magnitudine nõ vincitur, sed
vincit in bono malum, & suppliciter ve
niam petentem admittit; illi potius in-
firma, & inania auxilia, hoc est huma-
na, quæsierunt. Non possunt humanis

A viribus, aut artibus mala, & pericula de-
pelli, quæ Deus iratus immittit. Nihil
opis amici, nihil cognati, nihil potentis
simi quique afferre poterunt: *Ego, ego ca
piam* (ait Dominus) *tollam, & non est,
qui eruat.* Atque vt cetera reddere pos-
sent, pacem animi, & tranquillitatem,
sine qua viui non potest, quis reddet
nisi Deus? * Si igitur liberari vis, Deum 44
adi supplex, veniam pete, peccata agno
sce, merito Deũ tibi irasci fatere, & sup-
plicia cessabunt; non enim vult perde-
re te, sed lucrari. Imitare Dauidis pœni
tentiam, imitare Niniuitas: cõuertetur
B Deus, & ignoscet. Quòd si peccatis tuis
inhærens humanam opem captas, fru-
stra laborabis, nemo erit, qui te sanare,
qui vinculum tibi soluere valeat. Magis
Dominum exacerbabis, & ad acrius pu
niendũ incitabis, vt paternorũ viscerũ
quodammodo oblitus, fit tibi quasi leæ
na, & quasi catulus leonis, sicut & Iere-
mias, inquit: Percussisti eos, & non do- Ierem.5.
luerunt: attriuisti eos, & renuerũt acci-
pere disciplinã, indurauerũt facies suas
supra petrã, & noluerũt reuerti, &c. Id-
circo percussit eos leo de silua, lupus ad
vesperam vastauit eos, &c. Accedet di-
C gnus malorũ cumulus, postquã Dñs per
cusserit, abscondet se, & te in peccatis
relinquet, in diesq; grauiora excæcatus
admittes. donec sentias irã Dei, & infe-
licitatem tuam, & quæras faciem eius
per pœnitentiam reuersus ad salutem.

CAPVT VI.

*IN tribulatione sua mane
consurgẽt ad me. Venite,
& reuertamur ad Domi-
nũ: quia ipse cepit, et sanabit nos: per
cutiet, et curabit nos. Viuificabit nos* 1.Cor.15
*post duos dies: in die tertia suscitabit
D nos, & viuemus in conspectu eius.
Sciemus, sequemurq; vt cognosca-
mus Dominum: quasi diluculũ præ-
paratus est egressus eius, & veniet
quasi imber nobis tẽporaneus, &
serotinus terræ. Quid faciã tibi E-
phraim? quid faciam tibi Iuda? mi-
sericordia vestra, quasi nubes ma-*

tutina.

tutina, & quasi ros mane pertransiens. Propter hoc dolaui in prophetis, occidi eos in verbis oris mei: & iudicia tua quasi lux egredientur.

Matth. 9. & 12. Eccle. 4. 1. Reg. 15. *Quia misericordiam volui, & non sacrificium: & scientiam Dei plus quam holocausta. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi prævaricati sunt in me. Galaad ciuitas operantium idolum, supplantata sanguine. Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichen. quia scelus operati sunt. In domo Israel vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israel Sed & Iuda pone messem tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei.*

HISTORIA.

1 *In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Prosequitur quod cœperat; & quoniam dixit deserendos esse à se, donec malis fessi quærerent faciem suam: nūc ait: Cum in tribulatione magna fuerint, consurgent ad me quærendū mane. i. orto iam eis pœnitentiæ lumine, vt exposuit Hier. Aut, (vt recte Theophy. dicit) mane consurgere est, celeriter venire, sicut Psal. 15. legimus. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. Mane enim consurgere dicitur more scripturæ diligenter, & accurate, & quam primum aliquid facere. Prou. 1. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, manè consurgēt, & non inuenient me. Ierem. 7. Et locutus sum ad vos mane consurgens, & loquens, & non audistis. Ceterum de qua tribulatione nunc loquatur, dicemus in expositione illorum verborum: Et viuificabit nos post duos dies.

Mane surgere.

Venite & reuertamur ad Dominum. Hier. Non sunt propria salute contenti, sed se mutuo prouocant, vt reuertantur ad Dominum, quem reliquerunt.

Quia ipse cepit, & sanabit nos. Male in multis libris legitur cœpit cum diphthongo, non enim significat incepit, sed cepit. i. rapuit: alludit ad verba Domini in fine. c. 5. Ego, ego, capiam, nam vt in Latino, ita etiam in Hebræo idem verbum est in his duobus locis טרף, quod significat capere, aut rapere, id est. Ipse more leonis nos inuasit, & lacerauit, sed ipse idem qui vulnerauit, sanabit nos.

2 *Percutiet, & curabit nos.* Percutiet, pro percussit accepit Chaldæus, quod passim occurrit in prophetis. Sed mihi videntur LXX. & Hier. non frustra posuisse futurum potius, quam præteritū; videtur enim aliquid amplius significari, quasi dicat: Etiam si nos percutiat, sanabit nos. Sunt verba confirmatæ fiduciæ, ita bonus est Dominus noster, vt etiam si nos sæpe percuteret, nequaquā desperare deberemus. Quoties nos percusserit, sanabit nos, ne dubitemus ad eum reuerti, tametsi nostris peccatis multum eū irritauerimus. Hier. Pro eo quod nos diximus: Curabit, omnes similiter transtulerunt μοτώσει: proprie autem μότα appellantur linteola, quæ inferuntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulētias, &c. Ex quo videmus errorem typographorū, qui in codice Cōplutensi, & in Regio in trāslatione LXX. habent: Ipse percutiet, & turbabit nos, cū sit legendū: Curabit nos, vt in eadē translatione videmus apud Hier. Cōuenit hoc recte cum verbo, quod est in Hebræo חבש, quod significat alligare, id est, curare vulnera, vt Psal. 146. Et alligat contritiones eorum. Isa. 30. In die qua alligauerit Dn̄s vulnus populi sui, inde חבש chirurgus, aut medicus. Isa. 3. Et respondebit in illa die dicēs: Nō sum medicus. μότα.

3 *Et viuificabit nos post duos dies.* Si libere vellem hunc locum interpretari, vt Ruffinus, & alij nonnulli, vt nullius auctoritatē sequerer, non esset admodum difficilis explanatio. Sed quoniā ex sanctis patrib. multi omnino hæc ad Christi Dei nostri resurrectionem tertio die factā pertinere docent, nec tamen ostēdunt, quomodo id cum præcedentibus, sequentibusq; cohæreat, locus redditur mihi quam difficillimus, qui à tot patrū

consensione declinare nolo. In primis A
hæc verba de Messia intelligi, & patres
nostri, & Hebr. magistri confitentur, vt
videmus apud Hier. & apud Galat. li. 8.
cōtra Iudæos c. 22. Hoc etiam maneat,
patres ex hoc loco confirmare Christū
seruatorem tertia die resurrexisse, vt
Hier. Theodor. Tertull. in lib. aduersus
Iudæos. c. de claritate gentium in Chri
sto Iesu. Lactātius li. 4. c. 19. Cyprianus
li. 2. contra Iudæos. c. 24. Origen. ho. 5.
in Exod. Ruffinus in expositione sym-
boli. Aug. 18. de ciuit. c. 28. & serm. 90.
de tempore, Dorotheus martyr in syno B
psi in principio. Greg. Nyssenus lib. de
cognitione Dei. Ansel. in 1. Corint. 15.
Bernar. in serm. 1. resurrectionis. S. Tho
mas in epis. ad Eph. c. 2. lect. 2. Addit Do
rotheus hunc locum indicatum esse à
Paulo, 1. Cor. 15. cum dixit: Et quia sur-
rexit tertio die secundū scripturas, neq;
enim alibi de tertia die inueniri in ve-
teri testamento. Idem de hoc loco sen-
sit Anselm. Immo, & Iudæi veteres ita
interpretati sunt apud Galatinum loco
citato. Alij etsi non ita perspicue dicāt
hinc probari Christū resurrexisse tertio
die, dicūt tamen probari hinc eius resur C
rectionem, & nostram. vt Greg. ho. 20.
in Ezec. & Cyrillus lib. 2. in Ioan. c. 26.
4 Cum igitur hac ratione liqueat, hāc
esse omnium certissimam, & germanis-
simam interpretationē, demonstremus
recte quoq; aptari præcedentibus; nam
de sequentibus postea dicemus. Atque
alius fortasse minime moraretur, sed di
ceret transitum fieri à litera ad spiritū.
At nobis, qui ca. 2. nu. 35. affirmauimus
hunc transitum non ex abrupto fieri so
lere, sed arrepta ex his quæ dicebantur
occasione, occasio ipsa, & concatenatio
ostendenda est. Dixit ad extremum. 5. D
c. Vadens reuertar ad locum meum do
nec deficiatis, & quæratis faciem meā.
Faciē eius quæsierūt, & reuersi sunt per
pœnitentiam, cum iam prope finiretur
captiuitas Babylonica Iere. 29. Cū cœ-
perint impleri in Babylone 70. anni, vi
sitabo vos, &c. Et inuocabitis me & ibi-
tis, & orabitis me, & ego exaudiam vos.
Quæretis me, & inuenietis, cū quæsie-
ritis me in toto corde vestro. Hoc est
quod nunc dicit: *In tribulatione sua ma-
ne consurgent ad me.* Cū videbunt non es
se vllam humanam opem iam expectan
dam, sed ad diuinam confugiendum, &
ad Dei promissionem: Tunc principes
synagogæ, & prophetæ, vt Iesus sum-
mus sacerdos, & Zorobabel, & Hesdras,
& Haggæus, atque Zacharias, alijque,
qui multa & per scripturas, & per reue
lationem de Christi mysterijs nouerāt,
populares suos exhortabuntur his ver-
bis; * Venite, reuertamur per verā pœ- 5
nitentiam ad Dominū, ne peccatis no-
stris prouocatus proroget tempus ca-
ptiuitatis. Nec vereamur ad eum con-
fugere; quāuis enim rapuerit nos, quasi
leo, ipse sanabit nos per filium suū, quē
mittet in terras seruatorem, & medium
nostrum, ipse duobus diebus salutē no-
stram operabitur, & moriendo mortem
nostram destruet, & tertio à morte die
resurgens, secum nos omnes conresu-
scitabit. Itaque primus dies est, quo Do
minus orauit in horto, & captus est, eo
incepit mysteriū nostræ salutis. Secun-
dus est dies Parasceues, quo expirauit.
Secūdæ diei tribuitur viuificatio. i. iusti-
ficatio nostra, quia passio Christi cau-
sa & meritoria, & efficiens fuit nostræ
iustificationis, & resurrectionis, quate-
nus operata est in virtute diuinæ natu-
ræ coniunctæ: sed secundum rationem
exēplaritatis dicitur proprie causa de-
structionis mortis, & peccatorum. Re-
surrectio vero est causa nostræ resurre-
ctionis, non meritoria, sed efficiens, &
exemplaris, efficiens quidem quatenus
humanitas instrumentū diuinitatis est,
& operatur in virtute eius. Exemplaris
autem, quoniam illa resurrectio vt fuit
prima tempore, ita etiam est dignitate,
& perfectione prima. Semper autem id,
quod est perfectissimum, est exemplar
eius, quod est imperfectum in illo gene
re. Ideoque Paulus ait Phil. 3. Qui re-
formabit corpus humilitatis nostræ cō
figuratum corpori claritatis suæ. Quod
eleganter docet S. Thom. 3. p. q. 56. a. 1.
* Propterea tribuimus passioni Christi 6
destructionem peccatorum, & resurre-
ctioni resurrectionem nostram; vt idem
sequenti articulo explicauit, & apost.
ait Rom. 6. Hoc scientes, quia vetus ho
mo noster simul crucifixus est, vt de-
struatur

stinatur corpus peccati. Et Eph. 2. Et cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu. Quo loco S. Thomas, & Anselmus Primasius docent, viuificare dici propter iustificationem (& citat S. Thomas hæc verba Hoseæ, quæ modo interpretamur) resuscitare autem propter resurrectionẽ corporum, quomodo nos interpretamur. Eleganter autẽ ait: suscitabit nos, quia die tertio resurgens ab inferis omne hominum secum suscitat genus, vt ait Hieron. Vnde Paulus Ephes. 2. Non resurrecturos nos esse dicit, sed iam resuscitatos cum Christo, & conresuscitauit, &c. Tã certa enim, & firma est spes nostræ resurrectionis Christo resurgente, vt possimus dicere nos esse conresuscitatos, quia sine dubio resuscitabimur. Quod si aliquis quærat, cur dicamus: Post duos dies, hoc est ipso secũdo die, cum magis videatur tertium significare, sciat ita loqui solere scripturam, vt quasi transactum diem numeret, qui cœpit, & necdum transijt, vt Luc. 2. Postquam consummati sunt dies octo vt circuncideretur puer, cum sit ipso octauo die circuncisus. Mat. 27. Domine recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam, id est, tertio die Mar. 8. Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa, & occidi, & post tres dies resurgere. Io. 20. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis, &c. id est, ipso die octauo.

Phrasis. Post tres dies, id est, Tertio die

7 * Scio Augustinum serm. 90. de temp. & Origenem hom. 5. in Exod. ita tres istos dies computare, vt primus sit passionis, secundus descẽsionis ad inferos, tertius resurrectionis, quos sequi videtur Gabatinus. lib. 8. c. 22. Sed ego quod verisimillimum putaui, dixi. Alij patres vt Cyrillus loco citato aliter exponũt, sed quoniam non tres dies proprie, sed tria tempora interpretantur, expositionem omisi, quam lector, si placebit in suis auctoribus videbit.

Et viuemus in conspectu eius. Viuificati ab ipso per gratiam veram vitam habebimus, eique seruiemus, ac placebimus. Quod ait, *In conspectu eius*, duplicem sensum habet, valde vtrumq; germanum. Prior est, semper nostri curam habebit, nunquam proijciet nos à facie sua, Psalm. 50. Ne proijcias me à facie tua, &c. & Psalm. 33. Oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorũ. Contra mali à facie Dei proijciuntur. Genes. 4. Ecce proijcis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero profugus, & vagus in terra. Ieremiæ 7. Et proijciam vos à facie mea, sicut proieci fratres vestros, vniuersum semen Ephraim. Proijcere à facie aliquem, est vehementer indignantis, & ne videre quidem sustinentis. * Posterior sensus est: viuere, siue ambulare in conspectu Dei, nihil aliud est, quàm Deum in omnibus operibus intueri, vt ei placeamus, qui enim facit quod alter vult, semper eum intueri, ab eoque videri cupit. 2 Cor. 5. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore; & præsentes esse ad Dominum Genes. 24. Dominus, in cuius conspectu ambulo, mittet angelum suum tecum. Et capit. 48. Deus, in cuius conspectu ambulauerunt patres mei Abraham, & Isaac. Hinc illud Psal. 5. Dirige in conspectu tuo viam meã, id est, ita vt tibi placeat. Nonnulli auctores censent prophetam loqui de vita sanctorum post generalem resurrectionem; Sed, si recte hæc, & sequentia considerentur, probabitur magis nostra interpretatio.

Viuere, seu ambulare in cõspectu Dei

Proijcere à facie.

8

Sciemus, sequemurque, vt cognoscamus Dominum: vere Deum cognoscemus: Quid autem sit scire Deum, statim exponunt: sequemurque per fidem, scilicet & opera fide illa digna: non enim sequitur Deum qui credit, & non operatur; hæret potius is, & iacet in peccatis suis, à quibus Dominus auocabat eos, quibus in Euangelio dicebat: sequere me. Quorsum autem sequemur? vt cognoscamus Dominum, vt per fidem, & opera mandatorum ad beatitudinem veniamus, vbi videbitur sicuti est. Hoc etiam recte dicitur, sequemur, vt in dies magis ac magis eum cognoscamus, id est diligamus, reuereamur, colamus, vt

Ierem.31. Non docebit vir vltra proximum suum dicens cognosce Dominū.

Quasi diluculum præparatus est egressus eius. Hic seruator mundi, in quem credimus, & quem expectamus, aliquādo egreditur, seque hominibus spectandum præbebit, ostendet se eis, quasi aurora, quæ omnia nouo lumine perfundit, & lætificat, tunc ignorantiæ, peccatorumque nostrorum tenebras procul fugabit, & nos à captiuitate liberabit. Ita glossa vtraque, & Lyranus, & alij exponunt de Domini nostri natiuitate: qui sensus mihi magis probatur.

Præparare. Quod autē ait, *præparatus*, in Hebræo est נכון, significatque rem non vtcunque paratam, sed ita vt firmissima sit, nec impediri, aut fallere possit. Quo sensu accipiendum est sæpe in scriptura, cum aliquid parari dicitur, quando illi hoc verbum, respondet in Hebræo: vt cum de terra dicitur Psal. 23. Et super flumina præparauit eam, id est, stabiliuit, aut firmissime præparauit, ita vt nullam in partem moueri queat. Et Prouer.8. Quando præparabat cœlos, aderam. Psalm. 9. Parata sedes tua ex tunc à seculo tu es. Hieronymus. Firmum solium tuum ex tunc, quod, scilicet, à nemine, quamuis potens sit dimoueri poterit.
10 * Vnde sermo firmus, & omnino implendus dici solet נכון firmiter præparatus, vt Gen.41. Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinēs somnium firmitatis indicium est, eo quod fiat sermo, &c. Pro his, Firmitatis indiciū est eo quod fiat sermo, in Hebræo est tāmodo כי נכון הדבר quoniam firmiter paratus, aut stabilitus est sermo. Ex quo locus optimus intelligitur in Psalm. 50. Et spiritum rectum innoua in visceribus meis. In Hebr. est: Spiritum נכון, id est, firmiter stabilitum in bono, quem à rectitudine, & à veritate nihil dimoueat. Hieronymus vertit, Spiritum stabilem renoua in visceribus meis. Quasi dicat: Ego aliquando te amabam, & præceptis tuis adhærere cupiebam, sed non erat spiritus ille meus firmatus, & stabilitus in bono, vt re ipsa expertus sum. Ideo nunc peto, vt mihi spiritum firmum in bono des, quem nihil à man-

Locus. Psal.50.

A datis tuis auellere valeat. Ita nunc, vt ostendat firmissimum fore Christi aduentum, & certissimum, nec posse impediri, ait: Præparatus est egressus eius. Quod vero ait, *Quasi diluculum*, non solum splendorem, & lucem indicat, sed etiam hanc, quam diximus, firmitatem. Quasi dicat sicut post noctem sequitur diluculum, ita post istas tenebras sæculi orietur lux vera. Ita Paulus, vt certam fore resurrectionem persuadeat, exemplo naturali vsus est, vt notauit Chrysostom. Quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. 1.
B Cor.15. Egressum autem intellige siue à patre, siue ex vtero matris.

Et veniet quasi imber nobis temporaneus, & serotinus terræ. Temporaneus imber est, qui mense Octobri iactis in terram seminibus descendit: serotinus, qui fructus ad maturitatem perducit, vt mēse Maio, aut Aprili. His enim duobus temporibus in terra illa pluit, traduntque, qui in ea vixerunt à Maio ad Octobrem vsque non pluere. *Et Hieron. in Hamos.4. in illud: Ego quoque prohibui à vobis imbrem, &c. Nunquā (inquit) in fine mēsis Iunij siue in men-
C se Iulio in his prouincijs, maximeq; in Iudea, pluuias vidimus. Deniq; in Regum libris pro signo magno, atque portento diebus æstatis, & messis orante Samuele pluuiæ concitatæ sunt, &c. Erant igitur hæ pluuiæ & gratissimæ omnibus, & multum expectatæ, maximeque necessariæ, propterea his similem futurum dicit Christi aduentum. Significaturque in his verbis doctrina Christi more copiosi imbris, & tempestiui animas fecundans, & quasi viuificans. Isai. 55. Et quomodo descendit imber, & nisi de cœlo, & illuc vltra nō
D reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti: sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, &c. Hæc omnia quamuis qui loquuntur visuri non erant, tamē sunt vnus populus cum ijs; qui visuri erant, & ideo ita loquuntur.

Imbertēporaneus & serotinus. 11 1.Reg.12.

Quid faciam tibi Ephraim. Quoniā dixit: In tribulatione sua mane consurgent ad me; & posset aliquis quærere, cur

cur non faceret, vt sine tot malorum A perpessione consurgerent, & redirent; tacitæ respondet obiectioni. Nihil (inquit) prætermisi, omnia feci, vt ad me redirent, nihil tamen profeci, ideo necesse erit ita eos affligere, vt redeant. Hieronymus: Parētis in perditos filios monstrat affectum, iuxta illud, quod in Isaia legimus: Quid est quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci? Et Mich. 6. Popule meus, quid feci tibi, &c.

Isai. 5.

12 *Misericordia vestra quasi nubes matutina.* Sæpe volui misereri vestri, & benefacere vobis, sed peccatis vestris impeditis, & interrumpitis misericordiam B meam. Atque vt nubes matutina multum imbrem allatura videtur, afferretque, nisi sole orto aresceret: & vt ros bene terram humectaret, nisi eiusdem solis radijs cito exiccaretur: ita vos nō sinitis misericordiam meam longius progredi, quæ vobis multa bona importaret, sed ostendi tantum & continuo exarescere, atque euanescere. Ad hunc fere sensum exponunt Hieronymus, & Theophylactus. Atque hoc mihi magis probatur, quam misericordiā accipi pro sanctitate; nunquam enim probabunt, qui hoc volunt, misericordiam in homine poni erga Deum, sed erga homines, quocumque modo accipi misericordiam velint. Sed de hoc numer. 16. dicemus accuratius.

Propter hoc dolaui in prophetis. Ne ad hanc seueritatem, aut acerbitatem venirem, per prophetas meos dolaui eos, id est, vehementer corripui, & crebris ictibus pulsaui, vt eos expolirem, atque ad rectitudinem, & æqualitatem morum adducerem. Sumitur metaphora à lapidibus, aut à lignis, quæ ab artifice dolantur, * & expoliuntur, vt apta sint ædificio. חצב, quod hoc loco ponitur, D proprie est lapides cædere, aut excidere. 2. Paralip. 2. Et octoginta millia, qui cæderent lapides de montibus. Prouer. 9. Excidit columnas septem: Sed de lignis etiam dicitur. Isa. 10. Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in eā? Contra, Dolare, proprie de lignis dicitur, sed ad lapides quoq; transfertur, vt hoc in loco. Quod & alijs fie

Dolare.

13

ri solet in locis. Deutero. 10. Dola tibi duas tabulas lapideas. Ibidem. Cumq; dolassem duas tabulas. 3. Regum. 6. De lapidibus dolatis, & perfectis. Atque eumdem sensum expressit Chaldæus: Pro eo quod monui eos per legationē prophetarum meorum. Ex quo constat, *In prophetis*, idem esse atque, Per prophetas: nam, In, instrumentum indicat passim in scriptura, Lucæ. 22. Domine, si percutimus in gladio? Genes. 32. In baculo meo transiui Iordanem istum. Psal. 73. In securi, & ascia deiecerunt eam. LXX. aliter vertunt. Propter hoc demessui prophetas vestros. Significantque (vt aiunt Hieronymus, & Cyrillus) pseudoprophetas à Domino fuisse occisos, vt qui causa erroris fuerant prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionē salutis. Quod factum videmus per Eliam. 3. Regum. 18. & per Iehu. 4. Reg. 10. Quam interpretationem si velimus recipere, facile ad eam verba nostræ translationis accommodabimus, vt sit: Dolaui in prophetis, id est, excidi aliquos ex prophetis: sed prior, quæ Hieronymi, & Chaldæi est, germanior videtur.

In, significat instrumentum.

14 *Et occidi eos in verbis oris mei.* Hieronymus C perinde accipit, ac si diceretur: Peccatores populi mei verbis occidi, non re ipsa, nam ante captiuitatem sæpe eis mortem per prophetas meos comminatus sum. Sed possumus & de prophetis intelligere hoc modo. Vobis admonendis, & excitandis ad pietatem multos prophetas amisi: nam iubebam eos ad vos venire, & scelera vestra reprehendere, vnde vos irati eos occidebatis. Quare id perinde fuit, ac si ipsos occiderem. Propterea dixit Iudæis Stephanus Actorum septimo. Quē prophetarum non sunt persecuti patres vestri, & occiderunt eos, qui prænuntiabant de aduentu iusti? Itaque *verbis oris mei*, iussione mea, cum eos mittebam ad vos significat. Iuxta superiorem LXX. versionē facilis est interpretatio. Iussi occidi pseudoprophetas.

Et iudicia tua quasi lux egredientur. Hieronymus. Hæc vniuersa feci, vt iudicij, quo te iudicaturus sum, veritas appareret, nullusque dubitaret vos, iuste,

iuste, quæ patimini, fuisse perpessos. Itaque iudicium pro sententia, siue pro supplicio accipit. Ita enim intelligere licet: sumam de te suppliciũ magnum, quod notum omnibus sit, & exemplo ceteris insigni.

15 *Quia misericordiam volui, & non sacrificium*. Hieronymus. Grauia comminatus sum, vt misererer pœnitentiũ, vt lapsis, atque surgentibus porrigerẽ manum. Neque enim in sacrificijs delector, & victimis, & holocaustorum multitudine, victimæ meæ, atque holocausta salus credentium, & conuersio peccatorum est. Itaque misericor-
B diam accipit eam, qua Deus hominibus benefacit. Quomodo etiam accepisse videtur Hilarius Canone. 9. in Matth. Chrysostomus hom. 31. in Matthæum, & ad populum Antioche. hom. 36. & Euthymius Matthæi. 9. erit ergo sensus: Multo magis me delectat homines ad pœnitentiam, & ad salutem adducere, quàm sacrificia magna mihi offerri. Huic interpretationi recte conuenit cum verbis Domini hæc eadẽ prophetæ indicantis Matth. 9. vbi cum Pharisæi quærerent: Quare cum publicanis,
C & peccatoribus manducat magister vester? respondit Dominus: Non est opus valentibus medico, sed male habentibus: euntes autem discite quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium. Et capite 12. Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo, & non sacrificiũ, nunquam condemnassetis innocentes. Reprehendebãtur enim apostoli, quod sabbato vellerent spicas. Hoc est: Si sciretis quam misericors sit Deus, non dubitaretis gratius ei esse fami horum subueniri, quam sabbatum ita rigide obseruari.

16 Sed fateor adhuc mihi germaniorem
D interpretationem videri, vt tam hic, quàm vbi paulo ante dixit: Misericordia vestra quasi nubes matutina; misericordiam accipiamus pro beneficentia, & benignitate hominis erga hominem, vt intellexerunt Theophylactus & Augustinus. 10. de ciu. c. 5. & lib. 20. contra Faustum cap. 16. Et Chaldæus in priori loco vertit: Benignitas vestra quasi nubes matutina, in posteriori:

A Namque in his, qui exercent misericordiam voluntas coram me est, magis quàm in sacrificio. Et multi alij ita intelligunt. Est ergo omnium verborũ sensus: Incipiebatis aliquando mihi placere misericordiam in fratres vestros exercentes, sed cito illa vestra misericordia transijt auaritiæ, & concupiscentiæ calore arefacta. Admonui vos sæpe per prophetas, nec reuersi estis, propterea vindictam magnam de vobis sumam, quoniam misericordiam, qua ego maxime delectabar, reliquistis, & sacrificia multa cumulastis, ea re tantum mi-
B hi satisfacere volentes. Quod optime congruit cum alijs scripturæ locis: vbique enim reprehenduntur Iudæi, quòd crudeles essent in fratres suos, & pauperes opprimerent, & nihilominus multitudine sacrificiorum Deum placare quærerent. Vt Isai. 1. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? &c. Quiescite agere peruerse, discite benefacere, quærite iudicium,
subuenite oppresso. Et cap. 58. * Ecce 17
in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. Lege, quæ sequuntur, & illud Ie-
C re 7. Nolite confidere in verbis mendacij, &c. Et Dominus ait Matth. 23. Væ vobis scribæ, & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethũ, & cyminum, (quasi multum honorare Deum volentes) & reliquistis, quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem. Ita Matth. 9. quia vt homo reprehendebatur seruator, præclare respondet, gratius Deo esse, hominẽ erga hominem esse misericordẽ, quàm sacrificium offerri. Et cap. 12. quod dicitur hũc habet sensum: Si sensum Dei haberetis, sciretisque quanti Deus fa-
D ciat misericordiam in proximos, adeo vt sacrificijs eam quoque præferat: magis misericordia moueremini in horum egestatem, & famem, quàm zelo in obseruationem sabbati. Vel aliter, ac fortasse melius Pharisæi accusauerant discipulos, sed re vera non tam illos, quàm magistrum accusare volebant, quod id fieri sineret. Ecce, inquiunt, discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbatis. Quare Dominus & pro

Locus Matth. 12

se,& pro illis respondet: Poteram prohibere propter sabbatum, sed præ misericordia eorum famis non prohibui: sciebam enim gratius me Deo facere si in misericordiam inclinarem, quam si
18 in sabbati custodiam. * Sed quoniam respondere Pharisæi poterant: Esto, bene tu feceris permittendo, sed illi permissione vti non debuerunt, ne sabbatum violarent: ait Dominus apud Marc. 2. Sabbatum propter hominem factum est, & non homo propter sabbatũ. Hoc est, Illi etiam recte fecerunt, quia cum sabbatum Deus instituerit in hominis vtilitatem, non in perniciem: nunquã Deus voluit ita sabbatum obseruari, vt ea causa homo cibos non quæreret, sine quibus aut nullo modo, aut valde ægre vitam tueri queat. Ex qua ratione, simulq; ex Dauidis exemplo, quod Seruator proposuit, intelligimus maximam fuisse famem apostolorum. Deinde addit: Dominus enim est filius hominis etiam sabbati, id est: Etiam si fames non ita eos vrgeret, possent tamẽ me permittente vellere spicas, quia ipsi sciunt, me potestatem habere super sabbatum, & posse dispensare.

19 An reijciãtur hic sacrificia.

Sed duæ sunt in his propheticis verbis quæstiones. Prior est, an hic sacrificia reijciantur ceu Deo ingrata? Ratio dubij est, quoniam non dicit: Malo misericordiam quàm sacrificium, sed: Misericordiam volui, & non sacrificium. Chrysostomus quoque hom. 31. in Matth. ait: Neque misericordiam, inquit, volo, & sacrificium, sed: Misericordiam volo, & nõ sacrificium. & Hieronymus hic: Nec enim sacrificijs delector, & victimis, & holocaustorum multitudine. Respondetur minime reijci sacrificia, sed illis misericordiam beneficentiamque præponi. Vnde Matth. 23. cum de decimatione menthæ, & anathi locut⁹ fuisset, & de grauioribus præceptis legis: ad extremum intulit: Hæc oportuit facere, & illa non omittere, & ca. 5. pulchre; Si ergo offers munus tuũ ad altare, & ibĩ recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo; & tunc veniens offeres munus tuum. Eadem est sententia Irenæi. lib. 4. contra hæreses, c. 32. & Aug. 10. de ciuit. cap. 5. & lib. 20. contra Faustũ c. 16. & Chrys. loco indicato in Matth. vbi post verba adducta seipsum exposuit dicens: Ostenditque non esse prohibitum quod illi vituperabant, sed multo magis quàm sacrificia cautum. Idem ait ibidem Euthymius; & multo magis in sequenti quæstione comprobabitur. Chaldæus quoque vertit: In ijs, qui exercent misericordiam, voluntas coram me est magis, quàm in sacrificio. Sed illud hic notandum, Irenæum & Augustinum locis citatis non legisse: Misericordiam volo, vt nunc habent LXX. sed: Misericordiam voluit, vt olim habebant, & vt est in Hebræo. Apud Matth. volo, legimus, & sensus idem est, siue legamus volo, siue volui.

Altera quæstio, ex qua multi prophetarum loci explanantur, est: Vtrum sacrificia vetera fuerint Deo vere grata, an tantum propter Iudæorum infirmitatem ea tolerauerit? Causa quærendi est, quod sæpe Deus in scriptura significat semper sibi illa sacrificia displicuisse. Vt Psalm. 39. Sacrificiũ, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi: holocaustum & pro peccato non postulasti, & Psal. 49. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Psal. 50. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem vtique, holocaustis non delectaberis. Isa. 1. Sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, cùm veneritis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris? Ierem. 7. Holocautomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes. Quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocautomatum, & victimarum. Huiusmodi sunt multa.

20 An placuerint Deo sacrificia vetera.

21 * Idem sancti testantur apertissime. Petrus apud Clementem, li. 1. Recognitionum latissime hoc confirmat: ait enim, Moysem prudentia sua vidisse quàm alte populo suo insedisset cõsuetudo illa Ægyptiorũ immolandi dijs, adeo vt nõ posset eius radix euelli, ideoq; permisisse eis, vt Deo hostias immolarent, ne immo-

immolarent dæmonibus. Idē ait Chrysostomus hom. 6. in Matth. & Hieronymus in illud Isa. 1. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? & ca. 60. in principio, & in illud Ierem. 7. Holocautomata vestra, &c. & in illud Matth. 5. Ego autem dico vobis, Non iurare omnino. Probat Iere 7. quoniam nunquam Deus locutus est de victimis, donec filij Israel adorauerunt vitulum, quem fecit eis Aharon. Eodem argumento probat S. Thomas instituta esse sacrificia ad vitandam idololatriam. 12. q. 102. art. 3. Denique Sixtus papa, & martyr in libro de diuitijs ita scribit. Sacrificia, quæ in terra Ægypti filij Israel idolis offerre consueuerant, & Deo iubentur postmodum immolare. Nō quod Deus animalium cruore delectetur, aut carnibus, qui ait: Nū quid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? sed vt infirmus populus, & varijs iniquitatum operibus deprauatus formaretur Dei institutione. Noluit enim statim relinquere consuetudinem longi temporis, sed in bonum interim commutare.

22 Nihilominus certissimum, & indubitatum haberi debet, sacrificia illa non permissa, sed præcepta à Deo fuisse, illique placuisse, donec vetus lex abrogaretur. Probatur primo ratione euidenter euertente argumentum in contrarium obiectum. Quoniam ante Moysem, & ante idololatriam sancti, quibus nihil ab idololatria timebatur, immolauerunt hostias Deo. Genes. 4. Habel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum; & respexit Dominus ad Habel, & ad munera eius, & cap. 8. Ædificauit autem Noe altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis obtulit holocausta super altare. Odoratusque est Dominus odorem suauitatis, & ait ad eum: Nequaquam vltra maledicam terræ propter hominem, & cap. 15. dixit ad Abraham. Sume mihi vaccam triennem, & capram trimam, &c & idem c. 22. Obtulit arietem holocaustum pro filio. Secundo quoniam sacrificia ante legem, & in lege fuerunt figura beatissimi illius sacrificij pro nobis in cruce offerendi. Bona ergo, & grata Deo erāt sacrificia, quæ nec in se quicquam mali habebant, & rei optimæ erāt signa. Nec Deus tot ritus, & ceremonias sacrificiorum, & sacerdotum, & vestium instituisset, si ipsi sacrificia non probarētur.

* Tertio: Non peccat qui omittit id, 23
quod Deus non iussit, sed permisit, & quod Deo gratum non est. At quis dubitet peccasse eos, qui leges sacrificiorum violabant, cum videamus seuerissime fuisse punitos, vt filios Aharon Leuit. 10. S. Thomas etiam. 12. q. 102. ar. 3. docet hæc sacrificia instituta esse ad cultum Dei, vt per ea Deus coleretur, & mens offerentis ordinaretur in Deum, & vt retraherentur homines à cultura idolorum: deinde ad significandum redemptionem per Christum faciendam, & eius sacrificium. Possumus addere, ad significandum quoque ea, quæ nos agere debemus, & ad instruendum mores, vt docet August. 10. de Ciuit. cap. 5. ex quibus satis ostenditur bona, & Deo grata fuisse.

Causæ institutionis sacrificiorum.

Illud autem non negamus, & nemo non videt, non fuisse illa Deo grata per seipsa, quasi eis indigeret, aut aliquid inde ipsi accederet, quod bene probat Irenæus lib. 4. contra hæreses cap. 32. & August. 10. de Ciuit. cap. 5. ex Psal. 49. Numquid manducabo carnes taurorum, &c. & optime explicat S. Tho. 22. q 30. art. vltimo ad 1. & q 81. art. 7. Sed fuerunt Deo grata propter eas, quas diximus causas ex S. Thoma. Ratio vero illa de idololatria tollenda non præcipua ratio est, sed illarum, quas præcipuas dicimus quædam quasi accessio: id enim quoque Deus voluit, sed etiam si idololatria nulla esset, sacrificia propter ceteras rationes instituisset, sicut ante legem voluit sibi à sanctis patriarchis offerri.

* Sed ait Hieronymus. 24
Antequam populus vitulum adoraret, decē præcepta dederat Deus Moysi in tabulis lapideis, ac nulla præterea. Fateor quidem, sed hæc ratio hoc tantum euincit, præcepta illa decalogi esse quæ primo, & per se, & ante omnia Deus volebat, non tamen ea sola voluisse. Nam si ea sola voluit, ergo omnia præcepta ceremonialia, & iudi-

iudicialia permisit tantum, non voluit. A

Ad loca scripturæ adducta respondent apostoli apud S. Clementem libr. 6. constitut. apost. ca. 22. (nam ibi quoque referuntur) in hunc modum. Recusabat populi sacrificia sæpenumero in eum peccantis, atque existimantis sacrificijs eum, non pœnitentia placatũ iri. Idem docet Irenæus. lib. 4. cap 32. & ad hunc sensum interpretanda sunt verba sanctorum, qui sacrificia tollere videntur. Nam si bene offerrentur, grata illa Deo fuisse, Leui. 1. vidimus: & oblata omnia adolebit sacerdos super altare in holocaustum, & odorem suauissimum Domino. B

25 * Ita autem, vt diximus, Deum sacrificia respuisse, non simpliciter scriptura ipsa docet. Hoc enim est quod cap. 5. vidimus: In gregibus suis, & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient, ablatus est ab eis. Non enim per pœnitentiam quærebant, sed per sola sacrificia. Et Isa. 1. cum dixisset ingrata sibi esse illorum sacrificia, causam non tacuit: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lauamini, mundi estote, &c. Et cap. 66. Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum, qui mactat pecus, C quasi qui excerebret canem, qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat, qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Hæc omnia elegerunt in vijs suis; & abominationibus suis anima eorum delectata est. Quo loco Hieron. ait, hoc esse, quod in Hosee scriptum est, misericordiam volo, & non sacrificium. Affert etiam ex Mala. 2. Non respiciam vltra ad sacrificium, neque accipiam placabile quid de manu vestra. Et dixistis, quam ob causam? Quia Dominus testificatus est inter te, & vxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti, id est, quia non te pœnitet D violatæ legis Domini, cum contra eius præceptum dimiseris vxorem tuam, & alienigenam duxeris.

26 Postremo quæritur, quare misericordia præferatur sacrificijs, cum sacrificia sint actus religionis, quæ præstantior est misericordia, & omnibus virtutibus moralibus, vt docet S. Thom. 22. q. 81. art. 6. Respondeo primo, Scripturam in hoc loco, & in similibus, non loqui de misericordia præcise; sed de misericordia sumpta pro beneficentia, quæ non solum complectitur opera misericordiæ propriè dictæ, sed etiam opera charitatis in proximos, quo modo non est dubium maiorem esse religione. Marc. 12. Et diligere proximum tanquam seipsum, maius est omnibus holocautomatibus, & sacrificijs. Iesus autem videns quod sapienter respondisset, &c. Secundo respondeo. Si loquamur de misericordia præcise, religio absolute loquendo principalior est ratione obiecti, sed opera misericordiæ propter assiduas, & passim occurrentes necessitates proximi, præstantiora sunt, & Deo gratiora. Vnde opera religionis recte omittuntur propter opera misericordiæ, vt interesse sacris, vt ægrotanti assideas.

Cur misericordia præferatur sacrificijs.

27 * In qua re plurimũ Dei amor erga nos spectatur, qui ita nos amat, vt opera cultus sui facile & patiatur, & iubeat aut omitti, aut interrumpi, vt nostris siue animæ, siue corporis commodis consulatur: vt Matth. 5. Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Tertio dicimus, Scripturam non loqui de operibus misericordiæ, quatenus misericordiæ tantum sunt, sed quatenus fiunt ad Deum colendũ, & promerendum, qui dixit Matth. 25. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, atque hac ratione actus imperati religionis sunt, vnde & sacrificia in scriptura vocantur. Hebr. 13. Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur Deus. Et Aug. 10. de ciuit. cap 5. inquit, in his verbis Hoseæ, quibus anteponitur misericordia sacrificio, sacrificium sacrificio anteponi. Itaq; habet talis misericordia præstantiam actus religionis, & hoc etiam præstat illi, quòd maiorem vtilitatem proximo affert.

28 *Et scientiam Dei magis, quam holocaustum.* Scientiam Dei vocat timorem Dei, & veram legis eius custodiam, vt diximus cap. 4. num. 1. Ideo Chaldæus

dixit:

dixit: Et in operantibus legem Domini magis quam in offerentibus holocausta. Quid intersit inter hostiam, siue sacrificium, & holocaustum; docet Hieronymus, ad illud Isai. 56. Holocausta eorum, & victimæ eorum, &c. his verbis: Differentiam hostiarum, & holocaustorũ in Leuitico plenius discimus. Holocausta sunt, quæ super altare integra concremantur. Victimæ, & hostiæ, quarum pars offertur altari, pars sacerdotibus traditur. Sanctus Thom. 12.q.102. art. 3. ad 8. recte hæc explicat.

Holocaustum, & Hostia.

Triplex genus sacrificiorũ.

Triplex (inquit) erat sacrificiorum genus. Quoddam, quod totum comburebatur, & ideo dicebatur holocaustum, & offerebatur Deo specialiter ad reuerentiam maiestatis ipsius, & amorem bonitatis eius. Secundum dicebatur: Pro peccato: iuxta illud Psal. 39. Holocaustum & pro peccato non postulasti; quod offerebatur ad remissionem peccati: cuius vna pars comburebatur, altera cedebat in vsum sacerdotũ: nisi cum offerebatur pro peccato totius populi, vel pro peccato sacerdotis, nam tunc totum comburebatur. Tertium vocabatur hostia pacifica, quæ offerebatur Deo vel pro gratiarum actione, vel pro salute, & prosperitate offerentiũ ex debito beneficij vel accipiendi, vel accepti. Huius vna pars incendebatur, altera cedebat in vsum sacerdotum, tertia in vsum offerentium. Hæc sanctus Thomas, vbi etiam erudite explicat horum sacrificiorum significationes. Vide de his Leuitic. 1.3.& 4.

Holocaustum.

Pro peccato.

Hostia pacifica.

29 *Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum.* Hieronymus: Ipsi autem imitati sunt Adam vt quod ille in paradiso fecerat, pactum meum, legemq; præteriens, isti in terra facerent. & *Ibi*, hoc est in paradiso, omnes præuaricati sunt in me in similitudinem prævaricationis Adam. Non enim mirum si quod in parente præcessit, etiam in filijs condemnetur. LXX. verterunt, sicut homo, & ideo Græci fere non intelligunt de primo parente. Cyrillus autem vidit in Hebræo esse, sicut Adam, & ideo, ita, vt Hieronymus, interpretatus est. Quod autem ait Hieronymus: Ibi, id est, in paradiso prçuaricati sunt in me: satis pro-

A babiliter alij interpretantur, Ibi, id est, in terra illa bona, quam eis promisi, & dedi. Et Chaldæus ita totum locũ vertit: At ipsi sicut generationes priscæ transgressi sunt pactum meum, & in terra bona, quam dedi eis, vt ibi exequerentur voluntatem meam, præuaricati sunt in verbum meum. Sed Hieronymus ita intelligendus est, ac si dicat: Ex eo tempore cœperunt præuaricari in me, egregie imitati sunt inobedientiã Adam. Solet enim scriptura eos, qui pietatis, vel sceleris imitatione similes sunt, quasi vnum populum numerare,

Regula. Vnus populus bonorum & vnus malorum in scriptura.

B & copulare, quamuis tempore sint valde disiũcti, præsertim cum de supplicijs verba fiunt. * Quod si inter hos multi boni interiecti sunt, nullam bonorum tunc rationem habet scriptura, quoniã 30 ij, de quibus loquitur, non bonorũ, sed malorum imitatores extiterunt. Ezec. 16. Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Hamorræus, & mater tua Chethæa. & Dan. 13. semen Chanaam, & non Iuda, sed Matth. 23. expressius: vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est à sanguine Habel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachię, quem occidistis inter

C templum, & altare. Quid ad populum Iudæorum pertinebat sanguis Habelis effusus, nisi omnes mali, & eorundẽ peccatorum patratores imitatione illa inter se iungerentur, & quasi vnus populus, aut vnus homo fierent? Quare eidem quæstioni à se propositæ erudite ibi Hieronymus respondet: Regula, inquit, Scripturarum est duas generationes bonorum, & malorum nosse singulorum singulas. Probat ex Psal. 23. vbi de omnibus bonis dicitur: Hæc est generatio quærentium Dominũ. & Psal. 111. Generatio rectorum benedicetur.

D De malis vero Matth. 23. Venient hæc omnia super generationem istam.

31 *Galaad ciuitas operantium idolum.* Galaad (vt scribit Hiero. in locis Heb.) mons est ad tergum Phœnices & Arabiæ collibus Libani copulatus, extenditurque per desertum vsq; ad eum locum, in quo habitabat Sehon rex Hamorrhęorum. Cecidit in sortem filiorũ Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Ma-

Galaad.

nassæ.

nasse. A quo monte ciuitas in eo condita sortita est vocabulũ. Hic est mons, in quo Laban cõprehẽdit Iacob, Gen. 31. vbi & origo nominis Galaad ostenditur. Quem inquit, congregantes fecerunt tumulum, comederuntque super eum. Quem vocauit Laban tumulum testis, & Iacob aceruum testimonij (id est, גלעד) vterque iuxta proprietatem linguæ suæ. Dixitque Laban: Tumulus iste erit testis inter me, & te hodie, & idcirco appellatum est nomen eius Galaad, id est, Tumulus testis. De vrbe ipsa scribit hic Hier. fuisse in tribu Gad, habitatam à sacerdotibus, vnamque ex vrbibus refugij, & idolum in ea fuisse consecratum. Et ideo quanto maioris erat auctoritatis propter sacerdotes, tanto magis habitantibus trans Iordanẽ principium idololatriæ fuit. Quod nam idolum hic fuerit, non legimus in Scriptura, constat tamen fuisse cum primis idololatriæ deditam, & ideo dicitur ciuitas operantium idolum, id est, idola colentium & idola fabricantium. Illud lectorem non lateat, hanc eandem vrbem esse Ramoth Galaad, vt hic docet Hieron. & in Locis Hebra. V. Galaad, &. V. Ramoth, quam Iosephus. 9. antiq. cap. 4. vocat Ramatham. In ea fuit vnctus rex Iehu, 4. Reg. 9. vnde & Iosue. 21. docemur esse eam ciuitatem fugitiuorum in tribu Gad, & à sacerdotibus habitatam.

Ramoth Galaad.

32 *Supplantata sanguine*. Arbritror legendum esse A sanguine, est enim מדם i. A sanguine, sed facile præpositio, A, excidit, dum festinant librarij, aut redũdare putant. Sed pro, Supplantata est in Hebræ. עקבה, quod quidam Insidians, quidam Polluta vertunt, sed frustra in re nõ dubia labia laborant. Quis enim est qui non videat עקב esse supplantare, atque hoc verbum esse vnde nomen habuit Iacob? Vim ergo verbi videamus. Supplantare decipere significat, metaphora sumpta ab ijs, qui simul currunt, quorum alter alterum pede obiecto, vel supposito ad casum impellit, ne præcurrat, & vincat. Id enim est proprie supplantare, vt expressit Cicer. lib. 3. offic. Scite Chrysippus, vt multa; qui stadium (inquit) currit, eniti, & con-

Supplantare.

A tendere debet quam maxime possit, vt vincat: Supplantare eum, qui cum certat, aut manu depellere, nullo modo debet. Iacob nomen habuit ab hoc verbo proprie accepto, id est, eo quod manu plantam fratris tenuit, quasi obstãs, ne prior ille nasceretur. Gene. 25. Protinus alter egrediens עקב plantam fratris tenebat manu, & idcirco appellauit eum Iacob. * Cum vero ait Esau, cap. 27. Iuste vocatum est nomẽ eius Iacob. Supplantauit enim me en altera vice. Primogenita mea ante tulit, & nunc secundo surripuit benedictionem meam:
B iam nomen accipit ab eo, quod metaphorice significat supplantare, id est, à deceptione, sicut patrem audijt dicentem: Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam. Hieronymus in Tradit. Hebr. cum ad hæc verba venit, ita inquit: Iacob supplantator interpretatur. Ab eo igitur quod fratrem arte deceperit, allusit ad nomen. Qui ideo Iacob ante vocatus est, quod in ortu plantam fratris apprehenderat, &c. Inde Psalm. 40. Qui edebat panes meos magnificauit super
C me supplantationem. Vbi Euthymius metaphoræ nos admonet. Non ergo Iacob luctator dici potest, neque vero supplantator secundo modo, sed primo, vt dictum est. Quid est ergo supplantata à sanguine? cito euertenda, cito capienda propter sãguinem in ea effusum. Cum enim esset trans Iordanem, propiorque & Syris, & Assyrijs, prius ceteris capta est ab vtrisque. Primo quidem ab Hazaele rege Syriæ vastata fuerat tempore Iehu. 4. Regum. 10. Sed postea (de quo nunc loquitur) ab Assyrijs, 4. Regum. 15. tempore
D Phacee regis Israel. Sed maluit dicere, Supplantata, quam capta, quasi dicat: Ipsa supplantabat, & decipiebat multos, quibus idololatriæ auctor, & magistra erat, & ipsa quoque supplantabitur, id est deijcietur, & ad ruinam impelletur, vt cadit ille, quem alter supplantat. Quem autem sanguinem dicat, statim explicabimus De latronibus etiam dicemus cap. 7. n. 2.

Iacob.

33

Et quasi fauces virorum latronũ. Hoc est; Sitiens semper sanguinem, & cædes. 34

des. Latrones enim (quia semper de cæde, & rapinis cogitant,) dicuutur instar ferarum bestiarum sitire sanguinem, quomodo apud Lucanũ de Pompeio Magno dictum est à Cæsare, eadem prorsus metaphora, qua hic.

Libro 1. Pharsali.

Vtque feræ tigres nunquã posuere furorẽ,
Quas nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,
Altus cæsorum pauit cruor armentorum:
Sic et Syllanum solito tibi lambere ferrum
Durat Magne sitis: nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.

Particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem. Id est, adiuuãs consilium sacerdotum Bethel, qui euntes à Sichem in Ierusalem, vt adorent in templo, temporibus Paschæ, & Pentecostes, & Scenopegiæ, latronibus in via positis trucidabãt, vt exposuit Hieronymus: Hic est sanguis, de quo paulo ante loquebatur. Sichem (vt auctor est Hieronymus in Locis Hebr.) duplex fuit, altera in mõte Ephraim pertinens ad tribum Manassæ, ciuitasque fugitiuorum, vt Iosue. 20. & 21. docemur. Altera (de qua nunc sermo est) quæ & Salem dicitur, & ciuitas Iacob, & depranatè Sichar, vt idem tradidit in epitaphio sanctæ Paulæ, cuius locus ostenditur in suburbanis Neapoleos; quæ à Saracenis hodie dicitur Nablos, iuxta sepulchrum Ioseph & puteum Samaritanæ, & Latine, & Græce Sichima vocata est. Hæc tanta olim fuit, vt affirmet Iosephus 11. antiquit. cap. 8. tempore Alexandri Magni caput fuisse Samaritarum. Cum ergo esset proxima vrbi Ierusalem, multi venire cupiebant in templum Domini, quos sacerdotes Bethelis adiuuante vrbe Galaad interficiebant in via: erat enim Bethel inter Sichem, & Ierusalem aliquantulum à via remota. Ruffinus & Theophylactus ita exponunt, & quidẽ satis probabiliter. Ciuitas Galaad erat adiutrix sacerdotum suorum, qui, vt cultum Dei impedirent, interficiebant euntes in templum. Ex quo videmus, quàm merito dixerit: Quasi fauces virorum latronũ: ita enim sanguinem sitiebant, vt longum iter conficerent trucidandorum

Siché, & Sichar.

A eorum causa, qui de Sichem ibant in Ierusalem; erant enim multi, quia magna ciuitas erat, & proxima Ierusalem, vt diximus.

Sed in verbis Hebraicis tanta est difficultas, vt nemo fere sit qui nostram translationem non deseruerit. 35 Ipsi etiã veteres interpretes, quos libenter sequi Hieronymus solet, inter se mutuo discrepant. Potissima difficultatis pars in eo posita est, quod vbi legimus, De Sichẽ in Hebræo est שכמה, quæ vox & humerum significat, & vrbem illam Sichem. Vnde quidam humerum, quidam vrbem interpretantur. B Si autem sit vrbs, non videbatur vertendum, de Sichem, sed in Sichem, nam litera ה in fine addita nominibus locorum motũ in loca illa significat, vt in hoc eodem nomine videmus, Gene. 37. Missus de valle Hebron venit in Sichem. Iud. 21. ad Orientalem plagam viæ, quæ de Bethel tendit ad Sichimam. Iosue 24. Congregauit Iosue omnes tribus Israel in Sichem. Quare non desunt qui putent, præpositionem, De, redundare in nostra translatione, atque initio vertisse interpretem, Pergentes Sichem. Sed C eorum falsa sine dubio sententia est, ipse enim Hieronymus, qui vertit, docet haud obscure se transtulisse de Sichem, cum dicit: Nos dicamus intercludere hæreticos viam, ne de Sichem, id est, de bonis operibus, pergamus in Ierusalem, id est in Ecclesiam. Deinde cur interficerent euntes de Sichẽ, scimus, sed veniẽtes in Sichẽ cur interficiant? Quia de templo redibant, inquies: At cur non id faciebant antequam eo venirent, ne & Ierosolymitani lætarentur, & alij ex Israel eo exemplo mouerentur? 36 * Quod autem alij de humero D dicunt, quomodo huc pertineat, aut quomodo id significet verbum, quod ipsi volunt, viderint ipsi. Nos dicimus literam ה sæpe nominibus addi, aut etiam verbis, non vt motum significet, sed ornatus solius causa, vt ex antiquis Hebræis docet Ioannes Isacus libro 1. Grammaticæ suæ, cap. de literis heemanticis. Est ergo planus sensus, ***Particeps sacerdotum in via interficientium Sichem***, id est, habitatores Sichem. Vnde

de LXX. & Symmachus verterunt, Interfecerunt Sichima. Hieronymus tamen, vt omnem ambiguitatem tolleret, locumque nobis planum relinqueret, vertit, Interficientium pergentes de Sichem. Re enim vera Sichimitas interficiebant, cum è Sichem pergebant in Ierusalem, vt exposuit quoque Theophylactus.

Quoniam scelus operati sunt: Quia hoc ex cogitato scelere nitebantur Dei cultum impedire. Scelus enim vocat זמה à verbo זמם, quod significat cogitare. Quo nomine vti solet scriptura ad significandum excogitatæ malitiæ nefarium commentum. Vt Leuit. 19. Ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo. Et capit. 20. Qui supra vxorem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est, viuus ardebit.

In domo Israel vidi horrēdū שערוריה id est, rem, quæ in horrorem, atque in stuporem omnes rapiat. Iere. 5. vertit Mirabilia. Stupor, & mirabilia facta sunt in terra. Et capit. 18. Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit virgo Israel? hoc autem horrendum, & mirabile dicit, quod colente vitulos Ieroboham, & tribu Ephraim, continuo tota domus Israel simul fornicata est.

37 *Sed & Iuda pone messem tibi*. Locus est valde difficilis. Primum sciamus, illud, Sed & Iuda, posse ad præcedentia referri, ita vt in eo periodus claudatur, & sit sensus: Contaminatus est Israel, sed & Iuda, scilicet, contaminatus est, cum minime peccare deberet, etiam si peccarent aliæ tribus. Atque verum esse quod dicimus, ostendunt LXX. qui verterunt: Sed & Iudas. Nam apud nos quidem Iuda & primi casus esse potest, & quinti, vt etiam in Heb. at Iudas tantum est primi, nec alium sensum habere potest, quàm quem diximus. Sed apertius Chaldæus, qui dixit: contaminati sunt viri domus Israel. Quin etiam viri domus Iuda cœperunt multiplicare peccata. Et in Hebræo est: Etiam Iuda. Iuxta quem sensum. *Pone messem tibi*, &c. Vel toti domui Israel dictum intelligere possumus, vel soli Iudæ, quod mihi magis placet, & reddit in idem fere, dicemus enim: Pone messem tibi o Iuda. Rursus messis si proprie accipiatur, planum habet sensum. O Iuda, qui capto Israele putabis te tutum esse, & de terminis tuis protegendis cogitabis, etiam captiuus duceris. *Pone messem tibi*, id est, metes quidem securus segetes tuas, at non hoc tempore, sed cum conuertero captiuitatem populi mei, hoc est, cum te populum meum de captiuitate Babylonica reduxero. Quasi dicat. Ante ne ponas, otio enim & pace carebis.

38 Messis. Multi malunt accipere messem metaphorice, vt non segetes, sed homines demeti intelligantur, vt quod de vastatione Babylonis scriptum est Ieremi. 51. Adhuc modicum, & veniet tempus messionis eius. Sed mihi non vsque adeo probatur, quoniam messem sibi ponere dicitur proprie, qui metit, non qui metitur, id est, qui alios occidunt, non qui ipsi occidūtur, quod magis Lxx. expressere vertētes, Incipe vindemiare tibi ipsi. Multo minus probo quod Ruffinus exponit: Tu quoque ò Iuda demeteris, cum captiuitas populi mei Israel conuertatur ad te, vt tu similiter capiaris. Etenim conuertere captiuitatem, vsu scripturæ nihil aliud est, quàm liberare à captiuitate, vt Psalm. 52. Cum conuerterit Deus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob, & lætabitur Israel. Psalm. 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati. (Conuertere captiuitatem.)

ALLEGORIA.

39 Vsque ad verba illa: Quid faciam tibi Ephraim, &c. quæ præcedunt fere allegorica expositione non indigent, cum ad Christum sensus referatur, in quem tendit allegoria. Possumus tamen ad Iudæos, qui Christi tempore conuersi sunt, hæc quoque accommodare: Venite, & reuertamur, &c. siue ad eos, qui quotidie conuertuntur, conuertenturque. Ipse nos prius abiecit, idem venientes ad se excipiet, & participes non faciet viuificationis, quam secundo die per mortem suam operatus est, & resurrectionis, quam tertio die resurgens effecit in spe in membris suis.

suis. Sine dubio admittet nos, & erit no
bis quasi diluculum, luce animas no-
stras implebit, & gratiæ suæ pluuia, do-
ctrinæque animas nostras fecundabit,
vt imber temporaneus, & serotinus.
Sed ad populum totum reuertitur, &
ait: *Quid faciam tibi Ephraim, &c.* Quid
faciam tibi, popule incredule, quid vl-
tra debui facere vineæ meæ, & non fe-
ci? Misericordia tua quasi nubes matu-
tina, misi ad te filium meum, initio cœ
pisti illi applaudere, mirabaris doctri-
nam eius, & videbatur tibi loqui quasi
potestatem habens, & non sicut scribæ
tui, & Pharisæi, stupebas in miraculis,
Luc.7. dicebas: Quia propheta magnus surre-
xit in nobis, & quia visitauit Dominus
plebem suam. Prodijsti obuiam venien
ti in Ierusalem, & clamasti, Oshanna
40 filio Dauid. * At cito ista tua misericor
dia, & beneficentia erga eum exaruit.
Sexto ab hinc die petijsti virum homi-
cidam donari tibi, auctorem verò vitæ
interemisti. Propter hoc ne in tua ob-
stinata incredulitate maneres, misi ad
te apostolos, & Euangelistas, & prophe
tas, & per eos te expolire nitebar, vt
aptus esses ædificio Ecclesiæ meæ, &
mala, quæ imminebant, tibi prænun-
tiaui, quantaque vastitas à Romanis im
penderet. Mittebam autem eos ad te
quasi morti destinatos, non enim fere-
bas increpātes, sed occidebas, sicut scri
Matth.23 ptum est: Ecce ego mitto ad vos pro-
phetas, & sapientes, & scribas, & ex il-
lis occidetis, & crucifigetis, & ex eis fla
gellabitis in synagogis vestris. Ideo tuū
supplicium omnibus manifestum erit,
relinquetur domus tua deserta, & om-
Eccle.30. nes videbunt te relictum esse à me. Ego
misericordiam à te exigebam, vt animę
tuæ misereris placens Deo, & laborū
filij mei, & apostolorum suorum, quos
pro te reducendo perferebant, & vt
veram cordis sanctitatem haberes: Tu
contra contemptis his omnibus, sacri-
ficijs & hostijs me prosequebaris, eaq;
41 tibi satis esse sola iudicabas. * Et cum
multo magis; quàm holocausta, ego
scientiam Dei optarem in te, id est, vt
filium meum agnosceres, & coleres: tu
Adā præuaricationem imitatus es, nec
patriarcharum pietatem æmulabaris,

A sed impietatem maiorum tuorum, qui
restiterunt Spiritui sancto, & occiderūt
eos, qui prænuntiabant de aduentu iu-
sti. Et Ierusalem, quæ solebat esse offi-
cina pietatis, propter sanguinem inno-
centis agni effusum, impie meruit capi,
& euerti à Romanis: plena enim erat
idolis, id est, cupiditatibus noxijs. Sa-
cerdotes impij persequebantur veros
Dei adoratores, & ad verum Dei tem-
plum, id est, ad Christum venire non
sinebant, quibus cum ciuitas deberet
repugnare, palam eorum sceleris parti
ceps effecta est, & cum illis regem, ac
B dominum suum crucifigendum expe-
tijt. Horrendum scelus vidi in domo
Israel, contaminati sunt principes, &
inuidia, atque odio in innocentem ex-
cœcati, protinusque totus populus in
eorum iuit sententiam, & temere corā
Pilato clamare cœpit, Crucifige, cruci
fige eum. O Iuda, ò infelix popule, ne
ponas messem tibi, id est, ne putes te
securitatem, & copiam bonorum, pa-
cemq; animi habiturum, donec te con
uertam: tunc habebis, interea in pau-
pertate, & in luctu sedebis.

TROPOLOGIA.

C Nihil prætermittit Deus, quod ad ho 42
minum salutem vtile fore videatur, sed
quos beneficijs non capit, supplicijs, & Deus sup
calamitatibus expugnat. *In tribulatione,* plicijs ho
inquit, *sua mane consurgent ad me.* Ma- mines ad-
gnum, & certum diuini amoris pignus, ducit ad
atque ijs concessum, quibus misericor- se.
diam suam nunquam defuturam polli-
cetur. Primum inquit. In æternum ser
uabo illi misericordiam meam, & testa-
mentum meū fidele ipsi. Deinde quo- Locus
niam peccata futura præuidebat: si au- Psal.88.
tem dereliquerint filij eius legem meā,
& in iudicijs meis non ambulauerint:
D Si iustitias meas profanauerint, & man
data mea non custodierint: visitabo in
virga iniquitates eorum, & in verberi-
bus peccata eorum. Misericordiam au-
tem meam non dispergam ab eo. Quid
est quod tot verbis dicit, quod paucissi-
mis satis dici poterat? Satis videbatur di
cere. Si dereliquerint legem meā: om-
nia enim scelera his verbis continētur:
addit tamen: Et in iudicijs meis nō am
bulauerint. Et quasi hoc satis non sit: Si

iustitias meas profanauerint, adhuc A
etiam: Et mandata mea non custodierint. Num inani verborum eorundem repetitione, quam Græci Battologiam dicunt, delectatur Spiritus sanctus? Nō sane: Sed solet verbis facta, quæ narrat, imitari, & ponere nobis ob oculos contentionem animi, feruoremq; eorũ, de quibus loquitur, vt Ioa. 1. Et confessus est, & nō negauit, & confessus est, Quia

Reg. Scriptura verbis facta interdum imitatur.

43 non sum ego Christus. Ter idem repetit, vt intelligamus Ioannem Baptistã non simpliciter negasse, sed magna asseueratione, & repetitione, & desiderio persuadendi se non esse Christum. B
Ac si diceret. Non sum Christus, nolite errare in re perspicua, longissime ab eo absum, nullo modo sum. Et Danie. 3. Tunc hi tres quasi ex vno ore laudabant, & glorificabant, & benedicebant Deum, id est, cum magno animi feruore, omnibus modis, omnibus verbis, quibus poterant Deum laudabant. Ita Dauid hac repetitione imitatur eorum inconstantiam, qui à Deo admoniti, aut beneficijs victi statuunt in posterũ non peccare, idque sæpe, & nihilominus sæpe redeunt ad peccata, & varijs modis peccant. Quasi dicat. Etiam si C
sæpe cadant, sæpe eos erigam, & bonitate, ac misericordia mea cum illorum inconstantia, atq; infirmitate certabo, virga eos percutiam, verberibus sanabo, non vincar à malo, sed vincam in
44 bono malum. * Quater dicit. Si peccauerint; quia in his electis non habet locum illa prophetica comminatio: Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor, nōn conuertam eum, nam etiam super quatuor conuertet eos, si forte admiserint. De quo suo loco, id est, in capit. 1. Hamos, dicemus. Post has tribulationes anima fidelis ait: D
lætati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti, annis, quibus vidimus mala Psal. 89. Vide etiam eos, qui ad Deũ accedunt, quocumq; tempore veniant, mane accedere. Sicut è contrario qui à Deo recedunt, vel à quibus Deus recedit, in tenebris, ac nocte recedunt. Nã vera lux animi Deus est, & tenebræ in eo non sunt vllæ, necesseque est, qui ab eo recedunt, in tenebris, & caligine

Mane ad Deum accedimus, nocte recedimus.

versari, sicut illi clarissima luce fruuntur, qui Deo proximi sunt, vt recte propheta monuerit: Accedite ad eum, & Psal. 33.
illuminamini, & facies vestræ non confundentur. Statim illuminabimini, non potest in obscuro esse, cui Sol propinquus est. Tunc facies vestræ non confundentur, quia lucem, quam quærebatis, inuenietis. Quocumque aliò vos vertatis, confundentur facies vestræ, non enim in lucem, sed in tenebras incidetis, vt illis contigit, qui à Deo per superbiam recedentes, & totos se sapienti e tradentes, lucemq; quærentes Rom. 1.
euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratũ est insipiens cor eorũ: dicentes. n. se esse sapientes, stulti facti sunt. Ita de Mane scriptũ est Exod. 16. Et mane videbitis gloriam Domini: & Ps. 89. Repleti sumus mane misericordia tua. Psal. 45. Adiuuabit eam Deus mane diluculo. Prou. 8. Et qui mane vigilant ad me, inuenient me. * Sanctæ mulieres ve 45
niunt ad monumentũ mane, orto iã sole, quia Deum quærebant, & scriptum est: Ego sum lux mũdi, qui sequitur me Ioan. 8.
non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Sed adhuc tamen erant tenebræ, quia licet amore accesserant, dubitatione tamen aliquantulũ accessus ille retardabatur. Contra de Iuda scriptum est: Cum ergo accepisset ille buccellã, exiuit continuo. Erat autem nox. Ioan. 13.
Sic sanctus Ioseph accepit puerum, & Matth. 2.
matrem eius nocte, & secessit in Ægyptũ. Nocte secedit, quia illi, quos deserit, in nocte, & tenebris relinquuntur.

Venite, reuertamur ad Dominum, &c. Charitas non æmulatur, non agit perperam, non quærit quæ sua sunt: mutuo se se hortantur, & socios ad Dei cultum quærunt. Qui lucem à Deo accepit, offerat eam sedentibus in tenebris, & vmbra mortis. Bona sæculi socios male patiuntur, diuisa enim minuũtur: bona cœlestia quo plures possident, eo sunt singulis gratiora. *Reuertamur ad Dominum*, vnusquisque enim nostrum declinauerat in viam suam, omnes nos sicut oues errraueramus, reuertamur ad ducem, & episcopum animarũ nostrarum. Nec nos mala deterreant, quæ passi sumus, non enim hostis vulnera,

sed patris verbera sunt. Ipse percussit, A
& sanabit. Ipse est medicus noster, ip-
se linteola vulneribus nostris inferet,
vt putridas carnes comedant, & puru-
Isa. 61. lentias extrahant. De eo scriptum est:
Euangelizare pauperibus misit me, sa-
Luc. 10. nare contritos corde. Ipse Samarita-
nus, qui appropians homini à latroni-
bus sauciato, alligauit vulnera eius.

46 Meditatio passionis Christi valde vtilis. *Viuificabit nos post duos dies.* Per me-
ditationem crucis, & passionis mirum
in modum homines viuificantur, sicut
per meditationem resurrectionis exci-
tantur in spem resurgendi, & vt iam
Deo viuant, & non sæculo. In passione B
charitas Christi ardentissima cernitur,
obedientia, patientia, humilitas, & de-
nique omnium virtutum absolutissi-
mum exemplar. Ibi vitia nostra agno-
scimus, teporem damnamus, & ad pul-
cherrima opera mirabiliter inflamma-
mur. Si volumus sacrificare Deo no-
stro cor contritum, & humiliatum, si
volumus sacrificare sacrificium iusti-
tiæ, & sperare in Domino, hos tres dies
noctu, diuque meditemur. Viam trium
dierum pergamus in solitudinem, re-
Exod. 5. cedamus à turba. Prohibebit Pharao,
obstabit Diabolus, sed instat nihilomi- C
nus sanctus Moyses: Deus Hebræorum
vocauit nos, vt eamus viam trium die-
rum in solitudinem, & sacrificemus
Domino Deo nostro, ne forte accidat
nobis pestis, aut gladius. Nam qui pas-
sionis Domini nostri obliuiscuntur, &
horum trium dierum, sæpe peste libi-
dinum, & vitiorum, gladioque crude-
lissimorum hostium, id est, tentationi-
bus absumuntur. Augustinus serm. 90.
de tempo. Non volebat princeps hu-
ius mundi exercitum Domini trium
dierum sacramenta cognoscere: illa
vtique sacramenta, de quibus prophe- D
ta dixit: *Viuificabit nos post duos dies.*
in die tertio suscitabit nos. Origenes
47 homil. 5. in Exod. * Hoc ergo erat tri-
duum, ad quod festinabat Moyses, &
contradicebat Pharao. Ille enim dice-
bat: Non eatis longius. Non permitte-
bat Pharao ad locum signorum venire
filios Israel, non permittebat eos in tan
tum proficere, vt possent tertij diei
mysterijs perfrui. Audi enim prophe-
tam, quid dicit: Resuscitabit nos Deus
post biduum, & in die tertia resurge-
mus, & viuemus in conspectu eius, &c.
Tertio dicit Origenes filios Israel ve-
nisse in locum signorum, id est, in Ethã:
primo enim die venerunt in Ramesses,
secundo in Soccoth, tertio in Etham.
Ibi enim traduntur signa, ibi primum
dicitur: Dominus autem præcedebat Exod. 13.
eos ad ostendendam viam per diem in
columna nubis, & per noctem in co-
lumna ignis, vt dux esset itineris vtro-
que tempore. Significat autem Etham,
Immaculatus, seu perfectus ero, aut
(vt ait Hieronymus in epistol. ad Fa-
biolam de quadraginta duabus mansio
nibus) fortitudinem, atque perfectio-
nem, non (vt putauit Origenes) Si-
gna eis. Et per horum mysteriorum
meditationem paulatim ita homines
commonentur, vt in omnibus se reli-
gionis, & virtutum ceterarum operi-
bus exerceant, & fortes, perfectique
reddantur. Quare merito sequitur: *Et
viuemus in conspectu eius, sciemus, seque-
murque vt cognoscamus Dominum.*

Quasi diluculum præparatus est egres- 48 Christus diluculũ animæ.
sus eius. Qui ad Christum veniunt, tũc
aperte sentiunt se omni tempore in te
nebris fuisse, quo sine eo fuerant. Vi-
dent esse diluculum, quod animas illu-
stret, cuius claritatem si admittant, ci-
to erit eis Sol, experienturque ex par-
te, quod est de tempore alio prædictũ
à sancto Malachia: Orietur vobis ti- Mal. 4.
mentibus nomen meum sol iustitiæ:
vbi, scilicet, plenius Dominum noue-
rint, & timuerint. Scriptum enim est: Prouer. 4.
Iustorum semita quasi lux splendens,
procedit, & crescit vsque ad perfectam
diem. Via impiorũ tenebrosa, nesciunt,
vbi corruant. Et quemadmodum post
noctem necesse est sequi auroram; ita
qui Christum toto corde quæsierint,
sine dubio inuenient, & optatæ lucis
splendore perfruentur.

Et veniet quasi imber nobis. Satis hoc Psal. 142. Deus imber animæ.
intelligit qui cum Dauide ex animo di
cit: Expandi manus meas ad te, anima
mea tanquam terra sine aqua tibi. Au-
gustinus ibi: complue, inquit, me ad fa-
ciendum fructum bonum. Dominus
enim dabit suauitatem, vt terra nostra

det

det fructum suum. Anima mea, velut terra sine aqua tibi, non mihi, sed tibi. Sitire tibi possum, me irrigare non possum. Cito exaudi me Domine, complue me, ne sim puluis, quem proijcit ventus à facie terræ. Abundat mare, inundat, copiosum est, fluctuat, sed ama
Gen. 1. rum est. Discreta est aqua, apparuit arida anima mea, irriga eam, quia velut
49 terra sine aqua tibi. His verbis vltimis, quæ ego postremo loco consulto posui, tametsi in Augustino postrema non sint, alludit sanctus pater, vt videmus, ad illud Genes. 1. Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum vnum, & appareat arida: & hoc videtur dicere. Non desunt mihi aquæ sub cœlo, quibus anima mea irrigari posse videatur: sunt. n. sub cęlo honores, opes, volupta tes variæ. Sed hæ aquæ amaræ sunt, quamuis dulces initio videantur sitien tibus; salsæ sunt; non fecunditatem ani mæ afferunt, sed sterilitatem. Ideo tu iussisti, vt congregarentur in locũ vnũ, & ab anima mea recederent, ecce appa ruit arida, & imbre tuo indiget, sine te germinare non potest.

Quid faciam tibi Ephraim. Non pos-
Deus paratus ad benefaciẽdum. sumus aduersus Deum queri, semper de vtilitatibus nostris cogitat, cum ad eam surgimus diluculo, cum eum quęrere incipimus, ostendit in cœlo nubẽ matutinam, quæ irrigationem ariditati animarum nostrarum pollicetur, iuxta
Psal 146. quod sanctus Propheta cecinit: Qui
Psal. 67. operit cœlum nubibus, & parat terræ pluuiam. Quam pluuiam? De qua alibi ait: Pluuiam voluntariam segregabis Deus hęreditati tuæ. Quid inde? Quod paulo ante dicebamus ex Augustino,
Psal. 84. quodque idem Dauid ait: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra no-
50 stra dabit fructum suum. * Nec spes sola erat, rorem mittere cœperat, quo internus concupiscentiæ calor refrigeraretur, & arida anima humectaretur. Sed nos has Dei misericordias peccatis nostris quasi magno aliquo ca-
Episcopi & Cõcionatores ferramenta Dei. lore consumimus, & euanescere sinimus.

Propter hoc dolaui in Prophetis. Pulchre admonentur sui officij concionatores, & episcopi, vt sciant se ferramen

A tum Dei esse debere ad duros, & lapideos homines tundendos, & expoliendos, vt iuxta quod Ecclesia canit: Tunsionibus expoliti lapides suis coaptentur locis per manum artificis. Multi Concionatores blandiloqui. subtilia, aut pulchra, audituque iucunda dicere malunt, quam vtilia, & quę peccantes mordeant, nequaquam Samaritano, qui Christum significat, similes, qui vulneribus infudit vinum, & oleũ. Si quid enim in deprauatos mores dicunt, molliti sunt sermones eorum super oleum, nec secare sciunt vnquam, aut vrere, sed leniter oleum infundere,
B qui fortasse non longe ab eo absunt, de quo Psal. 140. dictum est: oleum autem peccatoris non impinguet caput meũ. Non dolat per istos Dominus. Alij apti Duris verbis aliquãdo vtendum. ad dolationem videntur: at ita teneri sunt, & ad feriendũ timidi, vt non mallei ferrei videãtur ad conterendum petras, sed pinei, aut potius vitrei. Atque vtinam tales essent hominum mores, vt semper leniter agendum esset, sed quid illis facias, qui lapidei sunt, & nisi ferro poliri, & cædi non possunt? Vide etiam, necesse esse, vt ferramenti huius acies retundatur, ipsumque paulatim
C consumatur tundendo, & feriendo. Ne igitur querare, si laborandum sit, si valetudinem minui, si vires languescere videas, nec deficias, aut tibi molliter indulgeas. Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirent, & multam fiduciã in fide, quæ est in Christo Iesu. Imitare Paulum, qui ait: 2. Tim. 2.
Omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cum gloria cœlesti. & alibi. Propter quod non deficimus: sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur; tamen is qui intus est, renouatur de die in diem. Lege quæ se-
D quuntur. 2. Cor. 4. & 5. & illud. Sed & si immolor supra sacrificium, & obsequiũ fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. Philip. 2.

Quia misericordiam volui. Etsi in pec 51
catis essemus, per opera misericordiæ Misericordia magnam vim habet. possemus misericordiã impetrare, & ad pœnitentiam paulatim adduci, beati. n. misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Sed misericordiæ Matth. 5.

nostræ cito exarescunt quasi nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens. Ideo manēt peccata, nec delentur, mauult enim Deus misericordiã, quam sacrificium: & nos misericordiæ obliuiscimur tam erga alios, quam erga nosmetipsos, & sacrificiorũ multitudine quasi Deum, vincere, & expugnare nitimur. Multi templa, & monasteria ædificanr, vestes pretiosas, & ornamenta altarium magnifica offerunt, immo & sanctum, atque adorandum sacrificium pro se fieri sæpe iubent: de quibus interim illud capitis quinti rectissime dicitur: ***In gregibus*** suis, & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient, ablatus est ab eis. Quid ita? Nō sunt præclara isthæc, quæ commemorata sunt? Multum per omnem modum. Potest ne quicquam Deo gratius esse sacrificio corporis, & sanguinis vnigeniti filij sui? Nihil. Sed hæc quæ magna, & præclara sunt, tibi quidem magna, & præclara non erunt, si data opera in peccatis maneas, pœnitentiamque contemnas, & his vel sacrificijs, vel operibus solis Deum placandum putes. Vis hæc tibi maxime prodesse? conuertere ad Dominum in toto corde tuo, dele pœnitentia, & confessione, quæ commisisti, meliorem in posterum mentem indue. Aut si habes duritiam, & impœnitens cor, offerri iube salutarem hostiam, dona templis infer, subueni facultatibus tuis pauperibus, ieiuna, labora, vt Deus cor tuum emolliat, & ad pœnitentiam alliciat.

52 *Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum*. Dum ea facimus, quæ in alijs diuina sententia damnauit, quid aliud quam eorum damnationem quærimus, quorum volumus esse socij iniquitatum? Si in nefandorum hominum ciuitate Lot commorari voluisset, num pœnas, & ignes eorum effugisset? In synagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardescet ira. Cum autem sanctos viros imitari instituimus, in eorum rempublicam, communionemque transimus, & promissionum eorum participes efficimur. Quare præclare nos Ecclesiasticus admonet: In partes vade sæculi sancti, cum viuis, & dantibus confessionem Deo. Non demoreris in errore impiorum, &c. Ita quoque Ecclesia sanctis se prioribus adiungit cum ait: Communicantes, & memoriam venerantes in primis gloriosæ, semperque virginis Mariæ, &c.

Eccl. 16. 17

Eccl. 17.

Galaad ciuitas operantium idolum. Galaad tumulus testimonij est, quos ergo in Galaad significari putabimus, nisi qui in testimonium pacis, & fœderis positi sunt, id est, quos Deus magnis ingenij, & eruditionis dotibus ornauit, aut potentia, aut sacerdotij, aut Ecclesiasticæ dignitatis honore insigniuit? * Tumulus dicuntur, quia sublimiores ceteris sunt, & quot habent dotes, & dona, quasi tot habere lapides videntur. Positi autem sunt vt verbo, & exemplo testimonium de Dei iustitia, & bonitate, & sapientia reddant, ne homines constitutos sibi fines prætergrediantur, & initum cum Deo fœdus violent sicut apostolis dictum est: Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. In monte hoc sita erat vrbs Galaad, &, vt à Domino didicimus: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et quoniam in excelso loco positi sunt, latere non possunt, siue bene, siue male viuant. Atq; ita sicut vtiliores reipublicæ sunt, si boni sint, ita nihil illis nocentius, aut tetrius, si iustitiæ, & pietatis obliuiscantur. Vnde Gregorius homilia 17. in Euangel. Nullum autem, puto, fratres carissimi, ab alijs maius præiudicium, quàm à sacerdotibus tolerat Deus, quando eos, quos ad aliorum correctionem posuit, dare de se exempla prauitatis cernit, quando ipsi peccamus, qui compescere peccata debuimus, &c. Et quia sæpe fit, vt hi non solum idola colant, id est, honores, potestatem, voluptates, sed etiam suo exemplo quasi colenda ceteris proponanr, merito dicitur: ***Galaad ciuitas operantium idolum***. Et quia tantum facinus sine debito supplicio diu non erit, merito sequitur: ***Supplantata à sanguine***. Vindicabit enim Dominus sanguinem Iezra-

Eruditi, & sacerdotes positi vt testimonium de Deo reddant. 53

Act. 1.

Matth. 5.

Prauum exemplũ subliomiorum in Ecclesia quãtum noceat.

Iezrahel super domum Iehu, & sanguis animarum, quibus scandalo fuerunt, erit super eos, & super filios eorum.
54 * Quid enim aliud fuisse videntur, quã lattones sanguinem sitientes animarum? Et cum ipsi auctoritate, & potestate sua pollent, & deberent aliis obstare, qui interficiebant pergentes de Sichem in Ierusalem, id est, de bonis operibus (ita enim interpretatus est Hieron.) ad perfectiorem vitam, & ad veram Dei adorationem in spiritu, & veritate: adiuuerunt potius eorum iniquitatem, & participes impiorum consiliorum esse voluerunt.

In domo Israel vidi horrendum. Quantum in vtramque partem principum virorum exempla valeant, diximus capi. 1. num. 78. & 79. Atque ideo mirum est, cur propheta rem stupendam esse dicat, fornicantibus principibus contaminari populum: cum illud potius esset admiratione dignissimum, si secus eueniret, cũ semper cum suis principibus vulgus mutetur. Sed re vera merito miratur, tantam esse hominum vel cœcitatem, vel amentiam, vt prudẽtes, scientesq; contra salutem suam imitari velint, quod detestandum esse nõ ignorant, & sempiternarum calamitatum causam futuram verentur. Cœcitas magna malosimitantium.
55 * Quis tam amens est, vt in aperta, & certa pericula ruat, quod alios videat temere ruẽtes, ac non potius illorum furorem vel compescat si possit, vel, si non possit, misereatur, & doleat? Quid isti exẽplo suo faciunt? Probare videntur id, quod faciunt, & quasi docere malũ non esse, quod malum putabatur. Ego vero non probare videri, aut quasi docere volo, sed aperte laudare, quæ mala sunt, & in cœlum tollere, clamareq; errare omnes toto cœlo, qui non ita viuant, vt ipsi. Quid tum? Quod ego album esse video, nigrũ ne ideo existimare debeo, quod cœci, aut lippi nigrũ esse contendant? Ridebo potius eorum cœcitatem, & illis oculos, ac mentem bonam precabor. Si rectã viam noui optime, quæ me ducat, quo volo, quid mihi oberit clamor insanorum, qui alteram mihi, penitusque illi aduersam demonstrent?
56 * Quod si auctoritate duceris, & numero, isti dicũt, honores esse omni ratione quærendos, iniurias vlciscendas, voluptates sectandas: at apostoli docuerunt, hæc esse fugienda: martyres innumeri pro hac veritate certantes vitam amiserunt, infinitus prope sanctorum, doctissimorumque virorum numerus illa Diaboli, carnisque commenta damnarunt, denique Christus hoc docuit. Quid refert, si aliter perditi, & in perditionem mittentes iudicent? Quis cœcorum iudicium de coloribus, ebriorũ ve veritate quærat? Habes certam operum tuorum normam legem Dei, ad hanc omnia exige, quicquid ab hac deuiat, prauum, distortumque censeto. Quod si quis ita hebes sit, vt legẽ Dei ignoret, certe penes se legem habet non scriptam, sed natam, quam non ab alijs discere, sed in seipso audire satis sit. Hanc consulat, videbitq; vehemẽter desipere, quos ante sapere iudicabat.

Sed & Iuda pone in essem tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei. Cum te 57 Labor malorum inanis.
conuertero ad me, & factum in te fuerit illud magnæ felicitatis elogium: Super aquas refectionis educauit me, animam meam conuertit: tunc metes, tũc Psal. 22.
laborum fructus percipies, tunc habebis quod in horrea recondas. Nunc aras, & totus sudore diffluis, longique perit (vt ille ait) labor irritus anni, mandasti arenæ semina, vt est in prouerbio. Aut si non ita est, vide quid respondeas Paulo roganti: Quem ergo fructum habuistis in illis, in quibus nunc erubescitis? Rom. 6:
Nam finis illorum mors est. Quasi dicat: Non de fine illorum operũ rogo, id est, quem tandem exitum habeant, qui ita viuunt. Scio enim æternam mortẽ illis seruari. Nec quæro quid nunc post feruorem voluptatum sentiatis, scio enim pudere vos, quod talibus, tam fœdis, tamque momentaneis voluptatibus seruieritis. Illud rogo, quem tũc fructum habueritis tantorum laborum, quum maxime voti compotes videbamini? Argue, si potes, falsi sanctum Haggæum, qui ait: Et nunc hæc dicit Hagg. 1.
Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras. Seminastis multum, & intulistis parũ, comedistis, & non estis satiati, bibistis; & non estis

inebriati, operuistis vos, & non estis ca lefacti, & qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum. Au-
Hos. 10. diamus Hoseam nostrum: Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ. Conuertere ergo, o Iuda, & tunc pones messem tibi, captiuus metere tibi non potes.

CAPVT VII.

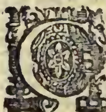

Vm sanare vellem Israel, reuelata est iniquitas Ephraim & malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium, & fur ingressus est spolians, latrunculus foris. Et ne forte dicant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circundederunt eos adinuentiones suæ, coram facie mea factæ sunt. In malitia sua lætificauerunt regem: & in mẽdacijs suis principes. Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus à coquente: quieuit paululum ciuitas à commixtione fermenti donec fermentaretur totum. Dies regis nostri, cœperunt principes furere à vino: extendit manum suam cum illusoribus. Quia applicauerunt quasi clibanum, cor suum, cum insidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammæ. Omnes calefacti sunt quasi clibanus, & deuorauerunt iudices suos: omnes reges eorum ceciderũt, D non est qui clamet in eis ad me. Ephraim in populis ipse commiscebatur. Ephraim factus est subcinericius panis, qui non reuersatur. Comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit: sed & cani effusi sunt in eo: & ipse ignorauit. Et humiliabitur

A *superbia Israel in facie eius: nec reuersi sunt ad Dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his. Et factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor: Aegyptum inuocabant, ad Assyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meũ: quasi volucrem cæli detraham eos, cædam eos secundum auditionem cœtus eorum. Væ eis, quoniam recesserunt*
B *à me: vastabuntur, quia præuaricati sunt in me: & ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. Et non clamauerunt ad me in corde suo, sad vlulabant in cubilibus suis: super triticum & vinum ruminabant, recesserunt à me. Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum: & in me cogitauerunt malitiam. Reuersi sunt, vt essent absq; iugo; facti sunt quasi arcus dolosus:*
C *cadent in gladio principes eorum à furore linguæ suæ. Ista subsannatio eorum in terra Aegypti.*

HISTORIA.

Cum sanare vellem Israel. Significat, 1
quam merito eis irascatur, & misericordiam deneget: Cum darem operam, inquit, vt sanaretur populus meus à prioribus idololatrijs, subito extitit Ieroboham de tribu Ephraim, qui vitulos aureos faceret, & eum vniuersa Samaria secuta est, & omnes operati sunt mendacium, id est, idola illa coluerunt, vt interpretatur Hieronymus. Possumus etiam interpretari: Recesserunt ab officio. Veritas enim, & mendacium vt in verbis, ita etiam in factis inuenitur. Veritas dicitur cum quisque facit, quod debet pro statu, & pro persona, quam gerit, id est, cum id præstat opere, quod eius vel status, vel persona pollicetur, hæc enim dicitur veritas, vt Ioan. 8. Ille homicida erat ab initio,

Veritas, & mendacium in factis.

&in

& in veritate non stetit, id est, non fecit quod angelo dignum erat, quod facere debuit qui tot donis præditus, & cōdecoratus à me fuerat. Ideo nos admonet Apostolus Eph. 4. veritatem autem facientes per omnia crescamus in ipso. E contrario mendacium facit, qui ab officio recedit, & à debito ac decoro personæ suæ, vt si sacerdos, aut episcopus vitam degant turpem, & vitijs deditam, ordinique ipsorum minime respondentem. Ierem. 8. A propheta vsque ad sacerdotē cuncti faciunt mendacium, & ibidem: Apprehenderunt mendacium, & noluerunt reuerti.

2 *Et fur ingressus est spolians, latrunculus foris*. Hoc est. Ex eo tempore patent prædæ, & incursionibus hostium, in magna tranquillitate victuri, si me non reliquissent. Fures enim, & latrunculos hostes assidue eorum fines populantes vocat, vt Ruffinus, Theodoretus, Theophylactusque interpretantur. Sed quoniam latrunculum foris venire dicit, intelligere videtur furē non alienum, aut foris venientem, sed domesticum, vt sensus sit: Ex eo tempore omnia sunt apud eos furtis plena, mutuis se se furtis expoliant, & præter hæc ab hostibus crebro venientibus diripiūtur: גדוד, pro quo hic Hieronymus vertit: Latrunculus, proprie militem expeditum significat, qui celeriter latrocinatur, prædaque capta recedit 4. Reg. 24. Immisitque ei Dominus latrunculos Chaldæorum, & latrunculos Syriæ, & latrunculos Moab, & latrunculos filiorum Ammon, immisitque eos in Iudā, vt disperderent eum iuxta verbum Domini. Et ibidem capit. 6. Et vltra non venerūt latrones Syriæ in Israel. Quos in his locis omnibus, & 4. Reg. 13. & Iob. 29. LXX. Semper vocant μονοζώνους: Ij sunt (auctore Suida) qui bello excellunt, & zona eximia à cæteris differunt, vel qui sub duce non sunt, sed sicut latrones grassantur. Sed & latronis nomen aptum est, vt enim scribit Varro libro sexto de lingua Latina Veteres latrones milites vocabāt. Et Sextus Pompeius lib. 10. latrones eos antiqui dicebant, qui conducti militabāt, ἀπὸ τῆς λατρείας, id est, à seruiēdo. Plautus in Milite videtur tempus esse, vt eamus ad forū, vt in tabulis, mihi quos consignaui hic heri latronibus, denumerem stipendium.

Latro.

3 *Et ne forte dicant in cordibus suis*. Ne dicant intra se me veterum peccatorū recordari; tantum ob ea, quæ ante paucos annos fecerunt, illos puniam, corā facie enim mea factæ sunt iniquitates eorum, id est, in conspectum meum venerunt, & coram me clamant, vt vindictam sumam, cum enim peccata parua, paucave sunt, dissimulat Deus quasi nō videat, sed cum numero, aut magnitudine creuerunt, tunc iam videre ea dicitur, quia punire decreuit. Itaque perinde est, ac si dicerent: Coram facie mea sunt, recte illas video. Hebræ. Coram facie mea היו, id est fuerūt. Adinuentiones autem vocat cogitationes, & studia eorum.

Quando videre dicatur Deus peccata.

In malitia sua lætificauerunt regem. Maluerunt regi suo Ieroboham gratificari, quam mihi, simul atque eos ad colendos aureos vitulos vocauit, assensi sunt, & malitia sua, id est, peccatis suis; siue (vt vertit Chaldæus) vanitatibus suis lætificauerunt regem, & principes, qui cum eo erant lætificauerunt mendacijs suis, id est, tam mendacio verborum, & adulationibus, cum execrari potius eorum impietatem debuissent, quàm mendacio factorum recedendo à veritate, & à pietate, qua Deum colere par erat.

4 *Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus à coquente*. Enarrat quæ tempore Ieroboham gesta sunt, cum ad vitulos adorandos populum exhortatus est, celeriterque exhortanti omnes acquieuerunt. Ita enim & postea ceteris regibus paruerunt, & eorum idola coluerunt. Explicat autem verbis fortibus, & mire rem exprimentibus, qua auiditate ad cultū idolorū transierint. Sumit ab adulteris similitudinem, qui libidine ardent, quasi clibanus à coquente succensus. Omnes, inquit, de adulterio cogitabāt, & à me ad idola transire moliebantur, flagrabantque cupiditatē idola colendi, sicut ardet clibanus succensus à coquente, succēderat eos Ieroboham. Ita Hieronym. & Cyrillus. Sed

addit

addit Cyrillus traditũ esse ab Hebræis, Ieroboham occulte quosdam subornasse, qui populo persuaderent expedire, vt vituli erigerentur, idque vt à rege peterent. Quod cum populo minime displicuisset, congregauit eos rex, & cultum vaccarum indixit, quem illi prospera regi acclamantes, lætique susceperunt.

5 *Quieuit paululum ciuitas.* Altera metaphora vtitur, vt docet Cyrillus. Farinæ subactæ solet paululum fermenti admisceri, quod tametsi parum est, paulatim totam farinam, & massam penetrat, & inficit. Quomodo dixit Apost. Galat. 5. Modicum Fermentum totam massam corrumpit? Ideo in malam partem aliquando fermentum accipitur, vt in his verbis videmus, & 1. Corinth. 5. Nescitis quia modicum fermẽtum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio. Ita Ieroboham cœperat populum fermentare, & corrumpere per intimos suos, deinde quieuit paulum, ne cogere videretur, aut nimium instare, sed illud fermentum paulatim totum populum corrupit, & omnes promptissimis animis regi paruerunt. Commistionem autem vocat fermentationem, id est, mistionem fermenti cum farina. In Hebræo est. Quieuit à ciuitate à commistione, id est: Quieuit rex à deprauatione ciuitatis, & idẽ est sensus. Quieuit ciuitas, rege videlicet tacente, & voluntatem suam dissimulante.

Fermentum.

6 *Dies regis nostri, cœperunt principes furere à vino.* Hieronymus: Obscurus locus, & attẽto lectoris sensu indigẽs, &c. Postquam populus vniuersus fermentatus est, vltro assensus est regi, & ad idololatriam exhortanti annuens acclamauit: Hic est dies festus Ieroboham regis nostri, quem ipse nobis constituit, vt in eo lætemur, & vitulos aureos adoremus. Principes autem Ieroboham hoc audientes cęperunt quasi ebrij insanire, & ad idola currere excitati, & lætificati (vt superius dixit) prompta illa populi acclamatione. Itaque furere à vino significat furere quasi à vino, sæpe enim notæ similitudinis, Quasi, Sicut, &c. omittuntur iuxta phrasin Hebræorum. Et cum ait: Dies regis nostri, mimesis est, id est imitatio verborum populi, quam sæpe vsurpat scriptura tacito eius nomine, cuius verba sunt, vt Psalm. 2. Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum, & in libro Ecclesiastæ sæpe.

Mimesis.

Extendit manum suam cum illusoribus. 7
Rex cum & populi fauorem, & principum apertam voluntatem cerneret, extendit manum suam cum illis, id est, libenter facere cœpit quod ipsi faciebant, id enim significat manum mittere ad aliquid, incipere opus illud. Vt Prouerb. vlt. Manum suam misit ad fortia. Act. 12. Misit Herodes rex manus, vt affligeret quosdam de Ecclesia. Illusor autem vsitatum in scriptura vocabulum, nec passim omnibus notum est, & multo, quàm videtur, fortiorem habet significationem cum pro לץ ponitur. Significat enim hæc vox apud Hebræos superbum, & nullius monitis acquiescentem, atque ita deprauatum, vt quasi pestis quædam omnes inficiat. Vt Psal. 1. Et in cathedra pestilentiæ non sedit, in Hebræo est, In cathedra לצים. Lxx. eleganter, In cathedra λοιμῶν, id est pestium, hoc est, hominum pestilentissimorum. De his dicitur Prouerb. 3. Abominatio domini est omnis illusor. & 2. Petr. 3. Venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, quorum mores, quales diximus, ibi descripsit & Iudas eisdem fere verbis in sua epistola. * Et quia multiplex malitia hoc nomine includitur, quę vno vocabulo exprimi non possit, Lxx. varijs pro tempore, & pro loco interpretati sunt, ex quibus plene tota eius vis innotescat, vt Prouer. 20. ἀκόλαστον οἶνος. Hieronymus. Luxuriosa res vinum, id est, vinum res est indomita, superba, nemini parẽs, temeraria. Interdum Malos vertunt, id est, κακούς. Quid sit vero κακὸς ex Cic. in 4. Tusc. discimus. Vitiutis contraria est vitiositas, sic enim malo, quàm malitiã appellare, quam Græci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiusdam vitij nomen est, vitiositas omnium. Cum ergo κακοὺς vertunt Lxx. omni vitiorum genere contaminatos intelligere debe-

Manũ extendere.

Illusor.

Locus. Psal. 1. Cathedra pestilẽtiæ

8

κακός.

debemus. Hieronymus ibi: Qui erudit derisorem. Interdum vertunt ὑπερηφάνους, id est, superbos, vt Prouer. 3. vbi nos habemus, Ipse deludet illusores. Quos imitati Petrus 1. epist. capit. 5. & Iacobus capit. 4. aiunt: Deus superbis resistit, & ex his videmus de quibus superbis loquatur. In nostro autem Propheta legimus לֹצְצִים quod idem est, & ab eadem radice, & Hieronymus more suo vertit: Cum illusoribus, Lxx. vero μετὰ λοιμῶν, id est; cum pestibus, vt in Psalm. 1. verterant: Meritoque nequissimos principes Ierobohami regis appellauit pestes, per quos populus corruptus, & infectus est. Irrisores autem, siue illusores dicuntur, quod superbissimi sint, & omnes præ se irrideant, nullique pareant, sed quidquid libet sequantur.

9 *Quia applicauerunt quasi clibanum cor suum.* Quia, more Hebræorum ornatus tantum causa ponitur, vt iterum capit. 10. dicemus, itaque nulla causa redditur, sed perinde est ac si diceret. Applicauerunt, &c. id est, Populus vniuersus, cum ei rex eius insidiaretur, certamque pestem meditaretur à vera religione eum abducēs ad idololatriam, tamen se facilem, beneuolumque præbuit, & prudens, ac sciens seduci voluit. Quod siquis, Quia, causam indicare velit, non multum repugnabo. Recte enim conuenit: Rex extendit manum suam cum illusoribus, quia vidit populi voluntatem libenter se decipi patientis.

Quia, redundat more Hebræorum.

Tota nocte dormiuit coquens eos. Cum primum Ieroboham nefaria consilia in animo versabat, metuebat ne aut vituli aurei illis non placerent, aut ad Roboham regem Iuda reuerti mallent. Sed postquam vidit eos vltro applicare cor suum, quasi clibanum succendendum, coxit eos, id est, magis magisque succendit, & abiecto illo metu quieuit, & tota nocte dormiuit, id est, omnino quieto, & imperturbato animo fuit, quali sunt qui tota nocte dormiunt. Nam qui timore, & cura solicitantur, sero admodum dormire possunt. Quale est illud:

Tota nocte dormire.

8. Æneid. *Cū pater in ripa, gelidiq; sub ætheris axe*
Aeneas tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramq; dedit per mēbra quietē.

Et Dauid Psalm. 131. cum se minime quieturum diceret, donec templū Deo ædificaretur, ait. Si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem, temporibus meis, 11
donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Contra pax pax magna animi, & securitas ita ostenditur: In pace in id ipsum dormiam, & Psal. 4.
requiescam, quoniam tu Domine, singulariter in spe constituisti me. Prouer. 3. Quiesces, & suauis erit somnus tuus.

Mane ipse succensus quasi ignis flamma. Post hæc, id est, hac securitate animatus, & audacior factus Ieroboham manifeste insaniam, & cupiditatem suā prodidit, sicut se prodit ignis, cum surgit in flammam, & quod cogitauerat præstitit, vitulosque aureos erexit, & adorauit. 10

Omnes calefacti sunt quasi clibanus. Illo regis exemplo multo magis populares succēsi sunt in insaniam idolorū.

Et deuorauerunt iudices suos. Ita vehementer insanierunt, vt post hæc omnes iudices, suos, id est, omnes principes viros, & magistratus meliora cogitantes, & ad Deum reuerti volentes in sententiam suam pertraxerint. Quod magis explicat cum addit: Omnes reges eorum ceciderunt (videlicet in eamdem idololatriam, siue in eamdem foueam,) non est, qui clamet in eis ad me, qui me inuocet, omnes idola inuocant. Sed cur pro Pertraxerunt in sententiam suam, dixit deuorauerunt? Hieronymus ita intellexit: Fecerunt vt à scelere deuorarentur. Cyrillus vero videtur omnino ad ignem referre, vt sit sensus, Ipsi succensi, & quasi ignis ardentes combusserunt iudices suos, omnēs, inquit, hoc pestifero igne arserunt. Proprium enim ignis est quæcumque occurrunt deuorare, & in se conuertere. 11

Tota hæc expositio ab initio capit. & veterum Hebræorum est, & Hieronymi, & Cyrilli, Theophylacti, Theodoreti, Ruffini, & Ruperti, vtriusque glossæ, & Lyrani, & fere recentiorum, quod ad eius substantiā attinet, nempe

loqui

loqui prophetam de rege Ierobohani, & de nefario eius consilio, quo populum ab auita religione ad vitulos aureos traduxit, & hac insana idolorum cupiditate succendit.

ALLEGORIA.

11 Cum verus medicus Dominus Iesus, de quo dictum erat cap. 6. Ipse percutiet, & sanabit nos, sanare vellet populum suum Israel, ad quẽ fuerat missus, (non enim venit, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel,) *reuelata est iniquitas Ephraim*, id est, pontificum, & Pharisæorum, & malitia Samariæ, populi, scilicet, illius qui dixerat: Quæ no
3. Reg. 12. bis pars in Dauid? (hoc est in Christo hoc) vel quæ hæreditas in filio Isai? Nec dixit ortam esse tunc iniquitatem, sed reuelatã esse; latebat. n. eorũ superbia, & vitiositas: Cum à Christo increparetur vt corrigeretur, tunc reuelata est, ita vt vel Pilatus ipse cognosceret præ inuidia eos insurrexisse in innocentem. Non placebat turpissimis hominibus pœnitentiæ magister, nec doctor veritatis mendacibus. Cœperunt acerbis odijs, calumnijsque insectari medicum suum, & præsentem veritatem negantes operatores mendacij facti sunt. *Ideo fur ingressus est spolians*: habebant enim in ipsa ciuitate seditiosos illos, de quibus multa Iosephus lib. 5. de bello Iudaic. cap. 1. & 2. & lib. 6. cap. 1. & lib. 7. ca. 14. Qui eam spoliauerunt, & perdiderunt, & foris venit exercitus Romanorum, qui solo tandem æquauit. De quo latrone eodem modo dictum accipimus Ierem. 18. Adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foueam, vt caperent me, & ante seditiosos habebat populus Pharisæos, & sacerdotes, qui deuorabant domos viduarum, & templo, aut sibi potius offerri iubebant à filijs ea, quorum ope leuanda erat egestas, & senectus paren-
12 tum. * Nec repetere opus est antiqua eorum peccata, qui semper Spiritui sancto restiterunt, & occiderunt eos, qui prænuntiabant aduentum iusti: tot, & tam grauia Christo ipso cernente admiserunt, vt vetera possint dari obliuioni. Hæc maxime ob oculos Dei posita erant, & eius iustitiam ad vindictam

A prouocabant, quæ in ipsum dominum prophetarum impie gessere. *Circumdederunt eos adinuentiones suæ, & cogitationes illæ*. Quid facimus, quia hic homo Ioan. 11.
multa signa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem, & iterum: Videtis, quia nihil Ioan. 12.
proficimus. Ecce mundus totus post eum abijt. *In malitia sua*, persequendo seruatorem, & quærendo occidere, *Lætificauerunt regem*. Quem regem, nisi cui illi maxime seruire voluerunt, id est, diabolum? Nec mirum est si hoc di-
B camus, cum scriptum sit: A quo enim 2. Pet. 2.
quis superatus est, huius & seruus est: & recte dici possit eorum rex, qui pater dicitur. vos (inquit Christus) ex patre diabolo estis. Denique Iob ait: Ipse est Iob 41.
rex super vniuersos filios superbię. * Et 13
sicut diabolum lætificauerunt malitia sua, ita mendacijs, & adulationibus suis lætificauerunt principes sacerdotum, & Pharisæos. Nam fuisse etiam in turba Iudæorum multos, qui Domino detraherent, & male vellent, illud indicat Ioan. 7. Et murmur multum erat in turba de eo: quidam enim dicebant:
C Quia bonus est, alij autem, Non, sed seducit turbas. Et paulo post: Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmoniũ habes, quis te quærit interficere? & postea: Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. Omnes erant *adulterantes*, *& quasi clibanus succensus* à diabolo coquente, & intus acutis stimulis ad facinus nefarium incitante. *Quieuit paululum ciuitas à commistione fermenti*, principio enim Pharisæos, & sacerdotes nõ ita vehementer diabolus ad necẽ Chri-
D sti commouebat, *donec fermentaretur totum*. id est, donec magna pars populi opera potentiorum in odium Christi verteretur, & principibus magis assentiretur. Inde legimus sæpe voluisse eos apprehendere Dominum, sed timuisse plebem, aut turbam, non dum, scilicet, erat fermentatum totum. * Sed vbi 14
magna populi pars studium suum declarauit in pontifices, & Pharisæos, & non tam vocibus, quam re ipsa cœpit diaboli

boli

boli monitis acquiescere, & illi se subdere, tunc principes cœperunt *furere quasi à vino*, & lætari, & cogitauerunt vt interficerent eum pleno, deliberatoque consilio. Tunc diabolus iuuare vehementius cœpit consilium illorum principum illusorum, corruptorumq; populi. Nam populus idem magis odiũ suum in Christum, & beneuolentiam in pontifices in horas declarabat, & insidianti diabolo se facilem, parentemque præbebat. Igitur diabolus, qui non nihil ante metuebat, cœpit securus esse, & magis eos incendere, donec tandem apertissime malitiam suam prodidit, & eo rem produxit, vt sicut scribit Ioan. cap. 11. mandatum darent pontifices, & Pharisæi, vt si quis cognouerit vbi sit Iesus, indicet, vt apprehendant eum. Cum autem populus esset calefactus, & ita hac insana cupiditate succensus, *deuorauit iudices suos*, id est, confirmauit in scelere principes suos, & si qui forte erant ex iudicibus, aut sacerdotibus minus male in Christum affecti, penitus in suam pertraxit sententiam. Adeo vt qui postea cõsecuti sunt principes, & reges, vt Herodes, & Agrippa omnes in eandem malitiam ceciderint, & in eandem infidelitatem, nec tot miraculis postea conuersi fuerint ad Christum inuocandum.

TROPOLOGIA.

15 *Cum sanare vellem Israel.* Quod Dominus queritur, sæpe fieri videmus. Diabolus varijs morbis, id est, varijs peccatis sanitatem populi Dei inuadit, ægrotare illum, ac perire cupiens: & cũ Deus sanare vult per salutares conciones, per studium pœnitentiæ, & bonorum operum, per vsum sacramentorũ: *reuelatur iniquitas Ephraim*, existit impius rex Ieroboham, qui vitulos aureos colere suadeat. Consurgit in medicinam Dei diabolus, commouet principes, *reuelatur malitia Samariæ*, id est, multorum, qui legem Dei tenere se dicunt, & semen sanctum, id est, Christianos se esse gloriantur, & tamen vitulos aureos adorant, hoc est, primos honores, diuitias, voluptates, turpem, mollemque vitam. Ita multi hæretici prodierunt, & synceritatem fidei vi-

Diabolus per suos impedire conatur medicinã Dei.

A bium, ac prouinciarum contaminauerunt operantes mendacium, & dictis, factisque mentientes. Sed & in ecclesia quàm multa dicuntur à quibusdam in maximum diuinæ bonitatis medicamentum, id est, in vsum frequentem sacramentorum? Quid est homo, aut quæ eius firmitas, si diuinæ virtutis expers sit? aut quomodo eius melius particeps erit, quam si sæpe, sancteque sacramentorum particeps sit? Si qui audacius, atque indignius accedant, corripiantur sane, sed homines, non sacramenta; ne Deo sanare volente Israel B reueletur iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ. Ita enim hominibus diuina virtute destitutis ingredietur *fur spolians*, id est, domestica vitia tacite irrepent, gula, libido, auaritia, ambitio, superbia & animã spoliabunt, *Et latrunculus foris*, id est, ea etiam quæ non tã domestica esse, quam extrinsecus aduenire videntur, vt odia, inimicitiæ, contentiones, inuidiæ, scandala, homicidia.

Vsus frequens Sacramẽtorũ à multis irrisus.

16 *Et ne forte dicant, &c.* Infelix anima, quæ vetera peccata nouis quotidie cumulat, & cum priora pœnitentia regere deberet, vt beatitudinem illam assequeretur: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum; ita posterioribus detegit, vt Dei oculis diu dissimulantis non solum pateat, sed iram etiam prouocent, & clament quasi sanguis Habelis. Ita de Niniue, inquit: Quia ascendit malitia eius coram me. Psal. 31. Ionæ. 1

C

In malitia sua lætificauerunt regem. Indignum plane facinus, vt regibus, aut principibus placeas, Deo displicere velle, qui rex regum est, & Dominus D dominantium. Quare merito sequitur: *Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus à coquente.* De quo Origenes homil. 5. in Leuiticum: Cor hominis, inquit, clibanus est. Illud autem cor si vitia succenderint, vel libido inflammauerit, non coquet, sed exuret. Si vero ille id succenderit, qui dixit: Ignem veni mittere in terram, panem scripturarum diuinarum, & sermonũ Dei, quos in corde suscipio, non exuro ad perditionem,

tionem, sed coquo ad sacrificium, &c. A

17 * Præterea, cor malum rectè dicitur clibanus à coquēte succensus, sicut enim clibanus à coquente succenditur, ignisque è clibano non egreditur, sed intra ipsum voluitur, cumque omni ex parte calefacit, & denigrat: ita carnale cor igne malarum cogitationum, & cupiditatibus Diabolus incendit, & intus ignis ille voluitur, & ad impietatis opera illud præparat, ac deturpat, & propter ardorem diuinæ indignationi, vindictæque exponit, de qua Psal. 7. scriptū est: Arcum suum tetendit, & parauit illum. Et in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit. B Quam vero fœdum, quam atrum, quam Deo ingratum est cor, quod huiusmodi succensio denigrauit? Denigrata est (inquit) super carbones facies eorum, & non sunt cogniti in plateis. In plateas multitudo hominum conuenit, ibi à nemine sunt cogniti, tanta est vitæ, morumque in peius mutatio, ita peccatum deprauauit naturam, vt alteri esse videantur. Quid mirum, si in tanta mutatione dicat Deus: Numquid non vt filij Æthiopum vos estis mihi filij Israel? Eratis filij Israel, filij sancti patriarchæ, nūc vt filij Æthiopum estis, dedi vobis nobilitatem sanctorum, vos vitio vestro degenerastis in Æthiopes, & quoniam ita mutati sunt, nec Christus agnoscere eos vult. Tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.

Cor malū Clibanus succensus dicitur.

Peccatores nigri. Thren. 4.

Hamos 9.

Matth. 7.

18 *Quieuit paululum ciuitas à commistione fermenti.* Antiqui tentatoris aperit artes. Incipit sinceritatem animæ fermento malitiæ suæ corrumpere, id est, tentatione, quæ nō magni facienda primò videtur, deinde quiescit paululū ab anima illa, ne nimis violētus, ne nimis D vrgere videatur, ne medicamentum quasi graui morbo quæratur, ne anima timidior prospiciens sibi occasionibus peccati se subtrahat. Sed quamdiu hoc? Donec fermentetur totum, donec lues illa neglecta, & illud venenum sensim se se per animam diffundat, & totam occupet, iamq; cogitationes illas blande admittat, & manus victa det, ac tandem sine metu, & sine dolore clamet,

Diabolus paulatim tentans.

Dies regis nostri. Hoc est, Dies festus est, adolescentiæ tempus est, hilarem vitā agere licet, morem geramus Diabolo, adolescentiæ, cupiditati: Tunc principes ministri Diaboli, qui eius perniciē quærebant, exultant, & furunt quasi ebrij, quasi victores capta præda, & in maiora peccata eam alliciunt, adiuuat hos illusores Diabolus, quoniam videt infelicem animā nec timere, nec agnoscere insidias, sed sequi eos, quasi bouē ductum ad victimam, & quasi agnum lasciuientem. *Tota nocte dormit* securus, 19
nec timet iam recessuram, quam videt æstuare cupiditatibus, & succendi, malitiamque suam in apertum profert, & in grauiora in dies peccata, atque in miserrimam obstinationem præcipitat. Atque ita ardet, vt quasi ignis quæcumque inuenit deuoret, & in sui similitudinem transferat, adeo vt nec iudices suos vereatur aggredi, id est, viros bonos, quos vereri solebat, & duces aliorum inficiat. Iudices voco viros spirituales, de quibus Apostolus: Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur. Reges autem, qui regnū animæ suæ tenebant, & prauis cupiditatibus imperabant, quos interdum ita huiusmodi pestes corrumpunt, vt veteri sua dignitate decidant, & viles peccando fiant, & non sit in eis qui clamet ad Dominum.

1. Cor. 2.

HISTORIA.

Ephraim in populis ipse commiscebatur. Factus est sicut ceteri populi quibuscum amicitiam inierat, & qui Dominum non cognoscebant. Imitabatur eorum mores, & idololatriam. Psalm. 105. Et commisti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum, & factum est illis in scandalum.

Ephraim factus est subcineritius panis. 20
Hieronymus: Hoc est, non agit pœnitentiam. Comederunt Assyrij atque Chaldæi fortitudinē eius, & quidquid virium habere poterat, deuorauerunt. Tantæque vecordiæ fuit, vt deuoratū se esse nesciret, aut certe ignoraret causam, propter quam fuisset deuorantibus traditus. Denique vsque ad senectutem, id est, vsque ad vltimam captiuitatem

nitatem in cœpto errore permãſit, &c. Itaq; Hieronymus: *Qui non reuerſatur*, explanat: Non agit pœnitentiam, non mutatur, quod etiam placuit Lyrano. Sed ita quoque intelligendum eſt, Paulatim, & quaſi inſenſibiliter exurebatur, & conſumebatur, ſicut panis, qui non mutatur, nec voluitur. Ita Cyrillus, Theophylactus, Theodoretus, & Chaldæus, cuius hæc verba ſunt: Similis eſt domus Ephraim ſubcineritio pani, qui antequam verſetur, comeditur, ſiue abſumitur. Diripuerũt populi ſubſtantias eorum, & ipſi non norunt formidare à facie mea. Infirmitas etiamnũ aſſecuta eſt eos, & non intelligunt. Alienos autem vocat Aſſyrios, qui eius vires, & potentiam paulatim conſumebant. *Et ipſe neſciuit*, id eſt, Non conſiderabat, non attendebat.

Sed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe ignorauit, id eſt. Iam captiuitati proximus eſt, vt homo plenus canis morti, iuxta illud Hebr. 8. Quod antiquatur, & ſeneſcit, prope interitum eſt: & tamẽ nec videt hoc, nec ſentit.

21 *Et humiliabitur ſuperbia Iſrael*. Hæc iam expoſuimus cap. 5. num. 11. eadem enim verba ſunt in vtroque loco tam in Hebr. quàm apud LXX. Quod autem ibi dixit: Et reſpondebit; hic autem: Et humiliabitur, non eſt quod nos moretur; nam verbum Hebr. ענה, vtrumque ſignificat, & vtraque ſignificatio vtrique loco conuenit. Vnde & Hieronymus ibi in commentario expoſuit, Humiliabitur.

Nec reuerſi ſunt ad Dominum Deum ſuum. Cum tanta mala inſtarent, nunquam reuerſi ſunt ad Deum, ita enim poſſent liberari.

ALLEGORIA.

Ephraim, populus qui receſſit à domo Dauid, id eſt, Iudæi à Chriſto recedentes, *Commiſcebantur inter gentes*, mores gentium didicerunt, & ſe totos auaritiæ, atque ambitioni dediderunt, vt gentes, quæ ignorãt Deum. Atque ideo *Factus eſt quaſi ſubcineritius panis*, totus cinere opertus, id eſt, curis rerum ſæcularium, & igne inuidiæ, & maleuolentiæ. Noluit verſari, noluit ad pœnitentiam verti, ſicut hodie quoque minime

A reuerſatur. Ita igne illo paulatim exuri, conſumiq; cœpit, vt & pœnitus excæcatus ſit, & alieni, id eſt, Romani conſumpſerint robur eius, quotidie enim infirmior erat, & pauperior, deuorabatur à Romanis præſidibus, & militibus, & neſciebat ſe ſcelere ſuo mala illa pati, quod Dominum gloriæ crucifixiſſet. *Effundebantur ſuper eum cani*, appropinquabat extrema captiuitas, & vaſtitas, nec tamen attendebat. Humilianda erat eius ſuperbia, & extremo ſupplicio punienda, vt prædictum à Domino fuerat, nec vnquam ad Deum reuerti

B voluit, vt fugeret venturam iram, ſed in odio Chriſti, & execrabili ſua incredulitate pertinaciter hærebat.

TROPOLOGIA.

Populus Dei non miſcetur cum populis, ſolus habitat, ne alienigenarum moribus corrumpatur. Sicut Num. 23. ſcriptum eſt: Populus ſolus habitabit, & inter gentes nõ reputabitur. Et Moyſes, inquit, in benedictionibus: Habitabit Iſrael confidenter, & ſolus, & quãuis vitari non poſſit quin corpore habitet inter gentes, id eſt, inter homines 22 Deut. 33.

C more gentium viuentes (alioqui oportebat eum de hoc mundo exire, vt ait Apoſtolus) & inter ciues Babylonis verſentur quoque ciues Ieruſalem; tamen plurimum ſtudijs differunt, & magna eſt voluntatum ſeparatio. Semper enim vocem illam clamantem audiũt: O, o fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus, & iterum: O Sion fuge, quæ habitas apud filiã Babylonis. Quare iure nunc reprehenditur Ephraim, quod commiſtus ſit inter populos, qui mores gentiũ imitatur, & non tã corpore, quã voluntate cum illis coniungitur. Hinc 1. Cor. 5. Zach. 2.

D mala, quæ patiuntur peccatores, cordis ariditas, amor præſentis ſæculi, odium futuri, induratio, excæcatio. Hinc factus eſt Ephraim quaſi panis ſubcineritius, qui non reuerſatur. Obliuiſcitur pœnitentiæ, intereaque ardens cupiditatum ſæcularium ignis eum arefacit, & adurit, & exedit, Greg. 11. mor. ca. 7. Panis ſubcineritius ſuper ſe cinerẽ portãs partem mundiorem deorſum premit, partemq; ſuperiorem tanto ſordidiorẽ habet, quanto in ea cinerẽ tolerat. Mens Vnde mala omnia peccatori.

itaque,

itaque, quæ terrena cogitat, quid super se aliud, quam cineris molem portat? Sed si reuersari voluerit, mundam faciem, quam deorsum presserat, superius reducit, cum cinerem, quem portabat,
23 excusserit. * Vide etiam 32. Mor. capit. 8. Idem in 34. Mor. cap. 2. in illud Iob. 40. quod de Diabolo dicitur: Et faciē eius præcedet egestas: docet quid sit: Comederunt alieni robur eius. Alieni quippe (inquit.) intelligi apostatæ angeli solent, qui robur comedunt, dum virtutem mentis peruertendo consumunt. Quod Ephraim & pertulit, & nesciuit, quia in tentatione malignorum spirituum & robur animæ perdidit, & hoc ipsum quia perdiderit, non intellexit. Leuiathan ergo faciem egestas antecedit, quia negligentium mentes ante tentando spoliat, quam eius insidias is, qui tentatur, agnoscat. Ceterum quod ait: *Et humiliabitur superbia Israel in facie eius*, cap. 5. exposuimus num. 18. Non est autem omittendum quod sequitur: *Nec reuersi sunt ad Dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his.* quasi dicat: Si non amore, certe necessitate me quærere debuerunt. Quis est, qui si mergi se videat, opem sociorum, aut inimicorum etiam, si amici non adsint, non imploret? *In omnibus his*, emphasin habet, in tantis miserijs, quibus vndique septi erant, tot peccatorum pondere grauati, compedibus, manicisque constricti, in potestate crudelissimorum hostium non sunt reuersi ad Dominum Deum suum. Ac si dicat, Deum habebant, à quo possent liberari, non alienum, sed suum, qui inuocatus exaudiret, qui rogatus placaretur, qui inclamatus liberaret, & non quæsierunt eum in omnibus his.

Alieni qui dicantur.

HISTORIA.

24 *Et factus est Ephraim quasi columba seducta.* Pro Seducta in Heb. est פּוֹתָה, de quo multa diximus cap. 2. nu. 79. & 80. quæ in hunc locum valeant. Alijs verbis notat stultitiam & vecordiam Ephraim, quod omnino similis sit columbæ seductæ, siue insipienti, & stultæ: ceteræ enim aues pugnant, & pullos defendunt, sola columba ablatos pullos non dolet, non requirit. Ita Ephraim vastatum per partes populum non sentit, sed negligens est salutis suæ. Ita Hieronymus: Sed adnotant Euthymius, & Theophylactus in Matth. capit. 10. columbas, & si pullis orbentur, nihilominus ad eosdem dominos, & ad easdem ædes redire. Ita Ephraim redibat, & opem ab illis petebat, à quibus læsus, & spoliatus fuerat. Ex quo intelligimus illud Matthæi 10 Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ, vt, scilicet, nemini noceamus, nec memores simus iniuriarum, sed placidi ad eos redeamus, à quibus læsi, vexatique fueramus. Habet hoc etiam columba; vt sicut volatu velocissima, sic corde tardissima sit, nec magnopere aucupem retia tendentem aut videre, aut vitare curet, sed quodam modo sponte sua incidere in retia videatur. Sic Ephraim toties admonitus vt à gentium vicinarum commercio, & consuetudine caueret, vltro ad eas ibat, & quasi se in laqueos inijciebat.

Columbę stultitia.

Locus Matth. 10

Non habens cor. Cor pro voluntate sæpe accipitur, vt Act. 13. Inueni Dauid filium Iessè, virum secundum cor meum. 1. Reg. 13. Quæsiuit sibi Dominus virum iuxta cor suum. Interdum capitur pro mente, vt Ierem. 5. Audi popule stulte, qui non habes cor. & 3. Reg. 3. Dabis ergo seruo tuo cor docile, vt populum tuum iudicare possit. Vtrumque Latinis in vsu est, dicunt enim: 25

25 Cor.

—— cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerisque intendere neruos.

Virg. 9. Æneid.

Et à corde pro mente dicti sunt vecordes, & excordes, & contra cordati, vt in prima Tuscu. auctor est Cicero, & Nasica ille sapiens dictus est corculum, quo modo Hieronymus in Matth. 10. Lebbæum (quod nomen à corde ducitur) interpretatur corculum. Dicitur ergo Ephraim non habens cor, id est, stultus.

Aegyptum inuocabant, & ad Assyrios abierunt. Hieronymus ita accipit. Precabantur auxilium Ægyptiorum, & tamen ab Assyrijs captiui ducentur. Et Chaldæus: Ad Ægyptum accesserunt,

in Assur

in Assur migrauerunt, id est, migrabunt captiui, hoc enim indicat verbum גלו, quod captiuorum esse solet. Sed optime etiam intelligimus eos reprehendi, quod auxilium non à Deo, sed ab Ægyptijs, Assyrijsque petierint, quod Deo ingratissimum fuit, vt placuit Theodoreto. Ab Assyrijs quidem petierunt sub Manahem rege. 4. Reg. 15. ab Ægyptijs sub Hosee rege. 4. Reg. 17.

26 *Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum.* Cum profecti fuerint ad Ægyptios, adducam ego Assyrios, qui eos capient, & erunt mihi quasi rete ad capiendum eos. Ita factum videmus 4. Reg. 17. Cumque deprehendisset rex Assyriorum Hosee, quod rebellare nitens misisset nuntios ad Sua regem Ægypti, ne præstaret tributa regi Assyriorum, sicut singulis annis solitus erat, obsedit eum, & vinctum misit in carcerem. Peruagatusque est omnẽ terram, & ascendens Samariam obsedit eam tribus annis. Anno autem nono Hosee cepit rex Assyriorum Samariã, & transtulit Israel in Assyrios, &c. Ideo addit propheta: Et quasi volucrem cœli detraham eos, aut, vt est in Hebræ. & idem est, Descendere eos faciam, id est, & si in loca munitissima fugiant (ascenderunt enim Samariam vrbem fortissimam) inde eos deducam, sicut aues confugere solent ad altas arbores vitandi periculi causa, & tamen arte aucupis capiuntur.

Cadã illos secundũ auditionẽ cœtus eorũ. Puniam eos ijs pœnis, quas in cœtu, & in congregatione sua audierunt, id est, quas vniuerso Israeli prænũtiauit Moyses olim, vt videmus Deut. 27. & 28.

27 *Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia.* Liberaui eos de Ægyptiaca seruitute, & locuti sunt mendacium contra me dicentes de idolis: Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti Exo. 32. Ita Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Theophylactus Lyranus, quamuis Theodoretus mendacia refert ad illud Psal. 77. Et male locuti sunt de Deo, dixerunt: Numquid poterit Deus parare mensam in deserto? Theophylactus ad vtrumque. Possumus etiam (quoniam initio capitis dixerat se nolle vetera recordari) simpliciter exponere; Ego sæpe eos liberaui, nec tamen salutem suam mihi acceptã retulerunt, sed idolis. Vnde sequitur.

Et non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis. Cum calamitatibus premebantur, non me inuocabant, sed ad idola vlulabant. Hieronymus: Pulchre cantica idolis seruientium non carmina in Deum, sed vlulatum appellat. Ita etiam vlulatum interpretãtur Theophylactus & Theodoretus: vlulatum autem dicit, eo quod non suaue carmen, sed incondita, & tumultuaria vociferatio esset. Solebant enim (inquit Theophylactus) idolorũ cultores furijs agitati vlulare: verum quoniam non dicit, In templis idolorum, sed in cubilibus suis, recte interpretari possumus, cũ essent in miserijs non clamabant ad me, qui possem auxiliari, sed mœsti in cubilibus suis sedentes flebant, & muliebriter eiulabãt, quasi Deũ non haberent, à quo possent leuari.

Super triticum, & vinum ruminabant, & recesserunt à me. Hieronymus hoc putat dici, eos recessisse à Deo propter abundantiam tritici, & vini, vt de Sodomis testatur Ezec. cap. 16. Nec dixit, inquit, comedebant, sed Ruminabant, vt eos iumentis similes ostenderet. Ita fere etiam Chaldæus: Præ vbertate tritici, & vini, quæ collegerunt, rebellauerunt in verbũ meũ. Sed illud est in Hieronymi interpretatione difficillimum, quod pro Ruminabant est in Hebræo. יתגררו quod nõ solum recentiores interpretes vertunt, congregabuntur, sed etiam Chaldæus videtur ita intellexisse. Nihilo secius dubitandum non est optime vertisse Hieronymum, quoniã גרר, quod ex duplicatis verbis est, significat etiam ruminare, à גרון id est, à gutture, quod cibus ruminandus a ventre per guttur ad os reducatur. Dupliciter igitur hunc locum explanamus, primo ita vt Hier. explanauit. Secũdo vt Lxx. Super tritico, & vino concidebantur, siue cõcidebant se, hoc est cultris, & lanceolis præ dolore se concidebant, vt de sacerdotibus Bahalis legimus 3. Re. 18. Cyrillus: Secari autẽ in vino, & frumẽto significat eos gratias agere idolis pro

copia frugum, veluti sacrificantes sanguine ipsis dæmonibus.

29 *Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum.* Cyrillus ita exponit: Cũ nihil ante à brutis differrẽt, docui eos per legem viam iustitiæ, ita vt ipsi se beatos prædicarent, quod voluntatem meam nossent. Præterea fortissimos eos reddidi, vt tot tamque robustas gentes sine labore vincerent.

Et in me cogitauerunt malitiam. Pro his beneficijs tantum cogitant, quomodo me peccando irritent.

* *Reuersi sunt vt essent absque iugo.* Hieronymus: Reuersi sunt in pristinum statum, vt absq; iugo, & frænis deferrẽtur per præcipitia. Hoc est, Reuersi sunt in eum statum, in quo erant, cum legem non habebant. Non magis operà legis faciunt, quàm cum legem non dũ habebant. Noui interpretes à nostra translatione inmerito recedunt, vertentes: Reuersi sunt, sed non ad, quasi vllus vnquam ita locutus sit. Quare non nulli ne inperfecta penderet oratio, addiderunt è suo Altissimũ, vt Pagninus, Isidorus Clarius, Vatablus. Sed si voluissent paululum animum aduertere, facile vidissent viri docti retinendam esse veterem translationem, nec scribendũ esse על, vt Iudæi recentiores scripsere, sed על, quod iugũ significat, vt Gene. 27. Tempusque veniet, cum excutias, & soluas iugum eius de ceruicibus tuis.

30 * In Hebr. ergo breuissime pro more illius gentis scriptum est, ישובו לא על vt nos dicimus esse scribendum legendo in extrema dictione vocalem o, non a, vt recentiores Iudæi, qui scripturæ prophetarum vocales ipsi pro arbitratu sæpe addiderunt, quod significat, Reuersi sunt non iugum, id est, Reuersi sunt, vt sint absque iugo. Quomodo omnino Chaldæus intellexit, vertit enim, Auersi sunt, vt deficerent à lege. LXX. more suo sensum potius, quam verba reddentes: Conuersi sunt in vanum, id est, in vanitates, & in bona huius sæculi, quod est, Recesserunt à Deo, siue à lege, & quidem in Hebr. futurum est, sed positum pro præterito, ideo cum omnibus interpretibus diximus, Reuersi sunt.

A *Facti sunt quasi arcus dolosus.* Hieronymus. Mutati sunt in arcum dolosum, vt quos Dominus contra aduersarios intenderat, ipsi contra suum Dominũ verterent, & mitterent aduersus eum blasphemiarũ sagittas, &c. Eodem modo dictum videtur Psal. 77. Et auertetunt se, & non seruauerunt pactum, quemadmodum patres eorum conuersi sunt in arcum prauum. vel simpliciter exponere possumus: Non fecerunt quod volebam, sicut qui prauum habet arcum alio mittere vul sagittam, & alio
ab arcu mittitur. * Cyrillus: Alij inter- 31
B pretati sunt. Vt arcus conuersus, ac si diceret: Qui armare debebant se aduersus hostes suos, aduersus se armati sũt, hoc enim faciunt, qui Deum offendũt. Aut sic. Tetendit Deus Israelem pugnans cum tyrannide diaboli tamquã proprium arcum aduersus idololatriã, quæ vniuersum mundum occupauerat exceptis Israelitis: verũ conuersi sunt in contrarium.

Cadent in gladio principes eorum à furore linguæ suæ. Hieronymus: Principes eorum, qui infelicem populum deceperunt, cadent propter furorem linguę
C suæ, quod vitulos aureos deos appellare sunt ausi. LXX. verterunt, Propter imperitiam linguæ suæ, quod in eundem fere sensum Cyrillus interpretatus est. Imperitiam (inquit) linguæ vocat, dicere ligno, vt ait propheta, Deus meus es tu, & lapidi: Tu me genuisti. Et alia huiusmodi. Sed est in his verbis adnotandum, præpositionem, A, more Hebræorum idem sæpe valere quod Propter, vt capit. 6. exposuimus illud: Supplantata à sanguine. Psal. 84. Elongasti à me amicum, & proximos meos à miseria, id est, tanta fuit miseria mea,
D vt me etiã amici, & proximi fugerent. Psã. 6. Turbatus est à furore oculus meus. Ita nunc, *A furore linguæ suæ.* id est,
propter furorem. * Præterea pro furo- 32
re in Hebr. est זעם à verbo זעם quod significat detestari, & irasci, vt Num. 23. Qua ratione detester, quem Dominus non detestatur? Zach. 1. Vsquequo tu non misereberis Ierusalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Est ergo sensus: Cadent gladio Assyriorum propter furorem,

A, id est, propter.

torem,id est,propter detestationem lin
guæ suæ, id est, quia detestabilia in me
locuti sunt præferendo mihi vitulos au
reos, & dicendo illos adorari debere.
Vel,à furore,idest,propter indignatio-
nem Dei, quam verbis suis concitaue-
runt.Huiusmodi blasphemias LXX. vo
carunt.ἀπαιδευσίαν,idest, ineruditio-
nem, siue imperitiam linguæ, ea phrasi
qua scriptura sanctitatem vocat sapien
tiam,peccatum vero stultitiam. Chal-
dæus:Perimentur gladio principes eo-
rum propter prauitatem linguę eorũ.
Ista subsannatio eorũ in terra Aegypti. B
Hieronymus ita intelligit. Ita me sub-
sannauerunt in terra promissionis, si-
cut cum erant in terra Ægypti. Idem
nunc faciunt, quod ibi faciebant, cum
idola adorabant. Ita quoque Theophy
lactus. Vel aliter: Huiuscemodi subsan-
nationibus subsannabuntur ab Ægy-
ptijs,ad quos auxilij petendi causa pro-
fecti fuerant. Sed prior interpretatio
probabilior.Chaldæus: Ista erant ope-
ra eorum dum essent in terra Ægypti.

ALLEGORIA.

33 *Et factus est Ephraim quasi columba*
seducta. Theophylactus: Quadrant hæc C
quoque Domini interfectrici synago-
gæ,non agnouerunt enim, neque intel
lexerunt,verum præ fastu, & opinione
sua in tenebris iter faciunt,&c.vere fa-
cti sunt quasi columba seducta non ha-
bens cor. Passi sunt se à Diabolo deci-
pi,& adeo non habuerunt cor, vt cum
quotidie legerẽt in synagogis suis pro-
phetas, qui Dominum quasi digito si-
gnabant, & omnia quæ de Messia au-
diebant, in eum conuenire cernerent;
& miracula ipsa Christi etiam tacenti-
bus prophetis satis indicarent; imme-
mores omnium, & cœci furore in fa- D
cinus irruerunt, & quasi oculis apertis
excœcati sunt,vt dicente Pilato: Ecce
rex vester, obstinatissime vociferaren-
Io. 19. tur: Tolle, tolle,crucifige eum. Tanta
etiam fuit dementia, vt Ægyptum in-
uocarent, & ad Assyrios abirent. Cum
enim timerent, & soliciti dicerent: Si
dimittimus eum sic, omnes credent in
eum,& venient Romani, & tollent lo-
cum nostrum, & gentem: nequaquam
à scelere abstinentes ad diuinam mise-

A ricordiam confugerunt, sed furori suo
indulsere, & Romanis, quàm Deo pla-
cere maluerunt, palamque Pilato dixe
runt:Non habemus regem,nisi Cęsarẽ.
Atque ita paulo post ab illis ipsis Ro-
manis, quos inuocauerant, & quorum
serui esse maluerant, crudelissime cæsi,
vastatique sunt. * Expandit super eos 34
Deus rete suum, & cum de remotissi-
mis locis innumerabilis multitudo in
Ierusalem confluxisset ad Pascha,quasi
reti magno expanso vniuersam cepit,
& in manus Romanorum tradidit. Re-
ceperunt se in munitissimas arces Ieru
salem, quæ capi non posse videbantur,
sed inde quasi *Volucrẽ cæli detraxit* eos.
Cecidit eos secundum auditionem cœtus
eorum, secundum quod sæpe illis com-
minatus fuerat,vt Matth.21. Malos ma
le perdet, & vineam suam locabit alijs
agricolis, qui reddent ei fructum tem-
poribus suis. Auferetur à vobis regnum
Dei, & dabitur gẽti faciẽti fructus eius,
& quæ sequuntur. Ex cap.22. Rex autẽ
cum audisset,iratus est, & missis exerci
tibus suis perdidit homicidas illos. Et
cap. 23. Amen dico vobis venient hæc
omnia, (id est,omnis sanguis iustus,qui
effusus est, à sanguine Habel iusti vsque
ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ)
super generationem istã,& reliqua vsq;
ad finem capit. Quare merito eos nũc
per prophetam luget, sicut postea per
se ipsum luxit pius redemptor ruinam
perfidæ ciuitatis. *Va eis, quoniam recesse-* Luc. 19.
runt à me, In quot calamitates incident
quia recesserunt à me? quàm felices es-
sent,si ad me accederent? Vastabuntur
quia præuaricati sunt, erit.n. tunc tri-
bulatio magna, qualis non fuit à princi
pio mundi,neq; fiet. * *Ego redemi eos*, sæ 35
pe eos de magnis periculis liberaui, & Matth.24
tunc veniebam,vt eos redimerem,& in
veram libertatẽ vindicarẽ,& ipsi locuti
sunt in me mendacia subornauerunt fal
sos testes,dicebãt: Hũc inuenimus sub- Luc. 23.
uertentem gentem nostrã & prohiben-
tem tributa dare Cæsari,& dicentem se
Christum regem esse, Dicebant etiam:
Nos legem habemus, & secundum le- Ioan.19.
gem debet mori,quia filiũ Dei se fecit,
cum minime se faceret, sed esset, geni-
tus.n.est, non factus. Deinde cum cir-

cum darentur exercitu Romanorum, A non clamauerunt ad Christum, non agnouerũt peccatum suum, vt propter eum liberarentur, quem in crucem egerant, sed mœsti sedebant, & quasi Deum nõ haberẽt, *vlulabant in cubilibus suis.* Ante autem quàm venirent Romani, cum abundantia temporalium bonorum affluebant, inde ansam arripiebant ad superbiam, & magis à Christo recedebant, minorisque eum faciebant, indicabant non magnũ illud scelus fuisse, quod frugum, vinique copia consecuta esset.

36 *Et ego erudiui eos.* Iterum ingratis exprobrat beneficia, versabar inter eos, erudiebam eos mysterijs vitæ æternæ, & salutaribus monitis. Seruabam eos, & confortabam eorum brachia, vt possent & ciuitates suas ab hostibus, & animas à dæmonibus tueri, & in me cogitauerunt malitiam, quomodo me caperent in sermone, quomodo me traderent principatui, & potestati præsidis. (Luc. 20.) Denique cogitauerunt, vt interficerẽt me. Ita frontem perfricuerunt, & ita omnem pietatem abiecerunt, ac si tempus illud foret, quo inter Ægyptios viuebant sine lege, more Ægyptiorum? Dei enim iugum excusserunt cum dixerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem. Dum me persequi, & occidere volunt, se ipsos occiderunt in modum arcus dolosi, qui retrocedente sagitta ipsum à quo tenditur, percutit. Vel, Cũ contra se ipsos mittere deberent sagittas, & peccata sua persequi, miserunt in me. Cadent principes eorum in primis, & prosternentur gladio Romanorum propter furorem linguæ suæ. Dicebant enim: Nos scimus quia hic homo peccator est. (Ioan. 9.) Et: In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Et: Reus est mortis. (Matth. 12) Et: Crucifige, crucifige eũ.
37 * Cyrillus: Conuenit hoc quoque in scribas, & Pharisæos: docente enim eos, & spiritualiter roborante Hemmanuele, ipsi conuersi sunt ad nihil docentes traditiones hominum, cum potius pro eo certare debuissent, sicut veri discipuli. *Ista subsannatio eorum in terra Aegypti,* id est: Hæc eorum insania non noua est, sed inueterata, ex quo gens hæc nata est in terra Ægypti. Ibi enim subsannauerunt Moysem venientem, vt eos liberaret & in Moyse Christum, cuius figuram Moyses gerebat. Clamabant quidem, & libertatem crebris suspirijs petebant, sed vbi venit, Moysem tacere iubebant, & recedere, volebantque seruire Aegyptijs. Hoc ex eorum verbis discimus: Quid hoc facere voluisti, vt educeres nos ex Aegypto? (Exod. 34.) Nonne iste est sermo, quem loquebamur ad te in Ægypto dicentes: Recede à nobis, vt seruiamus Aegyptijs? Ita Messiam suum suspirabant, nihil aliud B petebant, adeo vt dictum eis sit: Et statim veniet ad templum sanctum suum Dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis. (Mal. 3.) Sed postea venit, & sui eum non receperũt, volunt adhuc manere in potestate Diaboli, & in potestate Romanorum.

TROPOLOGIA.

Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor. Nihil dici potuit 38
de peccatore elegantius: vere est quasi columba seducta. Et cum multa habeat columba quæ laudat scriptura, vt quod celerrime volat, quod felle, & amaritudine caret, quod limpidas aquas amat, C quod cadauerum pastum refugit, hoc solum in ea peccator imitatur, quod facile seducitur, quod non habet cor. Fallaci quadam boni specie capitur, & breui, caducaque voluptatula illectus vltro se se in laqueos, & in ipsas crudelissimorum hostium manus conijcit. Spoliatur, laceratur, nec irascitur spoliantibus, aut lacerantibus, sed libenter ad easdem ædes reuertitur, in quibus mala hæc pertulit, & grauiter vulneratus est. Non habet profecto cor. Vtinam saperet, atque intelligeret, & nouissima prouideret, vitaret certe laqueos paratos, & caueret, D intelligeret sæpe se cecidisse, nec fortiorem esse nunc, quàm cum cadebat.

Peccator quasi columba seducta non habẽs cor.

Aegyptum inuocabant, ad Assyrios abierunt. Frequens hoc malum est, raro à Deo petunt huiusmodi homines, quæ quidem hominũ ope consequi se posse sperent. Omnes ingenij neruos intendunt, vt rationem aliquam excogitent, qua id obtineant, quod volunt, ambiũt, 39

Peccatores raro à Deo petunt, quæ per homines consequi possunt.

adulan-

adulantur, captant amicitias, fauores, largitionibus vtuntur, nullum non lapidem mouent, ad Deum tantummodo confugere nesciunt, nisi cum humana auxilia frustra implorari vident. Quod interdũ propterea faciunt quod Deo, si fieri posset, nihil debere, sed diligentiæ suæ id adscribi potius vellent. Quo enim plura à Deo accipiunt, eo & minus suam industriam laudari, & se obligatiores esse cernunt, vt diuinæ bonitati & gratias agant, & accuratius in posterum obsequantur. Ideo Achaz, cum petere à Deo signum iuberet propheta, siue in cælo mallet, siue in terra:

Isa. 7. Non petam (inquit) & non tentabo Dominum: cum minime ea causa faceret, sed qua diximus, aut ne Deus exaltaretur signo dato. Nam (vt auctor est eo loco Hieronymus,) tametsi omnes interpretes verterint. Non petam, & non tentabo Dominum, iuxta Hebraici sermonis ambiguitatem potest etiam verti. Non petam, & non exaltabo Dominum. Sciebat enim rex impius (inquit Hieronymus) quod si signum peteret, accepturus esset, & glorificaretur Dominus, quod quasi idolorum cultor refugit.

40 * Alij sæpe hoc faciunt, quod nullam per orationem cum Deo familiaritatem habent, nec cum eo colloqui, aut ad eum accurrere didicerunt, nec patrem esse sentiũt, quamuis quotidie dicant; Pater noster, qui es in cœlis. Sed qui patrem se vocari iussit, pater quoque intelligi voluit, ideoque nunc iratus ait. *Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum*, id est: Capiam eos, obstabo eorum consilijs, efficiam, vt eo auxilio, quod petebant, minime inueniatur. Quod Isai. 30. Dominus minatur: Qui ambulatis vt descendatis in Aegyptum, & os meũ non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Ægypti. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionẽ, & fiducia vmbræ Ægypti in ignominiam. Omnes confusi sunt super populo qui eis prodesse non potuit: non fuerunt in auxilium, & in aliquam vtilitatem, sed in confusionem, & in opprobrium. Rete hoc est grauis persecutio,

Rete quo Deus recedentes à se capit.

A repentina paupertas, dedecus magnũ, morborum magnitudo, deniq; mors: quibus inimicos suos capit Deus, & voluptates eorum interturbat, aut terminat, & detrahit *eos quasi volucrem cæli*, quantumuis se se vndique communire conentur.

* In hoc rete incidit peccator præter opinionem, dum sine modo animo obsequitur suo. De quo Iob 18. Arctabuntur gressus virtutis eius, & præcipitabit eum consilium suum. Immisit enim in rete pedes suos, & in maculis eius ambulat. Tenebitur planta eius laqueo, & exardescet contra eum 41

B sitis. Abscõdita est in terra pedica eius, & decipula illius super semitam. Vndique terrebunt eum formidines, & inuoluent pedes eius. Sed grauiori pœna plectuntur cum in grauiora in dies peccata ruere sinuntur, & ludibrio sunt inimicis suis: propter quod ait: *Cadam eos secundum auditionem cœtus eorum.* Sæpe enim hanc pœnam Deus comminatus est. Et quoniam quò diutius in peccato manent, eò fiunt miseriores, luget eos parentis affectu: *Væ eis, quoniam recesserunt à me*: hæc est enim omnium malorum origo. *Vastabuntur* in manus

C crudelissimorum hostium traditi, *quia preuaricati sunt in me*. Pro, Vastabuntur LXX. habent δειλαῖοί εἰσιν, hoc est, Meticulosi, siue miseri sunt, vt interpretatur Hieronymus, qui & ita exponit. Vastabuntur igitur, & miseri erunt, & semper timentes, ac formidantes: quia præuaricati sunt in Deum adorantes vitulos aureos, & relinquentes eum, qui redemit eos de Ægyptia seruitute, & eduxit in brachio excelso.

* *Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia.* Hoc ad superbos proprie pertinet, qui cum sint ope diui- 42

Superbi loquũtur mendacia contra Deum.

D na varijs animæ, corporisque periculis liberati, sibi tacite tribuunt, quod Dei est, dum aut suis viribus factum, aut certe suis meritis datum iudicant. Sed de omnibus etiam peccatoribus recte intelligitur, qui dupliciter contra Deum mendacia loquuntur. Primò cũ intra se iudicant bonum esse, & expediens illud, quod contra Dei voluntatem eligunt, vt furtum, vltionem. Deinde cum in rebus creatis spes suas collocant,

Peccatores loquũtur mendacia contra Deũ.

locant, atque ibi se inuenire posse cre- A
dunt solidam voluptatem, quæ nisi in
Deo inueniri non potest. Nam cum tan
tum creaturæ tribuunt, quid aliud vi-
dentur dicere, quàm impudentissimum
Exod. 32. illud Hebræorum mendacium: Isti sunt
dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra
Aegypti?

Et non clamauerunt ad me in corde
suo. Iterum queritur, quòd ad se non
confugiamus, quod pignus magnũ est
diuinæ bonitatis. Quis enim dubitare
possit, quin exauditurus eos sit, quos ad
se non clamare conqueritur? Itaque si,
vt filij boni patrem optimum, benignis- B
simumque inuocemus, certum habe-
mus malorum omnium subsidium, nec
erit cur in cubilibus nostris lugeamus.

43 *Super triticum, & vinum ruminabant,*
& recesserunt à me. Et hoc quam puden
dum, vt quò plura, atque maiora ex-
tant Dei in nos beneficia, eò simus er-
ga illum ingratiores, & beneficijs, qui-
bus plurimum Deo obligamur, abuta-
mur ad longius ab eo recedẽdum. De-
di, inquit, eis tritici, vinique copiam,
qua vt iumenta vtebantur, non come-
debant, sed ruminabant vt boues, frue-
bantur donis, percipiebãt voluptatem, C
sed donorum auctorem non cogitabãt,
voluptate ad peiora labebantur. Simi-
le est quod de eodem populo dicitur:
Deut. 32. Incrassatus est dilectus, & recalcitra-
uit, incrassatus, impinguatus, dilatatus.
Dereliquit Deum factorem suum, & re
cessit à Deo salutari suo. Cui propte-
rea merito dicitur: Hæccine reddis Do
mino popule stulte, & insipiens?

Et ego erudiui eos, & confortaui bra-
chia eorum. Duo maxima beneficia com
memorat: *Erudiui eos.* Cum omnes nos
quasi oues erremus, si nobis relinqua-
mur, & vnusquisque in viam suam de- D
clinet, nec vlla re magis indigeat depra
uata natura, quàm directore, & duce: sin
gulare Dei beneficiũ fuit erudire nos,
vt cœlestia cognoscamus, & amemus,
& ad ea, quæ acturi simus, voluntatem
Dei, quasi certam, & exactam regulam
44 adhibeamus. * Quare merito Dauid
Psal. 147. tantum donum grato animo agnoscit:
Qui annuntiat verbum suum Iacob,
iustitias, & iudicia sua Israel. Non fecit
taliter omni nationi, & iudicia sua non
manifestauit eis. Et in alio Psalmo: Psal. 93.
Beatus homo quem tu erudieris Domi
ne, & de lege tua docueris eum, vt mi-
tiges ei à diebus malis, donec fodiatur
peccatori fouea. Pro tanto munere hoc
debemus, vt quo magis cognoscimus,
magis amemus, & maiori religione co-
lamus, & instructam, atque eruditam
intelligentiam bona, ac prompta vo-
luntas consequatur. Ideo propheta
cum donum agnouisse se profiteretur
his verbis: Lucerna pedibus meis ver- Psal. 118.
bum tuum, & lumen semitis meis: non
potuit tacere quàm arcto vinculo se
obligari cerneret ad pietatem, addi-
ditque: Iuraui, & statui custodire iudi-
cia iustitiæ tuæ. Alterum beneficium
est: *Et confortaui brachia eorum,* id est:
Fortes, atque inuictos hostibus reddi-
di. Quid est homo, aut quæ eius for-
titudo, vt congredi cum hoste possit
fortissimo, atque crudelissimo? * Iob 45
audiamus egregium bellatorem, qui iu
re suo dicere potest:

--- *Stetimus tela aspera contra,*
Contulimusque manus. Experto credite Ænei. 11.
quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat
hastam.

Reputabit, inquit, quasi paleas fer-
rum, & quasi lignum putridum æs. Non Iob 41.
fugabit eum vir sagittarius, in stipulam
versi sunt ei lapides fundæ. Quasi stipu
lam æstimabit malleum, & deridebit
vibrantem hastam. Scripsit non solum,
quod à Domino audierat, sed & quod
expertus ipse fuerat. Denique addit
ad extremum: Non est super terram
potestas, quæ comparetur ei, qui factus
est, vt nullum timeret. At gratia Dei
ita confirmat brachia nostra, vt de tam
atroci hoste gloriose triumphemus.
De quo beatus Dauid diuinam boni-
tatem collaudat: Benedictus Domi- Psal. 143.
nus Deus meus, qui docet manus meas
ad prælium, & digitos meos ad bel-
lum. Et iterum: Qui docet manus Psal. 17.
meas ad prælium, & posuisti, vt arcum
æreum brachia mea. Post tanta do-
na; *Et cogitauerunt*, inquit, *in me ma-*
litiam. Iniquissimam mihi vicem red-
diderunt, cogitauerunt quomodo mi-

bi molesti essent, & peccata peccatis addèrent.

46 *Reuersi sunt vt essent absque iugo.* Quam plurimi mortalium aliquando fuerunt absque iugo, vel initio ætatis, cum facile ad peccata ducimur dæmonis artes, & fallaciā rerum sæculi ignorantes, cum otiosi eramus, & nemo quodam modo nos conduxerat, alij in iuuentute, alij alia ætate. Eramus (inquit Paulus) aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, seruientes desiderijs, & voluptatibus varijs, in malitia, & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Sed postea efficaci quadam vocatione ad Dei seruitium deducti, fit aliquando, vt indulgentes sibi, & Dei paulatim obliuiscentes ad illum pene statum redeant, in quo erant, cum viuebant absque iugo. De quo Isaias: Hostes nostri conculcauerunt sanctificationē tuam: facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, neque inuocaretur nomen tuum super nos. Sic populus ille ab idolorum cultu ad pietatem vocatus, redijt non multo post, vt esset absque iugo, cum vitulum fecit, & dixit: Isti sunt dij tui Israel, &c. Et postea sæpe in terra promissa, vbi commisti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum.

47 * Sed cum sponte sua peccator acceptorum beneficiorum immemor in miserabilem hanc conditionem incidat, & seipsum vulneret præ insania, merito ait: *Facti sunt quasi arcus dolosus.* Quæ verba ante exposuimus, & tota expositio moralis est. Nam peccatorem sibi maxime nocere, & in animam suam venenatas sagittas emittere, cum à Dei lege declinat, & vere arcum dolosum fieri, vel illud satis indicat: Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Quare? Quia pluet super peccatores laqueus ignis, & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum. Isaias etiam præclare: Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. Laborem peccatum vocat, quoniam nihil ex eo sequitur nisi labor, & afflictio spiritus. Quomodo Dauid dolorem quoque appellauit: Ecce parturit iniustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Sed addit Isaias: Oua aspidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt: qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum est erumpet in regulum. Qui ouum rumpit, vtilem se cibum inuenturum putat, quod peccatori vsu venit cum voluptatem, & satietatem quærit in peccatis. Sed oua illa aspidum sunt, non cibum ex eis, sed venenum haurient.

(Tit. 3. — Isai. 63. — Exod. 32. — Psal. 10. — Isa. 59. — Labor dicitur peccatū & dolor. — Psal. 7.)

48 *Cadent in gladio principes eorum à furore linguæ suæ.* Æqua profecto sententia: vt principes, qui populum salutaria docere debuerant, quorum lingua doctrix virtutis, hortatrixque esse debuit, cadant gladio, & ignominiose pereant propter furorem linguę suę, quæ Deos impudenter appellare ausa est idola, & incommunicabile nomen lignis, lapidibusque imposuit: Hi sunt qui dicunt.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum est,
Virtus post nummos:

Qui honorem finem bonorum constituunt, qui ignaui, atque abiecti hominis esse pronunciant, iniurias pati, qui summam nobilitatis collocant in vlciscendo, in nihil propter Deum ferendo, in potentia, in voluptatibus omni ratione consectandis, denique in nihil ad Christianæ legis præcepta faciendo. De quibus Isaias: Opus manuum suarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum. Et incuruauit se homo, & humiliatus est vir, ne ergo dimittas eis. Nam dum hæc, quæ dixi, sectanda, & magnifacienda esse prædicant, quid aliud faciunt, quàm Dei nomen attribuere idolis? Recte ergo ait: *Ista subsannatio eorum in terra Aegypti.* Ita me subsannabant, cum nondum à me vocati erant, cum nondum me nouerant, cum gentium more viuebant. Nunc vocati, nouisque beneficijs affecti nihilo meliores sunt, quàm ante fuerant, antiquumque ingenium suum obtinent.

(Horatius li. 1. epist. 1 — Isa. 2.)

CAPVT VIII.

IN gutture tuo sit tuba quasi aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, & legem meam præuaricati sunt. Me inuocabunt, Deus meus cognouimus te Israel Proiecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & nō cognoui: argentum suum, & aurum suum fecerunt sibi idola, vt interirent: proiectus est vitulus tuus Samaria, iratus est furor meus in eis. Vsquequo non poterunt emundari? Quia ex Israel & ipse est: artifex fecit illum, & non est Deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ. Quia ventum seminabunt, & turbinem metent: culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam: quod & si fecerit, alieni comedent eam. Deuoratus est Israel: nūc factus est in nationibus quasi vas immundum. Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager solitarius sibi Ephraim munera dederunt amatoribus suis. Sed & cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos: & quiescent paulisper ab onere regis & principum. Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum: factæ sunt ei aræ in delictum. Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt. Hostias offerent: immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non suscipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit A peccata eorum, ipsi in Aegyptum conuertentur. Et oblitus est Israel factoris sui, & ædificauit delubra: & Iudas multiplicauit vrbes munitas, & mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius.

HISTORIA.

In gutture tuo sit tuba, quasi aquila, &c. Prædicit captiuitatem duarum tribuum. Hieronymus: Sic exalta vocem tuam, vt tubæ similis sit, & hoc dicito cum clamore. Veniet Nabuchodono- 1
B sor cum omni exercitu suo tā raptim, tam velociter, vt aquilæ imitetur volatum festinantis ad prædam. Et veniet non ad alium locum, sed ad Ierusalem, in qua templum Dei est, vt eā destruat, atque subuertat. De hac aquila & Ezeciel plenius loquitur capit. 17. Aquila magnarum alarum, & Zach. 11. Aperi Libane portas tuas, &c. Eadem expositio, nempe aquilam dici Nabuchodonosor, qui vrbem Ierusalem, templumque vastaturus erat placet Chaldæo, Cyrillo, Theophylacto, Theodoreto, Ruffino, & alijs. Quod si cui durum videatur,
C hæc de Iuda interpretari, cum statim de Israele sine dubio loquatur: primum videat non fuisse domum Domini nisi in Iuda: deinde meminerit prophetam nostrum ita ad Israelem vaticinari, vt Iudæ nō obliuiscatur, quod in vltimo præludio adnotauimus. Meminerit etiam morem esse Dei, vt quoties graue quippiā per prophetas suos minatur, vel causas indignationis proferat, vt cap. 7. fecit, vel exemplum similis supplicij, vt iudicia sua ab omni iniquitatis suspicione vindicet, ac nemo non videat, iuste eum indignari, vt Regu.
D erudite Ruffinus admonuit. * Cum igitur calamitates Israeli impendentes 2
commemorasset, ne quereretur Israel puniri se, parci autem Iudæ, qui & si non tanta, similia tamen admiserat: subito eius quoque captiuitatis licet post multos annos venturæ mentionem fecit, causamque exposuit: *Pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, et legem meā præuaricati sunt.* Quasi dicat: Quantumuis Iudas templum meum, sacerdotiumque

dotiumque retinuerit, non feram eius transgressionem, sed acerba, & subita captiuitate puniam.

TROPOLOGIA.

Sacerdotes quoque cum magna pecca ta, vel iram Dei gliscentem animaduertunt, clamare debent quasi tubæ cœlestes, vt Isaiæ cap. 58. dictum est: Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuã, & annuntia populo meo scelera eorũ, & domui Iacob peccata eorum, ne il-
Isa. 56. lud ex eodem audiant: Speculatores eius cæci omnes, nescierunt vniuersi: canes muti non valentes latrare, vidẽtes vana, dormientes, & amantes somnia. Atque vtinam non multos habeat huiusmodi concionatores, & sacerdo-
Persius in Satyr. tes Ecclesia, per quos sint (vt ille inquit) omnia protinus alba, & cauda potius mulceant, quam latratu terreant. Videas sæpius quàm velis, conciones in poeticas, aut oratorias compositiones degenerare, nihilque aliud quæri, quàm quod oratores, & poetæ quærũt, delectationem, plausumque auditorũ, ex quo magna animarum clades vbiq;
Isa. 56. cernetur. Omnes bestiæ agri (inquit Isaias) venite ad deuorandum, vniuersę bestiæ saltus. hoc est: Habetis innumera cadauera, quibus pascamini. Vnde tãta clades? Speculatores eius cæci omnes, nescierunt vniuersi, &c.

HISTORIA.

3 *Me inuocabunt Deus meus.* Reuertitur ad Israelẽ, de quo potissimũ semper loquitur. Clamabit ad me Israel cum angustijs captiuitatis premetur, dicet: Tu es Deus meus, ego te cognoui, & colui, & antiquum Israel nomen, quod tibi semper placuit, retineo: cur me ita deseris? cur quasi alienũ in calamitatibus relinquis? Sed huic inuocationi, & cõquæstioni respondet Dominus. *Proiecit Israel bonum.* Hoc est: Non noui vos, Israel, qui nomen antiquum, & gloriosum iactat, nihil nomine suo dignum fecit, degenerauit ab eo, cuius nomine gloriatur, proiecit bonũ, recessit à Dei cultu, & sacrificat idolis. Quare non miretur deseri se: persequetur eum inimicus Assyrius, & capiet, perdetque.

ALLEGORIA.

Christus quoq; Dominus noster tubam in gutture suo posuit, sæpeque clamauit venturam esse aquilam super domum Domini, id est, exercitum Romanorum, qui aquilas ferebant, eo quod fœdus Domini transgrederentur, ac minime admitterent præsentem eum, quẽ ex antiquo fœdere promissum expectauerant: Paulo post cum viderent vrbẽ obsessam à Romanis, putabant se à Deo fore liberandos, quod eius populus dicerentur, & Israelis nomen haberent. Sed non agnouit perfidum populum Deus, à quo proiectus fuerat ne regnaret super eos, qui dixerat: Nõ habemus regem, nisi Cæsarem. Et quia bonum proiecerat, inimicus persecutus est eũ vsque ad crudelissimam internecionẽ.

TROPOLOGIA.

Sed & nos diligenter cõsideremus, 4
postquam Christi prædicatio quasi tuba in auribus nostris insonuit, si transgrediamur legem, & fœdus Dei nobiscum initum, frustra, cum ad Dei tribunal venerimus, clamaturos, *Deus meus, & cognouimus te Israel.* Verba fœderis
sunt: Prophetam suscitabo eis de me- Deut. 18.
dio fratrum suorum similem tui, & ponam verba mea in ore eius, loqueturq; ad eos omnia, quæ præcepero illi. Qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerint ego vltor existam. De magnæ quidem existimationis hominibus, sed huius tamen fœderis violatoribus iudex ipse ait: Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domi
ne, nonne in nomine tuo prophetaui- Matth. 7.
mus; & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Quanto hoc maius est, quàm dicere, Deus meus, & cognouimus te Israel? Sed quid dicit diuinum responsum? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos: Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem: Frustra vocaberis Israel, si proiecisti bonum. Eras quidẽ Israelita, quia Christianus eras, sed non qualis ille, de quo dictum est: Ecce vere Israelita, in quo dolus non
est. * Dolus est in peccatore, quia exter 5
na specie Israelita videtur, sed intus est Ioan. 1.
Chananæus. Confitetur quidem fidem, sed operibus eamdem fidem, quantum in se est, destruit. Et sicut ait Apostolus: Peccator dolosus est.

Tit. 1. lus: confitetur se nosse Deum, factis autem negat. Idcirco merito excludetur ab eorum numero, de quibus scriptum est: Gal. vlt. Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos; & misericordia, & super Israel Dei: & illud patietur: Partemque eius ponet cum hypocritis. Matth. 24. Illic erit fletus, & stridor dentium. Ideo super custodiam nostram stemus cum Hab. 2. Habacuc, & figamus gradum super munitionem, & contemplemur. Nos nobis ipsis tuba simus, nam si legem, fœdusq; violamus, veniet in animæ egressu aquila, aquila, inquam, illa magnarum alarum, & rapacissima, vt extremam, tristemque Dei sententiam in nobis exe- Hab. 1. quatur. Veniēt immanissimi hostes, & volabunt, vt ait Habacuc, quasi aquila festinans ad comedendum. Vide quid trāsgressoribus legis Dei prædicat Moy- Deut. 28. ses: Adducet Dominus super te gētem de longinquo, & de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis cum impetu, cuius linguam intelligere non possis: gentem procacissimam, quæ non deferat seni, nec misereatur paruuli, &c.

HISTORIA.

6 *Ipsi regnauerunt, & non ex me.* Potest hoc videri de Saule dictum, cum populus Israel regem petijt more ceterarum nationum, quod Deo multum displi- 1. Reg. 8. cuit, adeo vt Samueli dixerit: Non te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos. Atque ita Origeni visum est hom. 5. in lib. Iud. & Hieronymo. Sed quoniam non vniuersum populum alloquitur, sed tantum decem tribus; præstat vt de earum regibus intelligamus, id est, de Ieroboham, & eius successoribus, vt Cyrillus, Theophylactus, Theodoretus, Ruffinus, Lyranus, alijque ex recentioribus intellexerunt. Quomo etiam intelligi posse Hieronymus idē fatetur. Quod si quispiam obijciat, regnum vltro à Deo esse delatum Ieroboham per Ahiam Silonitem. 3. Reg. 11. & cap. 12. dixisse: Non ascendetis, neque bellabitis contra fratres vestros filios Israel, reuertatur vir in domum suam, à me enim factum est verbū hoc. Respondet ita Hieronymus: Nec statim quia Deus Salomoni iratus regnū A eius diuidi voluit, idcirco Israel bene suscepit regem. Debuerat enim iuxta legis præcepta interrogare Dominum, an vellet hoc fieri? Nam & de Saluatore dicitur, quod oporteat quidem tradi filium hominis, sed væ illi, per quem tradendus sit. Eadem est Theophylacti, Theodoretique responsio, adduntque, à Deo quidē missum fuisse Ahiam Silonitem, at non ad populum, sed ad Ieroboham: quare Deū consulere prius debuit. Cyrillus, & Theophylactus ma-
gis adhuc explicant. * Docent, quæ- 7
B dam Deum facere propria sententia, quædam tantum permissione, vt puniat, vt quod Solomoni dedit, vt templum ædificaret, vt esset sapiētissimus, sententia sua dedit, & vere hoc voluit: Scindi vero regnum, & Ieroboham regnare, non tam voluit, quàm permisit, vt Salomonis, & Roboham peccata punirentur. Merito ergo ait: *Ipsi regnauerunt, sed non ex me.* id est: Non sum ab eis interrogatus, me inconsulto à domo Dauidis defecerunt, & noui decem tribuum reges prodiere. Quasi dicat, vt recte ait Ruffinus: Vetus hæc erga me C populi cōtumacis insania est, olim meū regimen abijcere festinauit. Olim me dante iudices regē petierunt, postea eo reiecto alium maluerunt. Tale est illud in primi regis petitione, 1. Reg. 8. Iuxta omnia opera sua, quæ fecerūt à die, qua eduxi eos de Ægypto vsque ad diem hanc: sicut dereliquerunt me, & seruierunt dijs alienis, sic faciunt etiam tibi.

Sed quæritur, vtrum populum repre 8
hendat, quod reges illos constituerit, an eos ipsos, qui regnarūt, vt verba nostræ translationis præ se ferunt. *Ipsi regnauerunt, &c.* Nam populus quidem D iure reprehenditur, vt iam diximus, sed Ieroboham, ad quem Deus misit prophetam, qui suis verbis de regno nuntiaret, aut alij, quos vel Deus ipse, vel aperta totius populi consensio in regnum promouit, quid habent cur iure reprehendantur? Nouos quidem interpretes tam Hebraicæ editionis, quā Chaldaicæ paraphrasis minime hæc dubitatio mouet, putant enim verti debere: Ipsi regem constituerunt, & non ex me, principem creauerunt, & ego nesciui.

sciui. Nec vero ij tantum, sed etiam ve-
teres ita intellexerunt. Cyprianus lib.
1.epist.ep.3.& ep.4.(iuxta veterum li-
brorum numerationem) ita hunc lo-
cum refert: Sibi ipsis regem constitue-
runt, & non ex me, secutus videlicet
Lxx. apud quod est ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν.
quæ verba ita vt Cyprianus, Græci ipsi
acceperũt, vt Origenes hom.4. in Iud.
Fecerunt sibi regem, & non per me, &
principem, & non per consilium meũ:
Ita etiam Theophylactus, & Theodo-
retus interpretantur: Immo & Hiero-
nymus, & Ruffinus, qui nostram expo-
nunt translationem. Quàm vero me-
B rito omnes ita sentiant, verba Hebrai-
ca docent המליכו, id est, Regem fece-
runt, השירו, id est, Principem fecerũt.
Apud Chaldæum est in priori loco idẽ
verbum, quod in Hebræo, in posterio-
re alterum simile רבין quod verbum
significat exaltare, & principem facere.
9 * Respondeo, populum potissimum re-
prehendi, sine cuius consensu regnare
nemo posset; sed etiam reges ipsi repre-
henduntur, quorum quidam tyrannice
regnum inuaserant, vt Sellum filius Ia-
bes, & Manahem filius Cadi. 4. Reg. 15.
C Alij, & si à Deo essent electi, vt Ierobo-
ham, non fecerunt populum certiorem
de voluntate Dei, sed quasi auctoritate
propria regnare voluerunt. Superest,
vt tollamus difficultatem, quæ est in
verbis nostræ translationis, quæ parum
videntur Hebraicis respondere. Sed fa-
cile tolletur, si sciamus à nobilioribus
Hebraicarum institutionum magistris
traditum, verba coniugationis Hiphil
nonnunquam eundem modum signi-
ficandi habere, quem verba coniuga-
tionis Cal. vt à sancte Pagnino libro. 3.
capite 5. à Ioanne Isaaco lib. 1. cap. de
D Hiphil. à Zamorensi lib. 2. ca. 9. Itaque
verba illa Hebraica recte ita interpre-
tamur, Regnauerunt, principes extite-
runt, quæ est significatio coniugationis
Cal. licet ipsa sint coniugationis Hi-
phil. Nec mirum, quandoquidem &
LXX. ita interpretati sunt, ἐβασίλευσαν,
& ἦρξαν. Nam quamuis βασιλεύειν,
dicant aliquando LXX. interpretes pro
eo, quod est regem constituere, præter
communem Græcorum consuetudi-

A nem, qui pro regnare vsurpant, ἄρχειν,
tamen non significat principem consti-
tuere, sed principem esse, & imperare.
* Immo & verbum βασιλεύειν cum po- 10
nitur à LXX. pro Regem constituo, ac-
cusatiuum habet, vt adnotauit Geor-
gius Lecapenus in libro de constructio-
ne, vt 1. Reg. 8. βασίλευσον αὐτοῖς βασι-
λέα, id est, constitue eis regem. Et 4.
Reg. 3. ὃν ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ, quẽ
regem constituit pro se. At hic non
accusatiuum habet, ἑαυτοῖς ἐβασίλευ-
σαν. Itaque regnauerunt, & Principes
extiterunt, dictum est, ac si diceretur:
B Regnum, siue reges, & principes habe-
re voluerunt. Quod magis LXX. ex-
presserunt: Sibi ipsis regnauerunt, sibi
ipsis dominos imposuerunt, cum decẽ
tribus æquales essent, ex vna sibi regẽ
imponere voluerunt. Quod nihil est
aliud, quàm si diceret, Regem fecerunt,
principem constituerunt. Sensus igitur
idem est, siue hoc modo interprete-
mur, siue illo. Postremo, hoc quoque
dicere possumus, non ignorare qui in
sacris literis exercitati sunt, multa esse
verba, quæ per verbum facio sint neces-
sario interpretanda. Vt Romano 8. ipse
C spiritus postulat pro nobis, id est, Postu-
lare nos facit. Et Psalm. 28. Dominus
diluuium inhabitat, habetur in Hebræo,
pro quo LXX. dixerunt, Dominus di-
luuium inhabitare facit, & ita verten-
dum esse docet Hieronymus in epist.
ad Suniam, & Fratelã. Ita igitur positũ
est, Regnauerunt, pro Regnare fecerũt,
vt consensus veterũ tractatorũ testatur.

Reg. Per verbum Facio multa verba necessario interpretanda.

Hoc loco veteres vti solent, vt do- 11
ceant sæpe principes constitui, quos
Deus minime probat, aut vult. Orig.
hom. 4. in Iud. Non semper principes
populi, & Ecclesiæ iudex per Dei arbi-
D trium datur, sed prout merita nostra
deposcunt. Si mali sunt actus nostri, &
operamur malignum in conspectu Do
mini, dantur nobis principes secun-
dum cor nostrum. Et hoc tibi de scri-
pturis probabo. Audi namque quod
Dominus dixit: Fecerunt sibi regem, &
non per me, & principẽ, & non per cõ-
silium meum. Et hoc dictum videtur de
Saul illo, quem vtique ipse Dñs elege-
rat, & regem fieri iusserat: Sed quoniã
non

non secundum voluntatem Dei, sed se-
cundum peccatoris populi meritũ fue-
rat electus, negat eum cum sua volun-
tate, vel consilio fuisse constitutum. Ta
le ergo aliquid intelligamus etiam in
Ecclesijs fieri, quia pro meritis populi,
aut in verbo, & opere potens à Deo tri
buitur rector ecclesiæ: aut si malignum
faciat populus in conspectu Domini,
talis ecclesiæ iudex datur, sub quo fa-
mem, & sitim populus patiatur, non fa
mem panis, neque sitim aquæ, sed fa-
12 mem audiendi verbum Domini. * Et
Gregorius in prima parte Pastor. cap.
1. cum hæc prophetæ verba retulisset,
inquit: Ex se namque, & non ex arbi-
trio summi rectoris regnant, qui nullis
fulti virtutibus nequaquam diuinitus
vocati, sed sua cupidine accensi, cul-
men regimis rapiunt potius, quam as-
sequuntur. Vide Cyprianum locis su-
perius indicatis, & Bernardum in ser-
mone de conuersione ad clericos c. 27.

ALLEGORIA, ET
Tropologia.

Horum verborum allegoriam, & tro
pologiam paucis aperit Theophylactus
cum ait: Hæc & Dei interemptoribus
quadrabunt, nam etiam si sibi Cæsarẽ
pro rege scriberent, Annam tamen, &
Caipham habebant, quibus venales
erant, & empticij dominatus. Porro
quando peccatum in mortali nostro
corpore regnauerit, non Dei volun-
tate tale imperium geritur. Deinde cũ
caro in nobis vna cum affectibus suis,
& cupiditatibus tenuerit sceptra, non
innotescit talis dominatus Deo. Nouit
enim Dominus qui sint sui: Praui au-
tem affectus, vt ipsius non sunt, sic nec
omnino existunt quidquam.

HISTORIA.

Cognoscere. * *Et non cognoui.* Cognoscere dicitur
Deus aliquid, cum approbat, vt docet
Hieron. in illud Gal. 4. Nunc autem
cum cognoueritis Deum, immo cogni
ti sitis ab eo: & in Zach. cap. 8. Et Gre-
gorius multis exemplis comprobat. 2.
Mor. cap. 4. Idem 1. p. Past. cap. 1. ita
hæc verba exponit: Quos tamen in-
ternus iudex & prouehit, & non cogno
scit: quia quos permittendo tolerat,
profecto per iudicium reprobationis
ignorat. Vnde ad se quibusdam & post
miracula venientibus dicit: Recedite Matth. 7.
à me operarij iniquitatis, nescio qui
estis vos.

Aurum suum & argentum suum. Al- 13
terum peccatum grauissimum repre-
hendit, quod non solum reges sibi crea
uerint, sed etiam nouos deos fecerint,
id est, vitulos aureos, & alia idola, do-
nis ex Dei largitate acceptis, id est, ar-
gento, & auro, Deum ipsum iniuria af-
ficientes.

Vt interirent. Idem valet, ac si dice-
ret, Atque ita interibunt. De qua
phrasi dicemus, Deo donante, latius in
illud Hamos. 2. Vt polluerent nomen
sanctum meum.

Proiectus est vitulus tuus Samaria. id
est, Tu, & idola tua peribitis. In Hebr.
est זנח, id est, Proiecit, quo verbo pau
lo ante vsus est, cum dixit, Proiecit
Israel bonum. Ac si diceret, Proiecit
vitulum tuum Samaria, scilicet, Deus.
LXX. Proijce vitulum tuum Samaria.
Vtrumque cum Hebræo conuenit,
nam si scribas זנח, est Proiecit, si vero
זנח, Proijce.

Iratus est furor meus in eis. In eis mo
re Hebræorum dictum est, pro In eos, In eis, pro in eos.
id est, in colentes idola, in Israelitas.
Quę phrasis in vtroque testamento fre
quens est, vt Psalm. 43. Et in nomine
tuo spernemus insurgentes in nobis,
pro In nos. Eph. 1. Propterea & ego
audiens fidem vestram, quæ est in Do-
mino Iesu. Et postea; Det vobis spiri-
tum sapientiæ, & reuelationis in agni-
tione eius.

vsquequo non poterunt emundari? Hie
ronymus: Illis non audientibus con-
uertitur ad alios, & quasi ad tertiam 14
personam loquitur, *Vsquequo &c.* id est,
Quæ ista insania est, me dante locum
pœnitentiæ illos ad sanitatem nolle
conuerti? Quasi dicat: Quamdiu erũt
in sordibus suis? Quamdiu adorabunt
idola sua?

Quia ex Israel & ipse est. Quasi ad-
miratus illorum stultitiam loquitur.
Hic vitulus, quem colunt, quid diui-
nitatis habet? Etiam ipse est ex Israel.
Quasi dicat: Solebat Israel ridere alias
gentes, quod deos non veros, sed arti-

ficum suorum manu fabricatos haberent; & nunc in eumdem cum illis incidit errorem. Nam sicut illi dij sunt ex illis gentibus, verbi gratia Bahal, & Hastaroth ex Sidonijs, Chamos ex Moabitis, id est, non veri, sed illorum errore conficti, & fabricati, & quasi ex illis gentibus orti, ab eisque principium capientes, ita hic vitulus, siue hi vituli (singularis enim pro plurali positus est) nō est Deus, sed ex Israele ortus est, nihil habet nisi quod ab Israele accepit. Quod vt magis explicet, addit: *Artifex fecit illum, & non est Deus.*

15 *Quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.* Vt aranearum fila dissoluuntur in ventum, ita vitulus Samariȩ redigetur in nihilum. Vbi Hieronymus vertit Aranearum telas, in Hebræ. est שבבים. Cuius vocabuli tot sunt fere interpretationes quot interpretes. Nos (inquit Hieronymus) ab Hebræo didicimus שבבים proprie nominari aranearum fila per aerem volantia, quæ dum videntur intereunt, & in atomos, atque in nihilum dissoluūtur. Et rectè his Samariæ vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretij magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. Docet ergo Hieronymus his verbis vocabuli proprietatem à se tradi, ceteros interpretes metaphorice potius accepisse; Ex quibus Lxx. & Theodotion verterunt, πλανῶν, id est, seducens, atque decipiens, Symmachus, Inconstans, vel Instabile: quinta editio, Vagus, & fluctuans, sed eodem omnes videntur spectasse, nempe cito comminuendum esse vitulum, multosque in eo decipiendos esse, quòd aureus cum esset, videretur multum duraturus, subitoque in partes minutissimas esset conterendus. Idem sensit Chaldæus, qui dixit: In minuta
16 tabularum redigetur. * Porro passim in scripturis hæc phrasis occurit, Erit in telas aranearum, pro, Erit telæ aranearum. Vt Psal. 30. Esto mihi in Deum protectorem, & in domum refugij. 2. Reg. 7. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.

שבבים quid sit.

Esse in patrem, pro esse patrē, & similia.

TROPOLOGIA.

Talis erit exitus diuitiarum: honorum, potentiæ, & omnium, quæ homines errantes adorant in terra, in aranearum telas erit vitulus aureus Samariæ, quem cæcus populus adorabat, cui vota faciebat. In nihilum redigentur, erunt quasi aranearum fila per aerem volantia, quæ, dum videntur, intereūt, Ideo Isaias omnia mundanorum hominum opera, & omnes labores telas araneæ vocauit. Et telas araneæ texuerūt. Et paulo post: Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis, opera eorum opera inutilia. Quanto, & quàm incredibili labore telam suam aranea contexit, & quasi ex visceribus suis extraxit opus muscas, culicesque capturum, & minimo momento rumpendum. Quid aliud per tot labores, & vigilias faciunt, qui perituris huius sæculi bonis inhiant? Quid habet homo amplius de vniuerso labo-
re suo, quo laborat sub sole? * Non ve- 17
stietur his telis cum ad Dei tribunal steterit, nudus erit, & quamuis multa fecerit, non operietur operibus suis. Apparebit confusio eius, videbitur ignominia eius. Videbunt iusti, & timebūt, & super eum ridebunt & dicent: Ecce homo, qui non posuit Deum adiutorē suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate sua. Contra de sanctis dicitur. Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus, vt neque confusionem timere debeant, neque frigus. Ideo iudex ait: Suadeo tibi emere à me aurum ignitū, & probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, vt non appareat confusio nuditatis tuæ. Sed hoc melius explicant, quæ sequuntur.

Magni labores peccatorum, & inanes.

Isa. 59.

Psal. 51.

Prou. vlt.

Apoc. 3.

HISTORIA.

Quia ventum seminabūt, & turbinem metent. Metaphorice significat eorum labores, & sumptus in idolis colendis, & bonis sæculi quærendis nihil ipsis vtilitatis, sed damni plurimum allaturos esse. Atque hos labores eleganter seminationem vocat, quæ non fit sine labore, & sumptu, nec sine spe maioris emolumenti, quoniam debet in spe, qui arat, arare, & qui seminat in spe fructus percipiendi. Bona, inquit, & fecunda grana seminare se credunt, sed re vera non nisi ventum seminant, inane, & sterile

1. Cor. 9.

sterile est quod seminant, & nihil plus
fructus allaturum, quam si ventus semi
18 naretur.* Sed parum est nullum perci-
pi fructum, magnas calamitates pro fru
ctu percipient, turbinem metent. Ven-
tus enim quasi semen intra terram cō-
ceptus cum eruperit, puluerem exci-
tat, & oculos infestat, ac lædit, fit enim
turbo, per quem captiuitatem intelli-
git. Lxx. verterunt, ἀνεμόφθορα semina-
bunt, id est, vēto corrupta semina, quæ,
scilicet, medullam non habent: & id cir
co vacua seminantes inania, vacuaque
recipient.

ALLEGORIA.

Quod optime cōuenit ijs, qui ad ina
nem gloriam opera sua referunt: quæ
semina quidem erāt: vnde fructum ma-
gnum liceret sperare, sed sunt semina
vento corrupta, id est, sine vitiata fru-
ctum ferre non possunt: Attendite (ait
Dominus) ne iustitias vestras faciatis
coram hominibus, vt videamini ab eis,
alioqui mercedem non habebitis apud
patrem vestrum, qui in cœlis est. Illud
ergo Pauli ante oculos semper habea-
mus: Quæ enim seminauerit homo,
hæc & metet. Quoniam qui seminat
in carne sua, de carne & met corruptio
nem: qui autem seminat in spiritu, de
spiritu metet vitam æternam.

Opera ex inani gloria orta sunt corrupta semina.

Matth. 6.

Gal. 6.

19 *Culmus stans non est in eo.* Nihil habet
vnde fructum sperare possit: nam neq;
culmum quidē habet hic populus stan
tem, omnes in terram deiecti sunt. Est
autem culmus canna in segete, quæ no
dis distinguitur, vnde Gen. 41. Septem
spicæ pullulabant in culmo vno. Ideo
germen culmi, id est, spica, vt & Hier.
interpretatur, non perueniet eo, vt mo
li possit, & farinam faciat. Quod si for-
te nonnihil farinæ inde fuerit, non qui
laborarunt, sed alieni comedent eam.
Significat omnia eorū bona hostes esse
deprædaturos, & cōsumpturos, ipsosq;
ad extremam paupertatem esse redigē-
dos. Chaldæus. Quod si forte opes cō-
parauerint, gentes deprædabuntur eas.

Culmus.

TROPOLOGIA.

Gregorius 8. Mor. cap. 29. *Culmus* quip
pe *germen non habet*, cum vita meritis
virtutum caret, *Farinam culmus non fa-
cit*, cum is, qui præsenti sæculo profi-
A cit, nihil subtilitatis intelligit, nullum
boni operis fructum reddit, Sed sæpe &
cum fecerit, hāc alieni comedunt; quia
& cum bona opera hypocritæ osten-
dunt, de his malignorum spirituum vo
ta satiantur. Qui enim per hæc placere
Deo non appetunt, nequaquam agri
dominum, sed alienos pascunt.

HISTORIA.

20 *Deuoratus est Israel, &c.* Hierony-
mus: Quod autem dicit, Deuoratus
est, vel absorptus, hoc significat, quod
mistus idolis, & nationibus proprium
Israelis nomen amiserit. Idem LXX.
B pro immundo inutile transtulerunt. Im
mundum vas, siue inutile Hebræi ma-
tulam vocant, quo ad suscipienda &
proijcienda stercora vti solemus. Huic
immunditiæ idololatras comparat, qui
miscentur gentibus, dum Dei non cu-
stodiunt veritatem, & facti vasa in ho-
norem conuersi sunt in vasa contume-
liæ. Talis erat Iechonias idolis manci-
patus, de quo per Ieremiam loquitur
Deus: Inhonoratus est Iechonias, sicut Iere. 22.
vas, cuius nulla est vtilitas, &c. Hæc Ie
remiæ verba iuxta LXX. editionem re-
tulit Hier. Ipse enim ex Hebr. ita ver-
C tit: Numquid vas fictile, atq; contritum
vir iste Chonias? Numquid vas absque
omni voluptate, siue vtilitate? Ruffinus
testatur, vbi nos legimus, Quasi vas im
mundum, alios interpretes trāstulisse,
Factus est quasi matula. Quod ita expo
nit: Quasi vas ad naturæ requisita cō-
positū, ita contumeliarum sordibus im
plebatur. Ex quo cernitur de quo vase
21 propheta loquatur. * Vbi autē ait: De-
uoratus est Israel, idem Ruffinus expo-
nit: Id est, cuius omne robur fuerit ex-
haustum, & qui facile posset internecio
ne consumi, si hoc quoq; posceret ira
D dominantiū. Lxx. verterunt, κατεπόθη,
Absorptus est, & Cyrillus interpreta-
tur: Fluctibus suorum peccatorum de-
mersus miserum naufragium fecit, aut
absorptus est tanquam à dracone. Aut
quia ijs, qui à charitate Dei excidunt,
fiunt cibus, & sorbitio Diaboli. Quæ
omnia quàm apte ad peccatorem com
modentur, quomodo iuxta superiores
omnes interpretationes absorptus, &
deuoratus, & vas immundum, atq. inu-
tile

ille dicatur, videt me tacente lector. Qui enim prius erat vas in honorem, & sanctis cogitationibus, ac meditationibus implebatur, nunc in potestatem hostium traditus fit matula fœtens, & omnibus Diaboli spurcitijs inquinatur.

Quia ipsi ascenderunt ad Assur. Hæc, quæ dixi, fient, quoniam captiui ducentur ad Assyrios. Tunc hæc omnia patientur, & contemnentur à gentibus, inter quas erunt.

Onager solitarius in Ephraim. Ideo abducetur Ephraim in captiuitatem ab Assyrijs, quia factus est sicut onager solitarius, qui non est sub hominis imperio, (ideo enim onager, id est, asinus siluestris dicitur,) sed libere quocumque vult discurrit: ita Ephraim legis Dei oblitus pro libito gêtium se implicabat erroribus, ad eas ibat, earumque
22 idola venerabatur. * Hic locus optime exponitur ex Iob. 11. Vir vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberum natum putat. Et cap. 39. Quis dimisit onagrum liberum? &c. Chaldæus: Exultarunt in Assur, pro eo quod ambulauerunt in voluntate animæ suæ, tanquam onager ferus. Quod autem ait, *Solitarius sibi*, hoc est, sibi soli relictus, nullum agnoscens Dominum.

TROPOLOGIA.

Greg. 10. Mor. cap. 15. dum illum exponit: Et quasi pullum onagri se liberum natum putat, quædam dicit, quæ optime in hunc locum conueniant, si velimus ad peccatores referre. Per pullum (inquit) onagri omne agrestium genus exprimitur, quod naturæ dimissum motibus, loris dominantium non tenetur. Agri namque animalia libertatem habent & ire, quo appetunt, & quiescere, cum lassantur. Quæ enim ad aliud minime seruantur, eorum motus proculdubio nequaquam sub disciplina restringitur. Homo autem quia ad sequentem vitam ducitur, necesse profecto est, vt in cunctis suis motibus sub dispositione disciplinæ religetur, & quasi domesticum animal loris vinctũ seruiat, atque æternis dispositionibus restrictum viuat. Quibus bene loris ligatũ se nouerat, qui dicebat: Vt iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum. Qui ergo implere cuncta, quæ desiderat, per effrænatam libertatem quærit, quid aliud, quàm pullo onagri esse similis concupiscit, vt disciplinæ hunc lora non teneant, sed audenter vagus per siluam desideriorum currat?

(Margin: Pullus onagri. — Peccator liber esse vult, vt onager. — Psal. 72.)

HISTORIA.

Munera dederunt amatoribus suis. Id est, Populis, quorum mores, & idola sequebantur, & quos vt socios habebant, vt diximus cap. 2. num. 44. Tacite illud reprehêdit, quod est apertius apud Ezec. 16. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis. 23

Sed & cum mercede conduxerunt nationes, nunc congregabo, &c. Explicat cur dona dederint amatoribus, vt, scilicet, eorum ope se se Assyriorum dominatui subducerent. Propterea nunc ait eos mercede côduxisse nationes. Sed postquam, inquit, hoc fecerint, *nunc*, id est, statim, *congregabo eos*, hoc est, colligent se se in ciuitates suas, vt eas muniant, seque aduersus Assyriorũ impetũ comparent, & quiescent ab onere tributorum, quod regi Assyriorum pendebât, & principibus eius. Non quòd principibus certa tributa soluerentur, sed quòd munera multa ad eos mittebant, vt per eorũm gratiam regem sibi conciliarêt. Sed breuis futura erat hæc quies, quoniam cito erant ab Assyrijs expugnandi. Ita fere Hieronymus & Ruffinus.
* Locus exponitur ex historia 4. Reg. 24
17. Contra hunc ascendit Salmanasar rex Assyriorum, & factus est ei Hosee seruus, reddebatq; illi tributa. Cumque deprehendisset rex Assyriorum Hosee, quod rebellare nitens misisset nuntios ad Sua regem Ægypti, ne præstaret tributa regi Assyriorum, sicut singulis annis solitus erat, obsedit eum, & vinctũ misit in carcerem. Peruagatusque est omnem terram, & ascendês Samariam obsedit eam tribus annis. Anno autem nono Hosee cepit rex Assyriorum Samariam, & transtulit Israel in Assyrios. Vbi nostra translatio habet: Quiescent, noui interpretes vertendum putant, Dolebunt. Sed melius Hieronymum vertisse docent LXX. interpretes, qui transtu-

translulerunt, κοπάσουσι, id est, Quiescent. Eodem modo intellexit Chaldeus, qui ait: Auferam ab eis dominiũ regum, & principum.

Quia multiplicauit Ephraim altaria. Causa tantorum malorum est, quod Ephraim ita in idola insaniuit, vt multiplicauerit altaria nouaq; extruxerit, vt plura idola adoraret. *Et hæc altaria facta sunt ei in delictum*, quo plura enim sunt, eo plus illius scelerę multiplicantur, & quantum crescunt scelera, tantum crescet & pœna.

25 *Scribam ei multiplices leges meas*. Variant & hic noui interpretes, nam pro, Multiplices leges meas, quidam vertunt, Honorabilia legis meæ, alij, Axiomata legis meæ. Sed notum est רבי significare multitudines, ideoque LXX. veterunt πλῆθος, id est, multitudinem, Chaldæus: סגיות, id est, multitudinem, à verbo סגא quod significat multiplicari. Male ergo translulit Quinquarboreus, Præstantiam, cum vertendum esset, Multitudinem. Multo melius in translatione bibliorum Regiorum versum est, Conscripsi eis multiplicitatem legis meæ. Ergo scribã eis multiplices leges meas, perinde est ac si diceret, Scribam eis multitudines, aut multiplicitates legis meæ, id est, legem meã multiplicem, & varia mandatorum genera continentem. Sed cur dicit, Scribam, cum lex interum scribenda non esset? Quidam ex recentioribus expositoribus facile hanc difficultatem eludunt accipientes, Scribam pro, Scripsi, quod & Chaldæus fecit, atque ita facile intelligitur: Dedi eis legem digito meo scriptam, quam illi contempserũt.
26 * Sed quoniam in Heb. est scribam, atque ita verterunt Lxx. & Hieronymus, desuntque ea, quæ more Hebræorum futurum mutare solent in præteritum, futuri potius significationem habere dicamus, atque hunc esse sensum, qui ex Hieronymi verbis non obscure elicitur. Scriberem eis iterum legem meã, sed quorsum scribam? nihil proficiam, iam enim scriptam acceperunt, & quasi alienam abiecerunt. Mihi & germana, & acuta Ruffini videtur interpretatio, quam apertius referã. Leges meas, quæ olim promulgatæ Deuteronomij præcipue volumine continentur, multipliciter in eos scribam, id est, exequar, atque cumulabo. Ac si dicat, Reuocabo eis in memoriam leges meas, nam per scripturam recordati solemus eorum, quæ iam exciderant. Quomodo autem reuocabo? Exequendo leges, id est, afficiendo eos pœnis illis, quæ Deut. 27. & 28 propositæ sunt legem violantibus. Tunc, cum legis pœnas patientur, legis recordabũtur, cuius ita obliti sunt postquam vitulos colere cœperunt, ac si alijs scripta esset.

Hostias offerent, immolabunt carnes. 27
Israelitæ non solum idolis, sed etiam Deo immolabant hostias, ideoque illis Elias dixit. 3. Reg. 18. Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum, si autem Bahal, sequimini illum. De hostijs igitur, quas Domino offerebant, propheta dicit nequaquam eas Deo gratas futuras, quoniam prætextu quidem Dei immolabantur, re autem vera non vt Deo placerent immolabant, sed vt hostias ipsas comederent, & ventrẽ implerent, conuiuijsque locus esset. Ita Hieronymus. Ceterũ pro, Hostias offerent, in Hebr. est, זבחי הבהבי quod iuxta communiorem, & probatiorem Hebræorũ interpretationem est, Hostiæ donorum meorum, aut oblationum mearum, & subauditur, erunt, id est, Hostias mihi donabunt, & offerent.

Nunc recordabitur. Nequaquã talibus hostijs placabitur, sed cito eos puniet.

Ipsi in Aegyptum conuertentur. Hic locus difficilis videtur expositoribus, quoniam non constat quomodo in Ægyptum conuersi fuerint. Ideo varios modos excogitant, quibus vere dicatur eos in Aegyptum redijsse. Sunt qui de Iuda potius hoc dictum putent, non de Israele.* Sed propheta ita se ipsum cap. 28
sequenti exposuit, vt nullus fortasse dubitandi locus relictus esse videatur: quin de decem tribubus loquatur, ex quibus multi vastantibus Samariam Assyrijs è manibus victorum elapsi in Aegyptum confugerunt, ibique mortui sunt. Ideo capit. 9. initio scriptũ est: Non habitabũt in terra Domini, reuersus

sus est Ephraim in Ægyptum. Et po-
stea: Ecce enim profecti sunt à vastita-
te,(idest,propter vastitatem terrę suæ)
Ægyptus congregabit eos, Memphis
sepeliet eos. Vbi tam Hieronymus,quã
Theophylactus,ita vt diximus,exposue
runt:& locus ita apertus est, vt exposi-
tore non indigeat.

Et Iudas multiplicauit vrbes munitas.
Hieronymus:Iudas quoq; videns Israe
lem de via Domini recessisse,& visitata
esse eius peccata: non est conuersus ad
Dominum, sed in vrbium munitione
confisus est, quas Dominus destructu-
rum se esse dicit,& vsque ad fundamen
ta illius deuoraturum.

*Et mittam ignem in ciuitates eius.*Co-
pulauit in accusatione Israelem, & Iu-
dam,ideoque nunc eos quoque in sup-
plicijs copulat. Itaque cum ait, *In ciui-
tates eius*,subaudiendum est Israelis:Cũ
autẽ,*Et deuorabit ades illius*,Iudæ subau
diendũ est,vt docuit Hieronymus.Hoc
ex Hebræo intelligitur, nam Israelem
masculino genere appellat semper,Iu-
dam autem femineo, quia terram Iuda
intelligit,vt passim videmus, & de ter-
29 ra ipsa quasi de muliere loquitur. * Cũ
ergo dicit,*Ciuitates eius*,masculino vsus
est pronomine עריו: Sed in ædes illius
pronomen femineum est, ארמנתיה.
Huiusmodi incendia in expugnatione
vrbium frequentissima sunt,vt Hamos.
1.& 2 sæpe repetitum videmus,& Iudę
euenisse docet sacra historia. 4.Regum.
25.Et succendit domum Domini,& do
mum regis, & domos Ierusalem, om-
* nemque domum combussit igni. Porro
vbi ait, *Aedes illius*, recentiores inter-
pretes vertunt, Palatia illius. Sed nihil
habent,cur à nostra versione recedant:
nam ארמון non palatia tantum signi-
ficat,sed mediocres etiam, & commu-
nes domos, vt Isa.23.Suffoderunt do-
mos eius,posuerunt eam in ruinam.Nũ
omnes domos palatia erant? Et ca.25.
Quia posuisti ciuitatem in tumulum,
vrbem fortem in ruinam,domum alie-
norum,vt non sit ciuitas.Præsertim cũ
LXX. soleãt frequẽtissime vertere pro
ארמנות, θεμέλια, id est, fundamenta,
vt in hoc loco Hoseæ, & in altero Isa.
25. & Hamos. 1. & 2. sæpe,raro autem

A οἶκον, id est, domum, vt Hamos 1. Et
mittam ignem in domum Hazael. De-
nique in hoc Hoseæ nostri loco non
palatia,sed omnes domos significari sa-
tis indicat quod ex 4. Regum.25. retu-
limus: Et domum regis, & domos Ie-
rusalem, omnemque domum combus-
sit igni.

ALLEGORIA.

Hæc omnia facile suo modo referri 30
possunt ad interfectores Domini, qui
hostias offerebant, & immolabant car
nes,& Dñs non suscepit eas,sicut ait in
Isaia: Quo mihi multitudinem victima Isa. 1.
B rum vestrarum?dicit Dominus. Plenus
sum, &c. Sed recordatus est iniquitatis
eorum maximæ aduersus filium Dei,&
visitauit peccata eorum per exercitum
Romanorum. Quo tempore multi eo-
rum non mente tantum reuersi sunt in
Ægyptum,id est,ad priorem suam infi-
delitatem,sed etiam corpore,vt à Moy
se prędictum erat Deutero.28.Reducet
te Dominus classibus in Ægyptum per
viam,de qua dixit tibi, vt eam amplius
non videres. Ibi venderis inimicis tuis
in seruos, & ancillas, & non erit, qui
emat.Quod in captiuitate Romana fa-
C ctum esse docent ibi Lyranus, & Burgẽ
sis. Et quoniam obliti sunt Dei factoris
sui,idola adorauerunt honoris,& pecu-
niæ, & ventris, & metu Romanorum
Christum suum admittere noluerunt
dicentes: Venient Romani, & tollent Ioan. 11.
locum nostrum, & gentem:ædificaue-
runtque ciuitates munitas,id est,magis
lapidibus,& muris,humanæque fortitu
dini,quàm Dei potentiæ confisi sunt:
misit in ciuitates eorum ignẽ,sicut prę- Matth.22.
dixit eis Dominus:& missis exercitibus
suis perdidit homicidas illos,& ciuita-
tem illorum succendit.

TROPOLOGIA.

D Vide etiam quo deducat homines 31
obliuio Dei:*Oblitus est*,inquit, *Israel fa-
ctoris sui*. Pulchre cum obliuione facto-
rem coniunxit, vt ingrati animi turpi-
tudo magis appareat. Quid enim in-
dignius, aut turpius, quàm eius obliui-
sci, per quem memoriam habes, & in
memoria hominum es? nisi enim te fe-
cisset,semper in tenebris, atque in obli.
uione iacuisses, vel,vt verius dicam,ni-

Obliuio Dei quot malorum causa sit.

hil esses, nemo de te cogitaret. Fecit er- A
go te, & ab eo habes quidquid es, & si
obliuisci potes tanti doni, quod acce-
pisti: certe non decebat obliuisci eius,
quod nunc accipis, id est, conseruatio-
nis tuæ. Semel enim fecit te, sed sem-
per conseruat te, ac portat verbo vir-
tutis suæ, & in nihilum redires, nisi sin
gulis momentis seruaret, quod fecit: ac
propterea singulis momẽtis quasi facit
te. Oblitus est Israel factoris sui. Quare
scitum est illud Augustini in Manuali
cap. 29. (vnde & Bern. mutuatus est in
libr. de interiori domo capit. 9.) sicut B
nullum est momentum, quo homo
non fruatur, vel vtatur pietate diuina:
sic nullum debet esse momentum, quo
eum præsentem non habeat in memo-
ria. Quid non mali ex tanto malo ori-
turum putemus? *Et ædificauit delubra.*
Qui Dei obliuiscitur, paulatim ad hoc
deducitur, vt ædificet delubra, in qui-
bus collocet, & adoret idola. Memo-
ria enim Dei erigit hominem in cælũ,
efficitque vt contemnat creaturas, &
quidquid obstare potest in Deum fe-
Deut. 32. stinanti. Inde Moyses: Deum, qui te
genuit dereliquisti, & oblitus es Domi C
32 ni creatoris tui. * Quid inde? vidit Do
minus, & ad iracundiam concitatus
est, quia prouocauerunt eum filij sui, &
filiæ. Et ait: Abscondam faciem meam
ab eis, & considerabo nouissima eorum.
Quid præterea? Ipsi me prouocauerũt
in eo, qui non erat Deus, & irritaue-
runt in vanitatibus suis: & ego prouo-
cabo eos in eo, qui non est populus, &
in gente stulta irritabo illos, id est: Ipsi
me ad iram prouocarunt colentes pro
me eos, qui non erant dij: & ego abij-
ciam illos, & assumam, atque eligam
pro eis populum, qui nõ erat populus, D
& gentem, quæ stulta erat, vt videant,
& irascantur, & dolore, atque liuore
tabescant. Vt igitur hi obliti Dei, & be
neficiorum eius statim idola adoraue-
runt: ita qui Dei obliuiscitur, continuo
honoris, & gloriæ, diuitiarum, volu-
ptatumque amore capitur, atque hæc
pro dijs colit. *Sed & Iudas multiplica-
uit sibi ciuitates munitas,* id est, Illi etiã,
qui ad Deum propius accesserãt, & rite
eum colere videbantur, arctioremque
sanctitatis semitam ingressi fuerant, si
semel Dei memoriam abijciant, occul-
tius quidem, & verecundius, sed etiam
ad idola delabuntur, & multiplicãt sibi
ciuitates munitas, discunt magis, ac ci-
tius creaturis confidere, quàm creato-
ri, & bona sæculi quærũt, quæ possunt,
quasi ciuitates munitas, in quibus ma-
neant tuti ab iniurijs, & hilarem vitã,
nulliusque egentem degant. Talem ci-
uitatem se exædificasse credebat ille,
qui dicebat: Anima, habes multa bona Luc. 12.
posita in annos plurimos: requiesce,
comede, bibe, epulare. * Sed quoniam 33
aduersus mortem, & aduersus iram Dei
nulla ciuitas satis munita, aut tuta esse
potest: sequitur statim. Dixit autem illi
Deus: Stulte, hac nocte animam tuam
repetent à te, quæ autem parasti, cuius
erunt? Sic est qui sibi thesaurizat, & nõ
est in Deum diues. Quare Isaias omniũ
sanctorum nomine, qui noluerunt ha-
bere hic ciuitatem permanentem, sed
futuram inquirebant habitantes in ca-
sulis, & in cauernis, & speluncis terræ,
Deo gratulatur, quòd has ciuitates
euerterit. Domine Deus meus es tu, Isa. 25.
exaltabo te, & confitebor nomini tuo,
quoniam fecisti mirabilia, cogitationes
antiquas fideles, amen. Quia posuisti
ciuitatem in tumulum, vrbem fortem
in ruinam, domum alienorum, vt non
sit ciuitas & in sempiternũ non ædifice
tur. Loquitur enim de euersione ma-
gnæ ciuitatis mundanorum Babylonis,
in qua singulorũ ciuitates includũtur.

CAPVT IX.

NOli lætari Israel, noli exultare sicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici. Area & torcular non pascet eos: & vinum mentietur eis. Non habitabunt in terra Domini: reuersus est Ephraim Aegyptum, & in Assyrijs pollutum comedit. Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei: sacrificia

crificia eorum quasi panis lugentium: omnes qui comedent eum, cōtaminabuntur: quia panis eorum animæ ipsorum, non intrabit in domum Domini. Quid facietis in Die solemni, in die festiuitatis Domini? Ecce enim profecti sunt à vastitate: Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit, lappa in tarbernaculis eorum. Venerūt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote Israel stultū prophetam, insanum virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ. Speculator Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius, insania in domo Dei eius, Profunde peccauerunt, sicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitates eorum, & visitabit peccata eorum. Quasi vuas in deserto inueni Israel: quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum: ipsi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati sunt in confusionem, & facti sunt abominabiles sicut ea, quæ dilexerunt. Ephraim quasi auis auolauit, gloria eorum à partu, & ab vtero, & à cōceptu. Quod si & enutrierint filios suos, absq; liberis eos faciam in hominibus: sed & væ eis, cum recessero ab eis. Ephraim, vt vidi Tyrus erat fundata in pulcritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios suos. Da eis Domine: quid dabis eis? da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos: propter malitiam adinuentionum eorum de domo mea eijciam eos: non addam vt diligam eos: omnes principes eorum recedentes. Percussus est Ephraim, radix eorum exiccata est, fructum nequaquam facient. Quod & si genuerint, interficiam amantissima vteri eorum. Abijciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.

1. Reg. 8.

HISTORIA.

1 *Noli lætari Israel, noli exultare.* Pergit, vti cœperat, reprehendere peccata Israelis, quasi dicat. Etiam si tibi læta euenirent omnia, non habes vnde lætari possis, cum scias tibi Deum iratum esse. Ceteri populi letari vtcunque possunt, qui hoc nesciunt, tu quo modo potes? Hieronymus: Ne gaudeas, ne læteris, nec putes te talem esse, vt sunt ceteræ nationes, aliter enim nesciens Deum, aliter punitur recedens à Deo: quia seruus qui scit voluntatem Domini sui, & non facit eam, vapulabit multum. Lyranus Lætari refert ad internā lætitiam. Exultare ad externam. sed puto pro eodem accipi lætari, & exultare, & de vtraque intelligi lætitia, siquidem Hiero. in translatione LXX: secundo loco posuit lætari, vbi in nostra posuit, exultare: Noli gaudere Israel, & noli lętari sicut populi. Habet igitur hæc repetitio emphasin, id est, maiorem, & acriorem increpationem intempestiuæ lætitiæ. In Hebr. est. Ne læteris Israel ad exultationem, id est, Ne admittas lætitiam, ne admittas exultationem.

TROPOLOGIA.

Et ego nescio quomodo lætari possit peccator, quāuis prospere, & ex animi sententia succedentibus rebus, cū Deū infensum habeat, & sciat sibi parata esse æterna supplicia, mortemq; perpetuā, dignam miserrimarum mercedem voluptatum, quod fornicatus sit à Deo suo. *Mirum est lętari posse peccatorem.*

2 * Si lætaretur Epicurus, qui negabat Deū curare, quid ageret humanum genus, si illi qui putabant animā extingui cum corpore, ferendum esset: at lætari Christianum, & ridere, seque hilari-

rati dare, qui Dei bonitatem nouit, & iustitiam, qui scit horrendum esse incidere in manus Dei viuentis, cuius est nisi perditi hominis, & periculosa phrenesi laborantis? Vt enim futura supplicia nulla vereretur, nō satis est ad eum torquendum, atque excarnificandum conscientia, quod tantis beneficijs obligatus fornicatus sit à Deo suo?

Perſ. ſat. 3 *An ne magis Siculi gemuerūt æra iuuēci,*
Et magis auratis pēdens laquearibus ensis
Purpureas subter ceruices terruit. Imus,
Imus præcipites, quam si sibi dicat?

Peccatoris falsa lętitia. Equidem peccatoris lętitiam non verā arbitror, sed simulatam, neque ad cor vsque peruenire, sed ex ore cito euanescere. Vide quid Leu. 26. Dominus peccatoribus cōminetur, & cogita an possit in tātis miserijs læta vita esse. Quid de maledictionibus Deuteronomij dicam? quarum vnā tantum recensebo.

Deut. 28. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam consumptam mœrore: & erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte, & die, & non credes vitæ tuæ. Mane dices, Quis mihi det vesperum? & vespere, Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, & propter ea, quæ tuis videbis oculis. Recte igitur ei, qui inaniter lætatur, cum potius calamitatem animæ suæ flere deberet, dicitur: *Noli lætari Israel, noli exultare, sicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo.*

HISTORIA.

3 *Dilexisti mercedem super omnes areas tritici.* Hieronymus: Mercedem fornicationis tuæ areas multas, & torcularia reputasti, vt rerum omnium abundantia fruereris. Quod ita intelligo. Vbicumque erat spes lucri, non dubitabas colere idola cæterarum nationum. Chaldæus: Dilexistis seruire idolis pro omnibus areis frumenti. Itaque *Super omnes areas est*, ad omnes areas, vbicumque erant areæ.

Area, & torcular non pascet eos. Prædicit sterilitatem apud eos futuram maximam vt illorum bonorum ablatione puniantur, quæ maxima ipsi credunt, & quorum causa idola coluere nationum.

A *Et vinum mentietur eis.* Non afferent vineæ speratum prouentum, & quem promittere videbantur, ideo ait: Vinū mentietur eis. Quomodo & Habac. 3. legimus: Mentietur opus oliuæ, & arua non afferent cibum.

Non habitabunt in terra Domini. Cito per captiuitatem in alias regiones trāslati, & opibus suis priuabuntur, & terra, quam illis Dominus dederat.

Reuersus est Ephraim in Aegyptum & in Assyrijs, &c. Hoc dicit, quia vincentibus Israelem Assyrijs, qui elabi potuerunt, fugerunt in Ægyptum, vt cap. 8. B nu. 28. ceteri in terram Assyriorum deducti sunt, vbi necessitate cogente cibos lege prohibitos comederunt, siue idolothyta, vt ait Hieron.

Non libabunt Domino vinum. Solebat vinū in victimis offerri, vt legimus Numer. 15. Hoc autem dicit: Prætextu sacrificij vinum libabunt, nō tam vt Deo offerant, quā vt licentius ipsi potarent, ac largius. Quomodo cap. 8. dixit: Hostias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non suscipiet eas. Id igitur nunc tacite reprehendit, ac si dicat: Non libabunt Deo vinum, sed sibi, ideoque non placebunt ei. 4

C *Sacrificia eorum quasi panis lugentium.* Erunt eorum sacrificia Deo ingrata, & erunt immunda, sicut si offerrent panē lugentium mortuum, quem ipsi etiam qui comedunt, immundi fiunt, ideo dixit; *Omnes, qui comedunt illum, contaminabuntur.* Num. 19. Ista est lex hominis, qui moritur in tabernaculo, omnes, qui ingrediuntur tentorium illius, & vniuersa vasa, quæ ibi sunt, polluta erunt septem diebus. Et postea: Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet, & anima, quæ horum quippiam tetigerit, immunda erit vsque ad vesperum.

D *Quia panis eorum anima ipsorum.* 5
Quare non placebunt mihi illa sacrificia? Quia panem, quem offerunt, non mihi offerunt, sed sibi: Nam hoc valet *Animæ eorum*, sibi ipsis: iuxta consuetudinem Hebræorum. vt Eccles. 24. Sapientia laudabit animam suam, id est, se. Hebr. 10 Iustus autem meus ex fide viuet. Quod si subtraxerit se mihi, nō placebit animæ meæ. Hieronymus: Panis ille

Anima mea, id est, ego.

ille suæ gulæ,suæque voluptati seruiet, mihi non placebit. Ita quoque Theophylactus, Hoc enim nunc de pane dicit, quod antea de carnibus, & de vino dixerat.

Non intrabit in domum Domini. Male in quibusdam codicibus legitur, Intrabunt, legendum est, Intrabit, vt est in Hebr. & apud Lxx. & Latinos emendatiores, & ita exponit Hieronymus. Est autem sensus: Nunquam illum mittent in Ierusalem in templum Domini, vt ibi offeratur,sed in patria sua offerunt, vt ibi comedant:nam si vere Deo offerre voluissent, in templum misissent. Eadem ratione dixit paulo ante: Non libabunt Domino vinum.

Quid facietis in die sollemni. Diem sollemnem, & diem festiuitatis Domini vocat diem captiuitatis illorum;quo vindictam de suis hostibus capiet,& eorum scelera finientur.Ita Hieronymus. Theophylactus vero & Theodoretus: Quid facietis captiui, cum sollemnes Domini dies venerint, neque illos in terra aliena celebrare poteritis?Tametsi Theophylactus sensum quoque Hieronymi affert,qui mihi videtur probabi
6 lior:*Nam dies festus,& sollemnis,dies lætitiæ est, & in eo multæ victimæ immolantur.Ita Deus more humano lætari dicitur in vindicta.Isai. 1.Heu,consolabor super hostibus meis,& vindicabor de inimicis meis.Heu, dolentis est ob iniurias acceptas,sed quæ statim adduntur, leuationem doloris afferunt. Preterea,cum Dominus in captiuitatē, & in gladium tradit inimicos suos,quot peccatores occiduntur,totidem hostiæ illi immolantur.Isa.34.Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, de sanguine agnorum, & hircorum, de sanguine medullatorum arietum:victima enim Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. Ad priorem sensum respicit tropologica expositio Cyrilli lib.4.in Io.cap.35.his verbis: Dicit enim ad impios, & male viuentes diuinus ille Hoseas: Quid facietis in die sollemnitatis Domini, & in die festo eius?id est, Quomodo qui labores virtutis aspernati estis, qui Dei charitatem neglexistis,ad cœlestem sol

A lemnitatem ingredi poteritis?aut quomodo cœnæ illius Dominus,atque magister non eijciet vos dicens: Quomodo intrastis huc absque veste nuptiali?

Ecce enim profecti sunt à vastitate. Hoc exposuimus cap.8.nu.28.

Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos. Fugient qui poterunt in Ægyptum vastantibus Samariam Assyrijs, ibi congregabuntur,& ibi tandem morientur. Nemphis metropolis erat Ægypti, vt ait Hieronymus, antequam Alexandria,quę prius No dicebatur,ab Alexandro Macedone & magnitudinē Memphis
B vrbis acciperet,& nomen.Hodie nonnullis Cairo, quāuis tradsit Memphim fuisse sitam in altera parte fluminis è regione huius,quæ Cairus vulgo dicitur.

Desiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit. Argentum eorum vocat prę- 7
claras, & magnificas ædes, in quarum ædificationem magnam pecuniæ vim effuderant, quas ita dicit esse diruendas, & solo æquandas, vt in eis vrticæ nascantur nullo eas reædificante, aut incolente.Chaldæus: In domo desiderabili argenti eorum vrticæ degent. Atque hic sensus ex sequentibus intel-
C ligitur: Lappa in tabernaculis eorum. Ceterum Hebræa ita habent ad verbū: Desiderium argenti eorum vrtica hæreditabit, id est, Optimum & maxime desiderabile,quod argento suo cōpararunt.Intelligit autem sumptuosissimas domos. Desiderabile autem vocatur quidquid optimum est, & ab omnibus appetitur, vt Thren. 1. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius. Desiderabile.

Lappa in tabernaculis eorum. Hieronymus: Longam significat vastitatem, * vt vbi quondam domus erant, lappæ, & vrticæ nascantur, & spinæ, &c. Ita
D Isai. 34. Et orientur in domibus eius spinæ,& vrticæ,& paliurus in munitionibus eius. Pro lappa(quam versionem quidam improbant) in Hebr. est חוח, חוח quid.
quæ vox hamum proprie significat, atque inde etiam spinosas, & aculeatas herbas quasuis. Vnde noster interpres, nunc carduum interpretatur,vt 4.Reg. 14. Carduus Libani misit ad cedrum: nunc paliurum, vt Isa. 34. Et paliurus in munitionibus eius: nunc lappa, vt

hoc in loco, est enim, vt dixi, generale
8 nomen.* Similiter lappa sæpe generale
Lappa. nomen est, docet enim Andreas Lacuna doctissimus medicus in commentarijs Dioscoridis lib. 4. ca. 139. lappam vulgo vocari omnem plantā spinosam. Si autē proprie vocabulū capiamus, herba est capitula habens leuiter hamata, quam Græci ἀπαρίνην vocāt, & φιλάνθρωπος cognominatur, id est, hominum amatrix, eo quod vestibus tenaciter adhæreat: Hispani eamdem ob causam amorem, siue amorem hortulani vocamus, vt idem Lacuna tradit lib. 3. cap. 98. Solent autem oriri lappę, & paliuri, & similes herbæ spinosæ inter segetes, ideoque Plin. lib. 18. cap. 17. tribulos, & carduos, & lappas inter morbos frugum, pestesque connumerat. Et Virg. 1. Georg.

Intereunt segetes, subit aspera silua,
Lappæq; tribulique, interq; nitentia culta
Infelix loliū, & steriles dominātur auena

Idem spinosam esse lappā ostēdit lib. 3.

Si tibi laniciū cura, primum aspera silua,
Lappęque tribulique absint.

Venerunt dies vltionis. Quod cito venturum est, iam venisse dicit, vt sine dubio venturum credant. Dies visitationis tempus supplicij, & pœnarum vocat, quo Deus eos visitabit, id est, puniet, eadem causa vocantur Dies retributionis, quia iuxta eorum scelera retributurus illis erat.

9 *Scitote Israel stultum prophetam.* Primum id admoneamus, in quo non nulli viri docti lapsi sunt, Scitote, vnicam esse dictionem, non duas scito te. Deinde in Hebræis codicibus haberi nūc: ידעו scient. Sed Hieronymus testatur se transtulisse, scitote, quem sequi debuissent noui interpretes quasi castigatiora exemplaria nactum, in quibus legebatur וידעו, idest, Et scitote, sicut in Psal. 4. Et scitote quoniam mirificauit, &c. Sed coniunctionem, Et, abstulit, vt passim fit, quoniā eo loco ornatui tantum deseruit apud Hebræos, vt Exod. 1. Hæc sunt nomina filiorum Israel, Et Num. 1. Locutus est Dominus ad Moysem: cum in Hebr. sit: Et hæc sunt nomina filiorum Israel. Et locutus est Dominus ad Moysem. Si enim prima litera breuis sit apud Hebr. erit iod, significabitque Scient, si autem paululum protrahatur, erit vau, & interpretabimur, Et scitote, aut, scitote, & sensus est idem. Scitote, inquit, omnes, qui auditis, Israel fuisse prophetam insanū, & stultum, semper enim sibi pollicebatur prospera, nullamque timeri debere captiuitatem prædicabat. Sed quam insane vaticinatus fuerit, nunc cognoscetis, venerunt enim dies visitationis, & retributionis eius. Idem dicitur si vertamus, scient, cognoscent omnes gentes Israel falsum prophetam fuisse, insanum virum spiritualem, id est, prophetam non à Deo afflatum, sed insania, & furore correptum, ac proinde mendacem.

Et, in principio sententiæ redundans apud Hebræ.

10 Vir spiritus. * Virum spiritus, vt est in Hebræ. siue virum spiritualem, id est, habentem spiritum, vocat prophetam, vt Michæ. 2. Vtinam non essem vir habens spiritum, sed mendacium potius loquerer, id est, Vtinam in hoc, quod dico, non essem verus propheta, & diuino spiritu afflatus. Ex quo cernimus male verti à quibusdam, Virum ventosum, pro Virum spiritualem, nā si virum ventosum, & inania loquentem significare voluit Hoseas, cum dixit, virum spiritus, quid necesse erat addere, insanum?

Propter multitudinem iniquitatis tuæ. Conuertit ad Israelem orationē. Propheta falsus fuisti, & multo aliter euenit, quàm putabas, quia peccata tua multa, & magnam iram Dei prouocauerunt, & multitudo amentiæ tuæ, qua in idola quasi furens ferebaris, calamitatem tibi importauit, quam minime timebas. Sed reprehēditur nostra translatio, quod nō esset vertendū: Et multitudinē amentiæ, sed, Et multitudinem odij, quoniam est in Hebræo משטמה. At optime Hieronymus vertit, nā hæc vox vtrumque significat, insaniam, & odium. Vnde LXX. μανίαν, verterunt, id est, amentiā. Aquila vero ἐγκότησιν, quam nos (inquit Hieronymus) vel iracundiam, vel memoriam doloris in Latino possumus dicere. Et Genes. vlt. legimus: Ne forte memor sit iniuriæ, quam passus est. In Hebræo est verbum שטם, vnde hoc nomen deducitur. Et

cap. 27.

cap. 27. Oderat ergo semper Hesau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater. Pro, Oderat, est idem verbum, & apud LXX. ἐνεκότει, id est, memoria acceptæ iniuriæ iratus est.

11 *Nam qui irascuntur insaniunt quodammodo; ira enim furor breuis est. Sed multo magis qui memoria iniuriarum concitantur. Hoc igitur dicit. Ita idola adorabas, & præceps in omne nefas ruebas, ac si furore aliquo rapereris, aut Deus te magna quapiam iniuria affecisset, quam vlcisci maxime cuperes. Idem vocabulum est statim in illis verbis: Insania in domo Dei mei, tam in Hebr. quam apud LXX. & in nostra translatione, quare eodem modo explicandum est.

ALLEGORIA.

Nemo est iã, qui non videat Iudæos propter multitudinem iniquitatis suæ, & amentiæ, atque odij, quo in filium Dei debacchati sunt, fuisse stultos prophetas, insanos viros spirituales, dixerunt enim: Si dimittimus eum sic, venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem. Et hic est hæres, venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Insani vates, qui tota in re errarunt, & illud passi sunt: Malos male perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. De alijs se vaticinari putabant, cum hæc dicebant, vaticinabantur autem de seipsis.

Ioan. 11.

Mat. 21.

TROPOLOGIA.

12 Sed & nunc non desunt stulti prophetæ, insani viri spirituales, qui sibi longam vitam pollicentur, & cum supplicia Dei audiunt, siue temporaria, siue æterna, Deum bonum, & misericordem esse continuo respondent, neque velle mortem peccatoris, nihil interim curantes, quod sequitur, sed vt magis conuertatur, & viuat. Diu se victuros persuadent sibi, vt licentius peccent, vt sine metu voluptatibus sæculi perfruãtur, & in diuitijs suis conquiescant, vt plures in dies congerant. Quibus non semel accidit, quod Greg. 4. Dialog. c. 49. affirmat cuidam accidisse. Cuidam (inquit) nostrum nuper certum est cõtigisse, dum somnia vehementer attenderet, vt ei per somniũ longa vita promissa sit. Cumq; ad hanc longitudinem multas pecunias collegisset, ita repente defunctus est, vt intactas omnes relinqueret, & ipse secum nihil ex bono opere portaret. Hæc Gregorius. Verior prophetia est illa prophetæ magni qui venit in mundum: Vigilate itaque, quia nescitis diem, neq; horam. Et, Videte, vigilate, & orate nescitis enim, quando tempus sit. Paucissimis video Deum longam vitam promisisse, omnes nos dubios esse voluit, vt omnem diem supremum esse posse putaremus, & magna contentione thesaurizaremus in vitam æternam. Cõtra antiquus hostis, vt comedamus, & bibamus, & otiemur, Nestoris annos suadere nobis nititur.

Qui sibi longam vitam pollicetur stulti prophetæ sunt.

Pollicentes sibi misericordiã Dei.

Matth. 25

Mar. 13.

Diabolus longã vitam nobis pollicetur.

13 *Eiusdem artificis est, Dei misericordiam immodice extollere, non vt pœnitentiam agamus, sed vt sine fine peccemus. Ita prophetat seductor prophetarum. Verior prophetia est: Nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis. Et illa: Iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, quę non facit fructum bonũ excindetur, & in ignem mittetur. Deni que illa: Ne dicat: Misericordiã Domini magna est, multitudinis peccatorum meorũ miserebitur. Misericordia enim & ira ab illo cito proximant, & in peccatores respicit ira illius. Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem: subito enim venit ira illius, & in tẽpore vindictæ disperdet te.

Diabolus misericordiam Dei immodice extollit.

Luc. 13.

Matth. 3.

Eccli. 5.

HISTORIA.

Speculator Ephraim cum Deo meo propheta, laqueus ruinæ factus est. Hæc verba de falsis prophetis decem tribuũ, fere expositores intelligunt. Propheta, inquit, qui debuerat esse speculator Ephraim cũ Deo meo, id est, vt longe, & quasi ex specula eius calamitates prospiceret, & ad Deum meum reduceret errantẽ, factus est laqueus ruinæ. i. auctor ei fuit adorãdi idola, vnde in miserrimã incideret captiuitatẽ: *& insania in domo Dei eius,* id est, cum esset in domo suorum idolorum, efficiebat, vt infelix populus insaniret, & perdite ferretur in cultum idolorum, dum verbis, & exemplo eum ad hanc impietatem excitat.

TROPOLOGIA.

14 Cum ſpeculatorem dicit, officij ſui ſacerdotes, & prophetas admonet, ſicut in Ezec. ſcriptum eſt: Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael, & audies de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me. Sed ſpeculator cum Deo dicitur, qui Dei patres ſequitur aduerſus impios, eumque adiuuat in hominum ſalute quærenda. Simile eſt illud Gen. 6. Noe vir iuſtus, atque perfectus in generationibus ſuis fuit, cum Deo ambulauit, id eſt, ſemper Dei partes ſecutus eſt. Chriſtiani ergo concionatoris perſona deſcribitur, non quærẽtis quæ ſua ſunt, ſed quę Ieſu Chriſti.

Ezec. 3. Sacerdos ſpeculator.

HISTORIA.

Profunde peccauerunt. Late hæc expoſuimus cap. 5. nu. 6. & 7.

Sicut in diebus Gabaa. Veteris hiſtoriæ meminit Iud. 19. & 20. Cum vxor Leuitæ fœdiſſima libidine vexata, & occiſa eſt à filijs Beniamin, vt Hieronymus, Ruffinus, Cyrillus, Theophylactus, Theodoretus, & alij. Vbi ad immanitatem ſceleris hoc vniuerſa tribus adiecit, vt ceteris tribubus petentibus: Tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, vt moriantur, & auferatur malum de Iſrael; nequaquã iuſtiſſimæ vindictæ acquieuerit. Noluerunt (inquit) fratrum ſuorum filiorum Iſrael audire mandatum: ſed ex cunctis vrbibus, quæ ſortis ſuæ erant, conuenerunt in Gabaa, vt illis ferrent auxilium, & contra vniuerſum populum Iſrael dimicarent.

15 *Hoc ergo ait: Maximis ſceleribus ſe ſe obligarunt, vt enim filij Beniamin indigniſſimum facinus admiſerunt, admiſſumque à quibuſdam omnes defenderunt, & obſtinatione ſua auxerunt, vnde vniuerſa fere tribus extincta eſt; ita modo idololatriam, & impietatem ſemel ſuſceptam pertinaciſſime retinent, & tuentur, fauentque ſacerdotibus ad eam hortantibus: quę res illis magnorum malorum, & captiuitatis, & extinctionis cauſa erit. Propterea addidit: *Recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum*.

Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael. Qui fame, & labore defeſſus vuas aut primas, id eſt præcoces ficus inuenit in terra deſerta, inuia, & inaquoſa, continuo accurrit, & ſumma cum voluptate decerpit. Ita ego in tanta hominum mihi ingratorum multitudine vidi patres eorum Abraham, Iſaac, & Iacob: quos dilexi, & ad me vocaui, & indulgentiſſime habui. At filij eorum nõ multo poſt ex Ægypto à me educti, & magnis beneficijs affecti, cum propter patres multum à me amarentur; turpiſſimum idolum Beelphegor in meam ignominiam coluerunt. Num. 25. Et fornicatus eſt populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi comederunt, & adorauerunt Deos earũ. Initiatusque eſt Iſrael Beelphegor. Ita vt diximus hunc locum explanat Cyrill. lib. 3. contra Iulianum fere in fine, & Hier. hic, & in Ierem. 24. in princ. & multi alij.

Et abalienati ſunt in confuſionem. Receſſerunt à me vt idolo turpiſſimo immolarent, quod confuſionem vocat, vt aiunt Hieronymus, & Cyrillus. Erat autem idolum Moabitarum Beelphegor, quem nos, vt ait, Hieronymus Priapum poſſumus appellare. De quo etiã diximus. cap. 4. nu. 26. Res ex etymologia oſtenditur, dicitur enim בעלפעור quaſi habens in ore, hoc eſt in ſummitate pellem, id eſt, obſcenam corporis partem retectam, vt interpretatus eſt Hieronymus. 16

Beelphegor.

Et facti ſunt abominabiles, ſicut ea, quæ dilexerunt. vel, vt eſt in Hebr. (& idem eſt, ſicut amores eorum, id eſt, ſicut res ab eis amatæ, quæ turpes erant, & execrabiles. Hæc eſt enim natura voluntatis noſtræ, vt quaſi Chamæleon in earum rerum ſe vertat colorem, quibus ſe ſe per amorem applicat. Fertur enim in res, quas amat, & amore illo quaſi in earum tranſit naturam, vt fiat cœleſtis, ſi amat cœleſtia, terrenaque, ſi terrenis adhæret. Vt igitur hoc idolum erat inprimis execrabile, ita execrabiles redditi ſunt, qui illi ſacra fecerunt, quamuis ex bonis, & Deo caris parentibus progeniti eſſent. Quare eleganter S. Thom. his verbis ſolet vbique confirmare actus humanos ſpeciem habere ex obiectis.

Voluntas transformat ſe in ea, quæ amat.

Ephraim quaſi auis auolauit. Hæc 17

verba

verba duobus modis explanari possunt, A
vt Hieronymus docet. Primo ita:
Ephraim auolauit quasi auis,id est, cele
riter è patria sua recessit ductus in ca-
ptiuitatem. Ita distingunt Lxx.& ita in
terpretantur Theodoretus, & Theo-
phylactus,& sequitur statim: *Gloria eo-
rum à partu*,id est,in hoc maxime glo-
riabantur,quòd plurimi essent, & duæ
tribus comparatione ipsorum paucissi-
mos haberent. Gloriabantur igitur in
partu,*& in vtero,& in conceptu*, id est,in
numerositate sobolis, quam ipsi gloria-
bundi nunc partus,nunc vteri,aut con-
ceptus nomine explicabāt. Alter sensus B
est,qui mihi magis probatur, *Ephraim
quasi auis auolauit gloria eorum à partu,
& ab vtero*, &c. Atque ita distingunt
Hebræi,& Ephraim ponitur quasi casus
absolutus,& cum nullo cohærens,sicut
Psal. 56. Filij hominum dentes eorum
arma,& sagittæ. Gloria Ephraim auo-
lauit quasi auis, gloria eius erat, quod
infinitam pene hominum multitudinē
haberet. Quomodo auolauit? quomo-
do fugit? *A partu*,id est, quoniam multi
ex eorum filijs simul atque in lucem
editi fuerint,morientur. *Ab vtero*,idest,
quia alij morientur ante legitimum na C
scendi tempus. *A conceptu*, id est, quia
alij morientur antequam in vtero for-
mentur impediente formationem ste-
rilitate vterorum. Ita Vatablus, & alij
recentiores. Quæ expositio mihi cum
primis germana videtur,cohæret enim
aptissime cum ijs, quæ continuo se-
quuntur.

18 *Quod & si enutrierint filios*. Si forte
non omnes eorum filij, in ipso lucis pri
mordio extincti, aut de vtero translati
non fuerint ad tumulum,eos,cum iam
creuerint, & spe posteritatis parentes
oblectare cœperint, in ipso flore ætatis
occidam.Quod autem ait: *In hominibus*. D
id est,inter homines, vt Benedicta tu in
mulieribus. Ita dictum est 1. Regum.
15. Sic absque liberis erit inter mulie-
res mater tua.

* *Sed & væ eis cum recessero ab eis*. Insi-
gnis locus & multorum reprehensioni
expositus. In primis Lyranus fratrem
quendam Raimundum secutus, quem
Hebraicæ linguæ valde peritum esse
dicit: affirmat hunc locum vnum esse
ex ijs,quos in veteri testamento corru-
pere Iudæi: & post hanc corruptionem
editam esse nostram vulgatam transla-
tionem, eamque eadem de causa esse
corruptam.Quod ita confirmat. In He
bræo est בשורי, quod est incarnatio
mea: בשר enim carnem significat. Si
autem significaret, cum recessero, vt
vult nostra translatio, scribendum erat
cum ס. Ipse ita exponit: væ eis, cum
ego carnem ex eorum gente sumpsero,
tunc enim, quia me non recipient, ca-
pientur iterum, & trucidabuntur à Ro-
manis. Propterea dicitur in Hebr. Sed
etiam væ eis, vt ostenderet post capti-
uitatem Assyriorum restare alterā gra-
uiorem. * Eadem est Lyrani sententia 19
in libro de differentijs nostræ transla-
tionis ab Hebr. Idem sentiunt viri qui-
dam eruditi, Paulus Burgensis in addi-
tione 2. huius cap. Galatinus lib. 1. de
arcanis catholicæ veritatis,c.8.Guliel-
mus Hammerus in illud Gen.32.Iacob
transiuit vadum Iaboc.Qui omnes con
sentiunt nostrum interpretem habuisse
codicē Hebræum viciatum à Iudæis:in
hoc tamen differunt, quod Lyranus &
Burgensis volunt in Hebraicis codici-
bus, quos nunc habemus, iam restitutā
esse veram lectionem בשורי. Galatinus
autem & Hammerus, negant ita esse le
gendū,sed בשרי,idest,caro mea. Quod
& multo probabilius est, & Lxx. inter-
pretū,& Theodotionis auctoritate con
firmatur, qui verterunt: Sed & væ eis,
caro mea ex eis. Quę verba Dorotheus
martyr in Synopsi, ad Christum perti-
nere testatur.Hæc nostrę translationis
reprehensio eò fit probabilior,quò ma
iorē præfert speciem pietatis. Sed mihi
multo plus & pietatis,& veritatis habe
re videtur Romanæ Ecclesię auctorita-
tem sequi, quæ hanc nobis translatio-
nem tradidit,hanc explanare, & citare
iussit.ipsaq; tam euidens incarnationis
testimoniū alacriter sine dubio recepis- 20
set,si prophetæ esse credidisset.*Primū,
Hebraicos codices suæ ætate extitisse
incorruptos grauissimis verbis testatur
Hier. in illud Isa. 6: Excæca cor populi
huius. & Aug.15.de Ciuit.c.13.& ante
eos Origenes in octauo volumine ex-
planatio-

Hebraici codices non erāt deprauati ætate Hieronymi.

planationum Isaiæ, quem ibidem citat
Hieronymus. Atque id verum esse ne-
mo, qui sane sapiat, dubitare debet. Nā
si tunc etiam deprauati erant, cum Hie
ronymus translationem Latinam edi-
dit, non habet Ecclesia veram scriptu-
ram. Etenim Græcam translationem
multis locis esse vitiatam omnes con-
sentiunt, & sæpe Hieronymus docuit,
resque ipsa loquitur: si autem prototy-
pa Hebraica deprauata tunc erant, cū
nostra editio sit ex illis deprompta, om
nino deprauata est, & vera, incorrupta-
que scriptura caret Ecclesia. Quo quid
turpius dictu? quid insanius? Deinde
cur præcipit nobis Ecclesia, hanc translationem vt sequamur? Nam si depra-
uatam putat, & id in hoc loco habere,
quod non dictauit in Hebræo Spiritus
sanctus, errare nos cocgit dum id, quod
deprauatum est sequi iubet. Si autem
non putat, ipsa errat, quæ deprauatio-
nem non agnoscit. In alterum horum
nos deducere videtur horum auctorū
audax sane correctio: sed absit vtrumq;
à Christianis pectoribus, à veris Eccle-
siæ Catholicæ filijs. Maneat igitur (ne-
que enim dubitare fas est) Hieronymū
castigatissimos codices habuisse, nec Iu
dæos hunc locum deprauasse in odium
Christianorum: quod Galatino quidē
certe probari debuit aduersæ fautori
sententiæ, qui Ionatham Chaldæū pa-
raphrasten lib. 1. c. 3. docet quadragin-
ta duobus annis præcessisse beatissimū
Christi natalem diem, Atque is ita ver-
tit: Quia etiā væ eis, cum sustulero ma-
iestatem meam ab eis. Sin hoc tempore
Hesdræ à veteribus scribis mutatū vo-
lunt; certe odio Christianorum muta-
tum non est. Deinde nos mutatum esse
ab eis negamus: ipsi hoc probent, si pos-
sunt, prophetam ita, vt ipsi putant, scri-
psisse, scribas ita, vt nos habemus, mutas
21 se. * Quod si res dubia esset, multa es-
sent, quæ comprobarent, ita fuisse ver-
tendum, vt vertit Hieronymus. Primū
בשׂוֹר, aut בשור pro incarnationeficti
tium videtur, sin minus, ostendant vbi
eius nominis vsus sit. Minus in proba-
biliter dicunt, qui legunt בשרי, id est,
caro mea. Hoc si dicunt, cogentur iam
corrigere Hebraica exemplaria, quæ
nunc habemus, & demere literam vau,
habent enim בשורי. Non ergo differē-
tia est solum in pūctis, vt putauit Ham-
merus, sed etiam in literis ipsis. Si ergo
hodie quoque ita legitur, vt legit Hie-
ronymus, & vt legit Chaldæus; vnde ip
si vaticinantur correctionem esse scri-
barum, atque aliter legi debere? Postre-
mo, non vtrumque, sed alterum horum
scripsit propheta, בשׂורי, aut בשׂרו, nā
puncta nihil nunc quidem moror. Si
scripsit בשׂירי, necessario vertendum
fuit, In recessu meo, siue cum recessero,
vt verterunt Hier. & Chaldæus. Si au-
tem בשׂרי, omnino Chaldæus, & Hie-
ronymus, & recentiores interpretes,
qui eos sequuntur, aberrarunt: nam ea
vox nihil aliud significat, quam caro
mea. Sed quomodo, inquies, LXX. &
Theodotion verterunt; Caro mea ex
eis? Opinor quòd Hebraici codices
variauerint. * Sed Hieronymi exem- 22
plaria, & Chaldæi fuisse castigatiora do
cet Ecclesia Romana, quæ eius nos trāslationem, id est, vulgatam Latinam se-
qui iubet, nec aliud vult nos sequi, quā
quod ab Spiritu sancto prophetæ ipsi
dictatum esse iudicat. Hebræi quoq; au-
ctores docent, qui eādem lectionē sem-
per probant, alteriq; præferunt. Ac ne
nos quasi hostes causeris veram lectio-
nem deprauasse in odiū Christiani no-
minis; S. Iulianus Pomerius Archiepis.
Toleta. qui & Iudæus prius fuit, & po-
stea Christianus, cōtra Iudæos scripsit,
nihilq; prætermisit quod fidē nostram
aduersus illorum impietatē iuuare posset, ita hunc locū refert, vt est in nostra
translatione, li. 1. contra Iudæos, in me
dio, nec queritur codices ab Hebr. esse
vitiatos. Quamquā cur Iudæos hunc lo
cū deprauare voluisse existimemus? Mi-
hi quidem videtur nihil minus eos cogi
tasse, sed si ita intellexissent, illustratu-
ros potius, & cōfirmaturos fuisse. Quid
enim illis potuit esse gloriosius, quam
Deū carnem sumere ex eis? In hoc ipsi
gloriabantur vbique, hoc iactabāt, hoc
se beatos putabant, quod ex sua gente
nasciturus esset Messias. Cur igitur de-
lerent in scriptura? Aut si id facere vo-
lebāt, cur non illustriora loca delebāt,
quibus Christus ex semine Abrahæ, &
ex do-

ex domo Dauidis nasciturus prædica- A
23 batur? Dices fortasse. * Quia locus iste prædicabat eis vastitatē à Romanis inferendam, cum Deus carnem ex eorum gente sumpsisset. Lyranus ita exposuit; sed quādo hoc illis obiecere patres nostri Ecclesiæ magistri? quando hoc loco aduersus eos pugnauerunt? Tam stulti erant Iudæi, vt respondere non possent nihil tale prædici, sed hoc valere verba, si ita legendum esset. Sed etiam væ eis, caro mea ex eis: væ etiam illis, quod cū ego eos elegerim, vt carnem ex eis assumam, pergunt idola sua colere, & tantis sceleribus addunt hanc insignē ingrati animi notam? Probet illis Lyranus, si pōt, male ita exponi. Immo vero hinc ego verisimillimum fieri arbitror, nihil hic prophetam de Christi carne dixisse, quod nec patres ipsi Græci, qui iuxta LXX. editionem legunt; Caro mea ex eis, nec veteres Latini, qui eamdem secuti sunt, solēt fere hoc testimonio vti, vt incarnationem Domini comprobēt. Immo Cyril. in huius loci comment. ita exponit. Quia minabatur Deus radicitus se deleturum Israel, & quod lugebit orbitatem, se ipsum excipit propheta precans liberari ab illo supplicio. Caro mea, inquit, ex ipsis, id est, longe ab ipsis extra illos, & quam longissime ab illis ego, & meum genus. Significat.n. hoc interdum Caro, vt Paulus: Si quo-
Rom. 11. modo ad æmulandum prouocem carnē
24 meā, &c. * Eodē modo exposuit Theophylactus, quāuis de incarnatione quoque exposuit simul cum Theodoreto. Sed non debuit viris doctis probari hæc interpretatio, quoniam propheta non duabus tribubus, sed decem loquitur, quas vocat Ephraim: Christi autem caro non fuit ex decem tribubus, nec vllo modo ad eas pertinuit, sed ex Iuda. Manifestum est enim, quod ex Iuda ortus sit Dominus noster, vt Hebr. 7. scripsit apostolus Paulus. Eædem decem tribus, cum Iudæi capti sunt à Romanis, erant in captiuitate Assyriorum, nec viderunt illud bellum Iudaicum, quare nec erat, cur eos propheta lugeret. Quod autem Lyranus argumētabatur, בשׂוּרִי, pro, Cum recessero, non scribi cum שׂ, vt nunc est in Heb. sed cum ס facile soluunt R. Abraham, R. Salomon, & R. Dauid in commentarijs: שׂ positā esse pro ס. Et recte sane soluunt, sæpe enim hæ duæ litteræ propter magnam similitudinem soni sui permutantur inter se. Vt שׂרי, id est, principes cum ס scribitur. 1. Paralip. 15. vbi legimus. Chonenias autem princeps Leuitarum prophetiæ præerat, & סכלות, id est, stultitia scribitur cum שׂ Ecclesi. 1. vbi habemus: Vt scirem prudentiam, atque doctrinam, errores, & stultitiam. Et alibi sæpe hoc fieri notum est vel mediocriter in lingua Hebræa versatis. * Hoc igi- 25
B tur iuxta nostram, id est iuxta verissimam, & germanissimam translationem ait propheta: *Væ eis, cum recessero ab eis.* Primum orbabo eos filijs, sed hoc parū est, væ eis cum omnino eos deseruero, cum in manus hostium, & in acerbam captiuitatem tradidero, tūc multo grauiora patientur.

Ephraim, vt vidi, Tyrus erat. Hieronymus tam pulcher erat Ephraim, & sic Dei vallabatur auxilio, vt Tyrus mari. Chaldæus: Donec cœtus Israel opere compleuit legem, par erat Tyro in prosperitate sua, atque abundantia. * Quod 26
C autem addit de Tyro, *Fundata in pulchritudine*, hoc significat. In pulcherrimo, & fertilissimo loco. Docet igitur decem tribus olim cum Deū colebant, magnam terræ fertilitatem, & insignē rerum omnium copiam habuisse, quam postea peccatis suis amiserunt. Tyrus Tyrus. metropolis Phœniciæ cecidit in sortē tribus Aser, Iosue, 19 quam tamen obtinere non potuit. Erat autem opulentissima, & florentissima, vt abunde intelligitur ex Isa. 23. & Ezec. 26. 27. & 28. Olim insula fuit stadijs quatuor seiuncta à continente: sed postea vix credibili opere comportato aggere ducen-
D tos pedes lato ex lapidibus veteris Tyri iuncta est continenti ab Ortu per Alexandrum magnum, vt refert Diodorus Siculus lib. 17. Bibliothecæ, in anno 4. Alexandri, & Plin. lib. 5. cap. 19. Sed prophetæ insulam vocant, quod cum ipsi scribebant, nondum iuncta esset continenti.

Et Ephraim educet ad interfectorem filios suos. Cum tamen hanc felicitatem 27 habue-

habuerit Ephraim, filijsque fuerit vehementer auctus, non diu illa fruetur, quia idola colere maluit, quàm tantæ felicitatis auctorem: Oppugnabitur enim ab hostibus, & cogetur educere in bellum filios suos, vbi trucidabũtur.

Quid dabis eis? Quid te dare oportet ijs, qui donis tuis abutuntur ad superbiam, nisi vt ea amitti patiaris?

Da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia. Da vt mulieres eorum non concipiant, aut si conceperint, infantes lactis inopia moriantur, vt qui in hominum multitudine gloriari solebant inaniter, ex paucitate confundantur. Ita Hieronymus: Sed prophetice dictum accipiendum est, ac si diceret; Dabis eis vuluam sine liberis, &c. Quemadmodũ ipse propheta subindicauit cum dixit: Da eis Domine, quid dabis eis?

ALLEGORIA.

Vrbs Ierusalem, inimo tota Iudæa, non ne quasi Tyrus erat fundata in pulchritudine, dum Dei legem obseruauit? Quæ regio illa felicior, aut opulẽtior? Sed postquam abalienata est in confusionem, & Cæsarem regem habere maluit quam Christum Domini, regemq; suum ingrata, & impia interfecit: coacta est educere ad interfectorem filios suos, vt gladijs Romanorum occumberent.

28 * Et post miserrimam captiuitatẽ, & stragem incredibilem, tandem accepit vuluam sine liberis, & vbera arentia. Antea multi ad illorum religionẽ confluebant, & magnus erat numerus proselytorum; Nunc quis ad eos venit? vbique ridentur, & vt abiectissimi hominum contemnuntur.

TROPOLOGIA.

Felicitas animæ, quæ Deo se dedit.

Anima etiam, quæ plene se Deo dedit, plane vt Tyrus est, tota Dei auxilio cingitur, donis Spiritus sancti fertilis, & diues vndiq; à terra recedit, fundata est in pulchritudine, sicut lignum, quod plantatũ est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Sed postquam à Deo recedit

Anima à Deo recedens steri lis fit.

illa, quæ tot bonorum operum partu felix erat, & diues accipit vuluam sine liberis, nunquam concipit, & si semen optimum, & fecundissimum recipiat. Audit verbum Dei, legit sacros libros, audit Deum intus loquentem, qui verba vitæ æternæ habet, sed non concipit, & arentis vuluæ sterilitate pretiosum semen perditur. Concluserat Deus omnem vuluam domus Abimelech, quia ignominia affectus fuerat propheta eius Abraham. Ideo anima sterilis redditur, & vulua eius clauditur, quia non honoratur propheta magnus, qui surrexit in nobis, sed eius iussa contemnuntur. Si vult fecunda fieri, dicat marito suo: Da mihi liberos, alioqui moriar. Dicat, inquam, marito suo, id est, Deo, qui desponsauit sibi animam in virginitate eius, non diabolo, de quo merito dicitur: Et nunc quem habes, non est tuus vir.

Gen. 20.

Gen. 30.

Io. 4.

29 * Quid habet prætera? vbera arentia, vt si forte semen aliquando retinere potuerit, & parere, tamen educare non possit, quia vbera arent, non est succus gratiæ, & virtutum, quo bona opera grandescant. Super vbera plangite, inquit Isaias, & Ieremias mœstus luget: Adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti. Quomodo lac habeat puerpera, nisi è sacramentorum pia, frequentique sumptione, ex assidua oratione, & sacra lectione, ac denique ex omnium virtutum exercitatione suggeratur?

Anima peccatoris vbera arentia.

Isa. 32.

Thre. 4.

HISTORIA.

Omnes nequitiæ eorum in Galgala. De Galgal diximus capit. 4. num. 20. ostendimusque ex Hieronymo in eo loco propter celebrem eius sanctitatẽ fuisse antiquissimam idololatriam, multo antè, quàm decem tribus diuiderentur à duabus. Ibi etiam vnctus est Saul 1. Regum. 10. quod Deo ingratissimum fuit, vt videmus 1. Regum. 12. ac omnium malorum initium, ex eo enim tempore cœperunt reges, quorum exemplo Ieroboham rex creatus est, qui vitulos aureos erexit. Ait igitur: Omnia huius populi peccata fuerunt in Galgal, quidquid modo faciunt non nouum est, iam olim in Galgal fecerunt, antiquissima est eorum impietas, & obdurata pernicacia. Ex eo tempore quoque ego eos odi, antiquum est & meum erga illos odium. Ideo ait: *Quia ibi exosos habui eos.* Sed, Quia, more Hebræorum, non causam hic significas,

ficat, sed quasi ornatus, & complemen A
ti causa ponitur. Q. e. atque ita ex eo
quoque tempore mihi displicere cœpe
runt maxime.

30 *Propter malitiam adinuentionum eorũ.*
Adinuentio. Adinuentiones, id est, מעלליו, vocat cõ
silia, studia, cogitationes Ierem. 25. Re-
uertimini vnusquisque à via sua mala,
& à pessimis cogitationibus vestris. Et
cap. 26. Bonas facite vias vestras, & stu-
dia vestra. Significat etiam opera, Psal.
76. Memor fui operũ Domini, est enim
עלל operari.

De domo mea eÿciam eos. Hoc est, De
terra sancta, vel faciam, vt amittant no
men Israelis, quoniam in captiuitate
miscebuntur cum populis gentium, &
eorum mores sequentur, & ita ad verũ
Israelem nullo modo pertinebunt. In
domo etiam Dei fuisse dicuntur, quia
quamuis idola colerent, quodammodo
adhuc ad familiam Dei pertinebant, &
prophetas ad eos mittebat, quasi ad suũ
populum. His tribus modis docet Hie-
ronymus dici posse decem tribus fuisse
in domo Dei, quæ tamen ab eo, & à tẽ-
plo recesserant. Ex quibus videmus ma
le hæc verba interpretari Galatinum,
qui contra Hieronymi, & aliorum sen-
tentiam de duabus tribubus contendit
esse intelligenda.

Non addam vt diligam eos. Non redu-
cam de captiuitate sicut capit. 1. dixit:
Quia non addam vltra misereri domui
Israel.

Omnes principes eorum recedentes. Id
est, Furore quodam à me declinãt. Pro
Recedentes est סוררים, quod late ex-
posuimus cap. 4. nu. 34. & 35.

31 *Percussus est Ephraim.* Hieronymus
Metaphoram sumit ab arbore, cuius si
radices aruerint, fructum afferre nõ po-
terit, & si paululum fecerit, statim in ip
so flore siccabitur. Dicit autem de E-
phraim: cuius radix aruit, quia Deum, in
quo fundatus erat, perdidit; siue patres
suos Abraham, Isaac, & Iacob, in quibus
radicem miserat, habere non meruit, &
propterea fructũ iustitiæ nõ faciet, &c.
Percuti autem dicitur arbor, aut herba,
cum arescit, vt Psal. 101. Percussus sum
vt fenum, & aruit cor meum. Chaldæus
Domus Israel similis est arbori, cuius
radix vredine percussa est deorsum, &
siccatur folium eius sursum, fructum nõ
faciet. Verum quoniã statim ait: Quod
& si genuerunt, &c. magis de filiorum,
quàm de operum sterilitate loquitur,
vt etiam Ruffino videtur. Idem igitur
dicit, quod paulo ante. Absque liberis
eos faciam in hominibus, &c.

Interficiam amantissima vteri eorum.
Pro Amantissima in Hebr. est מחמדי,
id est, desideria, LXX. τὰ ἐπιθυμήματα,
quod idem est. Desideria autem vocat
desiderabilissima, & carissima quæque,
id est, interficiam eis eos filios, quos ip-
B si maxime amabunt. Chaldæus. Interfi-
ciam viscerum ipsorum pulchritudinẽ.

Abÿciet eos Deus meus. Captiui du- 32
centur, quia Deum toties per prophe-
tas admonentem audire noluerunt, &
vagabuntur per nationes terræ Assy-
riorum, id est, per eorum populos, &
vrbes dispergentur.

ALLEGORIA.

Hieronymus: Possumus hoc ipsum
& de omnibus Iudæis dicere: quorum
quia principes à Deo recesserunt com-
mouentes populum, vt eum ad mortẽ
expeterent: propterea eiecit eos de do-
C mo sua, & non addet, vt vltra diligat
eos. Percussit radicem eorum, & exic-
cauit, & fructũ vltra non facient. Quod
& si fecerint, & visi fuerint Scripturam
sanctam, legemque meditati, & quasi
amantissimos filios aliquid scientiç, at-
que doctrinæ de corde suo protulerint,
aduersante Domino succidetur. Abie-
cit enim eos Deus omnium propheta-
rum, quia non audierunt eum, & vagi
erunt in nationibus non habentes alta
re, non sedem, non ciuitatem propriã.
Vnde & Dauid loquitur in psalmo: Ne Psalm. 58
occidas eos, ne quando obliuiscantur
D populi mei: disperge illos in virtute tua
& in alio loco: secundum multitudinẽ Psal. 5.
impietatum eorum expelle eos, quo-
niam irritauerunt te Domine. Hæc
Hieronymus, in quibus, quod ait, Non
vltra addet, vt diligat eos, & Non faciẽt
fructum, intelligit, donec in fine sæculi
Deus illius populi misereatur, nam an-
te illud tempus pauci conuertentur.

TROPOLOGIA.

Quicumque etiam Deum deserit, 33
percu-

Qui Deũ deserit arescit, vt arbor.

percutitur, & arescit, & quia radix exiccata est. i. gratia, & charitas, sicut ait Apost. Eph. 3. In charitate radicati, & fundati, fructum nequaquam facit. Ait

Ioan. 15. enim Dominus: Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis. Sed qui huiusmodi est, consideret, quod sequitur; Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignẽ

Matth. 21 mittent, & ardet. Meminerit ficus, quæ

Luc. 13. Dño maledicente aruit. Meminerit & illius, de qua dictum est: Succide illam, vt quid etiam terram occupat? Sæpe etiam euenit, vt tepide huiusmodi homines à peccato resurgentes aliquem fructum proferant, sed cito ad eadem, quæ reliquerint peccata redeuntes ipsa sua opera quasi extingunt. Abijcit eos Deus, quia nolũt eum audire toties intus, & extra loquentem, & fiunt vagi in nationibus, nunc ad has, nunc ad illas voluptates transeuntes, dũ non eis placet, quod semel optauerant, sed circumferuntur omni vento concupiscentiæ, & semper vetera mutant nouis, & a vitio peregrinantur in vitiũ, voluptatem aliquã, & tranquillitatem animi mendicantes, nec vnquã inueniunt. Nec mirũ hoc desertoribus legis Dei accidere, cũ vni ex primis peccatoribus, & quasi

Gen. 4. capiti omniũ, dictum sit à Deo: Vagus, & profugus eris super terram; nec effugit diuinam sententiam, scriptum est enim: Egressusq; est Cain à facie Domini, & habitauit profugus in terra. Fieri enim nõ potest, vt qui à facie Dñi egressus est, & terga ad eum vertit, non habitator terræ sit, & profugus, ac vagus.

CAPVT X.

Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei: secundũ multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulacris. Diuisum est cor eorum, nunc interibunt: ipse confringet simulacra eorum, depopulabitur aras eorum. Quia nunc dicent: Non est rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri. Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit super eum populus eius, & æditui eius super eum exultauerunt in gloria eius, quia migrauit ab eo. Siquidem & ipse in Assur delatus est, munus regi vltori: confusio Ephraim capiet, & confundetur Israel in voluntate sua. Transire fecit Samaria regem suũ quasi spumam super faciem aquæ. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel: lappa & tribulus ascendet super aras eorum: & dicent montibus: Operite nos: & collibus: Cadite super nos. Esa. 2. Apoc. 9. Luc. 23. *Ex diebus Gabaa peccauit Israel, ibi steterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis.* Iudic. 10. *Iuxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas, Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego transiui super pulchritudinem colli eius: ascendam super Ephraim. Arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob. Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ,* Hier. 4. *innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacij. Quia confisus es in vijs, in multitudine fortium tuorũ: Consurget tumultus in populo tuo & om-*

& omnes munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est Salmana
Iudic.8. *à domo eius, qui vindicauit Baal in die prælij, matre super filios allisa. Sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ nequitiarum vestrarum.*

HISTORIA.

1 * *Vitis frondosa Israel.* Docet quam ingratus fuerit in Deum Israel, quòd cum ab eo & numerositate hominum, & opum copia auctus fuerit, quo magis vtroque augebatur, plura colebat idola. Noui interpretes pro Frondosa, vertunt, vacua, aut dissipata, quod est in Heb. בוקק & habent quo se tueantur, nam & Chaldæus vertit בזיזא, id est vastata, siue spoliata. Sed multo melius Hieronymum vertisse docent interpretes antiquiores, LXX. enim transtulerunt, εὐκληματοῦσα, id est bonos, ac pulchros palmites habens, vt legit Hieronymus, & legisse videtur Cyrillus. aut; vt potius legendum arbitror, ἐγκληματοῦσα, id est siluescens, & luxurians palmitibus: docet enim Theophrastus libro 3. de causis plantarum cap. 20. ἐγκληματοῦσθαι esse sarmentis siluescere. Ita legit Theophylactus, & ita habetur in Aldi Manutij codice. Symmachus vero ὑλομανοῦσα, quod idem est, nam ὑλομανεῖν, etiam est sarmentis siluescere: Aquila ἔνυδρος, id est, aquosa, quod humore abundet atque ita plena sit palmitibus. Atque hanc esse germanam interpretationem docent verba sequentia: Fructus adæquatus est ei, quæ statim explicabimus.

2 *Fructus adæquatus est ei.* Fructus respondit numero, magnitudinique palmitum. LXX. Fructus eius abundans. Fructum vocat multitudinem hominũ. Itaque similitudine vitis plenæ palmitibus, & vuis, significat Israelem copiosissime fuisse propagatum, vt Theodoretus, Theophylactus, Ruffinusque exponunt. Erat enim Israel vitis frondosa, id est, Late extensa, quia erat per multas ciuitates propagatus, vt Psalm. 79. scriptum est: Extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius. Fructus adæquatus est ei, quia in singulis ciuitatibus erat magna hominum copia. Vnde rectè sequitur: *Secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria.* Quod Hieron. Theophyl. & Theodor. ita exponunt: Quanto plures habebat populos, tanto plura exædificauit altaria.

Iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulacris. Quanto ex terræ fructibus opulentiores fiebant, tanto plura idola faciebant Deuter. 32. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, &c. In Hebr. est hic iucunda quædam vocum allusio. כטוב לארצו הטיבו מצבות quam Pagninus, & alij ita putant melius explicari: Secundum bonitatem terræ suæ benefecerunt simulacra. Sed dicunt quiddam, quod Latini homines non intelligant. Elegantius sine dubio Hier. & Apertius: Iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulacris. Nam quæ allusio est in טוב &, הטיבו, eadem est in vbertate, & exuberare.

Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Hic mihi sensus omnium optimus videtur, quem sequuntur Cyril. Theod. & Theophy. & Paulus Burgensis in additione 1. huius c. Plurima idola habẽt, ita vt inter se diuisi sint quibusdam huic idolo studentibus, illudque alijs præferentibus, quibusdam illud potius adorantibus. Cito ergo peribunt, quia tam immanis impietas, & Dei contemptio, celerem vindictam exigunt. Quidam hic vertunt Nunc peccabunt, aut nunc se in culpa esse dicent, aut culpę obnoxij facti sunt, pro, Nunc interibunt: verum ita LXX. interpretes verterunt, vt nos habemus, & sensus est in his verbis multo commodior: nam peccare se, & culpæ obnoxios esse iampridem intellexerant. Melius ergo vertitur: Nunc interibunt, & melius hoc conuenit cũ eo, quod sequitur: Ipse confringet simulacra eorum, &c. Ita etiam intellexisse veteres Hebræos docet eorũ expositio, quam retulit Hieronymus. Atque ita frequenter in scriptura accipi verbum אשם, quo nunc vtitur propheta, ostẽdemus Hab. 1. in illud: Et pertrãsibit, & corruet; ne eadẽ sæpe dicamus.

TRO-

TROPOLOGIA. A HITSORIA.

4 Diuisio cordium signū interitus. * Certus, ac proximus interitus est, vbi cordis est diuisio, quæ aduersatur concordiæ, per quam multa corda vnū fiunt in vinculo pacis. In vrbibus, & regnis & domibus nihil frequentius: Omne enim regnum diuisum contra se desolabitur, & omnis ciuitas, vel domus diuisa contra se non stabit. (Matth. 12) Sed & qui fraternæ charitatis inter se vincula ruperint, & pro vno multa corda habere cœperint, plane interibunt, iuxta quòd Apost. ait: (Gal. 5.) Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicē cōsumamini. Quando Ecclesię ædificatio se stinabatur, & viuentium numerus late augebatur, multitudinis credentiū erat cor vnum, & anima vna. (Act. 4.) Merito ergo Paulus inter opera carnis enumerat (Gal. 5.) iras, rixas, dissentiones, sectas, quas parit discordia, quæ diuisio quædā cordiū est. Est etiam in vnoquoque nostrum cordis diuisio, cum in vnius, hoc est Dei amore frigescimus, & in multa diffundimur, id est, in amorem rerum sæcularium. Nam siquis Deum amat, habet in vno omnia, quæ putat amanda, vereque vnum cor habet, quia vnum amat, & ad vnum refert, quæ amat, ac vnum ea facit, tametsi multa in se ipsis sint. At qui bona sæculi amant, diuisum cor habent: nam cum feratur in res, quas amat, & à se quodammodo exeat; necesse est in tot partes scindi, quot res illæ sunt, quæ cor implere non possunt.

Cor diuisum in multa causa mortis est. Cor vnū. Cor diuisum.

5 * Si autem cor non impleant, neque vnū facere poterunt, sentit enim in se cor nostrum illam vacuitatem, & quia ferre non potest, quærit hinc inde implere, & vt impleat in varia distrahitur, & diffunditur; perinde atque filij Israel, qui per Ægyptum oberrabant (Exod. 5.) paleas summo labore quæritantes ad suos lateres conficiendos. Ita de Esau typo peccatorum scriptum est: (Gen. 25.) Factus est Esau vir gnarus venandi, & homo agricola. De Iacob vero typo Iustorum Iacob autem vir simplex habitabat in tabernaculis. Esau semper extra domū vagabatur, venationem anhelus quærebat: Iacob domi se continebat, vno cōtentus erat, multa negligebat. Lege Greg. 5. Mor. cap. 7.

Ipse confringet simulacra eorum. Per exercitum Assyriorum cito venturum.

Quia nunc dicent, Non est rex nobis. Cito dicent, cum captiuitatem imminentem viderint, animaduerterintque regem suum obsessum teneri, & trepidare. Tunc hæc eorum verba audietur: Non habemus regem, neminem habemus, qui nos ab hostiū iniuria tueatur: rex quē habemus, perinde est, ac si nullus esset. Ideoque hæc patimur, quia à Deo recessimus ad idola: & Deo irato rex homo quid faciet nobis, aut quam B afferre opem poterit? Hunc sensum apertius expressere LXX. Propter quod dicent: Non est rex nobis, quia non timuimus Dominum: quoniam rex quid faciet nobis? Eodem modo Chaldæus. In Hebræ. & in Græco, & in Chald. est, Timuimus, & in commentarijs Hiero. ideoque ita potius legendum arbitror, quàm timemus. Sensus tamen idem est, si legatur, Non enim timemus Dominum, id est. Quia impij sumus, & idola veneramur.

Loquimini verba visionis inutilis. Hoc loco nemo est qui translationem nostram non reprehendat. 6 * C Quidam enim vertunt, Loquimini verba iurando mēdaciter, feriēdo fœdus, alij: Locuti sunt verba maledictionis vanæ, alij, Iuramēti falsi: Tota controuersia est in duobus verbis אלות & דברו. Sed in primo non est cur immoremur, nam punctis ita positis significat, locuti sunt, si vero permutentur, immo si daghes, quod est in litera ב auferatur, imperatiui erit, significabitque, Loquimini. In altero difficultas est, quod אלות omnes volunt significare iuramenta, siue maledictiones, Hieronymus vero transtulit, Visio D nis. Sed si rectè intelligatur, sensum optime reddidit; Loquimini verba iuramentorum inutilium, siue iuramentorum vanitatis: iuramenta autem vocat prophetias pseudoprophetarum, qui cum conscientia teste vererentur ne forte non crederentur, quæ dicebant, adhibebant frequenter vulgaram illam formulam iuramenti Dei, Viuo ego, dicit Dominus, Similiter Chaldæus eundem sensum verbis alijs expressit, Credent

dent mendacio, nam יימן non deduco à ימי, id est, iurauit, sed ab אמן credidit, id est, fidem habebunt verbis mendacibus suorum prophetarũ, qui illis pro-
7 spera pollicentur. * In eumdem (vt mihi videtur) sensum LXX. pro, Visionis inutilis verterunt προφάσεις ψευδεῖς, id est, occasiones mendaces, siue excusationes. Quasi dicat: Loquitur hic populus verba, loquitur occasiones mendaces, id est, mendacia prophetarum prospera pollicentium, quæ ipsi occasionem præbebant manendi in peccatis, siue, quibus excusabat peccata sua affirmans opera sua Deo non displicere, quandoquidem sibi per prophetas læta promitteret. Quamquam potius arbitror πρόφασιν hoc loco prædictionem, siue prophetiam sonare, siue visionem, vt vertit Hieronymus: quandoquidem πρόφημι, vnde hoc nomen cadit, significat prædicere, & προφάσκω dicitur prælocuta, id est, quæ præuenit in loquendo. Si enim apud Aristot. κατάφασις est affirmatio, & ἀπόφασις, negatio, id est, affirmans vel negans locutio, cur non sit & πρόφασις prælocutio, siue prædictio? video & illud fieri potuisse, vt LXX. scripserint προοράσεις id est, præuisiones, siue prophetias, & postea scriptum fuerit προφάσεις quoniam ο & ρ si iungantur, efficiunt lite-
8 ram φ. * Ironica ergo, & irrisoria locutio est, loquimini verba, & libenter iactate, quæ à vestris prophetis audijstis prospera prænunciantibus, re enim ipsa videbitis falsas fuisse eorum prædictiones. Addo etiam, mihi videri omnino legendum, visiones inutiles, non, visionis inutilis, quoniam & apud Hebræos, & apud Græcos, vt iam ostendi, plurali numero legimus, & iuxta consuetudinẽ Hebraici sermonis si אלות esset genitiui casus, vt nunc legimus in nostra translatione, non esset scriptũ, דברים sed דברי. Ita, vt dico, plane mihi videtur legisse Hiero. nã seorsum interpretatur, Loquimini verba. i. dicite, quod vultis. Quasi dicat: Loquimini temere quidquid in buccã venerit: deinde visiones inutiles ita explicat, errores veteres suspirate, pollicemini vobis prospera, quæ vertẽtur in cõtraria.

A *Et ferietis fœdus*. Nonnulli codices addunt, Cum mendacio, quod neque in Hebr. est, neque in Græco, neque in Chald. neque in multis codicibus Latinis, putarémque omnino tollendum, nisi Hieronymus videretur legisse, ait enim, & quidem bis; Fœdus ferietis nequaquam cum Deo, sed cum menda-
cio. * Sed adhuc censeo tollendum, nã 9
Hier. explicare voluit in suis commentarijs, cum quo feriendum esset fœdus; in nostra enim translatione tantũ posuerat quod repererat in Hebræo, sed ex commentarijs videtur paulatim irrepsisse in contextum. B Vnde Rupertus affirmat cum dicitur: Ferietis fœdus, subaudiendum esse, cum mendacio. Ait ergo, Agite, ferite fœdus, scilicet, cum mendacio, hoc est, confidite mendacijs vestrorum prophetarũ, qui dicunt non esse metuẽdam captiuitatem: qui enim fœdus feriunt cum aliquo, confidunt iam ei quasi amico, & sine metu sunt. Isa. 28. Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum, flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos, id est, alios lædet mors, non nos, quia fœdus percussimus cum illa. C Rectè etiam possumus intelligere, Ferite fœdus cum Assyrijs, putabant enim, si id facerent, saluos se futuros. Sed hoc etiam fuit ferire fœdus cum mendacio, quoniam nihil illis profuit. Legimus 4. Reg. 17. ascendisse Salmanasar regem Assyriorum cõtra Israel, soluisseque ei tributum Hosee regem: sed nihil hoc fœdus profuit, postea. n.
captiuitas secuta est. * Fœdus autem di- 10
citur ברית, pro quo LXX. vertũt vbiq; διαθήκην, id est, testamentum, vt Psal. 82. Quoniam aduersus te testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum, & Ismaelitæ, id est, fœdus inierunt. D Adnotat hoc Hieronymus ad illud Galat. 3. Hoc autem dico: testamentum confirmatum à Deo, & in Trad. Heb. in Gene. & alijs locis. Atque inde etiam id, quod proprie Latinis testamentum dicitur, significat, quod pactum quoddã maximum, & firmissimum est. Sed nomen Hebraicũ deducitur à ברא, quod inter alia significat scindere. Moris enim fuit apud veteres, vt cum fœdus

Ferire fœdus.

Fœdus. Testamẽtum. Disponere testamentum.

Ritus feriendi fœdus.

inibant, animal aliquod occiderent, in duasque partes diuiderent, ac inter eas transirent, quasi similem sibi pestem imprecantes, si fœdus illud violarent. Ier. 34. Et non obseruauerunt verba fœderis, quibus assensi sunt in cōspectu meo; vitulū quem consciderunt in duas partes, & transierunt inter diuisiones eius principes Iuda, & principes Ierusalem. Cuius moris ibidem meminit Theodoretus, atque obseruatum esse à Domino Gen. 15. cum iussit Abrahæ, vt animalia occideret. Qui tollens vniuersa hæc, diuisit per medium, & vtrasq; partes contra se altrinsecus posuit. Et postea: Et apparuit clibanus fumans, & lāpas ignis transiens inter diuisiones illas. Quoniam enim Deus promiserat Abrahæ, se ex Ægypto eductură eius posteros, vt terram illam possiderent; vt nihil deesset ad pacti firmitatem, lampas illa ignis, quæ Deum ipsum repræsentabat, transijt inter diuisiones cæsorum animalium.

11 Idem fere fiebat apud ethnicos, porcam enim, aut porcum in fœderibus silice feriebant. Cuius moris meminit Cicero lib. 2. de inuentione, & Liuius lib. 1. ab vrbe condita, vbi & verba ipsa commemorat in fœdere Romanorum icto cum Albanis. Positis ergo fœderis legibus aiebat fecialis, aut pater patratus: Populus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico consilio, dolo malo: tu illo die Iupiter populum Roman. sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque. Id vbi dixit, porcum saxo silice percussit. Hinc Virgil. de Romulo, & Tatio regibus:

8. Æneid. *Armati Iouis ante arā, paterasq; tenentes*
Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca.

Vt igitur apud Heb. à scindendo ברית fœdus dicebatur, ita apud Rom. à fœdo, scilicet, animali, id est, à porco, qui occidebatur. Inde vtrique similiter dicunt fœdus ferire, fœdus percutere, fœdus icere.

Et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri, id est: Quantumuis vobis prospera polliceamini, & fœdera feriatis, nihil proficietis: sed quē-

A admodum amaritudo, id est, amaræ, & noxiæ herbæ multum per se vbiq; germinantes in agro culto copiosius germinant; ita iudicium, id est, supplicium copiosum, vobis ex ista vestra securitate, & credulitate orietur. Adnotat autem eleganter Ruffinus, dixisse prophetam, *Super sulcos agri*, vt significaret eos non negligentia, sed studio, deditaque opera peccasse; non enim casu, sed consulto sulci fiunt. Illa autem peccata malitiose cōmissa erant seueritati supplicij idem, quod sulci herbis amaris: quia sicut illæ in sulcis rite ductis, &
B paratis copiosissime proueniunt, ita huiusmodi peccata vehemens, & copiosa pœna consecutura erat.

Vaccas Bethauen coluerunt. Bethauen dici vrbem Bethel, & cur ita dicatur, late exposuimus cap. 4. nu. 29. & sequentibus. Sed cum vnus fuerit vitulus in Bethel, quæritur cur plurium meminerit, nec vitulos appellauerit, sed vitulas, aut vaccas? Respondeo & vitulū aureum fuisse in Bethel, & vitulas præterea, seu vaccas, quas Ægyptiaca superstitione colebāt. Hoc aperte docemur 3. Reg. 12. Ita enim scriptum est de Ie-
C roboham: Et ascendens altare similiter fecit in Bethel, vt immolaret vitulis, quos fabricatus fuerat, constituitq; in Bethel sacerdotes excelsorum, quæ fecerat. Ortum est hoc, vt dixi, ex Ægyptiaca superstitione, qua populus erat imbutus, & quam libentissime imitabatur. Ægyptij enim (vt Herodotus auctor est lib. 2. longe à principio) boues feminas venerantur ex omnibus pecudibus longe plurimum. Et paulo ante. Boues mares, eosdemq; mundos, ac vitulos vniuersi Ægyptij immolāt: feminas eis immolare nō licet, vtpote Isidi
D consecratas. Nam Isidis simulacrum muliebre est bubulis præditum cornibus, quemadmodū Io Græci describūt. Hæc igitur causa est, cur decem tribus vaccas, vitulasq; erectis templis adorabant; semper enim earum gentiū, inter quas vixerunt, idololatriam imitabantur, maximeq; Ægyptiorum. * Ita 13
Exod. 32. vitulum fecerūt, & pro Deo adorarunt, qui vitulus (vt S. Clemens docet lib. 6. constitutio. apost. ca. 20. &

Lact.

Apis, & Serapis. Lact.lib.4.c.10.) fuit Apis Ægyptius, bos alio nomine Serapis dictus, corpore nigro, candida fronte, & in tergo albâ nota insignis, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Atque ideo in lacum demersum, defunctumq; plangebant, & alio inuento mirifice lætabantur, vt scribit Alexander ab Alexādro li.6. Genialium dierum, c.2. Si quē autem mouet, quas nunc vaccas vocat propheta, easdē 3.Reg.12. vocari vitulos, sciat & vitulos, & vitulas sine discrimine vocari solere. Ibidem.n.LXX. vitulas vocant. Et paulo ante, vbi nos habemus: Et excogitato consilio fecit duos vitulos aureos, LXX. habent: Fecit duas vitulas aureas. Ioseph.li.8.antiq.c.3. vitulas quoq; dixit. Sed ijdem LXX. vitulū vertunt.i. μόσχον, Exod.32. & Hos.8. vbi habemus: Proiectus est vitulus tuus Samaria. Huius rei duæ causæ sunt. Prima, quod à veteribus accepimus, vitulum illū, quem adorauerūt absente Moyse Exod. 32. non integrū fuisse, sed vituli tātummodo caput. Hieronymus, Hos. 7. in principio: In eremo vituli conflauerunt caput, atq; dixerunt: Isti sunt dij tui Israel, &c. Idem docet cap. 11. in illud: Et ego nutricius Ephraim. & Hamos 5. in illud: Nūquid hostias, &c. Et ibidē Ruffinus, & Rupertus, & Beda Act.7. in eadē verba adducta à Luca, & Ambr.li.1. de pœnitētia, ca.8. & Aug. in illud Psal.73. Dedisti eū escam populis Æthiopū, & Lact.li.4.c.

Vitulus.

14 10. * Cum ergo ad huius imitationem vitulos suos fabricauerit Ierobohām, intelligimus non fuisse integros, sed capita tantum fabricata: quare recte tam vituli, quā vitulæ dicebantur, vt in ceteris quoque animantium formis euenit, vbi genus per sexum nō indicatur. Altera causa est, quod si quid erat quod genus indicaret, vt magnitudo capitis, aut quiduis aliud, vitulas potius fuisse credendum est, vt docet LXX. translatio, Iosephiq; historia, & quod dudum ex Herodoto retulimus, boues feminas cultas esse magno honore ab Ægyptijs. Sed quod in Hebr. dicantur vituli, nihil mirum, vsitatum enim est, vt maris nomine femina sæpe intelligatur: qua ratione solent auctores, nomini ipsi animalis marem, aut feminam adiungere, quo tollatur ambiguitas, vt apud Plin.lib.8. cap.16. cum de leonibus agit, & cap.18. & 19. & alibi sæpe, & apud Aristot. in libris de hist. animaliū. Et in Homero Odyss.lib.4. legimus:

Nomine maris sæpe femina intelligitur in animalibus.

ἔνθά μοι ἵπποι, id est, vbi mihi equi.
Δώδεκα θήλειαι. Duodecim feminæ.
Et lib. 9.
Ἄρρενες οἶες ἔσαν εὐτρεφέες δασύμαλλοι.
Mares oues erant saginati, lanosi.

Verum ita vt principio dicebam, loqui auctores, illud indicat Plinij lib.8. c.32. Ceruis, inquit, quoque est sua malignitas, quamquam placidissimo animaliū vrgente vi canum vltro confugiunt ad hominem. Et in pariendo semitas minus cauēt humanis vestigijs tritas, &c. Et Aristot.lib.6. de hist.anim.capit.31. Leones terræ Syriæ quinquies uita pariunt. & cap.33. Lepores coeunt, & pariunt quoquo tempore. & cap 35. Lupus fert, & parit ut canis. Nihil ergo refert uitulos ne dicamus, an uitulas.

* Quæret etiam aliquis, cur Hieronymus uaccas transtulerit, cum in Hebræo sit uitulas, id est, עגלות. Respondeo, hoc nomen apud Hebr. non tantum vitulam proprie dictam, sed etiam Vaccam nouellam significare. Nam proprie vitulus, & vitula dicitur apud Latinos, cum primum annum non expleuit: expleto enim iuuencus, & iuuenca vocatur, postea taurus & vacca, nouellus videlicet, vel vetulus, vt docet Varro. lib.2. de re rustica.cap.5. Ita legimus in hoc capit. Ephraim vitula docta diligere trituram, nam quæ terit non vitula est, sed vacca. Hieronymus ibi: Igitur Ephraim similis est vaccæ, vel uitulæ. Iudic. 14. si non arastetis in uitula mea. Genes. 15. Sume tibi uaccam triennem. Hebr. Sume tibi uitulam triennem. Sed & Latini eodem modo loquuntur, nam de boue nouella fœta dixit Virg. 15

Vitulus, & vitula.

— *Ego hanc vitulam, ne forte recuses,*
Bis venit ad mulctrā, binos alit vbere fœtus,
Depono. 3. Eclog.

Ceterū Lyra male uertisse dicit nostrum interpretem, uertendum enim fuisse, Ad uaccas Bethauen timuerunt habitatores Samariæ, id est, Timuerūt *

propter vitulum, qui erat in Bethel, ne videlicet aliquid regno accideret, quod vitulus missus esset regi Assyriorum. Quam translationem nonnulli ex recentioribus secuti sunt. Sed גור, quo verbo vtitur propheta, significare hoc loco timorem reuerentiæ, contra quod illi auctores sentiunt, docet Chaldæus, qui vertit: Propterea quod venerati sunt vitulos in Bethel. &c. & quod in Psal. 21. legimus: Timeat eum omne semen Israel, quoniam non spreuit, neque despexit deprecationem pauperis. Hebr. וגורו, timete. Quod si animaduertisset Lyranus, nunquam interpretem nostrum reprehendisset.

16 *Quia luxit super eum populus eius.* Cū vaccas Bethauen dixit, vitulum maxime intellexit, quem ipsi præcipuo cultu venerabantur, ideo de eo nunc ita loquitur, ac si solum ante nominasset. Hieronymus traditionē hic Hebræorum refert, quam, quoniam incerta est, vt solent esse pleraque, quæ ab hac gente traduntur, & recte sine ea locus explicari potest, prætereundam putaui. Sed illud non prætereundum, audacter satis, & nimium libere negasse Lyranum, tradi hoc ab Hebræis, quod Hieronymus tanto & antiquior, & traditionum Hebraicarum scientior affirmabat. Nec debuit leuissimo argumento moueri, quod huius traditionis non meminisset R. Salomon, qui multa veterum Hebræorum aut ignorauit, aut omisit. Sensus igitur est. Super vitulum Bethel luxit omnis populus, & sacerdotes eius, atque custodes templi, (quos æditus vocat) qui olim exultauerant, cum ipse ab omnibus coleretur, lamentabuntur, quoniam gloria eius migrauit ab eo, id est, quoniam iam non est vitulus in templo suo, sed capta Samaria delatus est ad regem Assyriorum tanquam primarium donum. Hunc regem, cur vltorem vocet, diximus cap. 5. nu. 38.

17 * Atque ita locus recte intelligitur. Nā quod tradiderunt Hebræi, vitulos aureos dono missos fuisse ab Israele regi Assyriorum, neq; ex Scriptura probare possunt, neq; verum est: quiduis enim potius mitterent quam vitulos. Et ante captiuitatem non fuisse eos ablatos

A videtur docere propheta cap. 8. Proiectus est vitulus tuus Samaria, &c. quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ. Et in hoc ca. Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Ipse confringet simulacra eorum, depopulabitur aras eorum. Et postea: Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel. Quod autem ait: Et æditui eius super eū exultauerunt, positū est pro, Et æditui eius qui super eum exultauerunt, more Hebræorum, apud quos huiusmodi relatiuū passim subauditur, vt Psal. 7. Et exurge Domine Deus in præcepto quod

Relatiuū Qui, subauditur sæpe apud Heb.

B mandasti, Hebr. In præcepto mandasti. Ibidem, Incidit in foueam, quam fecit. Hebræ. Incidit in foueam, fecit. Rursus illud: *Quia luxit super eum*, Idem est, ac si diceret, Luxit super eum. Habent. n. Hebræi quasdam particulas, quibus sæpe non ad significationem aliquam, sed ad ornatum tantum vtūtur, præsertim in principio sentētię totius, aut in principio alicuius membri illius: sicut Latini, Enim vero, verum enim vero, & similia. Has autem particulas nostra translatio interdum ponit, interdum omittit. Vt כי, id est, quia, aut quoniam

Hebræi multas particulas habēt, quæ initio sentētiæ ornatui solum deseruiūt.

C vt in hoc cap. Quia nunc dicent, nō est rex nobis. Psal. 17. Quoniam in te eripiar à tentatione. Psal. 54. Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi. Eccl. 11. Si multis annis vixerit homo, &c. Hebraic. * Quoniam si multis annis vixerit homo. גם, id est, etiam. Eccles. 10. In cogitatione tua regi ne detrahas. Hebr. Etiam in cogitatione tua regi ne detrahas, ו, id est, &: vt adnotauimus. c. 9. vt cum ibi dicitur: Scitote Israel stultum prophetam, & Psa. 4. Scitote quoniam mirificauit Dominus sanctū suū, Hebr. Vtrobique, & scitote. אך, id est,

18

D verumtamen, vt Psal. 38. verumtamen in imagine pertransit homo, sed & frustra conturbatur. Verumtamen vniuersa vanitas omnis homo viuēs. Omnia, quæ in huius loci expositione diximus confirmat Chaldæi paraphrasis, quæ huiusmodi est. Ascendet contra eos rex cum exercitu suo, & in transmigrationem ducet eos, tollent ab eis vitulū Samariæ, iam. n. luxit propter eum populus eius, & cultores ipsius, qui propter

pter ipsum exultabant ob gloriam eius, recessit enim ab eis.

Confusio Ephraim capiet. Tunc cum hæc fient, confundetur, & pudefiet tribus Ephraim auctor idololatriæ: nam de hac tribu fuit Ieroboham, qui vitulos aureos erexit. Et simul omnis populus confundetur in volũtate sua, id est, eo quod voluerit adorare vitulos, à quibus eripi non potuit. Recentiores vertunt, In consilio suo, quod in Hebr. est מעצתו, sed idem est, capitur enim consilium pro re in consilio, siue in consultatione electa, & hæc vocatur voluntas. Similiter illud intelligendum est Ierem. 7. Sed abierunt in voluntatibus, & in prauitate cordis sui. Pro quo deprauati codices habent. In voluptatibus.

19 *Transire fecit Samaria regem suum.* Consentiendo Samaria idololatriæ regis sui, id effecit, vt regnum decem tribuum cito dissiparetur, sicut spuma aquæ. Pro, Transire fecit, est נדמה, quod recentiores interpretantur, Excisus est, succisus est, vt sit sensus, Excisus est in Samaria rex eius. Verum actiue etiam capitur, quoniam hæc passiua vox fere communis est vsu Hebræorũ. Vnde LXX. verterunt, Abiecit Samaria regem suum. Et c. 11. eamdem vocem passiue verterunt, Mane proiectus est rex Israel. Est ergo sensus: Samaria excidit regem suum, id est, disperdidit, perire fecit. Sed quoniam sequebatur statim: Quasi spumam super faciem aquę; vt proprietatem obseruaret in similitudine spumæ, quæ potius transire dicitur, aut euanescere, quàm succidi, maluit dicere, Transire fecit. Sicut initio cap. 11. vbi idem verbum est, cum posset dicere, Sicut mane succiditur, succisus est rex Israel, dixit potius, Sicut mane transit, pertransijt rex Israel, quia mane trãsire dicitur melius, quam excidi, aut succidi. Sed negat Pagninus tã nostram, quam LXX. interpretum versionem conuenire Hebraicæ Grammaticæ, quoniam נדמה persona masculina est, Samaria autem feminei generis est. Scilicet ignorabant Hieronymus, & LXX. Hebraicæ linguæ regulas. *Mutemus punctum vnum, in quibus Hebræi sæpe errãt, & legamus נדמה participium femineum, & constabit ratio Grammaticæ. Quod si quis neget participium habere apud Hebr. significationem præteriti, multis testimonijs facile conuincetur. Subauditur enim verbum Fuit, & ita præteriti vim habet. Legat totum Psalmum 135. inueniet plurima participia posita pro præteritis: Qui fecit mirabilia magna; qui fecit cęlos in intellectu; qui firmauit terram super aquas, & alia multa. Participium, pro præterito apud Hebræos.

Et disperdentur excelsa idoli. Pereunte regno Samariæ disperdentur omnia idola, in quibus peccare solebat Israel. Pro excelsa idoli in Hbr. est, Excelsa Auen, apud LXX. Altaria On, vtrumque vocabulum latius exposuimus cap. 4. nu. 31.

Lappa, & tribulus. Hieronymus: Signũ vltimæ solitudinis, vt ne parietes quidem, & extrema ædificiorum vestigia relinquantur. De Lappa diximus cap. 9. nu. 7. & 8.

Et dicent montibus; Operite nos. Videlicet ne mala tanta imminentia videamus: verba sunt extremæ, desperatæq; calamitatis. Hæc verba Dominus refert Luc. 23. de vltimo excidio Ierusalem loquens: Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos, & collibus: Operite nos: Quæ ita Rupertum mouerunt, vt putet, non esse hanc prophetiam de decem tribuum captiuitate, sed de extrema euersione Ierusalem, atque hunc esse sensum verborum Domini: Tunc incipient dicere montibus, id est, Tunc incipiet impleri quod ab Hosee dictum est. Immo horum verborum occasione cogitur retexere superiorem explicationem illorum verborum: Vaccas Bethauen coluerunt, &c. omnia ad Christi tempora referendo. Sed falsam esse eius sententiam non solum Hieronymi, & Cyrilli, & Ruffini, & aliorum expositorum consensus, sed etiam ipsorum prophetæ verborũ contextus ita aperte indicat, vt dubitari non possit: nihil enim de duabus tribubus, sed omnia de decem, deque earum idolis dicta sunt. Dicere igitur possumus, Dominum hæc verba ad excidium Ierusalem retulisse, eo quod de si- 21

mili vastitate decem tribuum dicta essent, recteque propter similitudinem
22 ad Ierusalē possent accomodari.* Quæ sententia Ruffini est. Notandum, inquit, quia hunc versum & in Euangelio Dominus assumpserit, vt metuentium vota signaret: atque de scripturarum more descendat, prolatas in causam aliquam sententias ad similia negotia decenter assumi. Potest hæc Ruffini sententia auctoritate quoq; Domini confirmari, qui Matth. 10. ait: Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici eius. Vltima verba Mich. 7. c. leguntur de captiuitate Ierusalem, vt exponit Hieronymus. In Matthæi autem verba Chrysostomus, & Euthymius aiunt: Prophetiæ mentionem fecit, quæ quamuis ad hoc propositum dicta non sit, hoc ipsum tamen signanter expressit. Cyrillus etiā ait: Similibus verbis vsus est Dominus: Dicetis tunc, inquit, montibus: Operite nos. Non dixit eisdem verbis vsum fuisse, sed similibus, quasi ostendens, non ex propheta desumpsisse. Siue igitur hoc, siue illud dicamus, satis Ruperto respondebitur, nec cogemur muta-
23 re expositionem. *Sed libentius cum Theophylacto dicam, de Ierusalem quoque hæc prædicta esse, sed ita vt ab Hieronymo explicatum est. Eius hæc verba sunt. Eo tempore dicent montibus: Operite nos, collibus: Cadite super nos: quod Dominus in vltimo tempore captiuitatis Iudaicæ dicit esse cōplendum. Quidquid ergo nunc contra decem tribus, siue contra omnem dicitur Israel, sciamus typice etiam ad totum populum posse transferri: vt quando Romani ceperint Ierusalem, & subuerterint templum, siue cum iudicij dies venerit, vt alij suspicantur, dicant magno horrore metuentes: Operite nos, montibus, & collibus: Cadite super nos, mori magis optantes, quàm cernere, quæ afferunt mortem. Hæc Hieronymus: Vbi cum dicit typice, allegoricum sensum intelligit, quem in modum nos plurima de decem tribubus dicta ad captiuitatem Iudæorum extremam retulimus. Verum non tantum arbitror vastitatem decem tribuū figuram fuisse excidij Ierusalem, quæ Dominum agnoscere noluit, sed etiam excidij totius mundi, qui Christum & sanctos eius odio prosecutus est. Nam vastitas Ierusalem huius extremæ mundi vastitatis figurā gessit, vt Matth. 24. aperte cernimus, ideoque ibi Dominus mixtim de vtraque locutus est.
* Quare Apoc. 6. eadem de fine mun- 24
di verba legimus: Absconderunt se in speluncis, & in petris montium, & dicunt montibus, & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni. Pulchre ergo Dñs non dixit: Tunc dicent, sed Tunc incipient dicere montibus: cadite super nos. Ac si diceret, Tunc incipient dicere: sed in alia multo maiori calamitate magis ex animo eadem dicent, tunc finient quod in captiuitate Ierusalem incœperunt. Et quoniam dictum quidem erat hoc de Israele, & mox de captiuitate postrema Ierusalem, sed multo magis de fine mundi, recte dixit: Tunc incipient dicere, id est, Tunc incipiet impleri sed in fine sæculi omnino implebitur. Mos enim est scripturæ diligenter adnotandus, vt cum fit id, quod per figuram aliquam significabatur, tunc dicat impleri prophetiam, quasi innuens tantummodo cœpisse impleri, cum factum est, quod figura erat. vt Matth. 2. vt adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. Iam præcesserat figura, cum populus Israel eductus est ex Aegypto, & tunc cœpit impleri, sed cum Dominus Iesus vocatus est ex Aegypto mortuo Herode, impletum est, vt optime ibi docet Chrysostomus homilia octaua in Matthæum, & Tgeophylactus ait: Per figuram dictum est de populo, impletum autem vere in Christo. Et Ioan. 19. Facta enim sunt hæc, vt scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Singulis annis id obseruabatur in agno paschali, & tamen non est prorsus impleta scriptura: donec milites Christi per agnum significati crura frangere noluerunt.

Regul. Scriptura non dicitur impleri, nisi cū fit, quod figuratū erat.

25 *Ex diebus Gabaa peccauit Israel.* Sæpe
illis exprobrat antiquitatem idololatriæ,
maximum enim crimen est, quod
post tot sæcula multis à Deo beneficijs
acceptis non est adhuc pœnitentia deletum.
Respicit autem (vt Hiero. & Ruffinus,
& Rupertus, & omnes fere expositores
opinantur) ad scelus illud fœdissimum
commissum in Gabaa vrbe Beniamin
in vxorem Leuitæ Iud. 19. Ex
eo die (inquit Hieronymus) peccauit
in me omnis Israel, & idololatriæ reus
est, quoniam, cum scelus hoc vindicasset
acertime admissum in mulierem;
sacrilegium tamen magnum in me per
id tempus admissum, quod in domo
Michæ, & mox in vrbe Dan palam idolum
adoraretur, nunquam vindicarunt
sed assentiri potius visi sunt. Legimus
Iudic. 17. idolum fuisse in domo Michę,
quod postea tribus Dan in vrbem à se
captam, & Dan vocatam transtulit.
Iud. 18. Mansitq; apud eos idolum Michæ
omni tēpore, quo fuit domus Dei
in Silo, id est, vsque ad tempora Eli, &
Samuelis; ad illud enim vsque tempus
fuit arca Dei in Silo, 1. Reg. 4. Recte autem
probat Lyranus in cap. 17. Iud. &
capit. 19. eodem tempore contigisse vexationem
vxoris Leuitæ, & quod de
idolo Michæ narratur. Nam bellum illud
contra Beniamin ob illatum mulieri
stuprum viuente adhuc Phinees nepote
Aharon gestum est, vt videmus
Iud. 20. Historia autem Michæ vel statim
post mortem Iosue contigit, antequam
essent iudices, vt Latini expositores
tradunt, vel, vt Hebræi, sub Othoniele,
26 qui successit Iosue. * Legi nouum
interpretem ita exponentem. Ex
diebus Gabaa, id est, ex die, quo Saulē
regem petierunt, qui erat ex Gabaa. Sed
eo tempore nulla fuit idololatria regnante
Saule, & post eum Dauide, immo
neque prioribus annis regni Salomonis.
Itaque potius dicere debuit, Ex
diebus Salomonis. Nec potest hic auctor
recte exponere, quod sequitur,
Non comprehendet eos prælium in
Gabaa, facit enim præteritum quod in
Heb. futurum est. Atque ita exponit:
Non sunt victi, dum regnauit Saul, cum
constet ex Heb. & ex Latinis codicibus

A legendū esse, Comprehendet, non, vt ipse
vult, comprehendit. Quod autem
communem omnium expositionem
reijcit, quoniam Israel non peccauit,
cum vxorem Leuitæ polluerunt viri
Beniamin, sed sancte egit scelus vlciscendo:
Si Hieronymum legisset, plane
cerneret non ob id accusari Israelem,
sed quoniam, cum hoc scelus vindicasset,
maius scelus idololatriæ vindicare
noluerit. Sed de his hactenus, nec enim
volo aliorum expositiones refutare,
sed quam puto verissimam statuere. At
quoniam veritas, & consensio inter-
B pretum sine causa vexabatur, defendendam
putaui.

Ibi steterunt. Hieronymus: Hic stetit 27
Israel, ibi suū repressit gradum, ne vltra
ambularet in vijs Domini, &c. Hoc autem
dicit, quoniam viuente Iosue non
coluit idola Israel, donec postea secuta
est alia generatio, quæ cœpit seruire Bahalim,
Iud. 2. Itaque eius idololatriæ
initium fuisse videtur idolum Michæ,
aut certe tunc idololatria ab vniuerso
Israele tacito consensu approbata est,
dum scelus tantum vlcisci neglexit.

*Non comprehendet eos in Gabaa præ-
C lium.* Hieronymus ita interpretatur,
Non puniam eos bello aduersariorum
propter Gabaa, tunc enim recte fecerunt
vlciscentes nefas in vxorē Leuitę
admissum, sed propter duas iniquitates
comprehendet eos prælium. Accipi autem
In, pro, Propter in scriptura iam
ante adnotauimus, & sæpe videbimus.
Possumus aliter exponere, Non insurget
in eos bellum, quale fuit illud,
quod in Gabaa insurrexit super filios
iniquitatis, id est, in pessimos illos adulteros,
& patronos, ac defensores eorum:
qui licet tandem victi sint; ta-
D men prius bis vicerunt, & multum hostium
sanguinem fuderunt, atque ita
quodammodo læti, & necem suam vlti
ceciderunt. Quem sensum Rupertus,
& Lyranus innuunt. Atque vt magis
eum confirmemus, sciamus (quod
in Sopho. dicemus) notas similitudinis
crebro omitti ab Hebræis, vt Psal.
10. Transmigra in montem sicut passer.
Hebræ. transmigra in montem
passer. Ita modo: Non comprehendet

Notę similitudinis sępe omittuntur.

eos prælium in Gabaa, id eſt, ſicut in Gabaa, non erit tale quale illud fuit.

28 *Super filios iniquitatis*. Senſum iam expoſuimus, nunc de phraſi dicamus. Filius cum genitiuo alicuius nominis ſæpiſſime ponitur in ſcriptura, multiſque modis, qui, vt phraſin paſſim occurentẽ ſemel explicemus, ita ad methodum redigi poſſe videntur. Filius interdum ponitur cum genitiuo nominis ſignificantis ſubſtantiam, interdum cum genitiuo nominis accidens aliquod ſignificantis.

Filius cũ genitiuo.

Cum ponitur cum genitiuo ſignificante ſubſtantiam, totum illud nihil aliud ſignificat, quàm genitiuus ille mutatus in nominatiuum ſuum, vt filius hominis, homo dicitur, filij taurorum, tauri. Eccl. 38. Stimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum. Iſai. 21. Tritura mea, & filia areæ meæ, id eſt, area mea. Ita filia Sion, Sion; filia Babylonis, Babylon; filia Ieruſalem, Ieruſalem. Vnde Auguſtin. in illud Pſalm. 71. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, docet idem eſſe pauperes, & filios pauperum, ſicut idem eſt Sion, & filia Sion. Ita Homerus dixiſſe videtur lib. 7. Iliad. filij Græcorum, pro Græci.

Ὣς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπίαχον υἷες Ἀχαιῶν.

Quando autem patris, aut alicuius ex maioribus nomen additur, tunc proprie filius accipitur, neque aliter, quàm in alijs ſcripturis, vt filius Dauid, filij Iſrael. Idem dico cum nomen patris ex ijs, quæ dicuntur intelligitur, vt Coloſſ. 1. Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ, id eſt, filij ſui dilecti, vt expoſuit Augu. 15. de Trinit. capit. 19. vel cum nos dicimur filij adoptionis, & filij Dei, & cum Gene. 35. dicitur filius doloris mei, & filius dexteræ, &c. Sed nos de phraſi ſcripturæ peculiari loquimur.

29 * Quando genitiuus eſt nominis accidens aliquod ſignificantis, filius accipitur pro generali, aut ſpeciali nomine rei, de qua ſermo eſt, & nomen illud pro adiectiuo ſuo ponitur. Vt filius iniquitatis, id eſt, homo iniquus. Pſalm. 88. Et filius iniquitatis non apponet nocere ei. Eſt enim ſermo de homine

A aliquo, nomen ſpeciei eius eſt homo, ideo interpretamur, homo iniquus. Iſai. 5. Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei, vbi oleum pro fertilitate ponitur, nomen generale vineæ eſt locus, aut terra, ſignificat ergo in terra fertili, ſiue (vt verterunt LXX.) in loco pingui, & fertili. Eodem modo dicitur 1. Reg. 13. & alijs in locis ſæpe: Filius vnius anni erat Saul, id eſt, homo vnius anni. Sed eſt diligenter obſeruandum, quando genitiuus eſt nominis ſignificantis pœnam, aut ſuppliciũ, aut etiam præmiũ, per nomen dignus,

B aut per futurum verbi cognati, vt commodius videbitur, faciendam eſſe interpretationem. vt 2. Reg. 12. viuit Dominus, quoniam filius mortis eſt vir, qui fecit hoc, id eſt, dignus morte, aut periturus. 1. Reg. 20. Adduc eum ad me, quia filius mortis eſt. Matth. 23. Et facitis eum filium gehennæ, duplo quam vos eſtis, id eſt, dignum gehenna. Io. 17. Nemo ex eis perijt, niſi filius perditionis, id eſt, ille, qui perditionẽ dignus erat, aut qui periturus erat. Eph. 2. Eramus & nos natura filij iræ, ſicut & ceteri, id eſt, digni ira, & ſupplicio. In ſi-

C gnificantibus præmium, vt filius pacis, id eſt, dignus pace. Luc. 10. Et ſi fuerit ibi filius pacis. pro quo Matth. 10. Salutate eam dicentes: Pax huic domui. Et ſi quidem fuerit domus illa digna, pax veſtra veniat ſuper eam.

Iuxta deſiderium meum corripiam eos. 30
Quia maximum futurum erat ſupplicium, ait: Iuxta deſiderium meum; ducta videlicet ſimilitudine ab homine, qui multis iniurijs ſine cauſa prouocatus vltionem expetit, ſed occaſione aliqua in tempus aptius differt, ac tandem ſumit.

D *Propter duas iniquitates ſuas.* Irruet in eos infinita pene Aſſyriorum multitudo, vt duæ eorum iniquitates puniantur. Has duas iniquitates Hieronymus varie interpretatur, mihi illa videtur optima interpretatio, quam ex Ierem. 2. petit: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ cõtinere nõ valent aquas. Quam ſequuntur Cyrillus, Theodoretus,

tus, Theophylactus, Rupertus: Hæ duæ iniquitates (inquit Hieronymus) contra duo decalogi erupere præcepta, in quibus dicitur: Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dij alij absque me. Rupertus. Hoc in quauis alia gente, quæ Deum non nosset, vnum peccatū erat, cum videlicet malum per ignorantiam eligitur pro bono. At in populo, in quo notus erat Deus, duplex peccatum est; alterum, Deum notum non colere, alterum, pro eo, siue potius contra eum, colere deos falsos.

31 *Ephraim vitula docta diligere triturā.* Solent vitulæ, siue vaccæ nouellæ, cū ad terendum adhibentur, cito ab agricolis dimitti, ne nimio labore frangantur: sed illæ quoniam in tritura libere comedere sinuntur, iuxta illud Deute. 25 Non alligabis os boui trituranti, sæpe vltro ad aream redeunt, & trituram amant. Ita Ephraim assuetus colere idola, quoniam inde commercio, & amicitijs aliarum nationū locupletior fiebat, sæpe redibat ad idololatriā, licet aliquando recedere quodammodo videretur. Ita exponunt glossa, Rupertus, Lyranus, & ante eos Gregorius, vt statim dicam, & sane eleganter. Sed addamus triturā hoc loco arationi opponi. Debent enim homines arare. i. laborare in legis diuinæ custodia, nec presentia emolumenta quærere, vt vitula terens, sed futura expectare, vt qui arat. * 1. Cor. 9. Qm̄ debet in spe qui arat, arare. At Israel arare noluit, sed terere, vt tēporalibus diuitijs abundaret. Lyranus affirmat literam Hebraicam esse planiorem, atque ita habere: Ephraim vitula stimulata diligit trituram. Sed LXX. & Chaldæus, & ceteri interpretes ei aduersantur, omnes enim vertunt, Docta, vel Assueta, quod idē est, & id proprie significat מלמדה.

32 TROPOLOGIA.

Qui sollicite quærunt bona huius seculi sunt vitula docta diligere triturā.

Moralem sensum Greg. 20. Mor. cap. 16. acute exposuit, cuius verba tali viro digna libenter subscribam. Amant peruersi homines pro huius mundi gloria etiam tribulationes, cunctisque pro ea sudoribus libenter seruiunt, & grauium laborum iugo deuotissime colla submittunt. Quod bene sub Ephraim spe- A cie Hosee prophetante describitur, qui ait: Ephraim vitula docta diligere trituram. Vitula enim trituræ laboribus assueta, relaxata plerumque ad eūdem laboris vsum etiam non compulsa reuertitur. Ita prauorum mens huius mundi seruitijs dedita, & rerum temporalium fatigationibus assueta, etiam si sibi libere vacare liceat, subesse tamen terrenis sudoribus festinat, & vsu miseræ cōuersationis trituram laboris quærit, vt à iugo mundanæ seruitutis cessare non libeat, etiam si liceat. Quod videlicet iugum Dominus à Discipulorū B ceruicibus subleuans cum dicit: Attendite vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate: illico adiunxit: Et in curis huius vitæ, & superueniat in vos repetina dies illa. Et rursus: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Hactenus Grego. & idem ait hom. 10. in Ezec.

Luc. 21.

HISTORIA.

33 *Et ego transiui super pulchritudinem colli eius.* Hieronymus: Tumentes eius ceruicum toros iugo imposito edomui, C id est: Ego eius collū superbum, & contumax domui, & mansuefeci. Ita Theodoretus, nisi quod ipse ait, Domabo, quoniam LXX. verterunt, Transibo. Hieronymus: Verbum עברתי, id est, maxime quando à Deo dicitur, semper plagas, & aduersa significat. Denique & exterminator in Ægypto transisse memoratur, &c. Idem adnotat in Hamos. 5. in illud: Quia pertransibo in medio tui. Ita Exod. 12. Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Iob. 15. Quibus solis data est terra, & non transibit alienus per eos. D Zach. 9. Et non transibit super eos vltra exactor. Videtur autem mihi loqui Propheta de plagis, quas Israel ab Assyrijs accepit tempore Zachariæ regis, de quibus 4. Reg. 15. & 16. & 2. Paral. 30.

Transire, pro punire

* *Ascendam super Ephraim.* Docet in posterum etiam à se domandum esse Ephraim. Ascendam super ipsum, quasi super equum, aut iumentum aliquod, hoc est, omnino eum mihi subijciam,

&

& Assyrijs tradam. Sanctes Pagninus quod in Hebræo esset ארכיב vertit, Equitare faciam Ephraim. Isidorus Clarius: Currum trahere docebo Ephraim. Sed aptiorem esse nostram translationem docent LXX. qui verterunt, ἐπιβιβῶ Ἐφραὶμ, vt est in castigatissimo Aldi Manutij codice, id est, ascendo super Ephraim, non, ἐπιθήσω Ἐφραὶμ, id est, superponam Ephraim, vt habent
34 codex Complutensis, & Regius. * Atque hanc lectionem esse multo emendatiorem docent Cyrillus, & Theophylactus, qui legunt, Ascendo super Ephraim & Theodoretus eodem modo legit, exponit enim, Nam eo vectabor. Hierony. vertit, Supponam Ephraim, quod idem est, ex quo perspicuum est eum legisse, ὑποθήσω. Nota est eorum regula, qui Grammaticæ Hebraicæ institutiones tradiderunt, sæpe verba coniugationis hiphil non differre modo significandi à coniugatione cal.

Arabit Iudas. Cum hanc Israelis calamitatem viderint, tribus duæ nequaquam se in tritura exercebunt, sed arabunt. Trituram vocat cultum idolorum spe præsentis quæstus, arare autem est laborare in ea re, quæ fructum præsentem non habeat, sed futurum promittat, id est, in executione mandatorum Dei, vt iam exposuimus numer. 31. Ita Glossa, & Lyranus. Hoc autem dicit, propterea quod regnante Ezecia in Iuda captæ sunt decem tribus anno sexto regni eius. quarto Regum. 18. eo autem tempore duæ tribus pietatem colebant, & dum vixit Ezecias. 2. Paralip. 30. & 31. penitusque idola reliquerunt. Quod autem capit. 5. vidimus: Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum, super eos effundam quasi aquam iram meã: quibus verbis increpat eos, quod ad tantam fratrum suorum calamitatem non resipuerint, sed de dilatandis potius terminis cogitauerint: nihil obstat, indicat enim, quod post Ezeciæ mortem factum est: Tunc enim reuersus est Iudas ad idololatriam 2. Paralip. 33. & ceteri deinde reges præter Iosiam impij fuerunt.

Tritura.

Aratio.

35 *Confringet sibi sulcos Iacob.* Glebas sulcorum comminuet, terramque diligenter complanabit, vt emollita recipiat sementem, & fecunda post modicum seges pullulet. Hoc eamdem habet significationem cum eo quod dixit: Arabit Iudas. Sed Iacob hoc in loco dici vult Glossa eos, qui de alijs tribubus mansere cum duabus. Quod verũ esse arbitror, id est, homines decem tribuũ, qui hortante per nuntios Ezecia abiecerunt errorem idolorum, & venerunt in Ierusalem, vt videmus. 2. Paralip. 30. Adeo vt omnis Israel, qui inuentus est in vrbib' Iuda destruxerit lucos, & aras, & idola, non solum de vniuerso Iuda, sed & de Ephraim, & Manasse. 2. Par. 31.

Seminate vobis in iustitia. Monet vt hoc semper faciant, & in legis Dei executione perdurent, vt fructus vberrimos pietatis suæ colligant. In iustitia, pro in iustitiam, siue ad iustitiam, positum est, sicut, In ore misericordiæ, pro, In os, aut ad os misericordiæ, ita enim est in Hebr. & ita veterunt LXX. & reliqui interpretes, & ita legerunt Origenes tract. 12. in Matth. & Ambrosius in libro de Nabuthe Iezraelita, cap. 7. Bernardus serm. 37. in Cant. & ep. 108. Nam si proprie loquamur, Seminate in iustitia, &c. hunc habet sensum. Seminate cum iustitia, & metetis cum misericordia, sicut Psalm. 125. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent, vbi LXX. ἐν δάκρυσι, id est, in lacrymis, vt nos habemus, non in lacrymas, vt hic, In iustitiam. * At 36
hic sensus est, Seminate ad iustitiam, id est, ita arate, & seminate, vt multa iustitia, id est, sanctitas in vestris cordibus oriatur. Hoc autem sæpe fit in nostra translatione, vt Psal. 43. Et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis, pro, In nos. 1. Pet. 1. Conseruatam in cœlis in vobis. Græce, in vos εἰς ὑμᾶς. Eodem modo loquuntur & Apostoli, vt Rom. 1. Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, Græce, In desiderijs. Et ibidem. Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium Græce, In mendacio, Sicut è contrario ponũt εἰς pro ἐν, vt 1. Cor. 1. Aut in nomine Pauli baptizati estis? Et Matth. vlt. Baptizãtes eos in nomine Patris, &c. Græce In nomen

In iustitia pro in iustitiam.

εἰς pro ἐν in apostolis & vice versa.

men Pauli, & in nomen Patris. *Et metite in ore misericordia*. Si ita seminaueritis, amplissimos fructus, vberrimosque colligetis, omnibus vos bonis & animæ, & corporis replebit Deus. Solet scripturn in promissionibus vti imperatio pro futuro, vt significet, si id fiat; quod dicit, promissionem esse certissimam, quasi nihil iam supersit, nisi manus ad fructum illum colligendum mittere, aut ad promissionem illam capiendam, vt Isai.55. Audite audientes me, & comedite bonum, id est, si me audieritis, non dixit, Comedetis bonum, sed vt certum & paratum bonum demonstret, Comedite bonum. Psal.33. Accedite ad eum, & illuminamini. Luc.11. Date eleemosynã, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed quid est, In ore misericordiæ?

Scriptura in promissionibus imperatiuo vtitur pro futuro.

37 * Os in scriptura pro voluntate sæpe accipitur, significat enim locutionem, & locutione homines manifestant quod volunt. Ita dicere solemus, Faciam, quod dixeris, id est, quod volueris. Inde apud Hebræos & Chaldæos, אמר, id est, dicere pro iubere. Vt Psalm.148. Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt, & Mat.4. Dic, vt lapides isti panes fiant. Inde os pro voluntate, vt Gen.24. Vocemus puellam, & quæramus ipsius voluntatem. In Heb. Et quæramus os ipsius. Isai.30. Qui ambulatis vt descendatis in Ægyptum, & os meũ non interrogastis. Ita igitur dictum puto. *In ore misericordiæ*, ad os misericordiæ, id est ad voluntatẽ misericordiæ, quantum misericordia voluerit, hoc est largissime. Solet enim scriptura voluntatem, & sermonem, & sensum tribuere etiã rebus inanimatis per prosopopœiam. Ex his intelligitur locus Gen.47. Et alebat eos, omnemq; domum patris sui præbens cibaria singulis. In Hebr. Præbens cibaria: לפי הטף, id est, ad os paruuli. Pagninus vertit: Ac si adhuc essent paruuli, alij aliter. Sed nos sciamus טף significare paruulum, & familiam, & plerumq; poni pro filijs, qui sunt tota familia, vel potissima eius pars, vt Gene.47. Et in cibum familijs, & liberis vestris: Ergo dare cibaria in os familiæ, siue ad os familiæ, est dare quantum quisque de familia vellet.

Dico.

Reg.

Prosopopœia, id est fictio personæ, frequens in scriptura.

Locus Genes.47.

A

38 * Hinc etiam: Percutere in ore gladij, id est, omnes occidere, & nemini parcere, quod est percutere quantum gladius percutere velit. Exo.17. Fugauitque Iosue Amalech, & populum eius in ore gladij. Nume.21. A quo percussus est in ore gladij. Qui autem putant in his locis, & similibus os gladij pro acie capi, considerent nunquam ita vertere nostrum interpretẽ, nec vnquam dici, In ore gladij, nisi cũ plurimi cæsi sunt. Si autem significaret aciem gladij, & si vnus cæsus esset, dici posset perijsse in ore gladij. Nec obstat

Os gladij

B

quod gladius vtraque parte secans δίστομος dicitur, id est, gemini oris, vt Hebr.4. Et penetrabilior omni gladio ancipiti. Et στόμα, id est, os pro acie, vt Hebræ.11. Effugauerunt aciem gladij: nam ea phrasis Græcorũ est, non Hebr. Cum autem dicitur: Perijt in ore gladij, propria Hebræorum phrasis est. Vnde LXX. quia suæ linguæ proprietatem callebant, vbi inuenerũt: In ore gladij, nequaquam verterunt: In acie gladij, aut ἐν στόματι, id est, in ore, sed ἐν φόνῳ μαχαίρας, id est, in morte gladij. Quod autem Lucas capit.21. dixit: Et

C

cadẽt in ore gladij, καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας, Græce loquẽs Hebraicam phrasin imitari voluit, vt aliquando faciunt Apostoli, & Euangelistæ.

TROPOLOGIA.

39 Nos cũ hæc audimus, agricolas nos esse meminerimus: agricolæ autem laboriosum genus sunt, & auidum, modo laboremus, modo seminemus in iustitia, vt cum defecerimus, metamus in ore misericordiæ. Hoc enim est quod dixit Apostolus Gala.6. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Et 2. Cor.8. Qui parce seminat,

D

parce & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Semẽ sunt bona opera, quibus & in hac vita illuminamur. Origenes tractat.12. in Matth. quoniam LXX. ita verterunt: seminate vobis in iustitiam, vindemiate fructum vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ: ita eos secutus, inquit. Conuenit primum quæ sunt actus implere, & opus bonum delectare, & sic ad scientiam rerum venire, & secun-

secundum Prophetam, qui dicit: Seminate vobis ad iustitiam, & vindemiate fructum vitæ: vt primum bona opera faciamus, post hoc autem quod dicit, illuminate vobis lumen scientiæ, quasi per viam quamdam postquam emendauerit quis mores suos, proficiscatur ad scientiam, & illuminetur. Bernardus serm. 37. in Cant. docet necesse esse, vt cognitio Dei, ac sui ipsius præcedat sciẽtiam literarum, deinde addit. Et vide si non intuebatur, & si non docebat hũc ordinem, qui dicebat: Seminate vobis ad iustitiam, metite spem vitæ, & tunc demum illuminate vobis (ait) lumen
40 scientiæ. * Vltimam posuit scientiam tamquam picturam, quæ statum habere nequeat super inane, & ideo illa duo præmisit, & subiecit illi, tamquam si solidum aliquid picturæ substerneret. Tu ergo seminasti tibi ad iustitiam, si ex vera notitia tui euigilasti timere Deum, temetipsum humiliasti, fudisti lacrymas, eleemosynas profudisti, ceterisq; te pietatis actionibus mancipasti, ieiunijs, & vigilijs afflixisti corpus, si pectus tunsionibus cœlos clamoribus fatigasti: Semina sunt bona opera, bona studia, semina lacrymæ sunt. Ibant, inquit, & flebant mittentes semina sua. Idem epist. 108. Falleris fili, falleris, si te putas inuenire apud mundi magistros, quam soli Christi discipuli, id est, mundi contemptores Dei munere assequũtur. Nec enim hanc lectio docet, sed vnctio, non litera, sed spiritus, non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit, vobis ad iustitiam, metite spem vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ. Vides quia nõ recte proditur ad lumen sciẽtiæ, nisi iustitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, non palea gloriæ. Beatus Ambrosius, quamuis hoc de bonis operibus dicatur, proprie tamen ad eleemosynam accommodat, & satis eleganter: ita enim inquit in libro de Nabuthe Iezrahelita, cap. 7. Bonorũ enim fructus munerum in eos ipsos, qui contulerunt, conuertuntur, & gratia liberalitatis in auctorem boni operis redit. Denique scriptum est: Seminate vobis ad iustitiam. Esto spiritualis agricola,

A sere quod tibi prosit. Bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus vberiores, quàm acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multipliciora, quæ dederis?

HITSORIA.

Innouate vobis nouale. Eradicate spinas veterum peccatorum, & renouate vos per pœnitentiam. Ierem. 4. Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas. Nouale est ager nunc primum proscissus, vt ex Hierony refertur de verborum significatione cap. 1. & cap. Quid per nouale. 41 Nouale.

B *Tempus autem requirendi Dominum.* Cognoscite semper quidem Deum à vobis quæri debere, sed nunc maxime, cum venerit Christus veræ iustitiæ doctor. Est autem notandum tempus hoc loco significare opportunitatem temporis, qua elapsa res aut nullo modo, aut non sine detrimento magno fiunt. Hebraice עת appellatur, quomodo Salomon Eccles. 3. pro eo quod nos habemus: Et suis spatijs transeunt vniuersa sub sole, ait: Et עת, (id est opportunitas) omni rei. Deinde cum dicit: Tempus nascendi, &c. Semper vtitur hoc eodem nomine, pro quo semper LXX. Tempus עת.

C ibi ponunt καιρὸς, quod proprie temporis significat opportunitatem. Est ergo: *Tempus autem requirendi*, &c. ac si diceret, videte ne occasionem illam elabi sinatis, si enim tunc Christum non receperitis, in magna mala incidetis, multumque à Romanis affligemini. Transijt à præsentibus ad futura, id est, ad Christi aduentum more prophetarum, vt cap. 2. num. 34. adnotauimus: & merito nunc transit, semper enim prophetæ nitebantur populum illum talem efficere, vt Christum venientem agnosceret, & susciperet. * Quod aper- 42

D tius erit, si vertere velimus. Tempus autem requirendi Dominum, donec veniat, qui docebit vos iustitiam; vt verterunt recentiores, & Burgensis in add. 3. huius cap. & LXX. Et merito, nam עד etiam significat, Donec, vt Hos. 5. Reuertar ad locum meum, donec deficiatis, & alibi passim, id est, nunc est vobis tempus, & semper erit, donec veniat Christus. Sed significat etiam

Cum, vt Ionæ. 4. Cum adhuc essem in terra mea. Dicuntur autem hæc vniuersis duodecim tribubus, de quibus iā promiscue loquebatur, nam vniuersis in toto orbe prædicatum est Euangelium ab Apostolis. Hæc verba sine causa Lyranus de Ezecia rege interpretatus est, cum Hieronymus & Christiani expositores de Christo Dei filio interpretentur, & verba ipsa perspicua sint. Non enim de Ezecia, sed de Christo prædictum erat doctorem eum futurū esse iustitiæ, vt Isai. 30. Et non faciet auolare à te vltra doctorem tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Et Ioe. 2. Cum dederit vobis doctorem iustitiæ. Immo & doctiores Hebræi ita interpretati sunt, vt docet Galatinus lib. 3. contra Iud. c. 29. & Chaldæus ita vertit: Recipite vos ad timorem Domini; nunc enim reuelabitur, & afferet vobis iustitiam.

43 *Arastis impietatem.* Terra, in qua hactenus laborastis, fuit impietas; & ita fructus, quem collegistis, fuit iniquitas, id est, multiplicata sunt peccata vestra. *Et comedistis frugem mendacij*, id est, mentitæ vobis sunt fruges, nullum fructum recepistis ex vestris iniquitatibus: frugem enim mendacij vocat frugem mentientem, id est, non reddentem fructum, quem promittere videbatur, vt cum cap. 9. dixit. Et vinum mentietur eis. Hoc ipsum alijs verbis eleganter loquitur Isai. cap. 59. Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem, oua aspidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt, &c. De qua re egimus. c. 6. num 57. Porro hæc æque conueniunt in duas tribus, & in decē, parum enim in iustitia manserunt, & ideo de omnibus intelligendum videtur: quamuis nihil obstat de solo Israele hæc dici, vt Ruffinus vult, præcipue enim loquitur hic Propheta de Israele.

Quia confisus es in vijs tuis. Proprie nunc Israeli loquitur, vt etiam Hiero. vult. Confisus es in vijs tuis, id est, in idololatria tua, vt exponit Hiero. sperabasque Deos, quos colebas, tibi fore propitios. Confidebas etiam multitudini, & fortitudini militum tuorum, ideoque minas meas, & captiuitatem

A futuram contemnebas. Propterea consurget tumultus in populo tuo, id est, fremitus vlulantis exercitus, quo clamante omnes munitiones tuæ vastabuntur, & spes tuæ fallaces concident.

*Ceterum tumultus hoc in loco aut potest intelligi hostilis exercitus mutuo se clamore excitantis ad hostem acrius inuadendum, vt intellexit Hier. aut exercitus Israelis in bello cadētis, dum alij occiduntur, alij capiuntur, qualis videtur fuisse tumultus ille, qui resonabat in castris Palæstinorum Ionatha cum armigero vincente, & illis mutua cæde cadentibus. 1. Regum. 14. 44 Tumultus.

B Ita etiam de illis, qui capiebantur, cecinit Virgilius.

At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur: penitusq; cauæ plāgoribus ædes
Femineis vlulāt, ferit aurea sidera clamor

Ideo LXX. verterunt: & insurget perditio in populo tuo. *

Sicut vastatus est Salmana à domo eius, qui vindicauit Bahal. Sensus verborum non est obscurus; prædicitur enim Israeli miserabilis vastitas, qualis Salmanæ contigit à domo eius, qui vin-

C dicauit Bahal. Mirabiliter tamen dissident à nostra translatione noui interpretes, & quidē hoc loco maiori probabilitatis specie, quàm alijs solent. Nā veteres putant Prophetam alludere ad historiam illam Salmanæ victi à Gedeone & interfecti Iud. 8. Qui Gedeon Ierobahal dictus est, eo quod vltionem sumpsit de Bahale, & lucum eius destruxit & aram. Iud. 6. Ita Hierony. Ruffi. Cyril. Theodor. Theophyl. Rupertus, & alij. At recentiores nolunt hanc interpretationem admittere, primum, quoniam in Hebræ. negant esse, sicut vastatus est, sed sicut vastauit. *Deinde quoniam in Hebræo non est,

D צלמנע, cum צ in principio. quod nomen erat principis illius Madian, de quo Iudicum loquitur historia, vt in illo libro sæpe videmus, & apud Dauidem, Psalm. 82. Sed שלמן cum ש in principio. Tertio quod in Hæbreo non est, De domo eius, qui vindicauit Bahal, sed, Domus, aut domum Arbel. Quare ita locum vertendum putant; 45

Secun-

Secundum quod vaſtauit Salman domum Arbel, aiuntque alteram ex duabus indicari hiſtoriam, vel cum Salmanaſar rex Aſſyriorum primo anno Hoſee regis Iſrael crudeliſſime vaſtauit Arbel trans Iordanem: aut hiſtoriam aliã nobis in ſcriptura non expoſitam, ſed illo Prophetæ tempore omnibus notiſſimam, cuiuſdam Salman armis, ac bello potentis, qui Arbel locum munitiſſimum expugnauit, ibique nulli ætati pepercit, ſed filios coram matribus, ac ipſas deinde matres ſaxis, & muris colliſas crudeliter interfecit. Lyranus vero negat Salman nomen eſſe hominis, ſed ſignificare pacificum, & Arbel ſignificare inſidiatorem, atque ita eſſe vertendum: ſicut vaſtata eſt pacifica à domo inſidiatoris, id eſt, ſicut gens pacifica, & quieta, nihilque ab hoſtibus timens vaſtari ſolet ab inſidiatore, & eiusfamilia ſubito irruente, ſicut Iudic. 18. legimus de vaſtatione vrbis Lais. Quem ſenſum etiam Chaldæus expreſſit: Sicut vaſtatur pacificus per inſidias in die belli.

46 * Difficilis ſane locus, & qui videatur ægre poſſe defendi: ſed difficilius tot ſeculorũ damnare conſenſum, & quaſi cogere Eccleſiam, vt dediſcat poſt tot annorum cẽturias quod initio didicit: Nam LXX. interpretes ita verterunt: Conſurget perditio in populo tuo, & omnia murata tua abibunt, ſicut princeps Salmana de domo Ierobahal in diebus belli, matrem ſuper filios alliſerunt. Quod autem quidam codices Græci habent, De domo Ieroboham; mendoſi ſunt, vt etiam Hieronymus ſubindicauit, & ex Cyrillo, Theophylacto, Theodoretoque conſtat: Ita ſemper intellexerũt doctiſſimi quique ex Græcis patribus, & Latini vſq; ad Hieronymum, & poſt eum omnes Latini, ſemper enim Eccleſia has tranſlationes ſecuta eſt. Breuiter ergo eorum argumenta ſoluamus. Primo quod reprehendunt verti, Sicut vaſtatus eſt, inique faciunt, cum ſit כשׁד, id eſt, ſicut vaſtitas, aut iuxta vaſtitatem Salmana, id eſt, qua vaſtatus eſt Salmana.

47 * Quod autem ſecundo loco obijciũt, diuerſis literis ſcribi Salmana hic, & in libro Iudicum, multum adducor, vt putem

A vitio librariorum contigiſſe, & olim eiſdem literis vtrobique ſcriptum fuiſſe. Primum quòd apud LXX. idem eſt vbique nomen. Deinde quoniam Hieronymus nihil de ſcriptionis diuerſitate dixit, qui ſolet eſſe in hac re diligentiſſimus. Nam & hic adnotauit male à quibuſdam legi Ieroboham pro Ierobahal, & in Hebræo non eſſe Ierobahal, ſed Arbel. Quomodo ergo tántam diuerſitatem prætérijt in eo nomine, è quo maxime totius loci intelligentia pendebat? Ego vero & ceteros Græcos interpretes ita, vt LXX. vertiſſe ſuſpi-

B cor, quoniam Hieronymus nihil de interpretationum varietate in loco obſcuriſſimo adnotauit. Quod ſi huic meæ coniecturæ non creditur, quæ certe probabilis eſt, binominem eum fuiſſe dicamus, vt paſſim in ſcriptura videmus, ſicut & Gedeon dictus eſt Ierobahal. Nec mirum, nam & Ioſephus 5. antiqui. capit. 8. hunc ipſum Salmana vocat Hezarbunim. Quamuis probabilius fortaſſe eſt ש pro צ poni, ſicut ſæpe pro ס ſcribi adnotauimus ca. 9. n. 24. ſunt enim tres hæ literæ ſimilis ſoni, vt docet Hieronymus in Tradit. Hebr.

C in Geneſ. & in epiſt. ad Titum, capit. 3. & omnium earum loco, ſcilicet, ponũt LXX. & Ioſephus, & Euangeliſtę, atque Apoſtoli. Quod autem litera ע deſit in fine; & Hebræorum, & multarum nationum conſuetudo eſt nomina propria modo in principio, modo in fine decurtare. * Tertia obiectio eſt, non legi 48
in Hebr. Ierobahal, ſed Arbel: quãm Hier. diluit, docet enim Arbel idem ſignificare, quod Ierobahal, ſed breuióri, diſertiorique ſermone. Hæc Hieronymus paucis, ſed quæ difficilem admodum habeant explicatum: ita tamen vi-

D dentur explicanda. Quod LXX. dixerunt, De domo Ierobahal, quoniam vidit Hieronymus in nonnullis libris fuiſſe deprauatum, & ſcriptum Ierobohã, ne in ſua tranſlatione poſſet deprauari, tranſtulit: De domo eius, qui vindicauit Bahal, vt multa habent exemplaria. Sed omnino legendum eſt, De domo eius, qui iudicauit Bahal, vt in plurimis codicibus tam manuſcriptis, quam typis excuſis, & in Haymone, gloſſa,

glossa, Hugone, & alijs legimus. At- A
que, vt nullos haberemus codices, qui
suffragarentur, satis hoc ex relatis Hie-
ronymi verbis potest intelligi: nam, vt
dixi, Hieronymus nomen Ierobahal
voluit interpretari, Ierobahal autem
non significat eum, qui vindicauit Ba-
hal, aut vltorem Bahal, vt plerique ni-
mium creduli arbitrantur, sed (vt hic
ait idem Hiero.) vlciscatur se Bahal, ita
enim legimus Iud. 6. Ex illo die voca-
tus est Gedeon Ierobahal, eo quod di-
xisset Ioas: Vlciscatur se de eo Bahal,
qui suffodit arã eius. Quibus verbis irri
sus est Bahal, quod tanta iniuria acce- B
pta nequaquam se ipsum vindicare po-
49 tuerit. * Hoc ipsum ostenditur, si lega-
mus, De domo eius, qui iudicauit Ba-
hal, id est, damnauit, infirmum, atque
impotens idolum esse eum ostendit, nõ
Deum, qui de luci, fanique sui euersore
vltionem sumere non valuit. Porro
Arbel non significat insidiatorem Dei,
vt multi putant, nec deducitur ab ארב,
quod significat insidiari, sed à ריב,
quod est iudicare, vlcisci, contendere,
vt cap. 2. diximus, cum illa verba expo
nebamus: Iudicate matrem vestram, iu
dicate. Et ab eodem verbo ductum est C
nomen Ierobahal. Itaque א non radi-
calis litera, sed seruilis est. Idem igitur
significant Ierobahal, & Arbel, sed aper
tior est irrisio in Arbel, quod significat
iudicatorem, & damnatorem Bahal.
Siquis obijciat in Arbel non esse nomẽ
Bahal, sed אל, quod Deum significat:
non desunt qui velint in hoc nomine
Arbel ע scribi, non א Sed nihil neces
se habemus mutare lectionem. אל,
vnum ex diuinis nominibus est, & pro-
prie fortem significat ad maiorem ergo
infirmissimi idoli irrisionem pro Bahal
positum est nomen Dei, אל, fortitudi- D
nem magnam significans, ac si diceret
per ironiam, De domo eius, qui iudi-
cauit, atque damnauit Deum illum for
50 tem, & potentem. * Iam quod negant
esse in Hebræo, De domo, facillime sol
uitur subauditi huiusmodi præpositio-
nes, vt apud Latinos, & Græcos, ita
etiã apud Hebræos. Ita fecerunt LXX.
& Chaldæus in hoc loco, & ita fieri sæ
pe apud Hebræ. docet Sanctes Pagni-
nus lib. 1. instituti. Heb. cap. 25. & pas-
sim inueniet, qui obseruauerit.

Nunc ergo nostra, LXX. que transla-
tione, id est Græcorum patrum, & La-
tinorum defensa sententia, historiam
in scriptura quæramus. Cyril. auctor est
alios ante se ita interpretatos, vt Ge-
deonem dicerent occidisse matrem cũ
filijs in familia Salmana, sed sibi aptiorẽ
videri interpretationem, Salmana re-
gem Madian eo tempore quo Israel
idola colebat, interfecisse ex domo Ge
deonis, siue ex Israel (vt alij volunt)
matrem cum filijs: idemque nunc pas-
suras esse decem tribus vastantibus As-
syrijs, quoniam etiam Deos gentium
adorabant. In hanc sententiam eunt
Theodoretus, & Theophylactus, quæ
sane potest verbis translationis LXX.
conuenire, sed nostræ non potest, quæ
ait: Sicut vastatus est Salmana, non si-
cut vastauit Salmana. Quare Hierony-
mum miror eodem modo fuisse inter-
pretatum contra verba suæ translatio-
nis, ita enim ait: Vt quomodo Salma-
na interfecit filios coram matribus, ip-
sis quoque matribus deinceps interfe-
ctis, sic & filij tui, ô Ephraim, te præ-
sente interficiãtur, qui & ipse trucidan
dus es. * Deinde, vt hoc ex Scriptura
probet, addit: Quærimus vbi scriptum 51
sit, quod Salmana matrem super filijs
occiderit. Legimus in Iudicum libro lo
quente Gedeone ad principem Madiã:
Quomodo absque liberis fecit gladius
tuus multas matres: ita sine filijs erit
inter mulieres mater tua. Hæc ille, quę
ideo subieci, ne illis quærendis frustra
lector fatigetur. lapsus est enim memo
ria Hiero. vt nobis sæpe vsu venit cum
verba alicuius auctoris tenere nos re-
cte arbitramur, neq; locum intuemur,
sed memoriter recitamus. Nõ sunt hæc
Gedeonis verba, sed Samuelis, nec Sal-
manæ dicuntur, sed Hagag regi. 1. Reg.
15. Necesse est ergo dicere hæc Salma-
nã non fecisse, sed passum esse Gedeo-
ne vincente, vt Ruffinus & alij volunt.
Sed Ruffinus putat cognatos Salmanæ
nomine matris fuisse intellectos, aut
certe vrbem ipsam, in qua ille regna-
uerat. Sed quis vnquam vidit cogna-
tos matrem dici? Secundum maiorem

præfert speciem veritatis,sed æque falsum est; non enim transiuit Gedeon in terram Madian, vt posset euertere vrbem, in qua Salmana regnabat. Eruditus quidam,ac recens expositor probabilius hoc refert ad turrem Phanuel, quę victo Salmana euersa est à Gedeone, & ciues interfecti, atque ita mater
52 cum filijs perijt. * Et mihi hoc olim ex parte probabatur: sed nunc iudicium reprehendo meum, nam Phanuel vrbs erat tribus Gad vltra Iordanem,nihilq; ad Salmanam petinebat, sed quia contempsit Gedeonem insequenté Zebee, & Salmanam, & commeatum eius militibus dare noluit,postea turris eius subuersa est à victore.At Propheta hanc calamitatem Salmanæ fuisse docet, sicut vastatus est Salmana à domo eius, qui iudicauit Bahal. Nã si dicere voluisset, non necesse erat dicere, sicut vastatus est Salmana, qui gladio Gedeonis confossus est, sed sicut vastata est Phanuel. Dicamus ergo quod videtur probabilius. Cum domus Gedeonis, id est, cognati eius, & milites trecenti irruperunt in castra Madianitarum,omnia castra turbata sunt(vt legimus Iud 7.) & vociferantes,vlulantesque fugerunt, & nihilominus insistebant trecenti viri buccinis personantes.Immisitque Dominus gladium in omnibus castris, & mutua se cæde truncabant. Et cap. 8. Percussit castra hostiũ,qui securi erant, & nihil aduersi suspicabãtur.Fugeruntque Zebee,& Salmana, quos persequés Gedeon comprehendit turbato omni exercitu eorum. In hac ergo innumerabili multitudine Orientalium populorum quis dubitet multos pueros,mulieresque fuisse?cum legamus cap.6.Cumque sæuisset Israel,ascẽdebant Madian, & Amalec,ceterique Orientalium nationum, & apud eos figentes tentoria, sicut erant in herbis, cuncta vastabant. Ipsi enim,& vniuersi greges eorum veniebant cum tabernaculis suis & instar locustarum vniuersa complebant, innumera multitudo hominum, & camelorum quidquid tetigerant deuastantes.
53 * Cum ergo eo tẽpore præ metu Israel in antris,& speluncis montium habitaret,vt ibidem scriptum est, & Medianitæ, ceterique Orientales tanquam in terram suam venirent, secumque afferrent omnes greges cum tabernaculis, ac populi illi cum vxoribus, & filijs in tabernaculis degant,quæ pro voluntate,aut necessitate alio semper transferunt,certum est multas matres cum filijs in eo fuisse exercitu. Mox cũ exercitus fugeret subito pauore occupatus & sese mutuis vulneribus confoderent milites, omnesque turbati diffugerent, & quantum possent festinarent, filij cadebant,& matres aut gladijs cædentiũ, aut festinatione subita fugiẽtium super ipsos filios suos allidebantur.Hoc scriptura nõ narrauit,sed lectoribus intelligendũ reliquit ex ijs, quæ in minoribus tumultibus fieri videmus, & postea Hoseas expressit. Quis enim tam segniter scripturam legit, vt non obseruet, cum in ea mentio fit historiæ alibi narratæ,sępe quædam addi solere,quæ in libro illo, in quo fusius narrata est, scripta non sunt? Exempla qui volet, inueniet Heb. 11.in historijs,quæ referuntur, è varijs scripturæ locis. Et. c. 12.Moyses dixit:Exterritus sum,& tremebundus.Et noster Propheta c. 12.ait de Iacob cum angelo luctante: Fleuit, & rogauit eum, &c.lege Genesin, non inuenies eum tunc fleuisse.

Regul. Scriptura addit historię alibi narratæ.

54 *Sic fecit vobis Bethel.* Eadem mala sine dubio vos patiemini propter idola, quæ colitis in Bethel, est autem irrisoria, & amara allusio vocum Bethel, & Betharbel. Quasi dicat: Quod illi euenit à Betharbel, id est,à domo Gedeonis, hoc vobis eueniet à Bethel, non tam enim hostes, quam idola culta in Bethel vos trucidabunt.

A facie malitiæ nequitiarum vestrarũ. A facie alicuius in scriptura nihil est aliud interdum, quam, Ab eo.Vt Dan. 2. Quam ob causam tam crudelis sententia à facie regis esset egressa, id est, à rege. Ita à facie terræ, à facie gladij. Interdũ vero idem est quod, Propter, vt Psalm. 37.Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ,non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum, id est, Propter iram tuam,propter peccata mea Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meę.

A facie.

Ita

Ita nunc, *A facie malitiæ*. id est, propter malitiam vestram. Quod autem additum est, Nequitiarum vestrarum, valet, malitiæ vestræ iniquissimæ, multum enim auget hæc geminatio. Cæterum in Hebr. legitur nunc, Nequitiæ vestre, siuæ malitiæ vestræ, רעתכם, sed Hieronymus plurali numero legit רעתכם, nam ita scriptus inuenitur pluralis huius nominis Exod. 23. v. 2. LXX. A facie malorum vestrorum.

CAPVT XI.

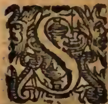

Icut mane transit, pertransiit rex Israel. Quia puer Israel, & dilexi eum: & ex Aegypto vocaui filium meum. (Matth. 2.) *Vocauerunt eos, sic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & simulacris sacrificabant. Et ego quasi nutricius Ephraim, portabam eos in brachijs meis: & nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis: & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum: & declinaui ad eum, vt vesceretur. Non reuertetur in terrã Aegypti, & Assur ipse rex eius: quoniam noluerunt conuerti. Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & consumet electos eius, & comedet capita eorum. Et populus meus pẽdebit ad reditum meum: iugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Israel? quomodo dabo te, sicut Adama ponam te, vt Seboim?* (Gen. 19.) *Cõuersum est in me cor meũ pariter cõturbata est plenitudo mea. Non faciam furorem iræ meæ: non conuertar, vt disperdam Ephraim: quoniam Deus ego, & non homo: in medio tui sanctus, & non ingre-* A *diar ciuitatem. Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet: quia ipse rugiet, & formidabunt filij maris. Et auolabunt quasi auis ex Aegypto, & quasi colũba de terra Assyriorũ: & collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus. Circũdedit me in negatione Ephraim, & in dolo domus Israel: Iudas autẽ testis descendit cum Deo, & cũ sanctis fidelis.*

HISTORIA.

B *Sicut mane trãsit, pertrãsiit rex Israel.* Commemorat vt hactenus quàm ingratus erga se fuerit Israel, & sua in eũ beneficia. Mane autẽ vocat, vt ait Hieronymus, ortum auroræ inter solis, noctisque viciniam, qui celerrime transit. Hæc exposuimus cap. 10. nu. 19. & 20.

Quia puer Israel, & dilexi eum. Puer erat populus Israel, cum erat in Ægypto, non enim multo ante natus erat in filijs Iacob, & vt puer ingnorantia rerum vtilium laborabat, & omni præsidio, viribusque destitutus erat, & tamẽ dilexi eum, semperque ei bene feci. Particula, Quia, & si causam reddere potest, nõ tamen est, vt ex Hier. expositione intelligimus, & fieri id sæpe apud Heb. adnotauimus c. 10. n. 17. 18. Perinde ergo est, ac si diceret: Puer Israel, & dilexi eum. Ita etiam intellexit Chaldæus: quare apud eum, & apud quosdam ex recentioribus interpretibus ab his verbis incipit caput vndecimum. (C)

Ex Aegypto vocaui filium meum. Hic est vnus ex locis, quibus potissimum Hieronymus triumphat de fautoribus LXX. interpretum hic, & in Matth. c. 2. & in prologo galeato, & in libro de optimo genere interpretandi, & q. 2. ad Algasiam, & alijs locis. Conuincit (D) enim quædam ex veteri testamento referri ab apostolis, & Euangelistis, quæ cum in translatione LXX. non reperiantur, in Hebræo, & in ea, quam ipse ex Hebræo elaborauit, reperiuntur. Id in hoc loco cernitur, quem totidẽ verbis, vt nos habemus, sanctus Mat. retulit cap. 2. Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius nocte, & secessit in

Ægyptum:& erat ibi vsque ad obitum Herodis,vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentẽ: Ex Ægypto vocaui filium meum. At in LXX. non reperitur, legimus enim; Ex Ægypto vocaui filios eius: quod tã ipsi,quàm Græci patres, de filijs Israel interpretati sunt. Ideo hoc etiam loco, quoniam apertissimè loquitur de exitu Israel ex Ægypto,Iulianus impius apostata lib.7. contra Christianos calumniatus est Matthæum Euangelistam, vt refert Hieronymus, quod de Christo exposuerit, vt simplicitati eorum, qui ex gentibus credebant, illuderet. Cui recte idem beatus pater respondit, primum Matthæum Hebraicè scripsisse, ita non gentibus, sed Hebræis legem scientibus scripsisse: deinde de Christo etiam Prophetæ verba intelligi.

3 Sed quæritur, vtrum historico sensu de Christo intelligantur, an allegorico. Si enim historico dicas, reclamare videntur verba ipsa: si allegorico, nihil ergo probant, tantum enim ex historico sensu depromitur firmum argumentum, quale hoc esse oportuit apud Matthæum scribentem Hebræis in legis, & prophetarum lectione educatis. Sunt qui contendant duos sensus historicos habere hunc locum, alterum de filijs Israel, de Christo Domino nostro alterum,vt Lyranus in Matth.cap. 2.& Dionysius ibidem, & hic. Immo Lyranus in Danielem cap.8.& Dionysius in Matth.cap.2. canonem constituunt his verbis. Quando in veteri testamento prædicitur aliquid esse impletum in aliqua persona veteris testamenti, verius tamen,& perfectius in aliqua noui testamenti:tunc est ibi duplex sensus literalis,vnus minus principalis,& alius principalior, de illo,scilicet, in quo perfectius impletur verbum prædictum. Multis canon Lyrani hodie placet, sed cur placere non debeat,dicam statim. Quãuis satis, ac super demonstrabo falsum esse, si hunc locum,qui sine dubio est ex his, quæ Lyranus notat, allegorice ab Euangelista acceptum comprobauero.

An id quod in figura dicitur contigisse, habeat duos sensus literales.

4 * Sed quid multis comprobem, cum communis veterum, & nouorum scriptorum consensio videatur allegorico A sensu referri hæc verba à Matthæo? Ita docet aperte Hieronymus. Superest(inquit)vt illud dicamus,quod ea,quæ typice præcedunt in alijs iuxta veritatem, & adimpletionem referantur ad Christum. Neque ab hoc discrepare videtur quod Chrys.hom.8. in Matth.ait, quædam in scriptura de alijs dici, & in alijs impleri,idque in his Prophetę verbis euenisse, quæ de populo quidem Israel dicta sunt, sed in Christo impleta. Glossa etiam huius loci Hoseæ, quam merito collaudat, & notari iubet Paulus Burgensis in additione prima B huius cap.ita ait: Hoc testimonio vtitur Matthæus,quando ex præcepto angeli ex Ægypto redit Iesus cum matre ad terrã Israel,quia hæc typice referuntur ad Christum. Idem docent in Matt. cap.2.Theophylactus, S.Thomas, Titelmannus, Caietanus, Ioannes Arboreus, & Gagneius in Matth. & Hugo in hunc locum Hoseæ,& deniq; Osiander in Annotationibus in librum primum harmoniæ Euangelicæ in vndecimum caput cum ipse historico sensu citari hęc verba ab Euangelista contendat, affirmat omnes veteres commentatores à tempore apostolorum allegorice ad Christum retulisse, & in eos C hoc nomine inuehitur, quod allegoriã confinxerint, cum historia sit. * Ratio etiam ipsa docet, non enim censetur 5 sensus ille historicus,qui conuenire potest verbis separatis à contextu suo, & per se positis,sed qui & verbis ipsis congruit,& apte cum sequentibus,ac præcedentibus cohæret: alioqui multos sensus historicos fateri cogemur, qui sint alienissimi. In hoc autẽ loco quid apertius, quàm vtraque de populo Israel dici? Et sequentia quidem notũ est Domino conuenire non posse, sed D populo illi cultori idolorum: vocauerunt eos sicut abierunt à facie eorum, Bahalim immolabant, & simulacris sacrificabant. Præcedentia videamus, quæ multum quosdam mouent. Sicut mane transijt,pertrãsijt rex Israel. Hoc de regibus decem tribuum sine dubio dicitur,qui peccatis suis regnum amittere meruerunt. Id enim agebat:Cõsurget tumultus in populo tuo, & omnes muni-

munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est Salmana, &c. Denique, vt suo loco exposuimus, idem nunc dicit, atque capite 10. Transire fecit Samaria regem suum, quasi spumam super faciem aquæ. Quare cum subijcit: Quia puer Israel, & dilexi eum, idem Israel est, de quo dixit: Sicut mane transit pertransijt rex Israel. Ex quo conuincitur Eusebius, qui lib. 9. Demonstrationis Euangeli. demonstratione 4. adeo ad Christum hæc referenda esse putat, vt plane videatur negare posse de
6 populo intelligi.* Itaque vbi Prophetam audimus dicentem: Quia puer Israel, & dilexi eum, hoc nomen Israel populum significat, populus autem ipse nomine Israel significatus significat Christum. Quemadmodum cum Exo. 12. legimus: Hæc est religio Phase, omnis alienigena non comedet ex eo. In vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius confringetis: voces Phase, & Agnus, non significant Christum, sed agnum, qui ex legis præcepto immolabatur. Ille autẽ significabat, & præfigurabat Christum: hic est ergo allegoricus sensus, quem videlicet non proxime efficiunt verba, sed res illæ, quas verba significant. Quare nõ possum non vehementer mirari viros valde eruditos, & pios Lyranum, & Dionysium non videre quàm aperte labantur, & se suis ipsorum verbis ita conuinci, & argui, vt impugnatore nullo indigeant. Aliquando, inquiunt, in sacra scriptura duplex est sensus literalis, quia ea, quæ facta sunt in veteri testamento, sunt figuræ eorum, quę fiunt in nouo, dicente Apostolo. 1. Cor. 10. Omnia in figura contingebant illis, & ideo quãdo in veteri testamento prædicitur aliquid esse impletum in aliqua persona veteris testamenti, verius tamen, & perfectius in aliqua noui testamenti, tunc est ibi du-
7 plex sensus literalis.* Pugnant hæc, & hanc pugnam multi eruditi non vidẽt. Si ea quæ facta sunt in veteri testamento figuræ sunt eorum, quæ fiunt in nouo, ergo de rerum significatione loqueris, non de vocum, res enim factæ sunt, & res sunt figuræ, non voces. Er-

A go hic non literalis sensus est, sed spiritualis, siue allegoricus à definitione videlicet ad definitum. Sensus enim literalis est, quem voces significant, & efficiunt, sensus autem spiritualis, quẽ significant, atque efficiunt res illæ per verba prius significatæ. Pudet in his immorari, & prima theologiæ elementa, communesq; animi conceptiones confirmare, atque ideo prætermittam: satis mihi erunt eiusdem Lyrani verba in prologo primo bibliorum: Habet, inquit, iste liber hoc speciale, quod vna litera continet plures sensus: cuius ratio est, quia principalis huius libri au-
B ctor est ipse Deus, in cuius potestate est non solum vti vocibus ad aliquid significandum (quod etiam homines facere possunt, & faciunt) sed etiam rebus significatis per voces vtitur ad significandum alias res: & ideo commune est omnibus libris, quod voces aliquid significent, sed speciale est huic libro, quod res significatæ per voces aliud significent. Secundum igitur primam significationem, quæ est per voces, accipitur sensus literalis, seu historicus: secundũ vero aliam significationem, quæ est per
C ipsas res, accipitur sensus mysticus, seu spiritualis. Qui est triplex in generali. Quia si res significatæ per voces referantur ad significandum ea, quę sunt in noua lege credẽda, sic accipitur sensus
allegoricus, &c. *Ex hac & Lyrani, & 8
omnium theologorũ receptissima sententia constat, cum dicitur; Hoc typus, siue figura illius est, hoc illud præfigurat, hoc gestum est ad illud significandum, hoc typice dicitur, & similia multa apud veteres patres, sensum nequaquam literalem, sed allegoricum, spiritualemq; indicari, quia non per verba
D proxime significatur, sed per res. Quia ergo eductio populi Israel ex Ægypto significabat puerum Iesum ex eadem regione euocandum, & educendum, ideo verborum Prophetæ sensus literalis est de populo Israel, de puero vero Iesu allegoricus. Iam nemo non videt, quã fallax sit canon Lyrani, & Dionysij. Os nõ confringetis ex eo, in agno impletũ est tempore veteris testamẽti, postea in Christo Domino crucifixo, vt

P 2 Ioan.

A Ioan. cap. 19. docuit: sed quia agnus in lege immolabatur, vt Christum immolandum in cruce signaret: sensus allegoricus est cum ad Christum refertur apud Ioan. Atque ita spiritualem sensum in eum locum esse docuerunt Augustinus tract. 120. Chrysostomus homil. 84. Theophylactus, sanctus Thomas, Titelmannus, Caietanus, & multi alij, in quibus & Dionysius ipse, qui optime ibi veritatem agnouit. Ipse etiã Lyranus ait: Agnus enim paschalis fuit figura expressiua passionis Christi.

9 * Praeterea Isaac, & Ismahel figura fuerunt duorum testamentorum, veteris, B & noui, alter seruitutem veteris legis significabat, alter gratiam filiorum in noua lege. Cum ergo historia illa de duobus testamentis exponitur, ex Lyrani, & Dionisij canone, efficitur necessario sensum esse literalem, non allegoricum. Sed hic canon plane aduersatur Paulo, qui Gal 4. ait: Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Quae sunt per allegoriã dicta. Haec enim sunt duo testamenta, &c. C Vbi Lyranus canonis immemor sui, veritatis tacita vi ductus ait: Habet enim sacra scriptura quadruplicem sensum, scilicet historicum, qui per voces significatur, & mysticum, & hic est triplex Moralis quando intelligitur, quid agendum sit, allegoricus, quando designatur quid credendum, &c. Et statim. Haec enim sunt duo testamenta secundum sensum allegoricum. Et Dionysius. Quae sunt per allegoriam dicta, exponit, id est, per mysticam significationem. Haec enim sunt duo testamenta, id est, per allegoricam significationem D designant duo testamenta.

10 * Ex his perspicue videmus, quamuis multa ex veteri testamento ab apostolis, & Euangelistis literali sensu sine dubio citentur, nullo tamen modo negari posse citari quaedã sensu spirituali, ac mystico. Vnde Paulus Burgensis in addit. 1. cap. 4. epist. ad Gal. ita scripsit: Licet in quaestione super prologum Genesis in art. 5. dictum fuit, quod epistolae Pauli habent vnum sensum literalem; tamen nihilominus ipse Apostolus plures auctoritates allegat in sensu mystico, sicut hic, & in alijs locis. Fuit enim principalis doctor sacrae scripturae, ad quem pertinet exponere in quo sensu accipiantur auctoritates. Sic etiã faciũt sancti doctores Ecclesiae, qui licet in libris suis multas auctoritates allegãt in mystico consensu, ipsi tamen dicta sua secundum sensum literalem tradunt. Haec Burgensis. Sed quomodo magnã vim habeant ad faciendam fidem haec loca allegorice explicat, quomodo in illis sensum allegoricum non solũ spectauerit Spiritus sanctus, sed etiam magis spectauerit, quàm literalem, quamuis primo literalem, & per eum mox allegoricum, dicerem nunc, sicut res ipsa exigebat, nisi iam dixissem latius in primo praeludio à num. 18. vsque ad finẽ. Et quia allegoricum sensum praecipue Spiritus sanctus quaerebat, haec prophetia tunc prorsus impleta est, cum Christus eductus est ex Aegypto, vt cap. 10. num. 24. docuimus. Corrigat igitur ex tantorum patrum, totque auctoritate, & ex tanta rationum firmitate suã sententiam, qui dixit impium esse negare, haec verba literali sensu de Christo esse intelligẽda, quoniam, inquit, probatio per auctoritatem scripturae non tenet, nisi ex sensu literali.

11 An possint eadẽ verba significare idem literaliter, & allegorice.

* Sed ante quã cetera addamus, illud ad integram huius quaestionis explicationem restat quaerendum: Vtrum fieri possit, vt eadem verba proprie significent aliquam rem gestam, quae figura sit alterius in nouo testamento gerendae: & simul significẽt rem eamdem gerendam. Vt, an illa verba. Os non comminuetis ex eo, simul significent literaliter, & allegorice eãdem rem noui testamenti, nempe Christo non fuisse ossa confringenda in passione? Significant enim hoc de agno historice, & eadem ratione allegorice de Christo. Sed hoc quaerimus, an illud idem, quod significant allegorice, possint significare historice? Respondeo fieri non posse, quia sicut eadem res non potest vmbra corporis esse, & corpus ipsum, nec figura, & veritas eiusdẽ figurae; ita eadem verba non possunt literali sensu significare figuram, & vmbram,

bram,

bram, atque veritatem eiusdem figurę, A corpusque eiusdem vmbræ. Hoc & illa ratione comprobatur, quam paulo ante exposuimus, sensum litteralem non esse, quem verba separata à contextu suo, sed quem adiuncta præcedentibus, & sequentibus efficiunt. Præcedētia autem, & sequentia in veteri testamento ita tempore, loco, personis, alijsque huiusmodi coarctantur, vt simul conuenire nequeant figuræ, & rei figura illa significatæ.

12 Sed videamus iam, quam vim habeat obiectio Osiandri aduersus veteres patres, quos nos in huius loci explanatione sumus secuti. Fingitur, inquit, allegoria, nam quoquo te vertas nihil simile inuenies, nisi quod vtriq; fuerint in Ægypto. Addit Iansenius (cui et'ā patrum sententia displicuit) in capit. 11. Concordiæ Euang. fieri non posse, vt populus pene innumerabilis, vnus hominis sit figura. Sed vtraq; obiectio ita diluitur. Populus Israel filius Dei appellatur, Exod. 4. Filius meus primogenitus Israel. Et, Dimitte filium meum: quatenus ergo filius est, figurā habet veri filij Dei, & cum nomen habet filij, quasi vnus homo cogitatur. C Sicut vice versa vnus homo figura vnius populi est, Gen. 25. Duæ gentes sunt in vtero tuo. Esse autem hunc populum figuram Christi, docet Origenes hom. 17. in Num. Chrysostomus hom. 8. in Matth. Rupertus in eumdē Matth. & alij multi. Si autem figura est quatenus filius est, cur miratur Iansenius ad verū Dei filium referri, quæ de populo illo dicuntur, cum filius appellatur? Similitudo autem, è qua allegoria sumitur, hæc est, quod sicut populus venit in Ægyptum vrgente metu famis, ita Christus vrgente persecutione Herodis. D Sicut populus mansit in terra aliena laboriose, & postea vocatus est per angelum admonentem Moysem in rubo: ita Christus fuit in Ægypto, donec Ioseph ab angelo admonitus est. Præterea vt Rupertus in Matth. 2. & hic adnotauit, populus post egressionem ex Ægypto transiuit mare, fuit in deserto quadraginta annis, & postea in terram promissam ingressus est: ita Christus

postquam venit ex Ægypto baptizatus est, & in deserto quadraginta diebus fuit, & statim cœpit introducere suos in terram promissionis, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Inanis ergo est, & ridicula Osiandri ratio, & oratio.

Postremo ex his omnibus abunde refellitur Iansenius, qui 11. cap. Concordiæ suæ in Euangel. non dubitauit dicere hunc locum, & multa similia afferri ab Euangelistis per applicationem quamdam, non autē quod prophetæ id significare voluerint ad quod ab euangelistis afferuntur, vt cum dicitur, Vt impleretur quod dictum est à Domino per Prophetā &c Sensus est, vt verificaretur de Iesu illud prophetæ: Ex Aegypto, &c. Vt si quis de patre nimis filium amante diceret: videres illum desiderio filij omnia contemnere, vt impleretur in eo illud Maronis: 13

Omnis in Ascanio cari stat cura parētis. 1. Æneid

Huiusmodi etiam esse dicit illud Mat. 15. Hyprocritæ bene de vobis prophetauit Isaias dicens: Populus hic labijs me honorat, &c. Et illud cap. 13. Auditu audietis, & non intelligetis, &c. Et quod est ibidem: Aperiam in parabolis os meum, & quod cap 2 legitur: Vox in Rama audita est, &c. Qua in re vir eruditissimus toto cælo errat, & homo cum primis pius id dicit, quod pietas fidei nullo modo (vt mihi quidem videtur) dici sinat. Nam cum scriptura ipsa docet prophetam de re illa locutū esse, quam Euangelistæ commemorāt, quis audeat dicere minime eam significare voluisse, & perinde esse, ac si versus Virgilij ad id afferretur? Dominus ait: Hypocritæ bene prophetauit de vobis Isaias: vtrum ego Christo credam an Iansenio, qui ait non prophetasse?

14 * Plane enim ait non prophetasse de illis, si id non præuidit, ac significare voluit. Nam si ego pro verbis Isaiæ similia verba ex Virgilio substituerem, aut ex Homero, quis me ferret, si dicerem, Homerum de illis hominibus prophetasse? Si autem propheraust, vt dixit, qui non mētitur Christus, ergo & præuidit, & intellexit, quæ dicebat: intelligentia. n. est opus in visione, vt Daniel

cap.10. docet. Cum autem dicitur, Vt A impleretur quod dictum est per Prophetam, & si paulo obscurius, tamen idē est, ac si diceretur, quod prophetatum est: nam proprie verbum meū non impletur, nisi cum illud fit, quod ego futurum prædixi, quod cap. 10. num. 24. explicauimus. Audax ergo, & periculosa est Iansenij opinatio, & quantū ad hunc locum attinet, vniuersis patribus aduersatur, vniuersisque expositoribus: omnes enim fere affirmant locū de Christo allegorice intelligi, nonnulli historice, Iansenius neutro modo, sed per applicationem quamdam, ita B vt nullo modo in his verbis Hoseas Christi recordatus fuerit: quod absit, vt vllus fidelium credat, cum etiam ipsi Iudæi de Christo Domino intellexerint, vt probat Galatinus lib. 8. contra Iud. cap. 4. sed de his iam satis.

15 *Vocauerunt eos, sicut abierunt*. Moyses, & Aharon vocauerunt eos, & abierunt à facie eorum, verterunt eis terga, & obedire noluerunt. Eduxerunt eos ex Ægypto, & tamen eis postea non paruerunt. Solet scriptura alterum Regul. membrum similitudinis ponere altero omisso, vt Matth. 6. Fiat volun- C tas tua sicut in cœlo, & in terra, pro Fiat voluntas tua in terra, ita vt fit in cœlo. Ita nunc dicendum esset: Sicut vocauerunt eos, sic ipsi abierunt, vt vertere LXX. dicitur, Vocauerunt eos, sicut abierunt.

Bahalim immolabant. In ipsa enim via sacrificauerunt Beelphegor. Num. 25. & vitulum coluerunt. Exod. 32. & postea varia idola.

* *Et ego quasi nutricius Ephraim*. Commemorat vetera in hunc populum beneficia. Hieronymus: Ego, qui pater eram, nutricius factus sum, & paruulū D meum in vlnis meis ipse portabam, ne læderetur in solitudine, & ne vel æstu, vel tenebris terreretur, in die nubes erā, in nocte ignis columna. Rupertus: Sicut nutrix infantiles ineptias perfert, & nunc verberat, nunc blanditur; ita ego feci. Pro eo vero quod est; Quasi nutricius, legim' תרגלתי, quod quidam nomen esse volunt, alij pro הרגלתי positū malunt, quod deducitur à רגל quod est pes, ideo LXX. verterūt συνεπόδισα, idest, pedes colligaui, quod nutricum est pannis infantes inuoluentiū, aut potius in vlnas tollentium, vt ait Theophylactus, vnde sequitur, Portabā eos in brachijs meis. * Recentiores varie vertūt. Pagninus, & Vatablus, 16
Ambulare feci super pedes, quod ita Vatablus exponit: Pedetentim deduxi ipsum per desertum, ne conficeretur labore viæ. Sed cum hæc omnia nutricis sint, eodem recidunt, significant enim nutricis officium gessi, quod Hierony. interpretatus est, vnde Theoph. ita exponit: Tantam ego benignitatem eis ostendi, vt factus sim ipsis veluti nutrix.

Portabam eos in brachijs meis. Recentiores: Portauit eos in brachijs suis. Et * sane ita est nunc in Hebræo, at non solum Hieronymus ita vertit, Portabā, in prima persona, sed etiam LXX. & Chaldæus; quare ita legendū est, quod & sententia ipsa satis demonstrat. Dicit autem quod Deut. 1. scriptum est: Portauit te Dominus Deus tuus, vt solet homo gestare paruulum filium suū in omni via, per quam ambulasti, donec venires ad locum istum. Et cap. 32. Expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis.

Et nescierunt quod curarem eos. Semper vulnera peccatorum eius sanare studui, ipse autem non intellexit, nec mihi gratias egit, aut à peccatis propterea recessit. Hieronymus: Cumq; peccassent, & fecissent sibi vituli caput, dedi locum pænitentiæ, & ignorauerunt quod curarē eos, & vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducerem, vt pristinæ redderem sanitati.

ALLEGORIA.

Nisi operis longitudinem vererer, & 17
moram, tædiumque lectoris, tentarem omnia allegorice etiam, & moraliter exponere, vt in septem prioribus capitibus ex parte me fecisse arbitror sed ne longior sim, quædam prætereibo, insigniora attingam, vt non sit difficile lectori cetera, si velit, similiter explicare. *Sicut mane transit, sic transijt*. Herodes rex Israel, qui accepta ab Antonio regia potestate, & deinde ab Augusto Cæsare, senatuque confirmata, putabat poste-

posteritatem suam diu fore regnaturã.
Sed quia audito filij mei aduentu turba
tus est,& occidere voluit, quem adora-
re debuit, cito ipse mortuus, & paulo
post Archelaus filius eius è regia sede
deturbatus est, ceteri eius posteri pau-
latim regnum amisere. Israel vero po-
pulus meus, qui post tot prophetarum
prædictiones maturæ vir ętatis esse de-
buerat, puer omnino fuit, pueriliter-
que sapuit, nam cum turbaretur Hero-
des in aduentu Magorum Iudæorum
rege nato, turbata est omnis Ierosoly-
ma cum illo, quæ lætari maxime de-
buisset cum regem adesse audiret, quem
18 tot annos expectauerat.* Ego vero ad-
huc dilexi eum, & cum filius meus es-
set in Ægypto Herodianæ persecutio-
nis furorem declinaturus, vocaui eum
per angelum, & indigno populo, pue-
riliterque sapienti reddidi, ne cœlesti
illa lampade careret, semperque versa-
retur in tenebris. Mox grandior effe-
ctus & per se,& per discipulos suos eos
vocabat. Clamabat & aliàs sæpe, & in
Ioan.7. die magno festiuitatis: Si quis sitit, ve-
niat ad me, & bibat. Qui credit in me,
sicut dicit scriptura, flumina de ventre
eius fluent aquæ viuæ. Sed, vt studiose
eos ipse vocabat, ita ipsi magno studio
ab ipso recedebant, & ad idola sua re-
uertebantur, id est, ad amorem,& pos-
sessionem diuitiarum, & honorum, &
voluptatum, quorum causa veritatem
contemnebant. At ego nec ita curare
eorum salutem destiti, quasi nutricium
me illis præstabam, tolerabam eorum
ineptias, docebam adhuc per filium
meum, & seruare studebam, portabam
in brachijs, quos abijcere iratus pote-
ram. Sed adeo stupidi fuerunt, vt cum
ego ferrem eorum peccata,& blasphe-
mias in filium meum, quẽ eis magistrũ
dederam, non intellexerint id agere
me, vt curarentur per pœnitentiam,&
lucem oblatam agnoscerent, eaque per
fidem, & opera fruerentur, & dum lu-
cem haberent, ambularent, ne tene-
19 bræ eos comprehenderent.

TROPOLOGIA.

Bona sæculi quam cito transeant.

*Sicut mane transijt, pertransijt rex Isra
el*. Quamuis magnus, & diues sit rex
Israel, quamuis innumerabili hominũ
multitudini imperet, transit sicut ma-
ne, quia Deo placere non studuit. Va- Eccle.1.
nitas vanitatũ, & omnia vanitas: Quid
habet homo amplius de vniuerso labo
re suo, quo laborat sub sole? sane nisi
laboret, vt quærat quæ sunt supra so-
lem, nihil vnquam habebit, quod hanc
conditionem mortalitatis non subeat.
Illa æterna sunt, hæc fluxa, & caduca.
Vnde recte Paulus: Non contemplan- 2. Cor. 4.
tibus nobis quæ videntur, sed quæ non
videntur. Quæ enim videntur, tem-
poralia sunt, quæ autem nõ videntur,
æterna sunt. Omnis regum potentia;
omnes opes, & voluptates quid aliud
sunt, quàm flosculi, quidam, qui solis
æstu celerrime arescunt? Venit ira Dei,
& aufert potentibus subito, quæ possi-
dent simul cum vita ipsa, transeuntq;
sicut mane, & à caducis voluptatibus
deueniunt ad æterna supplicia. Vox di
centis clama. Surdi enim sunt, quibus Isai.40.
locuturus es. Et dixi, quid clamabo?
Omnis caro fenum, & omnis gloria
eius quasi flos agri, exiccatum est fe-
num, & cecidit flos, quia spiritus Do-
mini sufflauit in eo.

20 *Quia puer Israel, & dilexi eum*. Quã
pueriliter viuimus, & contra præceptũ
Apostoli, non malitia paruuli sumus,
sed sensu, externa specie ducimur, non
amamus, quæ bona sunt, sed quæ vi- 1.Cor.14.
dentur, præsentia captamus auidissi-
me, futura fide, & intellectu tenemus,
affectu negligimus. Et tamen Deus di-
ligit nos, tolerat pueriles ineptias, &
animorum nostrorum leuitatem, vt tã-
dem resipiscamus,& viri simus. Vnum-
quemque nostrum quasi filium vocat
ex Ægypto, ex laboriosa,& misera vi-
ta, qua peccatis dediti in operibus luti
versabamur, paleas summo cum labore
quærebamus, allia,& cœpe edebamus.
Qua igitur pœna digni erunt, qui post
tot beneficia deseruerint vocantem, &
tergum ei verterint, non faciem, & ad
colenda idola redierint?

Peccator pueriliter viuit.

Et ego quasi nutricius Ephraim. Con-
templare Dei bonitatem, non tantum
pater esse vult, sed etiam nutricius, alit,
ac vestit nos, incedere docet, in vlnas
tollit, portat in brachijs. Quoties labe
remur, quoties de vita periclitaremur,

Deus non solum pater, sed etiam nutricius.

quoties lassi subsisteremus, nisi nos portaret hic nutricius? O pium, & optimum parentem, o sedulum, & amantẽ nutricium? Qua reuerentia obseruandus, qua charitate amandus, qua pietate à nobis colendus est? A

12 te à nobis colendus est? * Qui recte Deum nouit, & spiritualium rerũ scientia præstat, ne superbiat, sed agnoscat nutricium, à quo accepit. Qui vitam inculpatam diu egit, & integris viribus in supernam Ierusalem contendit, nec defatigatur, nec cadit: sciat lubricam esse viam, & laboriosam, sciat se nec defatigari, nec cadere, quod brachijs sustineatur pij nutricij: semperque illud

Psal. 43. meminerit: Nec enim in gladio suo possederunt terram, & brachium eorũ non saluauit eos: sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis.

HISTORIA.

In funiculis Adam traham eos. Hieronymus: Pro Adam, Aquila, & Symmachus, & LXX. & Theodotio, Homines transtulerunt, vt dicerent: In funiculis hominum, &c. Sensus ergo est: Nondum huius mansuetudinis, & huius officij oblitus sum, adhuc paratus sum illis benefacere, & eos ad me allicere funiculis Adam, id est, funiculis illis, quibus ligari homines solent, ac trahi, nempe beneficijs, & amore. Nolo eos terrore, ac verberibus cogere, vt belluas. Ideo adiecit, In vinculis charitatis, id est, amore, & benignitate, & officijs. Eleganter autem dixit, Traham, quod vim quandam significat, ac si diceret. Tanta erunt mea erga illos beneficia, vt quodammodo venire ad me compellam, & quasi vim quandam suauem, ac voluntariam eis afferam: vnde & funiculos cõmemorauit, quibus constringantur, & pertrahantur.

Deus nobiscũ agere optat vt cum filijs. Deinde considera Deum optare cum hominibus ita agere vt cum filijs, non vt cum seruis, filiorum enim est maxime amore, & beneficijs trahi. Ideoque Chaldæus vertit: Sicut moris est trahi filios dilectos, traxi eos fortitudine charitatis.

22 * Hoc autem à prima hominis conditione voluit, ideo enim ait:

Gen. 1. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Esse ad imaginem, & similitudinem proprie filiorũ est, sicut de Adam legimus: Et genuit filium ad imaginem, & similitudinem suam, vocauitque nomen eius Seth. Gen. 15.

Quare primum legis, maximumque mandatum, non timoris est, sed amoris, quia filios esse mauult eos, quibus præcipit, quam seruos. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Deut. 6.

Et ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum. Non patiar vt semper laborent, requiem etiam eis præbebo, B vt suauiter per viam mandatorũ meorum eant. Auferam eis iugum, & dominatum aliarum nationum, si velint resipiscere, & legem meam obseruare. Vtitur autem metaphora agricolæ boni, qui iugum bobus adimit, vt quiescant, & comedant. Sed habet in hac metaphora multum obscuritatis illud, ***Super maxillas eorum***, iugum enim nihil ad maxillas pertinet, sed ad ceruicem, & cum ex ceruice tollitur, non suspenditur ad maxillas bouis, vt Vatablus putauit, non enim hoc esset exaltare iugum, sed declinare. * Arbitror 23

C ergo, cum iugum bobus imponebatur, moris fuisse annectere illi capistrũ, vel frenũ, vt magis boues laborarent, nec pascendi gratia cessarent sæpe, vt fieri solet. Inde præceptum est vt terentes capistrum non haberent, Deut. 25. Nõ ligabis os bouis triturantis in area fruges tuas. Ideo nunc ait: Adimam eis iugum super maxillas eorum, & subauditur more Hebræorum, Quod (vt adnotauimus ca. 10. nu. 17.) id est, quod maxillis eorum impositum etiam erat, & vsq; ad os addito capistro perueniebat. Quasi dicat: Et ceruicem onere liberabo, & ori impedimentum cibi capien-

D di auferam. Atque ideo sequitur, Et declinaui ad eum, vt vesceretur. Hæc ita interpretor, quia Chaldæus transtulit in hunc modum: Sicut agricola bonus, qui alleuat humerum boum, & relaxat in maxillis eorum, scilicet, frena, vt interpretes eius vertunt. Deinde quia frenum ad maxillas pertinet, sicut iugum ad ceruicem, & ita sicut cum mẽtio de iugo fit, additur Ceruix, ita cũ fit mentio

tio de freno, additur Maxilla, vt Psal. 31. In camo, & freno maxillas eorum constringe. Isa. 30. Frenũ erroris, quod erat in maxillis populorum. Ezec. 38. Et ponam frenum in maxillis tuis.

24 *Hec omnia, In funiculis Adam, &c. multi ad præteritum tempus referunt, id est, ad beneficia Israeli præstita, cum eductus est ex Ægypto, vt Chaldæus, LXX. Hieronymus, Lyranus, Dionysius. Sed ego ad futurum retuli potius, quòd & verbis ipsis Hebraicis, & translationi nostræ melius conueniat hæc explicatio, cum habeat, Traham eos, &, Ero exaltans iugum.

Et declinaui ad eum, vt vesceretur. Symmachus vertit, Et declinaui ad eũ cibos. Ita etiam noui interpretes, & Hieronymus exponit, Dedi eis escam. Quasi dicat: Quemadmodum bobus cibos offert agricola cum iugum abstulit: ita ego non solum iugum gentium eis auferam, si velint legem meam sancte obseruare, sed etiã cibos large præbebo, & agros fecundabo. Præteritum enim, Declinaui, in nostra translatione, vim futuri habet iuxta vulgatã consuetudinem prophetarum.

Non reuertetur in terram Aegypti. Videt Israelem nequaquam hac beneficẽtia vsurum, nec peccata relicturum, & ideo pœnas iam pro beneficijs prædicit. At si dicat: Ceterum quoniã tot à me beneficijs prouocati minime versi sunt ad pœnitentiam, & promissiones meas aspernantur: non poterunt fugere ad Aegyptios, quibuscum fœdus paulo ante inierant. 4. Reg. 17. sed in Assyriorum durum, crudelemque dominatum transibunt. His videtur aduersari quod in fine cap. 8. & initio 9. dictum est: Ipsi in Aegyptum reuertentur. Sed ibi locutus est de paucis, qui fugere potuerunt, hic loquitur de vniuersis decem tribubus, quæ captiuæ ductæ sunt ab Assyrijs.

25 *Cœpit gladius in ciuitatibus eius:* Ante extremam enim captiuitatem paulatim consumebantur ab Assyrijs, vt videmus 4. Reg. 15. donec tandem vastati sunt. Quibusdam non probatur hæc translatio, sed hi sciant חלה esse à verbo חול, vel חלל, quod etiam signifi-

A cat incipere, vt Gen. 4. Iste cœpit inuocare nomen Domini, Et cap. 9. Cœpit Noe vir agricola exercere terram. Ita Chaldæus: תחול, quod verbum inter alia significat incipere. Nec aliud esse arbitror, quod verterunt LXX. ἠσθένησεν, id est, Infirmatus est. Solent autem Hebræi dicere Infirmari pro Incipere, quia res, cum incipit, minus habere solet firmitatis, & virium. Vnde Psal. 76. Et dixi, Nunc cœpi. Pro Cœpi, in Heb. est חלות, id est, infirmitas, & Hieronymus vertit ex Heb. Et dixi, Infirmitas mea est. Quomodo fortasse non inepte

Infirmari pro incipere.

B accipietur illud Psal. 67. Pluuiam volũtariã segregabis Deus hæreditati tuæ, & infirmata est, tu vero perfecisti eam. Aquila transtulit, Itruet, Symmachus, vulnerauit, sed sensus idem est.

Et consumet electos eius. בחריו. Hieronymus exponit: Principes eius, siue robur exercitus, quos Symmachus vocauit brachia. Significat autem vox Hebræa neruos.

Et comedet capita eorum. Capita vocat primates, quorum consilio ceteri reguntur, vt membra capite. vt cap. 1. explicauimus in illud: Et ponent sibimet caput vnum. Hamos 6. Optimates, capita populorum. Quare recte Hieronymus interpretatur, capita, vel consilia. Vox enim Hebræa מועצה proprie consilium significat, quod pro consiliario ponitur. Explicatur etiã hic locus ex Isai. 9. Et disperdet Dñs ab Israel caput, & caudã. Longæuus, & honorabilis, ipse est caput. In Heb. est, De consilijs eorum, siue, De capitibus eorum, id est, comedet multa eorũ capita. 26

Capita.

C

Et populus meus pendebit ad reditum meum. Plebs miserabilis, quæ ad me reuerti noluit, meum ad se reditum præstolabitur, & sero aget pœnitentiam hostibus cuncta vastantibus. Hæc Hieronymus. Reditum autem dicit præsentiam Dei opem ferentis, qui tunc dicitur abire, cum eos in potestate hostiũ relinquit, vt cap. 5. Vadens reuertar ad locum meum, donec deficiatis.

D

Iugum autem imponetur eis simul. Omnibus illis simul imponent Assyrij grauissimum iugũ seruitutis, quod excutere non poterũt. In his verbis, & præcedenti- 27

dentibus mirum est quantum noui interpretes à nostra translatione discrepent,& inter se varient. Ego nostram tueri,& explicare cupio, illorum translationes,cum nostræ contradicũt,quia longissime aberrant,nec referre vellē, nec refellere, nisi quod sæpe nostra dũ confirmatur,illas refelli necesse est. In verbis præcedentibus fere nulla est difficultas,nam משובה,de qua voce vna erat dissensio, notum est significare reditũ.vt Isa.30.Si reuertamini, & quiescatis,salui eritis,In Hebræo. משובה, id est,in reditu,&c. Tota varietatis, & dissensionis occasio est in his verbis ואל על יקראהו.Cum enim על significet Ad, siue Super, vertunt noui interpretes, Ad ad, siue Ad super, vocabunt eum,& putant Ad,siue Super,dici Deum, quod profecto probare debuerant tãti viri, nec tam leuis eis esse debuit nostræ translationis auctoritas, vt recedant ab ea, nec possint rationem afferre,cur recedãt.Similiter lapsi sunt cap.7.in illis verbis: Reuersi sunt vt essent absque iugo, vbi interpretabãtur, Reuersi sunt, sed non ad, & subaudiebant, Altissimum. * Dicimus ergo על

28 iugum significare, vt ibi adnotauimus, siue etiam על vt Iudic.19.venerunt viri ciuitatis illius, viri בליעל,id est,absque iugo.Sensus ergo est, Assyrij vocabunt eos simul ad iugum,quod Hieronymus apertius dixit: Imponetur eis iugum simul. Quare Chaldæus eundē sensum exprimens, & nouorum interpretum Commenta contemnens vertit:In infirmitatem grauem incurrent simul, non ambulabunt erecta statura. Quod sensu cum nostra translatione conuenit, licet uerbis discrepet.

Dare in aliquid. *Quomodo dabo te Ephraim*. Dare aliquē ita dicitur apud Hebr. ut apud nos Afficere aliquem, quod incertum est, utrum in bonum an in malum accipiatur, nisi aliquid addideris,unde id intelligatur.Nã & honore afficere dicimus, & iniuria.Ita Psal.56. Dedit in opprobrium conculcantes me, id est, opprobrio eos affecit.Ier.34. Dabo vos in cõmotionem cunctis populis.i. efficiã ut omnibus populis irrisioni sitis. E contrario Dauid Psal.20. Quoniam dabis eum in benedictionem in seculum seculi.i. efficies vt ipse sit benedictus, & per eum omnes benedicantur. Et Isa. 49.Dedi te in lucē gentium. * Eleganter igitur nunc affectum dubitantis exprimit. *Quo modo dabo te Ephraim?* 29
Quo affectu erga te ero, quo animo? quid de te faciã? quomodo te tractabo? LXX. Quid faciam tibi? Ideo merito subijcit. *Protegam te Israel?* An protegã te à venturis calamitatibus,cũ pęnitentiæ oblitus idola quotidie me cernēte, adores?LXX.Defendã te Israel? Quid tibi faciam?Ceterum hic Hieronymus, tacite suam reprehendit translationē, & præferre ei videtur translationem Symmachi,qui pro Protegã te, vertit, Tradam te, quod est comminantis, & Theodotion similiter vertit, Auferã à te scutum.s. quo te ante protexeram. Quam interpretationē recentiores libenter sequuntur. Sed ego multa loca obseruaui,quę Hieronymus melius trãstulit,quã exposuit: quorum vnum capite sequenti indicabo.Malumus ergo accipere,Protegam te,quia LXX.& Aquila ita transtulerunt, & verbum Hebraicum אמגנך proprie significat, Protegam te scuto. מגן enim scutũ significat ita Gen. 14. Quo protegente hostes in manibus tuis sunt.Et Prou.4.Corona inclyta proteget te. Vnde LXX. eleganter, ὑπερασπιῶ clypeo protegã. Aquila,scuto circundabo te. Præterea cum ait: *Quomodo dabo te Ephraim?* exprimit, vt dixi, affectum dubitantis, & nunc in hãc, nunc in illã partem propendentis. Quare sicut affectũ propendentis in supplicium explicuit, dicens: Quomodo dabo te? sicut Adama. Ita etiam altera pars dubitationis fuit explicanda, id est, affectus misericordiæ, vbi ait: *Protegam te Israel?* Merito ergo viri Ecclesiastici non receperunt vnquam hanc Hieronymi castigationem, sed illi priorē eiusdem sententiã prætulere.Ita vt dicimus,intellexit Cyrillus.

Quomodo dabo te? sicut Adama. Vis 30
scire quomodo erga te me gerere decreuerim? quomodo ergo Adama me gessi,& erga Seboim. Quid enim aliud tua postulat impietas?Sunt autem Adama, & Seboim vrbes, quas Dominus absum-

absumpsit igne cælesti simul cum Sodoma, & Gomorra, Gene. 19. vnde Deut. 29. in exemplum subuersionis Sodomę & Gomorræ, quas subuertit Dominus in ira, & in furore suo. Sed non est prætereũdum quod adnotat Hieronymus vbi contra Iudam sermo est, non poni Adama, & Seboim sed Sodomã, & Gomorram. vt Isa. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorræ. Datur ergo nobis suspicio (inquit Hieronymus) quod Sodoma, & Gomorra principes fuerunt in peccato, & Adama, & Seboim earum exẽpla sectatæ sint. Ex quo intelligimus cur dictum sit Matth. 10. de non admittentibus apostolos: Tolerabilius erit terræ Sodomorũ, & Gomorræorũ in illa die.

Cor conuerti. *Conuersum est in me cor meum.* Cor conuerti dicitur, cum mutatur sententia, Psal. 104. Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius. 3. Reg. 18. Et tu conuertisti cor eorum iterum. Vnde de non mutaturo sententiam, Psalm. 111. Confirmatum est cor eius, non commouebitur donec despiciat inimicos suos. Quoniam ergo terribile supplicium comminatus fuerat, rursum (vt ait Hieronymus) parentis affectu misericordia vincitur, & austeritatem iudicis pietate mitigat patris.

31 *Pariter conturbata est pœnitudo mea.* Humano more loquitur, quasi affectibus nostris impellatur, sed nos digne Deo intelligamus vt à perfectissima Dei natura quidquid imperfectum videtur, longissime abesse sentiamus. Excitatus est, inquit, in me dolor magnus pœnitentiæ, quod ita punire vos voluerim. Sicut Genes. 6. Et tactus dolore cordis intrinsecus. Excitatio autem doloris huiusmodi non solet in nobis fieri sine commotione, & conturbatione interna, vt Thren. 1. Vide Domine, quoniam tribulor, conturbatus est venter meus. Et capit. 2. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea, Ideo dixit: *Conturbata est pœnitudo mea.*

Quia Deus ego, & non homo. Non patiar ita te punire, non enim ego vt homo punio. Homo punit, vt perdat, A Deus autem percutit, vt emendet, ita Hieronymus. Cyrillus vero ait: Non vtar ira summa, non omnino delebo. Sed cur? An quia non sunt digni, vt funditus pereãt? sunt quidẽ, sed sum Deus, & non homo, bonus, inquã, vt nõ concedam irę, vt vincar, quod est humanũ.

In medio tui sanctus, & non ingrediar ciuitatem. Tot sunt huius loci expositiones, quot expositores. Ego quod mihi videtur verius, dicam, quod etiã Ruffino, ac Ruperto videtur placuisse. More loquitur ducis, qui vrbẽ oppugnat, 32 B & cum iam in captam ingredi pararet, vt omnes sine delectu percuteret, nullique vel ætati, vel cõditioni parceret, mutatus repente à pugna abstinet, & vrbem liberam relinquit. Ita de rege Assyriorum dictum est. 4. Reg. 19. Non ingredietur vrbem hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam, qua venit, reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Est ergo sensus: In medio tui Sanctus. ero, tecum habitabo sanctificans te, & sanctum me tibi præbens. i. benefaciẽs C tibi, & nullo modo nocens, quod proprium esse sanctorũ homines iudicant: ita Psal. 17. Cum sanctis sanctus eris, & non perdam vos, vt decreueram, sed parcam, & cohibebo furorem meum.

Post Dominum ambulabunt. Explicat, quod dixerat, In medio tui sanctus, & non ingrediar ciuitatem, &, non disperdam Ephraim, ne forte putaremus his verbis promitti, aut non fuisse abducendum Israelem in Assyrios, aut aliquandò inde ad patriam suam rediturum. Pollicetur eis spiritum pœnitentiæ, & veram in illa ipsa captiuitate li- D bertatem, qua eos donabit, conuertendo ad se per prędicationem Euangelij. Est igitur prophetia de tempore prædicationis Euangelij, hoc est, de aduentu Christi, consentientibus non solum catholicis expositoribus, sed etiam Hebræis, vt refert Hieronymus.

Quasi leo rugiet. Docet quomodo id 33 futurum sit. Christus rugiet quasi leo. i. eius prædicatio longe, lateque, per orbem audietur, ipso primum per se in Iudæa, deinde per apostolos in toto orbe

præ-

prædicãte. Quod enim facturi sunt apostoli, id Christo tribuitur, quia vnum corpus sunt, & quasi vnus homo, Christus, & eius membra. Vnde præclare Paulus, quod Isai. 49. de Christo prędictum erat: Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ; de se, deque prædicatoribus Euangelij interpretatur Act. 13. Ecce conuertimur ad gentes, sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium, &c. Dicitur etiam instar leonis rugire, quia eius vox terrebit, commouebitque peccatores, sicut bestiæ terreri solent ad rugitum leonis. Præterea quod sicut B ceteræ bestiæ contremiscunt rugiente leone; ita vbi insonuit tuba Euangelica ceteræ doctrinæ sæculi confusæ, conuictæque tacuerint. Deinde, quia summa cum potestate, & auctoritate loquebatur, Matth. 7. Erat enim docens sicut potestatem habens, & non sicut scribæ eorum, & Pharisæi. Et ita etiam prædicauerunt apostoli vbique cum libertate, & potestate quasi domini omnium. Ad amplificationem autem certæ, firmæque veritatis iterum ait: *Quia ipse rugiet*.

34 * *Et formidabunt filij maris*. Filios C maris, siue aquarum (vt ait Hier.) possumus appellare qui sagena Domini comprehensi sunt, & abstracti de mari huius sæculi, id est, omnes qui ad Euangelij prædicationem conuertentur, quæ est similis sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, Matth. 13. Ego arbitror & alia ratione posse hos dici filios maris iuxta proprietatẽ linguæ Hebraicæ, (vt cap. 10. num. 29. latius exposuimus) filij maris marini homines dicuntur, id est, qui in mari viuunt, & in insulis habitant: vnde Tyro insulæ dicitur. Isa. 23. Transi terram D tuam quasi flumen filia maris. Insulas autem vocat sacra Scriptura remotissimas gentes, ad quas nisi per mare iri non potest. Vt Isai. 42. legem eius insulæ expectabunt. Et cap. 49. Audite insulæ, & attendite populi de longe. Hoc ergo ait. Terrebuntur voce Euangelij gentes in remotissimis regionibus habitantes, & conuertentur, & tunc multi ex decem tribubus Christũ agnoscent.

Filij maris.

Insulæ:

A Pro Filij maris, multi vertunt, Filij à mari, & ita nunc est in Hebræo. Sed (vt etiam indicauit Hier.) tres literæ מים si ita proferantur מים, aquas significant, siue mare, ideoque LXX. verterunt, Filij maris. Si autem מים, significant, A mari. Sed sensus mihi idẽ videtur, filios enim vocat electos, vt Io. 11. Et non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnũ. 35
* Hi ergo filij formidabunt à mari, id est, à remotissimis regionibus conuertentur ad Euangelium. Nã quod noui interpretes exponunt, A mari, id est, ab Occidente, admitterẽ, B si rationem redderent cur Occidentales potius nominarentur, quam Orientales, aut alias orbis plagas habitantes. Multo minus admittendum est quod Pagninus in contextum etiam intulit, Filij qui venerunt ad Ægyptum, quæ est ad Occidentem, cum Ægyptus ad Meridiem esse dicatur in scriptura semper, non ad Occidentem. Vt Zach. 6. Et varij egressi sunt ad terram Austri. Dan. 8. De vno autem ex eis egressum est cornu vnum modicum, & factum est grande contra Meridiem id est contra C Ægyptum, vt Hiero. & omnes exponunt, & ex. 1. Mach. 1. apertissimũ est.

Et auolabunt quasi auis ex Aegypto. Cum gentes conuertentur, tunc Israelitæ, qui fugientes Assyrios venerant in Ægyptum, & qui captiui ducti sunt in terram Assyriorum, similiter conuertentur. Pro Auolabunt, est in Hebræ. יחרדו quod paulo ante vertit, Formidabunt, cum dixit: Et formidabunt filij maris, aues enim cum terrentur, celeriter in aliam partem volant. Significat ergo Propheta Israelitas terrore illo Euangelij, & rugitu illo leonis commotos celeriter ad Euangeliũ D esse venturos. 36
* Vnde LXX. qui superius etiam verterant, Admirabuntur filij maris, siue stupebunt, nunc transferunt, venient vt aues ex Ægypto. Et Chaldæus: Sicut auis, quæ aperte venit, sic venient qui in exilium acti fuerant in terram Ægypti Et vt maiorem conuersionis celeritatem, firmitatemque significet addit: *Et quasi columba de terra Assyriorum*, volatus enim columbæ est

bæ est magnæ, constantisque pernicitatis, & ideo missa est à Noe ex arca. Inde etiam Psalm. 54. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ,&c.

Sed cur aui similes dicit venientes ex Aegypto, columbæ vero venientes ex terra Assyriorum? Qui memoria teneat columbas sacras, & intactas fuisse apud Babylonios, quod constat ex Xenophonte lib. 1. de Cyri minoris expeditione, facile existimabit eos venire vt columbam, quia intacti, & illæsi venturi erant. Verum hoc non patitur scripturæ consuetudo, nam tametsi profani auctores Babylonios quoque Assyrios vocent, ipsa vero Assyrios, & Chaldæos proprijs semper distinguit nominibus, nec vsquā, nisi fallor, Chaldæos Assyrios appellauit. Fortasse ergo ex terra Assyriorum certis temporibus veniebant in terram promissionis columbæ, ex Ægypto vero auiculæ aliæ, vt ad nos hyeme veniunt columbæ, vere hirundines, & aues quædam ex longinquis regionibus. Inde Ierem. 8. Miluus in cœlo cognouit tempus suum, turtur, & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui.

37 *Et collocabo eos in domibus suis*. Sunt qui hæc, & præcedentia de reditu Iudæorum duce Zorobabele intelligant, vt Cyrillus. & Theodoretus, sed id verborum contextus non fert, non enim de duabus tribubus, sed de Ephraim loquitur, vt videmus, id est, de decē, quas nunquam in patriam redijsse satis c. 1. demonstrauimus. Quare necessario sunt, vt iam diximus de prædicationis Euangelij tempore intelligenda, quo multi ex decem tribubus per varias regiones dispersi in Ecclesiam venerunt, & plenius in fine sæculi venient, vt diximus c. 1. num. 103. Aduolabunt ergo de terris gentilium, & collocabuntur à Deo in domibus suis, id est in peculiaribus Ecclesijs per orbem disseminatis, vt Hieronymus videtur interpretatus, in quibus vt in proprijs domibus, tranquille, secureque viuant, & eas pro patria habebunt.

Circumdedit me Ephraim in negatione. Hebr. & ex recentioribus quidam, qui eos sequuntur, hinc initium duodecimi

A capitis faciunt. Sed merito hæc in nostra translatione capiti 11. tribuuntur, quoniam reuertitur ad id, quod paulo ante dicebat. i. ad commemorationem peccatorū Israelis. Causam autem huius reuersionis esse existimo, quod cum clementiam promiserit, & pœnitentia se captum esse dixerit, nō tamen promisit aut non venturos fore Assyrios, aut Israelem non esse capiendum, aut denique captum aliquando fore in patriam reuersurum, quæ possent de tanta Dei erga illos benignitate, & placabilitate sperari.* Quare causam osten- 38
B di oportuit cur nihil horum promitteret: hanc esse docet grauia eorum facinora, quæ Dei bonitatem ad misericordiam paratam retardauerint, ac misereri eo tempore amplius eorum prohibuerint. Videbatur, inquit, Ephraim mihi adhærere velle, ac me colere, sed simulatio fuit impudentissima, nam licet mihi quoque sacrificia offerre videretur, negabat me, & vitulos suos adorabat.

Iudas autem testis descendit cum Deo. Cum Israel à vera religione longissime recesserat, Iudas vere me coluit, te
C stis erat cum Deo, id est, vere Dei legē, & veritatem suis operibus testificabatur, & cum Deo ambulauit, & fidelis, ac verax cum sanctis fuit. Sanctos (inquit Hieronymus) possumus dicere vel angelos, vel patriarchas, & prophetas, ac ceteros, qui Dei imperio seruiebant. Non autem hoc dicit, quòd non essent in Iuda quoque multi impij, idolorumque cultores, sed quòd in eo populo multi erant iusti, ac religiosi homines, erat templum, & sacerdotes, & Deus legitime colebatur. Ita ipsi decē tribubus dicunt. 2. Paralip. 13. Noster
D autem Dominus Deus est, quem non reliquimus, sacerdotesque ministrant Domino de filijs Aharon, & Leuitæ sunt in ordine suo, &c. Nos quippe custodimus præcepta Dei nostri, quem vos reliquistis. Sed potissimum de tempore Ezeciæ videtur intelligendum, quo duæ tribus toto corde Deum sequebantur, vt 2. Paralip. 29. & 30. scriptum est. * Sed est in translatione diffi- 39
cultas, noui enim interpretes vertunt:

Iudas

Iudas autem adhuc dominatur cum Deo, & cum sanctis fidelis est. At vbi ipsi in Hebræo legunt עד, id est, adhuc, legendum est עד, id est, testis. Deinde רד, quod interpretantur Dominatur, Hieronymus docet descensionem fortitudinemque significare, atque ita neque ex recentioribus defuerũt qui verterent, Descendit, & merito, רד enim vtrumque significat, vt Iud. 19. Iamque aderant iuxta Iebus, & dies mutabatur in noctem, Hebr. & dies רד, id est, descendit, vel descenderat. Quod autem cum est à verbo רוד, quod est, Præualuit, aut Dominatus est, subscribatur ֵ, cum autem est à ירד, id est, Descendit, habeat ָ, atque in hoc loco Prophetæ habeat ֵ, mea nihil interest, qui puncta non à prophetis, sed à sequentium sæculorum Iudæis addita esse sæpe iam admonui. Atque ita vt nos cum Hieronymo accepimus, veteres Iudæos accepisse docet eorum expositio: putabant enim (vt idem Hieronymus refert) Iudam hoc loco laudari, quod tribus hæc prima omnium in mare Rubrum duce Moyse descendisset ceteris desperantibus salutem, & aut reuerti in Ægyptum, aut rebellare cupientibus. Sed hoc cœptæ explana-
40 tioni addamus. * Videtur mihi quod ait: ***Descendit cum Deo***, perinde esse, ac si diceret: Dei partes neglectas à ceteris, & quasi infirmiores, & iacentes secutus est. Descendere enim dicitur, qui humiliori vtitur fortuna. Isai. 47. Descende, sede in puluere virgo filia Babylonis. Et ita qui eorum partes iuuãt descendere dicuntur cum illis. Testis autem Dei dicitur, qui vbique de eo testificatur quod scit, id est, qui verbis, & operibus Dei bonitatem prædicat, & quam sit omni cultu dignus: atque ita ceteros hortatur ad pietatem. Ita dixit apostolis Dominus Act. 1. Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Et Act. 22. Cum funderetur sanguis Stephani testis tui. Apocalyp. 11. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt, &c. Inde qui hoc testimonium excellentiori modo reddunt, & vsque ad sanguinis effusionem testificando certant, proprie testes, id est, martyres dicuntur.

Descendere. Testis. Act. 1.

ALLEGORIA.

Cum populus ille scelestus, & ingra 41
tus filium Dei occidit, non est reuersus in Ægyptum, sed in potestatem Assur, id est, regis potentissimi transijt, hoc est Romani imperatoris, quia noluit conuerti Christo prædicante, & apostolis postea clamantibus. Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & consumpsit principes eius, & capita. Pendebat ad Dei reditum, & sperabat Dei auxilium, nec accepit, & vt Christus ipse prædixit, desiderauit videre vnum diem filij hominis tantis calamitatibus oppressus, & non vidit. Iugum ei impositum est, quod nunquã est ablatum, adhuc enim seruit infelix populus alienis principibus vbicumque terrarum sit. Tunc dixit Deus: ***Quomodo dabo te Ephraim? Protegam te Israel?*** Quid de te faciam, quem nullis beneficijs lenire, nullis supplicijs domare potui? Dignus erat ille, vt poneretur sicut Adama, & Seboim, penitusque perderetur. Sed ne tũc quidem eorũ misereri desijt Deus, quàm plurimos cõseruauit, multos ex illis ipsis, qui filium eius occiderant, in societatem eiusdem filij vocauit, vt eodem sanguine redimerentur, quem impie, & crudeliter effuderant. Deinde prædicantibus per orbem Apostolis multos vndique adduxit ad Ecclesiam. Sed merito queritur de tempore aduentus sui quo circumdedit eum in negatione Ephraim, & in dolo domus Israel: prius enim sequebantur eum, & multi dicebant: Quia propheta est, & quia propheta magnus surrexit in nobis &: Quia visitauit Dominus plebem suam. Venientem in Ierusalem ex ceperunt cum ramis palmarum dicẽtes: Osanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini: sed postea negauerunt eum coram Pilato: Non habemus regem nisi Cæsarem. At Iudas, id est, Apostoli, & ceteri, qui crediderunt ex Iudæis, testes fuerunt Christi, & partes eius ab alijs neglectas secuti sunt, & fideles fuerunt cum sanctis Patriarchis, & Prophetis, qui in eum crediderant, & eum fideliter expectauerãt.

TRO-

TROPOLOGIA.

42 Nec prætereundũ est verba illa Prophetæ, *Quomodo dabo te Ephraim*, & quæ sequuntur, miram vim habere ad Dei charitatem erga homines quamuis peccatores, demonstrandam, & ad consolationem animis nostris afferendam. Quæ quoniam eleganter pensitauit Chrysostomus in priori proœmio in Isaiam, eius verbis explicabo. Atqui pater est (inquit) ipse est amantissimus filiorum, solus bonus præ quouis patre viscera diffundens suæ exorabilis clementiæ. Vtque condiscas eum esse patrem, dicit eis: Quid faciam tibi Iuda? Non nosti quid facies? Noui, verum nolo. Natiua habitudo peccatorum pœnam vltricem reposcit, sed diuinæ potentiæ magnitudo cohibet. Quid tibi faciam? Ignoscam ne tibi? sed eo efficieris incogitantior, ac segnior. Adoriar te? sed mea erga homines benignitas id non fert. Quid tibi faciam? *vt Sodomam ponam te, & vt Gomorrham te subuertam? Conuersum est cor meum*. Nulli obnoxius perturbationi hominem imitatur commotum affectibus, verius matrem repræsentat liberos deamantem Conuersum est, quasi dicat mulier de puero, conuersum est cor meum secũdum maternam affectionem. Atqui non acquieuit priori dictioni, sed turbatus sum in mea pœnitentia. Deus turbatur? absit. Auertat Deus, Turbari neutiquam potest numen illud, sed quod iam dixi, imitatur locutiones nostras,
43 conuersum est cor meum. * Hactenus Chrys. Sed cum multum eius clementia cernatur in ira cohibenda, & in illo affectu materno, quem verba præ se ferunt, multo magis exitit in his, quæ sequuntur: *Post Dominum ambulabunt. Quasi leo rugiet*, &c. Recte dixit, In medio tui sanctus. Hiccine furor ille comminantis? hæ sunt illæ minæ? O vere paternã charitatem, ac multo plusquã paternam. Cum iratus fueris (inquit Hab.) misericordiæ recordaberis. Maximi omnium mali causa eis irascitur, id est, causa peccati, & cum supplicium tali scelere dignum illaturus videretur, infert maximam omnium misericordiam, quod in medio eorum futurus sit, & quidem sanctus, quod post Dominum sint ambulaturi, quod eos vndique vocaturus sit ad gratiam Euangelij. Qualis erit in supplices, & in obsequentes, qui talis est in peccatores? Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra? Video te non solum sanctum cum sanctis, sed etiam cum peruersis, nec cũ eis peruerti vis, sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui mutat eos potẽter, & suauiter, fiuntq; te donante, & mutante sancti, qui peruersi erãt, & omnibus digni supplicijs.

Habacuc 3.

CAPVT XII.

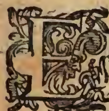

Ephraim pascit ventum, & sequitur æstũ: tota die mendacium & vastitatẽ multiplicat: & fœdus cum Assyrijs inijt, & oleum in Aegyptum ferebat. Iudicium ergo domini cum Iuda, & visitatio super Iacob iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei. In vtero supplantauit fratrem suum: & in fortitudine sua directus est cũ angelo, & inualuit ad angelum, & confortatus est: fleuit, & rogauit eum: in Bethel inuenit eum, et ibi locutus est nobiscũ. Et dominus Deus exercituum, dominus memoriale eius. Et tu ad Deum tuum conuerteris: misericordiam et iudiciũ custodi, & spera in Deo tuo semper. Chanaan in manu eius statera dolosa, calumniã dilexit. Et dixit Ephraim, Verumtamen diues effectus sum, inueni idolum mihi: omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem, quã peccaui. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Aegypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis, Gen. 25. Gen. 32.

sicut

sicut in diebus festiuitatis. Et locutus sum super prophetas, & ego visionem multiplicaui, & in manu prophetarum assimilatus sum. Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum quasi acerui super
Gen. 28. *sulcos agri. Fugit Iacob in regionem Syriæ, & seruiuit Israel in vxore,*
Exod. 14. *& in vxore seruiuit. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Aegypto: & in propheta seruatus est. Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis eius super eum veniet, & opprobrium eius restituet ei Dominus suus.*

HISTORIA.

1 *Ephraim pascit ventum.* Reprehendit stultitiam Israelis, quod Deo relicto ad hominum auxilia confugiat. Loquitur autem de Hosee rege Israel, qui fœdere inito cum Assyrijs, ab Ægyptijs auxilium postulauit. 4. Reg. 17. Quare pro Manahem legendum videtur in Hier. Hosee. Pascere autem ventum prouerbiali figura dixit pro eo quod est, Rem inanem, & nihil profuturam agere, vt nos dicimus, laterem lauare, aut arenæ semina mandare. Quasi dicat: Perinde facit Ephraim ac si ventum regere, & in modum ouis ducere quo velit, nitatur. Alij pascere ventum ita accipiunt, ac si diceretur pasci vento, aut vento vesci. Quod recte etiam dicitur.

Pascere ventum.

2 *Et sequitur æstum.* id est, laborat multum, & labore suo morbos sibi, & calamitates quærit, quemadmodum qui sequitur æstum, id est, ventum calidum, qui corporibus maxime nocet. Pro Aestu, est in Hebr. קדים, qua voce recentes interpretes Eurum, siue subsolanum significari putant, quòd is ventus in Asiæ regionibus noxius sit, & קדם Orientem significet. Quod equidem verũ esse arbitror, sed inde tamen quiuis ventus calidus, & si Orientalis non sit קדים appellari solet, vt Exod. 10. Et Dominus induxit ventum vrentem tota die illa. Et mane facto ventus vrens leuauit locustas. LXX. ibi habẽt, Νότος, id est, Auster. Et ca. 14. Abstulit illud Dominus flante vento vehemente, & vrente tota nocte, vbi LXX. similiter Austrum posuerunt. Et Psalm. 77. Transtulit Austrum de cœlo. Immo & Pagninus ipse ca. 13. vbi legimus, Adducet vrentem ventum Dominus, cũ ibi etiam sit קדים, vertit Austrũ. Hoc autem loco verterunt καύσωνα, id est, æstum, ardorem, vel pro ardore, quem efficit ventus, vel pro vento ipso vrente, quomodo Hieronymus æstum vertit. Iidem cap. 13. vbi habemus: Adducet vrentem ventum Dominus, transtulerunt ἄνεμον καύσωνα, id est, ventũ vrentem, vel ventum, qui ardor est.

2 *Tota die mendacium, & vastitatem multiplicat.* Tota die, pro eo quod est semper, accipitur vt Psalm. 36. Tota die miseretur, & commodat. Mendacium autem vocat fallaces spes, & nihil profuturum laborem. Nihil aliud facit quã laborare in re nihil profutura, & sibi vastitatem, id est, interitum auget, & accumulat. Proprie hoc de peccatoribus dicitur, qui stulto labore consumũtur, quibus illud dicitur: Filij hominum, vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et illud: Secundum autem duritiam tuã, & impœnitens cor thesaurizas tibi irã in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei.

Tota die. Mendaciũ. Psal. 4. Rom. 2.

Oleum in Aegyptum ferebat. Est enim Samaria olei feracissima. In oleo autem intelligit & cetera munera, quæ amicitiæ contrahendæ causa mittebãt Ægyptijs, vt ait Hieronymus, videlicet in parte totum per synecdochen. Vnde Chaldæus: Et munera in Ægyptum deferunt.

Iudicium ergo Domini cum Iuda. Iudicium ריב, id est, contentio, & expostulatio, de quo diximus cap. 2. in illud, Iudicate matrẽ vestram. Iudæ, & Israeli nunc loquitur, quoniam quæ commemoraturus est beneficia à se præstita Iacob, ad vtrumque populum æque pertinent, qui æque semen est Iacob. Quare

Quare quod sequitur, Iuxta adinuentiones suas reddet ei, de vtroque populo dictum est.

3 *In vtero supplantauit fratrem.* Enumerat beneficia, quibus affecit communem eorum parentem Iacob, & eius erga Deum pietatem, vt exemplo tanti patris excitentur, & spe similium beneficiorum. Ita Isa. 51. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos. Et Malach. 2. Sacerdotibus proponit exemplum Leui. Quod autē nunc ait: *In vtero supplantauit fratrem,* hoc significare arbitror, quod Malach. 1. dixit apertius, Dilexi vos, dicit Dominus, & dixistis, In quo dilexisti nos? Nōne frater erat Esau Iacob, dicit Dominus, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui? Hoc est: Amaui vos in patre vestro Iacob, quem cum adhuc esset in vtero, & nihil boni egisset, aut mali, dilexi, & fratri suo prætuli. Supplantauit enim fratrem suum. i. plantam nascentis manu tenuit, quo facto Iacob significabatur eum aliquando vere supplantaturus, id est, benedictionem ei, & primogenita prærepturus.

Dirigi. *In fortitudine sua directus est cum angelo.* Dirigi in scriptura significat prosperos, & felices successus habere. Prou. 16. Reuela Domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ. Et capit. 28. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur. Directus ergo est Iacob cum angelo in fortitudine sua, quia cum eo luctatus est, & superari non potuit, sed vicit potius quodammodo Gene. 32. Pro directus est, posuit Propheta שרה, idest,

4 Israel. præualuit, fortis fuit, à quo nomen Israel deductum est. Non enim est Israel vir videns Deū, aut mens videns Deū, vt plurimi ex veteribus docent, vt Philo in libro de Abrahā, Origenes hom. 2. in Num. & in prologo in Canticum canticorum, & tomo. 11. in Matth. Eusebius in libro nominum Hebraicorū, Chrysostomus hom. 14. in Ioannem, & multi alij, quos suppressis nominibus merito Hieronymus impugnat in traditionibus Hebraicis in Genes. Nam si Israel significaret virum vidētē Deum, prima litera futura erat א, & scribendum erat אישרא האל, octo literis cū

A quinque tantum habeat ישראל. Deinde quoniam ipse, qui nomen imposuit, nominis etiam reddidit rationē Gen. 32. Nequam vltra vocabitur Iacob nomen tuum, sed Israel, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis? Merito ergo subiecit Hieronymus: Quamuis igitur grandis auctoritatis sint, & eloquentiæ: & ipsorum vmbra nos opprimat qui Israel virum, siue mentem videntem Deum transtulerunt: nos magis scripturæ, & angeli, vel Dei, qui ipsum Israel vocauit, auctoritate ducimur,

B quam cuiuslibet eloquentiæ secularis. * Sed hoc ei, qui non norit Hieronymi consuetudinem, erit molestū, 5 quod ipse eamdem interpretationem sequi videtur Isa. 1. & lib. 7. in eumdem, cap. 2. in fine, immo & in hoc cap. Hoseæ, in illud, Fugit Iacob, &c. & in libro nominum Hebraicorum. Sed solet Hieronymus sæpe communes, aut receptas doctorum virorum sententias Hier. con suetudo. proponere lectori, quamuis ipse aliter sentiat, præsertim cum aliò festinat, ne cogatur immorari impugnandis alijs, & confirmandis suis. Sed in libro de

C nominibus Hebr. in ea, quæ ad Exodum pertinet parte, ad Traditiones Hebraicas in Genes. remittit lectorem, Israel (inquit) est videre Deum siue vir, aut mens, vidit Deum, & de hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Eius in quæstionibus, siue traditionibus Hebraicis hæc sunt verba: Non vocabitur nomen tuum Iacob, sed princeps cum Deo, hoc est Israel. Quomodo.n. ego princeps sum, sic & tu qui mecū luctari potuisti, princeps eris. Si autem mecum pugnare potuisti, quanto magis cum hominibus?

D Alijs locis solet non iuxta aliorum, sed iuxta suam sententiam interpretari, Rectus Dei, aut εὐθύτατος θεοῦ, id est, rectissimus Dei, vt in hoc prophetæ nostri loco, & Isa. 44 in principio, & in illud Ioe. 3. Populi, populi, &c. & in illud Mal. 1. Dilexi vos. Rationem hic reddit, quia directus est cum angelo, dirigētis, vel directi nomen accepit. * Sed videamus quā perspicue vertit Gen. 32. Ne- 6 quaquā Iacob appellabitur nomē tuū,

ſed Iſrael: quoniā ſi contra Deum fortis A
fuiſti, quanto magis contra homines
præualebis? Hic eſt locus, quem ſuperio
ri capite me indicaturum promiſi, me-
lius ab Hier. conuerſum, quam explica-
tum. Quid apertius, quam ex his verbis
hoc intelligi Iſraelem dictum eſſe quod
contra Deum fortis fuerit. Vbi pro eo
quod eſt, Fortis fuiſti, eſt שרי תה, co-
demque modo tranſtulerunt LXX. &
Symmachus, & Theodotion. Quid ad
hanc interpretationem pertineat, Prin
ceps cum Deo, aut Rectus, ſiue Rectiſſi-
mus Dei videat lector. Hic quoque me-
lius tranſtulit, quam expoſuit: Directus
eſt cum angelo.i. Proſperum ſucceſſum B
habuit, ſiue, vt eſt in Heb. fortis fuit ad-
uerſus angelum. Quare optime verte-
runt LXX. ἴσχυσεν πρὸς θεὸν, id eſt, fortis
in Deū fuit. Sed nū ideo ſonabit Iſrael,
Rectus Dei, aut Rectus cū Deo, aut Prin
ceps cū Deo.i. ſicut Deus eſt princeps,
7 ita etiā tu princeps eris? * Interpretan
dum eſſet potius, Directus eſt cū ange-
lo.i. Præualuit, & hoc idem ſignificat,
Princeps fuit cum Deo, id eſt, reſtitit
generoſe Deo, fortiterque, non eſt vi-
ctus in certamine, non ceſſit illi. Quare
Ioſephi interpretationem, qui lib. 1. C
Antiq. c. 18. ad finem ait: Iuſſitq; illum
poſt hac vocari Iſraelem, quod Hebræis
angelo reluctātem ſignificat, cur Hier.
in Trad. Heb. reiecerit, non admodum
video, nam reluctantem dixit, id eſt, re-
ſiſtentem, & non cedentem. Porro vbi
nos habemus, Directus eſt cum angelo,
in Heb. eſt cum אליחים, id eſt, Cum
Deo. Verum angelus, quicum luctatus
eſt Iacob, quia Dei perſonam gerebat,
Deus dictus eſt. Quamuis & elohim
angelos quoque ſignificant, vt Pſalm. 8.
Minuiſti eum paulo minus ab angelis,
quam tranſlationem ſecutus eſt Paulus D
apoſtolus. Hebr. 2.

Et confortatus eſt, ſcilicet, eiuſdem an
geli benedictione, vt ait Hieron. vel cō-
fortatus eſt, vt non timeret fratrem
ſuum Eſau, quomodo ante timebat, ſed
videre auderet.

Fleuit, & rogauit eum. Cum lacrymis
ab angelo petijt benedictionem. LXX.
vertunt: Fleuerunt, & rogauerunt me,
in domo On inuenerunt me. Sed Dio-
nyſius Alexandrinus in epiſtola con-
tra Paulum Samoſatenſem, reſponſio-
ne 8. legit, In domo mea inuenerunt
me, & allegorice exponit de Maria, &
Ioſeph quærentibus puerum Ieſum, &
in templo inuenientibus. Sed neque le-
ctio, quam ipſe ſecutus eſt, vera eſt, ne-
que allegoria recte cohæret cum præ-
cedentibus, & ſequentibus.

In Bethel inuenit eum. Mihi hoc dictū 8
videtur de eo, quod poſt luctam cum
angelo accidit, Geneſ. 35. Locutus eſt
Deus ad Iacob, ſurge, & aſcēde Bethel,
& habita ibi, facque altare Deo, qui ap-
paruit tibi, &c. Ibi, inquit Propheta, lo
cutus eſt nobiſcum. Quod intelligo de
illo, quod continuo ſequitur: Iacob ve-
ro conuocata omni domo ſua ait: Abij-
cite deos alienos, qui in medio veſtri
ſunt, &c. Surgite, & aſcendamus in Bet-
hel, vt faciamus ibi altare Deo, qui exau
diuit me in die tribulationis, &c. Quaſi
dicat: Ibi totam ſuam poſteritatem cō-
teſtatus eſt, vt Deum ſolum pie ſeque-
retur, ac deos alienos ſemper abijceret,
& eum tātum agnoſceret, quem Iacob
ipſe fautorem, ac protectorem ſenſerat.

*Et Dominus Deus exercituum memo-
riale eius*. Semper Dei recordabatur,
eumque quaſi præſentem intuebatur.
Eum inquam Deum, qui cœleſtium
exercituum Dominus eſt, cum adora-
bat, non idola, & deos gentium, qui dij
non ſunt. Cyrillus ita exponit. Quia er
go talis erat Iacob, ideo Dominus erit
memoriale ei, ſeruabitur enim in me-
morijs Dei, habebitque perpetuam glo
riam, glorificat enim Deus amantes eū.

*Et tu ad Dominum Deum tuum con-
uerteris*. Hortatur vniuerſos filios Ia-
cob, vt patris exemplo Deum vnum
venerentur. Tu igitur popule Iſrael, ſe-
men illius, qui tot beneficijs à Deo af-
fectus eſt, quique tam perpetua pietate
Deum coluit, age, parentem tuum imi-
tare, & deos alienos abijce, cuſtodi mi-
ſericordiam, & iuſtitiam, & ſpes tuas
omnes tantū in hoc Deo colloca, quem
pater tuus adorauit.

Chanaam in manu eius ſtatera doloſa. 9
Ad decem tribus reuertitur, quas, vt ſo
let, Ephraim appellat, quod intelligitur
ex eo, quod continuo ſubijcit. Et dixit

Ephraim,&c. Vocat autem eum populum Chanaan propter summam eius impietatẽ, qua similis Chananæis Deo inuisis factus est, ita vt iam non semen Iacob, sed Chanaan vocari dignus sit. Ita dictum est de Iudæis Soph. 1. Conticuit omnis populus Chanaan. & Dan. 13. semen Chanaan, & non Iuda. Et Ezech. 16. Pater tuus Hamorræus, & mater tua Cethæa. & Isai. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorũ, &c. Hæc est Hieronymi, Ruffini, Cyrilli, Theodóreti, Glossæ ordin. & interlin. Rupertique interpretatio. Quam noui interpretes contemnunt, pro Chanaan vertentes Mercator, vt sit sensus, Est sicut mercator, in cuius manu est statera dolosa. Sed certe conuenientior, & gratior, & vehementior sensus est Hieronymi, & veterum. Deinde כנעני pro mercatore aliquando in scriptura accipi fateor, vt Zach. vltimo, si Deus dederit, dicemus: sed כנען, quod hic legimus, vellem mihi vt ostenderent quo loco mercatorem significet. Est autem in hoc vocabulo (vt adnotauit Rupertus) amara quædam Iacob, & posterorum eius antithesis. Quasi dicat: Ille ex Iacob meruit propter fortitudinem & pietatem suã vocari Israel, isti ex Israel

Chanaan

A

B

C

10 sceleribus suis vocantur Chanaan.* Stateram dolosam habere, est defraudare, & alienam pecuniam iniuste auferre. In statera enim dolosa grauior est ea lanx, in qua merces ponderantur, & ita defraudantur emptores, contra illud Leu. 19. Statera iusta, & æqua sint pondera. Inde Psam. 61. Mendaces filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum.

TROPOLOGIA.

Peccator stateram dolosam habet.

D

Omnino statera dolosa est in manu peccatorum, in altera enim lance Deũ ponunt, diuitias, & sæculi voluptates in altera, & cum tam vilia sint hæc bona, tantus sit Deus, & tam toto corde expetendus: plus apud eos ponderis habent bona secularia, quàm Deus, qui est omne bonum. Recte Salomõ Prou. 11. Statera dolosa abominatio est apud Deum. Caduca appetunt, æterna contemnunt, corporis voluptates sitiunt, animi bona fastidiunt: mendaces filij hominum in stateris. Habent etiam stateram dolosam, quia pessimi ratiocinatores officiorum sunt, non pensitant, quid personam, quid tempus, quid locũ deceat. Statera dolosa in manu eorum, quoniam ignosci sibi volunt, magna, & leuia aliorum errata puniri volunt, nemini benefaciunt, & omnes sibi benefacere cupiunt, taceri sua mala petunt, & tegi, cum ipsi nullius personæ, nullius famæ parcant. Abominatio est (inquit sapiens) apud Dominum pondus, & pondus (pondus vnum, quo tua ponderari vis, & alterum, quo vis aliorum res ponderari) statera dolosa non est bona. Prou. 20.

HISTORIA.

Calumniam dilexit. Amat defraudare alios, LXX. καταδυναστεύειν ἠγάπησε, id est, Dilexit opprimere per potentiã alios, quod est iniuriam facere minoribus, & pauperioribus super pecunia, & alijs eiusmodi.

Diues effectus sum. id est, Non refert vnde possideã, modo possideam, vt ait Hieronymus. Videtur autem mihi hoc simile esse verbis illis Horatiani diuitis.

— *Populus me sibilat, at mihi plaudo* Li. 1. Saty.
Ipse domi, simul ac nummos contemplor in Satyra. 1.
arca.

Quasi dicat Ephraim: Allatrent me prophetæ, & auaritiæ, ac rapinarum arguant: certe me non pœnitet quæsisse diuitias, sed gaudeo quod diues effectus sum.

Inueni idolum mihi. id est, Nullius indigeo, Deũ penes me habeo, id est, aurum, alij alia idola colant, ego bonum idolũ habeo: verba sunt diuitum sibi in diuitijs applaudentium, quasi omnia in eis habentium. Solebant enim quærere idola, à quibus obtinerent quod Deus dare nolebat, & sibi pro omnibus idolis diuitias esse iactant. LXX. eundẽ sensum exprimentes verterunt, Inueni requiẽ mihi, id est, habeo quod quærebam, nullius adiumento egeo. Noui interpretes varie hanc translationem reprehendunt, & alias nescio quas comminiscuntur. Sed si meminerint hoc loco esse און on, quod pro idolo in hoc ipso propheta sæpe positum vidimus, probabũt velint, nolint, nostrã translationẽ. 11

Q 2 *Omnes*

Omnes labores mei non inuenient, &c. A
id est, In diuitijs, quas meo labore ac-
quisiui, non apparebit Iniquitas vlla,
quam fecerim. Nemo enim me repre-
hendere audebit cum diues, & potens
sim,& omnes à me adiuuari indigeant.
Ita intellexit Hieronymus,& affert il-
lud Psal. 9. Quoniam laudatur pecca-
tor in desiderijs animæ suæ, & iniquus
benedicitur. Diuitum enim amici mul-
ti. Ruffinus refert hæc ad stoliditatem
diuitum,qui ita diuitijs suis confidunt,
vt quamuis peccauerint,putent tamen
nullam ad se accessuram calamitatem,
sed in tuto esse se, & quasi extra com-
munem aliorum hominum conditio-
12 nem. * Quare elegâter Pau. 1. Timoth.
6. Diuitibus huius sæculi præcipe non
sublime sapere,neque sperare in incer-
to diuitiarum. Mirum enim est quantū
opibus homines vani intumescât,quasi
omnia simul cum diuitijs adepti fue-
rint,genus,formam, sapientiam,virtu-
tes:ita honorem his bonis debitum sibi
impudenter arrogant:quasi vt opes,ita
per iniuriam adimi,rapique possint vir
tutes, & disciplinæ, & vera animi bo-
Psal. 61. na.Hos salubriter admonet Dauid:No
lite sperare in iniquitate, & rapinas no C
lite concupiscere;diuitiæ si affluant,no
lite cor apponere.

Et ego Dominus Deus tuus. Quamuis
tam impius sis ô Ephraim, ego Deus
tuus sum à terra Ægypti, id est, ex eo
tempore quo eras in Ægypto, verus
Deus tuus,& protector sum:ideoque si
13 velis resipiscere, adhuc tibi tribuo lo-
cum pœnitentiæ,& magnitudine pro-
missorum hortor, vt ad me redeas.

Adhuc sedere te faciā in tabernaculis.
Tēpus pœnitentiæ relinquit.Quemad-
modum,inquit, tunc eduxi te de Ægy
pto, & veniens in terram promissionis D
lætus habitasti in tabernaculis,in cuius
rei memoriam scenopægia, id est, festū
tabernaculorum, celebratur, ita nunc
post tot peccata licebit per me, vt in
terra tua maneas, & in tuis tabernacu-
lis habites,hoc est,scenopægiam quot-
annis cum gaudio celebres, sicut ante
celebrare consueueras in diebus eiusdē
festiuitatis,quæ maxima erat, vt vide-
mus Leuit.23.& Deut.16.Differam per
aliquot annos captiuitatem,vt videam
interim an reuerti ad me velis.

Et locutus sum super Prophetas. Ne *
mireris me hoc tibi polliceri, quando- 13
quidem semper conuersionem tuā op-
taui, & vt te ad eam adducerem locu-
tus sum prophetis, vt tibi verba mea
referrent, & multas visiones eis osten-
di, multisque similitudinibus vsus sum,
vt tibi eas proponerent. Heb. 1. Multi-
fariam,multisque modis olim Deus lo
quens patribus in prophetis. Dicit au-
tem super prophetas, quoniam על, id
est,super,sæpe more Hebræorum poni
B tur pro Ad,vt Luc.3. Factum est verbū Super pro Ad.
Dñi super Ioannem, id est, ad Ioannē.
Ioan. 1. Videbitis angelos ascendentes,
& descendentes super filium hominis.
Psal. 17. Clamauerunt,nec erat qui sal-
uos faceret,ad Dominum,neque exau-
diuit eos. Heb. super Dominum. Simi-
liter. 1. Reg. 1. Cum esset amaro animo,
orauit ad Dominum.Merito ergo Chal
dæus vertit hic, locutus sum cum pro-
phetis,& LXX. Locutus sum ad prophe
tas. Quod dicit, *In manu Prophetarum*,
plerique ita exponunt vt sit, per mini-
sterium prophetarum, ego ita intelli-
go: per locutionem, & verba prophe-
tarum. Quod,quoniam initio Haggæi,
qui ait, factum est verbum Domini in
manu Haggei,latius explicaturus sum,
si Dominus dederit, illuc lectorē nunc
quidem mitto. * Pro *Assimilatus sum*, 14
legimus אדמה quod recētiores inter-
pretes malunt vertere, Assimilaui, id
est,similitudines proposui: אדמה non
solum significat assimilare,sed etiam as
similari,vt Psal. 101. Similis factus sum
pelicano solitudinis,& Ezec. 31. Cui si-
milis factus es in magnitudine tua? In
promptu etiam est dicere,non ita scri-
bendum esse,vt nunc scribitur, sed ita,
אדמת quod passiuæ vocis est,& verte-
tur,Assimilatus sum. Quare iure LXX.
verterunt, ὡμοιώθην, assimilatus sum,
id est,varijs rebus me similem fecerunt
prophetæ, nunc patri, regi, amico,pa-
stori, nunc vrso, leoni, pantheræ, &c.
Hieronymus,& glossæ recte etiam hoc
interpretantur de similitudinibus, & fi
guris,quæ præcesserunt, vt Christū si-
gnificarēt, vt cū serpēs exaltatus est in
deserto

deserto Ionas in littus eiectus, &c. Ita
etiam Chrys. hom.58. in Gen. & Dio-
nysius Alexandrinus in episto. contra
Paulum Samosatensem.

* *Si Galaad idolum.* Locus est cum pri
15 mis difficilis, concise enim loquitur
Galaad. Propheta, & vix sensa sua effatur. Ga-
laad vrbs est in mõte Galaad vltra Ior
danem idololatriæ maxime dedita, quæ
ideo etiam inter primas capta est, &
euersa ab Assyrijs, 4. Reg. 15. De qua
multa diximus cap 6. nu. 31. & sequen-
tibus, dixit enim ibi Propheta, Galaad
ciuitas operantium idolum. De Galgal
etiam diximus cap. 4. nu. 28. locum esse
celeberrimum citra Iordanem, in sorte
tribus Iudæ, sed idolorum adoratione
pollutum. Vnde c. 9. dixit: Omnes ne-
quitiæ eorum in Galgalis. Est ergo sen
sus. Si Galaad idolum, scilicet, habet,
aut colit, aut: Si in Galaad est idolum,
id est, si Galaad idola vehementer co-
luit, & tamen seruari non potuit ab ido
lis suis, sed ante ceteras vastata est ab
Assyrijs: ergo operam perdunt ij, qui in
Galgalis immolant bobus, & sacrificia
offerunt, nam nec ipsi seruari poterũt,
cũ statim transmisso Iordane occurrãt
Galgala veniẽtibus Assyrijs, nec magis
defendi queant à bobus, & idolis suis,
quam Galaad. Atque ideo sequitur cõ-
tinuo: Nam & altaria eorũ, quasi acer-
ui super sulcos agri, scilicet, erũt, id est:
Nam eorum altaria, quæ idolis erexe-
rant, euertentur, & agri, vbi erant tem-
pla, arabuntur, & ex ruina altariũ ma-
nebunt ibi magni acerui lapidũ, & ter-
ræ, quemadmodum factum est in alta-
16 ribus Galaaditarum.* Pro eo quod est,
Idolum, in Heb. est. און, quod sæpe in-
terpretati sumus idolũ in hoc prophe-
ta, vnde Bethauen. i. domus idoli. Signi
ficat etiam nihil, & vanitatem, vt c. 4.
nu. 29. & sequẽtibus latius demonstra-
uimus. Propterea LXX. verterunt. Si
non est Galaad, igitur & falsi erant in
Galgal principes immolantes. Quod
habet eumdẽ sensum: Si Galaad perijt
ciuitas fortis, & iam non est, ergo falsi
sunt qui in Galgal immolãt, non enim
magis seruari poterũt ipsi à suis idolis,
quàm Galaaditæ seruati sunt. Quod au
tem in quibusdã codicibus LXX. legi-

A tur, Galgala pro Galaad, mendum aper
tum est, vt constat ex Hieronymo, &
Cyrillo, & Theod. Multi hæc aliter ver
tunt, sed nemini obscurum esse potest,
nostra translatio quàm aptum sensum
habeat, & quàm bene respondeat He-
bræo Ita enim legitur ad verbũ: Si Ga-
laad idolũ, ergo frustra fuerunt in Gal-
gal bobus immolauerunt. Sed verbum
Immolauerunt, iuxta idioma Hebræo- Verbum pro participio apud Hebr.
rum pro participio ponitur, ac si dice-
ret, Immolantes, sicut LXX. versione
sua indicarũt, vt c. 13. Immolate homi-
nes vitulos adorãtes. Heb Vitulos ado
B rabũt, sed vertendũ esse, Vitulos adorã-
tes, ibi ostẽdemus. Et Mich. 2. Ne loqua
mini loquentes. Heb Ne stilletis stilla-
bunt. Symmachus; Ne stilletis stillãtes.

TROPOLOGIA.

Si omnes qui diuitias congresserant, 17
& honores quæsierant, & voluptates,
atque hæc idola summo studio colue-
runt in hoc mundo, qui est quasi quæ-
dam Galaad, ciuitas operantium idolũ,
mortui sunt, & in morte nihil secum
ex tantis laboribus extulerunt: qua spe
nunc homines tot propinquorum, &
amicorum exemplis edocti, eadem ido
C la colunt, &, vt his potiantur, nulli vn-
quam labori parcunt? Ne timueris (ait Psal. 48.
Dauid) cum diues factus fuerit homo,
& cum multiplicata fuerit gloria do-
mus eius: quoniam cum interierit,
non sumet omnia, neque descendet
cum eo gloria eius. Et Paulus: Ni- 1. Tim. 6.
hil intulimus in hunc mundum, haud
dubium quia neque auferre quid pos-
sumus. Quid illis profuere diuitiæ? Psal. 75.
Dormierunt somnum suum, & nihil
inuenerunt omnes viri diuitiarum in
manibus suis. Quid honores? quid
gloria? quid potentia, & imperia? Ip-
D sorum vocem audiamus in sapientia:
Quid nobis profuit superbia? & diui-
tiarum iactantia quid contulit nobis?
Transierunt omnia illa tanquam vm-
bra, &c. Quod vero de diuitibus dixit Sap. 5.
Dauid: Et nihil inuenerunt in manibus
suis: licet & ad omnia similia transfer-
re. Dormierũt somnum suum reges, &
potẽtes homines, & nihil ex illa poten
tia inuenerũt postea in manibus suis. Ni
hil gloriosi homines inuenerunt de sua

gloria, nihil molles, & delicijs dediti A
18 de suis voluptatibus.* Transierũt om-
Luc.16. nia tanquam vmbra. Diues qui indue-
batur purpura, & bysso, & epulabatur
quotidie splendide, ne guttam quidem
aquæ precibus inuenire potest. Qui
magnis famulorum, & amicorum, seu
potius adulatorum turbis stipabatur,
ante Dei tribunal neminem habet ami
cum, accusatorum tantum turba stipa-
tur. Qui voluptatibus affluebat, & deli
Apoc.18. cijs, audit: Quantum glorificauit se, &
in delicijs fuit, tantum date illi tormen
Prou. 11. tum, & luctum. Non proderunt diui-
tiæ in die vltionis: iustitia autem libe- B
rabit à morte. Si igitur hæc passi sunt,
qui bonis sæculi abundabant, & nullũ
ex eis cepere fructum: ergo frustra nũc
homines eisdem bonis inhiant, frustra
eisdem idolis immolant, non enim ma
gis liberari poterunt quam ij, qui vehe
menter delusi sero suam senserunt insi-
pientiam.

HISTORIA.

Fugit Iacob in regionem Syriæ. Reuer-
titur ad cõmemoranda beneficia præ-
stita Iacob, & posteris eius: nam quæ de
Ephraim, & Iudæ peccatis dixit, quasi
quadã parenthesi interiecta sunt. Qua- C
si dicat: Tantæ mihi curæ fuit salus Ia-
cob, vt fugere eum voluerim in Syriã,
ne ab irato fratre occideretur, ibi eum
seruaui, & ditaui. Historia scripta est
Gene.28. ex qua intelligimus in quam
Syriæ partem fugerit, nempe in Meso-
Syria. potamiam. Protenditur enim Syria à
terminis Ægypti vsque ad Cappado-
ciam à Meridie versus Septentrionem,
ab Occidente vero versus Orientem
à mari nostro vsque ad fluuium ma-
gnum Euphratem, habetque multas,
ac magnas prouincias, Palæstinam,
Phœnicen, Cœlesyriam, Syriam Da- D
masci, Ituræam, Trachonitidem, Me-
sopotamiam.
19 *Et seruiuit Israel in vxore*. id est, Pro-
pter Rachelem vxorem seruiuit septẽ
annis, & iterum in vxore seruauit, ita
enim legendum est, non seruiuit, vt cor
ruptissimi quidam codices habent, id
est, Et pro Lia oues soceri totidem an-
nis seruauit. Ita Hieronymus. Quam-
quam Iacob nunquam pro Lia seruire
voluit, sed pro Rachele. Genes. 29. At
quamuis non is eius animus fuerit, ta-
mẽ septem annorum priorum merces
Lia fuit, deinde pro Rachele totidem
seruiuit. Atque hæc res maxime Iacob
pietatem commendat, seruiuit enim
Laban, vt filias eius duceret, non qui-
dem voluptatis causa, sed ne Chana-
næam vxorem haberet, vnde paulatim
deduci in idololatriam posset, & pa-
rentibus suis obtemperaret. Rebecca
enim dixit, Genes. 27. Si acceperit Ia-
cob vxorem de stirpe huius terræ, nolo
viuere: & pater præcepit ei cap.28. No
li accipere coniugem de genere Cha-
naan, sed vade, & proficiscere in Meso-
potamiam Syriæ ad domum Bathuel
patris matris tuæ, & accipe tibi inde
vxorem de filiabus Laban auunculi tui.
Itaque vt Deo, ac parentibus obediret,
non dubitauit quatuordecim annorum
laborem, tædiumque perferre, vt ele-
ganter Rupertus interpretatus est.
In propheta autẽ eduxit Dominus Israel 20
de Aegypto. Sicut Iacob in itinere tam
longo, & in tot laboribus semper affui,
ita eius posteros etiam amaui, & cum
in Ægypto seruirent, eduxi eos inde
per prophetam meum Moysem, & ser-
uaui eos. Pro quibus officijs hanc mihi
vicem reddidit Ephraim, vt me pecca-
tis suis amaritudinem animi, & dolorẽ
excitantibus ad iracundiam prouoca-
uerit. Itaque peccata ab effectu amari-
tudines vocat.
Sanguis eius super eum veniet. Ac si
dicat: Me quidem ne reprehendat, ipse
se in tot mala conijcit, ipse solus sibi
hanc calamitatem, quam passurus est,
conciliat. Sanguinem vocat pœnam Sanguis.
infligendam ei, qui cædis auctor sit, vt
Matth.27. Sanguis eius super nos, & su
per filios nostros. 2. Reg 1. Sanguis tuus
super caput tuum, os enim tuum locu-
tum est aduersum te dicens: Ego inter-
feci Christum Domini, hoc est. Occi-
deris tu quidem, at pro morte tua ego
reus non ero apud Deum, sed tu, qui
confessus es te occidisse Saulem regẽ.
Ita modo, tu te occidisti, & tu punie-
ris, nemo tibi in culpa est.
Et opprobrium eius restituet ei Dominus 21
suus. Ephraim opprobrio Deum affecit,
quia

quia iniquitate sua fecit, vt nomen Domini blasphemaretur, iuxta illud. 2. Reg. 12. Veruntamen quia blasphemare fecisti inimicos nomẽ Domini. Hoc ergo opprobrium, id est, supplicium huic opprobrio debitum inducet Dominus in caput auctoris, vt pro meritis puniatur, Psal. 7. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Eleganter autem Hieronymus dixit, Restituet, quod in Hebræ. est, ישיב, id est, Redire faciet, aut Retribuet, vt verterunt LXX. aut etiam Restituet, quoniam re vera peccato pœna ex iusti-
tia debetur, quasi iure restitutionis. Inde peccata vocantur debita, quæ quoti-
Matth. 6. die nobis dimitti postulamus. Vt autem debita vel remittuntur, vel iure exigun-
tur, ita peccata, nisi per pœnitentiam remittantur, iuxta quod scriptum est:
Psal. 31. Beati quorum remissę sunt iniquitates: seuerissime repetuntur, sicut ait Domi-
Matth. 5. nus: Amen dico tibi, non exies inde, do nec reddas nouissimum quadrantem. Vt ergo cordati homines, etiam si gratissimum sit, & aptissimum quod emere volunt, diligenter considerant, an possint postea esse soluendo, ne vitam misere in vinculis finiant: ita nos cum honores, voluptatesque bladiuntur, videamus, ne ęs alienum contrahamus, quod dissoluere minime possimus. Aut si for-
Luc. 7 te iam contractum est, Mariam Magdalenam imitemur, quæ cum deberet quingentos denarios, nec haberet vnde solueret, cucurrit ad pedes Domini, & lacrymis rigauit, capillis tersit, vnguentum infudit, & remissa sunt ei peccatã multa, quia dilexit multum.

CAPVT XIII.

Oquente Ephraim, horror inuasit Israel: et deliquit in Baal, & mortuus est. Et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitu-
A *dinem idolorum, factura artificum totum est. His ipsi dicunt, Immolate homines vitulos adorantes. Idcirco erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus præteriens, sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Aegypti: & Deum absque me ne-* Esa. 43.
scies, & saluator non est præter me. Ego cognoui te in deserto, in terra
B *solitudinis. Iuxta pascua sua adimpleti sunt, & saturati sunt: & eleuauerunt cor suum, & obliti sunt mei. Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum. Occuram eis quasi vrsa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum: & cõsumam eos ibi quasi leo, bestia agri scindet eos. Perditio tua, Israel: tantummodo in me auxilium tuum. Vbi est rex tuus maxime nunc? sal-*
C *uet te in omnibus vrbibus tuis: & iudices tui, de quibus dixisti, Da mihi reges et principes. Dabo tibi re-* 1. Reg. 8.
gem in furore meo, & auferam in indignatione mea. Colligata est iniquitas Ephraim, abscõditũ peccatũ eius. Dolores parturientis venient ei: ipse filius non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorũ. De manu mortis liberabo eos, de morte 1. Cor. 15.
redimam eos: ero mors tua ò mors, Hebr. 2.
D *morsus tuus ero inferne, consolatio abscondita est ab oculis meis. Quia* Ezec. 19.
ipse inter fratres diuidet: adducet vrentem ventum Dominus de deserto ascendentem. Et siccabit venas eius, & desolabit fontem eius, & ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.

HISTORIA.

1 *Loquente Ephraim horror inuasit Israel.*
* Exprobrat illis idololatriam, & vt magnitudo peccati appareat, antiquitatẽ eius docet; quod semper ijdem sint, & neq; correptionibus prophetarũ, neq; plagis edocti per tot annos resipuerint. Cum loqueretur, inquit, Ephraim, id est, Ieroboham, & eius contribules, ac principes, & populũ ad vitulos aureos adorandos hortaretur, statim Israel totus tremere, horroreque cœpit, & non est ausus regi suo, ac principibus contradicere. Recentiores hunc locum interpretantes addũt quædam è suo, quæ addenda non sunt, ita enim vertunt. Loquente Ephraim tremor fuit audienti, ipse eleuauit caput suum in Israel. In Hebr. autem est tantummodo. Cum loqueretur Ephraim, horrorem leuauit ipse in Israel: quæ ita vt sunt sine vlla additione sensum nostræ translationis perspicue reddunt. Leuauit horrorem, in Israel, siue tremorẽ, vt verterũt Symmachus, & Theodotion: quod quid est aliud, quàm: Horror inuasit Israel?

Et deliquit in Bahal. id est, Post hæc Bahalem quoque adorauit non contentus adorasse vitulos.

2 *Et mortuus est.* Non de morte animæ solum loquitur, sed hoc præterea significat: Inde morti, & captiuitati, & tot calamitatibus obnoxium se reddidit, ita dictum est Gene. 2. In quacumque die comederis ex eo, morte morieris.

Et nunc addiderunt. Quasi veteres idololatriæ satis non essent.

* *Quasi multitudinem idolorum.* Interpretes vertunt, Iuxta intelligentiam suam, siue iuxta prudentiam suam, quoniam תבונה cadit à בון, quod est intelligere. LXX. omnino vt nos, Secundum imaginem idolorum. Est autẽ sensus, fecerunt quasi similitudinem idolorum, id est, fecerunt idola iuxta similitudinem, & ideam, quam prius mente conceperant, & fabricauerant, sicut nunc imagines pingi iubemus hoc, vel illo corporis, aut oris habitu, hunc, vel illum affectum præ se ferentes, & ideo est in Hebr. Iuxta similitudinem suam idolorum, id est, quam ipsi animo conformauerant ad idola facienda. Ac si di- A cat: Nihil morati sunt, sed quomodo voluerunt, ita fecerunt.

Factura artificũ totũ est. Nihil habent diuinitatis, neq; aliud quidquam sunt, quam quod artifices ea esse voluerunt.

His ipsi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes. Pro His ipsi dicunt, in Hebr. & apud LXX. est: Ipsis ipsi dicunt, id est, alij alijs dicunt, sacerdotes videlicet populo, vt exponit Hieronymus; Si vultis placere dijs vestris, immolate illis homines: ita Hieronymus, & Cyrillus. Nam in tantam eos amentiam venisse, vt iuxta ritus gentium B homines immolarent, Dauid plane docet Psal. 105. Et immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarũ, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan. Noui interpretes aliter hunc locũ vertunt, sed Hieronymi translatio conuenit cũ LXX. qui aiunt. Ipsis ipsi dicunt, Sacrificate homines. Ex quo perspicuũ est veteres legisse זבחו, id est, immolate, non vt modo legitur, זבחי, id est, immolantes Pro Adorantes est ישקון, C id est, osculabuntur, siue adorabunt. Sed more Hebraico verbum ponitur loco participij, vt cap. 12. num. 16. adnotauimus, quod constat ex Symmacho, & Theodotione, qui verterunt, Adorantes, & ex Aquila, qui vertit καταφιλοῦντες, id est, deosculantes. Quamuis & verba Hebræa cum punctis, quæ nunc habent, sensum nostræ translationis haud obscure reddunt. His ipsi dicunt: immolantes homines adorabunt vitulos, id est, ij demũ rite vitulos adorabunt, qui eis homines immolauerint. Lyranus putauit Homines vocandi ca- D su dici, sed facile mutasset sententiã, si vidisset apud LXX. θύσατε ἀνθρώπους, id est, Immolate homines. 3 *

Idcirco erunt quasi nubes matutina. Cito peribunt eorum felicitas, & diuitiæ. Hoc est quod dixit cap. 10 Transire fecit Samaria regem suum, &c. Et ca. 11. Sicut mane transijt, pertrãsijt rex Israel. 4

Sicut puluis turbine raptus ex area. Puluerem vocat, qui ex minutissimarũ palearum confractione exilit, Hebræi מוץ, Latini glumam vocant.

Et sicut

Et sicut fumus de fumario. Pro Fumario est ארבה, id est, fenestra, per quam, scilicet, egreditur fumus. Theodotion transtulit, καπνοδόχον, quod fumum recipiat exeuntem. Aquila, Cataractam. Cataractam autē (vt ait Hieronymus) proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod egreditur fumus.

Ego autem Dominus Deus tuus. Exposuimus hæc cap. 12. nu. 12. vbi sunt eadem verba.

Cognoscere. *Congnoui te in deserto.* id est, Benefeci tibi, paui te. Deus enim cognoscere dicitur cum benefacit. Vnde ijs, quibus benefacere non vult, ait Matth. 7. Tūc confitebor illis: Quia non noui vos. Et cap. 25. Amen dico vobis, nescio vos. Chaldæus: Ego tribui vobis necessaria in deserto, in terra in qua desiderabatis omnia.

TROPOLOGIA.

5 Deus amicus fidelis. Verè non sunt viæ Dei, sicut viæ nostræ. Homines contemnunt eos, qui in deserto sunt, non agnoscunt amicos, quos manus Domini tangit, & exercet per tarram desertam, inuiam, & inaquosam, hoc est, per paupertatem, per morbos, & persecutiones, sed recedunt, & in medijs laborum fluctibus relinquūt. Longe aliter Dominus Deus noster cognoscit suos in deserto, & erga beneficiorum priorum immemores ipse suæ bonitatis recordatur, alit eos, ac protegit, & in terram optatam perducit. Quid in amicos ex animo sibi obsequētes faciet? Vidimus cap. 12. qualis in Iacob fuerit. De quo eleganter scriptum est Sap. 10. Sapientia, inquit, hos qui se obseruant, à doloribus liberauit. Hæc autem profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, & dedit illi scientiā Sanctorum, honestauit illum in laboribus, & compleuit labores illius. In fraude circumuenientium illum affuit illi, & honestum fecit illum. Custodiuit illum ab inimicis, & à seductoribus tutauit illū.

6 De huius filio Ioseph subijcit continuo. Hæc venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eū: descenditq; cū illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illū, donec afferret illi sceptrū regni, & potentiam aduersus eos qui eum deprimebant, & mendaces ostendit, qui maculauerunt illum, & dedit illi claritatem æternam. Magna est ergo hominum stultitia, qui summo studio amicos quærunt non permansuros, eum autem, qui mutari nō potest, amicum habere negligunt. De amicis illis scriptū est Eccli. 6. Si possides amicum, in tentatione posside eum, & ne facile credas ei teipsum. Est enim amicus secundum tempus suum, & nō permanebit in die tribulationis. Idem de honoribus, de diuitijs, de voluptatibus intellige, quæ vultum sæpe præferunt amicorum, & in die tribulationis, ac præsertim maximæ illius, id est, mortis, fugiūt, & euanescunt. Deus autē amicus fidelis est, de quo recte ibidem sapiens: Amicus fidelis protectio fortis, qui autē inuenit illū, inuenit thesaurū.

HISTORIA.

Iuxta pascua sua, &c. Iuxta non pro Apud ponitur, sed pro Secundum כמרעיתם, id est, secundū pascua sua, vt cap. 10. Iuxta vbertatem terræ suæ multiplicauit altaria. Hoc ergo ait: Iuxta abundantiam pascuorum, quæ eis dedi, fuit saturitas corū, id est, vehementer saturati sunt, & omni bonorum copia circumfluentes extolli cœperūt, & superbire, & mei obliti sunt, quasi iam opera mea nō egerent. Idē questū quod Deut. 32. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus. Hinc Deus multos, quos amat, continet in paupertate, & multum pro pecunia laborantes successibus quasi defraudat, ne qui pauperes salui erunt, diuites detrudantur in gehennā. *Nescia* enim *mens hominum* (vt est apud principem poetarum) *fati, sortisque futura,*
Et seruare modum rebus sublata secūdis.
Et Salomon ait: Mendicitatem, & diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria. Ne forte satiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis est Dominus? Prou. 30.

Et ego ero eis quasi leæna Recentiores vertunt, Vt leo, sed de his diximus ca. 5. in illud: Et ego quasi leæna Ephraim.

Sicut pardus in via Assyriorū. Pardus velocissimus est, & crudelissimus. Mares in genere pantherarum hoc nomine appel- 8

7

appellantur, vt docet Plinius libr. 8. cap. 17. Ero, inquit, eis quasi pardi illi, qui in via, qua ad Assyrios itur, sæpe viatores inuadere repente, & discerpere solent. Occurebat enim magna, vastaque solitudo euntibus ex terra Israel in Assyrios, in qua ferocissimos pardos, & viatoribus infestissimos fuisse apparet. Non interpretes pro Assyriorum, vertũt, Grassabor, aut, Insidiabor, quod fateor etiam significare אָשׁוּר, si puncta omittamus, sed LXX. ita verterunt, vt Hieronymus: & si præcedentia, sequentiaque intueamur, melius nostra translatio cum sensu Prophetæ congruit.

Quasi vrsa raptis catulis. Varijs ferocissimarũ bestiarum similitudinibus vindictæ futuræ demonstrat atrocitatem, vt magis eos terreat, & ad pœnitentiã prouocet. In Hebr. est כְּדֹב שַׁכּוּל, quod recentes vertunt: Quasi vrsus orbatus. Nec vident vrsum parum curare catulos, ideoque orbitate non sæuire, sed vrsarum esse hoc. Tradunt enim (vt ait Hieronymus) qui de bestiarum scripsere naturis, inter omnes feras nihil esse vrsa sæuius, cum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis. * Quare LXX. non Vrsus verterunt, sed Vrsa, tam hic, quàm 2. Reg 17. vbi eadem verba sunt: Tu nosti patrem tuum, & viros, qui cum eo sunt, esse fortissimos, & amaro animo, veluti si vrsa raptis catulis in saltu sæuiat, LXX. ὥσπερ ἄρκτος ἠτεκνωμένη, id est, quasi vrsa catulis orbata. Eodem etiam modo est in Hebr. Prou. 17. Expedit magis vrsæ occurrere raptis fetibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia sua. Sed Propheta dixit in Hebræo; Sicut vrsus orbatus, sicut Aristoteles dixit; Leones pariunt, ponitur enim nomen speciei, sed ad congruentem, ac debitum sensum accommodandũ. Cuius rei exempla multa protulimus cap. 10. num. 14. & 15. Quemadmodum ergo in miluorum, & piscium, & similium genere, feminæ nomen masculi datur, & aquila femineo genere dicitur etiam si mas sit, ita דֹּב dicitur masculino nomine vrsa.

Et dirumpam interiora iecoris eorum. Quidam ex neotericis vertunt, Dirumpam clausuram cordis eorũ סְגוֹר לִבָּם. Sed sciamus Clausuram more Hebræorum poni pro re clausa, id est, pro eo quod interius est: Ita aurum purissimũ dicitur סָגוּר, quia magis seruatur, & absconditur. 3. Reg. 6. Atque vestiuit auro purissimo.* Quare eleganter Hiero. vertit, Interiora. Nec vero miremur Hieronymum vertisse, Iecoris eorum, cum sit in Hebræo, Cordis eorum: Cordis enim nomine in scriptura non ea tantum pars intelligitur, quæ vitæ principium est, sed interiora etiam corporis, id est, viscera, vt Psal. 21. Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei. Psalm. 36. Gladius eorum intret in corda ipsorũ. Immo & interiora rei cuiusuis, Matth. 12. Ita erit filius hominis in corde terræ, &c. Psal. 45. Et transferentur montes in cor maris. Ita etiam nomine iecoris viscera, & interiora omnia intelliguntur. Prou. 7. Donec transfigat sagitta iecur eius. Thren. 2. Effusum est in terra iecur meum. Cum autem idem hic sint cor, & iecur, forte iecoris dicere maluit, quàm cordis, quoniam ibi sedes concupiscentiæ esse dicitur, & voluptatum, propter quas illi in Idololatriam, & in tot peccata inciderant.

Bestia agri scindet eos. Non solum hæ bestiæ, sed etiam ceteræ omnes (vt ait Hieronymus) lacerabunt eos. Hoc Lyranus dicit esse factum, cum illi ducerentur capti ab Assyrijs, tunc enim fame, & labore pereuntes multi bestijs laniandi proijciebantur.

Perditio tua Israel. Si superiora omnia animo repetas, intelliges te tuarũ calamitatum semper auctorem fuisse, non me; me enim tantum bonorum tuorum causam fuisse comperies. Ac si dicat: Quamuis tot mala patiaris, & ita sis ab hostibus laniandus, vt dixi, nihil habes quod mihi succenseas; hæc enim omnia tuis flagitijs, quæ contra legem, & voluntatem meam commisisti, in caput tuum induxisti, & me quasi inuitũ ad puniendum excitasti. Nec enim te affligere cupiebam, sed nouis in dies beneficijs cumulare. *Tantum in me auxilium tuum*. id est: Auxiliari tibi volui, adducere te ad salutem volui, non etiã affli-

affligere. Itaque dictio, Tantum, non
cooperationem eorum excludit, sed
pœnas. More humanissimi iudicis lo-
quitur, qui famulum, aut amicum in
capitalia crimina procliuem nunc pre
cibus, nunc minis sæpe in officio con-
tinuit, operamque diligenter dedit,
vt ille vitiosæ naturæ moderaretur,
& peccata mortem sibi paritura vita-
ret: sed victus tandem vitijs iustitia exi
gente capitis illum damnare cogitur.
Qui hæc fecisset, recte pereunti fa-
mulo diceret: Perditio tota tua est,
tantummodo in me auxilium tuum.
12 * Hinc iam facile perspicimus turpi-
ter errare hæreticos in expositione scri
pturarum, in qua tamen intolerantis-
sime gloriantur. Efficere nituntur ex
hoc loco, nihil ad suam salutem ho-
minem cooperari, sed peccare tantum
posse. Num dixit, Cum ego salutem ve-
stram querebam, si quando ad me redij-
stis, nihil fecistis? Si nihil cooperantur,
cur cap. sequenti ait: Conuertere Israel
ad Dominum Deum tuum, quoniam
corruisti in iniquitate tua? Sed ego eos
scripturam non intelligere nunquam
miratus sum, nā vt Dei spiritum omit-
tam, quo carent, etiam in hoc nihil coo
perari Deo volunt, nam nec theologiā
norunt, nec sanctorum patrum legunt
commentarios, nec pias ad Deum pre-
ces adhibent, sed mediocri linguarum
congnitione instructi ita scripturas le-
gunt, ac si Liuium, aut Ciceronem lege
rent. Illud mirandum tam audacter eos
de magnis difficultatibus, & de obscu-
rissimis locis pronuntiare, & impuden-
ter proferrre, quæ non intelligunt.
Audiant quomodo hæc verterit Chal-
dæus paraphrastes: Cum vos deprauatis
opera vestra ò domus Israel, dominan-
tur in vos populi; sed quoties conuersi
estis ad legem meam, verbum meū fuit
13 vobis præsidio. * Nec putent isti fauere
sibi Hieronymū, qui paulo aliter inter-
pretatur, cum dicit: Infelix Israel, & di-
gnus maledictione perpetua, qui in tan
tum impietatis descendit profundum,
vt solius Dei saluetur misericordia. Et
rursus: Potest autem in Hebræo & hoc
sensu legi: Dispereas Israel, quia nihil ti
bi reliquum est, nisi vt mea solum cle-

A mentia conserueris. Non enim dicit
Hieronymus, si conseruandus sit Israel,
nihil se ad conseruationem suam colla-
turum, solumque Deum facturum, sed
nihil meriti esse in Israele, vt saluus fi-
at, vetera merita nouis peccatis deleuis-
se, si quid illi auxilij ferendum sit, Deum
misericordia sua fore laturum; at cum
tulerit Deus, cooperabitur Deo Israel,
non enim seruari potest Israel sine Isra
ele. Ceterum quod in Hebræo legitur,
שחתך, vbi nos habemus, Perditio tua,
recentiores quidam, vt Pagninus, & Va
tablus, verbum esse volunt significans;
B Perdidit te, subaudiuntque, Vitulus tu-
us. Sed nomen esse potius, quod perdi-
tionem significet, vt vertit Hierony-
mus, docent LXX. qui verterunt διαφ-
θοράν, id est, Perditionem, aut corruptio
nem. Nam quamuis & verbum esse pos-
sit, quis non videat aptius, & plenius di
ci: Perditio tua Israel, tantum in me au
xilium tuum: quàm: perdidit te ò Isra-
el, tantum in me auxilium tuum?
Vbi est rex tuus? Quidam hic pro vbi 14
est rex tuus? vertunt: Ero rex tuus; quo-
niam אהי & Ero significat, & Vbi. At
nos (vt quosdā etiam ex Hebræis omit
tamus) credamus Hieronymo, creda-
C mus LXX. interpretibus, credamus &
Chaldæo, qui ita vt Hieronymus ver-
terunt, vbi est rex tuus? Vbi autem ait,
Maxime nunc, pro his in Hebræo est
אפוא, quod significat interdum tem-
pus præsens, sed subindicans quodam-
modo fieri non posse, id quod dicitur.
Vt Genes. 27. Dominum tuum illum
constitui, &c. Frumento, & vino stabili-
ui eū, & tibi post hæc fili mi, vltra quid
faciam? Pro vltra est אפוא, id est, iam
hoc tempore quid tibi facere possum?
Ideo Hier. transtulit, Maxime nunc sal
uet te, ac si diceret: Multum nunc au-
D xilijs eius indiges imminente tanta ca-
lamitate, liberet te. Quod per irrisionē
dicit, ipsi enim hoc prætextu regem pe
tierant. 1. Reg. 8. Et iudicabit nos rex
noster, & egredietur ante nos, & pu-
gnabit pro nobis. Quod autem ait: *In
omnibus vrbibus tuis*, hoc significat; In
omnibus vrbibus tuis opprimeris ab
hostibus, & indigebis illius auxilio, vo-
ca illum.

Et iudi-

15 *Et iudices tui, de quibus dixisti, &c.*
Vbi sunt nunc iudices tui, quos postu-
lasti, quasi eorum præsidio tutus futu-
rus esses? Ex hoc loco intelligimus
quod 1.Reg 8 expressum non est, cum
regem à Samuele petierunt, simul & iu
dices petijsse, qui ceu regis consiliarij
iudicarent, quique dignitate proximi
essent regi, quos nunc iudices, & prin-
cipes appellat: rex enim bella gesturus
erat, ideoque oportebat vt iudices con
stituerentur in ciuitatibus.

Dabo tibi regem in furore meo. Quam-
uis de tempore futuro loqui videatur,
præteritum tamen retulerunt LXX.&
Chaldæus, & cum eis Hieronymus, ce-
terique expositores. Et licet illi verte-
rint, Dedi, aut Constitui, tamen ele-
ganter mihi videtur Hieronymus tran
stulisse. Dabo tibi regem. Solemus enim
nonnũquam cum præterita referimus,
verba illa imitari, quæ tunc dicta sunt,
cum futuri temporis erant, quod pro-
prium est iratorum, & tædio captorũ.
Ac si diceret: Eratis mihi molesti, sæpe
regem petebatis, dicebatis sine inter-
missione, Da nobis regem: ita fiet, da-
bo vobis regem, sed quem malletis nõ
accepisse. Itaque vt verba illorum imi-
tatus est, ita etiam responsionem suam
imitatur. Dabo vobis regem, sed iratus,
& assidua interpellatione vestra lassa-
tus, & iratus postea auferam. Quod fa-
ctum est cum Saulem eis dedit, & po-
stea cum reges Israel capti sunt, præ-
sertimque Hosee, qui fuit tempore ca-
ptiuitatis decem tribuum. At possumus
etiam de futuris regibus intelligere, vt
16 sit sensus. * Obtundebas me, vt regem
tibi darem, pœnitebit te petijsse, ego da
bo tibi his temporibus, cum maxime
regum opera, & consilio indigebas, re-
ges pessimos, qui te perdant, & qui ta-
les erunt, vt cito à me auferantur, vt vi
demus 4.Reg. 15. in Zacharia, Mana-
hem, Sellum, & ceteris.

TROPOLOGIA.

Ex his videmus propter peccata po-
puli sæpe regnare impios, vt Iob 34.
scriptum est: Qui regnare facit homi-
nem hypocritam propter peccata po-
puli. Greg. 25. Moral. c. 20. Nullus, qui-
talem rectorem patitur, eum quem pa-

A titur, accuset, quia nimirum sui fuit me
riti peruersi rectoris subiacere ditioni.
Culpam ergo proprij magis accuset o-
peris, quàm iniustitiam gubernantis,
scriptum namque est, Dabo tibi reges
in furore meo. Quid ergo illos nobis
præesse despicimus, quorum super nos
regimina ex Domini furore suscipi-
mus? Idem in illud 1.Reg. 9. Saluabit
populum meum, &c. Nec pro se, nec
pro populo pastor datur, quando re-
proba plebs reprobum pastorem habe-
re permittitur: cum sic ille preest, sic il-
li obediunt, vt ad æterna bona nec ille,
B qui docet, nec illi qui docentur perue-
nire mereantur. De quibus per Hoseã
Dominus dicit: Dabo eis reges in fu-
rore meo. In furore etenim Dei rex da
tur, quando malis peior præesse decer-
nitur. Talis quippe pastor tunc datur,
cum talis populus regendus suscipitur,
qui pariter æterna pœna damnentur.

ALLEGORIA.

Eamdem pœnam, ac multo sæuio- 17
rem Iudæa sensit, cum Christum à Deo
designatum, & datum accipere noluit:
& grauissimo Romanorum iugo, immo
omnium gentium imperio ceruicem
C supposuit. Nec corporis hoc malum so
lum fuit, magistros erroris accepit, quo
rum peruersitate hodie etiam in sua
infidelitate retinetur, ac tandem Dia-
bolo subiecta est, à quo captiua tene-
tur ad ipsius voluntatem. Sed expectãt
eam acerbiores casus, & seruitus mise-
rabilior in fine sæculi. Recte enim Gre-
gor. 25. Moral. ca. 10. de ea quoque in-
terpretatur illud: Qui regnare facit
hominem hypocritam propter pecca-
ta populi. Verum namque regem (in-
quit) super se Iudæa regnare noluit, &
idcirco exigentibus meritis hypocritã
accepit: sicut ipsa quoque veritas in
D Euangelio dicit: Ego veni in nomine Ioan. 5.
patris mei, & non accepistis me: si alius
venerit in nomine suo, illum accipie-
tis. Et sicut Paulus ait: Pro eo quod 2.Thes. 2.
charitatem veritatis non receperunt,
vt salui fierent: ideo mittet illis Deus
operationẽ erroris, vt credant menda-
cio. In eo ergo quod dicitur: Qui regna
re facit, &c. Potest ipsum omniũ hypo-
critarum caput Antichristus designari.

HI-

HISTORIA.

18 *Colligata est iniquitas Ephraim.* id est, Diligenter in memoria mea seruata, vt de illo pœnas sumam. Sumpta metaphora est ab ijs, quæ accurate ligantur, & absconduntur, ne excidant, nam ideo etiam ait: Absconditum peccatum eius. Ita Hieronymus, & ceteri. Simile est illud Deuter. 32. Nonne hæc cōdita sunt apud me, & signata in thesauris meis? Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore. Chaldęus: Reposita sunt peccata Ephraim, seruata sunt, vt pœnis mulctentur vniuersa eorum scelera. Ne ergo nobis clitellam (vt dicitur) Diabolus imponat, persuadeatque quasi non spectare Deum, quæ facimus; aut ita spectare, vt obliuiscatur. Vides (inquit Dauid) quoniam tu laborē (id est, peccata hominum) consideras, vt tradas eos in manus tuas. Dum per pœnitentiam ad beatitudinem illam non peruenimus: Beati quorum remissę sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: colligatę sunt iniquitates nostræ, absconditum peccatum nostrum, vt puniatur, quia nos sacerdoti non detegimus, vt remittatur. Timeamus quod Paulus ait: Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuiq; secūdum opera sua.

Prou. 8.

Psal. 31.

Rom. 2.

19 *Dolores parturientis venient ei.* Vehementes captiuitatis dolores intelligit, ita enim solet sæpe scriptura grauissimos dolores exprimere.

Ipse filius non sapiens. Hoc & c. 7. dixit: Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor. Hoc autem dicit. Ipse Ephraim, quoniā stultus est, & improuidus, non curat futura, neq; præuidet; sed manent eum mala grauissima, quæ tolerare nequaquam poterit. Deuter. 32. Vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent.

Nunc enim non stabit in contritione filiorum. Cum filij eius, id est, eius populus, contererentur, & occidentur ab hostibus, non stabit, id est, non poterit ferre, vt interpretatur Hier. vel non poterit resistere aduersarijs, vt Theodoretus, & Lyranus. Contritio proprium scripturæ vocabulum est in hac signi-

Cōtritio.

A ficatione שבר, quod est conterere, significat calamitatem alicui afferre. Isai. 53. Dominus voluit conterere eum in infirmitate; sumpta videlicet metaphora à rebus, quæ minutissime confringuntur, & quasi in nihilum rediguntur, vt Psalm. 47. In spiritu vehementi conteres naues Tharsis. * Inde contritio 20
significat insignem aliquam calamitatem, qua quis potentia, & fortunis suis priuatur, & quasi in nihilum redigitur, Ierem. 4. Quia malum ego adduco ab Aquilone contritionem magnam. Ibidem: Contritio super contritionem vocata est, & vastata est omnis terra. B Deinde per metonymiam in sacris literis valde vsitatam, significat magnum dolorem, qualis ex magna calamitate consequi solet, vt 2. Reg. 22. Circumdederunt me contritiones mortis, pro quo Psal. 17. qui idem Psalmus est, habemus, Dolores mortis. Inde Psal. 50. Cor contritum, & humiliatum. Totū hunc locum ita conuertit Pagninus: Ipse filius fuit non sapiens, quoniam si fuisset sapiens, non ad tempus stetisset in vulua filiorum. Et ad eundem modū intelligunt Vatablus, & Leo Hebræus, C & Isidorus Clarius, & alij quidam. Cū enim שבר interdum significet parturire propter confractionem mulieris, & dolorem: inde משבר putant hoc loco significare parturitionem, aut vuluam, vt sit sensus: Filius insipiens est, nec vnquam resipiscere vult, sed est veluti fetus, qui non egreditur ex vteri materni angustijs, sed illic diu moratur in illo dolore. * At multa addit è suo 21
Pagninus, in Hebræo enim non sunt plura verba, quàm in nostra translatione. Deinde, vt omittamus non recte conuenire, vt in eisdem verbis, & in eadem metaphora idem populus matri D assimiletur, & filijs: nō probant משבר ita accipi, vt dicunt, nec fortasse probare poterunt: at pro contritione, & dolore passim in scriptura accipitur. משבר est quod ita, vt ipsi volunt, accipitur, sed ijs, cum sint rigidissimi punctorum obseruatores, & patroni, non est æquum, vt liceat puncta mutare. Multo ergo melius transtulit Hie. quomodo & LXX. transtulerunt: quāuis si quis

ſi quis hanc interpretationem ſimul
cum noſtra recipiat, non admodum re
pugnarim.

De manu mortis liberabo eos. Iterum
poſt duram commmationem eos con-
ſolatur promittens liberationem, quã
per Chriſtum accepturi erant creden-
tes Euangelio. Propterea ait: *De manu
mortis, &c.* id eſt: Liberabo eos à mor-
te, nam & animas eorum, quæcunque
in lymbum deſcenderint, eo deſcen-
dente liberabo, & poſtea cum immor-
talibus ſuis corporibus perpetuo vin-
culo iterum colligabo. Etenim hęc ver
ba Chriſti eſſe non ſolum noſtri, ſed
22 etiam Iudæi confitentur. * Atque ita
eſſe intelligenda docent, quæ ſequun-
tur: Ero mors tua, o mors, &c. quæ
Paulus 1. Cor. 15. de reſurrectione no-
ſtra, in qua mors deuicta eſt, & quæ in
reſurrectione Domini promiſſa, & in-
choata eſt, interpretatur. Cum autem
(inquit) mortale hoc induerit immor-
talitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus
eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi
eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſti-
mulus tuus? Quod autem ille in reſur-
rectione interpretatus eſt, nos (vt pru-
denter ait Hier.) aliter interpretari nec
poſſumus, nec audemus. Nullo ergo
modo recipienda eſt multorum Iudęo-
rum, & quorundam ex noſtris, in qui-
bus eſt Theodoretus, expoſitio, dici
hæc de liberatione à captiuitate Baby-
lonica, vel (vt voluit Ruffinus) de li-
beratione ab exercitu Senacherib obſi-
dente Ieruſalem. Primum, quia non lo-
quitur hic Propheta dę duabus tribu-
bus, quæ liberatæ ſunt, ſed de decem,
vt vidimus. Secundo, quia decem tri-
bus non ſunt liberatæ, vt liberatio illa
figura eſſet liberationis per Chriſtum
futuræ. Tertio, quod hoc, quod dici-
mus verba ipſa quoque indicant, nam
vbi habemus, De manu mortis, in Heb.
& apud LXX. eſt, De manu inferni, id
eſt, שאול, & LXX. ἐκ χειρὸς ᾅδου, vt
mortem intelligamus non corporis,
quam nemo effugere poteſt, non eſt
enim ſenſus, Faciam vt non morian-
tur, ſed, Poſtquam ſemel morti conceſ-
ſerint, atque in lybum venerint, eri-
piam eorum animas inde, vt non per-

A

petuo à morte, ab inferno que tenean-
tur. * Itaque idem eſt hic Mors, & In- 23
fernus, quia idem eſt teneri à morte, & Infernus.
ab inferno, vt Pſalm. 17. Dolores in-
ferni circumdederunt me, præoccupa-
uerunt me laquei mortis. Inde alterũ
pro altero ſæpe ponitur. Nam vbi ha-
bemus: Vbi eſt mors victoria tua? Pau-
lus in Græco habet, Vbi eſt inferne vi-
ctoria tua? Contra LXX. aiunt. Vbi eſt
mors causa tua? vbi ſtimulus tuus infer
ne? Et Act. 2. vbi legimus: Quem Deus
ſuſcitauit à mortuis ſolutis doloribus
inferni, in Græco eſt, λύσας ὠδῖνας

B

θανάτου, id eſt, ſoluens, aut, cum ſol-
uiſſet, dolores mortis, & ita legit Chry
ſoſt homil. 6. in Actus Apoſt. i. ſuſcita- Locus
uit illum Deus ſoluens, & irritans do- Act. 2.
lores mortis, hoc eſt quod per tot do-
lores mors effecerat, vt ſcilicet anima
ſepararetur à corpore, & hoc eſt quod
nunc ait, De morte rediman eos. Scio
Hieron diſtinguere inter Mortem, &
Infernum. Mors, inquit, eſt qua anima
ſeparatur à corpore. Infernus, locus, in
quo animæ recluduntur, ſiue in refri-
gerio, ſiue in pœnis, pro qualitate me-
ritorum. Quod autem aliud ſit mors,

C

aliud infernus, & Pſalmiſta demonſtrat
dicens: Non eſt in morte, qui memor Pſal. 6.
ſit tui. In inferno autem quis confite-
bitur tibi? Et in alio loco: Veniat mors Pſal. 54.
ſuper eos, & deſcendant in infernum
viuentes. Sed non aduerſatur nobis
Hieron. Ille enim vocabulorum pro-
prietatem expreſſit: nos autem ean-
dem proprietatem agnoſcentes dici-
mus mortem pro inferno, & infernum
pro morte accipi, quoniam ante Chri-
ſti paſſionem ſimul hæc duo fiebant,
mori, & deſcendere ad infernos. Sed
ad Prophetę noſtri locum reuertamur.
Ita eum intellexit Euſeb. libr. 4. De-

D

monſtrat. Euang. cap. 12. & ita intel-
lexerunt veteres Hebræi, citat enim
Lyranus gloſſam quandam Hebraicã,
quam refert etiam Galatinus libr. 8.
contra Iud. cap. 21. & R. Moyſis Hadar
ſan eſſe teſtatur in caput. 24. Geneſ.
vbi ait: Ibat mecum Meſſias filius Da-
uid quouſque perueni ad portas gehen
næ. Cumque viderent captiui, qui in
gehenna erant, lumen Meſsiæ, gauiſi

ſunt eum recipere dicentes: Hic edu- A
cet nos de his tenebris, ſicut dictum eſt
Hoſ. 13. De manu inferni redimã eos,
24 de morte liberabo eos, &c. * Bis ergo
Dicit: De morte liberabo eos, vt cer-
tior, & firmior intelligatur eſſe promiſ-
ſio. Niſi quis cum Ruper. malit expo-
nere: De manu mortis liberabo eos .i.
de morte animæ, qua mortuus eſt Adã,
cum præceptum tranſgreſſus eſt. De
morte redimam eos, ſcilicet, corporis,
quã Deus his verbis cõminatus eſt: Pul
Gen. 3. uis es, & ĩ puluerẽ reuerteris. Sed mihi
quod prius dixi multo magis probatur.

Ero mors tua ò mors, morſus tuus ero in- B
ferne. Pro his Paul. 1. Cor. 15. dixit: Vbi
eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſti-
mulus tuus? Cum dixiſſet paulo ante:
Cum autem mortale hoc induerit im-
mortalitatẽ: tunc fiet ſermo, qui ſcri-
ptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria:
In quibus quatuor exiſtunt explicãda,
quæ ſunt valde difficilia. Primum eſt,
quis ſit ſenſus verborum Prophetæ. Se-
cundũ, vnde illud Paulus deſumpſerit:
Abſorpta eſt mors in victoria, cum in
Hoſea, vnde cetera deſumpta ſunt, non
inueniatur. Tertium quomodo verum
ſit quod Hie. & omnes affirmant, Pau- C
lum ibi hæc Hoſeæ verba referre, quæ
nunc enarramus, cum ſenſus prophetæ
multum videatur eſſe diuerſus. Quar-
tum, Quomodo de omnibus intelli-
gatur quod dicitur ſoli Iſraeli.

25 Primæ quæſtionis hæc ſit ſolutio.
Paulus verba, quę retulit, aperte de re-
ſurrectione generali expoſuit: cum au-
tem mortale hoc induerit immortali-
tatem, tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt:
Abſorpta eſt mors, &c. At Auguſt. ſer.
137. de tempor. & Gregor. 12. Moral.
cap. 8. & homil. 22. in Euang. qui ex
Aug. deſumpſit ad verbum, & eos ſecu- D
tus Anſel. (ſeu quicumque fuit alius)
in locum hunc Pauli, verba noſtri pro-
phetæ de deſcenſu Chriſti ad inferos,
& de eius reſurrectione interpretantur
ad hunc modum. Quod occidimus, agi-
mus vt penitus nõ ſit: ex eo autẽ quod
mordemus, partem abſtrahimus, par-
temq; relinquimus. Quia ergo in ele-
ctis ſuis funditus Dominus occidit mor
tem, mors mortis extitit: quia vero ex
inferno partem abſtulit, partemque re-
liquit, non occidit funditus, ſed mo-
mordit infernum. Dicendum eſt ergo
vtrumque prophetæ ſenſui conuenire.
Cœpit enim fieri hoc, quod ait prophe-
ta in reſurrectione Domini, quia tunc
præmonſtrata eſt noſtra reſurrectio, &
reſurgente capite quodammodo nos
membra cum eo reſurreximus, ſicut ait
Apoſto. Eph. 2. Et cum eſſemus mortui
peccatis, conuiuificauit nos Chriſto,
cuius gratia eſtis ſaluati, & conreſuſci-
tauit, & cõſedere fecit in cœleſtibus in
Chriſto Ieſu. Sed perfecte implebitur
cum vere corpora noſtra reſumemus,
tunc enim penitus vincetur mors.
* Vnde ibidem ait Pau. Oportet autem 26
illum regnare, donec ponat omnes ini
micos ſuos ſub pedibus eius, &c. nouiſ
ſime autem omnium inimica deſtrue-
tur mors. Quibus verbis haud obſcure
docuit non eſſe plene impletam pro-
phetiam, donec mors penitus deſtrua-
tur, in generali reſurrectione, cum ni-
hil iam in electos poterit, cum nullus
eorum in loco purgatorij ignis iam te-
nebitur, ſed à pœnis liberati beatiſſima
immortalitate perfruentur: quamuis
cœperit impleri cum Chriſtus reſurre-
xit, & animas ſanctorum eduxit ex in-
feris. Sed Paulus verba prophetæ ad
id, quod tunc agebat, accommodauit
accõmodaturus etiã ad tempus reſurre
ctionis Chriſti, ſi ita cauſa poſtulaſſet.
Sed hoc addamus, illud, *Morſus tuus ero*
inferne, poſſe aliter exponi ſatis apte, vt
morſus paſſiue accipiatur, & ſit ſenſus.
Ego mortem interficiam, penituſq; di-
ſperdam moriendo, & ad infernum de-
ſcendendo, mordebor enim à te ò in-
ferne, deuorabis me vt hamum, ſed tua
viſcera ferre me non poterunt cũ Deus
ſim, & à peccato immunis, atq; ita ven
tre transfixo, & dirupto hamo diuini-
tatis meæ, foras me emittes, & ſimul
exibunt electi mei. Ita mihi vr̃ intelle-
xiſſe Hiero. ſed latius Rupertus, qui &
ſuperiorẽ ſenſum attulit, & ad hunc po
ſteriorẽ adducit illud Iob. 40. In oculis
eius quaſi hamo capiet eũ. Et ibidẽ. An
extrahere poteris Leuiathan hamo?
Ad ſecundam quæſtionem reſpon- 27
det Lyranus hic, & in Paulũ ſequi Apo
ſtolum.

ſtolum tranſlationem LXX. & apud eos legi, Abſorpta eſt mors in victoria. Eadem eſt ſententia Hugonis Cardinalis, Dionyſij, & Caietani in Paulum. Anſelmus ait Apoſtolum dixiſſe, Abſorpta eſt mors in victoria, vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? pro eo quod LXX. dicũt, vbi eſt mors cauſa tua? vbi eſt ſtimulus tuus inferne? Recentiſſimusquidam prophetarum duodecim ennarrator breuiter reſpondet locum Paulum retuliſſe, vt eſt in tranſlatione LXX. eodem ſenſu ſeruato. Si enim Deus eſt mortis mors, plane abſorpta eſt mors in victoria Dei contra eam. De priori reſponſione hoc dicimus mutaturos quidem fuiſſe eius auctores ſententiã, ſi legerẽt verba LXX. quæ potuiſſent vel in Hier. legere, non enim inuenirent, quod dicunt. Verba LXX. ita habent: De manu inferni liberabo eos, de morte rediman illos. Vbi eſt cauſa tua mors? Vbi eſt aculeus tuus inferne? Anſelmo, & alteri auctori facile verba ipſa Pauli reſpondent, quem conſtat pro eo quo aiunt LXX. Vbi eſt cauſa tua mors? dicere. Vbi eſt mors victoria tua? quod idem eſt, vt poſtea demõſtrabimus. Quare quod prius dicit, Abſorpta eſt mors in victoria, nõ oſtendunt, vnde ſumptum ſit: ſumptũ autem eſſe ex aliquo ſcripturæ loco, nec ab Apoſtolo addi quaſi explicandi cauſa, perſpicuum eſt, ait enim: Tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt

28 mors in victoria. * Vidit hoc S. Thomas, ac propterea negat inueniri in aliquo ſcripturæ libro ſecundum noſtram tranſlationem. Si tamen (inquit) inueniatur in tranſlatione LXX. non eſt certum, vnde ſumptum ſit. Poteſt tamen dici eſſe ſumptum ex illo Iſa. 26. Viuẽt mortui tui, interfecti mei reſurgent: vel ex illo cap. 25. Præcipitauit mortem in ſempiternum. Et cum hoc dixiſſet ſubijcit: Hoſee 13. vbi nos habemus: Ero mors tua mors, LXX. habent, Abſorpta eſt mors in victoria. Quod ego plane additum ab aliquo arbitror in margine volente quodammodo corrigere, quod dicebat S. Thomas, atque inde paulatim è margine tranſlatum in contextum, vt ſæpe factum eſt in libris ma-

A nuſcriptis. Mihi videtur ex ſecundo loco eorum, quos indicauit S. Thomas, deſumptum eſſe iuxta LXX. tranſlationem, id eſt, ex illis verbis cap. 25. κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. Quod ad verbum ſonat, Deuorauit, ſiue abſorpſit, mors præualens. Pro quo nos habemus, Præcipitauit mortem in ſempiternum, non Præcipitabit, vt fere habent codices, cum conſtet præteriti eſſe temporis in Hebræo, & in Græco.

* Eſt autem Hebræorum conſuetudo, 29

vt nonnunquam præteritum actiuum ponant pro paſſiuo: præteritum autem

B nunc voco etiam futurum, cum præteriti ſignificationem habet. Vt Geñ. 15. Credidit Abraham Deo, & reputauit hoc illi iuſtitia, ita enim in Hebr. eſt pro quo tamen LXX. ibidem, & Paul. Rom. 4. verterunt: Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Et Mich. 1. Quia de mercede meretricis congregata ſunt, in Hebr. & in Græco eſt, Congregauit. Et Mich. 6. Indicabo tibi ò homo quid ſit bonum, in Hebr. eſt הגיד, id eſt, Annuntiauit, pro Annuntiatnm eſt. Ita pro Abſorbebit mors, Paulus proprietatis linguæ ſuæ peritiſſimus vertit,

C κατεπόθη ὁ θάνατος, Abſorpta eſt mors ſicut quod erat in Hebr. Reputauit hoc illi iuſtitia, aut iuſtitiam. Vertit, Reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Paſsiue autẽ accepiſſe Prophetam hoc verbum, docet Athanaſius in libro de paſsione, & cruce Domini poſt medium, vbi probare volens mortem perditam, atque conſumptam fuiſſe à Domino, ita hæc verba citat: In deglutione mors fuit poſtquam inualuerat. Euſeb. etiam libr. 4. de Demonſt. Euang. cap. 12. ait: Hac ſane ratione ipſius etiam corpus mortuum excitatum eſt, & multa corpora eorum qui dormierant ſanctorum, ſur-

D rexerunt, vnaque cum ipſo in ſanctam, ac vere cœleſtem ciuitatem ingreſſa ſunt, vt merito ex hoc in ſacris literis dictum ſit: Abſorpſit mors, quæ inualuerat, &c. Conſtat autem nihil probari ab Euſebio, niſi κατέπιεν, id eſt, abſorpſit, paſſiue accipiat pro abſorpta

eſt. * Et Hiero. in hunc locum Hoſeæ 30

ait: Poteſt mors, & infernus, & Diabolus accipi, qui Chriſti morte iugulatus eſt.

Regul. Hebræi præteritũ actiuũ pro paſſiuo interdũ ponunt.

est. De quo & in Esa. loquitur, Deuora-
uit mors inualescens, & in Isaiam. Hoc
(inquit) consilium Domini est, vt
cuncta transferantur ad gentes, quia
mors absorpta est, & lacryma omnis
abstersa, &c. explicat enim ibi verba trā
slationis LXX. Trade omnia hæc genti-
bus, consilium enim hoc super omnes
gentes, deuorauit mors præualens, &c.
Sed melius fortasse, molliusque explica
bimus in hunc modum. Mors non abso
lute hic ponitur, sed cum articulo tam
apud Hebr. המות, quam apud Græcos,
ὁ θάνατος, vt non de quauis, sed de mor
te aliqua insigni verba fieri intelliga-
mus, hoc est, de morte Christi. Absor-
psit mors præualens, idest, mors illa in-
signis præualuit alteri morti, quæ per
peccatum introducta erat in mundum,
& absorpsit eam, id est, exterminauit, at-
que consumpsit. Ita intellexisse videtur
Irenęus lib. 5. ante medium. Deuorauit,
inquit, mors potēs, id est, vita per Chri-
stum restituta. Idem Paulus dixit: Absor
pta est mors in victoriam, ita enim le-
gendum est, εἰς νῖκος, pro quo in Hebr.
est, לנצח, id est, victoriam, vel in finē.
Quod Chrysosto. Theophy. OEcume-
nius, & alij ita ibi exponunt, id est, in
victoriam, hoc est, in finem, & euersio-
nem, vt plane nihil eius reliquum sit,
neque reuertendi spes appareat vlla.
31 * Hoc ipsum dicitur his verbis: Absor-
psit mors præualens, aut inualescens,
ita enim præualuit mors Christi aduer-
sus mortem, vt eam penitus profligaue
rit, & perdiderit. Atque huic expositio
ni recte conuenit cum verbis Euse. &
Hier. iam relatis. Quod autem patres
interdum ita citant: Absorpta est mors
in contentione, siue in contentionem,
vt Hieronym. hic, & in epistol. contra
Ioan. Ierosolymitanum, & Augustin.
tract. 12. in Ioan. & Primasius in Pau-
lum: varietas codicum effecit, in quibus
dam enim legebatur εἰς νεῖκος, id est, in
contentionem. Sed omnino legendum
est, In victoriam, vt ipse Hier. correxit
in nostra translatione, & vt sæpe citat
Aug. vt lib. 3. de peccatorum meritis, &
remissione. c. 11. & in li. 83. quæ. Q. 70.
& in Psa. 64. in illud: Et tibi reddetur
votu, &c. & serm. 161. de tempore. Ita le-

A gerunt etiam Chrys. & Græci citati, &
ita poscunt verba Isaiæ, vnde hæc Pau-
li sumpta sunt. Eundem sensum habent
verba nostræ translationis: Pręcipitauit
mortem in sempiternum, nempe, mors
Christi, aut Christus moriens consum-
psit, & disperdidit mortem in sempiter
num, id est, omnino, ita vt nihil reliquū
eius sit, neque reuertendi spes appareat
vlla, vt Chyso. Nam Præcipitare pro Præcipito
Disperdere, & pro verbo בלע, sæpe in
nostro interprete legimus, vt. 2. Reg.
20. Quare præcipitas hæreditatem Do
B mini? Iob. 10. Et sic repente præcipitas
me? Psal. 54. Præcipita Domine, diuide
linguas eorum.

De tertia quæstione pauca aut fere 32
nihil dicunt auctores; nec desunt qui ne
gent in Hosea hæc verba Pauli inueni-
ri: Vbi est mors victoria tua? &c. Sed cō-
munis sententia est ex hoc loco Hoseæ
sumpta esse iuxta LXX. translationem,
in qua eadem omnino verba sunt, nisi
quod vbi Paulus ait, Vbi est mors victo
ria tua? LXX. posuerunt, Vbi est causa
tua mors? sed forte LXX. primum νίκη,
posuerunt, id est, victoria deinde errore
C scribentium vna littera mutata positū
est δίκη, id est, causa. At quoniam vbiq;
legimus δίκη, & Hieronymus auctor est
ita vertisse LXX. dicendum est Paulum
mutato verbo nō mutasse sensum. Δίκη
enim forense vocabulū est, & significat
causam, quæ apud iudicem agitur, & ip-
sam iudicis sententiam, & ius, siue actio
nem ad aliquid faciendum, aut peten-
dum, & pœnam, quæ infligitur, quam
etiā Latini Dicā nonnunquam vocant
Græcum nomen vsurpantes pro suo.
Quæ omnia conueniunt verbis LXX. &
efficitur sēsus Pauli. Possumus ergo his
D quatuor modis exponere, qui in idem
recidūt: Vbi est mors causa illa tua, qua
contra homines in iudicio Dei certa-
bas, & superior illis eras? Aut, vbi est sen
tentia illa, quam, quasi domina in ho-
mines pronuntiabas, vt scilicet omnes
moreretur. Vbi est ius illud, quod habe
bas in genus humanum, vt totum per-
deres? Vbi est pœna illa durissima, qua
omnes mulctabas, & perdebas? * Si quis 33
autem miretur priora verba esse Isaiæ,
& posteriora Hoseæ: sciat moris esse Reg.

Apostoli duo testimonia quasi vnũ ponunt.

apostolis, vt duos, aut plures locos eiusdem libri, vel diuersi quasi vnum testimonium ponant, vt. 1. Pet. 2. Non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scãdali. Prior testimonij pars est ex Psal. 117. posterior ex Isaiæ 8. Et Mar. 1. Sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum, &c. Simul copulat Malach. & Isaiæ testimonium.

Illa est multo maior, & difficilior quæstio, quomodo hæc verba Pauli: Vbi est mors victoria tua? vbi est mors B stimulus tuus? conueniant cum verbis prophetæ: Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne: Sane si de verbis Hebraicis agitur, ea & sensum Pauli, atq; Lxx. & alterũ quẽ nostra translatio expressit, aptissime reddũt. Ita. n. habẽt אהי דבריך מות אהי קטבך שאול. At אהי significare Ero, notum est, sed etiã significare vbi, ostendimus aduersus recentiores quosdam paulo ante in illis verbis: vbi est rex tuus? Rursus דבריך potest esse à דבר, quod est verbum, vt sit sensus, vbi sunt verba tua ò mors? scilicet, illa, quibus aduersus homines liti C gabas, aut quibus in homines sententiã mortis pronuntiabas victrix. Pro quo Lxx. dixerunt, vbi est causa tua mors?
34 Paulus autem, Victoria tua. * Potest etiam esse à דבר, quod est mors, siue pestis. Et ita Hieronymus vertit: Ero mors tua ò mors, si autem ad verbũ omnino reddamus: Ero mortes tuæ, aut pestes tuæ, mors, id est, maxima mors, & pestis tua. Eadem ambiguitas huius dictionis peperit diuersas translationes Isa. 9. vbi Hiero. vertit: Verbum misit Dominus in Iacob, & Lxx. transtulerant: Mortem misit Dominus in Ia- D cob. קטב vero est morsus, & rectissime ponitur pro remordente, & pungente more Hebræorum, id est, pro stimulo, siue aculeo. Recte igitur verterunt Lxx. & recte Hieronymus. Sed merito aliquis quærat, cur Hieronymus non reddiderit illum eundem sensum Lxx. quẽ Paulus probauerat, sed alterũ, cum cõstaret iam spiritũ sanctum id, quod Paulus expressit, voluisse? Respondeo sen-

A sum illum Pauli esse Spiritus sancti, sed nostræ quoque trãslationis sensus eiusdem Spiritus sancti est: nam Ecclesia his verbis tanquam Spiritus sancti vtitur in officio Ecclesiastico: Ero mors tua ò mors, & sancti patres à tempore Hieronymi, vt Spiritus sancti, & Prophetæ verba amplexi sunt. Sed Paulus necesse habuit translationem Lxx. sequi, quia Græcis scribebat, & erant eorum verba ad generalis resurrectionis confirmationem illustriora. * Hier. au- 35
tem vidit eũ sensum à Paulo fuisse expressum, ideoque alterum, qui in eisdẽ verbis latebat, à se putauit exprimendum, vt viderent fideles Prophetã non solum de resurrectione nostra, sed etiã de Christi resurrectione, & descensu ad inferos, animarumque liberatione vaticinatum esse. Quemadmodum in Euangelio cum panis ἐπιούσιος, & Supersubstantialis verti posset, & Quotidianus, alterum in Mat. 6. explicuit, alterum Euangelio Luc. c. 11. reseruauit, & ita commode vtrumque dixit.

Quarta quæstio breuiter explicatur. Promittuntur hæc quidem Israelitis suscipientibus Euangeliũ, sed in illis omnes electi intelliguntur, vt ostendimus c. 1. in illa verba: Et erit numerus filiorum Israel, quasi arena maris. Præterea quamuis illud: De manu inferni liberabo eos, de morte redimam eos, omnino ad solas decem tribus pertineret, tamen quod sequitur ad omnes electos pertinet: Ero mors tua ò mors, &c. Nã si solos fideles ex decem tribubus liberaret, reliqui autem à morte tenerẽtur, non posset recte dicere, Ero mors tua ò mors, quandoquidem non prorsus destruebatur inimica mors. Quare præclare Paulus de omnium resurrectione interpretatus est.

Consolatio abscõdita est ab oculis meis. 36
Noua hinc sentẽtia incipit, nec est prioris pars, vt in multis Hebraicis, Græcisque codicibus. Loquitur autem Propheta præsentem illius temporis conditionem intuens, & iterum se consolatur ad Christum liberatorẽ rediens. Nõ possum, inquit, consolationẽ inuenire, cũ videã homines omnes morte rapi, & ad inferos descendere. Ipse enim, scilicet

licet infernus,fratres, id est, carissimos A
quosq;diuidit,& à se inuicē separat.Sed
vt dolore maximo afficior,cum præsen
tem hominum mortalitatē, & tristissi-
mam carorum separationem intueor,
ita cum ad venturum mortis victorem
oculos conuerto,lætor, & exulto:pro-
pterea enim subijcit:Adducet vrentem
ventum, &c. Quidam hic volunt verti
debere , Pœnitudo abscondita est ab
oculis meis. Sed nos possumus ostēde-
re נחם pro consolatione sæpe accipi,
ipsi non ostendūt vbi pœnitudinem si-
gnificet.Denique Lxx. etiam verterūt:
consolatio,id est,παράκλησις. Alij pro, B
Ipse inter fratres diuidet, vertunt, Ipse
inter fratres crescet. Sed ijs responde-
mus non poni hic פרה,quod significat
crescere,vnde dictus est Ephraim dicē-
te patre eius: Crescere me fecit Deus
in terra paupertatis meæ,Gene.41.sed
פרא,cum א,quod est diuidere, vnde &
onager solitarium animal, & diuisum
ab alijs פרא vocatur.Et R. Iona expo-
suit, Erit vt onager. Denique Lxx. ita
verterunt, Diuidet.

Adducet vrentem ventum Dominus.
Hippolytus martyr in oratione de cō-
37 summatione mundi, ventum vrentem
interpretatur Antichristū,alij(vt refert C
Hier.) Diabolū interpretabantur: sed
recte ipse vtrisq; respōdet, displicere id
sibi,neq; enim Diabolus uenas mortis,
fontesq; erroris siccare potest,cum ipse
fons,& initium mortuorū sit. Sunt qui
Cyrum regem esse velint, vt Theodo-
retus, alij alios, quibus contextus ipse
verborum Prophetæ me tacente aduer
satur. Nos cum Hieronymo hic, & in
epi.ad Heliodorū,cuius initiū est:Gran
des materias, & cū Cyrillo, sine dubio
Christū esse credimus. Qui cur ventus
vrēs dicatur,ipse Propheta exposuit:Et
siccabit venas eius,& desolabit fontem D
eius. Appellat autē hunc ventū קדים,
De quo initio c.12.diximus contra re-
centiores, & Austrū hoc loco significat
qui calidissimus est, & æstate fōtes exic
cat.Hoc ex eo intelligimus, quod dici-
tur ascendere de deserto. Neque enim
per desertum terra Assyriorum signifi-
catur in scriptura, vt quidam ex He-
bræis putant, sed pars Australis: habet
enim terra promissionis ad Meridiem Desertū.
desertum Arabiæ Petrææ, & ideo deser
ti nomine terra Australis intelligi so-
let.Gen.12. Perrexitque Abraham, & Auster.
vltra progrediens ad Meridiem. *Pro 38
quo est in Heb. Versus Austrū, & Lxx.
vertunt, In desertum. In quæ verba
Hier.in Trad.Heb.ita ait.Et in præsen-
ti,& in plurimis alijs locis, pro deserto
ad Austrum scriptū est in Hebræo Hoc
igitur notare debemus,&c.Gen.13.Vi-
de à loco, in quo nunc es ad Aquilo-
nem, & Meridiem, in Hebræ. est, Ad
Aquilonem,& ad Austrum, apud Lxx.
Ad desertum.Quare Pagnin.qui c.12.
pro קדים verterat Eurum, hic verita-
te ipsa conuictus Austrum transtulit.

De deserto ascendentem. Hiero. expo-
nit,de deserto generis humani, vel ex
vtero Mariæ virginis, quiabsque semi-
ne humano edidit saluatorē, & ad hoc
adducit illud Hab. 3. Deus ab Austro
veniet, & sanctus de monte Pharam,
qui mons in solitudine, & in Meridie
situs est. Porro humanum genus meri-
to desertum dicitur, quia incultum, &
aridum, & infrugiferum fuit, donec
Christus ex eo ascendit, vt bene cum
Isaia dicamus: Ascēdet sicut virgultum
coram eo, & sicut radix de terra sitien-
ti. *Mariæ etiam sacratissimus vterus 53.
non male desertum dicitur, quod nul- 39
lius hominis pedibus calcatum est. Di-
citur etiam venire à meridie, idest à cla
ra luce,vt idem Hier.ait in Hab. cap.3.
idest, à luce inaccessibili, quam Deus
habitat. 1. Timoth. 6. atque ita plenus
venit lumine.Refert & ibidem Hieron.
Heb.cuiusdam expositionem,quæ mihi
sane non displicet Christum venisse ab
Austro,idest ex Bethlehem, quæ est in
parte Australi Iudææ, id est, ab eadem
parte à qua est desertum.Nam & Iudæa
ipsa respectu totius terræ promissionis
ad Austrum est.Vnde illud Iere.13.Ci-
uitates Austri clausę sunt.idest ciuitates
Iudææ, & Isa. 30. Onus iumentorum
Austri, idest prophetia contra tribum
Iuda, & Bethlehem adhuc magis vergit
in Austrum,quam Ierusalem.

*Et siccabit venas eius, & desolabit fon-
tem eius.* Per venas terræ occultas aqua
venit ad fontes, & flante Austro fontes

æstate siccantur. Venæ mortis, siue inferni peccata sunt, vt ait Hiero. tota enim vis, & tota necessitas mortis ex peccato orta est; Per vnum enim hominem peccatum in hunc mūdum intrauit, & per peccatum mors. Rom. 5. Vt igitur venis arefactis fontem ipsum arescere, & perire necesse est: ita cum peccata penitus tollentur, tolletur &
40 mors. Christus igitur gratiæ suæ vi quasi ventus quidam vrens tollet peccata, mortisque fontem siccabit. Sed possumus & aliter interpretari venas inferni esse peccata, fontem inferni esse mortem, nam sicut è fonte haurimus aquam, ita infernus è morte hauriebat, & capiebat animas, quas deglutiebat. Sicut enim mors nulla esset, nisi fuisset peccatum, ita animas non caperet infernus, nisi ptius per mortem à corporibus separarentur. Hoc ipsum alijs verbis Paulus dixit non minus elegantibus. Nam post illud: Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus tuus? subijcit: Stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Stimulum mortis vocat, non quem mors fecit, sed quo mors facta est, sicut lignum vitæ, non quod fecit vita, sed quo vita fieret, vt ait August. lib. 3. de peccatorum meritis. c. 11. Peccato igitur mors vtebatur vt stimulo, ac telo, quo homines ageret in interitum. Huic autem stimulo robur, & vires suggerebat lex, quæ quodammodo peccandi occasionem præbebat multa prohibēs, & peccata ostendens, nec sanans. Nitimur enim in vetitum semper, vt quidam ait, cupimusq; negata, & ideo quo magis lex prohibebat, magis occasionem præbebat optādi prohibita. *Ita docet Apost. Rom. 7.
41 Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non cōcupisces: Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem cōcupiscētiā: Sine lege enim peccatū mortuum erat, sed cū venisset mandatū, peccatum reuixit. Ita hunc locū interpretātur Aug. loco citato, Chry. & Theop. Primasius, Ansel. S. Tho. & ceteri.

Locus 1. Cor. 15

Ouidius lib. 3. Amorū elegia. 4.

Et ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis. Thesaurus interdum diuitias significat, vt omnes norunt, interdum vero receptaculum, in quo copia rei alicuis est, vt. Psal. 134. Qui producit ventos de thesauris suis. Mat. 2. Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera. Et. c. 13. Qui profert de thesauro suo noua, & vetera. Christus igitur diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis, id est, omnia vasa desiderabilia, quæ infernus in thesauris, ac receptaculis suis seruabat; hoc est animas sanctorum, quas alligato forti eripuit, & tulit ex inferis, & quasi vasa pretiosissima secum perduxit in paradisum. Plenius vero in fine sæculi spoliabit inferos, id est, omnes electorum animas liberabit, & offeret regnum Deo, & Patri.

Thesaurus

TROPOLOGIA.

42 Nobis quoque non raro accidit, vt consolatio abscondatur ab oculis nostris, cum videamus infernum, ac Diabolum diuidere inter fratres, & separare à nobis per hæreses, & schismata fratres nostros, qui fidei eiusdem communione nobiscum copulabantur. Interdum à communione eiusdem spiritus, & charitatis per peccata separantur, & à sancto proposito redeunt ad vanitates, & insanias falsas. Sed ne desperemus cuiusquam salutem, dum viuit, oremus communem parentem, qui diues est in misericordia, vt adducat ventum vrentem de deserto ascendentem, id est, Christum, qui tentationes auferat, & appetitū peccandi extinguat, & siccet omnem fontem peccatorū, & mortis, eripiatq; ex potestate Diaboli animas, quas pretioso sanguine redimere dignatus est. In nobis etiam ipsis abortæ tentationes pacē animi adimunt, & quasi serenū cœlū obscurant, piget vitæ sanctæ, tædet laborum pœnitentiæ, cōcutitur animus ariete cupiditatum, & quodammodo cogi videtur, vt cupiat, quod non cupit, incipiunt dulcia videri, quæ iamdiu erant amara, & quæ olim pro Christo contempsimus.
43 *Vertit se mens, animusque ad preces, cœlum æneum videtur: ratiocinatur secum, & confugit ad rationes, quibus in contemptum, odiumque voluptatum

tum induci solebat, nil illæ mouent: A ruminat scripturarum verba, non prosunt. Sentit se à fratribus suis diuidi, quos studium proficiendi stimulat, videt intra se diuisionem fratrum spiritus videlicet, & animæ. Quid agat? Danidē audiat. Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei, & Deus meus. Michæas etiā optime: Nunc quare mœrore contraheris? Num quid rex non est tibi, aut consiliarius tuus perijt, quia comprehendit te dolor sicut parturientis? Habes ò anima regem potentissimū, consiliarium sapientissimum Iesum, qui nomine ipso suo salutem pollicetur. Quāuis redundent in te fluctus tentationū, & aquæ salsissimæ peccatorum, adducet vrentem ventum Dominus, ascendet ad te Christus de deserto, vnde nullum salutis signum apparebat, ab Austro, & à Meridie, & te luce sua complebit, & quasi lucerna fulgoris illuminabit te. Ipse calore suo exiccabit venas inferni, id est, illecebras cupiditatum, è quibus fit fons aquæ salientis in mortem æternam, & peccata arefient, & omnia quæ in te Diabolus recondiderat, & ad perniciem tuam seruauerat, diripiet, & eductus in lucem gratiæ Dei iucundissima libertate potieris.

Psal. 41.

Mich. 4.

CAPVT XIIII.

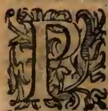

Ereat Samaria, quoniam ad amaritudinem cōcitauit Deū suum: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius discindantur. Conuertere Israel ad Dominum Deum tuū. quoniam corruisti in iniquitate tua. Tollite vobiscum verba, & conuertimi ad Dominum: & dicite ei, Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum nostrorum. Assur non saluabit nos, super equum non ascendemus: nec dicemus vltra, Dij nostri opera manuum nostrarum: quia eius qui in te est, misereberis pupilli. Sanabo contritiones eorū, diligam eos sponB tanee: quia auersus est furor meus ab eis. Ero quasi ros, & Israel germinabit sicut lilium: & erumpet radix eius vt Libani. Ibunt rami eius, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. Conuertentur sedentes in vmbra eius: viuent tritico, & germinabunt quasi vinea: memoriale eius sicut vinum Libani. Ephraim quid mihi vltra idola? ego exaudiam, & dirigam eum, ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus est. Quis sapiens, & intelliget ista? intelligens, & sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis: præuaricatores vero corruent in eis.

C

HISTORIA.

Pereat Samaria. Merito post magnificas illas promissiones, quibus caput præcedens clausit, nunc prædicit eorū in captiuitate vastitatem, ne putarent se nō esse ab Assyrijs capiendos, & omnes intelligerent non de temporali illius populi liberatione verba illa fuisse dicta, sed de æternis bonis per Christū futuris. Illud autem non est prætereundum, has, & similes in scriptura imprecationes, duobus modis accipi debere, D primo vt imperatiuus pro futuro capiatur, & verba illa non sint optantis, sed tantū futura prædicentis, vt docet Hieronymus in illud Psalm. 11. Disperdat Dominus vniuersa labia dolosa, & linguam magniloquam. Et August. in illud Psalm. 78. Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt. Beatus quoque Christi & martyr, & pontifex Anacletus, in epist. 2 quod Psal 68. scriptum est: Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorū semper incurua,

Imprecationes quomodo accipiendæ.

ua, dictum esse testatur non optantis animo, sed prædicentis mysterio. Immo vero omnes isti imperatiui, Pereat Samaria, &c. Et, In gladio pereant, &c. tam in Hebr. quam apud LXX. futura sunt, non imperatiui. Ex quo plane intelligimus esse prophetiam, & vniuersa illis tempore captiuitatis accidisse, vt adnotat Hieronymus, hoc est allisos esse paruulos ad muros, & ad saxa, & prægnantes sectas fuisse, atque disruptas.
2 *Nonnunquam vero ita capiuntur, vt vere sint imperantis, aut optantis, quomodo hic Hier. interpretatur. Imperat igitur, inquit, Propheta, &, vt verius dicã, optatiuo modo loquitur, vt Samaria, id est, decem tribus, pereat. Licet autem hoc sanctis vel virtute diuina imperare, vel etiam optare, quo peccatores resipiscant, aut eorum supplicijs alij corrigãtur, aut certe Dei iustitia, & potentia demonstretur, vt optime docet sanctus Thom. 22. q. 25. ar. 6, ad. 3. vbi breuiter adnotat his modis intelligi in scriptura imprecationes, ita enim ibi legendũ
Regul. est, non Increpationes. Quod vero verba sint futuri tẽporis in Hebræo, nihil moueamur, futura enim apud Heb. passim imperatiuo deseruiunt, vt & apud nos, Ierem. 3. Patrem vocabis me, &
1 post me ingredi non cessabis. Deute. 6. Diliges Dominum Deum tuum. Iure ergo optimo interpres noster Hieronymus vsus est imperatiuo, quo vterque sensus melius explicatur.

Ad amaritudinem. Ad iram, quæ solet tristitiam, & amaritudinem animi habere.

3 *Et feta eius scindantur.* Fetas intelligit non quæ pepererunt, sed quæ conceperunt, id est, in vtero habentes, siue prægnantes, vt verterunt LXX. & Chaldæus. Quod satis indicat Hebræa vox הריות, deducta ab הרה, quod est Concepit. Atque ita quoq; fetam apud Latinos dici, docet illud Virg.

Ecloga. 1. *Non insueta graues tentabunt pabula fetas.*

Solere autem fæuiente victoria prægnantes scindi ex scriptura didicimus. Inde Hamos 1. Eo quod dissecuerit prægnantes Galaad.

Conuertere Israel. Quasi dicat: Et si in captiuitatis miserias incideris, ne despe- A
res te aliquando fore à Deo recipiendum, si modo conuerti velis.

Quoniam corruisti in iniquitate tua. Tot mala pateris, & ita humiliatus es à Deo propter iniquitates tuas, nam ipse vellet tibi benefacere, nisi tu tot peccatis obstitisses.

Tollite vobiscum verba. Describit eleganter formam vere pœnitentis, verba 4
quæ afferre iubet sunt preces, & delictorum confessio, vt ait Hieronymus, Chaldæus: Afferte vobiscum verba cõfessionis. Quod non tam de laudibus
B Dei, quam de vera peccatorum agnitione, & confessione accipiendum est, qua maxime Deus laudatur, vt Iosue 7. videmus: Fili mi, inquit, da gloriam Domino Deo Israel, & confitere, atque indica mihi quid feceris, ne abscondas. Chrysost. in homilia, Cum presbyter esset designatus. tomo. 5. adnotat non esse dictum, Tollite armenta boum, aut similæ mensuras, sed, Tollite vobiscum verba. Quoniam maximum, inquit, & pretiosissimum sacrificium sunt verba, & laudes Dei. Probat ex Psal 68. vbi cum Dauid gratias Deo ageret pro victoria,
C ait: Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude. Et placebit Deo super vitulum nouellum cornua producentem, & vngulas. Sed ita, vt diximus intelligẽda sũt verba Chrysostomi, non enim Deum vere laudat qui iacet in peccatis, & de venia impetranda non cogitat.* Quantumuis cre- 5
dat, quantumuis Dei laudes pleno ore detonet, nisi peccata agnoscat, & confiteatur, nihil agit, non est enim specio-
sa laus in ore peccatoris. Merito sane, Eccli. 15.
nam pulcritudo ex proportione membrorum, & apta partium inter se cõpo-
D sitione oritur. Quid autem minus cõpositum? quid minus habet debitę proportionis, quàm ore Deum collaudare, eidemq; corde maledicere? Ipsa laus per se pulchra deformis redditi, ex hac partiũ animæ inæqualitate, & dissiden-
tia. Hanc Apostolus detestabatur, cum Tit. 1.
aiebat: Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, cum sint abominati, & increduli, & ad omne opus bonum reprobi. Dauid quidem ad Dei laudes iustos

Psal. 32. iustos hortatur: Exultate iusti in Domino, rectos decet collaudatio. Vera Dei
Luc. 18. laus in peccatore illa est: Deus, propi-
Luc. 15. tius esto mihi peccatori: aut Pater, peccaui in cœlum, & coram te, iã non sum dignus vocari filius tuus. Vera laus est ad sacerdotis pedes pro Christo iudicantis suppliciter prouolui, peccata singula prodere, præterita mala plangere, firmiter apud se statuere vt plangenda iterum non committat. Hoc & ex sequentibus verbis intelligitur.

6 *Et conuertimini ad Dominum.* Hieronymus: Conuertimini ad Dominum, tam verbis, quàm operibus. Pro conuertimini, in Heb. est ושובו, quod Hiero. modo interpretatur Conuerti, modo Reuerti. Hoc verbo Hebræi vtuntur quoties fugientem, aut errantem reuocant, vt per viam, qua ierat, redeat. Et nos eodem modo vtimur Latino verbo Reuertor, vt 1. Reg. 26. Reuertere fili mi Dauid: nequaquam enim vltra tibi malefaciam. Monet igitur, vt quoniam longe à Deo abierant, reuertantur. Qui longe abijt, quomodo reuerti potest, nisi eamdem viam remetiatur, qua primo abierat? Si ad Deum redire cupimus, facies ad eum vertenda est, & versus eũ per eamdem viam ambulandum. Quid est autem ambulare per eandem viam nisi peccata, per quæ à Deo recessimus, mente retractare, dolore magno & confessione, & pia satisfactione delere? Ex quo nemo est, qui non intelligat quam tum deliret Lutherus cum dicit ad iustificationem impij satis esse prioris vitæ mutationem; dolore peccatorum, aut satisfactione non esse opus. Abhorret non solum à vero sensu Scripturæ, sed etiam à communi hominum sensu, & errat in apertissima vocis significatione. Num reuertitur ille, qui in via stat, aut qui solum caput vertit? Quod si ille à quo recessisti, in eodem loco maneat, quomodo reuerti ad eũ potes, nisi errorem viæ corrigas, & iterum facias iter? Denique non sola vitæ mutatione conuerti eos iubet, sed vt verba secum tollant, imperat, & dicant.

Omnẽ aufer iniquitatẽ, & accipe bonum.
7 Quod Hieronymus ita interpretatur: Aufer ita omnem iniquitatem, vt nihil

A veteris peccati maneat, ne iterum pullulet, & renascatur. Qui dicit; Omnem aufer iniquitatem, iniquũ se esse agnoscit, & iniquitates suas ita confitetur, vt ei placere intelligit, qui ablaturus est iniquitatem. Si autẽ vere, & ex animo dicenda hæc verba sunt (non enim inanem vocum sonum quærit Deus) quis potest ei dicere. Omnem aufer iniquitatem, nisi qui dolet se fecisse iniquitatem, & quasi onere magno se grauari sentit? Quis potest dicere, Omnẽ aufer iniquitatem, nisi qui iustus fieri cupit, & iniquitatem execratur, & non
B vult in posterum esse iniquus? Quid est autem, Accipe bonum, nisi vbi me iustum feceris, bonis, & tibi gratis actionibus iniuriam tibi illatam compensabo, & bene, atque ex lege tua viuam? Si abstuleris iniquitatem omnem, continuo accipies bona mea; id est, continuo tibi offeram, & dabo. Hieronymus: Nisi enim tuleris mala nostra, bonum, quod offeramus, habere non possumus. Pœnitentiam veram afferre iubet eum qui emundandus sit, non ergo satis est credere, & confidere se mundandum esse per Christum, vt mentiebatur Lu-
C therus, nec sola fide iustificamur. Quis istis scripturarum enarratoribus credat, nisi demens sit, qui in rebus tam apertis, obuijsque labuntur?

Et reddemus vitulos labiorum nostrorum. Hieronymus: Vituli autem labiorum laudes in Deum sunt, & gratiarũ actio. sacrificiũ enim Deo spiritus contribulatus. Igitur illo iam tempore carnalibus victimis reprobatis placabilis Deo hostia est pura cõfessio, &c. Quod ait Hieronymus, carnalibus victimis reprobatis, ita est intelligendũ, vt in longa quæstione explicauimus cap. 6: Ita
D etiam Ruffinus. Eodem modo accepit vitulos labiorum Greg. in cap. 1. lib. 1. Regum, fere in fine: nam vitulos, qui sæpe sacrificari solent, pro sacrificijs accipiunt ij, quos dixi, atque ita de sacrificijs laudis, & confessionis, & gratiarum actionis Prophetam loqui consentiunt. S. Thomas etiam 22. q. 83. art. 12. docet orationi, quatenus satisfactoria est, maxime cõuenire, vt sit vocalis, ideo hic dictũ esse. Et reddem⁹ vitulos labio-

rum nostrorum, de satisfactione enim agitur. Confirmat hoc LXX. interpretatio: Et reddemus fructum labiorum nostrorum. Cyrillus. Promittite gratiarum actiones, & confessionem, hi enim sunt fructus labiorum. Ad hanc LXX. translationem videtur allusisse Paulus Hebr. 13. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius. Denique Burgensis in additione. 1. refert, & probat glossam quandam Hebraicã huiusmodi: Reddemus confessionem labiorum nostrorum loco vitulorum, Chaldęus: Et sint eloquia labiorum nostrorum penes te accepta, tanquam boues in beneplacitum super altari tuo.

9 * Miseri Iudæi cũ iam sint sine rege, sine templo, sine theraphim, nec possint vitulos immolare iuxta legem, legunt in suis synagogis verba Moysis, & ritus sacrificiorum, & tantum vitulos labijs immolant, & de hoc suo statu putant Hoseam dixisse, Reddemus vitulos labiorum, atque ita rem se Deo gratam facere arbitrantur. Audiui Romæ Sedem Apostolicam tenente Gregorio XIII. Iudæum eruditissimum iam Christianum publice contra Iudæos disputantem, & eos reprehendentem, quod verbis Prophetæ frustra abuterentur. Aiebat hunc esse Prophetæ sensum: Reddemus tibi vitulos, quos cum essemus in angore, atque in calamitatibus vouimus. Quæ expositio valde etiam probabilis est, & scripturæ locutioni consentanea. Vt Psal. 20. Et voluntate labiorum eius non fraudasti eum, id est, voluntate, quam labijs, hoc est verbis, expressit. Iob. 23. A mandatis labiorum eius non recessi. Ita ergo vitulos labiorum, id est, quos labijs expressimus, quos vouimus.

Assur non saluabit nos. Hieronymus: Nequaquam vltra in Assyrijs spem habebimus. Videmus eos per Prophetam reprehendi non semel, quod non ad Dei, sed ad Assyriorum auxilia confugerent.

10 *Super equos non ascendemus.* Hieronymus exponit: Non habebimus spem in equis Ægyptiorum, quia fallax equus ad salutem, vt est in Psal. 32. Chaldæus: Nec in equorũ ascensoribus confidentiam reponemus. Quæ expositio confirmatur ex Isaiæ 31. Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis. Ac si dicat: Non iam accersemus auxilia Ægyptiorum, vt ante facere solebamus, quasi tu nobis opem ferre non posses. Ita etiam Cyrillus. Possumus etiam simpliciter intelligere, Non confidemus armis nostris, & equis, vt exposuerunt Theodoretus, & Rupertus. Hieronymus in illud Psalm. 75. Dormitauerunt qui ascenderunt equos: affirmat præceptum esse in lege, vt Hebræi equos non haberent, alluditque, vt opinor, ad illud, quod de rege dicitur Deuteron. 17. Cumq; fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, &c. Ad quod videtur allusisse Isaias cap. 2. cum ait: Et repleta est terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius. Hieronymus ibi: Non enim dignum est numero, quod contra Dei imperium possidetur. Vnde & in psalmis dicitur: Fallax equus ad salutem, &c. & mox: Potest autem vtrumque intelligi, quod & populus Iudæorum contra præceptum Domini sibi equos, & quadrigas multiplicauerit: & terra Iudææ victorum equis, & curribus sit plena. Ibidem Glossa: Et hoc contra Dominum, qui multiplicari prohibuit currus, & equos. Basilius in eadem verba testatur se vbique in scriptura obseruasse sanctos vitasse usum equorum, & numerositatem equorum à Deo prohibitam esse, vt Iudæi toti penderent à suo præsidio, & succursu, spemque nõ reponerent in suo militari apparatu. Legem etiam profert huiusmodi: Ne quando multiplicaueris tibi equum. Eadem est fere in eumdem locum Procopij sententia. At Iudæi contra præceptum Domini multiplicabant sibi equos, illisque, & quadrigis vtebantur in bello imitantes Ægyptios, quod iam se minime facturos pollicentur.

Iudæi equis vti non poterant.

Nec dicemus vltra, Dij nostri. Nulla deinceps idola colemus, nullam in eorum auxilio fiduciam collocabimus. Ita facit animus Dei gratia illustratus, nam & idola abijcit, & nec viribus suis confidit,

fidit, nec in homine spem suam repo-
Psal.19. nit, sed in Deo, dicens: Hi in curribus, & hi in equis, non autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus. Ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus & erecti sumus.

11 *Quia eius qui in te est misereberis pupil li.* Hebraea ita habent: Quia in te misericordiam consequetur pupillus, & sensus idem est, id est, tu misereberis pupilli, hoc est, Populi tui Israel, qui filius tuus erat, (iuxta illud Exod. 4. Filius meus primogenitus Israel) & iam te patrem amiserat per peccatum, vt interpretantur Hieronymus, & Cyrillus. Vel, videbatur esse pupillus, id est, patre orbatus, cum varijs calamitatibus angeretur, nec tu eum liberares. Ita Thren. vltimo dictum est: Pupilli facti sumus absque patre, matres nostrae quasi viduae. Sed illud, quod est in Heb. In te, dupliciter possumus interpretari. In te, id est, Apud te misericordiam consequetur, sicut Psal. 129. Quoniam apud Dominum misericordia. Vel, vt Hieronymus, Eius qui in te est, pupilli misereberis, & est In te, id est, qui tuae derelictus est curae, iuxta illud Psalm. 9. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Ita videtur dictum. 1. Pet. 5. Pascite qui in vobis est gregem, id est, qui curae vestrae commissus est. Eodem sensu verterunt LXX. iuxta quaedam exemplaria, ὃς ἐν σοὶ, ἐλεεῖς ὀρφανὸν, id est, qui in te misereris pupilli. Sed emendatiora, & Hieronymus, & Cyrillus ita legunt, ὃς ἐν σοὶ ἐλεηθήσεται ὀρφανὸς, id est, Qui in te, miserebitur orphani.

12 *Sanabo contritiones eorum.* Hactenus verba posuit Propheta, quae Deus afferri volebat à redituris ad se. Nunc quasi responsionem Domini subijcit, ac si diceret: Quando Israel conuerti ad me voluerit ex toto corde, & secum tulerit haec verba, quae dixi, tunc ego audiā eum, & sanabo contritiones eius. Hoc autem factum est Christo in terris tam per se, quàm per apostolos suos docente, cum multi ex Israel conuersi sunt, sed fiet in fine seculi plenius, vt ca. 2. & 3 diximus, cum omnis Israel saluus fiet, & conuertetur ad Dominum Deum suum, & quaeret Dauid regem suum. De

A tempore Christi interpretantur Hieronymus, & Cyrillus, & Rupertus, & quicunque recte sentiunt, maiora enim sunt haec, quàm vt libertati ex captiuitate corporea cōuenire possint, de qua videtur intellexisse Ruffinus. Ceterum pro Contritiones, multi vertunt, Auersionem eorū, est enim in Heb. משובתם, quod auersionem significat. At auersio non sanatur, sed vulnus, quod in anima relinquitur ex auersione. Itaque more scripturae frequentissimo auersio ponitur pro vulnere, quod ex auersione sequitur.
B Vnde Iere. 3. vbi habemus: Conuertimini filij reuertentes, & sanabo auersiones vestras, in Hebr. eadem vox est, pro qua LXX. posuerunt συντρίμματα ὑμῶν, id est, contritiones vestras. Contritio autem confractionem, & vulnera significat ex confractione manantia. Isa. 61. Vt mederer contritis corde. Vbi Symmachus, & Theodotion verterunt, ad alliganda vulnera peccatorum. Cōtritio.

13 *Diligam eos spontanee.* Vltro eos amabo, & eis benefaciam. Propensum, & beneuolum animum habebo in eos.

Ero quasi ros Israeli. Ros in terra pro-
C missionis (quoniam à mense Maio ad Octobrem vsque pluuia non est) efficit vt frumentum, & cetera germina non aestuent, & pereant nimio calore, refrigeratque ea, & auget, & ad iustum incrementum perducit. Ita Deus gratia sua aestum concupiscentiae refrigerat, & siccitatem pectoris nostri irrigans facit, vt germinemus, & bonorum operū fecunditate gaudeamus.

Germinabit sicut lilium. Lilij & odor, & color gratissimus est, & pulcherrimus, vt merito dictum sit Cant. 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter
D filias. Et Matth 6 Considerate lilia agri quomodo crescunt, neque laborant, neque nent. Amen dico vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut vnum ex istis. Talis est anima, quae à peccatorum sordibus expiata, gratia Dei germinat, & floret, & suauissime fragrat. Cuius pulchritudini nullae in rebus creatis comparari potest, quae omnis gloria, & ornatus, omnes diuitiae Salomonis minores sunt. Hęc Christum imitatur, qui ait Cant. 2. Ego flos

campi,

14 campi,& lilium conuallium. * Veteres Hebræi ita hunc locum exponebant. Quando ero vos Israeli? Cum germinabit sicut lilium. Quemadmodum enim cor huius lilij, (id est, radix, quæ cordis habet similitudinem) germinat, vel floret, & nihilominus sursum est: ita quoque vos agite pœnitentiam, & cor vestrum sit rectum, & versum sursum, sicut cor lilij. Ita refert latius Galatinus lib. 3. contra Iudæos, cap. 17. & lib. 9. cap. 11.

Erumpet radix eius. id est, Terram findet, & profunde intrabit. In Hebr. est: Et percutere faciet radices suas, id est, rumpere terram. LXX. Et iaciet radices suas. Hieronymus: Cumq; creuerimus in Domino, mittemus radices nostras sicut arbores Libani; quæ quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, vt nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant, &c. Est autem Libanus altissimus Phœnices mons terminans à Septemtrione terrã promissionis, in quo erant cedri, & arbores maximæ, atque annosæ, quę altissimas egerant radices. Libanus.

15 * Docet aptissima similitudine quanta futura esset martyrum, & aliorum sanctorum aduersus incursiones tentationum constantia, quę nullis ictibus deijci, aut prosterni posset, de quibus & Paulus ait: In charitate radicati, & fundati. Similitudinem præclare Virgilius expressit his verbis, quibus & Hiero. ex parte vsus est. Eph. 3.

4. Æneid. *Ac veluti annosam valido cum robore quercum*
Alpini Boreæ, nũc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & alte
Consternũt terram concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Aetherias, tantũ radice in Tartara tẽdit.

Et vt sciamus talem esse debere boni, fortisque viri mentem, addit.

Haud secus assiduis hinc, atque hinc vocibus heros
Tũditur, & magno persentit pectore curas,
Mens immota manet, lacrymæ voluuntur inanes.

16 *Ibunt rami eius.* Ibunt dictum est pro Crescent, vt Ionæ 1. Mare ibat, & intu- A mescebat. Ita dixisse videtur Virg. in ijs, quæ nunc referebamus, It stridor, id est, crescit. Habebit magnos, & pulchros ramos, & fiet ingens arbor.

Et erit quasi oliua gloria eius. Gloria in vnaquaque re dicitur quod eam magnificat, & claram, ac venerabilem reddit. Sicut bonitas, & misericordia in Deo, ita Pau. Rom. 3. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Splendor etiam seu quippiam aliud simile apparens cum Deus videtur, dicitur gloria eadem ratione. Exo. 40. Postquam omnia perfecta sunt, operuit nubes taber- B naculum testimonij, & gloria Domini impleuit illud. Nec potuit Moyses ingredi tectum fœderis nube operiente omnia, & maiestate Domini coruscante. 3. Reg. 8. Et non poterant sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam: impleuerat enim gloria Domini domum Domini. Hinc diuitiæ in homine vocantur gloria, vt Matth. 6. Nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut vnum ex istis. Similiter in arbore magnitudo, & pulchritudo dicitur gloria. Sensus ergo est, spirituales eius diuitiæ erunt sicut oliua quædam C speciosa in campis, ingens, & fructifera. * Oliuæ similes dicuntur sancti propter vbertatem, & præstantiam fructus. Oleum enim charitatem, & misericordiam significat, quæ in sanctis maxime elucent; & tumentibus vulneribus adhibetur, & in medicamentis valde laudatur, & lucem præbet in lucernis, talia enim sunt opera iustorum. Psal. 51. Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei. Gloria. 17

Et odor eius vt Libani. Adnotat Hieronymus apud Hebræos, & apud Græcos Libanum & pro monte accipi, & D pro thure. Vtroque ergo modo possumus intelligere, nam Libanus plenus erat cedris odoratis arboribus, vnde & Virg. cecinit. Libanus.

Vrit odoratam nocturna in lumina cedrũ: 7. Æneid.

Et herbas, atque arbores alias odoriferas habebat. Quod in sanctis Hieronymus refert ad illud 2. Cor. 2. Deo autem gratias, quia semper triũphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Quia

Christi

Christi bonus odor sumus Deo in ijs, A
Locus. qui salui fiunt, &c. Ac si dicat: Christus
2.Cor. 2. vnguentum quoddam suauissimum est,
Cant. 1. quia oleum effusum nomen tuum: at
absconditum est nunc hoc vnguẽtum,
quoniam ascendit in cœlum, sed odore
suo se prodit, & ex eo intelligitur vt-
cunque quale sit vnguentum. Nos su-
mus hic odor Christi, qui verbis, & fa-
18 ctis cũ hominibus patefacimus. * Quod
si meminerimus incorruptibilem esse
cedri materiam, discemus inde odorem
sanctorum non solum esse suauem, sed
etiam referre, & sapere quamdam im-
mortalitatem, hoc est, facile indicare B
eos viros & Deo immortali similes es-
se, & vera apud eum immortalitate fo-
re donandos. Quid? odor thuris, quod
in sacrificijs Deo offertur, & in obla-
tione Magorũ diuinitatis signum fuit,
nonne hæc ipsa aperte significat? Si-
ne dubio diuinitatem quamdam non
obscure indicat in externis actionibus
sanctorum, vt in locutione, in aspectu,
in incessu, quibus Dei immortalis serui
esse & æterna tantum appetere, & æter-
ni fore noscuntur: omnia enim in illis
olent quasi diuinitatem. Quare elegan-
ter dictum est sponsæ; Odor vestimen- C
torum tuorum (quibus extrinsecus te-
geris, & aspiceris) sicut odor thuris.
Prius dixerat: Et odor vnguentorum
tuorum super omnia aromata, sed quia
aromata bona opera sunt, quæ aliquan
do reprobi faciunt, vt ibi ait Gregor.
quasi parum dixerit rebus humanis as-
similans, ad diuinitatem cito transit di-
Cant, 4. cens: Odor vestimentorum tuorum,
sicut odor thuris. Ex vnguentis enim,
id est, ex internis virtutibus, odor dif-
funditur in vestimenta, id est, in exter-
na omnia.
19 *Conuertentur sedentes in vmbra eius.*
Figura est, quam Hysteron proteron D
Græco nomine appellant, cum prius
ponitur quod posterius est, vt
Virgil. *Et torrere parant flãmis & frangere saxo.*
1. Æneid. Dictum, est enim pro eo quod est,
Conuertentur, & sedebunt, sicut &
LXX. verterunt, similiter & Chaldæus.
Hieronymus: Cum autem conuersi fue-
rint ad Dominum, accipient conuer-
sionis suæ præmium, vt sedeant in vm-
iluq

bra eius, & dicant: Sub vmbra illius, quẽ Cant. 2.
desideraueram sedi. In vmbra, id est, sub
eius protectione, & tutela, vt ex Thren.
4. iuncta expositione Hieronymi intel-
ligimus: In vmbra tua viuemus in gen-
tibus. Ne autem quæramus in cuius
vmbra, Chaldæus vertit in hunc mo-
dum: Congregabuntur de medio ca-
ptiuitatis suæ, habitabunt in vmbra
Christi sui. Cyrillus: Sedere autem
firmitatem, & constantiam conuerso-
rum significat.
Viuent tritico. Hieronymus: Qui
prius mortui fuerant viuent, & viuent
tritico, id est, rerum omnium abundan-
tia. Ego omnino hoc intelligo de cor-
pore Domini nostri Iesu Christi, quod
est panis viuus, & vitalis, ex quo qui
manducauerit, viuet in æternum. Pa- Ioan. 6.
tres, inquit, vestri manducauerunt man
na, & mortui sunt. Qui manducat hunc
panem, viuet in æternum. LXX. Con-
firmabuntur tritico. Quorsum enim
inter tanta, tamque spiritualia bona tri
ticum corporale promittatur?
Et germinabunt quasi vinea. Late ex- 20
tendent propagines suas, & fructum
vberrimum ferent. Hic locus optime
intelligitur ex illo Ioan. 15. Ego sum vi
tis, & vos palmites. Qui manet in me,
& ego in eo, hic fert fructum mul-
tum, &c.
Memoriale eius sicut vinum Libani.
Memoria, & mentio huius populi vbi-
cunque inciderit, gratissima erit omni-
bus, & suauissimi odoris, vt vinum Li-
bani. Simile est illud Eccl. 49. Memoria
Iosiæ in compositione odoris facta o-
pus pigmentarij. In omni ore quasi
mel indulcabitur eius memoria. Vinũ
autem Libani (inquit Hieronymus) pos
sumus appellare mistum, & conditum
thymiamate, vt odorem suauissimũ ha-
beat. Vel vinum Libani, quod Domino
libatur in templo, de quo in Zacharia
sub Libani vocabulo legimus: Aperi
Libane portas tuas. Prior expositio pla Zach. 11.
cuit Cyrillo, posterior Chaldæo, qui
vertit: Super vino veteri, quod libatur
in domo sanctuarij. Sed simpliciter in-
telligere possumus cum Lyrano, & alijs
vinum, quod in Libano monte fie-
bat, quod præstantissimum esse testan-
tur

tur qui loca terræ sanctæ adierunt, & de illis scripsere.

21 *Ephraim quid mihi vltra idola?* scilicet, dicet. Quod bene expressit Chaldæus: Dicent domus Israel, quid ad nos vltra seruire idolis? scilicet, attinet. Dicat aliquis. Quomodo quæ in hoc capite dicuntur ad tempus Christi pertinent, cum nulla tunc idola coluerint Iudæi? Duæ tribus postquam Babylone redierunt, nulla coluerunt idola; at decem, quæ manserunt inter gentes, didicerunt opera eorũ, & seruierunt sculptilibus eorum, donec fidem prædicantibus apostolis acceperunt. De illis autem loquitur Propheta; quas, vt solitus est, vocat Ephraim.

Ego exaudiam, & dirigam eum. Iam non ad idola clamabũt, sed ad me, ideo cari mihi erunt, & concedam eis, quæ petierint. Ego dirigam eos, curabo, vt recta via incedant, nec hostis antiqui tentationibus seducātur. Hoc est quod
Psal. 36. ait Dauid: Apud Dominum gressus hominis dirigentur, & viam eius volet. Quidam vertunt: Respiciam eum, sed ideo respicit, vt dirigat. Ita Psalm. 33. Oculi Domini super iustos, scilicet, vt recta via deducantur, vt non offendant ad lapidem pedem suum.

22 *Ego vt abietem virentem*. scilicet, ipsum efficiam, vt cum Hieronymo exponit Lyranus: Chaldæus: Efficiam illum sicut abietem pulchram. Semper viret abies, & latissime ramos expandit. Hoc est, virebit gratia mea, ne tentationum æstu arescat, & late se per bona opera expandet. LXX. verterunt, Ego vt iuniperus condensa, siue cooperiens, quam Cyrillus dicit arborem esse densam, atque frondosam, adeo vt neque solis radios admittat, neque imbribus pateat quamuis magnis, & vehementibus. Significat ergo (inquit) fore eos sub vmbra, & protectione Dei tutos ab insidijs omnibus, & violentia. Et quidem verba Hebraica, cum sint indeclinabilia, recte hunc sensum admittunt. Sed quoniam (vt Virgilius quoque
Eclog. 10 testatus est) *Iuniperi grauis vmbra*, præstat vt de odore iuniperi intelligamus, qui optimus est, & reptilia fugat, vt sit sensus: Præbebo illis ad me accedentibus odoris suauitatem, qua ad me eos traham, & serpentes, hoc est dæmones, fugabo, ne eis noceant. Nam quod ad nomen arboris attinet, ברוש non tantum abietem significat, sed etiam cupressum, & iuniperum, & similes arbores.

Ex me fructus tuus inuentus est. Non eris arbor virens tantum, ac fructum nullum ferens, inuenietur in te fructus copiosus per gratiam meam, non enim poteris ex te ferre, quia sine me nihil potestis facere. Ioan. 15.

23 *Quis sapiens, & intelliget ista?* Quis erit ita sapiens, vt hæc quæ dico intelligat, & tantorum bonorum particeps effici velit Euangelio Christi credendo? Sapientem, & intelligentem, & prudētem pro eodem accipit, & more scripturæ geminat eandem sententiam ad maiorem asseuerationem, vt doceat cælesti sapientia opus esse ad hæc intelligenda, nec satis esse humanam. Loquitur enim de ea mysteriorum Christi & bonorum per eum afferendorum cognitione, & intelligentia, quæ cum amore, & opere coniuncta est, vt initio capit. 4. latius exposuimus. Ita Dauid, qui super senes intellexerat, ibidē vbi hoc de se prædicat, ait: Benedictus es Domine, doce me iustificationes tuas. Num Psal. 118. legem ignorabat? Sed doce me (inquit August.) iustificationes tuas quomodo sciunt, qui faciunt.

24 *Quia rectæ viæ Domini &c.* Cũ dixit, Quis sapiens, &c. Docet paucos esse futuros, qui intelligant, vt enim adnotauit Hiero. in Ecclesiastæ caput tertium prope finem: Quis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur. Quis. Hoc euentus ipse docuit, paucissimi. n. ex Iudæis crediderunt si cum infideliũ multitudine conferantur, vt merito dicant apostoli Isa. 53. Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Nunc autem ait, *Quia rectæ viæ Domini*. Ac si diceret: Etiam si pauci sint, qui intelligant, id est, qui credant in Christum, Deus tamen iuste omnia fecit, & recta sunt quæ docuit, vereque ad æternam vitam deducunt credentes, & facientes: & quicunque iusti sunt, vt apostoli, & discipuli

puli Christi, per has vias ambulabunt, & eas vt iustas amplectentur. *Præuaricatores vero* superbi, & increduli, vt Pharisæi, & scribæ *corruent in eis*, id est, Erit eis occasio ruinæ propter eorum incredulitatem, quod alijs fuit vita. Hoc est quod apertioribus verbis dixit Christus
25 Matth. 11. * Cui similem æstimabo generationem istam? similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt: Cecinimus vobis, & non saltastis, lamentauimus, & non plãxistis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens, & dicunt: Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia à filijs suis. (Locus Matth. 11.) Quasi dicat: Quamuis superbi, & impij me agnoscere nolint, tamen sapientia Dei, quam doceo, & quæ homines ad vitam perducit æternam, iusta, & acceptabilis indicatur ab electis, qui sunt filij sapientiæ, id est, electi à Deo, vt eam suscipiant, & ea regantur, ducanturque ad vitam. Ideo etiam Simeon dixit Luc. 2. Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum. Et Petrus ait prioris epistolæ cap. 2. Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali.

26 Et nos precemur nobis cœlestem hanc sapientiam, vt simus vere sapientes, & intelligentes, nec frustra tot bona acceperimus, quæ Christus humano generi attulit. Adhæreamus illi fide, sed ea fide, quæ per charitatem operatur, quæramus bonum, quæramus iustum, quæramus Dominum, dum inueniri potest, inuocemus eum, dum prope

A est. Quæ nos videmus, quibus nos fruimur ardentissimis votis cupierunt videre veteres patres, & non viderũt. Quare & nobis dictum est: Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ, & reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt. (Luc. 10.) Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed à longe eas salutantes. (Heb. 11.) Qui autem ex futuris aliquid præuidere poterant, exultabant gaudio inenarrabili. Abraam pater vester exultauit, vt videret diem meum, vidit, & gauisus est. (Ioan. 8.)
B Quidquid etiam Dominus fecerit vel erga nos, vel erga alios, iustũ putemus, quia viæ Domini rectæ, & iniustum esse non potest quod placuit iusto. Iustus Dominus in omnibus vijs suis, & sanctus in omnibus operibus suis. (Psal. 114.) Quidquid docet, quidquid credere iubet, sine discussione credamus, & firmissime cõplectamur, quia falsum esse nullo modo potest quod docuit veritas. Ambulemus in vijs eius, quia rectæ sunt, iusti enim ambulant in eis, præuaricatores vero corruent in eis. Ita corruerunt
C hæretici deprauantes scripturas in suã perditionem, & sequentes, ac docentes visiones capitis sui, non visiones Domini, non quod spiritus veritatis docuit apostolos, quod illi docuerunt Ecclesiam, quod eadem Ecclesia catholica, & apostolica docet columna, & firmamẽtum veritatis. Cui pro Christo præsidet hodie beatissimus pontifex Sixtus V. quem illi diu seruet incolumen eiusdẽ Ecclesiæ sponsus Iesus Christus Dominus noster, cui cũ Patre, & Spiritu sancto honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

DOCTO-

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV in Ioelem prophetam Commentarij.

PROOEMIVM, DE SANCTIS PATRIBVS imitandis in mysticorum sensuum tractatione.

Vm in extremi Hoseę capitis explanatione versarer, cogitare me cum cœpi non paucos fore, quibus ieiuni, & aridi nostri commentarij viderentur, quòd in moralium rerum, locorumque communium tractatione diutius non immorarer. Animaduerti enim paucissimos esse, qui serio scripturis studeant, & exactam earum intelligentiam quærant, malunt esse doctores populi, & nitore suauium verborum aures mulcere vulgi, turbam auditorum tenere, oratores videri. Itaque eos libros plurimi faciunt, qui speciosa, & populari concioni iucunda afferunt, quos vero vident de difficilibus quæstionibus agere, in reconditis sensibus eruendis laborare, ne aspiciunt quidem. Sed ij quanto in errore versentur, norunt eruditi, qui eos multa de prophetis, & de apostolis iactantes, & in alienos sensus deprauantes, & multa dicentes, quæ ignorare turpissimum sit, sine stomacho audire non possunt. Interdum & ipsi qui dicunt, vel sentiunt se non intelligere, nec quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, vel cachinnos, & reprehensiones audiunt eruditorum. Mihi quidem (quod Hieronymum, & Augustinum, & ceteros patres fecisse video) propositum est in hoc opere abstrusa prophetarum arcana scrutari, & profundos sensus, quantum potero, diligenter, pleneque explanare, eorundem vtiliores allegorias, & morales sensus non prætermittere.

A Quod si Deo donante præstare potuero, næ ego & veram scripturarum intelligentiam quærentibus, & sobrijs, eruditisque concionatoribus futuris multum me opis attulisse existimabo. Ne ergo quærant in hoc libro, quos iam vulgato nomine conceptus vocant, ex verbis singulis sparsim extractos, & secum mutuo non cohærentes, nec vllam verborum propheticorum connexionem, consequentiamque seruantes, prout se se scribentibus offerunt, & populi auribus plausibiles fore existimatur. Etenim B hoc scribendi genus nouum planę, & patribus nostris inusitatum fuisse arbitror, qui vel historicum sensum persequuntur, vel si ille apertior sit, modo ad Allegoricũ, ad Moralem modo excurrunt; sed ita vt locos cõmunes conficere negligant, ea dicant, quæ illo historiæ velo contecta, siue de Christi mysterijs, siue de morum cõformatione Spiritum sanctum reliquisse iudicant, seruata tamen rerum omnium inter se & similitudine, & connexione. Hoc Origenem in homilijs in vetus testamẽtum, C Hieronymum in commẽtarijs prophetarum, Ambrosiũ in omnibus, quæ scripsit, Gregoriũ in pulcherrimis illis moralis expositionis, hoc ceteros patres, scripturæque tractatores fecisse plane animaduertimus. Horũ ego, sicut & fidem, & opera, vno Origine excepto, ita etiam scribendi rationem imitari exopto, quia non video quos potius sequi debeam, quàm quos Spiritus sanctus posuit in Ecclesia pastores, & doctores. Feci hoc plene in septem capitibus

capitibus Hoseæ prioribus, triplicemque expositionem Historicam, Allegoricam, Moralem, vt potui, elaboraui seruato in singulis rerum, verborumque contextu. Verum, quoniam opus erat immensi laboris, & verebar cum ne meum illud studium plenum difficultatis, & negotij connectendi, & continuandi omnia in singulis expositionibus, molestum, nimiumque lectoribus videretur; tum ne operis editionem, quam multi quotidianis prope conuitijs efflagitabant, multum moraretur: prudentium amicorum consilijs acquieui, & Allegoricam explanationem non ad omnes locos, sed ad illustriores, Moralem ad omnes fere adhibui. Nam & Hieronymus, qui primas in hoc studij genere obtinet, parcior etiam in mysticis sensibus fuit, in Commentarijs prophetarum, & Gregorius, qui cœperat Historiam Iob simul cũ Morali sensu explanare, paulo post, eisdem fortasse quibus nos rationibus adductus, totum se ad Moralem expositionem conuertit, Historicam reliquit. Sed iam inuocato beati Ioelis auxilio, vt Spiritus sancti gratiam mihi ad interpretandum profunda sua mysteria impetret, quo ipse afflante, & dictante cõscripsit, ad institutũ redeamus.

ARGVMENTVM PROPHETAE.

CAP. I.

Prædicit duabus tribubus aduentum exercitus Chaldæorum omnia miserabiliter vastaturi, & famem, atque sterilitatem inducturi.

CAPVT II.

Describit vim, atque impetum Chaldæorum in Iudæos irruentium, eosque ad pœnitentiam hortatur, & post pœnitentiam benignitatem Dei promittit, & vbertatem spiritualium bonorũ per Christum afferendam, ac denique ipsam Spiritus sancti effusionem, qui in die Pentecostes datus est apostolis.

CAPVT III.

Totum est de extremi iudicij die, de supplicio eorum, qui sanctos persecuti sunt, deque eorumdem sanctorum nunquam interitura beatitudine.

A

CAPVT I.

Erbũ Domini, quod factum est ad Ioel filium Phathuel. Audite hæc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum. Super hoc filijs vestris narrate, & filij vestri filijs suis, & filij eorum generationi alteræ. B *Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo. Expergiscimini ebrij, & flete, & vlulate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam perijt ab ore vestro. Gens enim ascendit super terram meam, fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis: & morales eius, vt catuli leonis.* C *Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam decorticauit: nudans spoliauit eam, et proiecit, albi facti sunt rami eius. Plãge quasi virgo accincta sacco super virũ pubertatis suæ. Perijt sacrificium & libatio de domo Domini: luxerunt sacerdotes ministri Domini. Depopulata est regio, luxit humus: quoniam deuastatum est triticum, cõfusum est vinum, elanguit oleum.* D *Confusi sunt agricolæ, vlulauerunt vinitores, super frumento, & hordeo: quia perijt messis agri: Vinea confusa est, & ficus elanguit: malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia cõfusum est gaudium à filijs hominũ. Accingite vos, & plangite sacerdotes, vlulate ministri altaris: ingredi-*

gredimini, cubate in sacro ministri Dei mei: quoniam interijt de domo Dei vestri sacrificiũ & libatio. San-
Infra. 2. *ctificate ieiunium, vocate cœtũ, congregate senes, omnes habitatores terræ in domũ Domini Dei vestri: et clamate ad Dominum, A, a, a diei: quia prope est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet. Nunquid non coram oculis vestris alimenta perierũt de domo Dei nostri lætitia, & exultatio? Computruerunt iumẽta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatæ sunt apothecæ: quoniã confusum est triticum. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non est pascua eis, sed & greges pecorum disperierũt. Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis. Sed & bestiæ agri quasi area sitiens imbrẽ, suspexerunt ad te: quoniam exiccati sunt fontes aquarum, & ignis deuorauit speciosa deserti.*

HISTORIA.

1 *Verbum Domini*. Multa essent & in huius prophetæ, & in ceterorum initijs adnotãda, nisi iam semel essent in præludijs expedita, & explicata, quis sit Propheta, quo tempore praphetauerit, contra quos, & huiusmodi alia. Hoc dicamus, quod Dei misericordiam valde commendat. Quamuis multis annis captiuitas decem tribuum præcesserit captiuitatem Ierusalem: tamen eo ipso tempore, quo decem tribus commonebat vt per pœnitentiã imminentia mala vitarent, etiam duabus tribubus captiuitatem suam prædicebat, vt & ipsi resipiscerent, & cum fratres suos abduci ad Assyrios viderent, nec superbia extollerentur, quasi illis pietate præstarent, nec de dilatandis imperij sui finibus cogitarent, sed ad Deum redirent, & magis vindictã timerent, quàm

A sumptam iam esse de propinquis suis animaduerterent. Videmus hoc sæpe in Isaia, & in Hosea, qui eodem tempore floruit. Atque hoc sensu dictum esse illud cap. 5. exposuimus: Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlulate in Bethauen post tergum tuum Beniamin. Et ne parum videretur per eosdem prophetas vtrosque admonere; quo tempore Hoseas decem tribus futuræ captiuitatis prædictione terrebat, eodem Ioelem misit ad duas, qui grauissimam Babylonicæ captiuitatis calamitatem grauissimis quoque verbis vaticinaretur. Nec vero nos mo-
B ueat quod Hebræi quidam, quos Lyranus sequitur, vaticinari eum putant contra Israel: quum ex verbis huius cap. res possit tota cognosci. Perijt, inquit, sacrificium, & libatio de domo Domini, quod manifeste pertinet ad Ierusalem. Nec putemus secum pugnare Hieronymum, vt arbitratus est Lyranus, quod hic dicat ad duas tribus esse prophetiam; in epistola vero ad Paulinum scribat: Ioel filius Phatuel describit terram duodecim tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante
C consumptã: recte enim respondet Paulus Burgensis in additione prima, nihil obstare, vt qui contra Iudam prophetat, aliquid obiter dicat contra Israel, sicut & Hoseas prophetat cõtra Israel, sed interdum etiam loquitur contra Iudam. Vera tamen responsio est, Hieronymum id dicere iuxta probabilem Hebræorum opinionem, qui (vt ipse paulo post refert) in eruca, locusta, brucho, rubigine quatuor imperia intelligebãt, quę vniuersam Hebręorum regionem, ipsosque Hebræos perdiderunt. De quibus nos agemus num. 10. & 11. 2

D *Audite hæc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ*. Hieronymus subtiliter singula verba pensitat, quòd Propheta sicut duobus hominum generibus nunc loquitur, ita duobus verbis diuersis inter se vtatur. Senibus dicit, Audite hæc; habitatoribus vero terræ: Auribus percipite oẽs: Auditus enim (inquit) in Scripturis sanctis non est ille, qui in auribus resonat, sed qui corde percipitur, iuxta illud, quod Dominus 3

Audire, & auribus percipere

minus loquitur in Euangelio: Qui habet aures audiendi, audiat. Quod autem nos interpretati sumus, Auribus percipite, & apud Græcos, & apud Hebræos vnum verbum est: apud Græcos, ἐνωτίσασθε, apud Hebræos, האזינו, quod proprie non corde, sed aure percipitur. Et vt sciamus sacratiorem esse auditũ, quam id, quod in auribus resonat, Isaia loquente discamus: Audi cœlum, & auribus percipe terra. Qui senes sunt, & cœlestes, audiunt spiritualiter: qui habitant in terra, appellanturque terreni, auribus percipiunt. Et hoc in omnibus scripturis notandum, vbi hæc duo verba iuncta ponuntur. Quod in Lamech quoque legimus peccatore, qui locutus est ad vxores suas Ada, & Sella: Audite verba mea vxores Lamech, auribus percipite verba mea, quia occidi virum in vulnus meum, & iuuenem in liuorem meum. Sciebat obscura esse, quæ loquebatur, & idcirco vxores suas non ad simplicem verborum sonum, sed ad reconditam quoq; dictorum intelligentiam prouocabat. * Si quis igitur senex est, & maturæ ætatis, in Domino electus senex, (vt in consequentibus iuxta LXX. interpretes legimus) ac paruulorum reliquit infantiam, audiat quæ dicuntur. Qui autem adhuc habitat in terra, & non potest dicere: Aduena sum, & peregrinus sicut omnes patres mei, auribus percipiat. Hæc Hiero. quæ ego ad verbum descripsi, quoniam præclara sunt, & tanto viro digna. Nec me mouet, quod ea Ruffinus impugnare conatus est, & nihil hęc verba inter se differre dicit: tantum enim hoc probat ex Psal. 48. Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem. Nec aduertit Hiero. non de literæ sensu, sed de spirituali verba facere. Deinde quomodo probare potest hic Audite, nõ significare intelligite & auribus cordis percipite, cũ optime, conueniat verbis Dauidis, prouocari omnes non solum ad audiendũ, sed etiam ad intelligendum? Eadem fere adnotat Rupertus, additque senes dici propter mentis caniciem, vel sensuum maturitatẽ, iuxta illud Sapien 4. Cani enim sunt sensus hominis, & ætas

Matth. 13

Isa. 1.

Gen. 4.

4

Psal. 38.

Senes.

A senectutis vita immaculata: tantumq; differre inter senes, & habitatores terræ, quantum inter cœlum, & terram, cum Isaias dixerit. Audite cœli, & auribus percipe terra. De habitatoribus terræ diximus Hos. 4. prope principium. Ceterum iuxta literæ sensum, senes ad audiendum vocat, qui rerum antiquissimarum possent recordari, vt interroget: Si factum est hoc in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum. Post senes autem, & ceteros omnes, qui in terra illa degebant, percontatur, an ipsi forte audierint quippiam simile. Fieri

B enim poterat, vt quod senes, qui pauciores sunt, effugisset, aliquem ex tanta multitudine non lateret, aut quod memoria senum propter diuturnitatem excidisset, iuniores forsan recordarentur.

Si factum est istud in diebus vestris. Ex magnitudine rerum dicendarum attentum facit auditorem, quod talia dicturus sit, qualia numquam viderunt, aut audierunt. Si, hoc loco interrogantis est, vt passim in scriptura videmus, vt Luc. 22. Domine si percutimus in gla-

C dio? Act. 19. Si Spiritum sanctum accepistis credentes?

5

Si.

Super hoc filijs vestris narrate. Adhuc admirationem auget auditoribus. Narrate, inquit, hæc filijs vestris, audiant & nati natorum, & qui nascentur ab illis, vt periculũ ex vobis faciant, discantq; quàm horrẽdum sit incidere in manus Dei irati. Phrasin Hebraicã, Super hoc narrate, & Latini vsurpant, vt.

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

1. Æneid.

Residuum erucæ comedit locusta. Hieronymus: Erucã, & locustam, bruchũ, &

D rubiginem posuit, vt quæ singula raro eueniunt, omnia simul facta memorentur, & ideo mirabilia sint. Locus est difficilis, sed vt intelligatur, vocabula prius explicanda sunt. Eruca Hebraice dicitur גזם quod Hebræi quasi, גוזז id est, tondens dictum volunt, quod adeo dentibus valet, vt arbores etiam corrodat Hamos 4. Oliueta vestra, & ficeta vestra comedit eruca.* Eadem dicitur à Chaldæo זחלא, quod repat, à זחל, quod est repere: à LXX. vero κάμπη, à

6

 flexura

flexura corporis, quia in arcum repen-do curuatur. Latine eruca. Columella lib. 11. de re rustica, c. 3. Quæ à nobis appellantur erucę, Gręce autē κάμπαι nominantur. Infestantq; holera, & frutices, vt idem auctor est. Secundum genus dicitur ארבה, quod inter cetera genera copiosissimum sit, nam רבה significat multiplicauit. De hoc legimus Exod. 10. Ecce ego inducam cras locustam in fines tuos, quæ operient superficiem terræ, ne quicquam eius appareat, sed comedatur quod residuum fuerit grandini, corrodet enim omnia ligna, quæ germinant in agris. Tertium est ילק, à לקק, quod est lambere, quia lambit, & comedit, Græce, & Latine Bruchus, à βρύκω, quod est comedo. Alatum est, & arborum folia depopulatur, ideoque Chaldaice dicitur פרחא à פרח, quod est volauit. Nahum. 3. Bruchus expansus est, & auolauit. Ibidem, Deuorabit te vt bruchus. Congregare
7 vt bruchus, multiplicare vt locusta.* Post hæc ponitur חסיל, quod ab excidendo, & consumendo (id enim significat חסל) nomen habet. Verū hoc nomen nonnumquam locustæ quamdam speciē significat, pro quo tunc & Hier. & Lxx. vertunt, Bruchus, & 2. Paral. 6. Ærugo, & aurugo, & locusta, & bruchus, & Isai. 33. Et congregabuntur spolia uestra, sicut colligitur bruchus, vbi Lxx. nō bruchum verterunt, vt in priori loco, sed ἀκρίδας, id est, locustas, est enim genus locustæ. Interdum non genus aliquod locustæ, sed rubiginem si-
Rubigo. gnificat, vt hoc in loco. Est autem rubigo, siue robigo vitium frugum, quod agricolæ apud nos nebulā vocant, quo spicæ corrumpuntur, & contrectatæ quasi in cinerem rediguntur. ideoque à Plinio. lib. 18. cap. 17. inter mala frugum, vinearumque numeratur: nec tantum frugum morbus est, sed etiam malum, & vredo quædam herbarum, fruticum, arborumque. Quare quamquam Hebræi locustæ genus esse contendant, potius tamen hunc morbum frugum esse Hierony. sensit, cum
6 vertit Rubigo, idemque in illud Hos. 5. Nunc deuorabit eos mensis ait; חסיל significare rubiginem. Senserunt etiam

A Lxx. qui verterunt ἐρυσίβη, id est, rubigo, De qua Theophrastus lib. 4. de plantis, cap. 15. Erysibe putredo quædam residentis humoris est. Hesychius, Erysibe morbus aeris, qui fit in plantis, & in fructibus; Chaldæus vertit שדופא; quod interpretes vertunt Rubigo. Eo-
8 dem modo vertit Leo Iudas.* Quæritur ergo nunc, vtrum propria sit hæc locutio, an Allegorica? id est, vtrum verè hæc terram vastauerint, an eorum nomine hostium exercitus significatus sit? Iudęi tam recentiores, quàm ueteres, non dubitant proprie omnia acci-
B pere, famemque magnam fuisse in terra quatuor consequentibus annis, primo eruca cuncta vastante, & ceteris deinceps. Idem affirmat Ruffinus tacite Hieronymum reprehendens, & quidam ex nouis scriptoribus. Sed non conuenit inter eos quo tempore hæc mala acciderint; veteres enim Hebræi ad Ioelis tempora referunt, alij ad tempora Eliæ, & Elisæi. Sunt qui ita hæc accidisse confirment, vt verba sonant, sed per ea tamen significatam fuisse vastitatem ab hostili exercitu inferēdam, vt Theod. & Lyranus. Mihi magis pro-
C batur sententia Hieronymi, quam communem nostrorum expositorum esse Lyranus affirmat, qui in explanatione sequentium verborum: Gens enim ascendit super terram meam fortis, & innumerabilis, Hebræ. expositionem reijcit hoc argumento, quòd quamquam liquido affirmare nequeamus, aut factum esse, hoc quod ipsi dicunt, aut non esse factum, cum nihil in Regum, & Paralipomenon historia de hoc legamus: tamen si tot annorum fames, & tanta locustarum calamitas inuecta esset, numquam eam scriptu-
D ra tacuisset, quemadmodum nec famem trium annorum, & sex mensium
9 tacuit sub Elia.* Post hæc addit: Tantum dicimus quod sub metaphora locustarum hostium describatur aduentus, &c. Me & hæc Hieronymi ratio mouet, & illud, quod sequitur: Gens enim ascendit super terram meam, &c. quod hoc ipsum non obscurę significat. At obijcit nobis Theodo. quod Propheta prædicit, factum iam memorati

tari ab Scriptura Hamos. 4. Percussi vos in uento vrente, & in aurugine, multitudinem hortorum vestrorum, & vinearum vestrarum, olivueta vestrá, & ficeta vestra comedit eruca, & non redijstis ad me, dicit Dominus. Verum non meminit Theo. Hamos hæc decem tribubus dixisse, quibus prophetabat, vnde & caput illud ita exorsus est: Audite verbum hoc vaccę pingues, quæ estis in monte Samariæ: Ioelem autem loqui ad Ierusalem, vel ipse in argumento Prophetæ aperte indicat. Quod autem affirmant Lyra. & Vatab. hanc esse famem illam, quam prædixit Elisæus: multo profecto absurdius est: nam fames illa septem annorum, quã prædixit S Elisæus, eiusdem Elisæi tempore contigit, vt 4.Reg.8.videmus, hoc est, ante tempora Ioelis. Sed qui hoc dicunt, contendunt Ioelem prophetasse tempore Ioram filij Achab regis Israel: quod nos in præludiis falsum esse demonstrauimus. Nec vero impugnatione nostra indigent, cum ipsi se se mutuo impugnent, testenturque R. Salomon, & R.Dauid scriptum esse in Chronographia Heb. quam vocant. Seder holam, Ioelem prophetasse sub Manasse rege multo post Elisæum. Quare Salomon, & Dauid, referunt quidem, sed non videntur probare, quod quidam aiebant, prophetiam hanc pertinere ad septem illos annos Elisæi. 4. Reg 8.

10 Reliquum est, vt quãdoquidem exercitus hostium his nominibus metaphorice significatur, quæramus qui nam hostes sint. Veteres enim Hebræi (vt refert Hier.) quatuor regna Hebræis infesta interpretantur, quæ ordine quodam inimice eorum gentem vastauerunt, & quod unum regnum relinquebat, alterum quod postea sequebatur consumebat. In eruca Assyrios, atque Chaldæos significari putant, in locusta Medos, & Persas, in brucho Macedones, & Alexandri successores, præsertimque Antiochum Epiphanem, in rubigine Romanos. In eandem sententiã ierunt Rupertus, & Lyranus, & alii nõnulli. Nec eam Hieronymus refellit, sed alteram tamen ei proponit: Licet nunc (inquit) nobis magis de Babylonijs dici videatur, atque Chaldæis, quorum crudelitas in populum Dei, feritasque describitur. Hæc eadem mihi magis probatur, quoniam Hebræorum opinio duo habet difficilia. Primum est, quod in eruca Assyrios, atque Chaldæos intelligit, qui & diuersi inter se fuerunt, & diuersis temporibus, alteri decem tribus, alteri duas infestarunt, nec habent cur in vno animali, hoc est
in eruca, intelligantur. * Alterum est; 11
quod reges Medorum, atque Persarum numquam venerũt in terram Hebræorum, neque eos læserunt, sed potius beneuoli erga eos fuerunt. Vnde Dan.7. scriptum est: Et ecce bestia alia similis vrso in parte stetit: quam Hier. & ceteri expositores uolunt reges esse Medorum, atque Persarum, additq; continuo Hieronymus: Quodque dicitur, In parte vna stetit: sic Hebræi interpretantur, nihil eos aduersum Israel crudele gessisse. Vnde & in Zacharia propheta equi albi appellantur, &c. Video etiam Prophetam, cum sæpe homines ad luctum vocet, numquam nominare decem tribus, aut Samariam, aut Ephraim, aut Israel, aut Ioseph, sed Sion, & Ierusalem, & sacerdotes Dei: Perijt sacrificium, & libatio de domo Domini, luxerunt sacerdotes ministri Domini. Et mox: Accingite vos, & plãgite sacerdotes, vlulate ministri altaris. Ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei. Et cap. 2. Canite tuba in Sion, vlulate in monte sancto meo. Et postea: Inter vestibulum, & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, & dicent, &c. Et post pauca: Et eum, qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis: per eum, qui est ab Aquilone regem intelligens Chaldęorũ, siue ipsos Chaldæos, vt Ier. 1. Ab Aquilone pandetur omne malum super om-
nes habitatores terræ.* Quomodo igi- 12
tur hæc quatuor in Chaldæis interpretabimur, nam Hieron. qui nobis dux ad hanc sententiam fuit, singulorum explicationem prætermit? Primum, illud satis probabiliter dicere possumus, in his quatuor, quę Propheta nominauit, cõprehensa esse vniuersa, quæ fruges, vi-

neas, arboresq; perdunt, hæc enim sunt
quæ maxime perdunt : ideoque in illis
intelligi omnes reges, & duces, & natio
nes, quæ regi Chaldæorum Nabucho-
donosor se se aduersus Ierusalem adiũ-
xere, de quibus Iere. 1. legimus: Quia ec
ce ego conuocabo omnes cognationes
regnorum Aquilonis, ait Dominus : &
venient, & ponent vnusquisque solium
suum in introitu portarum Ierusalem,
& super omnes muros eius in circuitu,
& super omnes vrbes Iuda. Ergo quia
multi erant, & quisque eorum pro viri-
bus Iudæis nocebat, quodque hi nõ va-
stabant, vastabant illi, merito dicit: Resi
duum erucæ comedit locusta, &c. Itaq;
omnino videtur de vno aduentu ho-
stium loqui: ait enim: Gens enim ascen
dit super terram meam fortis, & innu-
13 merabilis, &c. * Quod si quis diuersos
potius hostium incursus significari ve-
lit, equidem nõ repugnabo, recte enim
intelligi potest de quatuor Chaldæorũ
extremis incursionibus in terram Iu-
da, de quibus 4. Reg. 24. & 25. Prima
fuit, cum uenit Nabuchodonosor rex
Babylonis in Ierusalem, & obsedit eam,
& tradidit Dominus in manu eius Ioa-
cim regem Iudæ, & partem vasorum
domus Dei, & asportauit ea in terram
Sennaar, vt Dan. 1. scriptum est. Quo
tempore cum alijs captiuis Daniel, &
tres eius socij abducti sunt. Secunda, cũ
idem rex transtulit Ioachin regem in
Babylonem, & matrẽ, & vxores, & eu-
nuchos eius, & iudices terræ duxit in
captiuitatem, & omnes viros robustos,
& bellatores. Tertia, cum nono anno
Sedeciæ obsedit Ierusalem, & cepit an-
no vndecimo, & vinctum Sedeciã duxit
in Babylonẽ. Quarta, cũ venit Nabuzar
dan princeps exercitus regis Babylo-
nis, & succendit domum Domini, & do
mum regis, & omnes domos Ierusalem
combussit igni, & muros in circuitu
destruxit. Quæ merito rubigini compa
rantur, omnia enim redegit in cineres,
vt rubigo, sicut tres priores erucæ, lo-
custæ, brucho propter multitudinem
militum omnia diripientium, atque va-
stantium.

ALLEGORIA.

14 Iudæos, qui Christũ audire noluerũt
A docentẽ, & æternæ vitæ iter common-
strantẽ exercitus Romanorũ misere ve
xauit, & perdidit, à quibus quatuor insi
gnes clades acceperunt, quas recte in
eruca, locusta, brucho, rubigine signifi-
catas esse dicemus. Prima fuit, cum mul
ti Iudæi Ierosolymis à militibus Sabini
Romani ducis, ac deinde à Varo cæsi
sunt, vbi præter eos, qui in prælio ceci-
derunt, Varus duo fere millia in crucẽ
egit. Lege Iosephum lib. 2. de bello Iud.
c. 2. & 3. Secunda fuit varijs tumultibus
in Iudæa exortis sub Felice præside, cu
ius meminit Lucas Act. 23. & 24. & ma
B gna cũ Iudæorũ clade compositis. 2. de
bello. c. 12. Tertia sub præsidibus Albi-
no; & Floro, quo tẽpore vrbes spoliatæ,
& tota pene deserta regio est, & multa
hominũ millia extincta, vt eodẽ li. c. 13.
14. 15. late narrat Ioseph. Quarta, cum
tandẽ Ierusalem à Tito euersa, & vni-
uersa fere gens aut cæsa, aut in captiui-
tatem ducta est, quæ iure etiã in rubigi-
ne intelligitur. * Præter hæc quadru-
plex pestis multò armis Romanorum
sæuior Iudæos miserrime disperdidit,
auaritia, hypocrisis, inuidia, increduli-
tas. Hæc sunt eruca, locusta, bruchus, ru-
C bigo. Propter has venerunt Romani, &
sustulerunt eorũ locum, & gentẽ. Aliã
allegoriã excogitauit Hugo S. Victoris
satis appositã: significari in his quatuor
quatuor Ecclesiæ persecutiones : quæ
primo ab idololatris, secundo ab hæreti
cis, tertio à male, carnaliterq; viuenti-
bus Christianis impugnata est, & impu
gnatur quarto ab Antichristo sæuissime
impugnabitur. Idololatræ primo Eccle
siã persecuti sunt, & eruca vocatur pro-
pter spurcitiam, & varietatem idolola-
triæ. Hos subsecuti hæretici locustæ di-
cuntur propter volatum scientiæ, agi-
D litatem ingenij, elationem superbiæ.
Post hæreticos venerunt carnales Chri
stiani, qui bruchi nomine designantur
propter æstum, & immunditiam car-
nalis concupiscentiæ. Antichristum
rubigo significat propter immanitatem
sæuitiæ.

TROPOLOGIA.

Hieronymus hæc eadem referens ad
mores, quatuor animi perturbatio- 16
nes insigniores, fontesque cæterarum
signifi-

significari putat, quæ virtutes perdunt; ægritudinē, gaudium, timorem, spem. Ægritudo est cū tristes sumus, & mœrore conficimur, statusque nostræ mētis euertitur: gaudium, cum gestimus lætitia, & bona nostra moderanter ferre nō possumus. Atque hę duæ præsentis temporis sunt. Reliquæ futurū spectant, spes & timor. Bona speramus, & prospera, aduersa timemus. Has perturbationes, inquit, vno, nec pleno versiculo illustris Poeta comprehendit.

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque, nec auras
6. Æne. *Respiciunt clausi tenebris, & carcere cæco.*

Hugo S. Victoris erucam interpretatur esse libidinem, locustā inanem gloriam, bruchum gastrimargiā, quam gulam vulgo vocamus, rubiginem iram, vel impatientiam. Nam sæpe vsu venit, vt qui iam libidinis se victorem putat, in uanam gloriam incidat elatus victoria: atque vbi hanc quoque fugauit, à gastrimargia vincatur quasi securus iā suæ castitatis, & humilitatis. Sed hac quoque victa dum videt animus in carne continentiam, in mente humilitatē, in corpore abstinētiam, perfectum sese existimat, & præ se cæteros despiciens, si quando uoluntati suæ resisti videt, protinus habenas laxat iræ, in verba
Io. 9. prosilit impatientiæ dicens: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Scri-
1. Cor. 2. ptum est, Spiritualis iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur, & in lege os leprosi claudi præcipitur. Prius igitur recte discas, vt sane doceas, prius bene viuas, vt iuste arguas. Sed hæc omnia copiosius & elegantius Greg. 33. mor. c. 39. vnde Hugo mutuatus est.

HISTORIA.

17 *Expergiscimini ebrij*. Ebrios vocat, qui vitijs capti, & uoluptatibus dediti nihil nisi voluptates suas cogitant, vt eleganter exponit Hie. de qua ebrietate & Dominus ait Luc. 21. Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ. Hos vt dormientes, & ebrios acrioribus verbis ad pœnitentiam prouocat, & flere iubet, quoniam voluptates illas suas cito erant amissuri: Recentiores

A Heb. & quidam alij, vbi Hier. posuit, In dulcedine, vertunt, Super musto, על עסים, vt sit sensus. Qui bibitis vinum vlulate, aut flete super musto: Sed nos sciamus, (quod & ipsi fatentur) עסים non solum mustum significare, sed succum quemcumque dulcem, qui ad potandū exprimitur ab עסס, quod est calcauit, aut compressit. Vnde fit vt & dulcedinem significet, vt Ioe. 3. In illa die stillabunt montes dulcedinem, quomodo etiam ibi Lxx. & Chaldæus interpretati sunt. Porro על, licet frequenter sit idem quod Super, tamen — על Pro In.
B etiā ponitur pro In, vt Isai. 38. Et Psalmos nostros cātabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini Gen. 27. viues in Gladio, & fratri tuo seruies. Danie. 9. Et erit in templo abominatio desolationis. Est ergo sensus: qui bibitis vinum in dulcedine, id est, quibus iucundissimæ sunt huiusmodi voluptates. Ex quo videmus quantum aberrent qui dicunt pro על עסיסים nihil poni in nostra translatione.

Gens enim ascendit. Præterito utitur 18
pro futuro more prophetico, vt certissimum esse intelligamus, quod di-
C citur, sicut & modo dixit, Quoniam perijt ab ore vestro, pro Peribit & auferetur vobis. Hier. Narratur impietas hostium sub figura locustarum, & rursum sic de ipsis locustis dicitur, quasi hostibus comparentur, vt cum locustas legeris, hostes cogites, cum hostes cogitaueris, redeas ad locustas, &c. Itaque multitudinem locustarum uocat nunc gentē fortē, & innumerabilē, sed per locustas exercitū Chaldæorum intelligi vult. Mouit locutio Lyranū, ideoq; de locustis hæc dici negat: nō debuit tamē moueri, solet enim scriptura de huiusmodi bestiolis ita loqui, ac si homines essent, vt hic adnotāt Hebręi, & Burgēsis in add. 2. vt Prou. 30. Formicæ populus infirmus, lepusculus plebs inualida, &c. Et ibid. Locusta regē nō habet, sed egreditur per turmas. Ita Virgil. de apibus. — Regul. De bestiolis loquitur scriptura, ac si homines essent.

Magnanimosque duces, totiusque ex ordine gentis — 4. Georg.
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

Et de formicis:

4 Æneid. *It nigris campis agmen, prædamque per herbas*
Conuectant calle angusto, pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Castigantque moras. ---

Affert quoque Burgensis quod c. 2. dicitur: Quasi aspectus equorum, aspectus eorum, quasi equites sic current. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient, &c. Quod non diceret, si vere essent equites & quadrigæ. Cur autem gentem fortem vocet, satis indicant, quæ sequuntur.

19 *Dentes eius vt dentes leonis.* Omnia lacerabunt, & vastabunt instar leonum. De leonis autem, & de catuli leonis dentibus diximus Hos. 5. ad finem, in illud: Et quasi catulus leonis domui Iuda. Quod vero hic quidam cum R. Dauid negant לביא, quod est in Hebr. significare catulum leonis, sed grandem potius leonem, errant cum suo duce: nam & Chaldæus, & LXX. verterunt, Vt catuli leonis. Iidem LXX. eodem modo transtulerunt Psal. 56. Et eripuit animã meam de medio catulorum leonum. Putat R. Dauid ex Iob 4. argui Chaldæum, ait enim: Catuli leonis dissipati sunt; vbi leo qui catulos genuit, dictus est לביא. Sed non uidet nomina ætatis mediæ vtrique extremorum tribui solere, & vice versa, sicut adolescens modo puer dicitur, modo iuuenis, aut vir, vt iam probauimus Hos. 5. etenim catulos intelligit hic grandiores, quibus molares fortes sunt.

Posuit vineam meam. Tota locutio est metaphorica, siue allegorica: nã metaphora, si longior sit, allegoria vocatur, vineã vocat populũ, de quo Psal. 79. Vineam de Ægypto transtulisti, &c. Vt recte Hier. interpretatur. Est ergo, ac si diceret: Oẽs vites corrosit, & dissipauit.

20 *Et ficum meam decorticauit.* Si decorticentur arbores, notum est cito arescere. Hiero. ficum esse vult ipsum eundẽ populum Iudæorum, ad quem postea sub ficus figura venit seruator, vt fructus comederet, & non inuenit, maledixitque ei. Matth. 21. Verum, quoniam ficus in vineis, interq; vites sunt, haud

A absurde interpretabimur etiam ficus esse populi principes, & magistros, qui opibus suis spoliati sunt, & cito aruerunt, id est, omnino perierunt. Nam illis incursionibus hostium, & cæde principum, atque fortium populus paulatim in dies arescebat, vt ficus decorticata, quod ad sensum Hieronymi pertinet; & principes ipsi amissis opibus, amissisque multis suorum in interitum festinabant, & quasi arescebant. Hier. Omnia autem sub metaphora locustarum dicta noscamus, quæ in tantũ cuncta populantur, vt derodant arborum

B cortices, exutasque proijciant, & omni virore consumpto albos ramos, & aridos derelinquant.

ALLEGORIA.

Diximus iuxta historiam (ait Hier.) transeamus ad intelligentiam spiritualem, vt cum senibus audire possimus. 21 Contra Ecclesiam ascendit gens fortis robore, & potentia huius sæculi, vt reges, & imperatores idololatræ, vel hæresiarchæ, ac denique ipse Antichristus. Innumerabilis multitudine, quia multiplicati sunt super capillos capitis Psal. 68. mei qui oderunt me gratis. Et quoniã

C multis uiribus, & artibus, atque potentia instructi erant ad nocendum, merito dentes eius sicut dentes leonis. Hæc gens posuit vineam Domini in desertum. Isai. 5. Vinea Domini exercituum domus Israel est, id est, Christiani. An non eam fere in desertum posuit hæresis Ariana? Sed vetera omittamus, & calamitatum nostrorum temporum recordemur, quot vites huius vineæ arefecit & excidit Lutherus filius Diaboli? quot ficus decortificauit, id est, episcopos, & magistros peruertit? Et quoniam ficus etiam Ecclesia est propter fructus dulcedinem, hoc est quod maxime nituntur nostræ ætatis hæretici decorticare ficum, hoc est externa Ecclesiæ, quæ videntur viliora, sed quibus maxima teguntur, atq; conseruantur, tollere, nempe ceremonias Ecclesiasticas, & quæ vulgo theologi vocant sacramentalia, atque adeo sacramenta ipsa, quæ ceremoniæ quædam sunt, quibus Deus colitur, & homines sanctificantur. Videntur hæc humilia, si externam tantum speciem

D [margin: Externæ ceremoniæ valde vtiles.]

speciē spectes, sed si tollas, ficus decorticabitur, Ecclesia nudabitur, & albi fiēt rami eius, & arescet. Ideo de quibusdam qui hæreticorum typum portant, legimus Iob. 30. Et mandebant herbas, & arborum cortices.

TROPOLOGIA.

22 *Expergiscimini hebrij.* Greg. 33. Mor. c.40. Ebrij uocati sunt, qui mundi huius amore confusi mala non sentiunt, quæ patiuntur. Quid est ergo dicere: Expergiscimini ebrij, & flete, nisi, Somnum uestræ insensibilitatis excutite, & in deuota statione cordis tot sibi succedentibus vitiorum pestibus uigilantibus lamentis obuiate? In eo autem quod sequitur: *Gens enim ascendit*, &c. Hieronymum cum senibus audiamus, qui Moralem sensum ita eleganter exponit, vt neque addi quidquam, nec detrahi posse videatur. Ipsa eius verba ponā. Ascendit gēs super terram Dei, animam videlicet humanam: (omnes enim animę Dei sunt, sicut anima patris, sic & anima filij) & ascendit gens principum mundi istius, & tenebrarū, & spiritualia nequitiæ in cœlestibus, aduersum quos nobis est lucta, atque certamen, de quibus dicitur: (Eccl. 10.) Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris. Cuius gentis dentes sunt sicut dentes leonis, de quo Petrus Apostolus loquitur. (1. Pet. 5.) Aduersarius vester Diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. *Et molares illius quasi catuli leonis.* Catulum leonis, vel eum intellige, qui eleuatur cōtra omne, quod dicitur Deus, & religio, (id est Antichristum) vel certe omne dogma peruersum. De cuius contritis molaribus qui intrinsecus latent, & non videntur, ne facile vitentur, etiam Psalmista lætatur dicens: (Psal. 57.) Molares leonum confringet Dominus. Si ergo dederimus locū huic genti vt ascendat in nobis: statim ponet vineam nostram in desertum, de qua vinum facere solebamus, quod lætificat cor hominis: & ficus nostras decorticat, siue confringit, ne habeamus in nobis Spiritus sancti dona dulcissima, ne sub vinea nostra, & ficu vir sanctus requiescat, sub quibus cum fuerit, aduersariorum impetus non timebit.

A Nec sufficit huic genti vineam disperdere, ficumque confringere, nisi scrutans scrutetur eas, & quidquid in illis vitale fuerit interficiat, vt omni virore consumpto albi, atque emortui ramusculi remaneant, & compleatur in nobis: Si in uiridi ligno hæc faciunt, in sicco quid facient? &c. (Luc. 23.)

HISTORIA.

23 *Plange quasi virgo accincta sacco.* Ierusalem iubet, vt plangat eo modo, atque eo planctu, quo virgo accincta sacco (qui habitus est lugentium) plangere B solet super uirum pubertatis suæ, dest cui primo nupserat, cum adhuc virgo esset, quem propterea Lxx. vocant παρθενικὸν. id est uirgineū, huiusmodi enim viri uehementius amari solent. Virginem autem vocat cum Lxx. nouam nuptam, quæ cito virum amisit, propter ætatem, non propter integritatem, ac si diceret: Plange, sicut mulier, quæ virum ea ætate amisit, qua aliæ virgines sunt, & necdum nupserunt, est enim & in Heb. & in Chaldæo בתולה. id est adolescentula. Hieronymus: Vir pubertatis, siue vt Lxx. transtulerunt, παρθενικός, quem vulgo uirgineum vocant, eo C quod primus florem virginitatis abstulerit, &c. Et quoniam בתולה non raro etiam pro virgine accipitur: illud in promptu est ad respondendum, vsitatū esse in scriptura, vt aliquid habeat nomen eius, quod paulo ante fuit, vt Exo. 7. Proieceruntque singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones: sed deuorauit virga Aharon virgas eorum. Iure autem iubet lugere sicut virginem, quæ amisit virum pubertatis suæ, quoniam re vera Synagogæ vir primus fuerat Deus, qui eam sibi desponsauerat in D Abraham, Isaac, & Iacob, vt Ezec. 16. videmus; sed illa hunc virum peccatis suis à se abalienauerat, & ad idola, quasi ad secundum virum transierat. Pœnitentis enim illa vox est; Reuertar ad virum meum priorem Hos. 2.

(Reg. Res sæpe habēt nomen eius, quod paulò ante fuerunt.)

24 *Perijt sacrificium, & libatio.* Ingredientibus hostibus, & fruges, ceteraque omnia vastantibus, necesse erat deesse sacrificium & libationem. Libatio, seu libamen נסך dicitur, à, נסך, quod est Fudit: fundebatur enim vinū, vel sicera, (Libatio.)

4 Æneid. *It nigris campis agmen, prædamque per herbas*
Conuectant calle angusto, pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Castigantque moras. ---

Affert quoque Burgensis quod c. 2. dicitur: Quasi aspectus equorum, aspectus eorum, quasi equites sic current. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient, &c. Quod non diceret, si vere essent equites & quadrigæ. Cur autem gentem fortem vocet, satis indicant, quæ sequuntur.

19 *Dentes eius vt dentes leonis.* Omnia lacerabunt, & vastabunt instar leonum. De leonis autem, & de catuli leonis dentibus diximus Hos. 5. ad finem, in illud: Et quasi catulus leonis domui Iuda. Quod vero hic quidam cum R. Dauid negant לביא, quod est in Hebr. significare catulum leonis, sed grandem potius leonem, errant cum suo duce: nam & Chaldæus, & Lxx. verterunt, Vt catuli leonis. Ijdem Lxx. eodem modo transtulerunt Psal. 56. Et eripuit animã meam de medio catulorum leonum. Putat R. Dauid ex Iob 4. argui Chaldæum, ait enim: Catuli leonis dissipati sunt; vbi leo qui catulos genuit, dictus est לביא. Sed non uidet nomina ætatis mediæ vtrique extremorum tribui solere, & vice versa, sicut adolescens modo puer dicitur, modo iuuenis, aut vir, vt iam probauimus Hos. 5. etenim catulos intelligit hic grandiores, quibus molares fortes sunt.

Posuit vineam meam. Tota locutio est metaphorica, siue allegorica: nã metaphora, si longior fit, allegoria vocatur, vineã vocat populũ, de quo Psal. 79. Vineam de Ægypto transtulisti, &c. Vt recte Hier. interpretatur. Est ergo, ac si diceret: Oẽs vites corrosit, & dissipauit.

20 *Et ficum meam decorticauit.* Si decorticentur arbores, notum est cito arescere. Hiero. ficum esse vult ipsum eundẽ populum Iudæorum, ad quem postea sub ficus figura venit seruator, vt fructus comederet, & non inuenit, maledixitque ei. Matth. 21. Verum, quoniam ficus in vineis, interq; vites sunt, haud

A absurde interpretabimur etiam ficus esse populi principes, & magistros, qui opibus suis spoliati sunt, & cito aruerunt, id est, omnino perierunt. Nam illis incursionibus hostium, & cæde principum, atque fortium populus paulatim in dies arescebat, vt ficus decorticata, quod ad sensum Hieronymi pertinet; & principes ipsi amissis opibus, amissisque multis suorum in interitum festinabant, & quasi arescebant. Hier. Omnia autem sub metaphora locustarum dicta noscamus, quæ in tantũ cuncta populantur, vt derodant arborum

B cortices, exutasque proijciant, & omni virore consumpto albos ramos, & aridos derelinquant.

ALLEGORIA.

21 Diximus iuxta historiam (ait Hier.) transeamus ad intelligentiam spiritualem, vt cum senibus audire possimus. Contra Ecclesiam ascendit gens fortis robore, & potentia huius sæculi, vt reges, & imperatores idololatræ, vel hæresiarchæ, ac denique ipse Antichristus. Innumerabilis multitudine, quia multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis. Et quoniã Psal. 68.

C multis uiribus, & artibus, atque potentia instructi erant ad nocendum, merito dentes eius sicut dentes leonis. Hæc gens posuit vineam Domini in desertum. Vinea Domini exercituum domus Israel est, id est, Christiani. An non eam fere in desertum posuit hæresis Ariana? Sed vetera omittamus, & calamitatum nostrorum temporum recordemur, quot vites huius vineæ arefecit & excidit Lutherus filius Diaboli? quot ficus decortificauit, id est, episcopos, & magistros peruertit? Et quoniam ficus etiam Ecclesia est propter fructus dulcedinem, hoc est quod maxime nituntur nostræ ætatis hæretici decorticare ficum, hoc est externa Ecclesiæ, quæ Isai 5.

D videntur viliora, sed quibus maxima teguntur, atq; conseruantur, tollere, nempe ceremonias Ecclesiasticas, & quæ vulgo theologi vocant sacramentalia, atque adeo sacramenta ipsa, quæ ceremoniæ quædam sunt, quibus Deus colitur, & homines sanctificantur. Videntur hæc humilia, si externam tantum speciem

Externæ ceremoniæ valde vtiles.

speciē spectes, sed si tollas, ficus decor-
ticabitur, Ecclesia nudabitur, & albi fiēt
rami eius, & arescet. Ideo de quibusdam
qui hæreticorum typum portant, legi-
mus Iob. 30. Et mandebant herbas, &
arborum cortices.

TROPOLOGIA.

22 *Expergiscimini ebrij.* Greg. 33. Mor.
c.40. Ebrij uocati sunt, qui mundi huius
amore confusi mala non sentiunt, quæ
patiuntur. Quid est ergo dicere: Exper-
giscimini ebrij, & flete, nisi, Somnum ve
stræ insensibilitatis excutite, & in dena
statione cordis tot sibi succedentibus
vitiorum pestibus uigilantibus lamen-
tis obuiate? In eo autem quod sequitur:
Gens enim ascendit, &c. Hieronymum
cum senibus audiamus, qui Moralem
sensum ita eleganter exponit, vt neque
addi quidquam, nec detrahi posse videa
tur. Ipsa eius verba ponā. Ascendit gēs
super terram Dei, animam videlicet hu
manam: (omnes enim animę Dei sunt,
sicut anima patris, sic & anima filij) &
ascendit gens principum mundi istius,
& tenebrarū, & spiritualia nequitiæ in
cœlestibus, aduersum quos nobis est lu
cta, atque certamen, de quibus dicitur:
Eccl. 10. Si spiritus potestatem habentis ascen-
derit super te, locum tuum ne dimise-
ris. Cuius gentis dentes sunt sicut den-
1. Pet. 5. tes leonis, de quo Petrus Apostolus lo-
quitur. Aduersarius vester Diabolus
tamquam leo rugiens circuit quærens
quem deuoret. *Et molares illius quasi ca
tuli leonis.* Catulum leonis, vel eum in-
tellige, qui eleuatur cōtra omne, quod
dicitur Deus, & religio, (id est Anti-
christum) vel certe omne dogma per-
uersum. De cuius contritis molaribus
qui intrinsecus latent, & non vidētur,
Psal. 57. ne facile vitentur, etiam Psalmista læ-
tatur dicens: Molares leonum confrin
get Dominus. Si ergo dederimus locū
huic genti vt ascendat in nobis: statim
ponet vineam nostram in desertum, de
qua vinum facere solebamus, quod læ-
tificat cor hominis: & ficus nostras de-
corticat, siue confringit, ne habeamus
in nobis Spiritus sancti dona dulcissi-
ma, ne sub vinea nostra, & ficu vir san-
ctus requiescat, sub quibus cum fuerit,
aduersariorum impetus non timebit.

A Nec sufficit huic genti vineam disper-
dere, ficumque confringere, nisi scru-
tans scrutetur eas, & quidquid in illis
vitale fuerit interficiat, vt omni virore
consumpto albi, atque emortui ramu-
sculi remaneant, & compleatur in no-
bis: Si in uiridi ligno hæc faciunt, in sic Luc. 23.
co quid facient? &c.

HISTORIA.

Plange quasi virgo accincta sacco. Ieru 23
salem iubet, vt plangat eo modo, atque
eo planctu, quo virgo accincta sacco
(qui habitus est lugentium) plangere
B solet super uirum pubertatis suæ, dest
cui primo nupserat, cum adhuc virgo
esset, quem propterea Lxx. vocant παρ
θενικόν. idest uirgineū, huiusmodi enim
viri uehementius amari solent. Virgi-
nem autem vocat cum Lxx. nouam nu
ptam, quæ cito virum amisit, propter
ætatem, non propter integritatem, ac
si diceret: Plange, sicut mulier, quæ vi-
rum ea ætate amisit, qua aliæ virgines
sunt, & necdum nupserunt, est enim &
in Heb. & in Chaldæo בתולה. idest
adolescentula. Hieronymus: Vir pubet
tatis, siue vt Lxx. transtulerunt, παρθενι-
κός, quem vulgo uirgineum vocant, eo
C quod primus florem virginitatis abstu-
lerit, &c. Et quoniam בתולה non raro
etiam pro virgine accipitur: illud in
promptu est ad respondendum, vsitatū Reg.
esse in scriptura, vt aliquid habeat no- Res sæpe
men eius, quod paulo ante fuit, vt Exo. habēt no
7. Proieceruntque singuli virgas suas, mēn eius,
quæ versæ sunt in dracones: sed deuora quod pau
uit virga Aharon virgas eorum. Iure au lò ante
tem iubet lugere sicut virginem, quæ fuerunt.
amisit virum pubertatis suæ, quoniam
re vera Synagogæ vir primus fuerat
Deus, qui eam sibi desponsauerat in
D Abraham, Isaac, & Iacob, vt Ezec. 16.
videmus; sed illa hunc virum peccatis
suis à se abalienauerat, & ad idola, quasi
ad secundum virum transierat. Pœni-
tentis enim illa vox est; Reuertar ad vi-
rum meum priorem Hos. 2.
Periit sacrificium, & libatio. Ingredie- 24
tibus hostibus, & fruges, ceteraque om
nia vastantibus, necesse erat deesse sa-
crificium & libationem. Libatio, seu li- Libatio.
bamen נסך dicitur, à, נסך, quod est
Fudit: fundebatur enim vinū, vel sicera,

 Nu. 28.

A Nu.28. Hinc Deut.32. De quorum victimis comedebant adipem, & bibebãt vinum libaminum. Nume.28. Libabitis vini quartam partem partem hin per agnos singulos. Sacrificium.i, מנחה fiebat, vt ait Hier. ex simila cum oleo, & melle. Leu.6. Quamuis hac voce quodcunque etiam sacrificium significari solet, vt Nu.28. Alterumque agnum similiter offeretis ad vesperam iuxta omnẽ ritum sacrificij matutini. Quare forte hic de sacrificio agni quotidiani loquitur.

Luxit humus. Deuastata, scilicet, & fructu suo spoliata, tunc enim habitum lugentis videtur assumere.

B *Confusum est vinum.* Pagninus, & alij vertunt, Aruit vinum. At quamuis id quoque significet verbum, הוביש, tamen elegantius mihi transtulisse videtur Hieronymus, Confusum est vnium. Et postea, Vinea confusa est, & confusũ est gaudium: quod quasi confusum, & pudefactum sit vinum videns se non respondere votis, & laboribus agricolarum, & similiter vinea. Gaudium etiã confusum est, quoniam sicut qui incipit exhilarare alios, si explodatur, aut tacere iubeatur, cõfunditur: ita gaudium sese ostentare cœperat, & repente succisum est. Demque R. Abraham adnotat, Confusum est idem significare quod Aruit.

C *Elanguit oleũ.* Perijt, defecit. In Heb. est אמלל, quod & Hos. 4. positum est, vbi ait: Et infirmabitur omnis, qui habitat in ea. Ibi hoc verbũ exposuimus.

Confusi sunt agricolæ. Idem verbum est, de quo iam diximus, id est, pudore magno suffundentur, cum videant se nihil ex labore suo percipere, cum magna sperassent. LXX. Aruerunt agricolæ, videlicet præ dolore. Quare non erat, cur ex præterito in imperatiuum mutaretur à quibusdam, qui verterunt, Confundimini agricolæ.

D *Messis agri.* In hac legumina, & omnia, quæ solet humus gignere, intelligit Hieronymus.

Accingite vos, scilicet, cilicio, vel sacco, est enim verbum, quod paulo ante vsurpauit cum dixit: Quasi virgo accincta sacco.

Sanctificate ieiunium. Hieronymus simpliciter videtur intelligere, sanctum ieiunium ieiunate. Sed possumus & iuxta scripturæ phrasin intelligere, Parate ieiunium, confugite ad ieiunium. Sanctificare enim interdum idem est quod Parare. Isai.13 de Medis, & Persis: Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Ierem.6. Sanctificate super eam bellum. Significat etiam segregare, Exod.13. Sanctifica mihi omne primogenitum. Numer.5. Sanctificaui mihi quidquid primum nascitur in Israel. Vt liceat etiam interpretari, Segregate tempus aptum ieiunio, vel, vt interpretatus est Theodoretus: In ieiunium vos segregantes sancte, & pure id obire. Sãctifico.

Vocate cœtum. Nec hic erat cur mutaretur translatio in; Clamate cessationẽ, cum & Chaldæus eodem modo vertérit, & eum secuti sint R Abraham, & R. Dauid, & alij Hebræi. Symmachus vertit, Vocate Synodum. 26

Congregate senes omnes habitatores terræ. Vt multorum clamore magis moueatur Deus.

A a a diei. Verba sunt Prophetæ futura mala præuidentis, & eorum terrore vehemẽtius ad pœnitentiam exhortantis. A a a vnica dictio est apud Hebræos אהה, estque dolẽtis interiectio, vt apud Latinos, Heu, aut Ah. Hieronymus Heu solet vertere, vt Iosu 7. Heu Domine Deus, quid voluisti traducere populum, &c. Et Iud.6. Heu me Domine Deus, quia vidi angelum Domini. Et cap.11. Heu me filia mi, decepisti me. Ex quibus locis facile intelligimus, quid valeat in illis locis vbi sine interpretatione relinquitur, vt Iere.1. A a a Domine Deus, ecce nescio loqui, Et cap.14. & Ezec.20. Quamuis in his tribus locis vltimis Chaldęus semper trãstulit, Suscipe deprecationem meam ex quo liquet coniunctionem etiam esse obsecrantis. Constat quoque deprauatam esse scripturam, cum aspirationẽ habere debeat, Aha: sed pronuntiationem non arbitror esse mutandam, modo vt vnicã dictionẽ proferamus Aaa, non autem quiescendo in singulis literis, ac si tres dictiones essent. * Non 27 Aaa

proba-

probabitur hoc fortasse nouis Hebræis, qui putant ה literam esse consonantē, cū vere vocalis sit, habent enim multa huiusmodi, in quibus errant pueriliter. Sed audiant huius rei causam ex Hieronymo in Traditionibus Hebraicis in Genes. Idioma, inquit, linguæ illius est per ה quidem scribere, sed per A legere, sicut è contrario A literam sępe per ה pronuntiant. Recte ergo profertur A a a, licet scribendum sit Aha. Ita Aharon per aspirationem scribitur, sed profertur Aaron.

Quia prope est dies Domini. Diem Domini vocat, quo potentiam suam ostensurus est puniēdo, vt latius in Sophon. cap. 1. explicabimus, vbi ait, Quia iuxta est dies Domini.

Et quasi vastitas a potente veniet. Erit hic dies quasi vastitas quędam maxima quæ à potente proficiscitur. Pro Potēte est שדי, quod (vt hic ait Hieronymus) vnum est ex decem nominibus Dei, de quorum interpretatione epistolam idem scripsit ad Marcellam, cuius initium est: Nonagesimum Psalmum. *Saddai.* In qua docet Psal. 90. vbi legimus, In protectione Dei cœli commorabitur, legi in Hebræo hoc nomen, Aquilamque interpretari ἱκανὸν quod nos robustum, & sufficientem ad omnia perpetranda possumus accipere. Quæ interpretatio recte huic loco conuenit, dicitur enim Saddai, quod sibi sufficiat, & alterius auxilio non egeat.

28 *Numquid non coram oculis nostris.* Ita legendum est, ita enim est in Hebr. & ita legunt Hieronymus, & Chaldæus. Nec obstat in LXX. legi, Coram oculis vestris, cum facile pro ἡμῶν, potuerit vna litera mutata scribi ὑμῶν. Hoc autem ait: Nobis omnibus videntibus nihil erit quod in templo offeratur, quoniam hostes agros, & fruges vastabunt, atque ita lætitia, & exultatio tam offerentium, quàm sacerdotum, quæ audiri, & cerni in templo solebat, nulla erit.

Cōputruerunt iumenta in stercore suo. Manebunt domi iumēta, nec foras educentur timore hostium obsidentium, & fame in stabulis morientur. Hebræi multo aliter vertunt: Computruerunt

A grana sub glebis suis: quod ad rem de qua agitur, nihil pertinet, siue de locusta omnia interpretari velis, siue de exercitu Chaldæorum. Quare multo verior, & magis propria est Hieronymi translatio, Computruerunt iumenta. Sed ipsi legunt פרדות, quod quidā etiam Hebræi affirmant esse pluralem numerum nominis פרדה, quod mulam, siue iumentum significat. Sed Hieronymus legit פרדות, de quo nemo dubitare possit, quin mulas, & iumenta significet, literæ enim sunt in vtroque nomine eædem.

B 29 *Demolita sunt horrea dissipatæ sunt apothecæ.* Pro Horrea, in Hebræo est אוצרות, id est, thesauri. Thesauri autem dicūtur in scriptura quarumuis rerum præsertim vtilium, & pretiosarum receptacula, vt diximus Hos. cap. 13. nu. 41. Horreum autem proprie hordei est, & *Horreum* ab hordeo dicitur Varroni, sicut farreū dicebatur receptaculum farris. Vsus tamen obtinuit vt tritici, & farris, & rerū similium, quæ ad victum pertinent, receptacula dicerentur horrea, nam hæc nunc thesauros appellat. Apothecæ autem sunt in quibus fruges, & vinum reponuntur, Heb. ממגרות, & ideo Lxx.

C verterunt, Dissipati sunt thesauri, suffossa sunt torcularia. *Apothecæ.* Huiusmodi autem cellæ, & receptacula solent refici, & reparari cum prouentus speratur, sed vbi prouentus non est, negliguntur, & negligentia paulatim corruunt, aut etiam diruuntur.

Quid ingemuit animal. Iumenta, & pecora omnia fame vrgente mugient, & denique peribunt agris ab hoste vastatis, & obsidione exire non sinente. Nam vt legimus 4. Reg. 25. Nono anno Sedeciæ mense decimo Nabuchodonosor obsedit Ierusalem, & extruxerūt in

D circuitu eius monitiones. Et clausa est ciuitas, atque vallata vsque ad vndecimum annum regis Sedeciæ nona die mensis, præualuitque fames, in ciuitate, nec erat panis populo terræ.

30 *Quia ignis comedit speciosa deserti.* Videtur mihi nūc sine metaphora loqui, palamque dicere villas, & hortos, & arbores incendio Chaldæorum periisse, vt semper in bello fieri solet.

Suspe-

Suspexerunt ad te. Quasi subsidium suæ siti, famique postulantes. Ita dictũ est Psal. 103. Catuli leonum rugientes, vt rapiant, & quærãt à Deo escam sibi.

Quia exiccati sunt fontes aquarum. Exercitu, scilicet, hostili omne obsessis subsidium tollente, & fontes obstruente humo, (vt Palæstini obstruebant puteos Isaac, Gen. 26.) aquæductusque interrumpente.

ALLEGORIA.

Sed, vt ad locum, vbi ab spirituali expositione diuertimus, reuertamur. Plãge quasi virgo, &c. Optime hæc explicat Hieronymus. Possumus, inquit, hæc eadem & post aduentum dicere saluatoris accidisse populo Iudæorum, quan
Ioan. 19. do pari furore clamantes dixerũt, Crucifige, crucifige talem, non habemus regem, nisi Cæsarem: quando circumdata est Ierusalem ab exercitu, & in tantã necessitatem venerunt famis, ac pestilentiæ, vt filiorũ nec dum maturis corporibus vescerẽtur, & sacrificia vniuersa ablata sunt, & confusum est gaudium à filijs hominum, quia gaudium recipere noluerunt, de quo angelus loquitur
Luc. 2. ad pastores: Annuntio vobis gaudium magnum.

Hæc eadem Hugo S. Victoris ad Ecclesiam allegorice refert. Sed quoniam sunt quædam, quæ non nisi duriter ad eam referri possunt, videat, qui uolet in eius commẽtario. Melius Hieronymus de Ecclesia interpretatur, sed tempore Antichristi, quo peribit sacrificium, & libatio de domo Domini, & vastabitur regio Ecclesiæ pereuntibus sanctis, & lungebit humus, &c. Nos ad tropologiam trãseamus Hieronymi verba, quæ eruditissima sunt, in compendium redigentes.

TROPOLOGIA.

31 Postquam sponsa quæ receperat doctrinam Dei, ab sponso fuerit separata, & cilicium, hoc est habitum lugentis as
Psal. 50. sumpserit: tũc perit sacrificium, de quo scriptum est: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, & vini libatio, quod lætificat cor hominis.

Accingite vos & plangite sacerdotes. Idem: Qui sacerdos peccator est, & quem remordet propria conscientia, ci A licio accingatur, & plangat propria delicta, & cubet, vel dormiat in sacco, vt præteritas delicias, per quas offenderat Deum, vitæ austeritate compenset. Nec sufficit flere, vel plãgere, & habitum lugentis assumere, nisi sanctificet ieiunium, id est, sanctum faciat, nõ qua- Isa. 58.
le illud erat, de quo dictum est: Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra.

Numquid non coram oculis nostris. Idem. His quoque qui in Ecclesia commorantur, pro qualitate meritorum frumentum spiritus, & hordeum lite- B ræ, si peccauerunt, tollitur, vt patiantur famem sermonis Dei, Cumque fuerint alimenta sublata, consequenter gaudium, & lætitia tollitur de domo Dei, vt qui audiebant ante Apostolum Philip. 4.
dicentem: Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete; postea Dominum audiant ad pœnitentiam prouo Matth. 5.
cantem: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

Computruerunt iumenta in stercore suo. 32
Idem: Postquam alimenta perierunt, & de domo Dei gaudium, lætitiaque sublata sunt, iumenta quoque computrue- C runt in stercore suo. Computrescit in stercore suo, cuius Deus venter est, & qui dicit: Mãducemus, & bibamus, cras Isa. 22.
enim moriemur. Gregor. hom. 10. in Euang. Mortuam uero carnem putrescere est hoc mortale corpus fluxui luxuriæ deseruire, sicut de quibusdam per Prophetam dicitur. Computruerunt iumenta in stercore suo. Iumenta quippe in stercore suo putrescere est, carnales homines in fœtore luxuriæ vitam finire.

Ad te Domine, clamabo quia ignis comedit speciosa deserti. Hieronymus: Simulque consideremus, quod nisi pro- D pter angustiam, & ablationem deliciarum nec Propheta, nec bestiæ clamassent ad Dominum, aut ad Dominum suspexissent. Quod quidem & ad iustum quondam virum referri potest, qui cum declinauerit, & fecerit malum, nequaquam ei virtutes pristinæ proderunt, sed iudicabit eum Dominus in quibus inuenerit. Flamma autem, quæ succendit omnia ligna regionis,

gionis, illa esse credenda est, quæ immittitur ardentibus Diaboli sagittis, vt nihil in nobis bonarum frugum remaneat, sed cuncta incendio cõsumantur.
Hos. 7. Omnes enim adulterantes quasi Clibanus corda eorum. Et non solum Propheta, vel populus per Prophetam, qui rationale animal est, sed iumenta quoque, de quibus dictum est: Homines, &
Psal. 35. iumenta saluos facies Domine, & alibi:
Iere. 31. Seminabo eos semine hominũ, & iumẽtorum: suspexerunt ad Dominum, & rorem illius misericordiæ flagitarũt, quia, exiccati sunt fontes aquarum, quos ceruus desiderat, & de quibus Dominus
Iere. 2. loquitur per Ieremiã: Me dereliquerũt fontem aquæ viuæ. Siccatis autem fontibus aquarum, qui arentia quæque irrigant, atque refrigerant, consequenter quidquid in nobis pulchrum fuit, ignis ardore consumptum est, de quo Domi
Luc. 10. nus dicit in Euangelio: Videbam Satanam, quasi fulgur cadentem de cælo.

CAPVT II.

Canite tuba in Sion, vlulate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: quia venit dies Domini, quia prope est: dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis. Quasi mane expansum super montes populus multus & fortis: similis ei nõ fuit à principio, & post eum non erit vsque in annos generationis & generationis. Ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eũ solitudo deserti: neque est qui effugiat eum. Quasi aspectus equorum, aspectus eorum: & quasi equites sic current. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient, sicut sonitus flãmæ ignis deuorantis stipulam, velut populus for- A *tis præparatus ad prælium. A facie eius cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam. Sicut fortes current: quasi viri bellatores ascendent murum viri in vijs suis gradiẽtur, & nõ declinabũt à semitis suis. Vnusquisque fratrem suum nõ coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt: sed & per fenestras cadent, & non demolientur. Vrbem ingredientur, in muro current: domos conscen-* B *dent, per fenestras intrabunt quasi fur. A facie eius contremuit terra,* Matth. 13.
moti sunt cæli: sol & luna obtene- Marc. 13.
brati sunt, & stellæ retraxerunt Luc. 21. Ezec. 32.
splendorem suum: Et Dominus de- Esa. 13.
dit vocem suam ante faciem exerci- Hier. 30.
tus sui: quia multa sunt nimis castra Amos. 5. Soph. 1.
eius, quia fortia, & facientia verbũ eius: magnus enim dies Domini, & terribilis valde: & quis sustinebit eum? Nunc ergo, dicit Dominus, C *conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & in fletu, & in planctu. Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & conuertimini ad Dominum Deum vestrum:* Psal. 85.
quia benignus & misericors est, pa- Ionæ. 4.
tiens & multæ misericordiæ, & præ Ionæ. 3.
stabilis super malitia. Quis scit, si conuertatur, & ignoscat, & relinquat post se benedictionem? Sacrificium & libamẽ Domino Deo ve- D *stro. Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate populum, sanctificate ecclesiam, coadunate senes: congregate paruulos, & sugentes vbera. Egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo. Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes mi-* Supra 1.

nistri

nistri Domini: & dicent: Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hereditatem tuam in opprobrium, & dominentur eis nationes: quare dicunt in populis. Vbi est Deus eorũ? Zelatus est Dominus super terram suam, & pepercit populo suo. Et respondit Dominus, & dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum & vinum, & oleum, & replebimini eo: & non dabo vos vltra opprobrium in gentibus. Et eum qui ab aquilone est, procul faciam à vobis, & expellam eum in terram inuiam & desertam, faciem eius contra mare Orientale, & extremum eius vsque ad mare nouissimum: & ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius, quia superbe egit. Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret. Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum, ficus, & vinea dederunt virtutem suam. Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem iustitiæ, & descendere faciet ad vos imbrem matutinum & serotinum sicut in principio. Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino, & oleo. Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam misi in vos. Et comedetis vescentes, & saturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum, & non confundetur populus meus in sempiternũ. Et scietis quia in medio Israel ego sum, & ego Dominus Deus vester, & non est amplius: & non confundetur populus meus in æternum. Et erit post hæc: effundam spiritum meum super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt. Sed & super seruos meos, & ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. Et dabo prodigia in cælo, & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. Et erit: omnis qui inuocauerit nomen Domi[n]i, saluus erit: quia in mõte Sion, & in Hierusalem erit saluatio, sicut dixit Dominus, & in residuis, quos Dominus vocauerit.

Acto. 2. Esa. 44. Mat. 24. Luc. 21. Rom. 10.

HISTORIA.

Canite tuba in Sion. Iubet Prophetã, & per Prophetam omnes, qui possunt audire sermonem (vt ait Hieronymus) tuba canere in monte Sion, in cuius latere sita est Ierusalem, & lamentabili voce omnes ad pœnitentiam exhortari. Cur vero tuba cani soleat, diximus in illud Hos. 5 Clangite buccina, &c.

In monte sancto meo. In templo, quod in altissimo colle extructum est, quamuis & Sion, siue Ierusalem, quæ erat in Sion possumus intelligere dici montem sanctum.

Conturbentur omnes habitatores terræ. Trepident, & doleant, ac lugeant, quoniam proximus est dies, quo ab exercitu Chaldæorum sunt capiendi: hunc enim vocat diem Domini, quo Domini iustitia, & potentia manifestabitur omnibus.

Dies tenebrarũ. Hieronymus: In quo omne lumen lætitiæ auferetur, & cuncta tenebris opprimentur. Eodem pertinent verba, quæ sequuntur, sed more Hebræo-

Hebræorum amplificationis causa duplicata coaceruantur. Hæc autem omnia ad diem mortis, & iudicij, qui proprie dici solet Dies Domini, optime conueniunt.

Quasi mane expansum. Mane, siue aurora, præsertim super montes, celerrime expanditur. Vnde Homerus. Iliad. 8.

Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν, idest,

Memnonis interea genitrix velamine tincta
Purpureo terras expandebatur in omnes.

Significat incredibilem Chaldæorũ multitudinem, & celeritatem. Sed, vt bene adnotat Hieronymus, semper per metaphorã locustarum describitur impetus Chaldæorum.

2 *Similis ei non fuit à principio, & post eũ non erit amplius.* Locus est valde difficilis. Nam si de locustis intelligamus, illud aduersatur Exo. 10. de locustis, quas Dominus misit in Ægyptum, quales ante illud tempus nõ fuerunt, nec postea futuræ sunt. Si autem de exercitu Chaldæorum, quis dubitat Romanos fuisse fortiores, qui ferro comparantur Dan. 2. quod sicut ferrũ omnia domat, ita ipsi omnia regna domuerunt? Sed hoc primum intelligẽdum est, quod c. 1. & initio huius secundi diximus ex Hieronymo, qui sæpe id repetit & de locustis, & de exercitu Chaldæorum præsentem esse prophetiam, verum ita vt per metaphoram locustæ significent Chaldæos, quare in vtrisque vera esse hæc verba oportet. Alterum est, nõ simpliciter de his loqui Prophetã, sed quãtum ad calamitatem, quam huic regioni, de qua sermo est, intulerunt. Ita etiã illud ex Exod. 10. intelligendum est, nũquam in terra Ægypti tam innumerabiles locustas fuisse, nec postea futuras esse, non autem in vniuerso orbe terrarum. Ita modo ait, nunquam locustas visas esse, quæ ita terram Iudæam infestarent, nec fore postea videndas, ac si aperte dicat. Numquam vllus exercitus tam fortis, & tam noxius ingressus est in Iudæam, neque ingredietur postea, quia (vt iã dixi) nõ de fortitudine, sed de damno per fortitudinem hostilẽ terrę Iudææ illato sermo est. *Et quidẽ nullam gẽtem ita ante nocuisse Iudæis ac Chaldæos, facile quisque intelliget, qui veterum Iudęorum historiarũ meminerit. Sed postea multo grauius nocuisse Romanos notius est, quam vt comprobari debeat, cũ ipsa, quę adhuc cernitur, mille & quingẽtorum annorum calamitas, & captiuitas perspicue comprobet. Respondetur ergo non dixisse Prophetam: Numquam erit populus huic similis, vt adnotauit Theodoretus, sed vsque in annos generationis, & generationis, id est, Multæ generationes pręteribunt antequam vllus populus ita grauiter noceat genti Iudęorum: atque ita factum est, post multas enim generationes uenere Romani. Generatio dicitur tempus vitę unius hominis, vt Isai. 38. Generatio mea ablata est, id est, tempus vitę meę finitum: atque ita Hebræi numerãt generationes, vt nos idiomate nostro vnã vitam, aut duas, aut plures nũmeramus. Est autem hæc Hebræorum consuetudo, vt nomen in eodem casu geminatum multitudinem magnã significet. Vt Gene. 14. in Hebr. & in Græco est: Et vallis siluestris putei, & putei bituminis, scilicet, erat, Hoc est, tota erat plena puteis bituminis. Nos habemus: Vallis autem siluestris habeat puteos multos bituminis. Et Psalm. 86. (qui locus obscurissimus est) Numquid Sion dicet, homo & homo natus est in ea, id est, magnã multitudo hominum, prophetat enim de populis gentium venturis ad Ecclesiã, id est: Num tanta erit felicitas Ecclesię, vt possit ei ab aliquo dici; Multi homines in ea nascuntur per baptismum? In Hebræo apertius est, vbi legimus. Sioni dicetur, Homo, & homo natus est in ea. Ita generatio, & generatio multæ generationes, vt Psal. 144. Generatio, & generatio laudabit opera tua. Ita vsque in annos generationis, & generationis, id est, multarum generationum.

Generatio.

Regul. & phrasis. Nomẽ in eodẽ casu geminatũ magnam significat multitudinem.

Locus Psal. 86.

4 *Ante faciem eius ignis vorans.* Hieronymus: Quidquid attinget quasi vorax flamma consumet, nihilque post se integrum derelinquet, &c. Terra antequam huiusmodi locustæ veniant, fertilis erit, & quasi horti quidam amœnissimi,

mi, plenique voluptatis: sed postquam venerint, ita eam omni decore, & virore spoliabunt, vt iam non paradisus voluptatis, sed quædam horridi deserti solitudo videatur.

Quasi aspectus eorum. Diximus de his cap. 1. num. 18. Aspectus equorum ad bellum paratorum terribilis est, & ferox. Hanc equiferociam graphice depingit Iob c. 39. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis, contemnit pauorem, nec cedit gladio. Talis erit aspectus harum locustarum. Hieronymus: Non quo Babylonij equitibus comparentur, sed quo locustæ per translationem hostium quasi equites dicantur huc illucque discurrere.

Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient. Nullus locus erit tutus, locustæ non solent montes conscendere, sed fruges quærere, at locustæ de quibus nunc loquimur, nihil relinquent, quod non vastent, illuc ascendent, quò aliæ ascendere non solent, & quidem summa cum celeritate, (ideo enim dixit, Exilient) & cum sono quodam horribili, & incredibili, vt non locustæ, sed quadrigæ videantur, aut flamma ingens aridissima quæque consumens. Significat nulla loca fore tam munita, vt possint impetum Chaldæorum sustinere, summam fore eorum celeritatem, & horrendum sonum, atque clamorem.

5 *A facie eius cruciabuntur populi.* Seruat semper metaphoram locustarum, cum enim per aerem earum agmina feruntur, soliciti, ac trepidi suspectant populi, ne forte in suas regiones descendant, & cum descendere vident, summo dolore cruciantur.

Omnes vultus redigentur in ollam, id est, Ollæ colorem induent, quo metus magnus significatur: tunc enim refugiente sanguine ad cor vultus primum pallet, deinde nigrescit. Nahum. 2. Et cor tabescens, & dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus, & facies omnium eorum sicut nigredo ollæ. Isai. 13. Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet, & conteretur. Tor-

A siones, & dolores tenebunt, quasi parturiens loquentur. Vnusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum.

Sicut fortes current. Coniuncta est enim cum fortitudine velocitas, inde toties apud Hom. πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς, id est, velox pedes Achilles.

Quasi viri bellatores ascendent murũ. Talibus iam uerbis utitur, vt facile quisque intelligere possit quid sub metaphora locustarum lateat. Nulla obiectorum murorum, aut parietum sublimitas his locustis obstabit, quominus ascendant, & superent omnia.

B *Vir in vijs suis gradientur.* Vir more Hebræorum positum est pro eo quod est vnusquisque, sicut LXX. transtulerunt: nec viri legendum est, sed vir, vt est in Hebr. sed librarij cum legerent, gradientur, posuerunt, Viri, nescientes phrasin Hebræorum, cum enim nomen singulare multos complectitur, recte plurale verbum adiungitur. & apud Latinos, vt. 6 Vir.

Pars in frusta secant. — 1. Æne

Ita sæpe loquitur scriptura, vt Ionæ, 1. Et timuerunt nautæ, & clamauerunt uir ad Deum suum. Et postea:
C Et dixit vir ad collegam suum: venite, & mittamus sortes. Et cap. 3. Clament ad Deum in fortitudine, & conuertatur vir à uia sua mala. Est ergo sensus: Vnaquæque locum sibi signatum in acie sua tenebit, ita vt in tanta multitudine altera alteri non obstet. Hoc enim solet magnis exercitibus nocere, quod ordo locorum non seruetur, constatque paucos milites ordinatos magnæ multitudini posse resistere, si ordinem non seruet. Ex quo illud Cant. 6. Terribilis vt castrorum acies ordinata. Hieronymus: Hoc
D nuper in hac prouincia vidimus. Cum enim locustarum agmina venirent, & & aerem, qui inter cœlum, & terram est, occuparent; tanto ordine ex dispositione iubentis Dei volitant, vt instar tesserularum, quæ in pauimentis figuntur manu, suum locum teneant, & ne puncto quidem (vt ita dicam) & vngue transuerso declinent ad alteram.

Per

7 *Per fenestras cadent, & non demolientur.* Hieronymus, vt apertam faceret metaphoram, ait: *Per fenestras, &c.* nihil enim locustis inuium est, cum & agros, & sata, & arbores, & vrbes, & domos, & cubiculorum secreta penetrent. Hoc autem de locustis dicitur, vt de hostibus intelligatur, &c. Significatur autem tam feliciter omnia Chaldæis euentura, & ita rerum bellicarum peritos futuros, vt neque occidantur, neque vulnerentur cum per fenestras desilierint. Significat etiam hic, & paulo post, tam audaces, & auidos victoriæ eosdem futuros, vt clausis ianuis per fenestras, ne vlla sit mora, tota irrumpant audacia. Recentiores ita vertendū putant hunc locum: Super gladium irruent, & non concupiscent. Et quidem in vltimo verbo quod est, בצע nulla est difficultas, nec enim dubitari potest, quin significet demoliri, & concidere, quoniam & LXX. verterunt, Non consumentur, & R. Dauid interpretatur, Non vulnerabuntur. Et Isai. 38. Dum adhuc ordirer succidit me, id est, finiuit me, pro quo est in Hebræo idem verbum, בצע nemo est igitur qui neget ita recte exponi, non concident se, non vulnerabunt se. Tota controuersia est de nomine שלח, quod nos fatemur etiam significare gladium, siue telum, à שלח, quod est, Misit: quare LXX. verterunt, In iaculis suis cadent. At significat etiam fenestram, vt docet Hieronymus, & nonnulli Hebræi, quoniam per eas fures ingredi
8 solent, vt spolient domos. Nam שלח etiam significat spoliare. * Priorem interpretationem vidit Hieronymus, sciebatque verbis Hebraicis posse dari, sed negat expositionis ordini conuenire, nec iniuria: Nam cum Iudæos describat mœstos, & nimio pauore perterritos, iamque de victoria loquatur, quorsum dicat Chaldæos cadere super gladios, aut super iacula? Quomodo hoc ad locustas referri poterit? At per fenestras cadent, & non demolientur, recte conuenit ei, quod nunc agitur, & שלח significet fenestram ab spoliando, nam & paulo post ait; Per fenestras intrabunt quasi fur.

A facie eius contremuit terra. Hieronymus hyperbolice hæc dici censet, quod locustarum agminibus per aerem volantibus videbitur Iudæis præ timoris magnitudine & cœlum ruere, & terra fluctuare; Sol, & Luna videbuntur obscurari, dum lumen posita in medio nubes locustarum in terram uenire non sinet; Exercitui forti, & magno præclare hæc conueniunt. Nam & terra tremit. 1. Machab. 9. Et clamabant tubis. Exclamauerunt autem & ij, qui erant ex parte Iudæ, etiam ipsi: & commota est terra à uoce exercituum. * Et quoniam poe-
tæ sæpe in dictione finitimi sunt prophetis, ex illis optime hæc intelligemus, ac potissimum ex principe poetarum. 9

--- Tum cæco puluere campus 12. Æneid.
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita Tellus. Et:
Bella mouens immittit equos, illi æquore aperto 12. Æne.
Ante Notos, Zephyrosque volant, gemit vltima pulsa
Thraca pedum: ---

Cœli moueri dicitur cum tonat, vt.
--- Et tonitru cœlum omne ciebo. 4. Æneid.

Quod autem tonitrua tunc futura essent, ex sequētibus verbis intelligimus: Et Dominus dedit uocem suam ante faciem exercitus sui. Sol, & Luna dicuntur obscurati propter multitudinem equorum, & hominum multo puluere ascendente, ut apud eundem.

Hic subitam nigro glomerari puluere nubem 9. Æneid.
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab aduersa conclamat mole Caicus,
Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra?

Quoniam autem ita de exercitu locustarum loquitur, ut Chaldæorū exercitum intelligi uelit, non est mirum si dicat ea fieri in aduentu locustarum, quæ in magni exercitus impetu fieri solent. Quamuis & illius documēti Hos. 2. num. 87. à nobis traditi meminisse
oportet, sæpe scripturam à meta- 17

phorá

phora ad rem ipsam diuertere, indeque iterum ad eãdem metaphoram redire, ne sine causa laboremus singulis apte ad locutas accommodandis. Eodem modo loquitur Isa. c. 13. de exercitu Medorum, & Persarum in Chaldæos veniente: Quoniam stellæ cœli, & splendor earũ non expandent lumen suum. Obtenebratus est Sol in ortu suo, & Luna non splendebit in lumine suo. Et mox, Super hoc cœlum turbabo, & mouebitur terra de loco suo propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius.

10 *Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui.* Videlicet more ducũ, vt & milites suos exhortentur in prælium, & aduersarios terreant. Vox autẽ Domini est tonitru. Ps. 17. Et intonuit de cœlo Dominus, & altissimus dedit vocem suam, grando, & carbones ignis. 1. Reg. 12. Et clamauit Samuel ad Dominum, & dedit Dominus voces, & pluuias in illa die. Itaque Dominus aduenientibus Chaldæis tonabit, vt terreat Iudæos, & vt animos addat Chaldæis signo illo sentientibus Deum à se stare. Ita Homerus inducit Iouem ea die Troianis victoriam concedentem, & tonitru hoc significantem.

Vox Domini.

Iliad. 8.

Αὐτὸς δ' ἐξ Ἴδης μεγάλ' ἔκτυπε, δαιόμενον δὲ
Ἧκε σέλας μετὰ λαὸν Ἀχαιῶν, οἱ δὲ ἰδόντες
Θάμβησαν, καὶ πάντας ὑπὸ χλωρὸν δέος εἷλεν.
Ἔνθ' οὔτ' Ἰδομενεὺς τλῆ μίμνειν, οὔτ' Ἀγαμέμνων,
Οὔτε δύ' Αἴαντες μενέτην θεράποντε Ἄρηος.

Quæ ita verti possunt.

Ipse autem horrẽdum intonuit sublimis ab Ida,
Fulmenque in Danaum populum detorsit, at illi
Obstupuere animis, pallens timor occupat omnes.
Tunc non Idomeneus, nec maior mansit Atrides,
Non gemini Aiaces famuli mansere Gradiui.

11 Non est dissimile quod Theodosio imperatore in Eugenium tyrannum pugnante accidit, vt magnus turbo ventorum in ora hostium rueret, & scutis disiectis pectora nuda præbere cogeret telis, sagittasq; militum Theodosij deferret ad eos, eorum autem sagittas verteret in iaculantes, vt refert Orosius lib. 7. c. 22. his verbis. De quo vnus ex ipsis (id est, ex hostibus nostræ religionis poeta quidẽ eximius, sed paganus peruicacissimus, huiusmodi versibus & Deo, & homini testimonium tulit.

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduersas acies, reuolutaque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit hastas.
O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Aeolus armatas hiemes, cui militat æther;
Et coniurati veniunt ad Classica venti.

Claudianus in panegyri. de tertio Honorij cõsulatu.

Exercitum autem Dei vocat, quia à Deo adducebatur, vt de Iudæis sumeret vltionem. Ita cum Medos & Persas cõcitaturum se minatur aduersus Chaldæos, ait Isa. 13. Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea. & de Romanis, quos Deus misit ad excindendã Ierusalem Christi interfectricem, legimus Matt. 22. Et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem eorum succendit.

Quia fortia sunt nimis. Ideo dabit vocem suam ante suum exercitũ, quia maximus est, & fortissimus, & venit, vt faciat quod Deus vult, id est, vt pœnas sumat de sceleratissima gente.

Magnus enim dies Domini. Maxima in eo facturus est, ideo magnus dicitur, vt exposuimus Hos. 1. num. 137.

ALLEGORIA.

Hæc omnia quæ à principio capitis exposuimus Hier. allegorice interpretatur de die iudicij, aut de die mortis vniuscuiusque. Quod enim (inquit) in die iudicij futurum est omnibus, hoc in singulis die mortis impletur. Allegoriã non subieci, quoniam & longa est, & ab eo luculenter explicatur. Mihi videntur etiam hæc satis apte referri posse ad Antichristi seuissimam persecutionem in Ecclesiam, cum & duces cum 12

magnis copijs, & errorum magistros in
omnes ciuitates mittet, vt aduersus Ec
clesiam pugnent. Quo tempore acerbi
erunt casus fidelium,& multæ magnęque calamitates,& (vt ait Poeta)

--- Crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, & plurima mortis imago.

Quomodo autem singula in hac allegoria explicentur, facile ex superiori Historiæ expositione quisq; intelliget.

TROPOLOGIA.

Iuxta tropologiam autem, sicut quatuor illa postea per numerosum exercitum explicantur, ita nos in quatuor illis animi perturbationibus, quæ sunt initia, fontesque ceterarum multas alias intelligamus, quæ cum in prouincias, aut in ciuitates, aut in singulorum animas penetrant, magnam virtutibus,
35 & miserabilem cladem important.* Ex
his enim omnia vitia,& peccata nascũtur S.Tho. 1 2.Q.23.A.4. vndecim affectus numerat. Sed Cicero in 4. Tusculana ex Stoicorũ sententia plures profert, qui tamen illis vndecim continentur: nam primis quatuor propositis, ægritudine, metu, lætitia, libidine; sub ægritudine collocat inuidentiam, æmulationem, obtrectationem, misericordiam, angorem, luctum, mœrorem, ærũ
Ægritudo. nam, dolorem, lamentationem, solicitudinem, molestiam, afflictationem, desperationem. Ægritudo est opinio
Inuidentia. recens mali præsentis, in quo demitti, contrahique animo rectum esse videa-
Æmulatio. tur. Inuidentia est ægritudo suscepta
Obtrecta tio siue propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. Æmulatio, est
Zelotypia. ægritudo, si eo, quod concupierit, alius
Misericordia. potiatur, ipse careat. Obtrectatio quæ etiam Zelotypia dicitur, est ægritudo
Angor. ex eo, quod alter quoque potiatur eo,
Luctus. quod ipse concupierit. Misericordia est
Mœror. ægritudo ex miseria alterius iniuria la-
Ærumna borantis. Angor est ægritudo premẽs.
Dolor. Luctus est ægritudo ex eius, qui carus
Lamentatio. fuerit, interitu acerbo. Mœror, ægritudo flebilis. Ærumna, ægritudo labo-
Solicitudo. riosa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum eiulatu. Solicitu-
Molestia. do, ægritudo cũ cogitatione. Molestia,
Afflictatio. ægritudo permanens. Afflictatio, ægri-

A tudo cum vexatione corporis. Desperatio, ægritudo sine vlla rerum expectatione meliorum. Desperatio 14
* Metus est opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. Sub metũ subiecta sunt hæc. Metus.
Pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Pigritia Pigritia.
est metus consequentis laboris. Pudor Pudor.
est metus, ex quo sequitur rubor. Terror est metus concutiens, ex quo sequitur pallor, & tremor, & dentium crepitus. Terror.
Timor, metus mali appropinquantis. Timor.
Pauor metus mentem loco mouẽs. Pauor.
Exanimatio, metus subsequens, & quasi comes pauoris. Exanimatio.
B Conturbatio, metus excutiens cogitata. Conturbatio.
Formido, metus permanens. Formido.
Lætitia est opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. Lætitia.
Ei hæc subijciuntur, maleuolentia, delectatio, iactatio. Maleuolentia est voluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Maleuolẽtia.
Delectatio est voluptas suauitate auditus, aut aliorum sensuum animum deliniens. Delectatio.
Iactatio est voluptas gestiens, & se efferens insolentius. Iactatio.
Libido est opinio venturi boni, quod sit ex vsu præsens esse, atq; adesse. Libido.
C Libidini subiecta sunt, ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium. Ira est libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria. Ira.
Excandescentia est ira nascens, & modo existens. Excandescentia.
Odium, ira inueterata. Odium.
Inimicitia est ira vlciscendi tempus obseruans. Inimicitia.
Discordia est ira acerbior intimo odio, & corde concepta. Discordia
Indigentia, libido explebilis. Indigentia.
Desiderium libido eius, qui nondum adsit, videndi. Desideriũ
* Descripsimus ex Stoicorum sententia, & verbis Ciceronis duces quatuor, & singulorum milites enumerauimus, sed mala quæ hinc oriuntur, 15
& peccata innumerabilia sunt. Quædam
D Paul. Gal. 5. demonstrauit, per quæ reliqua cognosci voluit: Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia. Hic fortis, & violẽtus exercitus penetrat in terrã eorũ,

qui sibi morem gerere malunt, quam Deo. Cum ille venit, dies est nubis, & caliginis, obscuratur enim animus, & rectum videre non potest. Similis huic exercitus nullus fuit, aut erit, qui ita animæ noceat. Coram eo, & antequam veniat, anima est quasi paradisus voluptatis, & post eum ingressum ita omnē pulchritudinem, & amœnitatem amittit, vt eremus quædam horridissima videatur. Formidabilis est horum militū aspectus, vt equorum ad pugnam paratorum: ingens eorum sonitus, id est, magna multitudo, sonus enim magnus multitudinis indicium est. Super capita montium ascendunt velocissime, quoniam & magnos viros superant, & in singulorum animis id quod summum est, occupant, id est, rationis arcem. Similes sunt flammæ stipulam deuorāti, neque id tam sono quā nocendi facultate, nam bona, quæ in anima inueniūt, exurunt, & perdunt.
16 * Qui recte eos ante nouerit, si in se irruere viderit, timore, & solicitudine cruciabitur, & præ diuturno timore, & mœrore nigrescet. Omnes munitiones superabunt, & qua nemo putet posse, ingredientur, nam sæpe eos vincūt, qui aduersus huiusmodi vitia munitissimi fore videbantur: & inter spiritualia negotia, & fraternæ vtilitatis occupationes tacite se se insinuant. Quisq; suæ virtuti nocet, & ita animam depopulatur, vt quantum fieri potest, alijs non sit impedimēto, quo minus & ipsi noceant, nisi forte sibi aliquando duo vitia, aut duas perturbationes aduersari contingat. A facie horū cōtremit terra, corpus enim & inferior animæ pars vehementer his affectibus concutitur, & commouetur. Commouentur & cœli, id est, superior animæ portio. Sol, & Luna obtenebrātur, idest intelligentia erroribus, voluntas peccatis, varijsq; cupiditatibus obscurātur. Stellæ. i. rationes, quæ illustrare animū solebant ad vitia repellēda, retraxerūt splendorē suum: non raro enim experimur, rationibus, quibus iuuari magnopere solebamus, vrgente tentatione nihil iam iuuari, & si eas semel, atque iterum mente retractemus. Manent ergo in anima, & nihil prosunt, neque offusam caliginem tollunt, ideoque dicūtur retrahere splendorem suum.* Quāuis in Sole, Luna, & stellis magnos quoque viros intelligere possimus, qui aliorum doctores esse debent, & largiori à Deo luce collustrantur, & si non æque omnes. 17
Ante faciem huius exercitus Dominus dat uocem suam: quoniā per verba scripturæ, per concionatores, per monitores terret sæpenumero homines se ipsos amantes, voluptatesque vndique captantes, prædicitq; magnā eis imminere calamitatem, & iam iam in potestatem hostium esse venturos, ni si mature resipiscant. Nec vero miremur hunc exercitum Dei dici, & facere verbum eius; quandoquidem Chaldæi, & Romani, quos auaritia, & ira, & crudelitas ad bellum impellebant, exercitus Dei dicuntur, quatenus eo iuste permittente Iudæos infestabāt. Æquo enim Dei iudicio fit, vt qui legem Christi contemnit, eiusque sanguinem, & sacramenta vitæ turpitudine conculcat, in manus vitiorum tradatur, & peccata per peccata puniātur, sicut ait Paulus: Rom. 1.
Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis. Et postea: Tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea, quæ non conueniunt: repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, &c.

Nunc ergo dicit Dominus Conuertimini ad me. Ne in hæc, quæ comminatus sum incidatis, toto corde ad me conuertimini. 18
Nec putetis solum internum dolorem à me exigi, opera pœnitentiæ adiungi volo, quæ dolorem verum esse testentur, & præterita peccata puniāt, peccatorumque voluptates pœnarum acerbitate compensent. Non est magnus dolor, qui se per fletum, & pœnitentiæ opera non prodit. Ieiunate simul, flete, plangite. Quid ergo hæretici errantes, & in errorem mittentes animas vagas, & instabiles, opera pœnitentiæ, quæ Deus exigit detestantur, & si credant sibi per Iesum Christum dimitti peccata, dimissa mentiuntur? Hieronymus: Animi pœnitentiam

tiam ieiunio, & fletu, & planctibus indicate: vt nunc ieiunantes postea saturemini, nunc flentes postea rideatis, nunc plangentes postea consolemini. Fletus, & planctus hoc differunt, quod fletus lacrymarum est, planctus fletum cum percussione pectoris, aut capitis, aut alterius corporis partis indicat, eademque est significatio in verbis Hebraicis, & Græcis.

19 *Scindite corda vestra.* Mos erat Iudæorum in tristibus, atque aduersis vestes scindere, vt Nume. 14. fecerunt Iosue, & Caleb, & summus sacerdos Matth. 26. & Paulus, & Barnabas Actor. 14. Vult ergo dolorem non externum esse penitus, sed magis internum. Ac si dicat: Nolite mihi satisfacere sola vestium scissione, à cordium scissione incipite. Scindere corda est vehementer dolere de peccatis, eaque de corde excutere, & extrahere apertione quadam, id est, fletu, & confessione. Pro quo Chaldæus dixit: Et aufette impietatem cordis vestri. Hieronymus: Idcirco ego præcipio vobis, vt nequaquam scindatis vestimenta, sed corda, quæ plena sunt peccatis, quæ instar utrium, nisi scissa fuerint, sponte rumpentur. Gloss. interl. Aperite corda vestra per confessionem fidei, &c. Sed malim (nisi & hoc intellexit) per confessionem etiam peccatorum, qualis tunc exigebatur, & nunc qualis in Euang. exigitur.

Vestes scindere.

Quia benignus, & misericors est. Pro eo quod est, benignus, in Hebr. est, חנון, id est, quem delectat benefacere, & donare peccata: nam חנן significat misereri, & gratis dare, atque ignoscere. Lxx. ἐλεήμων, idest, misericors.

20 *Patiens.* Hebr. ארך אפים, id est, latus naribus, qui non cito ira succenditur, neque festinat ad vindictam, nam qui angustiores habent nares, celeriores videntur ad irascendum. LXX. μακρόθυμος, id est, longanimis.

Et multæ misericordiæ. Siue multus in misericordia, idest diues in misericordia, vt ait Paul. Eph. 2. Deus autem qui diues est in misericordia.

Et præstabilis super malitia. Pro Præstabilis, in Heb. est נחם, quod verbum

A significat consolatione affici, placari, pœnitentia duci, id est, facile eum pœnitet supplicij, quod cogitabat inferre, cito placatur. Lxx. Pœnitens super malitias. Hieronymus: Præstabilis, seu pœnitens. Idem vocabulum est Exod. 32. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Et ibidem: Placatusque est Dominus ne faceret malum. Ideo Cypria. lib. 4. epist. epi. 2. & in serm. 3. de bono patientiæ, & serm. 5. de lapsis, in fine legit: Et qui sententiam flectat aduersus malitiam. Hoc ipsum B significat Præstabilis super malitiæ, id est, præstat malitiæ, melior est malitia, non sinit se ab ea vinci. * Porro malitiam pro afflictione sæpe poni in scriptura vulgatum est, & ab Hieron. satis adnotatum hic & in illud Ionæ. 1. Mittamus sortes, & sciamus, quare hoc malum sit nobis: & in Matth. cap. 6. in fine, & in epist. ad Amandum, quæ incipit: Breuis epist. Vt 1. Mach. 10. Et recordati sunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Israel, & tribulauerat eos valde, & Matth. 6. Sufficit enim diei malitia sua. Idem significat Ma- C lum, vt docet Tertu. lib. 2. aduersus Marcio. & Damas. lib. 4. cap. 20. Inde dies mali Psal. 40. In die mala (id est, laboriosa, & afflictionis plena) liberabit eum Dominus. Et Eccle. 1. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filijs hominum, idest molestissimam, & laboriosissimã. Quod etiam video apud Home. vsitatum: infortunium enim & calamitatem vocat κακότητα, id est, malitiam, vt Odyss. 3.

Præstabilis.

21 Malitia, & malus.

ὄφρα τάχιστα ὑπ' ἐκ κακότητα φύγοιμεν,
idest,
Vt celerrime malitiam effugeremus, id est, tempestatẽ multũ afflicturã. Et li. 4.
D ---- οὐδέ οἱ ἄλλοι
εἰσ' οἵ κεν κατὰ δῆμον ἀλάλκοιεν κακότητα, id est,
Neque ei sunt vlli, qui possint auertere malitiam, id est, opem ei ferre, ne affligatur à procis. Et: Μηδὲ γέροντα κάκου κεκακωμένον: Neq; senẽ affligas afflictũ.

Quis scit si conuertatur. Quoniam in Heb. est. Quis scit conuertatur, &c. magistri Iudæorum, & quidam alij ita in-

telligunt:Quis ſcit,& cognoſcit pecca- A
ta ſua?conuertatur, & ignoſcet Domi-
nus.Sed dura eſt profectò, & coacta in-
terpretatio,neque vllo modo recipien
da , quoniam cum communi Sanctorũ
ſententia pugnat,& cum conſuetudine
22 ſcripturæ,quæ his viris non debuit eſſe
ignota. * Solet enim in huiuſmodi in-
terrogationibus coniunctionem,Si, re-
linquere ſubaudiendam , vt Ionæ. 3.
Quis ſcit ſi conuertatur , & ignoſcat
Deus. LXX. vtroque loco verterunt :
Quis ſcit ſi conuertatur: & vtroque lo
co ſancti patres ita interpretati ſunt. 2.
Reg. 12. Quis ſcit ſi forte donet eum B
mihi Dominus , & viuat infans? An &
hic interpretabuntur: Quis ſcit pecca-
ta ſua,aut ſe in peccatis eſſe ? Denique
notum eſt ijs, qui ſcripturam idiomate
ſuo legerunt, ſæpe omitti pro conſuetu
dine illius linguæ huiuſmodi particu-
las,Si,Sicut,niſi, & ſimiles . Vera igitur
tranſlatione conſtituta, merito quæri-
mus cur in re aperta hæſitet Propheta?
Dubitationes in ſcriptura quomodo accipiendæ.
Quis fidelium dubitet Deum per pœni
tentiam conuerti,& ignoſcere homini-
bus?Conuertimini ad me(inquit Zach.
1.) & ego conuertar ad vos.Ambr. li.2.
de Pœnitentia.c.5.negat Petrum dubi- C
Act. 8.
taſſe cum dixit: Pœnitentiam itaq; age
ab hac nequitia tua , & roga Deum , ſi
forte remittatur tibi hæc cogitatio cor
dis tui. Nam ſi putant,inquit, dubitaſſe
Petrũ,numquid & Deus dubitauit , qui
Iere. 26.
ait ad Ieremiam prophetam : Noli au-
ferre verbum,forſitan audient, & auer-
tentur?Dicant ergo Dominum ignoraſ
23 ſe,quid eſſet futurum .* Sed non igno-
rantia eo verbo exprimitur, ſed in ſcri-
pturis diuinis frequens huiuſmodi con
ſuetudo aduertitur,eo quod ſimplex ſit
Ezec. 3.
elocutio.Siquidẽ & ad Ezech. dicit Do-
minus:Et dices ad eos : Hæc dicit Do- D
minus,ſi forte audient, & terrebuntur .
Neſciebat ergo eos poſſe,aut non poſſe
conuerti ? Non ergo ſemper dubitantis
iſta eſt elocutio,&c.Docet ergo Ambr.
phraſin eſſe ſcripturæ,vt aliquoties ver
bis dubitantis vtatur, cùm minimè du-
bitet.Atque hoc exemplis ex Homero
petitis confirmat.Denique (inquit) ip-
ſi ſapientes ſæculi,qui omnem gloriam
ſuam ſtatuunt in expreſſione verborũ,
quod Latine , Forte dicimus, Græce
τάχα non vbique pro dubitatione po-
ſuerunt. Aiunt itaque dixiſſe primum
ſuorum Poetam .
ἤ τάχα χῆρ' ἔσομαι, quod eſt, cito vi-
dua ero .
Et alibi . τάχα γάρ σε κατακτανέουσιν
Ἀχαιοὶ
Πάντες ἐφορμηθέντες.
Non enim dubitaret omnibus ſimul
inſurgentibus vnum facile ab vniuerſis
poſſe proſterni.Hæc Ambroſius, & alia
in eandem ſententiam:ſi modo is Am-
broſius fuit. Quod autem citat ex Ho-
mero , vnum atque idem teſtimonium
eſt in lib. 6. Iliados , vbi Andromache
Hectorem à pugna auocans ait :
Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος, οὐδ' ἐ-
λεαίρεις,
Παῖδά τε νηπίαχον, καὶ ἔμ' ἄμμορον, ἣ
τάχα χήρη
Σεῦ ἔσομαι, τάχα γάρ σε κατακτανέου-
σιν Ἀχαιοὶ
Πάντες ἐφορμηθέντες, id eſt,
Generoſe, perdet te tuum robur , neque
miſereris
Filij infantis,neque mei miſeræ, quæ ci-
to vidua
Tui ero:cito enim te interficient Achiui
Omnes ſuper irruentes.
Quamuis & ita etiam verti poteſt :
Quæ fortaſſe vidua ero , fortaſſe te in-
terficient Achiui. * Nos fatemur Deum 24
non dubitare,quem latere nihil poteſt:
ſed homo,quẽ latent multa,cur nõ du-
bitet? Quod ſi dubitatio intelligẽda nõ
eſt , cum dubitare homo videtur, nun-
quã in ijs,qui loquũtur in ſcriptura, du
bitationem admittemus. Nihil ergo du 2.Reg. 12.
bitabat Dauid,cum dicebat:Quis ſcit ſi
forte donet eum mihi Dominus , & vi- Iudi. 5.
uat infans ? Aut quæ dicebat: Forſitan
nũc diuidit ſpolia, & pulcherrima femi
narum eligitur ei ? Nõ puto hoc dixiſſe
Ambroſiũ , aut quicumq; illorũ librorũ
de pœnitentia auctor eſt , ſed tantum,
non ſemper dubitare in ſcriptura eos,
qui videntur dubitare;quod verum eſt.
Sed quomodo, aut quare id fiat, expli-
candũ nobis eſt.Cũ is dubitantis verbis
vtitur , cui nihil poteſt eſſe incertum,
aut dubium,id eſt,Deus:omnino ea lo-
quẽdi forma eligit, vt aliquid per eã ſi-
gnifi-

gnificetur,vt docet Grego. hom. 9. in
Ezec.Duæ igitur sunt causæ huius locu
tionis.Prima,vt ostendat scriptura ho-
mines liberi arbitrij esse, nec Deũ præ-
scientia, aut voluntate sua necessitatẽ
illis imponere. Vt Luc.20. Mittam filiũ
meum dilectum,forsitan,cum hunc vi-
derint,verebuntur.Ita docent breuiter
Chrys.& Hier.in eadem verba Mat.21.
*Secunda est,vt rei difficultas ostenda-
25 tur siue paucitas facientiũ id, quod dici
tur. Ita Greg hom.9. in Ezec. exponit
illud Ezec.2.Et dices ad eos, Hæc dicit
Dominus:Si forte vel ipsi audiant, & si
forte quiescãt,quia dominus exasperãs
est.Significatur enim ex magna multi-
tudine paucos fore audituros. Ita etiã
exponit illud Mat.24.Dabunt signa ma
gna,& prodigi, ita vt in errorem indu-
cantur,si fieri potest,etiam electi. Trepi
dabunt enim tunc electi, & nutabunt,
sed non cadent. Eodem modo intelli-
gitur illud Luc. 18. Veruntamen filius
hominis veniens putas ne fidem inue-
niet in terra?id est, in paucissimis inue-
niet.At quãdo cum dubitatione loqui-
tur homo,id est,apostolus,aut prophe-
ta:prudens lector consideret, an res sit
eiusmodi, vt turpe sit eum, qui scribit,
aut loquitur, de ea dubitare:& si ita iu-
dicat, intelligat nõ esse dubitationem,
sed affirmationem aliquo eorum mo-
dorum,quos diximus,explicandam. Vt
quod Petrus dixit : Pœnitentiam itaq;
age ab hac nequitia tua,& roga Deum,
si forte remittatur tibi hæc cogitatio
cordis tui.Si enim de culpæ remissione
loquatur, non potuit tantus apostolus
dubitare, & hoc est quod voluit Am-
29 brosius.* At multa sunt,in quibus iure,
& merito dubitet apostolus,& prophe-
ta, quoniam id Deus nondum reuela-
uit : quo tempore recte dicemus ita eũ
locutum fuisse, quia vere dubitabat. Vt
Psalm.2. apprehendite disciplinam,ne
quando irascatur Dominus, & pereatis
de via iusta. Dubitare potuit an id euen
turum esset ijs, quibus tũc loquebatur:
sæpe enim eos, qui non apprehendunt
disciplinã misericors, & miserator Do-
minus ad se allicit, & non pereunt de
via iusta. Similiter in verbis Petri, quæ
nunc referebamus, non potuit Petrus

A dubitare, an culpa remittenda esset
agenti pœnitentiam, & Deum rogan-
ti : sed potuit dubitare an vera esset fu-
tura pœnitentia, & oratio Simonis.
Quod si de remissione pœnæ velimus
intelligere, potuit dubitare an tantus
futurus esset dolor Simonis, vt totius
pœnæ remissionem consequeretur, ita
vt nullo deinde modo à Deo punire-
tur. Ita puto intelligenda esse verba
nostri Prophetæ: Quis scit si conuer-
tantur, & ignoscat Deus? id est, for-
tasse non patietur Chaldæos in terram
vestram venire, si pœnitentiam aga-
tis, nec vos captiuos abduci. Ita intel-
B lexerunt Hier.& Ruper. qui in Prophe
tæ persona dicunt: Noui Deum ineffa-
biliter esse clementem,sed quia profun
dum diuitiarum sapientiæ, & scientiæ
Dei nosse non possumus: sententiam
tempero, & opto potius, quam præsu-
mo. Niniuitæ autem aperte se hoc si-
gnificare ostendunt: nam cum dixis-
sent, Quis scit si conuertatur, & igno- Ion. 3.
scat Deus? addunt: Et reuertatur à fu-
rore iræ suæ, & non peribimus?
Et relinquat post se benedictionẽ. Quo- 27
niam dixit: Quis scit si conuertatur
idest si propitius redeat ad vos, à qui-
C bus propter peccata recesserat: nunc
addit, Et relinquat post se benedictio-
nem idest rediens ad vos secum afferat
benedictionem, hoc est, abundantiam
bonorum, & frugum, vinearum, arbo-
rumque fecunditatem,ex qua possit of-
ferri Deo vestro sacrificium,& libamẽ,
Nam hæc verba, *Sacrificium, & libamẽ.*
cum verbo,Relinquat,copulanda sunt,
vt videmus in translatione LXX. & in
aliis nonnullis, & ita videtur intellexis-
se Hieronymus. Quod si velit quis ab
eis nouam sententiã incipi in hunc sen-
sum:Sacrificium, & libamen Deo ve-
D stro,scilicet,offerte.Quasi dicat:Adhuc
moneo,vt sacrificia offeratis, & Deum
placare contendatis: recte quoq; hunc
sensum Heb.verba patiuntur,& Rup.&
Lyranus,& Pagninus ita interpretãtur.
Sanctificate ecclesiã. Vt nemo, scilicet,
sit in tota vestra congregatione nõ san
ctus,vt ait Hier.vel,Præparate eam, vt
cũ pœnitentia in Dei conspectũ veniat.
Iterum eos hortatur ad pœnitentiam.

Congregate paruulos. Vt vagiendo, & plorando misericordiam & ipsi suo modo petant. Iudith. 4. Et induerunt se sacerdotes cilicijs, & infantes prostrauerunt contra faciem templi Domini.

Egrediatur sponsus. Nullus sit volupta ti locus, omnes luctui vacent.

28 *Inter vestibulum, & altare plorabunt*, id est, Plorent, vt Hier. & alij exponũt. Sæpe enim huiusmodi futura imperandi vim habẽt. Sed quærat lector, quodnam altare sit, quod Vestibulum, & quo loco plorare iubeat sacerdotes. Quod propriè templum, & domus Domini dicebatur, duas partes habebat; interior, & sacratior, quæ occasum solis spectabat, & soli summo sacerdoti patebat, vocabatur Sancta sanctorum, exterior vero dicebatur Sancta. De hac domo scriptum est. 3. Reg. 6. Domus autẽ, quam ædificabat rex Salomon Domino, habebat sexaginta cubitos in lõgitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine. Huic domui adnectebatur porticus, quæ Hebraice dicitur אולם, De qua statim dictum est: Et porticus erat ante templũ viginti cubitorum longitudinis iuxta mensuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis. Hanc porticum hic Propheta suo nomine vocat אולם. Hieron. vestibulum dixit. Symmachus, προπύλαιον, quod esset ante fores tẽpli, Aquila πρόδρομον, idest, porticũ, quod foribus templi præcurrat. 2. Paral. 3. vestibulum dicitur: Ipsas quoque columnas posuit in vestibu-

29 lo templi.* Ante hoc vestibulum erat atrium sacerdotum, quod atrium interius dicebatur, eratque area quædam magna aperto cœlo muris conclusa, & porticibus vndique ornata. De quo 2. Paral. 4. atrium autẽ exterius erat ante atrium sacerdotũ, in quo populus consistebat, & 2. Paral. 4. dicitur Basilica grãdis. De quibus lege Ioseph. 8. Antiq. c. 2. Vltra hoc atrium exterius nemini è populo transire licebat, sed vsque ad hostium atrij sacerdotum populus hostias immolandas deferebat, quas ibi sacerdotes accipiebant, vt scribit Beda in libro de templo Salomonis, cap. 16. Du-

Vestibulum, & altare vbi essent.

A plex autem erat altare, alterum quod vocabatur thymiamatis, siue incensi, quod erat in ea templi parte, quæ dicebatur Sancta, ante Sancta Sanctorum, & non poterat videri à populo, cum esset in medio interpositum atrium sacerdotum. & uestibulum, seu porticus. Inde Luc. 1. legimus de Zacharia: Sorte exijt vt incensum poneret ingressus in templum Domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur, quod tardaret ipse in templo. (non enim videbãt, quid ageret.) Egres-

Altare thymiamatis.

B sus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quod visionem vidisset

in templo.* Alterum altare erat æneũ, 30
in quo immolabantur hostię, & ideo Altare holocaustorum appellabatur. Hoc altare erat in parte atrij sacerdotũ, quæ proxima erat vestibulo, vt aperte tradit Iosephus, 15. Antiq. c. 14. viderique poterat à populo, cum atrium sacerdotũ non separaretur ab atrio exteriori populi muris altioribus, sed tantum septo quodam altitudinis trium cubitorum, vt est apud Iosephum, 8. Antiq. c. 2. Ergo cum dicit, Inter vestibulum, & altare, puto de hoc altari holocaustorum

Altare holocaustorum.

C verba fieri, quod sine addito appellabatur altare, quod & maius esset, & populus solum hoc altare videret. Itaque sacerdotes plorare iubet in parte sui atrij templo proxima, vt rei magnitudo postulabat, sed ante porticum tamen, id est, in spatio interiecto inter altare exterius & porticum, seu vestibulum templi: quo videri possent à populo, & eorum verba, & eiulatus audiri, vt clamor fletusque populi coniungeretur cum precibus, & fletu sacerdotum, mutuoq; se vtrique ad lugubres clamores exhor-

D tarentur, & misericordiam melius impetrarent. Eumdem locum signari puto Matth. 23. Vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum, & altare.

Et ne des hereditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Hieronymus: Apertum est ænigma, quod latebat. Populus enim ille multus, & fortis, qui supra sub erucæ, & locustæ, & bruchi, & rubiginis descriptus est nomine, 31

mine, nūc manifestius quis sit, ostenditur: vt dominētur, inquit, eis nationes, Datur autem in opprobrium hæreditas Domini, quando seruierit hostibus, & dixerint nationes: Vbi est Deus eorū, quem sibi præsulem, quem defensorem esse iactabāt? Possumus nationes interpretari & aduersarias potestates, quæ quamdiu non agimus pœnitentiam, dominantur nostri, & exprobrant, & dicunt: vbi est Deus eorum? Hactenus Hieronymus.

Vbi est Deus eorum? Molestissimum hoc erat Iudæis, exprobrari sibi à nationibus, id est, à gentilibus, quòd eum Deum colerent, à quo adiuuari nō possent: nam id Dei gloriam minuebat, & populo ipsi, dedecori erat. Psal. 78. Ne forte dicant in gentibus, Vbi est Deus eorum? & innotescat in nationibus coram oculis nostris. Et Psal. 113. Nequādo dicant gentes: Vbi est Deus eorum? Lege Dan. 3. & 9. cap.

32 *Zelatus est Dominus terram suam.* Zelo commotus, & indignatus est, quòd tam durè ab hostibus tractaretur. Est enim zelus indignatio quædam ex amore orta, quòd rem, quā amabamus, contemni, aut molestia, siue malo aliquo affici videmus. Vocatur & æmulatio à nostro interprete Nu. 11. Quid æmularis pro me? Quis tribuat vt omnis populus prophetet? Vtroque enim loco est in Heb. verbum idem קנא. Ex quo cernitur cum dicit: *Et pepercit populo suo*, non significari malorum, quæ comminatus fuerat depulsionem, sed bonitatem, & misericordiam post supplicia, hoc est placatum Deum finem malis, & laboribus suorum imposuisse eisque iterum benefecisse. Venit itaque captiuitas illa prædicta, & vastauit terram Iudæorum exercitus regis Babylonis, vt in hoc c. docemur: Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam misi in vos. Quando ergo hæc facta sunt, quæ nunc Propheta vaticinatur, si ab hostibus nihilominus victi, captiq; sunt? Difficilis sanè quæstio, & ab expositoribus parum explicata. Ex Hieron. nequeo satis intelligere, quo tēpore hanc prophetiam impletam esse censeat, ni-

Zelus.

Æmulatio.

A si quod paulò post cum ait Propheta: Et eum qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis, de Sennacherib rege Assyriorum interpretatur, qui anno quartodecimo Ezechiæ ascendit contra vrbes munitas Iuda, & cepit eas. 4. Reg. 18. Sed cum cetera omnia ad exercitū Chaldæorū retulerit, qui post aliquot annos à Sennacherib impetum fecit in Iudęam: quomodo post cladem à Chaldæis inuectam futurū promittat quod antequam Chaldæi venirent, euenerat? * Ceteri expositores aut cum He- 33
B bræis de locustis omnia interpretātur, quos iam satis refutauimus cap. 1. aut totam hanc calamitatem, quam hactenus Propheta, prædixerat, eam esse existimāt, quam Senacherib inuexit, eumque precibus sacerdotum depulsum esse, & occisa nocte vna centum octoginta quinque millia hominum. Sed si cetera conueniant, quod fortasse præstare non poterunt, quomodo illud interpretabuntur: Et non dabo vos vltra opprobrium in gentibus. Et eum, qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis, & quæ sequūtur, cum post paucos annos pro-
C phetante Ieremia ab Aquilone venerint Chaldæorū copiæ, quæ vrbem, tēplumque succenderunt, & dati sunt in opprobriū nationibus, sicut ipsi testantur Dan. 3. Quia Domine, imminuti sumus plusquam omnes gentes, sumusq; humiles in vniuersa terra hodie propter peccata nostra. Et cap. 9. Propter peccata enim nostra, & iniquitates patrum nostrorum Ierusalem, & populus tuus in opprobrium sunt omnibus per
circuitum nostrum.* Vt hæc, & multa 34
alia in prophetis intelligantur, multum adnotandum, memoriæque mandandū
D est, hunc esse morem prophetārum, vt cum imminentia supplicia populo prędixerint, cōtinuo Deum placatū ostendant, & beneficia promittant, quibus se afflicti suppliciis præteritis consolentur: sed ea beneficia non temporaria sunt, nec tunc accipienda, sed spiritualia magna ex parte, & in tempus Euangelicæ prædicationis differenda. Dixi magna ex parte esse spiritualia, quoniā interdum & temporalia quædam cum spiritualibus promittuntur, vel cito, vel

Reg.

Prophetę post minas gratiam, & bona Euangelij promittunt.

post longum tempus danda. Hoc ne nouum videatur, nonnullis exemplis confirmabo, multum enim lucis, si recte teneatur, afferet ad difficilium in prophetis locorum intelligentiam. Hoseæ. 5. caput magnis comminationibus clauditur, sed continuo in sexto promittitur consolatio per Christum afferēda. In tribulatione sua mane consurgent ad me. Venite, & reuertamur ad dominū, quia ipse cepit, & sanabit nos, percutiet, & curabit nos, viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit
35 nos, &c. * Et cap. 11. Quomodo dabo te Ephraim? Protegam te Israel? Quomodo dabo te? Sicut Adama ponam te vt Seboim. Conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. Non faciam furorem iræ meæ, non conuertar, vt disperdam Ephraim, quoniam Deus ego, & non homo. Et tamen scimus disperditū fuisse Ephraim, & captum ab Assyrijs: sed de quo tempore beneficia sunt intelligēda, statim aperit: Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet, quia ipse rugiet, & formidabunt filii maris. Et auolabūt quasi auis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum, & collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus. Quod constat in prædicatione Euangelij factum esse, vt suo loco diximus. Et c. 13. Dolores parturientis venient ei: ipse filius non sapiens, nunc enim non stabit in contritione filiorum. De manu mortis liberabo eos, de morte redimā eos. Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne. Et c. 14. post quam eos multis verbis cohortatus est ad pœnitentiam, hæc subijcit multo post tempore donāda. Sanabo contritiones eorum, diligā eos spontanee, quia auersus est furor meus ab eis. Ero quasi ros Israeli, ger-
36 minabit sicut lilium, &c. * Perfacile est idem in ceteris prophetis ostendere. Isaias capite 39. prædixit captiuitatem Ierusalem à Chaldæis. Et statim c. 40. ait: Consolamini, consolamini popule meus, dicit Deus vester. Loquimini ad cor Ierusalem, & aduocare eam: quoniā completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis.

A Quis non putaret statim hæc bona esse accipienda? Sed quid continuo? Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Quæ Ioannes Baptista, & Euangelistæ Ioanne eodem Christum ostendente, & populo in eum credente completa fuisse docuerunt. Ierem. 31. Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus, quia ex quo locutus sū de eo, adhuc recordabor eius. Idcirco conturbata sunt viscera mea super eū, miserens miserebor eius, ait Dominus. Sed quando misereberis? & quando re-
B uertetur ad ciuitates suas? Femina, inquit, circundabit virum. Tūc fiet, quod dixi, & cetera, quæ futura statim promitto. In Daniele cum spiritualibus etiam temporalia quædam pollicetur, Dan. 9. id est, reditum de captiuitate Babylonica, & vrbis reædificationem, sed potissimum spiritualia prænuntiat, tametsi Daniel de populi sui captiuitate tantū agere videbatur. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populū tuū & super vrbem sanctam tuam, vt consumatur præuaricatio, & finem accipiat
peccatum, &c. * Ex his omnia, quæ re- 37
liqua sunt in hoc propheta, optime ex-
C plicantur: nam primū temporalia promittit, sed post reditum è captiuitate accipienda, vsque ad illa verba: Ficus, & vinea dederūt virtutem suam. Quāuis & hæc typice de eisdem bonis spiritualibus dicta sunt. Sed quæ inde sequuntur vsque ad finem Ioelis de bonis per Christum afferendis credentibus intelliguntur. Nunc singula explicemus. Zelatus est Dominus super terram suam, & pepercit populo suo. Hoc est: Hoc obtinuerunt preces sacerdotum, & pœnitentia populi, vt quamuis venturi sint Chaldæi, & ter-
D ram depopulaturi; tamen Deus videns illorum crudelitatem, & captiuitatem, afflictionemque populi sui, aliquando placetur, & respiciat suos, ac de durissima seruitute educat in patriam suam.

Et respondit Dominus, & dixit populo suo. Per me prophetam suum hæc illi respondet.

Ecce ego mittam vobis frumentum.

Terram,

Terram, & fructus eius vastabunt Chaldæi, vosque ad inopiam redigent: sed ego uobis hæc omnia aliquando cũ magno fenore restituam. Soluta enim captiuitate paulatim gens Iudæorum creuit, & fertilitate terræ, diuitiisque valde aucta est.

38 *Et non dabo vos vltra opprobrium in gentibus*. Quomodo hoc dictum putabimus, cum postea in multo maius opprobrium traditi sint occisi, capti, venditique à Romanis? Hoc nihil habet difficultatis, si sciamus iuxta phrasin scripturæ cum dicitur Vltra, non semper significari perpetuitatem, sed tempus aliquod longum, vt recte hic adnotauit Lyranus, & in Isa. cap. 2. Vt Isa. 2. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium, id est, Longo tempore erit pax inter homines, cum cœperit prædicari Euangelium. 3. Reg. 10. Et non habebat vltra spiritum, id est, Diu præ admiratione fuit quasi sine spiritu. 4. Reg. 6. Et vltra non venerunt latrones Syriæ in terram Israel, idest, per multum tempus. Ita nunc, Per multum tempus non dabo vos, in opprobrium in gentibus.

Vltra.

Et eum, qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis. R Salomon per eum, qui est ab Aquilone fomitem peccati significari dicit, estque vetus hæc Hebræorum interpretatio, vt videre licet apud Galatinum lib. 5. cap. 10. itaque ademptum esse iustis hunc fomitem putant. Quorum ego doctrinam ab Ecclesiæ, sanctorumque patrum sensu valde abhorrentem fortasse non referrem, cum pleni sint eorum libri erroribus huiusmodi, nisi admonendi viderentur qui in recentium Iudæorum lectione versabuntur, vt haud quaquam securi sint, quasi orthodoxorum libros legentes, sed intenti, & timidi, & quasi suspenso
39 gradu, ceu inter spinas incedant. * Omitto quod violentior expositio est, quamuis pro allegorica afferatur: nam de hoste procul veniente Propheta loquitur, fomes autem internus, & domesticus hostis est. Sit ergo procul ab orthodoxorum sensu, atque sermone, pijssimis hominibus hoc, dum hic viuitur, dari, vt sine fomite peccati sint: quamuis enim magis in dies minui, & decrescere quodam modo possit, hoc est, possit vis eius compesci magis, & frenari per Dei gratiam, & studium bonorum operum, numquam tamen penitus interit in nobis. Quis enim sanctior, aut Deo carior, aut in virtutibus exercitatior quam apostoli, quorum vnus clamat: Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Atque hæc Paulum de se ipso dicere, numquamque in iustis fomitem omnino extingui, plurimis in locis contra Pelagianos docet Augustinus, vt lib. 1. de nuptiis, & concupiscentia capit. 27. & sequentibus, & lib. 1. Retract. capit. 23. & 26. & lib. 2. capit. 1. sermo. 5. & 6. de verbis Apostoli. Et in se de omnibus etiam iustis loquitur, quorum est 40
condelectari legi Dei secundum interiorem hominem. * Ad hæc, si iustis fomes detrahatur; ne venialiter quidem vmquam peccabunt, quod ante multos annos contra Pelagianos anathematizauit Ecclesia catholica, & apostolica. De quo præclare August. tract. 41. in Ioan. Quidquid peccatum est, inquit, à nobis antea, deletum est in baptismo. Numquid quia deleta est tota iniquitas, nulla remansit infirmitas? Si non remansisset, sine peccato hic viueremus. Quis autem audeat hoc dicere nisi superbus? nisi misericordia liberatoris indignus? nisi qui seipsum vult decipere, & in quo veritas non est? Infirmitatem autem uocat fomitem peccati, vt multis ipse uerbis exponit. Merito autem hoc dicit, nam vt iustus non possit sine peccato veniali viuere, concupiscentia, siue fomes peccati efficit, vt probat sanctus Thomas 12. q. 109. art. 8. Denique, vt alia multa missa faciam, quis non videat primũ, & secundum errorem Beguardorũ, & Beguinarũ ab Ecclesia damnatũ in Concilio

Fomes peccati in hac vita non penitus extinguitur in nobis. Rom. 7.

cilio Viennensi, cuius verba referuntur in Clemen. Ad nostrum, De hæreticis, aut hoc esse quod hæc sententia affirmat, aut ex ea recte sequi: nempe hominem (vt eiusdē concilij verbis vtar) in vita præsenti tantum, & talem perfectionis gradum posse acquirere, vt reddatur penitus impeccabilis? Secundo quod ieiunare non oportet hominem postquam gradum perfectionis huiusmodi fuerit assecutus, quia tunc sensualitas est ita perfecte spiritui, & rationi subiecta, quod homo potest libere corpori concedere quidquid placet? Hæc Concilium.

41 Sed iā sensum Prophetæ uideamus. Diximus Prophetā de tempore, quod reditū de Babylonica captiuitate proxime consecutum est, verba facere, Meminerimus etiam Aquilonares in scriptura vocari vel Chaldæos, vel Assyrios, quorum metropolis Niniue fuit. De Chaldæis quidem notum est illud Ierem. 1. Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ: quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, & venient, & ponet vnusquisq; solium suū in introitu portarum Ierusalem. De Assyrijs vero Sophon. 2. dicitur: Et extendet manum suam super Aquilonem, & perdet Assur. Causa nominis est, quod Chaldæi, & multo magis Assyrij, Iudæis sunt ad Septemtrionem, vnde flat Aquilo. Nam Ierusalem habet. 31. gradus latitudinis, & 40. minuta, vt tradit Ptolemæus lib. 5. c. 16. id est, distat ab Æquinoctiali versus Septemtrionem. 31. gradus, Babylon vero distat. 35. ex eodem Ptolem. lib. 5. cap. vltimo, Niniue caput Assyriorum. 36. & 40. minutis, ex eodem lib. 6. cap. 1. Quare quo magis ab Æquinoctiali distant, eo magis vergunt in Septemtrionē. Loquitur igitur Propheta de exercitu regis assyriorum, qui non multo post reditum ex Babylone (vt ex Iudith. 5. intelligitur) inuasit Galilæam duce Holopherne, vt etiam Iudæam caperet. Sed virtute Iudith Holophernes obtruncatus, & exercitus Assyriorū fugatus est, & adeò procul à Iudæis factus est, vt magna multitudine filiorum Israel persequente innumeri ex eo occisi sint, vt videmus Iudith. 15 De quo ibidem 16. c. Venit Assur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis suæ.

Aquilo, & Aquilonaris.

Et expellam eum in terram inuiam, & desertam. Est enim desertum magnum à terra Iudæorum euntibus ad Assyrios, propter quod Hos. 13. dictum est: Ero eis quasi leæna, & sicut pardus in via Assyriorum. 42

Facies eius contra mare Orientale. Terra promissionis alluitur ab Oriente mare Galilææ. Quod etiam mare Primum uocatur, sicut verterunt Lxx. vel quod esset ad Orientem, vel quod primum illud viderunt Hebræi redeuntes ex Ægypto, per Iordanemque introeuntes. Ab Occasu vero alluitur mari Mediterraneo, quod mare Magnum uocatur, & mare Nouissimum; respectu videlicet maris Primi, & minoris. Quoniam igitur Bethulia, in cuius obsidione fugati sunt Assyrij, est è regione extremi maris Galilææ, Assyrii fugientes contra mare Galilææ pergebant, cuius magna pars protendebatur versus viā, qua redituri erant in patriam suam. Quod autem addit: Et extremum eius vsque ad mare Nouissimum, hyperbolice quodam modo dictum est, vt significetur tantam fuisse fugiētis exercitus magnitudinem: vt totam Galilæā implere videretur, cuius latitudo est à mari Mediterraneo vsque ad mare Galilææ. * De eo enim scriptum est Iudith. 2. Qui cooperuerūt faciem terræ, sicut locustæ. Significat autem milites per totam Galilæam dispersos esse tum turbatione, & metu non satis attendere valentes quò fugerent, hostibus etiam nō sinentibus fugere, quò volebant, tum etiam quia erant ex varijs prouincijs, & forte in suam quisque fugere cupiebat. Hinc illud Iudith. 15. Omnis itaq; regio, omnisque vrbs electam iuuentutem armatam misit post eos: videlicet versus omnes vrbes dispersi erant. Et ibidem. Cumque omnis exercitus decollatum Holophernem audisset, fugit mens, & consilium ab eis, & solo tremore, & metu agitati fugæ præsidium sumunt, ita vt nullus loqueretur cū proximo suo, sed inclinato capite relictis om-

Mare Primum.

Mare Nouissimū.

43

omnibus euadere festinabāt Hebræos, quos armatos super se venire audierāt, fugientes per vias cāporum, & semitas collium. Possumus & mare Nouissimū interpretari mare Mortuum, quod est infra mare Galilææ, & eius respectu recte dicitur Nouissimum, est enim nouissimus lacus, quem facit Iordanis fluuius, & propter magnitudinem mare dicitur, vt milites dispersi fuerint non versus mare Mediterraneum, sed per longitudinem Galilææ, & Iudææ, à mari Galilææ vsque ad mare Mortuum. Sed quod prius diximus, magis est ad consuetudinem scripturæ.

44 *Et ascendet fœtor eius, & putredo eius, quia superbe egit.* Ex magna militum multitudine cæsorum in campis, & in montibus, dum fugiunt, ascendet fœtor, & putredo, tot enim erunt, vt ne à feris quidem discerpi, & deuorari possint. Pro superbe egit, in Heb. est, Magnificauit, vt faceret, id est, Magna se facturum putauit, ac nullum fore, qui sibi resisteret. De quo plura dicemus in illud Sopho. 2. Magnificati sunt super terminos eorum. Porro superbia Holophernis, & Assyriorum in toto libro Iudith quanta fuerit videmus: sed potissimum in cap. 5. vbi legimus: Et factum est cum cessasset loqui Achior verba hæc, irati sunt omnes magnates Holophernis, & cogitabant interficere eum dicentes ad alterutrum: Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere regi Nabuchodonosor, & exercitibus eius homines inermes, & sine virtute, & sine peritia artis pugnæ? Et Holophernes cap. 6. indignatus vehemēter ait: Quoniam prophetasti nobis dicens, quod gens Israel defendatur à Deo suo: vt ostendam tibi, quod non est Deus, nisi Nabuchodonosor: cum percusserimus eos omnes sicut hominem vnum, tunc & ipse cum illis Assyriorum gladio interibis, & omnis Israel tecum perditione disperiet, & probabis quoniam Nabuchodonosor Dominus sit vniuersæ terræ. Videmus hæc non posse intelligi de Senacherib rege Assyriorum, cuius milites vno loco omnes ceciderunt, & ipse cum paucis fugit in terram suam; nec potuit eius exercitus dispergi per Galilæam à mari Orientali vsque ad mare Nouissimum. Quod si vera sit traditio Hebræorum quam Lyranus hic & 4. Reg. 19. secutus est, & Glossa interlin. in Isai. 37. cadauera militum in cinerem fuisse redacta sub vestibus, & armis suis, multo apertior res est: non enim ascēdit ex illis fœtor, & putredo.

ALLEGORIA.

45 Diximus hæc omnia allegorice de bonis per Christum afferendis prædicta esse, tunc enim daturus erat fidelibus, & dedit, frumētum, vinum, & oleū, id est, magnam copiam omnium spiritualium donorum, & repleti sunt eis: inde legimus toties apostolos, & eorū discipulos repletos fuisse Spiritu sācto. Nec dedit nos vltra opprobrium in gētibus, quoniam nūquam dæmones de populo Christiano triumphare potuerunt. Eum qui ab Aquilone est, id est, Diabolum hostem generis nostri, procul fecit à nobis, quia princeps huius mundi eiectus est foras, & ita vires aduersus credentes amisit, vt lædere eos non possit, nisi volentes, & impleatur illud Psal. 90. Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonē, & draconem. Et Paulus ait: Deus autē Rom. vlt. pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Expellit eum in terram desertam, & inuiam: quia immundus spiritus, cum exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem. Mat. 12. Facies eius contra mare Orientale, &c. id est, tam ipse, quam eius socii, & milites fugati, & correpti timore Christi in hominibus regnantis per totam Galilæā vagabuntur, per terram transmigrationis, per Ecclesiam, vt quærat quo se recipiat. Sed vincetur à sanctis, & tandem in fine sæculi quia superbe egit in creatorem suum, iacebit ita, vt neminem lædere queat, sed ascendat eius fœtor, & putredo, id est, nota sit omnibus eius malitia, & ab omnibus rideatur, sicut victorum cadauera cum voluptate spectātur à victoribus. Eadem figura dictum est Isa. vlt. Et egredientur, (scilicet, sancti) & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. Et vermis eorū eorum non morietur, & ignis non extinguetur, & erunt vsque ad satietatem visionis.

visionis omni carni. Itaque in hac alle-
goria loquitur Ioel de Diabolo, perin-
de ac si homo esset, & exercitum du-
ceret.

HISTORIA.

46 *Quoniam magnificauit Dominus, vt
faceret*, id est, Magna tecũ facturus est,
magnis te bonis, magna fecunditate cu
mulabit. Vt Psal. 123. Magnificauit Do
minus facere nobiscum, facti sumus læ
tantes, id est, Magnis nos affecit bene-
ficijs.

Dederunt virtutem suam. חילם forti-
tudinem suam, ita etiam LXX. Virtutem
autem vocat fructum, qui ex virtute, si-
ue fortitudine consequitur.

Nolite timere animalia regionis. Sicut
prius dixerat c. 1. Quid ingemuit ani-
mal? mugierunt greges armenti? Quia
non est pascua eis. Sed & greges peco-
rum disperierũt. Ad te Domine clama-
bo, quia ignis comedit speciosa deser-
ti, & flamma succendit omia ligna re-
gionis: Ita nunc vt significet sterilita-
tem illam in maximam quandam fecũ
ditatem esse mutandam, & omnia lætis
sima futura: ait: Nolite timere animalia
regionis vberrima pascua habebitis,
&c. Quæ omnia multo melius conue-
nire in beatissimam illam bonorũ spi-
ritualium vbertatem, quæ per Christũ
futura erat, satis intelliget qui audierit
illud Isa. 35. Lætabitur deserta, & inuia
& exultabit solitudo; & florebit quasi
lilium. Et quæ deinde sequuntur.

47 *Et filij Sion exultate.* Iam nemo dubi-
tare potest de Christo esse sermonem,
certe nemo deberet. At Iudęi, quorum
mala mens, malus animus, hunc locũ,
quia manifestissimus de Christo est, ne
quidquam eludere conantur. Sunt qui-
dam qui מורה, pro quo Doctorẽ Hie-
ronymus interpretatus est, pluuiam po
tius significare contendant: sed scriptu
ra doctorem qui cum potestate docet,
& præscribit agenda, quidque sequen-
dum, quid vitandum sit, מורה veterum
interpretum consensu vocare solet. vt
Isa. 30. Et erunt oculi tui videntes prę-
ceptorem tuum. Inde etiam legislator
verti solet, vt Iob. 36. Nullus similis ei
in legislatoribus. Psal. 83. Etenim bene
dictionem dabit legislator. Quomodo

A in his locis verti posset Pluuia? Neque
hic recte verteretur, Quoniam dedit
vobis pluuiam iustitiæ, cum statim de
pluuia sequatur: Et descendere faciet
ad vos imbrem matutinũ, & serotinũ.
Video in his verbis, quæ retuli, vbi Hie
ronymus vertit, Imbrem matutinum,
in Heb. legi גשתמרדה, id est, pluuiã
moreh, verum non ita omnes codices
habent, in alijs est יורה, vt in Complu
tensi: Denique Chaldæus priori loco
vertit, מלפיפון id est, Doctorẽ vestrũ,
posteriori, מפרבכיר id est, Pluuiam
primitiuam. Et R. Iaphet docet aliter
B מורה accipi priori loco, aliter poste-
riori, solereque id facere scripturam in
alijs vocabulis.*At R. Salomon fatetur 48
מורה doctorem significare, sed docto-
rẽ pro doctoribus poni, vt intelligamus
de doctoribus, quos habuere Iudęi. Nol
lem id persuasisset Lyrano, sed persua-
sit, & insipientem Salomonem sequi
maluit, quàm sapientes doctores Eccle
siæ, qui de Christo interpretantur. Sed
& ipse, & Salomon: attendere debue-
runt non simpliciter dictum esse טורה
sed חמורת, cum ה articulo notifica-
tionis, vt vocant Hebræi, qui non quẽ-
C uis doctorem, sed aliquẽ insignem, exi-
miumque demonstrat, vt articuli Græ
corum, ac si diceret, Dedit vobis docto
rem illum eximium, doctorem illum
promissum. Denique inter alia nomi-
na, quæ Christo tribuunt prophetæ,
Doctor, & Magister appellatur, sicut ip
se de se dixit Matth. 23. Nec vocemini
magistri, quia magister vester vnus est,
Christus. Isai. 55. Ecce testem populis
dedi eum, ducem, ac præceptorem gen
tibus. Et cap. 30. Et non faciet auolare
à te vltra doctorem tuum, & erunt ocu
li tui videntes præceptorem tuum, id
D est, semper tecum manebit doctor
tuus Christus, nec auolabit à te, quia
te per scripturam suam, & per præ-
dicatores suos docebit. Ex his & Ruffi-
ni interpretatio conuincitur, qui do-
ctorem iustitiæ putauit esse regem Eze
chiam. Quod nullo modo fieri posse
constat ex ijs, quæ diximus num. 33. &
magis constabit cum ad illa verba ve-
niemus: Et erit post hæc effundam spi-
ritum meum, &c. Merito ergo vocat
filios

Christus doctor dictus.

A filios Sion, (in quibus omnes credentes intelligit ex Iudæis,& ex gentibus) omnes filios Ecclesiæ,cuius figura erat Ierusalem,vt exultent in Domino Deo suo,illique læti gratias agant, quandoquidem Christum illis dedit, à quo discerent veram iustitiam, synceramque pietatem, ne aut supercilio errantium Iudæorum,aut inani eloquentia Philosophorum deciperentur.

49 *Et descẽdere faciet ad vos imbrem.* Vtitur omnibus vocabulis,quibus vbertas fructuum terræ significari potest,vt inde intelligamus copiam admirabilem bonorum spiritualium. Imber matutinus,id est,qui cito descendit,& tempestiuus solet appellari, & temporaneus, est imber mensis octobris, quo semina tunc terræ mandata irrigantur, vt crescant.Serotinus est qui fructus perducit ad maturitatem mense Martio, aut initio Aprilis, vt diximus in illud Hos. 6. Et veniet quasi imber nobis temporaneus,& serotinus terræ.Chaldęus:Demisitque uobis primitiuam pluuiã tempestiue,& serotinam in mẽse Nisan. Est autem Nisan primus mensis, cui apud nos respondet fere pars Martii, & Aprilis.Significat omni tempore abundaturam Ecclesiam vera,solidaque doctrina Euangelij,qua fecundetur, & omnibus donis impleatur. Quod intelligimus ex Isa. 55. Et quomodo descendit imber, & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, germinare eam facit, & dat semen serenti,& panem comedenti:sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo. Non reuertetur ad me uacuum, sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.

Imber matutinus, & serotinus.

50 *Sicut in principio.* Sicut eo tempore faciebat, quo maxime vestram salutem curabat, vt cum eduxit vos ex Ægypto, & aluit tot annis in deserto: & cũ postea induxit in terram fluentem lacte,& melle. Verũ in Heb. est בראשון, id est, in principio, id est, Dabit uobis imbrem serotinum in principio anni, hoc est in mense Nisan, sicut transtulit Chaldæus, quem nonnulli sequuntur. Sed Hieronymus, & LXX. verterunt, Sicut in principio,aut,Sicut prius,solẽt enim notæ similitudinis Sicut, & similes, frequenter omitti apud Heb. vt alias adnotauimus, Itaque in principio idem est atque sicut in principio. Quæ interpretatio sine dubio aptior est,cum enim dixisset; Et descendere faciet ad vos imbrem matutinum, & serotinum, nihil erat necesse addere. In principio, id est,In primo mẽse,quia nemo ignorabat imbrem serotinum dici imbrem primi mensis.Illud magis ad prophetarum cognitionem animaduertendum est, solere scripturam felicitatem bonorum spiritualium,& donorum nouę B legis comparare cum vbertate veteris legis, aut priorum temporum, cum sit sine dubio multo maior,& præstantior in noua lege. Vt Isai. 1. Et restituam iudices tuos,vt fuerunt prius,& consiliarios tuos sicut antiquitus. Hos. 2. Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. Malac. 3. Et placebit Deo sacrificium Iuda,& Ierusalem sicut dies sæculi, & sicut anni antiqui.

Bona Euãgelij cur veteribus bonis cõparentur.

51 * Sed hæc, & alia eiusmodi ita explicanda sunt, vt intelligamus; Sicut, & similes particulas, semper quidem significare simi- C litudinem, sed non semper æqualitatem in eo,in quo res similes esse dicuntur, vt Leuit. 19. Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Deuteron. 18. Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus. Ioan. 17. Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum,sicut & nos vnum sumus, & ibi sæpe. Similitudinem igitur intelligere debemus inter bona veteris, & noui testamenti, non æqualitatem. Habent hoc præterea bona illa legis naturalis, & scriptæ, Vt figuræ fuerint D bonorum nouæ legis, & ideo conferuntur cum eis, non vt æqualitas significetur, sed vt respondere rei figuratæ figura intelligatur. Quamuis, si resecare ad viuum velimus,recte possumus dicere significari quoque æqualitatem in bonis illis prioris legis, non tamen secundum id,quod erant, sed secundũ id, quod significabant. Sicut manna, vt res quædam est, multo inferior erat

Regul.

sacra

sacra Eucharistia, sed significatione par illi erat, quia id, quod ipsa est, id est, corpus Christi significabat. Exponemus ergo. Descendere faciet ad vos imbrem matutinum, & serotinum, sicut in principio, id est, Talem doctrinam, vobis dabit, & talem vbertatem bonorum, qualis illo imbre matutino, & serotino olim significabatur. Et ad eundem modum cetera loca prophetarum explicabuntur.

52 *Et reddam vobis annos, quos comedit locusta.* Noua fertilitate compensabo iacturam priorum annorum. Aut apertius: vetera damna spiritualia, & veterem inopiam vbertate gratiæ nouæ legis compensabo.

Fortitudo mea magna. Pro fortitudo mea, est חילי, id est, exercitus meus fortis, & id sonat fortitudo mea. Iam huiusmodi animalia exercitum suum ante uocauerat. Itaque tentationes malignorum spirituum, & peccata priora iudicium, & vindicta Dei fuerunt, & iuste permissa sunt, vt confundatur hominum superbia, & sciant nihil se esse sine Deo.

Et non confundetur populus meus in sempiternum. Non confundetur vnquã populus Christianus, quia hæc bona, quæ illi promitto, nemo ei adimere poterit. Quamuis sæuiant tyranni, & mille nocendi, atque cruciandi artes excogitent, poterunt adimere populo meo bona illa, quæ sponte sua casura erant: sed quo magis his spoliabitur, eo magis cœlestibus donis augebitur. Ex his cõstat satis non loqui Prophetam de bonis temporalibus. Lyranus ait in Heb. non esse, In sempiternum, sed, In sæculum, quo certum tempus ostenditur, & finitum. Idem in libro Differentiarum veteris testamenti. In Hebræo, inquit, est, In seculum, quod non importat æternitatem, sed temporis longitudinem: sed non animaduertit in Hebræo עולם poni cum ו, quod ita scriptum significat æternitatem, vt abũde probat Hieronymus in illud Gal. 1. Vt eriperet nos de præsenti sæculo nequam.

53 *Et scietis quia in medio Israel ego sum.* De populo credentium semper loquitur, quem Paulus Gal. 6. vocat Israel Dei. Re ipsa experiemini me esse inter vos, vt vos protegam, & omnibus bonis impleam.

Et ego Dominus Deus vester. Semper ero Deus vester, & semper nouis erga vos beneficijs hoc comprobabo. Solus enim hoc præstare possum seruis meis, & præter me non est alter Deus, qui hoc possit.

Erit post hæc effundam Spiritum meũ. Hæc de Spiritu sancto misso in apostolos in die Pentecostes dici dubitare nõ possumus, cum habeamus ipsorum apostolorum principem expositorẽ. Cum enim illi repente varijs linguis loquerentur, & quidam mirarentur, alij vero irriderent dicentes, Quia musto pleni sunt isti: Stans Petrus cum vndecim leuauit vocem suam, & locutus est eis. Act. 2. Viri Iudæi, & qui habitatis Ierusalem vniuersi, hoc vobis notũ sit, & auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos æstimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est quod dictum est per prophetam Ioel: Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt, &c. * Sed & ipse contextus verborum hoc ipsum docet. Locu- 54
tus enim Propheta de Christi aduẽtu, atq; doctrina, recte ait, Post hæc, id est, Paulo post, cum ipse in cœlum ascenderit. Lxx. similiter dixerunt, Post hęc, & Petrus idem significauit cum dixit, In nouissimis diebus, id est, posterioribus, & consequẽtibus diebus, hos enim vocat scriptura dies nouissimos, vt Michae. 4. in princ. latius donante Domino explicabimus. Chaldæus: Sed erit post hæc effundam Spiritum sanctum meum super omnem carnem, & prophetabũt filij vestri, & filiæ vestræ, &c. Sed & R. Dauid ad tempora Messiæ refert. Audax ergo, & Iudaica interpretatio Ruffini est, qui hæc omnia refert ad tempora Ezeciæ. Equidem nequeo satis mirari qui hoc cuiquam cordato homini venire potuerit in mentem: quomodo enim ostendere poterit tunc effusum

fusum esse Spiritum sanctum super omnem carnem? vbi sunt prophetiæ filiorum, & filiarum? vbi somnia senum, visiones iuuenum? fortasse neque ipsi Iudæi inimici gloriæ Christi hoc dicere auderent. Nec minus turpe, quod præfatus Petrũ affirmare in apostolis hanc prophetiam fuisse impletam: non obscure videtur dicere aliud Prophetam voluisse, nec satis proprie vsurpasse Apostolum eius verba: ita enim ait: Animaduertendum proinde quia hoc solũ de cõtextu propheticæ orationis Apostolus, quod suo tempori congruebat, assumpserit, id est: Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ. Quia enim linguarum scientiam apostoli fuerant miraculo consecuti, prędictam hanc effusionem Spiritus Ecclesię doctor ostendit, & prophetiam appellauit linguarum scientiam, quę & si nõ de futuris, sed de recentibus Dominicę incarnationis mysteriis disputaret, tamen non nisi virtute sancti Spiritus cõtigisset, &c. Quasi vero non proprie prophetiæ acceperint donum. At paulo post audaciam etiam eorum repudiari dicit, qui hæc verba de illo solo tẽpore intelligunt, quod Petrus indicauit. Quod si hæc audacia est, sanctissimorum, doctissimorumque uirorũ est audacia, Hiero. inquam, & Theodoreti, ceterorumque fere expositorum: tum Iustini martyris in dialogo cum Tryphone, Hilarij lib. 8. de Trin. Chrys. hom. 4. in Acta apostolorum, & hom. 5. & hom. 1. in epis. ad Ephe. & Occumenij in secundum caput Actuum apost. & aliorum, qui omnino de hoc tempore interpretantur, nec umquam alterius temporis meminere. Sed quid ego sanctos patres commemoro, cum & Iudæi nonnulli, vt R. Dauid, & R. Iesua ad tempora Messiæ referant? Verum singula videamus. Hier. ad Hedibiam. q. 9. Verbum autem effusionis significat gratiæ largitatem, & idipsum sonat quod Dominus repromisit; Vos autem baptizabimini Spiritu sancto. In tantũ enim Spiritu sancto baptizati sunt, vt repleretur tota domus, in qua erant sedentes. In quibus hoc merito adnotabi-

Effundere.

Acto 2.

A mus, Hieronymum exponere baptizari Spiritu sancto pro repleri, & quasi immergi in Spiritum sanctum. Ex quo intelligimus illud Matth. 3. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiã, qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igne. * Quo loco Chrysostomus adnotat eleganter dictum esse, Ipse vos baptizabit Spiritu sancto, ac si diceret: Sicut ego modo copiose effundo aquam super vos, ita ipse copiose ef-

B fundet Spiritum sanctum. Et Theophylactus interpretatur, Inundabit vos largiter Spiritus sancti gratijs. Sed apertius hoc intelligimus ex eo, quod discipulis dixit Christus post resurrectionẽ, quos iam baptismo eius aqueo ablutos fuisse dubium non est: Et conuescens præcepit eis ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris, quã audistis, inquit, per os meũ: quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Et Acto. 11. ait Petrus: Cum autem cœpissem

C loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos in initio. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat. Ioannes quidẽ baptizauit aqua; vos autem baptizabimini Spiritu sancto. Sed redeamus ad effusionem, quam hic quoque Hieron. docet largam, & diuitem muneris abundantiam significare, cum, scilicet, pluribus distribuitur, & singulis copiose. Vt Tit. 3. Per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quẽ effudit in nos abunde: Didymus etiam in medio fere libro primo de Spiritu sancto, & eum secu-

D tus Ambros. lib. quoque 1. de Spiritu sancto, c. 7. multis, elegantibusque verbis confirmant probari hinc diuinitatẽ Spiritus sancti, quoniam non dicitur effundi, nisi quod participabile est, vt, Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, & Cant. 1. Oleum effusum nomẽ tuum. Nec dicet Deus, Effundam de angelo meo, sicut ait, Effundam de spiritu meo, quia angelus, cum creatura sit, nõ est participabilis: Spiritus autem sanctus, quia Deus est, effunditur, & partici-

Baptizari Spiritu sãcto.

55

Acto 1.

Rom. 5.

cipa-

cipabilis est. Ceterum quod Lucas iuxta LXX. interpretes dixit, Effundam de spiritu meo, idem valet cum eo quod est in Heb. & in nostra translatione, Effudam Spiritum meum. Sed cum dicitur, Effundam de spiritu meo, hoc videtur ostendi, naturā Spiritus sancti quātumuis effundatur, & participetur, in exhaustam, atque infinitam manere. Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto, cap. 7. Non spiritum ait, sed de spiritu. Neque enim nos capere possumus plenitudinem Spiritus sancti, sed tantum accipimus, quātum de suo arbiter nostri pro sua voluntate diuiserit.

56 *Super omnem carnem.* Omnem carnē vocat omnis conditionis homines, & omnis ætatis, & sexus. Ita enim solet intelligi in scriptura, Omnis caro, vt Isa. 40. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est, id est, Omnes videbunt gloriam, & mirabilia Christi, siue Iudæi, siue Græci, siue parui, siue magni, siue viri, siue feminæ, docti, & indocti, nobiles, & ignobiles, &c. Et ibidem: Omnis caro fenū, & omnis gloria eius quasi flos agri, id est: Quamuis magni sint, & diuites, & potentes, omnes sunt fenum perinde ac pauperes, & abiecti homines. Hinc videmus cur Paulus dixerit Rom. 3. vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Quod iterum repetit Gal. 2. Ac si diceret: Quantumuis quis magnus sit, & legem diligentissime se obseruasse dicat, non magis ex operibus legis iustificabitur, quàm illi, qui nihil in lege gloriantur. Similiter & alij loci intelliguntur. Psal. 144. Benedicat omnis caro nomini sancto eius. Isa. 66. Veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea dicit Dominus.

Omnis caro.

Et prophetabunt filij vestri. Ex eo genere gratiarum, quas gratis datas vocamus, non omnes, sed quasdam enumerat, quę maximę sunt. De quibus latius Apostolus. 1. Cor. 12. Diuisiones vero gratiarum sunt, idē autem Spiritus, &c. Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem. Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu, alij gratia sanitatum in vno Spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur vnus, atque idem Spiritus diuidēs singulis pro vt vult.* Ex quibus verbis, & ex Actibus apostolorū intelligimus plene impletam esse hanc prophetiam post Domini ascensionem, & varia in varijs Spiritus sancti dona extitisse. Quidā enim prophetabant vt Agabus, & filiæ Philippi, & nonnulli ex Corinthijs. 1. Corinth. 14. Et acto. 13. Erant autem in Ecclesia, quæ erat Antiochiæ, prophetæ, & doctores. Quidam visiones videbant, vt Ioannes in Apocalypsi, & Paulus Acto. 9. & Petrus Act. 10. alij somnia, vt Paulus Act. 16. 57

Acto. 21.

Senes vestri somnia somniabunt. Quęritur cur senibus somnia tribuat, iuuenibus autem visiones, cum senex Ioannes sacras Apocalypsis visiones viderit? Adde quod S. Thomas. 22. q. 174. art. 3. affirmat altiorem gradū prophetiæ esse videre visiones, quam somnia somniare, quia maior, inquit, vis prophetici luminis esse videtur, quę aliquē occupatum circa sensibilia in vigilando abstrahit ad supernaturalia, quam illa, quæ animam hominis abstractam à sensilibus inuenit in dormiēdo. Cui sententiæ subscribere videtur Moses Ægyptius lib. 2. Directoris dubiorum, c. 45. Hanc quæstionem ex verbis ipsis ortā miror ab expositoribus fuisse prętermissam. Mihi ita respondendum videtur, senibus, id est, maioribus, & prouectioribus perfectiorem prophetiæ gradum dari, minus autem perfectū iuuenibus. Loquimur autem de somnijs, in quibus sine ulla visione imaginaria intus Deus loquitur prophetę, & res futuras, occultasque exponit, qui sine dubio altior prophetiæ gradus est, quam cum visiones imaginariæ illi obijciuntur, vt ibidem docuit sanctus Thomas. Et quia signa (inquit) maxime expressa intelligibilis veritatis sunt verba: ideo altior gradus prophetiæ videtur quādo propheta audit verba exprimentia intelligibilem

ligibilem veritatem siue in vigilando, A
siue in dormiendo, quam quando videt
aliquas res significatiuas veritatis, &c.
58 * Verbi gratia altior prophetiæ gradus
est ille Act. 27. Assitit enim mihi hac
nocte angelus Dei, cuius sum ego, &
cui deseruio, dicens: Ne timeas Paule,
Cæsari te oportet assistere, & ecce do-
nauit tibi Deus omnes qui nauigãt te-
cum: quam ille cap. 10. cum vidit Pe-
trus cœlum apertum, & descendens
vas quoddam, velut linteum magnum
quatuor initijs summiti de cœlo in ter-
ram, in quo erant omnia quadrupedia,
& serpentia terræ, & volatilia cœli: & B
facta est vox ad eum: Surge Petre, occi
de, & mãduca. Hoc etiam intelligimus
ex Numer. 12. Si quis fuerit inter vos
propheta Domini, in visione apparebo
ei, vel per somnium loquar ad illum.
Ac si diceret: Alijs prophetis obiiciam
visiones, aut certe, si honorare magis
eos voluero, per somnia eis loquar.
Hoc autem significatum esse indicat, id
quod sequitur: At nõ talis seruus meus
Moyses, qui in omni domo mea fidelis-
simus est, ore ad os loquar ei, palam, &
non per ænigmata videt Deum. His
enim verbis docere voluit, quãtumuis C
prophetas honoraret, neminem ita à se
esse honorandum, ac Mosem. Sed vide
quid dicat: Aut per somnium loquar ad
illum, non dicit, Per visionem in som-
no ei indicabo futura. Itaq; expressio-
nem prophetiæ per verba opponit vi-
sioni, quasi præstantiorem. At cum som
nia visiones habent, quales vigilãtibus
obijciuntur, altior est vigilãtis prophe-
tia, quàm somniantis, & hoc est quod
S. Thomas prioribus verbis voluit, qua
re nec ipse sibi, nec nobis aduersatur.
59 *Sed & super seruos, & ancillas.* Ita om
ninos legitur in Hebr. & in quibusdam
codicibus LXX. non, Seruos meos, vt D
nonnulli codices habent, ideoque Ruf-
finus, & multi alij ita intelligunt, nul-
lus excludetur ab hoc munere, quam-
uis extremæ conditionis sit, super ser-
uos etiam, & ancillas effundam Spiritũ
meum. At quoniam & veriores codices
habent, & Petrus dixit: Sed & super ser
uos meos, & ancillas meas, atque ita &
Græci libri habent, & veteres patres
referunt, aliam oportet esse huius loci
explanationem. Dixerat, Effundam Spi
ritum meum super omnem carnem: &
ne forte Iudæi putarent de solis filijs
Israel dictum, sicut & nunc Hebræi re-
centiores interpretantur: pollicetur
gentes etiam, si ad eius seruitutem acce
dere voluerint, non expertes tanti mu
neris futuras. Atque huiusmodi homi-
nes vocat seruos suos, & ancillas, vt re-
cte ait Rupertus. Ita factum est Act. 10.
Adhuc loquente Petro verba hæc ce-
cidit Spiritus sanctus super omnes, qui
audiebant verbum. Et obstupuerunt ex
circuncisione fideles, qui venerant cũ
Petro, quia & in nationes gratia Spiri-
tus sancti effusa est. Audiebant enim il-
los loquentes linguis, & magnificantes
Deum. Idem videmus cap. 19. Sed & Pe
trus ait Actor. 15.* Viri fratres, vos sci- 60
tis quoniam ab antiquis diebus Deus
in nobis elegit per os meum audire gẽ
tes verbum Euangelij, & credere. Et
qui nouit corda Deus, testimoniũ per-
hibuit dans illi Spiritum sanctum, sicut
& nobis, & nihil discreuit inter nos, &
illos. Sed animaduertamus his verbis
Ioelis Petrum addidisse, Et propheta-
bunt, vt intelligamus eos, qui credebãt
ex gentibus, non solum accepturos fuis
se Spiritum sanctum, vt eius gratia iu-
stificarẽtur, aut donum linguarum, sed
etiam donum prophetiæ sicut & cre-
dentes ex Iudæis accipiebant. Ideo Pe
trus ipse dixit: Dans illis Spiritum san-
ctum, sicut & nobis, & nihil discreuit
inter nos, & illos. Plene ergo nobis Pe
trus explicauit sensum Prophetæ.
Et dabo prodigia in cœlo, & in terra.
Cum his verbis, & sequentibus aperte
Propheta loqui videatur de signis diei
iudicij, difficilis admodum quæstio est,
quomodo hæc cum præcedentibus co
pulentur: & adhuc difficilior, quomo-
do Petrus cum retulisset quæ ad rem
præsentem pertinebant, hæc quoque
connectat, quæ non ad illud tempus,
sed ad futurum iudicium pertinẽt. * De 61
hoc Hieronymus duas refert senten-
tias, & cogitur hæc omnia dicere facta
esse in Christi passione, quæ explicatio
magnas habet difficultates. Nam Pro-
pheta aduentum Spiritus sancti præces

surum hæc signa, & prodiga satis indi- A
cat, at Christi passio, & resurrectio effu-
sionē Spiritus sancti præcessere. Omit-
to quod diem resurrectionis Christi vo
cat diem magnum, & horribilem. Deni
que ipse Hieronymus in fine c. testatur
Tropologicam esse hanc expositionē.
Non ergo videtur dubitandum hæc si-
gna, & prodigia ad futurum iudicij tem
pus esse referenda, cum ita veteres fere
exponant, vt Origenes tractat. 30. in
Mat. Chrysost. & Oecumenius in Act.
c. 2. (licet hi duo etiam de excidio Ieru
salem intelligant.) Beda in Marc. 13. &
in Luc. 21. Theodoretus, Rupertus hic, B
S. Thomas in Matth. 24. Ita igitur mihi
videntur hæc explicanda. Dixit de do-
ctrina Christi, de aduentu Spiritus san-
cti, & continuo ponit signa iudicij, vt
ostendat nullam legem post hanc esse
expectādam, sed hanc esse ab omnibus,
qui salui futuri sunt, recipiendam: aut
iudicium magnum, & maxime formida
bile esse subeundū, quo iudicentur om-
nes, qui non receperint. Arbitror enim
hoc esse omnino, quod scripsit Paulus
Hebr. 10. Voluntarie enim peccātibus
nobis post acceptam notitiam verita-
tis iam non relinquitur pro peccatis C
hostia, terribilis autem quædam expe-
ctatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ
consumptura est aduersarios. Et idem
62 fere ait in extremo cap. 9.* Propterea
ait Propheta: Et erit omnis, qui in-
uocauerit nomen Domini, saluus erit
Quasi dicat: Non aliter datur effuge-
re hoc terribile iudicium, nisi creden-
do in Christum, & inuocando nomen
eius. Etenim pro, Saluus erit, in He-
breo est ימלט, id est, euadet, effugiet
ex interitu. Hoc ipsum docere voluit
Paulus Rom. 10. citatis eiusdem verbis
Prophetæ. Corde enim creditur ad iu-
stitiam, ore autē confessio fit ad salutē. D
Ac si dicat: Non potest aliter cuiquam
salus cōtingere. Addit: Dicit enim scri-
ptura: Omnis qui credit in illum, non
confundetur. Non enim est distinctio
Iudæi, & Græci: nam idem Dominus
omnium, diues in omnes, qui inuocant
illum. Omnis enim quicumque inuo-
cauerit nomē Domini, saluus erit. Hoc
est: Diues est Dominus, sed diuitiarum
eius ij demum participes erunt, qui no
men illius inuocauerint, id est, fide ve-
ra coluerint, & operibus illa fide dignis
quæ sunt signa, atque effecta veræ inuo
cationis. De qua inuocatione dictū est
Psal. 98. Moyses, & Aharon in sacerdo-
tibus eius, & Samuel inter eos, qui in-
uocant nomen eius. Et illud 1. Cor. 1.
Sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sā
ctis, cum omnibus, qui inuocant nomē
Domini nostri Iesu Christi. Ad hoc etiā
pertinet quod statim sequitur: Quia in
monte Sion, & in Ierusalem erit salua-
tio, pro quo est in Hebr. פליטה, id est,
euasio, id est, in catholica Christi Eccle
sia tantummodo inuenietur salus, & il-
li soli salui fient, qui ad eam per fidem
Christi venerint. *Et in residuis quos Do-
minus vocauerit.* id est, in illis, qui ex po
pulo Iudæorum conuertentur ad Chri
stum, vt exposuit Hieronymus, ceteri
peribunt, & iudicabuntur.* Hi enim vo 63
cantur residui, siue reliquiæ, quia cete-
ris per incredulitatem pereuntibus soli
relicti, atque seruati sunt. De quibus
Isa. 1. Nisi Dominus Sabbaoth reliquis-
set nobis semen, &c. Et Roma. 11.
Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ
secundū electionem gratiæ factæ sunt.
Merito ergo Petrus hæc omnia in te-
stimonio copulauit, quoniam omnia
ad rem, quę agebatur, magnopere per-
tinebant.

Sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.
In terra hæc erunt signa, Sanguis ad
prodigium vsq; effusus in prælijs. Mat.
24. Consurget enim gens in gentem, &
regnum aduersus regnum. Ignis fulgu-
rum, & fulminum, & stellarum caden-
tiū de cœlo, vt legimus Mat. 24. id est,
ignitarum exhalationum. Vapor fumi
erit ex rebus, quæ fulminum igne com
burentur.

*Sol conuertetur in tenebras, & luna in
sanguinem.* Hæc signa erunt in cœlo.
Matth. 24. Sol obscurabitur, & luna nō
dabit lumen suum. De quibus latius
Isaias, cap. 34.

*Antequam veniat dies Domini ma-
gnus, & horribilis.* Hæc omnia fient pau
lo ante diem iudicii, vt plenius ex Mat.
24. intelligitur. Post quæ consequetur
breuis temporis pax, & quies, ac paulo
post

post inopinatus veniet dies iudicij. * A
64 Tempus inter hæc signa, & diē ipsum iudicij interponendum non est humanæ facultatis definire, sed breue admodum futurum iudex ipse venturus docuit Luc. 21. Videte ficulneam, & omnes arbores, cum producunt ex se fructum, scitis quoniā prope est æstas: Ita & vos, cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei. Sed explicatius Matth. 24 Ita & vos, cum videritis hæc omnia, scitote, quia prope est in ianuis. Superest explicandum, quomodo in nostra translatione sit, Dies Domini magnus, & horribilis, cū apostolus Petrus dixerit, Dies Domini magnus, & manifestus, siue illustris, & clarus: quod etiam omissum est tam à Ioelis, quam ab Actuum apostolicorū enarratoribus, quos viderim. Erasmum excipio: ex cuius longa annotatione hoc tantum habemus, apostolos de verbis non esse solicitos, sed sensum bona fide reddere. At quid hoc prodest, cum sensus sit aliter, si dicatur, Dies Domini horribilis, quàm si dicatur Dies Dñi manifestus? Quod Erasmus adnotauit, verum est, sed cum sensus idem retinetur: quod fieri hoc loco demonstrare debuerat. * Sciamus ergo in Hebr. esse
65 Horribilis. Terribilis. נורא, id est, terribilis, ex omnium sententia. Sed est etiam idem quod Græce ἐπιφανής, Latine illustris, aut manifestus. vt Lucas posuit, & Lxx. interpretes confirmant, qui eodem modo verterūt. Ijdem 2. Reg. 7. vbi nos habemus: Faceretque eis magnalia, & horribilia, pro Horribilia, transtulerūt, ἐπιφάνειαν id est, claritatem, aut manifestationem in Hebræo נוראות. Et Isai. 64. Hieronymus vertit: Cum feceris mirabilia, non sustinebimus. In Hebræo pro Mirabilia נוראות, Chaldæus, פרישן, quod recte etiam vertemus, Manifestationes, nam פרש, etiam significat, Manifestauit, vnde מפרשים expositores, manifestatores. Ac ne quis miretur assuetus tantū nouorum Hebræorum commentarijs, aut lexicis: sciat quidquid timorem incutit, aut admirationem, aut reuerentiam, hoc nomine in sacris literis significari. Et quoniam quæcumque in quouis genere magna sunt præter cetera, admirationem commouent, & timorem, aut reuerentiam, recte illis conuenit nomen נורא siue masculina, siue fœminea terminatione, quomodo nos terribilia vocamus, quæ magnitudine reliquis præstant, quod & Latini sæpe faciunt, quale illud videtur Virgilij. Horrendum.

Monstrū horrendū, ingens. Et illud forte Æne. 4.

Horrendas canit ambages, --- Æne. 6.

Nonius Marcellus in libro de proprietate sermonum: Horrendum significat nouū, & admirabile. Virg. Ænei. lib. 3. 66

Horrendum dictu, uideo mirabile monstrū

Idem lib. 8. *Nascenti cui tres animas Feronia mater* B

(Horrendum dictu) dederat, &c.

Inde quod de domo Pisci ab eodem dictum est.

Horrendum siluis, & relligione parentū. Æne. 7.

Seruius exposuit, Horrendum, venerandum, non quod horrori sit. Sed ad nostra redeamus. Exo. 15. Terribilis, atque laudabilis, & faciens prodigia, ibi Lxx. נורא pro aduerbio acceperunt, verteruntq; θαυμαστῶς, id est, mirabiliter. Et Psal. 64. sanctū est templū tuū, mirabile in æquitate. Isa. 64. Cum feceris mirabilia, nō sustinebimus. Interdum vertunt C Lxx ἔνδοξος, id est, gloriosus, & clarus, vt in hoc ipso loco Isaiæ; cum feceris ἔνδοξα, id est, gloriosa, & illustria, & Deu. 10. Qui fecit tibi hęc magnalia, & terribilia, Lxx. τὰ ἔνδοξα ταῦτα, gloriosa hæc aliquādo κραταιός, id est, fortis, vt Deu. 7. Quia Dñs Deus tuus in medio tui est, Deus magnus, & terribilis. Lxx. Deus magnus, & fortis. Et Ezec. 1. Quasi aspectus crystalli horribilis, ibi Chaldæus pro נורא posuit חסין, id est fortis, Quasi aspectus gelu fortis. Et Deut. 10. Qui fecit tibi hæc magnalia, & terribilia, idem Chaldæus vertit חסינתא, id est fortitudines. * Quoniā 67
D igitur dies ille Domini lucidissimus, & clarissimus futurus est præter cæteros omnes propter Christi, sanctorumque splēdorem, quo illustrabitur: Deus Psal. 49.
enim manifeste veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida; & erit in die illa lux magna: atque ea iudicis lux terrorem incutiet maximum reprobis, omnesque in sum-

mam admirationem conuertet; iure terribilis, & admirabilis dicitur, & ἐπιφανής, hoc est lucidus, & manifestus.

Et erit, omnis qui inuocauerit. Omnia iam exposuimus num. 62. Vnum restat exponendū; *Sicut dixit Dominus*: Quæritur enim vbi dixerit Dominus, In mōte Sion, & in Ierusalem futuram esse saluationem, & liberationem ab æterno interitu? Probabile est Prophetam alludere ad prophetiam Isaiæ, quæ paulo ante populo tradita fuerat: Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, &c. Vel sicut dixit Dominus mihi, cum hęc reuelabat, quæ scribo: quid enim aliud significant vniuersa verba, ex quo cœpit dicere: Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro, &c.

CAP. III.

Via ecce in diebus illis & in tempore illo, cum conuertero captiuitatē Iuda & Hierusalē: congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hæreditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, & terram meam diuiserunt. Et super populum meū miserunt sortem: & posuerunt puerū in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent. Verum quid mihi, & vobis Tyrus, & Sidon, & omnis terminus Palæstinorum? numquid vltionem vos reddetis mihi? & si vlciscimini vos contra me, cito velociter reddā vicissitudinem vobis super caput vestrū. Argentum enim meū, & aurum tulistis, & desiderabilia mea, & pulcherrima intulistis in delubra vestra. Et filios Iuda, & filios Hierusalem vendidistis filijs Græcorū, vt A *longe faceretis eos de finibus suis. Ecce ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos: & conuertam retributionem vestram in caput vestrum. Et vendam filios vestros, & filias vestras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti longinquę, quia Dominus locutus est. Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscitate robustos:* B *accedant, ascendant omnes viri bellatores. Concidite aratra vestra in gladios, et ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego sum. Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occūbere faciet Dominus robustos tuos. Consurgant & ascēdant gentes in vallem Iosaphat: quia ibi sedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu. Mittite falces,* Apoc. 14. C *quoniam maturauit messis: venite, & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata est malitia eorū. Populi populi in valle cōcisionis: quia iuxta est dies Domini in valle concisionis.* Supra. 2. *Sol, & Luna obtenebrati sunt: & stellę retraxerunt splendorem suum. Et Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: & mouebuntur cœli, &* D *terra, & Dominus spes populi sui,* Hier. 25. Hamos 1. *& fortitudo filiorum Israel. Et scietis, quia ego Dominus Deus vester habitans in Sion in monte sancto meo: et erit Ierusalem sancta, & alieni non transibunt per eā amplius. Et erit in die illa: stillabunt* Hamos 9. *montes dulcedinem, & colles fluēt*

lacte:

lacte: & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum. Aegyptus in desolationem erit, & Idumæa in desertũ perditionis: pro eo quod inique egerint in filios Iuda, & effuderint sanguinem innocẽtem in terra sua. Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hierusalem in generationem & generationem. Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

HISTORIA.

1 *Quia ecce in diebus illis*. Varia est in hoc tertio capit. (vt in difficillimis locis fieri solet) scriptorum expositio: sed ego Hieronymi sentẽtiam, & Ruperti, & Glossæ de extremo iudicij die, quæ pluribus placuit, ceteris præponendã esse arbitror. Multa enim inueniemus, quæ ad illum necessario referenda videantur, atque hęc in primis, quæ se se statim offerunt, nam cetera suis locis occurrent: Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo, cum conuertero captiuitatem Iuda, &c. Non enim est hoc factum, quod nunc pollicetur, cum Dominus docere cœpit: nec vllas tunc gẽtes deduxit in vallem Iosaphat, vt disceptaret cum eis, nec tunc conuersa est captiuitas Iuda, & Ierusalem, cum pauci Christum agnouerunt, ac tota fere gens excæcata est. De tempore vero post captiuitatem Babylonicam facile quisque videt hæc non dici, quoniam neque tunc factum est quod in hoc capite promittitur. Viderunt hoc & Hebræi, quorum multi in suis commentarijs fatentur ad futurum pertinere hanc prophetiam. In fine ergo sæculi hæc fient, cum Dominus plene conuertet populum Iudæorum, vt in tertio Hoseæ capite fusius explicauimus. Tunc ille populus à Diaboli miserrima captiuitate liberatus in veram libertatem restituetur, fietque verbum Domini: Si ergo vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Prosequitur itaque quod in calce præcedentis capitis cœperat de iudicio. Ioan. 8.

Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat. Hinc theologi docent extremum iudicium futurum in valle Iosaphat: quibus non desunt qui repugnent. Nam quidam nullam credunt fuisse vallem, quæ diceretur Iosaphat, sed locum iudicii, quicumq; ille erit, ab euẽtu dici vallem Iosaphat, quoniam ibi Dominus iudicaturus sit: Iosaphat enim significat Iudicium Domini. Atque ideo Chaldæus non vertit, In vallem Iosaphat, sed In vallem diuisionis iudicij. Alii puerile, atque friuolum putant in valle illa futurum esse iudicium, vt Glossa, quam Petrus Lombardus secutus est in 4. suarũ sententiarum dist. 48. Mihi veterum theologorum sententia valde probatur, id est, S. Thom. in Matth. 25. & in 4. d. 48. q. 1. ar. 4. Quæstiuncula 4. Alberti in eadem dist. art. 8. & in eundem locum Matth. Paludani. distin. 47. art. 1. quos multi ex recentioribus sequuntur, pręsertim vir eruditissimus Dominicus Sotus, qui ceteris copiosius, & acutius explicauit. dist. 47. quæst. 1. art. 4. iudicium futurum esse in valle Iosaphat. Et ante eos Aretas episcopus Cæsariensis in cap. 11. Apoc. hoc ipsum verbis hisce nostri prophetæ confirmauit. Idem Lyrano, Vatablo, Dionysio, atque aliis auctoribus visum est: Est autem vallis Iosaphat proxima Ierusalem, ad Orientẽ, inter templum, & montem Oliueti: in qua locus est sepulcri beatissimæ semper virginis Mariæ. Quod hac ratione videtur abunde confirmari. Cum Propheta de die iudicij loquatur, & locum iudicij signet nomine noto, quod nec LXX. interpretes, nec Hieronymus, mutare voluerũt aut interpretari; cur negemus vere in eo futurũ esse iudicium? Cur sensum reijciamus verbis ipsis germanum, ex quo nihil incommodi sequitur? Immo qua fronte reijcere possumus? Cum. n. sensus huiusmodi occurrit, ille est sine dubio historicus: quod nisi teneamus, nihil fere certum, aut

2 An iudicium futurum sit in valle Iosaphat.

Vallis Iosaphat.

exploratum habebimus in scripturis. A
3 * Præterea locum aliquem iudicij futurum esse nemo est qui ambigat, nec potest vlla probabilitate fingi hunc futurum extra Iudæam: cur ergo alibi potius, quam in valle Iosaphat, quæ est ad radices montis Oliueti, ex quo Dominus in cœlum ascẽdit? Etenim vbi Dominus extrema ignominia affectus, & iniustè iudicatus est, ibi æquum est vt appareat gloriosus, & omnium iudex vt iudicet orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate. Hic Iesus (inquiunt angeli) qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodũ vidistis eum euntem in cœlum. Quod autem obijciunt quidam; Non poterit tantam hominum multitudinem vallis illa capere; satis ab omnibus diluitur; in valle futuram illam multitudinem, & in locis circumiacentibus. Quod de damnandis intelligamus, Scimus enim sanctos dote agilitatis in aerem esse tollendos, vt Apostolus ait: Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera. Atque hoc est quod Glossa puerile, & friuolum esse dixit; Dominũ in vallem descendere, & in terra iudicare, vt ex eius verbis constat. Quod friuolum est (inquit) quia non in terra, sed in spatio huius aeris sedebit contra locum montis Oliueti, ex quo ascẽdit.

Acto. 1.

1. Thes. 4.

4 An sit vallis aliqua, quæ cognominetur Iosaphat.

* A nobis ergo Glossa est. Quod autem dicunt, nullam esse vallem Iosaphat, qua auctoritate, qua ratione dicunt? Omnes qui de locis Hebraicis scripserunt, quique terram sanctam oculis, pedibusque lustrauerunt, testantur inter templum, & montem Oliueti esse vallem Iosaphat, atque eam hodieque indigenæ ita appellat: cur nos negemus, nisi velimus more Academicorum, cõtra omnes sapientes dicere, & in dubiũ omnia vocare? Adde quod Beda in libello de locis sanctis c. 6. ita de hac valle scribit. Iuxta murum templi, vel Ierusalem, Gehennon occurrit, quæ est vallis Iosaphat, à Septentrionali plaga in Austrum porrectã, per quam torrẽs Cedron, si quando pluuiarum aquas recipit, decurrit. Hæc vallis, & parua campi planities irrigua, & nemorosa, plenaque delicijs locum in se quondam Bahali sacrum habuit. In hac turris regis Iosaphat sepulchrum eius continens, &c. Ex his Bedæ verbis & vallem Iosaphat esse, & causam nominis discimus. Quamuis de causa non omnibus conuenit, extat enim adhuc sepulchrũ in ea valle, quod vulgus indigenarum Iosaphat esse existimat; sed id quibusdã non probatur, quoniam 3. Reg. vltimo, & 2. Paralipo. 21. sepultus dicitur Iosaphat in ciuitate Dauid: nisi forte casu aliquo postea in turrim illam, & vallẽ sit translatus.
* Rabbi Dauid, tametsi Chaldęi interpretationem de nomine 5
B Iosaphat non reijciat, de valle ita scribit: Hæc porro vallis erat regis Iosaphat, & fortasse ibi ædificarat, aut aliquod opus gesserat, vt propterea nomẽ eius retinuerit, vicinaque est vrbi Ierusalem. Abraham autem Hezræ filius: Vallis, inquit, Iosaphat est vallis benedictionis, sic enim appellauit Iosaphat. Alludit autem ad historiam Hammonitarum, & Moabitarum, & Idumæorum, qui contra Iosaphat, & Iudam coniurati mutuis mirabiliter concidere vulneribus 2. Paralip. 20. Vbi statim additur: Die autem quarto congregati sunt in
C valle benedictionis. Etenim, quoniam ibi benedixerant Domino, vocauerunt locum illum Vallẽ benedictionis: Eadem est sententia Ruperti. Sed vallis benedictionis remotior est à Ierusalem, mariq; Mortuo proxima: quam neque scriptura, neque auctores docent vnquam vocatam esse vallem Iosaphat, nec idonea ratio inueniri poterit, cur in ea iudicaturus sit Dominus, vt Ruper. volebat. Certum est ergo ex his auctoribus vallem aliquam fuisse, quæ diceretur Iosaphat, quamuis nõ sit prorsus certa causa nominis.
* At cur in ea valle iudicium futurum sit merito quęri potest. Nam si locus ille aptior Christi gloriæ, iudicioque videtur, in quo ipse accusatus, & damnatus est, in Ierusalem fiet iudicium. Mihi ita videtur respondendum. Siue Dominus supra vrbem ipsam sedeat, siue supra montem Oliueti, vt quidam volunt, siue, quod magis arbitror, supra vallem ipsam Iosaphat, quoniam paulo post ait: Consurgant, & ascendant gentes in vallem Iosaphat.

6 Cur iudicium fiat in valle Iosaphat.

D

saphat: quia ibi sedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu: Supra Ierusalē sedet, nam loca ita vrbi vicina quasi eiusdem vrbis suburbana existimantur. Quare recte postea ait: Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocē suam. Sed aptissimus locus est vallis Iosaphat, quæ depressa est, & humilis, qualis debet esse locus damnandorum, & sita est inter vrbem testem doctrinæ, & miraculorum, ac denique mortis, & inter mōtem Oliueti spectatorem gloriosæ ascensionis. Eius enim doctrina, & miracula, & mors pro hominum peccatis sponte suscepta permouere omnes debuerunt, vt ad eum conuerterentur. Quod si quis ita durus esset, vt his non moueretur, certe ascensio in cœlū omnem hominibus dubitationem, & incredulitatem adempturа erat: quoniam qui in cœlum recipiebatur, satis constabat esse à Deo missum, cœlestem esse eius doctrinam, vera miracula, vitā innocentem, nō pro suis, sed pro aliorum peccatis mortē pertulisse. 7 * Quod breuiter Dominus ipse significat Io. 16. cum ait: Et cū venerit, ille arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidē, quia non crediderunt in me. De iustitia vero, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. Hoc est, Spiritus sanctus à me missus conuincet me iustum fuisse, quoniā vado ad patrem semper apud eum mansurus, quod Spiritus sancti descēsio testabitur: nec possem illuc ascendere, & apud patrem manere, nisi ea docuissem atque fecissem, quæ ille mihi præcepit.

Et disceptabo cum eis. Heb. Iudicabor cum eis, quod idem est, ac si dicat: Referam ego quid illi contra me gesserint, & ipsi conabuntur pro se respondere: sicut apertius iudex ipse expressit Mat. 25. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare, &c. Et mali respondēt: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, &c. Ita dictum est Isa. 43. Reduc me in memoriam, & iudicemur simul, narra si quid habes, vt iustificeris.

Super populo meo, & hereditate mea Israel. Docet de qua re futurum sit iudicium. Iudicabo, inquit, & damnabo omnes gentes, quoniam semper hostiliter insectatæ sunt populum meum, & grauibus contumelijs, atque iniurijs electos meos vexauerunt. Nunc taceo, & perfero, tunc de omnibus impiis vindictam suam. Populum suum vocat electos omnes, quos etiam Israelis nomine comprehendit, vt prope finem primi c. Hos. demonstrauimus. De quo & Apost. ait: Pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. Gal. 6.
8 * Non itaque de populo illo veteri loquitur, neque de eius hostibus tantum, vt verba præseferre videntur, sed de omnibus electis tam in illo, quam in ecclesia gentium, & de omnibus electorum persecutoribus: populus enim ille figura erat Ecclesiæ, & illius hostes typum cotū omnium portabant, qui sanctos persequuntur.

Quod dispersserunt in nationibus. Persecuti sunt eos de ciuitate in ciuitatē, & è propriis sedibus eiecerunt, atque in varia loca exules deportarunt. Per ea, quæ Israel secundum carnem passus est, metaphorice significat, quæ verus Israel Dei patitur.

Et terram meam diuiserunt. Facultates meorum inter se diuiserunt inde eiectis seruis meis. Sæpe hoc tyranni fecerunt bona confessorum publicantes, eosque in exilium mittentes.

Et super populum meum miserunt sortem. Vsi sunt eis pro seruis sortem mittentes, quem quisq; in seruitutem accepturus esset, vt solent facere victores de victis. Ita Troianæ feminæ Hecubam lugent.

--- *Teque ò modo regia coniux,*
Regia dicta parens. Asiæ florentis imago, Ouidius. 13. Meta.
Nunc etiam præda mala sors, quam victor Vlysses
Esse suam nollet, nisi quod tamen Hectora partu
Ediderat: dominum matri vix repperit Hector.

9 *Et posuerunt puerum in prostibulo.* Legendum est, in prostibulum, hoc est in meretricem, Hebr. בזונה, In meretricem. Quod est: Pueros populi mei captos exposuerunt in quæstum suum libidini omniū, quasi meretrices essent. Lxx. quoque verterunt, In prostibulo,

iuxta veterem, & correctam lectionẽ, A quæ extat in Hieronymo, & in Theodoreto, non autem, vt nunc legitur, καὶ τὰ παιδάρια ἔδωκαν πόρναις. Hoc est: Et pueros dederunt meretricibus. Et quamuis sensus noster plene reddatur, si legamus: Posuerunt puerum in prostibulo: tamen legendum dixi, In prostibulum, quia ita magis conuenit cum Hebræo, & quia Hieronymum ita legisse constat ex commentariis, vbi ait: Sed posuerunt pueros in prostibulum, vt virilem cogerent mutare naturam. Accedit quod Hieronymus Prostibulum pro meretrice dicere solet, vt B Leui 21. Scortum, & vile prostibulum non ducet vxorem. Deut. 23. Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Dei tui. Nec vero legi, in prostibulo, modo poni dicamus pro In prostibulum, vt sæpe in nostra trãslatione, & in scriptura ipsa fieri iam adnotauimus.

Prostibulum.

Et puellam vendiderunt pro vino. Puellas captas vendebant alijs, vt nummi ad potandum suppeterent, libidini (vt ait Hieronymus) præferentes gulam.

10 *Verum quid vobis, & mihi Tyrus, & Sidon?* Quid mihi & vobis? auersantis, C & offensi animi est, & quasi à se abijcientis, vt 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis est filij Saruiæ? Ac si diceret, Sinite me, ne mihi molesti sitis, quid mihi rei vobiscum est? Alloquitur igitur Tyrum, & Sidonem, & Palæstinos, qui quantum poterant, vexabant populum Israel, & bellum semper cum illo gerebant: quasi defessus iam ferendo tot eorum vexationes in populum Israel, & capitales inimicitias. Quot autẽ malis affecerint Palæstini, & Tyrij filios Israel legimus Psal. 82. Super populum tuum maligna uerunt consilium, & cogitauerunt aduersus sanctos tuos. Dixerunt: Venite, D & disperdamus eos de gente, & nõmemoretur nomen Israel vltra. Deinde nomina harum gentium indicat: Tabernacula Idumæorum, &c. Alienigenæ (id est, Palæstini) cum habitantibus Tyrum: & Hamos 1. Super tribus sceleribus Gazæ (quæ vrbs est nobilis Palæstinorum) & super quatuor, non conuertam eam: eo quod transtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderẽt eam in Idumæa. Et eadem paucis interiectis de Tyro commemorat. Quibus verbis, vt suo loco explicabimus, significatur, Palæstinos, & Tyrios, quorum comites, & adiutores fuere vicini Sidonij, multa mala filijs Israel intulisse, ac tandem captiuos, quos ex eis abduxerant, tradidisse Idumæis acerbissimis hostibus, vt iniquius tractarentur, & lõgius à patria exularent. Quamuis in Idumæis gentiles potius intelligi existimo, vt in Habdia dicemus, quoniam paulo post eadem Ioel perstringẽs ait: Et filios Iuda, & filios Ierusalem vendidistis filijs Græcorum, vt longe faceretis eos de finibus suis, Palæstini ad oram Magni maris habitabant adiuncti tribui Iudæ. Tyrus vero & Sidon vrbes olim nobiles Phœnices à se nouẽ parasangis distantes. Tyrus hodie Sur, de qua Hos. 9. diximus, Sidon terminus est terræ promissionis, hodie Sayeto.

Quid mihi, & vobis?

* At in Palæstinis, & Tyrijs, ac Sidonijs 11 significat omnes gentes finitimas Christianis, & populo Dei olim, à quibus grauissima damna acceperũt: sicut modo videmus in eam Hispaniæ, & Italiæ oram, quæ vicina est Africæ, Saracenos, & Turcas penetrare, & pueros, viros, feminasque captos in patriam suã deferre. Ijdem per mare Nostrum celerrimis nauigijs discurrũt, captiuosq; abducunt, quos possunt, & vendunt. Ita etiam loquitur Hab. c. 3. vt ibi dicemus cum de inimicis Ecclesiæ ait: Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

Numquid vltionem vos reddetis mihi? Legendum est, Redditis, vt ex Hebræo constat, & Lxx. & ex Chaldæo. Ita etiã habent exemplaria quædam antiqua manuscripta. Sensus est: Quid facitis tã acerbe in populum meum sæuientes? Num irascimini mihi, & quia non potestis de me vltionem sumere, idcirco populum meum vexatis? Agite sæuite, cito mihi pœnas dignas dabitis. Oderant omnes, quas dixi, nationes Deum verum Israelitarum, cuius auxilio florebant res Israelis, & ipsæ sæpe vincebantur.

Et desiderabilia mea. Quę sint desiderabilia

rabilia cõtinuo interpretatur, cum ait: A
Et pulcherrima. Diuitias, & optima quæque Iudæorum, & templi diripiebant, sicut hodie faciunt Turcæ in populis Christianorum. Certe arcam Dei (qua nihil erat tunc pretiosius) notum est Palæstinos abstulisse, & intulisse in templum Dagon. 1. Reg. 5.

12 Græcus. *Vendidistis filijs Græcorum*. id est, Gẽtilibus alijs. Iudæi enim gentiles Græcos vocant, causam Aug. epi. 200. hanc esse putat, quòd maior eorum pars Græco sermone vteretur. Rom. 1. & 2. Iudæo primum & Græco, & Gal. 3. Non est Iudæus, neque Græcus. Mar. 7. Erat autem mulier gentilis, Syrophœnissa genere. Pro quo in Græco est: Erat autem mulier Græca.

Ecce ego suscitabo eos. Liberabo, ac reducam. Si quærimus vbi hoc, & quo tẽpore factum fuerit, illudque præsertim, quod sequitur: Et vẽdam filios vestros, & filias vestras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti longinquæ: diuinãt expositores, & multa dicunt, sed quæ nequeant comprobare. Denique veteres Iudæi consentiunt numquam hæc præstita fuisse Iudæis, ideoq; in vltimo tempore præstãda sibi pollicentur, vt refert Hier. Nos cœptam explanationem sequamur de tempore iudicij, vt præcedentia, ac sequentia copulemus cum medijs: nam & hactenus de iudicio locutus est, & manifestè statim de eo loquitur. Suscitabo (inquit) Sanctos meos, quos alienigenis vendidistis, & in aliena regione mortui sunt: reuocabo eos ad vitã, & aderunt tunc in iudicio, pœnasq, vi-
13 debunt, quas vos mihi dabitis. * Atque ita esse accipiẽdum verbum, suscitabo, ex eo intelligimus, quod est in Hebr. מעירם, quod propriè significat, Expergefacio eos; & ad dormientes, aut mortuos refertur, vt Psal. 43. Exurge quarę obdormis Domine? עורה, euigila, excitare. Psal. 56. Exurge gloria mea, exurge Psalterium, & cithara, exurgam diluculo. Pro Exurge, vtroque loco est עורה, id est, euigila (quod ad Christi resurrectionem pertinet) & pro Exurgam אעירה, id est, suscitabo me, Expergefaciam me.

Et vendam filios vestros. Vendere nihil est aliud hoc in loco, quàm sempiternæ seruituti, atque captiuitati tradere. Non solum vos, sed etiam omnes filios vestros vestræ impietatis hæredes vendam, & tradam in manus filiorum Iuda, hoc est, electorum meorum, vt ipsi vos uendant Sabæis, id est, tradant in æternam seruitutem, & æternam captiuitatem, ipsi enim sedebunt super sedes iudicãtes omnes impios mecum. Itaque ipsi tunc patientiæ suæ mercedem capient, & ab omni in posterum metu liberabuntur, vos autem B ipsis mecum iudicantibus abducemini in æternam inferorum captiuitatem: Tunc fiet (vt eleganter adnotat Ruper.) illud Prouerb. 11. Iustus de angustia liberatus est, & tradetur impius pro eo.

Et venundabunt eos Sabæis. Sabæi populi sunt Arabiæ Felicis, vt ex Ptolem. lib. 6. capit. 7. & Strabone lib. 16. & Mela. lib. 3. capit. 8. & ex alijs Geographis intelligimus, bellicosa gens, & prædæ, rapinisque assueta, sicut Iob. 1. legimus: Boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta eos, & irruerunt Sabæi, tuleruntque omnia, & pueros C percusserunt gladio, & euasi ego solus, vt nuntiarem tibi. Propter ferocitatem ergo, & rapacitatem dæmones hic significant. Nomen etiam conuenit, nam שבאים captiuitatem significat, atque ideo L X X. verterunt: venundabunt eos in captiuitatem, non ignorantes Sebaim nomen esse gentis, sed intelligentes nomen gentis proprium pro communi poni, id est, pro captiuitate, siue pro abducentibus in captiuitatem sicut in Psal. 75. verterunt: Et factus est in pace locus eius, cum in Hebr. sit, In Sa- D lem, quod nomen est vrbis. Quemadmodum enim cum dixit, In manibus filiorũ Iuda, non populum Iudæorũ intellexit, sed omnes electos, quoniam & eorũ figura fuit populus Iudæorum, & nomen Iuda, si commune fiat, & illud interpretemur, rectè conuenit electis, confessionem enim significat, & filij Iuda sunt, qui Deum confitentur: ita Sebaim pro dæmonibus ponuntur, quia

14 Nomen propriũ cõmune sæpe efficitur.

quia dæmonum typus sunt, & nomen,
si quis interpretetur, optime in eosdem
humani generis hostes conuenit. Eadē
ratione sacerdotes nouæ legis vocan-
tur filij Leui. Malac 3. vt Hieronymus
interpretatur: Et purgabit filios Leui:
quoniam vetus sacerdotium figura fuit
noui, & nomen consentaneũ est quod
copulationem significat, ipsi enim sunt
qui homines cum Deo copulant. Mul-
ta sunt his similia in scriptura, sed hæc
breuiter indicaui, ne quis consuetudi-
nis Scripturę ignarus de gēte illa Ara-
bi æ ita, vt verba sonant, sermonem esse
existimaret. Significat ergo electos iudí
cium laturos esse in persecutores suos,
& tradituros eos dæmonibus crucian-
dos in æternum, & ideo ait. Genti lon-
ginquę idest vnde euadere, & redire nō
15 poterunt, & vbi longissime aberunt à
suis delicijs. * Hoc idem eadē fere me-
taphora expressum est Psal. 149. Exul-
tabunt sancti in gloria, &c. & gladii an-
cipites in manibus eorum (scilicet qui-
bus confodiant aduersarios, & persecu
tores olim suos.) Ad faciendam vindi-
ctam in nationibus, increpationes in
populis, ad alligandos reges eorum in
compedibus, & nobiles eorum in mani
cis ferreis, vt faciant in eis iudiciũ con-
scriptum: gloria hæc est omnibus san-
ctis eius. Et quamuis tot exempla scri-
pturæ non suppeterent, cogebat neces
sitas, vt Sabæos aliter interpretaremur
quàm nomen sonabat, quia hoc, vt ver
ba sonant, nec vmquam factum est, nec
iam fieri potest. Idcirco Hieronymus,
& Rupertus eadem necessitate aliter
Sabæos acceperunt, & Rupertus ita, vt
nos, explanauit.

Quia Dominus locutus est. Quia Do-
minus ita statuit, aut quia ita mihi Do-
minus locutus est.

Clamate hæc in gentibus. Ironice con-
uocat omnes impios, & persecutores
sanctorum. Ac si dicat: Properate, pu-
gnate omnes contra electos meos, ne-
mo sibi infirmus videatur ad persequen
dum sanctos: nihil tandem proficietis,
sed in nihilum omnes conatus vestri re
cident. Eadem locutio est Isai. 8. Con-
gregamini populi, & vincimini, & au-
dite vniuersæ procul terræ, conforta-
A mini, & vincimini. accingite vos, & vin
cimini, inite consilium, & dissipabitur,
loquimini verbum, & non fiet, quia no
biscum Deus.

Sanctificate bellum. Parate, & adorna- 16
te bellũ, de quo verbo diximus in hoc
propheta cap. 1. in illud: Sanctificate ie-
iunium.

Concidite aratra vestra in gladios. Hoc
fieri solet, cum bellum libentissime su-
scipitur, & vt est apud principem poe-
tarum:

Sæuit amor ferri, & scelerata insania Lib. 7. Æ-
belli. nei.

B *Infirmus dicat, Quia ego fortis sum.* Ne
mo, quantumuis infirmus, & inualidus
ad belligerandum, prætexat infirmita-
tem suam, dicat se esse fortem, & va-
lidum.

Erumpite, & venite. Prodite magno
cum impetu ex omnibus vrbibus ve-
stris, & congregamini, & venite contra
sanctos meos.

*Ibi occumbere faciet Dominus robustos
tuos.* Cum ad vallem Iosaphat erit ven-
tũ, ibi omnes robusti vestri interibũt, &
æternæ morti tradentur. Robustos tuos
dicit, quasi vni genti loquatur, cum lo-
C quatur omnibus impiis. Sed omnes ma
li vnus populus sunt in scriptura: &
vna gens, vt diximus in illud Hos. 6. Ibi
præuaricati sunt in me.

Consurgant & ascendant omnes gentes.
In Hebræo, & in Chaldæo est: Consur-
gent, & ascendent. Ex quo videmus in
nostra, & in Lxx. translatione Impera-
tiuum pro futuro poni. Et hic iterum
ponitur verbum illud עור, quod dixi-
mus ad dormientes, siue ad mortuos
pertinere, יעורו, excitabuntur, quomo
do dictum est Zach. 4. Et suscitauit me,
quasi virum, qui suscitatur de somno
D suo. Sensus ergo Prophetæ est, Excita-
buntur dormientes, id est, mortui resu-
scitabuntur, & venient ad iudiciũ. *Nec 17
nos moueat quod nunc dicit, *Ascendāt
in vallem Iosaphat*, cum initio cap. dixe
rit: Et deducā eos in vallem Iosaphat,
vbi pro Deducam, est והורדתים, id est,
Et descendere eos faciam: cum enim ve
niunt, dicuntur ascendere, quia terra
promissionis in sublimi sita erat, sed
quia cum eo venissent, in infimo loco
col-

collocandi erant, quod est proprium damnandorum, dicuntur descendere.

Omnes gentes in circuitu. id est, Omnes gentes, quæ sanctos meos persecutæ sunt, hoc enim fecerunt olim in populum Dei finitimę maxime nationes, Idumæi, Palæstini, Tyrij, & Sidonij, Syri, Moabitæ, & Hammonitæ; & postea vniuersæ nationes, inter quas dispersi erant fideles.

Mittite falces, quia maturauit messis. Aperte de fine mundi loquitur, cum messis metetur, id est, omnes homines morientur, & vocabuntur resurgentes ad iudicium. Hic locus optime exponitur ex alijs duobus scripturæ locis, id est, ex Apo. 14. qui ex hoc videtur desumptus: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, & demessa est terra, id est: Cõgregati sunt in vnum locum homines ad iudicium,
18 vt manipuli in vnum aceruum.
*Quod autem ait Ioãnes, Quoniam aruit messis terræ, id est, iam apta est, vt metatur, siue iam venit tẽpus metendi, quo finis sæculi significatur, hoc dixit Ioel: Quoniam maturauit messis, id est, matura facta est. Lxx. dixerunt: Quoniam adest vindemia, Chaldæus: Peruenit tẽpus finis eorum. Alter locus, qui multum vtriq; lucis affert, est apud Matth. 13. Sinite vtraque crescere vsque ad messem; & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania. Et postea: Messis vero consummatio sæculi est. Messores autẽ angeli sũt, &c.

Torcular

Venite, & descendite, quia plenum est torcular. Torcular est domuncula, aut cella, in qua mustum, aut oleum exprimitur. Trabs ipsa, qua vuæ, aut oleæ premuntur, dicitur prælum, locus in quem mustum defluit, lacus, vt ex Columella intelligitur lib. 12. ca. 50. Inde Iud. 6. Cumq; Gedeon filius eius excuteret, atq; purgaret frumenta in torculari. Isa. 63. Et vestimẽta tua, sicut calcatiũ in torculari. Itaq; eadem cella dicitur גת cũ ait: Plenũ est torcular, & יקב sicut ait statim: Exuberant torcularia: quomodo etiam Isaias dixit c. 5. Et torcular extruxit in ea. Deinde per Metonymiam continens pro contento ponitur, id est, locus ipse pro vuis, aut oleis, quæ ibi ponuntur calcandæ: Hos. 9. Area, & torcular non pascet eos. 4. Reg. 6. Vnde te possum saluare de area, vel de torculari? Lacus etiam ipse dicitur aliquando torcular, Matth. 21. Et fodit in ea torcular. Pro quo Marci c. 12.
Et fodit lacũ. 19
*Notandũ etiã ex Hier. in Isa. 63. & in Thren. 1. torcular iuxta scripturæ consuetudinem, non solum cõgregationem nouorum fructuum significare, vt iam diximus, sed etiam vltionem, atque supplicia peccatorum, si adiũgatur verbum, Calco, aut aliud simile. Isai. 63. Torcular calcaui solus, id est, solus hostes meos vici, atque conculcaui, sumpta metaphora ab vuis, quæ valide calcantur, & premuntur. Et de captiuitate Ierusalem inquit Ieremias Thren. 1. Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda. Apo 19. Et ipse reget eas in virga ferrea, & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. Ergo quemadmodum, cum iam vuæ omnes congregatæ sunt, calcatoribus dicitur, vt premant & conculcẽt eas: ita cum in die iudicij omnes impij cõgregati, & infinita multitudo ex omnibus nationibus collecta erit, dicet iudex: Plenũ est torcular, exuberant torcularia, (quod bis dicitur vt ingens puniendorum multitudo significetur) Venite, & calcate: exibunt enim angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. Matthæ. 13. Ex quibus intelligimus male vertisse Leonem Hebræum, Redundãt lacus, pro eo quod nos habemus: Exuberant torcularia, iubentur enim angeli calcare torcularia iam plena; cum autem vuæ calcantur, nondum est mustum, & ideo non possunt redundare lacus. Male etiam Vatablus vertit: Redũdant præla, scilicet, vino, vel oleo. Recte autem noster interpres vtroque loco posuit Torcular, quem maluit sequi Pagninus. Chaldæus optime intellexit. Descendite, inquit, conculcate interfectos fortes eorum, sicut quod calcari solet in torculari, fundite sanguinem eorum, quia multiplicata est illorum malignitas.

Torcular calcare.

Quia

A *Quia multiplicata est malitia eorum.* Dixit Punite, & vltimo supplicio tradi te impios: causam reddit: Quoniã completa est eorum iniquitas, & scelera, quæ Deus ferre, & permittere decreuerat, iam non vult amplius Deus ferre peccatores. Ita dictum est Gen. 15. Nec dum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque ad præsens tempus. Iniquitates dicit, quas Deus ferre decreuerat, & pro quibus eos è patria expulsurus erat.

Populi, populi in valle cõcisionis, id est: In valle illa infinita hominum multitudo congregabitur, hoc enim significat geminatio eiusdem nominis, vt ca. 2. explicauimus in illud: Vsque in annos generationis & generationis. Quod magis adhuc auget vox Hebr. המנים quæ multitudinem, & turbas hominum significat, vt docet Hie. Ex quo nomine etiam deductum est nomẽ Abraham, id est, pater multarum turbarum, & innumeræ multitudinis. Præ admiratione igitur tantæ multitudinis dixit Propheta: Populi, populi in valle concisionis. Sed vallem concisionis vocauit vallem Iosaphat, quòd in ea concidendi, id est, disperdendi sint inimici Dei. Ita Psal. 88. Et concidam à facie ipsius inimicos eius. Et 128. Dominus iustus concidet ceruices peccatorum. Et fortasse ita intelligendum est illud Philipp. 3. Videte malos operarios, videte concisionem: non enim iam vocat circumcisionem, quia iam non proderat illis, vt ante circumcisio, sed concisionem id est, non solum pelliculæ inanẽ amputationem, sed etiam perditionem & mortem, siue perdendos, & concidẽdos, quia retinentes adhuc veterem suam circumcisionem, in eaque fiduciam reponentes, atque Euangelium respuentes, peribant: κατατομὴ autem, quod est in hoc Apostoli loco, Græcis & concisionem, & interfectionem significat.

Locus Phil. 3.

21 *Sol & Luna obtenebrati sunt.* Hier. & Ruper. Obtenebrati sunt non sustinentes videre mœrorem illius diei & tormenta pereuntium, & non audentes aspicere seueritatem Christi iudicantis. Non enim de signis diem iudicij præcessuris nunc loquitur, de quibus cap. 2. dixit: Sol conuertetur in tenebras, & Luna in sanguinem: sed de ipso die iudicij. Est autem vsitatum in scriptura vt dies magnæ calamitatis obscurus esse dicatur, & sine sole Ioe. 2. Quia prope est dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis, & turbinis. Sopho. 1. Dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum, & caliginis, dies nebulę & turbinis. Videtur enim tunc hominibus prę afflictione animi Sol obscurari: vnde apud nos vehemens comminatio est, & trita: Efficiam vt stellas medio in die videas. Et B Hamos. 8. de die captiuitatis dictum est: Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis, & conuertam festiuitates vestras in luctum.

Tenebrę: Dies obscurus.

Et Dominus de Sion rugiet. Rugitum quasi leonis, vocat tremendam sententiam, quæ in impios proferetur: Ite maledicti in ignem æternum. Dicit autem De Sion, & de Ierusalem, quia Ierusalẽ dicitur & vrbs, & eius ager, quod iam exposuimus num. 6. sed hæc iterum interpretabimur Hamos. 1. num. 5.

22 *Et mouebuntur cœli, & terra.* Hieronymus: Tam excelsa vox eius erit, atq; C terribilis, vt cœlorum cardines, & terrarum fundamenta quatiantur, &c. Significat autem hyperbolyce totam rerum naturam quodammodo tunc trepidaturam esse. Vel, cœlestes naturæ stupebunt rem tam insolitam videntes, & terrestres trepidabũt. Ita enim, quod ad cœlestes attinet, exponunt Chryso. & Euthy. illud Matth. 24. virtutes cœlorum mouebuntur, quod nunc quoq; à Propheta dici existimat Rupertus.

Et Dominus spes populi sui, & fortitudo filiorum Israel. Cum omnes trepidabunt, tunc iusti, quasi leo, confident, & D sperabunt in Deo suo Christo, qui eos fortitudine, atq; fiducia implebit. Hoc idem dixit Hab. capit. 3. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo.

Et scietis quia ego Dominus. Tunc re ipsa ò electi cognoscetis me esse Deum vestrum, qui præsum Ecclesiæ, & semper eius curam gessi, & in ea habitaui, & habito: per Sion enim Ecclesiam intelligit.

telligit. Videbitis tunc solos Ecclesiæ
filios seruari, qui fide, & operibus mihi
inseruierunt, ceteros omnes perire.

Et erit Ierusalem sancta. Ecclesia iu-
storum erit in posterum pura ab omni
labe culpæ, & prorsus implebitur illud
Eph. 5. Vt exhiberet ipse sibi gloriosam
Ecclesiam non habentem maculã, aut
Sanctum. rugam, aut aliquid huiusmodi. Sanctum
etiam dicitur quod à profanis non tan
gitur, sed religiose seruatur, quomodo
etiam tunc Sancta erit Ecclesia, quia
longissime semota erit ab omni aduer
sariorum iniuria. Et hoc est quod se-
quitur.

23 *Et alieni non transibunt per eam am-
plius.* Non poterunt iam vobis nocere
hostes vestri, neque visibiles, neque in-
uisibiles. Id enim est trãsire, vt diximus
in illud Hos. 10. Ego transiui super pul-
chritudinem colli eius. Apo. 22. Foris
canes, & venefici, & impudici, & homi
cidæ, & idolis seruientes, & omnis qui
amat, & facit mendacium, id est: Hi om
nes manebunt extra cœlestem Ierusa-
lem, & ad eam nullo modo accedere
poterunt. Hanc securitatem, & tran-
quillitatem illius felicissimæ ciuitatis
eleganter describit Isai. cap. 26. In die il
la cantabitur cãticum istud in terra Iu-
da: Vrbs fortitudinis nostræ saluator,
ponetur in ea murus, & antemurale.
Et quæ sequuntur.

*Et erit in die illa, stillabunt montes dul
cedinem.* Cum iam Ierusalem, id est, Ec-
clesia erit in cœlum translata, omnino
implebitur promissio illa toties in scri
ptura repetita de terra fluente lacte, &
melle, id est, vita erit plena omni iucun
ditate, & referta omnibus bonis sine vl
la mali admistione. Ceterum recentio
res hic vertunt, Stillabunt montes mu
stum, quod in illud cap. 1. Qui bibitis
vinum in dulcedine, satis refutauimus:
neque enim promissum erat, neque vs-
quam in scriptura inuenimus montes
stillaturos mustum, sed lac, & mel.

Et per omnes riuos Iuda ibunt aquæ.
Ne quis existimaret hanc beatissimam
omnium bonorum vbertatem aliquan
do finiendam esse, addit: Per omnes ri-
uos, &c. Tunc enim terra virorem, &
pulchritudinem conseruat cum vndiq;

A riuis pererratur, & interluitur. Riui
Heb. אפיקים, quod proprie significat
locum ipsum, per quem aquæ labũtur.
Iudam autem vocat populum beatorũ
vere confitentem Deum, de quo scri-
ptum est Psal. 83. Beati qui habitant in
domo tua Domine, in sæcula sæculorũ
laudabunt te. Ita vocatus est Isai. 26. In
die illa cãtabitur canticum istud in ter-
ra Iuda. * Hæc omnia Iudæi, & nostri 24
Iudaizantes (vt refert Hieronymus) in
terra futura esse putauerunt post iudi-
cium. Ita docuit Papias episcopus Hie
rapolitanus, vt refert Eusebius lib. 3.
B hist. Eccl. c. 39. Lactantius, lib. 7. c. 24. &
multi ex veteribus. Huius rei meminit
Augustinus 20. de ciuit. c. 7. & Hierony
mus passim hunc errorem refellit in
explanatione prophetarum, & noster
Alfonsus Castrus lib. 3. contra hæreses
verbo Beatitudo, hæresi secunda, atque
alij multi.

*Et fons de domo Domini egredietur, &
irrigabit torrentem spinarum.* In Hebræo
est, Torrentem Settim. Est autem Set- Settim.
tim pluralis numeri, nã singulari שטה
dicitur, ita enim censeo legẽdum cum
Hieronymo, non Sittim, cum recentio
C ribus. Arbor est (vt idem Hieronymus Spina.
auctor est hic. Et in Isa. 41.) quæ nasci-
tur in eremo Arabiæ, neque alibi in-
uenitur, spinæ albæ habens similitudi-
nem, colore, & folijs, non magnitudi-
ne. Alioqui (inquit) tam grandes arbo
res sunt, vt latissima ex illis tabulata
cædantur: Lignum fortissimum est, im-
putribile, & incredibilis leuitatis, ac
pulchritudinis. Dixit Hieronymus hãc
arborem similem esse spinæ albæ colo-
re, & folijs, non magnitudine: quoniam
spinæ albæ magnitudo solet esse duorũ
cubitorum, crassitudo pollicis, & folia
habet albis maculis distincta. Vide Dio-
D scoridem lib. 3. cap. 12. Dicitur autem
Græce, & Latine, & Hispanice spina al
ba iuxta cuiusque linguæ vocabula.* Ef 25
fecit hæc similitudo vt pro Settim ali-
quãdo interpretes vertãt, Spina, quo-
niam ita à Græcis, & à nostris hæc ar-
bor vocatur, propter eam, quam dixi-
mus, similitudinem. Isa. 41. Dabo in so-
litudine Cedrum, & spinam, ita ibi quo-
que transtulit Theodotion, vt testatur
Hierony-

Hieronymus: & hic Symmachus vertit, Spinarũ, quẽ Hieronymus imitatus est. Præterea נחל (vt Hebræi docent) vallis dicitur, siue aquas contineat, siue nõ cõtineat idcirco Hieronymus sæpe vertit torrentẽ, alij autẽ vallem, vt hoc in loco Chaldæus, & Symmachus. Est ergo torrẽs Settim vallis, seu planities trans mare Mortuum in campestribus Moab, sexto (vt ait Hieronymus) ab vrbe Liuiade distans miliario, in qua arbores eiusdem nominis nascebantur, quas Hebræi Cedros optimas esse, id est, optimum cedrorum genus interpretantur. Loci meminit Moyses Nu. 25. Morabatur autem Israel eo tempore in Settim. Et Michæas c. 6. Popule meus memento quæso quid cogitauerit Balaac rex Moab, & quid responderit Balaam filius Beor de Settim vsque ad Galgalã. Cum hæc ita sint, consterq; ex Settim factam esse arcam, & omnia, quæ in tabernaculo Dei legimus, arboresque hoc loco per spinas significari, non vepres; nequeo satis mirari omnes fere Latinos expositores ita accepisse torrentem spinarum, ac si scriptum esset, Torrentem veprium. Atque hoc magis mirandum, eorum errori nõ obscure patrocinari Hieronymũ tam hic, quàm in apologia ad Pammachiũ pro libris contra Iouinianum prope finem, à quo tamen veritatem accepimus. Sed ille solet sæpe vulgares interpretationes, & opiniones sequi, ne vnus multis repugnare velle videatur, contentus aut ibi, aut alibi, quod verum erat docuisse.

26 * Relicta igitur eorum explanatione in arboribus Settim beatos intelligi arbitror, nam ex Settim factum est tabernaculum, in quo Ecclesia sanctorum significabatur, & vt illud cõstabat ex lignis Settim, ita cœlestis ciuitas constat ex hominibus beatis. Sunt autẽ huiusmodi arbores imputribiles, vnde Lxx. quoties in Hebræo, & in nostra translatione est: Ex lignis Settim; vertunt ἐξ ξύλων ἀσήπτων, id est, ex lignis imputribilibus: ita beatorum non solũ animæ, sed etiam corpora erũt immortalia. Quod si illi sunt spinæ, id est, arbores Settim; vallis, seu torrens spinarum erit locus ipse cœlestis beatitudinis, in quo sunt huiusmodi arbores imputribiles in æternum confirmatæ. Quoniam igitur Deus beatorum animas, & corpora, quasi in perpetuo virore semper cõseruaturus est, & loci ipsius amœnitatem, ac pulchritudinẽ; dicitur fons de domo Domini egressurus, & irrigaturus torrentem spinarum. De quo dictum est Psal. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Tunc enim vallis amœnissima est, & arbores virent, cum perpetuis aquis irrigantur, atq; vt perpetuæ futuræ aquæ intelligantur, dixit *Fons de domo Domini egredietur*: non enim habet fons temporaneam aquam, sed perpetuam. Quod si alij fontes aliquando aruerint, hic numquam arescet qui è domo Domini egredietur.

27 * Quo verbo significatur Deum semper huic fonti aquas subministraturum: sicut cũ legimus Isai. 30. de gehenna: Nutrimenta eius ignis, & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendẽs eam: nihil significatur aliud, quàm Deũ virtute sua semper conseruaturum ignẽ illum. Egredi autem è domo Domini est è sede Dei, è loco in quo est Deus, id est, ab ipso Deo. Simile est illud Apo. 22. Et ostendit mihi fluuium aquæ viuæ, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei, & Agni. Per fluuium (inquit ibi Ambrosius) qui nullo ardore solis exiccatur, gloria sanctorum perpetua intelligitur. Qui à sede Dei, & Agni procedere dicitur, quia ab illo fluuius glorię sanctorum procedet, à quo illis in carne positis processit riuus omnium bonorum. Huius fluuij figura videtur ille fuisse, de quo dictum est Gene. 2. Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum.

Aegyptus in desolationẽ erit. Ita legendũ est accusandi casu, vt ex Hebræo, & ex Græco cõstat, quãuis in nostra trãslatione alterũ pro altero poni solet. Iudæi sibi vane blandientes interpretantur Ægyptios, & Romanos, quos Idumæos dici volũt, delendos fore à Deo in ipsorum Iudæorum gratiam. At per Ægyptum, & Idumæam, potentiam, & opes inimicorum populi Dei intelligit, vt paulo ante dęmones per Sabęos. Nam

Nam מצרים,(quo nomine Hebraice
Ægyptus appellatur) idem est (vt ait
Hieronymus) atque ἐκθλίβουσα id est,
Affligens; quia Sanctos Dei persequeba
tur. Idumæa terrena & cruenta. Tunc
igitur in æternam desolationem tradē-
tur omnes opes, & potentia persequen
tium Sanctos, neque amplius ei nocere
poterunt.

28 *In desertum perditionis.* id est, Desola
tionis, id enim significat שממה, id est,
vertetur in vastam, atque horridam ere
mum, desolatam omnino, & perditam,
in qua nec fera vlla inuenitur, neque
arbor, neque herba.

Et Iudæa in æternum habitabitur. Iu-
dæam (vt iam diximus) vocat cœlestē
Ierusalem, in qua semper est Dei con-
fessio, & laus, sicut Isai. 26. In die illa
cantabitur canticum illud in terra Iu-
da. Et ad maiorem dictorum firmitatē
iterum ait: Et Ierusalem in generatio-
nem, & generationē id est, In æternū,
vt iam superius adnotauimus. Nunquā
diruetur ab hostibus, nec tempore cō-
sumetur, nūquam suis ciuibus viduabi-
tur. De hac Ierusalem multa præclare
vaticinatus est senex Tobias cap. 13.

*Et mundabo sanguinem eorum, quos
non mundaueram.* Auferam peccata
electorum, quæ vsque ad illud tempus
non abstuleram, quod & de alijs intel-
ligi potest, qui obdurati fuerint: sed ma
xime de filijs Israel. Ac si dicat: Cum
hæc facienda erunt, prius ad me inte-
gre conuertam gentem Iudæorū, quæ
immunda iacebat in sua infidelitate. Di
Mat. 27. xit enim: Sanguis eius super nos, & su-
per filios nostros, atque hinc à Deo re-
licta tota iacet in sanguine, id est, in im
munditia peccatorum, & denique in
fine seculi pie credendo, & obediendo
mundabitur eo sanguine, quem olim
impie fudit.

Et Dominus commorabitur in Sion. Cū
completus fuerit numerus ciuium cœ
lestis Ierusalem tam ex Iudæis, quàm
ex gentibus Dominus in sublimi, ac
beata illa Sion æternum cum eis com-
morabitur, & æternum ab eis videbi-
29 tur. * Gloriosa dicta sunt de te ciuitas
Psal. 86. Dei, mater nostra Ierusalem, cuius filij
nunc gemimus, & flemus in hac lacry-
A marum valle, spemque, metumque in-
ter dubii, & in medio labore, atque cō-
flictu oculos ad te tollentes, & procul
te salutantes. Vere gloriosa dicta sunt
de te. Sed quæ dici possunt, quia & ho-
minibus, & hominū verbis dicta sunt,
minora sunt bonis tuis, quæ neque ocu-
lus vidit, neque auris audiuit, neque in
cor hominis ascenderūt. Magna nobis
videntur, quæ patimur, sed quidam ex
clarissimis ciuibus tuis, qui inter illa
versabatur, & quædam de te cognoue-
rat, nō dubitauit dicere: Id enim quod 2. Cor. 4.
in præsenti est momentaneum, & leue
B tribulationis nostræ, supra modum in
sublimitate æternum gloriæ pondus
operatur in nobis. Spe igitur gaudebi-
mus, & super flumina Babylonis, etiā
dum sedemus, & flemus, recordabi-
mur tui Sion. Si oblitus fuero tui Ie-
rusalem, obliuioni detur dextera mea.
Adhæreat lingua mea faucibus meis, si
non meminero tui, si non posuero Ie- Psal. 136.
rusalem in principio lætitiæ meæ. O
diem illum beatum, atque omnibus vo
tis optandum, quo ingrediemur ciuita
tem sanctorum, cuius lux est Agnus,
vbi rex videtur in decore suo, vbi aster
C getur omnis lacryma ab oculis san- Apoc. 21.
ctorum, & mors non erit amplius, ne-
que luctus, neque dolor, quia prima
abierunt. * Quam dilecta tabernacula 30
tua Domine virtutum, concupiscit, & Psal. 83.
deficit anima mea in atria Domini.
Cor meum & caro mea exultauerunt
in Deum viuum. Quando veniam, &
apparebo ante faciem Dei? Quando Psal. 41.
videbo patrem illum, quem semper
opto, & numquam video, ad quem
ex hoc exilio vociferor: Pater noster,
qui es in cœlis? O pater vere, pater
Domini nostri Iesu Christi, pater mi-
sericordiarum, & Deus totius conso-
D lationis. Quando videbo verbum bo- Psal. 44.
num, quod cor patris eructauit, quod Ioan. 1.
erat in principio apud Deum, & ipsum
est Deus? Quando licebit sacros pedes
pro me perforatos osculari, os aperto
lateri admouere, ad pedes eius num-
quam inde recessurū sedere? O faciem
sole ipso splendidiorem, beatus est qui
videt te, qui iam desijt dicere: Videbo Num. 24.
eum, sed non modo, intuebor eum, sed

non

non prope. Ecquis erit dies, quo peccatorum meorum sordibus ablutis, reuelata facie gloriam Domini speculabor, & videbo sanctificatorem Spiritũ & auctorem bonorum, per cuius sanctificationem mundamur, vt similes ei simus, & videamus eum sicuti est. Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te, in sæcula sęculorum videbunt, atque amabunt te. Quam beata patria, in qua patrem inueniemus Deum, matrem beatissimam semper virginẽ Mariam, quæ nos, vt carissimos filios iucundissimis amplexibus venientes excipiet, fratres, tot prophetas, apostolos, martyres, confessores, virgines? * Benedicite Dominum omnes electi eius, agite dies lætitiæ, & confitemini illi. Anima mea benedic Dominum, quoniam liberauit Ierusalem ciuitatem suam à cunctis tribulationibus eius Dominus Deus noster. Portæ Ierusalem ex Sapphiro, & Smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius. Ex lapide candido, & mundo omnes plateæ eius sternẽtur, & per

Psal. 83.

31 Tob. 13.

A vicos eius hallelula cantabitur. Benedictus Dominus qui exaltauit eam, vt sit regnum eius in sæcula sæculorum super eam. Amen.

De spirituali sensu nihil hoc in capite dicendum putaui, quoniam omnia de extremo iudicio, & de futura Sanctorum beatitudine interpretatus sum: per quæ, cum sint extrema omnium, nihil significari aliud videtur. Sed lector animaduertat, quæ de iudicio dicũtur, posse & ad peculiare cuiusque iudiciũ, quod post mortem fiet, referri; & quæ mali tunc passuri dicuntur, posse & de

B pręsentibus eorum supplicijs intelligi, quæ sunt inchoationes quædam futurorum. Similiter quæ de beatitudine dicta sunt, pertinent etiam quodammodo ad pacem animi, & beatitudinẽ inchoatam, quam nunc habent iusti. Quæ vero de malorum persecutione in bonos scripta sunt, recte ad vitia accommodabimus, quę nunc animas capiunt, & spoliant, & postea iudicabuntur, id est, delebuntur, atque penitus expellentur ex animis electorum. De qua tropologia multa diximus cap. 2.

FRAN-

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Hamos Prophetam Commentarij.

PROOEMIVM, DE PRAESTANTIA, ET DIGNITATE atque vtilitate studij scripturæ sacræ, & quale illud futurum sit.

1
Vllum esse aut præstantius aut vtilius, aut homine dignius studium quam sacrarum literarum, ille optime intelliget, ac sentiet, qui eis se totum tradiderit, videbitque merito eum beatum esse prædicatum, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte. (Psal. 1.) Equidem fateor sacros libros omnes, ac præsertim prophetarum multis difficultatibus implicatos esse, atque impeditos, quibus Spiritus sanctus, quasi seueris quibusdã augustissimi templi custodibus, profanis & superbis hominibus aditu mysterijsque interdixit, recteque de illis dici posse, quod dixisse Socrates fertur, cũ in Heracliti libros de natura incidisset: præclara sibi videri, quæ quidem intellexisset, arbitrari etiam se, & quæ non intellexisset, sed opus esse ad illa Delio narratore. Nusquã apertius videas, nusquam magis appareat quod veteri Græcorũ prouerbio iactatur, Difficilia quæ pulchra, aut quod ab Hesiodo de virtute dictum latius manat, in arduo atque excelso loco eam esse situm, eamque habere cum primis difficile, plenamq; sudoris, ac laboris. Sed labor profecto quamuis magnus, & assiduus satis superque vtilitate compensatur, sudor requie, animi contentio tranquillitate: nam & si difficultatis permultum habere videantur, multo plus habent sine dubio veræ, solidæque voluptatis. Quantum est enim introduci à rege in cellam vinariam, ordinari charitatem? (Cant. 2.) Quantum vbera illa sugere meliora vino, fragrantia vnguẽtis optimis? (Cant. 1.) tenere sapientiam, quam loquitur Apostolus inter perfectos: (1. Cor. 2.) Sapientiã vero non huius sæculi, neque principum huius sæculi qui destruuntur, sed Dei sapientiã in mysterio, quã nemo principũ huius sæculi cognouit, cœlestium thesaurorũ largitioni interesse, gloriã Dñi reuelata facie speculari? * Nõ sunt plane, (2) non sunt condignæ passiones huius tẽporis ad futuram gloriam, quæ vbi sacros libros probe tenuerimus, reuelabitur in nobis. Sed nostri homines ad alia celeres, & prompti, ad hæc studia segnes fere sunt: atque ita statuunt, ea aut otiosis hominibus, domique se cõtinentibus, aut certe concionatoribus esse relinquenda. Quo fit, vt qui concionibus se se aptos minime putant, & si otio abundent, in quauis re alia potius laborem, atq; operam ponant. Ego autem quãtum concionatoribus prosint sacræ literæ, dixi iam sæpe: & quantum eisdem illi indigeant, qui in disputandi subtilitate versantur, possem dicere, ac aliquando fortasse dicam: nunc hoc dico, & si vtilissimę sint hę literæ ad alios iuuandos, tamen pessime iudicare, qui putant aliorum tantum causa illas esse discendas. Nam si sanctorum patrum, & alios doctorum hominum libros, qui spirituales dicuntur, & sunt, cum magna vtilitate legimus, ac legendo experimur nos reddi meliores: ecquis erit tam spiritualis liber, qui cum illis con-

ferri possit, quos ipse Spiritus Dei nobis per lectissimos homines, sapientissimosque dictauit? Si iuuant, & quasi satiant tenues riuuli: quid faciet fluuius
Ezec. 47. ille magnus, quem vidit Ezeciel egredientem subter limen domus Domini, quem non potuit pertransire, quoniã intumuerant aquę profundi torrentis, qui non potest transuadari? Cumque me, inquit, conuertissem, ecce in ripa torrentis ligna multa nimis ex vtraq; parte. Quę sunt arbores multę ex vtraque ripa torrentis, nisi veteres Sancti legi, & prophetis adiuncti, & noui, qui ad Euangelistarum, & apostolorũ fluenta confidentes, quasi arbores pulcherrimæ semper vernant, & suauissimis fructibus abundant? Fluuius idem est, quia idem est auctor scripturæ, & vnus eius scopus, sed sæcula diuersa, ac tempora, quæ vtraque ripa indicantur. De his ar
Psal. 1. boribus, & de his aquis dictum est: Et erit tamquam lignum, quod plantatũ est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia quæcumque faciet, prosperabuntur.
3 * Solebam mecum mirari cũ sæpe apud Hieronymum legebam, mirificam vim habere studium scripturarum ad animum hominis immutandum, ad incendia carnis extinguenda, ad contemptum sæculi, ad omne denique virtutum genus comparandum: donec intellexi ea dicere illum, quæ in se fuerat expertus, & iniquum esse non credere experto. Qui non credit, discat sibi primum legere scripturam, non quasi alijs interpretandam, sed quasi in vtilitatem suã totam conuertendam, meditetur in ea die, ac nocte; sentiet animum durum emolliri, frigidum cœlesti igne succendi; nam verba Dñi quasi ignis, & quasi malleus conterens petram. Sentiet sæculi amorem euanescere, excitari in se desiderium æternorum bonorum, perfundi animum incredibili quadam voluptate, quam qui sentiebat, clamabat:
Psal. 118. Quã dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. O vitæ cœlestis sapientia dux, ô virtutum magistra, vitiorum pestis, lucis parens, expultrixque tenebrarum: quid nos, quid vniuersa hominum vita sine te esse potuisset? Tu itineris & laborum comes, tu in aduersis rebus consolatrix, custos, & moderatrix in secundis, adolescentiæ institutrix, virilis ætatis firmamentum, dulcissimum perfugium senectutis. Venite ergo, & ascendamus ad mõtem Domini, Isa. 2.
& ad domũ Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. Nec nos terreat obscuritas. Transiuimus iam Ioelis freta, Hoseæ (quem, vt Heraclitũ, non iniuria σκοτεινὸν appellabimus) multum licet nos, diuque tenuerint; Syrtes, atque Symplegadas enauigauimus: nũc in Thecuæ pascuis, atque in illa pastorum solitudine Hamos audiamus, qui vellicãs sycomoros, aut patulæ recubans sub tegmine phagi, dum tenera attondent simæ virgulta capellæ, cœlestem tenui musam meditetur auena. Nõ est quod diffidamus, nec enim viribus nostris confidimus: sed adiutorium nostrũ in nomine Domini, qui fecit cœlum, & terram: quod precibus ipsius beati Hamos & petimus, & affuturum speramus.

ARGVMENTVM HAMOS.

CAP. I.

Inuehitur in quasdam nationes, & magna illis supplicia cõminatur, quod patientia Dei abutentes sine modo vllo peccauerint.

CAP. II.

Comminatur Moabitis, & Iudæ, & Israeli, quem commemoratis suis beneficijs, & eius peccatis futuræ captiuitatis metu terret.

CAP. III.

Totum est de reprehensione duodecim tribuum, & de comminatione captiuitatis.

CAP. IIII.

In diuites superbos, & spoliatores pauperum inuehitur, quibus captiuitatem prædicit: deinde omnes obiurgat, quod varijs supplicijs affecti numquam ad Deum redire voluerunt: denique hortatur eos, vt prædicationem Euangelij

gelij parati expectent, & cum venerit, admittant.

CAP. V.

Enumerat eorum peccata, & captiuitatem minatur, ac deinde ad pietatẽ cohortatur, ne in tam grauia mala inci dant quod nisi fecerint, nullis hostijs se placandum esse affirmat.

CAP. VI.

Inuehitur in optimatum Iudæ, & Israelis auaritiam, & luxuriam, & acerbissimam captiuitatem, atque internecionem comminatur.

CAP. VII.

Tres visiones commemorat, in quibus omnia mala, quæ tam decem tribubus, quàm duabus imminebant, intellexit. Deinde Amasiæ sacerdoti Bethel prophetare prohibenti instantia supplicia prædicit.

CAP. VIII.

In visione vncini pomorum prēmōstratur captiuitas Israel, cuius afflictiones, & cladem, & dolores fusius commemorat postquam eorum auaritiam & crudelitatem in pauperes, [illegible]quam causam horum malorum reprehendit.

CAP. IX.

Prædicit extremum Ierosolymę excidium, quod passa est à Romanis, & Iudæorum per orbem dispersionem, vocationemque gentium, & Ecclesiæ felicitatem, atque bonorum spiritualium vbertatem per Christum in ea futurã.

CAP. I.

Erba Hamos, qui fuit in pastoribus Thecue: quæ vidit super Israel in diebus Oziæ regis Iuda, & D
Zach.14. Hier.25. Ioel 3. *in diebus Ierobohã filij Ioas regis Israel, ante duos annos terræmotus. Et dixit, Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: & luxerunt speciosa pastorum, & exiccatus est vertex Carmeli. Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non conuertam eum: eo quod triturauerint in plaustris ferreis Galaad. Et mittam ignem in domum Azael, & deuorabit domos Benadad. Et conteram vectem Damasci: & disperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit Dominus. Hæc dicit Do-* B *minus: Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non conuertam eum: eo quod transtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius. Et disperdam habitatorem de Azoto, & tenentem sceptum de Ascalone: & conuertam manum meã super Accaron, & peribũt reliqui Philistinorum,* C *dicit Dominus Deus. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Tyri, & super quatuor non conuertã eum: eo quod concluserint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non sint recordati fœderis fratrũ. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edon, & super quatuor non conuertam eum: eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, & violauerit misericordiam eius, & tenuerit vltra furorem suum, & indignationem suam seruauerit vsque in finem. Mittam ignem in Themam, & deuorabit ædes Bosræ. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus filiorũ Ammon, &*

super quatuor non cōuertam eum: eo quod dissecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminū suū. Et succendam ignem in muro Rabbath: & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbine in die commotionis. Et ibit Melchom in captiuitatem ipse, & principes eius simul, dicit Dominus.

HISTORIA.

1 *Verba Hamos, qui fuit in pastoralibus*
Thecua. *Thecua.* Thecua olim vrbs, vnde missa est ad Dauidem mulier sapiens veniam impetratū Absalom, 2. Reg. 14. postea à Roboham reædificata. 2. Paral. 11. Tēpore Iosephi iam viculus erat, vt ipse in fine vitæ suæ docet, & lib. 5. de bello Iud. cap. 7. Ideo Hieron. in c. 6. Ierem. in principio, viculum esse dicit in monte situm duodecim millibus ab Ierosolymis sepatatum. Et in prologo comment. hæc scribit nobis vsui futura. Hic igitur propheta, quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecuæ, quod sex millibus ad Meridianam plagam abest à sancta Bethlehem, quæ mūdi genuit Saluatorem, & vltra nullus est viculus, ne agrestes quidem casæ, & furnorum similes, quas Afri appellant mapalia. Tanta est eremi vastitas, quę vsque ad mare Rubrum, Persarumque, & Aethiopum, atq; Indorum terminos dilatatur. Et quia humo arida, atque arenosa nihil omnino frugum gignitur: cuncta sunt plena pastoribus, vt sterilitatem terræ compensent pecorū multitudine. Ex hoc numero pastorum & Hamos profeta fuit, imperitus sermone, sed non scientia, &c. Hinc assumptus est ad prophetandum contra reges Israel iuxta illud. 1. Cor. 1. Infirma mundi elegit Deus, vt cōfundat fortia. Ex his certum est non fuisse Thecuam de sorte tribus Zabulon, vt putauit Epiphanius in libello de vita & interitu prophetarum, sed de sorte tribus Iuda.
a * Verum in eo, quod ait, In pastoralibus, magna dissensio codicum Latino-
A rum est, multi enim ita habent, alij vero, In pastoribus. Sed controuersia ex Hebræo vocabulo נוקדים cōponitur. Etenim נוקד est pastor, siue armentarius, aut potius qui multos habet greges, & armenta. 4. Reg. 3. Porro Mesa rex Moab nutriebat pecora multa, pro quo est in Hebræo: Fuit נוקד. Legendum est ergo, In pastoribus, sicut habet Chaldęus: Qui fuit pastor pecorum. Ita etiam verterunt Symmachus, & quinta editio ἐν τοῖς ποιμέσιν, in pastoribus, & Aquila, ἐν ποιμνοτρόφοις, id est, in ijs,
B qui greges nutriebant sicut 4. Reg. 3. legi diximus. Qui fuit נוקד, id est, qui nutriebat pecora multa. Quare deprauatum esse existimo in Hieronymo, In pastoralibus, pro In pastoribus, cum verba Aquilæ exponit, neq; enim rem apertam vir tantus ignorauit. Id indicant noui codices nuper Mariani Victorij opera restituti, & à Christophoro Plantino excusi, in quibus legitur, In pastoribus. Ipse quoque Hieronymus docet se transtulisse, In pastoribus, cum ait: Sermones itaque Hamos, qui fuit de oppido Thecuæ ex numero pastorū
C (quia pastoralis & ipsa est regio) hoc volumine continentur. Ex hac nominis significatione, quam diximus, intellexisse videntur nonnulli Hamos diuitem fuisse pastorem: sed falsam esse eorum opinionem Propheta ipse docet cap. 7. sed armentarius, inquit, ego sum vellicans sycomoros, & tulit me Dominus cum sequerer gregem. Quo loco etiam Hieronymus humilem, & rusticum pastorem fuisse dicit.* Videtur au- 3
tem eis imposuisse ambiguitas vocabuli, dicitur enim נוקד, qui multa nutrit pecora, sed pecora nutrire dicitur &
D ipse dominus, qui habet, & ipse eius minister, qui pascit. Hamos ergo rusticus, & pauper non dominus erat multorū pecorum, sed pastor, & minister. Quāuis נוקד nequaquam diuitias indicat, sed nutritor pecorum sonat, si interpretemur, siue pauca pecora sint, siue multa: sed noster interpres vertit, Nutriebat pecora multa, quoniam re vera ita erat, &, vt apertius diceret, meliusque intelligeretur quod statim sequitur: & soluebat regi Israel cen-

tum

cum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus suis.

Ante duos annos terræ motus. Cetera quæ dicta sunt in præludijs de tempore prophetiæ, & cur Ieroboham regis Israel meminerit, quod Hos. 1. nu. 15. & 16. explicauimus, omittentes, ad hæc quæ de terræ motu dicuntur, transeamus. Atque illud inter omnes conuenit hunc terræ motum esse, cuius meminit Zacharias c. 14. Et fugietis, sicut fugistis á facie terræ motus in diebus Hoziæ regis Iuda. Tradunt etiam Hebræi, quos hic refert Hier. & Zach. 14. tunc fuisse factum, cum rex Hozias, qui & Azarias dicebatur, contra Dei legē officium sacerdotale vsurpare tentauit.
4 * Quod optime omnium exponit Ioseph 9. Antiq. c. 11. vbi cum narrasset eum in sollemnis festi celebrite sumpto sacerdotali habitu in templum ingressum fuisse ad altare aureum Deo suffitum facturum, obstitisseque sacerdotes, hæc etiam intulit. Tunc rex commotus mortem illis, ni quiescerent, minatus est: & ecce tibi terra vehementer concutitur, fissoque superne templo radius solis os regis improbū ferit, quod è vestigio lepra contactum est. Accessit huic & aliud prodigium, quod eodem terræ motu ante vrbem, in loco, qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis reuulsum per quatuor stadia volutum obiectu demum Orientalis montis constitit, obstructa via publica, & oppressis ruina hortis regijs. Hæc Iosephus. Illud autē Hebræis minime assentior, quod hoc factum esse dicunt anno 25. Hoziæ, vt refert Glossa 2. Paralip. 26. Nam cum propheta nostet haud obscure indicet terræmotum contigisse regnante in Israel Ierobohā, docet enim se vidisse hæc viuentibus Hozia, & Ierobohā, idq, ante duos annos terræmotus: necesse est ante fuisse factū, hoc est intra quartū decimum annum regni Hoziæ, nō 25. eius anno, vt Hebræi, nec 22. vt alij volunt: quādoquidem Hozias cępit regnare ann. 27. regni Ierobohā, qui regnauit in Israel vno, & quadraginta annis. 4. Reg. 14. &
5 15.* Ex quo & illud sequitur: nō fuisse tunc motā terram, cum in templū ingressus est Hozias, vt Iosephus, & Hebræi opinabantur, quos multi sequuntur: nam Hieronymus retulit quidem eorum sententiā, sed neq; probauit, neque improbauit. Regnauit siquidē Hozias annos. 52. terræ motū vero necesse est contigisse intra quartum decimū eius regni annum. At Ioatham eius filius sedecim annis regnauit, & vigintiquinque annorum erat, cum regnare cœpisset 4. Regum 15. & 2. Paral. 26. A quartodecimo autē anno regni Hoziæ vsq; ad finē regni supersunt anni triginta octo, atque ita necessario debuit esse Ioathā, plus etiā quam 48. annorū, cum regnare cœpit. Etenim cum lepra aspersus est Hozias, ex vrbe eiectus est, & Ioathā eius filius gubernabat palatiū, & iudicabat populum terræ. 4. Reg. 15. & 2. Paral. 26. Viginti autē quinq; annorū erat cū pater Hozias obijt, vt plane ex 4. Reg. 15. intelligitur. Quare quartodecimo anno regni paterni natus esse nō potuit. Quamuis ergo fieri potuerit, vt tunc etiā terra moueretur cum Hozias lepra percussus est, illud fieri nō potest, vt de eo terræ motu loquatur Hamos: quia cū leprosus esse cœpit Hozias, iuuenis iam erat eius filius Ioatham, quādo autē factus est terræ motus, Hamos nondū erat natus. At potest nobis probabilissime obijci Hoziā multo ante regnare cœpisse, quoniam 4. Reg. 14. legimus: Anno quinto decimo Amasiæ filij Ioas regis Iuda regnauit Ieroboham filius Ioas regis Israel, id est. Tunc Ieroboam regnare cœpit, cum quatuordecim anni supererant regni Amasiæ, qui 29. annis regnauit. Regnauit ergo viuente Amasia quatuordecim annis, & vigintiquinque reliquis (nam regnum eius vnius & quadraginta annorū fuit) regnante Hozia. Fieri itaque potuit, vt vicesimo quinto anno Hoziæ terræ motus factus sit, vt Hebræi tradunt, viuenteque adhuc Ieroboham, quod nos negabamus. Respondeo vtrumque scripturæ locum necessario esse defendendum, quoniam constanter in Hebraicis, & Gręcis, & Latinis codicibus habetur Ieroboham cœpisse regnare anno decimo quinto Amasiæ, & Hoziā, siue Azariā cœpisse regnare anno vigesimo

septimo Ieroboham. Sed ita concilian- tur. Interregnum fuit tredecim anno- rum inter Amasiam, & Hoziam (quod & alijs locis necessario ponendum est in enumeratione regũ Iuda & Israel) idque fuit regnante Ieroboham. Atque ita Hozias regnare cœpit 27. eius anno & regnum Ieroboham decimo quarto anno Hozię finitum est. Hoc autem in- terregnũ fieri potuit aut viuente Ama sia, cum relicta Ierusalẽ fugit in Lachis, quo tempore nec ipse regnare poterat inuidia suorum, neque eius filio Hoziæ per ætatem licebat, qui etiam cum pa- ter obijt, decimum sextum annum age- bat: quod placuit Petro Comestori in historia 4. Regum, cap. vlti. & Dionysio in c. 15. libri 4. Regum: aut etiam post mortem Amasiæ. Atque hoc multo vę rius est, quoniam 4. Reg. 14. scriptum est: Vixit autem Amasias filius Ioas rex Iuda postquam mortuus est Ioas filius Ioachaz regis Israel, quindecim annis. Ita enim legẽdum est, vt legitur in He- bræis, & Græcis exemplaribus, & vt scriptura ipsa docet 2. Paralip. 25. Non autem Viginti quinque annis, quod au ctores haud ignobiles errare coegit. Cum autem Amasias regnare cœperit anno secundo Ioas regis Israel 4. Regũ 14. & Ioas regnauerit sedecim annis 4. Regum. 13. manifeste sequitur vigesi- mum nonum annum vltimum regno, vitæque Amasiæ fuisse. Causa interre- gni fuit, quod trimus erat Hozias cum mortem pater obijt. Idque tacite vide- tur scriptura indicasse, non enim dicit, vt in alijs solet, Mortuus est Amasias, & regnauit filius eius pro eo: sed, Tulit au tem vniuersus populus Iudæ Azariam (4. Reg. 14.) annos natum sedecim, & constituit eũ regem pro patre eius Amasia. Ac si di- ceret: Tunc eum regem constituit, cũ natus erat annos sedecim: antea enim per ętatem regnare non licebat, aut nõ est visum oportere. Scio nobis aduer- sari Iosephum, Eusebiumque in Chro- nicis eius fere vestigijs insistere: at nos scripturæ veritatem, & concordiam tuemur, cuius illi nullam habuere ra- tionem.

TROPOLOGIA.

9 Quot scribę & sapientes, quot duces erant tunc in Iudæa? atque illis relictis, qui vel sapientiæ, vel diuitiarum, vel generis claritate tumebant, humili, at- que abiecto pastori loquitur Deus, vt per eum reges, ac principes terreat. Vi- delicet humilis erat beatus Hamos, & simplex, nihil sibi tribuebat, abiectissi- me de se sentiebat, & aiebat: Non sum (Cap. 7.) propheta, & non sum filius prophetæ: sed armentarius ego sum vellicans sy- comoros. Et tulit me Dominus cũ se- querer gregem, & dixit Dominus ad me: vade & propheta ad populum meũ Israel. Ita elegit Saul adeo non magna cogitantem vt quæreret asinas patris sui. Sed cur elegit? Quia humilis erat, sicut illi ait Dominus: Nonne cum par (1. Reg. 15.) uulus esses in oculis tuis caput in tribu bus Israel factus es? Mox in conuentum populi, vbi rex erat creandus, venire noluit: quæsierunt enim eum, & non (1. Reg. 10.) est inuentus. Et consuluerunt post hæc Dominum, vtrum nam venturus esset illuc: respondítque Dominus: Ecce ab- sconditus est domi. Deniq; filius vnius (1. Reg. 13.) anni erat Saul, cum regnare cœpisset. Quo loco Chaldęus vertit: Sicut filius anni, in quo non sunt culpæ, erat Saul, quando regnauit, prędítus videlicet pu ritate, humilitate, simplicitateque pue- rili. Idem de sancto Dauide legimus Psal. 77. Et elegit Dauid seruum suum, & sustulit eum de gregibus ouium, de post fetãtes accepit eum pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam. Et pauit eos in innocentia cordis sui, & in intellectibus manuum suarum deduxit eos. Vere abominatio Domini (Prou. 3.) est omnis illusior, & cum simplicibus sermocinatio eius. Præterea Hamos si- gnificat populum auulsum, vt in proœ mio commentar. ait Hieronymus. Ille igitur populus audiet verba Domini, & ab eo docebitur tam quæ ad suã, quàm quæ ad aliorum salutem attinent, qui auulsus à cupiditatibus, & curis sæculi in solitudinem secessit, vbi Dominus solet loqui ad cor Ierusalem. Isai. 28. Quem docebit scientiam? & quem in- telligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus.

HISTORIA.

Dominus de Sion rugiet. Hieronymus. 2

Na-

A Naturale est, vt oēs artifices suæ artis loquantur exemplis, & vnusquisque in quo studio triuit ætatem, illius similitudinem proferat, &c. Videmus hoc in Eccles. cap. 38. Qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, stimulo boues agitat, & conuersatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum. Et quidam haud inepte dixit:

Propertius lib. 2. Eleg. 1.

Nauta de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, pastor oues.

Quoniam igitur vixerat in illa eremo, in qua erat leonum feritas, & interfectio pecorum, artis suę sermonibus vtitur, vt ait Hieronymus, & vocem Domini terribilem, atque metuendam rugitum leonum, & fremitum nominat, & euersionem Israeliticarum vrbium pastorum solitudini, & ariditati montium comparat. Pulchre autem (vt idē Hieronymus obseruauit) dicit: *Dominus de Sion rugiet*, ac si diceret: Deus ille, qui colitur in monte Sion, & in Ierusalē, iratus vobis est, & vestras vrbes euertet ò Israelitæ (nam aduersus decem tribus vaticinatur) est enim ipse viuus Deus, & omnipotens, non sicut vituli mortui, quos colitis in Dan, & in Bethel. Quo etiam modo intelligemus eadem verba apud Ioelem, cap. 3. vt sit sensus. Dominus & Deus ille, qui in Ecclesia catholica cultus est, quemq; mali contempsere, ille ipse terribilem sententiam in hostes suos proferet.

8 *Et luxerunt speciosa pastorum, & exiccatus est vertex Carmeli.* Speciosa pastorum vocat læta pascua, vbi pastores solent congregari, & tabernacula figere, per quæ metaphorice speciosissimas vrbes, siue delicijs plenas domos intelligit. Chaldæus. Et desolabuntur habitacula regum. Duplex autem est Carmelus mons, vt hic docet Hieronymus, & in Isai. 29. alter est in Iudæa ad Australem plagam, in quo erat Nabal maritus Abigail. 1. Reg. 25. Alter in Iudæa iuxta Ptolemaidem, (quæ prius vocabatur Aco, nunc sanctus Ioannes de Acre) mari imminens, in quo Elias propheta flexis genibus pluuias impetrauit 3. Regum 18. Quoniam autem opimus est, ac nemorosus, sæpe ponitur pro vberrima quaque regione auctore eodem Hieronymo lib. 5. in Isa. in cap. 16. Vbi cum de Moabitis loquatur Propheta, tamen ait: Et auferetur lætitia, & exultatio de Carmelo. Ita etiā accipitur Isa. 29. Conuertetur Libanus in Charmel & Charmel in saltū reputabitur. Eadē fere verba sunt in c. 32. Hoc autē ex eo natū videtur, quod כרמל proprie spicas plenas, & virides significat, vt in scriptura videmus, vt merito ad locum quemuis amœnum, & frugiferū significandum accommodetur, vt Iere. 2. Et induxi vos in terram Carmeli, vt comederetis fructus eius, & bona illius. Vbi Hieronymus exponit: Dedi vobis omnium rerum abundātiam, hoc quippe significat Carmelus. Inde lingua Arabica siue Punica, quæ Hebraicæ proxima est, Carmenes hodie dicuntur in Hispania Bœtica amœnissimæ, &

Carmelus.

pulcherrimę villæ. 9
* Dubitare autem Hieronymus videtur de vtro Carmelo Propheta nūc loquatur. Sed quoniam prophetat aduersus Israel, de illo loqui conuenit, qui est prope Ptolemaidem, & ad sortem pertinet decem tribuum, vt videmus 3. Reg. 18. Quemadmodum ergo speciosa pastorum pulcherrimas vrbes Israel intellexit, ita per verticem Carmeli reges Israel, & eorum opes, atque superbiam significat, quos instar montium desertorum prædicit esse vastandos. Possumus etiam simpliciter intelligere omnem Israeliticæ terræ fertilitatem perdendam, & famem, ac rerum omnium egestatem successuram esse. Quamuis mihi nequaquam displicet, vt quoniam in hoc c. non contra Israel prophetat, sed contra varias ciuitates, & nationes; ea, quæ nunc dicit, non de Israel tantum, sed etiam de ceteris omnibus accipiamus, contra quos vaticinatur, vt Lyranus intellexit. Atque ita speciosa pastorum vocari dicemus pulcherrimas quasque harum gentium vrbes, Carmelum vero diuites, & deliciosas domos regum, & optimatū: Prophetamque à Carmelo Iudææ sumere metaphoram, sibi & proximo, & notiori, qui (vt ait Hieronymus) pastorum gregibus magis conuenit, quia est iuxta solitudinem. Ita Chaldæum acce-

accepisse docet eius interpretatio: Et
desolabuntur habitacula regum, & de-
sertum fiet præsidium arcium illorum.

10 ALLEGORIA.

Aduersus superbos, & tumidos Iu-
dæos pastor vaticinatur humilis assum
ptus à Deo, vt confundat fortia, vt om
ne os obstruatur, & inimici eius redar-
guantur. *Dominus de Sion rugiet*, quia
leo de tribu Iuda per se ipsum Iudæis
miserabilem interitum, & excæcatio-
nem, quæ illos manebant, quia erant
ex contentione, & non acquiescebant
veritati, sæpe prædixit. Sed postquam
requiescens accubuit vt leo, & semetip
sum excitauit, per apostolos suos iterū
rugiit in Ierusalem, & dedit vocem suā. Acto. 2.
Factus est enim repente de cœlo sonus
tamquam aduenientis spiritus vehemē
tis, & repleuit totam domum, vbi erāt
sedentes, & inde clamare cœperunt. Acto. 4.
Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis
ædificantibus, qui factus est in caput
anguli, & non est in alio aliquo salus.
Nec enim aliud nomen est sub cœlo da
tum hominibus, in quo oporteat nos
saluos fieri. Atque hinc de Sion exiuit
lex, & verbum Domini de Ierusalem.
Cum autem Dominus hanc uocē de-
dit, luxerunt speciosa pastorum, vrbs vi
delicet speciosissima, templumque pul
cherrimum, quod religionis, & pulchri
tudinis causa ab omnibus nationibus
inuisebatur, quæ paulo post à Romanis
solo æquata sunt, & agri fertiles, atque
amœni vastati. Hęc omnia fuere pasto-
rum, id est, principiū illius populi, qui
se pastores esse dicebant, erant autem
lupi rapaces. Quem luctum speciosę ci-
uitatis sub typo expressit sanctus Iere-
mias, & planxit lamentatione hac in Ie
rusalem, & amaro animo suspirans &
eiulans dixit: Quomodo sedet sola ciui Tren. 1.
tas plena populo, facta est quasi vidua
11 domina gentium. * Demum exiccatus
est vertex Carmeli, quia populus ille
quondam amœnissimus, quasi paradi-
sus Dei, positus secus decursus aquarū
sacrarum scripturarum, & omni virtu-
tum genere, quasi arboribus consitus,
exaruit, & cœlestem pluuiam atq; scri
pturæ irrigationem, omnem denique
virtutem cum fide amisit. Et quoniam

A Carmelus significat spicas virides, &
plenas, vt ante diximus, & sciētiam cir-
cumcisionis, vt interpretatur Hierony
mus: rectè intelligimus illum populū,
qui olim erat vt ager feracissimus, iam
non ferre fruges, sed vt terram maledi-
ctam spinas, & tribulos germinare: &
cum plenus soleret esse scientia Dei,
nunc ignorantia, & cæcitate quadam
admirabili occupari, sicut ait Paulus:
Dedit illis Deus spiritum compunctio-
nis, oculos, vt non videant, & aures, vt Rom. 11.
nō audiāt, vsque in hodiernū diem. Et
Dauid dicit: Fiat mensa eorū corā ipsis
B in laqueū, & captionē, & in scandalū,
& in retributionem illis. Obscurentur
oculi eorum ne videant, & dorsum eo-
rum semper incurua. Quod similibus Psal. 68.
verbis significatum est. 2. Reg. 1. Mon-
tes Gelboe, nec ros, nec pluuia veniant
super vos; neque sint agri primitiarum:
quia ibi abiectus est clypeus fortiū, cly-
peus Saul, quasi non esset vnctus oleo.
De quo Grego 4. Mor. c. 3. Quia Gel-
boe interpretatur Decursus, per Saul
autem vnctum, & mortuum mors no-
stri mediatoris exprimitur: non imme-
rito per Gelboe montes superba Iu-
dæorum corda designantur, quæ dum
C in huius mundi desiderijs defluunt, in
Christi, id est, vncti, se morte miscuerūt:
& quia in eis vnctus rex corporaliter
moritur, ipsi ab omni gratiæ rore sic-
cantur, &c. Clypei autem fortium ibi
abiecti sunt, quia dictum est: Ierusalem,
Ierusalem, quæ occidis prophetas, & la Mat. 23.
pidas eos, qui mittuntur ad te: donec
tandem ipse rex, & Dominus prophe-
tarum Saul, id est, postulatus tot votis,
& vocibus prophetarum, occisus est im
plentibus illis mensuram patrū suorū.

D TROPOLOGIA.

Audiat Israel, audiat populus, qui 12
Deo relicto declinauit ad idola, & glo-
riatur in possessionibus, & substantijs
suis: Dominus qui nunc tacet, aliquan-
do terribiliter rugiet, nunc agnus est,
& mitem vocem effundit, sed cum dies Christus
iudicij, aut mortis venerit, vertetur in nūc agnus
leonem, & rugiet de Sion, id est, talem in die iu-
vocem dabit, qualem dare par est sum- dicii leo.

mum

mum Deum, qui in Ecclesia colitur, & in cœlo regnat. Ostendet cum clamauerit, se regnare in cœlo, & neminem habere, qui possit resistere. Tunc lugebunt speciosa pastorum, & exiccabitur vertex Carmeli, id est, euanescent voluptates, & diuitiæ, & potentia, & omnia, quæ virebant, & semper vernatura videbātur, arescent, & peribunt. Isa 42. Tacui semper, silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul. Desertos faciā montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo.

HISTORIA.

Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non conuertam eum. Hæc verba, quæ obscurissima sunt, cum sæpe in hoc cap. & in sequenti iterentur, neque vnquam tria peccata explicentur, sed quartum, non est dubium eodē modo vbique esse accipienda, & expositionem esse quærendam eiusmodi, vt æque singulis locis conueniat. Sed hoc ante dicamus: Prophetam, cum ad decē tribus proprie loqui instituerit, contra externas nationes primum prophetare, quæ populum Dei hostiliter insectatæ sunt, vt ipsum populum ad pœnitentiam excitet videntem se Deo curæ esse, suasque vlcisci iniurias: deinde, vt magis timeat Israel animaduertens Deum nec infidelibus nationibus parcere, quæ legē eius non habebant.

13 * Vt igitur paulatim rem, quantum situm erit in nobis, omissa opinionum varietate aperiamus ארבע id est quatuor, quando ponitur cum tribus, quartum significat vsu scripturæ, vt Prou. 30. Tria sūt insaturabilia, & quartum, quod nunquā dicit, sufficit. Et, Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro. Et ibidē. Per tria mouetur terra, & quartum nō potest sustinere. Quibus in locis semper sunt eadem nomina, quæ hic legimus in Hamos ארבע & שלשה. Quare non videntur ad consuetudinē scripturæ loqui, qui tria, & quatuor scelera septem scelera interpretātur, magis quàm ad Virgilij sensum, qui diceret, *O terque quaterq, beati.* id est. O septies beati. Illud est præterea dignum obseruatu, numerum ternariū esse Hebræis maxime familiarem, & gratum, & quo

Quatuor.

Ternarius.

A frequentissime vtebantur, vt indicant nonnullæ scripturæ phrases. Isai. 40. Quis appendit tribus digitis molē terræ? Gen. 18. Accelera, tria sata similæ commisce. Matth. 13. Quem acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus. Luc. 11. Amice, commoda mihi tres panes. Quod fortasse ex eo inoleuit, quod animalia, quæ immolaturus erat Abraham Gen. 15. voluit Dominus esse trium annorum, aut quia tres angelos vidit Gen. 18. siue quod ter in anno adire templū iubebantur Exo. 23. & Deut. 16. Siue igitur his causis, siue alia qua- B uis id factum sit, constat hunc numerū illis fuisse valde familiarem, atque eo vti solitos, cum multitudinem significabant. Est enim hic primus numerus multitudinis, siquidem non dicuntur vnus, aut duo multi, sed tres iam multi dici incipiunt. Propterea Chrysost. cum exponeret illud, In farinæ satis tribus, hom. 47. in Matth. Tria, inquit, sata pro multis hic posuit: consueuit enim hoc numero pro multitudine abuti scriptura.

14 * Ita tres digiti Dei. Isa. 40. multam, magnamque Dei potentiam indicant. Tertia, & quarta gene- C ratio vsque ad quas Deus reddit iniquitatem patrum Exo. 20. Deut. 5. designāt extensionem peccati in multos, vt ait Glossa interlin. Deut 5. Tres discipuli in transfiguratione significant multitudinem electorum. Funiculus triplex, qui difficile rumpitur Eccl. 4. Validus, & fortis funiculus est Et multa sunt huiusmodi in scriptura. Est autē hoc scripturæ cū alijs linguis cōmune. Plato. libr. 10. de rep. de poetis ait: Et opera eorū videntes nō sentiunt ea tertio gradu abesse ab eo, quod est. i. multis gradibus: Inde iā tritū sermone Græcorū, atque D etiā Latinorū, Ter felix, Ter maximus, Ter sapiēs pro Valde felix, &c. Ita Virg.

--- *Ast illam ter fluctus ibidem* — 1. Æneid.
Torquet agens circum. ---

Seruius: Ter, sæpius, finitus numerus pro infinito, crebros enim fluctus facit Aquilo. Et,

Idem ter socios pura circumtulit vnda. — 6. Æneid.

Seruius: Ter socios, aut sæpius, aut re vera ter. Et in eodem libro.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum, — 2. Æneid.

Ter

Ter frustra comprehensa manus effugit imago.

Vbi similiter Seruius, ter dicit positum pro sæpius. Tria igitur peccata multa peccata sunt, & quæ consueta sunt peccatoribus. Nam hic numerus valde vsitatus erat. Cum autẽ aliquid vltra ternarium additur, excessus maximus, & maxima amplificatio intelligitur, vt,

--- O *terque, quaterque beati,*

Id est, sæpissime beati. Et apud Homer. 5. Odyss. vnde id desumpsit Virgilius.

Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο.

Hoc est:

Ter beati Danai, atque quater, qui tunc perierunt.

Et de muliere præ impatientia magni doloris crebro pectus tundente:

4. Æneid. *Terque quaterque manu pectus percussa decorum.*

Quare cum post tria peccata quartum additur, significatur excreuisse peccata vltra consuetum, & ordinarium numerum, & vltra communem peccantium modum, plurimaque esse, ita vt non sit iam vllo modo vindicta differẽda. Nec aliter videtur intellexisse Theodoretus, qui ait: Super tribus, & super quatuor, multitudinem significat. * Porro

15 Damascus. Damascus vsque hodie magna est vrbs, & amœna, & caput Syriæ, iuxta illud Isai. 7. sed caput Syriæ Damascus: eius videlicet Syriæ, quæ ab ea dicitur Syria Damasci. Sita est hęc vrbs in latere mõtis Libani, & distat ab Ierusalem quinque mãsionibus. Primum autem aduersum Damascum, in qua regnauerat Hazael, sermo Dei dirigitur, qui paulo ante grauiter afflixerat Israel, id est, decẽ tribus. Quod plenius Elisæus propheta

4. Reg. 8. in Regũ volumine loquitur: Quia scio, quæ facturus sis filijs Israel mala. Ciuitates eorum munitas igne succendes, & iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos elides, & prægnantes diuides.

Non conuertam eum. Hoc est, Patiar eum in sua obstinatione manere, atque ita non aget pœnitentiam, nec desistet peccare, & punietur à me. Chaldæus: Non parcam eis. Eum autem dicit, non eam, vt dicendum videbatur, quoniam sensum magis spectat, quàm verba, &

A in Damasco intelligebat populum Damascenorum, sicut & Chaldæus dixit: Non parcam eis. Idem intelligendum est cum de Gaza ait: Non conuertam eum. Solet enim scriptura mutare genera propter nomina diuersa, quæ sub intelligit, vt Hos. 4. Conticuit populus meus, &c. Oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego. Subintelligitur enim synagoga. Et c. 8. Proiecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnauerunt, & non ex me. Quare quod tam in hoc cap. quam in sequenti sæpe inculcat Rupertus, cum

Scriptura mutat genus nominum.

B dicitur, Eum, semper subaudiendum esse: verticem Carmeli, alienum est à sensu Prophetæ. Quid enim alienius dici potest, quam dicere propter scelera Damasci, aut Hãmon, aut Tyri, aut Moab, non conuertam verticem Carmeli?

Eo quod triturauerint in plaustris ferreis Galaad. Tuleram, inquit, multa Syrorum scelera, sed hęc insignis crudelitas nequaquam iam ferenda est, quod plaustris ferreis triturauerit Galaad. De Galaad diximus iam in illud Hos. 6. Galaad ciuitas operantium idolum. Plaustra ferrea, de quibus loquitur, sunt genus quoddam plaustri, vt ait Hier. hic, 16

C & in Isa. 28. prope finem, quod rotis subter ferreis, atque dentatis voluitur, vt excussis frumentis paleas in areis conterat, & in cibos iumentorum propter feni sterilitatem paleas cõminuat. De hoc loquitur Isaias c. 41. Ego posui te quasi plaustrum triturans. Et 2. Reg. 13. Et circumegit super eos ferrata carpenta. Et eodem modo vertit idẽ Hieronym. 1. Parali. 20. Interdũ propter dentes ferreos serræ vocãtur, sicut verterunt Lxx. Eo quod secuerunt serris ferreis in vtero habentes in Galaad. Et

D nos habemus Isai. 28. Non enim in serris triturabitur git. Hoc est autẽ quod Elisæus dixerat Hazaeli, vt paulo ante referebamus ex quarto regum 8. Scio quæ facturus sis filiis Israel mala, &c. Et paruulos eorum elides, & prægnantes diuidẽs. Ex quo Lxx. verterũt. Eo quod secuerunt serris ferreis habentes in vtero in Galaad, quamuis in Heb. tantum sit: Eo quod triturauerunt in plaustris ferreis Galaad.

Et

17 *Et mittam ignem in domum Hazael.* Non dixit, in Hazael (vt adnotauit Hiero. sed in domum Hazael, id est, in eius posteros, iam enim mortuus erat Hazael cum hæc prophetabantur, cui successit filius Benhadad. 4. Reg 13.

Et deuorabit domos Benhadad. Dupliciter hæc intelligere possumus: aut domos Benhadad, id est, in quibus nunc Benhadad rex habitat filius Hazael; aut palatia regia, quæ magnifice extruxit Benhadad, sed alter antiquior filio Hazael. Pro Benhadad semper in Iosepho legimus Hadad siue Hadadum. Primus huius nominis rex apud Damascum fuit ille, qui victus est à Dauide. 2. Regum. 8. quem vocat scriptura Hadarezer, & cuius posteri in decimam vsque generationem regnarunt, & ab eo dicti sunt Hadadi, sicut reges Ægypti Ptolemæi, vt auctor est Nicolaus Damascenus in quarto historiarũ, quem citat, & sequitur Ioseph. 7. Antiqui. c. 6. Tertius ab hoc (vt ijdem auctores tradunt) fuit ille Hadad, siue Benhadad, id est, filius Hadad, qui victus est ab Achab. 3. Reg. 20. Idem Iosephus 9 Antiq. cap. 2. tradidit illum Benhadad, cui successit Hazael, & ipsum Hazael diuinis honoribus cultos fuisse à Damascenis, & propter beneficentiã, & quia vrbem magnificè templis extructis exornauerunt. Quare omnino de hoc videtur Propheta loqui, cum ait: Et deuorabit domos Benhadad.

Benhadad.

18 *Conteram vectem Damasci.* Omnem eius fortitudinem, qua se ab aduersarijs protegebat, & eos ingredi prohibebat. Eo enim tempore magna munitionis pars erant vectes, quibus portæ claudebantur, vt Psal. 147. Quoniam confortauit seras portarum tuarum, Heb. vectes. Iere. 49. Consurgite, & ascendite ad gentem quietam, & habitantem confidenter, ait Dominus, non ostia, nec vectes eis.

Et disperdam habitatorem de campo idoli. Campum idoli vocat Damascum, quæ latissimam, & fertilissimam planitiem habebat, & idololatria plena erat. Eamdem vocat domũ voluptatis, quòd amœnissima sit, & delicijs aptissima. Significat ergo omnibus his verbis delendos esse Damasci ciues ob idololatriæ

A peccata, & regem eorum, quiã delicijs, & libidini vacabat, præter causam iam dictam crudelitatis in Galaaditas.

Et transferetur populus Syriæ Cyrenē. Hoc factũ est regnãte in Iudæa Achaz, & in Syria Rasin. Legimus enim 4. Reg. 16. Ascendit enim rex Assyriorum in Damascum, & vastauit eam, & transtulit habitatores eius Cyrenem, Rasin autem interfecit. Cyrene nõ est hoc quidem loco nobilis Africæ vrbs, à qua prouincia Cyrenaica dicitur, & de qua Act. 2. Et partes Lybiæ, quæ est circa

Cyrene.

B Cyrenen: sed vrbs alia in Media regione, in suam enim ditionẽ captiuos abduxit Assyrius, non in Libyam, quæ lõgissime aberat ab Assyrijs. Iose. etiam. 9. Antiq. capit. 13. narrat Damascenos translatos esse in superiorem Mediam. Et Ptole. lib. 6. c. 2. Curnam in Media ponit, quæ eadem videtur esse, de qua nunc loquimur, & quæ à Chaldæo dicta est קרני

ALLEGORIA.

19 Apte in eumdem populum dicitur: Super tribus sceleribus Damasci, &c.

C nam דמשק, id est, Damascus à bibendo sanguine dicitur, & ille populus sanguinẽ prophetarum, & ipsius Dñi bibit. Quem merito Dominus in sua incredulitate non cõuersum reliquit, eo quod secuerit in plaustris ferreis Galaad. Galaad est aceruus testimonij, vt ex Gen. 31. nouimus, in quo significantur Apostoli, & eorum discipuli, quibus dictum est: Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Pepercisset enim Dominus Iudeis, si post mortem Christi conuersi essent, sed hoc ad summum illud

Act. 1.

D scelus addiderunt, quod innocentissimi sanguinis effusione non sunt satiati, sed insuper Apostolos, & discipulos eorum testimonium Christi ferentes triturauerunt plaustris ferreis, id est quanta maxima potuerunt crudelitate persecuti sunt: & impleta est Domini prophetia: Ecce ego mitto ad vos sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis.

Mat. 23.

nagogis vestris, & persequimini de ciuitate in ciuitatem, &c. Ideo in vrbem, & domos huiusmodi Damascenorum, id est, cruentorum hominũ misit Deus
Mat. 22. ignem, sicut scriptum est: Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Hazael est visio Dei, Benhadad filius mammæ, hic enim populus solus Dei veram cognitionem habebat, & diuina doctrina per prophetas, quasi lacte Dei nutriebatur. Qui merito habitare dicitur in campo idoli, quoniam gloriæ, & pecuniæ, & libidini, non creatori suo seruiebat,
B quibus meruit, vt captiuus in alienas regiones transferretur.

TROPOLOGIA.

20 Quoniam varij sunt eorum mores, qui à Deo recesserunt, & idola huius sæculi sectantur, variarum nationum nominibus declarantur. Primum est Damascus, quod est sanguinem bibens, intelligimus ergo crudeles, & immites homines, quorum cum cetera peccata tolerare soleat Deus, hoc tolerandum non putat, quod plaustris ferreis triturauerint Galaad, id est, subditos, & sibi parentes per vim opprimunt, & concul
C cant, & doloribus maximis afficiunt. Tum si eos, in quos irati sunt, & à quibus se læsos putant, in potestatem redegerint suam, exsatiant iram, & quam possunt sæuissime excruciant. Etenim plaustra ferrea magnum supplicium significant, vt auctor est Hieron. in Isai. 28. prope finem. Huiusmodi hominibus, & ceteris, de quibus statim dicemus, semper diuinus sermo ignem comminatur gehennæ post mortem, in vita ignem libidinum, irarum, ambitionum, & omnium cupiditatum, de quo
Psal. 7. igne dictum est: Sagittas suas ardenti-
D bus effecit. Comminatur etiam ereptionem virium, & potentiæ, & imperij, omnisque generis voluptatum, quibus sine modo se dedebant, vt lætis tristitia succedant, & quantum se glorificauerunt, & in delicijs fuerunt, tantum habeant tormentum, & luctum. Denique populus Syriæ, id est, more gentilium viuens transferetur in terram longinquam, & hostilem, terram tenebro-

A sam, & opertam mortis caligine.

HISTORIA.

Super tribus sceleribus Gazæ. Prophe- 21
tat in Palęstinos vicinos Iudęis, & acerbissimos eorumdem hostes, quorum celeberrimæ vrbes erant quinque, vt legimus. 1. Reg. 6. Azotus, Gaza, Ascalon, Geth, Hacaron, sibi valde proxi- Gaza.
mæ. Gaza Hebraicum nomen est, dicitur enim עזה, sed quoniam litera ע frequenter vertitur in G propter soni similitudinem, vt in Gomorra, Beelphegor, ex עזה factum est Gaza. Ex quo error Pomponij lib. 1. de situ orbis c. 11 deprehenditur: Ceterum (inquit) in Palæstina est ingens, & munita admodum Gaza, sic Persæ ærarium vocant, & inde nomen est, quod cum Cambyses armis Ægyptum peteret, huc belli, & opes, & pecuniam contulerat. Caussa erroris Pomponio fuit, quod est in Media altera eiusdẽ nominis vrbs, quæ Ptolomæo lib. 6. cap. 2. Azaga, Straboni Gaza dicitur. Est & in Æthiopia Ægypti Cambysis ærarium Ptolomæo lib. 4. cap. 7. quod proinde à Persis Gaza dictum est, in quod melius conuenit quod Mela scripsit. Vndecunque autẽ occasionem habuerit errandi, non est dubium errasse, quoniam Gaza iã temporibus Hamos, & multo ante, hoc nomen habebat, qui multis annis præcessit Cambysem: & nomen non Persicũ est, sed Hebraicum, nec diuitias significat, sed fortem. Distat hæc vrbs ab Hebron mansione vna, ab Ierusalem duabus fere, hodie vulgo dicitur Gazara, estque in via Ægypti à Iudæa: vnde eunuchus reginæ Æthiopum, qui sunt prope Ægyptum, rediens ab Ierusalem ibat per viam quæ ducit Gazam. Act. 8.

Eo quod transtulerint captiuitatẽ perfectam. Hic fuit cumulus peccatorum Gazæ, & reliquæ Palæstinæ, quæ iam Deus nequaquam se vltra passurum minatur; quod omnes, quos ex Iudæis captiuos duxerant nemine excepto transtulerunt in Idumæam, atque Idumæis vendiderunt, & quos potius, vt iniuria captos, in patriam suam remittere debuissent, Idumæis tradiderunt, vt hostiliter tractarentur, & longius à patria exula-

exularent, & quasi perpetuo carcere concluderentur. Per Idumæam antē hoc loco vrbes, & prouincias gentiliū significari diximus Ioel.3.n.10.quoniā ibi legimus. Et filios Iuda, & filios Ierusalem vendidistis filijs Græcorum. Captiuitatem autem perfectam vocat integram captiuitatem, idest, omnes captiuos nemine excepto. Perfectum enim (vt est apud Aristot. 2. de cœlo, cap.4.) est id, extra quod nihil eorum, quæ sunt ipsius, accipi potest. Aquila, captiuitatem ἀπηρτισμένην, id est, perfectam, Symmachus ἀναπεπληρωμένην, id est, completam, Theodotio τελείαν, id est, perfectam.

Reliqui Philistinorum. Geth, & minora oppida, vt ait Hieronymus.

22 *Super tribus sceleribus* Tyri. De Tyro diximus Hos.9. cetera eodem modo exponenda sunt, atque ea, quæ de Gaza dicuntur.

Et non sunt recordati fœderis fratrum. Non sunt recordati Tyrij fœderis, & amicitiæ Salomonis, & Hiram regis Tyri. 3.Reg.5. quæ tanta fuit, vt mutuò se se fratres compellarent. 3.Reg.9 Salomoni ait Hiram: Hæcine sunt ciuitates quas dedisti mihi frater: ברית, pro quo Lxx. semper vertūt διαθήκην, id est, testamentum, quod sæpe etiam inuenimus in nostra translatione, fœdus significat, siue pactum, vt docet Hie. in illud Galat.3. Hoc autem dico, testamentum quod confirmatum est, &c. & in Iere. 31.ca. & in Malach.2. August.lib.1. locutionum de Genesi.c.94. Amant scripturę pro pacto ponere testamentum. Psal. 82. Simul aduersum te testamentum disposuerunt, &c. Luc.1. Et memorati testamenti sui sancti.

Testamē-tum. Fœdus.

Et mittam ignem in murum Tyri. Ita factum est primo per Nabuchodonosor Babylonium, vt prædictum erat Ezec. 29. & 36. & postea per Alexandrum, vt diximus Hoseæ. 9.

23 Edom. *Super tribus sceleribus* Edom. Edom. i. rufus dictus est Esau Ge.25. Da mihi de coctione hac rufa, quia oppido lassus sum. Quam ob causam vocatum est nomen eius Edom, quia scilicet propter illam vendidit primogenita. Dictus est & Sehir (vt hic ait Hiero. & in princ. A Habdiæ) quia pilosus erat, & hispidus. Ex quo montes Idumæorum dicuntur montes Sehir. Ab Edom Græco sermone dicta est Idumæa, contra quam nūc prophetat.

Eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum. Ceteris peccatis hoc maximum adiecerunt Idumæi, quod fratres suos, id est, filios Israel fratris Edō, siue Esau, semper quantū potuerunt armis, odijsque insectati sunt. In Edom enim intelligit Idumæos eius posteros, in Iacob filios Israel, & quoniam Esau, & Iacob fratres fuerunt, populi ex eorum posteritate fratres quoque dicuntur. Nu. B 20. Misit Moyses nuntios ad regem Edom qui dicerent: Hęc mandat Iacob frater tuus.

Et violauerit misericordiam eius. Fecit contra misericordiam fratri debitā, & odium illud antiquum semper vltra tenuit, id est, semper conseruauit vsque in finem. Hoc quàm verum sit intelligimus ex Num.20. vbi nullis precibus adduci potuit rex Edō, vt sineret Israle transire per terram suam. Et Psal.136. scriptum est. Memor esto Domine filiorum Edom, in die Ierusalem, qui dicūt: C Exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea; & in Habdia multa videbimus huiusmodi.

Mittam ignem in Theman. Hunc ignē misit Dominus per Nabuchodonosor regem Babylonis, vt prædixerat Ieremias cap. 27. Theman regio Idumææ est, vt hic ait Hiero. vnde fuit Eliphaz Themanites, vnus ex amicis Iob. Est etiam nobilis vrbs eiusdem de qua nūc potissimum loquitur. 24 Theman.

Et deuorabit ædes Bosræ. Duplex est Bosra, altera in Moabitarum regione, vt videmus Ier.48. altera, de qua modo sermo est, in Idumæa, Isa.63. Quis D est iste, qui venit de Edom? tinctis vestibus de Bosra, sed ibi in Edom, & Bosra metaphorice Iudæam, & Ierusalem intelligit. Est autem Bosra Hebraice idē quod Munita. Per maximas vero vrbes vastitatem totius Idumææ significat. Bosra.

ALLEGORIA.

Gaza, idest, fortis, siue fortitudo, & Ierusalem dici potest, & populus ille diuino præsidio septus, pro quo Deus ipse Gaza. Iud. 16

ipse pugnabat, & vbi mortuus est fortis-
simus Sampson, qui multo plures in-
terfecit moriens, quàm ante viuus oc-
Philisthiim. ciderat. Idem merito dicuntur Phili-
sthijm, id est, corruentes, vt interpre-
tatur Hiero. in Ioe. 3. corruerũt enim
in media luce, & non resurgunt. Ad
hæc cum Israel ascẽderet ex Ægypto,
grauissime ei inuiderunt Philisthijm fe-
licitatem illam, & Dei erga eos proui-
dentiam, vt Exo. 15. legimus: Dux fui-
sti in misericordia tua populo, quem
redemisti, & portasti eum in fortitudi-
ne tua ad habitaculũ sanctũ tuũ. Ascen
derunt populi, & irati sunt, dolores ob-
tinuerunt habitatores Philisthijm. Nos
sumus Israel Dei, illi vere Philisthijm
qui corruerunt, & inuiderunt vehemẽ-
tissime nobis gentibus vocatis ad gra-
tiam Euangelij, adeo vt cum beneuole
Act. 22. Paulum audire viderentur, tandemque
ille diceret, Et dixit ad me: Vade, quia
ego in nationes longe mittam te: subij
ciat S. Lucas: Audiebant autem eum
vsque ad hoc verbum, & leuauerunt vo
cem suam dicentes: Tolle de terra hu-
iusmodi, non enim fas est eum viuere.
25 *Et vt semel cetera nomina nationũ,
Tyrus. in quas hoc in ca. vaticinatur Hamos,
interpretemur. Tyrus in lingua nostra
(vt ait Hieronymus in Ioe. 3.) resonat
coangustationem, & tribulationẽ, qua-
re Tyrij iure dicuntur, qui Sãctos per-
sequuntur, & coangustant. Edõ rufus,
id est, terrenus, & cruentus, & inde Idu
mæa dicta est, quasi Edomæa: ipsi enim
reliquerunt cœlestia, & terrena sectan-
tes sanguine se Domini, Sanctorumq;
Theman. cruentarunt. Theman Auster, siue Me-
1. Meta. ridionalis regio, quæ vt ait Ouidius.
Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab Austro.
Bosra. Ita Iudæorum mentes nubibus, & cali-
gine densissima obscurantur. Bosra mu
nita, quod eadẽ ratione & vrbi Ierusa-
lẽ, & genti conuenit, qua nomen Gazę.
Hammonitarũ pater est Hammon, siue
Benhammi (vt in Hebræo legimus,) .i.
filius populi mei. Populus Christianus,
qui vere est filius patriarcharũ, & pro-
phetarum, iuxta illud Gal. 3. Si autẽ vos
Christi, ergo semen Abrahæ estis, secun
dũ promissionẽ hæredes, Iudæos vocat
filios populi mei, quia agnoscit eos se-
mẽ esse secundum carnem eorumdem
patrum. Rabba, id est, multa, vel ma-
gna, vehementer enim aucta est gens
Iudæorum, & magna olim fuit, cum
tot prophetis, & sapientibus, & duci-
bus florebat. Animaduertimus ergo
omnes has nationes typum quemdam
fuisse Iudæorum, qui Christum occi-
derunt, & sanctos persecuti sunt, idque
& nomina ostendere, & facta. Quemad
modum enim olim illi filios Israel per-
sequebantur, sic Iudæi quantum po-
tuerunt, persecuti sunt veros Israeli-
tas. *Animaduertimus etiam nationũ 26
illarum vrbibus supplicium ignis inten
tari, sicut & Ierusalem igne Romano-
rum flagrauit, & Iudæi ambitione, in-
uidia, rerumque terrenarum cupidita-
te, quasi igne quodam magno consum-
pti sunt. Nunc quomodo cetera illo-
rum facta, quorum nomina eos habe-
re dicimus, imitati sunt, videamus. Cũ
Palæstinis, & Tyrijs hoc habent com-
mune, quod transtulerunt captiuita-
tem perfectam, vt concluderent in Idu
mæa. Non enim solum discipulis Do-
mini, & Christianis reliquis infestissi-
mi semper fuerunt, sed vt Dominum
occiderunt per gentilium, id est, Ro-
manorum potestatem, ita eius mem-
bra transtulerũt, quantum in ipsis fuit,
in potestatem gentium, quas per Idu-
mæam intelligi diximus, vt atrocius
punirentur, & longissime à suis amoue
rentur, & semper odia gentilium in
Christianos concitabant. Acto. 13. Iu-
dæi autem concitauerunt mulieres re-
ligiosas, & honestas, & primos ciuita-
tis, & excitauerunt persecutionem in
Paulum, & Barnabam, & eiecerunt eos
de finibus suis. Et cap. 14. Qui vero in-
creduli fuerunt Iudæi, suscitauerunt, &
ad iracundiam concitauerunt animas
gentium aduersus fratres. Et ibidem:
Superuenerunt autem quidam ab An-
tiochia, & Iconio Iudæi: & persuasis tur
bis, lapidantesque Paulum traxerunt
extra ciuitatem existimantes eum mor
tuum esse. Multa huiusmodi leguntur
in Actis apostolorũ, & in historijs. *Et 27
rectè bis hoc dicitur sub nomine Palæ-
stinorum, & Tyriorum, quoniam sæpe
hoc

hoc fecerunt, nec recordati sunt fœderis fratrum, hoc est, non esse Christianos persequendos, qui communem cũ ipsis patrem agnoscerent Abraham. Et tenuerunt vltra furorem suum, & indignationem suam seruauerunt vsque in finem, sicut ait Apostolus: Quia eadē passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui Dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur prohibentes nos gentibus loqui, vt saluæ fiant, vt impleant peccata sua semper: peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem. Hieronymus: Antiquumque furorem, & iracundiam tenentes vsque hodie in synagogis suis sub nomine Nazarenorum blasphemant populũ Christianum, & dummodo nos interficiant, volunt igne comburi.

1. Thess. 2.

TROPOLOGIA.

Quoniam cumulus peccatorum idē est in Palæstinis, & in Tyrijs, simul de vtrisque dicemus. Hi sunt, qui totam captiuitatem tradunt Idumæis, siue filijs Græcorum, vt captiui immanius tractentur, & longius à patria sua arceantur, id est, qui de via Dei deducunt homines, & in varia vitia pertrahunt, quibus Apostolus ait: Currebatis bene, quis vos impediuit veritati non obedire? & in Diaboli potestatem transferunt. Cuiusmodi sunt hæretici, & qui spe diuitiarum, aut potentiæ, aut voluptatum, iniqua suadent principibus, & laudant peccatorem in desiderijs animæ suæ, & denique corruptissimi homines errantes, & in errorem mittentes, qui bibunt tanquam aquam iniquitatem, & semper de rebus turpissimis loquuntur, & exultant, atque gloriantur in rebus pessimis. Qui in Psal. 1. iuxta Lxx. interpretationem, pestilentiæ vocantur, vbi legimus: Et in cathedra pestilentiæ nõ sedit, siue (vt est in Græco) pestilentiarum, quod omnes inficiant, & malitiæ suæ contagione dispergant. De his Paulus scribit: Qui autem conturbat vos, portabit iudicium quicunque est ille. Et Moyses: Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eũ, conuictus noxæ morte moriatur. Nam homines profecto furantur, & vendunt, qui eos Deo, vero Domino, & iusto possessori adimunt, & Diabolo propter ea, quæ in sæculo appetunt, tradunt. * Verum hoc quidam odio virtutis, aut fraterni profectus inuidia, aut gloriæ suæ causa faciunt, ne cum ipsi corruerint, peiores alijs existimentur, qui videntur stare; ijque in Palæstinis significantur, qui grauiter inuiderunt filijs Israel ex Ægypto in promissam terrã profectis, vt iam diximus, & nomen eorum sonat, Corruentes. Alij pecuniarum, & gloriæ causa faciunt, dum magni haberi, & præesse alijs, atq; omnibus corporis voluptatibus frui volunt, qui in Tyrijs intelliguntur; nam Tyrios his tribus vitijs maxime laborasse videmus in Isa. 23. & in Ezec. 26. & 27. capite. Hos merito Propheta dicit non fuisse recordatos fœderis fratrũ, quia fratres suos eodem Christi sanguine redemptos hostilibus odijs prosequuntur, dum prætextu amoris in crudelissimorum hostium potestatem tradunt. 28

Corruptores animarum. Gala. 5. Gal. 5. Exod. 21.

HISTORIA.

Super tribus sceleribus Edom. Hi sunt homines voluptatum amatores, magis quam Dei, & semper terrena captãtes, qui, sicut Esau persecutus est Iacob, quod primogenita sibi Dei consilio, & voluntate debita, abstulisset; ita ipsi quoscunq; sibi obstare vident ad honorum, aut pecuniarum adeptionem etiã si fratres sint, oderunt vbique, & lædũt quibuscunque modis valent, nec vnquam iras deponunt, sed implacabiles inimicitias in finem vsque conseruant. Cuius rei causa est, quod hæc terrena tanti faciunt, vt non dubitent etiã pro minimis abdicare se se cœlesti hæreditate, sicut pater eorum Edom pro vili coctiuncula primogenita vendidit. Gen. 25.

Super tribus sceleribus filiorum Hammon. Hammonitæ sunt posteri Hammon filij Loth, Genes. 19. & habitant in Arabia, eorum metropolis est Rabba, siue Rabbath, quæ postea dicta est Philadelphia, vt auctor est Hieronymus in locis Hebra. & Theodoretus, qui etiam addit Syrorum lingua Hamman dici. Deut. 3. Qui est in Rabbath filiorum Hammon. Hammonitæ.

Eo quod

29 *Eo quod dissecuerint prægnãtes Galaad.* A Hoc Hierony. factum esse dicit cũ Nahas rex Hammonitarum aggressus est crudeli bello regionem trans Iordanẽ, vbi est Galaad, & postea voluit oppugnare Iabes primariam vrbem Galaaditarum. 1. Reg. 11. Ceterum Paulus Burgensis in additione dicit in Hebræo esse הרות, quæ vox & prægnantes significat, & montana, meliusque huic loco conuenire, vt vertatur: Eo quod dissecuerint montana Galaad: quoniã Hammonitę dissipabant montes Galaaditarum terræ suæ proximos, vt terminos suos dilatarent. Placuit hoc Pagnino B & alijs. At nostra translatio Lxx. interpretibus, & Chaldæo, & nonnullis ex recentioribus magis probata est, & merito; hoc enim vocabulo semper scriptura vsa est, cum de prægnantibus loquitur. Gladijs ergo secabant prægnantes, vt quam paucissimi ex Galaad superessent, atque ita ipsi ciuitates Galaaditarum occuparet, & ditionem, ac terminos suos protenderent, vt recte exponit Theodoretus.

ALLEGORIA.

30 Vltimum in hoc cap. peccatum sub C nomine filiorum Hammon, quod dissecuerint prægnantes Galaad ad dilatandum terminum suum. Prægnantes (inquit Hieronymus paulo superius) sunt animæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere: A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus. Et si non fuerint plaustris, ac rotis ferreis, & dentatis, (de quibus Psalmista dicit: Filij hominum, dentes eorum arma & sagittæ) concisę atque serratę, possunt etiam ea dicere, quæ sequuntur: Et peperimus, spiritum salutis tuæ faciemus super terram, &c Eos igitur, qui Euan D gelium suscipere volebant, siue ex suis, siue ex gentibus Iudæi minis, atq; terroribus persecutionum, quas in apostolos suscitabant, aut quacunque alia ratione possent, conabantur à via salutis deterrere, & ab Euangelio auertere, vt dilatarent terminum suum, id est, vt cresceret Iudaismus, & ipsi fideles Dei cultores viderentur. Quod ex locis Actuum & Apostoli citatis, & ex multis similibus intelligi potest: Ideoque Paulus discipulis suis ait: Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra, Eph. 3. Hoc fuit secare prægnantes Galaad, de quo nomine superius diximus. Hæc eadem possumus minimo negotio de omnibus Ecclesiæ persecutoribus interpretari, sicut & de Iudæis interpretati sumus.

Prægnantes.

Isa. 36. iuxta Lxx.

Psal. 52.

TROPOLOGIA.

31 In filijs Hammon præsignati sunt Diaboli adiutores, & ministri, qui cum quempiam vident agnoscentem vetera peccata ad Deum velle cõuerti: vel sæculi contemptu de arctioris, & perfectioris vitæ instituto cogitare, & doloribus, ac tentationibus agitatum, quasi parturire spiritum salutis: aut terrenarum rerum cupiditate, aut terrore laborum, aut parentum, & carorum respectu in veteris vitæ vanitate retinere nituntur, & quasi vi quadam adhibita informes fetus abigunt, simulque cũ matre interficiunt. Hoc autem faciunt ad dilatandum terminum suum, id est, vt minuatur numerus sanctorum, pluresque sint carnales, & terreni homines, atque ita omnia ipsi moderentur, & vbique regnent. Galaad namque (vt est apud Grego. in 3. parte Pastoralis curæ, admonitione 25.) aceruus testimonij interpretatur. Et quia cuncta simul congregatio Ecclesiæ per confessionem seruit testimonio veritatis, non incongrue per Galaad Ecclesia exprimitur, quæ ore cunctorum fidelium de Deo, quæ vera sunt, testatur. Prægnantes autẽ Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex diuino amore cõcipiunt, & si ad perfectum tempus veniant, conceptam intelligentiam boni operis ostensione parituræ sunt. Hæc Gregorius.

Peccatores obsistunt conuerti volẽtibus, vt dilatent terminũ suum.

Galaad.

HISTORIA.

Et deuorabit ædes eius in vlulatu. Vlulatum vocat clamorem vincentis exercitus, vt ait Hieronymus. Turbinem vero magnam oppugnantiũ vim, quæ turbini, & tempestati similis fore dicitur.

In die

32 *In die commotionis*. Cum capientur A ab hostibus,& territi,ac turbati nesciēt quò se vertant. Psal. 106. Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorū deuorata est. Hebr. in die סופה,id est,tempestatis, vt Isa. 5. Et rotæ eius, quasi impetus tempestatis. Hæc passi sunt à Nabuchodonosor rege Babylonis, vt Ezec. 21. prædictum est. Iudas etiā Machabæus magna clade eos affecit. 1. Mach. 5. de quo mihi videtur loqui Ieremias cap. 49. Ideo ecce dies veniunt, dicit Dominus: & auditum faciā super Rabbath filiorū Hammon fremitū prælij, & erit in tumulū dissipata, filiæq; eius igne succēdentur, & possidebit Israel possessores suos ait Dominus.

Et ibit Melchom in captiuitatem. Melchom idolum erat Hammonitarum, de quo Iere. 49. Cur igitur hæreditate possedit Melchom Gad? Irridet autem eos, quòd talem Deum haberent, qui non solum non posset cultores suos à captiuitate liberare, verum ipse etiam cum illis captiuus duceretur. Pro Melchom Lxx. & Chaldæus verterūt, Rex eorum, nam eædem literæ exigua punctorum mutatione facta sonabunt, Rex eorum. Sed idem est, siue hoc modo vertas, siue illo, nam regem suum appellabant idolum illud, vt videtur, propter insignem obseruantiam, qua illud prosequabantur. Indicat hoc Lxx. translatio Iere. 49. vbi bis vertunt Melchom, & Chaldæus ibidem, Rex eorum. Sed & in hoc loco Theodoretus legit Melchom, & idolum Hammonitarum esse dicit, ex quo videntur Lxx. interpretes

Melchō.

33 ita vertisse.* Quod autem nunc in quibusdam Græcis codicibus legitur, Rex eorum, nihil sane obstat, variabāt enim libri Græci, siquidem Hieron. vertit, Reges eorum, & ita habent nunc emendatiores codices, sed illis magis credendum esse, quos Theodoretus secutus est, ex Ierem. 49. intelligimus, vbi bis (vt dixi) verterūt Melchom. Sunt qui putent hoc nomen idem etiam valere quod, Angelus eorum, vel, Nūtius eorum, & ex hoc intelligi Melchom esse Mercurium nuntium deorum, qui ab Hammonitis colebatur. Quod mihi nō probatur, non. n. habet literā א, quam habet מלאך .i. nuntius, nec amitti pōt quia de substantia nois est. Sed de hoc idolo plura dicemus ad extremū c. 5.

Et principes eius simul. In principibus etiam intellige sacerdotes, sicut Lxx. verterunt: sacerdotes eorum, & principes eorum. Hieronymus. Sacerdotes in Hebræo nō habetur, sed Principes, addiderunt itaque Lxx. Et sacerdotes eorum, vt si velis scire, qui sint illi principes, audias, Sacerdotes, &c. Sed rectius vtrosque intelligemus, vt verba Lxx. indicant, & Ier. 49. Melchom in transmigrationem ducetur, & sacerdotes eius, & principes eius simul.

CAP. II. B

Aec dicit Dominus, Super tribus sceleribus Moab, & super quatuor nō cōuertam eū eo quod incenderit ossa regis Idumææ vsq; ad cinerē. Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in sonitu Moab, in clāgore tubæ: & disperdam iudicem de medio eius, & om- C *nes principes eius interficiā cū eo, dicit Dominus. Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus Iuda, & super quatuor non conuertā eū: eo quod abiecerit legē Domini, & mandata eius non custodierit: deceperunt enim eos idola sua, post quę abierant patres eorū. Et mittā ignem in Iudā, & deuorabit ædes Hierusalē. Hæc dicit Dominus, Su-* D *per tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertā eum: pro eo quod vendiderit pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis. Qui conterunt super puluerem terræ capita pauperum, & viā humilium declinant: & filius ac pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen sanctum meum. Et*

super vestimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare: & vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui. Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo cedrorũ, altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus: & cõtriui fructum eius desuper, & radices eius subter. Ego sum qui ascẽdere vos feci de terra Aegypti: & eduxi vos in desertum quadraginta annis, vt possideretis terram Amorrhæi. Et suscitaui de filijs vestris in prophetas, & de iuuenibus vestris nazaræos: numquid non ita est filij Israel, dicit Dominus? Et propinabatis nazaræis vinum: & prophetis mandabatis, dicẽtes, Ne prophetetis. Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrũ onustũ fœno. Et peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suã, & robustus non saluabit animam suam: & tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam: & robustus cordę inter fortes nudus fugiet in illa die dicit Dominus.

Num. 21. Deut. 2. Exod. 14.

HISTORIA.

1 Moab. *Super tribus sceleribus Moab*. Moabitæ sunt posteri Moab filij Lot, qui filius fuit fratris Abrahæ, Gen. 19. Sed Moab etiam dicitur tota eorum prouincia, & proprie eiusdem prouinciæ metropolis, vt ait Hieronymus quæ postea dicta est Areopolis, auctore eodem Hieron. in locis Hebraicis. Carioth etiam vrbs est Moabitarum, vt constat ex Ier. 48.

Et quod incenderit ossa regis Idumææ vsque ad cinerem. Horum scelus maximum, & cumulus omnium scelerum fuit, quod ossa regis illius Idumææ, qui simul cum Iosaphat rege Iuda, & cum Ioram rege Israel ascenderat contra Moab. 4. Reg. 3. Ardentes odio, atque cupidine vindictæ è sepulcro effoderũt & combusta in cineres redegerunt, & sæuitiam suã, atq; rabiem nec in morte finierunt. Ita Hier. exponit ex veterũ Hebræorum sententia, cui Glossa, atq; alij nonnulli accedunt. Causa autem odij tanti fuit, quod cum rex Moab in vrbe quadam, in quã post acceptam magnam cladem confugerat, obsessus, veritusque, ne caperetur vrbe expugnata, erumpere cum septingentis equitibus tentaret qua parte negligentiores excubiæ visæ sunt, id est, per castra Idumæorum, idque eis fortiter resistẽtibus non successisset, coactus est præ desperatione, & dolore filiũ suum primogenitum immolare. Atq; hoc multo probabilius, quàm recentium Hebræorum commentum, iuuenem in muro à rege Moab immolatum non regis Moab fuisse filium, sed regis Idumææ, cuius ossa Moabitæ vsque ad cinerem concremauerint. Sed eis ita aperte scriptura ipsa, & Ioseph. 9. Antiq c. 1. refragantur, vt pigeat in refutando immorari. *Vindicat autem Dominus iniuriã regis Idumææ, vt ostendat se (quemadmodum Hieronymus ait) omnium essẽ creatorem, omniumque habere curam. Sed libet in eamdem sententiam Ruffini verba adscribere. Animaduertẽdum quoniam cũ omnibus, quas annumerauit, gentibus contumelias, & pericula, quæ Israeli congesserant, imputasset: nunc Moabitarum populo obijcit quod in Idumæum regem sæuus extiterit, eosq; ita furuisse causatur, vt non contenti bellum agere cum viuente, odium sui etiam circa eius funus ostenderint. Per quod vtique & Iudæorum arrogantia, qui solos se ad Dominum pertinere credebant, compressa est: & gentibus vel spei solatium, vel intelligentiæ lumen obiectum, vt sentirent se sub vna creatoris sui prouidentia, & gubernatione consistere, qui videlicet non solas Iudæorum, sed etiam aliarum gentiũ iniurias vltum iret. Quomodo autem huius regis ossa Moabitæ repererint, aut vbi hoc factum sit, scriptura non narrat: 2

ex Hamos igitur discimus factum esse, multa enim sunt & in præcedenti cap. & in alijs prophetarum locis, quę semper nos latuissent, nisi ab illis ipsis prophetis didicissemus.

Et mittam ignem in Moab. Metropolin Moabitarum.

3 *Et morietur in sonitu Moab*, id est, Magno, & crudeli bello excidentur Moabitæ, in quo magnus erit sonitus equorum, & hominum vociferantium, & fragor armorum, & clangor tubarum, qualis à maximo poeta descriptus est.

2. Æneid. *Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.*

Et alibi:

12. Æne. *— Et fæuus campis magis, ac magis horror*
Crebescit. It tristis ad æthera clamor.
Bellantum iuuenum, & duro sub Marte cadentum.

Hanc vastitatem Moab elegantissime descripsit Iere c 48. illata est autem à Nabuchodonosor rege Babylonis, vt ex eiusdem cap. 27. constat.

ALLEGORIA.

Iudæi rectè intelliguntur in Moab, quod significat, Ex patre, erant enim primum filij Dei, qui absolute pater est, & cum essent ex patre Deo, abiecerunt eum, & facti sunt ex patre Diabolo, sicut eis ait Dominus. Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Hi habitabāt trans Iordanē, quia recesserunt à baptismo Christi, & expulsi sunt in aduentu filiorum Israel è terra sua, sicut Iudæi eiecti sunt ex Ecclesia, & intrauit plenitudo gentium, id est, verorum Israelitarum.

Io. 8.

4 Horum scelus maximum fuit, quod regē Idumæę, id est, Christū, qui cū esset cœlestis, terrenus pro nobis factus est, & venerat vt eos debellaret, atq; in seruitutē iustitię redigeret, tam capitali odio prosecuti sunt, vt neque in eius morte iram finierint, sed postea etiā eius ossa, id est, apostolos, & eorū discipulos, robustissimā partē corporis Christi, persecuti sunt, & vsque ad cinerē combusserūt, id est, extremis supplicijs, & ignominijs affecerunt, quantū poterant irā suā, & sanguinis sitim exaturātes. Quare iure optimo misit Deus ignē in Moab, & perijt in sonitu à Romanis crudelissime vastatus, & iusto Dei iudicio abiectus, ita vt neque iudex in eo manserit, neq; princeps, sed magistrorū, & sapientum pręsidio fuerit destitutus. Eadem & ad hæreticos referre possumus, qui primum erant ex patre communi nobiscum, id est, ex Deo, & filios Ecclesię insaturabilibus odijs insectantur, & vsq; ad cinerē cum datur, comminuunt. 5 Excogitant enim inaudita genera tormentorum in eos, quorum opera Deus vtitur, vt errantes reuocet ad sanctam Romanam Ecclesiam. Docent hoc crudelissimæ cædes sanctorum in Anglia, & cæcorū hominū furor in eos maxime grassans, qui Romanum pontificē verum Christi vicarium & apostoli Petri successorē, totiusque Ecclesiæ caput, & pastorē confitentur, & pœnitentiæ saluberrimo Sacramento, vnicoq; post amissam baptismi gratiā mortalibus asylo vtuntur. Vbi & ante annū sanctus pater Edmundus Campianus societatis nostræ presbyter cum Alexandro Brianto, qui in eamdē societatem ardenter admitti postulabat, & Rodulpho Ceruino collegij Anglici in vrbe Roma alumno, quorū nomina sunt in libro vitæ, pro Christi confessione, & veritate fidei ab Edmundo contra hæreticos constanter propugnata gloriosissime sanguinē fuderunt. Quibus adhuc spirantibus crudelissimi tortores corda, & intestina extraxerunt, & in ignem iniecerunt. Complaceat tibi Domine per sanguinem sanctorum martyrum tuorum illuminare eos, qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent ad dirigendos pedes eorum in viam pacis, vt in gremium recipiat sancta mater Ecclesia quos amisit, & de eorum salute lætemur, de quorum nunc miserabili calamitatę cruciamur.

Edmundi presbyteri societatis Iesu nobile martyriū, & sociorum.

TROPOLOGIA.

6 Diximus c. 1. nu. 20. varios esse eorū mores, qui à Deo recesserunt, atq; ideo variarū nationū declarari nominibus. Qui autē mores prçfigurētur in Moab

ex Ierem.48.discemus. Audiuimus superbiam Moab, superbus est valde, sublimitatem eius, & arrogantiam, & superbiam, & altitudinem cordis eius. Quare maximè in eo significatur Diabolus, de quo dictum est in Iob: Omne sublime videt, ipse est rex super vniuersos filios superbiæ. Sed & ipsi filij superbiæ secundo loco intelliguntur in Moab. Idumæa vertitur terrena, quare qui dominatur parti suæ terrenæ, & infimæ, id est, carni, merito rex Idumææ dicitur. Regi ergo Moab bellum intulerunt Ioram rex Israel, & Iosaphat rex Iuda, & rex Idumææ, quia Diabolo, & superbissimis hominibus maxime aduersantur, & nocent iudicium Domini, quod significat Iosaphat, & celsitudo Domini, quã significat nomen Iorã, & carnis frænatio, ac moderatio, quæ significat in rege Idumææ. * Etenim qui crebro extremi iudicij recordãtur à carnis voluptatibus abstinẽt, & appetitui moderãtur, nõ.n. frustra regi Iosaphat parebat rex Idumæę, quod docuit Iosephus 9. Antiq.c.1. Illi etiam, qui celsitudinẽ Dñi intuẽtur, & secũ cogitant qualiter seruire oporteat summo, & excelso regi cui reuerentissime seruiũt, & ministrãt angeli, excelso & ipsi aĩo fiunt, omniaque contemnentes, quæ vidẽtur, æterna tantum quærunt, vt Paulus ait: Nõ contemplantibus nobis quę videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt. Quam molesti sint Diabolo, qui carnem domant, & eius desideriis resistunt, & quantum ei exemplo noceant alios ædificando nemo non nouit. Sed & superbis hominibus hæc tria molestissima sunt. Cum ergo rex Moab nocere non possit Iorã, aut Iosaphat, persequitur ossa regis Idumææ: quia cum Diabolus vltionem sumere nequeat de iudicio Domini, aut de eius celsitudine, odium suum satiare quærit in ijs, qui carnem continent in officio, & spiritui subijciunt, atque omni studio eos allicere conatur ad turpitudinem libidinum, vt ita ossa eorum, id est, virtutes, concrementur vsque ad cinerem, id est, penitus consumantur. Ossa in scriptura sacra (inquit Greg. 23. Mor. c.24.) virtutes accipimus sicut scriptũ est: Dominus custodit omnia ossa eorũ, vnum ex eis non conteretur. Quod vtique non de ossibus corporis sed de viribus dicitur mentis Nam certe nouimus, quod & multorum martyrum corporaliter ossa confracta sunt. * Et lib.9.c.33. eleganter illud Iob. 10. exponit: Carne, & pelle vestisti me, ossibus & neruis compegisti me. Carnibus, inquit, & pelle vestimur, sed ossibus neruisque compingimur, quia & si tentatione foris irruente concutimur, intus tamen nos conditoris manus roborat, ne frangamur. Carnis itaque motibus nos humiliat ad dona, sed per ossa virtutum roborat contra tentamenta. Omnes ergo virtutes in ossibus designantur, sed maxime tolerantia, & patientia, vt docet Aug. in Psal.6. & 33. Libido autem quid est aliud, quã ignis virtutes omnes cõsumens, sicut ait sanctus Iob: Ignis est vsque ad perditionẽ deuorans, & omnia eradicans genimina: quo igne prius exusta est ciuitas Sodomorum, quàm igne cœlesti absumeretur. Hoc autem igne libidinum solere Moab comburere ossa regis Idumææ ex Num. 24. intelligimus. Dixit enim Balaham regi Moab: verum tamẽ pergens ad populum meum dabo tibi cõsilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore. Consilium autem fuit, vt Moabitides mulieres filios Israel libidine inflammarent, & ad sacra sua adducerent, vt in Michæa dicemus, cum illud cap.6. exponemus: Popule meus, memento quęso quid cogitauerit Balach rex Moab, & quid respõderit ei Balahã filius Seor de Settim vsque ad Galgalam. Quod exitus docuit, sequitur enim c. 25. Morabatur autem eo tempore Israel in Settim, & fornicatus est populus cum filiabus Moab, quę vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt, & adorauerunt deos eorum. * Ex quibus perspicue cernitur non solum hoc facere Diabolum solere, sed etiam eius ministros eodem spiritu superbiæ inflatos, dũ omnes cupiunt sui similes esse: quandoquidẽ cõsilium hoc fuit Balahã arioli, qui vt gratificaretur regi Moab, optauit maledicere populo

[Margin notes: Iob. 41. — 4. Reg. 3. — Qui nam bellũ Diabolo inferant, & superbis. — 7 — 2. Cor 4. — Ossa. — Psal. 33. — 8 — Libido carnis ignis est virtutes cõsumẽs. Iob. 31. — 9]

pulo Dei, & non potuit, sed ea ratione tandem illi vehementer incommodauit. Merito itaque Dominus ignem pro hoc igne succenso mittit in Moab, vt omnes Diaboli machinas diruat, atque succendat per prædicatores verbi Dei, & ministros eius salutem quærentes animarum. Et disperdet iudices, & principes eius, vt nihil artibus suis moueāt eos, apud quos plurimum valere solebant auctoritate: & principes huiusmodi interficiet, eosque cum rege suo Diabolo comburet igni inextinguibili.

HISTORIA.

Super tribus sceleribus Iuda. Obiter ceteras nationes reprehendit, vt ad institutum suum veniat, id est, ad prophetandum filijs Israel. Sed quoniam contra decem tribus maxime prophetat prius de duabus loquitur, vt in decem, quasi in opere suo, diutius maneat.

10 *Et quod abiecerint legem Domini.* In alijs nationibus (vt recte adnotat Hieron.) non reprehendit quod legem Dei non seruassent, nullam enim præter naturalem acceperant, neque quod idola colerent, nec in illis fuit hic cumulus scelerum. At in Iuda, cui notus erat Deus, & qui legem ab eo per Mosem accepit, hæc est suprema iniquitas, quod legem abiecerit; vt enim ait Dominus: Ille seruus, qui cognouit volun-

Luc. 12. tatem Domini sui, & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis. Sed hæc infra latius explicabimus.

Post quæ abierant patres eorum. Nihilo saniores fuerunt patribus suis, sed quæ illi adorauerant idola, ipsi post tot monita prophetarum similiter adorauerunt.

Et mittam ignem in Iudam. Per Nabuchodonosor, vt videmus in fine 4. Regum.

ALLEGORIA.

Quoniam tempore, quo hęc dicebantur, apud Iudam erat templum, & religio, & ceremoniæ, Hier. & alij negant hæc ad Iudæos esse Allegorice referenda, sed ad Ecclesiam. Et merito, iā enim illi post mortem Christi indigni

A erant nomine Iudęorum, sicut Apo. 2. scriptum est: Et blasphemaris ab ijs, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt synagoga Satanæ.* Melius conue- 11
nit in viros Ecclesiæ, qui Deum confitentur, & agnoscunt, Iudas enim à cōfessione dicitur. Ne igitur filij Ecclesiæ diu à recta via aberrarēt putantes Deū non de se pœnas sumpturum, sicut de alijs nationibus, recte nunc supplicia futura prædicit multis, qui in Ecclesia more gentium viuunt, & præsentis sæculi voluptates, atq; emolumenta quęrentes nullam legis illius rationem ha-

B bent, quæ non per seruum Mosem, sed per ipsum Dei filium data est. Sed Hieron. potius audiamus omnia explicantem. Quidquid de Iuda (inquit) diximus, refertur ad Ecclesiam, in qua est vera confessio, & pax Domini, & visio veritatis. Et ideo arguitur quod legem Dei contempserit, & eius mandata nō fecerit, & vnusquisq; adorans vitia sua, atque peccata, Deum cœperit habere à quo victus est, dicente Petro apostolo: A quo quis superatur, huius & ser-

uus est. Auarus aurum, gulosus ventrē, 2.Pet.2.
libidinosus Beelphegor colit, lasciua

C mulier, quæ cum sit in delicijs viuens mortua est, adorat Venereas voluptates. Vnde mittet Dominus ignem in Iuda, & deuorabit ædes pessimas, & fundamenta vitiosa, quæ Ierusalem gloriam perdiderunt, &c. Itaque cum ait, Mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Ierusalem, non in vniuersum Iudam, id est, in vniuersam Ecclesiam dicit, sed in partem, vt deuoret ædes Ierusalem, non totius, sed ædes pessimorum, qui sunt in Ecclesia.

TROPOLOGIA.

In Iuda illi indicantur, qui loci, & 12
conditionis suæ ratione Deo sunt pe-

D culiariter dicati, & perfectiorem, atque sanctiorē vitam profitentur. Quoniam autem vsu aliquando venit, vt ex hoc genere nonnulli vi magna tentationū impulsi præ humanæ naturæ infirmitate vitijs se se tradant, & ex alijs in alia grauiora in dies ruant, legemque Dei contemnant, & quasi sine lege viuant decepti idolis, quę & ipsi olim, & patres eorum adorauerant, id est, ambitione,

pecunia, Venere, comminatur eis pius Dominus, vt ad meliorem mentem redeant, ne extremum ignis æterni supplicium cogantur experiri.

HISTORIA.

Super tribus sceleribus Israel. Iam ad prouinciam suam accedit, & decem tribus post alias nationes grauiter reprehendit, in quas omnia vitia ceterarum pene confluxerant.

13 *Eo quod vendiderint pro argento iustũ*. Expectaret fortè aliquis, vt vitulos aureos obijceret Israeli, quos pro Deo superstitiosissimè colebat, quod fieri non videmus, sed pro cumulo peccatorum minora flagitia commemorari. Verum sane, hæc enim idololatra vitulorum, quasi primum peccatum Israelis fuit, & in tribus prioribus sceleribus commemoratum intelligitur. Sed nunc idcirco irascitur Dominus, quod neq; post tot scelera à peccando abstineat, sed ita naturæ fœderis obliuiscatur, & affectus, vt pro argento iustum vendat. Eadem causa factũ est, vt in quarto scelere nec Iudæ exprobrauerit idolorum cultum, qui vetus iam erat in illa gente, sed abiectionem legis Dei, quod ita peccatorum amore insanirent, vt nullã sanctæ legis rationem haberent, sed eã contemnerent, nec magis legibus obtẽperarent, quàm si nullas vmquã accepissent. Quod autẽ de idololatria addidit, quasi obiter dixit, vt contemptus legis causam indicaret, quod idola patrũ suorum colerent, vt non videatur mirandum cum Deus non colatur, qui legem tulit, ipsam quoque legem contẽni. Ita de Israele loquens nonnihil de idololatria miscet, sed quasi aliud agẽs, & illam quasi inueteratam iam, & no-

14 tam omnibus præteriens.* Sed incidimus in celebrem locum, & ab ijs maxime occupatum, qui contra Iudæos disputant: quorum sententia est, iustum, de quo modo verba facit Propheta esse Christum Dominum nostrum, quem Iudæi pro argento vendiderunt, atque hoc esse illorum quartum, & maximũ scelus. Ita scripsit R. Samuel Iudæus in epistola ad Rabbi Isaac, cap. 6. quæ epistola est in quinto tomo Bibliothecæ sanctorum. Et mirè pro hoc sensu pugnat contra Iudęos Galatinus lib. 4. de arcanis cathol. ver. c. 24. & Hadrianus Finus in Flagello Iudæorum lib. 6. cap. 47. At vero Hieronymus nihil simile dicit, ne Allegoricè quidem exponẽs, nec Ruffinus nec Theodoretus: Lyranus etiam refutat. Et sane meritò nam hæc verba non duabus tribubus dicuntur, quæ Christum occiderunt, sed decem, quæ multo ante eius aduentum captiuæ ductæ sunt ab Assyrijs, nec eius venditionis, aut cædis consciæ fuerunt. Iudæ ergo hæc nota fuit inurenda, non Israeli. Respondet Galatinus, tempore primi templi distinctas fuisse decem tribus à duabus, sed tempore secundi templi, id est, post reditum è captiuitate Babylonica, coniunctos fuisse Iudam & Israelem, omnesque Israelis nomine fuisse comprehensos. * Sed est 15
in eius responsione manifestus error. Nam si loquitur de multis viris decem tribuum, qui manserũt cum domo Dauid, & cum Iuda, verum est eos redijsse & habitasse in ciuitatibus Israel, Esdræ 2. Sed hi semper cum Iuda annumerati sunt, & Iudas dicti in prophetis, quatenus secernitur ab Israele. Si autem de decem tribubus verba faciat, quę dicũtur semper Israel in prophetis: neque illæ redierunt vmquam, neque habitauerunt in ciuitatibus suis sicut scriptũ est Hos. 1. Non addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum, quod nos ibi satis comprobauimus. Præterea, huic ipsi Israeli obiter paulò post obijcit idololatriam: Super vestimentis, inquit, pignoratis accubuerunt iuxta omne altare. At cum Christum vendiderunt, constat nullam fuisse in illo populo idololatriam, non igitur de eo tempore loquitur. Accedit, quod cum iustum dicit, neque in Hebræo, neque in Græco additur articulus, vt eximius aliquis iustus significari intelligatur, vt fieri solet; sed iustum indefinite pro quouis iusto, vt pro iustis dixit, sicut & Chaldęus vertit. Eo quod vendiderint pro argento iustos.*Nota- 16
tur ergo iuxta Hie. Lyr. Theod. Israelitarum iniquitas, & auaritia, qui liti-

gantibus

gantibus pauperibus cum diuitibus vẽ-
debant iustum, idest, iustorum pauperũ-
rem, & pecuniam tradebant ditioribus
pro pretio, quod ab eis acceperant.

*Et pauperem vendebant pro calceamen-
tis.* id est, tanta erat eorum cupiditas vt
pro re minima, & minimo argẽto, quo
calcei emi possent, corrumpebant iu-
dicium, & possessionem pauperis diui-
ti adiudicabant. In Hebr. pro calceamẽ-
tis est נצלים duali numero, vt magis
significetur eorum auaritia, qui nõ pro
multis calceis, sed pro duobus iudicio-
rum iura violabant. Isa. 1. Principes tui
infideles socij furum, omnes diligunt
munera, sequuntur retributiones. Pu-
pillo non iudicant, & causa viduæ non
ingreditur ad illos. Hoc autem pecca-
tum non erat tantummodo principũ,
sed totius reipublicæ consentientis, &
omnium maximè diuitum, quos ad spo
liandum pauperes huiusmodi iudicio-
rum corruptio alliciebat: ex quo viola-
tio iustitiæ, misericordiæ, charitatis, ac
denique totius reip. peruersio cõseque-
17 batur. *Lyranus R. Salomonem secutus
vertendum putat, Et pauperẽ pro clau
suris, exponitque pauperem coactum
fuisse à diuite diruere clausuram, id est,
maceriam, quę erat inter vtriusque pos
sessiones, vt vna fieret possessio, totaq;
diuiti cederet. Sed nostra translatio &
Hieron. est, & LXX. & recentiorum in-
terpretum; meritoq; illis magis proba-
ta est, quoniam נעל passim in scriptu-
ra significat calceamentum, vt Exo. 3.
Solue calceamentum de pedibus tuis.
Et numerus dualis huic significationi
suffragatur. Ostendat ergo nobis Lyra-
nus, vbi maceriam possessionum signifi
cet, & cur duali numero ponatur, quod
si fecerit, impetrabit à nobis, vt eam
quoque interpretationẽ admittamus.

*Qui conterunt super puluerem terræ ca-
pita pauperum.* id est, Opprimunt, con-
culcant more tyrannorum, id enim
significat verbum שאף, vt Psalm. 55.
Miserere mei Deus, quoniam conculca
uit me homo. Et Psal. 56. Dedit in op-
probrium conculcantes me. Et in hu-
ius prophetæ c. 7. Audite hoc, qui con-
teritis pauperem.

18 *Et viam humilium declinant.* Hiero-
nymus. In tantam eleuantur superbiã,
vt nolint cum humilibus ambulare, id
est, dedignabantur cũ illis miscere col-
loquia, & conuersari. Alter sensus est;
faciebant, vt pauperes rebus suis spolia-
ti à via recta recederent, id est, in furta,
& periuria, & similia vitia laberentur
præ paupertate: hoc enim est declinare
viam illorum, facere, vt via illorum, id
est, viuẽdi ratio, à rectitudine declinet.
Ita Isaias dixit c. 3. Qui te beatum di-
cunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuũ
tuorũm dissipant, id est, faciunt, vt in
multa peccata incidas. Nonnulli & ita
interpretantur; Peruertunt iudicium
pauperum, vt via sit ius, & causa iusta,
quod videtur posse confirmari verbis
Iob. 24. Asinum pupillorum abegerũt,
& abstulerunt pro pignore bouem vi-
duæ. Subuertunt pauperum viam, & op
presserunt pariter mansuetos terræ.

*Et filius, & pater introierunt ad puel-
lam.* scilicet, eamdẽ, vt expressere LXX.
Quod Hiero. non de quauis puella di-
ctum putat, sed de vxore filij, aut patris
quod lege vehementer prohibebatur
Leu. 18. & Pau. 1. Cor. 5. ait: Omnino
auditur inter vos fornicatio, & talis for
nicatio, qualis nec inter gentes, ita vt
vxorem patris sui aliquis habeat. Simi-
liter exponunt ceteri. Enumerat Pro-
pheta peccata illius temporis, quæ om
nia intelliguntur in quarto scelere Is-
rael. Ex quo intelligimus plane in toto
cap. 1. & in hoc secundo quartum sce-
lus esse cumulum quendam, & exces-
sum magnum communium, & vsitato-
rum peccatorum, siue id vno peccato
fiat, siue multis. Ex quo etiam constat
tria peccata non esse certa peccata, sed
multa, & magna, vt diximus.

Vt violarent nomen sanctum meum. 19
idest, Ex quo fiebat, vt nomen meum
blasphemaretur inter gentes, cum vi-
derent populum meum in tam execra
biles turpitudines incidere, & lege mea
eiusmodi flagitia permitti iudicarent.
Quærat aliquis cur dicat Propheta. In-
troierunt ad puellam, vt violarent no-
men sanctum meum, cum minime in-
troierint animo violandi nomen Dei,
sed voluptatis percipiendæ. Qua de re
traditus est à nobis in Hoseam canon

verbis Chryso. hom. 66. & 80. in Ioan. proprium modum esse scripturę, vt quę euentus sunt pro causa ponat. Sed is & amplior fiet, & vtilior, si ita dicamus.

Regul. Mos est scripturæ ita loqui, vt non cōsideret quid cogitauerit qui fecit id, quod narratur, aut quo animo fuerit, sed id, quod factum ipsum indicat, & præ se fert, id est, quod ex facto ipso, aut ex eius euentu vulgariter homines solent colligere, & iudicare: loquitur enim sæpe ad vulgi consuetudinem. Vt Gen. 43. In meam hoc fecistis miseriam vt indicaretis ei & aliū habere vos fratrem. Non illi eo animo fecerunt, vt patrem molestia afficerent, sed tale fuit factum, vt qui viderent, dicerent eos eo animo fecisse. 4. Reg. 4. Noli quæso Domine mi vir Dei, noli mentiri ancillæ tuæ. Licet enim ille mentiri nollet, tamen qui audirent rem, quæ ab homine præstari non potest, pollicentem, putarent eum voluisse decipere mulierem.

20 * Ex hoc canone, si recte percipiatur, & teneatur, innumeri scripturæ loci explanantur. Vt Psal. 10. Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam, qui enim sibi male facit, putatur se odisse. Et Luc. 14. Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, adhuc autem & animam suam, &c. Qui enim huiusmodi necessitudines deserit, odisse iudicatur. Similiter intelligēdum est cum Christus maledictum dicitur, aut relictus à Deo. Galat. 3. Christus nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictum. Psalmus 21. Quare me dereliquisti? & similia. Significatur enim Christum tale supplicium subijsse, vt putare possent rudes, & vulgares homines eū esse peccatorem, & maledictum, & abiectum à Deo, quod ab Isaia cap. 53. explicatum est: Et nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatū. Eadem est intelligentia cum Deus dicitur dormire, aut dolere, aut irasci, aut denique humanum aliquid pati, aut nō nosse aliquem.

21 Quomodo Deus excæcare & indurare dicatẽ. * Hinc etiam intelligitur proprietas illius locutionis, quæ multis videtur durior, cum Deus dicitur excæcare, aut indurare homines, aut in reprobum sensum tradere: cum enim Deus gratiam non tribuat, quam tribuere potest, iudicarent vulgares homines velle eum, quod inde sequitur, vt illi excæcentur, aut indurentur. Tale est & illud Eze. 14. Ego Dominus decepi prophetam illum, quia illi veritatem non indicauit, perinde ac si voluisset eum decipere. Et illud Mich. 2. Vtinam nō essem vir habens spiritum, sed mendacium potius loquerer. Non optat mentiri, quod malum est, sed aliter euenire, quę prædixit, ex quo qui viderent, iudicarent eum voluisse mentiri. Nec dissimile est quod de Domino scripsit Lucas c. 24. Et ipse finxit se longius ire. Nihil veritas fingit, sed cū venisset, cū illis ac postea manserit, putaret vulgus fictionē illam fuisse, cū transire volebat, & tamen fictio non erat, si enim eum non tenuissent, transisset sine dubio, & isset longius. Hęc locutio, de qua iam tā multa diximus, & nostra, & omnium gentium cōsuetudine vsitata est: dicimus enim si ægrotum intemperantem, ac medicis non obsequentem, aut hominem in pericula sæpe se inijcientem videamus: Hic profecto mortem quærit: si non faciat quod petitur, hic iurgia amat, & id genus multa. Locus Luc. 24.

Et super vestimentis pigneratis accumbebant. Hebræi, vt refert Hiero. ita exponunt. Super vestimentis eorum, qui ad idola ire nolebant, quæ vi extorserant, accumbebant in templis idolorū, vt epularentur. Et similiter intelligitur quod sequitur: *Vinum damnatorum bibebant,* pro quo est ענושים, id est, eorum, quos calumniabantur, & condemnari inique faciebant. Pagninus: vinum pœnis affectorum bibebant. Quod autē dicit, *Iuxta omne altare,* indicat multitudinem idolorum, & conuiuiorum, ac festiuitatum, quas in illorum cultum celebrabant, frequentiam: quos per irrisionem vocat Deos eorum. 24

ALLEGORIA.

In Israele, qui à domo Dauid, & ab Ierusalem, temploque recessit, & vitulos aureos adorauit, iam non homines Ecclesiæ intelligimus, sed Iudæos, qui recesserunt à Christo, & per infidelitatem deseruerunt Ecclesiam: & hæreticos, qui idem suo modo fecere. Ex qua disces-

discessione hoc vtrique habuerunt, vt aurum, atque argentum adorarent, & carnis voluptates, atque honores, & in nefandas turpitudines inciderent, & omni peccatorum genere contaminarentur mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes, vt est apud Paulum. Quod autem dicit. *Pro eo quod vendiderint pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis*, non possum de Christo interpretari, vt Rupertus fecit, quoniam Iudæi non vendiderunt Christum, sed emerunt, neque legimus eos auctores fuisse Iudæ, vt venderent, sed Iudam vltro facinus promisisse; Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?

Rom. 1.

Mat. 26.

TROPOLOGIA.

23 In Israele intelliguntur, qui quondã Christianè vixerunt, & Dei legem obseruabant, sed postea non clam, vt illi, quos nomine Iudæ declarari diximus, sed palam, à Deo recesserunt, & perfricta fronte colunt idola nationum, nec verẽtur dicere: Quæ nobis pars in Dauid? vel quæ hæreditas in filio Isai? Et quoniam gratia Dei quasi frenũ quoddam est humanæ concupiscentiæ, fit vt ea amissa in peccata præcipites homines ruant, & illud in eis impleatur, quod deflebat Ieremias: Qui vescebantur voluptuosè, interierunt in vijs: qui nutriebãtur in croceis amplexati sunt stercora. Quę sint autem stercora, continuo propheta noster docet: Eo quod vendiderint pro argento iustum, &c. qui enim malunt diuites esse, quàm Christi serui, & pietatis amatores, non vendunt pro argento iustum? & qui, vt paupertatem à Christo consecratam effugiant, vel minimi emolumenti causa quoduis audent, non vendunt pauperem pro calceamentis? Sequuntur & alia peccata, quæ non sunt nobis noua expositione extenuanda, quoniam verba ipsa moralia sunt.

3. Reg. 12.

Thren. 4.

HISTORIA.

24 *Ego autem exterminaui Amorraum.* Commemorat sua in Israelem beneficia, quo magis appareat quam ingratus, & quam omni supplicio dignus sit. Quamuis & duabus tribubus hæc mihi videntur dici, omnia enim æque in eas conueniunt, atque in Israelem. Amorræi erant ex septem nationibus, quæ possidebant terram promissionis, & à Deo eiectæ sunt in aduentu filiorum Israel. Habitabant autem trans Iordanẽ, quorum terra data est tribui Gad, & Ruben, & dimidiæ tribui Manasse. Hos à Moabitis diuidebat torrens Arnon Num. 21. Amorræos autem nominat, quamuis & reliquas nationes exterminauerit, quoniam inter omnes hi multitudine, & fortitudine, & opibus præstabant: vnde & soli nominantur Gen. 15. Nondum enim completæ sunt iniquitates Amorræorum. Quare & eorum fortitudinẽ continuo demonstrat.

Amorræus.

Cuius altitudo cedrorum altitudo eius. In his verbis videmus non esse alienã à sacris literis hyperbolen, quæ ad res opinione maiores explicandas valde vtilis est, vt Num. 13. Ibi vidimus monstra quædam filiorum Henac de genere giganteo, quibus comparati quasi locustæ videbamur. Notandus etiam est pleonasmus Hebraicus: Cuius altitudo cedrorum altitudo eius: Latinus enim diceret, cuius altitudo est altitudo cedrorum. Est autem frequens vt Ps. 104. Aharon, quem elegit ipsum. Iac. 4. Scienti igitur bonum facere, & non facienti peccatum est illi.

Pleonasmus Hebraicus.

25 *Et contriui fructum eius desuper.* Quoniam arbori assimilauit, perstat in eadẽ similitudine: & perinde est, ac si diceret: Omnino eum perdidi, eradicaui eum, & radices, fructusque arefeci. Abstuli ei opes, quæ erant vt fructus, & eum è terra sua eieci.

Ego sum qui ascendere vos feci. Prius ex Ægypto eos eduxit, & deinde Amorræum exterminauit. Sed est in huiusmodi rebus Hieronymi documentũ memoriæ mandandum: scripturam in laudibus Dei non solere seruare ordinẽ rerum gestarũ, sed frequenter prius narrare, quę posterius gesta sunt. Quod inquit, docere nos poterit Psal. 77. & 104. vbi signorũ potentia, nõ ordo describitur. Ipsi quoq; tituli psalmorũ; vt historia

Regu. scriptura in laudibus Dei non seruat ordinem rerum gestarum.

historia tituli Ps 51. De Doeg Idumæo, prius gesta est, quam illa tituli Psalmi tertij de Absalom contra patrem insurgente.

Nazaræi. *Et de iuuenibus vestris Nazaræos.* Nazaræi Domino se consecrabant, & inter ceteros filios Israel erant ceu religiosi inter Christianos. De eorum ritu, & consecratione lege Num. 6. Nominis huius interpretationem habemus Iud. 16. Quia Nazaræus, id est, consecratus

26 Domino, est. * Notãdum est autem inter maxima beneficia Deum numerare se ex eorum filiis aliquos sibi consecrasse: vt vel hinc constet quàm miserabiliter insaniant, qui hæreticos iam pridem ab Ecclesia catholica damnatos adhuc sequi volunt, & in eamdem damnationem se, inijciunt religionibus detrahẽtes, quas sancti patres spiritu Dei afflati in maximam Christianæ reipub. vtilitatem instituerunt ad Euangelicæ vitæ perfectionem æmulandam. Nec vero si pauci, aut etiam multi ab instituto suo degenerarunt, ideo institutum ipsum reprehendendum est: nam neq; Christiana religio, & lex, aut damnari, aut minoris fieri debet, quod tot modis ab eius puritate, & sanctitate quotidie recedant Christiani.* Contra qui cœle

27 stia sapiunt, vbi religionum miram sanctitatem contemplantur, exclamant: Beata gens, cuius est Dominus Deus eius, populus, quem elegit in hæreditatẽ sibi. Corripiũt etiam hæc verba immoderatum parentum affectum, qui filios suos, quos ad religionis altitudinem conuolasse vident, ita interdum lugẽt, ac si in sepulchrum extulissent. Concedamus sane naturæ sensum aliquem doloris, modo fidei quoque locus relinquatur, illudque firmum teneatur ad maiora illos, atque feliciora transijsse. Doleant modice, quod dulci filiorum consuetudine carent, sed gaudeant sine modo, quod in regis potentissimi aulã vocati sunt, quod rex regum, & Dominus dominantium fecit de iuuenibus eorum Nazaræos. Omnia autem tentare, & omnes machinas admouere vt filios, quibus omnia prospera optare debuerant, de tanta fœlicitate deijciant, & iterum ad sæculi tumultus reuocẽt,

Sacræ religiones magnum Dei donũ.

Psal. 32.

Patres à religionibus extrahentes filios.

A miserandæ cuiusdam, & crudelis ignorantiæ, inuidæ, atque extremæ dementiæ est.

Et propinabatis Nazaræis vinũ. Quod lege prohibetur Num. 6.

Et prophetis mandabatis. Sicut Amasias mandauit ipsi Hamos, cap. 7.

ALLEGORIA.

Hoc Iudæis dicitur, olim enim Deus 28
exterminauit Diabolum, à quo captiui tenebantur Iudæi, & hæretici ante baptismum, & ascendere eos fecit de terra

B Ægypti, id est, in libertatem filiorũ Dei eos asseruit, & diu tolerauit eorum mores in deserto, postea quam cœperũt adorare vitulum, & seditionem contra Dei ministros duces suos. Denique de filijs Iudæorum suscitauit prophetas, & Nazaræos, Apostolos scilicet de quibus ait Matth. 12. Et si ego in Beelzebub eijcio dæmones, filij vestri in quo eijciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Sed & hodie suscitat de filijs vtrorumque Nazaræos, id est, homines sibi dicatos. Videas Romæ sumptibus beatissimi Põtificis Gregorij XIII. iuuenes Christia-

C nè educari ex gente Iudæorum conuersos, & omnibus disciplinis instrui ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Quid? collegium, quod Germanicum dicitur, à Iulio III. Pont. Max. & institutum Romæ, & S. patris nostri Ignatij curę commissum, vt illud legibus temperaret, adolescentesque optimæ indolis ex omnibus Germanię partibus euocaret, quod postea idẽ Gregorius XIII. annuis redditibus amplissimè locupletauit: quid est aliud, quàm quoddam sacrum Nazaræorum seminarium, per quos Germaniæ placetur

D Deus, & hæreticorum tenebræ cœlesti luce dissipentur?* Collegium vero An- 29
glicum eiusdem sancti Pontificis cura erectum, & sustentatum, vbi Angli iuuenes pietate, & literis per homines nostræ societatis imbuuntur, Nazaræorũ etiam donum est, & prophetarum, quos Deus de filijs Anglorũ suscitauit. Quibus mens vna est iuris etiam iurandi religione confirmata post studia literarũ in patriam redire, vt aut veram religio-

nem iam diu profligatam reuocent, aut sanguinem pro Christo, & animarum illarum salute intrepide effundant. E quorum numero, vt diximus, Rodulphus Ceruinus martyrij iam laurea coronatus victor triumphat, alij nonnulli citò fortasse triumphabunt. Propinant quidem hi homines Nazaræis suis vinum, id est, auertere eos conantur à veritate fidei, & à sanctitate, quam tenere cœperunt: & prophetis suis, id est doctoribus sanctę religionis, quos Deus mittit ex eorum gente, dicunt magnorum suppliciorum comminatione adhibita, Ne prophetetis: sed nec ideo Deus prophetas, & Nazaræos suscitare desistit, nec illi à prophetando deterrentur.

TROPOLOGIA.

30 Sicut septem nationes tenebant terram promissionis antequam introirēt filij Israel: ita septem vitia, quæ capitalia vulgo dicuntur, occupare solent animas hominum, in quibus nondum habitat Deus. Iudæ ergo, & Israeli loquens beneficia, quibus illos affecit, recenset, nec de septem hostibus loquitur, sed de eorum maximo, atque fortissimo, id est, de superbia, quæ merito in Amorræo intelligitur, cuius altitudo quasi cedrorum est, & fortis ipse quasi quercus, hoc enim expulso, & cetera peccata expulsa intelliguntur. Habitabat Amorræus trans Iordanem in optima atque fertilissima terra, quæ multū postea profuit filijs Israel: ita superbia optima quæque hominis occupat, optimū ingeniū, sublimē, & acutam mentē eloquentiam, eruditionem, quibus abutitur ad honores captandos, & ad laudes hominum: quæ multum Ecclesiæ Christi prodessent, si superbię, quasi iniusto possessori adimerentur. Et quia diu nos sustinet Deus vocando, & ducendo donec ad hanc libertatem filiorum Dei qualis tamen in hac vita haberi potest, veniatur, ait: *Ego sum, qui ascendere vos feci de terra Aegypti, & duxi vos in deserto quadraginta annis, vt possideretis terram Amorræi.*

Superbia.

31 *Et suscitaui de filijs vestris in prophetas, & de iuuenibus vestris Nazaræos.* Filij vocantur in scriptura cogitationes, quia proles mentis sunt, vt obiter docet Hieronym. in ep. ad Oceanum, cuius initium est: Numquam fili Oceane, & Arnobius in Psalm. 105. Quia ergo Deus in seruorum suorum cordibus mirabiliter operatur, & nunc cogitationes elicit, quę vel timore futuræ pœnę animum à peccando deterreant, nunc venturorum bonorum spe ad omnia perferenda inflamment, de filijs eorum dicitur suscitare in prophetas. Quando vero mens Dei amore incalescit, & vitæ prioris pertæsa totam se Deo deuouet, atque à vino terrenarum consolationum abstinere in posterum statuit, vt diuinis perfruatur, de filijs eorum suscitat Nazaræos. Sed cum (vt sæpe vsu venit) tentata, atque pulsata sæcularium voluptatum impulsu, ad eas ingrata mens venit relicta spe meliorum, tūc vinum propinatur Nazaræis. Cum cogitationes illæ futurorum bonorum, aut malorum cogitationibus præsertim vtilitatum obruuntur, tunc mandatur prophetis. Ne prophetetis.

Filij.

HISTORIA.

32 *Ecce ego stridebo subter vos.* Accommodat se loquenti propheticus spiritus, & quoniam pastor erat sanctus Hamos, è medio rure petit similitudines. Hieron. Sicut plaustrum stipulę, vel feni onere prægrauatum stridore, & sonitu longe exululat: sic & ego peccata vestra vltra non sustinens, & quasi stipulam tradēs incēdio clamabo, & dicam: Perijt fuga à veloce, &c. Non est autem intelligendum, *Stridebo subter vos*, ita vt Deus fingatur peccatis, quasi oneri, suppositus: sed sciamus תחת, id est, subter, aut sub, nonnūquam significare locum, in quo aliquis est. Exod. 16. Maneat vnusquisque apud semetipsum. Hebr. sub se. 1. Reg. 14. Stemus in loco nostro, & ne ascendamus ad eos. Hebr. Stemus subter nos. Ita intelligitur illud Hab. 3: Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat, id est, in me, vel in loco, vbi sum. Zach. 12. Et habitabitur Ierusalem rursus in loco suo. Hebr. sub ipsa.

Subter aut sub.

Est ergo sensus. Quemadmodum stri-
det, & longe, lateque sonat plaustrum
onustum feno, magis, quàm si re alia so
lidiori oneretur, quæ considat, & im-
mobilis incumbat: ita ego in vobis, &
in terra vestra audiri faciam magnum
stridorem, & molestissimum auribus
vestris sonum. Prædicit autem capti-
uitatem, & tumultum, atque vlulatum,
33 & clamorem pugnantium, & cadentiũ,
sicut in hoc c. dixit: Et morietur in so-
nitu Moab, in clãgore tubæ. Chaldęus:
Ecce ego adducam super uos tribula-
tionem, quæ coarctabit vos in locis ve
stris, sicut coarctatur plaustrũ manipu-
lis onustum. Pro quo ita vertit Quin-
quarboreus. Ecce ego ægrimoniã con-
tra vos adducam, molestiamque affe-
ram vobis in loca vestra, quãta est plau
stri molestia, quando onustum est mani
pulis. Fenum pro paleis, aut manipulis
posuit, vt Mich 4. congregauit eos, qua
si fenum areæ. Surge & tritura filia
Sion, &c. vt ibi explicabimus. Vti autẽ
eum hac similitudine propter stridorẽ
tantum, non autem vt significet se in-
star plaustri super eos transiturum, vt
Lyranus, & nonnulli Hebræi intellexe
runt, ex eo planum fit, quod plaustrum
fortius premit & conculcat iacentes, si
terra, aut lapidibus onustum sit, quam
feno, aut paleis: itaque superuacuum
erat, & potius obstabat, addere, Onustũ
feno: sed ad stridorem recte additũ est,
quoniam magis stridet cum feno, aut
paleis plenum est.

ALLEGORIA.

34 Quanto cum sonitu excisi fuerint à
Romanis Iudæi scimus, quæ enim re-
gio insignem eorum calamitatem, &
omni tragœdia miserabiliorem non au
diuit? omnia tunc passi sunt, quæ nunc
sermo propheticus prænuntiat. Hære-
tici quoque, si non in hac vita, certe in
futura, eadem supplicia tolerabunt, ne-
mo illa effugiet, nisi qui robustus corde
fuerit, & maluerit in paucorum dierũ
vita, quàm in æterna periclitari, & om
nibus relictis, quæ apud hæreticos ha-
bebat, nudus effugerit ad Ecclesiam.

TROPOLOGIA.

Huiusmodi hominibus captiuitatẽ
A minatur, venturosque dicit in manus
crudelissimorum hostium, id est, dæmo
num, & vitiorum, vbi miserrimam ser-
uiant seruitutem, nam qui vnum Do-
minum Deum habere noluerunt, tot
dominos habere cogentur, quot sunt
vitia, quibus tenentur. Greg. 32. Mor. c.
5. aliter atq; nos exposuimus, hæc ver-
ba accipiens, quasi Deus strideat sub
onere peccatorum, qui sensus etiã pro-
babilis est, ita inquit. Aliquando etiam
insensatis rebus propter infirmitatem
nostram alta condescensione se compa
rat, sicut per Prophetã dicit: Ecce ego
B stridebo, &c. Quia enim fenum est vi-
ta carnalium, sicut scriptum est: Om- Isa. 40.
nis caro fenum: in eo quod Dominus
vitam carnalium patitur, more plau-
stri fenum se portare testatur. Cui sub
feni onere stridere est pondera, & ini-
quitates peccantium cum querela to-
lerare.

HISTORIA.

Et peribit fuga à veloce. Ita vos capti 35
uitas occupabit, ac premet, vt veloces
fugere nequeant saluti suæ consulturi,
C nec fortes timore perterriti possint for
titudinem suam ostendere, nec robusti
poterunt viribus hostium resistere, nec
vlla, aut arte, aut virtute cum eis dimi-
care. Immo & audacissimus quisque pu
tabit præclare secum agi, si vel omni-
bus, quæ possidebat, relictis, ac perditis
vitam suam nudus effugiẽs seruare pos-
sit. Dixit inter cetera, *Et tenens arcum
non stabit*, id est, fugiet, quoniam, vt in
primum caput Hoseæ diximus, Israeli-
tæ multum arcu vtebantur ad prælia,
& erant sagittandi peritissimi. Hoc au-
tem dicit, quia paucissimi, ac pene nul
D li euaserunt manus, & crudelitatem
Assyriorum.

TROPOLOGIA.

Hæc verba, & de futuri seculi pœnis
intelligi possunt, & de præsentis serui-
tute in peccatis. Nam qui velox sole-
bat esse tardatus peccato, cui se sponte
subiecit, non fugiet hanc seruitutem,
neque fortis olim, & pugnator. Solus
illam

illam effugiet, qui fuerit fortis corde, & renuntiauerit omnibus, ne Christo carere cogatur, & nudus effugerit ex laqueis sæculi.

CAP. III.

Vdite verbum quod locutus est Dominus super vos filij Israel: super omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti dicens. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. Numquid ambulabunt duo pariter, nisi conuenerit eis? Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? Numquid cadet auis in laqueum terræ absque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra, antequã quid cœperit? Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet? si erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretũ suum ad seruos suos prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Aegypti: & dicite, Congregamini super mõtes Samariæ, & videte insanias multas in medio eius, & calumniã patientes in penetralibus eius. Et nescierunt facere rectum dicit Dominus: thesaurizantes iniquitatẽ, & rapinas in ædibus suis. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur & circumietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ, Hæc dicit Dominus: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremũ auriculæ: sic eruentur filij Israel, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli & in Damasci grabbato. Audite, & contestamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituum: quia in die cum visitare cœpero præuaricationes Israel, super eum visitabo, & super altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terrã. Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiua: & peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

A

B

HISTORIA.

Audite verbum quod locutus est Dominus super vos. Quemadmodum ante diximus verba illa: Ego autem exterminaui Amorræũ, vniuerso Israeli dici, id est, duodecim tribubus, quoniã æque in omnes conueniunt: ita nũc fieri docet Hier. nec immerito, cũ ipse Propheta dicat: Super omnẽ cognationẽ, quã eduxi de terra Ægypti. Quod ergo ait: *super vos*, est, contra vos, aut ad vos, vt iam diximus, & adhuc dicemus, & contra omnes tribus, quas eduxi ex Ægypto, vt intelligat Iudas ad se quoque hunc pertinere sermonem.

C

Tantummodo vos cognoui. id est, Vos solos elegi in peculiarem populum, cuius Deus dicerer, & cui potissimum benefacerem. Et ideo peccãtes in me maiori digni estis supplicio. Ezec. 9. A sanctuario meo incipite. Et 1. Pe. 4. Quoniã tẽpus est, vt incipiat iudiciũ à domo Dei. Quæ verba Dñi magis ad misericordiã, quàm ad irã pertinent, vt 2. Machab. 6. docemur. Etenim, inquit, multo tempore nõ sinere peccatoribus ex sentẽtia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium. Non enim, sicut in alijs nationibus Dominus

D

minus panus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis ita demum in nos vindicet. Propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amouet: corripiēs vero in aduersis populū suum non derelinquit.

2 Cogno-scere. * Ceterum cognoscere dicitur Deus eos, quibus benefacere vult: idcirco de ijs, quos à se reijcit, ait Mat. 7. Et tunc confitebor illis. Quia nunquam noui vos. Et ca. 25. Amen dico vobis, nescio vos. Ideo pro eo quod nos habemus: Tantummodo vos cognoui, &c. Chaldæus vertit: Tantū vos elegi de omnibus terræ cognationibus.

ALLEGORIA.

Omnia, quæ Deus decem tribubus, aut etiam duabus comminatur, referri per Allegoriam ad Iudæos Christi interfectores satis hactenus vbique demōstrauimus, qui, & si deos alienos non colerent eo tempore, tamen habebāt sua idola, ambitionem, pecuniam, & cetera huiusmodi vitia. Itaque ex his, quę dicta sunt in hoc propheta, & in præcedentibus, nō erit difficile erudito lectori sumpta ex Historico sensu similitudine ad eos omnia referre, & de excidio vltimo Ierusalem, deque cæcitate illius miserrimæ gentis interpretari. Eadem ad Ecclesiæ persecutores, & ad hæreticos accommodari etiam poterunt non magno negotio. Hac ratione adductus, & quod lectori ingratam futuram esse vereor hanc nostram de Iudæis explanationem: abstinebo fere ab allegorijs, nisi cum ad Christi, & Ecclesiæ sacramenta pertinebunt.

Cur non sēper deinceps Allegoria explananda sit.

3 * Nec tamen hæc, quæ nunc explicauimus, præteribo, ad omnes enim Ecclesiæ filios sine dubio pertinent, ipsi sunt veri filij Israel, & ipsi sunt omnis cognatio, quam eduxit Dominus de terra Ægypti. Etenim quos Dominus eduxit ex Ægypto, transtulit per mare Rubrum, in quo baptismi figura aperte ostensa est, & manna pasti sunt, quod figura sacræ Eucharistiæ fuit, & de petra biberunt in figuram Christi, vt ex Apostolo didicimus: Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt,

1. Cor. 10

A & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eumdem potum spiritualem biberunt. Bibebant autem de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Sed proprie ad eos referamus, qui post baptismum corde reuersi sunt in Ægyptum, atque opere ipso quotidie reuertuntur. Horum iniquitatem, & ingratos animos arguit, & tanquam surdos, ac rebus seculi intentos ad audiendum excitat. Tantummodo, inquit, vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ. B Ceteros in sua incredulitate reliqui, perinde ac si eos non creassem, neque nossem. Et quamuis omnes commoneo, atque doceo, tamen tantum vobis lucis, atque doctrinæ, tantum gratiæ largitus sum, vt vos solos nouisse videar, reliquos quasi alienos ignorasse: *Idcirco visitabo super vos iniquitates vestras*, pater sum, de interitu vestro doleo, non possum pati ita vos à me abalienari reducā ad me supplicijs, quos benignitate non potui.

HISTORIA.

4 C *Numquid ambulabunt duo pariter.* Hieronymus hæc, & sequentia nonnulla tantum Allegorice exponit, ceteri variant Ego ita intelligo. Non conuenit mihi vobiscum, quia legem, & fœdus subinde violatis: Ideo non ambulabimus simul, sed relinquam, & reijciam vos. Inde cum sanctis dicitur esse semper, & sancti cum eo, quia videlicet cōsentiunt voluntates, & ideo semper simul ambulant Iosue. 1. Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum, non te deseram, neq; derelinquam: Mich 6. Et solicitū ambulare cum Deo tuo, Gen. 5. Et ambulauit Henoch cum Deo, Et. c. 6. Noe D vir iustus, atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulauit.

Ambulare cū Deo

TROPOLOGIA.

5 Videat quisque qui cum sibi conueniat, cum eodē enim ambulat, & si ambulat, necesse est vt eo veniat, quo ille venerit. Ideo sancti quorum voluntas à diuina non discrepat, & cum Deo ambulare dicuntur, & in cœlum cū Christo perueniunt, sicut ipse ait. Si quis mi

Ioan. 12.

hi ministrat, me sequatur; & vbi ego sum, illic & minister meus erit. Quibus cum Diabolo conuenit, quia cum illo ambulant, cum eo tādem rapientur in terram tenebrosam, & opertam mortis caligine. Videat etiam spiritus, ne cum carne consentiat, sed illam potius secū consentire cogat, nam si consentit cum carne, cum carne ambulat, & legi Dei non erit subiectus, fietque quod ait Paulus: Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Rom. 8.

HISTORIA.

Numquid rugiet leo in saltu. Leo interdum rugit, ante quam capiat prædam, vt 1. Pet. 5. Aduersarius vester Diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Interdum cum iā cepit, & vult deuorare. Psal. 21. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens, & rugiens. Isa 31. Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam. De hoc rugitu nunc loquitur propheta. Etenim quamuis verba Hebraica. si per se considerentur, de primo rugitu dicta videri possint, nam ita habent: Nunquid rugiet leo, & præda non illi? tamen quæ sequuntur planè indicant accipienda esse de rugitu post captam prædam, quod quidam nō animaduerterunt. Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi
6 aliquid apprehenderit? * Est ergo sensus. Cum leo rugit, prædam iam cepit, & dilacerare parat: ita cum Deus rugit, & per prophetas suos vos terret, prædam iam habet, significat autem proximam imminere captiuitatem. Quasi dicat. Ne putetis diu esse differenda supplicicia, existimate vos iam esse in manibus hostium. Eodem pertinent sequētes similitudines, quas multiplicat, vt magis, ac magis impendentia mala explicet, magisque eos terreat: quemadmodum oratores ad affectus permouēdos conglobatis definitionibus vtuntur, & multis simul interrogationibus, aut exclamationibus.

Numquid cadet auis in laqueum. Cū cadit auis in laqueum, auceps affuit, qui poneret: Ita intelligite Deum more aucupis laqueum vobis parasse, nec auferetur, donec in eum incidatis, & capiamini.

A

TROPOLOGIA.

Peccatores, quia & à Deo recedunt, & à semetipsis exeunt, in saltibus, & in siluis versantur, sicut Esau qui venator erat, quia peccator erat, non habitabat in tabernaculis, vt Iacob frater, sed in agrum, & in montes ibat. Cui rectè à patre dictum est: Sume arma tua, pharetram, & arcū, & egredere foras: quidquid enim aut natura habent, aut ingenio, & arte comparatunt, conuertunt in ea, quę extra se sunt, & foras egrediū- Gen. 27.

B

tur, quia his non ad Dei cultum, & ad animæ suæ vtilitatem, sed ad honores, & voluptates abutuntur. * In his saltibus plurimi moriuntur, sicut scriptum 7
est. Et multo plures erant, quos saltus consumpserat de populo, quam ij, quos vorauerat gladius in die illa: quoniam licet plurimi in bello cadāt, nec numerari possint, varijs gentibus vbique inter se pugnatibus, multo minus illi numerari possunt, quos saltus hic cupiditatis, & ambitionis, & superbiæ extinguit. Ibi interfectus est Absalom inobe- 2. Reg. 18.

C

diens filius, qui reliquit Ierusalem, & foras egressus est. Verum Christus, & si gaudet morari inter iustos, tamen hos etiam quærit, & inter eos sępe versatur vt lucri faciat, idcirco rex pacificus Salomon domum magnam ædificauit in Ierusalē, sed nihilominus alterā quoque ædificat in saltu Libani. Quod nihil est aliud, quàm in illis ipsis rebus, in quibus versantur, aliquid eis obijcere, quo ad se reuocet errantes. Nonnunquam secūdis rebus eos excitat, vt gratiam referant bonorum auctori, & pi- 3. Reg. 7.

D

geat non redamare eum, cuius bonitate ijs potiuntur, quæ maximè optabāt. Quod cum fit, quasi mel per saltū fluit, omne inquit; terræ vulgus venit in saltum, in quo erat mel super faciē agri. * 1. Reg. 14.
Extendit Ionathas summitatem virgæ, 8
quam habebat in manu, & intinxit in fauum mellis, & conuertit manum suā ad os suū, & illuminati sunt oculi eius: quia nōnulli hoc melle degustato aciē mentis recipiunt, & ad beneficum patrem per pœnitētiam reuertuntur. Interdum eos terret recordatione mortis,

cis,& gehennæ, & grauitate morborũ,
& desperatione quadam rerum:& tunc
rugit leo in saltu, quia habet prædam,
obijcitur enim eis quasi leo iam iam di
laceraturus, ni cito resipiscant, & ad se
redeant,& quasi catulus leonis, qui iã
aliquid apprehẽdit,& quasi auceps, qui
laqueum tetendit nõ auferendum, an-
tequam quid ceperit. Cum hic leo ru-
git, illud faciendum est quod monet
Psal. 94. Dauid: Venite, adoremus, & procida-
mus,& ploremus ante Deum, qui fecit
nos. Vt enim recte ait Rupertus, leonis
natura est inuẽta præda rugire, vt quod
cunque illud sit animal, rugitu treme-
factum,& attonitũ concidat,& in præ-
dam fortiori non tam patienter, quàm
impatienter cedat. Porro leo per simi-
litudinem Deus fortissimus est, cuius
iræ resistere nemo potest. Præda vero
eius est omnis electus, qui vbicumque
sit, quoniam ad vitam est prædestina-
tus, ab ipso Deo requiritur, vt ad vocẽ
eius, siue per angelum, siue per prophe-
tam, siue per scripturas auditã ille con-
tremiscat, diemque iudicij, vel pœnam
gehennalem pauescẽs totus humiliter
succumbat, pœnitentiam apprehẽdat,
9 Hæc Rupertus. * Si hic auceps laqueũ
tetenderit, consilium sapientis audia-
Prou. 6. mus: Fac ergo quod dico fili mi,& te ip
sum libera, quia incidisti in manũ proxi
mi tui, Discurre, festina, suscita amicum
tuum, (gemitibus videlicet pœnitẽtię,
& humilibus ac verecundis precibus)
ne dederis somnum oculis tuis, nec dor
mitent palpebræ tuæ. Eruere quasi da-
mula de manu, & quasi auis de manu
aucupis. Leuemus animas graues à ter-
ra puplici penna, quam dixi, pœniten-
tia, & humilitate orationis, & cordis,
Prou. 1. quia, vt idem ait: Frustra iacitur rete
ante oculos pennatorum.

Si clanges tuba in ciuitate. Argumen-
tum facit à minori. Terret ciues tuba,
& bellum iam adesse perhorrescunt:&
vos non terrent huiusmodi Dei voces,
& minæ?

TROPOLOGIA.

Tuba belli signum est,& animos au-
dientium concitat, vt est apud princi-
pem poetarum:

A *Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce* 8. Æneid.
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu
Extemplo turbati animi, &c.

Tuba horrenda supremi iudicij to-
ties in Ecclesia clãgit, quoties dè pro-
phetis, aut de Euangelio, siue de aposto
lis aliquid de die illa tremenda legitur:
& tamen peccatores ita obsurduerunt,
vt tantum clangorem non audiant,
adeo graui,& quasi ferreo sopore tenen
tur, vt neque hoc sono excitentur.
* Merito poeta magnus in ipso vestibu 10
B lo, atque in ipsis Orci faucibus soporẽ 6. Æneid.
collocauit, quem consanguineum le-
thi appellat, & mala mentis gaudia: dũ
enim ita in voluptatibus sæculi dor-
miunt homines,& malis, id est, perni-
ciosis gaudijs animum oblectant, proxi
mi gehennæ sunt, neque sentiunt, do-
nec post mortem iam sero sapientes vi
dent, quàm facilis esset transitus ab illo
somno ad hanc mortem æternam, ab
illis gaudijs ad hunc perpetuum mœ-
rorem.

HISTORIA

C *Si erit malum in ciuitate.* Malum siue
malitiam pro afflictione capi adnotaui
mus in illud Ioe. 2. Et præstabilis super
malitia. Hoc igitur dicit: Mala, quæ pa-
timini,& quæ patiemini, nolite in alias
causas referre, vt homines facere solẽt,
Deus iratus vobis hæc immittit. Atq;,
vt hoc certius esse intelligatis, quęcũq;
immittet, prius prophetis suis reuela-
bit,& per eos admonebimini. Videte er
go ne voces meas, & aliorum prophe-
tarum contemnatis. Eleganter notat
illorum hominum oscitãtiam, quibus,
cum multa paterentur acerba, num-
D quam in mentem veniebat Deum sibi
merito esse iratum sed quiduis aliud po
tius cogitabant esse causam, aut forte
fortuna illa euenire. Cuiusmodi hodiè
videas multos similes omnino valetu-
dinarijs hominibus, qui cum sępe intẽ-
perantia sua ægrotent, nihil minus cau
sam esse putant, quam intemperantiã.
Amant res sæculi, neque possunt, ne-
que vero volũt persuadere sibi tot mala
impor-

importari ab ijs, quæ amant: quemadmodum Priamus apud Homerum cum Helena loquens negat eam sibi causam esse malorum.

Iliad. 3. Οὔτι μοι αἰτίη, inquit, ἐσσί, θεοί νύ μοι αἴτιοί εἰσιν,

Οἵ μοι ἐφώρμησαν πόλεμον πολύδακρυν Ἀχαιῶν.

Nec tu causa mihi, diui mihi causa malorum.

Qui commouerunt Danaum lacrymabile bellum.

11 Ita Dominus facere solet, vt supplicia, quæ inferre hominibus parat, prius cũ prophetis suis communicet. Ita diluuiũ communicauit cum Noe Gene. 6. euersionem ciuitatum cum Abraham Gen. 18. & cum Lot, c. 19. euersionẽ Niniues cum Iona. Ac si dicat: Relinquite pseudo prophetas, & diuinos istos vestros, qui consiliorum Dei conscij non sunt, & diligenter considerate quid prophetæ Dei dicant. Cum autem dicit: *Non faciet Dominus Deus verbum, &c.* Verbum. Verbum pro re accipit, quod est in scriptura frequentissimum. Vt Isai. 39. Non fuit verbum, quod non ostenderit eis Ezecias in domo sua. Vbi hoc notauit Hieronymus: Et statim explicatur: Nõ fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis, vtroque loco est in Hebræo דבר, id est, verbum. Ita intelligitur illud Luc. 1. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbũ. Et Luc. 2. Transeamus vsque in Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factũ est, quod fecit Dominus, & ostẽdit nobis.

12 * Est autem hæc phrasis Hebr. cuius iã sæpe meminimus, vt ponatur abstractũ (vt Dialecticorum more dicam) pro suo cõcreto actiue, aut passiue sumpto, id est, verbum pro re dicta. At non propterea vbique ita exponendum est verbum, male enim fecit, qui in phrasibus sacræ scripturæ, quæ circumferuntur (& mea sententia pium, cordatum, sobriumque lectorem desiderant) exposuit, In principio erat Verbum, id est, ea res, aut quomodocumq; numẽ illud de quo locuturus sum, appellãdum est. Hæc enim interpretatio omnino tollere videtur sententiam sanctorum processionem filij in Verbi nomine intelli- Liber phraseon sacræ scripturæ.

A gentium. Videmus hic, quam amice Deus agat cum suis, quantum sanctissimos homines nõ solum amet, & indulgenter habeat, sed etiam veneretur. Videtur enim quasi nefas putare nõ facere eos consiliorum suorum participes, vt ventura videant, & prædicent, quæ & paulo post, & multos post annos homines visuri sunt, vt ex Dei consortio, & amicitia diuinitatem quandam accepisse videantur, sicut scriptum est: Annunciate, quæ ventura sunt in futurũ, Isai. 41. & sciemus quia dij estis vos. Cõtra mali adeo ab hac diuinitate absunt, vt etiã B in ipso inferorum limine consistentes securi sint, & longam sibi pacem promittant, sicut ait Paulus: Cum enim dixerint: Pax, & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient. 1. Thess. 5.

Leo rugijt, qui non timebit. Quemadmodum rugiente leone cuncta terrentur animantia: ita loquẽte Deo omnes nos timere oportet: & vos eius minas, & me eius imperium. Quamuis igitur propheta hactenus non fuerim, sed pastor, tamen non potui non audire vocẽ C Dei mittentis me ad vos. Si enim Deus alicui loquitur, & prophetare eũ iubet, quomodo audebit non prophetare? 13

Auditum facite in ædibus Azoti. Quicumque me auditis, vocate vicinas nationes, vt congregẽtur, & videãt prius quãta mala fecerit Israel, vt intelligãt, quàm iuste eum puniam. Azotus nobilis ciuitas est Palæstinorum, vt c. 1. diximus, in qua ceteræ intelliguntur. Vult autem has potissimũ nationes congregari, quoniam illæ testes fuerant maximorum D Dei beneficiorum erga Israelẽ. Ægyptij viderunt, quomodo Deus illum populum auxerit, & quàm potẽter in libertatem asseruerit. Palæstini quotidie cum illis dimicantes cognouerunt Dei præsentiam, & fauorem in eos, & ita ab Israele tandem victi, & fere consumpti sunt. Simul autem ingrauat suppliciũ, cum spectatores adhibet eos, qui de Israelis calamitatibus lætentur. Vnde 2. Reg. 1. Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis, ne forte lætẽtur filiæ Philisthijm, ne exultẽt filiæ incircũcisorũ.

14 *Congregamini super montes Samariæ.*
Samaria. Samaria Metropolis est totius regni decem tribuum, à qua tota prouincia nomen habet. Distat ab Ierusalē sedecim (vt ita dicam) leucis in alto monte ædificata, quem alter inferior cingit, ideo ait. super montes Samariæ. Postea in honorem Augusti Cæsaris dicta est Sebaste, id est, Augusta, nunc tres tantum, aut quatuor incolas habet. Sed cur primum Samaria dicta sit docemur. 3. Reg. 16. vbi de Amri rege Isael scriptum est: Emitq; montē Samariæ à Somer duobus talentis argenti, & ædificauit eū, & vocauit nomen ciuitatis, quā extruxerat, nomine Somer domini montis Samariæ. Hoc autē loco licet & ciuitatē intelligere, & totam prouinciam, vt ait Hieronymus, quæ in montosis sita est.

Et videte insanias. מהומות, à verbo הום, quod est turbare, tumultuari, id est, videte qui tumultus excitētur, quomodo insanorum more se gerant, adorant enim vitulos, & illis filios immolant, &c. Chaldæus: Et videte conturbationes eius in gentes in medio eius. Hunc eorum furorem in cultu idolorum eleganter descripsit Hoseas. c. 7.

Tribulabitur, & circumietur terra. Videlicet ab Assyrijs.

TROPOLOGIA.

15 Iustificabitur Dominus in sermonibus suis, & in operibus suis, cum de nobis pœnas sumere voluerit, & iniquissimis etiam iudicibus vincet, cum iudicabitur. Azotios, & Ægyptios iudices citat, qui testes fuerunt beneficiorum erga hunc populū, vt videant, quàm iuste modo in eundē animaduertat. Et nunc Iudæi ipsi indurati, & Turcæ, & Agareni omnes vocari possunt, vt simul videant & iniquitates nostras, & misericordias Domini, quod non simus consumpti. Si cōgregarentur hi super montes Samariæ, & ex alta specula contemplarentur peccata nostra, qui pro Deo pecuniam, & honorem, & Venerem colimus, quasi alteros vitulos nefarij Ierobham, sine dubio nomen Dei per nos blasphemaretur inter gētes. Si quis autem videre vult insanias multas in medio huius spiritualis Samariæ, legat auream beati Cypriani martyris epistolā

A ad Donatum, quæ secunda est in recentioribus codicibus, in veteribus secunda libri secundi, vbi cum Donato ascendens super mōtes Samariæ, inquit: Paulisper te credere subduci in montis ardui verticem celsiorem, speculare inde rerum infra te iacentium facies, & oculis in diuersa porrectis ipse à terrenis contactibus liber fluctuātis mundi turbines intuere. Iam sæculi & ipse miserebéris, tuique admonitus, & plus in Deū gratus, maiore lætitia, quod euaseris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clausa; maria obsessa prædonibus;
B cruento horrore castrorū bella vbique diuisa. * Madet orbis mutuo sanguine; 16
& homicidium, cum admittūt singuli, crimen est, virtus vocatur cum publice geritur: impunitatem sceleribus acquirit non innocentiæ ratio, sed sæuitiæ magnitudo. Iam si ad vrbes ipsas oculos tuos, atque ora conuertas, celebritatē offendes omni solitudine tristiorem. Et alia multa in eandem sententiam eleganti ssime: quę video equidem de sæculo, & de vita gentilium ab eo dici, sed quam aptè in nostram cadāt, facile qui leget, iudicabit. Quæ maior insania,
C quàm homines ad regna cœlestia vocatos terrenis quisquilijs inhærere? & sēper victurum caducis, atq; perituris rebus affigi? & homines Iesu Christi sanguine liberatos calūniari pecuniæ causa fratres suos eodem pretio, atque eodem sanguine redemptos? * Quare nō 17
est mirum Ecclesiam affligi, & circundari ab inuisibilibus inimicis, & detrahi ex ea fortitudinem, & diripi ædes eius. Fortitudo Ecclesiæ detrahitur, cum sapientium & charitate flagrantium episcoporum, ac magistrorū numerus minuitur, cum infideles homines, aut etiā scelerati regnant, cum pauci apparent,
D qui virtutum exemplo præeant: tunc enim (vt est apud Isaiam) Dominus Isa. 3.
exercituum aufert à Ierusalem fortem, & virum bellatorem, iudicem, & prophetam, & senem, & honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mistici. Ædes eius diripiuntur, cum religiosarū familiarum feruor tepescit, & languescit deuotio, quæ direptio pœna peccatorum

catorum populi est, & quidem maxi- A
Sap. 6. ma, multitudo enim Sapientium sani-
tas est orbis terrarum.
Samaria etiam est omnis anima, quę
mauult placere Ieroboham, id est, ho-
minibus, à quibus se iuuari posse credit,
quàm Deo, & cum se Israelitidem esse
glorietur, vitulos tamen aureos adorat
hoc est aurum, & argētum, & honores,
& voluptates. Montes huius nunc qui-
dem vocantur, vnde ipsa tota videri po
test. Hi mihi videntur fines, quos ipsa
sibi proponit, & in quos actiones diri-
git suas, hinc enim tota cognoscitur.
Nam si actiones solum spectes, videas B
multa in bonis, & in malis similia, vi-
deas multa, quæ reprehendas cum lau-
danda sint, quædam cōtra, quæ laudes,
cum sint magis vituperatione digna.
At si fines contempleris, quorum causa
hæc fiunt, protinus nō solum de actio-
nibus, sed etiam de anima iudicium fe-
18 ras. * Quare elegāter dominus: Lucer-
na corporis tui est oculus tuus oculus
eīn idest finis actionis, tamquā lucerna
Matth. 6. quædam adhibita caliginem remouet,
vt actiones, quales sint, cognoscantur.
Congregentur igitur Azotus, & Ægy-
ptus, id est, homines ab Euangelij luce
alieni super hos montes Samariæ, & C
videbūt insanias multas in medio eius,
id est, (vt ex Hebr. explicauimus) tur-
bas, & tumultus, quo ardore animi
quærantur diuitiæ, quo voluptates,
quantum seruiatur ambitioni, quàm sit
mens inquieta, & perturbata in rebus
nihili aucupandis, quàm Dei creato-
ris, & supernorum bonorum, ac deniq;
sui ipsius oblita, quàm ita affecta, ac si ip
sa etiam cum corpore extinguenda es-
set. Protinus videnti subibit illud sacri
vatis: Verum tamen vniuersa vanitas
Psal. 38. omnis homo viuens. Veruntamen in
imagine pertransit homo, sed & frustra D
cōturbatur. Thesaurizat, & ignorat cui
congregabit ea. An potest quidquam
fingi vel insanius, vel stultius, quàm ita
angi, atque turbari ob ea, quæ sis mo-
mento temporis relicturus? Optime
quoque idem: Beatus vir cuius est no-
Psal. 39. men Domini spes eius, & non respexit
in vanitates, & insanias falsas. Quæ
prętere a turbæ in illa, & quantæ? qui

tumultus, cum aliud ambitio, aliud iu-
bet libido, aliud auaritia, aliud ira, &
quasi venti validi in mari, ita inter se
fortes affectus, effrenatique compu-
gnant? Bonæ, & vtiles cogitationes ca
lumniam patiuntur in penetralibus e-
ius, malis atque sæcularibus accusanti-
bus, & obtundentibus, & in modum spi
narum nascentem Dei herbam suffo-
cantibus. * *Et nescierunt facere rectum.* 19
quia actiones genere suo bonas praui fi
nes corrumpunt. *Thesaurizant iniqui-
tatem*, cum gratiam, & charitatem the-
saurizare deberent in diem, quo iudica
bit Deus occulta hominū, & quasi hoc
parum sit, *thesaurizāt rapinas in ædibus
suis*. Cum enim beneficia diuinæ mise-
ricordiæ, & opera, si quæ fecerunt, aut
faciunt aliquando Deo grata, sibi ipsis
tribuunt, quid aliud faciunt quam the-
saurizare rapinas? *Propterea tribulabi-
tur* huiusmodi anima, & obsidebitur ab
hostibus suis, in quorum potestatem
plene Deo permittēte tradetur, & de-
trahetur fortitudo ex ea. Cum septem
Sampsoni crines traduntur, recedit ab Iudi. 16.
eo fortitudo, & deficit, & infirmus est,
sicut ceteri homines: & anima, quam-
uis sancta, si septem Spiritus sancti do-
na amittat, infirma est, sicut ceteræ ani
mæ. Eius etiam ædes, quas ego poten-
tias animæ esse arbitror, diripiuntur, cū
veritates, quæ erant mente cognitæ,
atque comprehensæ ad rectę agēdum,
euanescunt, aut obscurantur, cum me-
moria nihil in se vtilium retinet, cum
voluntas virtutibus spoliatur, & vitio-
sis affectionibus cedit.

HISTORIA.

Quomodo si eruat pastor. Vtitur sem-
per pastoralibus exemplis. Significat
autem paucissimos fore, qui è captiui-
tate Assyriorum liberentur. Itaque to-
tum populum decem tribuum, (nam
ei iam maxime loquitur,) quasi ouem
dicit raptam à leone, cuius perexigua
pars liberatur, cū duo crura, aut extre-
mum auriculæ eruuntur, atque ea qui-
dem vilior, quàm leo pene abiecturus
erat: ita pauci liberabuntur, & ij pau-
peres, & abiecti, quos Assyrij contem-
pserunt.

20 *In plaga lectuli, & in Damasci grabato.* Quidam ex recentioribus existimāt, nequaquam vertendnm fuisse, In Damasci grabato, sed, In angulo grabati, quoniam בדמשק cum vrbs Damascus est, litera ש punctum habet in sinistro latere, cum autem habet in dextero, significat grabatum. At miror viros eruditos non animaduertere ש apud veteres nullum punctum habuisse, sed à Iudęis post multos annos inscriptum, qui sæpe in punctis errauerunt, vt errasse in hoc loco constat ex Hieronymo, & Ruffino, Theodor. denique ex LXX. & ex Chaldæo, qui omnes vrbem Damascum significari hic intellexerunt. Quare si Iudæis quibusdā fidem habere volunt contra doctissimos, & antiquissimos interpretes, liceat nobis per eos fidem habere doctissimis, & antiquissimis interpretibus cōtra paucos Iudęos sæpe à veritate aberrantes. Hoc igitur inquit. Sic eruentur filij Israel, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damasci grabato, id est, in regione lectuli, in regione, in qua quiescunt, vt in lectulo, & in Damasci grabato, hoc est, quiescunt etiam vt in lecto, in auxilio Damasci, & Syrorum. Vt enim fessus refocillatur in lecto, sic illi fractas vires auxilio Syrorum roborant. Existimant nihil sibi esse timendum, cum auxilium Syriæ habeant. Legimus enim Isai. 7. Phacee filium Romeliæ regem Israel fœdus inijsse cum Rasin rege Syriæ, & iunctis exercitibus contra Iudam venisse. Per irrisionem ergo dicit capiendos esse eos, qui sibi tuti videbantur, quoniam habitabant in Samaria, in qua propter terræ asperitatem, & altitudinem montium, quibus natura munita est, & propter multitudinem hominū, & opes, ita quiescebant, vt qui in lectulo dormiunt in vtramque aurem. Ideo dixit, In Samaria, in plaga lectuli. Confidunt etiam & securi sunt propter auxilium Damasci, ideo dictum est, Et in Damasci grabato, vt erudite exposuit Hieronymus.

TROPOLOGIA.

21 Multæ animæ peribunt ex his, quas Samariæ nomine comprehendi diximus, quoniam viribus suis, & fortitudini, atque potentiæ suæ confidunt, neq; magis Deum inuocant, vt sui misereatur, quàm si possent ipsæ sine Deo surgere, & viam salutis ingredi. Confidunt etiam amicorum suorum potentiæ, aut amicitiæ principum virorum, aut doctrinis Philosophorum, & in ijs, quasi in grabato quodam Damasci requiescunt. Sed eas demum pastor Christus rapiet de ore leonis, qui circuit quærens quem deuoret, quæ extremæ in mundo sunt, & ignobiliores, quibus saltem duo crura supererunt, & extremū auriculæ, vnde eas bonus pastor tenere possit. Crura studium eundi ad audiendum verbum Dei significant, extremū auriculæ obediētiam non penitus amissam. Si enim homo vel ex parte obedire cœperit verbo Dei, quod audiuit, Deus paterna sua misericordia illum iuuabit, & ad plenam prouehet obediētiam. Crura etiā sunt desideria, vt quidem Grego. docet lib. 6. Mor. c. 11. quibus tanquam passibus quibusdam, anima ad Deum accedit, vel ab eo recedit. Animæ autem, quæ salua futura sit, desideria satis non sunt, sed si his addatur obedientia cœlestium mandatorum, ex ore leonis eruetur.

HISTORIA.

Audite & contestamini. Iubet Dominus Prophetam, & omnes, qui audierint, palam hoc decem tribubus prædicare, earum altaria, & præcipue altare vituli Bethel, quod apud illas erat omnium celeberrimum, diruenda esse ab Assyrijs. Cornuum altaris meminit: quoniam pulchriora erant, & hostiarum cruore imbuebantur. 22

TROPOLOGIA.

In magno, & miserabili errore versantur, qui idola colunt, nam vt illis diuinos honores tribuunt, ita & diuinam immortalitatem concedere videntur. Id quodammodo etiam faciunt diuitiarum, & honorum, & voluptatum cultores, nunquam putant hæc interitura, donec interijsse vident, & dolor,

quem

quem ex eorum interitu capiunt, indicat illos quasi perpetua existimasse. Nā quæ, vt aliquando deponenda posside̅tur, multo minus, cum deponuntur, dolent. Quare Telamon, vt doceret se nō magnopere de filij morte dolere,

Ego, inquit, *cum genui, tum moriturum sciui, & ei rei sustuli.*
Præterea ad Toiam cum misi, ad defendendam Graciam.
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Isa. 47. Hunc mentis stuporem Babyloni obijcit Isaias, quæ numquam opes suas finiri posse credebat: Et dixisti: In sempiternum ero domina: nō posuisti hæc super cor tuum, neque recordata es nouissimi tui, Idem de eadem vrbe cogitabat

Dan. 4. Nabuchodonosor cum aiebat: Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificaui in domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Quoniam igitur ita de bonis suis iudicant, atque ita in eis spem collocant suam, vt satis se sibi esse credant, Dominus, vt perniciosum illis errorem eximat, antequam loquatur, audire iubet, qui adsunt, & quod audierint mox alijs contestari, vt magnum quippiam esse

23 intelligant quod dicitur. * Deinde subijcit: *Quia in die cum visitare cœpero præuaricationes Israel super eum, visitabo & super altaria Bethel*. Veniet dies, quem toties per prophetas meos prænuntio, dabunt aliquando mihi pœnas impij præuaricatores opprimet illos nec opinantes horrendum supplicium. Tunc magnifica illa altaria Bethel diruam, & cum idolis suis peribunt. Dij, qui neque se, neque altaria sua tueri possunt, quomodo vos tuebuntur ò miseri? Adimet Deus hominibus sua idola, honores, & opes, & voluptates, euertet altaria, id est, loca ipsa voluptatum, etiam cornua, quæ pulcherrima sunt, & victimarum sanguine tingebantur, id est, speciosissima quæque instrumenta voluptatum, cœnacula, triclinia, hortos, arculas auro, atque argento obtectas, pateras, & phialas gemmis distinctas, lectos eburneos, & aureos, & multa huiusmodi, quæ ingeniosa luxuria excogitauit. Tunc amissis omnibus, quibus nitebantur, lugebunt filij Aegypti, id est, sæculi huius, qui indigni sunt terra promissionis, & reipsa illud verissimum esse sentient, quod toties auditum numquam satis intellexerant: An speras in baculo arundineo, atque cōfracto Aegypto, super quem si incubuerit homo, comminutus ingredietur ma- 4 Reg. 18.
num eius, & perforabit eam? Sic est Pharao Rex Aegypti omnibus, qui confidunt in se.

HISTORIA.

Et percutiam domum hiemalem. Re- 24
ges enim, & magnates, cum voluptatibus indulgerent, domos habebant eburneas, vt de Achab legimus 3. Reg. vlt. & diuersas diuersis anni tēporibus domos.

TROPOLOGIA.

Sancti viri, quia peregrinari se vidēt, & non habere manentem ciuitatem, in tabernaculis, & in casulis potius habitant, quam in domibus, sicut de Abraham scripsit Paulus: Fide demoratus est Hebr. 11.
in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac, & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex, & conditor Deus. At filij huius sæculi, habitatores terræ, non hospites vocauerunt nomina sua in terris suis, & domos magnas extruunt, ac si in eis essent diu commoraturi. Quid est autem ædificare domos, nisi stabilem requiem, & firmam in hac vita quęrere, qua se ab iniurijs laborum, & calamitatum, quasi imbris, & frigoris protegant? & beate si possint, in hac mortalitate viuant, quoniam de alia vita non cogitant? Ideo Ionadab filiis Rechab vir sanctus præcepit filijs suis: Domum non ædificabitis, Iere. 35.
sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, vt viuatis multis diebus super faciem terræ, in qua vos peregrinamini. Aduersus hiemem, id est, in tempus, quo res aduersæ vrgebunt, domos hiemales parant, hoc est subsidia, quæ possunt, pecunias, amicos, potentiam. Sed quia res secundas magna etiā incommoda consequi solent, inuidiæ, insidiæ, metus, morbi varij, furta, ra-

pin æ, aduersus hæc, quasi aduersus feruorem æstatis domos æstatis cōstruunt.
25 * Cum uero se bonos viros, & virtutis amatores, & ad omnia toleranda fortes esse simulant, vt tranquillius viuant, meliusque nullo interturbante voluptatibus suis perfruantur, quasi domos eburneas ædificant, quæ pulchræ, & candidæ, & fortes sunt. Sed Dominus percutit domum hiemalem cum æstiua, quia quantumuis se aduersus omnia incommoda præparent, sæpe non patitur eos pericula euadere, quæ fugiebant, sed adimit omnia subsidia illa, quæ comparant, & magnis eos calamitatibus affligit in hac vita, aut certe in futura, aduersus cuius incommoda nihil pararunt. Domus eburneæ pereunt, cum illi, qui candidi, & fortes habebantur, qui sint apparet, & necessitate aliqua coacti personam detrahunt, seque ipsos produnt. Veluti idem ipse Achab, qui domum eburneam fecisse
3.Reg.vl. scribitur, iturus in Ramoth Galaad simulauit se voluntatem Dei scire velle per prophetas, & ei obtemperare, sed tandem pseudoprophetis credere maluit: & Michæam prophetam Domini, qui verum Dei responsum reddiderat contra quàm ipse vellet, in carcerem mitti iussit, & sustentari pane tribulationis, & aqua angustiæ. Denique multæ ædes dissipabuntur, quia solatia filiorum huius sæculi, & subsidia, quæ ad placide, & cum voluptate viuendum comparant, Deus dissipabit, atq; ipsos non in domos pulchras, sed in teterrimum carcerem deduci iubebit, vnde numquā exeundi facultas sit, sed quidquid hic ceperunt voluptatis contra Dei legem, æternis supplicijs luant.

CAP. IIII.

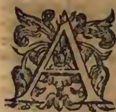

Vdite verbū hoc vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & cōfringitis pauperes: quæ dicitis Do- A *minis vestris, Afferte & bibemus. Iurauit Dominus Deus in sancto suo, quia ecce dies venien super vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis feruentibus. Et per aperturas exhibitis altera contra alteram, & proijciemini in Armon, dicit Dominus, Venite ad Bethel, & impie agite: ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & offerte mane victimas ve-* B *stras, tribus diebus decimas vestras: Et sacrificate de fermentato laudem: & vocate voluntarias oblationes, & annuntiate: sic enim voluistis filij Israel, dicit Dominus Deus. Vnde & ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis vrbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris: & non estis reuersi ad me, dicit Dominus. Ego quoque prohibui à vobis imbrem,* C *cum adhuc tres menses superessent vsque ad messem: & plui super vnam ciuitatem, & super alteram ciuitatē non plui: pars vna cōpluta est, & pars super quam non plui, aruit. Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem, vt biberent aquam, & non sunt satiatæ: & non redistis ad me, dicit Dominus. Percussi vos in vento vrente & in aurugine: multitudinem hor-* D *torum vestrorum, & vinearum vestrarum olieta vestra & ficeta vestra comedit eruca: & non redistis ad me, dicit Dominus. Misi in vos mortem in via Aegypti, percussi in gladio iuuenes vestros vsque ad captiuitatem equorum vestrorum: & ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras,*

stras: & non redistis ad me, dicit Dominus. Subuerti vos, sicut sub- A
Gene.19. *uertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti estis quasi torris raptus ab incendio: & non redistis ad me, dicit Dominus. Quapropter hæc faciam tibi Israel: postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui Israel. Quis ecce formãs montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium suũ, faciens matutinã nebulam, & gradiens super excelsa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.* B

HISTORIA.

1 *Audite verbum hoc vaccæ pingues.* Theodoretus cũ paucis existimat Prophetam nunc sermonem conuertere ad vxores optimatum decem tribuum, quoniam dicit vaccæ pingues. At Hieronymus, & Ruffinus, & alij, viris hæc dici multo melius arbitrantur. Nam & hactenus non mulieribus, sed viris locutus est, & quæ sequuntur per totum caput, ad viros pertinent, in quibus solẽt & mulieres comprehendi cum eodem vitio laborant, quod reprehenditur in viris. Quare rectè Chaldæus vertit: Audite verbum istud diuites substantiarũ, qui estis in monte Samariæ. Et in Hebræo nunc verba feminei generis adduntur propter vaccas, nunc masculini, quoniam sensus magis quàm verba spectantur. Itaque vaccas pingues vocat optimates, siue diuites substantiarũ vt vertit Chaldæus. Quod nomen rectè in eos conuenit, quoniã ventri tantum, & delicijs indulgebant: in quo etiã significat (vt ait Hieronymus) eos nõ agriculturæ, sed immolationi, & esui præparatos esse, id est, occisioni, & captiuitati. In Heb. est, vaccæ Basan, ideo Lxx. verterunt, δαμάλεις τῆς Βασὰν, id est, vitulæ Basan, siue (vt est apud Hieronymum & Theodor. δαμάλεις τῆς Βασανίτιδος, vitulæ Basaniridis, id est, regionis Basan. Aquila, & Theodotio, vt refert Hieronymus similiter verterunt Vaccæ Basan. Nos, inquit, Symmachi interpretationem secuti, qui ait, αἱ βόες εὔτροφοι, id est, boues saginatæ, vaccas pingues interpretati sumus. Est autem Basan regio trans Iordanem, vt videmus Iosue. 17. & 4. Reg. 10. supra terram Galaad, vbi erant pascua fertilissima, & pinguissimæ vaccæ. Ideo Deut. 32. scriptum est: Butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan. Itaque perinde est, ac si nos diceremus, vaccæ fluuij Ane, quas scimus propter pascuorũ vbertatem grandiores esse, atque pinguiores. Rectè ergo Hieronymus vertit, Pingues, non enim est sermo de habitantibus in Basan, cum dicat: Quæ estis in monte Samariæ, de quo diximus cap. 3. num. 6. Basam.

ROPOLOGIA.

Vaccas pingues, siue bene enutritas, vt vertit Symmachus, diuites oppressores pauperum intelligit, vt iam diximus. Sed modo etiam superbos intelligamus, qui bonorum ciborum copia pinguescunt, nobilitate, eruditione, sanctitatis opinione, virtutibus. Rectè etiã intelligemus auaros, crudelesque principes populi Christiani cuiuscunque conditionis sint. Et habitant in monte Samariæ, quia super alios eriguntur superbi, & magna sibi pollicentur. Sed quia quãtumuis fortes sibi videantur, & magna facturi, infirmiores in dies fiunt, & vitijs succumbunt, merito non tauri, sed vaccæ dicti sunt. Dicũtur etiã in Hebræo vaccę Basan, id est, ignominiosæ, vt interpretatur Hieronymus quoniam scriptũ est, Vbi fuerit superbia, ibi erit & contumelia, id est, ignominia, id enim significat קָלוֹן. In Hebræo est. venit superbia, & veniet ignominia: incidet enim superbus in multa peccata, quæ magnam ei ignominiam afferent, & quorum causa multis contumelijs afficietur. 2 Diuites vaccę pingues, & superbi. C Prou. 11. D

HISTORIA.

Quæ calumniam facitis egenis, & con-

 fringitis

fringitis pauperes. Quæ iniquis iudicijs, & calumnijs spoliatis egenos, & confringitis, id est, opprimitis, & destruitis pauperes, de quo iam c. 2. multa dixit.

3 *Quæ dicitis dominis vestris* In Hebręo est: Dicentes dominis suis, modo enim tertia persona vtitur, modo secūda, sed sensus est idem, id est, regibus vestris dicitis, Iubete tantum, & nos cuncta vastabimus. Ita Hiero. qui etiam eleganter notat non esse dictum, Afferte, & comedemus, sed, Afferte, & bibemus, vt ebrietatem eorum, luxuriamque declaret. Chaldæus: Qui dicunt principibus suis: Vbi est potestas, vt diripiamus? id est, Prouehite nos, committite nobis magistratus, & deprædabimur populū. Possumus & ita intelligere: vos, qui potentiores estis, spoliate pauperes, vt vobiscum epulemur & luxuriemus.

TROPOLOGIA.

Superbus plurimis seruit. Nemo plures dominos habet, quàm superbus, cum enim se se maiorem omnibus arbitretur, miserabili genere seruitutis illis parere cogitur, & seruire, quos habet, aut habere sperat ambitionis suæ, & excellentiæ, quam quærit, fautores, & auctores. Ab his semper gloriam, & honores emendicat, & dicit, Afferte, & bibemus, nihil enim quærit nisi se, in se omnia conuertit, non curat an cum aliorum detrimento fiat, quod cupit, modo fiat. Et mali principes quid aliud faciunt, quàm intimos suos, qui merito Domini eorum sunt, quos consilijs suis regunt, exhortari, vt spolient populum, vt ipsi habeant suarum alimēta voluptatum? Quos recte Homerus δημοβόρους appellat, id est, populi deuoratores.

HISTORIA.

4 *Iurauit Dominus Deus in sancto suo.* Hieronymus. In sancto suo, multis modis interpretatur, vel in semetipso, vel in filio suo, vel in templo, vel in omni, qui sanctus est, & templum Dei appellatur. Sed prima interpretatio videtur maxime propria; iurauit per semetipsum, qui sanctus est, est enim in Hebręo A בקדשו, id est, per sanctitatem suam, (ita enim vertit Symmachus referente Theodoreto) quod est, per se, qui est sanctus, vt cap. 2. vt violarent nomen sanctum meum, pro quo est in Heb. Nomen sanctitatis meę, id est, mei, qui sum sanctus. Atque ita iurare solere Dominum, nouimus ex Gen. 22. Per me metipsum iuraui, dicit Dn̄s, &c. Quod Pau. Heb. 6. ita interpretatus est. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem iuraret, maiorem: iurauit per semetipsum. Phrasis autem Hebræorum est iurare in aliquo id est, per aliquem, vt Psal. 62. Laudabūtur omnes, qui iurant in eo. Quare qui hæc verba Dauidis interpretātur, Omnes, qui iurant in eo, id est, in eum, & in eius verba, dicerent aliquid si Ciceronem interpretarētur, Latinorum enim est ista locutio, non Hebræorum, neque scripturarum. Matth. 23. Quicūque iurauerit in altari, nihil est, quicumque autem iurauerit in dono, quod est super illud, debet. Iurare in aliquo.

B

5 *Et leuabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis feruentibus.* Recentiores ita hæc vertunt, vt fere tot sint interpretationes quot capita, in hoc tātum conueniunt, quod à trāslatione nostra longissime recedunt. Tota varietatis ratio oritur ex tribus vocabulis Hebraicis, quorum vis, & proprietas latuisse videtur nouos interpretes. Primum est צנות, pro quo Hieronymus vertit, Contos, Theodotion δόρατα, id est, hastas, vel contos, quem Hieron. secutus est. Lxx. & Symmachus, ὅπλα id est, arma, siue tela, vtrumque enim significat. Ex eadem radice cadit צנינים, & R. Dauid, & R. Salomon, & recentiores, qui eos sequuntur, idem significare dicunt, nempe spinas, cū re vera lanceas significet, Numer. 33. Erunt vobis quasi claui in oculis, & lanceæ in lateribus. Postquam dixit, Claui in oculis, multū decrescebat oratio, si sequeretur, Et spinę in lateribus, nec recte spinæ conueniebant lateribus. At si vertas, & lanceæ in lateribus, crescit oratio, & recte omnia cōueniunt, vnde Lxx. verterūt, βολίδας id est, iacula. Et similiter verterunt Iosue. 23. vbi nos habemus, Et sudes in late-

C

D

lateribus, est enim in Hebræo idem vocabulum. Ex quo intelligitur hic eos accepisse ὅπλα pro telis. Secundum vocabulũ est סירות, quod significat ollas, siue lebetes, vt verterũt Lxx. vt Exod. 27. Faciesque in vsus eius lebetes. & sæpe aliàs, nam spinæ סירים potius dicũtur. Tertium est דוגה, quod significat piscem. Itaque vbi nos habemus: In ollis feruentibus, est in Hebr. In ollis, siue lebetibus piscis, siue, vt vertit Aquila, In lebetibus pisciculorum, id est, quos piscatores in littore ad ignem seruant plenos feruenti aqua, vt pisces coquantur. Idcirco Hieronymus sensum magis, quàm verba attendens, vertit, In ollis feruentibus. Sensus ergo est iuxta Hieron. huiusmodi. Seruat cœptã metaphoram, & quos vaccas pingues vocauerat, eorum carnes dicit in contis, vel hastis esse portandas. Et sicut lebes feruentissimus minutos pisces pariter inuoluit: ita vaccæ pingues absque vllo ordine captiuitatis miserijs opprimentur.* Mihi profectò planus hic sensus videtur. Gaudentes Assyrij, atque exultantes victoria præfigent capita vestra, & partes carnium vestrarum hastis. Nã hoc à superbis victoribus fieri solere illud etiam indicat:

9. Æneid. *Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis*
Præfigunt capita: & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi. ---

Quod autem sequitur: *Et reliquias vestras in ollis feruentibus*, inusitatæ crudelitatis genus indicat, tantam futurã esse victorum atrocitatem, & immanitatem, vt optimatum quorũdam, quibus magis succensebunt, reliquias, id est, quod reliquum erit de carnibus leuatis in contis, conijcere iubeant in ollas feruentes. Quod tunc fortasse inauditum, sed nostro sæculo oculis subiectum est Henrico rege Angliç in quosdam ex Carthusiensibus martyres ita sæuiente. Quod si cui hoc videtur duriusculum, quoniam nescimus crudelitatis genera, quæ tunc victores exprompserunt in victos, possumus & ita exponere: Rèliquiæ vestræ, id est, qui ex vobis effugerint, & in arces, siue in domos munitiores se receperint, simul cum ipsis domibus comburẽtur, vt exposuit Lyranus, vt per ollas feruentes metaphorice intelligamus domos succensas. At Chaldæus, quem nõnulli secuti sunt, pro eo quod est; Et reliquias vestras in ollis feruentibus, transtulit: Et filias vestras in schapha piscatorum Nec desunt qui interpretentur, Filij vestri, & filiæ conijcientur in naues Assyriorum: Quod minime dixissent, si animaduertissent Samariam procul esse à mari, nec esse ibi schaphas piscatorum: & iter, quod est à terra promissionis in Assyrios, pedibus confici non nauibus, nullum enim mare interiectum est inter Hebræos, & Assyrios.

7 *Et per aperturas exibitis altera contra alteram.* Quibusdam vestrum hoc continget, quod dixi, alij ruptis multis in locis, perforatisque muris ab Assyrijs, educemini alter in conspectu alterius, videbitis enim vos mutuo, neque opẽ vobis mutuo ferre poteritis. Chaldęus: Et confringent super vos murum, & educent vos quasi mulieres singuli ante se. Alia translatio ita habet: Coram vobis enim diruent murum, vosque cateruatim inuicem deducent.

Et proijciemini in Armon, id est, In loca Armeniæ ita dicta, vt exponit Hier. Chaldæus: Et trãsferent vos vltra mõtes Armeniæ. Symmachus: Proijciemini in Armeniam.

TROPOLOGIA.

Dies, qui super aliquem veniũt, dies grauissimi, & molestijs magnis pleni sunt. Isa. 2. Quia dies Domini exercituũ super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem. Luc. 19. Quia venient dies in te, & circumdabũt te inimici tui vallo, &c. Ergo super eos, qui nunc exultant, & quibus quidquid volunt, licet, venient dies inexpectati, dies mortis, & iudicij, & tunc de illis Diabolus victor triũphabit, quos æterna morte percussit, sicut de ijs victores triumphant, quorũ capita in pilis præfixa ostentant. Tum reliquias eorum, id est, corpora, proiicient in ollas feruentes,

Dies venire super aliquem.

uentes,id est, in ignem gehennæ inextinguibilem, vbi sine fine cruciabũtur. Per aperturas exibunt ex huius sæculi delicijs,id est,per amarã,& dolore,atq; indignatione plenam mortem, alter alterius exitium videbit,nec poterunt sibi mutuam in tantis malis opem ferre, & denique proijcientur in Armon, id est, in locum æterni exilij.

HISTORIA.

8 *Venite ad Bethel*.Ironia est cum irrisione,vt Io. 13. Quod facis, fac citius, & Apoc.22. Qui nocet, noceat adhuc. & qui in sordibus est, sordescat adhuc. Ac si dicat: Agite,festinate, & idololatriam exercete,& epulamini,cito enim tantorum scelerum dabitis pœnas. De Bethel, & Galgala, & horum locorum idololatria diximus in Hos.cap.4. nu. 28. & nonnullis sequentibus.

Et afferte mane victimas vestras.Hieronymus: Ne in scelere sit vlla dilatio, diligenter, & accurate omnia facite,&c. Immolate agnum mane vitulo, sicut in templo Deo immolatur.

Tribus diebus decimas vestras.Hieronymus: In Leuitico lege præceptũ est, ne quædam hostiæ in alterum diem reseruentur, & ne aliæ in diem tertium maneant,quod si remanserint, immundæ sint. Est igitur sensus: Immundas quotidie victimas cædite, & contaminata offerte sacrificia. Sed obstat huic Hieronymi explanationi, quod nõ ait, Hostias vestras,sed decimas vestras Vatablus, & nonnulli alij ex recẽtioribus affirmant Prophetam alludere ad illud Deut. 14. Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ nascuntur tibi eo tempore,&c.Videlicet in eleemosynam pauperum Leuitarum,peregrinorum, pupillorum, & viduarum.

Leu. 7.

9 *Itaque idem valere nunc,Tribus diebus,ac si diceret, Tertio anno;docent enim dies plurali numero apud Hebr. pro anno accipi.Vt Leu.25. Habebit licentiam redimendi, donec vnus impleatur annus. Pro quo est in Hebr. Dies erunt redemptio eius. Quod ex alijs locis confirmari potest,Exod. 13. Custodies huiuscemodi cultum statuto

Dies pro anno.

A tempore à diebus in dies,idest,ab anno in annum,1.Reg.1. Et ascendebat vir ille de ciuitate sua statutis diebus. Hebr. A diebus in dies, id est, ab anno in annum.Et 2.Reg.14.Et quando tondebat capillum,semel autem in anno tondebatur. Hebr. Attondebat caput à fine dierum ad dies, id est,ab anno in annũ. Quare errãt;qui interpretantur:Trãsibant multi dies ab vna tonsione ad alteram. Male etiam Iosephus interpretatus est lib.7.Antiq.c.9. cum ait: Tanta autem fuit eius cæsaries, vt intra octauum quemque mensem ad ducentos

B siclos accresceret: non enim octo menses in scriptura significãtur, sed annus. Sed redeo ad viros doctos,de quibus loquebar, qui non viderunt verum quidem id esse,cũ absolute ponuntur dies, vt iam demonstrauimus: at cum numerus dierũ designatur, vt si dicatur Tres dies,aut quatuor: nequaquam anni intelliguntur;sed dies,alioqui inexplicabilis oriretur ambiguitas,nec scire vllo modo possemus annos ne numeraret scriptura,an dies. Vt Gen. 24. Maneat puella saltem decem dies apud nos. Num decem annos mansura erat?Exo.

C 8. viam trium dierum pergemus in solitudinem, & sacrificabimus Domino
Deo nostro?* Num viam trium annorũ 10
dicebant?Multa sunt in scriptura, quæ palam hanc eorum adnotationem redarguant.Exo.20.Sex diebus operaberis,septimo autem die sabbathum Domini est. Et ibidem:Sex enim diebus fecit Dominus cœlum,& terram. Nullũ igitur hic locum habet horum auctorũ interpretatio, quam ipsi acutissimam iudicabant.Quare audacter sane, & inconsulte Sanctes Pagninus, vir alioqui eruditissimus trãstulit: Post tres annos decimas vestras, falsam expositionem

D (quod aliquoties facere solet) in sacrã scripturam inserens. Sunt qui putent decimarum nomine dona quælibet intelligi Deo oblata, vt auctor Phraseon sacræ scripturæ docet, probatque ex Gen.4.vbi Abraham è bello rediẽs decimas Melchisedec obtulit, id est,honorifica munera, ita enim interpretatur, quomodo etiam accepit in eiusdem loci commentarijs Caietanus.Sed profe-

cto

ctio hæc expoſitio nō obſcure aduerſa-
tur Pauli Apoſtoli ſententiæ, qui ſæpe
hoc inculcans Heb. 7. numquam dona
vocat, ſed decimas. Nec efficeret quid-
quam eius argumētatio, niſi acciperet
proprie decimas, id eſt, non pro mune-
re oblato Melchiſedec, vt regi, ſed pro
parte decima oblata ſacerdoti, ſicut po
ſtea lex præcepit. Quam argumētatio-
nem eleganter exponit S. Thom. 3. par.
q. 22. A. 6. & latius q. 31. A. vltimo. Et
ipſe Apoſtolus indicat, quid velit. In-
tuemini (inquit) quantus ſit iſte, cui
& decimas dedit de præcipuis Abrahā
patriarcha. Et quidem de filijs Leui ſa-
cerdotium accipientes mandatum ha-
bent decimas ſumere à populo ſecun-
dum legem, id eſt, à fratribus ſuis: quā-
quam & ipſi exierint de lumbis Abra-
hæ. Cuius autem generatio non annu-
meratur in eis, decimas ſūpſit ab Abra
11 ham, &c. * Optarem ſanè, vt hoc alijs
teſtimonijs confirmare poſſent, tunc
enim facile omnia explanarentur, dice
remuſque cum Ruperto & Lyrano ver
ba fieri de tribus diebus, quibus in tem-
plum veniebant cum muneribus: eo
enim exemplo decem tribus veniebāt
ad templa vitulorum ſuorum. Sed quo-
niam non video vnde id, quod hi aucto
res volunt, poſſit confirmari ſatis, & il-
la ſemper præferēda expoſitio eſt, quæ
poteſt vocabulorum retinere proprie-
tatem, nos ita exponamus. Hebræi ter
in anno feſtos dies celebrare, & in tem
plum venire iubebantur Exod. 23 His
autem diebus deferebat populus deci-
mam aliam præter eam, quam ſoluebat
ſacerdotibus, vt in templo comederet,
ſicut legimus Deute. 14 Decimam par-
tem ſeparabis de cunctis fructibus tuis,
qui naſcuntur in terra per annos ſingu
los, & comedes in conſpectu Domini
Dei tui, in loco quem elegerit, vt in eo
nomen illius inuocetur, decimam fru-
menti tui, & vini, & olei. Et poſtea: Et
comedes coram Domino Deo tuo, &
epulaberis tu, & domus tua, & Leuita,
qui intra portas tuas eſt. Quæ quoniā
cap. 12. vbi de eadem decima loquitur
Moyſes, Lyra. male interpretatus eſt de
carnibus animalium, quæ offerebātur:
etſi verbis ipſis legis ſatis arguitur, Hie-

A ronymum teſtem ditabo in illud Eze.
45. Et hæ ſunt primitiæ, quas tolletis.
Quo loco de priori decima locutus: E-
rant quoque (inquit) & aliæ decimæ,
quas vnuſquiſque de populo Iſrael in
ſuis horreis ſeparabat, vt comederet
eas, cum iret ad templum, in vrbe Ieru
ſalem, & in veſtibulo templi: & ſacer-
dotes, ac Leuitas inuitarent ad conui-
uia, &c.* Seruabant igitur has decimas
ex collectis fructibus, & anno ſequenti 12
illis tribus diebus, quibus templum adi
bānt, cum Leuitis ſuarum ciuitatum co
medebant. Eundem ritum imitabantur
B Iſraelitæ venientes in templum vitulo
rum, quos erexit impius Ieroboham,
vt nihil minus viderentur habere dua-
bus tribubus. Hoc igitur nunc irriden-
do dicit: Agite, venite ad Bethel & ibi
tribus illis diebus, quibus in anno ve-
nitis, conſumite decimas veſtras cūm
ſacrificulis veſtris in vitulorum ho-
norem.

TROPOLOGIA.

Illis nunc loquitur, qui idola ado-
rant, gloriam, honores, pecunias, volu-
C ptates, & ſeruiunt creaturæ, potius,
quàm creatori, qui eſt benedictus in ſæ
cula. Quidquid enim ſerui Dei faciunt
in honorem Dei, faciunt illi in honorē
idolorum ſuorum, ſicut Iſrael offere-
bat vitulis aureis, quidquid Iudas & Be
niamin offerebāt Deo vero in templo.
Immo quod nobis ingenti pudori eſſe
debet, multo ſtudioſius, & patientius la
borant, qui res fluxas, & caducas conſe
ctantur, quàm nos, qui bona quærimus
cœleſtia. Hinc illos videas tot noctes
ducere inſomnes, tam ſolicite, & anxie
diſcurrere, nihil prætermittere, nullis
aut laboribus, aut periculis parcere. Hę
D ſunt victimę, quas illi ſuis idolis immo
lant, hæ decimæ, quas in templum
deferunt.

HISTORIA.

Et ſacrificate de fermento laudē. Agite 13
etiam, offerte panem fermentatum
in laudem, ſcilicet, Dei, ſiue (vt Aquila
tranſtulit) in eucharistiā, id eſt, in gra-
tiarum actionē. Irridet eos, quod etiam
in

in hoc legem violarent, quoniam Leu. 7. scriptum est: Hæc est lex hostiæ pacificorum, quæ offertur Domino: si pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes absque fermento, &c.

TROPOLOGIA.

Et sacrificate de fermento laudem. Interdum hi eleemosynas, preces, aut ieiunia offerunt, sed offerunt tamen hostias Deo non placentes, quia vere non Deum, sed gloriam suam, aut emolumēta sua quærunt, & non ita vt Deus præcepit, offerūnt. Greg. hom. 22 in Euang. Panes sine fermento comedit qui recta opera sine corruptione vanæ gloriæ exercet, qui mandata misericordiæ sine admistione peccati exhibet, ne peruerse diripiat, quod quasi recte dispensat. Hocquoque peccati fermentum bonæ suæ actioni miscuerant, quibus prophetæ voce per increpationem Dominus dicebat: Venite ad Bethel, & impie agite. Atque post pauca: Et sacrificate de fermento laudem.

HISTORIA.

14 *Et vocate voluntarias oblationes, & annuntiate*. Cum huiusmodi hostias obtuleritis, vocate istas vestras oblationes voluntarias, siue spontaneas, & ita coram omnibus predicate gloriātes quasi nihil lege præceptum omiseritis. Hostiæ pacificæ vocabantur etiam spontaneę, siue voluntarię, vt videmus Nume. 29. Tota oratio ironica est, quasi dicat: Nihil habent istæ vestræ hostiæ, vnde hostiæ spontaneæ vocari possint, cum contra legis præceptum eas offeratis cum pane fermentato.

Sic enim voluistis. Aperit cur ironice loquatur, ita, enim vos vultis facere, nec mihi parebitis, si aliud præcipiam.

TROPOLOGIA.

Cum admistione fermenti, & corruptionis actiones huiusmodi illorum vitientur, tamen videri volunt, & ita de se prædicant, hostias Deo gratissimas obtulisse.

HISTORIA.

Vnde & ego dedi vobis stuporem dentium. In Hebr. est נקיון, ideoque non solum recentiores interpretes, sed Aquila etiam, & Symmachus verterunt hic. Dedi vobis munditiem dentium. Quā interpretationem Hieronymus etiam recipit, atque magnitudinē famis declarari, tunc enim mundi sunt dentes, cum nihil mandunt. Itaque & nos libēter eam admittimus, nam munditiem hoc vocabulo significari non est dubiū. Sed preferenda est nostra trāslatio, quoniam de fame statim ait: Et indigentiā panum in omnibus locis vestris. * Primum LXX: ita transtulerūt, quos Hier. maluit sequi ipse ait, γομφιασμὸν ὀδόντων. i. stuporem dētium. Et Chaldæus: אקהיות שנין stuporem dentium. In stupore autem dentium dolor quidam declaratur cum indignatione mistus, quasi nos culpa nostra illum nobis peperimus, qualis est in ijs, qui acerbos, & immaturos fructus comederunt, suaque intemperantia ita dentes hebetarunt, atque obstupefecerunt, vt eis vti nequeant ad mandendum: inde enim metaphora desumpta est. Eccles. 30. Non corrideas illi, ne doleas, & in nouissimo obstupescent dentes tui, id est, tibi ipsi maxime indignaberis, quod molliter filium educaueris. Vnde merito Dominus Ierem. 31. & Ezech. 18. irascitur Iudæis dicentibus: Patres nostri comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt. Incusabunt enim diuinam prudentiam, quod cum non soleant stupere dentes, nisi eorū, qui acerbum aliquid ederunt, ipsi, qui nihil comederant, dentium stuporem paterentur, id est, cum alij peccassent, alij plecterentur. Dedi ergo vobis stuporem dentium, id est, sæpe vos punii, & dolebatis, atque indignabamini cum videretis vos ipsos vobis tanta mala conciliasse. Quæ autem fuerint hæc mala continuo exponit. Quod autem Ruffinus, & quidam dicunt dentes nihil mandendo stupere, quasi insensibiles factos probabo, si id experientia fortasse doceat, aptiores enim, & alacriores fame fieri videntur:

Stupor dētium.

TROPOLOGIA.

16 Quantum dentium stuporem patiātur ij, qui idola sua, & suos Deos aureos, & argenteos, & lapideos colunt, illi

maxime

maxime sentiunt,qui experiuntur, aut aliquando experti sunt. Edunt siquidē vuas immaturas,& poma immatura, id est,volunt explere suas libidines, & animo suo satisfacere, & cum voluptates Deus in futuram vitam distulerit, ipsi in hac vita, quasi immaturas sectantur: ex quo necesse est, vt conscientia peccatorum suorum torqueantur, atque timore futurorum suppliciorum, & sibi ipsis irascantur, quod æterna bona breui voluptatula commutauerint, nec animo suo moderari voluerint. Quod quid est aliud,quam dentium stuporem pati? Ita dentes Esau stupuerunt, cum agnouit se vili esca primogenita sua

Hebr. 12. perdidisse. De quo rectè Paulus apostolus: Ne quis, inquit, fornicator, aut profanus, vt Esau, qui propter vnam escā vendidit primitiua sua. Scitote nō enim quoniam & postea cupiens hęreditare benedictionem, reprobatus est: enim inuenit pœnitentiæ locū, quamquam cum lacrymis inquisisset eā. Sed multo tristius,& intolerabilius illis dētes obstupescent, nisi mature ad Deum conuertantur, fiet enim quod est in li-

Sapien. 5. bro Sapientiæ: Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis,& dicētes intra se pœnitentiam agentes,& præ an-

Mat. 13. gustia spiritus gementes,&c. Nec enim erit ibi tantum stupor, sed etiam fletus, & stridor dentium.

HISTORIA.

17 *Et indigentiam panis in omnibus locis vestris.* Hoc dicit, quoniam magna fames præcesserat tēpore Eliæ, & Achab regis Israel 3. Reg.18. & tempore Elisæi & Ioram regis Israel.4. Reg. 8. quæ fames fuit septem annorum.

TROPOLOGIA.

De indigentia panis, qua huiusmodi homines semper vbique conficiuntur, semper voluptates captantes, & tenentes & sæpe famescentes, diximus Hos. 4. num.19. in illud: Comedent, & nō saturabuntur. Præclare etiam hoc in prodigo filio expressum est, qui dissipauit substantiam suam viuendo luxurio-

Luc. 15. se. Et postquam omnia consummasset,

A facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere. Et abijt, & adhæsit vni ciuium regionis illius, & misit illū in villam suam, vt pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis,quas porci manducabant,& nemo illi dabat. In se autem reuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo.

HISTORIA.

Cum adhuc tres menses superessent. Vi 18
B delicet cum maxime necessarius erat imber. Significat autem, vt ait Hierony. extremum Aprilis, quo tempore incipit pluuia serotina, quando herba turget in messem, & triticum parit,arescitque prorsus, si desit imber.

Et plui super vnam ciuitatem. Ne putaretis hoc lege naturæ, & astrorum cursu, ac varietate fieri, super vnam ciuitatem plui, super alteram non plui.

Pars vna compluta est. In eadem ciuitate pars vna compluebatur, altera non compluebatur. Chaldæus super hæreditatem vnam descendet pluuia,
C at hæreditas, super quam non descenderit pluuia, arescēt. Hæc omnia tempore Eliæ maxime contigerunt, & Elisæi.

TROPOLOGIA.

De illo imbre intelligamus, de quo dictum est: Et nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem, id est, doctrinam verā, & salutarem,sancti enim prædicatores nubes dicuntur. Origen. hom.5.in Ierem. Ita vnusquisque sanctorum nubes est. Moyses nubes est, & quasi nubes loquebatur: Attende cœlum, & loquar, & audiat terra sermo-
D nem ex ore meo, expectentur, vt pluuia verba mea. Si nō fuisset nubes, nunquam dixisset, Expectentur vt pluuia verba mea, & descendant, vt ros, eloquia mea. Similiter & Esaias vt nubes loquebatur: Audi cœlum, & auribus percipe terra. Et quia ipse nubes erat, sciebat alias nubes comprophetantes sibi, ideo vaticinans aiebat: Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem, &c. *Et quoniam Deus humiles maxime eligit, vt nubes sint, dictū est

Esaiæ 5. Imber. Prædicatores. Deut. 32. Isa. 1. 61.

Psalmo.

Psalmo 134. Educens nubes ab extremo terræ, vt idem Origenes statim ait: Siquis ergo sanctus custodiens præceptum saluatoris factus fuerit in hac vita nouissimus, fit nubes. Et educit Dominus nubes non à primis terræ, non à consulibus, non à iudicibus, non à diuitibus: beati enim pauperes spiritu, quoniam vestrum est regnum cœlorũ. Vides quomodo ab extremis educat Deus has corporeas nebulas? Propterea si volumus nubes fieri, ad quas perueniat veritas Dei, nouissimi omnium fiamus. Quod autem sequitur: *Et plui super ciuitatem vnam, &c.* Eleganter Greg. exposuit hom. 10. in Ezec. Cum enim, inquit, sanctæ exhortationis verba alia mens suscipit, alia suscipere recusat: super unam ciuitatem dominus pluit, super alteram non pluit. Cum vero & ipse, qui proximos audit, ab alijs se vitijs corrigit, atque ab alijs emendare contemnit, vna, eademque ciuitas & ex parte compluitur, & ex parte arida remanet, in qua à se prædicationis pluuiam repellit, &c. In imbre etiam recte intelligimus Spiritus sancti gratiã, sine qua nihil boni anima germinat,

Psal. 142. quod qui nouerat, dicebat: Anima mea tamquam terra sine aqua tibi, velociter

Psal. 67. exaudi me Dñe, defecit spiritus meus. De eadem dictum est: Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuę, infirmata est, tu vero perfecisti eam. Quam sæpe Dominus iratus peccatis nostris denegat, cum adhuc tres menses supersunt vsque ad messem, id est, cum maxime necessaria nobis est, cum in maiori periculo tentationum versamur. Nõ quod misericors & miserator Dominus gratiam cuiquam subtrahat, qua possit, si velit, omnibus tentationibus resistere: sed quod maiorẽ etiã pręstaret, qua omnino vinceremus, nisi nos male ea, quam præstitit, vsi fuissemus.

20. *Et venerunt dua, aut tres ciuitates.* Hoc dicit quoniam terra illa aquarum inopia laborat, ideoque in cisternis eas seruant, vt bibant, vnde illud Ierem. 2. Et foderunt sibi cisternas, &c. Quare, si imbres diuina ira suspenderit, maius sitis, quàm famis periculum est, vt ait Hieronymus.

TROPOLOGIA.

Sæpe hi, de quibus diximus, doctrinam quærunt, nec tamen satiãtur, quia non sinuntur magistros inuenire, qui factis, & verbis doceant, & ex animo orẽt pro ijs, quos docent, gratiamque pœnitentiæ illis impetrent.

HISTORIA.

Percussi vos in vento vrente, & in aurugine. Segetum, & vitium, & arborum pestes nominat, quibus eos afflixit, non vt affligeret, sed vt ad se per pœnas reuocaret: qui tamen ita obsurduerant, vt neque ita quidem Deum vocantem audierint. Ventus vrens dicitur, שדפון à שדף quod est, exaruit. Lxx. *πύρωσις*, id est, crematio aut combustio. 3. autẽ Reg. 8. verterunt. *ἐμπυρισμὸς*, quod idẽ est, Aquila, Symmachus, Theodotio, *ἀνεμοφθορία*, id est, aeris corruptio, eodemq; modo verterunt Lxx. 2. Paral. 6. & Hieronymus 3. Reg 8. corruptus aer. Est autem aer, siue ventus calidissimus segetes exurens, qui & vredo dicitur, quo spicæ tumescentes omni penitus succo priuantur, & vruntur. Aurugo Hebr. ירקון, Lxx. *ἴκτερος*, qui morbus est pallorem maximum inducens, omnesque ita verterunt præter Theodotionem, qui transtulit, *ὠχρίασιν*, id est, pallorem. Sed & Lxx. verterunt *ὤχρα*, id est, pallor, Deuteronom. 28. Hieronymus, rubigo ibidem, hic aurugo.* Deut. 28. Percutiat te Dominus egestate, febri, & frigore, ardore, & æstu, & aere corrupto, ac rubigine. Dicitur autem aurugo, vel ærugo, quoniam tunc culmi pallescunt in modum auri, vel æris, & arescunt paulatim. Hic autem color est in ictericis, qui morbus eadẽ ratione Cornelio Celso, & Apuleio, dicitur aurugo ab auri colore, quem efficit. Et quoniã idem color ex timore oritur, scriptum est Ierem. 38. Et conuersæ sunt vniuersæ facies in auruginem. Rubigo autem proprie metallorum pestis est, inde ad segetes, & similia transfertur, quod segetes perdat, atque consumat, nimio enim humore culmi pallescunt & grana in

Ventus vrens.

Aurugo, Rubigo.

21

na in cinerem conuertuntur. Eadem causa in nostra translatione vocatur ærugo, quod spicæ exustæ colorem æris contrahant. tertio Regum 8. Fames si oborta fuerit in terra, aut pestilentia, aut corruptus aer, aut ærugo. Quamuis 2. Paralipom. 6. vbi sunt in Hebræo eadem verba, Hieronymus pro שדפון, id est, vento vrente, siue vredine, vertit Aerugo, & pro ærugine, Aurugo. Fames si orta fuerit in terra, & pestilẽtia. & ærugo (pro quo verterat, Et corruptus aer) & aurugo. Sed hoc fecit, quoniam, vt diximus, vento vrente spicæ pallescunt, & æris colorem assumunt: arbitror enim hæc nomina nostro interpreti colorem significare, auruginẽ auri, æruginem æris, sicut & ferrugo sæpe colorem ferri, quamuis alij nonnihil dissentiant, sed nos tunc id agimus, vt nostræ translationis verba interpretemur. Simul etiam interpretati sumus Haggæi verba cap. 2. Percussi vos vento vrente, & aurugine: Hæc omnia ita euenisse intelliget, qui legerit. 3. Regum cap. 18.

TROPOLOGIA.

22 Libido vẽtus vrẽs. Ventus vrens quid est, nisi æstus libidinis, quo Deus iusto iudicio suo percuti sinit superbarum segetes animarum, ex quibus magnus prouentus sperabatur, & repente in cinerem vertuntur, sicut poma Sodomæ. Aurugo in frugibus ad eius morbi similitudinem dicitur, qui in hominibus videri solet, & icteros Græce dicitur. Hic siue icterus, siue aurugo dicatur, felle diffuso rubore sanguinis (vt Hier. ait) pallorem commutat, & nihil in corpore sani esse permittit, in tantum, vt etiam mella dulcissima amara videantur. Et qui dudum audiebant in Ecclesia: Gustate & videte quoniam suauis est Dominus, ipsique dicebant: Quam dulcia gutturi meo eloquia tua super mel ori meo, vocantur παραπικραίνοντες, (id est, ad amaritudinem prouocantes) & aquæ eorum & pluuiæ non stillent dulcedinem, nec sint de repromissionis terra, quam legimus lacte & melle manantem, sed appellentur Mara, id est, amaritudo. Illi multiplicauerunt sibi hortos, in quos, ne sua vinea mutaretur, Naboth occũbere voluit. Hæc Hier. Pallescit igitur horum anima, & arescit, quia oblita est comedere panem suum, & tota felle impletur, sibique displicet, & mella diuini verbi, promissionesque bonorum cœlestium, & exhortationes virtutum, amarissima iudicat.* In eo autem quod ait? *Oliueta vestra, & ficeta vestra comedit eruca*: Inuidia, quæ indiuiduus cõmes est superbiæ, eruca significatur, quę bona in anima exorta consumit & deuorat fere sine vllo sensu. Eruca enim (vt Hieron. ait) non auolat, vt locusta, & huc illucque discurrens semesa dimittit, sed permanet perituris frugibus, & tardo lapsu, pigrisque morsibus vniuersa cõsumit. Ita inuidia semper animi bona exedit, nec auolat, aut quiescit donec omnia, quæ potuit, absumpserit. Greg. 5. Moral. cap. 34. Inuidia, cum mentem rabefecerit, cuncta, quæ inuenerit, bene gesta consumit. Vnde bene per Salomonem dicitur: vita carnium sanitas cordis, putredo ossium inuidia. Quid enim per vitam carnis, nisi infirma quædam, ac tenera, & quid per ossa nisi fortia acta signantur? Et plerumque contingit, vt quidam cũ vera cordis innocentia in nonnullis suis actibus infirmi videantur: quidam vero iam quædam ante humanos oculos robusta exerceant, sed tamen erga aliorum bona intus inuidiæ pestilentia latenter tabescant. Bene ergo dicitur, Vita carnium sanitas cordis: quia si mentis innocentia custoditur, etiam, si qua foris infirma sunt, quandoque roborantur. Et recte subditur: Putredo ossium inuidia, quia per liuoris vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia acta virtutum. Ossa quippe per inuidiam putrescere est quædam etiam robusta deperire.

Psal. 33. Psal. 118. 3 Reg. 21. 23 Inuidia comes superbiæ. Prou. 14.

HISTORIA.

24 *Misi in vos mortem in via Aegypti.* Hic locus aptissime videbatur explanari ex illo Hos. 7. Ægyptum inuocabãt, ad Assyrios abierunt, & cum profecti

fuerint,

fuerint, expandā super eos rete meum. Atque ita exposuit Ruffinus. At cum id contigerit tempore Hoseæ regis Israel, cum capta est Samaria ab Assyrijs, vt ex. 4. Reg. 17. intelligitur, & suo loco diximus; non potest ad hæc verba Hamos referri, qui rem iam factam narrat; & cum hæc prophetabat, nondum regnauerat Hosee, prophetauit enim sub Hozia rege Iuda, & sub Ierobohaın rege Israel. Illud minus probabile, quod quidam dixit, Prophetam loqui de clade, quā Ioachaz rex Israel accepit à rege Syriæ. 4. Reg. 13. ea enim contigit in Samaria, vt scriptura subindicat, & ex Iosepho. 9. Antiq. c. 9. apertius intelligi potest. Ad hæc cum Syria sit versus septemtrionem Samariæ, Ægyptus vero sit ad Meridiem, atque inter Samariam, & Ægyptum sita sit Iudæa, cum qua paulo ante fœdus inierat idem Syriæ rex. 4. Reg. 12. quomodo fingi potest hanc stragem editā fuisse in via Ægypti? Sed sciamus tā duas tribus, quam decem sæpe solitas esse auxilium petere ab Ægyptijs: nam cū bello frequenter infestarentur à Syris, & ab Assyrijs, qui Aquilonares erant non habebant, quo confugerent, nisi ad Ægyptios, qui erant ad Meridiem. Palæstinos enim, & Idumæos, qui viciniores eis erant, infestissimos semper

25 habuerunt. * Hoc autem Deo ingratissimum accidebat, qui ab se auxilium potius peti volebat. Ita Hosee misit nuntios ad Sua regem Ægypti, 4. Reg. 17. & Isa. 20. legimus: Et timebunt, & confundentur ab Æthiopia spe sua, & ab Ægypto gloria sua. Et dicet habitator insulæ huius (id est, Ierusalem, quæ vicinarum gentium fluctibus tunditur, vt exponit Hieron.) in die illa: Ecce hæc erat spes nostra ad quos confugimus in auxilium, vt liberarent nos à facie regis Assyriorum, & quomodo effugere poterimus nos? Et cap. 36. dux regis Assyriorum loquitur Ierusalem: Super quem habes fiduciam, quia recessisti à me? Ecce confidis super baculum arundineum confractum illum, super Ægyptum, cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum eius, & perforabit eā. Sic Pharao rex Ægypti omnibus, qui

A confidunt in eo. Iere. 2. Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidā? Et postea. Et ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. Huiusmodi occurrunt multa in his, atque in alijs prophetis. Nam & illud Hos. 7. Ægyptum inuocabant, quasi consuetudinem cōfugiendi continuo ad Ægyptios indicat. Intelligimus ergo ex his verbis Hamos multos eorum, qui in Ægyptum auxilij petendi causa profecti fuerant, in via perijsse, vel morbo, vel fame, vel hostium manu, vt ita tandem intelligerent displicere petitionē

B illam Deo, discerentque in posterum nō in Ægyptiorum auxilio, sed in Dei bonitate spes suas omnes collocare. Atque ita hæc Hier. exposuit, cui Rup. Glossa interl. & Lyranus accedunt.

TROPOLOGIA.

26 Filij Israel fuerant olim in Ægypto, vnde in manu potenti, & brachio excelso educti iterum eadem via redire prohibentur, Deuter. 17. Non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum equitatus numero subleuatus, præsertim cum Dominus præcepe- *Consolationes sæculi non repetendæ.*

C rit vobis, vt nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Postquam Deus è sæculi voluptatibus hominem euocat, quibus olim tenebatur, non est vllo tempore ad eas redeundum, sed in Deo lætandum est, & ab eo semper expectandum, quod animum satiet, atque oblectet. Si dolor magnus, si tentatio vehemens ingruerit, non ad sæculi, sed ad Dei consolationem confugiendum est. Quare recte per Ieremiā ait Dominus reuerti in Ægyptum: Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum via Assyriorum, vt bibas aquam flumi- *Ie. 2.*

D nis? Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te. Poteras, inquit, haurire aquas purissimas in gaudio de fontibus Saluatoris, cur quæris aquā turbidam, & lutulentam Ægypti? Quoniam igitur sæpe fit, vt dum homines boni ad relictas consolationes sæculi redeunt, vitam animæ paulatim amittant, bene ait: Misi in vos mortem in via Ægypti.

HISTO-

HISTORIA.

27 *Percussi in gladio iuuenes vestros.* Hoc, & si fieri potuit, vt in via Aegypti contigerit, libentius à præcedentibus separauerim, vt noua historia sit: nam magnæ cuiusdam stragis meminit, si quidē ait: Et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares uestras, quod in euntes in Aegyptum non videtur satis conuenire, qui castra non habebant. Præterea rem tam insignem non est probabile præteritam esse à sacra historia. Quare mihi videntur hæc dici de exercitu Israel maximo cæso à rege Syriæ tempore Ioachaz regis Israel, nō in via Aegypti sed in Samaria, De quo ita 4. Reg. 13. Et non sunt derelicti Ioachaz de populo, nisi quinquaginta equites, & decem currus, & decē millia peditum, interfecerat enim eos rex Syriæ, & redegerat quasi puluerē in tritura areæ. Cum decem mille pedites relicti fuerint, & equites tantū quinquaginta, apparet equos non plures quinquaginta reliquos fuisse, ceteros auectos fuisse ab hostibus. Quod optime conuenit cum eo, quod nunc ait Hamos: Percussi in gladio iuuenes vestros vsque ad captiuitatem equorum vestrorum.

TROPOLOGIA.

Quid perdat ij qui diu in peccato morantur.

28 Cum iuuenes gladio percutiuntur, fortissima exercitus pars perit: illi enim sunt, qui prælia gerunt, senes relinquuntur, effeta ætas, & bello inutilis. Ita cū homines diu in peccato morantur, nec Deum per pœnitentiam placare sibi student, iuuenes, id est, fortissimæ cogitationes, quæ Diabolo olim resistebant, & bellum Domini præliabantur, genitæ in anima per Christū renouata paulatim intereunt, & relinquūtur senes, id est veteris hominis cogitationes, quales in eo erant, antequā per Christi gratiam renouaretur: quibus non prælium curæ est, sed quies, & remissio. Capiuntur etiam equi bellatores, quibus iuuenes pugnabāt, id est, scripturarum sanctorumq; patrum sententiæ diu domi seruatæ, & ad bellum A quasi saginatæ, de quibus Salomon, Equus paratur ad diem belli. Nam qui Deo diligenter inseruire student multa in oratione ab eo documenta percipiunt, multa ex scripturæ, patrūmque libris colligunt, quæ pugnaturæ aduersus dæmones animæ quasi equi quidam sunt ad diem belli, illis enim recta irruit in hostes intrepide, & se cum opus est, à pugna recipit, & imbecillitatem suam mirabiliter sustentat. Quoniam autem interdum nō solum illæ fortes, & deliberatæ cogitationes pereunt, sed etiam per desuetudinem orationis, & B sacræ lectionis documēta illa excidūt, recte dicitur. Percussi, id est, percuti permisi, iuuenes vestros vsque ad captiuitatem equorum vestrorum. Quare non est mirum, si ex tot cadaueribus ascendat putredo in nares eorum, & vehementi conscientiæ accusatione quasi putredine cadauerum infestentur.

Prou. 21.

HISTORIA.

Subuerti vos. Hac clade sub Ioachaz 29
rege, de qua nunc loquebamur, & fame illa temporis Eliæ, & multis alijs id genus calamitatibus pene subuersi sunt, C atque excisi instar Sodomæ, & Gomorræ. Quod autē ait: *Sicut subuertit Deus Sodomam,* &c. more scripturæ de se loquitur, ac si de alio loqueretur. Adnotāt etiam Euse. lib. 5. Demonst. Euang. c. 23. patrem hic loqui, & de filio dicere, Sicut subuertit Deus Sodomam, &c. quod filius alia persona diuina sit, sicut & in Sodomæ ipsius euersione dictum est Gen. 19. Igitur Dominus pluit super Sodomam, & Gomorram sulphur, & ignem à Domino. Quod & alijs testimonijs comprobat Euseb.

D *Et facti estis quasi torris raptus ab incendio,* qui totus igne absumeretur, nisi inde ereptus esset, ita vos omnino periretis, nisi ego supplicia cohibuissem.

TROPOLOGIA.

Sodoma, & Gomorra propter nefandas libidinum turpitudines cœlitus demisso igne perierunt: ita qui à Deo recedunt vt cum idolis suis fornicētur, & nefaria patiātur illis subditi, nec vllā

diuinæ legis rationem habeant, plectũtur igne variarum cupiditatum, quibus miserrime inseruiũt, & sulphure, id est, fœtore vitiorum omnium. Sed sunt dũ in hac vita tolerantur, quasi torris raptus ab incendio, quia non penitus omnia amittit, manet in eis fides, & quædam semina virtutum, manent ipsi in Ecclesia, dum per infidelitatem non exeunt, vbi & verba vitæ æternæ sæpe audiunt, & sacramenta habent. Sed si redire nolunt ad Deum, mittetur torris in æternum incendium.

HISTORIA.

30 *Quapropter hæc faciam tibi Israel.* Iterum easdem calamitates inducam in eos, qui ex te remanserunt. Hier. Cumque dixerit: Hæc faciam tibi, quid facturus sit tacet: vt dum ad singula pœnarũ genera Israel pẽdet incertus, quæ ideo terribiliora sunt, quia omnia suspicantur, agat pœnitentiam ne Deus inferat quæ minatur, &c. Possumus etiam addere, hoc dictum esse iuxta consuetudinem hominum, quam sæpe obseruat scriptura, non audientium mala, & infortunia nominare, quasi boni ominis causa, & præ timore, & detestatione illorum. Hinc orta est illa iurandi formula, Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, sæpe repetita in scriptura, vt. 1. Reg. 3. & 14. & 3. Reg. 19. Nec enim (vt nonnulli putauerunt) multa prius malorũ genera recensebant, & postea addebãt: Hæc mihi faciat Deus, neque id vnquã in scriptura inuenimus: sed tantummodo dicebãt, Hæc mihi faciat Deus, &c. quasi mala illa vellent nominare, nec auderent, sed intelligi mallent, quam dici.

Iurandi formula, Hæc mihi faciat Deus.

31 *Postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui Israel.* Monet, & hortatur decem tribus, vt postquam captæ fuerint ab Assyrijs, ne penitus despondeant animum, sed præparent se in occursum Dei sui, id est, vt cum Euãgelium eis prædicatum fuerit per apostolos, Christum Deum suum agnoscant, & recipiant: sicut fecit Hoseas cap. vltimo. Ideo LXX. transtulerunt: Præparare vt inuoces Deum tuum.

A

TROPOLOGIA.

Non punit Deus quasi crudelis, sed quasi pius, tunc etiam cum peccata peccatis plectit: idcirco eos admonet, quos percussit, vt intelligant quid his pœnis ipse efficere velit, nec putent se iam à Deo esse relictos, sed cum maxime videntur abiecti, & reprobati, tunc sese erigant spe diuinæ bonitatis per Christum, & Deum inuocent, ac se in occursum Dei preparent. Nemo tam desperatæ salutis est, tam omnibus vitijs inquinatus, B vt non veniat ad eum Deus per sanctas inspirationes, vt errantem reducat ad se. Tunc ergo ô Israel, ô quicunque Deo olim seruisti, & nunc turpissimis cupiditatibus seruis, cum Deum ad te venientem senseris, præparare vt ei occurras, ostiumque cordis tui benignissimo, atque beneuolentissimo hospiti aperias, & cum vocem eius audieris, noli obsurdescere, noli fugere, vt Adam, non enim te quærit vt iudicet, sed vt saluum faciat.

HISTORIA.

C *Quia ecce formans montes, & creans ventum.* Huiusmodi verbis solet Deus ostendere omnipotentiam suam, vt Ierem. 10. Deum his signis discernit à dijs gentium: & verum, atque omnipotentem esse demonstrat. Qui facit terram in fortitudine sua, præparat orbem in sapientia sua, & prudentia sua extendit cœlos. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in cœlo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terræ, fulgura in pluuiam facit, & educit ventum de thesauris suis. Et Iob. 9. Qui transtulit mon- 32

D tes, & nescierunt ij, quos subuertit in furore suo. Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur. Qui præcipit soli, & non oritur, & stellas claudit quasi sub signaculo. Et cap. 38. Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ, &c. Perinde est igitur ac si diceret: Præparare vt Christum venientem recipias, quoniã ipse, qui tunc veniet creator omnium est, & omnipotens, qui montes, & altissima quæque virtute sua creauit, & ventos fecit, vnde

de tempestates generantur, & omnia
33 in terra cōcutiuntur. * Simile est illud Iob. 38. Quis dedit (scilicet, nisi ego) vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui, vt plueret super terram absque homine in deserto? &c. Et Psal. 147. Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit Inde etiam toties apud Homerū, νεφεληγερέτα Ζεύς, id est, nubium congregator Iupiter. Ceterum quoniā Lxx. verterunt, Creans spiritum; hæretici contendebāt hinc probari, Spūm sanctū esse creaturam. Quos Hieronymus refellit affirmans non de Spiritu sancto loqui Prophetam, sed de vento, aut certe de spiritu hominis, id est, de anima, iuxta illud, quod scriptum est Psalm. 103. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Ambros. vero lib. 2. de Spiritu sancto, cap. 7. copiosius in eosdem hæreticos inuehitur, probatque ex cōtextu ventum hic accipi nomine spiritus, prius enim ait iuxta Lxx. Firmans tonitruum, & postea sequitur: Et creans spiritum. Si de Spiritu sancto (inquit) dicere voluisset, non de tonitruo vtique præmisisset: neque enim antiquiora tonitrua sunt, quàm Spiritus sanctus, quamuis impij sint, tamen id non audeant dicere. Deinde cū subiectum videamus esse de luce, ac nebula, nonne manifestum est quod de creatura mundi dictum intelligendum sit. Hæc, & plura eruditè Ambrosius, quæ desumpsit ex Didymo li. 1. de Spiritu sancto versus finem. Addit idem Didymus spiritum, cum pro creatore spiritu ponitur, semper aut articulum habere apud Græcos, aut certe aliquid, quod eius magnificentiam indicet, hic autem sine articulo poni, vt intelligamus ventum significari.

TROPOLOGIA.

34 Montes

Ne desperes salutem tuam, omnipotens est qui te vocat, quamuis tu infimus sis, ipse creauit montes, id est, apostolos, & prophetas, & martyres, & quotquot altitudine sanctitatis eminuerunt. De quibus dicitur Psalm 71. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Et Psalm. 75. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis, id est, per sanctos tuos, qui, sicut montes luce pleni æternum fulgebūt, mirabiliter aliorum hominum tenebras illuminas. Vide Augustinum ita late exponentem. Omnium vero montium maximus mons est beatissima virgo Maria, quæ mons est in vertice mōtium, id est, super omnium hominum sanctitatem eleuata est, vt interpretatur Gregorius in caput primum lib. 1. Regum. in illud: De monte Ephraim. Montes etiam dicuntur status in ecclesia sublimiores, id est, religiones, de quibus recte illud intelligi potest Ezec. 34. In pascuis vberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israel erunt pascua earum: ibi requiescent in herbis virentibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. Eleganter autem dixit, Creans montes, postquam de Sodomæ euersione locutus est, tunc enim iustus Lot Sodoma egressus in monte seruatus est, dicēte ei Domino: (Gen. 19.) Salua animā tuam, noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione sed in monte saluum te fac, ne & tu similiter pereas. Sæculi enim turpitudines, & coinquinationes relinquētibus Deus montes, id est, religiones parauit in quibus tutiores sint, & securius incendia fugiant Sodomorum.

Et creans ventum. Si legamus, Et creans spiritum, vt Lxx. (vtrumque enim significat רוח) erit sensus, Ipse vitam animæ præbet, id est, gratiam, teq; subito potest, quamuis mortuum, ad uitam reuocare. Animæ enim vita gratia est, sicut corporis spiritus. Iuxta nostrā translationem, quoniam non de vno vento, sed de omnibus loquitur, perspicuum est ita esse intelligendum, ac si diceret, Creans ventos. Venti interdum dona Spiritus sancti vocantur, vt docet Orig. hom. 5. in Iere. vbi verba illa eiusdem prophetæ cap. 10. Et educit ventū de thesauris suis, siue ventos, vt vertunt Lxx. singularis enim pro plurali positus est, vt in hoc Prophetæ nostri loco ita interpretatur. Sunt quidem ventorum thesauri, thesauri spirituum, spiritus sapiētiæ, & intellectus, spiritus con- 35

Venti.

consilij, & virtutis, spiritus scientiæ, & pietatis, spiritus timoris Dei, fortitudinis, & dilectionis, & charitatis Potes & ipse de scripturis hos ventos congregare, & istorum spirituum inuenire thesauros. Vbi sunt illi thesauri? vtique in quo thesauri sunt scientiæ absconditi; in Christo sedem habent. Inde oriuntur hi spiritus, vt alius sapiens sit, alius fidelis, alius eruditus, & alius aliud donorum Dei possideat. Alij enim per spiritum, datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ iuxta eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu. Hæc Origenes, ex cuius verbis optime intelligimus quod nunc ait Propheta. Si enim venti sunt dona Spiritus sancti, & hæc in Christo sunt, illaque vnicuique distribuit, prout vult, recte ipse dicitur non solum formans montes, sed etiam creans ventum, id est, ventos.

Col. 1.

1. Cor. 12

HISTORIA.

36 *Et annuntiās homini eloquium suum.* id est, Et cum tantus sit, tamque potēs, non dedignatur hominem alloqui, & docere salutaria. Ita etiam Dauid Psal. 147. demonstrata iam eius omnipotentia subijcit. Qui annuntiat verbum suū Iacob, iustitias, & iudicia sua Israel, LXX. Et annuntians in homines Christum suum. Quod vero quidam vertūt, Annuntians homini, quæ cogitatio eius, aut quid opus eius, parum refert; cum translationem nostrā magis probauerint Hieronymus, & vetustissimi interpretes, Aquila, Symmachus, Theodotio, Quinta editio, vt apud eundem Hieronymum videmus. Quamuis & sensus idem est, nam Annuutians homini, quæ cogitatio eius, quid est aliud, quàm, loquens homini? nam qui loquitur, cogitationes suas annuntiat. Vel, Annuntians homini quid opus eius, id est, quid facere debeat homo, docens hominem quid fieri velit ab eo.

TROPOLOGIA.

37 Homines exterius loquuntur, exterius sonant, solus corda docet Deus, & homini sine vllo strepitu verborum, A aperit doctrinam suam, & tunc homo vere intelligit, & amat opus suum, fitque, quod ait sanctus Propheta: Exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam. Vt merito idem dixerit: Beatus homo, quem tu erudieris Domine.

Psal. 103.

Psal. 93.

HISTORIA.

Faciens matutinam nebulam. Hoc etiam dicitur ad ostendendam Christi potentiam. Sed magna difficultas est, & fere ab expositoribus prætermissa, cur potius matutinam nebulam dicat, quā B verspertinam. Mihi videtur hoc significare Propheta: ipse non solum lucem terris infundit, sed potens etiam est lucem exortam subita nebula obscurare; (est enim in Hebr. Faciens auroram nebulam, siue caliginem) vt norint homines quantum eius misericordia indigeant, eumque semper placare sibi curent. Quod latenter dictum esse arbitror, quoniam cum ipse, qui sol est iustitiæ, ortus est, nebula interposita est Deo permittente, ne à Iudæis videretur, & agnosceretur: quomodo etiam C intellexit Eusebius lib. 4. de Demonstrat. Euang. cap. 22. sed nebula illa paulatim euanescere cœpit prædicantibus apostolis, donec vespere, id est, ad finē mundi penitus auferatur.

TROPOLOGIA.

Nonnunquam sol clarus exoritur, nonnunquam nebula exoriens obscuratur, sed paulatim suis radijs nebulam vndique discutit, & hoc ipso clarior, & pulchrior apparet, quo serior. Ita interdum conuersio incipientium, quæ est quoddam illorum mane post tenebras D peccatorum, nulla tentationum molestia, & obscuritate turbatur, sed sole iustitiæ in eis fulgente cogitationes peccatorum diffugiunt, sicut ait egregius Psaltes Israel: Posuisti tenebras, & facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestiæ siluæ, &c. Ortus est sol, & congregati sunt, & in cubilibus suis collocabuntur. Exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad ve-

38 Nebula.

Tentationes incipientiū.

Psal. 103.

ad vesperam. Sed interdum in ipso cõuersionis initio tentatio vehemẽs exurgit, quæ, vt nebula, iubar illud, quod apparebat, obumbrat, & molesta relictarum voluptatum recordatione animũ pungit, & lacerat, vt intra se quodammodo dicat: Dum adhuc ordirer, succidit me. Sed si sol ille, qui tenebras ante fugauerat, radios suos non retraxerit, neque illustrare animum desierit nostris iniquitatibus repulsus, tãdem nebula euanescet, & lux gratissima redibit, & fiet quod scriptum est in Iob: Miseriæ quoq; obliuisceris, & quasi aquarum, quæ præterierunt, recordaberis. Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam, & cum te consumptũ putaueris, orieris, vt Lucifer. Hoc igitur nunc ait Propheta: Ne timeas tentationes, quæ inuadere solent incipientes, ipse enim eas facit, id est, fieri sinit in vtilitatem tuam. Verum non est totius diei nebula, sed auroræ: inualescet sol, & eam dissipabit, iterumque luce perfrueris.

Isa. 38.

Iob. 11.

HISTORIA.

39 *Et gradiens super excelsa terra*, id est, Nihil est in terra ita excelsum, vt pedibus eius subditum non sit. Quod occultiore sensu significat, quo tempore illa matutina nebula Iudæis obijcietur, eũ ambulaturum super excelsa terræ: quia cum Iudæi caligine illa obscurati blasphemabãt Euangelium, reges gentiũ, & sapientes se se Christi pedibus subijciebant.

TROPOLOGIA.

Excelsa terræ. Excelsa terræ sunt, quæ sunt in terra fortiora, id est, potentiores affectus, & ægritudines animi, quæ maxime in terra, id est, in terrenis cordibus dominantur. Quoniam igitur non solum in ipsis nostræ cõuersionis initijs, sed etiam in progressu, quo robustiores efficimur, eo Diabolus acriores suscitat in nos tẽtationes, vt in Iob, in Dauidem, in Tobiam, ne quis forte terreatur, & de successu desperet, docemur gradi Dominũ super excelsa terræ, id est, subiectam sibi esse vim omnem contrariarum potestatum, omnium tentationum, omniũ affectuum: proinde nihil esse, quod formidet, nihil esse, quod tardetur aut à via Dei ingredienda deterreatur qui tantum, ac talem habuerit protectorẽ, & ducem. Atque hoc viro iusto promittitur: Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudines terræ, & cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Ille enim super altitudines terræ sustollitur, qui per Dei gratiam superior efficitur auaritia, & ambitione, & superbia, & carnis voluptatibus, idemque cibo alitur sanctorum, quo & Dominus Iesus alebatur, sicut ipse ait: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me: nam reliqui, qui infra altitudines terræ sunt, non aluntur cibo Iacob, sed cibo Esau, qui propter coctionem rufam primogenituræ ius vendidit. Quod si excelsa terræ interpretari velimus idola, de quibus toties in libris Regum dicitur: Verumtamen excelsa non abstulit: idem sensus efficietur, nam illæ animi ægritudines, & illa vitia maiora, quæ iam nominaui, idola sunt amatorũ huius sæculi, & super illa Dñs graditur, quia eius potentiæ subiecta sunt, & vires seruis suis suggerit ad illa vincenda & conculcanda.

Subiectæ Deo sunt omnes tẽtationes.

Isa. 58.

Ioan. 4.

HISTORIA.

40 Dominus exercituum. *Dominus exercituum nomen eius*. Exercitus siue militia Dei dicuntur angeli propter magnam multitudinẽ, & quia Deus illis ministris vtitur ad inimicos suos conterendos, & ad magna opera facienda, tum propter fortitudinẽ magnam, & potentiam ipsorum angelorũ. Psal. 102. Benedicite Domino omnes angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiẽdam vocem sermonum eius. Luc. 2. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis laudantium, & dicentium, &c. Et quoniam צבא & exercitum significat, & militiam, & fortitudinem, inde dicitur Dominus exercituum in nostra translatione, apud Lxx. vero, Dominus δυνάμεων, id est, virtutum, siue fortitudinũ, vt Psal. 23. Dominus virtutum ipse est rex gloriæ, sed sensus semper est idem.

CAP. V.

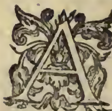

AVdite verbũ istud quod ego leuo super vos planctũ domus Israel. Cecidit, et non adijciet vt resurgat, Virgo Israel: proiecta est in terram suam, & non est qui suscitet eam. Quia hæc dicit Dominus Deus: Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decẽ in domo Israel. Quia hæc dicit Dominus Deus domui Israel: Quærite me, & viuetis. Et nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Bersabee non transibitis: quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis. Quærite Dominum, & viuite: ne forte comburatur vt ignis domus Ioseph: & deuorabit, & nõ erit, qui extinguat Bethel. Qui conuertitis in absynthium iudicium, & iustitiam in terra relinquitis. Facientem arcturum, & orionem, & conuertentem in mane tenebras, et diem in noctem mutantem: qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ. Dominus nomen est eius. Qui subridet vastitatem super robustum, & depopulationem super potentem affert. Odio habuerunt corripientem in porta: & loquentem perfecte abominati sunt. Idcirco, pro eo quod diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, & nõ bibetis vinum earum. Quia cognoui multa scelera vestra & fortia peccata vestra: hostes iusti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta. Ideo prudẽs in tempore illo tacebit, quia tempus malum est. Quærite bonum, & non malum, vt viuatis, & erit Dominus Deus exercituum vobiscũ, sicut dixistis. Odite malum, & diligite bonum, & constituite in porta iudicium: si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquijs Ioseph. Propterea hęc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus: & in cunctis quæ foris sunt, dicetur væ væ: & vocabũt agricolam ad luctum, & ad planctum eos, qui sciunt plãgere. Et in omnibus vineis erit plãctus: quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus. Væ desiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? dies domini ista, tenebræ, et nõ lux. Quomodo si fugiat vir à facie leonis & occurrat ei vrsus: & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eũ coluber. Numquid nõ tenebræ dies Domini & non lux & caligo, & non splendor in ea? Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœtuum vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocautomata, & munera vestra, non suscipiam; & vota pinguium vestrorum non respiciam. Aufer à me tumultum carminum tuorum: et cantica lyræ tuæ non audiã. Et reuelabitur quasi aqua iudicium, & iustitia quasi torrens fortis. Numquid hostias et sacri-

Marginal notes: Inf. 9. — Soph. 1. — Rom. 12. — Psal. 96. — Hier. 30. Ioel. 2. Soph. 1. — Esa. 1. — Malac. 1. & 2. — Acto. 7.

sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel? Et portastis tabernacula Moloch vestro, & imaginem idolorũ vestrorum: sidus Dei vestri: quæ fecistis vobis. Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus Deus exercituum nomen eius.

HISTORIA.

1 *Audite verbum istud, quod ego leuo super vos planctum.* Vt magis eos ad pœnitentiam moueat, lugubri carmine vtitur, lugetq; eos, qui sibi læti, ac tuti, minimeque lugendi videbantur. Audite, inquit, verbum istud, quod ego leuo super vos, id est, quod ego assumo contra vos, nempe planctum, & lamentationẽ nã Hebræi passim vtũtur verbo נשא, quod est leuare, pro assumere, & ita Hieron. interpretatur, id est, volo lugere vos tristi carmine, quale continuo sequitur: Cecidit & non adijciet, vt resurgat virgo Israel. Facile est etiam exponere. Quod ego leuo super vos planctum, id est, ob id, quod ego leuo super vos planctum, nam אשר, Quod, & Quoniam significat.

Leuare.

Cecidit, & non adijciet, vt resurgat virgo Israel. Nonnulli ita legunt, Domus Israel cecidit, & non adijciet, vt resurgat, Virgo Israel proiecta est, &c. Cum domus Israel vocandi casu ponatur, & ad præcedẽtia pertineat, vt sit: Domus Israel audite verbũ istud. Ita distinguuntur hæc in Hebræo. Ita etiam apud recentiores interpretes. Sed res est manifesta, nam בית, id est, domus, Hebræis masculini generis est, cecidit autem, id est, נפלה, femineum est, similiter & verbum quod sequitur תוסף, id est, adijciet, ideo non possunt conuenire hæc verba cum eo, quod præcessit, Domus Israel. Cecidit ergo virgo Israel, & nunquam in posterum resurget. Hæc nonnulli ad vltimum excidium Ierusalem referunt, cum à Tito imperatore vastata est, vt Euseb. lib. 4. de Demonstr. Euãgel. cap. 22. & Chrysost. in Demonstratione quod Christus sit Deus, prope finem, & Theodoretus, & R. Samuel Marrochianus, in epistola de aduentu Messię, cap. 24.* Verum hic sensus Allegoricus est, vt nos sæpe interpretati sumus: Nam Historicum constat esse de decem tribubus, quæ captiuæ abductæ ab Assyrijs numquam in patriam suam redierũt, vt ait Hieronymus. Atque vt omittam Hieron. & Ruffinum, & ceteros expositores ita sensisse: non possumus de hoc dubitare, cum videamus Prophetam tãtum loqui Israeli, id est, decem tribubus, quæ neque Dominum crucifixerunt, neque à Romanis vastatæ sunt, vt: Quærite Dominum, & viuite, ne forte cõburatur domus Ioseph, vt ignis. Et postea: Si forte misereatur Dominus exercituũ reliquijs Ioseph. Constat etiam loqui de captiuitate Assyriorum, ait enim: Et migrare vos faciam trans Damascum, vt ibi dicemus. Ad hæc quis nesciat nullam fuisse in Iudæis idololatriam cum Dominus inter eos versatus est, & cum excisi sunt à Romanis? At eo tempore, de quo Propheta loquitur, multa idola colebãtur. Quærite me, inquit, & viuetis: & nolite quærere Bethel. In Galgalam nolite intrare, & in Bersabee non transibitis. Sed quomodo virgo dici potest Israel tot idolorum fornicationibus prostitutus? Hieronymus: virgo autem appellatur populus Israel, non quia quondã instar virginis sit Domino copulatus, videlicet in patriarchis, & prophetis, vt exponit Glossa.* Cum autem de duabus tribubus sermo est, Hieronymus aliter virginitatem interpretatur, quod, scilicet, ceteris gentibus varia idola colentibus populus hic vni Deo seruierit. Ita exponit illud Isai. 37. Despexit te, & subsannauit te virgo filia Sion. Et illud Iere. 18. Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel? Sed quomodo exponemus cum idem dicit scriptura de nationibus alijs idola colẽtibus, vt Isai. 47. Descende, sede in puluere virgo filia Babylon. Et Ierem. 46. Ascende in Galaad, & tolle resinam virgo filia Aegypti? Quod autem Ruffinus secundo loco adiecit, & Vatablus postea, atq; alij tradiderunt, virginem dici Israel, quod, vt virgo nulli viro, ita

ipse nullis ante dominis addictus fue-
rit: nō video cur virgo dicatur, qui nul
li domino seruierit, cum virgo etiam
seruire possit, neque enim seruituti ad-
uersatur virginitas, sed corruptioni in-
tegritatis. Quid? quod multis dominis
seruiuit Israel post tempora Iosue, vt
in libro Iudicum legimus. Deinde co-
gemur laborare cum aliæ nationes vir
gines vocantur, vt Babylon, Ægyptus,
vt quæramus quomodo nulli seruie-
4 rint. * Signanda est ergo vulgata con-
suetudo scripturarū ita de prouincijs,
& ciuitatibus loquentium, ac si mulie-
res essent, aut viri. Vt Ierem. 2. Vade, &
clama in auribus Ierusalem dicēs. Hæc
dicit Dominus. Recordatus sum tui mi
serans adolescentiam tuam, & charita-
tem desponsationis tuæ, quando secu-
ta es me in deserto. Et cap. 3. Et vidit
præuaricatrix soror eius Iuda, quia pro
eo, quod mœchata esset auersatrix Is-
rael, dimisissem eam, & dedissem ei li-
bellum repudij: & non timuit præuari-
catrix Iuda soror eius, sed abijt, & for-
nicata est etiam ipsa. Huiusmodi sunt
multa Ezech. 16. & passim apud pro-
phetas. Cum autem ita loquuntur scri
pturæ iuxta id, quod de ciuitatibus in-
telligi volunt, nomina eis tribuunt.
Quando idololatriam exprobrant, me-
retrices vocant, vt Ezec. 16. Propterea
meretrix audi verbum Domini. Hæc
dicit Dominus Deus: Quia effusum est
æs tuum, & reuelata est ignominia tua,
&c. Totum enim caput in hac meta-
phora versatur. Cum fidem sibi debitā
exigit, nuptæ assimilat, vt Ierem. 3. per
5 totum caput. * Cum vero significare
vult ciuitatem, aut nationem ardenter
à se, siue ab alijs quondam amatam, so-
licitéq; seruatam, virginem vocat: aut
etiam cum significat eius pulchritudi-
nem & ornatum speciosum, ac delicias
& propter opes & pulchritudinē om-
nibus eam esse valde optabilem. Vt de
Ierusalem perterrefacta à rege Assyrio
rum Isai. 37. Despexit te, & subsanna-
uit te virgo filia Sion. Et 47. Descen-
de, sede in puluere virgo filia Babylon,
id est, quæ prius, vt virgo domi clausa
in delicijs viuebas. Vnde statim subdit:
Non est solium filiæ Chaldæorum,

Regul. Scriptura de prouincijs, & ciuitatibus loquitur, ita ac si mulieres essēt, aut viri.

Virgo.

A quia vltra non vocaberis mollis, & te-
nera. Eadem ratione Sidonem virgi-
nem vocauerat capit. 23. Non adijcies
vltra, vt glorieris calumniam sustinens
virgo filia Sidonis. Cum ergo Israel vir
go vocatur, non sumitur à pudicitia vir-
ginali metaphora, sed virgo dicitur
propter diuitias, & pulchritudinem, &
quod more virginis, domi seruatus, at-
que inclusus vsque ad tempus captiui-
tatis fuisset, numquam enim è terra
sua fuerat eductus. Cecidit itaque Is-
rael cum captiuus ductus est, non adij-
ciet, vt resurgat, quoniam nec redijt
B vmquam in terram suam, nec regnum
obtinuit, sed alijs nationibus seruiuit.
* Itaque qualem intelligimus eius ca- 6
sum, talem intelligimus ei resurrectio-
nem negari. Quare non aduersantur
hæc ijs, quæ Hosee 11. prope finem, &
alijs locis diximus de decem tribubus
ad Euangelium vocandis, & ei, quod
præcedenti capite dixit Hamos: Post
quam autem hæc fecero tibi, præpara-
re in occursum Dei tui Israel.

Proiecta est in terram suam. Non vt-
cunque cecidit, sed vsque ad terram
prostrata est, id est, grauissima erit e-
C ius ruina, ita vt à nemine possit erigi.
Dixit autem, *In terram suam*, vt ma-
gis amplificet ruinam. Quasi dicat:
Non prosternetur in terra aliena, vbi
minus haberet virium, & inimici essent
potentiores: sed cum adhuc erit in ter-
ra sua, à peregrinis hostibus ferro, &
igne, & fame vastabitur, & tandem
captiua ducetur.

TROPOLOGIA.

Audienda sunt omnia verba prophe 7
D tarum, sed ea maxime, quibus nos de-
flent. Magna est enim miseria nostra,
quæ prophetas Dei spiritu plenos exci
tat ad eiulandum: atq; eo maior, quod
ita cæci, & nostrarum rerum obliti su-
mus, vt tantum malum ne sentiamus
quidem. Lugent autē peccatores non
prophetæ solum, sed vniuersa etiam
scriptura, sicut Ezec. 2. scriptum est: Et
vidi, & ecce manus missa ad me, in qua
erat inuolutus liber, & expandit illum

coram me, qui erat scriptus intus, & A foris, & scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Lamentationes, id est, iuxta morem Hebræorum, & scripturæ, maxima quædam, & terribilis, ac nunquam finienda lamentatio in sacris libris scripta est peccatori, qui secundum duritiem suam, & impœnitens cor thesaurizat sibi iram in die iræ, & nunquam agit pœnitentiam. Carmen eis scribitur (vt hic ait Hieronymus) qui nulla peccatorum sorde maculati cantico, & laude sunt digni. Væ scribitur illis, qui amissa virginitate, quam anima per sanctę regenerationis B lauacrum accepit, in mortalia peccata labuntur, quoniam & si per Dei misericordiam resurgere queant, non habent tamen in se vnde resurgant, nec
8 digni sunt, qui resuscitentur.* Denique vbi per gemitus, & lacrymas resurrexerint, sine virginitate resurgent, id est, nunquam id obtinere poterunt, vt non fornicati fuerint, & à Deo recesserint, gratiamque illam, atque innocentiam regenerationis non amiserint. Et hoc quod ait Propheta: *Cecidit, non adijciet, vt resurgat virgo Israel, proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.* Quoniam autem tota scriptura, siue exte- C rior sensus consideretur, qui Historicus dicitur, siue interior, qui Spiritualis est, sæpe prædicit has lamentationes, & carmen, & væ, merito liber, quo hæc continentur, intus, & foris scriptus dicitur. Iure etiā huiusmodi anima olim virgo, nunc vitijs prostituta, proiecta in terram suam dicitur: quæ cum prius esset effecta cœlestis, & supra se ipsam spe, atque amore summi boni erigeretur, rursus per peccata deijcitur, & in terram suam proijcitur, atque ad veterem vilitatem degener redit, & tacita
Gen. 3. Dei sententia audit: Terra es, & in ter D ram ibis, id est, terrena esse solebas, cū portabas imaginem terreni, per me portare cœpisti imaginem cœlestis, & cœlestia amare, sed per te iterum redis ad terrena, & hoc amore terra efficeris.

HISTORIA.

Vrbs de qua egrediebantur mille. Explicat quod dixerat: Proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam: quoniam tanta hominum multitudo in bello extinguetur, & in tantam Israel paucitatem redigetur, vt ex vrbe quæ mille viros in prælium educebat, non plures quam centum exire possint: atque ita non habebit à quo erigatur.

ALLEGORIA.

Post quā virgo Israel cecidit, & proiecta est in terram suam, id est, populus 9
ille, quem Deus, vt teneram, & pulchrā virginem amauerat, cecidit per infidelitatem suam: neque ita quidem omnino reiectus est, at ad tantam fidelium paucitatem redactus, vt vbi mille esse solebant, centum relicti sint, & vbi erāt centum, relicti sint decem, ne penitus vniuersus periret, sicut Sodoma, quæ cœlesti igne absumpta est, quoniam nō sunt inuenti in ea decem iusti, Gen. 18. Quod non ignorans sanctus Isaias ait capit. 1. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrham similes essemus. Hoc semen fuerunt Apostoli, & qui tunc ex illo populo crediderunt, qui ideo reliquiæ dicti sunt, vt Rom. 9. interpretatus est Paulus, quod ceteris pereuntibus seruati, & relicti sint. Eodē verbo nunc Propheta noster de eisdem loquitur: Relinquentur in ea centum, & relinquētur in ea decem. Meritoque dicuntur & centum ex mille, & decem ex centum, quia soli ex innumerabili populo, quasi decimæ quædam ex copiosa fruge, Deo dicati sunt.

TROPOLOGIA.

Vrbs est (vt ait Origen. hom. 8. in 10
Iosue) vniuscuiusque nostrum anima, Vrbs.
quæ ædificatur à Domino ex lapidibus viuis, id est, ex virtutibus varijs, & diuersis. De qua dictum est: In matutino Psal. 100.
interficiebam omnes peccatores terrę, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem: quia de anima sua sanctus quisque, & diligens eijcit peccatores, id est, cogitationes pessimas, &

mas,& cupiditates prauas interficiet in A
Pſal.62. matutino. Iuſtus enim dicit: In matu-
ţinis meditabor in te, quia fuiſti adiu-
tor meus. De his vrbibus dictum eſt ca
pit. 4. vnde & ego dedi vobis ſtuporē
dentium in cunctis vrbibus veſtris, &
indigentiam panum in omnibus locis
veſtris. Et poſtea: Et plui ſuper vnam
ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem
non plui. Vt igitur peſte, aut fame ci-
uium numerus minuitur, vt vrbs, de
qua egrediebantur mille, non poſſit in
bellum educere niſi centum: ita pec-
catis, vt libidine, ambitione, ſuperbia,
bona opera minuuntur, vt anima, ex B
qua egrediebantur mille, non habeat
Quomodo numerus bonorum operum minuatur. niſi centum. In mille vniuerſitas intel-
ligitur, vt Pſalm. 104. Verbi quod man
dauit in mille generationes. Egredie-
bantur ex anima, quæ Deo adhærebat,
mille, id eſt, omnium virtutum opera,
quaſi milites ſtrenui cum Diabolo pu-
gnaturi: poſtea cupiditate rerum terre-
narum capta feruore iam remiſſo pro-
fert centum, numerum decuplo mino-
rem: & ſi prius centum educebat, de-
11 cem in ea relinquuntur. * Et ſicut om-
ne verbum ſcientię & intellectus, quod
ſciſcitatus eſt rex, inuenit in Daniele, C
Daniel. 1. & ſocijs decuplum ſuper cunctos ariolos;
los; in quo ſignificatur eos fuiſſe decu-
plo ſapientiores, id eſt, multo ſapien-
tiores, & omnibus in rebus eruditio-
res; ita peccatum reddit numerum bo-
norum operum decuplo minorē, quia
non vnius alicuius, ſed omnium virtu-
tum opera minuit, & omnibus modis
efficit imperfectiora: Præterea decimæ
mille ſunt centum, & decimæ centum
ſunt decem: decimæ autem lege Deo
dicatæ erant. Quoniam ergo bona ope
ra, quæ manent in peccatore, Deus ſi-
bi vendicat, & eis vtitur, cum eum ad D
ſe conuertit: iure ex mille dicuntur ma
nere centum, & ex centum decem. Ca
ueat tamen peccator, ne diu differat
conuerſionem, nam & hæc, quæ relicta
erant, paulatim amittet, ſicut de Iudęa
Iſai. 6. deſolata dictum eſt ab Iſaia: Et adhuc
in ea decimatio, & conuertetur, & erit
in oſtenſionem ſicut terebynthus. Hie-
ronymus legit: Et adhuc in ea erit de-
cimatio, & rurſum erit in deprædatio-
nem, atque ita exponit: Tanta erit in-
felicitas reſidui populi, vt ad compara-
tionem prioris multitudinis vix deci-
ma pars remaneat. Cumque & in ipſa
terra fuerit ſolitudo, rurſum ipſæ reli-
quiæ erunt in deprædationem, in tan-
tum, vt terebyntho, & quercui, quæ
glandes amiſerint, comparetur. * Le- 12
ctio Hieronymi conuenit omnino cum
tranſlatione LXX. & cum Hebræo, &
cum eo, quod nos modo habemus, ſi re
ctè intelligatur, nam in oſtenſionem
eſſe dicitur, quod iam deſolatum om-
nibus ſpectandum, atque irridendum
relinquitur, iuxta illud Pſa. 21. Omnes
videntes me deriſerunt me, locuti ſunt
labijs, & mouerunt caput. Illud autem
ושבה, hoc eſt, & conuertetur, iuxta Et cōuertetur, pro Et iterū.
conſuetudinem ſcripturæ idem valet,
atque, Et iterum. Vt Dan. 9. Ab exitu
ſermonis vt iterum ędificetur Ieruſalē.
Et paulo poſt: Et rurſum ædificabitur
platea, quibus locis pro, Iterum, eſt in
Hebræo idem verbum.

HISTORIA.

Quærite me, & viuetis. Hieronymus: Regul.
Mos eſt ſcripturarum ſemper aduerſis
læta ſubiūgere, & poſt quā triſtia Deus
fuerit comminatus, ad pœnitentiam
eos, quos terruit, prouocat. Vt Iſai. 1.
Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ
ſuccenſæ igni, regionem veſtram corā
vobis alieni deuorant, &c. Et cum mul
ta minantia dixerit, nihilominus pau-
lo poſt ad pœnitentiam eoſdem prouo
cat, vt mala illa effugiat: Lauamini,
mundi eſtote, auferte malum cogita-
tionnm veſtrarum ab oculis meis. Ita
nunc poſt minas captiuitatis: Quærite
me, inquit, & viuetis, id eſt, effugietis
hanc vaſtitatem, & maximas captiui-
tatis miſerias, quas comminatus ſum:
nec enim vos perire, & capi cupio, ſed
viuere.

Et nolite quærere Bethel. Abijcite om- 13
nia idola, quæ colebatis in Bethel, &
in Galgala, vt Hoſ. 4. diximus.

Et in Berſabe non tranſibitis. Berſabe Berſabe.
vltima Iudææ, & totius terræ promiſ-
ſionis vrbs erat verſus Auſtrum iuxta
Gerara, & Ægypti ſolitudinem, ſicut
Dan

Dan vltima eſt verſus Septemtrionem.
Inde Dauid. 1. Paralip. 21. dicitur numeraſſe
populum à Dan vſque ad Berſabe. Hodie Giblin dicitur, parua villa iam,
& quatuor leucis diſtans à Gaza. In hac habitauit Abraham, & ex eo,
quod ipſe, & Abimelech in fœdus mutuũ iurarunt, dictus eſt locus באר שבע
Berſabe, id eſt, puteus iuramenti. Geneſ. 21. Idcirco vocatus eſt locus ille
Berſabe, quia ibi vterque iurauit, & inierunt fœdus pro puteo iuraměti. Lxx.
tàm in eo loco Geneſis, quàm in hoc Hamos pro Berſabe dixerunt φρέαρ τοῦ
ὁρκισμοῦ, ſiue τοῦ ὅρκου, id eſt, puteus iuramenti. Hier. vero interpretatur etiã
puteus ſeptem, quoniam, שבע vtrumque ſignificat, iuramentum, & ſeptem:
dixit enim Abraham: ſeptem agnas accipies de manu mea, vt ſint mihi in teſtimonium, quoniam ego fodi puteum.
14 * Ex quibus arbitror vnico, e, in fine
ſcribendum eſſe Berſabe accentu in penultima collocato, quoniam, ע, in fine horum nominum aliquando Lxx. & eos ſecutus Hieronymus vertunt in, e, vt Ioſue, Hoſee, Thecue, 2. Paralip. 11. & Hamos. 1. & ita apud Ioſeph. legimus lib. 1. Antiq. capit. 12. Et conditiones, inquit, pacis bona fide vtrimque ſeruandas dixit fœdere cum eo ſuper puteo quodam icto, qui Berſabe vocatur, ea vox iuramenti puteum ſignificat, & id nomẽ & hodie locus ſeruat, &c. In hac vrbe duæ tribus idola aliquando adorabant. In tantum autem (vt ait Hieronymus) ſimulacrorum cultu furebat Iſrael, vt nequaquam contentus idolis ſuis ad aliena tranſiret. Ideo illi dicitur: Et in Berſabe nõ tranſibitis. Ad aliena, inquit, Hieronymus, quoniam, & ſi hæc vrbs eſſet in tribu Simeonis, vt ipſe etiam admonuit in Locis Hebr. & ex Ioſue. 19. conſtat, tamen ſors tribu Simeonis erat intra ſortem tribus Iuda. Ioſue. 19. Hæc eſt hæreditas filiorum Simeon iuxta cognationes ſuas in poſſeſſione, & funiculo filiorum Iuda, quia maior erat, & idcirco filij Simeon poſſederunt in medio hæreditatis eorum, &c. Inde Ioſue. 15. Berſabe ponitur inter ciuitates Auſtrales Iudæ.

A *Quoniam Galgala captiua ducetur.* 15
Eleganter per irriſionem ad nominum etymologias alludit prædicens horum locorum captiuitatem, nam Galgala dicitur à גלגל quod eſt voluere, ſiue auferre, & in Heb. eſt גלגל גלה יגלה, id eſt, Galgala migrãdo migrabit, quod conſonat non ſolum ſono, ſed etiã ſenſu cũ eius etymologia, ac ſi dicat: Voluetur, & auferetur. Simile eſt illud Ierem. 48. Contra Heſebon cogitauerũt mala, Heſebon enim cogitationem ſignificat, vt ex etymologia planum eſt, חשב enim ſignificat cogitare, & Hier.
B docet lib. 5. in Iſai. cap. 15. Bethel etiã, id eſt, Domus Dei, per irriſionem dicta eſt Bethauen, id eſt, domus vanitatis, aut inutilis, aut idoli, vt Hoſ. 4. num. 31. latius explicauimus, hæc enim tria ſignificat און. Ideo nunc de Bethel ait iuxta Hebrǽum: Et Bethel erit in auen, id eſt, erit in vanitatem, erit vanitas, erit inutilitas, id eſt, euertetur, atque in nihilum redigetur. Si quis autem miretur Galgalæ captiuitatem prædici, cum non eſſet vrbs decem tribuum, ſed duarum: ſciat in excidio multarum vr-
C bium decem tribuum exciſam quoque eam fuiſſe, quoniam erat prope Iordanem, & coniuncta vrbibus Iſraelis. Sed Berſabe, quæ longius ab illis diſtabat, eratque ad Auſtrum, non eſt eo tempore capta, & ideo nihil de illa loquitur Propheta.
Quærite dominum, & viuite. Ita eſt 16
in Hebræo, & ita erat in verbis ſuperioribus. Quærite me, & viuetis. Sed maiorem energiam habet, *Viuite*, ita Regul.
enim ſolet loqui ſcriptura, vt ſignificet
D continuo id futurum eſſe, quod promittit, & ideo mauult imperando loqui, vt res certiſſima, præſenſque intelligatur, quàm promittere quaſi futuram. Vt Pſalm. 33. Accedite ad eum, & illuminamini, id eſt, ſi accedatis, continuo illuminabimini, vt Hoſ. 10. num. 36. adnotauimus.
Ne forte comburatur, vt ignis, domus Ioſeph. id eſt, Ne forte ardeat, vt ignis, ſicut & Lxx. verterunt, ἀναλάμψῃ, id eſt, reſplendeat, ardeat. Domum Ioſeph decẽ tribus intelligit, vt ait Hier. Domus Ioſeph.
& nos in vltimo præludio num. 3. admonui-

monuimus. Tribus enim Ephraim, ex qua fuit Ierobohaim primus decem tribuum rex, appellatur tribus Ioseph, quoniam Ephraim filius Ioseph fuit, & fratri suo maiori Manassæ prælatus est, Genes. 48. vnde Apoc. 7. tribus Manassæ suo nomine appellatur inter alias, tribus vero Ephraim dicta est tribus Ioseph. Sicut igitur decem tribus appellantur s[æ]pe Ephraim, ita eadem ratione appellantur domus Ioseph.

Et non erit qui extinguat Bethel. id est, Ipsi Betheli, vt ex Hebr. & ex Græco manifestum est: hoc est, neminem habebit Bethel, qui ignem eius extinguat.

TROPOLOGIA.

17 Bethel, cum domum Dei significet, merito postea propter idola dicta est Bethauen, id est, domus vanitatis, aut nihili. Illi ergo Bethel quærunt, qui simulant se Deum quærere, & eius causa laborare, re autem vera quærunt idola sua, diuitias, & inanem gloriam. Galgalis Iosue circumcidit filios Israel cultris lapideis, vbi postea idola adorata sunt. Quare illi intrant in Galgala, qui carnem suam crucifigere videntur cum vitijs, & concupiscentijs, non in Dei gloriam, sed in suam, vt appareant hominibus ieiunantes, & glorificentur ab eis. In Bersabe, vbi habitauit Abraham, & religionem suam iureiurando testatus est, illi transeunt, qui veterum patrum vitam, & religionem venerari, atque imitari velle videntur, sed nihil minus faciunt, nam quæ illi in Dei cultum ex animo faciebant, ipsi in idolorum honorem faciunt sæculi lucris, & gloriæ, & ventri seruientes, eisque hostias illas immolantes, quas patres omnipotenti Deo semper immolabant. At non viuunt qui hæc quærunt, mundus enim transit, & concupiscentia eius, & Galgala captiua ducitur, & Bethel fit inutilis, peritque labor ille multorum annorum, quo in huiusmodi idolorum cultu desudatum est, & mors imminens docet nullius fuisse pretij, quæ tanta animi contentione quærebatur, nihilque prodesse thesauros, & honores in diem iræ, & vindictæ. Quod si neque tunc Deum quærant, vt viuant; ardebit, sicut ignis, domus Ioseph, id est, factio eorum, qui idola, quàm Deum, adorare maluerunt, & succendetur, & non erit qui extinguat Betheli, ducetur in ignem inextinguibilem Bethel, quæ nomen quidem habebat domus Dei, & professionem Christianitatis; sed erat re vera domus idolorum, & domus vanitatis.

Hypocritæ.

Ficta religio.

HISTORIA.

18 *Qui conuertitis in absynthium iudicium.* Ideo subuertimini, quia iniquissimis operibus Deum ad amaritudinem, & ad iracundiam prouocatis. Absynthium enim, quia amarissima herba est, pro amaritudine ponitur. Amaritudo autem nonnunquam tristitiam, iramque significat, vt Hos. 14. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum: nonnunquam peccata ipsa, quæ iram efficiunt, vt Hos. 12. Ad iracundiã me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis. Præterea iudicium præter notam significationẽ proprie in scriptura significat id, quod quisque facere debet, vt recte, sanctéque viuat, vt Psalm. 105. Beati, qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam in omni tempore. Isai. 5. Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iustitiam, & ecce clamor. Ita illud accipitur Psal. 36. Et lingua eius loquetur iudicium, id est, docebit, quid quisque facere debeat, vt sancte viuat. Possumus igitur hæc de regibus, & iudicibus intelligere, *Conuertitis iudicium in absynthium.* id est, inique iudicatis, & pauperes opprimitis, atque ita Deum ad amaritudinẽ, & irã prouocatis. Sed præstat vt de omnibus intelligamus, vt sit sensus. Pro sanctitate, quam habere debueratis, pleni estis amaritudine, & peccatis.

Amaritudo.

Iudicium.

Et iustitiam in terra relinquitis. id est, Sinitis illam iacere, & quiescere, hoc enim sonat verbum הניחו non exercetis eam. Potest autem similiter Iustitia & pro iudicis iustitia accipi, & pro sanctitate.

19 *Facientem Arcturum & Orionem.* Hebræi nouam hinc sententiam incipi volunt, & primo casu accipiunt: Faciens

Arcturum, &c. Similiter & Lxx. Hieronymus vero connectit cum præcedentibus hoc sensu; Iustitiam in terra relinquitis, quæ fecit Arcturũ, &c. Nec ignorauit genera non conuenire, quoniam facientem in Hebr. masculinũ est עשה, sed scit etiam scripturam sæpe genera mutare, quoniam sensum potius spectat, quem verba. Quod attinet ad sensum, nihil refert, noua ne sententia incipiat, an ea, quæ iã cœperat, protendatur, & vtrum Facientem vertas, an Faciens, est enim idem. Sed contextus, si recte rem consideremus, exigit omnino, vt vertatur, Facientẽ Arcturũ, &c. ita enim apte cohæret, quod dicitur cum præcedentibus. At si vertas, Qui facit Arcturum, &c. tota oratio pendet, & semper manet inchoata, non enim intelligitur quid dicatur de eo qui facit Arcturum, & Orionẽ. Optime ergo vertit Hieronymus: sed mallem subaudiri id, quod proxime præcessit; Relinquitis in terra, ac si diceret, Relinquitis in terra iustitiam, relinquitis in terra facientem Arcturum: quomodo videtur intellexisse Chaldæus, qui ait: Desierunt timere à facie Domini,

20 qui fecit Arcturum, & Orionem. * Sed quoniam ex Hebrææ vocis proprietate interpretati sumus, Relinquitis in terra, id est, iacere, & quiescere sinitis; erit sensus: Non est vobis curæ Deus, obliti eius estis, neque eum per orationem alloquimini, nec per bona opera veneramini, cũ sit tantus, ac tam potẽs, vt fecerit ipse Arcturũ, & Orionẽ, &c. Etenim quæ quiescere sinimus, relinquimus, & obliuioni tradimus. Sed auget multum quod additur, *In terra*, & significat Deum in terra iacere inter ipsos. i. contemni, vt rem ignobilem, & abiectam, & neminem esse, qui tollat è terra iacentem. Quæ autẽ sequuntur, omnia ad amplificandã Dei potentiam pertinent, quod omnium rerum creator sit, & omnium habeat imperium, vt cap. 4. iam exposuimus, cũ dicebat: Formans ventos, & creans spiritũ, &c. Arcturus est stella in signo Bootę post cauda maioris vrsæ. Sunt enim duæ vrsæ Septemtrionali polo nixæ, velut axe quodam, quæ dicuntur ἄρκτοι: maior vrsa dicitur Helice, minor Cynosura, quas nautæ diligẽter obseruãt. Bootes vero, siue Arctophylax, id est, vrsæ custos, est sidus prope maiorem vrsam, ita dictum quod eam à tergo, quasi custos, subsequi videatur. Huius stella quædã dicitur Arcturus, quasi cauda vrsæ. Orion signum est iuxta Tauri sidus. Meminit autem Orionis, & Arcturi, quod illis apparentibus imbres, & tempestates oriãtur. Dicitur enim Orion (quãuis Ouid. lib. 5. Fast. & alij aliunde deducant) ob ὀρίνειν, id est turbare, quod mare, & terram tempestatibus turbet. Ex quo illud Virgilij.

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion. Et

Dũ pelago desæuit hiems, & aquosus Oriõ.

Arcturus die ab ortu caniculæ quinquagesimo oritur siue Nonis Septembris, auctore Columella, lib. 2. cap. 4. & eius ortus, atque occasus tempestates concitant. Inde Plautus in Redente ita ipsum loquentem facit: Incepui hibernum, & fluctus moui maritimos. Orionem Plinius li. 18. cap. 28. oriri dicit vj. Kal. Iunij. Ouidius vero lib. 6. Fastorũ xvj Kal. Iulij. Tametsi quod de horum siderum ortu diximus temporibus illis congruit: nunc propter gradus, quibus ab eo tempore mutata est longitudo stellarum, ortus etiam dies mutatus est: Oriturque Arcturus Salmanticæ quidem Calendis Octobris, Orion pridie Calend. Iunij. Mox idem Plinius: Ante omnia autem, inquit, duo genera esse cœlestis iniuriæ meminisse debemus. Vnum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque similia intelliguntur: quæ cum acciderint, vis maior appellatur. Hæc ab horridis sideribus exeunt, vt sæpius diximus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis. His igitur verbis Propheta Dei potentiam demonstrat, quod ipse tempestates in terra, & in mari cõcitet per exortum horum siderum, atque omni tempore possit, quoniam Arcturus hieme oritur, Orion æstate.* Quod ad translationẽ attinet, probatur illa interpreti Chaldæi, & recentioribus, interpretibus vt videlicet כימה sit Arcturus, & כסיל Orion. At ipse Hieron. videtur sibi

Margin notes: Bootes. — 21 — Orion. — 1. Æne. — 4. Æne. — 22 — Arcturus.

sibi repugnare: nam neque כסיל semper eodem modo vertit & כימה nunc Arcturum interpretatur, nũc Hyadas, nunc Pleiadas. Nam Iob.9. vbi legimus Qui facit Arcturum & Oriona, & Hyadas, & interiora Austri, pro כסיל posuit Oriona, vt hic in Hamos, sed כימה vertit Hyadas, LXX, Arcturum. & pro עיש Arcturum. Et cap.38. Numquid coniungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare? Pro כסיל hic vertit Arcturum, non Orionem, vt solet, & ibi verterunt Lxx.
23 * Pro כימה posuit Pleiadas cum Lxx. Res est explicatu difficilis propter sententiarum varietatem, & quia antiquorum Hebræorum libris caremus. Mihi videtur Hebræos, quia parum de natura siderum philosophabantur, pauca nomina habuisse stellarum, atque vno multas notasse, præsertim si aut splendore, aut efficiendi virtute similes essent. Inde factum est vt כימה nunc significet Arcturum, nunc Hyades, quia pluuias efficiunt vt Arcturus, vnde Virg.

1. Eneid. *--- Vnde imber, & ignes*
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones.

Quæ ideo Hyades dictæ sunt, ab ὕειν, quod est pluere. Ouid.5. Fast.

Ora micant Tauri septem radiantia flammis,
Nauita quas Hyadas Graius ab imbre vocat.

Latine suculæ dicuntur errore eorum, qui primi hoc vocabulo vsi sunt, quasi dictæ essent Græcis ab ὗς, quod est sus, si Tironi Ciceronis liberto credimus in suis Pandectis, quem refert Gellius lib.13. cap.9.
24 * Eodem nomine significari Pleiadas, (quas Latini, quod veris fine exoriantur Vergilias vocant) tradunt Hebræi. Abraham enim Hesdræ filius scripsit כימה vetustioribus Hebræis septem esse stellas in fine signi Arietis, è quibus sex conspiciuntur, quas ego omnino Pleiadas esse existimo, de quibus Ouid. ait:

4. Fastorũ *Pleiades incipient humeros releuare paternos,*
Quæ septem dici, sex tamen esse solent.

Tametsi Pleiades non sunt in signo A-

A rietis, sed in Tauro, qui Arieti proximus est. Ideo Lxx. Iob.38. & Symmachus, atque Theodotion hic πλειάδα verterunt. Nec miremur singulari numero vertisse, nam & Ouid. dixit:

Quatuor autumnos Pleias orta facit. Lib. 1. de Pōt. Eleg. 9.

Videntur autem nominis communionem ex propinquitate loci habere, vicinæ enim sunt Hyadibus Pleiades, vt docet Macrobius lib.1. in somnium Scipionis. cap.18. Nam Hyades in fronte Tauri sunt, Pleiades vero in dorso, vt quidam putant. Aulus Gellius loco iã
B indicato paulo aliter. Stellæ autem istę (inquit, loquiturque de Hyadibus) nõ in capite Tauri sunt, vt Tiro dicit (nullũ enim videtur præter eas stellas Tauri caput) sed ex ita circulo, qui Zodiacus dicitur, sitæ, locatæque sunt, vt ex earum positu species quædam, & simulacrum esse videatur tauri capitis: sicut ceteræ partes, & reliqua imago Tauri conformata, & quasi depicta est locis, regionibusque earum stellarum, quas Græci πλειάδας, nos Vergilias vocamus. Et quod simul fere oriantur, nam Pleiades tertio Idus Maij exoriuntur,
C Hyades vj. Kal. eiusdem mensis, vt ex Ouid.5. Fast. intelligimus. Eodem modo כסיל proprie splendorem significat, vt Hiero. refert se ab Hebræo suo accepisse. Ideo vertit. Isai. 13. Quoniã stellæ cœli, & splendor earũ כסיליהם, & Symmachus hic in Hamos stellas trãstulit.
* Nomen igitur commune proprie tribuitur quibusdam stellis propter insignem splendorem, vt Orioni, de cuius splendore Virg. 25

Armatumque auro circumspicit Oriona. 3. Æneid.

Et Lucanus.

Ensiferi nimium fulget latus Orionis.

D Inde in verbis iam indicatis Isaiæ pro כסיליהם Lxx. verterunt, Orion, & omnis ornatus cœli. Tribuunt etiam Arcturo, & Hespero. Nam Lxx. Iob. 9. & Theodotion hic Hesperum verterunt, siue vesperum. Hesperum autem, & Arcturum multum micare norunt omnes.

Qui vocat aquas maris. Aquas maris ad se vocare dicitur, quia subtiliores eius partes calore in altum subleuat, & inde pluuiam efficit, quam super terrã effun-

effundat, vt recte Hieron. interpretatur, & Greg. Nyssenus in libro in Hexahemeron, non longe à fine.

ALLEGORIA.

26 Postquam Iudæi iustitiam in terra reliquerunt, id est Christum abiecerunt, qui factus est nobis iustitia, & sanctificatio, & redemptio, Deus ostendit in cœlo Ecclesiæ Arcturum, & Orionē, quibus pluuias magnas, & tempestates excitauit, idest, viros cœlestes, & quasi stellas micantes, nempe apostolos duodecim, qui quasi Orion, primum orti sunt, deinde paulo post quasi Arcturus alij orti sunt, Paulus, & Barnabas, Clemens, Silas, Timotheus, Titus, qui corda hominum commouerunt, & terruerunt, & largis diuini verbi imbribus terram irrigarunt. Tunc conuertit in mane tenebras, id est, gentes ad lucem Euangelij adduxit, & lucem fecit, quibus Paulus ait. Ephe. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Et diem mutauit in noctem, quia Iudaicus populus olim luce fidei clarus tenebris incredulitatis iusto Dei iudicio obscuratus est. Atque ex eo tempore semper vocat aquas maris, & effundit in terram: quia doctores ex gentilitate assumit, & quasi maris salsi vapores æthereo calore suspensos excolat, & eliquat in dulcem pluuiarum saporem, vt cœlum, id est, Ecclesiā, operiat nubibus, & paret terræ pluuiam verbi cœlestis.

Apostoli, & apostolici viri Orion, & Arcturus.

TROPOLOGIA.

27 Miserabilis peccatorum cæcitas est, quod relinquant in terra iustitiam, quę tota hominis substantia est, & vita, quę seiungit filios lucis à filijs tenebrarū, & gehennæ: hæc est enim paradisus ille, quem homo custodire, & colere debebat, sicut scriptū est: Tulit ergo Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradisum voluptatis, vt operaretur, & custodiret illum. Et de hoc opere legimus: Exibit homo ad opus suū, & ad operationem suam vsq; ad vesperam. Sed multo miserabilior est, quod

Iustitia paradisus colendus ab homine. Gen. 2. Psal. 102.

A relinquat, ac fugiat facientem Arcturum & Orionē, conuertentem in mane tenebras, & diem in noctem mutantem. Nisi enim hoc faceret, inueniret prioribus malis medicamenta. * Arcturum & Orionem Deus facit, cum in peccatore fallacem illam tranquillitatem, & quasi serenitatem, qua in peccatis vtcunque fruebatur, perturbat, & tempestates concitat timore mortis, & ignis æterni, nec non ipsa ante actæ vitæ turpitudine, siue insigni aliqua ignominia, atque salutis bonorum ve iactu- B ra. Pugnant hinc amor, & timor, inde antiqua consuetudo, & illecebræ voluptatis, quasi contrarij venti inter se mutuo certantes, & maria miscentes. Quorum fluctus, atq; æstus, qui videre procul volet, atque eos imitari, qui è summa rupe in littore aliorum naufragium speculantur, legat octauum confessionum Augusti. Vbi etiam imbres videbit, qui sequuntur cum in humanis cordibus ignis, grando, nix, glacies, & spiritus procellarum faciunt verbum eius: Vbi vero, inquit, à fundo arcano alta C consideratio contraxit, & congessit totam miseriam meam in cōspectum cordis mei, oborta est procella ingens ferens ingentem imbrem lacrymarum. Et mox: Ego sub quadā fici arbore straui me nescio quo modo, & dimisi habenas lacrymis, & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum. * Huiusmodi etiam tempestatem sentiebat, qui clamabat: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum, sana D me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea, & anima mea turbata est valde. Et postea: Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meū lacrymis meis stratum meum rigabo. Eandem ferebat mulier peccatrix, quę stās retro secus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. Sed post tempestatem facit Dominus tranquillum; & conuertit tenebras animi in clarū mane, vt exultent ossa humiliata, & videat lucem, qui sedebat in tenebris, & in vmbra

28 Quomodo Deus tempestatem excitet in peccatoribus vt cōuertantur.

8. Conf. c. 12.

29

Psal. 6.

Luc. 7.

id est, Qui fortibus magna mala iratus A comminatur, & illos perdit, cum vult. Tacite autem vult, vt Israel, qui se fortem putabat, hoc de se intelligat. Ceterum recentiores transferunt: Qui fortificat vastitatẽ, sed obliti fortasse quomodo veteres transtulerint. Vbi nos (inquit Hiero.) diximus: Qui subridet: Aquila interpretatus est ὁ μειδιῶν. Proprie autem μειδίαμα dicitur quod nos subrisionem possumus appellare, quando quis irascitur, & apertis paululum labijs subridere se simulat, vt irę ostendat magnitudinem. Quod Hieronymus ait videmus apud Homerum, & B Virgil. in magnis viris contumelia prouocatis, & iram risu quasi dissimulantibus: vt.

9. Ænei. *Olli subridens sedato pectore Turnus.* Et
Ad quem subridens mista Mezentius ira,
10. Ænei. *Nunc morere, ast de me diuum pater, atque hominum rex*
Viderit. ------

Est ergo Subridet, subridendo comminatur. Subridet autem omnem humanam fortitudinem, quod comparatione suæ nihil sit.

ALLEGORIA.

C

34 Quis est, qui nesciat, quantam vastitatem miserit Deus super populum Iudæorum olim robustum, & fortem, & quem timebant nationes? quam miserabiliter vastatus à Romanis sit? Venit etiam depopulatio super potentem, qui olim prophetas habebat, & Deum audiebat loquentem, ac esurientibus nationibus, & vel micas optantibus solus cœlestium ciborum mensa satiabatur. At post illam perfidiam, in qua etiã nunc est, ita direptus, & spoliatus est, vt ex tot diuitijs, & cibis solum scripturarum corticem retinuerit, atque ita D obduratum, vt mandi nequeat, sed fame contabescat.

TROPOLOGIA.

Quomodo Deus humiliet superbos. Quemadmodum propter miseriam inopum, & gemitum pauperum exurgit Dominus, & suscitat eos de terra, ac de stercore erigit: ita super iustos, qui diuitijs ex Dei misericordia acceptis, quasi suis efferũtur, seque iam robustos, & potentes arbitrantur, cum irrisione quadam, quod superbiat terra, & cinis, vastitatem immittit, & depopulationem, dum se paululum subtrahit, & à tentatore in turpia crimina deduci sinit, vt sciant gentes quoniam homines sunt. Hoc est quod postea docuit anima illa beata, quæ semper Deum verbo, & opere præter ceteras magnificauit, humilitatis prædicatrix & omnium virtutũ exemplar integerrimum: Fecit potẽtiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Luc. 1.

HISTORIA.

35 *Odio habuerunt corripientem in porta.* Apud Hebræos, vt sępe se adnotasse dicit Hieronymus, iudicia fiebant in porta vt neque agricola ad causam veniẽs frequentia ciuitatis, & nouo terreretur aspectu, neque vrbis habitator longe ab vrbe properaret. Idem ait in illud Zach. 8. Veritatem, & iudicium pacis iudicate in portis vestris. Adnotat & Gregor. 21. Mor. c. 14. Sed nullo ad notante est res in scriptura notissima, vt Ruth. 4. Ascendit ergo Bohoz ad portam, &c. 2. Reg. 15. Et mane consurgens Absalom stabat iuxta introitum portæ in via, & omnem virum, qui habebat negotium, vt veniret ad regis iudicium, vocabat Absalom ad se. Hinc illud Iob. 31. Si leuaui super pupillum manum meam, etiam cum me viderẽ in porta superiorem. Et Psal. 126. Non confundetur, cũ loquetur inimicis suis in porta. Exponit autem Hiero. Odio habuerunt me, vel alios prophetas, qui ad eos missi sunt corripientes in porta. Ex quo videmus antiquam esse sanctorum consuetudinem, & à propheticis vsque repetitam temporibus, concionandi in plateis, & vbicunque hominum multitudo audire poterat. Hoc & Salomon apertissime docet initio Prouerbiorũ. Sapientia, inquit, foris prædicat, in plateis dat vocem suam, in capite turbarũ clamitat, in foribus portarũ vrbis profert verba sua dicẽs, Vsque quo paruuli diligitis infantiam? &c. Hoc autem fa-

In portis fiebant olim iudicia.

Vetus cõsuetudo sanctorũ concionãdi in plateis.

Prou. 1.

cit sapientia per viros sapientes, & prædicatores veritatis.

36 *Loquentem perfecte*. Heb. loquentem תמים id est, perfectiones, hoc est verba perfecta, & sancta, quibus homines ad iustitiam colendam concitarentur. Lxx. & Symmachus & Theodoti. Sermonem sanctum. Quod magis indicat de sermone prophetarum hæc dici.

ALLEGORIA.

Sicut prius prophetas, ita postea Dominum prophetarum palam corripientem scelera sua odio habuerunt. Vtrumque ipse indicat. De locutione in porta, id est, in publico ait Ioan. 18. Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. De odio vero. c. 15. Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me, & patrem meum, sed vt adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est. Quia odio habuerunt me gratis. Idem perfecte locutus est eis, sicut ait Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes: & ministri Pharisæorum testati sunt: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.

Ioan. 6.

Ioan. 7.

HISTORIA.

Prædã electam. Quidquid pretiosum vobis, pulchrumque videbatur.

37 *Domos quadro lapide ædificabitis*. id est, Sectis arte, & politis lapidibus, pulcherrimas domos ædificabitis ex diuitijs per rapinam comparatis, sed nõ habitabitis in eis, quia aut interficiemini, aut captiui ducemini.

Vineas plantabitis amantissimas. In Heb. Vineas desiderij, Lxx. Vineas desiderabiles, idest, optimas, quas maxime amabitis.

ALLEGORIA.

Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperã. Pauper, quem Iudæi diripuerunt, Christus est, de quo scriptum est Psal. 108. Et persecutus est hominem inopem, & mendicum, & compunctum corde mortificare, vt recte ait Rup. Ab eo prædam electam tollebant, cuius causa dicebãt: Hic est hæres, venite occidamus eum,

Mat. 21.

& habebimus hæreditatem eius. Quod si quis Pauperem, poni malit, quemadmodum Lxx. conuerterunt iuxta antiquiorem, & probatiorem lectionem, quam secuti sunt Hier. & Theodor. de Christo & apostolis exponem⁹ de quibus Pau. 1. Cor. 4. Vsque in hanc horã & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, & benedicimus, persecutionẽ patimur, & sustinemus, blasphemamur, & obsecramus: tanquã purgamenta huius mundi facti sumus, omnia peripsema vsque adhuc: Tam enim Christo, quam apostolis post eius ascensionem abstulerunt quantum in ipsis fuit, prædam electam, animas videlicet eorum, quos à fide auertebant, & multos qui crederent, deterruerunt.* Propter hoc & domos, & diuitias suas amiserunt excisi à Romanis. Ædificauerũt domos quadris lapidibus, quia si Christum occiderent, & apostolos expellerent, firmam se, & honestam mansionem habituros sperabant in hæreditate, quam ab hærede occiso auferebant, se enim semper fore doctores populi illius, & principes credebant. Talem siquidem mansionem in lapidibus quadris indicari docet illud Thren. 3. Conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subuertit. Idcirco pontifices & Pharisæi collecto consilio solliciti dicebant: Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem. Itaq; illo occiso quasi lapide quadro ædificatas domos se habere credebant. Nec solum domos, sed etiam vineas, ex quo hæredem apprehensum eiecerunt extra vineam, & occiderunt, id est, putabant in posterum se iucundissime esse victuros, omnique voluptate fruituros amoto illo castigatore, & interturbatore suarum voluptatum. Sed quia neque hanc firmam mansionem in principatu suo, quam sperabant, neque quietam, & tranquillam vitam consecuti sunt, domos ædificauerunt, & non habitauerunt in eis, & vineas plantarunt, nec biberunt vinum earum.

38

Ioan. 11.

HISTO-

HISTORIA.

39 *Et fortia peccata vestra*. id est, Magnopere me irritantia, & fortiter in meam misericordiam, atque patientiam pugnantia.

Hostes iusti. Lxx. Conculcantes iustum, quod ex odio, contemptuq; oritur. Iusti autem dixit pro, Iustorum, omnes enim iustos oderant.

Ideo prudens in tempore illo tacebit Nō vos admonebunt tunc prudentes, & sancti viri, videbunt enim frustra id fieri cum obsideamini à tanto, tamq; forti exercitu, persuadebuntque sibi Deum decreuisse tradere vos in hostium potestatem. vel: Tacebunt viri iusti videntes tantam in iudicijs iniquitatem, vt resistere non possint. Vtrumq; sensum proponit Hieron. posteriorem recentiores probant, sed mihi prior videtur præferendus, non enim dicit, Tacebit in tempore isto, sed, In tempore illo, quod ad rem remotiorem refertur, id est, ad tempus captiuitatis. Quod confirmant verba sequentia: *Quia tempus malum est*, id est, plenum labore, atque afflictione. Vnde merito sequitur.

40 *Quærite bonum, & non malum, vt viuatis*. Vt non interficiamini ab hostibus, vt a tantis obsidionis, & captiuitatis ærumnis liberemini.

Et erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis. Nihil erat in ore filiorum Israel frequētius quàm, Sit Dominus Deus nobiscum, hoc in sacrificijs, & in omni sermone precabantur. Recte ergo ait: Si vultis hoc fieri, quod optatis, & petitis, quærite bonum & non malum. Non enim est alienum ab scripturæ consuetudine, vt Dicere sit optando loqui, vt Psal. 40. Inimici mei dixerunt mala mihi: quando morietur, & peribit nomen eius?

Dicere.

Et constituite in porta iudicium. Iuste iudicate, neque vt hactenus, pauperes opprimatis.

Si forte misereatur. Dubitantis more loquitur ad rei difficultatem significandam, & ad indicandam eorum arbitrij libertatem. De qua re diximus in illud Ioe. 2. Quis scit, si conuertatur, & ignoscat Deus, &c. Quasi dicat: Fortasse nō omnino delebit vos, si hæc feceritis.

A *Dominus Deus exercituum dominator.* 41
Deus exercituū etiā dominator dicitur, quia nō solum cœlestibus exercitibus, sed & vniuersis creaturis dominatur.

In omnibus plateis planctus. In plateas conuenire solet hominum multitudo. Significat ergo in locis frequentioribus communem omnium lamentationem esse audiendam, cum tempus captiuitatis aduenerit.

Et in cunctis, quæ foris sunt. id est, In omnibus vijs extra vrbem, vt transtulere Lxx. Licet & de vijs vrbis, quæ sunt extra plateas intelligi queat.

B *Et vocabunt agricolam ad luctum*. Nō solum in plateis eiulabunt, & in vijs, sed etiam agricolas, id est, in pagis viuentes accersent, vt simul eiulent. Maximus, & implacabilis luctus ostenditur, nam qui multum lugent, omnes inuitant ad lugendum, & remotos etiā volunt sui doloris participes fieri.

Et ad planctum eos, qui sciunt plangere. 42 Mos illius prouinciæ fuit (vt ait Hier.) Lamentatores, & lamentatrices habere, quos pretio conducerent ad lugendum, vel immaturam mortem, vel quamuis aliam calamitatem vt magis, qui aderant, in dolorem, & in lacrymas C excitarentur. Iere. 9. Vocate lamentatrices, vt veniant, & ad eas, quæ sapientes sunt, mittite, & properent, festinēt, & assumant super nos lamentum. Atq; hæc videtur esse illa turba tumultuans Matth. 9. Et cum venisset Iesus in domū principis, & vidisset tibicines (qui etiam flebili sono ad luctum excitabant) & turbam tumultuantem, &c. Ioseph. libr. 3. de bello Iudaico capit. 15. Alij alios flebant, Iosephum autem vniuersi, adeo vt per dies triginta nunquā lamenta in ciuitate cessarent, plurimi- D que tibicines conducerentur, qui illis in lamentationibus præcinerent. Ita enim ex Greco vertendum est, non vt in Latino habetur: Magnaque mercede conducerentur tibicines næniarum. Cæterum hæc verba, quæ modo interpretamur, trāsposita sunt in Heb. Ita enim habetur: Et vocabunt agricolam ad luctum, & luctum ad scientem planctum: sed sensus is est, quem translatio nostra expressit consentientibus etiam recentiori-

Lamentatores, & lamentatrices.

tioribus interpretibus. Immo & Lxx. ita verterunt, vt in eorum translatione apud Hieron. & apud Theodoretum vidimus, qui enim modo circumferuntur codices, aliter habent: vocabitur agricola in luctum, & planctum, & in scientes lamentum. Solere autem Hebræos huiusmodi transpositionibus verborum vti demonstrabimus in illud Sophoni. 2. Antequam pariat iussio quasi puluerem transeuntem diem.

43 *Et in omnibus vineis erit planctus.* Hieronymus: Vt vbi quondam fuit materia lætitiæ, sit origo lacrymarum, &c. In vineis solet esse magna lætitia vindemiæ tempore & ibi erit maximus luctus, cum omnes fuerint ab hostibus conculcatæ, & direptæ. Quam molesta autem eis futura esset hæc vinearum direptio, vel illud ostendit, quod paulo ante dixit: vineas plantabitis

Transire. amantissimas; & non bibetis vinum earum.

Quia pertransibo in medio tui. Videlicet puniendo te, nam transitus Dei punitionem significare sole, vt hic notat Hieronymus. & nos in illud. Hose. 10. adnotauimus: Ego transiui super pulchritudinem colli eius Exo. 12. Et transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti.

TROPOLOGIA.

44 Psal. 117. Vox exultationis, & salutis in tabernaculis iustorum, inquit Dauid. Non sic

Luctus in domibus impiorũ. impij, non sic, sed planctus erit in eis, in omnibus plateis, in omnibus qui relinquunt arctam viam, quæ ducit ad vitam, & latam sequuntur, quæ ducit ad perditionem; qui nolunt Dei præceptis constringi, & coangustari: sed æstuant quasi angustissimo carcere inclusi, & respiraturi exeunt in vitæ licentioris spatia, quasi in plateas: Ita illi æstuabant,

Sap. 2. qui aiunt: Exiguum, & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis. Et post multa huiusmodi: Venite ergo, & fruamur bonis, quæ sunt, & vtamur creatura, tanquam in iuuentute celeriter. Vino pretioso, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marce-

A scant, nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum exsors sit luxuriæ nostræ, vbique relinquamus signa lætitiæ, quoniã hæc est pars nostra, & hæc est sors nostra. Pro hac ergo lætitia, & luxuria erit in omnibus plateis planctus: cito enim illa finientur, quæ amabant, & succedẽt supplicia nunquam finienda, quæ oderant, sicut Salomon ait: Risus dolore

miscebitur, & extrema gaudij luctus oc- Prou. 14.

cupat.* Audiuimus quomodo se in hac 45

vita ad delicias mutuo cohortarentur: nunc audiamus quid post illam de eis-

B dem sentiant in eodem libro Sapien-

tiæ: Ergo errauimus à via veritatis, & Sap. 5.

iustitiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuante aquã, cuius cum præterierit, non est inuenire vestigium, &c. *Et in omnibus, quæ foris sunt,* siue in omnibus vijs, dicetur, væ væ, omnes enim, qui è domo, aut vrbe sua, id est, ex se ipsis exierunt, & per vias effusi sunt quærentes volupta- Exeuntes extra se lugebunt.

C tes, & bona sæculi, sicut filij Israel qui per Ægyptũ sparsi paleas quæritabant, dicent, væ væ, id est, vehementer lugebunt: nam & in præsenti vita multa cogentur pati, & in futura plura, & maiora sine fine tolerabunt.* Sed cur vo-

cabunt agricolam ad luctum? certe non 46

solent ad luctum vocari, nisi quibus eadem est causa lugendi. De otiosis hominibus, & solum voluptati indulgentibus loquebatur, nunc laborantes adi

ungit, id est, agricolas. Durum enim Agricola.

genus sunt agricolæ, & laborum patiens, vixique vllo anni tempore ab eis

D ferians. Sed extra domum suam laborat agricola, & in ijs laborat, quorum fructum cito se accepturum magis videt, quam sperat. Quapropter in malum interdum agricolam accipit scriptura, vt Gene. 25. Factus est Esau vir gnarus venandi, & homo agricola. De quo Gregor 5. Mor. cap. 7. Quid enim per venationem Esau, nisi eorum vita intelligitur, qui in exterioribus vo-

luptatibus suis carnem sequuntur? Qui etiam agricola esse describitur, quia amatores huius sæculi tanto magis exteriora colunt, quanto interiora sua inculta derelinquunt, &c. Qui ergo in cultura animæ suæ, sed in rebus sæculi laborant, neque cœlestem mercedem expectant, quasi tardam, sed terrestrem capiunt, & præsentia lucra sectantur, lugebunt cum otiosis, & delicatis hominibus. At non ij soli accersuntur, & scientes plangere. Quemadmodum enim erant in illo populo, qui mercede conducti in aliorum funeribus plangerent minime ipsi dolentes: ita & in populo Christiano non desunt qui mercede siue pecuniæ, siue honoris, aut gloriolæ adducti lugeant peccatores, de quorum miserijs non dolēt, quia veram charitatem non habent, & eloquenter in peccata declament, quæ faciunt, & cum alios lugere sciant, se ipsos omni luctu digniores deflere ne-
47 sciunt. * *In omnibus praeterea vineis erit*
Deut. 32. *planctus*, de quibus scriptum est: De vi
nea Sodomorum vinea eorum, & de suburbanis Gomorræ. Vua eorum vua fellis, & botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Vineæ huiusmodi sunt animæ illæ, quas Deus ad religionem, vel ad vitæ genus aliquod à vulgi moribus segregatum vocatas diligenter excoluit, & in eis virtutes magnas, quasi generosiores vites seuit; sed tandem à sancto instituto recesserunt, & pro vino, quod lætificat cor hominis, tulerunt vinum draconum, & expectate vt facerent vuas, fecerunt labruscas. Hæc autem omnia patientur hi, quia pertransibit Dominus in medio eorū: & qui videbatur abesse, & quasi ignorare quid facerent, dum tacebat, & irā continebat, tandem probabit se adesse, & laborem, ac dolorem, id est, facta impia, considerasse, & eo puniet acrius, quo patientius vindictam dissimulauerat.

48 *Væ desiderantibus diem Domini.* Hæc verba, vt & præcedentia decem tribubus dici, non etiam duabus, ex eo, quod nūc dixit: si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquijs Ioseph, &

A ex eo, quod in fine cap. scriptum est, satis constat: Et migrare vos faciam trās Damascum, neque enim vnquam duæ tribus migrauerunt trans Damascum. Israelitæ itaque minime credebāt prophetis futura mala comminantibus, sicut & quidam Ierem. 5. ostendunt dicētes: Neque veniet super nos malū: gladium, & famē non videbimus. Alij irridentes prophetas, & quasi fortitudinē animi ostentātes optare se dicebant diē illum Domini toties à prophetis prædictum, id est, diem captiuitatis, quo B Dominus potentiam suam in eos, qui sibi parere nolebant, erat ostensurus, ac dicebant: Veniat iam dies Domini, videamus quid nam tantum sit, quod toties comminantur prophetæ. Iere. 17. Ecce ipsi dicunt ad me: Vbi est verbum Domini? veniat. Horum igitur audaciam, & impudentiam coarguit, prædicitque in die Domini omnia plena futura tenebris, id est, calamitatibus, & doloribus, ac nihil lucis habitura, id est, nihil solarij, nihil lætitiæ. Nam tenebris in scriptura tristia, luce læta declarari sæpe iam diximus.

C TROPOLOGIA.

Hieronymus: Decutitur confidentia 49
superborum, qui, vt apud homines iusti appareant, solent diem expectare iudicij, & dicere: Vtinam nobis liceat dissolui & esse cum Christo: imitantes Pharisæum, qui in Euangelio loquebatur: (Luc. 18.) Deus, ago gratias tibi, quia non sum sicut ceteri homines. Et postea. Certe si eos etiam propria conscientia nō remorderet, debuerant imitari Paulum dicentem: (2.Cor. 12.) Quis scandalizatur, & ego non vror? & pro omnibus esse solliciti, D ne quasi amatores sui, vt ipsi regnent, aliorum tormenta desiderarent. Quomodo si quis velit capi patriam suam, vrbemque subuerti, vt solus amicitia victorum perfruatur. Solemus in angustijs, & tribulationibus dicere: vtinam mihi liceat exire de corpore, & sæculi huius miserijs liberari, nescientes quod quādiu in hac carne versamur, habemus locū pœnitentiæ, si autem recesserimus, (Psal. 6.) audiemus illud Prophetæ: In inferno autē quis confitebitur tibi, &c.

HISTORIA.

50 *Quo modo si fugiat vir à facie leonis.*
Cum multa passi fueritis, finemque iã adesse putaueritis malorum,in alia, atque alia incidetis: perinde atque ille, qui leonem fugit, & cum iam sibi tutus videbatur, in vrsum incidit, ac deinde ex fuga in domum aliquam se recipiẽs fessus parieti manu incumbit, vt quiescat, & ibi mordetur à colubro in foramine latente. Quibus verbis significari arbitror eos, qui gladium, bellumque effugerint, grauissima mala in terra Assyriorum fore perpessuros, & non solum ab vno rege, sed ab alijs etiam,qui consequentur, esse affligendos, & quidem tunc maxime cum requiem sibi iam partam esse sperabant.

TROPOLOGIA.

Christus immolatus patri vt agnus, iam in resurrectione leo dicitur, iuxta
Gen. 49. prophetiam Iacob: Et requiescẽs accubuisti vt leo. Fugiunt ergo à faciẽ leonis,qui nunc obedire ei nolunt,aut verba audire, sed animo suo obsequi, atque eum quasi leonem intra se fingunt, id est, crudelem,& imperandi cupidum, omniaque voluptatum genera suis denegantem: cum tamen illi, qui gustarunt, sciant suauem esse Dominũ, & ex animo exclament: Quam bonus
Psal. 72. Israel Deus ijs, qui recto sunt corde? Quibus illud respondere pro Domino possumus. Ex ore tuo te iudicio serue nequam, sciebas quod homo austerus sum, me leonem esse dicebas, & imperandi cupidum, cur ergo mihi non parebas, vt iram meam fugeres? cur ante misericordiæ meæ pedes non procidebas per pœnitentiam, vt tibi non noce-
51 rem?* Parcit enim leo homini prostrato, & iram suam cohibet. At fugienti à facie leonis vrsus occurret, qui neque prostratis parcit, id est, Christus in secundo aduentu, quo inimicos suos æterni ignis pœna puniet, & quasi vrsus lacerabit. Quod de leone, & vrso diximus, Ouidius elegantibus verbis explicauit:

Libr. 3. de Tristibus. Elegia 3.
Quo quisque est maior, magis est placabilis ira,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrare leoni,
Pugna suũ finem cũ iacet hostis, habet:
At lupus, & turpes instant morientibus vrsi,
Et quæcumq; minor nobilitate fera est.

Tunc isti, cum omnia plena minis, & 52
terroribus videbunt, quasi vrsi iram fugientes in domum ingrediuntur,id est, in mentem, & in memoriam suam; vt bonis operibus, quæ aliquando fecerunt, se se tueantur, & vt illi dicent:
Domine, nonne in nomine tuo pro- Matth. 7.
phetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus,& in nomine tuo virtutes multas fecimus? & illis operibus, quasi pariete quodam, nitentur. At inde exibit coluber, qui mordeat, id est, conscientia peccatorum: videbunt enim se eleemosynis, & ieiunijs,& huiusmodi operibus non tam Deo, quam hominibus placere voluisse,aut certe si quid boni fecerunt, sequentibus peccatis fuisse deletum. Nam serpentis nominẽ peccatum intelligi docet Cyrillus lib. Serpẽs & coluber.
2.in Io. cap. 50. Atque hi sunt serpentes igniti, siue vrentes,siue (vt LXX. verterunt) interficientes, quos misit Dominus Num. 21. in populum contra Deum, & Moysem loquentem, & fastidientem manna, quem tædebat itineris, ac laboris. Si quem autem mouet in Numeris serpentes dici, hic autem non serpentem, sed colubrum, sciat vtrobique idem esse nomẽ in Hebræo נחש: & in Græco similiter idem, ὄφις.

HISTORIA.

Odi, & proieci festiuitates vestras. Etiã 53
si festos dies mihi vos celebrare putetis, & munera offerre, non ero vobis propitius, cum idola etiam colatis; & nulla peccatorum pœnitentia capiamini. Non placebit mihi odor thymiamatum vestrorum, neque victimæ,quamuis pingues. Israeli loquitur, qui in terra sua etiam Deo sacrificia offerebat,vt vidimus Hos. 8. Hostias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non suscipiet eas.

Aufer à me tumultum carminum tuorum. Pulchre, vt ait Hieronymus, cantica eorum, quibus laudabant Deum, tumul-

Eccle 15. tumultum vocat,sonitumq; confusum, quia non est speciosa laus in ore peccatoris neq, prodibat ex deuotione animi, qui erat in peccatis obstinatus: & hæc eadem idolis quoque offerre consueuerant. In Hebr. est: Aufer desuper me tumultũ,&c.quod videtur esse defatigati, & quasi magno onere grauati.

Et reuelabitur quasi aqua iudicium. Veniet in te maximum supplicium more aquæ inundantis, cum minime timebis. Capitur enim iudicium pro sententia iudicis, aut pro supplicio. Iustitia etiam Dei quæ latebat, dum illi tot mala tolerabat, nunc reuelabitur more torrentis fortis, qui subito excrescens quæcunque occurrunt, impetu suo secum rapit.

TROPOLOGIA.

54 Multi sunt, qui immolare Deo volũt simul & idolis id est, simul Deo vacare, & diuitijs, & honoribus etiam contra Dei legem, & voluntatem comparandis, atque ita Deo seruire, vt simul &
4.Reg.5. voluptatibus suis seruiant, sicut Nahaman, qui cum Eliseo pollicitus esset: Non faciet vltra seruus tuus holocaustum, aut victimam dijs alienis, nisi Domino: continuo subijcit. Hoc autem solum est de quo depreceris Dominum pro seruo tuo: Quando ingredietur Dominus meus templum Remmon, vt adoret, & illo innitente super manum meam si adorauero in templo Remmõ adorante eo in eodem loco, vt ignoscat mihi Dominus seruo tuo pro hac re. Horum festos dies Dominus proijcit, & victimas, & odores, & cantica, ipse enim dixit: Nemo potest duobus
Matth 6. dominis seruire. Non potestis Deo seruire, & Mammonæ Et Apostolus: Non
1.Cor. 10. potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. Horum etiam iudicium, & suppliciũ reuelatur, postea, quasi aqua, & quasi torrens fortis, cui nulla vi resistere possunt. * Sicut aqua autem dicit,
55 quia sicut aqua latentem quidem habet originem, sed cursum manifestũ: ita obscurum erit, cur Deus in huius generis homines animaduertat, qui bonis operibus illustres videbantur. At tandem, perspicietur merito illos puniri, qui simul volebant seruire creaturæ, & creatori, qui plus rebus omnibus diligendus erat, & cum eo, qui est, coluerunt ea, quæ non sunt. De quibus merito dicitur: Cor autem eorum nõ erat Psal.77. rectum cum eo, neque fideles habiti sunt in testamento eius.

Numquid hostias, & sacrificium. Hũc locum citat beatus protomartyr Stephanus Act. 7 & ideo inde sumenda est eius intelligentia, vt pie, sancteque fecit Hieronymus, longe aliter atque recentiores fere omnes, qui neque Stephani meminerunt, neque eius, in quo Spiritus sanctus loquebatur, expositionem sequi volunt, sed translationem corrigunt, & visiones capitis sui, aut Hebræorum loquuntur. Omittam igitur & eorum, & aliorum interpretationes, quas non probo, vt breuius, & apertius dicã quod probo. * Sensus totius loci est: 56
Quid ni vos seuerissime puniam, cũ hæc vestra impietas vetustissima sit, & ab ipsis Ægyptiacæ libertatis cœpta temporibus, quibus paulo ante à me potenter liberati idola coluistis, neque vnquam inter tanta supplicia resipuistis? Nunc singula explanemus. Nũquid toto quadraginta annorum tempore, quo versati estis in deserto, hostias mihi, aut sacrificium obtulistis? Non sane, sed idolis vestris. Ita hæc verba interpretantur Hieronymus, & Theodoret. eadem est expositio Glossæ hic, & Actuum. 7. & Ruperti, & in eundem locum Actuum apostolicorum, Bedæ Ruffinus, nomine etiam Hieronymi indicato, ridet eius expositionem, ac miseram vocat, miserrimam ipse, & à veritate alienissimam subiecturus. At quid hoc refert, cum martyri Stephano pleno Spiritu sancto probetur? Cuius verba, si cõsideremus, videbimus prorsus id eum agere, quod in fine orationis ostendit, Iudæos præ cordis duritia semper Deo, & eius prophetis restitisse, adeo vt neque Mosem quidem audire voluerint, quem illis Deus & legisslatorem, & principem dederat. * Ideo ait: Nunc Moysem, quẽ 57
negauerunt dicentes: Quis te constituit principem, & ducem? &c. Et postea: Cui noluerunt obedire patres nostri,

ſtri, ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum dicentes ad Aharon: Fac nobis deos, qui præcedãt nos, Moyſi enim huic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus, quid factũ ſit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum. Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt in libro prophetarum. Numquid victimas, & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis adorare eas. Et trãſferam vos trans Babylonem. Hactenus Stephanus. Docet ergo Deum offenſum magna populi vitulum adorantis impietate conuertiſſe corda eorũ, permiſiſſeque, vt ſeruirent, quaſi Deo, militiæ cœli, id eſt, ſtellis, atque id ſcriptum fuiſſe ab Hamos.

58 * Verum eſt ergo, quod ait Hieronymus, eos poſt adorationem vituli non obtuliſſe hoſtias Deo, ſed idolis ſuis, id eſt, ſtellis quibuſdam, de quibus Stephanus ait: Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis adorare eas. Ex quo planum fit hæc verba: Et ſuſcepiſtis tabernaculũ, &c. Non eſſe referenda ad idola, quæ coluerunt filij Iſrael in terra promiſſionis, vt multi tam huius prophetæ, quã Actuum apoſtolicorum explanatores tradiderunt, ſed ad ea, quæ patres eorum coluerunt in deſerto. Nec de omnibus ſacrificijs nunc loquimur, ſed dẽ ijs, quæ oblata ſunt poſt vitulum illum adoratum, vt Stephanus plane docet, quarto autẽ menſe ab egreſſu ex Ægypto adoratus eſt, vt ex cap. 19. & 30. Exodi conſtat: Quæ hoc tempore oblata ſunt ſacrificia, Dominus interprete Stephano docet non ſibi, ſed Moloch, & idolis alijs oblata eſſe. At videtur cũ hoc ſenſu pugnare ſacra hiſtoria: nam Leuit. 8. in vnctione Aharonis, & filiorum eius ſacrificium oblatum eſt, & ca. 9. filij Iſrael tulerunt hoſtias immolandas ad oſtium tabernaculi, & Numer. 7. in dedicatione tabernaculi hoſtiæ Deo immolatæ ſunt magnifice per dies duodecim.

59 * Reſpõdet Hieronymus: Quod poſtea quædam Domino eos legimus obtuliſſe, non voluntate, ſed pœnarũ fecerunt metu, & eorum interfectione, qui propter idola corruerunt. Denique vbicunque occaſio fuit, ſemper corde reuerſi ſunt in Ægyptum deſiderantes allia, & cœpe, & cucumeres, & carnes Ægyptias, & manna, quod de cœlo datum eſt contemnentes. Quod vt ſic intelligamus, Stephanus primus martyr Euangelij dignus nomine ſuo, in apoſtolorum narrat hiſtoria. Atque hæc quidem omnia ex Hieronymi ſententia, quæ probabiliſſima eſt, diximus: nunc quid mihi de hac re cogitanti in mentem venerit, exponam. Quæ hactenus commemorauimus ſacrificia, primo anno egreſſionis filiorum Iſrael oblata ſunt: poſt illa enim legimus Nu. 9. Locutus eſt Dominus ad Moyſem in deſerto Sinai anno ſecundo poſtquam egreſſi ſunt de terra Ægypti, menſe primo. Deinde poſt aliquot dies explorata iam terra promiſſionis iratus Dominus populo murmuranti negat eos in terram illam ingreſſuros, ſed filios eorum, cap. 14. Filij, inquit, veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec conſumantur cadauera patrum in deſerto, iuxta numerũ quadraginta dierum, quibus conſideraſtis terram, annus pro die imputabitur. Et quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis vltionem meam.

60 * Hi ſunt quadraginta anni, quibus nunquam Domino ſacrificio obtulerunt in deſerto, ſicuti nec circumciderunt eos, qui in deſerto nati ſunt. Ioſue. 5. qui poſt illa ſacrificia, quæ in obiectione commemorabamus, numeratur. De his & Propheta noſter, & Stephanus loquuntur, atque ita omnia ſunt aperta: nam quomodo eo tempore ſacrificauerint militiæ cœli, paulo poſt exponemus. Video quid eruditus lector obijcere poſſit: ab eo tempore, de quo loquimur, non numerari quadraginta annos, ſed à die exitus ex Ægypto, à quo iam annus cum aliquot menſibus tranſierat, ita enim docet Lyranus ibidem. Equidẽ poſſem hoc negare,

An plures annos quadraginta errauerint filij Iſrael in deſerto

gare,ac niti verbis,quæ nunc retuli: Filij vestri erũt vagi in deserto annis 40. & portabunt fornicationem vestram. Nam & si verum esse possit filios eorũ quadraginta annos errasse in deserto, non tamen videtur verum quadraginta annos portasse fornicationem patrũ suorum, nam duobus annis, qui fere iã exacti erant ab egressu ex Aegypto, fuerant quidem in deserto, nõ tamen portauerant fornicationem patrum suorum.
61 *Sentit (vt apparet) idem Orig. hom. 8. in Num. cum ait: Populus ille prior pro quadraginta annis cruciatur in deserto, nec terram sanctam introire permittitur. Hanc rem non dubijs, sed manifestissimis verbis confirmãt Lxx. interpretes, qui Iosue 5. aiunt. Quadraginta enim, & duos annos versatus est Israel in deserto Madbaritide, ideo non circumcisi erãt plurimi ipsorum. Quadraginta duos dixerunt, quoniam, vt dixi, duo fere transierant, cum redierunt exploratores, & Dominus populo iratus est. Et Augustinus quæ. 6. in librum Iosue ita hunc locum refert, & quasi ab scriptura dictum recitat, quadraginta duos annos fuisse Israelem in deserto. Nec vero Lxx. interpretum translationi obstat in Hebræo quadraginta annos legi, vbi ipsi posuerunt quadraginta duos: quis enim nesciat vulgatã scripturæ consuetudinem, in maiori summa minorem includentis, vt in hoc ipso quod Lxx. interpretes dicimus, cum constet fuisse septuaginta duos, senos è singulis tribubus. Et Lxx. discipuli breuitatis causa dicuntur, qui septuaginta duo fuere? Hoc si quis sequatur, sine vllo negotio rem difficillima expediet, quo modo quadraginta annis Deo non ob-

Inmaiore summa in cluditur minor.

62 tulerint hostias filij Israel. * Verũ quoniam nihil est nocentius, quam antequam scripturam consulas, de re iudicare, & ad tuum iudicium postea eamdem volentem nolentem trahere: non id dicam, quod dicere mallem, & quo facillime molesta quæstio explicabatur, sed quod iudico esse scripturæ multo magis consentaneum quadraginta tantum annos errasse filios Israel in solitudine, eosque ab egressu ex Aegypto esse numerandos. Nam Exo. 7. scriptum

A est. Erat autem Moyses octoginta annorum: & Aharon octoginta trium, qñ locuti sunt ad Pharaonem. De Aharonis autem morte legimus Numer. 33. Ascenditque Aharon sacerdos in montem Hor iubente Domino, & ibi mortuus est anno quadragesimo egressionis filiorum Israel ex Aegypto, mense quinto, prima die mẽsis, cum esset annorum centum viginti trium. De Moyse autem, qui post paucos menses eodẽ anno obijt, in extremo Deuteronomio dictum est: Moyses centum & viginti annorum erat quando mortuus est. Si
B igitur octoginta annorum erat quando locutus est Pharaonem, centum vero, & viginti quando obijt, relinquit quadraginta annos populum errasse in solitudine: iam enim finiti erant errores deserti cum ille obijt, vt ex ipsa scriptura nemo nõ intelliget, & cõtinuo post paucissimos dies duce Iosue trãsijt Iordanem, vt ex eius libri initio perspicit.
* Atq; ex eisdem locis, vt alia iam omit 63
tam, videmus in annis vitæ Moysis nullos taceri, neque minorem summam in maiorem inclusam fuisse, quoniam cõueniunt anni Moysis, & Aharonis, qui
C triennio maior erat, & centesimum vigesimum tertium annum agens mortuus est, cum Moyses eodem anno mortuus centesimum vigesimum egisse dicatur. Quid ergo? Quomodo numerabimus quadraginta annos, quibus hostias Deo non obtulit Israel in deserto? Plane ita vt numerantur anni quadraginta, quibus filij portauerunt fornicationem patrum suorum in eadem solitudine, Num. 14 Filij vestri, inquit, erunt vagi in deserto annis quadraginta & portabunt fornicationem vestrã. Et statim: Et quadraginta annis recipietis
D iniquitates vestras, & scietis vltionem meam. Non portauerunt filij quadraginta annos integros fornicationem patrum suorum: fornicatio enim secundo anno facta est postquam exierunt in Ægypto, fornicati enim sunt cum territi verbis exploratorum à Deo recesserunt, & ducem sibi quærebant ad redeundum in Ægyptum. Nec quadraginta annos integros receperunt iniquitates suas, & vltionem Dei, neque enim

enim Deus eos à terra promissa ob prio ra peccata arcebat, sed ob illam incredulitatem, & fornicationem, quam diximus, vt scriptura ipsa docet: etenim numquam antea Deus hanc pœnã intentauerat, & postea vbicunq; eius meminit, semper eiusdem fornicationis &
64 diffidentiæ recordatur. * Fingamus nõ hanc fuisse causam: num ipso die, quo populus egressus est ex Aegypto fornicatus est, aut Deum prouocauit? Necessario ergo fatẽdum est quadraginta annos dici more vulgato, & scripturæ, & omnium gentium, quia ferme quadraginta fuerunt. Solet enim scriptura (vt docet August q.47. in Exod.) tempora ita nuncupare, vt quod de summa perfectionis numeri paululum excrescit, aut infra est, non computetur, id est, solet plenum numerum ponere, etiam si modicum desit, vel supersit vt Iud.9 Et occidit fratres suos filios Ierobahal, septuaginta viros super lapidem vnum. Et tamen huic numero defuit Ioathan natu minimus, & ipse Abimelech, qui
65 occidebat, vt ibi videmus. * Fuerunt igitur sexaginta octo, omnes enim filios Gedeonis legimus cap.8. fuisse septuaginta. Idem lib 15 de ciu. cap.24. cum illud Gen 6 exponeret: Erunt dies eorum centum viginti anni: intelligendum est, inquit, hoc Deum dixisse, cum circa finem quingentorum annorum esset Noe, id est, quadringentos octoginta vitę annos ageret, quos more suo scriptura quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerunque significans, &c. Ita ergo dicti sunt quadraginta anni cum essent octo, & triginta cum paucis mensibus. Atque eodem modo de re eadem locutus est David Psalm.94. Quadraginta annis offensus fui generationi illi, & dixi: semper hi errant corde. Neque enim totos quadraginta annos infensus illis fuit, immo quadraginta annos numerat ab illa incredulitate populi post reditum exploratorum, vt ibi Basilius, & Theodoretus haud obscure interpretantur, & verba ipsa indicant: Quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Tunc enim iurauit, cum illi territi nuntio exploratorum de redeundo in Ae-

Regul. In maiori sũma minor intel ligitur.

A gyptum cogitabant, & diuinis promissis diffidebant.

Et portasti tabernaculum Moloch. Nõ 66
mihi sed Moloch, obtulistis sacrificium, cuius tabernaculum portabatis in eius honorem. Ita etiam beatus Stephanus: Et suscepistis tabernaculum Moloch, *ἀνελάβετε* vt Lxx. verterunt. Hebr. נשׂאתם, portastis, eleuastis tulistis, suscepistis, scilicet, portandum humeris vestris. Quare male noui interpretes quod in Heb. est סכות doli nomen esse voluerunt, & ita reliquerunt, vt erat
B in Hebræo, alij aliter interpretati sunt longe ab scopo aberrantes: cum Lxx. verterint, Tabernaculum, & Symmachus, & Hier. Aquila quoque interpretatus fuerit *συσκιασμούς*, id est, vmbracula, & quod omnium maximum est, Spiritus ipse sanctus per Lucam verterit, Tabernaculum. Causa errandi fuit, & in hoc, & in plurimis locis, quod Iudæis illis credunt, qui puncta Hebraica excogitarunt, quos sæpe errasse, & scripturæ sinceritatem deprauasse, & multis in locis ostendimus, & in sequentibus ostendemus. * Itaque vbi illi legũt 67
C סכות, mutanda sunt puncta, vt legatur סכות, id est, tabernacula, vt legerunt veteres: ideo enim Aquila vertit, *συσκιασμούς*, id est, vmbracula, tabernacula. Si quid è libris suis Aristoteles, aut alius auctor interpretetur, suscipient omnes, neque erit qui audeat aliter interpretari: Deo verba sua interpretanti non credent homines Christiani vt Iudæorũ magistris credãt? Pro Moloch in Hebr. est מלככם, id est, regis vestri, vt Symmachus & Theodotio transtulerunt, Lucas autem, & Lxx. interpretes, & Hieronymus, Moloch. * Est autem 68
D Moloch idolum Hammonitarum, cui postea Iudæi in idololatriam delapsi filios suos per ignem offerebant, quod Hebraicè dicitur מלך, id est, regnans Leu.18. De semine tuo non dabis, vt consecrentur idolo Moloch. Et c.20 Si quis dederit de semine suo idolo Moloch, morte moriatur, & ibi sæpe, quibus locis Lxx. verterũt *τῷ ἄρχοντι*, ei, qui regnat, nisi quod vbi ait: vt fornicaretur cum Moloch, posuerunt *εἰς τοὺς ἄρχοντας*, id est, in regnantes, numero plurali.

Moloch.

plurali. At ne quis putet nō esse nomē A proprium apud Lxx. sed commune, interdum etiam pro ipso, nomine Hebraico Moloch vsi sunt, vt 4. Reg. 23. vt nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch, & Ierem. 32. vt initiaret filios suos, & filias suas Moloch. Quibus locis omnibus semper in Hebræo legitur מלך Molech, seu potius Moloch, vt ex Luca, & ex Lxx. constat, malé enim puncta posuere Iudæi, vt sæpe solent.

69 * Tradunt autē Beda, & Oecumenius, & alij in cap. 7. Actuū, Moloch idem esse quod Melchom, de quo diximus c. 1. huius prophetæ in illud: B Et ibit Melchom in captiuitatē: quod ex scriptura verum esse intelligitur. 3. Reg. 11. Et Moloch idolum Hammonitarum. Et postea: Et Moloch idolo filiorum Hammon. Et rursus: Et Moloch deum filiorum Hammon. In horum locorum primo, ac tertio, est in Hebræ. מלכם, in secundo מלך, apud Lxx. in omnibus est μελχώμ. Cum autem siue Molech dicatur, siue Moloch, siue Melchom, nomen deductū videatur à מלך quod est, regnauit, atque hoc nomine idolum appellauerint quasi regem suū propter insignem obseruantiam, vt diximus in Hamos. capit. 1. vbi pro Mel- C chom posuerunt Lxx. Rex eorum: recte nunc Lucas Euangelista, & Lxx. pro eo quod erat in Heb. Tabernaculum regis vestri, verterunt, Tabernaculum Moloch. Quo loco Aquila etiam dixit Melchom, quoniam idem est Melchom & Moloch. Hæc, quæ diximus confirmat Hieronymus in illud Isai. 57. Et ornasti te regi vnguento, (pro quo male legitur: Regio vnguento) his verbis.

70 * Dupliciter intelligitur, aut regi Deo, dum ijs ornaris, quæ ille dederat, & idolis prostitueris: aut certe Regi idolo Hammonitarum, qui appellatur Moloch, & D in lingua nostra regem sonat, quem iuxta Lxx. in alijs locis Melchom legimus. Quod autem in quibusdam codicibus legitur, Moloch deo vestro, in alijs Meloch vestro, vt in eo, qui adiunctus est commentarijs Hieronymi, & in nōnullis manu scriptis: nihil refert, vtrūq; enim sensum reddit eius, quod est in Hebræo, Regi vestro. Hoc autem nunc restat explicandum, vnde probari, aut qua ratione defendi possit Israelem in deserto portasse tabernaculū Moloch, aut hostias obtulisse: cum neque in sacra historia docuerit, neque Moses vlla ratione passurus fuisse videatur. Oecumenius in Acto. capit. 7. factum esse dicit, dum Moyses erat in monte cum Deo. At quoniam ibi nihil de Moloch, aut de eius tabernaculo scriptum est, mihi potius factum videtur cum populus erat in terra Moab, idque illis verbis indicari Numerö. 25. Fornicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt, & adorauerunt deos earum: non vnum, sed multos deos, vt etiam Iosephus testatus est. 4. Antiq. cap. 6. In his erat Moloch, quē deum fuisse Moabitarum affirmant Oecumenius, & alij in c. 7. Actuum.

* Neque pugnat cū hoc 71 quod ex scriptura diximus, fuisse deum Hammonitarum, erat enim proprius quidem Hammonitarum, & quasi indigena, sed ab eis acceperant Moabitæ, & loci, & sanguinis propinquitate coniūcti: quemadmodum in Hos. capit. 2. nu. 62. Bahalem demonstrauimus deum fuisse Tyriorum, & Babyloniorum, sed proprium Babyloniorum, quem ab eis accepere Tyrii, & Sidonij, atque ita dissidentes auctorum sententias conciliauimus. Quid autem mirum est populū ad idololatriam valde procliuem, tum feminarum amore furentem nihil eo tempore impietatis reliquisse, quod illæ imperassent, & tabernaculum Moloch cum Moabitis in pompa portasse? Deinde quis est, qui nesciat sanctū Stephanum in ijs, quæ hoc loco narrauit, multa addere, quæ prætermiserat Mosis historia, quæ ille ex vera maiorum traditione acceperat? Quæ si facta esse quis neget, quoniam à Mose scripta nō sunt, negabit & Mosem dixisse Deo ad legem ferendam descendente: Exterritus sum, & tremebundus, Pauloque Apostolo repugnabit affirmanti Heb. 12. cuiusmodi sunt in scriptura non pauca.

Et imaginem idolorum vestrorum. Hieronymus imaginem vertit quod in Hebræo est כיון, recentiores placentam 72 esse

esse volunt, sed falsa est eorum interpretatio, placentia enim] כ dicitur. Dicitur ergo, כיון imago, à verbo כון, quod est parare, siue firmiter collocare, quod imagines, & statuæ firmiter in altaribus collocarentur. Portastis ergo, siue fecistis imaginem, id est, simulacra idolorum vestrorũ, ac præcipue sidus dei vestri. Pro quibus Lxx. interpretes, & sanctus Lucas ordine paululum commutato, sed sensu eodem, dixerunt: Figuras eorum. Ex quo conuincitur כיון omnino significare imaginem. Hoc autem sidus, quod Hebraice dicitur כוכב docet Hieronymus esse Luciferũ, quẽ
73 huc vsque Saraceni venerantur.* Verũ apud Lxx. & apud Lucam additur nomen huius sideris, siue dei, quod est Rẽpham, siue, vt est apud Hieronymum, Rephpham, quod iuxta Theodotionẽ significat obscuritatem, iuxta Oecum. tenebras, aut excæcationem, & in idoli irrisionem additum videtur, quasi dicat verum nomen illi contigisse, non enim esse stellam lumen afferentem, sed obscurantem, & excæcantem. Erat igitur Rempham stella, quæ Lucifer dicitur, vt aiunt Beda, & lyranus, & interlinearis glossa, & alii in Acto. cap. 7. Moloch vero quidam volunt esse Mercurium, quem Oecumenius auctor est habuisse lapidem transparentem, ac pretiosum, stellæ instar, in extrema frontis parte: sed nomen Regis magis indicat fuisse Iouem, qui etiam numeratur inter militiam cœli, id est, inter septem stellas errantes. Apparet hæc simulacra stellas habuisse, aut in fronte, aut in vertice, quemadmodum & Romani Iulij Cæsaris simulacro stellam in vertice addebant, vt ex Tranquillo in fine eiusdem vitæ accepimus, vt merito dixerit Stephanus: Tradidit eos seruire militiæ cœli, quamuis in eo, quod dixit: Imaginem idolorum vestrorum, solis, ac lunæ, stellarumque imagines etiam comprehendit,

74 *Quæ fecistis vobis*. Corrupte legitur, vt aiibi sæpe in codicibus Complutensi, & regio, figuras, quas fecistis vobis adorare eas, cum in Hebr. & in Latinis exemplaribus emendatis tantum legatur, Quæ fecistis vobis. Sed addita hæc

A sunt ex trãslatione Lxx. quæ ita habet, Figuras eorum, quas fecistis vobis, ita enim legit Hieronymus: & ex verbis Stephani, Figuras, quas fecistis adorare eas. Sensus est, portastis imaginem idolorum vestrorum, quas figuras, siue imagines, aut quæ idola fecistis vobis. Quoniam autem neque Lxx. neque Euangelista Lucas posuerunt suo loco illud, *Imaginem idolorum vestrorũ*, nunc pro eo dicunt, Figuras eorum. Quod vero Stephanus addidit, Adorare eas, perspicuitatis causa additũ est, vt apertius indicaret eorum infidelitatem, &
B idololatriam. Latebat enim hoc nõ obscure in illo, Figuras eorum, quas fecistis vobis, scilicet, vt dij vestri essent.

Et migrare vos faciam trãs Damascũ. 75
Locus erat satis apertus, nisi pro his martyr Stephanus dixisset: Et transferam vos trans Babylonem: Hieron. ita hæc conciliat. Nec putãdus est primus martyr errasse, qui pro eo, quod in Propheta scriptum est, Trans Damascum, dixerit Trans Babylonem. Magis enim intelligentiam, quam verbum posuit: quia trans Damascum ducti sunt in Ba-
C bylonem, siue trans Babylonem. Eadẽ verba sunt in Beda Acto. 7. & in Glossa ibidem, & in Rupert. & in Adnotationibus Erasmi, quæ ego explicari ab his auctoribus, quam transcribi mallem. Quæro enim vtrum de Israele hic loquatur, an de Iuda? Non de Iuda, neque enim Iudas trãs Damascum ductus est, sed in Babylonem, quam qui petunt, multum à Damasco recedunt, ideoque superius dixi omnia, quæ à Propheta dicebantur, ad Israelem esse referenda, non ad Iudam. Si autem de Israele sermo sit, satis constat illum migrasse trãs
D Damascũ, ductus enim est in ciuitates Assyriorum, quæ plane trans Damascũ sunt cum terra promissionis collatæ. Itaq; respectu Iudææ, & Galilææ multum ad Aquilonem vergit Damascus, plus etiam terra Assyriorum, & in via est Damascus. Sed cur Stephanus dixit Trans Babylonem, cum Babylon inferior sit, & Iudææ, atque Galilææ magis Orientalis sit, quam Aquilonaris, nec sit in eius via Damascus?* Dicamus ergo de Israele loqui Prophetam, cumq; 76
vere

vere migrasse trans Damascum in ter- A
ram Assyriorum, cuius metropolis est
Niniue, in quam Tobias translatus est
in captiuitate Tob. 1. & habitasse etiam
in ciuitatibus Medorum longe à Baby-
lone supra Persidem versus Aquilonē.
4. Reg. 17. Et transtulit Israel in Assy-
rios, posuitq; eos in Hala, & in Habor,
iuxta fluuium Gozā, in ciuitatibus Me-
dorum. Tobias etiam, cum captiuos, &
contribules suos inuiseret, venit in Ra-
ges ciuitatem Medorum, Tob. 1. Iose-
phus autem lib. 9. Antiq. capit. vltimo,
non in Mediam tantum, sed etiam in
Persidem traductū fuisse Israelem scri-
bit. Sed siue continuo in Persidem ve-
nerit, siue postea, certum est ita illas de-
cem tribus fuisse propagatas, vt à Me-
dia paulatim in finitimas regiones de-
scenderint vsque ad Persidem, & alias
prouincias, quæ sunt trans Babylonē,
& trans Euphratem fluuiū Babylonis:
iamque omnes illas regiones tenerent
cum hæc Stephanus dicebat. Vnde Io-
sephus 11. Antiq. c. 5. Decem autem tri-
bus, inquit, nunc quoque vltra Euphra
tem sunt, infinita hominum millia, quę
vix est numero comprehendere. Hoc
ergo est quod Hieronymus dixit, Ste-
phanum magis intelligentiam, quam
verbum posuisse, quia trans Damas-
cum ducti sunt in Babylonem, siue
trans Babylonem.

TROPOLOGIA.

77 Hi, quibus nunc ait: Nūquid hostias,
& sacrificium, &c. Sunt genus hominū
miserabile, qui more gentium viuunt
dum in deserto huius vitæ versantur,
neque unquā meditantur, quo eāt, quis
se maneat exitus, sed quasi ad diuitias
sæculi captandas, & ad honores nati es-
sent, toti in ijs sunt, totumque vitæ tē-
pus viuunt nescientes, cur viuant. Tole
rant ærumnas, & labores magnos sem-
per idolis sacrificia offerentes, numquā
Deo. Portant tabernaculū Moloch, id
est, regi, qui est honos, & miserrimam
seruiunt seruitutem. Colunt militiam
cœli, siue sidera, id est, ea, quæ maxime
in tenebris huius seculi splendere cre-
duntur, sed præcipue sidus dei sui Rem-
pham, id est, pecuniam, quo cuncta illu-

Honor idolū Moloch.

Pecunia idolum Remphā.

minari, atque illustrari putant, genus,
literas, virtutem; abscura enim hæc cen
sent sine pecunia. His illud conuenit
Domini: Et dixi, semper hi errant cor-
de. Ipsi vero non cognouerunt vias Psal. 94.
meas, quibus iuraui in ira mea, Si introi
bunt in requiē meam. Migrabunt itaq;
trans Damascum, id est, non permane-
bunt semper in Ecclesia electorū, quæ
in terra promissionis significata est: nā
quamuis semper sint in Ecclesia, dum
fidem non amittunt, in morte separa-
buntur ab electis, & captiui ad inferos
B deducentur.

CAP. VI.

Ae qui opulenti estis Luc. 6.
in Sion, & confidi-
tis in monte Sama-
riæ: optimates ca-
pita populorum, in-
gredientes pompatice domum Is-
rael. Transite in Chalanne, & vi-
dete, & ite inde in Emath magnam
C *& descendite in Geth Palæstino-*
rum, & ad optima quæque regna
horum: si latior terminus eorum ter
mino vestro est. Qui separati estis
in diem malum: & appropinquatis
solio iniquitatis. Qui dormitis in
lectis eburneis, & lasciuitis in stra
tis vestris: qui comedetis agnum de
grege, & vitulos de medio armen-
ti. Quis canitis ad vocem psalterii:
sicut Dauid putauerunt se habere
D *vasa cantici. Bibentes vinū in phia*
lis, & optimo vnguēto delibuti: &
nihil patiebantur super cōtritione
Ioseph. Quapropter nūc migrabūt
in capite transmigrantium: & au-
feretur factio lasciuientiū. Iurauit Hier. 51.
Dominus Deus in anima sua, dicit
Dominus Deus exercituum, De-
testor ego superbiam Iacob, & do-

mos

mos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus suis. Quod si reliqui fuerit decẽ viri in domo vna: & ipsi morientur. Et tollet eũ propinquus suus, & comburet eum, vt efferat ossa de domo: et dicet ei, qui in penetralibus domus est, Nũquid adhuc est penes te? Et respondebit. Finis est. Et dicet ei. Tace, & non recorderis nominis Domini. Quia ecce Dominus mandauit & percutiet domum maiorem ruinis: & domum minorem scissionibus. Numquid currere queũt in petris equi? aut arari potest in bubalis? quoniam conuertistis in amaritudinem iudicium, & fructum iustitiæ in absynthium. Qui lætamini in nihili: qui dicitis: Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua? Ecce enim suscitabo super vos domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: & conterent vos ab introitu Emath, vsque ad torrentem deserti.

HISTORIA.

1 ***Væ vobis, qui opulenti estis in Sion.*** Perspicue in duas, & decem tribus loquitur, & in optimatum luxuriam, & superbiam maxime inuehitur, omnesque deplorat quod ventri seruiant, & luxui, nec Dei præceptorum, aut suppliciorum recordentur. Opulentos autem vocat Hieronymus, quos Propheta vocauit שאננים, à verbo שאן, quod etiam fecit Isa. 33. oculi tui videbunt Ierusalem habitationem opulẽtam. Chaldæus: Væ quiete degentibus in Sion. Duplex ergo eis peccatũ obijcit, quod ipsi omnibus rebus supra modum abundent, cum alij in paupertate degant, & quod tranquillo, ac pacato animo sint fratribus suis inopiæ dolore tabescentibus, sicut paulo post ait: Et nihil patie-

A bantur super contritione Ioseph. Talis erat diues in Euãgelio, qui induebatur purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mẽdicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuã eius vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat. Talis erat & Nabal ille stultus secũdum nomen suum, qui duriter, & impudenter repulit Dauidis socios comiter, & suppliciter orãtes in summa egestate: Quodcunq; inuenerit manus tua, da seruis tuis, & filio tuo Dauid. Respondens autem Nabal pueris Dauid ait: Quis est Dauid? & B quis est filius Isai? Hodie increuerunt serui, qui fugiunt dominos suos. Tollã ergo panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum, quæ occidi tonsoribus meis, & dabo viris, quos nescio vnde sint?* Quare non sine emphasi mihi dictum videtur, *In Sion*: ac si diceret, Tolerabile esset opulentos esse alio in loco sed in Sion, id est, in Ierusalem ciuitate electa, in qua Deus coli voluit, & sibi tẽplũ, & sacra fieri, vbi florere debuit pietas, & misericordia, intolerabile est inuenire opulentos homines, & pacatos C in tanta fratrum suorum egestate, quorum labores, gemitusque contemnũt. Vnde LXX. interpretes sensum, magis quã verba attendentes recte verterũt: Væ qui despiciunt Sion; id est, qui omnibus affluentes nihil aliorum inopia, atque dolore commouentur. Notum est autem in Sion, siue Ierusalem, Allegorice Ecclesiam catholicam designari atque idcirco eiusdem Prophetæ verbis multo magis reprehendi, qui post Christum propter nos egenum factum, cum esset diues, fratres suos Christianos egere patiuntur in Sion, id est, in Ecclesia.

Luc. 16.

1. Reg. 25.

2

D *Et confiditis in monte Samariæ.* Decem tribus compellat, atque ita accipiendũ est, ac si diceret, vę etiam vobis, qui cõfiditis in monte Samariæ, id est, in potẽtia regni Israel, cuius metropolis erat Samaria, quam in excelso monte conditam esse diximus cap. 3. num. 14. ex quo erat natura munitissima, ipsiq, ita eius munitioni confidebant, & potentiæ, vt nullam hostium vim sibi pertimescen-

dam

dam esse iudicarent. Irridet autem eos, quod munitioni loci, ac non Dei præsidio confiderent.

TROPOLOGIA.

3 Iure profectò lugentur, qui confidũt in monte Samariæ, id est, diuites, & superbi qui suam spem in diuitijs, & in potentia sua collocant, quibus idem propheta in hoc ipso capite ait: Qui lætamini in nihili. In his fornicantur, & colunt deos, quos non nouerunt patres eorum, sicut per Ieremiã queritur Dominus: Nũquid vidisti quę fecerit auersatrix Israel? Abiit sibimet super omnẽ montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. Quamdiu stabunt huiusmodi montes, quamuis firmi, & ardui? Captus est mons Samariæ, & vrbs magna solo æquata. Veniet inexpectata mors, veniet dies Dñi magnus & horribilis: Cõmota est, sicut ait Dauid, & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt, quoniam iratus est eis. Et iterum: Montes, sicut cera fluxerunt à facie Domini, a facie Domini omnis terra. Non sunt creati mõtes ad superbiã, sed ad misericordiam, id est; ad subsidiũ pauperum, vt in eis pascantur, id est, diuitiorum opibus, & potentiorum auxilio sustententur, sicut scriptum est: Qui producit in montibus fenum, & herbã seruituti hominum. Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Quare vir iustus non in hos montes oculos suos leuat, quos scit non multo post esse ruituros, & cõfidentium sibi spes lusuros, sed in alios vnde habeat auxilium quod vult. Leuaui oculos meos in mõtes, vnde veniet auxilium mihi. In cœlos leuat, qui merito propter altitudinem montes nominantur, vt ibi ait Euthymi. vbi est pater noster, à quo bona omnia sperãda sunt, quod statim explicat: Auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum, & terram. Sapienter ergo Paulus contra hæc omnia scripsit ad Timotheum. Diuitibus huius sæculi præcipe non sublime sapere (solent enim esse superbi) neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo qui præstat nobis omnia abunde

Iere. 3. Psal. 17. Psal. 96. Psal. 146. Psal. 120. 1. Tim. 6.

A ad fruendum, bene agere, diuites fieri in bonis operibus: facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam.

HISTORIA.

Optimates capita populorum. In his, & sequentibus, recedunt fere à nostra omnes recentiorum translationes, immo Lxx. & Chaldæi paraphrasis, sed illæ non à nostra magis, quàm à se mutuo discrepant. Verum eas omittamus: B nostra Hebræorum uerborum sensum propriè perspicueque reddit, vt inficiari nemo possit, נקבי enim idem valet, quod Nominati, (quod ex eis nemo negat) vel celeberrimi, quare optimè vertit Hierony. Optimates: hi enim sunt principes populi. Habere autem interdum nomina pluralis numeri hanc formam, etiam si genitiuum post se non habeant, notum est Hebraicæ linguæ non prorsus imperitis. Non est igitur quod hoc quemquam moueat, cũ paulo post eamdem formam sine genitiuo videamus vbi ait: Bibentes vinum in C phialis, במזרקי. Cetera plana sunt, est enim in Hebr. Caput gentium, quod quid est aliud, quam capita populorũ? Dici autem principes capita, quod eorum prudentia, & consilio populus regatur diximus Hos. 11. num. 26. Ex quo cernitur quanta prudentia debeant esse principes, & omnes, qui præsunt. Quare sicut populus & omnes, qui parent, ac præsertim religiosi homines, capite carere debent, id est, non suo, sed rectoris sui consilio duci, ne sit corpus illius congregationis monstrosum ac biceps: ita qui præsunt, virtute, & D prudentia abundare par est, ne sit alia ex parte monstrosum corpus, si sit sine capite. Nam quamuis potestatẽ non amittit rector, quòd aut sceleratus, aut imprudens sit, caret tamen eo, quod est ad gubernationem maxime necessariũ, vt quodammodo populus capite carere videatur.

Prudẽtia maxime necessaria in ijs, qui præsunt.

Ingredientes pompatice domum Israel. 5
Domum Israel conuentum, siue concionem populi appellat, vt capite septimo.

mo. Rebellauit cõtra te Hamos in medio domus Israel, quòd videlicet aduersus eum in concione prophetauerat. Notat igitur optimatum superbiã, qui in conuentum populi, cum opus erat, veniebant pompaticè, id est, lento gradu, imitantes fercula pomparum, sicut ait Hieronymus vt tumorẽ animi corpus ostendat. Est vero miranda huius loci translatio, quæ vnius Hieronymi est, quod sciamus, & nihil habere videtur commune cum Hebræo, quod ita habet: Et venerunt sibi domum Israel, siue domus Israel, vtroque enim modo verti potest. Itaq; omnes aliter vertunt quam Hieronymus, sed neque ipse, cur ita vertisset, indicauit. Forte veteres interpretes secutus est, vt solet, nec putauit indicandum, quod in eorum libris facile quisque videre poterat. Ego propterea eum ita Hebræa reddidisse arbitror, quod non ignorabat consuetudinem scripturæ, qua datiuus casus verbis additus solet indicare honorem, & cultum. Vt Hosee secundo: & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Bahal, id est, fabricauerunt aurum, & argentum vt honorarent Bahalem, statuam ei fabricantes. aut in eius honorẽ offerentes. Hamos 5. Et portastis tabernaculum Moloch deo vestro, id est, in honorem Moloch. Zachar. 9. Ecce rex tuus veniet tibi. Isai. 60. Omnes isti cõgregati sunt, venerunt tibi, id est, vt te ornent, & augeant, & honorabiliorem reddant. Ita modo: Venerunt sibi, id est lente incendentes, & ambitiose se ostẽtantes quærentes honorari à ceteris, atque omnium principes, & capita iudicari. Hoc Hieronymus significantius ita expressit: *Ingredientes pompatice domum Israel*: etenim olim in pompis, id est, in publicis supplicationibus, aut triumphis, aut funeribus, diuorum imagines per vrbem lento gradu portabantur in ferculis spectandæ omnibus, atque adorandę. Atque hoc modo in cõuentum populi venire solitos esse optimates Propheta significat: idque elegãter Hieronymus & vertit, & explanat, alludens nimirum ad verba Ciceronis libr. 1. Offic. Cauendum est ne tarditatibus vtamur in ingressu mollioribus, vt pomparum ferculis similes esse videamur. Et idem Hieron. in epist. ad Rusticum monachũ: Qui vero pauperes sunt, & tenui substantiola, videnturque sibi scioli, pomparum ferculis similes procedunt in publicum.

Reg.

6

Transite in Chalanne, & videte. Videte possessionibus etiam prælatos esse vos finitimis nationibus, quæ locupletissimæ iudicantur: & tamen nullã mihi pro his gratiam refertis, sed peccata peccatis additis. Chalanne vrbs fuit in Babylonia prouincia, vt ex Genes. 10. discimus: Fuit autem principium regni eius, (id est, Nemrod) Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. Est autem Sennaar campus, vbi Babylon, siue turris Babel ædificata est, auctoribus Iosepho. 1. Antiquit. cap. 5. & Hieronymo in locis Hebraicis, quod ex Genesis 10. constat. Idem Hieronymus in locis Hebraicis: Chalanne vero, & ipsa ciuitas regni Nemrod in Babylone, cuius & Isaias meminit dicens: Et Chalanne, vbi turris ædificata est. Idem hic ait esse vrbem, quæ postea Ctesiphon dicta est. Et in Tradition. Hebrai. in Genes. Chalanne, quæ postea verso nomine, à Seleuco rege est dicta Seleucia, vel certe quæ nunc Ctesiphon appellatur. Nec mirum est eum ita loqui, Seleucia enim, de qua Hieronymus loquitur ad Babyloniam pertinet, & Babylonia cognominatur, cui proxima est ad tertium lapidẽ Ctesiphon, vt Plinius docet lib. 6. c. 26. cuius verba subscribam, vt melius hęc intelligantur, & ne quis Ioannis Annij errore decipiatur, qui in libellum sui Berosi affirmat Babylonem vrbem fuisse tetrapolin, id est, vno muro conclusisse quatuor vrbes, Babylonem, Arad, Achad, Chalanne. De Babylone ergo loquens Plinius: Cetero, inquit, in solitudinem rediit exhausta vicinitate Seleuciæ ob id conditæ à Nicatore intra nonagesimum lapidem, in confluente Euphratis fossa perducti, atque Tigris: quę tamen Babylonia cognominatur, libera hodie, ac sui iuris, Macedonumque moris. Ferunt ei plebis vrbanæ sexcenta millia esse, situm vero mœnium aquilæ pandentis alas, (id est, figuram reddere

Chalãne.

Sennaar.

7

dere aquilæ pandentis alas) agrum totius Orientis fertilissimum. Inuicē ad hanc exhauriendam, Ctesiphontem iuxta tertium ab ea lapidem in Chalonitide condidere Parthi, quod nunc est caput regni. Locus est corruptus, vt multi alij in hoc auctore, legendum enim est (quod eius castigatores non animaduertetunt) à Nicanore, is fuit, qui primus ex Macedonibus post Alexandrum regnauit in Syria, dictus Seleucus Nicanor, qui vrbem à se conditam ex suo nomine vocauit Seleuciam, cōdiditque, vt Babylonem exhauriret, id est, vt in eam opes, & ciues Babylonis paulatim transferrentur, atque ea causa valde propinquam ædificauit, adeo vt nonnulli putent hic apud Plinium legendum, intra quadragesimum lapidem, quoniam Strabo non pluribus, quam trecentis stadijs, id est, triginta septem millibus passuum, & quingētis distare à Babylone testatur. Et hac vicinitate Seleuciæ exhausta Babylon in solitudinem redijt. Deinde vbi ait, in Chalonitide, legendum est Chalannitide, ita enim dicta est regio ab vrbe Chalanne.* Hemath autem duplex est

8 Hemath duplex. altera, quæ terminus est terræ filiorum Israel versus Septemtriones, & minor Hemath dicitur, de qua in fine huius capitis ait Propheta: Ab introitu Hemath vsque ad torrentem deserti. Eadem postea Epiphania dicta est (vt bis in hoc cap docet Hieronymus siue Epiphania Syriæ, vt idem ait in epist. Quæris Dardane.) ab Antiocho Epiphane nomen sortita. Huius vrbis regio (inquit Hieron.) appellatur Reblatha, in qua præsente Nabuchodonosor regis Iudæę Sedeciæ interfecti sunt filij, & oculi excęcati. Altera est, quæ Hemath magna di-

4 Reg. 25. citur, de qua nunc Propheta loquitur, & nunc, auctore Hieronymo, Antiochia nominatur, eamdemque Ioseph. lib. 5 de bello Iud. capit. 1. metropolin Syriæ esse dicit, ac tertium locum obtinere inter omnes vrbes, quæ in Romano orbe sunt. Merito igitur nobilissimas vrbes nominat, vt terræ suæ dignitatem agnoscāt filij Israel. De Geth Palæstinorum & diximus, & sæpe dicemus.

A *Et ad optima quæque regna horum.* Quod in Hebr. est חאלח חטובים מן הממלכות potest variè intelligi, ac verti. Primum, vt est in nostra translatione; Ad optima quæque regna horum, id est, visite optima quæque in regnis harum vrbium, quas nominaui, siue in regnis eorum, qui has vrbes incolunt. Deinde, Transite in Chalanne, & in Hemath magnam, & in Geth Palæstinorum, quæ sunt in his regnis optimæ, & potentissimæ vrbes: qui fuit LXX. interpretum sensus. Sed siue hoc modo accipias, siue illo, ita erat prima dictio scribenda: הטובום quod hic significat: optima.

B At Hebræi scribunt הטובים, id est, Num meliora, atq; ita fit tertia interpretatio: Num meliora sunt regnis illis? scilicet, vestris. Quæ versio, & si probabilis est, indicat tamen, quod sæpe dixi, punctorum auctores aliter sæpe legisse Hebraica, quam veteres legerant, itaq; nullius esse auctoritatis, vbi ab antiquis discrepant.

Si latior terminus eorum. Si dictio interrogantis est more Hebr. vt notauimus Ioe. 1. nu. 5. & per negationem respondendum est, certe non sunt latiores termini eorum, aut meliores vestris. C

ALLEGORIA.

Hieronymus: Si enim voluerimus 9
mente tractare, & vniuersarum gentiū discutere Philosophiam, Ægyptiorū, Indorum, atque Persarum reperiemus angustiores eorum terminos sanctarū terminis scripturarū. In omnem enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorū, & cetera. Quod si hoc attētius meditemur, inueniemus terminos Christianorum multo latiores esse terminis omnium gētium: Om- D
nes enim, qui Deum verum, & quem ipse misit Iesum Christum, non cognouerunt, angustis sanè finibus premūtur. Ethnici angustos fines habent.
Si enim videāt impios dominari, aut voluptatibus, & copia rerum affluere, aut bonos contra inopia viuere, & calamitatibus iactari, negāt Deum aut esse, aut humana curare. Si vita videatur tota in doloribus, aut in carcere, aut in exilio

agenda, miserrimos se iudicant, quia felicitatem suam huius mortalis vitæ terminis claudi putant. Huius rei causa dixit insipiens, atque vtinam in corde suo tantum dixisset. A

Claudianus lib. 1. contra Rufinum.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentē
Curarum superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.

Alius.

Ouid. lib. 3. Amorū. Eleg. 8.

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Solicitor nullos esse putare Deos.

10 Quidam etiam antiquior, sed nihilo sanior quasi magnam controuersiam dirimere volens. B

Ennius.

Ego, inquit, Deum genus semper esse dixi, & dicam cœlitum.
Sed eos curare non opinor quid agat humanum genus.

At quantum hoc Deus curet, iam diu cum magno suo malo didicerunt. Alij, qui bonis mercedem laborum post hac vitam pollicebantur, aut communem omnibus requiem, & vitam voluptatibus corporis refertam, qualem Mahometani sperant latiores quidem terminos habere se credunt, sed habēt æque angustos, cum eos expleta vita huius temporis tormenta maneant numquā finienda, multo minus miseros futuros si verum esse comperirent quod vnus ex stultis hominibus locutus est. C

Catullus in 5. Epigrammate.

Soles occidere, & redire possunt,
Nobis, cum semel occidit breuis lux,
Nox est perpetua vna dormienda.

Christiani quam latos fines habeamus.

Nos autem quam magnos, quam late patentes terminos habemus, qui cum ipsa Dei vita, & cum æternitate certāt? Finem mortalis vitæ non pertimescimus, quia non dubitamus superesse immortalem. Tempus cōtemnimus, quia æternitatem speramus. Scimus neque longum putari, neque formidari laborem, aut cruciatum debere, qui eisdem, quibus hæc vita, finibus continetur. D

2. Cor. 5. Nostrum est dicere: Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam æternā in cœlis. ὅθι φασὶ (Vt Homerus.) θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ

Lib. 6. Odyssi.

Ἔμμεναι, οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται οὔτε ποτ' ὄμβρῳ
Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' αἴθρη
Πέπταται ἀννέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη.
Τῷ ἔνι τέρπονται μάκαρες θεοὶ ἤματα πάντα.

Quæ ita verti possunt.

Vbi diuorum immortalia tecta
Esse ferunt, quæ nec ventis pulsentur, & imbre
Non madeant, neque nix venit huc, sed cuncta serena
Lux sine nube ambit, splendor circumnitet ingens
Hic se se oblectant diui sine fine beati.

11 Et cum in magnis periculis versandum erit, & extrema perferenda malorum, illa nos spe non consolamur solum, sed etiam erigimus, & accēdimus: Id enim, quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum, in sublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vnde id? Quia terminos habemus latiores: Non contemplantibus, inquit, nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non uidentur, æterna sunt. Vbi alij lugent, & pati nequeunt, nobis dicitur: Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Et Domini nostri vox insonat in auribus nostris: Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Et quoniam hac spe serui Dei eriguntur, & ex angustijs præsentis temporis, quibus eos tentator coarctabat, quasi in latitudinem magnam exeunt, & ad currendum in via Dei excitantur, quidam ex sanctis ait: Cum inuocarem exaudiuit me Deus iustitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi. Et: De tribulatione inuocaui Dominum, & exaudiuit me in latitudine Dominus. Et iterum: Viam mādatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Ad hæc omnes, qui verum Deum non norunt, aut non sicut Deum glorificauerunt, neq; gratias egerunt, perangustos terminos habent: quidquid enim accepturi erāt boni hic acceperunt, &, vt filijs concubinarum Abrahæ, munuscula eis data sunt. At electi, vt Isaac, paterna substantia ditantur, & bonis, quæ neque oculus

2. Cor. 4. · Ibidem. · Rom. 12. · Mat. 5. · Psal. 4. · Psal. 115. · Psal. 118. · Gen. 25.

lus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascenderunt: vbi sentiunt se esse felices, sciuntque nullum esse finem futurum tantæ felicitatis.

HISTORIA.

12 *Qui separati estis in diem malū* id est, In diem laboriosissimum captiuitatis. Mala enim vocat scriptura quæ afflictione & dolore plena sunt, vt diximus Ioel. 2. num. 21. Quasi dicat. Ne putetis Deum minime curare quid agatis, aut impune vos tot peccata laturos: statuit Deus apud se dignas de vobis pœnas sumere, nunc tacet, & ea dissimulat, quoniam videt appropinquare diem miserrimæ captiuitatis, quo omnia luetis. Separati estis, & quasi seruati in illum diem. Pagninus vertit, Elongantes diē malum, id est, multum distare putātes. Eadem est recentiorum fere sententia, quoniam מנדים actiue capiunt pro separantes. Sed nihil necesse est vt in nostræ translationis defensione immoremur, cum Lxx. verterint iuxta Hieronymum, & Theodoretum. Qui venitis in diem malum, & ipse Sanctes Pagninus affirmet traditum esse ab Hebræis, passiue quoque hoc verbum accipi. Molestissimum solet esse bonis, cum vidēt malos florere diuitijs, & rebus secūdis, vixque persuadere sibi possunt Deum Psal. 72. videre, aut curare, sicut ait Dauid: Et dixerunt: Quomodo scit Deus? & si est scientia in excelso. Ecce ipsi peccatores, & abundantes in sæculo obtinuerunt diuitias. Et dixi: Ergo sine causa iustificaui cor meum, & laui inter innocē tes manus meas. Quibus hoc respondendum est, videre quidem omnia Deū sed seruare eos in diem malum, vt est Psal. 9. apud eundem. Vides, quoniam tu laborem & dolorem consideras, vt tradas eos in manus tuas. Ac si diceret. Putāt multi te non videre, aut curare res humanas. Nihil te latet, omnia vides peccata malorum, sed dissimulas nunc, & pateris, vt postea tradas eos in manus tuas, & seuerissime punias.

13 *Et appropinquatis solio iniquitatis.* Siue Appropinquare vobis fecistis soliū iniquitatis: *Iniquitatis* autem dicit iniuriæ, & oppressionis, nam id significat חמס. Eleganter autem, & significanter dictum est, hoc enim ait, Quantum potestis, festinatis ad captiuitatem, & oppressionem vestram: cum enim peccata peccatis additis, quid aliud facitis, quàm Deum prouocare, vt citius vos tradat solio iniquitatis, id est, regibus alienigenis, à quibus diripiendi, vastandique estis? Hæc, & quæ præcesserunt: Qui separati estis in diem malum. Augustinus etiam de imminente captiuitate intellexit 4. de Doctr. Christ. c. 7.

TROPOLOGIA.

Cogitent hoc qui nullum peccatis suis modum adhibēt, dum enim magis animo suo obsequuntur, celerius in interitum festinant, & dum voluptatibus se appropinquare credunt, appropinquant sempiternis ærumnis, & solio miseriæ, atque oppressionis. Huc pertinet versio Lxx. Qui venitis in diem malum & appropinquitatis, & tangitis sabbata mendacia. Hoc est. Non venit ad vos dies malus, neque enim Deus supplicium de vobis sumere appetit, cuius benignitas ad pœnitentiam vos adducit; sed vos venitis vltro in diem malum, & diuinam potentiam alijs, atq; alijs malis prouocātes nemine impellente ruitis in mortem. Quæritis appropinquare, & tangere, & tandem tāgitis sabbata mendacia. Sabbatum dies quietis est, festus, & hilaris. Peccatores quærunt delicias, & voluptatibus se tradunt volentes in hac vita requiem habere, & festos dies, & sabbata sua. Sed sunt sabbata ista mendacia, quia celerrime trāseunt, & sempiternas miserias pariunt. Itaque (vt eleganter ait Pau.) relinquitur sabbatismus populo Dei, verus, ac perpetuus sabbatismus nullo vnquam labore interrumpendus. Heb. 4. * Idem etiam apostolus ait: An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis cōtemnis ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Rom. 2. secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in diē iræ, & reuelationis iusti iudicii Dei. Vbi ait, Benignitas Dei, est, τὸ χρηςὸν τοῦ

θεοῦ, id eſt, quod ſuaue, ac benignũ eſt Dei, quaſi dicat, Caue ne quod durum eſt Dei,& ſeuerum experiare. Cor autẽ impœnitens vocat ἀμετανόητον, id eſt, (ſi dici id poſſet) impœnitibile, quod nullis Dei beneficijs flectitur ad pœnitentiam. Si autem quęrat quis quomodo Lxx. pro Solio iniquitatis, dixerint, ſabbata mendacia: cauſa eſt quod שבת ſi abſque punctis ſcribatur, & ſolium & ſabbatum ſignificat.

HISTORIA.

Qui dormitis in lectis eburneis. Docet quomodo appropinquent ſolio iniquitatis. Dormiebant in lectis eburneis, & pecunia, qua pauperes fratres eſſent alẽdi, lectos ex ebore, id eſt, ex elephantorum dentibus confectos comprobant: & cum ex lignis facere eos poſſent, diligenter vbique dentes conquirebant, & artificioſe copulabant, vt ex tot particulis
15 lectus integer conſtaret.* I nunc, & non dicam in procerum, & optimatum, ſed in nobilium, ac diuitum quorumlibet domos ingredere, lectos vide auratos, & arte laboratos, & aulæa circum pendentia varia bombycina, atq; aurea, parietes vndiq; auro coopertos nudis interim pauperibus Chriſti, & algentibus, & pallore atque inedia confectis. Quoque magis mirere, licet id per omnes; quotuſquiſque eſt nunc qui reprehendat? Nunc inquam, olim enim minime deerant. Parietes (inquit Ambro.) veſtitis auro, homines nudatis. Clamat ante domum tuam nudus, & negligis: & tu ſolicitus es quibus marmoribus pauimenta veſtias. Pecuniam pauper quærit & non habet: panem poſtulat homo, & equus tuus aurum ſub dentibus mandit, & cetera. Ego ſi nunc id reprehendendum non eſt, nec olim reprehendendum fuiſſe arbitror.

In libr. de Nabuthe ſecūda editā c. 13.

Et laſciuitis in ſtratis veſtris, id eſt. Libidini indulgetis, vt exponit Hiero. & Augu. 4. de Doctr. Chriſt cap. 7. nullum voluptatis genus prætereuntes. Eſt enim סרח abundare, & ſuperfluere, & inde etiam laſciuire, quod abundantiã conſequi ſolet. Lxx. ſimiliter verterunt κατασπαταλῶντες, id eſt, delicijs affluentes, & laſciuientes.

16 *Qui comeditis agnum de grege*, id eſt. Optima quæque, & guſtatui ſgratiſſima. Agnus de grege eſt, qui de grege electus eſt, ſicut & vitulus de medio armenti, qui inter ceteros vitulos eligitur, id eſt pinguis, & tener & ſaginatus. In Hebr. eſt, vitulos de medio מרבק. Significat autem id ſaginarium, id eſt, locum in quo animalia ſaginantur. 1. Reg. 28. Mulier autem illa habebat vitulum paſcualem, in Hebr. vitulum מרבק Et Ierem. 46. Quaſi uituli ſaginati verſi ſunt. Interdum autem interpretatur Hieron. Vitulos de armento, vt hic, & Malac. 4. Et ſalietis quaſi vitulus de armento. Lxx. quoque hic verterunt μοσχάρια ἐκ μέσου βουκολίων γαλαθηνά, id eſt, vitulos ex armentis lactentes. Siue autem hoc modo vertas, ſiue illo ſemper vitulus ſaginatus & inter ceteros electus indicatur.

TROPOLOGIA.

Hieron. Qui athleta eſt Domini, & exercetur ad luctam, & præparat ſe cõtra aduerſarias poteſtates, dormit in nuda humo imitans Iacob, & ponit ſibi lapidem ad caput, quem reprobauerunt ædificantes, & factus eſt in caput anguli. Qui vero delicijs vacant, atque luxuriæ, & omnia cauſa ventris faciunt, dormiunt in lectis eburneis mortui animalis, & immundis hærent oſſibus: & quia pulchra videntur vitia, & præſenti nitore delectant, requieſcunt in eorum lectulis, & ſopore grauiſſimo deprimuntur. Iſti non comedunt ſolidum cibum, & athleticum, de quo roborantur vires luctantium, ſed mollem, & tenerum, & ſiniſtrarum partiũ, quales ſunt hœdi de gregibus, & vituli ſaginati, & tenelli, immo & adhuc lacte nutriti, hoc eñ ſignificat μοσχάρια
17 γαλαθηνά, & cetera.* At ego cum oculos ad noſtra tempora conuerto, miror veterum parcitatem, & præclare nobiſcum actum putarem, ſi vel illi cibi nunc non prorſus egentibus ſatis eſſent, qui olim optimatibus, & regibus erant in delicijs. Itaq; felicia eſſent hęc tempora, ſi vel id, quod in optimatibus pro-

Veterum parcitas in conuiuiis.

prophetica voce damnatur, possent imitari. Videas passim apud Homerum in regum conuiuijs bubulam apponi: Achilles humanissime Priamū accipiens ouem conuiuio iugulat. Et Virg. ait:

Iliad. 24.

8. Æneid.

Tum lecti iuuenes certatim, araque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum. Et:
Vescitur Aeneas simul & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.

Samuel populi princeps Saule rege iā à Deo electo, & in primo mensæ loco collocato præcipit coquo: Da partem, quam dedi tibi, & præcepi, vt reponeres seorsum apud te. Leuauit autem coquus armum, & posuit ante Saul. Sed quid ego vetustiora commemorem, cum in Euangelio rex, qui nuptias filio suo fecit, dicat: Ecce prandium meum paraui, tauri mei, & altilia occisa, & omnia parata, venite ad nuptias? Cum vero vitulus saginatus occidebat in conuiuijs, summæ deliciæ indicabantur, vt apud Abraham, cum hospitio excepit angelos, & in illo epulo exultātis parētis de recuperato filio: Adducite vitulū saginatum, & occidite, & māducemus, & epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Quare & luxuriæ optimates nunc accusat Propheta, quod vitulos saginatos, & agnos pinguiores ederēt. In mensam Salomonis regum omniū locupletissimi boues pingues, & pascuales inferebantur, & arietes, capreæ, cerui, bubali, & aues altiles. 3. Regum.

1. Reg. 8.

Mat. 22.

Gen. 18.

Luc. 15.

18 4. *Nunc quidquid mari, aut terra, aut etiam cœlo gignitur ad satiandum ingluuiem suam natum existimant. Quis varias, atque multiplices ciborum formas, & condimentorum enumerare queat, quas ingeniosissima gula excogitauit? Libros conscribi necesse fuit, nulla memoria sufficiebat. In hoc mare locupletissima patrimonia se exonerarunt, penitusque perierūt. Fabius quidam apud Romanos à deuorato patrimonio Gurges cognominatus ē, quod si nunc quoque fieret, næ ille quā plurimos cognomines haberet, magnos videlicet viros, Æmilianos, Lepidos, Africanos, Numantinos, qui ventris causa

Nostri tēporis luxuria in cibis.

A inopes, ac miseri patrimonia pauperū diripiunt, diuitum rem inuitorum retinent, & alieno viuunt.

Iu. Sat. 11

Quis enim (vt recte inquit quidam) *te deficiente crumena,*
Et crescente gula manet exitus, ære paterno
Ac rebus mersis in ventrem fenoris, atque
Argenti grauis, & pecorum, agrorumque capacem?

Legat hanc Satyram, qui volet multorum Christianorum mores videre in ethnicis notatos: agnoscet nostrorum temporum Alcinoos, & procos Penelopes, quamuis horum cibus boues tan- B tum, & oues erant, agnoscet Apicios, qui acceperunt in vanum animam suā:
Et quibus (vt est in eadem Satyra) *in solo viuendi causa palato est.*

Parum erat ingluuie patrimonia consumi, nisi virtutes, neruiq; animi consumerentur, & fornicationes, atque adulteria, ac vitia omnia subintrarent: quæ erudite Greg. descripsit lib. 1. Mor. c. 5. *Sed pudeat nos imitari ethnicorum luxuriam, curam vero tuendæ temperantiæ contemnere. Multæ leges (vt Macrobius lib. 3 Saturnal. c. 17. refert) C apud Romanos de cœnis, & sumptibus ad populum ferebantur, & imperari cępit, vt patentibus ianuis pransitaretur, & cœnitaretur, vt oculis ciuium testibus factis luxuriæ modus fieret. Lex Orchia numerum conuiuarum pręscripsit. Fannia autem & sumptibus modū fecit assibus centum. Postea lex Licinia statuit vt Calēdis, Nonis, nundinis Romanis cuique in dies singulos triginta dumtaxat asses edendi causa consumere liceret. Ceteris vero diebus, qui excepti nō essent, ne amplius apponeretur quam carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum pondo libra, quod ex terre, D vite, arbore ve natum sit. Sed veterum rerum memoria non egemus. Hispanis nostris ab hinc annos fere septuaginta antequam aliarum gentium mores accepissent, tantā frugalitatis curam fuisse scimus, vt diuitibus arietina assa atq; elixa solum, optimatibus gallina apponeretur. Optandum igitur est, vt nunc ea fierent, quæ suo tēpore Propheta reprehendebat, quod ad cibos attinet.

19

HISTORIA.

20 *Qui canitis ad vocem psalterij.* Luxuriosam remordet aurium voluptatem, vt ait Aug 4 de Doct. Christ. cap. 7. Ac si diceret: Non satis est vobis libido, & venter cibis æstuans, nisi & tibiarum, & psalterij, & lyræ canticis aures vestras mulceatis. Hierony. concrepant quoque manibus ad vocem organorum, (ita enim conuerterunt Lxx.) sonitum, vt omnia opera eorum spectent voluptatem, nihilque faciunt, nisi quod ventri procurent, & libidini: Arbitror autem hoc ad veterum consuetudinem esse referendum, qui ad conuiuia citharœdos, atque cantores adhibebant, vt passim videre licet apud Homerum. Et apud Virg.

1. Ænei. *Citara crinitus Iopas*
Personat aurata docuit quæ maximus Atlas.

Nebel, siue psalterium. Porro נבל, aut נבל, quod nũc psalterium vertitur, musicum instrumentum est, quod Dauid adhibuit ad psalmos canendos, & duodecim sonos habet, digitisque capitur, ex Iof. 7. Antiq. cap. 10. Ex quo videmus male interpretari Pagninum in Thesauro, qui ait esse instrumentum, quod vulgo cornamusa dicitur. Propterea Hieron. vertere solet psalterium, vt Psal. vltimo; Laudate eum in Psalterio & Cithara. Nonnunquam Lyra vertit, vt Ham. 5. Et canticalyræ tuæ non audiam. Lyra enim vtebantur poetæ, qui hymnos dijs canebant, vnde & Lyrici dicti. Habet autem formam testudinis lyra, vt Plin. ait lib. 9. cap. 10. Septuaginta hic verterunt: Plaudentes ad vocem organorum Et cap. 5. canticum, siue psalmum, organorum tuorum non audiam sciamus etiã vbi Lxx. & Hieronym. verterunt, Ad vocem, in Heb, esse לפי, id est, ad os, atque ita os posse capi pro voluntate, vt sit sensus. Canitis diu, canitis vsque ad satietatem, sicut cum dicimus, In ore gladij. De quã phrasi multa diximus Hos. 10. num. 37. ex quibus hoc abunde explicabitur.

21 *Sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici.* id est, instrumenta ad canendum. Notum est כלי, id est, vas, more

Vas. Hebræorum, instrumẽtum quoduis significare, vt Psalm. 7. Et in eo parauit vasa mortis, id est, sagittas. Psalm. 70. Nam & ego cõfitebor tibi in vasis psalmi, quæ, scilicet, propheta noster appellabat vasa cãtici. Hinc illud Act. 9. Vas electionis est mihi iste, id est, instrumentum electum. Est autem notatu dignissimum quod nũc ait. Carnales homines, & argumenta vndecunq; captantes ad corporis voluptates tuendas, atq; confirmandas, si quem forte ex spiritualibus hominibus videant ea vel quærere, vel non respuere, quæ voluptatem sensibus afferunt, aut corpori nonnihil indulgere; patronum sibi assumunt suarum voluptatum, & sibi idem licere existimant, cum tamen ad idem faciendũ causam minimè habeant eandem. Nam sancti non sensibus, non corpori indulgent, dum id faciunt, sed relaxationi animi se dant, & saluti consulunt, vt eã firmiorem in Dei gloriam, & obsequiũ conferant: carnales autem id tantum quærunt, vt illis voluptatibus perfruãtur. Quærebat beatissimus Franciscus socium ad lyram audire canentem, sed vt mens deiecta suauitate concentus in Deum tolleretur. Eliseus psalten sibi adduci iubet, sed vt animus prophetiæ spiritu præparetur. Hoc igitur nunc reprehendit. Putabant licere sibi musica instrumẽta habere, quod Dauid quoque habuisset: sed Dauid ad Dei cultũ habuit, & ad sacros hymnos concinendos, ipsi ad illecebram, & incremẽtum voluptatum. Hieronymus: Quod Dauid fecit ad cultum Dei, vos ad voluptatem, & luxuriam confertis.

Vas electionis.

4. Reg. 3.

22 *Bibentes vinum in phialis.* Duo reprehendit, & vini copiam, & vasa ad bibendum pretiosa, magnaque comparata. Nam vini copiam modeste ita significari solet, vt Psal 68. Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta, & in me psallebant, qui bibebant vinum. Gen. 9. Bibensque vinum inebriatus est, & cap. 19. Dederunt itaque patri suo bibere vinum nocte illa. Phiala Hebraicæ, מזרק à זרק quod est fundere, aut spargere, vas est magnum, & amplum, vt ait Vatablus. Mihi videtur dictũ מזרק, id est, sparsio, quod sparsum, & fusum.

Bibere vinum.

Phiala.

sum, & latum sit. Num. 7. Phiala argentea habens septuaginta siclos iuxta pondus sanctuarij. Zach. 9. Et bibentes inebriabuntur, quasi à vino, & replebuntur, vt phialæ. Hoc vasis genus adhibebatur in sacrificijs ad victimarũ sanguinem excipiendum, vt ex hoc loco Zachariæ intelligi potest, & ex. 3 Reg. 7. & Zach. 14. Ex quo videtur phialas, quibus isti bibebant, non forma solum, & magnitudine, sed etiam materia similes fuisse phialis templi, hoc est argẽteas, vel aureas, atque eleganter fabrefactas, forte & cum gemmis, vt illi solẽt facere, qui vino indulgent, de quibus Satyrographus.

Iuu. Saty. 5.

Nam Virro (vt multi) gemmas ad pocula transfert
A digitis, quas in vagina fronte solebat
Ponere Zelotypo iuuenis prælatus Hyarba

Merito autem hos deplorat Propheta, scriptum enim est: Amaritudo animæ vinum multum potatum. Ebrietatis animositas imprudentis offensio, minorans virtutem, & faciens vulnera. Et alibi. Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui sine causa vulnera? cui suffosio oculorum? Nonne ijs, qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis? Libet & verba Chrys. subscribere ex hom. 49. in Matth. vbi cum hæc Prophetæ verba retulisset: vides, inquit qualiter hic delicatam vitam reprehendit? Non enim auaritiam his verbis, sed voluptatem accusat. Et tu quidem immoderate deuoras, cum Christus esuriat. Tu pretiosissimas placentas, ac liba, Christus vero, ne siccum quidẽ frustum panis. Tu vina bibis Falerna, Christo vero ne frigidæ quidem aquæ calicem sitienti dedisti. Tu in tenerrimo lecto, atque perornato stertis, cum Christus frigore laboret. Quare si omni etiã auaritia conuiuia tua vacent, tamen adeo flagitiosa sunt, quia cum immoderate omnia facias, ne necessaria quidem Christo præbes, præsertim cum rebus illius lasciuias.

Eccle. 31.

Prou. 23.

23 *Et optimo vnguento delibuti.* Hieronymus: Vngimini non ad labores corporis mitigandos oleo purissimo, sed vnguentis pretiosissimis. In Hebræo est: Et capite oleorum vnxerunt, scilicet, se, id est, vnguentis optimis omnium, & pretiosissimis. Lxx. Et primis vnguẽtis vncti. Chaldæus: Et præstantissimis, optimisque vnguentis se se inungunt. Est autem vnguentum oleum varijs, pretiosisque aromatibus conditum ad vngendum corpus deliciarũ causa comparatum: atque ideo oleum in scriptura vocatur; præsertim in Hebr. Cant. 1 Oleum effusum nomẽ tuum. Et ibidem: Fragrantia vnguentis optimis. In Hebr. Oleis optimis. Psalm. 140. Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Luc. 7. Oleo caput meum non vnxisti. Vtebantur enim his vnguentis diebus festis, & in conuiuijs. Matth. 6. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Et cap. 26. Accessit ad eum mulier habens alabastrum vngenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis. Et apud Homerum sæpe hoc ipsum videre licet, in hospitum præsertim curatione. Vt Odyss. 3.

Vnguentum.

Oleum.

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε, καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ, id est,
Verũ postquã lauit, & vnxit pingui oleo.

Et lib. 4.

Τοὺς δ' ἐπεὶ οὖν δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ, id est,
Hos postquam ancillæ lauerunt, & vnxerunt oleo.

24 Mihi videntur ij, qui vnguentis delibuti incedunt, sentire quodammodo fœtorem animi sui: solet enim aromatum odor ijs locis quæri, quæ male olent. Testantur etiam alij: recte enim dixit ille:

In vnguẽtorum luxuriam.

Hoc mihi suspectum est quod oles bene Posthume semper,
Posthume, non bene olet, qui bene semper olet,

Mart. li. 2. Epig. 12.

Et alibi:

Malo quam bene olere nil olere.

Lib. 6. Epig. 55.

Sed erant vnguenta adhibenda parti affectæ, atque vitiatæ, id est, animæ, nõ corpori. Quid enim prodest vestes, & corpora inungere, vt procul venientis odor sentiatur, si anima mortua fœtet, & multo longius graueolentiã suam emittit? Grauior multo est animæ, quam corporis fœtor. Audias sæpe peierãtes, maledicẽtes, detrahentes, vt

ferre nequeas. Vnde hic grauis odor spi
rat? Ex anima mortua, atque deposita.
Psal. 5. Sepulchrum patens, inquit, est guttur
eorum. Sepulcrum videlicet secū por-
tant animæ suæ, e quo fœtor prodit, cū
Isai. 34. aperitur os, sicut scriptum est: De cada-
2. Mac. 9. ueribus eorum ascendet fœtor. Quod
in corpore impij Antiochi demonstra-
tum est, qui percussus manifestam Dei
virtutem in semetipso contestabatur,
ita vt de corpore impij vermes scaturi
rent, ac viuentes in doloribus carnes
eius effluerent, odore etiam illius, & fę
tore exercitus grauaretur. Sed quid mi
rum grauari exercitū, cum paulo post
scriptum sit: Et cum neque ipse iam fœ
torem suum ferre posset. At hoc com-
mune animæ, & corpori, vt præsentia
male oleant, si corrupta sint: sed anima
longius, vt dixi olet, & procul absenti-
bus fœtore vel molestissima est. Quis
est qui cum execratione nō audiat sce-
lera, atque impietates absentium, etiā si
multis annis ætatem nostram antecef-
Prou. 10. serint, & quasi insuauissimum, ac teter-
rimum odorem non auersetur? Memo-
ria enim iusti cum laudibus (vt est apud
Salomon.) & nomen impiorum putre
25 scet. *Sed parum est iam ad luxuriam
extrinsecus corpora inungi, palatum
quoque vngitur, & guttur, comedun-
tur aromata, neque sapiunt pretiosissi-
mi cibi, nisi exquisitissimis odoribus
codiantur: adeo effrenata voluptas in-
ualuit, & ad noua gulæ irritamenta ex-
cogitanda Epicureorum animos exa-
cuit. Sed neque huiusmodi odores ani-
mæ fœtorem auferent, pœnitētia opus
est, & lacrymis, quæ sunt aromata san-
ctorum, ita vt animæ, quæ se se in ope-
ribus, & humilitate pœnitentiæ, & mor
tificationis, atque in orationibus humi
libus exercent, montes myrrhæ, & col
les thuris appellentur, sicut legimus in
Cant. 4. Cantico Canticorum: Vadam ad mon
tem myrrhæ, & ad collem thuris. Quo
in loco Gregorius: Quid per montem
myrrhæ, inquit, nisi fortem altitudinē
mortificationis in opere; & quid per
collem thuris intelligimus, nisi altam
humilitatem in oratione? Ad montem
ergo myrrhæ, & ad collem thuris spon
sus vadit, quia eos familiariter visitat,

A quos per mortificationem vitiorum ad
alta proficere, & per mundas, & humi-
les orationes suauiter redolere perspi-
cit, &c. Quare merito sponsę paulo post Ibidem.
dicitur: Et odor vnguentorum tuorum
super omnia aromata.

Et nihil patiebantur super contritione Ioseph. Ioseph vocat decem tribus, vt
sæpe iam diximus, vt c. 5. si forte mise-
reatur Dominus Deus exercituum re-
liquijs Ioseph. Ex quo intelligitur decē
tribubus hæc nunc dici. Nullo dolore,
inquit, nulla misericordia tangebantur
optimates diuitijs, & delicijs abundan-
B tes, cum videbant populares, & contri-
bules suos conteri, id est, vexari à credi
toribus, & inopia premi. In Hebræ. est
ולא נחלו, id est, Et non infirmabātur. 26 Infirmari
Est enim consuetudo Hebræorum, vt
Infirmari dicant pro Dolere, vt Mich.
4. Dole, & satage filia Sion. Heb. Infir-
mare, & satage. Ex quo intelligimus
quid sit illud Pau. 2. Cor. 11. Quis infir Locus Pauli. 2. Corin. 11.
matur, & ego non infirmor? Et ibidem.
Quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor,
id est, In doloribus, quos pro Christo
passus sum, gloriabor. Et c. 12. Pro me
autem nihil gloriabor, nisi in infirmita
C tibus meis, id est, in persecutionibus, &
doloribus meis. Et: Virtus in infirmita
te perficitur. Qua propter eleganter
Lxx. & Hier. verterunt: Et nihil patie-
bantur. Contritionem pro calamitate,
& dolore accipi in scriptura diximus
Hos. 6. nu. 19 & 20.

Illud autem non est prætereundum
quod his verbis indicatur voluptates
hanc quoque pestem animæ importa- Voluptates tollūt ex animo misericordiam.
re, vt eam à misericordia maxime ab
alienent, videasque eos, qui delicijs de-
diti, & in se indulgentissimi sunt, in a-
lios crudeles, & nullo pene misericor-
diæ sensu commoueri. De quibus illud
D maxime dictum arbitror: Nouit iustus Prou. 12.
iumentorum suorum animas, viscera
autem impiorum crudelia, id est, ne ea
quidem erga fratres suos faciunt impij
quæ iusti vel iumentis præstant suis.
Quod Nabalis, & diuitis Euāgelici exē
plo ostendimus nu. 1. Vide etiam Chry Hebræi misericordē dicunt pro sāctō.
sost. in concione prima de Lazaro. Hinc
Hebræis sanctus חסיד dicitur, id est,
misericors, vt Psalm. 4. Et scitote quo-
niam

niam mirificauit Dominus sanctũ suũ. & Mich. 7. Perijt sãctus de terra. Et eleemosyna iustitia solet appellari, vt Dan. 4. vbi Theodotion, & Hiero. verterũt: Peccata tua eleemosynis redime, in Chaldæo est: Peccata tua in iustitia redime: quod idem sit sanctus, atque misericors, & omnino propria sit misericordia sanctorum.

Eleemosyna appellatur iustitia.

27 * Hoc Prophetæ loco vti solet Chrys. vt doceat obliuiscendũ esse iniuriarum, id enim hoc argumento abunde probari, quod Deus in eorũ quoque calamitatibus, quos iuste punit, lætari nolit nos, sed reprehendat eos, qui nihil patiebantur super contritione Ioseph, id est, populi omnis, quẽ iuste ipse affligebat. Vide hom. 18. & 52. ad populum Antiochenum, & hom. 80 in Matthæum. Quæ hactenus ab initio huius cap. exposuimus, miram eloquentiæ vim habent, quam omnibus verbis propositis per singula indicat optime Augu. 4. de Doct. Christ. c. 7. docens in sanctarum scripturarum auctoribus magnam fuisse eloquentiam cum sapientia coniunctam. Quæ ego, quoniam longiuscula sunt, prætereo, sed quoniam elegantissima sunt, nollem à lectore præteriri.

Qua propter nunc migrabunt in capite transmigrantium. id est, Ipsi primi omnium capientur, & qui primi sunt diuitijs, primi captiuitatis iugum sustinebunt, vt ait Hiero.

* *Et auferetur factio lasciuientium.* De lasciuientibus diximus iam nu. 15. Hieronymus: Qui in capiendis voluptatibus vnum habuere consensum, & comessationes exercuere, ac symbola, hi pariter auferentur, vt quorum vna fuit luxuria, vna sit & pœna. Recentiores vertunt: Appropinquabit luctus se extendentium in lectis. Sed vbi ipsi vertũt, Luctus, in Hebræo est מרזח, quod proprie significat conuiuium, quod fit in exequijs mortuorum, vt docet Hier. in illud Ierem. 16. Ne ingrediaris domum conuiuij, vbi idem nomen est, tametsi punctis nonnihil diuersum. Sed inde ad omnia conuiuia trahitur nomen. Conuiuium igitur more Hebræorum pro hominibus ponitur, qui ex cõdicto veniunt ad conuiuium. Quare eleganter Hieronymus reddit, Factio. Quod autem ipsi vertunt: Et appropinquabit, סר, notissimum est significare, Et recedet, siue auferetur, vt verterunt Lxx.

28 * Qui obscure quidem, sed significanter, & pulchre mihi videtur expressisse sensum Prophetæ. Ita enim aiunt: Et auferetur hinnitus equorum ex Ephraim. Hinnitum equorum appellat immodicam libidinem, qua, more equorum, quod libidinosum animal est ferebantur in feminas, vt ex Iere. 5. intelligimus: Equi amatores in feminas, & emissarii facti sunt: vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. Nihil igitur aliud est, quod dicunt Lxx. quã: Et auferetur factio lasciuientium.

Iurauit Dominus Deus in anima sua. id est, Per semetipsum. Quam locutionem exposuimus Hos. 9. nu. 5. Cur autem iuret Deus, iurat enim, vt immobilitatem consilii sui ostendat, & cur per se iuret, docet Paulus Hebr. 6. Abrahæ namque promittens Deus, quoniã neminem habuit, per quem iuraret, maiorem, iurauit per semetipsum. Et statim fere. Homines enim per maiorem se iurant; & omnis controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentũ. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, (id est, promissionem, & iusiurandum) quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus qui confugimus ad tenendam propositã spem.

Cur Deus iuret.

Detestor ego superbiam Iacob. Iacob vocat decem tribus, vt semper solet, causamque captiuitatis, & omnium malorum aperit, superbiam videlicet magnam principum, & reliquorum, quam sibi ingratam, & detestabilẽ esse dicit. 29
Quamuis & ad duas possunt hæc omnia referri, vt verba extrema capitis indicant: ex adiunctis enim videntur Iacob & Israel latius, quàm aliàs soleant, accipi. Habet autem nescio quid latentis emphasis hoc in loco nomen Iacob, quoniam sanctus patriarcha semper Iacob dictus cum in humili fortuna versaretur, donec humilitate, & obedientia sua nomen magnæ dignitatis accepit,

pit, & Israel appellatus est, id est, Aduersus Deum præualens, vt Hos. 12. num. 4. interpretati sumus. Subindicat ergo turpissimam esse superbiam, & omni supplicio dignam in illius filiis, qui cum esset paruus, humilitate magnus effectus est. Eamdem vim habere videtur quod continuo subijcit: *Et domos eius odi*, quæ, scilicet, cum amplæ sint, & pretiosæ, dominorum superbiam præ se ferunt. Iacob tantus vir, cui terra spatiosa promissa erat, & Isaac, & Abrahã in casulis habitauerũt, sicut Paulus apostolus docet Hebr. 11. Fide demoratus est (Abraham) in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac, & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Cur autẽ Abraham casulis contentus esset, continuo docet: Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex &
3 conditor Deus. * Hoc est, sciebat se peregrinari, atque in exilio viuere, & magnifica ædificia contemnebat in terra, quæ sperabat in cœlo. Merito igitur odit in filijs sumptuosas domos, cum humiles & inopes in patribus amauerit. Domos vocat ארמנות, quod nomen frequentiori vsu palatia & domos magnas significat, vt 3. Reg. 16. Ingressus est palatium, & succendit se cum domo regia. Hamos 1. Et mittam ignẽ in domum Hazael, & deuorabit domos Benhadad. Qui ergo exules nos esse nouimus, & non habere hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus, mediocribus domibus contenti simus, nec superbas, & magnificentiores, quàm par est, quæramus, quæ necessitati seruiant, non quæ diuitias, & luxum ostentent. Nam si in Israele huiusmodi domos odit Dominus post casulas Abraham, & Isaac, & Iacob: quid in nobis faciet, si modum non teneamus, post Christum, qui non habebat, vbi reclinaret caput suum?

Et tradam ciuitatem cum habitatoribus eius. Vestram ciuitatem Samariam, cuius munitioni, & præsidijs multum confiditis, tradam Assyrijs, simul cum habitatoribus. Pro quo in Hebr. est Ciuitatem, & plenitudinem eius: Ex quo intelligimus illud Psalm. 23. Domini

A est terra, & plenitudo eius.

Quod si reliqui fuerint decem viri. In 31
tantum contra eos Dei ira deseuiet, vt si ex mortuorum reliquijs decem viri in domum vnam confugerint, ne ipsi quidem seruandi sint, sed simul cum reliquis perituri. Sed cur decem dixit potius, quam pauci? Cap. 4. dixit: Subuerti vos, sicut subuertit Deus Sodomam, & Gomorram, & facti estis quasi torris raptus ab incendio, & non redistis ad me, dicit Dominus: Nunc idẽ exitium eis tacite minatur, vt olim Sodomitæ igni, ita ipsos ferro esse absumendos. At tunc precibus Abrahæ

B hæc dedit, vt si vel decem iusti inuenirentur, non esset vrbs delenda. Gen. 18 nunc autem ostendit Samariæ in tanta hominum multitudine ne decem quidem iustos esse reperiendos, ideoque omnes, aut capiendos esse, aut extinguendos: adeo vt pauci, qui in latebras se receperant, & vtrumque periculum se euasisse sperabant, ne ibi quidem tuti futuri sint.

Et tollet eum propinquus suus. Quoniam dixit: Et tradam ciuitatem cum habitatoribus suis. Quod si reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipsi

C morientur: quibus verbis significauit magnam fore interfectorum multitudinem: nunc de domibus morientium loquitur, siue fame, & peste in obsessa vrbe morituri essent, siue hostili gladio in capta, atque expugnata, quod est verisimilius. Propinquus Hebr. דוד, quo nomine amicus, seu dilectus significatur, (vt sæpe in Cantico canticorum) & patruus, atque patruelis, ac deinde quiuis è cognatis. Chaldæus: Et tollet eum proximus eius. Lxx. οἰκεῖοι αὐτῶν, id est, domestici eorum.
* Itaque singularis pro plurali ponitur, 32

D cum dicitur: Et tollet eum propinquus suus, vt indicat Lxx translatio, ac si diceret: Vnumquemque tollent propinqui, cum mortuus fuerit, & tot erunt in singulis domibus mortui, vt nullo modo vacet eos more solito sepelire, sed domi comburent, vt saltem ossa exportare, & tumulare possint. Vbi habemus: Et comburet eum, in Hebr. est: ומסרפו a verbo שרף, quod est in-

est incendit, verso ש in ס, vt sæpe fit. Alij nomen esse volunt, vt significet, Ab incendio, quomodo Chaldæus interpretatus est, & in idem redit.

Et dicet ei, qui in penetralibus domus est. Ij, qui ossa mortuorum efferunt, dicent eis, qui è penetralibus domus ad ianuam eadem ossa ad se producebant: Superest ne aliud cadauer iam apud vos? Illi respondebunt, Finis est, omnes, qui in hac domo erant, iam mortui, atque elati sunt: & domus vacuæ relinquentur.

Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini: Quia ecce Dominus mandaui, &c. Hieronymus: Et antequam non habere se iuret: ille, qui interrogauerat, & foris erat, & non esse cognouerat, imperat ei, & dicit: Tace, & non recorderis nominis Domini. Hoc autem idcirco commemorat, vt ostendat ne malorum quidem pondere, & necessitate compulsos velle nomen Domini confiteri, & in tantam apud Israel obliuionem Dei venisse vocabulum, vt ne in simplici quidem iuramento nomen eius dignetur audire. Ruffinus exponit tantum apud eos fore Dei terrorem, vt cum mala illa viderint, nolint nominis Dei recordari timentes ne vel ipsa nominatio commotio-
33 nem aliquam excitet.* Lyranus ait iuxta expositores nostros hunc esse sensum: Non recorderis nominis Domini, qui nobis fecit mala ista: itaque esse verbum impatientis, & Deo indignantis Quod mihi videtur valde probabile. Solent enim qui lugēt, nominare Deum, tamquam suarum calamitatū auctorem. Vt Ruth. 1. Quia amaritudine valde repleuit me omnipotens. Et Iob. 1. Dominus dedit, Dominus abstulit. Et in sæcularibus libris.

Virgil. 2. Æneid.

--- Fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum, ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit. ---

Dicit igitur alter, qui efferebat, dolore, & defatigatione exacerbatus: Ne mihi nunc Dominum nomines, nolo eius nomen audire, qui nos tot calamitatibus affecit. Et hoc est quod sequitur: *Quia ecce Dominus mandauit*, quod in Hebræo; præsentis temporis est נצה. Ita etiam Chaldæus, id est, Nonne vides hæc mala, quæ patimur, à Deo esse, & eo iubente venisse super nos? Cur nominis eius recordemur? aut quid ab eo speremus, cum nos in tanta mala coniecerit, & in crudelissimorum hostium potestatem tradiderit? Præceptum Dei appellari solet in scriptura dispositio diuini consilij, vt recte docet Canus libr. 2. de locis theologicis, cap 4 siue imperio id fiat, siue motione aliqua interna, aut externa, siue permissione. Quoniam quod prænouimus, & obstare potuimus ne fieret, nec obstitimus, sed aut facturum mouimus, & adiuuimus, aut certe permisimus, præcepisse existimamur à vulgo. Atque ad eius sensum sæpe loqui scripturam latissime demonstrauimus cap. 2. num. 9 vt 3. Reg 17. coruisque præcepi, vt pascant te ibi, id est, decreui, vt ita fieret. Et ibidem: Vade in Sarephta Sidoniorum, & manebis ibi: præcepi enim ibi mulieri viduæ, vt pascat te. Ex quo intelligimus illud 2. Reg. 16. Dominus enim præcepit ei, vt malediceret Dauid, & quis est, qui audeat dicere, quare sic fecerit? Et postea. Dimitte eum vt maledicat iuxta præceptum Domini, id est, iuxta diuini consilij dispositionem, qui me hæc pati vult, & vt ego paterer, ei, vt malediceret, permisit. Nam permissionem preceptum etiam vocari, erudite idem auctor probat ex eo, quod Matth. 19. legimus: Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras: pro quo Mar. ca. 10 dixit: Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud. Ita etiam dictum est Psal. 148. Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Hac igitur locutione, cū 34
Dominus pœnas de populo suo sumere volens patitur gentium animos in eum efferari, & bello adoriri, dicitur præcipere exercitibus, vt veniant. Isai. 13. Dominus præcepit militiæ belli venientibus de terra procul, &c. Et ibidem. Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Loquitur autem de Medis, & Persis Babylonē expugnaturis. Ita dictum est: *Quia ecce Dominus*

Præcipere.

minus mandat, aut *mandauit*, id est, ipse hostes in nos induxit, vt omnes, aut caperemur, aut periremus. Ita, vt nos exponimus, intellexit Theodoretus, tametsi obscure id subindicauit his verbis: Silētio, inquit, attoniti exeunt hoc facere inuicem iussi, vt Deo omni potente hunc calculum ferente.

A

Et percutiet domum maiorem ruinis. Hæret cum eo, quod præcessit, Ne recorderis nominis Domini, quia ecce Dominus hæc mala nobis intulit, & percutiet domum maiorem, &c. id est, cœpit, & consummabit calamitatem nostrā: ipse opprimet domum maiorē, id est, regnum decem tribuum, æternis ruinis, & postquam hoc regnum perdiderit omnino, euertet etiam, & perdet domum minorem, id est, regnum duarum tribuum: quid enim aliud iam ab eo speremus? sed proprietas verborum obseruanda est. Domum maiorem ruinis percutiendam esse dicit, quoniam æterna captiuitate puniendæ erant decem tribus, atque id sibi qui hæc loquitur, facile persuadebat cum tantam suorum stragem, atque internecionem videret. Sed recordatus in regno duarū tribuum templum manere, & sacerdotes, legitimumque Dei cultum, non est ausus dicere, minorem etiam domum feriendam esse ruinis, sed scissionibus. Scissa enim domus (vt ait Hieronymus) sarciri potest, ruinæ non tam instaurationem, quam ędificationem desiderant. Atque ita res ipsa indicauit, domus enim maior penitus cecidit, neq; est eius soluta captiuitas, minor autem domus non tam ruit, quam scissa est, quia post Lxx. annorum captiuitatem duæ tribus in patriam suam restitutæ
35 sunt. * Pagninus, & Vatablus vertunt: Percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus, vt nihil in vtriusque domus plagas intersit. At melius nostrum vertisse docent Lxx. quorum Latina versio apud Hieronymum, & Theodoretum, hęc est: Et percutiet domum magnam ruinis, & domum paruam scissionibus. Sed apertius Chaldæus: Et percutiet regnum magnum percussione forti, regnum vero minus plaga remissiore. Hieron. hæc Prophetæ verba esse vult captiuitatem Israelis, & Iudæ simul vaticinātis: quod mihi non displicet, tametsi, quod prius dixi, magis placeat.

TROPOLOGIA.

Quoniam Dominus ait: *Detestor ego superbiam Iacob, & domus eius odi*, statimque subijcit: *Et tradam ciuitatem cū habitatoribus suis*: manifeste de ciuitate, & congregatione superborum loqui se docet. Congregationem ergo, siue multitudinem hominum superborū Deus

B

in potestatem hostium tradet, & penitus interibit, quia Deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam. Et iterū scriptum est. Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Si ergo videris homines sibi placentes, & donis à Deo acceptis superbientes paulo post seruire libidini, & gulæ, & diuitijs ne mireris, tradidit enim Dominus ciuitatem cum habitatoribus suis. Quam traditionem elegantibus verbis descripsit Isaias cap. 13. Babylonem

C

vocat hanc ciuitatem, quæ à superbis primum condita est, & in qua regnat rex superbissimus Nabuchodonosor, id est, Diabolus, de quo dictum est. Ipse est rex super vniuersos filios superbiæ. Super montem, inquit, caliginosum leuate signum, exaltate uocem, leuate ma-
nū, & ingrediantur portas duces. * Vitiorum exercitus, quasi militibus vltionem pro se de superbis sumpturis loquitur, vt signa militaria leuent super Babylonem iam victam, atque captam, vocemque exaltent, & manum leuent, vt victores facere solent capta vrbe, & duces, hoc est peccata, quæ quasi duces, &

D

antesignani sunt multorum aliorum peccatorum, ingrediantur, patent enim portæ sensuum, & affectuum, vt libere ingrediantur. Sed pulchre super montem caliginosum dixit: anima enim superbi rectissime mons dicitur propter elationem, & tumorem, vt in eodem propheta legimus: Dies Domini exercituum super omnem superbum & excelsum &c. Quod similitudinibus explicans ait: Et super omnes montes excel

sos,

Superbos Deus tradit in manus hostium.
1. Pet. 5.
Matt. 18.

Iob. 41.

36

Anima superbi mons caliginosus.
Isa. 2.

sos,& super omnes colles eleuatos. Sed mons dicitur caliginosus, quia amore primum sui, deinde ceteris animi perturbationibus, quasi densa quadam caligine mirum in modum obscuratur. Quæ enim maior caligo, quàm superbire terram & cinerem? conditionis, ac infirmitatis suæ obliuisci? existimare se esse aliquid, cum nihil sit? *Quod si reliqui fuerint decē viri in domo vna, & ipsi morientur*: quoniam sæpe vsu venit, vt pauci ex hoc superborum numero irā Dei effugere velint, & quasi pœnitentiæ, atque humilitatis actionibus exercere se: quales erant illi, quibus Ioannes ait: Progenies viperarum, quis de-

Matth. 3. monstrauit vobis fugere à ventura ira? sed quia vel simulata est illa pœnitētia, atque humilitas, aut certe praua consuetudine, & honoris dulcedine reuocantur ad ea, quæ reliquerant: adulte-

Sap. 4. rinæ enim plantationes non dabunt radices altas, neq; stabile firmamentum collocabunt: iure ait: *Si reliqui fuerint decem viri in ciuitate vna, & ipsi morientur.*

37 * Magna est in hac ciuitate morientiū multitudo, eorum etiam, qui viuere videbantur, magnus numerus propinquorum sepelientiū, quoniam laudatur

Psal. 9. peccator in desiderijs animæ suæ, & iniquus benedicitur. De his dictum est a

Matth. 8. Dño: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Mortui mortuos sepeliunt (vt ait Greg 4. Mor. cap. 29.) quando peccatores peccatorem fauoribus premunt. Qui enim peccantem laudibus prosequuntur, extinctum sub verborū aggere abscondunt. Et qui hoc faciunt amici, aut consanguinei sunt, qui dare operā potius debuerunt vt mortuus suscitaretur, sicut sorores Lazari, quā vt sepeliretur. De quibus iure illud dicas: Inimici hominis domestici erunt. Sed

Mat. 10. vrūt prius quā sepeliant, quia eos, quos postea in peccatis laudant, & adulationibus fouent, prius sæpe suis consilijs pauidos, atq; hærentes in peccata grauissima impellunt, & igni concupiscentiæ, atq; vitiorū concremandos tradūt. Talis fuit Ionadab Amnoni filio Dauid.

2. Reg. 13. Erat, inquit, Amnon amicus nomine Ionadab filius Semmaa fratris Dauid, vir prudens valde. Quid ea prudentia

A vir, amicus, & consanguineus, consilij dat adolescenti sororē deperennti? Cuba super lectū tuum, & languorē simula: cumque venerit pater tuus, vt visitet te, dic ei: Veniat oro Thamar soror mea, vt det mihi cibū, & faciat pulmentum, vt comedā de manu eius. Consiliū nefarius incestus consecutus est. * Achi 38

tophel, cuius consilio maxime confidebat Absalom, rogatus quid agendū censeret: Ingredere, inquit, ad concubinas patris tui, quas dimisit ad custodiendū domum, vt cum audierit omnis Israel, 2. Reg. 16.

B quod fœdaueris patrem tuum, roboretur tecum manus eorum. Atq; ita audita, immo & visa est in ciuitate Domini fornicatio, & talis fornicatio, qualis neque inter gentes, vt vxores patris sui aliquis haberet. Et quoniam cū huiusmodi igni animæ inijciuntur, omnis earum ornatus, ac decor perit, paucæque virtutes informes, & deturpatæ, quasi ossa quædam ambusta, relinquuntur, recte non nisi ossa ad sepeliendum efferuntur. Sed habent ij, qui sepeliunt, alios, quorum opera iuuentur, adhærentes magis illis, quos sepelire volūt, 1. Cor. 5.

C vt vxorem, famulos, turpesque mulierculas, quæ ideo in domus penetralibus esse dicuntur. Et quoniam adulatione illa pecuniam, & honores, & voluptates quærunt, alios, atque alios sepelire cupiunt, semperque adiutores suos rogant, numquid adhuc est penes te? donec audiant, Finis est, id est, donec neminem habeant, quem possint simulata laudatione decipere. * Pulchre vero subijcit: *Et dicet ei, Tace, & non recorderis nominis Domini*: quoniam cū 39

mortui desunt sepeliendi, id est, cum non habent quibus adulentur, aut ni-

D hil adulatione proficiunt sua, nec iam pecunias, & cetera emolumenta, quæ ambiebant, aucupari possunt, in magnam impatientiam concitantur, sunt enim ciuitatis superborum & ipsi ciues, & Deo ipsi irascuntur, seque mutuo cohortantur, vt nominis Dei non recordentur, neque ei supplicent, quē, vt suarum calamitatum auctorem oderunt. Continuo, si quid contra vota accidit, aut iacturam mediocrem fecerunt, non agnoscunt paterna verbera,

vt filij,

vt filij, sed exardenſcunt ira, & dolore vehementius, & ſoluūt in blaſphemias linguam, dicunt nihil ſibi à Deo iam eſſe ſperandum, cui res humanæ inuiſæ ſunt, ipſumque percuſſurum domum maiorem, atque minorem, id eſt, deleturum totum genus ſuum, penitusque exciſurum non ſolum ſuperbos, & potentes, qui ſunt domus maior, ſed eos etiam, qui ſibi obſequuntur, & humiles, ac pauperes eſſe voluerunt, qui domus minor ſunt, & templum atque ſacerdotium habent, id eſt, rite Deum colunt. De ijs enim qui verberibus peiores
Pſal. 139. fiunt, dictum eſt: Cadent ſuper eos carbones, in ignem deijcies eos, in miſerijs non ſubſiſtent. Veniet (inquit in eumdem locum Auguſtinus) illis miſeria, & non tolerant. Iuſtus autem ſubſiſtit, quomodo ille ſubſiſtit, qui dicit:
Rom. 5. Sed & gloriamur in tribulationib' ſcientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero ſpem: ſpes autem non confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum ſanctū qui datus eſt nobis. At vero ſuper illos cum ceciderit aliqua preſſura, aliqua miſeria, non ſubſiſtunt, cadunt. Quando enim tales patiuntur huiuſmodi preſſuras, non valent tolerare, decidunt in iniquitates malas, quia traduntur à deſiderio ſuo peccatori.

ALLEGORIA.

Hieronymus: Quidam iuxta anagogen domum magnam, & domum minorem Iudaicum populum ſignificari putant, & de gentibus Eccleſiam congregatam. Illi enim magni propter patres vocantur, & legem, & prophetas: nos minores, quia abſque teſtamento fuimus, & mandatis Dei, de quibus & in
Cant. 8. Cātico legimus: Soror mea paruula eſt, & vbera nō habet. Quæ domus magna, & parua in vnam Dei familiam congregata, ſi non habuerit diſciplinam, & Dei mandata nō fecerit, percutietur ruinis, & ſciſſionibus. Quotieſcūque ergo vel in perſecutionibus, vel in hæreſibus, & ſchiſmatibus domus Dei, quæ eſt Eccleſia, corruit, atque laceratur, Dei percu-

A tientis oſtendit manum, &c. Ego libentius dicerem, domum maiorem, id eſt, ſynagogam, percuſſam eſſe ruinis, quia per incredulitatem cecidit vſque ad finem ſæculi non erigenda. Eccleſia vero eſt domus minor, quæ propter peccata filiorum ſcinditur hæreſibus, & ſchiſmatis.

HISTORIA.

Numquid currere queūt in petris equi, &c. id eſt, Numquid poſſunt immutari rerum naturę, vt equi currant per petras, & rupes more auium, *aut bubali*, id eſt, boues ſilueſtres iugum recipiant, & arent? Hoc dico, quoniam vos rerum naturas quodammodo immutatis: nam cum deberetis facere iudiciū, id eſt, opera pietatis, & iuſtitiæ, (vt Mich. 6. explicabimus) vt populū Dei decebat; hæc, quæ Deo dulcia ſunt, vertiſtis in amaritudinem, id eſt, in peccata Deo amara: & pro fructu iuſtitiæ, quem ferre debuiſtis, cum eius ſemina à Deo accepiſſetis, tuliſtis abſynthium, id eſt, olera amariſſima: בקר, quod hic Babulus vertitur, omnem bouem
C ſignificat, tam domeſticum, quàm ſilueſtrem, ideo poteſt & ita verti: Aut arari poteſt in bobus? ſcilicet, per petras, & rupes. Sed quia in Heb. ita legitur: Numquid current in petra equi? Si arabit, (ſcilicet, aliquis) in bobus? Hieron. non putauit ſubaudiendum in petra, quoniam noua ſententia erat, & quia bobus aratur, merito vertit, In bubalis. Eſt enim bubalus ſilueſtris bos niger, & paruis, ac retortis cornibus, paruo pilo, paruaque cauda, ſed magna velocitate, quo nunc Italia abundat, & ad plauſtra, atque ad arationem vtitur,
D olim eidem Italiæ ignotus, multoque quam nunc ferocior, vt iugum nullo modo reciperet.

Quā lætamini in nihili. Vel in idolis, quæ nihil ſunt, vel in rebus huius ſæculi, quæ cito cadunt, & pereunt, & in veſtra potentia, quæ cito ab hoſtibus proſternenda eſt. Hebræus. Qui lætamini in non verbo, id eſt, in ijs, quæ non ſunt verbum, id eſt, res aliqua, ſed mentes veſtras ludūt, & cum nihil ſint, magnum

magnum aliquid se esse simulant. In A hoc etiam naturam rerum immutatis, nam quod nihil est nulli lætitiam, aut voluptatem afferre debet, vos autem valde exultatis in rebus nihili. Quare merito Symmachus transtulit: Qui lætamini ἀλόγως, id est, sine ratione vlla.

Cornu. *Qui dicitis: Nũquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua.* Cornu in scriptura vires, & potentiam significat, quibus inimici repelluntur, & ventilantur, id est, in altum proijciuntur, & vincuntur, sumpta à tauris, aut similibus animalibus, metaphora, quæ cornibus ea, quibuscum pugnant, tollunt, B & ventilant pilam, sicut de rhinocerote dixit Martialis:

In amphi theatrum Cæsaris Epigr. 9. *Quantus erat cornu, cui pila taurus erat?*
Et postea:
Namque grauem gemino cornu sic extulit vrsum,
Iactat vt impositas taurus in astra pilas.

Deutero. 33. Cornu rhinocerotis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ. Psalm. 43. In te inimicos nostros ventilabimus cornu. Ex quo intelligitur illud Psal. 17. Protector meus, & cornu salutis meæ, id est, Tu mihi salutem, & victoriam de C inimicis præbes. Et illud Lucæ 1. Et erexit cornu salutis nobis, id est, fortissimum ducem, qui pro nobis pugnet, & nos seruet, hostesque nostros potentissime conterat. Tribuebant igitur sibi Israelitæ fortitudinem suam, qua sæpe hostes gloriose vicerant, & in viribus suis gloriabantur, ideo dicunt se in fortitudine sua assumpsisse sibi cornua. In quo etiam naturam rerum immutabãt, quoniam quod Dei erat, sibi tribuebãt, & putabant se fecisse, quod facere non poterant.

42 *Et conterent vos ab introitu Hemath vsque ad Torrentem deserti.* De Hemath D diximus num. 8. esse minorẽ Hemath, quę postea dicta est Epiphania Syriæ, & Hieronymi ætate appellabatur Emmas, terminusq; erat terræ promissionis versus Syriam, ita vt egressis è terra promissionis versus Syriam, aut Mesopotamiam, prima mansio esset Hemath, vt ait Hierony. Alter terminus huic oppositus ad Meridiem erat Torrens deserti. Itaque nullo modo dubitare possumus quin hæc vniuersis duodecim tribubus dicantur, eæque nomine domus Israel nunc quidem intelligantur, quoniam his duobus terminis, vt statim demonstrabimus, non decem tantum tribus, sed etiam duæ, concludebantur. Prædicitur igitur Israeli vastitas ab Assyrijs inferenda, Iudæ vero, & Beniamim ea, quam post aliquos annos à Chaldæis pertulit: Torrentem vero deserti Hieronymus affirmat esse riuum Nili, siue torrentem de eremo venientem, qui inter Rhinocoluram & Pelusium vrbẽ Ægypti in mare ingreditur. Cui sententiæ non defuit qui refragaretur, ac torrentem velit esse Maionam, quo terminatur tribus Simeonis, totumque regnum Israelitarum. Idque hoc argumento, quod scriptura limites regni Israelitici ponat Dan, & Bersabe, quæ est in tribu Simeonis iuncta Maionæ torrenti distans nimis a Rhinocolura, vt ex tabulis Geographicis intelligitur. * Sed quis non videat multo magis credendum esse in hac re Hieronymo, testi oculato, quã vniuersis tabulis recentiorum, quarum aliquam auctor iste secutus est? Vt ergo rem difficilem, & ad multorum locorum intelligentiam necessariam recte teneamus; & sciamus Australem Iudææ terminum, qui Aquilonari, vbi est Hemath, aduersus est, tres habere confines prouincias, Ægyptum, Idumæam, & terram Moab. Ex his Ægyptus est magis Occidentalis, & ei Orientem versus iungitur Idumæa, Idumææ terrę Moab iungitur versus eumdẽ Orientem. Idumæa, & terra Moab vsque ad desertum illud magnum protendũtur, in quo filij Israel peregrinati sunt, vbi cum neque ab Idumæis, neque à Moabitis trãsitum in terram promissam obtinere possent, coacti sunt in Meridiem deflectere, & per Orientale latus ingrediendi victis regibus Og, & Sehon, quorum regna Iordanis interfluens distingebat ab Ortu à terra Chanaan. Inde Ptolem. lib. 5. Geograph. cap. 16. Iudæã docet ab Occasu terminari parte Ægypti, quæ deinceps ad mare vsq; Mediterraneum protenditur. In hoc

43 [margin, beside "ographicis intelligitur. * Sed quis non"]

Terminus Australis Iudææ.

Ægypti, Iudææque confinio torrens, siue fluuiolus in mare ingreditur, quem Propheta noster vocat Torrentem deserti à vasta solitudine eiusdem loci, vt statim indicabimus, Lxx. autem vertunt, Torrentem Occidentis, quoniã per Occidentale illud Iudææ confiniũ in mare Nostrum influit. Hunc sæpe scriptura vocat Torrentem Ægypti, disterminat enim terram tribus Iudæ, ad quam etiam Palæstinorum vrbes ex Dei promissione pertinebant, ab Ægypto, & semper terminus Iudææ, totiusque terræ promissionis constituitur, vt Numero.34. Ibitque per gyrum terminus ad Asemona vsque ad Torrentem Ægypti, & Magni maris littore finietur. Et Iosue. 15. de sorte Iuda: Atque inde pertransiens in Asemona, & perueniens ad Torrentem Ægypti. eruntque termini eius mare Magnum, hic erit finis Meridianæ plagæ.

Torrēsde serri, siue Occidentis.

Torrens Ægypti.

44 * Nec putandum est torrentem hunc in Iudææ finibus oriri, indeque cursu suo in mare influere, vt multi existimare possent, est enim vnus è Nili riuis, quod aperte docet scriptura Iosue.13. Terraque latissima derelicta est quæ nec dum sorte diuisa est. omnis videlicet Galilæa, Philisthijm, & vniuersa Gessuri. A fluuio turbido, qui irrigat Ægyptum vsque ad terminos Accaron contra Aquilonem. Fluuius turbidus est Torrens Ægypti, qui, vt sæpe diximus, terminus est Iudææ. In Hebr. autem est מן השחור, id est, A flumine Sihor, quod est Nilus, vt recte cõfirmat in eum locum Andreas Masius subscribens Hebræorum sententiæ, cui etiam subscribũt Vatablus, & Lyranus, & alij. Nam Iere. 2. scriptum est. Et nũc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquas turbidas? In Hebr. est: Vt bibas aquas Sihor. Etenim in via etiã Ægypti, id est, in ipso ingressu Ægypti, bibebãt aquas Nili, id est, illius fluuioli è Nilo deriuati. Quo in loco Hiero. Pro Sihor, inquit, nos turbidam interpretati sumus, quod verbũ Hebraicum significat, pro quo communis editio habet Gehon. Quia ergo supra filios Memphis, & Taphnis posuerat, nunc manifestius ipsam Ægyptum nominat. Nulliq; dubium,

Sihor Nilus.

A quin Nilus turbidas aquas habeat, & quod fluuium Assyriorum Euphratem significet (videlicet eum ait statim propheta: Vt bibas aquam fluminis) dicente scriptura quod repromissionis terra sit à Torrente Ægypti vsque ad fluuiũ magnum Euphratem. Ex his Hieronymi verbis videmus Sihor esse Nilum, qui in communi translatione vocatur Gehon, quo nomine Nilus designatur ex omnium sententia Gen. 2. Communis autem editio, dicebatur translatio Lxx. non satis correcta, qua tunc multi B vtebantur, vt idem auctor est in epist. ad Suniam, & Fretelam. Simul etiam docet, cur Nilus Sihor dictus sit, quia turbidas aquas habet: nam Sihor turbidũ, nigrumque significat, & ab aquis limo turbidis Nilus μέλας, id est, niger dictus est etiam à Græcis. Sed redeo ad verba Ios. 13. vnde digressus sum: * Vbi 45
in Hebr. est: A Sihor, qui est super faciẽ Ægypti, pro quo Hiero. vertit: A fluuio turbido, qui irrigat Ægyptũ, Lxx. dixerunt, A solitudine, quæ est è regione Ægypti. Itaque vbi torrens hic in mare ingreditur, est magna solitudo, & propterea vocatus est à Prophe- C ta nostro Torrens deserti. Inde etiam Iosu. 1. A deserto, & Libano vsque ad fluuium magnum Euphratem Pro quo dictum est Gene. 15. Semini tuo dabo terram hanc à fluuio Ægypti vsque ad fluuium magnũ Euphratem. Videmus consonare sibi mutuo scripturam, & longe ab scopo aberrasse auctorem illum, qui aduersus Hieronymum statuit Prophetam loqui de torrente nescio quo, quem ipse Maionam vocat. Metiri autem scripturam longitudinẽ terræ promissionis à Dan vsque Bersabe, D nihil refert, cum metiatur etiam ab introitu Hemath ad Torrentem Ægypti, Num. enim 34. posito Australi termino in Torrente Ægypti, postea ait Moyses: Porro ad Septentrionale plagam à mari Magno termini incipient peruenientes vsque ad montem altissimum, à quo venient in Hemath. Et Iosue. 13. A fluuio turbido, qui irrigat Ægyptum, &c. Libani quoque regio contra Orientem à Behaldad sub monte Hermõ, donec ingrediaris Hemath.

Deni-

Denique apertissima verba sunt.3.Reg. 8. Fecit ergo Salomon in tempore illo festiuitatem celebrem, & omnis Israel cum eo, multitudo magna ab introitu Hemath vsque ad riuum Ægypti. Intelligamus tamen cum dicitur in his locis omnibus: Ab introitu Hemath, non esse sensum, ex quo intratur in vrbem Hemath, sed introitum Hemath vocari extremitatem illam Aquilonarem terræ sanctæ, ex qua iam in agrum, atque in ditionem Hemath introire incipiebant qui pergebant versus Aquilonem, nam Hemath non erat vrbs terræ promissionis, sed Syriæ Damasci. Iere. 49. Ad Damascum. Confusa est Hemath, & Arphad, quia auditum pessimum audierunt.

Introitus Hemath.

46 * Locus iam videtur abunde explicatus, nisi quod Hieron. (vt quidem Masius putauit in cap. 13. Iosue) censet hunc torrentem non esse Nili partem, sed alium quemdam fluuiolum inter Rhinocoluram, & Pelusium Ægypti vrbem in mare influentem, terramque Iudææ ab Ægypto separantem. Referam Hieronymi verba, vt etiam liqueat eumdem illi torrenté esse, qui modo Torrens deserti, in alijs autem locis Torrens Ægypti nominatur. In epistola ad Dardanum de terminis terræ sanctæ inquit: A torrente Ægypti, qui est Rhinocoluræ. Et postea: Quod si obijcias terram repromissionis dici, quæ in Numerorum volumine continetur, à Meridie maris Salsuarum per Sina, & Cadesbarne vsque ad Torrentem Ægypti, qui iuxta Rhinocoluram mari Magno influit, &c. Et hunc locum Prophetæ exponens ait, Ab introitu Hemath vsque ad Torrentem deserti, id est, ab Hemath vsque ad Rhinocoluram. Verum autem esse quod Hiero. ait nemini dubium esse poterit, qui veram locorum descriptionem tenuerit. Sed admonendus est lector, corrupte & in quibusdam Hiero. locis, & in Ptolemæo, & in multis alijs libris legi Rhinocoruram, cum Rhinocoluram dici ipsa nominis etymologia demonstret. Nomen enim inde habet (vt auctor est Strabo lib 16. in medio) quod homines malefici præcisis naribus à rege quodam Æthiopum, qui in Ægyptum venerat, in ea collocati sunt, hodie Pharamicam dici putant quidam.

47 * Eam Plin. lib. 5. c. 13. extimam Iudææ ponit. Ptolemæus Anthedonem vrbē in fine Iudeæ collocat, à qua tribus, aut quatuor leucis distat Chinocolura ex eiusdem supputatione. Strabo autem loco iam à me indicato, supra magnum Pelusiacum Nili ostium aliud paruum facit versus Iudæam, à quo ad magnum vsque stadiorum trecētorum sit interuallum. Et Iudæam ad Casium vsque montem producit, cui adiuncta est Rhinocolura, à qua Pelusiū Ægypti vrbs, quæ hodie Damiata dicitur, distat vnius diei itinere, & semis, vt ex Ptolemæo intelligi potest lib. 4. Geog. c. 5. Illud ergo paruum Nili ostium supra Pelusiacum inter Pelusium, & Rhinocoluram in mare ingreditur: ex quo liquet verá esse Hieronymi sententiam, Torrentem deserti, siue Ægypti, inter Rhinocoluram, & Pelusium in mare influere. Quod autem Masius dixit hunc torrentem Hieronymo non esse Nili partem; aut huius loci commentarium, quem modo interpretamur, non vidit, aut oblitus est: ita enim Hiero. scripsit: Ab Hemath vsque ad Rhinocoluram, inter quam, & Pelusium riuus Nili, siue torrens de eremo veniens mare ingreditur. Quidam opinati sunt Torrentem Ægypti vocari Rhinocoluram, cum id non torrentis nomen sit, sed vrbis, vt probauimus.

TROPOLOGIA.

48 Quam pulchre Deus naturam rerum quodammodo immutat in nobis, sed in melius, dum efficit, equi vt currant in petris, & aut in bubalis? Equi nos sumus ad libidinem, & ad carnis voluptates propensi, sicut equus, & mulus, quibus non est intellectus, sed vbi frenum diuinæ legis ore recipimus, & Christum habemus sessorem, tunc per petras currimus, id est per viam angustam, quæ tendit ad vitam, asperam, & multis difficultatibus impeditam, quam antea ne videre quidē sustinebamus, adeo naturæ nostræ repugnare videbatur. Ita ille currebat qui ait:

Deus pulchre naturam quasi immutat in hominibus.

Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Et Isaias hanc mutationem dexteræ excelsi admiratur:
Isai. 63. Qui eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem. An non per abyssos eduxit nos, quando ex profundo peccatorum quasi submersos eduxit in lucem gratiæ suæ? Eramus, & bubali, qui liberi ferebamur in desideria carnis, & iugum eiusdem legis diuinę detrectabamus: sed nos Deus spiritu suo edomuit, & arare docuit id est, spe futurorum præmiorum laborare, nec attendere præsentia, quomodo dictum est Hos. 10. Ascendam super Ephraim, arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob. Vt suo loco exposuimus.
3. Reg. 4. Ideo regnante Salomone multi bubali capiebantur, postquam enim Christus misit venatores, de quibus scriptũ est Iere. 16. Mittam eis multos venatores & venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de cauernis petrarum: tunc capti sunt bubali multi, nõ vt occiderentur, sed vt ceruicem suaui iugo Euangelij supponentes arare docerentur. * Sed nos conuertimus in
49 amaritudinem Dei iudicium, quia bonis operibus, quæ per Dei gratiam fecimus, superbimus, & Deo displicemus, & fructum iustitiæ natura suauissimum vertimus in absynthium: eo enim tempore superbi sumus, cum humiliores esse debebamus. Quod explicat cum ait: *Quia lætamini in nihili* Lætamini in viribus
2. Cor. 3. vestris, cum non sitis sufficientes cogitare aliquid à vobis quasi ex vobis sed sufficientia vestra ex Deo sit. Lætamini in operibus vestris bonis, quæ cito per superbiam perduntur, à qua in alia, atque alia peccata deturbamini. Ille certe non lætabatur in nihili, qui
Iob. 31. dicebat: Si osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimũ. Manum suam osculatur ore suo (vt ait Gregor. 22. Mora. cap. 10.) qui laudat, quod facit, & testimonio propriæ locutionis sibi virtutem tribuit operationis. Qua in re quis despicitur, nisi is, qui ipsa operandi munera largitur? Vnde & protinus subdit: Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum al-

A tissimum. Liquet enim quia illum negat, cuius despecta gratia sibi vires boni operis arrogat. Recte ergo dixit: *Quoniam conuertistis in amaritudinẽ iudicium, & fructum iustitiæ in absynthium*. Sed apertius etiam loquitur in eo, quod ait: *Numquid in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?* * Quã
50 deploranda dementia? Vnde filijs Adã cornua, vt pugnent aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus? Non erant illi cornupetæ ab heri, & nudius

Superbi de mẽtes sunt, qui sibi tribuunt quod Dei est.

B tertius, sed petebantur cornu Diaboli, & ventilabantur in omnia peccata, nisi Dei gratia addiuuarentur. Tauri sibi videntur, & in potestate Diaboli sunt sicut agni inermes, & imbelles, sicut Hos. 4. de filijs Israel capiendis ab Assyris scriptum est. Nunc pascet eos Dominus, quasi agnum in latitudine, id est, sinet inimicos eis dominari in terra lata, & spatiosa, quasi agnis imbellibus. Nam in via lata, quam ipsi diligũt, Diabolus eos in potestate sua retinet, à qua liberari non possunt nisi eos Dei gratia liberauerit. Cornua, quæ nobis
C nos assumimus illa sunt, quæ parante Achab rege Israel expeditionem in Ramoth Galaad, assumpsit Sedecias pseudopropheta filius Chanaana. Fecit enim sibi cornua ferrea, & ait: Hæc dicit Dominus. His ventilabis Syriam. Ascendit Achab Michæa propheta Dei vetante. Sed quis pugnæ illius exitus? Commissum est prœlium in die illa, & rex stabat in curru suo contra Syros, & mortuus est: vir enim quidam tendendit arcum in incertum sagittam dirigens, & casu percussit regem Israel inter pulmonem, & stomachum. Deceptus est
D infelix rex, quoniam egressus est spiritus malus coram Domino dicens: Egrediar: & ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. Et dixit Dominus. Decipies, & præualebis, egredere, & fac ita. * Sedecias iustitia Do-
51 mini vertitur, & iustitiam significat, quæ est in nobis, sed Dei est potius, quàm nostra, quia nostris viribus comparari nullo modo potest. Est autem filia Chanaana, id ẽ, negotiationis, quia vt gra-

Cum esse rimur fibia, periculosius sagittis Diaboli percutimur.
3. Reg. 22.

vt gratiam Dei habeamus negotiatione, & commutatione quadam obtinemus, abijcientes voluptates sæculi, easque cum corde nostro Deo offerentes. Cum autem hęc iustitia nostra auctoris sui oblita viribus suis fidit, & putat satis sibi in se esse præsidij, vt ascendat in Ramoth Galaad, id est in excelso virtutum, Ramoth enim excelsa dicũtur, & Syrios ventilet, id est, tentationes peccatorum facile superet, tunc pseudopropheta fit, nobisque mentitur, quia egressus spiritus mendax eam decipit manusque cum hostibus conferentes sagittis Diaboli sternimur, & ignominiose superamus, ac cornua nostra
Iere.48. confringuntur. Abscissum est (inquit Propheta) cornu Moab, & brachium eius contritum est, ait Dominus. Quare? Audiuimus superbiam Moab, superbus est valde, sublimitatem eius, & arrogantiam, & superbiam, & altitudinẽ
Psal.74. cordis eius. Nimirum scriptum est: Et omnia cornua peccatorum confringã, & exaltabuntur cornua iusti. Iustus est, qui reddit vnicuique quod suum est, Deo fortitudinem, sibi imbecillitatem, & ait: Non autem ego, sed gratia Dei
Psal.43. mecum. Et, In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. Quoniam igitur in eos, qui alienis bonis superbiunt, Deus agmen vitiorum irruere sinit, vt penitus conterantur, & spolientur fructu bonorum operum, atque ita infirmitatem agnoscant suam: recte inquit per Prophetam nostrum Dominus: Ecce enim suscitabo super vos domus Israel gentem, & conteret vos ab introitu Hemath vsque ad Torrentem deserti. Hemath murus transfertur, vt ait Hier. & charitatem significat, quæ murus est, & custos omnium virtutum. In Torrente autem deserti, qui Iudæã segregat ab Ægypto, recte fidem intelligimus, quia fidelis populus ab infidelibus secernitur. Irruentibus ergo vitijs perit primum charitas, ac deinde paulatim ceteræ virtutes, vt fides sola maneat, aut certe dum non omnino pereunt, informes manent, & fructu bonorum operum carent.

CAP. VII.

Aec ostendit mihi dominus Deus: & ecce fictor locustæ in principio germinantiũ serotini imbris, & ecce serotinus post tonsionẽ regis. Et factũ est: cum consummasset comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propitius esto obsecro: quis suscitabit Iacob, quia paruulus est? Misertus est Dominus super hoc: Non erit, dicit Dominus. Hæc ostendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorauit abyssum multam, & comedit simul partẽ. Et dixi. Domine Deus, quiesce obsecro: quis suscitabit Iacob, quia paruulus est? Misertus est Dominus super hoc: sed & istud non erit, dicit Dominus Deus. Hæc ostendit mihi Dominus Deus: & ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cęmẽtarij. Et dixit Dominus ad me? Quid tu vides Amos. Et dixi Trullam cæmẽtarij. Et dixit Dominus, Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Isael: nõ adijciam vltra superinducere eum. Et demolientur excelsa idoli, & sãctificationes Israel desolabuntur: & consurgam super domum Ieroboam in gladio. Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboham regem Israel, dicẽs: Rebellauit contra te Hamos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere vniuersos sermones eius. Hæc enim dicit Hamos, In gladio morietur Ieroboham, & Israel captiuus

migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Hamos. Qui vides, gradere, fuge in terram Iuda: & comede ibi panẽ, & prophetabis ibi. Et in Bethel non adiicies vltra vt prophetes: quia sanctificatio regis est, & domus regni est. Respondítque Hamos, & dixit ad Amasiam. Nõ sum propheta, & nõ sum filius prophetæ: sed armẽtarius ego sum vellicans sycomoros. Et tulit me Dominus, cum sequerer gregem: & dixit Dominus ad me, Vade, propheta ad populum meum Israel. Et nunc audi verbum Domini. Tu dicis, Non prophetabis super Isael, & non stillabis super domum idoli. Propter hoc hæc dicit Dominus, Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & tu in terra polluta morieris, & Israel captiuus migrabit de terra sua.

HISTORIA.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus. Et ecce fictor locustæ. Quod verbis ante prænuntiauerat de futura captiuitate, nũc sibi per visionem ostensum dicit, vt magis moueat eadem crebrius inculcando, & præsertim visionem referendo: vehementius enim quodammodo incitant animos auditorum quæ visa narrantur à prophetis, quam quæ audita, quoniam similitudines rerum, & quæ sunt in visione, propriores rebus ipsis sunt quàm verba. Si quis autem miratur toties eadem dici à prophetis, meminerit diuersis illa temporibus fuisse dicta, licet simul scripta videantur, vt diximus in Hos. 1 cap. n. 14. Vidit igitur sanctus Hamos propheticis oculis, & imaginaria visione quendam magnam locustarum multitudinem producentẽ. Singu-

Cur eadẽ sæpe dicãtur in prophetis.

A la sunt obscura, & sunt singula ordine explicanda, in quibus mira est expositorum varietas, maxime recẽtiorum: ego ea ex vetustioribus decerpam, quę probabiliora videbantur, addamque, vt potero, si quæ desiderabuntur. Atque hoc inprimis, cur non conditor, aut productor locustæ, sed fictor dicatur Deus, de eo enim loquitur. Rupertus fictorem dici putat Deum propter rerum ipsarum exiguitatem, id est, locustarum, siue hominum in eis significatorum. Sed si vocem Hebraicam intueamur, facile veritas intelligitur, est enim יוצר, quod, vt

B Zach. 11. latius, si Deus dederit, explicabimus, significat plasten, id est formatorem, qui ex ligno, aut ære, aut simili materia quippiam facit. * Sæpe etiam figulum significat, vt Isa. 29. Quasi si lutum contra figulum cogitet. Thren. 4. Quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuũ figuli? Sic fingere apud Latinos, quãuis proprie sit figurã imponere sicut faciẽ imponere faciẽ, vt tradidit M. Varro li. 5. de lingua Latina prope finẽ, vsu accommodatũ est ad eos, qui è terra aliquid faciũt. Plinius li. 35. c. 12. Laudat & Praxitelem, qui plasticen matrẽ statuariæ, scalpturatæque, & cælaturæ esse di-

C xit, & cũ esset in omnibus his summus, nihil vnquam fecit antequam finxit. Hinc figuli dicti & fictores, sicut & Græcis plastæ, & plasticæ, id est, ars figulorum, vt ex verbis Plinij, quæ retuli, intelligitur. Et quoniã figulo, qui in molli, & facili materia operatur, facile est vasa, vel magna, vel parua, hac, vel illa figura formare, potest etiam innumera, si velit facere, non enim deesse potest terra vnde faciat: merito Deum fictorem locustæ, id est, locustarum, appellauit, vt significaret eum multas, magnasque locustas producere, per

D quas magna quædam calamitas indicaretur. Quidam contra Hebraicorum voluminum fidem גבי legendum putat, quod exactores significat non גבי, locustam significat. Sed pugnat eius interpretatio cum LXX. interpretibus, cum Chaldæo, cum recentioribus, & cum lectione Hebræorum, quam auctor idem magni vbique facit. Eodem vocabulo bis vsus est, Nahum capit. 3. vbi

Fingere. Facere.

vbi non habemus: Et paruuli tui, quasi locustæ locustarum, vbi locustas etiam verterunt Lxx. & Chaldæus.

3 *In principio germinantium ferotini imbris.* Serotinus imber extremo Aprili decidit, vt fructus ad maturitatem perducat, vt diximus Hos. 6. numer. 10. & 11. Significat ergo tempus, quo omnia germinant, & omnium rerum abundantiam arbores, & segetes pollicētur: quando scilicet iam iam casurus expectatur serotinus imber. Locustarū multitudo significat Assyriorem exercitū, (vt recte ait Rup.) qui paulo post hanc prophetiam, id est, quarto anno regni Ezeciæ, duce Salmanasare rege venit in terram decem tribuū, easq; penitus vastauit, & in terram suam transtulit 4. Reg. 18. Hoc autem factum est in principio germinantiū serotini imbris, id est, quando Israel post multas clades ab hostibus acceptas germinare incipiebat & in magnam spem sui iterum reparandi erigi videbatur. Etenim, vt ibidem scriptum est, iam rex Israel rebellare aduersus Assyrios, tributaq; illis minime reddere moliebatur, quæ ante soluebat. Ex quo perspicuum fit multum eo tēpore vires, & opes Israelitarum increuisse. Quod autem Pagninus, & Vatablus nolunt hic לקש serotinum imbrem, sed serotinam herbam intelligi, non habēt vnde probrare possint: ego quod est in nostra translatione, si nihil aliud haberem, ex Hieronymo probarem, cū quo noui Hebræi in Hebraicæ linguæ peritia nulla modo conferēdi sunt. Sed probat etiā nominis cognatio cū מלקוש, (quod nihil à לקש differt, nisi quod cum מ cōponitur,) ipsis confitentibus semper pluuiam serotinam significet.

4 *Et ecce serotinus post tonsionem regis.* Regem intelligit Salmanasarem, qui & rex magnus Assyriorū dicebatur, & per Antonomasiā rex absolute vocabatur, quoniam potentissimus erat. Hos. 5. Et misit ad regem vltorem. Post hanc igitur cladem decem tribuum, quam tonsionem vocat, vt perstet in metaphora locustarum, quæ spicas tondent, venit serotinus imber, & florebat populus Dei, & semen Iacob repullulabat regnante Ezecia, & Deo populum suū augente atque locupletante.

A

Et factum est cum consummasset. Cum eadem locusta vniuersa consumpsisset, id est, cum iterum exercitus Assyriorū duce Sennacherib paulo post, id est, decimo quarto anno regni Ezeciæ, consummasset terram, id est, terram duarū tribuum, quæ reliqua fuerat, similiter vastasset, ita vt sola Ierusalem maneret, vt videmus. 4. Reg. 18. *Dixi,* misericordia tantæ vastitatis commotus: Propitius esto Domine populo tuo, & saltem has reliquias multitudinis filiorum Israel conserua, ne penitus extinguantur.

B

Quis suscitabit Iacob. Si tu eum prosternis, quis eriget? Paruulus est Iacob, & crebra hostium incursione deletus, & duæ tribus, quæ remanserant, magna ex parte afflictæ, atque direptæ sunt, vnde poterit populus tuus excitari, si modo ad reliquias vsque extinguas?

Misertus est Dominus. Meis precibus placatus, atque aliorum prophetarum, promisit se nō omnino deleturum reliquias Israel. Atque ita magna plaga accepta Sennacherib cum dedecore in domum suam reuersus est, vt legimus 4. Reg. 19.

C

Et ecce vocabat iudicium ad ignem. 5
Secunda visio est de Nabuchodonosor rege Babylonis, qui duas tribus post Ezeciæ regnum in pristina peccata relapsas tandem captiuas in Babyloniam abduxit, & vrbe, templumq; succendit. Hebraica apertiora sunt, ita enim habent: Et ecce vocabat ad iudicium in igne Dominus Deus, id est, vocabat duas tribus Deus ad iudicicium, vt eas increparet, & puniret per ignem, iudicium vocat רב quod increpationem, & punitionem significat, vt in expositione initij secundi ca. Hoseæ diximus latius. Sed quoniam באש potest verti, In igne, vt apud Lxx. vel, In ignem, aut, Ad ignem, vt in nostra translatione, sensus vtroq; modo est idē, accersiuit Deus, & attulit iudicium, idest, punitionem, ad ignem, idest, vt vrbs templumque igne Chaldæorum arderent.

D

Et deuorauit abyssum multam. Abyssus (vt inquit Damasc. lib. 2. de fide c. 9) est aqua plurima, cuius finis incompre- Abyssus.

A henſibilis eſt hominibus. Gen. 1. Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi Ex. 15. Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profundum, quaſi lapis. Hinc metaphorice, & Hyperbolice abyſſus multa dicitur quidquid magnitudine, aut multitudine, aut etiam profunditate tantum eſt, vt non videatur poſſe pertranſiri, vt Pſal. 35. Indicia tua abyſſus multa. Quoniam ergo multas prius vrbes victorum igne flagraſſe credibile eſt, ac deinde incenſa Ieruſalem incredibilis domorum, & opum, & pretioſiſſimæ ſupellectilis multitudo conſumpta eſt, dixit: *Et deuorauit abyſſum multam*, id eſt, infinitatem quandam rerum.

B

6 *Et comedit ſimul partem.* id eſt, templum vt ait Hier. quod pars, & hæreditas erat ipſius. Dei Chaldæus: Et conſumpſerat hæreditatem.

Quieſce obſecro Non dixit, Propitius eſto, vt prius cum nihil dum Ieruſalem paſſa fuerat, ſed, Quieſce, quoniam ardente vrbe metropoli, & templo, totũ genus Iſrael periturum videbatur.

Sed & iſtud non erit. Nec nunc totum genus delebo, multi enim ſeruabuntur, & poſt Lxx. annorum captiuitatem iterum ad patrias ſedes reuertentur.

C

ALLEGORIA.

In his filiorum Iſrael calamitatibus recte illæ intelliguntur, quæ Eccleſiam vehementer afflixere. Primum tyranni Eccleſiam depopulari cœpere, & ſubuerterunt multorum fidem: ſed cũ his quieſcentibus pace per Conſtantinum Magnum Chriſtianis reddita, & templis per loca Romani imperij ex ædificatis noua fidelium ſoboles vbiq; germinaret, Arrius, & alij hæretici, quaſi locuſtæ lætas fruges corroſere. Poſt hanc tonſionem regis filiorum ſuperbiæ, id eſt, Diaboli, Dominus de cœlo dedit benignitatem, & miſit imbrem gratiæ ſuæ, & terra noſtra dedit fructũ ſuum, ſedatoque bona ex parte hæreticorum tumultu florebat iterum pietas, & religio, tunc aliæ locuſtæ excitatæ ſunt, id eſt, impius, & ſacrilegus apoſtata Mahometes, cum magna turpiſſimorum hominum multitudine, ac Eccleſiæ non ſolum vrbes, ſed regna etiam,

D

& prouincias multas, atq; magnas ademerunt, vniuerſamquè herbam terræ conſumpturæ videbantur, niſi ſancti clamaſſent, ad Dominum, ne omnino diſperderetur Iacob, qui paruulus erat.

7 * Deinde creſcentibus peccatis, & vitiorum furore per populum Dei graſſante vocauit Dominus iudicium ad ignem, id eſt, voluit populum ſuũ igne punire paſſuſq; eſt teterrimum omniũ virtutum hoſtem Lutherum ſæuire, atque incendium maximum ſuſcitare, quod deuorauit abyſſum multam cum ſectis innumeris, quæ inde paulatim exortæ ſunt, id eſt, incredibilem numerũ ciuitatum, & principum, & comedit ſimul partẽ id eſt, hæreditatem Domini magis peculiarem, turbam, inquam, religioſorum hominum, ſacrarumque virginum, quos è ſacris domicilijs ad ſacrilegas nuptias, & ad omnem nefarię libidinis turpitudinem euocauit. An non ego ignem hos hæreticos iure dixerim? Ceteri enim virtutem fere ſimulabant, vitia contegebant, & vmbram quandam, fallacem illam quidem, ſed tamen vmbram, pœnitentiæ, & auſteritatis oſtentabant: iſti noui Epicurei peccatum ſuum, quaſi Sodoma, prædicantes, & omnia carni concedentes ardentibus gulæ, atque impuriſſimarũ libidinum facibus nobiliſſimas ciuitates, & regna concremarunt. Sed in tantis malis ſuſcitauit Deus ſpiritum ſanctorum ſuorum in Eccleſia, qui precibus, & lacrymis vociferabantur: *Domine Deus, quieſce obſecro*, ſi tu ita omnino deleri ſinas populum fidelem in tantã paucitatem redactum, quis eum ſuſcitabit? Tandem miſertus eſt Dominus, & dixit: *Sed & iſtud non erit.*

Lutheranorum furor.

TROPOLOGIA.

8 Multi etiam ſunt, in quibus virtutes germinare incipiunt, & magnum bonorum operum fructum pollicentur, ſed quia terrenis negotijs, & curis huius ſæculi explicare ſe aut neſciunt, aut nolunt: iterum ad honores ambiendos, ad periculoſa colloquia, ad fallaces amicitias, ad comeſſationeſque redeuntes: magna terrenarum, & noxiarum cogitationum turba, quaſi locuſtarum implen-

implétur, non quidem à Deo fictarum, sed Deo iuste permittéte immissarum. Locustæ enim ad fructum inutiles, ad vsum laboris inertes, vagę saltu, ore stridulæ recte terrenas cogitationes designant, quę ad concupiscentiam carnis, & ad concupiscentiam oculorum, & ad superbiam vitæ pertinent. Sunt enim inutiles, & vanæ laborare nos non sinunt in cœlestibus quærendis, per omnia, quæ vident, aut audiunt, vagantur instabiles, & insuaui quodam stridore Deo per sanctas inspirationes loquenti obstrepunt. Quantam autem vastitatem animæ afferant, & virtutibus, ac bonorum operũ germinationi, docemur Exod. 10. Ecce ego inducam cras locustam in fines tuos, quæ operiet superficiem terrę, ne quicquam eius appareat, sed comedatur, quod residuum fuerat grandini, corrodet enim omnia ligna, quæ germinant in agris, & implebunt domos tuas, & seruorum tuorum, & omnium Ægyptiorum. Vere enim huiusmodi locustæ aut per aerem volant, id est, in cordibus superborum, aut superficiem terræ implent, id est, animos hominum terrenorum, ne quidquam appareat, quo sanctæ cogitationes se recipere possint, & domos implent Aegyptiorum, qui aliquando mixti erant cũ populo Dei sed tandem ab illo separati sunt.* At si per pœnitentiam decidat in huiusmodi hominum animos imber gratiæ serotinus, & iterum germinent, iterumq; illi ad eadẽ negotia, & ad easdem curas redeant: eædem locustæ auidius, ac periculosius animos occupant, vnde pulsæ fuerant, & in grauiora peccata conijciunt, Diabolo id curante, ne sibi amplius è manibus elabantur, sicut scriptum est: Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes habitant ibi, & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Sed precibus sanctorũ, qui multi in Ecclesia pro peccatoribus orant, hoc dat Deus, ne penitus omnis virtutum, & bonorum operum fructus absumatur. Quemadmodũ autẽ Iudæi à Sennacherib obsidione liberati precibus Isaiæ, & Hamos, & Ezeciæ rege sancto mortuo ad idola sua, & ad vetera peccata reuer

Locustæ sunt cogitationes terrenæ.

9

Mat. 12.

A si varijs prælijs attenuati, postremo à Nabuchodonosor cum templo, & vrbe maxima ex parte consumpti sunt, cum deus vocauit iudicium ad ignẽ: sic multi, qui miserationũ Domini obliti, & filium Dei conculcantes ad peccata, quę deseruerant, redeunt, & de futura vltione securi in eis consenescunt, solẽt minoribus quibusdam pœnis à Deo excitari. Quod si neque ita quidem resipiscunt, vocat Deus iudicium ad ignem, & eos inferni flammis tradit æternum cruciandos. Deuorat ignis ille abyssum multam, quia multorum animas accipit cremandas, & comedit simul partẽ, B quia nonnullos etiam vrit, qui ad hæreditatem Domini plurimum oculis hominum pertinere videbantur. Sed clamat pia mater Ecclesia indefatigabilibus precibus, ne omnes filios amittat, & per Dei misericordiam impetrat vt suscitetur Iacob, & electi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cœlesti.

HISTORIA.

Et ecce Dominus stans super murum litum. Hanc visionem Rupertus exponit de vltimo excidio Ierusalem sub Tito, 10 C forte Allegorico sensu, vt semper fere solet; nam si Historice ita velit explanare, non poterit, obstat enim quod sequitur. Et demolientur excelsa idoli, & sanctificationes Israel desolabuntur: nam Titi tẽpore nulla erant idola in Israel, & nulla eorum templa. Loquitur ergo Propheta de cladibus, quas acceperunt decem tribus ab Assyrijs à tempore Zachariæ regis, qui patri Ieroboham, cum hæc dicebantur, regnanti successit, donec post annos quadraginta nouẽ omnino deleti, & captiui ducti sunt, sicut Hier. ait in illud Hos. 1. Et quiescere faciã regnum domus Israel. Cũ enim summa quadam extremas Israelis, & Iudæ D calamitates prædixisset, ad propiora mala regreditur, quæ tunc imminebãt, & quæ magis homines illius ætatis mouerent. nã captiuitate illa extrema minus terrebantur, quod se ad id tẽporis victuros nõ sperabãt. Idcirco Propheta rogat quid videat: vt attẽtior reddatur, & omnes sciãt attentione dignum esse

quod dicendum est. Muri, siue parietes, liniebantur non pulchritudinis tantū causa, sed etiam firmitatis contra iniuriam imbriū, & tempestates, vt inquit Hiero. & vt plane ex Ezech. 13 perspicitur: Ipsi ædificabant parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis. Dic ad eos, qui liniunt absque tempera tura, quod casurus sit, erit enim imber
11 inundans, &c.* Murus ergo litus significat fortitudinem decem tribuum dum à Deo linebantur, id est, protegebantur
Super. aduersus hostium iniurias. Et Dominus stat super illum adhuc liniens quamuis melius dicemus, Super, poni pro, Prope more Hebræorum, vt Luc. 4. Et stās super illam imperauit febri, id est, iuxta illam. Erat ergo Dominus iuxta murū more linientis artificis. Ponere trullā in medio populi est desinere protegere eum. Cæmentarij enim, siue fabri murarij, trulla parietes linunt, & complanāt quam cum ab opere desistunt, ponunt in medio, atque abeunt. Quod igitur Dominus subobscure dixit: *Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel.* Magis explanat verbis sequētibus: *Non adijciam vltra superinducere eum.* Non linam eum in posterum, neque cooperiam luto, aut calce, atque ita patebit iniurijs aduersariorum, paries enim, & si litus semel sit, cito vi imbrium crustā illam luteam amittit, & ni iterum liniatur, corruet. In Hebr. est. Non addam adhuc transire illum, scilicet, trulla liniendo. Sed hæc verba iterum attingemus cap. 8. nu. 5. Ceterū vbi habemus, *Super murum litum*, Hebræi recētiores vertunt: Super murum perpendiculi. i. perpendiculo æqualiter ædificatū. Nos sciamus idem vocabulum אנך esse in Heb. vbi nos legimus Litum, & vbi postea habemus, Trullam cæmentarij: significat autem proprie litionem, siue inunctionem, ita enim Aquila vertit, ἄλειψιν, id est, inunctio. Murus ergo אנך, siue litionis, aut inūctionis, est muro litus, aut inunctus. Et postea vbi ait: *Et in manu eius* אנך, id est, litio, instrumentum significatur liniēdi, id est, trulla cæmentarij, capitur enim litio pro re liniente phrasi Hebræorum vsitatissima, quam Hos. 5. adnotauimus. num. 4.

* Septuaginta, & Symmachus pro אנך 12
verterunt adamantē, quod quomodo cum Prophetæ sensu satis congruat, non video. Cum enim manifestum sit de imminentibus calamitatibus verba fieri, quomodo murum adamantinum vocet eum, qui cito diruendus erat? Adamas enim ab eo quod domari non non possit, nomen habet. Deinde, Ecce ego ponam adamantem in medio populi mei, recte diceretur, si fortitudinē positurus esset, ac non potius pauorē, & ruinam. *Et demolientur excelsa idoli.* Euertentur excelsa, vbi idolis immolabant. De quibus Hos. 4. Super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant thymiama, quod nos ibi late exposuimus. num. 24. In Hebr. est Excelsa risus, quemadmodū etiam verterunt Lxx. quod idolum nihil sit, sed res risu digna, aut excelsa, in quibus lætabantur, & epulabantur immolantes idolis. De quo dicemus nu. 21.

Et sanctificationes Israel desolabūtur, id est, Templa idolorum, quæ erant in Bethel, & in Dan, & in alijs locis. Capitur itaque sanctificatio pro re sanctificata idest Deo dicata, nempe pro templo, quod & sanctificium vocatur ab interprete, vt Psal. 77 Et ædificauit, sicut vnicornium, sanctificium suum in terra & sanctuarium, vt Exod. 15. Sanctuarium tuum Domine, quod firmauerunt manus tuæ. Sanctificatio.

Et consurgam super domum Ieroboham in gladio Non dixit, Super Ieroboham, ipse enim non est occisus gladio, sed Zacharias eius filius, qui interfectus est à Sellum filio Iabes successore suo. 4. Reg. 15. Recte ergo dixit, *Super domum Ieroboham.* Illud animaduertendū, Prophetam non deprecari in hac tertia visione, quemadmodum in prima, & secūda: videbat enim non portendi nunc extrema mala, sed quædam minora à Deo immittenda, vt furiosus populus resipisceret, & vera pœnitentia grauiora, quæ imminebant declinaret.

TROPOLOGIA.

Murus, siue paries dicitur quidquid 13
in nobis stat, siue naturæ sit, siue gratiæ, quod stare nullo modo potest si Deus linire

linire desierit, id est, si conseruatricem manũ inde auerterit. Sed de bonis gratiæ nũc loquamur. Iustitia nostra quid est aliud, quàm murus quidam in anima nostra à summo rerum omnium artifice ædificatus, qui illam à peccatis, & ab ingressu illius tueatur, qui quasi leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Hunc murum ædificari suppliciter orat Propheta: Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur meri Iersalem, videt enim eam sine muro consistere non posse. Ædificat autem Deus, & nos cũ Deo, Dei enim cooperatores sumus, sed inuidentibus hostibus nostris, & dolore tabescentibus & quantum possunt, impedientibus, vt scriptum est in libro Nehemiæ. Ea re non satis est murum ædificari, id est, iustitiam nobis à Deo donari, nisi ab eodem liniatur aduersus imbrium, & ventorum violentiam, sicut à Domino dictum est: Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suã super petram (non suis scilicet sed Iesu Christi Domini nostri meritis innitens) & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerũt in domum illam, & non cecidit. Liniri autem à Deo est semper auxilio eius protegi aduersus contrariarum potestatum frequentes insidias, & incursiones quas neque iustus quidem superare poterit, nisi eius ope, qui potens est eum, qui stat, statuere, vt perseueranter stet, & nisi qui cœpit bonum opus in nobis, ipse perficiat. Quare si putamus nos stare, videamus ne cadamus, & cum timore, ac tremore salutem nostram operemur in laboribus, in vigilijs, in eleemosynis, in orationibus, in ieiunijs, neque nostræ imbecillitati fidamus. Nam cum hæc omittimus, & viribus nostris, præteritæque vitæ cõfidimus: ponit Deus trullam in medio nostri, murusque no-
14 ster facile corruit. * Qua in re à nemine magis, quàm à nobis ipsis cauendũ est. Etenim, vt olim erant in populo pseudoprophetæ, qui Deo pestem, & gladium minante dicebant, Pax, pax, quo miseri homines seducti in manus hostium nec opinantes incidebant: ita

Iustitia murus. *Psal. 50.* *Cap. 4.* *Matth. 7.* *Pseudoprophetę sunt fallaces cogitationes.*

A in nobis fallaces cogitationes, quasi pseudoprophetæ quidam, metũ imminentium periculorum adimere tentãt, vt securi, & iustitiæ nostræ, quasi iam tempore, & meritis multum inualuerit, cõfidentes segnes ad orationem, & ad ieiunia reddamur, Deusque trullam in medio ponat, & in alia, atq; alia peccata incidamus. His pseudoprophetis ait Dominus: Quia locuti estis vana, & vidistis mendacium: ideo ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus: Et erit manus mea super prophetas, qui vident vana, & diuinant mendacium, &c. Eo
B quod deceperint populum meum dicẽtes, Pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis. Parietem ædificamus cum iustitiæ nostræ augendæ studemus, sed tunc fallaces illæ cogitationes, siue etiam fallacia verba adulantiũ amicorum, aut propinquorum, liniunt luto eum absque paleis, cum nostra opera, progressusque laudantes nos in fiduciam nostri extollunt, vt nobis quasi probatæ, perfectæque virtutis viri videamur, nobisque placeamus. Videntur nescio quam nobis firmitatem ad-
C dere ad peccata depellenda, & luto linire parietem, vt fortior sit, sed lutum est absque paleis, quod male coagmentatur neque hæret, sed cito decidit. Itaque cito illa firmitas, quæ videbatur, elabitur, & retectus paries, atque nudatus, imbrium, ac lapidum vi pulsatur, & citius, quam putabamus, corruit. * Ideo recte subijcit idem propheta: Dic ad eos qui liniunt absque temperatura, (id est, puro luto sine paleis, vt interpretatur Hieronymus) quod casurus sit; erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes desu-
D per irruentes, & ventum procellæ dissipantem. Si quidem ecce cecidit paries: nunquid non dicetur vobis, vbi est litura, quam liniistis? Imber inũdãs est magna vis tentationum carnalium; lapides prægrandes desuper irruentes, cogitationes superbæ, quæ suo pondere murum diruunt, ventus procellæ dissipans cupiditas honorum, & pecuniæ Cum autem Dominus trullam ponit, & hæc vitia in nos irruunt, templum, quod

Ezec. 13. 15

quod in anima nostra Deo feceramus, A subuertitur, & consurgit Dominus super nos in gladio.

HISTORIA.

Rebellauit contra te Hamos. Videbat Amasias Prophetæ dictis animos multorum permoueri, abiectoque vitulorũ cultu suum quoque perire sacerdotium, & ideo insidias ei callide molitur per regem, quasi regis agat rem, non suam. Pro, Rebellauit, est קשר, quod verbum significat congregare, & coniurare, vt 1. Reg 22. Quoniam coniurastis omnes aduersum me. 4. Reg. 10. B Coniurauit Iehu filius Namsi cõtra Ioram. Rebellauit ergo contra te, est, ac si dixisset: Congregationes fecit, atque conuentus in medio regni tui Israel, vt interpretatur Hierony. siue in cœtu Israelitarum.

Non poterit terra sustinere vniuersos sermones eius. Terrebuntur omnes eius verbis, & à te deficient, atque eum sequentur.

Hæc enim dicit Hamos. In gladio morietur Ierobohem. Mendacio incutit maiorem regi terrorem: non enim dixit

16 Hamos gladio periturum esse Ierobo- C ham, sed super eius domum, id est, super eius filium Zachariam, surrecturum esse Dominũ in gladio. Sed falsorum deorum cultor didicit falsa verba non timere.

Et dixit Amasias. Cum videret (vt ait Hieron.) regem nihil dictis suis moueri, conatus est Prophetam inde eijcere, ne recedentibus à cultu idolorum Israelitis ipse contemneretur. O vidēs, inquit, abi hinc in terram tuam, ibi comede panem, id est, ibi viue. Quasi dicat: In Iudæa te audient omnes, & plurimi facient vt à Deo missum, & hono- D rifice te alent, Cum honore autem eũ compellat, vt libentius recedat, & ne irritet eos, qui Prophetam sequebantur. Cur autem prophetæ videntes dicantur exposuimus Hos. 1. nu. 1. & sequentibus.

Quia sanctificatio regis est, & domus regni est, id est, In hac vrbe habet templũ suum rex Ierobo ham, & regiam suam, qui sine dubio ægre fert te in hac vrbe talia vaticinari, & forte irat' occidet te.

Non sum propheta, & non sum filius prophetæ. Greg lib. 2. Mor. c. 41. Quærit quomodo Hamos negare vere potuerit se esse prophetam, qui de futuris tot vera prædixit: & respondet: Sed quia eadem hora, qua requisitus est, prophetiæ sibi spiritum deesse sensit, de semetipso testimonium veraciter intulit dicens: Non sum propheta. Qui tamen secutus adiunxit: Et nunc audi verbum Domini, &c. Quibus Prophetæ verbis aperte ostenditur, quia, dum de se illa loqueretur, impletus est, & mox habere spiritum prophetandi meruit, quia se prophetam non esse humiliter agnouit. * Atque hoc prophetis sæpe contigisse, vt spiritu prophetiæ destituerentur, multis ibi probat exemplis. Verum quoniam in scriptura prophetæ vocantur, eo etiam tempore, quo prophetiæ spiritum non habent, vt in primo ex ijs locis, quæ citauit pro se Greg. 2. Reg 7. Nathan dicitur propheta, & Eliseus. 4. Reg. 3 possumus ita interpretari. Non sum propheta, non vltro huc veni nunquam enim prophetæ officium habui, sed armentarij, donec me ex grege Dominus huc ad vos misit. Quomodo igitur armentarium se esse dicit, cum tamen tunc armenta non pasceret, cum hæc dicebat, ita negat se esse prophetã, quamuis eo tempore prophetabat. Armentarium se dicit, quoniam id officiũ eius erat, neque prorsus reliquerat, sed reditur ũ se ad armenta cogitabat: prophetam autem se esse negat, quoniam neque prius quam ex grege assumeretur, officium illud habuit, neque perfecta hac legatione sciebat, an habiturus esset. Perinde ergo est ac si diceret: Quamuis nunc prophetem, non est officium meum prophetare, sed pascere armenta, Dominus tamen nihil tale cogitantem me huc venire iussit. Idem fuit sensus Lxx. qui verterunt Non erã propheta ego. Cur autē hoc nunc dixerit, explicat Chrys. hom. 24. in posteriorem epist. ad Cor. Non extollēs, inquit, seipsum dicebat, sed obturans ora suspicantium ipsum non esse prophetam, & vt ostendat quod non decipiat, neque a se ipso dicat ea, quæ dicit Et initio c. 1. comment. in Isa. Hoc, ait, eo scripsit, ne quis humanæ imputaret sapientiæ

quæ

quæ à se dicerentur. Constat igitur ex Chrys. verbis non negasse habere se spiritum propheticũ, sed potius affirmasse.

18 *Sed armentarius ego sum*. Hieronymus: Pro armentario, quod Hebraicæ dicitur בוקר, Aquila, & Symmachus, & Theodotio, & Quinta editio *βουκόλον* transtulerunt, qui armenta pascit, non oues. Soli Lxx. *αἰπόλον*, dixerunt, quod proprie pastor caprarũ appellatur, &c. Hinc Chrys. locis citatis citat, sed caprarius eram. Et Amb. in illud Luc. 17. Si habueritis fidem sicut granum sinapis. Pastor eram caprarum. Sed etymologia ostendit veriorem esse nostram, communemque translationem, dicitur enim בוקר, à בקר, quod est bos.

Sycomorus. *Vellicans sycomoros*. Sycomorus (vt ait Dioscor lib. 1. cap. 144.) arbor est statura, & folijs moro similis, sed fructu similis ficui, ideoq; *συκομορέα* Græce dicitur sumpto vocabulo à ficu, quæ *συκῆ* dicitur, & à moro, quæ dicitur *μορέα*. A quibusdam sycaminus dicitur. Fructus eius sycomorus etiam vocatur. Nascitur Rhodi, & in Caria, & in aliis locis, quæ frumenti sterilitate laborant, quam abundantia sua subleuat, quater enim singulis annis fructificat. Non comeditur fructus, nisi vellicetur, aut scalpatur vnguibus, aut ferro, vt lac prodeat, & à sole penetretur, & quarto die maturescat. Ex Dioscoride. Propterea Hamos pauper hoc cibo vtebatur, & quia vnguibus findebat fructus, vt essent edendo apti, dixit, *Vellicans sycomoros*. Eandem arborem Græci vt dixi, *συκομορέαν*, vocant, vt videmus Luc. 19. Et ascendens in arborem Sycomorum, Græce in arborem *συκομωρέαν*. Ceterũ Hieronymo, quamuis ita vt nos habemus, transtulerat, magis placere videtur, vt legeremus: Ruborum mora destringens, quomodo etiam legit in epi. ad Paulinum, cuius initium est: Frater Ambrosius: idque hac ratione, quod solitudo, in qua morabatur Hamos, nullam huiusmodi arborem gignit.

19 * At omnino vertendum est, Sycomoros, quemadmodum Aquila, & Symmachus interpretati sunt, Lxx. etiam. & Theodotio sycaminos aut sycamina verterunt, quæ eadẽ arbor est: nascun-

A tur enim sycamini (vt Hieronymus scribit) Palæstinæ in campestribus, & agrestes afferunt ficus, quæ si non vellicentur, amarissimas cariculas faciunt, & à culicibus corrumpuntur. Ipse etiã Hieronymus שקמים semper vertit sycomoros; vt Isai 9. Sycomoros succiderunt. 2 Paralip. 1. Quasi sycomoros, quę nascuntur in campestribus. Neque inficior morum etiam interdum hac voce significari, vt Psalm. 77. Et moros eorum in pruina, sed & ibi Hieronym. vertit sycomoros. Quod autem Hieronymi ætate nullæ essent in illa solitudi-

B ne sycomori, moueret nos, nisi sciremus arborum etiam producendarum esse in terra vicissitudines, & in locis præsertim pascuis solere arbores succidi, vt plus illa herbæ ferant. Denique Libanus mons olim cedrorum feracitate nobilissimus, nunc cedrum fere nullam habet, vt ab oculatis testibus accepimus.

Cum sequerer gregem. Ouium videlicet, vt est in Hebr. neque id tamen obstat ei, quod prius dixit, Armentarius ego sum, solent enim officiorum nomina desumi ab eo, quod maius, & di-

C gnius est, in quo minora includuntur. Recte itaque dicitur armentarius, licet & oues interdum pasceret. Tunc certe pascebat quando vocatus à Domino est.

Et nunc audi verbum Domini. Nequaquam verbis, aut minis Amasiæ ab officio suo desistit, sed facit (vt ait Hiero.) quod apostoli, cum Pharisæis, & scribis prædicare prohibentibus responderũt: Obedire oportet Deo, magis, quàm hominibus. Act. 5. 20

Non stillabis. Futuri temporis verba pro imperatiuis ponunt more Hebręo-

D rum. Stillare autẽ prophetas (vt Hieronymus notat) idioma scripturarum est, propterea quod nõ totã Dei simul inferãt iram, sed paruas stillas comminatione denũtient. Quãuis Michæ 2. videatur affirmare more Hebręorum eloquium vocari stillationem, eo quod ad pluuiæ similitudinẽ fluat, & ad aures audientium perueniat. Sed quod prius retulimus, magis scripturæ consuetudini congruit: non enim de verbis quibusli- Stillare.

bet

bet (vt non nulli putant) sed de comminatorijs, & grauibus proprie dicitur stillare, vt Mich. 2, Ne loquamini loquẽtes: non stillabit super nos, non comprehendet confusio, &c. Et Ezech. 21. Pone faciem tuam ad Ierusalem, & stilla ad sanctuaria, & propheta contra humum Israel. Vnde eleganter Symmachus pro, Non stillabis, vertit, Non increpabis. Ex quo intelligitur illud Iob. 29. Verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum, id est, quasi territi sermone meo præ re
21 uerentia tacebant. * Notandum etiam, æque hoc verbum ad res, & ad verba pertinere. 2. Paralipo. 12. Non disperdã eos, &c. Et non stillabit furor meus super Ierusalem per manũ Sesac. Et cap. 34. Idcirco stillabit furor meus super locum illum, & non extinguetur. Nec sumitur in bonam partem, nisi aliquid addatur, vnde id intelligi possit, vt 2. Mac. 8. Benedicentes Dominum, qui liberauit eos in isto die, misericordiæ initium stillans in eos. Est ergo stillare tàm verbis comminari, quam re punire: quod inde mihi omnino sumptum videtur, quod omnia huius temporis supplicia, quæ stillę dicuntur, perexigua sint cum illis collata, quæ in futuro sæculo manẽt peccatores. Quasi dicat Dominus: Hæ stillę sunt, postea vehemens imber, & procella venient. Quod intelligo ex verbis Iob. 26. Et cum vix paruam stillã sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

Super pro Contra.

Super domum idoli. Super domum idoli, id est, contra domum, vt Isai. 1. Visio Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudã & Ierusalem Lxx. Contra Iudam & Ierusalẽ. Et in hoc capit. Rebellauit contra te Hamos, in Hebræo. Rebellauit super te Hamos. Sed domum idoli vocat domum ישחק, quod multi putauerunt esse, Super domum Isaac, Lxx. Super domum Iacob. Hieronymus: Pro domo idoli in Heb. scriptum est בית ישחק, id est, domus risus, Isaac enim risus interpretatur, &c. At non solet domus Isaac, sed domus Iacob, aut Israel, in scriptura dici. Vt ergo Hoseas c. 4. quam Israelitæ vocabant Bethel, id est, domũ Dei, per irrisionem vocat Bethauen, id est, domũ vanitatis, aut idoli: ita nunc eandẽ Hamos vocat domum risus, id est rei irridendæ, nẽpe idoli, quod non cultu, sed irrisione dignũ est, & cultores suos in irrisionem hostium adducturũ erat. De quo diximus nu. 12. vbi pro, Demolientur excelsa idoli, Lxx. verterunt: Et delebuntur aræ risus, cum sit in Hebr. ישחק, vt in hoc loco esse dixi.

Vxor tua in ciuitate fornicabitur. Hoc 22
primum non ad vltimam decem tribuũ captiuitatem pertinet, quæ contigit nono anno Hoseę regis Israel hoc est, quadragesimo primo, aut quadragesimo secundo à morte Ierobohem regis, cuius tempore hæc Hamos prophetabat, vt constat ex 4. Reg. 15. & 17. nimis enim sera erat vxoris eius fornicatio. Cetera ergo ad captiuitatis tempus spectant, quod de fornicatione vxoris dicit, ad præsens, siue ad paulo post futurũ, quasi dicat: Quoniam tu alios ad fornicationem, id est, ad idolorum cultum prouocas, vxor quoque tua fornicabitur, idque in ciuitate, vt maior tua sit, & ignominia, & indignatio. Hos. 4. Super capita montium sacrificabant, &c. Ideo fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt. Non visitabo super filias vestras, cũ fuerint fornicatę, & super sponsas vestras, cum adulterauerint, quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur, & cum effeminatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

Filij tui, & filiæ tuæ. Omnis generis dolore cruciaberis, adulterij, orbitatis, spoliationis, & rapinæ, captiuitatis tuæ, & tuorum, ac denique mortis, idque in aliena terra.

Et humus tua funiculo metietur. Agri, quos possides, alijs distribuentur, id est, militibus Assyriorum, aut certe Chuthæis, quos mittet rex Assyriorum ad incolendam terram vestram. Veteres enim funiculis terram diuidebant. Psal. 77. Et forte diuisit eis terram in funiculo distributionis. Vnde Funiculus pro hæreditate ipsa capitur, id est, pro terra funiculo distributa Deuteron. 32. Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius. Et Psal. 15. Funes ceciderunt mihi in præclaris.

Funiculus.

ris. Vbi id adnotant Euthymius, & alij.

Et tu in polluta terra morieris. Duceris in Assyrios, & moriens in terra illa polluta idolorum cultu, vt ait Hiero.

ALLEGORIA.

23 Hæc omnia Hieron. Allegorice de hæreticis interpretatur, qui merito in Amasia sacerdote idolorum significantur. Qui cum vident se non posse Ecclesiæ doctoribus resistere, confugiunt ad reges, & principes, quos deceperunt. Sed si illi dissimulent, hæreticique videant vi non posse; precibus, & honorum illecebris, partim etiam tacitis minis eos fugare conantur. At catholicæ Ecclesiæ doctores neque minis, aut timori, neque precibus cedunt, vt prophetare desinant, sed illorum, si opus sit, impietatem arguunt, qui sibi obsistebant, & cōtra eos prophetant. Horum vxor falsa Ecclesia fornicationi omniū patebit, & filij, ac filię, quos male in errore genuerunt, Domini mucrone ferientur, & vniuersa eorum possessio erit hæreditas dæmonum, & ipsi morientur in terra polluta, quæ non habeat habitatorem Deum, sed multis prauæ religionis contaminetur erroribus, & omnis populus, qui falsum sibi nomen assumit Israel captiuus migrabit de terra sua, vt non seruiat Deo; sed hæreticorum, ac dæmonum iugo colla submittat.

TROPOLOGIA.

24 Eadem etiam contentio, quam in Amasia, & Hamos vidimus, intra nosmetipsos quotidie, si attendamus, videbimus. Sunt enim in nobis quædam cogitationes, siue studia, quæ nihil aliud quærunt quam præsentia, id est, honores, & fastum, & magni nominis opinionem, diuitias, carnis voluptatem & quietem, atque otium, quas nobis suggerit immoderatus amor nostri veste quadam virtutis honestatus, qui bene in Amasia intelligitur, quod nomen vertitur, Fortis Dei, & tamen Dei sacerdos non est, sed idolorum, dumque sacerdotis nomen habet, populum sibi credentem decipit, & à Deo auertit. Ita huiusmodi cogitationes Dei esse videntur, & fortes, cum tamē ad idolorum cultum spectent, credentesque decipiant. Vt cum optamus cum aliarum artiū, tum etiam Theologiæ excellentem cognitionē, quasi populo Dei profuturi, cum religiosi, & sancti haberi volumus, cum libertate, aut licentia potius verborū, in bonos, & principes viros vtimur, cum maioribus, ac præsertim præpositis nostris cedere recusamus, cū nostro sensu in docendo, in orando, & meditando, in operibus pœnitentiæ duci malumus, quam eorū, qui pro Christo nobis præsunt, & quorum nos curæ Deo seruituri tradidimus. [Sæpe enim hæc, & id genus multa, velo quodam pietatis, & vtilitatis aliorum tegūtur, quod si detrahas, inuenias ambitionē, tumorem animi, latentemque superbiā. Quare diligentissime discutiendæ, atque examinandæ sunt huiusmodi cogitationes, ne nobis simulata specie sanctitatis illudant. * At in eandem vrbem, in qua populum seducit Amasias, mittit illuminator omnium hominum prophetam suum Hamos, 25 qui eius dolos detegat, id est, amorem Dei cum sanctis, veracibusque cogitationibus, quæ priores illis redarguunt, & non Dei, sed mali spiritus esse denōstrent. Videt Amasias probari multis verba Prophetæ Dei, & per regem deterrere cū nititur à prophetando: quia cum ratio cedere incipit melioribus cogitationibus, concupiscentia, & immoderatus amor nostri, qui priores cogitationes suggesserant, ad inanes terrores confugiunt mortis, dedecoris, contemptus, morborum, & mala quædam, atq; incommoda proponūt, quæ vitari non posse videantur. Non tamen terretur Hamos, qui vertitur Portans, auctore Hier. in proœmio commen. in Ioelem, sed ridet eos metus, & portat, quæ portari necesse est, ac fortius contra ipsum Amasiam prophetat: quia Dei amor, qui dolos concupiscentiæ, & amoris propcii aperuit, vires nobis addit, vt ea incommoda, etiam si vera futura videantur, æquo animo proferamus, & Dei partes alacriter sequamur. Idem nos docet quis maneat exitus priorem illum spiritum erroris, vxor illius, id est, caro, fornicabitur, & variorū peccatorum

Cogitationū cōtentio in nobis.

Inanes metus, quos nobis amor nostri incutit.

torum

torum delectationibus succumbet, filij, & filiæ, id est; opera eius, tam quæ bona, & virilia videbantur, quàm quæ infirma, & feminea, cadent gladio, diuinæ sententiæ damnatione confossa, voluptates, quas possidebat, alijs relinquet, quibus forte minime vellet, & ipse in terra polluta morietur, id est, ignis æterni sententiam in inferno sustinebit, & populus, quem deceperat, qui cum Deum non coleret, sed idola, falsum Israelis nomen habebat, de hac terra, quam suam vocabat, in æternam captiuitatem migrabit.

CAP. VIII.

Aec ostendit mihi Dominus Deus: & ecce vncinus pomorum. Et dixit Quid tu vides Amos? Et dixi, Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me. Venit finis super populum meum Israel: non adijciã vltra vt pertranseam eum. Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur in omni loco, proijcietur silentium. Audite hoc: qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terræ, dicentes: Quando transibit mensis, & vænundabimus merces: & sabbatum, & aperiemus frumentum: vt imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas, vt possideamus in argento egenos & pauperes pro calceamentis, & quisqui- Supr. 6. *lias frumenti vendamus? Iurauit Dominus in superbiam Iacob, Si oblitus fuero vsque in finem omnia opera eorum. Numquid super isto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius: & ascen-* A *det quasi fluuius vniuersus, & eijcietur, & defluet quasi riuus Aegypti? Et erit in die illa dicit Dominus: occidet sol in meridie: &* Hier. 15. *tenebrescere faciam terram in die luminis: & conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum:* Tob. 2. 1.Mac. 1. *& inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput calui-* B *tium: & ponam eam quasi luctum vnigeniti, & nouissima eius quasi diem amarum. Et ecce, dies veniũt, dicit Dominus: & emittam famem in terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini. Et commouebuntur à mari vsque ad mare, & ab Aquilone vsque ad orientem: circumibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient. In die illa deficient virgi-* C *nes pulchræ, & adolescentes in siti. Qui iurant in delicto Samariæ: & dicunt, Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Bersabee. Et cadent, & non resurgent vltra.*

HISTORIA.

1 *Hæc ostendit mihi Dominus. Et ecce vncinus pomorum.* Quo magis captiuitas appropinquabat, eo plures Dominus visiones ad eandem pertinentes ostendebat, vt vel multitudine terrerentur, & ad omnium malorum propulsatorẽ D conuerterentur. Est autem vncinus baculus oblongus ferramentum habens in cuspide incuruum, quo rami arborũ attrahuntur, vt poma colligantur. Vncinus. Interdum etiam vncinũ vocat noster interpres ipsum ferramentum, quo aliquid alteri connectitur, aut vnde aliquid pendet, vt Exod. 28. Ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroq; latere superhumeralis. Vncinus igitur ostensus hoc significat iuxta Hieron. Sicut vncino rami arbo-

ris

ris attrahuntur ad poma carpenda, ita A ego proximum captiuitatis tempus attraxi. Vel iuxta Lyran. quod mihi valde placet: Poma, quę possunt manu decerpi, primo decerpuntur, postea illa, quæ non possunt capi nisi vncino. Quare significat primum quosdam eorum esse interficiendos, & capiendos ante magnam illam captiuitatem, vt ex 4. Reg. 15. intelligimus: In diebus Phacee regis Israel venit Theglathphalasar rex Assur, & cepit Aion, & Abel domū Maacha, & Ianoe, & Cedes, & Asor, & Galaad, & Galilæam, & vniuersam terram B Nephthali, & trāstulit eos in Assyrios. Deinde quoniam vncino poma attrahuntur quæ remanserant, & remota erant, atque abdita, plane indicat ceteros, qui prioribus calamitatibus superstites erant, quantumuis remoti, & abditi essent, similiter esse capiendos. Idcirco Dominus postquam Prophetam rogauit, quid videret, vt scilicet eum magis ad audiendum excitaret, & reliqui postea attētiores essent, docet quid vncinus significet: Venit finis super populum meum Israel.

2 Poma. * Pro, Pomorum, in Hebræo est קיץ, quod proprie æstatē C significat, ac deinde poma, quæ æstate colliguntur. Poma autem voco omnes fructus, qui ex arboribus colliguntur, & cibis apti sunt, prę sertim qui tenero, ac molli cortice sunt, nam qui duro, nuces proprie dicuntur. Hos. 9. Quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum. Inde etiam hoc nomē significat ficus, & palathas, id est, massā ex ficubus confectam. 1. Reg. 15. Et panes, & palathæ ad vescendū pueris tuis At in nomine כלוב, quod Hieronymo vertitur vncinus, recentiores interpretes habemus repugnantes, non enim D vncinum esse putant, sed canistrum, quod & Chaldæo visum est. Sed vncinum magis significare ex eo constat quod ex eius similitudine Hebræi vocant כלוב laqueum, siue decipulam, qua aues capiuntur, vt Ierem. 5. Sicut decipula plena auibus, sic domus eorū plenæ dolo. Ac ne quis ibi canistrum intelligat plenum auibus, Lxx. verterunt: ὡς παγὶς ἐφεσταμένη, id est, vt laqueus extensus, siue, vt decipula extensa. Quod & verba præcedentia continuo indicant. Quia inuenti sunt in populo meo impij insidiantes, quasi aucupes, & laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros, sicut decipula plena auibus, sic domus eorum plenæ dolo. Et in hoc Hamos alijs verbis, sed sensu eodem transtulerunt, ἄγγος ἰξευτοῦ, id est, vas aucupis, vas appellantes more Hebræorum instrumentum quoduis, & nunc laqueum intelligentes.

3 * Quam translationem Theodor. his verbis exponit. Visio hæc celerem, & expeditam venationem Israel significat. Quemadmodum enim aues visco facile capiuntur, sic ab Assyrijs populus apprehenderetur. Itaque recte hanc Lxx. translationē admittere possumus, cum constet כלוב, id significare, quod ipsi volunt, id est, laqueum aucupis, qui quoniam æstate tendi solent, laqueus æstatis dictus est, licet Lxx. קיץ idest æstatis in interpretatione sua omiserint. At canistrum significare non probabūt nisi ex nouis Hebræis, quorum ætate multa ex Hebraicis proprietatibus ignorabantur? Credendum potius Hieronymo, qui & vetustissimos, ac doctissimos interpretes sequitur, & eo tempore vixit, quo Hebræorum multo magis eruditio florebat. Nam Chaldęi verba possum aliter atque ipsi volunt interpretari: ait enim מלי סיופי קיטא והא מאן. Et ecce vas plenum fructibus æstatis. Vas vocare potest, vt & Lxx. instrumentum ad capiendum, (id est, vncinum,) quod plenum erat fructibus æstatis, quoniam multa simul poma capiebat, quod in festinatione fieri solet, vt citius decerpantur. Simul etiā considera Chaldæū poma, siue fructus vocasse סיופי, quod extremos fructus significat, nam סיפין, fines vocant, vt intelligamus priora poma manu fuisse decerpta ante captiuitatem, postrema iam matura, captiuitati extremæ fuisse reseruata, in quibus eos intelligimus, qui iam iniquitates suas compleuerāt, & maturi erant supplicijs.

4 *Quod si probari posset כלוב significare canistrum, quanto aptior, & accommodatior est nostra translatio ad id, quod voluit Propheta, significandum? Ridicu

lum

lum est ergo quod, vt Hebræorum in-
terpretationem nobis obtrudãt, nec ta
men nostrã deserere videantur, dicunt,
vncinũ interpretari oportere vasis ge-
nus fructibus continendis idoneum, cũ
Hieron. suam vocem interpretatus sit
ita, vt diximus, & constet Latinis nihil
commune esse vncino cũ canistro. Al-
ter ait, in patria sua hortulanos sportã
alligare vncinis, vt poma excipiat, atq;
ideo Hieronymum vertisse vncinum,
cum sporta potius sit. Crederem sane
si seipsum Hieronymus non explicuis-
set, aut si docere posset fieri in Iudæa,
quod in patria sua fieri testatur, aut de-
nique posset confirmare כלוב signifi-
care sportam. Video hæc ingrata futu-
ra multis, qui non magnopere curant
quomodo quæque dicantur, aut quo-
modo vetus translatio tuenda sit: sed
ego prætereunda non puto, vt proprie
tas verborum magis aperiatur, & om-
nes intelligant quantum fidei haben-
dum sit ijs, qui in doctorum Hebræo-
rum nugis adhærentes tam sæpe à tran
slatione nostra recedunt.

5 *Non adijciam vltra vt pertranseam eũ.*
Non pertransibo iam illum sine pœna,
non iam illi parcam. Ita Hieron. Chal-
dæus: Non adijciam vltra illis dimitte-
re. Sed non est prætereundum in Heb.
& apud Lxx. & apud Chald. eadem hic
verba legi, atque cap. 7. vbi nos habe-
mus: Non adijciam vltra superinduce-
re eum: viderique eodem modo vtrobi
que intelligenda. Quare & illic ita ac-
cipi possunt, vt nunc exponimus, & hic
eodem modo, quo tũc exposuimus, vt
tacite alludat ad trullam cæmentarij,
quam positurum esse in medio dixit, &
iterum dicat: Non protegam in poste-
rum hunc populum.

Et stridebunt cardines templi. Mihi nõ
videtur de templo Ierosolymitano lo-
qui, sed de templo Bethel, de quo c. 7.
locutus est, vt etiam placet Ruffino, &
Lyrano, quoniam hæc prophetia ad de
cem tribus pertinet, sicut ait: Venit fi-
nis super populum meũ Israel. Et pau-
lo post: Iurauit Dominus in superbiam
Iacob. Stridebunt autem, siue (vt est in
Hebr.) vlulabunt, cardines templi, ho-
stium multitudine cum impetu irrum-
A pente in templum, vel cardines, & ia-
nuas securibus deijciente, aut tormen-
to aliquo frangente. Eodem modo in-
terpretabimur si pro Cardines, verta-
mus, Laquearia, vt est apud Lxx. nam
Hierony. in sua expositione vtrumque
complexus est, simulque cardines, & la
quearia nominat.* Pro quo in Hebræo 6
est שירות, quod recentiores cantica in-
terpretantur, vertunt enim: Et vlula-
bunt cantica, id est, in vlulatum verten
tur cantica. Quam interpretationem
& Chaldæus amplexus est, & verba He
braica haud inuita accipiunt. Sed canti
B ca sumi etiã solent pro canentibus mo-
re Hebræorum, quem sæpe inculcaui-
mus. Itaque שיר ת templi dicuntur eæ
templi partes, quæ canunt, id est, stri-
dent, & propriè cardines vocãtur. Eo-
dem nomine laquearia significantur, vt
ex versione Lxx. intelligitur, quod mul
tum resonẽt voce percussa, aut plenio-
rem, & suauiorem vocis sonum efficiãt.
Quod autem ijdem recentiores pro,
Templi, vertunt, palatij, quod est in
Hebr. היכל, non video cur fecerint,
præsertim cum frequentius templum
significet, & ita Lxx. transtulerint.

C *In omni loco proijcietur silentium.* Tan
ta multitudo in obsidione morietur,
vt vacua futura sint omnia, & solitaria,
atque ideo vbique erit silentium. Ita
Hier. & Theodor.

ALLEGORIA.

Ad tempus quoque Domini seruato
ris pertinet hic vncinus, cum dixerũt, Ioan. 19.
Crucifige, crucifige eum. Tunc enim
venit finis super eos, & extrema capti-
uitas, vltraque non pepercit eis Domi
nus. Et vlulauerũt cardines templi, vel
D laquearia templi super occisum popu-
lum corruentia. Et in omni loco proie
ctum est silentium, habentibus Iudæis
Moysem, & prophetas, & non habenti-
bus Christum, qui est verbum Dei, le-
gentibus literam, & perdentibus spiri-
tum.* Ex Hiero. Illud autem. *Non adij-* 7
ciam vltra vt pertranseam eum: elegan-
ter exposuit Rupertus in hunc sensum.
Docet Dominus post Christi mortem
nihil eis prodesse immolationem agni
pascha-

paschalis, aut ceteros ritus legis. Olim enim hic idem Dominus ita dixit: Erit autem vobis sanguis in signum in ædibus, in quibus eritis, & videbo sanguinem, ac transibo vos, neque erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Ægypti: nunc autem dicit super eumdem populum: Non adijciã, vt pertranseam eum. Etenim ex quo fusus est ab eis sanguis agni Dei, sanguis Christi filij Dei, iam nõ recipitur apud Deum sanguis agni illorum bruti pecoris, sed quæ signatæ sunt signo sanguinis Christi, signaculo crucis filij Dei, illæ sunt domus Israel. Ille autem populus, qui prius dicebatur Israel, inter Ægyptios reputatur quia non habet hoc signum: & propterea, Non adijciam, inquit, vt pertranseam eum, & subaudiendum est, sed percutiam, sicut olim terram Ægypti, ita & nunc omnem animam hominis increduli, & malum operantis, tam Iudæi, quàm Græci, immo prius, & durius, Iudæi, quàm Græci.

Exod. 12.

TROPOLOGIA.

8 Mihi videtur vncinus mors esse, quæ omnes ramos, quamuis virentes, & omnia poma, siue omnes fructus æstatis, siue matura sint, siue immatura, quamuis valde recondita & latentia attrahit, vt à Deo decerpantur, & suis locis singula collocentur. Nec male vita nostra in pomis, & similibus fructibus æstatis signata est, cito enim erumpunt, & maturescunt, & decerpuntur. Et quædam quidem, siue casu aliquo, siue sponte sua decidunt immatura, nec dum rubentia, quædam putrida etiam in arbore seruantur. Alia rubent, & pulchra oculis videntur, quæ tamen si seces, vermes intus inuenias. Ita quidam ineunte adolescentia rapiuntur, alij ad decrepitam veniunt senectutem. Quidam longam vitam pollicentur, qui cito morbis latentibus absumuntur. Sed omnium tamen breuis admodum finis est, qui poma æstatis sunt. Recte itaq; Iob: Dies mei velociores fuerunt cursore, fugerunt, & non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naues poma portantes. Quæ videlicet celerrimæ sunt, ne mora gratiam suam amittant poma. Et dies ætatis nostræ vere naues sunt fluctibus varijs agitatæ, semper ad portum festinantes, vbi vita nostra finienda est, vbi parata est locusta illa, id est, mors, de qua Exodi 10. Deuorata est igitur herba terræ, & quidquid pomorum in arboribus fuit. * Quod igitur Deus vncinum ostendit, mortem comminatur 9 habitatoribus terræ, qui ita viuunt, ac ac si morituri non essent. Sed quia præstitutus à Deo dies aliquando sine dubio aderit, nec vitari poterit, necesseq; erit voluptates illas, quibus pecudum more se dedebant, finiri, ait: *Non adijciam vltra, vt pertranseam eum. Tunc stridebunt cardines templi*, quia pulcherrima quæque eorum, quæ habebant, concident, & ab irrumpentibus hostibus diripientur. Hostes voco de quibus poeta maximus ait:

Mors vncinus est.

Vita nostra pomis significatur.

Iob 9.

-- Subeunt morbi, tristisque senectus. 3. Georg.
Et labor, & dira rapit inclementia mortis.

Nam hi perdunt etiam illa, quæ voluptatem afferebant, & sensum voluptatum auferunt. Tunc etiam proijcitur in omni loco silentium, quia perijt memoria eorum cum sonitu, & loca ipsa olim celebria fiunt sæpe solitaria, & muta, sicut scriptum est: Nisi domus multæ desertæ fuerint grandes, & pulchræ, absque habitatore. Rupertus vncinum vult esse auaritiã, quæ multum in hoc capit. reprehenditur. Referam eius verba, sunt enim aptissima: Mira, & mirabiliter congrua similitudine auaritiam denotat præostendẽs vncinum pomorum. Vncinum, quo arboris rami attrahi solent ad carpẽda poma, quæ manu attingi non possunt. Vnca profecto est auaritiæ manus, neque vnquam, nisi ad accipiendum, extenditur. Porro homines aliquid habentes veluti rami sunt, poma candida, siue rubicunda, visuque pulchra, & ad vescendum delectabilia gerentes. Talibus auaritia callide insidiatur cuiuslibet artis vncinum innectens, crebroque conuoluens silenter dum timet audiri, vt & damnum fiat pomo detracto, & tamen possessor non percipiat, donec iã saturato fure dam-

Psal. 9.

Isa. 5.

Auaritia vncinus.

Ee num

10 num suum tarde reperiens gemat.* Vera, & conueniens in hac ostensione similitudo, dum & auaritiæ dolus vncino,& bona temporalia,circa quæ laborat auaritia,pomis assimilantur. Pomũ quippe res leuis est, maximeque pueros mulcet:viris autem, & maxime sanis pro minimo est. Sic nimirum bona præsentis sæculi leuia sunt, & eos quidem,qui sensu paruuli sunt, nimis oblectant, sapientibus autem, qui cœlestia sapiunt, contemptibilia sunt. Et paulo post: Ad summum vt perpendas bona omnia tẽporalia,quæ sibi vncinus auaritiæ sitientes attrahit, rectè ob vilitatem nomine pomorum denotari: sciendum est quia primus homo cupiditatis crimen,per quod periit, non per aurũ, neque per argentum, sed per exiguum pomum admisit. Hæc quidem eleganter Rupertus,si ad moralem sensum referantur,vt nos facimus, sed quomodo eidem intelligentiæ cetera,quę sequũtur, congruant, difficile explicatu est, neque ex Ruperto haberi potest. Vncinus, inquit, ostendebatur, vt significaretur causa eius,id est,auaritię finem venire,&ideo continuo additum est: Venit finis super populum meum Israel. Hoc ad mores referamus. Non est dubium propter auaritiam, & rapinas diuitum, & oppressiones egenorum populos & vrbes aliquando excindi. Sæpe etiam ob eadem peccata multi ante diem rapiuntur, sicut ait Dauid: Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos. Et ne solos homicidas viros sanguinum appellari putemus, Ecclesiasticus ait: Panis egentium vita pauperum est,qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario,fratres sunt.*

Auaritiæ mala. Psal.54. Eccl. 34.

11 Magnam quoque calamitatem importat auaritia virtutibus,& operibus bonis, tollit enim charitatem, & iustitiam,& misericordiam,denique ita hominem totum in seruitutem suam rapit, vt omnis bonorum operum fructus pereat. Quare commemoratis auarorũ fraudibus noster propheta inquit: *Numquid super isto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius? Et ascẽdet quasi fluuius vniuersus & eijcietur, & defluet, quasi riuus Aegypti?* Quæ postea explicabimus. Merito ergo dicitur: Venit finis super populum meum Israel, non adijciam vltra vt pertranseam eum. Cetera quæ sequuntur num. 9. explicata sunt.

HISTORIA.

Audite hoc qui conteritis pauperes. Quod de fine dixit,ad diuites auaros, & crudeles refert, & cum idololatria maxime captiuitatis cladem inuexerit,tanti facit pauperum oppressionem, vt illius maioris sceleris oblitus, & iniuriæ suæ, scelus hoc minus, quod iniuria pauperum est,quasi causam commemoret tãtorum malorum. Audite,inquit, hoc diuites,qui cõteritis,id est,vexatis, & magnis doloribus afficitis pauperes,qui nihil aliud quærere videmini, quàm vt illi fame, & egestate confecti auferantur è terra. Quid sit in scriptura conterere, diximus Hos 13. num. 19. & 20.

12 *Quando transibit mensis,& venundabimus?* Rupertus viciato codice deceptus legit, Quando transibit messis,sed manifestum est legi debere, mensis, est enim in Hebr. החדש; in Græco ὁ μήν, Et est sensus: Quando transibit solemnitas mensis, id est, calendæ, siue Neomenia, vt possimus merces nostras venumdare? Non enim in diebus festis licebat, qualis erat primus dies mensis. Ideo statim sequitur: *Et sabbatum, & aperiemus frumentum?* id est, quãdo transibit sabbatum, vt possimus frumentum, quod diu seruauimus,promere,vt vendatur? Verba sunt nimis optantium, & quasi magna mora dies illos abire suspirantium. Cum autem dicit, Mensis, nouum mensem intelligit, & mensis nouus dicitur primus dies mensis, Græce Neomenia. Ita dictum est Isai. vltimo: Et erit mensis ex mense, & sabbatũ ex sabbato. Ita fere Hieronymus, & apertius Ruffinus. Fastidiebatis, inquit, ferias sabbatorum, quia indicto otio vno saltem die vos à fraudibus continebãt. Increpabatis transeuntis otij tarditatẽ, ad actuosa nimirum tempora festinantes,

tes, in quibus esurienti populo vende-
retis non solum frumenta, sed etiam
quisquilias, quas vtique proijcere sole-
batis, &c. Si autem quæras cur calēdas,
& sabbatum tantum nominēt, causa est
quod huiusmodi dies frequētius occur
rebant, magisque illorū cupiditati ob-
stabant, ceteræ enim solemnitates se-
mel per annum celebrabantur. Quare
mihi non probatur quod in additione
scripsit Paulus Burgensis, mensem, de
quo Propheta loquitur, esse illum, qui
tertio quoque anno intercalabatur, &
sabbatum dici septimum quemque an-
num, quo terra quiescebat, & sabbatum
terræ dicebatur. Leuit. 25. Quod etiam
dixit Rupertus, Significātiora sunt ver-
ba, vt nos exposuimus, & magis pro-
pria. Cur enim mensis pro intercalati
capiatur? aut cur sabbatum sine addito
positum septimum annum significet?
Deinde quoniam de crebra pauperum
oppressione, & cōsumptione loquitur
Propheta, melius ad initia mensium, &
septimos dies, quam ad tertios, & septi
mos annos referemus.
13 *Vt imminuamus mensuram, & augea
mus siclum.* id est, Minorem in venden-
dis mercibus mensuram faciamus, &
maiora pondera in accipiendis, vt recte
exponit Hieronymus. Pro mensura in
Heb. est אֵיפָה, pro quo Lxx. etiam mē-
suram posuerunt hic, & Ezec. 45. Est au
tem œpha, siue œphi mensura aridorū,
quæ est decima pars cori, sicut bathus
est mensura liquidorum, decima etiam
cori pars, vt videmus Ezec. 45. Corus
autem triginta modios habet. Ex quo
videmus quam male Pagninus & Va-
tablus modiū hic posuerint pro œpha.
Sed tamen hoc in loco generale men-
suræ nomen est apud nos, & apud Lxx.
vt iam diximus, sicut & Mich 6. Et men
sura minor iræ plena, ita Hiero. vertit,
cū esset in Hebræo œpha. Diceret quis
fortasse œphi duo significare, idest, ge-
nerale nomen esse mensuræ, & speciа-
le: ego quidem arbitror vnum signi-
ficare, sed quia hæc mensura erat He-
bræis vsitatissima, posita est ab his pro-
phetis, vt quod de hac dicitur, idem de
ceteris dictum intelligatur. Vt si Lati-
nus diceret, Minuamus amphoram, aut

Oephi. Bathus.

A modiū, idem de ceteris mensuris liqui-
dorum, & aridorum dictum intellige-
retur. Indicat hoc illud Ezec. 45. Statе-
ra iusta, & œphi iustum, & bathus iustus
erit vobis. Cum iubet has mensuras es-
se iustas, quis dubitet eum omnes iustas
esse velle? Sed vsitatiores nominasse sa-
tis est vt ceteræ similiter intelligantur:
præsertim cum hæ multarum mensuræ
sint: nam œphi est decima pars cori, &
bathus itidem, non erit iustus corus, ni
si iustum sit œphi in aridis, & bathus in
liquidis. * At quæritur quomodo hoc 14
facere possint diuites, vt augeant siclū,
B & imminuant mensuram, cum id priua
torum non sit, sed regis, aut reipublicæ?
De mensuris nulla debet esse dubitatio
quin eas minores æquo habere possint
venditores, cuius rei causa sæpe à magi
stratibus puniuntur. Ex quo illud Mic.
6. Adhuc ignis in domo impij, thesauri
iniquitatis, & mensura minor iræ ple-
na. In siclis quomodo augeri possint
maior dubitandi causa est. Sed intelliga
mus siclum nomen esse, & ponderis, &
monetæ, nunc ponderis est, & qua ra-
tione diximus per œpha vsitatam men
suram ceteras quoque intelligi, eadem
C existimandum est per siclum vsitatissi-
mum pondus cetera pondera indicari:
præsertim cum à שקל quod est ponde
rare dicatur, vt quidem auctores pun-
ctorum volunt שֶׁקֶל, vt autem Lxx. &
Ioseph. litera, I, primo loco ponēda est,
non enim seclus verterunt, sed siclus.
Quare augere siclū est pondera augere
in mercibus accipiēdis, vt plus accipia-
tur, vt iam ex Hieronymo exposuimus:
ita vt alterā libram exempli causa habe
rent ad ea, quæ vendebant, nēpe leuio-
rem, alterā vero grauiorem ad ea, quæ
emebant. Propter quod dictū est Prou.
D 20. Pondus, & pondus, mensura, & mē
sura, vtrūq; abominabile est apud Deū.
Et Deuter. 25. Non habebis in sacculo
diuersa pondera, maius & minus: nec e-
rit in domo tua modius maior, & mi-
nor. Pondus habebis iustū, & verum, &
modius æqualis, & verus erit tibi, vt
multo viuas tempore super terrā, quā
Dominus Deus tuus dederit tibi: abo-
minatur enim Dominus tuus eum, qui
facit hæc, & auersatur omnem iniusti-
tiam.

15 tiam. * Potest & aliter fieri quod aiūt:
Augeamus siclum, si siclum pro mone-
ta accipiamus, qualis autem sit paulo
post dicemus. Olim apud Chananæos,
& Hebræos, & Chaldæos pecunia in
commercijs non numerabatur tantum
sed etiam ponderabatur, quod hodie
etiam apud Italos, & apud alias natio-
nes sæpe fieri videmus, ne minus forte
auri, aut argenti in pondere habeant,
quàm deberent. Inde in scriptura cum
pecunia soluitur, appendi, id est, ponde
Appendere pecuniam. rari dicitur. Genes. 23. Quod cum audis-
set Abraham, appendit pecuniam, qua-
dringentos siclos argenti probatæ mo-
netæ publicæ. Isa. 55. Quare appendi-
tis argentum non in panibus? Ierc. 32.
Appendique ei argentum, septem sta-
teres. Cum igitur appendenda erat pe-
cunia, siclus augeri poterat faciendo
quod statim ait: Supponamus stateras
dolosas, id est, faciendo, vt lanx, in qua
pecunia ponebatur, esset altera leuior,
vt emptor, aliquid siclis suis addere co-
geretur, aut faciendo vt pondus, quod
in altera lance ponebatur, vt appende-
retur argentum, esset grauius iusto. Si-
Siclus. clus autem, siue pondus esset tantum,
id est, materia rudis, siue pecunia signa-
ta, pondus habebat quatuor drachma-
rum Atticarum, siue semunciæ. Iosep.
3. Antiquit. c. 9. siclus nummi genus est
apud Hebræos, quales sunt tetradrach-
mi Attici, &c. Idem etiam erat quod
stater, id est, quatuor drachmæ, vt do-
cet Hierony. Matth. 17. in fine, & Ezec.
4. in illud: Et tu sume tibi frumentum,
& Ezech. 45. in illud: Statera iusta, &c.
Inde Ierem. 32. Appendique ei septem
stateres, pro quo in Hebr. est: septem
siclos. Loquor autem de argenteo si-
clo, erat enim & æreus siclus, & au-
reus, eiusdem quidem illi ponderis, sed
pro materia maioris, aut minoris pre-
16 tij.* De eodē legimus Ezec. 45. Exhod.
30. Leuit. 27. & Numer. 3. & 18. siclus
viginti obolos habet. Obolus autē At-
ticus est sexta drachmæ pars, atque ita
siclus viginti quatuor obolos Atticos
habet: Non hos intellexit noster inter-
pres, sed quæ Hebraice dicitur גרה nō
potuit melius interpretari, quā si obo-
lus verteret, cum habeat obolum, &

A quintam præterea eius partem, id est,
septem fere quadrantes. Sed vt nullus Siclus sanctuarij.
esset locus deceptioni, cupiditatique, si-
clus erat in templo propositus, quasi
omnium mensura siclorum, per quos
reliqua erant dimetienda, qui dicitur
in scriptura siclus sanctuarij. Quemad-
modum & apud Romanos in publico
loco erat pedis mensura in marmore,
quæ hodie cernitur Romæ in hortis
Angeli Calotij. Erat etiam amphoræ
mensura in capitolio, de qua Priscia-
nus.
Amphora fit, cuius vim ne violare liceret
Sacrauere Ioui Tarpeio in mōte Quirites.
B Qua in re toto, vt dicitur, cœlo mihi
errare videntur auctores multi, qui si-
clum sanctuarij aut maiorem commu-
ni putant, aut minorem. Lyranus in ca
put Leuitici vltimum, in illud: Siclus
viginti obolos habet: Hoc, inquit, dici-
tur ad determinationem quantitatis si-
cli sanctuarij. Siclus enim communis
erat maior, vt dicit Rabbi Salomon,
quia continebat viginti quatuor obo-
los. Alij autem dicunt, quod erat mi-
nor, dicentes quod pondus sanctuarij
erat duplex respectu ponderis commu-
nis, &c. Hæc posterior sententia pla-
C cuit Pagnino in Thesauro, qui siclum
sanctuarij affirmat habere quadraginta
obolos. Vatablus Exod. 30. siclo san-
ctuarij tribuit obolos viginti, commu-
ni, decem. Cuius verba sine nomine au
ctoris in suam catenam transcripsit Li-
pomanus in eumdem locum, & noster
Couarruuias in libro de monetis, cap.
2. num. 9. vbi etiam citat Georgium
Vallam lib. 2. de ponderibus, & Caro-
lum Molinæum, qui testantur siclum
communem pendere duas drachmas,
siclum vero sanctuarij quatuor. * Sed 17
hi auctores & pugnantia inter se dicūt,
D neque ex scriptura, aut ex veteribus
auctoribus probant, quod volunt. Qui
dicunt siclum sanctuarij habere qua-
draginta obolos, videre debuerant Le-
uitic. vltimo, & Exod. 30. vbi de hoc
siclo sermo est, continuo subijci: Si-
clus viginti obolos habet: Iosephum
etiam dixisse siclum Hebræum nomis-
ma æqualē esse tetradrachmo Attico,
ita locutum fuisse Hieronymum, & ve-
teres.

teres. Qui vero ficlum fanctuarij vigin ti obolos continere tradunt, communem vero decem, cur nō verentur fcripturę repugnare toties dicenti: ficlus viginti obolos habet? Quo vero auctore repugnant? Qua ratione? Cui dubiū effe poteft, quin de communi ficlo Dominus loquatur Eze.45. vbi diuites monet, vt ab iniquitate & rapinis abftineant, menfurafque iuftas habeant, & iufta pondera? Hæc dicit Dominus. Sufficiat vobis principes Ifrael, iniquitatē, & rapinas intermittite. Statera iufta, & œphi iuftum, & bathus iuftus erit vobis. Oephi, & bathus æqualia, & vnius menfuræ erunt, vt capiat decimā partem cori bathus, & decimam partem cori œphi. Siclus autem viginti obolos habet. De communibus fine dubio mēfuris loquitur, quas diuites per iniquitatem augere, & minuere folebant, vt in hoc cap. videmus, quos monet, vt iuftas menfuras habeant, quales ipfe indicat, vt fatis ex Hierony. intelligitur. Illud aduerfum nos pugnare videtur, quod Lxx. Leuit. 23. & Num. 3. & aliis locis pro ficlo vertunt didrachmum, cum ex Iofe. diximus quatuor drachmas effe in ficlo. Atque inde Epiphanius in libello de menfuris, & ponderibus affirmat ficlū habere duas drachmas, aut dimidium ftateris.

Lxx. Cur pro Siclo verterint Didrachmum.

18 * Res videtur in primis explanatu difficilis, fed magna ex parte explicat, fi verba Lxx. interpretum legas. Exod. 30. aiunt. Dimidium didrachmi, quod eft iuxta didrachmum fanctum. Viginti oboli didrachmum. Et Num. 3. Et accipies quinque ficlos per caput, fecūdum didrachmum fanctum accipies, viginti obolis, ficlus. Et Leui. vltimo, viginti obolis erit didrachmum. Ex his videmus pro eodem accipere Lxx. ficlum, & didrachmum. Videmus etiam nihil minus habere apud eos didrachmum, quam ficlū apud Hebr. & apud noftrum interpretem, nempe viginti obolos. Duę autem drachmæ Atticæ non habent nifi decē obolos, de quibus nunc quidem loquimur, nam Atticos obolos habent viginti. Quare mirum eft Epiphanium dixiffe ficlum habere duas drachmas, aut dimidium ftateris, nifi verborum

A Lxx. oblitus fit. Nulla eft ergo in re controuerfia, fed in nomine, nam fiue ficlum appelles, fiue didrachmum, viginti obolos habet, id eft, drachmas Atticas quatuor. Sed cur Lxx. didrachmū appellār, quod erat re vera tetradrachmum? Quoniam ficlus habebat duas drachmas Hebręas, & ipfi de fuis drachmis locuti funt, non de Atticis, ficut & de fuis obolis loquuntur, non dę Atticis qui minoris pretii funt. At Iofephus qui Hebræ. nomifmata ad Græca redigere volebat, vt Græci intelligerent dixit effe tetradrachmum.

B * Dixi eos locutos effe de fuis drachmis id eft, de moneta argentea, quam habebant fimiliorem drachmis Atticis, hoc eft de argenteis, quamuis eorum argenteus duas drachmas pēdebat Atticas, vt teftatur Budæus lib. 5. de affe, vidiffeque fe ait vnum ex triginta argēteis, quibus venditus eft Dominus, Parifijs, in æde S. Ioannis Lateranenfis, pondere duarum drachmum. Teftātur hoc & Hebręi, nam in eorum libro, qui dicitur Mifnaioth, tractatu de iuramentis, cap. 6. proditum memoriæ eft סלע habere duos ficlos, fiue quatuor denarios, denarios autem appellant veteres argenteos. At matth. 17. vbi Petrus quæritur: Magifter vefter non foluit didracma? Et ftaterem foluit pro Domino, & pro fe: didrachmū accipitur more Gręcorum, & in ftatere duo didrachma foluit, fiue quatuor drachmas Atticas. Hæc fufius explicare volui, quoniā ad facræ fcripturæ intelligentiam vtiliffima funt, & magnas rei nō admodū obfcuræ tenebras offuderat varietas opinionum. Illud autem forte non fatis explicatum, cur toties fcriptura nominet ficlum fanctuarii, fi nihil ille à com

D muni differebat? fatis enim erat ficlum dicere. Mihi videtur, vt iam dixi, hoc enim initium difputationis fuit, in templo feruatum effe ficlum iuftiffimi ponderis, vt effet quædam menfura reliquorum, nullufque auarorum hominū, & callidorum dolis locus relinqueretur. Videor mihi hoc plane intelligere ex verbis Exod. 30. Hoc autem dabit omnis, qui tranfit ad nomen, dimidium ficli iuxta menfuram templi. Et Leuit.

19

vltimo: Omnis estimatio siclo sanctuarij ponderabitur.

20 *Et supponamus stateras dolosas.* id est, clam,& dolose ponamus. Est enim עות quo verbo hic vtitur, inique agere peruertere, obliquum esse.

Vt possideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamentis. Vt cum nos nummos omnes collegerimus, egenos nobis seruire cogamus,& pretio minimo, quale est duorum calceorum, nobis vel inuiti ministrent. Significat, opinor, eos ita tyrannice egestate pauperum abusos fuisse, vt quotidiano victu, & calciamentis eos seruire coegerint.

21 *Et quisquilias frumēti vendamus.* Nō frumenta, sed quisquilias, & purgamenta frumenti, puluerem, & paleas tritico commiscentes: quod proprium est vendentium ijs, qui prę egestate, velint, nolint, empturi sunt.

Iurauit Dominus in superbiam Iacob. Iurat Dominus, vt ait Hiero. vt si non credunt comminanti credant iuranti. De quo iam diximus ca. 6. num. 28. In superbiam autem Iacob iurat, vt vertunt Lxx. & Hier. exponit, & Euse. lib. 10. de Demonstr. Euang. demonstratione. 6. quoniam tot peccatorum causa vna superbia est: pecunias enim congerere volunt, vt reliquis imperent, & principes populi sint. Quam autē emphasin habeat superbia Iacob, dixi c. 6. num. 29. Vide autem Dominum ter in hoc propheta iurasse c. 4. Iurauit Dominus Deus in sancto suo, quia ecce dies venient, &c. Et cap. 6. Iurauit Dominus Deus in anima sua, &c. & nunc tertio iurat, vt certissima illis sit prædictio captiuitatis, nec sinant se à pseudoprophetis decipi.

21 Si. *Si oblitus fuero*, id est. Nequaquā obliuiscar, Etenim, Si, cum verbis iurandi, aut affirmandi expressis, aut subauditis, vim habet negationis. Vt Psal. 88. Semel iuraui in sancto meo si Dauid mentiar. Psal. 94. Quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Mar. 8. Quid generatio ista signū quęrit? Amē dico vobis, si dabitur generationi isti signum. At Adamo in cap. 3. epist. in Heb. non placet hęc exponendi ratio, negatque, Si, accipi pro Non, sed quędam per Aposiopesin taceri dicit, vt, Non sim Deus, aut alia huiusmodi, post quę recte ponitur, Si. Sed videat vir doctissimus hæc, quæ taceri dicit, nullo vnquam loco exprimi, de quo iam disputauimus cap. 4. num. 18. Deinde videat scripturam ipsam sine hac Aposiopesi interpretari, vt pro verbis Marci, quæ retulimus, legimus Matth. 12. Generatio praua, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei. Immo sępe hęc particula ponitur, vbi nulla videtur esse Aposiopesis, cum nullus sit vehemēs affectus, vt 3. Reg. 1. Iuret mihi rex Salomon hodie, quod non interficiat seruū suum gladio. Hebr. si interficiet seruum suum gladio. Et c. 2. Sed quia descendit mihi in occursum cū transirem Iordanem, & iuraui ei per Dominum dicēs, Non te interficiam gladio, vel, vt est in Hebr. si te interficiam gladio. Pro quo simplex Dauidis iuramentum legimus. 2. Reg. 19. Et ait rex Semei: Non morieris. Iurauitque ei. Sed illud est apertissimum. 1. Reg. 14. Viuit Dominus si ceciderit capillus de capite eius in terram.

In finem. id est, In omne tempus, siue in sempiternum, vt Psalm. 12. Vsquequo Domine obliuisceris me in finem? Psalm. 48. Et viuet adhuc in finem, pro quo Hieron. vertit: In sempiternum. Psalm. 15. Delectationes in dextera tua vsque in finem. 22 In finem.

Numquid super isto non commouebitur terra? id est, Turbabitur, vt aiunt Lxx. & & vt Hier. exposuit, videlicet afflictione magna, & calamitate. Chaldæus: Numquid propter illud non desolabitur terra?

Et ascendet quasi fluuius vniuersus, scilicet, Habitator eius. In Hebr. apertior est sententia: Et ascendet sicut fluuius vniuersa, scilicet terra, & eijcietur & defluet, scilicet, terra, sed terram posuit pro habitatoribus terrę. Sensus est: Abducetur innumerabilis multitudo captiuorum in terram Assyriorum, sed cum in terram illam latissimam, & hominum turbis plenissimam venerit, tā exigua erit cum illis collata, vt vix appareat, ac si non venisset. Quod dicit, vt magis eos terreat potentia aduersariorum.

riorum. Hanc autem sententiam illu- A
strat similitudine fluuij ascendentis:
Ascendit vero fluuius (vt diximus Hos.
1. num. 134.) cum aquis auctus extra
alueum se se effundit, & omnia inũdat,
vt Ierem. 46. Quis est iste, qui quasi flu-
uius ascendit, & veluti fluuiorum intu-
mescunt gurgites eius? Talis videbitur
multitudo Israelitarum, cum è patria
sua abducitur in captiuitatem. Sed po-
stea eijcietur in varias illius regionis
vrbes, & ita in illis absorbebitur, & qua
si è conspectu hominum tolletur, sicut
fluuius Ægypti absorbetur in mari, cu-
ius ne vestigium quidem vllum relin-
quitur, quia paruus est, nam magni flu- B
uij aliquamdiu etiam in mare ingressi
23 sentiuntur, ac notantur. * Pro Defluet,
in Hebræo est נשקה, positum pro
נשקעה, id est, absorbebitur, demerge-
tur, vt Nume. 11. Absorptus est ignis.
Ierem. 51. sic submergetur Babylon. Et
Defluo. Defluere dicit sæpe Hieronymus in
translatione nostra pro Perire, & quasi
in nihilum redigi Deutero. 28. Oliuas
habebis in omnibus terminis tuis, & nõ
vngeris oleo, quia defluent, & deperi-
bunt. Iob. 14. Mons cadens defluit, & sa
xum transfertur de loco suo. Isai. 64. A
facie tua montes defluerent, aquæ arde- C
rent igni. Et cap. 24. Dissipatione dissi-
pabitur terra, & direptione prædabi-
tur, Dominus enim locutus est verbum
hoc. Luxit, & defluxit terra, & infirma-
ta est, defluxit orbis. Atque ita recte hic
Defluet, ponitur, vt idem valeat quod,
Absorbebitur. De fluuio autem Ægy-
pti multa disputauimus c. 6. à nu. 43.

ALLEGORIA.

Quemadmodum in vrbe Ierusalem
duplex factio erat, diuitum, & pauperũ D
oppressorum à diuitibus, ita in Ierusa-
lem, quæ est Ecclesia, duplex factio est,
hominum ad duas ciuitates pertinen-
Babyloniį in Ecclesia persequũtur Ierosolymitanos. tium, id est, ad Ierusalem, & ad Babylo-
niem. Et quamuis permixti sint, Babylo
nij tamen Ierosolymitanos oderunt,
atque opprimunt, magna enim parte
ipsi diuitijs, & honoribus abundãt, mul
tisque alijs huiusmodi, quibus Ierosoly
mitani carent. * Quare vt olim Iacob 24
filij, ne fame consicerentur, cogeban- Gen. 42.
tur in Ægyptum ire frumẽtatum, quia
pleni ipsi melioribus bonis, hoc est cæ
lestibus, quæ ignorabant Ægyptij, mi-
noribus carebant, quibus illi abunda-
bant: ita nunc filij Ierusalem spe, & ar-
rhabone spiritus diuites, ad Babylonios
eunt, vt multa, quasi ad huius vitæ sub-
sidium compararẽt. Hic fit quod Paulus
scripsit: Quomodo tunc is, qui secundũ Gal. 4.
carnem natus fuerat, persequebatur eũ
qui secundum spiritum, ita & nunc: hi
enim conterunt pauperes, & deficere
faciunt egenos terræ. Atque eo quidẽ
tempore, quo festi dies aguntur, & sa-
cra Deo fiunt, hoc est Neomenijs, &
sabbatis ipsi merces suas venundare nõ
possunt, quoniam dum electi orationi,
& pœnitentiæ, & contemplationi, at-
que amori Dei vacant, nullus est, qui
emat Babyloniorum merces, id est, ho- Iusti dum Deo vacant contemnunt bona sæculi.
nores sæculi, diuitias, & ea, quæ ad vo-
luptatem corporis pertinent. Contem-
nuntur hæc omnia tunc, & pro nihilo
habentur, quia qui amore cœlestium ca
pitur, amare non potest, quæ cœlestia
possidenda vtilia. Sed transit mensis, &
sabbatum, & merces venduntur, quia
quo magis de amore Dei, & rerum cœ-
lestium remittunt iusti, eo magis amãt
præsentia, & pluribus se indigere pu-
tant, cum vnum sit necessarium. Neces
se est enim, vt qui vni adhæret, vnum
in dies magis fiat, & quo magis ab vno Ab vno non recedendum.
recedit, in plura diuidatur. * Legimus
sanctum Abraham peregrinatum esse
in Ægyptum, sed inuitum, quoniam 25
præualuerat fames in terra. Eadem fa- Gen. 12.
mis necessitate Isaac abijt ad Abime Gen. 26.
lech regem Palæstinorum in Gerara.
Intrauit etiam Israel in Ægyptum, &
Iacob accola fuit in terra Cham. At nũ
quam eos per agros errasse legimus, vt
paleas ad lateres compararẽt, nõ enim
seruiebant regi mortali, sed regi sæcu-
lorum immortali, & inuisibili, cui per fi- Genc. 46.
dem, & charitatẽ adhærebant, & ab eo
vno omnia sperabant. Eorum tamẽ po-
steri, qui diu manere voluerunt in Æ-
gypto, & Ægyptiorum more viue-
bant, numero magis, quam religione
crescebant, seruieruntque eis operibus

duris luti, & lateris, omnique famulatu, quo in terræ operibus premebantur.
Exod. 1. Denique dixit illis Pharao: Non do
Exod. 5. vobis paleas. Ite, & colligite, sicubi inuenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere vestro. Dispersusque est populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. Ita illis vsu venit, qui recedunt ab illo vno, & ad multa huius sæculi conuertuntur, paulatim enim ea diligunt, & puritas animę, quasi perspicui fontis, diligendo perturbatur, & nisi vehementer salutem curent suam, Pharaonis seruituti præter opinionem subijciuntur, & operibus luti exercentur, & à se ipsis peregrinantes, ac vagātes paleas quærunt, quibus lutum suū faciant solidius, vt in lateres cohęreat. Terrena sunt plane eorum opera, & lutea, & per ea quærunt aliquid firmum sibi facere, manentes videlicet voluptates, & diuitias, honores non fugientes, de memoria sui nominis cogitant, de mansuris ædificijs, de nobilitandis pecunia posteris. At quantumuis laborēt, quid nisi lateres faciunt, quos subiti imbres, aut etiam pecudum vestigia, dissoluant?
26 * Sed ad Prophetæ verba redeamus. Dum Deo adhærebant, gratis accipiebant res maximas, & dona pretiosissima, id est, aut nullo, aut perexiguo labore: verum vbi se ad res sæculi cōuertunt, nihil gratis, magno pretio vendūt omnia. *Venūdabimus*, inquiunt, *merces, & aperiemus frumentum*. Concluserāt videlicet, & bene obseratis horreis seruabant. Sed quomodo vendunt? *Vt imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas.* Mensuras minuunt, quia post labores minus illis mundus dat quam promisit. Siclū augent, quia pluris viles illæ merces emuntur, quàm initio putabatur, id est, maiori labore, solicitudine. Stateras dolosas supponunt, quia cum nobiscum cogitamus quantum temporis, sudoris, industrię, in bona sęculi contulerimus, & quantum tandem perceperimus voluptatis, & tranquillitatis animi iniquitatem staterae mundi videmus, & pudet temporis, & laboris, & nobismetipsis indignamur. Hoc pudore, & hac indignatione plenus erat Salomon, cum

Mundus mensurā fallacē, & deficientē habet.

aiebat: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quid habet amplius homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub sole? De hac statera scriptum est. Statera dolosa abominatio est apud Deū. Sed statera Dei cōtinuo ad Dei cōtinuo addit: Et pondus æquum voluntas eius, amat enim iustas stateras, & eius statera semper plenissima est. Quare rectè de mensura sua dicit: Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam, & confertam & coagitatam, & superefluentem dabunt in sinum vestrum.

Eccle. 1. Prou. 11.

Mensura Dei plena.

Luc. 6.

27 * Et quoniam abiectarum rerum mercede totum hominem in seruitutem suam Mundus aufert, & possidet, merito dicunt: *Vt possideamus in argento egenos & pauperes pro calciamentis*: Illud tamen supererat vt melius omnia explicarentur: *Et quisquilias frumenti vendamus*. Frumētum venditabant, sed quisquilias vendunt, puluerem, & paleas tritico admistas, quas proiecturi erant, nisi nimis cupidos, & egenos emptores inuenissent. Quid sunt voluptates, & honores huius sęculi, nisi quisquilię? Frumentum primum videbantur, quo aluntur homines, & quisquilię sunt, quę magis auibus, & brutis animantibus proijciūtur, & nec satiant, nec alunt. Salomon opibus magnis, & ingenio omnia voluptatum genera studiosissime conquisiuit, nec quidquam postea nisi quisquilias, inuenit, vt ipse testis est. Cumque me conuertissem ad vniuersa opera, quę fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole. Sed ne Babyloni putent se impune laturos has iniurias, quibus Ierosolymitanos afficiunt, sequitur Propheta.

Voluptates quisquilięsūt.

Eccle. 2.

Iurauit Dominus in superbiā Iacob, si oblitus fuero vsque ad finem omnia opera eorum. Commouebitur terra eorū, & bona peribunt, quę valde stabilia, & firma putabantur, & ipsi, qui habitatores terræ sunt, lugebunt cum viderint breui transijsse quæ amabant, & instare iam quæ oderant, fluxisse bona, quæ thesaurizauerant in terra, & nihil se thesaurizasse in cœlis. Magnus erit

eorum

eorum numerus in die iudicij, quasi fluuius omnia inundans, sed igne illo extremo inuoluti dehiscente Tartaro absorbebuntur, & nullum eorum vestigium remanebit.

HISTORIA.

28 *Et erit in die illa, dicit Dominus Deus,*
occidet sol meridie. Multi patres, quos po-
stea nominabo, hæc de solis defectu in
passione Domini interpretantur, sed
Allegorico sensu, nam Historico non
posse ita explanari docent verba, quæ
paulo post sequuntur: Qui iurant in de-
licto Samariæ, & dicunt: viuit Deus tuus
Dan, & Viuit via Bersabe, quis enim ne-
scit penitus omnia idola abiecisse filios
Israel, cum inter eos versatus est Domi-
nus, & ne nomina quidem relicta fuis-
se Dã, & Bersabe; Itaque Hieronymus,
& Ruffinus, & multi alij, de captiuitate
priorum temporum interpretantur,
quamuis Hieronymus, & Ruffinus Al-
legoricum etiam sensum postea perse-
quantur, vt & nos faciemus. Difficilius
est iudicare de captiuitate ne decem tri-
buum loquatur Propheta, an de capti-
uitate Iudæ, an vero de vtraque. Ceteri
auctores variãt, Hieronymus de vtraq.
captiuitate intelligit, & video probabi-
liter ita posse intelligi, quoniam ait: Et
dicunt: Viuit Deus tuus Dan, & viuit
via Bersabe: quoniam sicut Dan ad de-
cem tribus, ita Bersabe ad duas videri
potest pertinere. Sed libentius sane in-
terpretor de decem tribubus, primum,
quoniam ad eas potissimum prophetat
Hamos, neque vnquam dicimus con-
uerti sermonem ad duas, nisi cum ver-
ba ipsa cogunt. Deinde quoniam Israel,
& Iacob in his prophetis semper decẽ
tribus significant nisi forte aliquid adiũ-
gatur, quod manifestum sit ad duas re-
ferri. Tertio quoniam Bersabe nõ erat
duarum tribuum, sed tribus Simeonis,
quæ numeratur in decem, vt legimus
29 Iosue 19. solet autem scriptura per lu-
Lux, dies. cem, & diem significare prosperitatẽ,
& lætitiam, per tenebras vero tristitiã,
& res aduersas, vt docet Gregor. 5. Mo
ral. capit. primo Iob. 18. Nonne lux im-
pij extinguetur, neq; splendebit flãma
ignis eius? Lux obtenebrescet in tabernaculo illius, & lucerna, quæ super eum est, extinguetur. Hamos 5. Numquid nõ tenebræ dies Domini, & non lux? & caligo, & non splendor in eo? Occidet igitur illis sol meridie, quia subito, & cum minime timebunt, eorum prosperitas magnis obsidionis, & captiuitatis calamitatibus obscurabitur. Chrysost. ho. 2. ad populum Antiochenum: aliter hæc interpretatus satis etiam apte, vbi de tristitia suæ ciuitatis loquens: Non tantum vero, inquit, terra, sed & ipsa aeris natura, & ipse solarium radiorum circulus nunc mihi quodammodo mœrere, & obtusior lucere videtur: non elementis naturam mutatibus, sed nostris oculis, qui tristitiæ nube turbati sunt, non valentibus pure, neque eum eadem virtute radiorum lumẽ suscipere. Hoc est quod olim Propheta lugebat dicens: Occidet ipsis sol meridie, & obtenebrãbitur dies. Hoc autem dicebat nõ quod planeta abscõderetur, neque quod dies euanesceret, sed quod mœrentes neq; in meridie propter doloris caliginem lucem cernere possint, &c. Quod autẽ quidam auctor ait, meridie captam esse Samariam, neque ex scriptura, neque ex vlla historia probari potest.

Et tenebrescere faciam terram in die luminis. Idem alijs verbis repetit. Diximus capit. 7. nu. 3. res Israelitarum multum florere cœpisse cum obsessi sunt, & capti ab Assyrijs, illud tempus dies nũc luminis dicitur, & eo terra illa obscurata est multis cladibus illatis ab exercitu Assyriorum.

30 *Et inducam super omne dorsum vestrũ saccum, & super omne caput caluitium.* Hæc facta sunt obsidentibus Assyrijs Samariam, & capientibus. In magnis enim calamitatibus cilicio, siue sacco hi gentes vtebãtur Ioe. 1. Plange quasi virgõ accincta sacco. (Saccus.) 4. Regum. 6. viditque omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecus. Similiter comam tondebant, & faciebant caluitium. (Caluitiũ.) Iob. 1. Tunc surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonso capite corruẽs in terram adorauit. Isaiæ. 3. Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. Et mox:

mox: Et pro crispanti crine caluitium, & pro fascia pectorali cilicium. Et capite decimoquinto: In cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur. Satis ex his intelligitur, cur dictum sit Psalmo. 29. Concidisti saccum meum, & circumdedisti me lætitia. Fiebant autem sacci è cilicio. Apocalypsis 6. Et sol factus est niger tanquam saccus cilicinus. Ideo pro eodem sumitur saccus, & cilicium, & pro vtroque semper est in Heb. שק, ex quo Græci, & Latini, & aliæ multæ nationes sacci vocabulum acceperunt. Potest etiam caluitio significari captiuitas, captorumque ludibriũ: victores enim radebant victis capita in ignominam. Deut. 32. Et gladius meus deuorabit carnes de cruore occisorum, & de captiuitate nudati inimicorum capitis.

31 *Et ponam eam quasi luctum vnigeniti.* Ponam vniuersam terram eorum, qualis solet esse mulier, quæ filij vnigeniti mortem luget. qua similitudine solet scriptura summum dolorem significare. Iere. 6. Filia populi mei accingere cilicio, & conspergere cinere, luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum.

Et nouissima eius quasi diem amarum. Non solum prima, & media, sed nouissima etiam illius erunt tristia. Nullam requiem terra habebit, sed semper magnis doloribus torquebitur, donec tertio anno obsessionis penitus deuastetur, & capiatur.

Et emittam famem super terram. Qui nunc Prophetas eijciunt, & contemnunt, cum viderint se ab hostibus obsideri, cruciabuntur magna fame audiendi verba Dei ex ore prophetarum, neque tamen inuenient vllum a quo in tantis malis leuentur. Quod populo Dei solebat esse tristissimum Psal. 73. Signa nostra non vidimus, iam non est propheta, & nos non cognoscet amplius. Præt. cum ducti fuerint in terram Assyriorum, optabunt maxime prophetam aliquem ad se mitti, & interpretes habere diuinæ legis, & hoc desiderio, quasi fame, & siti cruciabuntur. Cum autem dicit: *Non famem panis, neque sitim aquæ,* non negat & hanc famem, & sitim se missurum, sed perinde est, ac si diceret, Non loquor modo de fame, & siti corporis, quas non est dubium tempore obsidionis fuisse missas, sed de fame & siti verbi Dei.

Et commouebuntur à mari vsque ad mare. Quærent diligentissime per totam terram suam prophetam aliquem, & non inuenient. Cum enim Samaria obsideretur, legati ex ea, & alijs vrbibus decem tribuum mittebantur prophetam quæsituri, à quo audiret verbũ Domini. Commouebuntur, id est, magno desiderio, & magna fame audiendi verbum Dei commoti ibunt a mari vs- 32
que ad mare, id est, à mari Galilææ vsq; ad mare Mediterraneum, quod est ad Occidentem: Et ab Aquilone, id est, a termino terræ suæ Aquilonari; ibunt ad terminum Orientalem. Ita Lyra exposuit, & mea sententia probabilissime omnium, nam alij, qui alia maria interpretantur, vnde id possunt comprobare, præsertim cum extra terram Israel propheta nec tunc inueniretur, nec ab ipsis esset quærendus? Ita etiam, vt nos intellexit Chaldæus, qui ait. Et lassabũt se à mari ad Occidentem vsque, & ab Aquilone vsque ad Orientem pergẽt quæsitum doctrinam à facie Domini, neque inuenient tamen. Qui autem hæc de Israelitis in terra Medorum collocatis interpretantur, ab Occidente illis constituunt mare Caspium, siue Hyrcanum, cum sit omnino ab Aquilone, vt ex Ptolem. lib. 6. cap. 2. & ex Pomp. lib 1. c. 2. perspicitur. Nec vident quod statim sequitur. In die illa deficient virgines pulchræ, & adolescentes in siti, de tempore ipsius captiuitatis intelligi, cum adhuc erant in patria sua. Quare omnino videntur hæc, in quibus modo versamur, de eodem tempore interpetrãda, neq; posse aliter accipi, quam vt à nobis exposita sunt. Sed cur Australis partis non meminit, cum ceteras nominauerit? Opinor sane, quod ad Austrum erat ipsa Samaria, quæ plena erat hostibus, & continuo adiuncta erat terra duarum tribuum, quarum prophetas auersabantur.

In die illa deficient virgines pulchræ. 33
Tanta etiam erit non ciborum solum, sed & aquæ penuria, vt vel siti miserabiliter

liter perituræ sint illæ etiam personæ, quæ sunt apud omnes gratiosæ, vt virgines pulchræ, & iuuenes electi, nam in illa terra maius sitis, quàm famis periculum est.

Qui iurant in delicto Samariæ. Possunt hæc ad virgines pulchras, & ad adolescentes electos referri, vt doceat non immeritò hos esse perituros, quoniam quamuis teneri essent, & innocentes viderentur, paternæ tamen impietatis imitatores erant, & per idola iurabant, quæ colebant, & pro veteri Israelis iureiurando: Viuit Dominus, ipsi dicebant: Viuit Deus tuus Dan, &c. Sed quoniam continuo ait: & cadent, & non resurgent vltra, quod de morientibus adolescentibus non rectè intelligi videtur, melius de Israelitis vniuersis hæc omnia, vt opinior, exponemus. Sed animaduertendum est participia, quæ apud Hebræos vim præsentis temporis habent, nonnunquam quasi absolutè poni, vt cum nullo verbo cohæreant, ad causam eius, quod dictum est, reddendam. Vt Hamos 5. Qui conuertitis in absynthium iudicium, in Hebræo, Conuertentes in absynthium iudicium. Dixerat: Ne fortè

Reg. Participia absolute posita causã reddunt.

33 comburatur vt ignis domus Ioseph, & deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel. Et continuo: Qui conuertitis in absynthium iudicium, ac si diceret. Conuertitis enim in absynthium iudicium.

34 Et postea: Vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum. Quia cognoui multa scelera vestra, fortia peccata vestra. Hostes iusti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta. Cum ait: Hostes iusti, pergit causam reddere calamitatum, quam cœperat, & est in Hebræo. Inimicitia prosequentes, siue angustia afficientes iustum, &c. Ac si diceret, Quia hostes estis iusti, & capitis munera. Ita nunc, *Iurantes in delicto Samariæ*, vt est in Hebr. siue, Qui iurant. Quasi dicat, Omnia hæc mala patientur Israelitæ, quia deditissimi sunt idololatriæ, non enim obscurè, aut clam ea eo sunt, sed palam per ea iurant, atque impudenter dicunt, Viuit Deus tuus Dan, sicut ante dicebant, Viuit Dominus. Hoc autem iusiurandum, Viuit Dominus,

A honorificũ Deo erat, profitebantur enim, qui ita iurabant, eum solum esse Deum viuum, ceteros deos mortuos esse. Quare cùm dicebant, Viuit Deus tuus Dã, summa iniuria Deum afficiebant affirmantes vitulum Dan esse Deum viuũ, & verum, quod erat summæ impietatis, ideoque de hoc nunc queritur Dominus. Delictum Samariæ vitulum intelligit, in cuius cultu Israel delinquebat, & Deum prouocabat. Iurabant ergo in delicto Samariæ, id est, per vitulũ Dan, quem adorabat Samaria.

Viuit via tua Bersabe. Quia Bersabe 35
erat in termino Australi terræ promissionis, B illuc via erat Israelitis lõgior, & periculosior, quoniam per Iudæam trãseundum erat, & sæpe hæc duo regna bellum inter se gerebant: & ideo per illam, quasi per rem sacratiorem, & maioris laboris iurabant. Præterea quo remotiora erant templa, & longiore peregrinatione petebantur, eo videbantur plus habere numinis, ideoque per ea frequentius iurabatur, sicut hodie per ædem beatissimæ virginis Montis serrati, aut Lauretanæ. Quare frequentius iurabant per vitulum Dan, qui erat in Aquilonari extremitate terræ promissionis, C & per viam Bersabe, quæ erat in Australi, quàm per vitulum Bethel, qui erat propinquior, id est, in medio ferè terræ totius.

Et cadent, & non resurgent vltra. Ita nunc vastabuntur, vt nunquam ad antiquam regni gloriam redituri sint: nõ enim redierunt in patriam suam, vt sæpe diximus.

ALLEGORIA.

36 Horum verborum Allegoria: *Et erit in dis illa dicit Dominus Deus; occidet sol meridie, &c.* celeberrima est apud pa- D tres de defectu solis Domino Iesu Christo in cruce pendente. Ita enim exponunt Euseb. li. 10. de Demonst. Euang. demonstratione 6. Cyprian. lib. 2. aduersus Iudæos ca. 23. Ruffinus in expositione Symboli, & huius loci, & Hiero. & Rupert. & alij. Referam ad eius explanationem verba Eusebij. In die illa, dicit Dominus, occidet sol in meridie, & obtenebrabitur super terrã lux: quæ

sane

sane euidentē exitum sortita sunt tunc, A
cum saluatore in altum sublato, vt est
apud Euangelistam, à sexta hora tene-
bræ factæ sunt super vniuersam terram
vsque ad horam nonam. Quæ cum in
hunc modum finem suum contigerint,
deinceps adiungit: Et conuertam sol-
lennia vestra in luctum, &c. Quæ qui-
dem omnia propter superbiam ipso-
rum, qua aduersus Christum vsi sunt,
diuinitus prædicta, euidentem oraculi
exitum ostenderunt post ipsorum ad-
uersus Saluatorem nostrum insidias.
Non ergo ante illud tempus, sed ex il- B
lo tempore in hunc vsque diem sollen
nia illorum in luctum conuertit Deus,
& cantica in lamentum: quippe qui il-
los celeberrima ciuitate priuauerit, &
venerabile illud sanctuarium, quod in
illa erat, Tito, ac Vespasiano apud Ro
manos imperantibus euerterit, vsque
adeo vt non amplius venire, & cele-
brare in ea legitima sollennia, & legi-
timos conuentus possint. Ceterū quid
opus est dicere quemadmodum fames
audiendi verbum Domini omnes illos
inuaserit, propterea quod procul à se
ipsis Dei verbum exegerint, cum illud C
vno animo negauerunt, & ab eodem
37 negati sunt? * Hæc Euseb. Sed quæ ipse
tacet, ita interpretatur Hieron. in il-
lud Isai. 3. Ecce enim Dominator Do-
minus exercituum auferet ab Ierusa-
lem, & ab Iuda validum, & fortem, om
ne robur panis, & omne robur aquæ.
Habent, inquit, Iudæi panem, sed abs-
que fortitudine, habent aquas, sed abs-
que robore. Legunt enim scripturas,
sed non intelligunt, tenent membra-
nas, & Christum, qui in membranis scri
ptus est, perdiderunt. Lacte enim alun
tur quasi paruuli, & non solido cibo. Et D
quia fortitudinem perdiderunt, & infir
mi sunt, propterea holera comedunt.
Athletarum autem solidus cibus est,
qui & vitam sustentat humanam, & vi-
uentibus præbet fortitudinem. De istius
modi pane, & aqua, quod auferantur à
Iudæis, etiam alius propheta testatur
dicens: Ecce dies veniunt, dicit Domi-
nus, & emittam famem, &c. In eum-
dem fere sensum eadē Isaiæ verba ex-
planat Procopius. Idem Hieronymus
in hunc locum: Fames in die resurre-
ctionis Domini oppressit populum Iu-
dæorum, & iuncta fami ardentissima
sitis, non habentium panem, qui de cœ
lo descendit, & eas aquas, quæ de Iesu
ventre manarunt. Ablata est ab eis lex,
& prophetæ æterno conticuere silen-
tio. Mouentur à mari ad mare, & ab
Oceano Britannico vsque ad Oceanū
Atlanticum, id est, ab Occidente ad
Meridiem, & ab Aquilone vsque ad
Orientem, toto orbe peregrini verbū
Dei non valent inuenire. Basilius in
Psalm. 33. Fortassis etiam diuitem dicit
Israeliticum populum, quorum ado-
ptio est in filios, ac Dei cultus. Hi ita-
que propter peccatum in Dominum
eguerunt, qui vero illorum loco exqui
sierunt Dominum, non minuentur om
ni bono. Eguerunt autem, & esurierūt.
Quandoquidem enim occiderunt pa-
nem vitæ, venit super ipsos fames pa-
nis: quandoquidem insidias struxerunt
fonti aquæ viuæ, venit super ipsos sitis,
incubuit ipsis supplicium ex siti. Fames
autem non panis sensibilis, neque sitis
aquæ, sed fames audiendi verbum Dei:
eguerunt itaque, & esurierunt. At ve-
ro gentes edoctæ inquirere Dominum,
non minuentur omni bono.* Retuli pa 38
trum verba, quæ satis mihi videntur do
cere non hunc esse Historicum sen-
sum, sed quem paulo ante exposuimus.
Quomodo enim nunc Iudæi famem,
& sitim sentiūt verbi Dei, cū scripturas
habeat, & studiose legant, & recte se in-
telligere arbitrentur? Tenent verba,
inquit Hieronymus, sed carent vera
intelligentia. Fateor sane, sed putant se
habere eam, & ideo nullam famem sen-
tiunt. Opinor famem & sitim ab Hier.
vocari indigentiam, indigent enim ve-
ro sensu, & virtute scripturarum, eo-
demque inclinat expositio Ruffini, &
Basilij loco indicato, & apertius in ho.
2. de ieiunio. Sed non est in illo fames
qui saturum se esse credit, & nihil cibi
appetit. Magnam autem cibi, & potus
appetentiam hac fame, & siti significari
apertissime Prophetæ verba indicant:
*Et commouebuntur à mari vsque ad ma-
re*, & ab Aquilone vsque ad Orientem
circuibunt quærentes verbū Domini.

Ego

Ego de responsis prophetarum hæc ma
xime dicta esse arbitror, quæ, cum à Ro
manis obsiderentur, vehementer opta-
bant, & in omnem fortasse ditionem
suam nuncios mittebant, sicubi inueni-
re prophetam possent, ex quo verbum
Domini audirent. Fortasse etiam post
vrbis excidium, & dispersionem suam
per omnes terras errabant, & prophe-
tam quærebant, qui de soluenda capti-
uitate illa vaticinaretur, vt sensit Ru-
pertus. Sed & nunc quærunt auidissime
vbique, & magno pretio conducunt
magistros, à quibus veram scripturæ
expositionem audiant, neque vnquam
inueniunt, atque ita Hieronymi expo-
sitionem tueri poterimus. In illo exci-
dio Ierusalem perierunt siti, & fame vir
gines pulchræ, & adolescentes electi,
& omnes Iudæi, vel occisi, vel capti
sunt, quia maiorum suorum impieta-
tem imitati, vt illi vitulos, & idola co-
lebant, & per ea iurabant, ita ipsi Deum
à se repulerunt, vt idola honoris, &
pecuniæ seruarent, & ceciderunt, ne-
que resurgent omnino donec finis sæ-
culi veniat.

TROPOLOGIA.

Solis occasus recte mortem signifi-
39 cat, quæ cupidis hominibus, & censum (Mors peccatoribus inexpectata adueniens.)
augere festinantibus inexpectata sæpe
aduenit, & opprimit imparatos, sicut
de die iudicij ait Dominus: Tanquam
laqueus enim superueniet in omnes,
qui sedent super faciem omnis terræ. (Luc. 21.)
Et hoc est solē occidere meridie. Hinc
illud Psal. 67. Iter facite ei, qui ascendit
super occasum. Greg. 19. Mor. cap. 3. ita
exponit: Super occasum ascendere fuit
ipsam mortem, quam pertulerat, resur
gendo superasse. Et quoniam in morte
etiam perfecti interdum terrentur ti-
more districti iudicij Dei, scriptum est:
Cumque sol occumberet, sopor irruit (Gen. 15.)
super Abram, & horror magnus, & te-
nebrosus inualit eum. Eleganter vero
terrena quærentibus, & de diuitijs tan
tum cogitantibus sol meridie occidit,
quia cum minime putabant, repenti-
nus eis superuenit sæpe interitus, & su-
bito ea amittunt, quibus se multos an-
nos fruituros sperabant, vt in Euange-
A lio videmus. Cum enim diues ille pau (Luc. 12.)
pertimus dicebat: Anima mea habes
multa bona posita in annos plurimos,
requiesce, comede, bibe, epulare: dixit
illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuā
repetunt à te: quæ autem parasti cuius
erunt? * Sed alia præterea causa sol il- 40
lis occidit meridie, quia ante perfectā
ad Deum cōuersionem, quam in poste-
riorem vitæ partem reiecerant, sæpe
morte rapiuntur. Iustorum enim vita, (Vita malorū non habet vesperam.)
sicut perfecta dies, non meridiem tan
tum habet, sed etiam vesperam, sicut
quidam ex eis ait: Vespere, & mane, & (Psal. 54.)
B meridie narrabo, & annūtiabo, & exau-
diet vocem meam. Redimet in pace (Psal. 103.)
animam meā ab ijs, qui appropinquant
mihi. Et iterum: Exibit homo ad opus
suum, & ad operationem suam vsq; ad
vesperam. Hominem vocat, qui vt ra-
tionis particeps agit. Hinc Exod. 30. Et
adolebit incēsum super eo Aharon sua
ue fragrans mane. Quando componet
lucernas, incendet illud, & quando col
locabit eas ad vesperum, vret thymia-
ma sempiternum coram Domino in ge
nerationes vestras. Incensum adolere
super altare iubetur Aharon mane,
C quando componit lucernas: quia duæ
lucernæ sunt in nobis, altera rationis,
altera fidei, quas tunc componimus,
quādo diligenter attendimus quid na-
turæ lumen, quid fidei cognitio a no-
bis postulet. Et mane hoc faciunt, qui
primo intelligentiæ suæ tempore ad
Deum conuertuntur, quemadmodum
super omnia, & colēdum ratio, fidesq;
demonstrant. At non hoc omnium ele
ctorum est, non enim omnes hora pri-
ma, aut tertia, sed multi sexta, & sequē-
tibus magnum patrem familias ad vi-
neam suam vocantem sequuntur, idcir
D co non est vocatū hoc thymiama sem-
piternum coram Domino. * At incen- 41
sum vespertinum sempiternum esse di-
citur in generationes iustorum, quia
omnes electi, etiam si antea non obtu-
lerint, vespere offerūt se Deo per pœni-
tentiā, & charitatis igne corda succen-
dunt, & tāto magis, quanto magis vidēt
appropinquantē diem. Illi etiā, qui to-
ta vita adoleuerunt hoc thymiama, eū
defatigati cessaturi videbātur, id est, ex-
tremo

tremo ætatis tempore, suauius virtutibus redolent, quoniam virtutum aromata magis diuini amoris ardore concremantur. Et quia magis amant, magis dolent eum à se læsum fuisse, quem semper sine modo amandum esse cognoscunt: & quod infectum fieri nō potest, lacrymis, & penitentia delent quātum possunt, de quo dictum videtur: Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia, cum post huius sæculi tenebras æternæ vitæ splendor elucebit. Ac fortasse propterea Dauid dixit: Vespere, & mane, & meridie narrabo, & annuntiabo: quod licet prius mane sit, tamen iusti, quasi cygni Dei, multo suauius extremo vitæ tempore canere solent. Reprobi autem ad vesperam nō veniunt, atque ideo meridie illis occidit sol, & dimidiant dies suos, sicut de homine impio, qui nec posteritatis suæ cito extinguendæ, nec vitæ sine pœnitentia finiendę terrore à peccando abstinet, scriptum est: Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se, aut si numerus mensium eius dimidietur? His tenebrescit terra in die luminis, quia alijs viuentibus, & exultantibus ipsi in tenebras mortis incidunt, cum viuere poterant. Eorum festiuitates vertuntur in luctum, & cantica in planctum, sicut scriptum est: Tenent tympanum, & citharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendūt.* Sed est præterea alter occasus, cum luminare maius, quod preest dici, id est, Christus, qui illuminat iustos, occidit super peccatores, & animus tenebris inuoluitur. Quomodo Hieron. interpretatur illud Eph. 4. Sol non occidat super iracundiā vestram: Præcipit, inquit, nunc Apostolus, ne talia faciamus furore superati, per quæ nobis sol occidat, & principale cordis tenebris inuoluatur. Fit igitur non semel vt peccatoribus sæpe in peccata relabentibus aliquādo occidat sol meridie, id est, ita gratiam Dei tandem perdant, vt amplius non recuperent. Fit etiam vt iustis, qui parum animæ suæ consulentes ambitione, & cupiditate paulatim se implicant, aut minora sibi peccata permittunt indulgentes a-

Psal. 29.

Psal. 54.

Reprobi non habēt vesperam.

Iob. 21.

Iob. 21.

42

A nimo suo, præter opinionem sol iustitiæ occidat, & in grauius aliquod peccatum labantur, & subitis tenebris occupentur, cum lucem se habere sperabant. Periculosa enim est omnino peccandi consuetudo, etiam si minima peccata sint, & magnopere illi timenda sunt, quæ paruitate sua securos nos reddunt, neque enim frustra dictum est à Sapiente: Qui spernit modica, paulatim decidet. Quoties dicit iustus à concupiscentia sua abstractus, & illectus, concedam mihi hanc voluptatem, neque enim inimicus Dei ero si concessero, & consuetudine eo deducitur, vt quotidie paululum eidem addens legē violet, & gratiam amittat?* Istis sol occidit meridie, quia cum minime putabatur, occidit: & terra, hoc est terrena eorum corda tenebrescunt in die luminis id est, cum adhuc ipsi lucem gratiæ habere poterant, si sibi temperassent, & alij eorum socii habent, sed cautiores, & sibi minus obsequentes. Festiuitates conuertuntur in luctum, quoniā abiit illa prior tranquillitas animi, & impij, quasi mare feruens, quod quiescere nō potest, & redundant fluctus eius in cōculcationem, & lutum. Quomodo festiuitates Domini celebrabit qui immanissimi hostis seruitutem, & tyrannidem patitur? Quis melius illud Tobię dicat: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cœli nōn video? Cantica omnia illis vertuntur in planctum, quia quomodo cantabūnt canticum Dominum terra aliena? Tunc super dorsum, quod Domini onera portabat cum lætitia, saccus ponitur, quia supra dorsum idem fabricauerunt peccatores, id est, dæmones, & onera grauissima imposuerunt, quorum comes est pœnitentia, & angor animi, sicut ait Dauid: Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.* Caluitium ponitur super omne caput, quia capillos illos amittunt, de quibus ait Seruator: vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. De eisdē ita Orig. hom. 1. in Num. Non illos dicebat capillos esse numeratos, qui vel ferro attonderi, & proiici solent, vel temporis ætate defluere, ac perire:

Peccandi consuetudo periculosa.

Eccli. 19

B

43

Isa. 57.

C

Tob. 5.

D

Psal. 7.

44

Matt. 10.

Capilli numerati

perire: sed illi capitis capilli apud Deũ
numerati sunt, qui in Nazareis erant,
quibus inerat virtus Spiritus sancti ad
prosternendos alienigenas. Virtutes
ergo animi, & multitudinem sensuum,
qui de principali mentis tanquam de
capite apostolorum producebantur, ca
pillos capitis appellauit, &c. Propterea
de homine non ignauo, sed strenue
pro populo Dei dimicante dictum est:
1.Reg.14 Ergo ne Ionathas morietur, qui fecit
salutem hanc magnam in Israel? Hoc
nefas est, viuit Dominus, si ceciderit ca
pillus de capite eius in terram, quia cũ
Deo operatus est hodie. Tunc anima
plena doloribus est, nisi penitus sensũ
doloris amisit, sicut cum mulier luget
mortẽ vnigeniti, cogitationibus enim
accusantibus stimulatur, & sibi conscia
est se vnigenitum Dei filium amisisse,
quem patrem, & sponsum habebat, qui
sibi melior erat quam decem filij. Cui
Ioe. 1. propterea dici potest: Plange quasi vir
45 go accincta sacco super virum puberta
tis suæ. * Nouissima eius ponit Deus
quasi diem amaram, quia nisi mature
eam tantæ insaniæ pœniteat, & ad eũ
Psal.33. redeat: in peccato suo morietur, & eter
nam sentiet amaritudinem. Ideo Da
uid ait: Multæ tribulationes iustorum,
& de omnibus his liberabit eos Domi-
nus. Custodit Dominus omnia ossa eo
rum vnum ex ijs non conteretur. Mors
peccatorum pessima, id est, laboris, &
afflictionis plenissima, incident enim in
tribulationes, de quibus non liberabit
eos Dominus. Non custodiet eorum os
sa, id est, virtutes, sed conterentur, & pe
ribunt. Sępe enim illo extremo certa-
mine tentata eorum fides succumbit, &
languescit, aut etiam perit spes, excuti-
tur animo prudentia, cedit periculis
Prou. 14. præsentibus fortitudo. Tunc fiet illud:
Vijs suis replebitur stultus, Et dicet: Re
Thren. 3. pleuit me amaritudinibus, inebriauit
me absynthio. Verum ante mortem, si
diu pœnitentiæ obliuiscantur, veniunt
dies, & immittit Deus famem super ter
ram, id est, super terrena corda eorum,
non famem panis, neque sitim aquæ,
sed audiendi verbum Domini, quæ ti-
menda magis est; illa enim fames cor-
pus emaciat (vt Chrys. ait hom. 54. in

A Gen.) hæc autem animam attenuat.
Hieronymus: Mittit autem Dominus
famem in terram super eos, qui terrena
sapiunt, quando propter peccata popu
li doctrina defecit in Ecclesijs. * Greg. 46
hom. 10. in Ezec. in illud ca. Et aperui
os meum, & cibauit me volumine illo:
Scriptura enim sacra cibus, & potus
est. Vnde etiam Dominus per prophe-
tam alium minatur: Mittam famem
in terram, non famem panis, neque
sitim aquæ, sed audiendi verbum Domi
ni. Qui ergo subtracto suo eloquio, fa-
me, ac siti nos dicit atteri, quia eius ver
B ba, & cibus noster, & potus sint, demon
strat. Sed notandum est quod aliquan-
do cibus, aliquando potus sunt. In re-
bus enim obscurioribus, quæ intelligi
nequeunt, nisi exponantur, scriptura sa
cra cibus est, quia quidquid exponitur,
vt intelligatur, quasi manditur vt glu-
tiatur. In rebus vero apertioribus po-
tus est, potum enim non mandendo
glutimus. Hæc Gregorius: Quoniam
ergo illi solebant aliquando in verbis
Dei miram inuenire dulcedinem, vt
de se Dauid testatur: Quam dulcia fau- Psal.118.
cibus meis eloquia tua? super mel ori
C meo: & solebant intus mirifice à Deo
doceri, sentiebantque illud: Beatus ho Psal. 93.
mo, quem tu erudieris Domine, & de le
ge tua docueris eum: & vehemẽter cõ-
firmabantur, quasi cibo, & potu, ita vt
voluptates corporis, & terrena omnia
sibi sordere sentirent, quibus se iam ca
ptos, & illaqueatos vident, fame, ac siti
verbi Dei cruciantur priorem illam fe-
licitatem requirentes. * Et commouen 47
tur à mari vsque ad mare, id est, à salsis,
& amarissimis fluctibus peccatorum, in
quibus versantur: vsque ad mare, non
occurrentes fluminibus, non dulcissi-
D mis, & varijs fontibus, sed rursus ad
amara currentes. Nam hac fame, & siti
exciti à peccatis quibusdam abstinent,
vt verbum Dei recuperent, sed iterum
superbe quęrentes, & non penitus pec
cata relinquentes alijs implicantur, &
nõ inueniunt. Incipiunt deserere Aqui
lonem, qui frigidus, & noxius ventus Ierem. 1.
est, à quo panditur omne malum, id est,
seruitutem Satanæ, & versus Orientẽ
proficiscuntur quasi lucem Dei quæ- Psal.118.
rentes,

rentes, lucerna enim pedibus nostris verbũ Dei, & lumen semitis nostris: sed non inueniunt, quia non quærunt per humilitatem pœnitẽtię, neque vt Deo, quem offenderunt, satisfaciant, sed vt præteritas illas voluptates, quæ melius animum explebant, recipiant. Denique circumeunt, quia in circuitu impij ambulant non inuenturi, donec pœnitentia, & lacrymis, & plena peccatorum abrenuntiatione, suique abnegatione Deum placent offensum. Hac siti deficient virgines pulchræ, id est, animæ, quæ virginitatem Deo seruare instituerant, & hanc virtutem amittent, quam inter multa pericula seruatam retinebant: Et adolescentes, qui sæculi illecebris relictis fortiter in castris Christi dimicare cœperant, quibus Ioannes scribit: Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis, & verbũ Dei manet in vobis, & vicistis malignũ: siti pariter deficient, maiorum videlicet, & veteranorum præsidio, doctrina, exemploque destituti.* Ex quo intelligimus (inquit Hiero.) quando doctrina non fuerit in Ecclesijs, perire pudicitiam, castitatem mori, omnes abire virtutes, quia non comederunt verbum Domini. Quod qui comederit, saginatus eius cibo audiet per Salomonem: Iustus comedens saturat animam suã, animæ autem impiorum esuriens. Et Dauid, qui ad senectutem peruenerat Abraham, libere decantabat: Iuuenis fui, & senui, & non vidi iustum derelictum, neq; semen eius querẽs panẽ, &c. Vnde omnia hæc mala? Quia Deo relicto abierunt post idola sua, id est, post voluptates carnis, post honores, post diuitias, adeoque corũ amore capti sunt, vt per ea frequenter iurent, per illa pręsertim, quæ remotiora sunt, & ideo præstãtiora iudicantur. Sæpenumero huiusmodi iuramenta audimus: Ita hunc episcopatũ, aut hũc honorem obtineã, ita quo opto promouear, ita in lite vincã, ita eorũ vita fruar, quos amo. Video posse sine culpa ita iurari, sed nimis magni hæc fieri reprehẽdo, per ea enim iurare homines solent, quorũ memoria magis in animo versatur, & quæ cariora sunt.

Psal. 11.

1. Ioan. 2.

48 Doctrina in Ecclesijs deficiente deficiunt virtutes.

Prou. 15.

Psal. 36.

CAP. IX.

A *Idi Dominum stantem super altare: & dixit. Percute cardinem, & commoueantur superliminaria: auaritia enim in capite omnium, & nouissimum eorum in gladio interficiam: non erit fuga eis qui fugient: & non saluabitur ex eis qui fugerit. Si descenderint vsq; ad infernum, inde manus mea educet eos: & si ascenderint vsque ad cælum, inde detraham eos. Et si absc̃diti fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos: & si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, & mordebit eos. Et si abierint in captiuitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos: & ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum. Et Dominus Deus exercituum qui tangit terrã, & tabescet: & lugebunt omnes habitãtes in ea: & asc̃edet sicut riuus omnis, & defluet sicut fluuius Aegypti. Qui ædificat in cælo ascensionem suam, & fasciculum suum super terram fundauit: qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomẽ eius. Numquid non vt filij Aethiopum vos estis mihi filij Israel, ait Dominus? Nunquid non Israel ascendere feci de terra Aegypti: & Palæstinos de Cappadocia, & Syrios de Cyrene? Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, & conterã illud à facie terræ: verumtamen conterens nõ conteram domum Iacob,*

B C D

Psal. 138.

Hiere. 44

Supra 5.

dicit Dominus: Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur in cribro: & non cadet lapillus super terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt: Non appropinquabit, & non veniet super nos malũ.
Acto. 15. *In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo: & reædificabo eum sicut in diebus antiquis. Vt possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quod inuocatum sit nomen meum super eos: dicit Dominus faciens hæc. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & comprehendet arator messorem, et*
Ioel. 3. *calcator vuæ mittentem semen: & stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Et conuertam captiuitatem populi mei Israel: & ædificabunt ciuitates desertas, & inhabitabunt: & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedẽt fructus eorum. Et plantabo eos super humum suam: & non euellam eos vltra de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.*

HISTORIA.

1 *Vidi Dominum stantem super altare.* Omnino hęc videtur de templo Ierosolymitano dici, sed Ruffinus, & quidã alij negant, quoniam aperte contra decem tribus prophetauit c. 8. vt in illis verbis vidimus. Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: Viuit Deus tuus Dan. & viuit via Bersabe: & continuo sine vlla mentione Iudæ ait: vidi Dominum stantem super altare. Hæc Ruffini ratio est. Sed mihi diligẽter omnia, quæ

A hoc capite continentur, consideranti videtur prophetia esse contra duas tribus, & contra templum Ierusalem, vt Hieronymo, & pluribus placet, non quidem cum euersa est vrbs à Nabuchodonosor, sed quando venerunt Romani, & tulerunt eorum locum, & gentẽ, & in templo non remansit lapis super lapidem, vt prædictum à Domino fuerat Matth. 24. Primum, quoniam templum, cũ nihil additur, quod aliter accipere cogat, celeberrimum omnium tẽplum significare intelligimus. Deinde, quod nulla in hoc capit. de idololatria
B mentio est, vt in ceteris, eo enim tempore nulla erat. Tertio, quod ipse verborum contextus sine dubio exigit, ita vt interpretemur, vt num. 23. & 24. & 32. demonstrabimus, Ruffini ratio non magno negotio diluitur, si meminerimus Hamos diuersis temporibus has prophetias fudisse, atq; ita postea scripsisse, vt fuderat. Itaq; non continuatæ, sed disiunctę tempore sunt. Nec quemquã moueat vocari duas tribus Israel, aut domum Iacob, siue Israel; loquitur enim de eo tempore, quo decem tribubus in captiuitate relictis, iam Iudas, &
C Beniamin dicebantur sine discrimine domus Iacob, & Israel, vt in vltimo præludio diximus num. 4. A templi autem subuersione totius gentis excidiũ significatur. Et quia Dominus dicebat Prophetæ, vt ait Hierony. siue angelo alicui, vt eodem testante multi interpretantur, in quibus sunt Ruffinus, & Theodoret. (quod mihi est valde probabile) vt cardinem templi percuteret, recte videt illum Propheta stantẽ, quasi instantem operi, & exhortantem ad subuersionem: nam stare instantis est, & adiuuantis, vt Acto. 7. Video cælos
D apertos, & filium hominis stantẽ à dextris virtutis Dei. Stare dicitur, quia illum de cœlo adiuuabat, & pro eo pugnabat, vt exponit Gregor. homilia vigesimanona in Euang.

Percute cardinem. Significat templũ ab imo esse euertendum. Quamuis ex recentioribus quidam כפתור non cardinem esse volunt, sed supernũ limen, quod pomorum, & florum sculpturis distingui solebat: ea enim vox pomum si- 2

 gnificat.

gnificat. Sed notum est כפתור speculū A
ſæpe ſignificare in ſcriptura,& inde car
dinem ſignificat,quia rotundus eſt.In-
de Soph 2:Et onocrotalus,& ericius in
liminibus eius morabuntur , vt limina
vocata ſunt כפתורים, neque enim eri
cius in ſuperno limine habitare ſolet,
ſed in cauernis, & infimis locis. Chal-
dæus vertit, In oſtio portæ.

Et commoueantur ſuperliminaria, id
eſt.Commoueantur ſuperliminaria , &
ſimul quidquid impoſitum eis erat,cor
ruat cum ſuperliminaribus. Negat R.
Dauid ספים eſſe ſuperliminaria,poſtes B
ianuæ eſſe vult , quos Latini antas vo-
cant.At vt ex vſu ſcripturæ,& ex vete-
rū interpretatione obſeruauimus, hoc
vocabulum omnino ſignificat quod La
tinis limen, ſiue ſuperum ſit, quod ſu-
perliminare vocatur,ſiue inferum,vtrū
que enim limen dicitur, quia limum
eſt, id eſt: tranſuerſum. Videmus hoc
Ezec. 40. Et venit ad portam , quæ re-
ſpiciebat viam Orientalem,.& aſcendit
per gradus eius, & mēſus eſt limen por
tæ calamo vno latitudinem , & limen
vnum calamo vno latitudinem , id eſt,
limen alterum,quod erat æquale prio- C
ri.Corruptè enim legitur in Latinis co
dicibus,Id eſt, pro Et, vitio deſcriben-
tium, vt bene adnotauit Lyranus , non
enim vnum limen , ſed duo ponuntur,
vt indicauit gloſſa interlin quæ ita , vt
3 nos dicimus , videtur legiſſe. * Pro Li-
men eſt in Heb. סף, quod Symmachus
οὐδὸς,id eſt,limen, Aquila, & Theodotio
πρόθυρον verterunt idem ſignificantes.
Cum igitur duplex סף ponatur in por
ta,duplex limen ſignificatur,ſuperum,
& inferum. At R.Dauid duos poſtes por
tæ eſſe dicit. Video, ſed illi non ſolum
Hieron. ſed & antiquiſſimi interpretes D
aduerſantur, qui limen eſſe volunt. Et
merito aduerſantur , conſtat enim סף
ſignificare limen 3.Reg.14. Cumque il
la ingrederetur limen domus puer mor
tuus eſt.Heb.בסף id eſt,in limine, Lxx.
ἐν τῷ προθύρῳ,in limine. Quod autem
ibi noſtra tranſlatio vocat thalamum,
Symmachus tranſtulit παραστάδας , id
eſt,antas, ſiue poſtes ianuæ, quos R.Da
uid putabat vocatos eſſe ספים. Inde
Zach. 12. vbi habemus:Ecce ego ponā
Ieruſalem ſuperliminare crapulæ , vbi
idem vocabulum eſt, Lxx. verterunt
ὡς πρόθυρα σαλευόμενα, id eſt tamquā
limina,quæ commouentur,vtrumque,
vt arbitror,limen intelligentes.Quare
cum dictum eſſet : Percute cardinem,
in quo limen inferum,percuti videmus
merito Hieronymus vertit : *Et commo-
ueantur ſuperliminaria*, vidit enim limē
ſuperum, & quæ illi adhærent , ſignifi-
cari. Hæc prætcrire nolui, vt videat le
ctor R. Dauidem ignoraſſe in multis
verborum proprietatem , Hieronymū
autem ſecutum eſſe antiquiſſimos, &
doctiſſimos interpretes,& nouiſſe,quę
iuniores Iudæorum magiſtri minime
nouerunt.

Auaritia enim in capite omnium. Cau 4
ſam tantorum malorum indicat eſſe
auaritiam:nouimus enim ex Matth.15.
& 23.& ex Luc. 16. auaros valde fuiſſe
aduerſarios Domini, & ideo eum odiſ-
ſe , quòd ſibi auaritiā crebro obijceret.
Auaritia etiam cum primis cauſa fuit,
vt Dominum non admitterent,ac deni
que vt occiderent.Quæ in capite om-
nium eſſe dicitur, hoc eſt,in regibus, &
principibus, vt exponunt Lyranus , &
interlin. quæ etiam caput pro mente
accipit,ac ſi diceret,Auaritia eſt in mē-
te omnium . Ego hac phraſi ſignificari
arbitror dominatam fuiſſe omnibus a-
uaritiam,omneſque viciſſe, nam eſſe in
capite dicitur qui ſuperior,ac victor eſt
vt Thren. 1.Facti ſunt hoſtes eius in ca
pite. Propterea Hieronymus interpre-
tatus eſt auaritiam omnia poſſidere.
Verum quoniam in Hebr. eſt : Et aua-
ritia eorum in capite, ſiue in caput,om
nium eorum,fortaſſe melius etiam ex-
ponemus : Percute cardinem, & com-
moueantur ſuperliminaria, & auaritia
eorum veniet in caput omnium , ſiue,
erit in capite omnium , id eſt, Veniet
in eos ſuppliciū, quod auaritia ſua me-
ruerunt . Pro quo Hieronym. dixit :
Auaritia enim in capite omnium , id
eſt,Volo enim, vt dent pœnas auaritiæ
ſuæ. Pro auaritia eſt בצעם,quod ſigni-
ficat auaritia eorum. בצע enim eſt aua
ritia, & בצע lucrari, ſiue auaritiam ſe-
qui, vt Ierem. 6. omnes ſectantur aua-
ritiam . Sed quia verbum idem ſignifi-

cat succidere, & vulnerare, vt Isai. 38. Dum adhuc ordirer, succidit me, potest & ita verti: Vulnera eos, siue, succide eos, ita Lxx. transtulerunt, Disseca in capita omnium, id est, percute capita omnium, vt interpretatur Theodoretus. Potest & hunc sensum habere: Et percutiam eos in capite omnes ipsos. Sed aptissima omnium est nostra translatio, in qua & pœna explicatur, & culpa.

Et nouissimum eorum. אחריתם, residuum eorum, vltimum eorum, id est, eos, qui relicti fuerint ex ipsis, vt verterunt Lxx. Loquitur de multitudine, quæ in obsidione, & in direptione vrbis erat interficienda.

5 *Non erit fuga eis.* Ostendit Hyperbolico sermone neminem ex eis fore, qui arte vlla aut fuga possit potentiam & manus Dei irati euadere. Vtitur autem verbis illis simillimis, quæ legimus Psalm. 138. Quo ibo à spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es. Si descendero in infernum, ades, &c.

Inde detrahambam eos. ארידם, id est, Descendere eos faciem, quod eleganter versum est, Detraham eos.

In vertice Carmeli. Diximus initio huius prophetæ duos esse Carmelos, alterum in Iudæa, alterum iuxta Phœnices terminos, & de vtroq; intelligi potest, quoniam vtrumque possidebant. Postquam dixerat, neque in cœlo neque in inferno eos manum suam effugere posse, superuacaneum videri potest meminisse verticis Carmeli, vbi facilius inueniri poterant, sed voluit amplificationis causa omnia loca complecti, quæ humanæ cogitationi occurrere poterant, id est, terram etiam, & mare. Sed ex locis terræ Carmeli verticem elegit ipsis notum, & proximum, plenum cauernis, & latere volentibus aptissimum. Et propter latibulorum multitudinem dixit: Inde scrutans auferam eos.

Regul. Fieri dicitur intercdū quod fieri tētatur.

Et si celauerint se ab oculis meis. Si se celare tentauerint, sæpe enim fieri dicitur quod tentatur, & quæritur, vt Psalm. 33. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipsum. Et Luc. 1. Magnificat anima mea Dominum. Nos enim re vera neque magnificare Deum possumus, neque nomen eius exaltare. Ita Isai. 33. iuxta Lxx. iustis dicitur: væ qui vos miseros faciunt, (id est, facere tentant) vos enim nemo facit miseros.

Ibi mandabo serpentes, Lxx. Ibi mandabo draconi. Draconem autem, siue serpentem, vocat piscem maximum, vt Psalm. 73. contribulasti capita draconū in aquis. Psalm. 103. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei. Ita Deus mandauit pisci in profundo maris, & deglutiuit Ionam. Quid sit autem huiusmodi rebus mandare, seu pręcipere, dixims cap. 6. nu. 33.

Et si abierint in captiuitatē. Si eis hostis pepercerit, vt captiuos in patriam suam abducat, ne tunc quidem manum meam effugient, nam quos voluero ex eis interfici, in terra captiuitatis suæ gladio peribunt.

Et ponam oculos meos super eos in malum. Deus oculos suos ponit in nos in bonum, cum vbicumque latuerimus, respicit nos, & à periculis liberat, in malum vero, cum quocumque fugiamus, nos pœna consequitur, & eius manum euadere non datur. Vtrumque indicat Dauid Psalm. 33. Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Vsque in hodiernum autem diem videmus oculos Domini super Iudæos in malum, vbique enim vexantur, & contemnuntur.

Et Dominus Deus exercituum, scilicet est. Ne putetis hæc ab aliquo dici, qui facere nequeat quod dicit. Deus dicit, cui angelorū exercitus obediunt, qui terrā illam vestram manu iustitię suæ tanget & continuo illa tabescet, id est, liquefiet, & defluet, & quasi in nihilum redigetur, id enim Hebreis significare solet verbum מוג, vt Psal. 74. Liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea. Psal. 106. Anima eorum in malis tabescebat quod Hyperbolice dicitur, vt significetur dissolutio, & quasi consumptio. Eleganter autem dicit: Tangit, quasi dicat nil necesse hēt vires suas exercere,

vel solo tactu faciet vt tabescat terra A vestra.

7 *Et ascendet sicut riuus omnis*. Hæc iã exposuimus c. 8. nu. 22. & 23. vbi sunt omnino eadem verba in Hebræo.

Qui ædificat in cœlo ascensionem suam. Lxx. etiam ἀνάβασιν, id est ascensionẽ. Accipitur autem ascensio phrasi sæpe à nobis obseruata pro re in quam ascẽditur, id est, pro loco sublimi, quem adire, nisi ascendendo, non possumus: sensus ergo est: Qui domum suam sublimẽ constituit in cœlo. Inde enim eius maiestas intelligitur, & diuinitas, quod in cœlo habitet, quam sedem omnes nationes quamuis barbaræ semper Deo B tribuerunt. Inde frequens est apud Homer. de dijs.

--- τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν.

Matth. 6. Hoc est, Qui cœlum latum tenent. Inde etiam iubemur dicere: Pater noster, qui es in cœlis. Quare recte vertit Chaldæus: Qui collocauit in præsidio excelso, siue in alta arce maiestatem gloriæ suæ. Verum quoniam in Hebræo est, Ascensiones suas, domum significat excellissimam, solet enim pluralis numerus vim superlatiui (vt vocant) nominis habere, vt diximus Hos. 1. nu. 26.

Et fasciculum suum super terram fundauit. Lyranus, & Vatablus fasciculum C interpretantur regionem elementarẽ, quæ est, vt fasciculus cõparatione ambitus cœlestis. At Hierony. fasciculum vocat vniuersitatem electorum, de qua Luc. 12. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Iste, inquit, fasciculus vna domini religione constrictus est: vnde & ipsa religio à religando, & in fascem Domini vinciendo nomen accepit. (Religio vnde dicta.)

8 * Huius fasciculi meminit scriptura 1. Regum. 25. Si surrexerit homo persequens te, & quærens animam tuam, D erit anima Domini mei custodita, quasi in fasciculo viuentium, id est, seruabitur, vt Deus seruat animas amicorum & electorum suorum. Vnde præclare Chaldæus: Et Ecclesiam suam in terra decorauit. Sed fasciculum eleganter dixit, vt sciamus numeratos esse omnes electos, & nullum ex eis periturum, non enim cadunt quæ colligata sunt: præsertim si consideremus hunc fasciculum viuentium esse. Atque hoc merito dixit, ne putaret quis deletis Iudæis periturum esse populum Dei. Fundauit autem ait pro eo, quod est, Firmissime collocauit. Ac si dicat: Etiam si excæcetur, & pereat populus Iudæorum, manebit hæreditas, & fasciculus, & peculiũ Dei in electis suis. Sed verba Ruffini subscribam optime hæc omnia explanantis. Est autem sensus, inquit: Qui cum cœli solio pro sui maiestate confidat, tamen dignatus est in terra quasi proprium habere fasciculum, videlicet Abraham, Isaac, & Iacob posteros, quorum vocari specialiter Deus, cum sit dominus vniuersitatis, elegit. Fasciculũ ergo quasi possessionem vocauit, secundum illud Deuteronomij: Cum diuideret excelsus gentes, statuit terminos earum secundum numerum angelorũ Dei, & facta est pars eius Iacob, & hæreditas ipsius Israel. (Deut. 32. iuxta Lxx)

Qui vocat aquas maris. Eadem verba sunt in capite quinto, à nobis iam Historice, & Allegorice exposita numer. 25. Sed addo nunc, satis probabiliter hæc de concionatoribus Ecclesiæ intelligi Historico sensu, quoniam iam relicta rerum naturalium consideratione ad Ecclesiam transierat, & ad mysteria gratiæ. Filios itaque Ecclesiæ, & præsertim prædicatores verbi Dominus vocat de amaritudine vitæ sæcularis, & in altum eleuat, adimitque quod terrenũ habeant, vt irrigent arua sitientia, & ceteros conuertant mutati in nubes, de quibus Isaiæ quinto scriptum est: Mandabo nubibus meis, ne pluãt super eos imbrem. Quod Chaldæus optime explanauit: Qui dixit se congregaturum exercitus quam plurimos, quasi aquas maris, atque dispersurum eos super faciem terræ.

Dominus nomen eius. Heb. Iehoua nomen eius, qui ipse per se est, & omnibus, vt essent, dedit.

TROPOLOGIA.

9 Omnino anima nostra talis ab omnipotente Deo creata est; vt templum quoddam sit: templa autem propriè (Aia nostra creata est vt templũ.)

Deo fiunt, & ipsa facta est, vt templum A
1. Cor. 3. Dei esset, sicut Apostolus ait: Nescitis, quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Videas autem templa, etiam cum ab alienæ religionis hominibus capiuntur, non in hominum domicilia conuerti, sed alteri Deo consecrari, ita enim facta sunt, vt non hominibus, sed Deo apta videantur. Ita anima nostra, si templum Dei esse desinat, templum idolorum fit, id est, aut Deum adoret necesse est, aut libidines, aut honores, aut pecuniam. Supra altare templi horum idolorum videt Propheta stantem Dominum, multorum annorum idololatria grauiter offensum, ac B
dicentem: *Percute cardinem, & commoueantur superliminaria.* Hæc iuxta eorum interpretationem, qui de templo idolorum Prophetam loqui volūt. Sed nobis, qui de Ierosolymitano potius credimus: Dominus stat super altare, & iubet cardinem percuti iratus quod in templo, quod sibi ipse condidit, non purè, neque rite colatur, sed auaritia omnia teneat. Cardo percutitur, cum corpus lethali morbo vulneratur, aut certe cum interior animæ pars vehementi dolore concutitur corpore periculose ægrotante. Superliminaria commouen C
tur cum superior pars grauissimis tentationibus pulsata perturbatur, infidelitate, desperatione, & id genus alijs. Tunc venit auaritia in caput omnium, & scelerum suorū pœnas impij luunt.
10 * Nec necesse fuit alia peccata commemorare, quæ satis in auaritia intelliguntur, quæ est idolorum seruitus, non vnius videlicet idoli, sed multorum. Vbi auaritia est, superbia abesse non potest, nūmi enim propriæ excellētię causa quęruntur. Quare eleganter sapiens cum dixisset: Auaro autē nihil est scelestius,
Eccli. 10. continuo subiecit: Quid superbit terra, D
& cinis? Deinde: Nihil est, inquit, iniquius quàm amare pecuniā, hic enim & animam suam venalem habet, & in vita sua proiecit intima sua, id est, viscera sua per quæ misericordia intelligi solet: Ac si diceret: Auarus ita viuit, vt homo non esse videatur, vsque adeo omni sensu humanitatis, & misericordiæ caret. Recte autem auarus Iudas, & qui animam suam ita venalem habuit, vt dominum suum triginta argenteis venderet, omnemque humanitatis affectū exuit, suspensus crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera eius. Ad hæc quā Act. 1.
coniunctæ sint diuitijs gulæ, & libidinis voluptates, quis non videt? Et quoniā huiusmodi homines raro bene ad Deū reuertuntur, cor enim durum habebit male in nouissimo, ad extremum addidit: *Et nouissimum eorum in gladio interficiam.* Quis acutior, aut penetrabilior Eccli. 3.
gladius verbo illo: Ite maledicti in ignē æternum? Tentabunt morte vicina fu- Mat. 25.
gere imminentem damnationem, sicut illi, quibus Ioannes aiebat; Quis demō- Matth. 3.
strauit vobis fugere ab ira ventura? Sed non fugient, quia verum peccatorum dolorem non habebunt. * *Si descenderint vsque ad infernum,* inde manus Dei 11
deducet eos. Nonnunquam conscientia peccatorum conuicti miserrimos se esse sentiunt, & omnibus sceleribus contaminatos, luce indignos, æternisq; tenebris dignissimos. Tunc vsque ad infernum descendunt, & hac simulatione pœnitentiæ Dei oculos irati fugere videntur. Sed quia mēs tenebris illis obscurata torpet, & quasi desperationē contrahitur, nec surgit vt de se per dolorem, & opera pœnitentiæ pœnas sumat, & iniurias Deo illatas, vt potest, compenset: detrahit eos inde manus Domini, vt puniat. Vsque ad infernum ille descenderat, qui dixit: Maior est ini- Genes. 4.
quitas mea, quam vt veniam merear. Et Antiochus, de quo ita legimus: 2. Mac. 9.
Hinc igitur cœpit ex graui superbia deductus ad agnitionem sui venire diuina admonitus plaga, per momēta singula doloribus suis augmenta capientibus, & cum neque ipse iam fœtorem suum ferre posset, ita ait: Iustum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire. Quis non putaret hunc iram Dei effugisse? At quid sequitur? Orabat autem hic scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus. Peccaui, inquit Iudas, tradens sangui- Matt. 27.
nem iustum. Sed qualis illa pœnitentia fuerit, exitus declarauit, abiens enim laqueo se suspendit.
12 * Ad cœlum vsq; ascēdunt, qui mira quadam, & valde noxia

insensibilitate peccata, quæ faciunt, nō A sentiunt, & quasi ad internam animi reprehensionem obsurduerunt, atque ita delicta non agnoscentes, ad eleemosynasque, & ad bona, quæ faciunt, qualiacunque illa sunt, oculos conuertentes, innocentes se esse credunt, & æterna retributione dignos, atque elatione tumentes Dei per pœnitentiam placandi obliuiscuntur. Huiusmodi sunt illi,
Isa.58. de quibus Dominus ait: Me etenim de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt quasi gens, quæ iustitiam fecerit, & iudicium Dei sui non dereliquerit. Rogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo volunt. Quare ieiunauimus, & non aspexisti? humiliauimus animas nostras, & nescisti? Nam vere iusti
Iob. 9. aliter sentiunt, ac loquuntur. Eorum vox est: si iustificare me voluero, os meū condemnabit me: si innocentem ostendero, prauum me comprobabit. Et ite-
Ibid. rum: Verebar omnia opera mea sciens
13. quod non parceres delinquenti. * In vertice Carmeli se abscondunt quando mortem iam appropinquare cernentes sanctorum virorum se precibus cōmendant, quasi possint aliorum precibus salui fieri dum mala parta non C restituunt, neque se pœnitentia sua iuuant. Carmelus enim mons sacer, in quo Elias orauit, & occidit prophetas
3.Reg.18. Bahal, & in quo erat Eliseus, sanctos vi
4.Reg. 4. ros designat, qui aliis sanctitate vitæ præeminent, & affectus carnis in Dei gloriam mactarunt. Adiuuat & nominis interpretatio; sonat enim coccinū, & spicam plenam, &, vt ait Hieronymus, scientiam circumcisionis, hoc est, viros charitate flagrantes, & fructum bonorum operum plenum ferentes, & scientes circumcidere cor suum. Nolūt D igitur se per gemitus pœnitentiæ Deo immolare, neque pro salute sua laborare, nolunt restituere, atque animum à peccatis auellere, & putant aliorum labore saluos se fieri posse, sicut virgines fatuæ, quæ non sumpserunt oleum secum, & morte iam proxima paupertatem suam agnoscentes dicunt pruden-
Mat. 25. tibus: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Sed auferet hos Dominus de latibulis Carme

li, quia scriptum est: Et dixit Dominus Ier. 15. ad me: Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: eijce illos à facie mea, & egrediantur. Quod si dixerint ad te; Quo egrediemur? Dices ad eos: Hæc dicit Dominus. Qui ad mortem, ad mortem: & qui ad gladium, ad gladiū: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et a- Ezec. 14. pud Ezec. Terra si peccauerit mihi, vt præuaricetur præuaricans, extendam manum meam super eam, &c. Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob: ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. Tres viri isti si fuerint in ea, viuo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt, sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur. * In profundo ma- 14 ris se celant ab oculis Domini, qui ad abyssum diuinæ misericordiæ confugiunt, vt ea contecta peccata non appareant. De hoc enim profundo, quod nullis peccatis nostris exhauriri potest recte intelligimus illud Michææ: Re- Mich. 7. uertetur, & miserebitur nostri, deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris omnia peccata nostra. Sine dubio absconde tur ab ira Dei, qui in hoc profundum maris recte confugerit. Sed reprobri, etiamsi confugiant, non effugiunt, quia misericordia Dei abutuntur ad peccandum, ad differendum pœnitentiam, ad numquam recte de peccatis dolendum. Quos sapienter admonet Ecclesiasticus. Et ne di- Eccli. 5. cas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur. Misericordia enim, & ira ab illo cito proximant, & in peccatores respicit ira illius. Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem. Ibi Deus mandat serpenti, vt mordeat eos, id est, permittit vehementius à Diabolo lædi, & morderi, venenoque peccatorum impleri, vt tandem in peccato suo moriantur. Quamuis etiam mortem intelligere possumus, quæ est serpens magnus, & omnes pisces deuorat. Vt enim ait Beda in capit. quarto Exodi; serpens mortem significat, quia per serpentem homini

mini mors perlata est. Denique serpentem, id est, piscem magnum, qui deglutiuit Ionam, notum est mortem esse, quæ Christum deuorauit. Dum igitur illi nutabundi hærent, & confidentes diuinæ misericordiæ, ac nihil prætereà facientes, conuersionem differunt, mandat Deus morti, & mordet eos, & sine pœnitentia rapiuntur.
15 * Sed & gladio mandat Dominus, cum in captiuitatem abeunt coram inimicis suis, quia sæpe à Deo traduntur inimicis suis, id est, dæmonibus, affligendi,
2. Tim. 1. & cruciandi, vt illi, quos Paulus tradidit Satanæ, vt discant non blasphemare. Verum reprobi nec tunc quidem resipiscunt, sed verberibus fiunt peiores, donec iratus Dominus mandat gladio iustitiæ suæ & percutit eos morte, atque extremo supplicio afficit. Sæpe enim malos aduersa feriunt, vt hic eorum pœna incipiat, vt quandoque complenda eos ad vltima gehennæ tormenta perducat, vt est apud Gregor. 5. Moral. capit. 1. sicut Antiocho contigisse videmus. 2. Machab. 9. & Herodi interfectori. Innocentium apud Ioseph. 17. Antiqu. capit. 8. & libr. 1. de bello Iudaic. capit. vltimo. Hæc facit Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, id est, terrena corpora nostra, & omnia, quæ ad hominum vsus in terra sunt, & tabescit, id est, peri-
Isa. 40. bunt morte consumente. Omnis siquidem caro fenum, & gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est fenum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Tunc lugebunt omnes habitantes in ea, qui putabant se habere hic ciuitatem permanentem, de quibus multa diximus initio Ioelis. cogentur enim bona illa deserere, in quibus amorem & fiduciam suam collocauerat.
16 * Magnus erit habitatorum terræ numerus in die iudicij, quasi fluuius omnia inundans. Sed cito ab inferno absorbebuntur, sicut fluuius Ægypti absorbetur à mari. Idem ædificat in cœlo ascensionem suam, quia in sanctis habitat, qui vt cœli stellis, ita virtutibus collucent, & à solo Deo mouentur, id est, soli Deo parent, & ijs, qui locum Dei habent per legitimam

Iusti merito cœli dicuntur.

potestatem. Cœli enim nulla vi humana moueri vel minimum possunt, at ab angelis, quos Deus motores constituit, facillime mouentur: ita sancti nullis viribus humanis cedunt scientes illud Apostoli: Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum: sed ab ijs nullo negotio agitantur in omnes partes, qui secundum Deum mouent. Et super terram fundauit fasciculum suum, quoniã virtutes omnes, quæ charitate, quasi vinculo quodam perfectionis colligantur, & fasciculus fiunt, firmiter in hominibus terrenis collocat, eosque cœlestes efficit, adeo vt regnum cœlorum rapiant. Quod autem sequitur: Qui vocat aquas maris, exposuimus c. 5. nu. 26. 1. Cor. 7.

HISTORIA.

Numquid non vt filij Æthiopum: 17
Hierony. & Rupert. ita exponunt: Omnium gentium creator, & Dominus sum, Æthiopes, & Palæstinos, & ceteras nationes æqualiter creaui, & pro arbitrio meo huc, & illuc transfero. Ne erigamini in superbiam, quod vos de Ægypto eduxerim, & quasi peculiarẽ populum meum seruire Pharaoni non fuerim passus: hoc idem feci Palestinis, & Syris. Quare qui æquali conditione sunt à me creati: æquali iudicij mei sẽtentia punientur, si peccauerint, & æqualiter omnia regna subuertam. Eadem est Procopij sententia in Isai. 22. Sed mihi videntur & hoc modo optime posse explicari. Dixerat eos nullo modo euasuros esse mortem, & captiuitatem, sed quoniam filii Israel in peccatis multum patrum suorum iustitiæ confidebant, & illorum meritis veniam sperabant, vt Exod. 32. Recordare Abraham, Isaac, & Israel seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum dicens: Multiplicabo semen vestrum, &c. quasi tacitę obiectioni nunc occurens Dñs ait: Numquid non vt filij Æthiopũ, &c. quasi dicat: Non videmini mihi filij Abraham, & Isaac, & Iacob, sed filii Æthiopũ, tantaq; sunt peccata vestra, vt meritorũ patriarcharum me obliuisci cogãt, & vos eorum filios ita tractare, ac si filij essetis Æthiopum.

Eodem omnino spectabant verba Ioannis Baptistæ cum dicebat: Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ, & nolite dicere intra vos, Patrē habemus Abraham.* Nobiscum sentit Chry. hom. 11. in Matth. vbi de eadem re ait: Quia ergo maiores suos iactabant, idque ad ipsorum perniciem pertinebat, eosq; ignauos, & desides faciebat, radicem huiusce amentiæ rescindit. Propterea illos Esaias Sodomorum principes, & Gomorræorum plebē vocat. Et alter propheta dicit: An non sicut filij Æthiopū vos eritis? &c. Æthiopes in malā partem sumuntur in scriptura. Inde gentiles sordidati, & denigrati peccatis Æthiopes dicuntur, vt Psal 71. Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent. Psal. 86. Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Æthiopum hi fuerunt illic. Immo & ad illos peccatores refertur hoc nomen, qui consuetudinem peccandi quodammodo vertisse videntur in naturam. Iere. 13. Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas: & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.

Matth. 3.

18

Isai. 1.

Æthiopes.

Numquid non Israel ascendere feci. Quod si forte hac spe nitimini, quod vos ex Ægypto eduxerim, atq; ita non sim vos deleturus: etiam eduxi Syros, & Palæstinos; & tamen quia peccatis suis beneficia priora perdiderūt, & me prouocauerunt, percutiam eos iterum, ac si nunquam eos liberassem. Oculi mei enim spectant omne regnum peccans, vt pœnas de illo sumam, quodcūque illud sit. Quare idem vos timere debetis. Ita hunc locum videtur intellexisse Chrys. hom. 8. in Matth.

19 *Et Palæstinos de Cappadocia.* Non est putandum Palæstinos in Cappadociā venisse captiuos, atque inde in patrias sedes reuersos esse; sed eos, qui tunc Palæstini vocabantur, olim ex Cappadocia profectos terram Palæstinorum occupasse, vt docet sacra historia his verbis: Heuæos quoque, qui habitabant in Haserim vsque ad Gazam, Cappadoces expulerunt, qui egressi de Cappadocia deleuerunt eos, & habitauerunt pro illis. Inde Palestini reliquiæ Cappadociæ appellantur. Iere. 47. Depopulatus

Deut. 2.

A enim est Dominus Palæstinos reliquias Cappadociæ. In hoc ergo est similitudo, quod sicut filii Israel ex Ægypto egressi expulerunt Chananæos, & eorum regionem inhabitarunt, ita & Cappadoces occupauerunt olim terram Palæstinorum expulsis Heuæis primis habitatoribus.

Et Syros de Cyrene. Cap. 1. prædixit populum Damasci, siue Syros transferendos esse in Cyrenen, quod factum fuisse ostendimus regnante in Iudæa Achaz patre Ezeciæ ex 4. Regum. 16. Quare cū hæc Hamos loqueretur nōdum decem tribubus captis, quarum captiuitas incidit in sextum annū Ezeciæ, 4. Regum. 18. non est credendum B reuersos fuisse iam Syros è captiuitate. Nec rursus videtur probabile prędici nunc eorum reuersionem, quoniā omnino non de re futura, sed iam facta loqui videtur Propheta, immo & de re veteri, quales sunt duæ priores Israelis & Cappadocum, quibus hanc annumerat. Quare contextus ipse, & rerum inter se similitudo exigit, vt quamuis nihil certi ex scriptura habeamus, credamus Syros, qui tunc Syriam Damasci C incolebant, ex Cyrene venisse, pulsisq; veteribus habitatoribus eam regionē tenuisse. De qua autem Cyrene sermo sit, diximus cap. 1.

Conterens non conteram domum Iacob. 20
Quamuis mali estis, nō tamen vos omnino delebo, sicut ceteros, de quibus locutus sum; quod quomodo facturus sit verbis sequentibus ostendit.

Ecce enim mandabo ego, & concutiam. Non mediocris est in his verbis difficultas, nam cum dicit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur in cribro:* si metaphora à frumento D sumatur, vt vult Hieronymus, & vt necessario dicendum videtur, cur ait: Et non cadet lapillus super terram? Lapilli enim frumēto permisti, si exigui sint, per foramina cribri excidunt, si maiusculi, manu cribrantis proijciuntur. Si autem sumatur à muris, vt his verbis explicuit Rupertus: Quomodo si puluerulenta collapsi muri cribro congesta concutiantur, vt puluere in terram cadente soli remaneant lapilli in opus restaura-

ſtaurationis conferendi,&c. rectè con-
uenict ſimilitudo. Sed quis vnquam cri-
bro concuti vidit lapides collapſi mu-
ri,vt lapilli à terra ſecernantur? Quan-
tum, & quale hoc cribrum eſſet? Terrã
potius à lapillis repurgari videmus can-
cellis quibuſdam ligneis, ac denſis, ſed
vt reiiciantur lapilli, & terra ædificio
21 profit.* Quare vt hoc intelligamus, ani
maduertamus verba fieri de domo Iſ-
Domu.. rael, & familiam, ſiue genus aliquod,
domũ dici, quoniam ſicut domus mul-
tis ex lapidibus conſtat, ita familia ex
multis hominibus, qui huius ædificij
quaſi lapides quidam ſunt primo lapi-
di,id eſt,principio ipſius familiæ, quaſi
fundamento,impoſiti,& ſuper ædifica-
ti. Quare בנים dicuntur filij à בנה,
quod eſt ædificauit, & lapides ipſi vna
litera addita dicuntur אבנים Inde ædi
Ædificare domũ alicui. ficare alicui domum Hebræi dicũt pro
eo,quod eſt filijs illum augere, vt Exo.
1. Et quia timuerunt obſtetrices Domi
num, ædificauit eis domos. Et de illo,
qui non vult ſuſcitare ſemen fratri ſuo,
dicitur Deuteron. 25. Sic fiet homini,
qui non ædificat domum fratris ſui. Et
Ruth.4. Faciat Dominus hanc mulierẽ,
quæ ingreditur domum tuam, ſicut Ra
chel,& Liam,quæ ædificauerunt domũ
Iſrael. Sed ad metaphoram lapidum re
uertamur. Iſai. 51. filiis Iſrael, quaſi la-
pidibus huius domus, dicitur: Attendi-
te ad petram, vnde exciſi eſtis, & ad ca-
uernam laci, de qua præciſi eſtis. Atten-
dite ad Abraham patrem veſtrum, &
ad Saram, quæ peperit vos. Hic paren-
tes tanquam petra intelliguntur, vnde
minores lapides exciduntur domui ex
ædificandæ. Iidem tamen lapides dicun
tur, quibus vt fundamento ceteri im-
ponuntur. Inde Chriſtus toties lapis di
citur. Zach. 3. Ecce lapis, quem dedi co
ram Ieſu, ſuper lapidem vnum ſeptem
oculi ſunt Iſai. 28. Ecce ego mittam in
fundamentis Sion lapidem, lapidẽ pro-
batum, angularem, pretioſum, in funda
mento fundatum. Quod cur dicatur,
1.Pet.2. Petrus expoſuit: Ad quem accedentes
lapidem viuum, ab hominibus quidem
reprobatum, à Deo autem electum, &
honorificatum, & ipſi tanquam lapides
viui ſuperædificamini domus ſpiritua-

A lis, &c.* His adnotatis facile locus ex- 22
planabitur. Ecce ego mãdabo, ſiue man
do, vt eſt in Hebræo, & in Græco, & in
Chaldæo ego conſtituo, vt ita fiat: do-
mum Iſrael concutiam in omnibus
gentibus, id eſt, quaſi vtraque manu te-
nebo margines terræ (vt Hieron. ait) &
in omnibus nationibus, & regnis con-
cutiam domum Iſrael, id eſt, laboribus
exercebo, & calamitatibus, ita vt nullo
loco conſiſtere, & requieſcere videatur:
ſicut frumentum concutitur in cribro:
itaque tota terra erit cribrum, in quo
concutietur Iſrael. Dicturus autẽ erat,
B ſi in metaphora tritici permanere vo-
luiſſet; Et huius frumenti nullum gra-
num cadet in terram, id eſt, proijcietur,
aut peribit: ſed tranſit ad metaphoram
domus, quæ multis lapidibus conſtat:
& non cadet lapillus ſuper terram, non
ſolum maiores lapides, & reædificandæ
domui Iacob aptiores non proiicien-
tur, aut peribunt hac concuſſione, ve-
rum ne minimus quidẽ lapillus ex ijs,
quos ego ad hoc ædificium elegi, nam
alij proijcientur, de quibus ſtatim ait:
In gladio morientur omnes peccatores
populi mei. Tranſit enim ſcriptura ſæ- Reg.
C pe à metaphora ad rem ſignificatam, vt
in Zach. ſi Deus dederit, oſtendemus c.
3. num. 39. & 40.* Videtur autem mihi 23
ſcriptura manifeſte loqui de vltimo ex-
cidio Ieruſalem, quod à Romanis paſſa
eſt, atque his verbis, & continuo ſequẽ-
tibus cogi nos ita vt exponamus. Nam
cum decem tribus captæ ſunt, non eſt
concuſſa domus Iſrael in omnibus gen
tibus, ſed ad Aſſyrios, & Medos tranſla-
ta eſt: cum Ieruſalem capta eſt à Chal-
dæis, in Babyloniam Iudæi ducti ſunt,
& poſt LXX. annos ſoluta captiuitate
redierunt. Cum autem à Romanis euer
D ſa eſt vrbs, per omnes nationes diſperſi
ſunt, & venditi, ac dominatu omnium
preſſi, multiſque calamitatibus concuſ
ſi ſunt, ſicut triticum concutitur in cri-
bro; & vſque in hodiernum diem con-
cutiuntur. Et tamen non cadit lapillus
ſuper terram, quia tunc ſecundum ele-
ctionem gratiæ reliquiæ factæ ſunt, vt
ait Apoſt. nec repulit Dominus plebẽ Rom. 11.
ſuam, quam præſciuit, & ſemper ex Iu-
dæis illi conuertuntur, quos Deus ele-
git.

git vt lapides essent spiritualis domus Iacob.i. Ecclesiæ, quam Deus ædificauit ex Iudæis, & ex gentibus. Propterea dixit Paulo ante: Verumtamen conterens non conteram domum Iacob, dicit Dominus.

24 *In gladio morientur omnes peccatores populi mei.* Peccatores vocat eos, qui Christum recipere noluerunt, sed immaniter occiderunt, qui maximè à Romanis interfecti sunt, nec poterant in animum inducere cum vastabatur Galilæa, aut postea cum vrbs obsidebatur, eam esse capiendam, neque enim magnum in se scelus se admisisse credebãt Seruatore in crucem sublato. Hoc quã verum sit, videmus apud Iose. libro 7. de bello Iud. cap. 12. vbi prodigia magna narrat, quæ excidium Ierusalem portendebant; & ad extremum infert: At vero hi signorum quædam pro sua libidine interpretati sunt, alia contempsere, donec patriæ excidio, suaque pernicie eorum iniquitas cõfutata est. Idem in calce præcedentis capitis. His causa interitus quidam pseudopropheta fuerat, qui eo die prædicauerat in ciuitate, quod eos in templum Deus ascendere signa salutis accepturos iuberet. Multi enim à tyrannis tunc subornati prophetæ populo denuntiabant, vt expectarent Dei auxilium, quo propterea minus profugerent, & eos, qui supra timorem, & custodiam fierent, spes retineret. Deinde ita exorditur cap. 12. Denique miserabilis populus illis quidem fallacibus, Deumque calumniantibus credulus erat. Certis vero prodigijs, & futuram solitudinem prænuntiantibus neque attendebant animo, neque credebant, sed velut attoniti nec aut oculos habentes, aut animas, edicta Dei dissimulauere.

TROPOLOGIA.

25 Nobilitas tumorinanis.

Videant, qui sæculi nobilitate superbiunt, suam, nescio inscitiam ne dicam, an insaniam, vmbram enim nobilitatis sectantur, & amant: veram nobilitatem, id est, virtutem, contemnunt. Turpissimum est homines Christianos Euangelij luce illustratos in eo errore versari, quem vel ethnici agnouerint. Quis illud ignorat.

Iuue. Satyr. 8.

Stemmata quid faciunt, &c.
Si coram Lepidis male viuitur? Effigies quo
Tot bellatorum, si luditur alea pernox
Ante Numantinos, si dormire incipis ortu
Luciferi, quo signa duces, & castra mouebant?

Et mox.

Tota licet veteres exornent vndique ceræ
Atria, nobilitas sola est, atque vnica virtus.
Paulus, vel Cossus, vel Drusus moribus esto.

Quis Abraham, Isaac, & Iacob gloriosior? Quod genus, cum hæc Propheta dicebat, illustrius? An sunt aliqua ratione cum his conferendi plurimi, qui tyrannide, & rapinis, aut adulatione, aut turpissimis obsequijs principes demerentes, nobilitatem, & diuitias adepti sunt, & magnarum familiarum capita, atque initia censentur? At tantorũ patriarcharum filios, quia maiorum dissimiles erant, Deus pro filijs Æthiopũ sese habere confirmat. Et quidem merito, vt enim ait Ambrosius in libr. de Noe, & arca, c. 4. probati viri genus virtutis prosapia est: quia sicut hominum genus homines, ita animarũ genus virtutes sunt. * Nos quoque videamus, qui ad religionem Dei gratia vocati sumus, nihil nobis profuturum patrũ nostrorum splendorẽ, si corde reuertamur ad sæculum, & non virtutum, sed vestiũ, & nominis appareamus hæredes. Soleo mecum repetere, & timere præclarum beatissimi Frãcisci apophthegma, quosdam suis virtutibus magnos, & nobiles extitisse, alios autem nihil faciendo, sed horum res gestas narrando claros fieri velle. Celebremus parentum nostrorũ laudes, sed vt ad imitandum prouocemur, ne sanctorum filij supremo iudici filij Æthiopũ simus, ne illos quos laudamus, nostri pudeat, ne illud denique experiamur, quod est apud Isaiam: Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos. Omnes quoque Christiani, qui apostolorum filij sumus, sciamus opus etiam Dei esse ceteras nationes, sicut & nos; & sicut illas disperdidit Deus, fieri

26 Religiosi hæredes esse debẽt virtutum patrũ suorum.

Isa. 63.

fieri posse, vt nos quoque perdat, quia A oculi Domini sunt super omne regnū peccans. Non quod omnino contriturus sit domum Iacob, id est, Ecclesiam, manebit enim vsque ad finem sæculi, sed principes, & populos perdere potest Ecclesia manente, ac multo magis singulos nostrum, ne vllius numeri, aut
27 nominis simus apud se. * Sciamus etiā quotidie in singulis electorum Deum facere, quod nunc de omnibus ait: Ecce ego mandabo, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel; frumentū enim Dei sunt, quod purum esse oportet absque paleis, & puluere, vt in horrea cœlestia recondatur. Hoc autem vt fiat, concutit eos afflictionibus, & molestijs in adolescentia, in virili ætate, in senectute, quocunque in loco sint, quacunque versentur in re, & iterum, atq; iterum eos probat. Nunc electus tranquillitate animi fruitur, cœlesti imbre irrigatur, orat vt vult, amat, feruet, nihil illi sapit, nisi Deus. Probat eū Deus, vt videat an alienis donis efferatur vt suis, an auctorem agnoscat, an suæ paruitatis obliuiscatur. Nunc rursus aret, & cœlum æneum experitur, impeditur crebris cogitationibus oratio, pedes ad virtutum opera plumbei sunt, manus remissæ, genua soluta, mortem perhorrescit, hæret, & languet. Concutitur in cribro, vt sibi diffidat, vt spem in Deo reponat, vt puluis inanis gloriæ decidat. Probatur, vt appareat, qui vir sit, vtrum mercede præsentis voluptatis Deo adhæreat, an spe futuræ, & gloriæ Dei cupiditate, atque ipsius amore excitetur.
28 * Sinit & à Diabolo eum concuti varijs tentationibus peccatorum,
Luc. 22. sicut apostolis ait: Simon, ecce Satanas expetiuit vos, vt cribraret, sicut triticū. Sed hæc est virtus Dei, hic amor erga electos, hoc Diabolus cribratione sua perficit, vt puluis decidat immodici amoris sui, vanæ fiduciæ, cupiditatis sæculi; vt cadat lapillus super terram, nō perficiet, id est, ne minimæ quiden illorum virtutes, ne minima quidem opera, quæ pertinent ad ædificium domus interioris, & habitaculi, quod in anima sua Deo parant, peribit. Crescent potius virtutes, sicut videmus in sancto

Iusti tentationib. concutiū tur vt puri sint.

Iob, augebuntur, confirmabuntur. Tantummodo gladio cadent peccatores populi, id est, cogitationes illæ è peccatis ortæ, & ad peccatum allicietes gladio spiritus, quod est verbum Dei, trucidabuntur, quæ animum seducunt dicentes: Non appropinquabit, & non veniet super nos malum, id est, vtendum est ætate, lætare iuuenis in adolescentia tua, & in bonis sit cor tuum, ignoscet Deus erroribus iuuentutis, & ardori ætatis. Omne tempus aptum pœnitentiæ est, longam vitam valetudo, & vires pollicentur, postea peccata deflebis, ne B timeas Dei minas, misericors est, & miserator, & multa huiusmodi. Cum primum enim à Deo edocti discimus eius iustitiæ seueritatem, gladio pereunt, atque pelluntur fallaces illæ cogitationes. Ita Iob multis calamitatibus probatus, & cribratus aiebat: Verebar omnia opera mea sciens, quod non parceres delinquenti. Iob 9.
* Et Paulus passus plurima, & quasi per totum orbem 29
cribratus non tollitur inani fiducia, sed salubri timore tactus ait: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, 1. Cor. 9.
ne forte cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.

C *In die illa suscitabo tarbernaculo Dauid.* Locus celebris est, sed varietate expositionum difficilior. Ruffinus: Historicum sensum esse affirmat de duabus tribubus post solutionem Babylonicæ captiuitatis in regnum restitutis, & reparatis. Eadem est sententia Chrysostom. homilia 33. in Act. Apostolorum. Idem Chrysostom. homil. 10 in Ioan. tabernaculum Dauid esse vult naturam nostram, quæ peccato primi parentis ceciderat, & à filio Dei assumpta, atque restituta est. Nec D defuere ex veteribus Hebræis, qui dicerent tabernaculum Dauid corpus esse Christi, quod per mortem cecidit, & per resurrectionem suscitatum est, vt refert Galatinus libro 8. cōtra Iudæos, siue de arcanis catholicæ veritatis, cap. 22. Quod non Galatino solum, sed etiam Theodoreto, & Ruffino, & Cyrillo lib. 4 in Io. ca. 35. video probari. Mihi videtur verissimus Spiritus sancti sensus non aliūde melius quam ex ipsius Spiritus

citus verbis cognosci posse. Iacobus e-
nim apostolus apud Luc. Act. 15. ita in-
30 quit: Viri fratres, audite me. * Simon
narrauit quem admodum primũ Deus
visitauit sumere ex gentibus populum
nomini suo, & huic concordant verba
prophetarum, sicut scriptum est: Post
hæc reuertar, & reædificabo tabernacu
lum Dauid, quod decidit, & diruta eius
reædificabo, & erigam illud, vt requi-
rant ceteri hominum Dominũ, & om-
nes gentes, super quos inuocatum est
nomen meum, dicit Dominus faciens
hæc. Notissimum est Iacobum his ver-
bis Petri sententiam confirmare vo-
luisse, nempe gentiles ad Euangelium
fuisse vocandos, vt in vnum Ecclesiæ
corpus cum electis Iudæis coalescerẽt.
Sententia Petri hæc fuit: Viri fratres,
vos scitis quoniam ab antiquis diebus
Deus in nobis elegit per os meum au-
dire gentes verbum Euangelii, & crede
re. Et qui nouit corda Deus, testimo-
nium perhibuit dans illis spiritum san-
ctum, sicut & nobis, & nihil discreuit
inter nos & illos, fide purificans corda
eorum. Rectissime ergo hic scripsit Hie
ronymus: Vbi apostolorum præcedit
auctoritas, maxime Petri, & Iacobi,
Gala. 2. quos columnas Ecclesiæ vas electionis
vocat; ibi omnis variæ explanationis
tollenda suspicio est, & quod à tantis
viris exponitur, hoc sequendum, &c.
31 * Primum itaque verba explanemus,
vt sunt in propheta iuxta Heb. & trans-
lationem nostram, deinde videbimus,
an quid ab Hebræo differat S. Luc. Do
cet eo ipso tempore quo Iudæi indura-
ti ceciderant, & a Romanis capti, atque
venditi cribrabantur in omnibus gen-
tibus, magnam gentium multitudinem
ad Ecclesiam fuisse venturam prædicã-
tibus vbique per orbem apostolis, qua-
rum ingressu ruina Iudæorum repara-
tur. Idcirco dixit, In die illa, scilicet,
qua hæc, quæ dixi, fient, Dum enim Ga
lilæa, & Iudæa vastabantur à Romanis,
& excæcati Iudæi per omnes gentes di
spergebantur, apostoli prouincias sorti
ti lumen Euangelij omnibus nationi-
bus inferebant. Quare recte omnia cõ-
nectuntur, & cernimus huius capitis
prophetiam esse de postrema Iudæorũ

A vastitate. * Atque hoc idem quod vati 32
cinatur sanctus Hamos similitudine
vtens tabernaculi, Paulus elegantissi-
me explicauit Romano. vndecimo alia
cum primis apta similitudine ramorũ
ex oliua fractorum, qui Iudæi sunt, in
quorum locũ rami oleastri inserti sunt,
id est, gentiles. Quod si delibatio, in-
quit sancta est, & massa; & si radix san-
cta, & rami. Quod si aliqui ex ramis fra
cti sunt, tu autem cũ oleaster esses, inser
tus es in illis, & socius radicis, & pin-
guedinis oliuæ factus es, noli gloriari
B aduersus ramos. Quod si gloriaris, non
tu radicem portas, sed radix te. Dicis er
go: Fracti sunt rami, vt ego inserar. Be-
ne, propter incredulitatem fracti sunt,
tu autem fide stas. Noli altum sapere,
sed time si enim Deus naturalibus ra-
mis non pepercit, ne forte nec tibi par
cat. * Iam ex his verbis intelligimus ta 33
bernaculum Dauid apud Hamos voca-
ri, quam oliuam Paulus vocat, id est, po
pulum Iudæorum: aperturæ vero mu-
rorum, & ea, quæ corruerant, sunt ra-
mi fracti ex oliua, instauratio, & reædifi
catio est ramorum oleastri insitio in bo
C nam oliuam, vt ita sit illa integra, cum
rami alij pro fractis inseruntur. Quem-
admodum autem, nisi Iudæi per incre-
dulitatem cecidissent, non essent in eo-
rum locum vocatæ gentes, sicut docet
Paulus: Dicit ergo: Fracti sunt rami, vt
ego inserar. Bene, propter incredulita-
tem fracti sunt. Et paulo ante: Nũquid
sic offenderunt, vt caderent? Absit. Sed
illorum delicto salus est gentibus, vt il
los æmulentur. Quod si delictum illo-
rum diuitiæ sunt mundi, & diminutio
eorum diuitiæ gentium: quanto magis
plenitudo eorum? Et postea sicut enim
D aliquando & vos non credidistis Deo,
nunc autem misericordiam consecuti
estis propter incredulitatem illorũ, &c.
ita, nisi fracti essent rami oliuæ, non in-
sererentur rami oleastri, & si non essent
rupti muri tabernaculi, nullæ essent
aperturæ, quæ reedificarentur. Planum
ergo est eumdem prorsus esse sensum
Prophetæ, & Apostoli. * Sed cur popu-
lus Iudæorum dictus est tabernaculum 34
Dauid? Tabernaculum quidem seu do-
mus dicitur, quia vt tabernaculum ex
multis

multis hominibus constat. Intellexisse A
autem nostrum interpretem de taber-
naculo, quod parietibus, & lapidibus
cõtinetur, nemo dubitare potest, cum
dicat statim: Et reædificabo aperturas
Taberna-culum. murorum eius. Nã Hæbrei, סכות, id est,
tabernacula vocãt non solũ tentoria, &
& tẽporaria domicilia, sed etiã magnifi-
cas, & amplas domos, vt Psal. 30. Prote
ges eos in tabernaculo tuo à contradi-
ctione linguarũ. Eodem modo vtuntur
Lxx. nomine σκήνωμα, quod taberna-
culum significat, vt Psal. 14. Domine
quis habitabit in tabernaculo tuo? aut
quis requiescet in monte sancto tuo? B
Et Psal. 131. Si introiero in tabernacu-
lum domus meæ. Et postea: Donec in-
ueniam locum Domino. tabernaculum
Deo Iacob. Tabernaculum vocat regiã
suam cedrinam, & magnificentissimum
templum, quod Deo ædificare cogita-
bat. Video etiam satis apte tabernacu-
lum pro tẽtorio accipi, vt nu. 37. dicam.
Potest autem populus Israel vocari ta-
bernaculum, siue domus Dauid, quo-
niam ceteris ad Ieroboham deficienti-
bus posteritate Dauid secutus est. Sed
hi potius videtur, vt Lytano, & Vata-
blo visum est, Dauidis nomine Christũ C
significari, vt Hos. 3. Et quærent Do-
minum Deũ suũ, & Dauid regem suum,
35 quod ibidem comprobauimus. *Itaque
Iudæorum gens domus Dei, & Christi
dicitur, vt in scripturis solet. Ierem. 12.
Reliqui domum meã, dimisi hereditatẽ
meam. Isai. 56. Dabo eis in domo mea,
& in muris meis locum. Domum enim
alicuius dicitur quod ab eo possidetur,
& in quo inhabitat, vt Baruch. 3. o Is-
rael, quam magna est domus Dei, & in-
gens locus possessionis eius, Et Chri-
stus venit in populum Iudæorum, qua-
si in domum, & hæreditatem suam, si- D
Ioan. 1. cut ait Ioan. In propria venit, & sui eũ
non receperunt. Hoc tabernaculum
Dauid cecidit in ijs, qui Christum reci
pere noluerunt, & malitia sua excæca-
ti sunt. Suscitatum est apostolis, & alijs
ex illo populo credentibus. At quam-
uis erectum esset ex parte, restabant ta-
men aperturæ murorum, quæ supple-
tæ sunt gẽtilibus, quasi viuis lapidibus,
in eorum loco positis, & ita instaurata
sunt, quæ corruerãt, & integrum man-
sit, sicut in diebus antiquis, id est, sicut
olim fuerat tempore patriarcharum, cũ
idola nulla habebat, aut certe tempore
Mosis, & Iosue, priorumque iudicum,
cum populus iustitiam colebat, & idola
non erant, vt legimus Iosue vltimo. Et
de his ait Isa. cap. 1. Et restituam iudices
tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios
tuos, sicut antiquitus, vt exponit ibi
Hieron. Quo etiam pertinet illud Hos.
2. Et canet ibi iuxta dies iuuẽtutis suæ,
& iuxta dies ascensionis suæ de terra
Ægypti. * Dies antiqui, siue dies sæ- 35
culi, ita enim est in Hebr. & apud LXX.
dicuntur (vt in cap. 5. Michææ dice-
mus) qui multo ante præcesserunt. Sę- Seculum.
culum enim vocatur longissimum tem
pus, siue quod præcessit, siue quod fu-
turum est. Inde toties in scriptura, A
sæculo vsque in sæculum, id est, per tẽ-
pus longissimum. Ierem. 7. In terra, quã
dedi patribus vestris à sæculo vsque in
sæculum. In his, quæ hactenus exposui-
mus, LXX. nihil fere differunt ab He-
bræo, sensu certe nihil, ita enim habẽt:
In die illa resuscitabo tabernaculũ Da-
uid, quod cecidit, & resuscitabo, quæ
corruerant ipsorum, & euersa eorum
resuscitabo, & reædificabo ipsum sicut
dies sæculi, id est, sicut erat in diebus sæ-
culi, vel antiquis, aut prioribus. He-
bræum autem ita habet ad verbum. In
die illa suscitabo tabernaculum Dauid,
quod cecidit, & sepiam aperturas eo-
rum, & contritiones eorum suscitabo,
& ædificabo ipsum, sicut dies sæculi,
aut sicut diebus sæculi. Quod ait, Aper-
turas eorum, ita dictum est, ac si dicere-
tur: Aperturas murorum eius, vt inter-
pretatus est Hieronymus: vel apertu-
ras eorum, scilicet, tabernaculorum, id
est, multarum familiarum eius populi.
Sed quoniam סכה, id est, tabernaculũ
feminei generis est, ideo dicit feminco
genere aperturas earum. Eodem modo
intelligitur apud LXX. αὐτῶν, quod ad
muros referri potest, & ad tabernacula.
* Sanctus autem Euangelista verbis ne- 37
que omnino congruit cum Hebræo,
neque cum LXX. sensu nihil prorsus ab
vtrisque discrepat. Quod illi dixerunt,
In die illa, ipse dixit, Post hæc, quia
paulo

paulo post excidium Ierusalem hoc tabernaculum plene instauratum est instante plenitudine gentium : & tamen per idem tempus fieri dicuntur, quæ simul, vel prope simul fiunt. Verbum Reuertar, sententiam magis explicat, significat enim Deum, qui prius iratus a populo illo recesserat, placatum reuersurum, vt eum reædificet. Ex his videmus tabernaculum etiam accipi posse pro tentorio, nihil enim in Hebraicis verbis obstat, & in nostra translatione muros vocari dicemus latera tabernaculi. Dicemus etiam tabernaculum appellari propter paruitatem, exiguus enim erat numerus hominum illius populi cum infidelium multitudine collatus. Deinde quia fideles nō habent hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirunt, ideoq; non tam in domibus, quam in tabernaculo habitant. Et Ecclesia potius tabernaculi, quàm domus similitudinem habet, quam significabat vetus tabernaculum, quod cum per desertum portabatur, figura erat Ecclesiæ per desertum huius sæculi peregrinantis in cœlum.

38 *Vt possideant reliquias Idumææ.* Relinquit metaphoram tabernaculi, & planius iam de re in tabernaculo significata loquitur, id est, de apostolis, & eorum discipulis ex Iudæis, & gentibus. Erigā, & suscitabo hoc tabernaculum, vt primi credentes Euangelium per orbem deferant, eique omnes nationes subiiciant. Per reliquias Idumææ, omnes gentium populos designari pleriq; credunt, aut certe quoniam addidit: Et omnes nationes: proprie Idumæi accipi videntur, qui sunt ex genere Esau infestissimi Iudæis, vt cap. 1. diximus, vbi ait: Super tribus sceleribus Edom: vt hæc sit magna laus, & felicitas huius populi, quod etiam inimicissimas nationes sibi per Euangelium subiecturus sit, vt in Habdia, & Michæa latius videbimus. At longe aliam fuisse mentem Prophetæ, mox num. 41. demonstrabimus. Verum cur non Idumæos dicit, sed, Reliquias Idumææ? Quoniam non omnes credituri erant Euangelio. Reliquias ergo vocat more scripturæ eos, qui electi erant vt salui fierent ceteris per infi-

Reliquię.

A delitatem pereuntibus. Vt Isa. 10. Reliquiæ conuertentur, reliquiæ, inquam, Iacob ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Et cap. 1. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus. Semen hoc relictum dicitur reliquiæ. Et Mich. 2. In vnum conducam reliquias Israel. Desumptum nomen est ea verbis Domini 3. Reg. 19 Et derelinquā mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incuruata ante Bahal. Nam cum ea retulisset Paulus B Rom. 11. continuo addit: Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. Reliquias ergo Idumææ vocat, quos Deus ex illo populo sibi reliquit, & ex ceterorum numero elegit, vt crederent Euangelio. 39 *Sed oritur hinc perdifficilis quæstio, quam prætererunt expositores, nec erat profecto prętereunda: quomodo pro his Lxx. dixerint: Vt requirant me ceteri hominum, ita enim habent veriora exemplaria, & Hieron. & Theodor. non vt quædam, Vt requirant ceteri hominum. Et Iacobus dixit: vt requi C rant ceteri hominum Dominum. Etenim aliud est requirere, aliud possidere, quæ enim possides habes, quę requiris, non habes. Deinde quid commune habent reliquiæ Idumææ cum, Ceteri hominum? Possent qui parum Lxx. interpretibus fauent dicere ipsos ambiguitate nominum deceptos legisse אדם Adam, id est, hominis, aut hominum, pro אדום Edom, vnde Idumæa dicitur; dēptis enim punctis recentiorum literæ manent fere eædem. Nihil videtur dici posse probabilius. At magnum patronū habent Lxx. interpretes Iacobum Apostolum, siue Lucam Euangelistam, qui D ita locum citauit, vt ipsi verterunt: Ergo Propheta non scripsit אדום, vt putauit Hieron. sed אדם vt interpretatus est Lucas. Quomodo ergo tuebimur nostram vulgatam translationem, cui Lucæ auctoritas repugnat? Immo & ipsa secum pugnat, nam verba Prophetæ interpretans hic dixit, Reliquias Idumææ, in Actibus vero, Ceteri hominū. Dices vtrumq; Prophetam significasse.

At

At hoc dici nõ poteſt, nam ſi Edom ſignificet, habet literam ו, quæ non eſt in
40 Adam.* Reſponderi poſſet, Prophetam ſcripſiſſe אדם, quod pro punctorum varietate legi poteſt Adom, & Adã. אדם adom ſignificare rubicundum, vt Cant.
Edô quare. 5. Dilectus meus candidus, & rubicundus; quare recte poni pro אדום Edom, quod item ſignificat rubicundum, ſiue rufum, nam propter אדם adom id eſt, rufum, hoc eſt, coctionem rufam, dictus eſt Edom. Cum ergo nomen illud ita vt à Propheta ſcriptum eſt, duas habere poſſet interpretationes, alterã Lxx. acceperunt, quos Lucas ſecutus eſt, alteram Hieronymus, & Hebræi. Deinde forte Hebræi, vt ambiguitatem tollerent, ſcripſerunt אדום, quod non poterat aliud ſignificare quàm Edom patrẽ Idumæorum, quomodo etiam Chaldæum legiſſe conſtat. Non deerũt quibus hæc reſponſio ſatis apta, & acuta videatur, ſed mihi non ſatisfacit. Primũ quoniam nihil cauſæ erat cur Hebræi literam nomini adderent, qam Propheta non poſuerat. Deinde, quoniam, & ſi ſcriptura eſſet ambigua, vox Prophetæ cum hæc populo enuntiauit, ambigua non fuit, neque enim vtrumq; ſonuit, Adam, & Adom, ſed alterum. Quod autem ſonuit, idem & ſcripſit, conſtitit enim ſibi Spiritus ſanctus, & idem ſem-
41 per dici, atque intelligi voluit.* Dico ergo Prophetam ſcripſiſſe אדום Edom, quemadmodum & Hierony. & Chaldæus legerunt, & Hebræi codices habent. Lxx autem non ſunt ambiguitate nominis decepti, viderũt enim Edom, id eſt, Idumæam ſignificari: ſed, vt ſæpiſſime faciunt, paraphraſi quadam nõ verba reddunt, ſed ſenſum, idque apertius; ſenſum, inquam, quem nemo fortaſſe intelligeret, niſi ipſi explicaſſent: nempe per Idumæam Iudæam ſignificari, quæ, poſtquam terrenorum bonorum cauſa Chriſti ſe cæde cruentauit, & à fide maiorum ſuorum receſſit, recte Edom dicta eſt, id eſt, terrena, & ſanguinaria, & Domino abnegato indignã ſe reddidit nomine Iudææ, id eſt, confitentis. Quod minus mirum videbitur, ſi animaduerterimus id quoque Iſaiam feciſſe cap. 63 Cum enim ait: Quis eſt

A iſte, qui venit de Edom? tinctis veſtibus de Boſra: Edom Iudæam, Boſram Ieruſalem vocat. Simile eſt illud, quod Iudæis dicitur Iſai. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorum, auribus percipite legẽ Dei noſtri populus Gomorrhæ. Et Ezec. 16. Hæc dicit Dominus Deus Ieruſalem: Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorræus, & mater tua Cethæa. Senſus itaque eſt: vt ij, qui conuerſi ſunt, vt apoſtoli, & eius diſcipuli ex vtroque populo; conuertant ad Chriſtum ceteros omnes, quos ex populo Iudæorum
B Deus elegit. Quod Lxx. & Iacobus ſine vlla figura dixerunt, vt quærant me reliqui hominum: tunc enim prædicatores Euangelij poſſident reliquias Iudææ, cum reliqui Iudæi requirunt Dominum. Nam ceteros hominum, vt recte ait Hierony. eos debemus accipere, qui de Iudaico populo crediderunt. Etenim vt intelligeremus reliquias Idumææ, ſiue reliquos hominum eſſe Iudęos credituros, additum eſt: Et omnes nationes, haud dubie quin gentiles, ſicut enim nunc aiunt οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων, id eſt, reliqui hominum, ita
C initio huius capitis dixerunt, καὶ τοὺς καταλοίπους αὐτῶν ἐν ῥομφαίᾳ ἀποκτενῶ, id eſt, & reliquos eorum in gladio interficiam, id eſt, eos qui relicti fuerũt ex ipſis, vt ibi interpretati ſumus.

Et quod inuocatum ſit nomen meum ſuper eos. Vatablus putauit hæc verba 42 ad prædicatores Euangelij referri, ac ſi diceret Propheta: Ideo poſſidebunt nationes, quia nomen meum inuocatum eſt ſuper eos, id eſt, populus meus ſunt. Sed nõ poſſet ita interpretari, ſi meminiſſet Iacobum non ad prędicatores referre, ſed ad populos eorum prędica-
D tione conuerſos, ita enim ait. Vt requirant ceteri hominum Dominum, & omnes gentes, ſuper quos inuocatum eſt nomen meum Melius Hieron. Nomen, inquit, Domini, quod inuocatur ſuper reliquos, & ſuper omnes gentes, illud eſt, de quo Saluator dicit: Pater, Ioan. 17. reuelaui nomen tuum hominibus. Docet igitur Propheta Iudęos, & ethnicos ad Euãgeliũ eſſe vẽturos, eo quod Deus eos elegit, vt ſui eſſent, & dicerentur.

Nomen

Inuocati nomē alicuius super alium

Nomen Dei inuocatur super aliquem A
populum, cum ille nomen Dei habet,
id est, populus, & peculium Dei appel-
latur. vt Isa. 4. Et apprehendent septem
mulieres virum vnum in die illa dicen
tes: Panem nostrum comedemus, & ve
stimentis nostris operiemur: tantum-
modo inuocetur nomen tuū super nos,
aufer opprobrium nostrum, id est: Nihil
à te nobis dari volumus, sed tantū vxo.
res tuæ esse, & vocari, ne sine viro esse
videamur. Et c. 63. Facti sumus sicut in
principio, cum non dominareris nostri,
neque inuocatum esset nomen tuum B
super nos. Genes. 48. Et inuocetur su-
per eos nomen meum, nomina quoq;
43 patrum meorum.* Ponitur autem præ-
teritum pro futuro propter summā rei
certitudinem, ac si diceret: Eo quod in-
uocabitur nomen meum super eos, id
est, mei erunt, quia ego eos elegi. Quod
autem est apud LXX. & apud Lucam; Et
omnes gentes, super quos inuocatū est
nomen meum super ipsos, eundem sen
sum habet, & Hebræa bene vtroq; mo-
do redduntur. Denique in Luca legen-
dum est, Super quos, & super ipsos, vt
ex LXX. interpretatione, & ex Græco C
constat, vt non solum ad gentes refe-
ratur, sed etiam ad reliquos hominum.

Dicit Dominus, faciens hæc. id est, Si cui
hæc mira videntur, sciat non mea esse
verba, sed cum ipsum dicere, qui facit,
id est, qui cito facturus est. In nonnullis
codicibus LXX. legitur: Faciens hæc
omnia, quomodo legunt Hier. & Theo
dor. confirmat Iacobus, qui etiam di-
xit: Faciēs hæc omnia, licet in Hebræo
sit. Faciens hoc, sed sensus idem est.

44 *Ecce dies veniunt dicit Dominus, com-*
prehendet arator messorem. Ad huius lo-
ci, & multorum similium in prophetis D
intelligentiā summe adnotanda est re-
gula sponsionum, ita enim Hier. vocat,
id est, regula promissionum scripturæ,
quam his verbis tradit. Et in hoc pro-
pheta, & in ceteris quæcunque de ædi-
ficationis Ierusalem, & templi, & rerum
omnium beatitudine prædicantur, Iu-
dæi in vltimo tempore, (id est, in ad-
uentu Messiæ sui) vana sibi expectatio-
ne promittunt, & carnaliter implenda
commemorēt. Nos autem qui non oc-

Regula sponsionum.

cidētem literam, sed spiritum sequimur
viuificantem, iam in Ecclesia conuin-
cimus expleta, & quotidie impleri, &c.
Hac regula sæpe vtitur Hier. in exposi-
tione prophetarum, & omnes patres;
nam huiusmodi promissiones carnali-
ter interpretari, id est, de futura in ter-
ris Ierusalem, & regno Christi terreno,
Iudæorum est, & quorundam Christia-
norum Iudaizantium, quorum memi-
nimus Ioe. 3. num. 24. Addendum est ta
men hoc regulæ: Donec plene, & per-
fecte in beatitudine cœlesti impleātur:
sunt enim quædam, quæ prorsus de illa
beatitudine intelliguntur. Exempla ha-
bemus multa Isa. 60. & sequentibus, &
Ioe. 3. Et erit Ierusalem sancta, & alieni
non transibunt per eam amplius, & plu-
ra in prophetis omnibus occurrent. Ad
hunc canonē interpretati sumus quod
de suscitatione tabernaculi promissum
est; & ita erunt interpretanda, quæ in
hoc propheta testant explicanda.* De- 45
scribit ergo sub Allegoria temporalis
fertilitatis maximam spiritualium bo-
norum vbertatem tempore legis gra-
tiæ in Ecclesia futuram: Tanta, inquit,
erit fertilitas, & tātus segetum prouen-
tus, vt prius arandi tempus veniat, quā
segetes omnes messuerint. Et postquā
triticum in horrea condiderint, & se-
minare cœperint, priusquam sementē
integram fecerint, erit iam tempus cal
candi vuas, & sic sibi inuicem cūcta suc-
cedent, vt nulla dies sit absque frumen-
to, vino, & gaudio. Hoc est: Tanta erit
spiritualium bonorum copia in Eccle-
sia, vt vix illis numerandis, atq; capien
dis pares esse possimus.

Et stillabunt montes dulcedinem. id est,
Riui lactis, & mellis per eos fluēt, quod
de terra promissionis dici solet in lege
ad summam eius fecunditatem indican
dam. Nullus locus erit desertus, ipsi
etiam colles erunt frugiferi. His ver-
bis significat copiam Euangelicæ do-
ctrinæ vbique futuram, gentes asperas,
atque incultas esse conuertendas, & fer
uorem, deuotionem, ac lætitiam spiri-
tualem fidelium, & abundantiam do-
norum Spiritus sancti indicat.

Et conuertam captiuitatem populi mei. 46
Populum. suum Israel iuxta cœptam
pro-

prophetiam vocat Israel non secundũ carnem, sed secundum spiritum, id est, eos, qui credituri erant tam ex Iudæis, quàm ex gentibus, vt in fine primi cap. Hos. diximus. Exibit hic populus de captiuitate Diaboli cum ad Euangelium veniet, & ædificabunt per orbem Ecclesias, in tranquillissima pace degent, & in omnium bonorum abundantia, nec erit qui eis adimere possit hanc libertatem, & hanc spiritualium bonorum abũdantiam, & lætitiam Hæc figurate significat, cum ait: *Aedificabunt ciuitates, plātabunt vineas, &c* Nam qui sunt de captiuitate liberati, nec iam hostes timēt, ædificant vrbes, & plantant vineas, & hortos, vt 4. Reg. 19 Porro in tertio anno seminate, & metite, plantate vineas, & comedite fructum earum. Hoc (ait Rupertus) expositione iam non indiget, cum videamus vbique terrarũ per desertum gentilitatis, quæ prius à Deo deserta fuerat, surrexisse Christi Ecclesias, quæ ciuitates propter fidei firmitatem, & vineæ propter spei, quæ nõ cõfundit, hilaritatē, & horti, propter charitatis delicias, recte dicũtur. In quibus habitant, qui verbo illas ædificauerunt, vnde bibunt vinum lætitiæ, qui præceptis illas informauerũt, vnde comedũt fructus, qui consilijs prouexerunt, &c. Sed quæritur cur ciuitates desertas dicat? Sane quoniam tam in Iudæis, quàm in gentilibus ea loca fidelibus hominibus compleuetũr, in quibus olim Deus colebatur, antequã Iudæos incredulitas, & reliquas nationes idololatria inuasisset. Perpetuitatē libertatis indicat dicens: *Plantabo eos super humum suam*, id est, ponam eos in Ecclesia, quæ est terra, quam dedi eis, vt in ea germinent, & crescant.

47 * Et quoniam Ecclesia vsque ad finem sæculi semper stabit, etiam si tyranni sæuiant, & impugnēt, quia portæ inferi non præualebit

Matth. 16 aduersus eam, recte ait. *Et non euellā eos vltra de terra sua quam dedi eis*, id est, nunquam deerit populus fideliũ. Hæc omnia constat non posse Historice intelligi de temporali Iudæorum felicitate, nunquam enim hanc felicitatem nacti sunt postquam Babylone redierũt, quo tempore etiam tenuiores, quam

A ante, res habuere. Deinde postea euulsi sunt de terra sua, & per totum orbem dispersi capti à Romanis. Quare necessario de præsentis Ecclesiæ statu, & felicitate intelligenda sunt.

Dicit Dominus Deus tuus. Ita legendum est, & ita est apud Hier. & in Heb. & in Chald. quare deest in quibusdam codicibus. Tuus, & est sensus, ò Israel Dei, ò Ecclesia catholica ex Iudæis, & gētibus colligenda, ne dubites de promissa felicitate: Deus enim tuus, qui te amat, & ab æterno elegit, iussit me hæc dicere tibi nomine suo.

B

TROPOLOGIA.

48 Ex his promissionibus quædam possent secundum anagogen de beatitudine cœlesti explanari, sed omnia non possunt, neque id contextus patitur. Qui autem solet in alijs esse Allegoricus sensus, in his Historicus est; Moralē ergo attingamus. Tabernaculũ Dauid anima est hominis Christiani quã Christus suo sibi sanguine consecrauit. Hoc accidit per peccatum mortale, cum de eo dicit Christus: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta; nulla enim maior pestis, nulla periculosior ruina, quam cum tabernaculum Christi esse desinit, & fit habitaculum dæmoniorũ.

Anima tabernaculũ Dauid.

Matth. 23

C Et quoniam Christus per fidem, & charitatem, & ceteras virtutes atque dona habitat in nobis, ipso exeunte aperturæ in muris fiunt, non enim funditus virtutes omnes pereunt, sed manent quædam, vt fides, spes, & virtutes morales, quamuis informes, quædam antē pereũt, vt charitas, & dona Spiritus sancti. At per pœnitentiam reædificatur, & suscitatur hoc tabernaculum, & instaurantur aperturæ murorum, & redeunt virtutes, & dona, quæ exciderāt,

D sicut in diebus antiquis, cũ in eo Christus habitabat. Immo vero tanta potest esse pœnitentiæ vis, tantus dolor, & luctus, vt omnino instauretur tabernaculum, taleq; reddatur, quale fuit in diebus antiquis, cum per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti ædificatum est: recte enim dictum est à patribus, sacramentum pœnitentiæ esse laboriosum quemdam baptismum.

Tunc virtutes, quas diximus, possident reliquias Idumææ, id est, sanguineæ, atque terrenæ, quia carnem cogunt seruire spiritui, quantum in hac mortalitate datur, eo quod Deus vult his quoq; viribus vti, & eas timore suo frenari, ac suas dici.* Eos autem, qui ad Deum cōuersi voluptates sæculi reliquerunt, vehementer solet cruciare illarum ipsarū voluptatum desideriū, & anguntur maxime, cum vident se illas abiecisse, Dei autem voluptates nō habere. Vrget eo tempore tentator, & persuadere eis nititur semper se in hoc angore animi futuros, neque vnquam eo peruentúros, vt gaudia illa percipiāt, quibus Dei cultores abundare olim audiebant: & præsenti voluptatum fructui assueti nō possunt sustinere differri, quod optant. Sed errant si simulatque è carceribus egrediuntur, metam se contingere posse putant, currendum prius, & multum pulueris colligendum est. Non simul Israel Aegyptum reliquit, & panem cœli accepit, laborauit prius in deserto, & accepit. Quod de voluptatibus viæ Dei audierunt ita est vt audierunt, minor etiā vero fama est, sed latet hæc dulcedo, pergēdum est, sperandū est, obdurandū aliquantulū est, non diu differetur, non est mendax, qui promisit. Quam magna inquit Dauid, multitudo dulcedinis tuę Domine quam abscondisti timentibus te? Ideo non statim videtur, quia abscōdita est: sed time Dominum timore sancto, qui permanet in sæculum sæculi, abscondita enim est timentibus. Spera in eo, & ipse faciet. Sequitur enim: Perfecisti eis, qui sperauit in te conspectu filiorum hominum. Et Anima nostra sustinet Dominum, quoniam adiutor, & protector noster est. Quia in eo lætabitur cor nostrum, & in nomine sancto eius sperauimus. Idem eleganter: Expecta Dominum viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Et ibi Augustinus: Non sustinebis mendacem, non eum, qui poterit falli, non eū, qui non est inuenturus, quod det. Omnipotens promisit, certus promisit, verax promisit. Sustine Dominum. Viriliter age, Noli dissolui, ne sis inter eos, quibus dicitur: Væ ijs, qui perdiderunt

49 Qui abijciunt voluptates sæculi ne deficiāt, cito enim fruentur voluptatibus Dei.

Psal. 50.

Psal. 32.

Psal. 26.

A sustinentiam, &c. * Hæc omnia, quæ dixi in verbis prophetæ nostri inueniemus. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & comprehendet arator messorem &c.* Ne quæras statim illam dulcedinem, ecce dies veniunt, quibus tibi dabitur. Arator, & seminator præsentem fructum non habent, sed spe excitati laborant. sicut ait Apostolus: Quoniam debet in spe, qui arat, arare, & idem est iudicium de seminante, tametsi, longius à perceptione absit arator. At messor, & calcator vuæ fructum iam in manibus vident: sed messor fructum, qui cor hominis confirmat, non tamen multum, aut B sapit, aut lætificat: calcator vuæ fructū habet, qui lætificat cor hominis. Patiamur ergo aliquid laboris in via Dei, & dies venire sinamus, sine dubio enim cōprehendet arator messorem, & calcator vuæ mittentem semen, & simul erunt omnes, id est, anima, quæ initio suæ conuersionis arabat, dum sperat fructum, percipiet, & abscondita illa dulcedine fruetur. Sed duplex fructus est diuinæ consolationis, quia interdum panis datur bene seruienti, qui cōfirmat cor hominis, id est, consolatio quædam animā in bono confirmans, & ad omnia dura C perferenda excitans, quæ intelligitur in messore interdum vinum propinatur, (quod significat calcator vuæ) cor simul lætificans, & confirmans, quo anima erigitur, & torrente voluptatis Dei inebriatur, tantaque iucunditate impletur, vt omnia illi sordeant, quæ antea vel maxime delectabant, sicut a Dauid: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ, potabis eos. * Verum, quoniam cum ad hanc affluentiam voluptatum peruenerimus introducti à rege in cellam vinariam, nequaquam à carnis, & volūD tatis mortificatione, & denique à bonorum operū seminatione quiescere demus, præclare dictū est: *Et calcator vuæ mittentem semen*, id est, comprehendet. *Et mōtes stillabunt dulcedinem*, quia quo magis quis se ipsum abnegauerit, & vicerit, & per humilitatem, atque obedientiam, & rerum omnium contemptionem leuauerit se supra se, & montem perfectionis, atque excelsa virtutum

Eccli. 2. 50.

1. Cor. 9.

Duplex fructus diuinæ consolationis.

Psal. 35. 51

tum conscenderit, abundantius diuinis A
consolationibus affluet. Colles consiti
erunt, qui nonnihil inferiores monti-
bus sunt, quia si quis se supra commu-
nem gradum, & quasi staturam virtu-
tum extulerit, in ijs etiam, quæ infrugi-
fera, & inamœna iudicantur miræ oble-
ctationis fructus inueniet, vt in dedeco
re, in paupertate, in mala valetudine.
Psal. 64. De his dictum est: Pinguescent speciosa
deserti, & exultatione colles accingen-
Isai. 11. tur. Et in Isaia: Aperiam in supinis col-
libus flumina, & in medio camporum
fōtes: ponam desertum in stagna aqua- B
rum, & terram inuiam in riuos aqua-
rum. Dabo in solitudine cedrum, & spi-
nam, & myrtum, & lignum oliuæ: po-
nam in deserto abietem, vlmum, & bu-
xum simul, vt videant & sciant, & reco-
gitēt, & intelligant pariter, quia manus
Domini fecit hoc, & sanctus Israel crea
52 uit illud. * Cum huc tandem venimus,
vt montes stillantes dulcedinem con-
scenderimus, & colles cultos, tunc fit,
quod sequitur: *Et conuertam captiuita-
tem populi mei Israel*: non enim protinus
de captiuitate omnino liberamur, cum
iustificamur per gratiam, quoniam sæpe C
prauæ consuetudines manent, & amor
nostri, rerumque sæculi immodicus,
quibus magnopere impedimur, & col-
ligamur. At cum multum mortificatio-
ni affectionum deprauatarum inuigila-
tum est, tūc vere liberi sumus, quia nos
filius liberauit, & animo nostro domina
mur, & in patientia nostra possidemus
animas nostras. Non quod in hac vita
omnino ab his affectionibus liberi esse
possimus, sed quod hoc tempore, de
quo nunc loquimur, tantum in eorum
victoria profecimus, vt ante captiui, iam
Psal. 125. liberi esse videamur. De quo Dauid. In D
conuertendo Dominus captiuitatem
Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc
repletum est gaudio os nostrum, & lin-
gua nostra exultatione. Tunc dicent
inter gentes: Magnificauit Dominum
facere cum eis. Magnificauit Dominus
facere nobiscum, facti sumus lætantes.
Hi ædificant ciuitates desertas, quia
multas animas, quæ Dei fuerant, verbis
suis ad Deum reuocant, vt iterum vr-
bes eius sint, & ei pareant, vnique por-
tas aperiant, & claues porrigant. * Op- 53
portune sane hoc loco hanc sanctorum Mirabilis
laudem Propheta commemorat, vide- vis in ver
mus enim in ijs, qui diu, serioque Deo bis san-
seruierunt, tantam inesse virtutem ver- ctorum.
borum, tamque mirificam, vt simplici,
& incomposito sermone corda permo-
ueant: & homines etiam à virtute alie-
nos ducāt, quo velint. Quare merito di
cūtur ædificatores vrbiū, sicut & Isaias
de viro iusto ait: Et ædificabuntur in te Isai. 58.
deserta sæculorum, fundamenta gene-
rationis, & generationis suscitabis.
Ædificabunt ergo vrbes desertas, &
inhabitabunt ipsi, inter eos versantes,
quos ad Deū adduxerunt, & magis sem
per confirmantes. Plantabunt vineas si
cut Noe, verbo, exemplo, oratione, effi-
cient, vt corda hominum prius infecun
da, fructus ferant lætificantes cor Dei;
vnde ipsi etiam bibent, & lætabuntur.
Vinum vineæ suæ Paulus bibebat cum
ait: Gratias ago Deo meo semper pro 1. Cor. 1.
vobis in gratia Dei quæ data est vobis
in Christo Iesu, quod in omnibus diui-
tes facti estis in illo, &c. Et Itaq; fratres Philip. 4.
mei carissimi, & desideratissimi, gaudiū
meum, & corona mea, sic state in Do-
mino carissimi. Ijdem virtutum, & bo-
norum operum fructus, qui propter
lætitiam magnam, quam efficiunt, di-
cuntur vineæ, propter iucundissimam
varietatem, & pulchritudinem, atque
amœnitatem horti appellantur: quo-
rum fructus comedunt, cum de suorum
profectibus gaudent. Sicut idem Apo- 2. Thess. 1.
stolus ait: Gratias agere debemus sem-
per Deo pro vobis fratres, ita vt dignū
est quoniam supercrescit fides vestra, &
abundat charitates vniuscuiusque ve-
strum in inuicem, ita vt & nos ipsi in vo
bis gloriemur in Ecclesijs Dei pro pa-
tientia vestra, & fide in omnibus perse-
cutionibus vestris. * Et de malis qui- 54
dem scriptum est: Adulterinæ plantæ Sap. 4.
non dabunt radices altas, neque stabile
firmamentum collocabunt. Et si in ra-
mis in tempore germinauerint, infirmi
ter positæ à vento commouebuntur, &
à nimietate ventorum eradicabuntur?
Hi vero qui plātationes Dei sunt adeo-
que profecerunt, vt per eos multi quo-
tidie proficiant, plantabuntur super

humum suam,id est,vnusquisque in gra
du suo,& in eo genere vitæ, quod ele-
git, radices altas iaceat in vera pietate,
& ita à Deo seruabuntur,vt nulla vi té
tationum euellantur, sed cum sancto
Psal. 51. Propheta quisque eorum dicat: Ego
autem, sicut oliua fructifera in domo
Dei,speraui in misericordia Dei in ęter
num, & in seculum seculi. Nec dici-
mus vllam arborem in humo militan-
tis Ecclesiæ ita esse firmam,vt non pos-
sit euelli, sed plurimæ sunt, quæ non
euelluntur manu omnipotentis Dei
protectæ. Qua misericordia,& ope eos
maxime Deus prosequi solet, qui cum
se fortiter abnegauerint,& virtutum fa
stigia tenuerint, multos Christo & fi-
lios gignunt, & seruos comparant.
55 * Possumus etiam cũ Hieronymo hæc
ad cælestem beatitudinem referre: Cũ
hæc omnia,inquit,fecerint,plantantes
vineas, & facientes hortos, tunc ipsos
plantatores plantabit Dominus super
Psal. 26. terram suam,de qua dicitur: Credo vi-
A dere bona Domini in terra viuentium.
Et in Euangelio:Beati mites, quoniam Matth. 5.
ipsi possidebunt terram, &c. O terram
illam beatam, vnde nulla arbor euelli-
tur,vbi à nullo verme læditur,vbi nul-
la ætate marcescit. Quot arbores ma-
gnas, & fructiferas stirpitus euelli vide-
mus in hac terra calamitatis & mise-
riæ? Quis mihi det vt ibi ego sim,
vbi nullum ventorum impetum, nul-
lum furorem pertimescam? Iucun-
dus sane laboris nostri in Ioelem finis,
vbi in fine omnium laborum nostrorũ,
B id est, in cœlestis Ierusalem mentione
quieuimus. Iucundus & hic commen-
tationum in sanctum Hamos, qui nos
ad eiusdem patriæ commemorationẽ
deduxit. Semper in hac cogitatione
quiescamus,& consolemur animas no
stras Domine Iesu, donec per tuam gra
tiam tecum in ipsa patria quiescamus,
vbi cum Patre, & Spiritu sancto viuis,
& regnas in sæcula sæculorum. Amen.

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Habdiam Prophetam Commentarij.

PROOEMIVM DE BREVITATE huius Prophetæ.

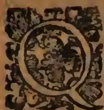

Vartus in ordine prophetarum, est beatus Habdias, id est, seruus Domini, quo nomine initio suarum epistolarum, apostolus Paulus vel maxime gloriatur: & merito, quid enim homini vel ad dignitatem illustrius, vel ad vtilitatem fructuosius, quàm seruum esse Dei omnipotentis, quem nosse viuere, cui seruire regnare est? Atque hoc ex eo etiam cernitur, quod eos Deus hoc no mine appellat, quos maiori honore di- B
Num. 12. gnatur: Non talis, inquit, seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei: palam, & nō per ænigmata, & figuras Dominum videt: quare ergo non timuistis detrahere seruo meo Moysi? Et: Vade,
2. Reg. 7. & loquere ad seruum meum Dauid.
Iob. 1. Numquid considerasti seruum meum Iob, quod non sit ei similis in terra? Sed quid de alijs loquar, cum ipse, qui natura filius est, dicat. Et dixit mihi: Seruus
Isa. 49. meus es tu Israel, quia in te glotiabor? Et paulo post: Et nunc dicit Dominus C formans me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum. Nomine igitur magnus Habdias, magnus pondere mysteriorum, & sententiarum, magnus genere dicendi, magnus libertate prophetandi, solo versuū numero paruus est. Sed adiunxit nescio quomodo diuina prouidentia rebus paruis, non tantum gratiam, sed miram etiam efficacitatē & virtutem, & præstantiam quandam A singularem, in quibus sapientiæ, & potentiç suç magnitudinē illustrius quodammodo ostendit, quàm in magnis. Quatuor, inquit Salomon; sunt mini- Prou. 30. ma terræ, & ipsa sunt sapientiora sapiētibus: formicæ; populus infirmus, quæ præparant in messe cibum sibi, Lepusculus, plebs inualida, qui collocat in petra cubile suum: regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas: stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis. Homines pusilli ita ingenio, & arte præstant, vt locus prouerbio datus sit, ἄνους ὁ μακρός, id est, amens qui longus. Ex quo recte Ecclesiasticus: Non laudes virum in Eccli. 11. specie sua, neque spernas hominem in visu suo: breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius. Quid de bombicibus, quid de araneis, quid de multis vermiculis dicā? Quid paruum pisciculum commemorē, quē adeo notum est nauis quamuis properantis cursum impedire, & remorari vt inde Latinis Remora dictus sit, Græcis ἐχενηίς? Hoc idem in sacris libris vidimus, vt in epistola Pauli ad Philemonem, qua nulla magis humilitatē eius, & charitatis magnitudinem, prudentiæ que commendat: in secunda, & tertia Ioannis. & in chatolica Iudæ, quæ paucis verbis quid in vita Christiana sequendum, à quibus cauendum sit, docent. Denique Hierony. in proœmio commentariorum in epistolam ad Philemonem, in hunc modum scripsit: sed mihi videntur, dum epistolam simplici-

tatis arguunt, suam imperitiam prodere, non intelligentes quid in singulis sermonibus virtutis, ac sapiētiæ lateat: quæ orantibus vobis, & ipso nobis Sancto spiritu suggerente, quo scripta sunt suis locis explanare conabimur. Si autem breuitas habetur contemptui, cōtemnatur Habdias, Nahū, Sophonias, & alij duodecim prophetæ, in quibus tam mira, & tam grandia sunt, quæ feruntur, vt nescias vtrum breuitatem sermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem sensuum. Hactenus Hieronymus. Vt ergo Deus in vnionibus, & gemmis, & alijs pretiosis, & paruis lapillis fulgorem, pulchritudinem, virtutemque ad multa mirabilem posuit, ita in breuitate verborum Habdię, sublimes sensus, & recondita mysteria, magnumque Ecclesiæ suæ thesaurū reliquit, sed penitus absconditum & latentem. Quem ego, Spiritus sancti opē, & lucem mihi eiusdem sancti Habdiæ precibus affuturam confidens, effodere, quantum potero, & in mediam lucem eruere tentabo.

ARGVMENTVM PROPHETÆ.

Vaticinatur in Idumæos perpetuos Iudæorū hostes, quod eos semper insectati sint acerbe, & milites Chaldæorū auxiliares futuri essent cū caperetur Ierusalem, prædicitq; eis interitum suum; & Iudæorum, postquam Babylone redierint, felicitatem.

CAPVT VNICVM.

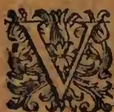

Isio Habdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom, Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes misit, surgite, & consurgamus aduersus eum in prælium. Ecce paruulum dedi te in gentibus: contemptibilis tu es valde. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in scissuris petrarum exaltantem solium suum:

A *qui dicis in corde tuo. Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem: quomodo conticuisses? nonne furati essent sufficiētia sibi? Si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemū reliquissent tibi? Quo-* Hier. 49.

B *modo scrutati sunt Esau: inuestigauerunt abscondita eius? Vsque ad terminum emiserunt te omnes viri fœderis tui: illuserunt tibi. Inualuerunt aduersum te viri pacis tuæ: qui comedunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo. Nūquid non in die illa dicit Dominus perdā sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau? & timebunt fortes tui à meridie, vt* Esa. 29. 1. Cor. 1.

C *intereat vir de monte Esau. Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuū Iacob, operiet te confusio, & peribis in æternum. In die cum stares aduersus eū, quando capiebant alieni exercitū eius, & extranei ingrediebātur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem: tu quoque eras quasi vnus ex eis. Et non despicies in die fratris tui, in die peregrinatio-*

D *nis eius: & non lætaberis super filios Iuda, in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die angustię. Neque ingredieris portā populi mei in die ruinæ eorum: neque despicies & tu in malis eius in die vastitatis illius: & non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis illius. Neque stabis in exitibus, vt interficias eos qui fugerint:*

rint: & non cōcludes reliquos eius in die tribulationis. Quoniam iuxta est dies Domini super omnes gētes: sicut fecisti, fiet tibi, retributionē tuam conuertet in caput tuū. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes iugiter: & bibent, & absorbebunt, & erunt quasi non sint. Et in monte Sion erit saluatio, & erit sanctus: & possidebit domus Iacob eos, qui se possederant. Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula: et succendentur in eis, & deuorabūt eos: & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est. Et hæreditabunt hi, qui ad austrū sunt, montem Esau, & qui in campestribus, Philisthijm: & possidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Beniamin possidebit Galaad. Et transmigratio exercitus huius filiorum Israel, omnia loca Chananæorum vsque ad Sarephtam: & transmigratio Hierusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit ciuitates Austri. Et ascendent saluatores in montem Sion iudicare montem Esau: & erit Domino regnum.

HISTORIA.

1 *Visio Habdiæ.* Quid visio sit, & cur non rem aliquam, quam viderit, sed verbum, quod audierit subscribat Propheta, diximus in capite 1. Hoseæ. nu. 2. vsque ad vndecimum. De Habdia autem, quis fuerit, & quo tempore prophetauerit, satis in præludio secundo disputauimus nu. 9. & duobus sequentibus. Si autem quæras cur tristem, & minacē prophetiam, non Onus vocauerit, vt solent alij, sed visionem: scito visionem nomē esse generale prophetiæ omnis, siue læta sit, siue tristis vt Isa. 1. Visio Isaiæ filij Hamos, quam vidit super Iudam, & Ierusalem, id est, contra Iudam, & Ierusalem, vt indicat LXX. interpretum translatio. Adde quod habet hæc prophetia, & læta quædam, vt videbimus, vt melius visio dicatur, quā onus.

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom. Docet contra quos vaticinetur, nempe contra Idumæos posteros Edom, siue Esau. De Edom, & Idumæis, deq; eorū capitali odio in filios Israel, diximus in c. 1. Hamos, quo loco ita in eosdē vaticinatur: Super tribus sceleribus Edom, & super quatuor non conuertam eum, eo quod persecutus sit in gladio fratrē suum, & violauerit misericordiā eius, & tenuerit vltra furorem suū, & indignationem suam seruauerit vsq; in finem. Mittam ignem in Theman, & deuorabit ædes Bosræ. Cum ergo eodem tempore prophetauerint Hamos, & Habdias, vt in secundo præludio demōstrauimus, ex ijsdem verbis intelligitur cur ad versus eosdem, noster propheta vaticinetur, quod scilicet hostili animo semper fuerint in filios Israel, & immortalibus eos odijs prosequentes, semper illis, quantū poterant, nocebant, & quo magis nocere possent, potētioribus eorum inimicis sese adiungebāt, vt in hoc ipso propheta explicabimus. Insaniunt ergo Hebræi, tam recentiores quam veteres, qui & in Habdia, & in ceteris prophetis, quoties verba contra Idumæos fiunt, contra Romanos fieri putant, traduntq; homines historiæ, & omnis eruditionis rudes ex Idumæorum genere profectos esse Iuliū Cæsarē, & qui post eum Romæ imperiū tenuerunt. Si quæras, vnde ridiculam fabulam, & commentum stultum, atque impudens comprobent, ignarus eorum consuetudinis videbere, qui mira, & inaudita temere passim effutiunt, & maiorum suorum somnia, atque portenta non magis confirmare curant, quàm si prophetarum responsa proferrēt. Docent hoc Dauid Kimhi in hunc prophetā, & in c. 34. Isa. R. Salomon hic, & in c. 4. Threnorū, & multi alij, quoties aliquid de Idumæis occurrit. Idem in multis locis Thalmud videre licet, & multa Hebr. verba

2 Qui sunt Idumæi, & an in eis Romani intelligātur, vt voluit Hebræi.

de hac re Galatinus retulit li.4.de arca
nis catholicæ veritatis c.28. Sed, quo-
niam sępe huius Iudæorum erroris me
minit Hier.referam ex eo nonnulla,vt
quid vir tantus de hac re senserit non
3 ignoremus. * Li. 5. in Isa.in illa verba:
Onus Duma postquam dixit Lxx. ver-
Duma. tisse onus Idumææ, ac Dumam non to
tam Idumæam esse, sed quandam eius
regionem, quæ ad Austrum vergit, &
ab vrbe Palęstinæ Eleutheropoli vigin
ti distat millibus,iuxta quam sunt mon
tes Sehir,atque hanc Idumeam esse cō
tra quam Ieremias & Ezeciel, & Ha-
mos, & Habdias vaticinati sunt.Ad ex-
tremū subijcit:Ceterum propter simili
tudinē literę ex eo,quod ר & ד nō mul
tum inter se discrepēt,quidā Hebræorū
רומה Roma, pro דומה Duma legunt,
volentes prophetiam contra regnū Ro
manum dirigi friuola persuasione, qua
semper in Idumææ nomine Romanos
existimant demonstrari. Et in c.33.Isa.
non longe à principio:Bosra,id est, mu
nitam, atque firmatam, & Edom, siue
Duma, & Idumęam, Iudæorum magi-
stri Romam intelligi volunt, & omnia
de ipsa dici, quæ sequenti capitulo cō-
tinentur.Et in illo Ioe. 3. Ægyptus in
desolatione erit, & Idumæa in desertū
4 perditionis:* Et in hoc loco Iudæi gra-
uissimo somno dormiunt in vltimo tē-
pore quando non Christum,sed Anti-
christum suscepturi sunt, vindictam
sui in Ægyptios, qui vicini sunt, & in
Romanos, quos interpretantur Idu-
mæos, spe vanissima confingentes: vt
scilicet quomodo Pharao, & omnis
eius exercitus, qui per quadringentos,
& triginta annos populum Dei captiuū
tenuit, in mari Rubro submersus est;sic
etiam Romani, qui eodem annorū spa-
tio Iudæos possessuri sunt,vltione Dñi
deleantur. Hoc illi spe sibi cassa promit
tant.Neq;enim possunt exponere qua-
re cum in orbe tantę sint nationes,duę
solum gentes Ægyptiorum,& Idumęo
rum expetātur ad pœnam, aut cur pro
Idumæis intelligantur Romani, cum
eadē licentia mentiendi è diuerso possi
mus asserere sub Idumæorum vocabu-
lo vel Persas, vel Ælamitas, vel Fran-
cos, Alemannos,gentesque alias signifi

A cari,&c. Vides veteres Iudæos errasse
quidem, sed minus impudenter, quàm
recentiores,non enim habebant cur in
Idumæis Romanos intelligerent,neq;
ita stolidi fuerunt, vt Iulium Cæsarem
dicerent natione fuisse Idumæū. Idem
initio fere c.1.Mala.Iudæi falso sibi blā
diuntur Edom Romanos, & Israel in
consummatione mundi se prophetari,
quod destructo Romano imperio, hoc
est Idumæo,regnum orbis veniat ad Iu
dæos. Et in Habdiā:Iudæi frustra som-
niant contra vrbem Romam,regnum-
que Romanum hanc fieri prophetiam.
B Et illud,quod in Isaia scriptū est:Onus
Duma,paululum literæ apice commu- Isa. 21.
tato pro ד posse legi ר, & sonare Ro-
mam.Iquippe litera pro u, & pro o,eo-
rum lingua accipitur,&c.* Hęc à nobis 5
semel dicta sint,tam ad huius loci, quā
ad aliorum explanationem, quos & in
prophetis prioribus vidimus, & in po-
sterioribus videbimus. Sed recentiorū
Heb.maior est, & amentia, & blasphe-
mia, qui per Romanos, apud quos est
sedes Apostolica, & summus Christi vi
carius, omnem Christianorum gentē
significari putant, eiusque regnum de-
C uastandū esse à Messia suo miseri som-
niant,se autem,qui Israelis nomine in-
dicantur,eo tempore in summa liberta
te,& tranquillitate esse regnaturos.
Quare cauendum nobis, & pijs omni
est, ne vnquam in Idumæis Romanos
designari affirmemus,ne nos cōtra Ro-
manam Ecclesiam, & Christiani no-
minis dignitatem Hebræi patronos ha
bere videantur. Aduersus eos disputat
Paulus Burgensis in additione huius
capitis,& in additit.c.34. Isai. & ca.7.
Danielis,& Galatinus lib 4 vt iam in-
dicaui c. 28* cuius duo argumenta in
D promptu sunt, & Iudæos facile conuin
cent. Primum est: Si Romani Idumæi
sunt,quia Iulius Cæsar Idumæus apud
eos regnauit,& ipsos Idumæos esse dī-
cēdos, qui regē habuerunt Herodem,
quem constat fuisse Idumæum. Alterū
est: Edom, qui & Esau dictus est Gen.
25.cum Isaac filius fuerit, genus suum
necessario referre ad Sem filium Noe:
Europam autem vniuersam habitatam
fuisse à filijs Iaphet,vt ex Gen.10. & ex
Ioseph.

Iof.l.1. Anti.c.7.intelligimus. Itaq; Ro-
manos nulla ratione pertinere ad Idu-
6 mæos. * At ex ijs, quibus Iudæorum
sententia displicet, quidā negant Hab-
diam prophetare contra posteros Esau,
& Idumæorum nomine intelligendos
putant, aut Iudæos ipsos, aut persecu-
tores Ecclesiæ, aut denique infideles
quosuis, quoniam quædam in hoc pro-
pheta videas, quæ nullo modo in filios
Esau conuenire posse videantur. Sed fal
sa est omnino eorum sententia, & quæ
vim propheticis verbis manifestam af-
ferat. Nam si Isai. cap. 21. & 34. & Iere.
cap. 49. & Ezeciel. 35. & Ioel. cap. 3. &
Hamos cap. 1. & Malachias cap. 1. cum
aduersum Edom prophetant, aduersus
posteritatem Esau fratris Iacob, & ad-
uersus certam gentem sine dubio pro-
phetant, cur in Habdia Edom, & Idu-
mæam aliter interpretemur? Nam si se-
mel in sensu Historico, ab historia ipsa
recedamus, & Idumæos esse dicamus
Iudæos, aut persecutores Ecclesiæ, aut
infideles, eadem licentia, (vt aduersus
Iudæos disputabat Hier.) possumus as-
serere sub Idumæorum vocabulo vel
Persas, vel Ælamitas, vel Francos, vel
Alemannos, aut etiam Agarenos, &
Turcas, aut quasuis alias gentes signi-
ficari. Ad hæc si cum prophetæ in Ægy
ptios, in Assyrios, in Tyrios, & Sido-
nios, in Chald. in Niniuitas vaticinan-
tur, proprie illa nomina accipimus, &
eas gentes designari non dubitamus,
quas voces ipsæ sonant, cur non idem
in prophetia Idumæorum fieri fatea-
7 mur? * Aliud enim est quid proprie,
aliud, quid Allegorice, aut quid Tro-
pologice nomina significent, dicere.
Non sunt permiscendi sensus, ne tota
scriptura inexplicabilibus difficultati-
bus inuoluatur, sed seorsum quid Histo
riæ, quid Allegoriæ, aut morum ratio
postulet, explicandum. Maneat igitur
contra genus Idumæorum vere, ac
proprie vaticinari Habdiam, nam ea,
quæ quosdam mouent, in eo suis locis
explicabimus, vt nihil veram prophe-
tæ intelligentiam impediant. Possunt
hæc, quæ diximus ex locis in Hier. in-
dicatis facillime intelligi, sed verbis
eiusdem hanc disputationē claudamus,

A ex principio commentariorum in hūc
prophetā desumptis, quibus quicquid
ad hunc locum pertinet, optime expli-
catur. Quærimus, inquit, quis sit iste
Edom, vel Idumæa, ad quam nunc per
Habdiam Dominus loquitur? in libro
Geneseos Esau filium Isaac appellatum
fuisse Edom, quia propter rufum len-
ticulæ cibum primogenita vendiderit,
manifestissime legimus: Edom enim
interpretatur πυῤῥός, id est rufus. In eo-
dem volumine scribitur hunc eundem
vocatum esse Sehir, id est pilosum, quia
hispidus erat, & non habebat læuita-
tem Iacob. Vnus ergo, atque idem tri-
bus nominibus appellatur, Esau, Edō,
Sehir, possedirque eam regionem, quæ
nunc Gebalena dicitur, & in finibus est
Eleutheropoleos, vbi ante habitauerūt
Horrhæi, qui interpretantur liberi, vn-
de & ipsa vrbs postea sortita vocabulū
est, (loquitur autem de Greco vocabu
lo Eleutheropolis, quod liberorum vr-
bem significat.) Deinde multis verbis
docet Hieron. hunc Edom esse contra
quem vaticinantur Isai. Ierem. Ezeciel,
Hamos, Malachias locis paulo ante in-
dicatis. Cyril. etiam auctor est hos Idu
C mæos esse filios Esau, & contra eosdem
Iolem cap. 3. prophetasse.

Auditum audiuimus à Domino. Eu- 8
seb. libr. 5. de Demonstratione Euang.
cap. 14. vult hæc verba non prophetæ
esse, sed Dei, id est, filij, qui auditum
audiuit à patre de vocatione gentium.
Id facillime cōfirmatur ex verbis, quæ
præcedūt: Hæc dicit Dominus ad Edō.
Dei igitur verba sunt, quæ sequuntur,
sed communis Hiero. & expositorum
sententia est prophetam de se ipso lo-
qui, deque prophetis ceteris, qui, vt iā
diximus, propherarunt aduersus Edō,
tametsi mihi de sui temporis prophetis
D loqui solum videtur, qui eodem tem-
pore audierunt à Domino vastitatem
Idumæorum. Verum, & si nemo dice-
ret, satis intelligi posset ex Ierem. cap.
49. verba esse Prophetæ, sunt enim ea-
dem apud eum. Auditum, inquit, au-
diui à Domino, & legatus ad gētes mis-
sus est. Congregamini, & venite con-
tra eam, & consurgamus in prælium, &
quæ sequuntur. Magna enim Habdiæ
pars,

pars, vt Hieron. testatur, &, vt verba A
vtriusq; prophetæ indicant. c.49. Iere. continetur, excepto ordine commutato, & alijs, quæ videntur discrepare. Quare vt Habdiam interpretemur; sæpe ad Ierem. confugiendum erit. Verba igitur Domini illa sunt: *Ecce paruulum dedi te in gentibus.* cetera vsque ad hæc, parenthesis quædam sunt, atq; ita sunt omnia copulanda: Dixi Dominum lo-qui velle Idumæis, multaque de eorum vastatione, loquente Domino subijciã, quæ vana nullo modo existimari debent, tam enim ego quam alij huius ętatis prophetæ verba Domini nobis lo- B
quentis audiuimus, qui legatum se ad gentes missurum confirmauit, vt vno animo in Idumæorum gentem insurgerent, eamque delerent. Simili parenthesi vsus est Petrus Acto. 1. Vt bene Rupertus animaduertit, Exurgens Petrus in medio fratrum dixit: (erat autem turba hominum simul fere cẽtum
9 viginti:) viri fratres, &c.* Auditum autem more Hebræo, sæpius à nobis obseruato, pro re audita posuit, id est, pro verbis, siue locutione, vt Haba. 3. Domine audiui auditionem tuam, & timui.

Et legatum ad gentes misit. Ne putemus angelum, aut hominem missum esse ad gentes, vt aduersus Idumæos pugnarent, sed metaphorice legatum mittere dicitur, cum animos gentium concitat ad bellum, vt vindictam de impijs sumat, aut etiam efferari patitur, & in arma, atq; in vltionem ruere: ita enim loqui solent prophetæ, vt Ierem. 1. Ecce ego conuocabo omnes cognationes Regnorum Aquilonis, ait Dominus, & venient, & ponent vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem. Isaiæ 5. Et eleuabit signum in nationi- D
bus procul (id est, quasi signo sublato vocabit ad bellum nationes) & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce fe-
10 stinus velociter veniet.* Et de Cyro rege Persarum, cuius opera vsus est Dñs ad vindictam de multis regnis sumendam, ita loquitur Isa. 45. quasi non vocauerit tantum, sed etiam manu apprehensum in prælia eduxerit: Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam Cyrillus: Misit, id est, iussit, nõ quidem aperte, sed veluti incitans gentes aduersus Idumæam, vt ipsam obsiderent, &c. Gentes autem nunc intelligit Babylonios, quibus aliæ nationes, vt potentioribus, inhærebant, de quibus
dictum est: Ecce ego cõuocabo omnes Ierem. 1.
cognationes regnorum Aquilonis, à Babylonijs enim vastandi erant Idumæi, vt postea docebimus. LXX. propter Hebr. nominis ambiguitatem verterunt περιοχὴν, id est, obsidionem misit Dominus ad gentes, nam ציר, & legatum sæpe significat, & dolorem, atq; angustias; qui autem obsidentur, coarctantur, & coangustantur; Exponit autem Cyrillus: Obsidionem misit ad gẽtes Idumææ. At ijdem LXX. Ierem. 49. vbi eadem omnino verba sunt in Heb. ita verterũt, καὶ ἀγγέλους εἰς ἔθνη ἀπέστειλεν, id est, Et nuncios in gentes misit. Atq; hæc interpretatio, quæ & Symmachi est, magis probata est Theodoreto, cuius hæc sunt verba: Pro περιοχὴν, Symmachus nuntium vertit. Per hæc autem ostendit, vt ipse Dominus cõtra
C Idumæã hostes incitabit, atq; inducet.
Surgite, & consurgamus aduersus eũ 11
in prælium. Verba sunt gentium mutuo sese ad bellum contra Idumęos exhortantiũ, vt etiam ait Cyrillus. Hoc etiã fuit mitti legatũ ad gentes, quod concitari ad præliũ animos gentiũ: cõcitatis autẽ animis, statim huiusmodi verba audiuntur, Surgite, & cõsurgamus omnes vno animo aduersus eum. i. aduersus Edom, de quo scilicet, iam inter se locuti fuerãt. In Heb. & apud LXX. est. Aduersus eam, sed intelligitur terra Edom, vt sępe in Hebræo fit apud prophetas: vt Mal. 1. Quod si dixerit Idumæa: Destructi sumus: In Heb. est. Si dixerit Edom, & verbũ, Dixerit, femineum est תאמר.

Ecce paruulum dedi te in gentibus. Tanta in te irruet hostium multitudo, vt eorum comparatione perexiguus, & contemptibilis sis, atque ita ferociter, & audacter in te incurrent, cum nihil vires tuas timeant. Hunc esse germanũ huius loci sensum, indicat id, quod in c. 11. Hos. nu. 28. adnotauimus: Dare in aliquid,

aliquid, idem esse apud Hebræos; quod A
apud nos, afficere aliqua re, vt Psalm.
56. Dedit in opprobrium conculcantes
me, id est, affecit eos opprobrio. Dare in
benedictionem, id est, benedictione affi-
12 cere. * Ita ergo nunc dictum est: Paruu-
lum dedi te, ac si diceret, Dedi te in par
uitatem, sicut dare in benedictionem
est dare aliquem benedictum, id est, be-
nedicere ei, aut benedictum eum face-
re. Dedi te paruulum, constituam te pa
ruulum, faciam te paruulum, videlicet
præ hostium multitudine, quamuis tibi
nũc magnus videaris. Hoc magis expli- B
cat Chaldæus qui ait; Ecce infirmum
dedi te inter populos. Verum, quoniam
Edom non solum cum Babyloniorum
multitudine comparatus, sed ipse etiã
per se paruus erat, angustisque finibus
continebantur, possumus & ita recte
exponere: Ego te paruulum feci, nec
militum numero, nec multitudine præ
stas, contemptibilis es, & ab hostibus
tuis contemneris, qui intrepide in te
consurgent, neque vllo timore tarda-
buntur.

Superbia cordis tui extulit te. Causam
tantæ vastitatis docet esse superbiam ip C
sius Edom alteram postea docebit, id
est, odium in fratrem suum Iacob. Su-
perbia, inquit, tua te supra modum ex-
tulit, cum enim habites in speluncis ru
pium, atque in excelsis montibus, & in
locis natura munitis, ad quæ sit diffici-
lis accessus, putas te non esse capiendũ,
atque superandum, dicisque: Quis me
detrahet in terram? Quis me ex hac al-
titudine montium, & vrbium deijciet?
13 * Quis me hinc expellet? Itaque cum
dicit: *Superbia extulit te habitantem in
scissuris petrarum, exaltantem solium tuũ.*
idem est, ac si apertius diceret: superbus D
es valde, quod scissuras patrarum habi-
tes, & solum tuum, siue sedem tuam in
excelso loco posueris. Hebraice, שבתו
quod vocabulum, quietem, siue locum
quietis, aut habitationis significat. Lxx.
καθοικίαν, id est habitaculũ. Non enim
solium pro sede regia accepit Hierony
mus, sed pro sede, quæ videtur esse pri-
ma & antiquissima huius nominis signi
ficatio. Nam solium Asper, quasi sedium
dictum esse voluit à sedendo, sicut sella
dicta est quasi seda, vt refert Seruius in
illud 7. Æneidos.

--- *Et solio medius consedit auito.*

Inde & solium dicitur, in quo in bal-
neis lauantes sedebant, & in quo defun
cti condebantur. Hæc apertiora viden-
tur esse in Hebræo, ita enim vertuntur
ad verbum: Superbia cordis tui extu-
lit te habitantem in scissuris petrarum
(vel habitas, id est, qui habitas in scis-
suris petrarum) altitudo quietis eius
dicentis in corde suo: Quis detrahet
me in terram? id est, altitudo etiam vr-
bium tuarum, siue montium tuorum te
extulit, siue extulit eum: subito enim à
secunda persona transit ad tertiam, vt
sæpe faciunt prophetæ. Ierem. in hunc
modum. * Arrogantia cordis tui dece- 14
pit te, & superbia cordis tui, qui habitas
in cauernis petræ, & apprehendere ni-
teris altitudinem collis. Pro quo in
Hebr. est. Qui habitat in cauernis pe-
træ, & apprehendis altitudinem collis,
siue, Habitantem in cauernis petræ, &
apprehendentem altitudinem collis.
Quod idem omnino est cum eo, quod
dictum est ab Habdia, habet enim hunc
sensum, superbia, quæ te decepit, oritur
in te ex eo, quod firmas, & excelsas vr-
bes habes, & loca montosa, atque ardua
incolis, quæ putas à nullo posse con-
scendi. Itaque illud: Apprehendere ni-
teris altitudinem collis, perinde est, ac
si dixisset, amas inhabitare loca excel-
sa, & montosa. Quod autem Hier. hic
vertit, *Extulit te*, in Ierem. vero Dece-
pit te, præterquam quod sensus est idẽ,
נשא si punctum habeat in sinistro cor-
nu literæ ש significat leuare, si in dex-
tro significat decipere. At quoniam ve
teres his punctis non vtebantur, scri-
ptum hoc verbum vtrumque æque si-
gnificat, tametsi aliter proferatur, cum
significat decipere, aliter cum leuare.
Eodem vsus est paulo post, vbi nos habe
mus, Omnes viri fœderis tui illuserunt
tibi. i. deceperunt te. Verum hoc in lo-
co LXX. ita vertetũt. Vt Hieronymus.

Si exaltatus fueris vt Aquila. Quan-
tumuis superbia efferatis, & munitioni 15
vrbium tuarum confidas, non effugies
supplicium. Quamuis montes sublimes
conscendas, & altissimas arces, ad
quas

quas vix se aquilæ volatus attollat: vel, A si domus tuæ ita excelsæ sint, vt nidi aquilarum, inde te deturbabo, & in potestatem hostium tradam. Quod si tibi parum dixisse videor, & præ superbiæ magnitudine altius te ascendere posse confidis: etiam si inter Sidera ipsa sedē colloces tuam inde te in terram deijcā; Mihi videtur nidū potius dixisse, quàm sedem, quoniam aquilarum, & similium auium est nidum in excelsissimis arboribus, aut rupibus extruere; deinde quoniam, quæ magna sunt, procul etiam videntur, & tanguntur. at exigua, si sublimia sint, facile latent, & lædi non pos- B sunt, quia non videntur. Non igitur dixit: Si inter sidera posuerit vrbes tuas, aut domum, aut sedem tuam, magna enim erant hæc, & non videbantur posse latere, sed, *Si inter Sidera posueris nidum tuum*, nam nidus cum exiguus sit, si paulo sit sublimior, non potest è terra videri, aut lædi.

ALLEGORIA.

16 Ad Allegoriam huius prophetiæ intelligendam iaciam quasi fundamentū firmum, Hiero. verba, quæ rem optime explanant. Quia ergo, inquit, dicimus C terram Idumæorum aduersariam esse terræ repromissionis, & Esau inimicum legimus Iacob, & populum esse, cui iratus est Dominus in sempiternū: Nosse debemus secundum leges Tropologiæ, aut contra Iudæos factū esse sermonem, qui sunt æmuli Christianis, & persequuntur fratrem suum Iacob, populum supplantatorem, qui illis primo genita præripuit, aut certe aduersus omnes hæreses, & contraria dogmata veritati, quæ videntur quidem nobis esse vicina, sed magis aduersaria sunt, & de paterna veritate simplicem, & habitato D rem domus Iacob nituntur expellere. Quod de Iudæis ait, nos auctoritate Iacobi apostoli confirmauimus in cap. 9. Hamos. n. 41. Nihil etiam vetat in Idumæis omnes Ecclesiæ, sanctorumque persecutores, intelligere. Ad hos omnes ea, quæ hactenus exposita sunt, fa-
17 cile accōmodari à quouis possunt. * Legatū ad gentes missum Hier. & Ruper. volunt esse Dominum nostrum Iesum Christum, qui in Isaia iuxta Lxx. dicitur magni consilij angelus, & in Hagg. Desideratus cunctis gentibus. Ipse venit ad gentes, non per se, sed per membra sua lectissima, & per suos ministros. .i. per apostolos. Quare recte Paulus & Barnabas, cum de Christo dictum esse Isa. 49. scirēt: Ecce dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ, non dubitarunt ad se referre, qui pro Christo legatione fungebantur. Vo Act. 13. bis, inquiunt, oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ: Ecce conuertimus ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Ipse autem effecit vt multitudo gentium Romano imperio subiecta consurgeret aduersus Iudæos, & eos deleret, & quotidie efficit, vt gentes, quæ venerunt ad Euangelium, quotidie contra Iudæos, & contra Hæreticos dimicent gladio spiritus quod est verbum Dei, tela sumentes ex armario scripturarum. Sed melius, vt iā ostendi, dicemus, legatum esse missum ad gentes, quia ad hoc bellum cōtra hostes veritatis tacito cordis impulsu eos excitat. Vniuersam autem Allegoriam de Iudæis explicatam inueniet, qui volet in Ruperto, de hæreticis in Hieronymo.

TROPOLOGIA.

18 In Edom, vt in ca. 1. Hamos nu. 28. adnotauimus, homines intelliguntur voluptatū amatores magis, quàm Dei, & semper terrena captantes, atque eorum causa primogenita vendentes, id est, iure se cœlestis hæreditatis abdicantes, & qui sanctorum quidem fratres esse videntur, sunt autem impugnatores, & hostes acerrimi, contra hos omnes prophetæ, & omnes apostoli auditum audiunt à Domino, quia non hæc prophetia solū, sed vniuersa scriptura æternum illis interitum, & nunquam finiēdas calamitates comminatur. Legatum ad gentes misit, quia vitiorum agmina, quasi milites conuocatos, in illos Dominus insurgere permittit iusto iudi-

cio

cio suo, neque aduersariarum potestatũ conatus, atque incursiones retardat. Nam si videat Diabolus hominẽ, quã-uis à Deo non omnino alienum, voluptatum illecebris capi, earumque desiderio nimis commoueri, vt earumdem causa nihil non facturus, nihil nõ amissurus videatur: omnes illius cordi suarũ fraudum machinas admouet, eumque paulatim in omnia vitia præcipitat, cui merito dicit Dominus: *Ecce paruulum dedi te in gentibus, contemptibilis tu es valde*. Paruuli sunt quicunque huiusmodi sunt ex illis, de quibus Apostolus loquitur; fratres nolite pueri effici sensibus. Quid enim magis puerilis sensus, quam vili coctiuncula primogenita vedere, vt fecit eorum pater Edom, æternas, maximasque voluptates paruis, ac momentaneis commutare, terrã, cœlo, creatori, qui est super omnia benedictus in secula, trãseuntes in imagine creaturas anteferre? Paruuli etiã sunt, id est, infirmi, vt Chaldæus interpretatus est, atque imbecilli: abijciunt enim fortitudinem animi, id est, gratiã, sacramenta, orationem, opera pœnitẽtiæ, & alia id genus, quibus anima confirmatur ad bene viuendũ, & ad resistẽdũ impugnationibus Diaboli.

Qui nam dicantur paruuli

1. Cor. 14.

19 * Quomodo igitur non infirmi erunt, qui ijs veræ fortitudinis præsidijs carẽt? Paruuli sunt, quia sicut Idumæi, qui sibi multi videbantur, pauci erant, ita hi, quamuis numero multi, pauci tamen reuera sunt, quia paucos habent comites, à quibus regãtur, paucos, a quibus defendantur. At iusti multos habent, & ideo magni sunt: de quodã enim sancto scriptum est: Et aperuit Dominus oculos pueri, & vidit, & ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum in circuitu Elisæi. Et Ezecias conuocatis militibus ait: Viriliter agite, & confortamini, nolite timere, nec paueatis regem Assyriorum, & vniuersam multitudinem, quæ est cum eo: multo enim plures nobiscum sunt quam cum illo: Cum illo enim est brachium carneum, nobiscum Dominus Deus noster, qui auxiliator est noster, pugnatque pro nobis. Infirmi sunt, quoniam, vt magni labores corpus frangunt, ita otia, & vo-

4. Reg. 6.

2. Par. 32.

A luptates animum eneruant: pauci sunt, quoniã delicijs se se dedentes, & in eas substantiam conferentes non faciunt sibi amicos de mammona iniquitatis, & extra se vagantes, nec considerant, nec vident infirmitatem suam, nec illi subsidia quærunt amicorum. * Accedit superbia, vt statim dicemus, qua sibi placent, & fortes sibi, atque inuicti videntur. Quare merito additur: *Contemptibilis tu es valde*, sine sensu, sine viribus, sine amicis, hostium prædæ, atque iniurijs expositus es. Sed nihil mirum si sequentia attendimus: *Superbia cordis tui extulit te habitantẽ in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum*: Quam eleganter dictum: *Superbia cordis tui extulit te?* Non te res magnæ gestæ efferunt, non conditio, non natura, sed superbia cordis tui. Non ex rebus, quas habes, ista superbia oritur (quid enim habes, quod non accepisti?) sed è corde tuo. Nihil habes, vnde superbias, quid enim superbit terra & cinis? sed cor tuum vanissimum, spõte sua se erigit, & magna de se concipit, & te ignarum, atque oblitum tui decipit. Vt autem ex corde, nõ ex rebus magnis oriri superbiam indicet, causam elationis aperit: Inde superbis, quod habitas in scissuris petrarum. Petra interdum principium generis dicitur, ex quo posteri, vt è petra lapides exciduntur. Ita Isaias Abraham petram vocat: Attẽdite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de qua præcisi estis. Attendite ad Abrahã patrem vestrum, & ad Sarã, quæ peperit vos. Christus petra est, qui pater futuri seculi dictus est à Propheta. * Quare qui Christianos se esse iactant, atque eo nomine sibi, & placent, & vitam æternam pollicentur, nec putant Gehennã esse metuendam quia Christiani sunt, & fidem tenent apostolorum, qui Petræ etiam dicuntur? Cum vita moresque omnino à Christianis abhorreant: Idumæi sunt superbientes, quod in scissuris pretrarum habitent: non enim satis est credere, quod Christus, & apostoli docuerunt, nisi facias quod præceperunt. Fides sine operibus mortua est in semetipsa, & in Domino Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium,

20

B

1. Cor. 4.

Eccli. 10.

C

Petra.

Isa. 51.

21

Isa. 9.

D

Iacob 2.

Galat. 5.

tium,sed fides,quæ per charitatem op- A
Galat. 6. ratur. Et quicunque hanc regulam se cuti fuerint, pax super illos, & misericordia,& super Israel Dei. Nam qui fidē sine operibus iactant,non sunt Israel Dei,sed Synagoga Satanæ. His merito
Matth. 3. illud dicemus : Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ, & nolite dicere intra vos:patrem habemus Abraham. Verū huiusmodi Idumæi, & stulti sui amatores nō tam in petris habitant, quam in scissuris,quæ temporis diuturnitate, aut ictibus lapidum,aut ferri factę sunt, successu enim temporum,& duritie hominum inobedientium, Deique voluntati minime cedentium, quædam quasi foramina in his petris facta sunt, quibus diuinæ, & Ecclesiasticæ leges quasi fodiuntur, & semper aliquid de soliditate sua amittunt, & luxui, molli vitæ, & remissę,auaritię,ambitioni locus relinquitur, & cum viuere videantur in petris,in terra potius, quæ post perfossas petras est, viuunt, si vita illa dicēda est.Hæc ad eos, qui de generis nobilitate intumescunt, pertinere possunt, sed ad eos maxime, qui in religionibus vitam agimus, si à patrum nostrorum, in quibus gloriamur, sanctitate degeneramus.

Peccatores habitantes in scissuris petrarum

22 * Sed quoniam in scriptura bonorum,& Deo carorum esse videtur habitare in scissuris petrarū, sicut Moy-
Exodi 33. si dicitur:Ponam te in foramine petrę, & protegam dextera mea, donec tran-
Cant. 2. seam; & de spōsa sceiptum est:Columba mea in foraminibus petrę,in cauerna maceriæ,aliter etiam hæc interpretemur. Solent isti spirituales Idumæi, vel amore quodam, vel timore interdū aliquo futurorum suppliciorum excitati, dolore peccatorum commoueri, & pœnitentiæ, ieiunijs, eleemosynarumq; largitioni vacare: quod nihil est aliud, quàm in petrarum foramina ingredi quia Christi, & sanctorum apostolorū,qui petræ dicti sunt,opera imitantur,illis similes,quibus ait Ioannes:
Matth. 3. Progenies viperarum,quis demonstra-
Prou. 30. uit vobis fugere à ventura ira? Atque hoc quidem sapientium est, sicut ait Salomon quatuor sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus &c. lepusculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile suum. Vt enim lepus timidum animal,& imbelle, neque arma præter pedes, & fugam habens, nisi ad petram confugiat, tutus esse non potest:ita peccator, qui timore gehennæ semper pauidus est, & spiritualibus armis caret, seruari nullo modo potest, nisi fuga saluti suæ consulat,& ad Christū, & sanctorum imitationem trāseat.
* Cui simile est illud : Petra refugium 23
herinaceis. Quem enim herinaceus spi Psal. 103.
nosum animal,nisi peccatorē designat, qui crebris peccatorem sentibus cooperitur? Sed quoniam neque humilita- B tis fundamenta iecerunt isti, inde magis in superbiam efferuntur; & quod plura faciunt, eo se meliores censent, & plures sibi voluptates permittunt,atque in dies vt superbiores,ita etiam nequiores euadunt. Decipit ergo eos superbia cordis sui, quod sibi multis in rebus sanctorum opera videantur imitari, nullosque hostes timent,quasi habitantes in scissuris petrarum. Sciamus etiam quāuis Hieronymus & LXX. verterint *Petrarum*, in Hebræo esse סלע. i.petræ.Quare si Petræ malis legi,Christum intelligemus,si Petrarum, intelli- C gemus & Apostolos,qui à fidei, & charitatis soliditate, & à similitudine cum Christo,vere petræ vocantur.Hinc super eos quasi supra petras in fundamēto positas,superædificantur fideles, si-
cut ait Apostolus: Superædificati super Ephes. 2.
fundamentum apostolorum,& prophetarum ipso summo angulari lapide Iesu Christo, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. Greg. 31.Mor.c.34. In sacro eloquio, cum singulariter petra nominatur,quis alius quam Christus accipitur,Paulo attestante,qui ait; Petra au- D tem erat Christus?cum vero petræ pluraliter appellantur,membra eius videlicet sancti viri, qui illius robore solidati sunt,exprimūtur. Quæ Gregorius nō de eo,quod semper, sed de eo,quod plerumque in scriptura fit, intellexit: neque enim ignorabat Petrum quoq; dictum esse Petram.Matth.16.Exaltant etiam solium suum,quia illa sublimium operum similitudine, multos infra se relinquere videntur, & quantum pos-

sunt,

ſunt, aſcendunt, ac ſe ibi collocant, vbi
nulla pericula putant eſſe metuenda.
24 * Sed recte illis à Domino dicitur: *Si*
exaltatus fueris vt aquila & ſi inter ſide-
ra poſueris nidum tuum, inde detrahã te;
Nam quantumuis exaltentur, & iuſti,
magnique videantur, detrahuntur in
terram, & à cauernis petrarum, in qui-
bus ſe firmiter habitare credebant, deci
dunt, quia ſubito in turpia, & manifeſta
peccata labuntur, ex quibus facile om-
nes intelligunt quales etiam tunc fue-
rint, cum iuſti putabantur. Pulchre ve-
ro dixit: *Si exaltatus fueris, vt aquila.*
Quamuis enim aquila in ſublime vola-
tu conſcendat, terram tamen deſpicit,
& cadauera, & beſtiolas, quæ capiat, ad
eaque ſe ſubito demittit ex alto, ſicut
de ea ſcriptum eſt in Iob: In petris ma-
Iob. 39. net, & in prærupτis ſilicibus commora-
tur; atque inacceſsis rupibus. Inde con
templatur eſcam, & de lõge oculi eius
proſpiciunt, pulli eius lambent ſangui-
nem, & vbicumque cadauer fuerit, ſta-
tim adeſt. Ita illi, tametſi perfectionem
ſimulent, nunquam oculos à terrenis
bonis auertunt, ſemper eos, aut in ho-
nores, aut in pecunias, aut in volupta-
tes deijciunt, ſine quibus vitam nullam
25. putant. * Pulchre etiam nidum pone-
re dicuntur, inter ſidera, quia vt maxi-
me laborẽt firma ſibi & quieta vitæ ſuę
ſecuritate quærenda, nidus tamen eſt,
quẽ conſtituũt è feno, & ſtipulis cõſtat,
magno labore factus eſt, ſed minimo
diſſoluitur. Hanc ſecuritatem, & quietẽ
amittunt, cum in libidines, & ambitio-
nes, & in fœdiſſima peccata, iuſto Dei
iudicio incidere ſinuntur, & gloria ſpo-
liantur, quam iniuria occupauerant, &
inſipientia eorum manifeſta omnibus
fit. Inter apoſtolos verſabatur proditor
Iudas, ſanctus, & humilis, ac reliquis ſi-
milis exiſtimabatur, inter ſidera poſue-
rat nidum ſuum: ſed quoniam priſtinæ
humilitatis obliuiſci cœpit, & cupidita-
tem admiſit, ita ex illa altitudine detra-
ctus eſt, vt ipſum Dominum atque ma-
giſtrum ſuum triginta argenteis vende-
ret. Quo ſcelere adeo ſecuritatem ani-
mæ perdidit, vt vltricem tanti facinoris
conſcientiam ferre nõ ſuſtinens laqueo
potius vitam finiendam, quam tanto cũ

A dolore viuendum putauerit. Ego vidi, Iob. 5.
inquit Iob, ſtultum firma radice, & ma-
ledixi pulchritudini eius ſtatim, cuius
meſſem famelicus comedet, & ipſum ra
piet armatus, & bibent ſitiẽtes diuitias
eius. * Sed & diuites, & potentes huius 26.
ſeculi, & ſi firmiſſima eſſe putent, quæ
poſſident, & quæ magnis laboribus cõ-
pararunt, cum ſe ſuper omnes euexe-
rint nidus eſt ille, quem inter ſidera po
ſuerunt, vento, & imbribus cito diſſipan
dus. Quid enim ſunt ſeculi bona, niſi fe
num, & ſtipulæ? Vidit Balaam Cinæũ,
B & aſſumpta parabola ait: Robuſtũ qui- Num. 24.
dem eſt habitaculum tuum, ſed ſi in pe-
tra poſueris nidum tuum, & fueris ele-
ctus de ſtirpe Cin, quandiu poteris per-
manere? Aſſur enim capiet te. Cinæus
Hebræis à poſſeſſione dicitur, & poſſeſ-
ſores diuitiarum, & voluptatum, & ho-
norum deſignat: qui quamuis robuſtũ,
& validum habitaculum habere videan
tur, & in petra ponant nidum ſuum, id
eſt, firmiſſimas, & ab omni iniuria tutas
fortunas ſuas, & delicias credant, non
poterunt diu permanere. Aſſur enim ca
piet eos, quod ſi interpreteris, ſonat,
C Graſſator, id eſt, mors, & tempus edax
rerum, quæ vbique graſſantur, & om-
nia conficiunt.

HISTORIA.

Si fures introiſſent ad te. Prædicit 27.
vaſtitatis magnitudinem inuſitatam.
Si fures, aut latrones ad te introiſ-
ſent, auferrent ſufficientia ſibi, aut
ſufficientiam ſuam, vt eſt in Hebræo,
id eſt, quantum vellent, aut quantum
ſibi ſufficere iudicarent: ſed aliquid ta-
men tibi reliquiſſent. Si vindemiatores
D ad vineas tuas veniſſent, vel à te condu
cti, vel hoſtiliter eas depopulãtes, quã-
uis cupidiſsimi eſſent, non poſſent non
vel racemum aliquem relinquere aut
neglectum, aut ſub folijs latentem. Sed
in te longe aliter fiet: irrumpent Chal-
dæi, & omnes diuitias tuas ſcrutabun-
tur, nihil erit tam occultum, tam abſcõ
ditũ, quod ipſorum oculos, & manus ef
fugiat. Hæc totius loci ſententia eſt, vt
aperte videmus apud Ieremiã dicentẽ;
ſi vindemiatores veniſſent ſuper te,
non

A non reliquissent racemum? (quod per interrogationem legendum est) si fures in nocte, rapuissent quod sufficeret sibi. Ego vero discooperui Esau, reuelaui abscondita eius. Sed illis verbis: *Quomodo conticuisses*? non parum obscuratur oratio, nam neque ea necessaria videbantur, neque satis apte cum reliquis cohærere. Eorum obscuritas diuersas, vt fieri solet, & interpretationes, & expositiones peperit, ego, quam maxime probo interpretationem, id est, nostram vulgatæ editionis, explicabo.

28 * *Quomodo conticuisses*? admirationem habet, & in ea amplificationē, B sicut paulo post, Quomodo scrutati sunt Esau? Et Psal. 118. Quomodo dilexi legem tuam Domine? tota die meditatio mea est. Et Thre. 1. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo, & cap. 2. Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion? Ex quibus videmus, non negari silentium: sed affirmari, ac si vulgari loquentium consuetudine diceret. Quomodo facerent te tacere? Tacite autem illi exprobrat, quod minorem habeat fortitudinem, quàm se habere iactat. Quasi dicat: sine C dubio libentissime tacuisses, quamuis tibi magnus, & fortis videaris, si te hostes nec opinantem opprimerent, timore tacere cogeteris, & vt vitam redimeres, libere illos auferre quicquid vellent, sineres. Latet autem in his verbis comparatio futuræ vastitatis in hunc modum explananda: Cum tu timore exanimatus taceres, & illi possent pro libito res omnes tuas rapere, tamen aliquid tibi reliquissent: at Chaldæos venientes senties, vociferaberis, & pugnabis, nec tamen quidquam eorū, quę possides, seruare poteris: diripētur omnia. D LXX. verterūt: vbi proiectus esses? hoc est: Non timerent te fures, sed contemnerent, ac proijcerent, vbi ne hiscere quidem auderes. Quod autem ait: *Si fures, si latrones per noctem*, non idem omnino est, vt Rabbi Dauid existimauit, quoniam גנבים, id est, fures, omni tempore furantur, sed שדדי לילה, noctu tantum: significat enim vastatores, seu prædatores noctis, siue nocturnos, & quasi vnicum nomen accipiendum est. Ex quo constat illa verba: *Per noctem*, ad latrones solū esse referenda, non ad fures, quod ijs, qui Hebraicas literas degustarunt, dubium esse non potest. Inde etiam intelligitur illud: *Quomodo conticuisses*. (Quæ translatio Rabbi quoque Salomoni probata est) melius exponi, vt dixi: Conticuisses præ timore magno, quam cōticuisses, quia somno eras oppressus, vt Chaldæus, & idem Salomon interpretati sunt, quia fures nō noctu solum, sed etiam in media luce furantur: scio גנב & hoc in loco, & in alijs à LXX. κλέπτης, à nostro interprete fur verti, atque hæc vocabula omnia eū significare, qui occulte furatur, & dolose. Sed ita nunc loquitur, vt cū fur tacite per fenestras ascendit, (iuxta illud Ioel 2. In muros current, domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur,) & patrem familias sopitum, aut etiam solum, & securum ferro, quasi interfecturus, aggreditur, ni taceat. At latrones noctis, id est, λῃσταὶ νυκτὸς vt verterunt LXX. occidere etiam volunt, ideoque magis terrent: Eisdem vocabulis, quibus nunc LXX. Ioannes vsus est in Euangelio c. 10. Qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro κλέπτης καὶ λῃστής, quæ ita, vt diximus, accipienda sunt.

29 *Si vindemiatores*. Possunt vindemiatores proprie accipi, vt iam exposuimus Hieronymum sequentes, sed nihil obstat vindemiatores appellare hostilem exercitum, qui solet omnia, quæ victorum sunt, more vindemiatorum auferre: sed ita tamen vt viliora relinquant, quasi dicat: Non erunt vindemiatoribus similes Chaldæi, nihil relinquent.

Numquid saltem racemum reliquissent sibi? In nostra translatione plerumq; ita ponitur. Numquid vt per negationem respondendum sit, vt quod ait Pilatus: Nūquid ego Iudęus sum? Quemadmodum cum dicimus, Numquid nō, per affirmationem respondetur, vt in nostro Habdia: Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa? sed interdū ita ponitur, Numquid, vt sit per affirmationem responden-

Numquid

Ioan. 18.

E

dendum,vt 1.Reg.26. Cognouit autem
Saul vocē Dauid,vt ait: Numquid vox
hæc tua fili mi Dauid? & eadem verba
sunt in eodem libro cap.24. 2. Reg. 13.
Numquid Ammon frater tuus concu-
buit tecum.Sed nunc soror tace, frater
tuus est;& c.14. Numquid manus Ioab
tecum est in omnibus istis.Ex quo intel
30 ligitur illud Psal. 86.* Numquid Sion
dicet: Homo, & homo natus est in ea?
prædicitur Ecclesiæ fecunditas nomi-
ne Sion. Num erit tempus aliquod ita
felix, vt Sioni aliquis dicat, Multi ho-
mines in te nascuntur? Affirmādum au
tem esse quod quæritur Hebræa verba
docent:quæ ita se habent:Ad Sion dice
tur Homo,& homo natus est in ea,quo
modo etiam vertit Hieronymus. Ita
nunc respondendum est, vt sit sensus:
certe quamuis auidi essent, racemum
aliquem reliquissent. Atque id quidem
in Hebræo est manifestissimum,vbi ha-
betur הלוא,quod solet fere semper in-
terpres vertere: Numquid nō, vt pau-
lo post: Numquid non in die illa, dicit
Dominus, perdam sapientes de Idu-
mæa? Sed demonstrare volui vsitatum
quoque esse, vt Numquid ponatur pro
Numquid non. Illud minutius (neque
enim omnia Latinitatis vitia in transla
tione nostra excusare volo,) se obiter
dicendum, Numquid,non esse Barbarā
dictionem, vt multi putant, sed Latinā
& optimis auctoribus probatam,vt Ci-
cer. in oratione pro domo sua: Num-
quid igitur his bona Lentuli religioni
obligauit? & 2. officiorum: Omnia ne
officia perfecta sint? Numquid officium
aliud alio maius sit?& Ouidius:
Lib.5. Eleg.6. *Nūquid Achilleos inter fera prælia fidi,*
Deseruit leuitas Automedontis equos.
31 *Quomodo scrutati sunt Esau.*Diximus
idē esse Esau, & Edom, à quo dicti sunt
Idumæi. Itaque sicut Edom vocauerat
Idumæos, ita nunc eosdem appellat
Esau, quomodo Israelitæ passim Israel
dicuntur, Moabitæ, Moab, Hammoni-
tæ,Hammon.Loquitur autem cum ad-
miratione, vt amplificet direptionem
magnam rerum Idumæorum, ac si dice
ret: Omnes tuas diuitias, & quicquid
reconditum habebas, inuestigabunt, &
retegent, & in mediam lucem efferent,

A ac diripient. Eleganter autem scrutari
& inuestigare dixit, vt domicilia Idu-
mæorum, qualia sint: indicet: omnis
Australis regio (vt verbis Hieronymi
vtar) Idumæorum de Eleutheropoli;
vsque Petram,& Hailam(hæc est enim
possessio Esau,) in specubus habitatiun
culas habet, & propter nimios calores
solis,quia Meridiana prouincia est, sub-
terraneis tugurijs vtitur. Quasi dicat:
Omnia secreta tua,& cauernas,& fora-
mina,in quibus habitas,lustrabūt;Eadē
eleganter dixit Ieremias: Ego vero di-
scooperui Esau, reuelaui abscondita
B eius,& celari non poterit.* Quærat ali 32
quis quomodo hæc in Idumæos conue
niant, quos constat nō fuisse ita à Chal
dæis excisos:vt penitus interierint,præ
sertim cum paulo post dicat: Operiet
te confusio, & peribis in æternum. De
hac re,quoniam iterum, in disputatio-
nem redibit, Malachiæ. 1. cuius verba
magis etiam nos vrgebunt,quam Hab-
diæ,nunc hoc tantum dicamus Prophe
tam nostrum nequaquam affirmare to
tum Idumæorum genus, cum à Chal-
dæis capietur, esse extinguendum, ita
vt ne vnus quidem supersit: sed omnes
C esse partim extinguēdos, partim in cap
tiuitatem abducēdos, & omnes eorum
diuitias esse diripiendas. Eadem enim,
& his grauiora de excidio Iudæorum di
cta sæpe legimus in superioribus pro-
phetis, quos tamen scimus non omni-
no fuisse deletos. Nec vero dubitari de-
bet de vastatione à Chaldæis inferēda;
tam Ierem.c.49. quam Prophetam no-
strum loqui: quoniam per Ieremiam,
qui circa tempora captiuitatis Ierusa-
lem vaticinatus est, postquam Nabu-
chodonosor rex Chaldæorum Ægy-
ptum,& Idumæos, & plurimas gentes
D debellauit, has nationes Dominus mo
re suo admonuit,& ipse de calamitate,
quæ instabat,prophetauit,vt cap.25. vi
demus. Idem iterū facit c.49.quo etiam
ipsius Nabuchodonosor nomē nō omi
sit. Hoc, etiam manifestissime ostendit
Habdias: Quia iuxta est dies Domini su
per omnes gētes, sicut fecisti sic fiet ti-
bi,id est, cito omnes gentes debellabū-
tur à Nabuchodonosor, & tunc patie-
ris eadem, quæ paulo ante feceras, in

Iudęos. Quod vero, ait: *Et peribis in aeternum*, mox exponemus, cum ad id peruentum erit.

33 *Vsque ad terminum emiserunt te omnes viri foederis tui.* More Hebraeo dicuntur, viri foederis tui qui tecum foedere iuncti erãt, perinde atque si diceret, foederati tui, sicut & viri pacis tuae, pacifici tui amici tui, vt Psal. 40. Etenim homo pacis meae, in quo speraui: qui pacẽ tecum habent, sicut statim, Qui comedunt tecum: pro quo est in Hebraeo, viri panis tui. Hoc ergo ait: Nationes, quę tecum pacem inierant, quae tecum amicitia copulatae erant, quae tecum saepe comederant, id est, quas hospitio excipiebas, illudent tibi, teque decipient, cũ enim viderint potentissimum exercitũ Chaldaeorum tecum pugnare illi sese adiungent, & te simul cum illo vincent, ac te simul insequentur vsque ad terminos, & fines regionis tuae cum captiuus abduceris, & inde in hostilem regionem mittent: Est autẽ adnotanda latens in singulis verbis amplificatio, singula enim augent. Graue est vel à foedere iunctis decipi, impugnari, grauius, à pacificis: & familiaribus, grauius etiam, ab ijs, qui simul comedunt, id est, ab ijs, qui quasi domestici sunt. Chaldaeus: A termino in exilio deportarunt te omnes confoederati tui, seduxerunt te inualuerunt aduersum te pacifici tui vescentes pane mensae tuae.

Ponent insidias subter te. Chaldaeus: posuerunt offendiculum sub te, vt, scilicet, offendas, & cadas, & pereas.

Non est prudentia in eo. A secũda persona transit ad tertiam, quasi ad alios conuertat sermonem, vt paulo ante adnotauimus, id est: Tunc re ipsa cognoscetur, quam stulti fuerint Idumaei, qui fallacibus amicis freti nullos hostes timebant.

34 *Numquid non in die illa, dicit Dominus perdam sapientes de Idumaea?* Auferam vobis omnem sapientiam, & prudentiam, vt bonis: atque vtilibus consilijs destituti superemini ab hostibus. Ita Isai. 3. Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet à Ierusalẽ, & à Iuda validum, & fortem, &c. Et consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici montem Esau vocat mõtes Sehir, qui possessi sunt ab Esau, sed & vrbs Idumaea in monte sita est, & omnis illa regio, quae ad Austrum vergens confinis est eremo, praeruptis montibus edita est, vt ait Hieronymus, recteque appellari potest Mons Esau.

Et timebunt fortes tui à Meridie. Fortissimi quique ex tuis, illi etiã, qui sunt ad Meridiẽ, id est, ad regionẽ Idumaeae Australem, ideoq; remotiores esse videbãtur ab impetu Chaldaeorũ, qui ab Aquilone venturi sunt, pauore magno corripientur. Quod si ij, qui & fortiores, & remotiores sunt, toto tunc corpore cõtremiscent, quid erit de ceteris sperandum? Magna hominum multitudo cadet (siue vt est in Hebraeo) excidetur, de monte Esau, de tota regione Idumaeorum. Hoc si quidem est, quod ait: *Vt pereat vir de monte suo*, idest, atque ita peribunt quam plurimi de Idumaea. * Quam scripturae consuetudinem explicauimus, in cap. 2. Hamos nu. 9. & in cap. 6. n. 33. Pro eo quod Hieronymus vertit: *Pauebunt fortes tui à Meridie*, 35
Chaldaeus apertius, Et conterentur fortes tui habitantes ad Meridiem. Lxx. Hebraeam vocem reliquerunt, Et terrebuntur bellatores tui ex Theman, sed eodem sensu. Habet autem multũ energiae verbũ חת, non enim est quouis modo timere, sed frangi animo, & consternari, pro quo solet Hieronymus vertere, superari, vt 1. Reg. 2. Arcus fortium superatus est, id est, confractus. Ierem. 50. Confusus est Bel, victus est Merodach. Et ibidem: Superata sunt idola eorum, id est, fracta.

Propter interfectionem. Hebraei haec connectunt cum praecedentibus, vt intereat vir de monte Esau propter interfectionem, Latini initium faciunt sequentis sententiae, sed parum nos mouere debet Hebraeorum distinctio, vt putemus necesse esse sententiam inde incipere, vnde ipsi volunt, aut ibi finiri, vbi ipsi finiunt quoniam nec veteres Hebraei, neque Graeci, neque vero Latini his punctis, aut notis vtebantur, quibus nos medium, aut clausulam periodi notamus. Atque ita Hebraica, & Graeca, & Latina idem hic

initium,

initium atque eundem finem habent, si recte intelligantur. Ita ergo omnia legemus. *Et timebunt fortes tui à Meridie vt intereat vir de monte Esau propter interfectionem & iniquitatem in fratrem tuum Iacob.* Deinde noua sententia inci piet: *Operiet te confusio, & peribis in ater-*
36 *num.* * Adhunc modum hæc esse legēda in nostra translatione Hieronymi commentarius satis docet. Idcirco, inquit, interibit vir de domo Esau, & peribit sapientia de Idumæa, & prudentia de monte Esau, quia interfecisti germanum & inique fecisti contra fratrem tuum Iacob, &c. Deinde Allegorice de hæreticis exponens, in qua expositione Lxx. verba semper explanat eodem modo finiuit sententiam. Mox ad literam rediens, ait: Operiet ergo te confusio & dices: confusio vultus mei operuit me, ac peribis, non ad breue tempus, sed in æternum. Eodem modo distinguit, atque exponit Theodoretus verba Græce translationis. Fortissimi igitur quique trepidabunt, & interibunt omnes de monte Esau propter interfectionem, quia vos ò Idumæi interfecistis multos ex Iudæis, & inique contra illos egistis: quemadmodū enim Esau, siue Edom omnes posteros Esau iam appellauit ita nunc Iacob appellat Iudæos, qui ex Iacob fratre Esau genus ducunt, loquitur autem de interfectione, & iniquitate in Iudæos, cū capta est Ierusalē à Nabuchodonosor rege Chaldæorum, vt latius statim explicabimus.
37 *Operiet te confusio*. Mirum in modum confunderis, plenus eris pudore, atque ignominia, cum à Chaldæis capieris, & diripieris, atque id quidem multis gentibus videntibus, atque de tua calamitate lætantibus, quod te confusione magna afficiet. Ezec. 35. Hæc dicit Dominus Deus: lætante vniuersa terra in solitudinem te redigam. Hoc significat operiri confusione, qui enim operitur, totus tegitur. Sumpta est ab ijs metaphora, qui in profundum demerguntur, & nusquam extant, nec summo quidem capite, aut etiam ab ijs, qui toti veste conteguntur, Psal. 108. Induātur qui detrahunt mihi pudore, & operiantur, sicut diploide, confusione sua.

A Et superius: Et induit maledictionem, sicut vestimentum, &c. Fiat ei sicut vestimentum, quo operitur, & sicut Zona, qua sēper præcingitur. De aquis Ex. 15. Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profūdum, quasi lapis. Deu. 11. Quomodo cooperuerint eos aquæ maris rubri, cum vos persequerentur.

Et peribis in æternum. Hieronymus: Non ad breue tempus, sed in æternum: æterno enim, quantum in te fuit, fratrem vulnere percussisti, &c. Cum dicit: *In æternum*, in tempus longissimum intelligamus, ita enim capitur sæpe
B æternum in scriptura, vt dicemus in illud Michææ. 5. Et egressus eius ab initio, à diebus æternitatis. Nam idumæos non omnino perijsse, cum vastati sunt à Chaldæis, notissimum est, & nos, si Dominus concesserit, in cap. 1. Michææ demonstrabimus.

In die cum stares aduersus eum. Expli- 38
cat causam illam secundam vastitatis Idumæorum: Propter interfectionem & iniquitatem, in fratrem tuum Iacob. Loquor, inquit, de interfectione, & iniquitate illa tua in genus Iudæorum; cum obsessi sunt à Chaldæis, & capti:
C Tunc enim tu, qui fratribus tuis, auxiliari debueras, Chaldæis te, contra eos adiunxisti, & quantum potuisti, hostiliter Iudæos vexasti, perinde ac si vnus ex Chaldæis esses. Quod Idumæis nunc obijcitur, aperte videmus in Ezec. cap. 35. capta iam à Chaldæis Ierusalem: Ecce ego ad te mons Sehir, & extendam manum meam super te, & dabo te desolatum, atque desertum: vrbes tuas demoliar, & tu desertus eris, & scies quia ego Dominus: eo quod fueris inimicus sempiternus, & concluseris filios Israel in manus gladij in tempore afflictionis eorum, in tē-
D pore iniquitatis extremæ, idest, cum tandem excisa est vrbs à Chaldæis, vt Hieronymus exposuit, & idem in hoc loco sensit. Hinc 3. Hesdr. 4. scriptum est, Et tu vouisti ædificare templum, quod incenderunt Idumæi, quando exterminata est Iudæa à Chaldæis. Et quamuis non desint, qui aliter hæc velint explicare, tamen, si verba Prophetæ attendamus, videbimus necesse

A esse de eo tempore intelligi, quo vrbs capta est, & in prædam militibus data, penitusq; euersa sait enim: Quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Ierusalem mittebāt sortem, tu quoque eras quasi vnus ex eis. Quod vt iam vidimus, manifestius dixit Ezeciel: In tempore afflictionis eorum in tempore iniquitatis extremæ. Sed negabis fortasse de hoc tempore loqui Habdiam, cum aliquot annis præcesserit captiuitatem Ierusalem: nec videatur probabile reprehensurum in Idumæis, quod nondū fecerant.

39 * Hac ratione: videtur adductus Rupertus, vt putaret non posse intelligi, nisi de spiritualibus Idumæis, idest, de Iudæis, quoniam cum prophetabat Habdias, venerant quidem Idumæi cum Hammonitis, & Moabitis regnante Iosaphat, vt caperent Ierusalem, sed omnes re infecta mutuis concidere vulneribus, vt est in 2. lib. Paralipom. cap. 20. Sed facile res posset explicari, si meminisset prophetiam hanc esse, & ad futura tempora pertinere:

--- Nouit namque omnia vates:

(vt de Proteo à maximo poeta dictum est.) *Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.* 4. Geor.

Quare recte ait Theodoretus: Non vt facta, sed vt futura de more prophetarū proprio prædicit. Itaque verba præteriti temporis, vt passim prophetæ faciūt, ad futurum sunt referenda. Desinet autem mirari qui meminerit idem ante multos annos à Dauide fuisse prædictū. Psal. 136. Memor esto Domine filiorum Edom, in die Ierusalem, qui dicūt: Exinanite, exinanite vsque ad fundamētum in ea. Ac ne dubites hæc à captiuis Iudæis dici, qui translati fuerant Babylonem, initium Psalmi audi: Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Quia illic interrogauerunt nos, qui captiuos duxerunt nos, verba cantionū.

40 * Sed de hoc iterum nu. 58. & 59. nunc singula exponamus. Primum ordo verborum huiusmodi est. Eo die, quo tu stabas aduersus eum, & quo ab inimicis diripiebatur, tu eras quasi vnus ex eis: Quasi dicat, Hæc est interfectio, & iniquitas, quam paulo ante dixi tantorum tibi malorum causam futuram, quod cū ab inimicis vastabatur, tu erga eū perinde te gerebas, ac si Chaldæus esses. *Dum stares aduersus eum*, nō significat, cum contra illum pugnabas, sed, cum stabas in conspectu eius, ac si diceret: Si procul abfuisses, nihil mirum erat te illi opem non tulisse, neque enim videbas, quātis malis vrgeretur, at cū adesses, cū in conspectu tuo esset, miserrima vrbs, quæ immaniter ab inimicis oppugnabatur, & diripiebatur, non solum nulla misericordia commotus es, sed B quasi vnus ex hostibus aduersus eam dimicabas. Constat ex Hebræo quod diximus, nam pro, Contra, est מנגד, id est, à conspectu, vel in conspectu, vt:

Est in conspectu Tenedos. --- 2. Æneid.

Lxx. ἐξ ἐναντίας, ita dictū est Psal. 50. Et peccatum meum contra me est semper, id est, è regione mei, ante oculos meos Hebr. נגדי: id est, In conspectu meo. Lxx ἐνώπιόν μου, id est, coram me, in conspectu meo. Ita etiam dictum est.

-- Italiam contra, Tiberinaque longe Ostia. -- 1. Æneid.

C *Quando capiebant alieni exercitum eius*. 41 Quando exercitum Iudæorū iam victum in captiuitatem, atque in potestatem suam accipiebant Chaldæi: quādo per portas iam nemine resistente irrumpebant, & sortem mittebant diuidentes prædam, vt fieri solet in vrbium excidio. Ioelis. 3. Et disceptabo cum eis super populo meo, & hæreditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, & terram meam diuiserunt. Et super populum meum miserunt sortem. Naum. 3. Sed & ipsa in transmigrationem ducta est in captiuitatem, paruuli eius elisi sunt in capite omnium via- D rum, & super inclytos eius miserunt sortem.

Tu quoque eras quasi vnus ex eis. Tu quoque, cum indignatione, & cum admiratione quadam dictum est. Ita loqui solemus cum iniuria afficimur, à quo maxime seruari, aut honorari debuimus. Quale est illud, quod Iulius Cæsar M. Bruto, in se cum pugione irruenti, Suetonius in eius vita cap. 82.

ruenti, qui eius filius habebatur, Græce quam Latine dicere maluit, vt pauciores intelligerent καὶ σὺ τέκνον. Tu etiã fili?

TROPOLOGIA.

42 Diaboli multa nomina a varijs eius artibus, & modis nocendi. Psal. 90.

Si fures introissent ad te. Tria aduersariorum genera commemorat, fures, siue latrones noctis, vindemiatores, Chaldæos, sed in his omnibus dæmones salutis nostræ hostes indicantur, videmus enim apud Dauidem eumdem naturæ nostræ inimicum eodem versu quatuor animalium nominibus notari à varijs artibus & modis nocendi: Super aspidem, & Basiliscum ambulabis, conculcabis Leonem, & Draconem. Aspis enim dicitur, cum latitans mordet, basiliscus, cũ antequam ad rem veniatur, metu ipso tentationis animam occidit, vt basiliscus visu: leo, cum palam ferociam ostẽtat, & vi, atq; contentione confidenter pugnat, atque dilacerat, quos capit: draco, cum partim calliditate, & blãda promissione, partim venenosa quadam crudelitate, & minis nos aggreditur. Ita nunc eodem fere modo fur dicitur, & latro noctis, vindemiator, & Chaldæus Sed quoniam nu. 18. hostes in Idumæos venientes agmina vitiorum interpretati fuimus, in eis potius hoc explicemus, modo id intelligatur, nihil referre de vitijs ne exponas, an de dæmonibus eorundem vitiorum auctoribus: eadem enim expositio est.

43 Gradus variarum tentationum.

* Diximus de furibus esse sermonem, qui clanculum domum ingressi minis dominum tacere cogunt & quæ volunt, furantur. Ij sunt, quidam Diaboli impulsus, qui furtim animã inuadunt, vt aut non sentiantur, aut certe minime læsuri videantur: lædunt autem postea vel maxime. Tale est vitiũ gulę, quod vtilitatis, aut etiã necessitatis prætextu honeste se insinuat amor immodicus mulieris tametsi nõ continuo inhonestus videatur, aut etiam pecuniarum, & honorum vel certe spiritus ipsi, qui nos ad hæc vitia tentando inducunt, & ab illis nomina habent, vt spiritus gulæ, spiritus fornicationis, spiritus auaritiæ fures dicentur. Sed, vt dixi, de ipsis impulsibus, siue operibus loquamur. Fures sũt, quia tecte, & dolose nos inuadunt, & per fenestras ingrediũtur, id est, per oculos, aut alios sensus, sed vbi, inualuerunt, & quasi arcem animi tenent, minis, atque terroribus ei silentium indicunt, donec furentur, quod volunt. Tristem, & insuauem vitam minitantur, si illis voluptatibus careas, nihil vnquam sine his iucũdum, nihil tolerabile futurum; terretur his animus, & vincitur. Quid interea furantur? Ventris ingluuies temperantiã primum ciborum, deinde castitatem aufert, silentium, grauitatem, constantiam animi aciem, mentis obtundit, & totum hominem lethali veneno implet. Ingreditur (inquit Salomon) blande, & in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet. Prou. 23.

44 * Amor ille primo non inhonestus, & casta quadam specie se contegens, vbi conuictu, aut mutua beneuolentia confirmatus tandem se prodidit, quot non profanos solum, sed etiam Dei templa fœdauit? Si quæris quid furetur? Audi sanctum Iob: Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina? Iob. 31. Quid amor pecuniæ? Audi Apostolum: Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & laqueum Diaboli, & in desideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas. 1. Timot. 6. Latrones noctis sunt vitia eadem, aut similia iam violentiora, quæ recte noctis dicuntur, quia, nisi noctu, non inuadunt, id est, cum animus peccatis obscuratus est, & tenebris plenus. Nam vitia illa quæ prius velo quodam honestatis sese tegebãt, & animum sensim occupabant, sæpe hominibus valde deprauatis ita imperant, vt detecta iam, & manifesta in apertissima flagitia impellant, sic libido interdum neque amicitiæ, neque consanguinitati parcit; auaritia erga coniunctissimos etiam crudelis est; ambitio humana iura, & diuina violat: & tacere cogunt, quos spoliant, adeo, vt neque per confessionem ministris Dei aperiant, neque honestis amicis dicere audeant, sed lucem omnimo refugiant. Latrones noctis.

45 De quibus Iob: Perfodiunt in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, & ignorauerũt lucem, si subito apparuerit aurora, arbitrantur Iob. 24.

vmbram mortis,& sic in tenebris, quasi in luce ambulabāt. In tenebris, id est, cum anima caligine peccatorum obscuratur, perfodiunt interiorem eius domum sicut in die condixerant sibi. Etenim cum dies erat in cordibus illorum, non audebant ita eos aggredi, sed noctem expectabant, & inter se condixerant noctu animas illas inuadi oportere. Quod si inter hæc Deo, vel per se, vel per prædicatores Ecclesiæ, vel per sanctam lectionem illustrante aurora, id est, initium aliquod lucis in anima appareat, vmbram mortis, id est tristissimas tenebras sibi obortas existimant.

Iob. 19.

Huiusmodi latrones Deus inducit in eos, qui diu pœnitentiam differre non verentur, sicut ait Iob: simul venerunt latrones eius, & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculū meum. Simul veniunt latrones huiusmodi, id est, hæc vitia fortia, vel maligni spiritus in ea inducentes, quia infirma, & deprauata anima nihil resistit: & in gyro tabernaculum obsident, quia ex omni latere suis tentationibus mentem cingunt. Latrones Dei dicuntur, quia & si cupiditatem nocendi ex se habeant, potestatem tamen nisi ex Deo habere non possunt. Voluntas ergo in illis mala est: potestas bona & Dei est. Cum autem nō solum obsident, sed intrant, anima misera tacente, & deditionem faciēte, tunc ait Dominus: Domus mea domus orationis vocabitur vos autem fecistis illam speluncam latronum.

Matth. 21.

46 Vindemiatores.

Vindemiator magis vineæ nocet quam fur, aut latro rei, siue supellectili: fur enim, aut latro aufert sufficientia sibi, & sæpe omnia, & si maxime cupiat, auferre non potest, ac vindemiator nihil in vinea relinquit, nisi aut immaturos, aut putres racemos, quos contemnit, aut certe quos latentes non videt. Quare necesse est, vt vindemiatores nocentiores animæ pestes interpretemur, quæ dicunt: Exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea. Eiusmodi sunt induratio, & mētis excæcatio, acedia, odium futuri sæculi, & spiritualium promissionum, amor furiosus, & præceps præsentium voluptatum. De malis spiritibus horum auctoribus eleganter

A scriptum est: Alij quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantesque ad prædam præparant panem liberis. Agrum non suum demetunt, & vineam eius, quem vi oppresserant, vindemiant. (Iob. 24.) Onagri sunt mali spiritus, quia obedientiæ vincula ruperunt, & Deo subijci noluere, sed quo eos rapit malitiæ vis præcipites feruntur, & celeres. In deserto egrediuntur, aut etiam in desertum, quia non possunt nocere, qui spirituales magistros adeunt, tentationes aperiunt, consilium quærunt, & soli, atque deserti esse nolunt.

47 * Et eadem B ratione dicuntur esse in deserto: si velimus exponere, Quasi onagri in deserto, id est, qui sunt in deserto. Opus suū vocat insidias, & fraudes: non enim ad opus Dei exeunt, sed ad suū. Illud perpulchre, quod vigilare eos ad prædam dicit, vt panem præparent liberis: sunt enim multi filij Diaboli, quibus Christus ait: Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere: qui, nisi Diabolus alias seduceret, & in eamdem morum peruersitatem, & scelerū communionem inferret, viuere vitam illam non possent. Riderentur ab omni- C bus, exagitarentur, exterminarentur, si omnes boni essent. Itaque aliorum scelera, quasi panis quidam sunt, quo filios Diabolus alit, vt vitam illam miserrimam tueantur. Quid tum? Agrum non suum demetūt, quia virtutes, & fructus bonorum operum, quos non seminarunt, auferunt, vt vineam Domini exercitum spolient, de qua Dauid: Vt quid destruxisti maceriam eius, & vindemiāt eam omnes, qui prætergrediuntur viā? (Psal. 79.) Additur, Eius quem vi oppresserant, quia vinea Domini est, quem vi quodāmodo Diabolus opprimit, cum ei per D iniquitatem adimit vineam, quam plantauit sanguine suo. Aut is, qui vi opprimitur, est homo ipse, quem studio, & amore virtutis incensum hostis callidis insidijs, & fraudibus circumuenit, & diuturnis tentationibus quasi cogit velle, quod noluerat.

48 * Cum huiusmodi vindemiatores sic vineam diripiunt, sentit in se peccator, quod est apud Ieremiam: Ablata est lætitia, & exultatio de Carmelo, & de terra Moab, & vinum de tor- (Iere. 48.)

cula-

cularibus sustuli nequaquam calcator A
vuæ solitum celeusma cantabit, id est,
non lætabuntur calcatores vuarum fer
tilitate, non se se mutuo lætoque cla-
more ad calcandum exhortabuntur. Et
Mich.7. Micheas propheta nomine sacerdotum
& ministrorum Dei eiulabit: Væ mihi,
quia factus sum sicut qui colligit in au-
tumno racemos vindemiæ, non est bo-
trus ad comedendum. Omnes hostes,
quos hactenus recensuimus, vt immanis-
simi sint, tamen aliquid in anima relin-
quunt, sed tacite Propheta subindicat
restare alios immaniores, qui omnia B
eius bona crudelissime depopulentur,
quos significat in Chaldæis. At Chal-
dæi Hebraice כשדים dicuntur, quod
interpretantur, sicut dæmones, aut si-
cut vastatores, idque nomen ab effectu
habent peccata in Chaldæis significata,
siue spiritus eorum effectores, quod ho-
mines efficiant, omnia bona detestan-
tes, atque vastantes, & eo perueniat ma
litiæ, vt communem, atque vsitatum
sceleratorum hominum modum exce-
dentes, & cor impœnitens habētes, ma-
gis iam dæmones, quam homines videā
49 tur.* Quemadmodum enim Aristotele C
7.Eth.c.1. auctore, virtus quædam est communem
hominum virtutem superans, quam he-
roicam, atque diuinam vocamus, qua-
lem in Hectore Priamus prædicat apud
Iliad.24. Homerum, quem deum fuisse inter ho-
mines, neque hominis, sed dei alicuius
filium visum fuisse dicit, quam qui ha-
bent θείους, id est, diuinos, appellant La-
cones: hic vitiū est huic aduersum, quod
supra hominis conditionem videtur, &
θηριότης siue θηριωδία, id est, feritas, at-
Odyss.18. que immanitas vocatur. Tali apud eū-
dem Homerum rex Echetus fuit om-
nium, vt ait, mortalium sceleratissimus,
qui hospitibus nares, & aures, & mem- D
bra quædam alia abscindebat, canibusq;
proijciebat. Tales etiam homines red-
dunt peccata, de quibus nunc loquimur
vt heresis, desperatio, odium Dei, & alia,
quæ hæc assectantur. Quare merito cum
admiratione exclamat. *Quomodo scruta
ti sunt Esau, inuestigauerunt abscondita
eius*: necesse est enim his grassantibus,
quidquid boni supererat absconditum,
auferri, atque perdi. Sed dirius est

quod sequitur.

*Vsque ad terminum emiserunt te om-
nes viri fœderis tui, &c.* Qui opibus abun 50.
dant, & tranquille in hoc mundo viuūt, Diuites
vix credere possunt moriendum sibi es- nec mor-
se aliquando, nihil putant esse quod sibi tem nec
nocere valeat, nullam calamitatem ti- calamita-
ment, quia contra omnia mala satis sibi tes timēti
præsidij esse censent in diuitijs, & poten
tia, & quasi fœdus se inijsse putant cum
morte, & cum ijs omnibus, quæ hominū
vitam infestant, ac turbant. Vocē eorum
audimus apud Isaiam. Percussimus fœ- Isa.28.
dus cum morte, & cum inferno feci-
mus pactum. Flagellum inundans, cum
transierit, non veniet super nos. Hi sunt
viri fœderis eorum, viri pacis eorum
sunt honores, & diuitiæ, in quibus maxi
me quiescebant, & pacem habebant, si-
cut scriptum est: O mors, quam amara Eccli.41.
est memoria tua homini pacem habenti
in substantijs suis. Viri panis eorū qui-
cum comedebant, à quibus nullo, aut
tempore, aut casu separari poterant,
sunt voluptates, quas etiam Augustinus
ante conuersionem amicas suas voca-
bat. Retinebant me, inquit, nugæ nuga- Lib.8. Cō
rum, & vanitates vanitatum antiquæ fess. cap.
amicæ meæ, & succutiebant vestem 11.
meam carneam, & submurmurabant: Di
mittis ne nos? & à momento isto non
erimus tecum vltra in æternum?* Om- 51
nes huiusmodi falsi amici illuserunt eis, Eccle.6.
quoniam, vt ait Ecclesiasticus, est ami-
cus secundum tempus suum, & nō per-
manebit in die tribulationis, venit mors
quæ illos à voluptatibus auulsit, vene-
runt morbi dolores, lacrymæ, circunde-
derunt eos dolores mortis, & torrentes
iniquitatis conturbauerunt eos. Dolo- Psal.17.
res inferni circundederūt eos, & præoc-
cupauerunt eos laquei mortis. Venit in- Isa.28.
expectata Domini sententia: subuertet
grando spem mendacij, & protectionem
aquæ inundabunt. Illæ profecto, de qui-
bus modo dicebamus: Torrentes iniqui-
tatis conturbauerunt eos. Nihil ne præ-
terea? Et delebitur fœdus vestrum cum
morte, & pactum vestrum cum inferno
non stabit, flagellum inundans, cum trā-
sierit, eritis ei in conculcationē. Illusē-
rūt eis sine dubio omnes, & insidias sub
eis posuerunt, quoniam mortis tempo-

 re di-

re diuitiæ, & voluptates, quæ semper
oblectationem animi, tranquillitatem-
que pollicebantur, magno cum dolore
Eccle.5. relinquuntur, sicut ait Salomon. Est &
alia infirmitas pessima, quam vidi sub
sole, diuitiæ conseruatæ in malum do-
mini sui, pereunt enim in afflictione
52 pessima. * Cum igitur Idumæi huius-
modi à Chaldæis iam capti, in perpe-
tuam gehennæ captiuitatem abducun-
tur, ab his, quos commemorauimus,
amicis deducuntur vsque ad terminum
terræ suæ, id est, vsque ad exitum ex
hac vita, qua omnia eorum bona ter-
minantur, & inde emittuntur in ter-
ram tenebrosam, & opertam mortis ca-
ligine. Adiunxerunt se Chaldæis, &
contra Idumæos pugnarunt affligen-
tes eos, & turbantes, & tunc re ipsa ap-
paruit non fuisse sapientiam in Idu-
mæis, qui tam leuibus, & fallacibus
amicis confidebant. In die illa perdi-
dit Dominus sapientes ex Idumæa, &
prudentiam de monte Esau, quia cum
doloribus mortis circumdantur, & in
istare horam vident, qua sint omnia,
quibus iucundissime perfruebantur, re-
linquenda, possentque pœnitentia præ-
terita peccata delere, atque animarum
suarum salutem comparare, dolore
exanimati iacent, neque quicquam, nisi
de salute corporis cogitant, de patri-
monio in filios diuidendo, de pompa
sepulturæ, neque quomodo male par-
ta restituant, sed quomodo primogeni-
tos suos locupletiores, & nobiliores re-
linquant. Dolent, quod tot opes, &
voluptates deserant, non dolent, quod
opum, & voluptatum verarum aucto-
rem, & largitorem deseruerint, atque
inter hæc subito linguæ, mentisque vsu
amisso sæpe moriuntur. Quid his stul-
tius, qui tamen acuti, cordatique om-
nibus videbantur? *Perdidit Dominus
sapientes de Idumæa, & prudentiam de
53 monte Esau.* * Sunt autem in his qui-
dam, qui sapientiores videntur, & con-
tra pericula fortiores, qui habitant ad
Meridiem, & remotiores à periculis
sunt, minus enim frigescunt, quàm ce-
teri, plusculum & lucis habent, & calo-
ris, diuitijs minus confidunt, mortis sæ-
pius recordantur. Sed quoniam nun-

A quam penitus Deo adhæserunt, sed sæ-
culum præsens amarunt, ipsi quoque
eodem tempore contremiscunt, & vix
sui compotes sunt, tandemque moriun-
tur in stultitia sua. Quos cum reliqui
trementes, & consilij inopes videant,
quomodo non intereant alij de monte
Esau? Quæris tantorum malorum cau-
sam? *Propter interfectionem, inquit, &
propter iniquitatem in fratrem tuum Ia-
cob.* Quos nam hi interfecerunt, qui vi-
ri pacifici sunt? Multos profecto exem-
plo, plures dictis, atque factis. Quot pau- 55
perculas virgines violauerunt? quot
inopum toros polluerunt, quot in alio-
B rum necem armauerunt? quot peiera-
re coegerunt? quot auaritia sua in fur-
ta impulerunt? Quanta fuit præterea
eorum iniquitas in fratrem suum Ia-
cob. i. in seruos Dei? Omitto oppres-
siones, & rapinas, & iniurias huiusmo-
di, semper virtutis amatores, tanquam
vitæ suæ condemnatores, odijs prose-
quuntur: pœnitentiæ opera rident, re-
ligionibus detrahunt, si quos ad eas, ac
denique ad puriorem Dei cultum, & vi
tam meliorem vocari vident, quo stu-
dio auertunt? quæ ad id commenta ex-
cogitant? seruasse sibi à magno pericu-
C lo videntur, quos ad vitam suæ similem
reducunt. * Filios, si auocare à religio- 54
ne non possint, perinde lugent, ac mor
tuos: vixque inter infideles inuenias
acerbiores virtutis, & Christianæ per-
fectionis hostes, modo animos, & co-
gitationes suas velint, aut audeāt pro-
dere. Operiet eos confusio æterna, qui
semper gloriam quærebant, & peribūt
in æternum, quia æternis, quantum in
se fuit, odijs in fratres suos sæuierunt.
Quod autem sequitur: *In die quo sta-
bas aduersus eum, quando capiebant alte-
D ni exercitum eius, &c.* Allegorice, &
Tropologice exponit Hieronymus,
vtroque sensu satis apte: Legimus, in-
quit, vidimus, quotidieque comproba-
mus, quando persecutio contra Eccle-
siam oritur, multo peiores persecuto-
res Iudæos, & hæreticos in Christia-
nos fieri, quàm Ethnicos. Possumus
extraneos ingredientes portas Ierusa- 1.Corint.
lē λογισμοὺς i. cogitationes pessimas, di- 11.
cere, portasque Ierusalem, id est, animæ
quie-

quiescentis,& videntis Deum quinque A
sensus interpretati, per quos introeant
hostes, & spolia diuidant Ierusalem. Si
viderimus mulierem ad concupiscen-
dum,mors ingressa est per fenestras no
stras: si susceperimus per aures menda-
cium, ac iudicium sanguinis: per aliam
portam hostis ingressus est: Odoratus
quoque, gustus, & tactus, si vel varijs
odoribus,vel dulcibus cibis vel ample-
xibus delicatis captus fuerit, per alias
portas ingressi sunt aduersarij, & spo-
55 lia diuidunt miseræ Ierusalem,&c.* Eo
igitur tempore, quo in animum alicu-
ius serui Dei, quæ erat vrbs electa, in B
qua erat templum Domini, mortiferæ
cogitationes per Diaboli calliditatem,
& humanam infirmitatem ingrediun-
tur,atque eam capiunt,& diuitias, quas
habebant,diripere parant,exultant Idu
mæi,falsi fratres,& hostes adiuuant;ru-
mores vbique spargunt,facta,atque in-
fecta narrant, & minima quæque am-
plificant, neque quidquã crebrioribus
sermonibus vsurpant, vt perfectæ vitæ
amatores contemnantur,& infirmis oc
casio ruinæ præbeatur, ipsique perdita
sanctitatis existimatione liberius pec- C
cent.Quod si cognatos, aut familiares,
aut etiam filios, quos à perfectione re-
uocare non potuerant, videant iniuria
affici, aut contumelia, non solum sti-
mulos, sed faces etiam illis admouent
ad vltionem,si paupertatem Christi se-
qui velint, degenerare eos queruntur,
& maiorum suorum, atque cognatorũ
gloriam obscurare, errata liberalissime
condonant, & virilis animi, bonæque
indolis esse dicunt vt illi minus dein-
ceps peccare formident. Atque hæc fa-
ciunt Idumæi stantes in conspectu ser-
uorum Dei, & videntes eos ab alienis D
crudelissime vexari, patiturque Eccle-
sia acerrimam non solum alienorum,
sed etiam suorum impugnationem, vt
merito quidam ex eius principibus, &
custodibus conqueratur, versatum se
fuisse in periculis ex gentibus,& in pe-
riculis ex falsis fratribus. Et in eadẽ epi
2.Corint. 11. stola. Nullam requiem habuit caro no-
stra,sed omnem tribulationem passi su-
mus,foris pugnæ, intus timores: Ete-
nim extra se habet Ecclesia, à quibus
impugnetur,intra se, atque in ipsis suis
visceribus,quos timeat tanquam dome
sticos hostes,& eò nocentiores,quò oc
cultiores.

HISTORIA.

Et non despicies in die fratris tui. Lo- 56
cus est difficillimus nam si recte superio
ra enarrauimus, hæc ideo in Idumæos
prophetari quod Chaldæorum in ex-
cindenda Ierusalem auxiliares milites
fuerint, vt ex scriptura ipsa demonstra
uimus: obscurissimum est ad quod tẽ-
pus referenda sint hæc: *Et non despicies
in die fratris tui*, & quæ sequuntur.Rerũ
quidem,& verborum contextus exige-
bat, vt de postremo excidio Ierusalem
Prophetã loqui putaremus: Ille enim
fuit dies peregrinationis Iudæ, & dies
perditionis,angustiæ,ruinæ, vastitatis.
Et sensus esset: Cum iterum capietur
Ierusalem à Romanis, nequaquam po-
teris contra Iudæos facere,quod cum à
Chaldæis est capta fecisti. Verum nul-
lo modo potest ita explanari: horum
enim omniũ ratio redditur paulo post:
Quoniam iuxta est dies Domini super
omnes gẽtes,sicut fecisti,fiet tibi,quod
Hieronymus exponit: Ideo ista non fa-
cies,quia tu similia patieris, quomodo
multi etiam interpretantur. At quãdo
vrbs euersa est à Romanis,constat Idu-
mæos liberos in patria sua vixisse, im-
mo & Iudæis nocuisse, quod hic futu-
rum negatur: Nam,vt est apud Iosephũ
lib.4. de bello Iudaico cap.6.& 7.vigin
ti mille Idumæi cum quatuor ducibus
venerunt in Ierusalem magnãq; stragẽ
in vrbe ediderũt, mox & Tito adiuncti
sũt, vt idẽ ait li 7.c.15.* Dicat quispiã, 57
non ad extremam captiuitatẽ hæc re-
ferri debere,sed ad aliquam earum,quæ
hanc præcesserunt, quo tẽpore nondũ
restituti erant in patriam Idumæi, ma-
ximeq; ad eam,cuius auctor Antiochus
rex fuit. Sed neque probare nobis pote
rit,qui hoc diceret,Idumæos tũc in ca-
ptiuitate mãsisse apud Chaldæos,& nos
illi probabimus eodem tempore vixisse
eos in patria sua, & ne tunc quidẽ desti
tisse insectari gentem Iudæorum. Ita si-
quidem legimus. 1. Mach.5. Et factum
est, vt audierunt gẽtes in circuitu quia
ædificatum est altare, & sanctuarium,
sicut

ſicut prius, iratæ ſunt valde, & cogita-
bant tollere genus Iacob, qui erat in-
ter eos, & cœperunt occidere de popu
lo & perſequi. Quis dubitet in his fuiſ-
ſe Idumæos? præſertim cum ſequatur
continuo: Et debellabat Iudas filios
Eſau, qui erant in Idumæa, & eos, qui
erant in Arabathane, quia circumſede-
bant Iſraelitas, & percuſſit eos plaga
magna. Vbi corrupte legitur Araba-
thane pro Acrabathena, vt ex Græco
conſtat, & ex Ioſepho 12. Antiquit. ca.
11. qui ita de eadem re ſcribit: Quo tẽ-
pore etiam Acrabathenã inuadens mul
tos Idumæos Eſau poſteros interfecit,
& deprædatus eſt. Eſt autem Acraba-
thena vna ex Iudeæ toparchijs, vt Io-
ſephus docet libro 3. de bello. capite 5.
& Plinius libro 5. cap. 14. Dicitur etiam
Acrabathene confinium Amorrhæo-
rum, auctore Hieronymo in locis He-
58 braicis. * Ceterum Gloſſa ita interpre-
tatur. *Non deſpicies in die fratris tui*, quo
niam cum Ioachim rex captus eſt à Na
buchodonoſor, vel cum tandem vrbs
vaſtata eſt regnante Sedecia ab eodem,
iam Idumæi capti fuerant. Id ne ali-
cui probabile videatur, longe aliter ſe
res habet: nam poſt vaſtatam à Chal-
dæis Ieruſalem Idumæi ab ijſdem capti
ſunt, vt ſuperius numero 38. & 39. de-
monſtrauimus ex 35. capite Ezecielis,
vbi captiuitas Idumæorum prædicitur,
poſt euerſionem Ieruſalẽ. Capite enim
32. ſcribitur: Et factum eſt duodecimo
anno in menſe duodecimo, &c. Annus
autem ille eſt duodecimus tranſmigra-
tionis regis Ioachin, vt ex initio primi
capitis ſatis intelligitur. Cum autẽ vn-
decimo anno Sedeciæ, qui continuo
regi Ioachin ſucceſſerat, capta ſit Ieru-
ſalem, vt ex fine 4. libri Regum intelli-
gimus, relinquitur hæc Ezecielem poſt
eius excidium ſcripſiſſe. Quare merito
in eius capitis initio Hieronymus ait:
Omnis autem iſtius capituli prophe-
tia eſt contra montem Sehir, filiorum
videlicet Eſau, & Edom, qui Græca, &
noſtra lingua appellantur Idumæi: eo
quod tempore neceſſitatis, & anguſtię,
quando Iudas capiebatur à Babylonijs,
inſultauerint ei, & eiecto populo Iu-
dæorum, ſibi putauerint terram tradi-

A tam ad poſſidendum. * Ieremias vero, 59
qui quaſi ordine videtur deſcribere vi- Ierem. 25
ctorias Nabuchodonoſor, docet vaſta-
tam eſſe ab eo Idumæam poſt Ieruſalẽ:
Et accepi calicem de manu Domini, &
propinaui cunctis gentibus, ad quas mi
ſit me Dominus, id eſt, Ieruſalem, & ci-
uitatibus Iuda, & regibus eius, & prin-
cipibus eius, vt darem eos in ſolitudinẽ,
& in ſtuporem, & in ſibilum, & in ma-
ledictionem, ſicut eſt dies illa (qua, ſci-
licet, à Chaldæis obſidebatur Ieruſalẽ)
Pharaoni regi Ægypti, & ſeruis eius, &
principibus eius, & populo eius, & vni-
B uerſis generaliter, cunctis regibus terrę
Auſitidis, & cunctis regibus terræ Phi-
liſthijm, & Aſcalonis, & Gazæ, & Acca-
ron, & reliquijs Azoti, & Idumææ, &
Moab, & filijs Hammon, &c. Lege ibidẽ
Hieronymum ſententiam noſtram con
firmantem. Ioſephus quidem lib. 10.
Antiq. cap. 11. etſi nihil de Idumæa di-
cat, regna tamen cetera, inter quæ Idu-
mæa ab Ieremia numerata eſt, poſt Ie-
ruſalem debellata eſſe narrat. Quinto,
inquit, poſt excidium Ieroſolymitanũ
anno, qui fuit regni ipſius Nabuchodo-
noſori vigeſimus tertius, cum magnis
C copijs inuaſit Cœleſyriam, qua ſubacta
bellum geſſit contra Hammonitas, &
Moabitas, & his quoque perdomitis
Ægyptum hoſtiliter eſt ingreſſus, &c.
Hæc iterum attigi, quoniam ad ea, quæ
ſuperius tradidimus, conſtabilienda ne
ceſſaria videbantur. * Inuitus equidem 60
aliorum ſententijs refutandis immo-
ror, ſed habent multa, quæ falſa ſunt,
tantum probabilitatis, vt poſſint vel
doctis, & exercitatis imponere. Quidã
noſtræ ætatis ſcriptor, vir ſane eruditus
ſtellam ſe inueniſſe dicit, qua duce per
procelloſum Habdiæ pelagus nauige-
mus; indicat autem hiſtoriam. 2 Parali.
D 28. vbi legimus tempore Achaz, qui pa
ter Ezeciæ regis fuit, veniſſe Idumæos,
& percuſſiſſe multos ex Iuda, & cepiſ-
ſe prædam magnam. De hac Idumæo-
rum victoria inito cum Tyrijs, & Palæ-
ſtinis fœdere loqui docet Habdiam, vbi
ait: In die cum ſtares aduerſus fratrem
tuum, &c. Et omnia, quæ ſequuntur, Et
non deſpicies in die fratris tui, vſque ad
illud: Quia iuxta eſt dies Domini ſuper
omnes

omnes gentes ad eamdem victoriã refert in hunc sensum: vastaberis o Edom à Chaldæis, atque ita vastaberis vt non possis Iudæos subsannare, & affligere, sicut fecisti tempore regis Achaz. Tota eius in hunc prophetam expositio hac historia temporis Achaz nititur & probabilis, atque acuta videri posset. At, nisi frustra tam multa diximus, facile, quam falsa sit, ex dictis deprehenditur.

61 * Cum enim abunde confirmauerimus Idumæam post Ierusalem fuisse vastatã à Chaldæis, quid obstabat quominus eadem facerent Idumæi in Iudæos, cũ obsidebantur à Nabuchodonosor, & tẽplum euersum est, quę fecerãt, regnante Achaz? Deinde venisse eiusdem Achaz tẽpore Idumæos fatemur; & percussisse multos ex Iuda & cepisse prædam magnam, vt est in Paralipomenis. At in eas Iudææ partes, quæ sunt Idumææ confines, venisse intelligimus, quod facere latrunculi solent, non in Ierusalem, quæ in medio Iudææ sita est, vt ait Iosephus libr. 3. de bello Iudaico cap. 2 & in quam transire non poterant, nisi multis prius vrbibus expugnatis: Nam si in Ierusalem regiam, & sacram vrbem penetrassent, neque tacuisset sacra historia, neque tacere vnquam solet. Ij antẽ, de quibus Propheta noster loquitur, & venerunt in Ierusalem, & ceperunt, & sortes miserunt super eam in diuisione predarum.

62 * Ego ita hæc omnia explicanda arbitror: Ne despicias in die fratris tui, ne læteris super filios Iuda, ne magnifices os tuum, atque ita de reliquis: quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes, sicut fecisti sic, fiat tibi. Itaque tanta est diuinæ misericordiæ magnitudo vt infideles, & induratos Idumæos leniter admoneat, ne ea scelera in se admittant, quæ non nisi grauissimis supplicijs, & extrema calamitate soluturi sint. Et quamuis eadem illis supplicia ita prædixisse videbatur, vt nulla iam ratione vitari posse multi crederẽt, modo cum scelera prohibet, liberum illis relinquit tot mala vitare, si velint, & scit quidem eos non audituros, sed facit nihilominus quod optimi, & beneuolentissimi parentis est. Nec vno verbo, aut paucis monet, ne faciant, sed singula minutatim persequitur, quæ facturi erant aduersus Iudæos, vt si ante huic vaticinio non crediderant, tunc saltem crederẽt, cum viderint se sæpissime facere, quæ in eo scripta fuerant, & à scelere deinde abstineant, intelligentes non minus vera futura esse, quæ de supplicijs prædicta erant, quàm quæ de eorum futuris sceleribus Propheta prænuntiauerat. Atque ita optime conueniunt omnia præcedentia, & sequentia & locus difficillimus, non violenter, sed ad scripturæ, & Hebræorum consuetudinem, & proprietatem, vt ostendemus, exponitur.

63 * Ac, ne quis nouam putet, nostra expositio à LXX. interpretibus tradita est, illi enim vertunt, καὶ μὴ ἐπίδῃς, id est, Et ne inspexeris, quod idem est cũ, Ne inspicias, vt Actuum 16. Nihil tibi malefeceris μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν, & huiusmodi sunt multa alia verba, quæ sequuntur, & Hieronymus paulo post ad hæc verba rediẽs, futura pro imperatiuis accepit, ita enim ait: Inter cetera, quæ fecisti, ne hæc facias, quæ sequuntur. Non despicies, atque contemnes fratrem tuum Iacob, &c. Eodẽ modo accepit Cyrillus, cuius hæc verba sunt: Neque spectes synagogam eorum, id est, ne capias voluptatem ex interitu congregationis, neque presso malis tu grauius oneres. Sed pluribus fortasse ago, quam opus sit, cum sit scripturæ receptissima consuetudo, vt post אל quod hic ponitur semper, & post לא, quæ significant, Non, imperatiuus non ponatur sed futurum, quod tamen apud nos vim imperatiui sine dubio habet, vt in præceptis Decalogi animaduertimus Exo. 20. Non occides, nõ mœchaberis, non furtum facies, nõ loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, ac denique in omnibus præceptis, quibus aliquid prohibetur, quorum pleni sunt libri legis, & prophetarum. Si quem autem mouet coniũctio, Et, quæ redundare iuxta hunc sensum videtur, sciat apud Hebræos in sententiæ initio persæpe redundare, vt ostendimus in Hos 9. num. 9. Nunc singula explicemus.

64 *Et non despicies in die fratris tui.* In Hebræo

Hebręo eſt: Et non videbis in dies fratris tui: etenim Hebræi pro videre bonum dicunt videre in bono, vt Pſ. 105. Ad videndum in bonitate electorũ tuorũ. i. ad videndum felicitatem electorum tuorum Eccle. 2. Vadam, & affluam delicijs, & fruar bonis Heb. Et videbo in bonis Mich. 4. Aſpiciat in Sion oculus noſter, id eſt, aſpiciat Sion. Rurſus videre, ſiue aſpicere dicitur mores eorumdem Hebræorum, cũ voluptate aliquid ſpectare, quia euenit, quod nos optabamus quidem. Et interdũ quidem in bonã partem accipitur, vt Iſai. 60. Tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum. Sed ſæpe in malam, & de victoribus dicitur, qui hoſtem à ſe victũ iucunde aſpiciunt, qualis eſt ille aſpectus.

Videre in bono.

Aſpicere, videre.

Ouid. 3. Meta.

Dum ſpatium victor victi conſiderat hoſtis.

Et Æneæ apud Virgilium.

11. Ænei.

--- Hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ, manibuſq; meis Mezẽtius hic eſt.

Quare non voluptatem ſolum habet hic aſpectus, ſed etiam irriſionem, proptereaque nonnumquam à noſtro interprete vertitur, Deſpicere, vt Pſalm. 53. Quoniam ex omni tribulatione eripuiſti me, & ſuper inimicos meos deſpexit oculus meus. Heb. Et in inimicis meis vidit oculus meus. Nũc quoq; legimus in Habdia: Et non deſpicies in dies fratris

65 tui. * Quamuis mihi proprie dictum videtur. Deſpicies, quod victor, quaſi ex alto ſpectet hoſtem humi iacentem, atque ideo Lxx. verterunt ἐπίδῃς quod verbũ ſignificat Inſpicere, aut ſupervidere. Huc quoque pertinet illud Pſal. 34. Dilatauerunt ſuper me os ſuum, dixerunt, Euge, euge, viderunt oculi noſtri: & illud Iſai. 66. Et egredientur, & videbunt cadauera virorũ, qui præuaricati ſunt in me: vermis eorum nõ morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni. Et Mich. 4. Aſpiciat in Sion oculus noſter, id eſt, talis ſit Sion, & tantis miſerijs plena, vt cum voluptate, & irriſione magna eam ſpectemus. Ita noſter Habdias, ait: *Et non deſpicies in die fratris tui*: non videbis cũ gaudio, & cum irriſione diem calamitatis videlicet, & direptionis Iudæorum. Ideo Lxx. non ignari Hebraicæ locutionis verterunt, Et ne inſpexeris diem fra-

A tris tui. Diem autem Iudæorũ dixit eorum calamitatem, ſiue punitionis tempus, vt notauit Theodoretus, vt Pſal. 36. Dominus autem irridebit eum, quoniã proſpicit, quod veniet dies eius. Iſai. 9. Iugum enim oneris eius, &c. ſuperaſti ſicut in die Madian. i. quo Madian ſuperatus, & cæſus eſt: idem enim dies dicitur Domini punientis, & eorum, qui puniuntur. Denique qualis dies ſit ſequentia declarant. In die peregrinationis eius, in die perditionis eorum, &c. Ita vt diximus, accepit Cyrillus verbum videre; interpretatur enim paulo poſt, Neque

Dies.

B ſpectes ſynagogam eorum, ne capias voluptatem ex interitu Synagogæ, ſiue congregationis eorum. Ita etiam Theodoretus, cuius hæc ſunt verba neſcio quo conſilio ab interprete Latino non reddita: Illud autem, Ne inſpexeris, ex communi ſumpſit conſuetudine, conſueuerunt enim quidam dicere, Inſpexi quempiam, hoc eſt lætatus ſum, quod cũ malis luctetur: hoc conſequentia declarant. Et non lætaberis ſuper filios Iuda, &c.

In die peregrinationis eius. Nec videas cum voluptate, & irriſione diem pere- 66

C grinationis eius, id eſt, quo captiui abducentur in alienam terram quod nihil aliud eſt, quam ne irrideas eos, & ne læteris cum videris illos captiuos abduci.

Et non magnificabis os tuum in die anguſtiæ. Ne inſultes illis verbis tumidis, & irſione plenis, quando videris eos in anguſtias conijci, & capi à Chaldæis Magnificare os, aut linguam, & dilatare os, & magna loqui, ſignificant in ſcriptura ſuperbe, & arroganter loqui, verbiſq. vti inflatis, & tumidis, talibus enim ſuperbi vtuntur, quæ videntur proferri non poſſe niſi ore dilatato, & ab Horatio vocantur ampullæ, & ſeſquipedalia verba, qualia ſunt

Magnificare os, aut dilatare.

Horat. in arte Poetica.

D illa Mezentij.

10. Aeneid.

Dextra mihi Deus, & telum, quod miſſile libro
Nunc adſint, voueo prædonis corpore raptis
Indutum ſpolijs, ipſum te Lauſe trophæum
Aeneæ. ---

Talia etiam ſunt illa Nabuchodonoſor, niſi quod illa oris dilatatio, niſi in propria lingua nõ integre ſentitur: Nõne hæc eſt Babylon magna, quam ego

Dan. 4.

ædificaui in domũ regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Hoc recte intelligitur ex Psal. 11. Disperdat Dominus vniuersa labia dolosa, & linguam magniloquam, qui dixerunt, Linguam nostram magnificabimus, labia nostrã à nobis sunt, quis noster Dominus est? Et Daniel. 7. de Antichristo omnia sibi subijcere festinãtes Et ecce oculi, quasi oculus hominis, erant in cornu illo, & os loquens ingẽtia. Et mox: Aspiciebam propter vocẽ sermonum grandium, quos cornu illud
67 loquebatur.* Idem significat illud. 1. Reg. 2. Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes. Cum autem quacunque ratione hæc verba dicantur, recte id significetur per Dilatare, aut Magnificare os, tum maxime cum aliquis exprimitur, in quem dicantur, aut superbæ minæ indicantur. Vt Psal. 54. Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique: & si is, qui oderat me super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo: vbi Euthymius exposuit: Impudenter, & minaciter locutus fuisset. Aut cum verba intelliguntur, quæ victores victis insultãtes dicere solent, vt:

11. Aeneid. --- *Vbi nunc Mezentius acer, & illa Effera vis animi?* Et:

En agros, & quam bello Troiane petisti,
12. Æneid. *Hesperiam, metire iacens.*

Aut quæ alij gaudentes, & irridentes in eosdem iactant, vt Isai. 14. Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient, numquid iste est vir, qui cõturbauit regna, qui posuit orbem desertũ, & vrbes eius destruxit, &c. Et paulo ante Vniuersi respondebunt. & dicent tibi? Et tu vulneratus es, sicut & nos, nostri similis effectus es, detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer
Mat. 27. tuum, &c. Et in Euangelio: Vah qui destruis templum Dei: & in triduo illud reædificas, salua temetipsum. Si filius Dei es, Descẽde de cruce. Ita dictum est Isai. 57. Vos autem accedite huc filij auguratricis, semẽ adulteri, & fornicariæ, super quem lusistis? super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? Et 1. Reg 2. Dilatatum est os meum super inimicos meos, quia lætata sum in salu-
A tari tuo. Quare recte exposuimus, Non magnificabis os, &c. Ne insultes victis verbis tumidis, & irrisione plenis.

Neque ingredieris portas populi mei. 68
Etiãsi Chaldæi per portas captæ vrbis ingrediantur, vt eam diripiant, tu, qui consanguineus Iudæorum es, ne illos adiuues:

Neque despicies in malis eius. Eodem modo accipiendum est verbum, Despicies, quo num. 64. exposuimus eodem etiam legitur in Hebræo, & apud Lxx.

Et non emitteris aduersus exercitum eius. Cum turbati, & trepidi fugerint Iu-
B dæi, ne patiaris te mitti à Chaldæis vt fugientes persequaris, ac vulneres. In Hebr. est tantum: Non mittent, & est fœmineum verbum: ac si eijceret non mittent te manus Chaldæorum: solemus enim manu tenere, ac mittere, quos celeriter proficisci volumus.

Neque stabis in exitibus. Cum cœperint fugere per notas sibi vias, & diuerticula, & calles ad solitudinem ferentes, ne stes in biuio, neque venientes expectes in compitis, vt interficias eos, qui fuerint liberati: Ita Hier. exitus enim vocat, vbi via in duas, aut tres se
C findit, vt Matth. 22. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inueneritis vocate ad nuptias. Atque hoc significat
פרק, vt Lxx. interpretantur, & Hebræi 69
tradunt.* Hæc omnia fecerunt Idumæi, cũ vrbs capta, & euersa est à Chaldæis, nam (vt est in 4. Reg. c. 25.) interrupta est ciuitas, & omnes viri bellatores nocte fugerunt per viam portæ, quæ est inter duplicem murum ad hortum regis: porro Chaldæi obsidebant in circuitu ciuitatem. Fugit itaque Sedecias per viam, quæ ducit ad campestria solitudinis. Et persecutus est exercitus
D Chaldæorum regem, comprehenditq; eum in planitie Iericho, & omnes bellatores, qui erant cum eo, dispersi sunt, & reliquerunt eum. Hic ergo intelligimus Idumæos missos esse, vt persequerentur bellatores fugientes, dum exercitus Chaldæorum, vt ibi scriptum est, duceret Sedeciam regem ad Nabuchodonosor in Reblatha: & ante hanc fugã multos ex eis dispositos fuisse in exitibus viarum, vt fugientes impedirẽt, cur

autem

autẽ tã minuta persequatur, dixi n. 62.

Et non concludes reliquos eius. Reliquos qui in ciuitate manserint, ne concludas neque exire prohibeas positis
70 per portas custodibus, ne fugere possit.

Quia iuxta est dies Domini super omnes gentes. Caue quidquam horum facias, quoniam cito veniet Domini vindicta super omnes gẽtes per Chaldęos, & qualia in Iudæos feceris, talia patieris, sæuietque in te Nabuchodonosor, vt in ceteras nationes, si tu in Iudæos sæuieris. De hoc loquitur Iere. c. 25. vt sæpe iam retulimus, & c. 51. ait: calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram, de vino eius biberunt gentes, & ideo commotæ sũt. Hie. vniuersas quippe nationes, vsq; ad Propontidem, Scythicumque mare, & Ionicum, vel Ægæum Assyrij, Babylonijque tenuerunt. Legamus Herodotũ & Græcas, barbarasque historias, & videbimus, quomodo sub Babylonijs, & Assyrijs impletũ sit hoc, quod dicitur: *Iuxta est dies Domini super omnes gentes.*

Sicut fecisti, fiet tibi. Ex conditione loquitur, si me audire nolueris sed Iudæos læseris, & tu à Chaldæis læderis. Et hoc est quod statim ait: Retributionem tuam conuertet in caput tuum.

Quomodo enim bibisti super montẽ sanctum meum. Eadem subintelligitur conditio: si biberis super montem sanctum meum, idest, super montem Sion, in quo est Ierusalem: & super te bibent omnes gentes. In Hebræo manifeste legitur nũc שתיתם, bibistis, & in Chaldæo, & in quibusdam Latinis codicibus ad Heb. emendatis. Sed Lxx. & Hier. manifeste legunt, Bibisti, singulari numero: quomodo etiam habent Latini codices fere omnes: & certe id aptius cum præcedentibus cohæret, vbi semper singulari numero vsus est. Ex quo perspicitur variasse olim Hebraica exẽplaria, sed illa castigatiora iudicanda sunt, quæ magis Lxx. Hieronymoque placuerunt. * Bibere autem vocat, fe-
71 Bibere. stos dies agere, & cõuiuia lauta instruere pro parta victoria, vt victores solent vt Hie. & Cyril. & alij exponunt. Itaq; *Super montem sanctum meum*, perinde est, ac si diceret, Eo quod montem san-

A ctum meum cepisti. Chaldæus: Quemadmodum lætitiam cepistis de subuersione montis sanctitatis meæ, &c.

Bibent omnes gentes iugiter. subaudiendum est, Super te. Quemadmodum tu lætatus es de subuersione Iudæorum, ita omnes gentes lætabuntur, & epulis, ac vino indulgebunt, cum tu subuersus fueris. Ita Hierony. & Cyrillus. Nec mihi probatur sensus Chaldæi, & quorundam Hebræorũ: Bibent omnes gentes calicem vltionis, idest, à Deo punientur. Nam neque recte conuenit similitudo
B Idumeorum hilariter potantium cũ potione calicis iræ Dei, id est, cum supplicio aliorũ, neq; Idumæis triste aliquid prædicitur, si dicatur plectẽdas esse ceteras nationes. Deinde quomodo verũ esse potest omnes gentes iugiter esse bibituras calicẽ iræ Dei? Nec rursus puto omnes gentes dici, quæ cum Nabuchodonosor Idumæos erãt expugnaturæ, nã quomodo hæ iugiter biberũt super eos? Neq; enim semper pro hac victoria conuiuijs vacabãt, cũ multas postea habuerint, & vtiliores, & gloriosiores: * Sed omnes gẽtes intelligit Chaldæorum milites, & auxiliares, & Iudæos, &
C reliquos omnes Idumæorum hostes, à quibus temporibus diuersi victi, vastatique sunt, vt sint omnes gentes, aut omnes, quæ aduersus eos pugnarunt. Etenim post Chaldæos grauissime vastati sunt à Iuda Machabæo 1. Mach. 5. & 2. Mach. 10. Deinde ab Hircano pontifice Simonis Iudæ Machabæi fratris filio ita domiti, vt circumcisionẽ, & reliquos Iudæorum ritus accipere coacti sint, vt est apud Ioseph. lib. 11. Antiq. c. 17. & apud alterum Ioseph. li. 4. histo. Iudaic. c. 4. Atq; ita retinuerunt, & tributa sol-
D uerunt vsq; ad tẽpus captiuitatis, vt posterior Iosephus auctor est, id est, donec Iudæi capti sunt à Romanis. Postremo ab alijs, atq; alijs gẽtibus bello infestati fuisse videntur (neq; enim huius rei historiæ, quod sciã, extant) donec omnino deleti sunt, ita vt nullũ Idumæorũ iam nomen audiatur, nullæ, vt aliarum nationũ, reliquiæ supersint. Hoc propheta noster vaticinatur nunc: *Omnes gentes bibent super te*, iugiter, vincent te diuersis tẽporibus, & lætabuntur de tua

sub-

ſubuerſione: Vinceris ab his, & cum flo rere incipies: iterum ab alijs vaſtaberis, deinde ab alijs, donec ſũditus intereas.

73 * Propterea addit: *Et bibent*, ſuper te, *& abſorbebunt*, deuorabunt te, atq; conſu mẽt, *& erunt*, ſcilicet, Idumęi, vt Hier. etiã exponit, *quaſi non ſint*, vel quaſi nõ fuerint, vtrumq; enim ſignificat היו, id eſt, nullũ relinquetur huius gentis veſti gium, tranſit enim à ſecũda perſona ad tertiã, vt fecisse ſupra adnotauimus nu. 13. & poſtea ait: Ponent inſidias ſubter ter te, non non eſt prudentia in eo: & à ſingulari numero ad pluralẽ, vt ſæpe fa ciunt prophetæ rem ſignificatã magis attendentes, quam voces. Vtriuſq. exẽ pla plurima occurrent in prophetis, vt Hoſe. 2. Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuã ſpinis, & ſepiã eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet. Et ſequetur amatores ſuos, &c. A ſecunda perſona tranſiuit in tertiã: ſimiliterq; à ſecunda ad tertiam, & à ſingulari numero ad plu ralem tranſiit paulo poſt. Et hæc neſci- ſciuit quia ego dedi ei frumentũ, & vi- num, & oleum, & argentũ multiplicaui ei, & aurũ, quæ fecerunt Bahal. Et ibidẽ à numero tranſit ad numerũ: Et auferã nomina Bahalim de ore eius, & non re cordabitur vltra nominis eorũ. Et per- cutiã eis fœdus in die illa cũ beſtia agri &c. Et cap. 4. Et viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei. Et comedent, & nõ ſaturabuntur, &c. Hęc retuli, ne cui aliena à prophetico ſer- mone noſtra videretur explanatio. Poſ ſumus & ita exponere cum eodẽ Hier. Gentes, quæ deuorabunt te, erũt quaſi non ſint, quia ipſæ ſimiliter ab alijs de- uorabuntur, nam Chaldei vaſtauerunt Idumæos, & vaſtati ſunt à Medis, & Per- ſæ à Græcis, Græci à Romanis, atque ita alij ab alijs.

Mutatio perſonarũ in prophetis, & numerorum.

TROPOLOGIA.

74 *Et non deſpicies in die fratris tui.* Dies hic eſt, vt n. 54. & 55. dicebamus, cum mortiferis cogitationibus, anima occũ- pata, & capta, in poteſtatem hoſtiũ con cedit. Tunc exultant Idumæi, ridẽt ſer uorum Dei ieiunia, orationes, cõfeſſio- nes, atq; illorũ vitã ſimilẽ ſuæ eſſe vbi- que vociferantur. Ne, inquit, inſultes ò Idumæe iuſtis, quos Deus cadere per-

Quã mul tis modis iniuſti iuſtos perſe quantur.

A miſit, vt cautiores, & humiliores exur- gerent. Ne irrideas, cũ iuſti olim Baby- lonẽ captiui transferuntur, & in alienã regionem peregrinantur. Ne læteris ſu per filios Iuda, quod illi victi ſint, qui Deũ corde, & operibus confitebantur. Ne magnifices os tuũ, neq; ingrediaris portã populi mei. Idumæi os ſuum ma gnificãt cũ dicũt: Accedite huc ad nos, vnius generis ſumus omnes, omnes fi- lij Adã, omnes peccatores ſumus, deſi- nite ſimulare ſanctitatẽ, deponite perſo nã. Portam populi Dei ingrediuntur, cũ Chaldæos, id eſt, dæmones adiuuant, vt

B bona animæ captæ diripiãtur, cõuitijs, & irriſionibus, & omni iniuriarũ gene- re proſequentes eos, qui capti ſunt, & prouocantes, vt per impatientiam pec cata peccatis addant: vel cũ eos, quouis modo à pœnitentiã ſemouere, & in pe- iora deducere conantur. * Aduerſus 75 exercitum eorum emittuntur, cum il- los, qui Diaboli manus, & crudelitatẽ euaſerant, & ad ſolitudinẽ pœnitentiæ, in qua Deus animę loquitur ad cor cõ- fugiebãt, fraudibus, & inſidijs, quaſi pedi bus cõſequuntur, & pernicioſis perſua- ſionibus vulnerant, atque in peccatis

C prioribus detinent. Nec ſemel hoc vſu venit, vt quod per ſe Diabolus facere non poſſet, per iſtos Idumæos auxilia- res ſuos perficiat. Negant generoſi ho- minis eſſe veniam ab aliquo petere, ini micitias inultum deponere, reddere ali cui quæ poſſideat, loco, atque honore excidere, conſanguineorum, & familia- rium contubernia vitare. Ex his alij in exitibus ſtant, vt interficiant eos, qui fugerint, alij concludunt reliquos, ne fugiant. Lapſus eſt per infirmitatem in libidinem qui Deo ſeruiebat, ſentit impetum hoſtium in alia, atque alia

D peccata deturbare feſtinantium, recor- daturque multo ſibi melius fuiſſe, cum morem Deo gerebat, nouit diuerticu- lum, quo ad eum redeat, luget, verberi- bus ſe, & ieiunijs conficit, vt miſericor- diam, veniamque obtineat. Prodit Idu- mæus, prodit fallax amicus in illud di- uerticulum, negat lugendum, negat ita pœnitentiæ indulgendum, quæ corpo- ris vires, ſalutemq; perdit, ſtulto cũ la- bore cõſumi dicit, & à pœnitẽtia ad de- licias

licias reuocat, atque in æternum inte- A ritum trahit. * Idem faciunt, qui peccata, confiteri volentes impediunt, & in aliud tempus differunt, qui pericula sua cernentes, & damnosa colloquia declinare volentes prætextu aliquo retinent, aut à religionis ingressu deterrẽt, ac pristinis peccatis, & morti deniq; æternę reddunt: nam pœnitentia, ieiunia, confessio, fuga sæculi, diuerticula quædam erant, quibus illi mortem Gehennæ effugerent. Qui autem in peccato manentibus, & nec dũ fugere incipientibus, labores magnos, aut dolores, B aut ignominias, aut paupertatem ob oculos ponunt, si peccatum relinquãt; ij concludunt reliquos, ne fugiant, & quasi necessitate quadam manere cogunt. Sed veniet dies Domini magnus, & horribilis, & ab illis ipsis Chaldæis, id est dæmonibus, quibus seruiebant, in æternos cruciatus trahẽtur Idumæi, voluptatem hostibus suis præbebunt, & erunt quasi non sint. Viuent quidem sine fine, vt sine fine crucientur, sed quia vita illa mors est, erunt quasi non sint

77 Dies, quo homo peccato assentitur, quibus nominibus appelletur.

*Illud in his omnibus minime prętereũdum, quibus, qualibusq; nominibus dies C ille appelletur, quo per consensum peccati homines à Diabolo capiũtur. Dies perigrinationis dicitur, quia captiui ducuntur, fiuntq; ciues Babylonis, qui ciues erat Ierusalẽ ciuitatis dilectæ. Dies perditionis, quia vita animæ, quæ Deus est, perditur. Dies angustiæ, צרה, id est pressuræ, & coarctationis, quoniam vbi ab anima Deus recedit, coangustatur illa, & coarctatur, ac premitur curis, & angoribus quod neq; præsentes voluptates proijcere vellet & videt, si non proijciat, æternorum suppliciorum diritatem esse subeũdam. Premitur etiã, D quia multa cupit, quæ adipisci non potest, sæpe etiã contraria. At qui Deo obtemperant nullis angustijs coarctãtur, sed in latitudine sunt, sicut ait Dauid. Psal. 4. Cum inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi. Et iterum: Psal. 118. Viam mandatorũ tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Dicitur & dies ruinæ, siue (quod idem est) interitus eorum אידם: quæ enim maior ruina, quàm à morte in vitam, aut quæ verior mors, quàm esse sine Deo? Idem vocabulum vertitur continuo ab Hier. vastitas, quia cum Deo priuatur anima, occiditur, & spoliatur. Postremo dicitur iterũ dies צרה, quod vertit Hier. tribulationis, quia magnis doloribus ex eo tempore anima affligitur, & torquetur, meritoq; tot vocabula congeruntur, vt hac amplificatione inexplicabilis illius diei, captiuitatisq; miseria vt cumq; intelligatur.

HISTORIA.

78 *Et in monte Siõ erit saluatio, & erit sanctus.* Omnia vsque ad huius prophetiæ finem, tot sunt difficultatibus implicata, vt in hoc propheta, nihil: in reliquis vix quidquam inueniatur obscurius. Nam quidam de Christi temporibus hæc interpretantur, & de prædicatione Euangelij, eiusq; victoria vt Lyra. Burgensis in additione Habdiæ, Vatab. Diony. Carthusia. Isidor. Clarius, nam Rupertum in his nõ numero, cuius semper Allegorica expositio est: Et plane confirmare videtur eorum sententiã Augu. 18 de ciuitate Dei, cap. 32. Sed neque ab ea Hiero. omnino abhorret, vt videbimus. Alij, ita vt verba sonant, interpretantur de felicitate Iudæorum, postquam Babylone redierũt. Omitto Iudæos, qui, vt Hier. ait, cuncta, quæ diximus, & quæ dicturi sumus, futuro sibi tempore pollicentur, quando pro Christo recipient antichristum. Et quidquid contra Idumæam interpretati sumus, illi aduersus Romanum regnum somniant. Quæ deliramenta etiam in recẽtioribus illorũ videre licet. * His ergo 79 omissis, vtrumcunque dixeris, in magnas difficultates incides. Nam si ad tẽporalem Iudæorum felicitatẽ referas, nunquam populus Israel post Babylonicam captiuitatem solutam ita latos terminos habuisse videtur, vt gentium, quæ hic memorantur, terras occupauerit. Neque ex scripturis comprobari id poterit, neque ex Iosepho diligentissimo Iudaicarum laudum, & victoriarum scriptore. Immo vero videtur prorsus ex scriptura redargui hæc sentẽtia: ait enim Habdi. Et possidebunt regionem Ephraim, & regionẽ Samariæ. At constat eos, qui Samariam incolebant,

bāt docēte in terris Domino seruatore, A
aliegenas fuisse,& inimicos Iudęorum,
vt Samaritanæ mulieris verba docent
Ioan. 4. & nos in cap. 1. Hoseæ. n.97.
abunde demonstrauimus. Deinde quo-
modo verum esse potest illud : Et non
erunt reliquiæ domus Esau, cum num.
56. ostenderimus in extremo Ierusalē,
& Iudæorum excidio viginti mille Idu
mæos eum suis ducibus in eandem vr-
bem venisse? Cōtra, si literam omittas,
& ad spiritū transeas, quis possit crede
re tot nomina hominum, & locorum fi
gurate, & spiritualiter esse accipienda, B
ita vt dicitur: Et hæreditabunt ij, qui ad
Austrum sunt, montem Esau, & qui in
campestribus Philisthijm, & possidebūt
regionē Ephraim, & regionē Samariæ,
& Beniamin possidebit Galaad, &c. nul
lū de his gētibus verbū fieri credamus,
nec Esau sit Esau, neque Ephraim,
Ephraim, neq; Philisthijm Philisthijm,
neque Beniamin Beniamin. * Hoc mi-
80 hi persuaderi nullo modo potest, atque
hoc vnum argumentum mihi satis es-
set, sed sunt etiam alia. Primum, quod
ita veteres patres interpretati sunt, vt
Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, C
& Glossa vtraque, & Hugo sancti victo
ris in annotationibus huius prophetæ,
& Hugo cardinalis, & alij è recentiori-
bus. Deinde quod eum sensum, quem
verba proprie accepta reddūt, nemo in-
ficiari potest Historicum esse, nisi quid
forte contineat, quod à recta fidei mo-
rumque doctrina, aut denique à verita-
te quouis modo abhorreat, alioqui ni-
hil haberemus certum in scriptura, sed
omnia pro libito interpretaremur. Hūc
autem sensum adeo nihil habere demō
strabo à veritate rerum gestarum alie-
num, vt ex scriptura potius maxime D
confirmetur. Adde quod qui alterū se-
quuntur, laborant in tot nominū pro-
priorum explicatione, nec satis dicere
possunt quomodo illa ad id, quod vo-
lunt, accommodētur, & cur ita potius,
quam aliter dictum sit. His argumētis,
quæ ego inter explicandum verba sin-
gula, dilucidius in oculis, in conspectu-
que omnium exponam, ita moueor, vt
existimem sine dubio Prophetam loqui
de rebus gestis Iudęorum post solutio-
nem Babylonicæ captiuitatis, sensum
autem alterum de tempore Christi, &
prædicatione Euangelij, non Historicū
esse, sed Allegoricū, quamuis olim ali-
ter senseram. Scio magni laboris esse
quod nūc superest, sed vt solent poetę,
cum arduum quippiam in medio ope-
ris occurrit, iterum Musarum opem in-
uocare, ita ego iterum sanctum Habdiā
inuoco, & precor, vt quam ipse horum
sacramentorum intelligentiam ab Spi-
ritu sancto, quo plenus erat, accepit eā
mihi ad eadem enarranda, atque in lu-
cem efferenda impertret. Singula igi-
tur exponamus, vt ea simul diluamus,
quæ aduersus hanc explanationē obie-
cimus.

Et in monte Sion erit saluatio. Dixerat
Idumæos æternum perituros, & futu- 81
ros esse, ac si non sint: ne autem puta-
rent eamdem calamitatem manere Iu-
dæos, atque ita suos casus consolaren-
tur, ad Idumæorum pœnam, & ad Iu-
dæorum consolationem subijcit: *In mō
te Sion erit saluatio*, id est, liberatio, atq;
euasio à morte, & à periculis, hoc enim
significat פלטה, hoc est, Redibunt Iu-
dæi de captiuitate, & vitatis omnibus
periculis salui atque incolumes mane-
bunt in Ierusalem, inde cum hostibus
pugnabunt, & vincent, ditionemque
suam dilatabunt. Ne mihi quispiā obij-
ciat miserabili clade eos perijsse tandē
excisa vrbe à Romanis, & templo solo
æquato, neque enim de eo tempore
Propheta loquitur, sed de illo, quod re-
ditū de Babylonia consecutum est vsq;
ad extrema tēpora Hasamonęorū quos
vulgo Machabæos vocamus, tūc enim
multū res Iudæorū floruisse constat. Di
cam etiā, si quis de vniuerso tēpore hęc
dicta esse contendat, polliceri Dominū
per Prophetā nō quæ forent accepturi
omnia, sed quæ sine dubio accepissent,
si Dei præceptis fideliter obtemperas-
sent. * Semper itaque in Ierusalem es- 82
set saluatio, & esset sanctus, nisi ipsi
sancto sanctorum, & salutis omnium
auctori pertinaciter restitissent, & to-
ta die expandentem manus suas ad po
pulum non credentē, & contradicen-
tē, tandē impie in crucem sustulissent:
Ita terminos terrę promissionis multo

angustiores habuerunt, quam promissi erant, quoniam peccatis suis indigni fuere latioribus, vt docet Hieronymus in epistola ad Dardanum. Ita ex innumerabili multitudine, quæ ex Ægypto profecta est, paucissimi ingressi sunt in eandem terram toties promissam, quia incredulitate sua Deum irritauerunt. Vexati etiam sunt vehementer ab Antiocho pro peccatis suis: sed cito per Dei misericordiam opera Iudæ Machabæi, & fratrum in pristinam libertatem restituti.

Et erit sanctus. In Hebræo, קדש, id est, sanctitas, quod de Deo intelligere possumus, vt Hieronymus intellexit, & ideo vertit, sanctus, aut etiam de templo cuius pars interior vocatur in scriptura קדש, id est, sanctitas, aut (vt vertit Hier.) sanctum, siue sancta, sicut pars intima קדש דקדשים, id est, sanctitas sanctitatum, aut sancta sanctorum, vt Exod. 26. Intra quod pones arcam testimonij, quo & sanctuarium, & sanctuarij sanctuaria diuidētur, id est, inter sancta, & sancta sanctorum. Et ca. 31. Oleū vnctionis, & thymiama aromatum, in sanctuario, idest, in sanctis. A parte ergo totum templum appellatum est קדש, Inde LXX. transtulerunt: Et erit sanctū, quasi dicat, Erit Deus in Ierusalem, vt esse solebat, siue (quod idem est) erit in ea templum, in quo Deus habitabit, & coletur, vt ante captiuitatem.

83 *Et possidebit Domus Iacob eos, qui se possederant.* Palæstini superati, & in seruitutem Iudæorum redacti sunt, vt paulo post dicemus, quibus Iudæi aliquando seruierant, sicut legimus 1. Reg. 4. Cōfortamini, & estote viri Philisthijm, ne seruiatis Hebræis, sicut & illi seruierunt nobis, Idumæi quoque tempore Achaz percusserunt multos ex Iuda, & cœperunt prædam magnam, 2. Paral. 28. & Tyrij; atque Sidonij multos captiuos habuerunt ex Iudæis. Ioelis 3. verum quid mihi, & vobis Tyrus, & Sidō, & omnis terminus Palæstinorum? Argentum enim meum, & aurum tulistis, & pulcherrima intulistis in delubra vestra, & filias Iuda, & filios Ierusalem vēdidistis filijs Græcorum, vt longe faceretis eos à finibus suis. Et Hamos. 1. Super

A per tribus sceleribus Tyri, & super quatuor non conuertam eum, eo quod cōcluserit captiuitatem perfectam in Idumæa, & non sint recordati fœderis fratrum. Et paulo ante dicit idem de Palæstinis: Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non conuertam eum, eo quod transtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa. Omnes has nationes, à quibus, aliquando possessi sunt, possederunt Iudæi tempore Machabæorum, vt statim ostendemus.

Et erit domus Iacob ignis, & domus Io 84
B *seph flamma & domus Esau stipula.* Domum Iacob vocat duas tribus reuersas ex Babylonia, vt Isai. 2. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini. Domum autem Ioseph in præludijs, & sæpe postea, vidimus appellari decem tribus. Domum igitur Ioseph nunc vocat eos, qui ex decem tribubus adhæserunt tribui Iudæ tempore Roboham, & Ezeciæ, & cum ea Babylone reuersa est in Iudæam, vt interpretatur Hieronius, Quod autem ait: *Erit ignis & flamma, &c.* Celeritatem, & efficacitatem victoriæ indicat, ac si dicat: Non magis ei resistere poterunt Idumæi, quam sti-
C pula igni, aut flammæ: sed sicut ignis quamuis paruus aut flammula, si stipulæ admoueatur, statim in ea succenditur, & augetur, & late lucet: ita Iudæi, quamuis pauci sint, & bellis crebris attenuati facillime superabunt Idumeos, & in eis succendentur, vt ignis in leui, & arida materia. Videmus hoc 1. Machabæo. 5. Et debellabat Iudas filios Esau in Idumæa; & eos, qui erant in Acrabathena, quia circumsedebant Israelitas; & percussit eos plaga magna. Ac vt intelligamus quam proprie dictum sit: *Erit domus Iacob ignis, &c.* continuo se-
D quitur: Et recordatus est maliciā filiorum Bæan, qui erant populo in laqueū, & in scandalum insidiantes ei in via, & conclusi sunt ab eo in turribus, & applicuit ad eos, & anathematizauit eos, & incendit turres eorum igni cum omnibus, qui in eis erant. Hos autem Idumæos fuisse docet Iosephus 12. Ant. ca. 11. his verbis; Multos Idumæos Esau posteros interfecit, & deprædatus est, &

princi-

principis eorum Batanis filiorum ca- A
stella vnde Iudæos infestabant, vi capta
cæsis propugnatoribus incēdit, sed vbi
nunc legitur in Latino Iosepho, Batha-
nis legendū est Beanis, siue Bęā cū enim
in Greco sit in 1. Machab. βαιάν, facile li
brarius ex iota fecit t. In Græco Iose-
85 pho est Baan, sed deest iota. * Et lib. 2.
Machab. cap. 10. legimus. Hi vero, qui
erant cum Machabæo, per orationes
Dominum rogantes, vt esset sibi adiu-
tor, impetum fecerunt in munitiones
Idumæorum, multaque vi insistentes lo
ca obtinuerunt, occurrentes intereme- B
runt, & omnes simul non minus vigin-
tiquinque millibus trucidauerunt: Et
quoniam quidam in duas turres valde
munitas confugerant, confestim (in-
quit) duas turres occupauit. Armis au
tem, ac manibus omnia prospere agen-
do in duabus munitionibus plusquam
viginti millia peremit. Et 1. Machab. 5.
Et exiuit Iudas, & fratres eius, & expu-
gnabant filios Esau in terra, quæ ad Au
strum est, & percussit Chebron, & filias
eius, & muros eius, & turres succendit
igni in circuitu. Pro quibus Iosephus l.
12. cap. 12 ait Iudas autem & fratres cō- C
tinuabant bellum contra Idumæos vr-
gentes eos vndique, &c. De eodem Iu-
da scribit alter Iosephus lib. 3. historia-
rum Iudaicarum cap. 19 Iudas vero cō
uersus percussit vniuersam terrā Edō,
& subuertit cunctas ciuitates eorum,
adegitque ad tributum. Et de Hircano
filio Simonis fratris Machabæi hæc tra
dit lib. 4. cap. 4. Et proficiscens inde ve-
nit in terram Edom, & percussit Debi-
ram, atque Maresam ciuitates Idumæo
rum, humiliauitque superbiam Edom,
subijciens eos seruituti tributi vsque ad
tempus captiuitatis: vinxit enim, & li-
gauit eos, compedibusque circumcisio- D
nis constrinxit eos circumcidens carnē
præputij eorum, & ab illa die, & dein-
ceps fuerunt circumcisi, & obseruabāt
legem Iudæorum vsque ad tempus cap
tiuitatis. Idem scribit alter Iosephus li.
86 13. Antiqu. cap. 17. * Hæc omnia præ
dicta fuerant ab Ezeciele capit. 25. Hæc
dicit Dominus Deus: Pro eo, quod
fecit Idumęa vltionem, vt se vindicaret
de filijs Iudæ, peccauitque delinquens,
& vindictā expetiuit de eis: idcirco hæc
dicit Dominus Deus: Extendam manū
meam super Idumæam, & auferam de
ea hominē, & iumentum, & faciam eā
desertam ab Austro, et qui sunt in Dedā
gladio cadent. Et dabo vltionem meam
super Idumæam per manū populi mei
Israel, & faciam in Edom iuxta iram
meam, & furorem meum, & scient vin-
dictam meam dicit Dominus Deus.

Et non erunt reliquiæ domus Esau. Hęc
verba obijci nobis poterant ab his qui-
bus altera expositio magis probatur, &
nos iam obiecimus, quomodo enim cō
probari, aut etiam dici potest, ita Idu-
mæos vastatos fuisse à filijs Israel, vt
nullæ eorum reliquiæ permanserint,
cum ex ijs, quæ nos ex scriptura, & ex
Iudaicis historijs deprompsimus, potius
intelligatur multos remāsisse? Sed nos
non magno negotio explicauimus, si
consuetudinis scripturæ, & communis
locutionis recordari velimus: nullos
enim relinqui dicimus, cum pauci relin
quūtur ex magna multitudine, aut cer-
te cum ij, qui relinquuntur, minime ap
ti sunt vel ad bellum contra hostes su-
scipiendū, vel ad genus suū, & nomen
in posterum propagandum, vt 4. Reg.
10. * Percussit igitur Iehu omnes, qui re 87
liqui erant de domo Achab, in Iezrael,
& vniuersos optimates eius, & notos,
& sacerdotes, donec non remanerent
ex eo reliquiæ. Manebat tamen tunc
Ochozias rex Iuda, qui erat de domo
Achab, manebant fratres regis Ocho-
zię regis Iuda, 4 Regum 10. Et his quo-
que interfectis mansit Ioas filius Ocho
ziæ. 4. Reg. 11. Ita cum dicit scriptura
nullum fore relinquendum ex domo
Iehu, & Ieboham, nō putandum est om
nes ad vnum fuisse extinctos, sed pau-
cos relictos esse atque eos pauperes, &
abiectos, qui neq; pro domo sua pugna
re possent, neque illam domus dignita-
tem retinere: Similiter cum de vastita-
te. Ierusalem à Chaldęis ita prophetat
Sophonias cap. 1. Congregans congre
gabo omnia à facie terræ, dicit Domi-
nus congregans hominē, & pecus, con
gregans volatilia cœli, & pisces maris,
& ruinę impiorum erunt, & disperdam
homines à facie terrę. Et extendam ma

num meam super Iuda, & super omnes habitantes Ierusalem: & postea. In igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram: Cum hæc, inquã, & multa huiusmodi de eadem re prophetæ vaticinantur, non putamus neminem superstitem futurum, docet enim scriptura fuisse multos, sed paucos reliquos futuros cũ priori multitudine collatos imbelles tamẽ, & inopes, aut captiuos, ita vt asserere se in
88 libertatem non possint. *Non ergo erunt reliquiæ domus Esau, quia qui post Iudæ, Hircanique victorias relicti sunt, pauci erant, atque ita imbelles, & perterrefacti, vt non solum tributa redderẽ sed circumcidi etiam coacti sint. Et hoc est quod LXX. obscure trãstulerũt: Et non erit πυροφόρος, id est, ignifer domui Esau. Vt enim recte explicat Theodoretus, quia potẽtiã & fortitudinẽ Iudæorum nomine ignis, & flammæ expresserat, cum dicit non habituram domum Esau igniferum, significat nullam vim, aut fortitudinem Idumæis relinqui quã explanationẽ si Theodoreti latinus interpres animaduertisset, nequaquã contra auctoris sui sensum pro πυροφόρος vertisset, Frumentarius. Sed ad rem. Hanc nostram interpretationem, velint, nolint, admittent, qui Idumæos infideles, & Ecclesiæ hostes interpretantur. Dicant enim nobis, & tẽpus indicent, quo infideles ita deleti sint, vt ne vnus quidem reliquus fuerit, siue prædicantibus apostolis, siue quouis alio tempore? Cum igitur necessario fateri debeant non esse reliquias domus Esau, quia maxima hominum pars credidit, & pauci in errore idololatriæ manserunt; ipsi aut nostram interpretationem confirmabunt, aut euertent suam. Quid quod cum id, quod volumus obtinere ab iniquis iudicibus, non liceret, facile esset profecto exponere, Non erunt reliquiæ domus Esau, quia etsi à Machabæis penitus extinctæ non fuerint, tandem extinguentur postea, vt nullum Idumæi generis nomen, aut uestigium relinquatur, vt diximus num. 72.

Quia Dominus locutus est. Ita mihi Dominus, & alijs prophetis futurũ ostẽdit.

Et hæreditabunt ij, qui ad Austrũ sunt, montes Esau. Hactenus in offenso, vt arbitror pede, per viã difficilẽ, & offensionibus plenã processimus, difficilior tamen est, quæ superest: non enim apparet quomodo vel probabiliter dici possit, Iudæos post captiuitatem harum nationum terras occupasse. Quæ res adeo Hieronymum mouit, vt pene ad spiritualem illam intelligentiam deficere compulerit, nam paulo ante hæc verba ait: Quod nos dicimus, aut iuxta historiam sub Zorobabel esse iã factum, aut certe iuxta prophetiam, & mysticos intellectus quotidie in Ecclesia fieri. Cũ autem ad verba, quæ nunc interpretamur, venit: Hoc, inquit, verum factum sit, Deus viderit: potest enim ex parte per annos quingentos, vsque ad aduentum Christi esse completum, quod, sicut certissime scio, quotidie completur in nobis, & in regno Ecclesię confirmatur, &c. Tentemus igitur ostendere completa fuisse illis quingentis annis ab exitu ex Babylonia vsque ad Christi aduentum, id quod non admodum difficile futurũ est, si semel obtinuerimus omnes has nationes, quas nominat Propheta, & regiones earum, in potestatem Iudæorum redactas fuisse: deinde ab ijsdem fuisse habitatas, tertio ita eis diuisas fuisse, vt est apud nostrum prophetam. *De monte Esau, id est, de 90
terra Idumæorum, satis superque iam dictum est. De terra Palæstinorum dubitare non possumus quin ditionis Iudęorum fuerit, cum habeamus manifestam prophetiam Ezecielis cap. 25. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, & vlti se sũt toto animo, interficientes, & implentes inimicitias veteres: propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiã interfectores, & perdã reliquias maritimę regionis, faciãq; in eis vltiones magnas arguens in furore, & sciẽt quia ego Dñs, cũ dedero vindictã meã super eos. Quãdo autem hæc prophetia impleta fuerit, docemur 1. Mach. 5. Et declinauit Iudas in Azotũ terram alienigenarũ (ita enim vocabãt à Iudęis Palæ-

Palæstini) & diruit aras eorum & sculptilla deorum ipsorum succendit igne, & cepit spolia ciuitatum, & reuersus est in terram Iuda. Gazam etiam cepit, vt auctor est Iosephus filius Gorionis lib. 3. capit. 13. quæ 2. Machab. 10. vbi eadē historia narratur, dicta est Gazara. Nec dubium est Gazam Iudæorum fuisse: eā enim post aliquot annos rebellantem recepit Alexāder Hircani filius, nepos Simonis fratris Machabæi, vt idem Io-
91 sephus scribit lib. 4. ca. 11. * Regio quoque Ephraim, & regio Samariæ Iudæorum ditionis fuit. Regio Ephraim, vel terra decem tribuum intelligi potest; quæ in Hosea, vt iam vidimus, sæpe appellatæ sunt Ephraim à dignissima tribu regia, ex qua fuit Ieroboham primus regum Israel, vel proprie ea pars, quæ sorte obtigit tribui Ephraim. Si terram decem tribuum intelligi velimus, notius est, quam vt probari debeat, eam fuisse Iudæorum: quandoquidem in Galilæa, quæ decem tribuum fuit, nata est sanctissima mater Dei Maria, & in eadem Dominus diu docuit per vrbes Iudæorū. Si autē de sorte tribus Ephraim sermo sit, vt reuera est ea auctore Iosepho lib. 5. Antiquit. cap. 1 in longum protenditur à Iordane vsque ad Gadara, in latum à Bethele vsque ad magnū campum Galilææ; In hac testatur ibidem esse vrbē Sichima, quæ vt ait Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesin, ab Hebræis dicta est Sichem, vrbs Samaritanorum, & postea reædificata Neapolis appellata est hodie à Saracenis B. sonantibus pro P. Nablos vocatur, aut certe prope eius ruinas ædificata est Neapolis. Idem Hieronymus hic docet in regione Ephraim esse Neapolin, iuxta quam est mons Garizim. Quare nō est dubiū, quin regio Ephraim omnino ad Samariam pertineat, & idē sit, *Regionem Ephraim*, & *Regionem Samariæ*, ac si diceret, Regionem Ephraim, &
92 quidquid prætereà restat Samariæ. * Samariam autem eisdem temporibus superatam, & captam à Iudæis fuisse facile demonstrabimus ex Iosepho Gorionis libro 4. cap. 4. vbi de Hircano, quem iam sæpe nominauimus, hæc memoriæ prodidit: Hinc abiens venit

Terra Ephraim.

A contra Sichimam, & percussit eam, eo quod non aperuisset ei. Percussit quoque montem Garizim, & subuertit templum, quod fecerat Sanabalat socer Manassis sacerdotis fratris Iddo principis sacerdotū, & subuertit ipsum anno ducentesimo postquam conditum fuerat ex fundamētis, percussit prætereà Chuthæos de monte Samariæ, &c. Chuthei sunt, quos misit rex Assyriorum in Samariam, vt pro decem tribubus ad Medos translatis eam regionem tenerent. Et cap. 5. conuersus itaque rex ve-
B nit in Samariam, obseditque eam anno vno, & tradidit eā Deus in manū eius. Qua obtenta percussit in ea omnes masculos, & euertit cuncta habitacula eorum. Eadem narrat alter Iosephus 13. Antiqu. cap. 17. & 18. Hoc prætereà addens: Non contentus vrbem capere, etiā solo illā æquauit inductis illo torrentibus, quorum eluuie ita cuncta fœdata sunt, vt ne vestigium quidē superesset eius vrbis, &c. * Terram etiam 93
Galaad recuperauerunt filij Israel, vt ex 1. Mach. 5. manifestum est: Et conuertit, inquit, Iudas, & exercitus eius viam
C in desertum Bosor repente, & occupauit ciuitatem, & occidit omnem masculum in ore gladij, & accepit omnia spolia eorum, & succendit eam igni, &c. Est autem Bosor vrbs Galaaditarum, vt in eodem capite paulo ante dictum erat. Et postea: Et diuertit Iudas in Maspha, & expugnauit, & cepit eam, & occidit omnem masculum eius, & assumpsit spolia eius, & succendit eam igni. Inde perrexit, & cepit Casbon & Mageth, & Bosor, & reliquas ciuitates Galaaditidis. Et quoniā Hieronymus interpretatur, *Et possidebit Galaad*, id est cū
D etiam possidebit Arabiam, quæ prius vocabatur Galaad, & nunc Gerasa nuncupatur: qui legerunt historias rerum Iudaicarum non ignorant totam hāc terram, aliasque ei proximas possessas à Iudæis fuisse. De Aristobulo enim Hyrcani filio scribit Iosephus filius Gorionis libr. 4. cap. 9. Fleuerunt autem eum omnis Iuda, quoniam dilexerunt eū Iudæi, eo quod dilataret terminos: nam deuicit gentem magnam, nempe Ituræos, & circumcidit præputium,

Galaad.

eorum, subiecitque eos potestati Iudæorum. Et capit. 10. narrat Alexandrum, qui Aristobulo fratri successit ingressũ in planitiem Syriæ cepisse Geraram cũ viculis suis, & Hemath, & vicos eius.
94 * Idẽ affirmat de Aristobulo alter Iosephus 13. Antiq. cap. 19. magnamq. Ituræ partem attributam ab eo esse dicit ad Iudææ limites, & eius habitatores cõminatione exilij coactos esse circumcisionem, ceterosque Iudaicos ritus admittere, atque hæc Strabonis auctoritate confirmat. Idem de Alexandro etiã narrat eodem lib. cap. 21. nisi quod Gadaram dicit ab eo captam in Cœlesyria non Geraram, sed in Iosepho Gorionis *propter litterarum Hebraicarum magnam similitudinem facile R. pro D. positum est. De eodem Alexandro tradit Iosephus Gorionis lib. 4 cap. 12. & alter Iosephus 13. Antiquit. cap. 23 cepisse eum Dion, Essam siue Hasmonam, Gaulanam (vnde Gaulanitis regio dicta est) non procul à Galaad, & Seleuciam, Gamalam, & vallem, siue collem Antiochi, quæ maxima vrbs fuit. Et Iosephus 13. Antiquit. capit. 21. deuictis deinde Arabibus tributa Moabitis, & Galaditis imperauit, & Amathuntem diruit non audente Theodoro manus conserere. Superest nunc, quod ait Propheta Iudæos possessuros fuisse omnia, quæ Chananæorum erant, vsque ad Sareptam. Est Sarepta vrbs Sidoniorum maritima inter Tyrum. & Sidonem. Vt docet Iosephus. 8. Antiquit. capi. 7. vbi Elias pastus est à vidua, loquiturq; maxime Habdias de maritimis vrbibus à terra Palæstinorum vsque ad Sidonem, quæ sunt Iamnia, Ioppe, Dor, Cæsarea Palæstinæ, quæ olim Turris Stratonis nuncupata fuit, Ptolemais, siue Acon, Tyrus, Sarepta, quas vniuersas possedere Iudæi. Iamniam quidem, & Ioppen cepit Mach 2. Mach. 12. Tyrũ, & Sidonẽ Aristobulus filius Hyrcani, de quo Iosephus Gorionis lib. 4. cap. 7. Et ipse appellatus fuit rex magnus eo quod plurimum dilatauerit terminos, expugnauerit Tyrum, & Sidonem, strauerítq; animas innumeras, & circumciderit carnem præputij deuictorum, subiecerit que eos Iudæis donec venit Pompeius princeps militiæ Romanorum. * Al- 95
ter vero Ioseph. 13. Antiq. cap. 20. scribit Alexandrum expugnasse Ptolemaidem solusque è maritimis tunc ei oppugnandas superfuisse Turrim Stratonis, & Doram, & Gazam, & Ptolemaidem. Deinde capit. 21. refert eum in maritimo tractu expugnasse Raphiam, & Anthedonẽ, quam postea Herodes Agrippiadem vocari voluit, & Gazam. Sed vt omnia, quę hactenus dicta sunt, confirmentur, & manifeste videamus impleta esse tempore Hasamonæorum, quod noster Propheta vaticinatur, subscribã verba Iosephi ex. 13. Antiquit. cap. 23. Per hæc tempora (inquit de Alexandro loquens) iam & Syrorum, & Idumæorum, & Phœnicum vrbes tenebãt Iudæi: ad mare Stratonis Turrim, Apolloniam, Ioppem, Iamniam, Azotũ, Gazam, Anthedonem, Raphiam, Rinocoluram: in mediterraneis per Idumæam regionem, Adoram, & Marissam, totamq; Samariam, & montes Charmelum, ac Itabyrium: ad hęc Scytopolim, Gadara, Gaulanitidem, Seleuciam, Gabala, & Moabiticas vrbes Hesebonem, Medabam, Lebam, Oronas, Telithonem, Zaram, Aulonem, Cilicum, Pellam. Et Iosephus Gorionis lib. 4. cap. 12. de eodẽ tempore scribit, In diebus illis fuerunt Iudæi potentes per omnem terram Syriæ, dominiumque habuerunt in regio palatio terræ Edom, & in vniuersa terra Moab, atque Hammon, & in omni terra Arabiæ vsque ad petram deserti. Deinde enumerat vrbes maritimas, & reliquas, vt & Iosephus. Denique Herode regnante vniuersa hæc in potestate Iudæorum fuere: Augustus enim eius filijs totam patris ditionem diuisit, dimidium Archelao dedit, hoc est Iudæam, Idumæa, Samariam, dimidiũ Herodi Antipę, ac Philippo adiudicauit, Antipæ quidem Galilæam, & regionem trans Iordanem, Philippo vero Batanæam, Trachonitidem, & Auranitidem, vt auctor est Iosephus lib. 17. Antiqu. cap. 13. & lib. 2. de bello Iudaico. ca. 4. Vbi ergo sunt, qui negabant Iudæorum ditionem post captiuitatem tam late patuisse, & ad spirituales sensus con-
fugiebant? * Alterum ad Prophetæ 96
intelli-

intelligentiam videtur desiderari, habitasse in his regionibus Iudęos: at hoc necessarium nō est, tantū enim eos possedisse, atque hęreditasse dicit, non habitasse. Sed hoc quoq;, vt nihil desideretur, ostendemus. Sophonias c. 2. manifestissime vaticinatur terram Palæstinorum inhabitandam esse à Iudæis reuersis ex captiuitate Babylonica. Ita enim ait: Quia Gaza destructa erit, & Ascalon in desertum, Azotum in meridie eijcient & Accaron eradicabitur. Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum, verbum Domini super vos Chanaam terram Palæstinorum, & disperdam te ita, vt non sit inhabitator. Et erit funiculus maris requies pastorum, & caulæ pecorum, & erit funiculus eius, qui remanserit de domo Iuda, ibi pascentur in domibus Ascalonis, ad vesperam requiescēt; quia visitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum. Funiculum dicit futuram eius, qui remanserit de Iuda, quia eis sorte diuidenda erat per funiculum, vt olim fiebat. Quare in tam manifesta prophetia non erat, cur Hieronymus quodam modo dubitaret, vt & in hac nostra fecit Factum, inquit, nec ne sit, Deus viderit. Nam si ille Prophetæ sensus est, quem ipse nobiscum expressit, non potest dubitari impletam fuisse prophetiam: alterum vero neque ipse affert neque si afferat, verba patientur.

97 * Sed est animaduertendum Iudæos nō penitus eiecisse veteres habitatores, sed inter eos habitasse, sicut capta Ierusalem mansere Iebusei, & gentiles erāt in Galilæa, & in alijs locis Iudæorum. Ex quo soluitur illa obiectio. Samaritanos hostes Iudæorū fuisse, vt ex Ioan. 4. intelligitur. nihil enim obstat, in ea regione, sicut & in ceteris, & Iudæos vixisse, & Samaritanos hostes Iudęorum, vt mox dicemus. Sed confirmemus id, quod propositum est 2. Machabæ. 12. Ioppitæ vero tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogauerunt Iudæos, cum quibus habitabant, ascendere scaphas, &c. Et postea. sed cum cognouisset & eos, qui erant Iamniæ, velle pari modo facere habitantibus secum Iudæis, Iamnitis quoque nocte super-

A uenit. Et 1. Machab. 5. Et congregatæ sunt gentes, quæ sunt in Galaad aduersus Israelitas, qui erant in finibus eorū. Et plenius postea: Et occurrerunt eis (Iudæ Machabæo, & fratri Ionathæ) Nabuthæi, & susceperunt eos pacifice, & narrauerunt eis omnia, quæ acciderant fratribus eorum Iudæis in Galaaditide, & quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa, & Bosor: & in Alimis, & in Casphor, & Mageth, & Carnaim. Hæ omnes ciuitates munitæ, & magnæ. Sed in ceteris ciuitatatibus Galaaditidis tenentur comprehensi, B &c. 98 * Ex quibus videmus etiam ante tempora Machabæorum cepisse hæc impleri. Iosephus quoque Gorionis lib. 3. cap. 17. scribit Iudæos simul cum Macedonibus habitasse in vrbibus maritimis à Gaza vsque ad Aconem, quæ Ptolemais dicitur, Auctor Antiquitatis Iudaicæ Ioseph. lib. 13. cap. 19. hæc tradit: Et Hircani quidem res gesta sic se habent. Accidit autem hoc tēpore, vt non Ierosolymis solum, sed & apud Alexandriam, reliquamque Ægyptum, & Cyprum fortuna aspiraret Iudæorum successibus. Quæ ideo retuli, C vt liqueat eo tempore per multas alias nationes fusos fuisse Iudæos, pręsertim cum post non multos annos scriptum sit: Erant autem in Ierusalem habitatores Iudęi viri religiosi ex omni natione, quę sub cœlo est. De Samaria minus hoc fortasse credibile videbitur, cū nō continerentur Iudęi Samaritanis, sed eos execrarentur, at & in hāc coloniā deduxere Iudęi crescente in dies eorū multitudine. Ioseph. 13 Antiquit. cap. 17. Marissam, docet esse vrbem Idumæorum, & cap. 18. Hircanum obsedisse ait vrbem Samariam quod Marissenos colonos Iudæorum, & socios D iniuria affecissent. Pręterea Ioann. 3. scriptum est: Erat autem & Ioannes baptizans Act. 2. in Ænon iuxta Salim, quia aquę multę erant illic, & veniebant, & baptizabantur, Salim, siue Salē, (vtroq; enim modo dicitur) Salim. vrbs est Samarię iuxta Sichē, de qua Gen. 33. Transiuitq; in Salem terram Sichimorū, quę est in terra Chanaā. Si autem Ioannes in Samaria baptizabat, non potest dubitari, quin mul-

ti Iudæi fuerint in Samaria, qui venie-
bant ad baptismum, neque enim Ioan-
nes gentiles baptizabat, nam si id fe-
cisset, Iudæorum animos vehemen-
à se abalienaret. Ea re neque Dominus
apud Samaritanos morabatur, & apo-
Matth.10 stolis præcepit: In ciuitates Samarita-
norum ne intraueritis. Deniq; cum Sa
maria de regno Herodis esset, & postea
Archelai, atque inter Iudæam, & Gali
læam, quæ à Iudæis incolebãtur, inter-
ciperetur, quomodo in ea non habita-
rent Iudæi, qui per varias, externasque
99 prouincias dispersi erant.* Cum igitur
iam demonstrauerimus regiones, quas
Propheta nominat, & possessas, & habi-
tatas fuisse à Iudæis, tertium, quod re-
stabat explicandum, difficile nõ est, cur
his potius, quã illis data esset hæc por-
tio, aut illa nam semper quantum licet
in viciniora loca deducuntur coloniæ,
& ratio habetur eorum, quibus terra di
uiditur, vt quisq; eam potius accipiat,
quæ proxima est, quam quæ remotior.
Etenim Idumæa, quæ Australi terræ
promissionis parti, id est, Iudææ, adiun-
cta est, non erat Galilæis, attribuenda,
qui multum distant, sed Iudæis, atque
illis maxime, qui ipsius Iudææ Austra-
lem partem incolunt. Idcirco ait: *Et ha
reditabunt ij, qui ad Austrum sunt, mon-
tem Esau.* Terra Palæstinorũ, quæ quin
que nobiles vrbes habet, Gazam, Asca-
lonem, Azotum, Accaron, Geth data
est Iudæis, qui campestrem regionẽ te-
nebant, eam videlicet, quæ circa Eleu-
theropolin est, vt quidam referente
Hieronymo, interpretantur, qui mihi
magis placet, quoniam hæc propior est
Palęstinis, quàm illa, in qua erat Lidda,
quæ postea dicta est Diospolis, & Em-
maus, quę Nicopolis nũcupata est. Sed
& hæc non admodum distat à Palæsti-
nis, & forte de vtraq; locutus est Pro-
pheta. Eisdem data sunt oppida quon-
dam tribus Ephraim; & reliqua Sama-
ria, quæ illis ab Oriente vicina sunt.
Tribui Beniamin, quæ protendebatur
vsque ad Iordanem. Vt videmus Iosue
18. data est terra Galaad vltra Iordanẽ.
100 * Hanc regionum diuisionẽ docet nos
Habdias, quemadmodum & ex Sopho-
niæ cap. 2. didicimus, terram Palęstino

A rum funiculo dimensam fuisse Iudęis,
quod ex alio scripturę loco non disci-
mus, solet enim scriptura historiæ ali-
bi narratę aliquid alijs in locis addere,
vt adnotauimus Hoseæ 10. cap. nu. 53.
Multa etiam vaticinantur prophetæ,
quæ non dubitamus impleri debuisse,
etiam si quo tempore, aut quomodo im
pleta sint scriptura non narrat. Hag-
gæus, Zacharias, Malachias multa ab e-
xitu ex Babylone, vsq; ad Christi aduen
tum futura prædicunt, quorum scriptu
ra non meminit, quoniam libri Hesdrę
& Machabęorum, qui toto hoc tempo
re conscripti sunt, paucorum annorũ
B historiam continent, cum quingenti, &
eo amplius ab his prophetis ad Chri-
stum vsque numerentur.
*Et transmigratio exercitus huius filio-
rum Israel.* Cetera iam sunt explanata
tantum explicari oportet quę nam sit
hæc transmigratio exercitus filiorum
Israel: Mihi Hieronymi, & Cyrilli pro-
batur interpretatio, transmigrationem
dici eos, qui iuxta Hesdræ, & Nehemiæ
volumen, de Babylone reuersi sunt in
Iudæam. Sensus ergo est, Transmigra-
tio illa, siue illi captiui, quos videbitis
ò Idumęi transferri Babylonem, & ip
C se idem exercitus filiorum Israel, qui ca
ptus ducetur in exilium, non solum in
patriã suam reuertetur, & quæ dixi, ca- 101
piet,* sed plura etiã possidebit quã an-
te possederat. Possidebit totã illam orã
maritimã, quæ olim fuerat Chananæo-
rum, vsque ad Sareptam, quod illi ante
captiuitatẽ non contigerat, vt posside-
ret Tyrũ, & Sareptam, vt ex verbis Do
mini Luc. 4. aperte cognoscimus. Ne-
mo propheta acceptus est in patria sua.
In veritate dico vobis, multæ viduæ
erãt in diebus Eliæ in Israel. & ad nullã
D illarum missus est Elias, nisi in Sarepta
Sidoniæ ad mulierem viduã. Non ergo
pertinebat ad Israel, ne Tyrus quidẽ,
quæ propior erat filijs Israel: Scimus
enim ex 3. Reg. 5. regem suum habuisse,
eumq; ethnicum, atque amicum Dauidis,
& Salomonis, & sæpe reges Tyri in
scriptura memorãtur, tã in historicis,
quam in propheticis libris alieni à ge-
nere Iudęorum. Chananęos autẽ pos-
sedisse olim totã illam oram maritimã,
quę

quæ à Græcis postea Phœnice dicta est, A
in qua sunt Tyrus, & Sidon, speculato
res à Mose missi docent. Num. 13. Cha-
nanæus, inquiunt, moratur iuxta mare,
& circa fluenta Iordanis, & Iosue 5. scri
ptum est: Postquam ergo audierũt om-
nes reges Amorrhæorum, qui habita-
bant trans Iordanem ad Occidentalẽ
plagam, & cuncti reges Chanaam, qui
propinqua possidebāt magni maris lo-
ca, &c. Vbi etiam Lxx. pro reges Cha-
naan, verterunt, reges Phœnices, vnde,
& mulier, quæ Matthæi 15. Chananæa
vocatur, Marci. 7. dicitur Syrophœnis-
sa. * Sed quæstio difficilis occurrit, cur
102 Propheta dixerit * *Vsque ad Sareptam*,
cum verba Iosephi. 13. Antiq. cap. 23.
retulerimus: Iam & Syrorum, & Idu-
mæorum, & Phœnicum vrbes tenebant
Iudæi, &c. non solum vsque ad Sareptā
sed vltra etiam? Responderi posset non
omnes Phœnicum vrbes tenuisse: nam
neq; Syrorum omnes tenebant. Itaque
Sidon ex hoc numero deduci poterit.
Sed protinus diligens, ac memor lector
obijciet Aristobulum filiũ Hircani ex-
pugnasse Tirũ, & Sidonem, vt nu. 94.
ostendimus. Respondendum igitur vi- C
detur Sareptam vrbem esse Sidoniorũ,
sicut Eliæ dictum est. 3. Reg. 17. Vade
in Sarepta Sidoniorum, & manebis ibi
præcepi enim ibi mulieri viduæ, vt pa-
scat te, quare cum Sareptam nominat,
satis indicat possessuros fuisse Iudæos
terram Sidoniorũ, vt Cyrillus ait: quod
fieri non poterat, nisi ipsa Sidone expu
gnata. Sed Sareptæ potius meminit,
quia nobilis erat hospitio, & miraculo
Eliæ, & in ea etiam vsque ad Hierony-
mi tempora mansit turricula Eliæ, vt
idem scripsit in Epitaphio sanctæ Pau-
læ, ac si diceret. In qua vrbe vir sanctis- D
simus exul peregrinatus est, & inops
ante captiuitatem, cum res Iudæorum
florebāt, Iudæi omnes post captiuitatẽ,
qua omnino interituri videbantur, libe
re versari poterunt, & domicilia, si ve-
lint, collocare. Fieri etiam potuit, vt Iu
dæi habitare Sidone, aut vltra Sareptā
transire noluerint, siue odio gentis, siue
quauis alia causa. Sed de hoc nihil cer-
ti habeo ex historia.
103 *Et transmigratio Ierusalem, quæ in*
Bosphoro est, possidebit ciuitates Austri.
Magna quæstio est, & à nemine satis ex
plicata, quæ sit hæc transmigratio, &
vbi fuerit, quæ sint vrbes Austri, quas
possessura erat; Vbi nos habemus, In Bo
sphoro, in Hebræo est בספרד Bispha-
rad, communisque consensio Hebræo-
rum est, Sepharad esse Hispaniam, sicut
& Sareptam esse Galliam, quos Lyra-
nus, Vatablus, Clarius, & omnes fere
recentiores intrepide sequuntur. Quæ-
rerẽ ex Hebræis vnde hoc cõfirmarẽt,
nisi scirẽ eos noua, & mirāda dicere so-
lere, quæ neq; ipsi cõfirmẽt, neq; cõfir- B
mari possint. Quis igitur eis credat Sa Sarepta
reptam esse Galliam, cum doceant li- an sit Gal
bri Regum, & Euangelium, & postea Io lia?
sephus, vrbem esse Sidoniorum? Dicat 1. Reg. 17.
quispiam ideo Sareptam Sidoniorum Luc. 4.
dici, vt intelligamus aliam esse Sareptā
quæ Sidoniorum non sit. Certe Hiero
nymus in Locis Hebraicis vnius solum
Sareptæ meminit, & Iosephus Gorio-
nis filius lib. 5. c. 42. * Gallos, non Sare- 104
ptanos appellat Hebraica sua lingua,
sed Gallos, & Francos. Quod si Sido-
niorum appellaretur, quo secerneretur
ab altera, ea esset profecto in eadẽ pro-
uincia, aut valde coniuncta vrbs, in qua
errandi esset occasio, ideo enim cogno-
mina vrbibus adduntur. At vbi remotis
simæ sunt, nulla est erroris occasio, præ
sertim si altera prouincia sit, altera ve-
ro vrbs. Nisi forte Elias cum iubebatur
ire in Sareptam Sidoniorum existima-
turus erat, si non addebatur, Sidoniorũ
in Galliam mitti se? Nihil opinor ad-
det Italus, cum Placentiam nominat,
quamuis sciat alteram esse, in Hispania
Placentiam, neque Gallus Valentiæ
suæ quidquam addet, quod nos etiam
habeamus Valentiā, & sunt tamen hæ
prouinciæ coniunctæ. Quis eum fer-
ret, qui diceret apud nos, Eo Ascalonẽ
Castellæ, vt secerneret ab Ascalone
terræ Palæstinorũ. Nemo ita loquitur,
nisi qui inepte loquax esse vellet. In Se Sepharad
pharad vnum habent argumentũ, quod an sit Hi-
Chaldæus verterit, In Hispania, & om spania.
nes Hebræi nomen aliud nullum no-
rint, quo eam nuncupent: Addam ego
alterum, & quidem fortius, ne defuge-
re nos velle putent. Iosephus Gorionis
filius,

filius, quem paulo ante contra eos te-
stem citaui, semper Hispaniam vocat
ספרד Sepharad, vt lib. 3. suarũ historia-
rum, cap. 15. Transiens Annibal strictũ
mare, quod est inter Africam, & Hispa
niam, & veniens in Hispaniam, &c. Et
lib. 5. cap. 46. Transtulit autem Tibe-
rius Cæsar rex Romanorum Herodem
in Hispaniam, vbi etiam mortuus est.
At hunc Iosephũ Genebrardus in sua
Chronologia, & multi alij æqualem Io
sephi esse volunt Nathathiæ filij, qui li-
bros Antiquitatis Iudaicæ scripsit, &
ipse lib. 5 cap. 25. affirmare plane vide-
tur se templum vidisse, antequam euer
105 teretur à Romanis. * Ego ita sentio, aut
nunquam Hispaniam dictam esse Sepha
rad, sed nouorum Iudæorũ errore hoc
illi nomen inditum, aut certe, si cõpro-
bari recte possit, ita dici, nequaquam in
Habdia eam hoc nomine indicari. Pri-
mum, quoniam ex veteribus nemo ita
vertit, sed omnes nomen ipsum Sepha-
rad, ita vt erat in Hebræo, in sua trans-
latione reliquerunt, vt Aquila, Symma
chus Theodotion referente Hierony-
mo. Apud Lxx. legerunt, Hieronymus,
& Cyrillus, & Theodoretus, Ephrata,
Sed alij codices habent Apharath, ex
quo non videtur dubium eos quoque
posuisse Sepharad, sed librariorum in-
curia mendum irrepsisse. Quis enim,
credat cum in Hebræo esset Sepharad,
eos scripturos fuisse Ephrata, aut Apha
rath? Cum autem temporibus illis no-
tissima esset Hispania, & vbique celebra
retur, cur non vnus, aut alter, sed om-
nes Sepharad dicere mallent, quam Hi
spaniam? Si vulgatum erat hoc nomen
apud Hebræos, cur illud doctissimi He
bræorum ignorabant? Quid? Hierony-
mus omnium Hebræorum arcanorum
conscius, in Iudæa ætatem agens, & ad
Hispanos aliquando scribens, Hispa-
nosque in sanctam Bethlehem religio-
nis causa venientes excipiens, & allo-
quens, numquam scire potuit quomo-
do Hebraice appellaretur Hispania
Aut, si ipse ignorabat, Hebræus, à quo
se eruditum esse dicit, etiam ignorabat,
106 quod tritum erat apud Hebræos? * Nos,
inquit, ab Hebræo, qui nos in scripturis
erudiuit, didicimus Bosphorum sic vo-

A cari. Ista, inquit, est regio, ad quam Ha
drianus captiuos transtulit. Non arbi-
tror Hieronymum omnium Hebræo-
rum indoctissimum præceptorem ele-
gisse: certe ipse illi credidit, & pro, In Se
pharad, posuit, In Bosphoro, quam transla
tionem vellicant noui Hebræi, sed nũ-
quam correxit, aut mutauit Ecclesia.
Aut igitur Hispania non est dicta Sepha
rad, aut de Hispania locutus Habdias
non est. Omitto Ioannem Forsterum,
qui in lexico suo, cum interpretari
quosdam dicat צרפת Sarephath Gal-
B liam, & Sepharad Hispaniam, falso id
fieri docet, & sine vlla ratione, insigni-
que inscitiæ, & oscitantiæ patefactio-
ne, ita enim loquitur, & se omnino as-
sentiri dicit, præceptori Hieronymi
Hebræo, & auctori vulgatæ editionis,
qui vt in textu est scriptum בספרד,
Bosphorum transtulerunt. Ecce Sy-
riacam editionem in cap. 15. in episto-
la ad Rom. pro Hispania nunquam di-
xisse Sepharad, sed אספניא Hispania.
Vnum scire volo. Quando vnquam ex
Ierusalem captiui ducti sunt in Hispa-
niam? Quando in Ierusalem reuersi
C sunt? Cum capti sunt, inquies à Nabu-
chodonosor, missi sunt in Hispaniam,
idque ex Hebræorum commentarijs in
4. Regum. intelligitur. Egregios mihi
narras historiæ auctores: ego meliorem
dabo: lege vltimum cap 4. Regum, &
videbis præter paucos, qui electi sunt
in Ierusalem, reliquos à Nabuzardan
translatos esse Babylonem: Reliquam
autem, inquit, populi partem, quæ re-
manserat in ciuitate, & perfugas, qui
transfugerant ad regem Babylonis, &
reliquum vulgus transtulit Nabuzar-
dan princeps militiæ. Et 2. Paralipom.
vltimo: si quis euaserat gladium, ductus
D in Babylonem seruiuit regi, & filijs
eius, donec imperaret rex Persarum.
* Quod si Hebræos auctores præterea 107
quærunt, in eorum Chronologia, quæ
dicitur Sederholam, cap. 27. scriptum
est: Et excussit domum Domini, & æ-
des regias abducens in captiuitatẽ eos,
qui euaserant gladium, Babylonem.
Aiunt credibile esse tunc venisse Iu-
dæos in Hispaniam missos a Nabucho-
donosor. Quorsum Chaldæus in Hispa

niam mitteret captiuos? cur hos à reliquis separaret, quos in Babyloniam ducebat? Quorsum attinet incerta, & improbabilia pro certis affirmare? Alij Hebræi aiunt excisa Ierusalem, Titum multos Iudæos in Hispaniam misisse cuiusdam præfecti Lusitaniæ prouinciæ precibus. Auctor quoque Chronologiæ paruæ Hebræorum ait: Venit Vespasianus, & solo æquauit templum, traduxit in captiuitatem Israelitas, familias multas domus Dauid, & Iuda in Hispanias, quas vocamus Sepharad. Quis non videat nihil esse huic credendum, qui in re manifestissima labantur? Quis nescit non Vespasianum euertisse templum, sed Titum. Verũ, & si hoc verum esset, nihil ad Habdiæ prophetiam: quando enim ij reuertuntur Ierusalem, vt possideant ciuitates Austri? id est, Iudææ, vt postea dicemus? Aut si ciuitates Austri sunt ciuitates Africæ, vt Burgensis vult, quas olim obtinerunt Hispani, & nunc obtinent: num ex à fece Iudæorum à Tito missa expugnatæ sunt, an a veteribus eius regionis incolis? Si noui orbis ab Hispanis inuenti vrbes intelligas, illæ Occidentales potius sunt, quam Australes? Quod si Australes essent, cur eorũ possessio, & expugnatio Iudæis a Tito missis tribuatur? Multi eorum, qui expugnauerunt, filij supersunt, quos vt consulant, hortor, ac moneo, an velint ex Iudæorum gente oriundi videri, quos Titus misit
108 in Hispaniam. * Iosephus quidem testis oculatus lib. 7. de bello Iudaico. c. 16. hæc de captiuis scribit: Latrones quidem omnes, atque seditiosos occidit iuuenes autem lectos, qui procero, atque formoso essent corpore, triumpho seruabat, ex residua multitudine septem, & decem maiores annis, vinctos mittit ad Aegyptum operibus deputandos. Plurimos autem per prouincias Titus distribuit, in spectaculis ferro, & bestijs consumendos. Qui vero infra septimum decimum annum ætatis agerent, venditi sunt. Hæc Ioseph. Ex his, qui venditi sunt, aliquis fortasse dicat multos in Hispaniam fuisse traductos: Sed non præsto erant, vt arbitror, Hispani mercatores, qui emerent, in vi-

A ciniores prouincias translati sunt Fieri potuit, vt venerint etiam in Hispaniã nonnulli: non inficior, sed multa fieri possunt, quæ non fiunt: Non est prudẽtis factum affirmare quicquid fieri potuit. Itaque vt venisse in Hispaniã Iudæos, sicut & in reliquas orbis terræ regiones, certũ est, idq; vel vrbiũ nomina non pauca indicãt: ita venisse eos tẽpore Nabuchodonosor, aut Titi, credẽdum non est dum meliores, & locupletiores testes non habemus, quã quosdã Hebræ. commentarios, quibus in anti-
B quitatis historia nulla fides habẽda est, sunt enim & fallaces, ac fabularũ amatores, & veræ historiæ imperitissimi. Atque istos, qui huc appulerunt cur vocabimus transmigrationem Ierusalẽ, quæ in Bosphoro est? aut quomodo probare possumus, eos in Iudæã rediisse, & possedisse vrbes Austri? Longiora hæc forte videbuntur, & ego ad alia properare mallem, sed euellẽda fuit ex hominum animis inueterata Hebræorũ, & recentiorũ scriptorũ opinio, Sepharad apud Habdiã Hispaniã intelligi. Video quid obijci possit: literas nominum proprio-
C rum conseruari solere in varijs linguis, solas vocales mutari Hispaniam à Græcis σπερίδα vocatam esse, quo in nomine literas omnes consonantes nominis Sepharad intuemur. Ego Hispaniam à Græcis Hesperiã dictam esse existimo, quod Occidẽtis regio sit, aut etiam Hesperida, itaq. iam litera. H. deest in Sepharad. Quod si Sperida quoq; appellatam esse ex veteri aliquo auctore constet, videant, qui hoc dicunt, deesse huic nomini literam D. quæ non est de eius substantia, sed declinationis causa additur; non enim Sperida dicitur, sed Speris: In Sepharad autem D. litera de no-
D minis substãtia est, quare totum hoc de nomine Sepharad nouorum Hebræorũ commentum videtur: latuit enim, vt diximus veteres. Sed obijcitur nobis Ionathã paraphrasis Chaldaicæ in prophetas auctor antiquissimus, vt Galatinus, & quidã volũt, qui Dñi seruatoris præcessit aduentũ, & nos nobis obiecimus Iosepũ Gorionis filium, qui Vespasiani, & Titi tẽpore dicitur floruisse. Me quidem horũ auctoritas parũ mouet, quoniam

Galatinus lib. 1. de arcanis catholi. veritat. c. 3.

niam vtrumq; vixisse arbitror post Domini aduentum, immo & post Hieronymi ætatem. * Etenim neque Hieronymus, neque vllus illorum temporũ, aut superiorũ scriptor huius paraphrasis meminit, quæ Hieronymum certe diligentissimum antiquitatis indagatorem, & semper fere inter Hebræos versatum, omniaque illorum scripta, & arcana scrutatum minime latere potuisset, sæpe illa vsus esset, sicut & ceterorum interpretum editionibus, sæpe eã contra Iudæos protulisset: non dedignaretur eam consulere, & citare, qui apocryphum Nazaræorum Euangeliũ citat, & Hebræorum magistros consulebat, sed neque duo Iosephi tanti operis in suis libris obliti essẽt. Adde quod nihil certi de hoc paraphraste tradunt auctores. Galatinus quadraginta annis præcessisse dicit Domini natalem. Sed sine auctore dicit. Thalmudici aiunt eũ vertisse prophetas in Chaldæam linguam ex ore Haggei, & Zachariæ, & Malachiæ, sine auctore quoque, vt solent: alij aliter opinantur, quia illius veteres non meminerunt, vt dixi. Quidam putant huius paraphrasin citari à nonnullis veterum nomine Syri exemplaris, quod falsum esse ostendam in cap. 1. Ionæ. n. 6. Idem dico de Iosepho Gorionis filio. Cur toties alterius Iosephi meminit Hieron. & inter Ecclesię Scriptores numerat. istum autem ne nominat quidem vnquam? cui ex veteribus notus fuit? Sed nihil coniecturis opus est, vbi certa argumenta præsto sunt. De Annibale scribit lib. 3. c. 15. Veniens in Hispaniam humiliauit superbiam gẽtis Gothorum & גותים Gothos, ita vt nos vocat, & lib. 5. cap. 42. ait: Et post milites caterua Germanorum, & Gallorum, ipsi sunt Franci. Hebr. הם פרנקום hem Francus. At Gothi non possederunt vmquam Hispaniam, neque Franci Galliam, nisi ætate Hieron. aut paulo post, vt notissimum est ex historijs. * Idem lib. 3. capit. 15. Carthaginem vocat קרטגינה Cartagena, quod nomen nouum, & Hispanicũ est. Quare quod lib. 5. c. 25. de templo agens scribit: Inter istas duodecim portas vna fuit magna, per quam intrauimus cũ vxoribus, & liberis nostris. Intrauimus autem cum sanctitate, & puritate in diebus illis, & ingressi deambulauimus in pauimento atrij; & nonnulla huiusmodi, quibus plane affirmare videtur vidisse se templum secundum, ita intelligendum est, nos Iudæi intrabamus, & deãbulabamus, & lætabamur videntes: præteritum enim perfectum pro imperfecto quo carent, vsurpant Hebræi, sicut statim: Quin & Sacerdotes non ingrediebantur Sanctum Sanctorum, præter summum sacerdotem: pro quo in Hebr. est, Non ingressi sunt Sanctum Sãctorum: sed multo verisimilius est finxisse quod de se dicebat, & antiquitatem simulare voluisse. Nam hunc Iosephum nequaquam vidisse tẽplum satis ex eo percipitur, quod ibi in exteriori eius ædificio in rebus apertis dissentit ab altero Iosepho, qui sacerdos erat, & quotidie in templum veniebat, & accurate illud descripsit lib. 6. de bello Iud. cap. 6. Verum autem esse quod dico, cito animaduertet, qui vtriusque verba inter se contulerit. Nec moueat nos quod Ioseph. libro 2. cap. 25. narrat Ioseph. Gorionis filium, & Ananum pontificem duces declaratos esse cõtra Cestium multi enim patres, & filij cognomines erant inter Hebræos, sicut Zacharias filius Barachiæ quidam ætate Isaiæ fuit Isai. 8. Alter vero fuit vnus è duodecim prophetis post aliquot annos: tertius, vt multi volunt ille (de quo seruator loquitur Matth. 23.) vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ.

110 Paraphrasis Caldaica post Hier. ætatem edita.

Iosephus Gorionis recens auctor.

111

112

Superest iam vt locum exponamus, qui nunc etiam obscurissimus est, quoniam præter eos, qui de Hispania Prophetam loqui arbitrabantur, nemo aut vbi Bosphorus esset, aut quæ nã esset, trãsmigratio, exposuit, ne Hi. quidẽ, qui suũ Hebræum secutus pro Sepharad advertit Bosphorus. Sepharad (vt auctor est Hiero.) Assyriorũ, id est, Chaldæorum vocabulum est, idem apud eos valens, quod apud Heb. גבול, id est, terminus, sensus ergo esset, si Hebræa tantum spectaremus, huiusmodi, quantum assequi possum: Transmigratio Ierusalem, id est, captiui illi, qui è Ierusalem migrarunt

runt in Babyloniam, & sunt in Sepha-
rad, id est, in extremis, & remotissimis
Chaldæorum finibus, redibit in Iudæã,
& tenebit vrbes suas, quas ante posse-
derat. Neque enim Iudeæ vrbes ab alie
nigenis occupabuntur, vt terra decem
tribuum. Atque has vrbes vocari ciui-
tates Austri, quoniam Iudæa ad Austra
lem plagam erat terræ promissionis,
scriptura ipsa docet, Ierem. 13. ciuita-
tes Austri clausæ sunt, & non est, qui
aperiat: translata est omnis Iuda trans-
migratione perfecta. Terminum autẽ,
id est, גבול, pro extremis finibus pau-
lo ante posuit idem Propheta, vbi ait:
Vsque ad terminum emiserunt te om-
nes viri fœderis tui. Hoc autem est ac
si diceret: Quantumuis remoti sint ab
Ierusalem, qui ex ea captiui ducti sunt
à Chaldæis, & in extremis Babyloniæ
finibus repositi, redibunt tamen ad vr-
bes suas cum Zorobabel, & Iesu filio
113 Iosedec, & cum Nehemia.* Vrbs autem
Babyloniæ remotissima dicitur Sepha-
rad, vel quod proprie ita appellaretur,
quod esset in termino, & in extremita-
te eius regionis: sicut oppidum Callai-
corum Finis terrę dicitur, quod ad orã
Oceani positum vere finis terræ sit:
vel communi nomine dicitur Sepha-
rad, id est, terminus, vel extremitas, ac
si diceret Propheta: Transmigratio Ie
rusalem, quæ est in extremis, ac remo-
tissimis Babyloniæ partibus. Hæc val
de quidem probabiliter dicuntur, si no-
men Hebræum intueamur, & valde ad
Hieronymi sensum accommodate: qui
docet moris esse prophetis, quando cõ
tra alias nationes loquuntur, multis
earum vocabulis vti. Quia ergo lingua,
inquit, Assyriorum terminus dicitur Se
pharad, hunc sensum esse conijcio: Trãs
migratio Ierusalem, quæ in cunctis ter
minis, regionibusque diuisa est, vrbes
Austri, id est, tribus suæ, recipiet, &c.
Sed habenda est ratio nostræ translatio
nis. Quare si probari poterit vrbem ali
quam Babyloniæ remotam dictam fuis
se Bosphorum nihil erit vltra, quod de-
sideremus. Nec est id improbabile quã-
doquidem Stephanus in libro de vrbi-
bus: vrbem Indiæ docet esse Bosphorũ,
& altera est eiusdem nominis vrbs pro-

A pe Cimmeriũ sinum. Verum sensus pla
nissimus, & germanissimus est, quem
Hebr. indicauit Hieronymo, Sepharad
esse Bosphorum. Est autem Bosphorus,
seu Bosporus, angustum mare à bubus-
meabili transitu ita dictũ vt auctor est
Plinius lib. 6. cap. 1. Duoque ab auctori
bus nominantur, alter Thracius dici-
tur, qui hodie Fretũ, siue, vt ita loquar
strictum Constantinopolitanum voca-
tur: alter prope Mæotidem paludem,
qui Cimmerius dicitur, nec longe al-
ter distat ab altero. De priori, qui vici-
nior erat, nunc loquitur, in quem pars
B Iudæorum relegata fuerat, & inde dicit
in vrbes suas esse restituendam. Hoc Iu
dæorum traditio docebat, qui nõ igno-
rabant, quibus in terris maiores sui exu
lassent. Quod intelligitur ex Hieron. in 38
Zach. cap. 10. in illa verba. Et transibit
in maris freto, vbi hæc scripta reliquit:
Narrant Iudæi captiuum populum Iu-
dæorum non solum in Medos, & Per-
sas, sed in Bosporum quoque, & septẽ-
trionalem plagam ab Assyrijs, atque
Chaldæis esse translatum, postea eos
ex parte reuocatos, Dei eos ad se con-
uertente clementia, & hoc esse, quod
C nunc dicitur: Transibunt in mari angu
sto Propontidis angustias, quæ Chalce
donem, & quondam Byzantium breui
freto diuidunt, &c. Indicat hoc etiam
Bosphorus vrbs prope Cimmerium si-
num. Bosphorum autem vocabant Se-
pharad quod esset remotissima regio.
Atque ita omnia conueniunt, & locus
obscurissimus explicatur translatione
nostra vulgata incolumi. * Mihi enim 114
pro magno argumẽto est (quod exiguũ
fortasse, atque infirmũ ijs videbitur, qui
Ecclesiã minime curare, aut curasse pu
tant pura ne esset satis, qua vteretur trãs
D latio) nunquã per tot sæcula ab Hier.
temporibus ab ea hoc nomen mutatũ
esse, sed semper legisse, In Bosphoro,
quod profecto nõ tulisset, si male inter
pretatum esse agnosceret. Et quamuis
Hier. in interpretatione Sepharad va-
rie senserit, nihilq; omnino affirmaue-
rit, tamẽ translationẽ suam mutare no
luit, & Ecclesia eam retinuit. Ex quo
videmus (quod in Hosee. cap. 11. n. 30.
& in cap. 12. nu. 4. dixi) maiori, ac ple-
niori

niori luce illuſtratum eum eſſe cum ſa- A
cram ſcripturam tranſtulit, quam cum
115 commentarijs explicauit.

Et aſcendent ſaluatores in montem Sion. Quoniam dixerat: Et in monte Sion erit ſaluatio. Nequis putaret breui tem pore duraturam eiuſmodi ſaluationem nunc addit. Et aſcendent ſaluatores in montem Sion, id eſt, ſemper Deus mittet duces, qui populum liberẽt, ſi quan do peccatis ſuis ab hoſtibus fuerit afflictus, & reprimant, atque infringant Idu mæorum audaciam, & feritatem: hoc enim eſt quod ait: *Iudicare montẽ Eſau.* Iudicare enim eſt imperantis, ac coer- B
centis ſubditorum arrogantiam, & iniu riam, & illi iudicantur, qui ſubiecti ſeruiunt. More autem ſcripturæ dixit, ſal uatores: nam cum populus olim grauiter ab hoſtibus premebatur, & mittebat (Saluator.) illi Deus iudicem, aut ducem, à quo liberaretur, dicebatur mittere ſaluatorẽ, Iud. 3. Et clamauerunt ad Dominum, qui ſuſcitauit eis ſaluatorem, & liberauit eos Iſai 9. Clamabunt enim ad Do minum à facie tribulantis, & mittet eis ſaluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos. Nehemiæ. 9. Et ſecundum miſerationes tuas multas dediſti eis ſal C
uatores, qui ſaluarent eos de manu ho-
116 ſtium ſuorum. * Quod per Habdiam nunc Dominus pollicetur, præſtitit, cum dedit illis Zorobabelem, & Ieſum ſacerdotem, & Nahæmiam, & plenius cum dedit Iudam Machabæum eius fratres, tum Hircanum, Alexandrum, Ariſtobulum, qui Idumæos fregerunt, vt paulo ante dictum à nobis eſt. Pro Sal uatores Lxx. & Aquila, & Theodotion, verterunt. ἀνασωζόμενοι, id eſt, reſeruari, aut reſaluati, vt legit Auguſtin. 18. de ciuitate. cap. 31. ſiue, σεσωσμένοι, id eſt, ſeruati, ſed plane vertendum eſt, Sal D
uatores, vt Symma. & Hier. & Chaldæus. Hebr. מושיעים, id eſt, facientes ſaluos. Atque hoc idem participium eſt in Heb. in locis citatis, in quorum primo Lxx. verterunt σωτῆρα, id eſt, ſeruatorem, in altero: Mittet eis hominem, qui ſeruabit eos: in tertio, σωτῆρας, id eſt, ſeruatores. Dicit autem, *Aſcẽdet*, id eſt, Venient, quia qui veniebant in Ieruſalem in monte magno colloca tam, aſcendere dicebantur aut, *Aſcendet*, id eſt, ſuſcitabũtur à Deo ſaluatores.

Et erit Domino regnum. Regnabit Deus in hoc populo, & coletur vt in populo à ſe electo, & liberato.

ALLEGORIA. 117

Quæ hactenus expoſuimus ab illis verbis: Et in monte Sion erit ſaluatio, plenius in Eccleſia per apoſtolorũ prædicationem impleta ſunt; quod obſcurum erat, antequam fieret, ſed factum, quis non fidelis agnoſcat? vt ait Auguſtinus. 18. de Ciuit. c. 31. *In monte Sion*, id eſt, in Eccleſia Catholica, *erit ſaluatio*, quia extra illam ſalus non eſt, ſed vt omnes, qui non erant in arca Noe, (quę figura fuit expreſſiſsima Eccleſię,) diluuio inundante perierunt, ita qui non ſunt in Eccleſia, diluuio altero non aquæ, ſed ignis, peribunt. In hac ha bitat ſanctus, id eſt, Ieſus Chriſtus Dominus noſter, Sanctus Sanctorum, & totius auctor ſanctitatis. In hac eſt verum templum, & Deo accepti ſsimum, in quo Deo, & patri ſalutaris hoſtia immo latur corporis, & ſanguinis filij ſui. Et domus Iacob, de qua dictum eſt ab an- Luc. 1.
gelo: Et regnabit in domo Iacob in æternum, domus populi ſupplantatoris, qui ſupplantauit maiorem fratrem, id eſt, populum Iudæorum, & præripuit ei benedictionem, poſsidebit eos, qui ſe poſſederant: quoniam de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem, & apoſtoli, atque eorum diſcipuli prædicabunt Euangelium, eique inimicos, & perſecutores ſubijcient, & tyrannos. *Et erunt ignis, & flamma domus Iacob*, id eſt, qui ex gentibus ſe illis adiungent, qui recte per filios Ioſeph ſignificantur in Ægypto natos, atque ex matre Aegyptia, Geneſ. 41. Sed poſtea à Iacob adoptatos, & inter eius filios, æque atque alios, connumeratos Geneſ 48. Accedit quod in nomine Ioſeph augmentum intelligitur, dixit enim in eius ortu mater: Addat mihi Dominus filium alterum, Geneſ. 30. quare recte in eo ſignificatur populus additus, id eſt, populus gentilium. * Flamma, 118
& ignis dicuntur, quoniam tanta verborum, & ſignorum virtute docuerunt, vt nulla eis cordis duritiea, nul-

la

A la in fidelitas resistere valuerit. Idumæos enim dicimus nunc Iudæos, vt ex Hieronymo diximus. nu.16. & gentiles, vt ait Augustinus 18. de Ciuitate cap.21. denique eos, qui maxime Euangelio aduersabantur, siue ex Iudæis, siue ex gentibus. *Et non erunt reliquiæ domus Esau*, quoniam in omnem terrã exiuit sonus eorum, & scissæ sunt in deserto aquæ doctrinarum, & torrentes in solitudine, & vidit omnis caro salutare Dei nostri, & consumpta est infidelitas, cessauitque Idololatria *Et hæreditabant ij, qui ad Austrum sunt montem Esau*, quia fideles, qui primo in Iudæa pauci erant, & angustis finibus claudebantur, in omnes mundi partes se effuderunt, vrbes, & prouincias partiti, & vnusquisque á proximis sibi incipiens. Ita factum videmus initio prædicationis Euangelij Actor. 8 Et omnes dispersi sunt per regiones Iudææ, & Samariæ, præter apostolos. Et mox: Igitur qui dispersi erant, pertransibant Euangelizãtes verbum Dei. Ibidem legimus apostolos venisse in Samariam, & Philippũ translatum esse in Palæstinam, id est, in Azotum. Et cap.10. Petrus erat in Ioppe, & venit Cæsaream ad Corneliũ centurionem. Et capite vndecimo, qui dispersi erant, venerunt vsque ad Phœni
119 cen, in qua erat Sarepta, & Cyprum & Antiochiam. * *Et Beniamin possidebit Galaad*, quia præter id, quod exposuimus, apostolus Paulus initio prædicauit in Arabia, quę est Galaad, vt ex Hieronimo diximus. Ipse enim ait Galat. 1. Cum autem placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum, in me, vt Euangelizarẽ illum in gentibus: continuo non acquieui carni, & sanguini, neque veni Ierosolymã ad antecessores meos apostolos; sed abij in Arabiam, & iterũ reuersus sum Damascum. Denique primi prædicatores veri filij Israel, qui olim captiui fuerant in Babylonia, (sicut ait Dominus, Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo) omnes regiones Chananæorum, id est, gentilium, possederunt vsque ad Sareptam, siue Sidonem, quæ erat terminus Cha-

Ioan.17.

nanæorum, id est, vsque ad extremos fines gentium. Et sicut olim filij Israel expulerunt Chananæos, & in eorum regionem successerunt: ita filij Dei, & veri Christi discipuli pulsa infidelitate, omnia quæ illa occupabat, tenuere.* 120
Et transmigratio Ierusalem, quæ in Bosphoro est, id est, Iudæi, qui per incredulitatem ex Ierusalem, hoc est ex Ecclesia, exierunt, & nunc captiui tenentur in Bosphoro, id est, in remotissimis finibus gẽtium, & maxima cæcitate mentis, absq; obstinatione, tandem redibunt aliquando in fine sæculi: *Et possidebunt ciuitates*
B *Austri*, id est, redibunt ad vrbes suas ad hæreditatem, & locum patrum suorum, ad veram Dei cognitionem, vocati per fidem Christi sicut scriptum est: Dirige cor tuum in viam rectã, (in qua ambulasti, cum prophetis credebas, & patrum tuorum fidem imitabaris) reuertere virgo Israel, reuertere ad ciuitates tuas istas; vsque quo delicijs dissolueris filia vaga? Quia creauit Dominus nouum super terram: fœmina circumdabit virum, *Et ascendent saluatores in montem Sion iudicare montem Esau*, id est semper Deus vsque ad finem sæculi
C mittet in Ecclesiam suam Episcopos & doctores, & duces veræ fidei, & religionis, ne illa ab infidelibus lædatur, & aut terrore tyrãnorum, aut fallacibus hæreticorum disputationibus á recta fidei, & morum regula recedat. Hi iudicabunt montem Esau, id est, redarguent, atq; subijcient infideles, *& ita erit Domino regnum*, iuxta illud. Et regnabit in domo Iacob in æternum: donec in fine mundi filius tradat regnum Deo, & patri, vt perpetuo in illis regnet, quos ipse pretioso suo sanguine redemit.

Iere.31.

Luc.1.

D

TROPOLOGIA.

121 Iuxta Tropologiam, *In nomine Sion erit saluatio, & erit sanctus*, quia Idumæi nullo modo effugient Gehennæ supplicia, nisi reliquerint montem Esau, & transierint ad montem Sion. Tam iusti, quàm peccatores in monte habitant, sicut tam Iudæa, quàm Idumæa montes habuit. Idumæi, & peccatores habitant in monte, quia semper excelsa appetunt,

Et iusti, & peccatores in mõte habitant.

petunt,& magni videri volunt,&super- A
bia in altum tendunt,quantum possunt,
sed hic mons est mons Hesau, de quo
in hoc propheta dictum est:si exaltatus
fueris vt aquila, & si inter sidera posue-
ris nidum tuum, inde extraham te, di-
cit Dominus. In hoc monte, non est
saluatio,quia,qui eum conscendunt,in
de in magnas,& sempiternas calamita-
tes deturbantur.Illi,qui primus,in hūc
montem conscendit,& dicebat:In cœ-
Isa.14. lum conscendam,super astra Dei exal-
tabo solium meum,scimus dictum esse:
Verum tamen ad infernum detraheris
in profundum laci.Immo & dum ascē-
dunt, nihil minus cogitantes descen-
dunt,sicut ait Dauid:Deiecisti eos,dum B
Psal.72. alleuarentur.Iusti habitant in monte,
quia leuant se super se, tollunt sese su-
pra terrena omnia, & diuitijs,volupta-
tibus,honoribus superiores sunt.In hoc
monte est saluatio, & euasio ab infesta-
tione dæmonum, & à contagio vitio-
sorum:nō est enim mons Esau,sed mōs
Sion,idest,speculæ, è quo cœlestia spe-
culantur, & illorum amore capiuntur:
& quo plus cælestia cognoscūt,eo ma-
122 gis terrena fastidiunt.* In hoc monte,
atque in hac vita inuenitur sanctus san-
ctorum, & animæ vera eius templa ef-
ficiuntur.Tunc domus Iacob,idest,po- C
pulus iustorum,supplantans,& benedi-
ctionem maiori, atque superbo fratri
surripiens,idest, Esau, & eius imitato-
ribus, possidet eos, qui se possederant,
idest,affectus suos, & vitia,quibus olim
seruierat, vincit: quo iucundissimū est.
Tanta vero vis est, & tanta virtus, quā
ab Spiritu sancto accipiunt, qui docet
manus eorum ad prœlium, & digitos
eorum ad bellum,vt celerius quàm cre-
dere, aut sperare potuissent, more flā-
mæ, & ignis inimicos disperdant,& D
consument suos,ita vt non maneant *re-
liquiæ domus Esau.*Non quo penitus cō-
cupiscentiæ motus euellantur, sed de-
bilitantur, & infirmantur,& ita manēt,
vt si victores obliuisci Dei,atque sui no
lint,nunquam iterum vires ad vincen-
dum, & ad genus suum propagandum
Idumæi huiusmodi habeant.Domū Ia-
cob vocat iustos, & domū Ioseph eos,
qui Ægyptij prius erant, & iustis asso-

ciati sunt, & cum illis in vnum populū
coaluerunt. Domus autem Esau & ma
li ipsi dicūtur,vt hactenus exposuimus,
& vitia,atque affectus, quibus qui erant
filij Abraham,id est, fideles degenerāt,
& filij Esau efficiuntur,quem Deus odio
habuit.* *Et ij qui ad austrum sunt*,id est, 123
iusti, qui non in tenebris, & in frigore
Aquilonis versantur,sed in regione lu-
cis, & calore Spiritus sancti,*hæreditabūt
montem Esau*,id est,in bona Idumæorū,
hoc est in carnalium hominum, & vo-
luptatibus deditorum succedent: aufe- Matth.21
retur enim illis regnum Dei, id est,do-
na Spiritus sancti,& intima Dei cognī-
tio, & reliqua, per quæ Deus regnat in
anima, & dabitur genti facienti fructus
eius, ad Austrum habitanti, & semper
Aquilonis frigora fugienti, sicut scrip-
tum est:Tene quod habes,vt nemo ac-
cipiat coronam tuam.Nam quod Deus
ijs, quos abijcit, dare solebat, eis dat, Apoc.3.
quos loco illorum elegit, vt gentibus Humiles
nunc donat,quę olim dabat Iudæis. *Et* capiunt
qui in campestribus habitant.i.qui humi- bona quæ
litatem, & infimum locum amant hæ- superbi
reditatbunt Philisthijm, habebunt bo- erant ac
na, quæ olim habebant superbi, & suis cepturi.
viribus confidentes,quales erant Palæ-
stini.Sed quia Deo gratissima est humi-
litas,non illorum tantum bona hæredi-
tabunt humiles, sed bona etiam filiorū
Ephraim, & Samariæ. Ephraim nomē
habebat à crescendo dictum, sicut legi-
mus Genes. 41.Nomen quoque secūdi
appellauit Ephraim dicens: Crescere
me fecit Deus in terra paupertatis meæ.
Et Iacob cum dexteram super eum po-
suit,dixit. Semen illius crescet in gen-
tes.* Recte ergo in Ephraim illi signifi- Genes.48
cantur, qui Dei beneficio crescunt in 124
terra paupertatis suæ,id est, quos donis
cœlestibus auget, & quorum animos
ad cœlum leuat, dum in hac terra pau-
pere, & à Deo maledicta viuunt. Nec
solum ipsi crescunt, sed alij etiam pro-
sunt,& multos ad Christum adducunt,
& ideo dictum est: Semen illius crescet
in gentes.Samaria custodiam significat,
ideo in Samaritanis significantur, qui
magna cura à Deo custodiuntur,quique
Deo maxime curæ sunt. Iure ergo ha-
bitantes in campestribus, idest,humili-
tatis

tatis amatores, hęreditabunt bona illo- A
rum quos Dominus augere solebat, &
vigilantissime custodiebat, & tanta bo-
na peccando amiserunt: Scriptum est
Psal. 114. enim. Custodiens paruulos Dominus,
Psal. 18. humiliatus sum, & liberauit me. Et: vox
Domini confringentis cedros, (id est,
elatos homines, & superbos) & confrin
get Dominus cedros Libani, & commi-
nuet eas tanquam vitulum Libani: & di
lectus, (id est, humilis, quem Deus ma-
xime diligit) quemadmodum filius vni-
cornium, sicut vnicornis filios suos cu-
stodit, & cornu illo forti, atq; acuto ani
malia abigit, quæ nocere eis poterant: B
ita Deus cornu potentiæ suæ humiles
à vitiorum incursione, & à periculis for
125 titer tuetur. * Beniamin, quod sonat fi
lius dexteræ, filius fortis, non ce-
dit tentationibus, sed cum illis, &
secum strenue pugnat, vt non se-
quatur voluntatem suam, sed Dei, pos
debit Galaad. Galaad aceruum testi-
monij significat, & a monumento fœ-
deris inter Iacob, & Laban nomen
habet, vt est in Genes. 31. Quare Ga
laaditæ illi sunt, qui testes sunt verita-
tis, & fœderis. quod Deus cum homini-
bus inijt, & scripturas interpretantes, C
populosque docentes veræ, sanęque do
ctrinæ confessioni deseruiunt. Sed vbi
ore, non etiam factis, veritatem testan-
Tit. 1. tur: (iuxta id quod ait Apostolus: Con
fitentur se nosse Deum, factis autem ne
gant) pelluntur è Galaad, id est, aufer-
tur illis testificatio veritatis à Domino,
Psal. 49. sicut ait Propheta: Peccatori autem di-
xit Deus: Quare tu enarras iustitias
meas, & assumis testamentum meum
per os tuum? Ipsos etiam conscientia re
darguente pudet docere, & sæpe nemi-
ne silentium indicente conticescunt,
ne maius sibi iudicium sumant: aut cer- D
te sine animarum fructu loquuntur. In
hanc autem testificationem veritatis
succedit Beniamin, id est, qui deprauа-
tas animi affectiones, & cupiditates, vt
filij dexteræ, & ad Christi dexteram in
iudicio collocandi, viriliter expugnãt.
126 * Nam si cum ac vita coniuncta sit erudi
tio scripturarum mirifice homines iu-
1. Cor. 2. uant, & veri Ecclesiæ doctores sunt, nõ
in persuasibus humanæ sapientiæ ver-
bis, sed in ostensione spiritus, & virtu-
tis. Si autem desit eruditio, verba ipsa
qualiacunque, vi quadam admirabili
animos ad virtutem commouent, &
vel tacentes loquuntur, mutique factis
vociferantur. Sed quoniam illi etiam,
qui à Diabolo superantur, & funibus
peccatorum suorum constricti Babylo-
nem abducuntur, idest, in confusionem
scelerum, & turpitudinum: nequaquam
reditum, & libertatem desperare de-
bent, merito subijcit: *Et transmi-
gratio exercitus huius filiorum Israel,
omnia, quæ Chananæorum sunt, vsque ad
Sareptam,* scilicet hæreditabit, aut pos-
sidebit. Etenim si pœnitentiam agere
volent, & ad eum reuerti, qui non vult
mortem peccatoris, sed vt conuerta-
tur, & viuat, suscitabit super eos ver-
bum suum bonum, & eos in pristi-
nam libertatem vindicabit. Posside-
bunt omnia quę Chananæorum erant,
vsque ad Sareptam, id est, vsque ad fi-
nes eorum possessionis, id est, animas
suas, & vires animę, atque corpora, quę
Chananæi hostes populi Dei, id est, dæ-
mones possederant. Antea enim Dia-
bolus in homine capto eius ingenium,
& mentis aciem tenebat, ijsque ad fa-
cinora, & ad ambitionẽ, & ad bona ca-
duca comparanda abutebatur, & ad hęc
eadem omnes animæ, atque corporis
vires conuertebat. At vbi Deo se per ve
ram pœnitentiam reddidit, hæc om-
nia, quasi postliminio recuperat, & eis
libere ad vtilitatem suam vtitur. *Idem
promittitur transmigrationi Ierusalem
quæ in Bosphoro est. Transmigratio Ie 127
rusalem dicuntur illi, qui non solum fi-
lij Israel idest Christiani erant, sicut &
ceteri, sed ex illa vrbe capti sunt, in qua
erat templum, & regia, & illustrior gen
tis nobilitas, & eruditio; hoc est, qui vi-
ta, & dignitate, & professione propius
ad Deum accedebant, & inter alios emi
nebant, vt sacerdotes, Theologi, reli-
giosi, & qui arctiorem vitę rationem am
plexi sunt. Mirandum vero est captiuos
Ierusalem longius à patria abesse, & in
remotissimis Babyloniæ partibus tene
ri. Miremur, & timeamus, quoniam, &
si difficillius cadimus, & facilius, si ve-
limus surgimus, tamẽ, si obliuiscamur Ie

rusalem, & manus hostibus demus, ac
ęquo animo captiuitatem ferre incipia
Epist.137. mus,in maiorem scelerum confusionē
deducemur, & longius à patria atque à
salute exulabimus. Recte enim August.
scribit ad suos Hipponenses: Simplici-
ter autem fateor charitati vestræ corā
Domino Deo nostro,qui testis est super
animam meam:ex quo Deo seruire cœ
pi quomodo difficile sum expertus me
liores,quā qui in monasterijs profece-
runt:ita non sum expertus peiores,quā
Psal. 136. qui in monasterijs ceciderunt, ita vt
hinc arbitrer in Apocaly. scriptum. Iu-
stus iustior fiat, & sordidus sordescat
adhuc:Quare captiui qui erant Babylo
ne, non immerito dicebant:si oblitus
fuero tui Ierusalē, obliuioni detur dex
tera mea. Adhæreat lingua mea fauci-
128 bus meis si non meminero tui. * Ve-
rum hi quoque per pœnitentiam possi
debunt ciuitates Austri,id est,ad posses-
siones suas reuertentur, ad tranquillita
tem animi,ad orationis quietem,ad cō
temptum seculi, ad desiderium vitæ
Ierem. 31. æternę, vt fiat quod scriptū est in Iere.
Hæc dicit Dominus exercituum Deus
Israel: Adhuc dicent verbum istud in
terra Iuda,& in vrbibus eius, cum con
uertero captiuitatem eorum. Benedi-
cat tibi Dominus pulchritudo iustitiæ,
mons sanctus, & habitabunt in eo Iu-
das, & omnes ciuitates eius simul agri-
colæ, & minantes greges. Quia ine-
briaui animam lassam, & omnem ani-
mam esurientem saturaui. Hoc est. Ple-
na erunt omnia benedictione Dei, &
vnicuique dicetur, atque vt dicetur,
fiet:Benedicat tibi Dominus,qui est pul
chritudo iustitiæ, & mons sanctus, in
quo,qui habitauerit nullas timebit insi
dias. Cum autem nos ad montem Sion
redierimus per pœnitentiam,id est, ad
illam altitudinē,in qua. n.121.habita-
re iustos diximus,qui terrena despiciūt,
& cœlestia speculantur, nequaquā nos
inde deijci patiamur, quoniam etsi ad-
uersariæ potestates varijs nos tentatio-
num, & insidiarum artibus aggredian-
tur,Deus mittet in hunc montem sal-
uatores, qui nos eripiant, ac liberent.
129 * Quid aliud sunt saluatores, quàm mo
A tus quidam animi salutares, & Spiritus
sancti nos ad salutem hortantis, & auxi
lium semper ad permanendum in san-
ctitate pollicentis impulsus? Cum tæ-
dio quodam,& accedia relaxaris, audis
intus: Viriliter age, & confortetur cor Psal. 26.
tuum,& sustine Dominum. Cum mor-
bis aut doloribus, aut persecutionibus
grauaris,& natura supra modum angi-
tur, quasi vox quædam sine strepitu so-
nat in corde tuo: Non sunt condignæ Rom.8.
passiones huius temporis ad futuram
gloriam,quę reuelabitur in nobis.Cum
libido titillat,illud suggeritur:Nescitis, 1.Cor. 3.
B quia templum Dei estis, & spiritus Dei
habitat in vobis? Si quis autem templū
Dei violauerit, disperdet illum Deus.
Hi,& eiusmodi alij sunt saluatores, qui
ascendēt in montē Sion, vt habitantes
in eo perpetuo tueātur. Si igitur filius
nos liberauerit& quę liberis digna sūt,
fecerimus & saluatores admiserimus a-
scēdētes in montem Sion,erit Dn̄o re-
gnū,fugient tyranni, & Dn̄s regnabit
in nobis, & quo magis nos regnari pa-
tiemur,eo pleniori,veriori iucūdioriq;
libertate perfruemur, quam filij huius 130
sæculi ne norunt quidem. * Quam bea
C tum regnum? quam tranquillum? quam
iucundum? quam ei debitum, qui illud
suo sanguine comparauit? Adueniat re
gnum tuum ò Domine Iesu, adueniat
cito,fuga tyrānos,regna in anima mea,
melius est vt tibi eam dem, quam al- Genes.31.
teri,os meum es,& caro mea. Quid re-
tribuam tibi pro omnibus, quæ retri-
buisti mihi? Vnam petij à Domino: hāc
requiram, vt adueniat regnum tuum.
Hæc est meorum summa votorum, ne
confundas faciem meā,adueniat regnū
tuum. Nemini obsequar, nemini me tra
dam nisi tibi, nullum Dominum agno-
D scam præter te. Eius sim, qui dedit ani-
mā suam pro me, qui immaculato san-
guine redemit me. Hoc petam, hoc cla
mabo: Adueniat regnum tuum. Sicut
pullus hirundinis sic clamabo, medita-
bor vt columba. Hoc meditanti som-
nus obrepat,hæc primum vox expergi-
scenti occurrat,hæc,dum viuo, mihi sit
in corde, hæc in ore, hanc cum ipso
spiritu effundam.

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Ionam Prophetam Commentarij.

DE VERITATE, ET FIRMITATE mysticorum sensuum, Procemium.

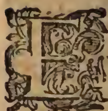

MERSIMVS Spiritus sancti auta ex Habdiæ fluctibus, ex illisq; scrupulosis co tibus enauigauimus aliquando, vt iam liberius per Ionæ pela gus vela tendamus, profundum illud quidem, sed minus fluctibus sæuiens, minus scopulis impeditum. Atque hoc alacrius soluere, & contentius remigare debemus, quod post nauigationis laborem dominum Iesum inueniemus in littore à mortuis excitatum, quem piscis magnus penitus absorbuisse videba tur Nec illud timendum est, quod duobus discipulis in villam euntibus conti git, vt eum, qui cum ibant, & colloquebantur, minime agnoscerent. Ipse vidēdum se se offeret, qui dixit: Generatio mala, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ven tre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Ex quo cernimus in plana, & simplici histo ria sublimem latere intelligentiam, & mysteria salutis nostræ maxima, id est, mortem & resurrectionem Seruatoris, quasi pulcherrimam picturam, velo literæ contegi, idque non homine doctore cognoscimus, sed ipso, qui diuinitatē suam carne cōtexit, reuelata facie se in suo propheta demonstrāte. In quo etiā animaduertendum, multa veteribus pa tribus in figura contigisse, quæ sunt scri

Matth. 12.

Sēsus mystici

A pta propter nos, vt est apud Apostolū, eaque spiritum Dei non minus signifificate voluisse, immo & multo magis, quam res ipsas gestas quæ verbis produntur: nec nobismetipsis satisfacere nos debere, cum nudam historiam tenuerimus, donec illa, quorum causa res ipsæ scriptæ, gestæque sunt, mysteria te neamus. *Quæ quoniam partim ad cognitionē, partim ad actionem pertinēt, quæ cognitionis sunt, cum de Christo, aut de Ecclesia aliquid intelligitur, sēper explicabimus, vt in hoc propheta: quæ vero ad actionē spectant, vbiq; vt B cœpimus, paulo accuratius persequemur. Vtrisque autē explicandis, præter multas, magnasque vtilitates, perspicuū fiet, & manibus, vt aiunt cōtrectabitur, quod sæpe dicitur, & multi nec negare audent, nec satis sibi persuadere possūt, quia non experiuntur, sub vno sensu hi storico multis mysticis abundare scripturam, & (vt ait Greg.) vno, eodemque sermone, dum narrat gestum, prodere mysterium. Et quoniam sunt non pauci, qui non illi quidem fortasse malo animo, sed ignoratione quadam, & imperitia mysticos patrum sensus par- C uipendunt quasi confictos, & pro arbitrio scribentium excogitatos; hinc iam illos æquiores, & patribus, & nobis habebimus, si verbis ipsius auctoris scripturarum animaduertere velint hāc exponendi, atque excogitandi rationem abunde comprobari Nec enim verū est quod putāt mysticas expositiones pro libito confingi, &, quod quendam dicē-

1. Cor. 10.

2

20. Mor. c. 1.

Veritas mysticorum sensuum

Libri Moralis expositionis Gregorij.

tem audiui: quæ beatus pater Gregorius in librum Iob scripsisset, ea in quéuis alium ex sacris libris scribi potuisse potuisse, quod fortasse & alij sentiunt, tametsi minus audaces sint ad dicendum. Indigna profecto theologo vox, & ingrati animi index, qui non solum de opere detrahat clarissimo, & vtilissimo, & quo nullum vnquam melius in libris patrum habuit Ecclesia, sed etiá de omnium sanctorum laboribus, qui cum magno, & sui & Ecclesiæ fructu in hoc scriptionis genere desudarunt. Errant toto cælo, nec possunt à Grammatica arte recedere, & ignorát virtutem scripturarum, & magnitudinem donorum Dei. Nam sicut in Historico sensu ipsa nos vocum notio coercet, & concludit, ne libere in quamuis intelligentiam euagemur, & ex scripturæ consuetudine, atque ex patrum sententijs, & peritia linguarú ambigua verba interpretamur: ita in mystico res, quæ illis vocibus significatæ sunt, & illarum cú hoc sensu similitudo non sinit, vt id, quod patres volunt, dicant, sed quod cum historia plene congruat, & cú præcedentibus ac sequentibus apte cohæreat. *Hanc autem explanationem excogitant cum consuetudinem scripturæ attendentes, & maiorum vestigijs insistentes tum maxime orantes, & Dei spiritum inuocantes. Et quoniam, vt Historicus sensus ex verbis, ita & mysticus ex rebus oritur, quas verba illa significant: sicut quæ scribuntur in explanationem historiæ libri Iob, non possunt in alterius explationem eadem conuenire, ita quæ ex illa Historica explatione pendent, fieri nullo modo potest, vt recte, & proprie transferantur in alteram. Itaque multæ enarrationes mysticæ patrum miræ videntur ijs, qui non sunt in eo studiorum genere exerciti quæ si ab eruditis diligenter inspicerentur, neque miræ, neque pro arbitrio confictæ viderentur. Atque vt exemplum ex hoc ipso propheta petamus, si dicerent patres piscem magnum, qui deuorauit Ionam, mortem significare, siue infernum Christum deuorantem, & cum idem à pisce eiectus est in siccum, resurrectionem Domini indicari, dicerent isti, vt arbitror, nisi Euangelium legissent, fingi ab ociosis hæc, & excogitari omnia, Idem iudicarent, si serpentem æneum in ligno positum Christum in cruce pendentem significare diceremus: si vero nubem, & mare in transitu filiorum Israel Baptismi, petram Christi typum esse audirét, fortasse etiam cachinnos tollerent, cú tamen alterum à Christo, alterum à diuino illo legis, & prophetarum interprete Paulo sit postea explicatum. Hęc, & alia huiusmodi patres obseruarunt, quæ in suis Allegorijs, & Tropologijs imitarentur atque eadem ab scripturæ studiosis notari oportet, vt cum similia in Ecclesiasticorum hominum libris inuenerint neque mirentur, neque contemnant. Præclare ergo, & grauiter grauissimus Ecclesię doctor Gregorius, cú verba Domini exponeret de semine, quod secus viam, & supra petrá, & inter spinas cecidit. Est, inquit, quod solicite in hac ipsa expositione Dominica pensare debeamus quia si nos vobis semen verbum, agrum múdum, volucres dæmonia, spinas diuitias significare diceremus, ad credendum nobis mens forsitan vestra dubitaret, Vnde & idem Dominus per semetipsum dignitatus est exponere quod dicebat, vt sciatis rerum significationes quærere in ijs etiam, quæ per semetipsum noluit explanare. Exponendo ergo quod dixit, figurate se loqui innotuit, quatenus certos vos redderet, cum vobis nostra fragilitas verborum illius figuras aperiret. Sed iam sanctum Ionam audiamus, qui nomen habet columbæ, & per eum columbam illá aduenire nobis precamur, quæ supra Dominum seruatorem descendit, & mansit in baptismo, vt vere & pie, & vtiliter latentia in eius prophetia mysteriá referemus.

Ioh. 3. 1. Cor. 10. Luc. 8. Hom. 15. in Euang.

ARGVMENTVM PROPHETÆ.

CAP. I.

Ionas ad prædicandum in vrbem Assyriorum maximam Niniuen missus Dominum fugit, & in nauim descendit euntem in Tharsis, exoritur ingens tempe-

tempestas, sorte ipse deprehenditur causa esse tempestatis, tandemque voluntate sua in mare mittitur, tempestas subito sedatur.

CAP. II.

Deuoratur Ionas à pisce magno, & in eo spe salutis suæ excitatus orat, & gratias agit Deo, tandemque tertio die in littus euomitur.

CAP. III.

Iterum iubetur Ionas Niniuem ire ad prędicandum, ad eius prædicationē vniuersi Niniuitæ ieiunant, saccis induuntur, & vera, atque humili pœnitētia suæ vrbis subuersionem à Propheta prædictam deprecantur.

CAP. IIII.

Dolet Ionas; quod videt Deum pœnitentia Niniuitarum placari, & queritur se ad eos missum fuisse prænuntiatum, quod futurum non erat. Egreditur ex vrbe, & in remoto loco ad Orientem consistit, vt videat exitum suæ prophetiæ. Exoritur hedera, qua à solis iniuria protegitur. Sed sequētis diei diluculo à verme corrosa exarescit; dolet Ionas vehementer, & sole, ventoque vrente afflictus mortem orat, & irascitur. Mox hederæ exemplo docetur non fuisse Niniuem subuertendam.

CAP. I.

T factum est verbū Domini ad Ionam filium Amathi, dicens. Surge, & vade in Niniuē ciuitatē grandem, & prædica in ea: quia ascendit malitia eius coram me. Et surrexit Ionas, vt fugeret in Tharsis à facie Domini: & descendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharsis: et dedit naulum eius, & descendit in eam, vt iret cum eis in Tharsis à facie Domini. Dominus autem misit ventum magnum in mare: & facta est tempestas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri, Et timuerunt

A *nautæ, & clamauerunt viri ad Deū suū: & miserunt vasa, quæ erant in naui in mare, vt alleuiaretur ab eis: & Ionas descendit ad interiora nauis, & dormiebat sopore graui. Et accessit ad eum gubernator, & dixit ei, Quid tu sapore deprimeris? surge, inuoca Deum tuum, si forte recogitet Deus de nobis, et non pereamus. Et dixit vir ad collegam suum. Ve-*

B *nite, & mittamus sortes, & sciamus, quare hoc malum sit nobis. Et miserunt sortes: & cecidit sors super Ionam. Et dixerunt ad eum. Indica nobis cuius causa malum istud sit nobis: quod est opus tuum? & quæ terra tua? & quo vadis? vel ex quo populo es tu? Et dixit ad eos. Hebræus ego sum, & Dominum Deum cæli ego timeo. qui fecit mare & aridam. Et timuerunt viri timore ma-*

C *gno & dixerunt ad eum. Quid hoc fecisti? Cognouerunt enim viri quod à facie Domini fugeret: quia indicauerat eis. Et dixerunt ad eum. Quid faciemus tibi, & cessabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumescebat super eos. Et dixit ad eos, Tollite me, & mittite in mare, & cessabit mare à vobis: scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc grandis venit super vos. Et remiga-*

D *bant viri, ut reuerterentur ad aridam, & non valebant: quia mare ibat, & intumescebat super eos. Et clamauerunt ad Dominum, & dixerunt: Quæsumus Domine, ne pereamus in anima viri istius, & ne des super nos sanguinem innocentem: quia tu Domine, sicut voluisti, fecisti. Et tulerunt Ionam, &*

miserunt in mare: & stetit mare à feruore suo. Et timuerunt viri timore magno Dominũ, & immolauerũt hostias Domino, & vouerunt vota.

HISTORIA.

1 *Et factum est verbum Domini.* Quæ ad prophetarum initia pertinebant, de genere prophetarum, de tempore, de patria, ne sæpe essent repetenda semel in præludijs exposuimus. Quomodo autẽ Propheta dicat: *Et factum est,* cum nihil præcesserit, quod cõiunctione illa, Et, copuletur, laborant Theophyl. & Rupertus, vt explicent & in prima homilia in Ezech Laborauit Gregorius, sed nobis minime laborandum est, cum iam semel, atque iterum docuerimus in Hos. 9. num. 9. & in Habdiam. num. 63. ex Hebraicæ linguæ consuetudine, Et, redundáre sæpe initio sentẽtiæ, tantumque ornatui deseruire: quod intelligens noster interpres, nunc eam ponit, nũc omittit. Hinc vulgatũ apud Hebræos libros incipere ab, Et, vt videmus in Exodo, in Leuitico, in Numeris, in Iosue, in Iudicibus, in Ruth, in omnibus libris Regum, in 2. Paralipomenon, in Hesdra, in Esther, in Baruch, in Ezechiele in 1. Machabæorum: quãuis aliquando, vt dixi; coniunctionem interpres subticeat. Iosephus quoque filius Gorionis quinque historiæ suæ libros, ita vt Ionas inchoat ויהי, id est, Et fuit, siue: Et factum est. De verbo autẽ, & quid sit fieri verbum, initio primi capitis Hoseæ satis dictum est.

Et coniũctio redũdans.

2 *Ad Ionam filium Amathi.* In Hebræo est Amithai, idẽ nomen est, diuersitasq; est solum in punctis additis à recentioribus Hebræis. apud Lxx. est Ἀμαθὶ in Biblijs complutensibus, & Regijs, sed in Aldinis, quę sine dubio sunt castigatiora, omnino legitur vt apud nos, Ἀμαθὶ ex quo fit, quod non semel, vt arbitror, dixi, Hebræos suis punctis nomina virorum, & locorum sæpe corrupisse. De Amathi autem Hieronymus traditionem refert Hebræorum, quam nec probat, nec improbat, filium eum fuisse viduæ Sareptanæ, quem Elias propheta mortuum suscitarit. 3. Reg. 17. nomenque acceperit matre dicentẽ: Nũnc cognoui quia vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est, siue veritas est, אמת enim veritatem significat, & Amathi dicitur, quasi veritas mea. Hoc & Epiphanius in libello de prophetarum vita, & interitu & multi alij affirmant. Mihi non fit admodum verisimile: nam si Sareptanæ viduæ filius fuit Amathi, gentilem eum fuisse constat, Sidoniorum enim erat Sarepta, vt in fine Habdiæ diximus, & gentilium, atq; hanc mulierem fuisse satis ex Luc. 4. perspicitur. At Amathi propheta etiam fuit iuxta eorumdem Hebræorum traditionem, cum patris nomen in propheta ponitur, eum quoque prophetam fuisse. Quare probabilius est Iudæum fuisse, quam ethnicum. * Non desunt qui respondeant matrem quidem fuisse gentilẽ, sed patrem Iudæũ ex Geth, 3
quæ est in Hopher: sed, si dicere satis est, quidquid volent, dicent, at non est cordati hominis temere quippiam dicere. Adde quod Ionam ex. 4. Reg. 14 scimus fuisse ex Geth, quæ est in Hopher, & pertinet ad tribum Zabulon. Iosu. 19. & Hieronymus auctor est inter Sephorim, & Tiberiadem esse hanc Geth, viculum haud grandem, in quo ipsius prophetæ sepulcrum ostenditur: dici autem Hopher ad distinctionem aliarum vrbium eiusdem nominis, quæ, inquit, iuxta Eleutheropolin, siue Diospolin, hodie quoque monstrantur. Ex quo probabiliter colligi videtur, eius parentes non Sareptanos, sed Gethæos fuisse. Eorum porro auctoritas, qui hoc affirmant, non me magnopere mouet, nã multi testes, qui rem ab vno aliquo acceperunt, quasi vnus testis habentur iure ciuilis, nec plus fidei habent, quamuis multi sint, quam ille, à quo audierunt: Nonnulli putant Ionam dici ab Hebræis filium Sareptanæ, & reprehendunt, quod male intelligunt, cum hoc non de Iona, sed de patre eius Amathi dictum sit.

Surge & vade in Niniuem ciuitatem magnam. Niniue vrbs est Assyriorum celeberrima, & primæ mundi monarchiæ caput ad Tigrim fluuium condita à Nino primo rege Assyriorum, qui Genes. 10. 4

Niniue.

nes. 10. vocatur Assur. Cœpit enim regnare in Babylonia, & inde bello finitimos adoriens peruenit in terram Assyriorum, eaque expugnata vrbem cōdidit, quæ à conditoris nomine Hebræis Niniue, profanis auctoribus Ninus dicitur vt Plinio lib. 6. cap. 25. Strabo ni lib. 16. in princip. Ptolomæo, lib. 6. Geographiæ. cap. primo. Conditam autem fuisse à Nino docet Euseb. initio chronicorum, & nos idem ostendimus in Hos. 2. cap. nu. 61. & in cap. 5. nu. 36. & 37 ex Hiero. & August. & hunc esse qui Gene. 10. dicitur Assur ædificator Niniues. Quare ijdem auctores nunc Assur conditorem Niniues vocant, nūc Ninum, nec dicunt eam à Nino fuisse amplificatam & exornatam, vt in catena in Gene. cap. 10. sensit Lypomanus, sed conditam omnino, vt apertissimū est apud Diodorum Siculum lib. 3. rerū antiquarum. cap. 1. De eius magnitudine dicemus initio cap. 3. Ceterum hoc tempore, quo Niniuem mittebatur Ionas, florebat maxime imperium Assyriorum, ita vt eorum rex vltor appellaretur, quod ad eum, quasi ad omnium potentissimum, & regem regum, omnes confugerent, qui à potentioribus opprimebatur. Hos. 5. Et vidit Ephraim languorem suum, & Iudas vinculum suum, & abijt Ephraim ad Assur, & misit ad regem vltorem, quod ibidem latius explicauimus.

5 * Mittitur autē Propheta, vt notum sit omnibus nationibus, & sæculis Deum omnium creatorem, non Hebræorum modo, quos in peculium suum elegerat, sed omnium etiam gentium quærere salutem, sicut

Rom. 3. Apostolus ait: An Iudæorum Deus tantum, nonnē & gentium? immo & gentium. Et Sap. 6. Pusillum, & magnum ipse fecit, & æqualiter ei cura est de omnibus. Ita videmus Isaiam, Ieremiam, Ezecielem, Hamos, & alios prophetas, interdū etiam nationibus gētium prophetare: & Habdias Idumæis, & alienis & hostibus Iudæorum prophetauit.

Et prædica in ea. Hebr. Et clama super eam, siue contra eam. Chaldæus: Vaticinare in eam. Ex quibus intelligimus quomodo eum prædicare iuberet, minitando videlicet, & prænuntiando illi ruinam, nisi conuerteretur, sicut c. 3. Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Propterea eodem. c. 3. vbi nos habemus: Et prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te, Lxx. verterunt. Prædica in ea secundum prædicationem priorem, quam ego locutus sum ad te.

Quia ascendit malitia eius coram me. Tot, tantaque sunt eius scelera, vt iam dissimulare nequeam me videre, sed punire cogar. Huiusmodi verbis vti solet scriptura, cum peccata magna sunt, & ingentem, celeremque vindictam magnitudine sua exposcere videntur. Vt Genes. 18. clamor Sodomorum, & Gomorrҿorum multiplicatus est: & cap. 4. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Hinc magna peccata vocantur clamor, vt Isai. 5. Et expectaui, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iustitiam, & ecce clamor: quia videntur clamare, & Deum cogere ad vindictam, ducta ab hominibus metaphora, qui dissimulant se iniurias videre, aut audire contumelias, ne cogantur irasci, & vindicare, sed cum multæ sunt, aut magno clamore dicuntur, non possunt iam dissimulare, sed puniunt. Ex quo etiam Hebr. 12. Sanguis Christi melius loqui dicitur, quam sanguis Habel: quoniam sicut sanguis Habel quodammodo Deum cogebat vindictā sumere de interfectore Cain, ita sanguis Christi in cruce effusus vehementius Deum ad misericordiam prouocat, quam sanguis Habel ad vltionem. Eadem metaphora dicitur: *Ascendit malitia eius coram me*, id est, nota mihi est, etiam si dissimulare velim, non possum.

Clamor.

6

Et surrexit Ionas, vt fugeret in Tharsis. Cur Ionas fugerit expositores quҿrendo defatigantur, & varias causas excogitant, cum liceat ex ipso, qui fugit, causam fugæ cognoscere, qui cap. 4. videns Dominū pepercisse ciuitati propter pœnitentiam, afflictus est, & dixit: Obsecro Domine, numquid nō hoc est verbum meum, cū adhuc essem in terra mea: Propter hoc præoccupaui vt fugerē in Tharsis. Scio enim quia tu Deus clemēs, & misericors es, patiēs & multҿ

misericationis, & ignoscens super malitia. Ergo Propheta humanum quippiā patiens mendax videri timebat, cum Deus placatus vrbem conseruaret, & ab omnibus rideri, quasi sine causa tam longum iter confecisset. Possumus huic alteram addere ex Hieronymo, & ex Gregor. 6 Mor. cap. 13. prænouisse eum prophetico spiritu tunc perituram esse domum Israel, cum nationes credidissent, ideoque vitasse, ne populus suus reijceretur. Quid sit autem Tharsis magna doctissimorum hominum contentione certatur. Iosephus 9. Antiq. c. 11. Tarsum nobilem Ciliciæ vrbem esse dicit, in quam fugiebat Ionas. Idem lib. 1. cap. 7. affirmat Ciliciam olim dictam esse Tharsis idque vel ex eo intelligitur, quod vrbium eius celeberrima Tarsus vocetur. T. Græga litera posita θ, debuit enim scribi, & proferri θάρσος non vt scribitur τάρσος. Quare obscurius vertit Sigismundus Gelenius: Prima nominis litera in Tau mutata, cum in Græco ita sit ad verbum: Tarsus enim apud ipsos, quæ vrbium celeberrima est, vocatur, metropolis existens, Tau literam ad appellationes ipsis pro Theta litera mutātibus. Idem postea sensit Rheticius Augustudunensis episcopus in Commentarijs Cantici Canticorum, vt refert Hieron. in epistola ad Marcellam, cuius initium est: Nuper cum Rheticij, &c. Et Alfonsus episcopus Abulensis in Commentarijs in Chronica Eusebij, in 2. p. cap. 27. & Lyranus. Alij Carthaginem esse volunt nobilem Africæ vrbem, vt Vatablus: & recentiores nonnulli. Immo & Theophylactus, & Theodoretus consentiunt vrbem esse Africæ, quam Græci καρχηδόνα vocant, eamque Latini Carthaginem nuncupant. Hoc ex eo confirmant Græci auctores, quod Isai. 23. Legimus: Vlulate naues Tharsis. Lxx. naues Carchedonis, id est, Carthaginis, & Ezec. 27. Carthaginenses negotiatores tui. Lxx. Carchedonij. Hebr. Tharsis. Testantur autem in his locis, in Hebræo, & Syro exemplaribus esse Tharsis, ex quo constat paraphasin Chaldaicam non esse Syrum illud exēplar, quod citatur à nonnullis veterum, vt quidam falso opinati sunt, nam

Tharsis.

Paraphrasis Chaldaica non est; exemplar quod Syrum vocatur.

A in his locis non est in paraphrasi Chaldaica Tharsis, sed ימא, id est, mare, vt ita tim dicam. At Hieronymus hic, & in c. 2. Isaiæ, Tharsis mare interpretatur, neque aliud intelligi, quam Ionam in mare fugisse: quæ sententia multo mihi verior videtur. Etenim veteres Hebræi (vt Hiero. docet in cap. 1. Isaiæ) putāt lingua propria sua mare Tarsis appellari, * quando autem dicitur ים, non Hebraico sermone appellari, sed Syriaco. Hæc est igitur propria huius nominis apud Hebræos significatio, vt sæpe in sacris libris videmus. Isai. 2. Et super omnes naues Tharsis. Lxx. Et super omnē B nauim maris, & in cap. 23. bis ait Vlulate naues maris, Vbi Aquila, Symmachus, Theodotion, nomen Tharsis reliquerunt, sed Chaldæus vertit ימא, id est, maris. Psal. 47. In spiritu vehementi conteres naues Tharsis. Ezech. 1. Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio Maris Mihi videtur & in locis vbi nomen esse creditur vrbis, aut regionis, pro mari potius accipi debere.

Tharsis.

Sed quo res vt vetustissima, ita & obscurissima planior fiat, multique scripturæ loci explicentur, & multorum au C ctorum variæ sententiæ componantur, rem à prima origine repetamus. A filijs trium Noe filiorum tres orbis terrarū partes & inhabitatas fuisse, & nomina fere accepisse, quorum quædam omnino mutata sunt, quædam autem adhuc manent parum immutata, facile intelliget qui legerit decimum caput Genesis adiecto pro commentario capit. 7. lib. 1. Antiquitatis Iudaicæ Iosephi, quē & Hierony. in Traditionibus Hebr. in Genes. & omnes postea auctores, magna ex parte secuti sunt. * Ex Iaphet igitur Noe filio natus est Iauan, filij au D tem Iauan (inquit sacra historia) Elisa, & Tharsis, Cethim, & Dodanim, ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, vnusquisque secundum linguam suam, & familias in nationibus suis. A Dodanim, seu Rodanim (fortasse enim vitiose D. pro R. positū est propter magnam literarum apud Hebræos similitudinem) dicti sunt Rhodij, vt Hieron. & multi alij sentiunt. A Cethim, iuxta eundem Hieronym. & Iose-

A Iosephum Cyprij: à Iauan, Iones, vnde
& Ionium mare: ab Elisa Æoles, vnde
quinta Græcorum dialectus. Æolica di
citur. à Tharsis orti sunt Cilices, vt in-
dicat eius regionis metropolis Tarsus.
Nec vero mirandum est, θ, literam quæ
erat in Tharsis, mutatā esse in, τ, in Tar-
so sæpe enim Græci in huiusmodi no-
minibus aspiratas literas vertunt in te-
nues. Sic dicunt Palestini pro Phili-
sthijm, Carmelus, pro Charmel, Sarep-
ta pro Sarephta, & Cittium vrbem Cy
pri à Chethim, & Iapetus, pro Iaphet,
B & similia. Quod autem ex Iosepho dixi
mus à Tharsis orthos esse Cilices con-
firmat Hiero. loco indicato, & in locis
Hebraicis, Glossa interlinearis Gen. 10.
& ibidem Lyranus, Lipomanus, Anto-
nius Honcolana, & alij eiusdem loci
expositores, & Iansenius, & Genebrar-
dus in Psalmum 47. & Ioannes Cathar
9 dus in cap. 1. Ionæ. * At posteros Thar
sis non se continuisse intra Ciliciæ fi-
nes, sed per oram maris nostri versus
occasū & per prouincias adiacētes Hel
lesponto, & Propōtidi, Euxinoque ma
ri late se se fudisse, potest ex eo intelligi
C quod locis citatis aiūt Iosephus, & Hie-
ron. sedes filiorum Iapheth incipientes
à Tauro, & Amano montibus pertinuis
se in Asia ad Amnem vsque Tanain, in
Europa, vsque Gades. Intelligitur etiā
ex Iudit, 2. Verbis obscuris quidem, sed
si illustrentur multū nobis lucis allatu-
ris. Ea sunt de Holopherne cum ma-
gnis copijs ex Assyria profecto: Cum-
que pertransisset fines Assyriorum, ve-
nit ad magnos montes Ange, qui sunt
a sinistro Ciliciæ, ascenditq; omnia ca-
stella eorum, & obtinuit omnem muni
tionem. Effregit autem ciuitatem opi-
D natissimam Melothi, prædauitque om-
nes filios Tharsis, & filios Ismahel, qui
erant contra faciem deserti, & Austrum
terræ Cellon. Montes Ange nulli sunt
apud Geographos, est tamen mons Ar
gæus maximus in Cappadocia, cuius me
minit Strabo lib. 12. & Plin. lib. 6. cap.
4. & Ptolem. lib. 5. capit. 6. Quare suspi-
cor prius scriptum fuisse ad montes ma
gnos Argæos, paulatimq; scriptum fuis
se Arge, deinde Ange. Nam hi montes
ad sinistrā Ciliciæ sunt, id est, ab Aqui-
lonarem plagam, quæ in scriptura vo-
catur sinistra, sicut Australis, dextera. 10
* Ex quo perspicimus filios, siue poste-
ros Tharsis, de quibus continuo loqui-
tur per illas Asiæ prouincias à Cilicia,
& Cappadocia dispersos fuisse vsque ad
Pontum, & Bythiniam. Nec enim nūc
de Cilicibus loquitur, qui vltro deditio
nis nuntios ad Holophernem miserūt
antequam propius accederet, vt legi-
mus cap. 3. sed de alijs in Cilicia ex ge-
nere Tharsis ortis, & per illas prouin-
cias, quæ ad Cilicum ditionem pertine
bant, diffusis. Auctore si quidem Solino
in Polyhistore, cap. 41. Cilicia antea vs
que ad Pelusium Ægypti pertinebat,
Lydijs, Medijs, Armenijs, Pamphylia,
Cappadocia sub imperio Cilicum con-
stitutis. Mox ab Assyrijs subacta (duce
videlicet Holopherne) in breuiorē mo
dum scripta est. Hæc ideo retuli, vt ex
eis intelligamus totam hāc regionem,
quæ supra mare nostrum à sinu Issico,
siue à portis Amani tenditur in Occa-
sum vsque ad extremos Ciliciæ Thra-
cheæ siue Asperæ fines, atque vlterius
etiam longe; & eam, quæ à Cappado-
cia & Pamphilia ad Lydiam, & Pōtum
pertinet, olim dictam esse Tharsis, quia
posterorum Tharsis erat. Eadem ratio-
ne mare Mediterraneum à sinu Issico,
quod in eius fine est, vsque ad Pontum
Euxinum, dictum est mare Tharsis. Hoc
mare vocatum est Tharsis. 3 Reg. 10. &
2. Paralipo. 9. a Classis regis per mare 11
cum classe Hiram semel per tres annos
ibat in Tharsis ad deferendum aurum,
& argentum, & dentes elephantorum
& simias & pauos. Nam quod plurimi di
cunt, & Hieronymus, vt ab alijs dictum
refert, Tharsis locum esse Indiæ, neque
ex scripturis, neque ex Geographis, aut
veteri aliquo auctore (vt etiā ait Theo-
phylactus) neque vero probabili aliqua
ratione tueri possunt, cum nullus il-
luc ex posteris Tharsis penetrauerit,
qui nomen, vt tunc, moris erat, loco da
ret. Est quidem in India Ophir, & ter-
ra Heuila: sed ab Ophir, & Heuila filijs
Iectan filij Heber. Gen. 10. qui eam re-
gionem incoluerunt. Atq; hæc est om-
nino sentētia Iosephi, cui hac in re plus
fidei habendum arbitror, quam cete-
ris:

ris, qui hæc verba quasi vertens lib. 8. Antiq. cap. 2. ait: Multa enim nauigia rex in mari, quod vocatur Tarsicum, habuit, quæ ad remotas gentes merces varias deferre iussit, pro quibus exportatis aurum, & argentum regni referebāt, multumque eboris, & mācipia Æthiopica, & Simias. Ea nauigatio in itu, ac reditu triennium integrum absumebat. Et lib. 9 cap. 1. quod scriptum est 2. Paralip. 20. Et particeps fuit vt faceret naues, quæ irent in Tharsis: ita ipse dixit: Cum quo inita societate patandarum nauium, quæ in Pontum, atque in emporia Thraciæ nauigarent (ita enim est in Græco) iacturam fecit haud minimā. Nauigia enim absumpta sunt naufragijs quod, non bene regerentur præ magnitudine, &c. Thracia autem in aduerso Europe latere est non longe à Pōte Eu-
12 xino.* Quo autem naues illas Iosaphat res mittere voluerit, mox videro, neq; enim in emporia Thraciæ mittebat, sed in Ophir: nunc hoc ago, Iosepho Tharsis esse mare, quod dixi. Hinc etiam lib. 9. cap. 11. scripsit certum euomisse Ionā in litus maris Euxini, intelligebat enim Pontum Euxinum ad mare Tarsicum pertinere. Superuacuum hoc fortasse videatur, sed volo quæ dico, ab ijs etiam, qui omnino Geographiæ expertes sūt, cognosci. Mare nostrum, siue Mediterraneum, ab Occasu in terras ingreditur inter Herculis columnas, initiumque eius est fretum Gaditanum, deinde inter Europam, & Africam, quas diuidit, per Asiæ etiam partem porrigitur vsque ad Palæstinam, & Tyrum, & Sidonem, supra quas in eius fine est sinus Issicus, de quo diximus. Verum post Italiam, & Græciam pars eius in Septemtriones excurrit, & Europam separat ab Asia. In huius excursionis principio multum se se coarctat, & Hellespontus vocatur, deinde vbi primum se expandit. Propōtis vbi iterum se premit Thracius Bosporus, vbi iterum se effundit Pontus Euxinus nuncupatur. Mox paludi maximæ cōmittitur, & Cimmerius Bosphorus appellatur, palus ipsa Mæotis. Quid quid igitur à sinu Issico est vsque ad Euxinum Pōtum, mare Tarsicum, aut ma-
13 re Tharsis Iosepho dicitur. * Immo to-

A tum mare Mediterraneum nomen idē habet, siue à posteris Tharsis, siue appellatione ab vna eius parte ad totum trāslata. Hinc classis Salomonis in Tharsis nauigans deferebat simias, & pauos, & mācipia Æthiopica, vt Iosephus scripsit, ex Africa, quæ ab eiusdem maris littoribus versus Meridiem protenditur, nec auro, & argento caret, simijs, pauis eboreque etiam abundat. Quamuis aurum, & argentum ex vrbibus omnibus, & regionibus, ad quas appulerāt, reportabāt pro mercibus (multis enim in locis preter Indiam inueniebatur au-
B ctore Plin. lib. 33. c. 4.) sed maxime (vt probabile est) ex Hispania, quę metallis erat omniū fecūdissima. Per mare si quidē nostrū nauigantes, nūc in Africę portus, nūc in Europæ deferebant, quæ nauigatio longissima est, & recte cū mora cōmutandarū mercium in eundo, ac redeundo triennium absumet. Hæc dixerim, vt Iosephi sententia, quam sit probabilis appareat; & intelligamus cur verterint LXX. vlulate naues Carthaginis, & cum eisdem noster interpres Ezec 27. Carthaginienses negotiatores tui. Quod aptissime, & verissime versum
C est, erat enim Carthago Colonia Tyriorum, & ideo magnum erat commercium Carthaginiensium, & Tyriorum. Conuenit igitur nobis & cum veritate, & cum veteribus qui Tharsis Carthaginem interpretantur, vt Theodoretus, & Theophylactus hic, & Basilius, & idē Theodoretus in Psal. 71. & ibidem Euthymius ait: Per Tharsis expositores omnes Carthaginem ciuitatem intelligunt, quæ est Libyæ caput. Neque ab hoc sensu abhorret Augustinus in illud Psalm. 49. In spiritu vehementi conteres naues Tharsis. Immo & Chaldæus pro eo, quod est in Hebræo. Na-
D ues Tharsis, vertit, naues Africæ. 3 Reg. 10. & vltimo. * At pugnabit studio- 14
sus scripturarum nullo modo posse hęc ad Mediterraneum mare referri, quoniam classis Salomonis, & Hirami non soluebat ex Ioppe, sed ex Hasiongaber, quæ est ora maris Rubri, vnde in Africam nauigari nō poterat sed in Indiam: Legimus enim 3. Regum, 9. classem quoque fecit rex Salomon in Hasinga-

A fingaber, quæ est iuxta Ailath in littore maris Rubri, in terra Idumæę. Misitque Hiram in classe illa seruos suos viros nauticos, & gnaros maris cum seruis Salomonis. Qui cum venissent in Ophir, sumptum inde aurum quadringentorum viginti talentorum detulerunt, ad regem Salomonem. Eadem ferę verba sunt. 2 Parali. 9. Respondeo alias naues à Salomone missas fuisse in Tharsis trium annorum itinere, quæ è Ioppe Ioppe proficiscebantur, vt iam diximus alias ex Hasiongaber in Ophir.

Ophir. Ophir autem insula est nobilissima, & maxima quam veteres falso existimarunt esse peninsulam, vel Chersonesum, supra quā

B insulam in continēnte est vrbs Mala ad Septentrionem, & regnum eiusdem nominis. Hodie autem Zamatra dicitur.
15 * Itaque non hęc Iosepho aduersatur, qui recte vtrumque vidit. Ita enim ait libr. 8 capit. 2. Quin & classem rex in Ægyptio sinu ædificauit, in quodam loco ad mare Rubrum, qui nominatur Hasiongaber.

Berenice. Hæc nunc Berenice vocatur non procul ab Elana vrbe, quæ regio tunc in Hebræorum ditione censebatur, & in hac quoque classe munificentia Hiromi regis amici fuit vsui. Viros enim gubernatores: & nauticæ rei peritos misit, quotquot voluit, qui nauigantes cum regijs procuratoribus in regionem Indiæ olim Sophiram, nunc Auream terram nominatam, aurum illi afferrent. Recte autem dicit olim Sophiram fuisse nominatam, ita enim à Lxx. interpretibus appellata est. 2. Paralip. 8. nam vbi in Hebr. est Ophir, ipsi vertunt εἰς Σωφειρά. Et paulo post meminit alterius nauigationis Tharsis quam neque scriptura, neque ipse dicunt ab Hasiongaber cœpisse. Idem dicendum est de classe Iosaphat regis. 3. Reg. vlti.

D Rex vero Iosaphat fecerat classes in mari, quæ nauigarent in Ophir propter aurum, & ire non poterant, quia confractæ sunt in Hasiongaber. Qua in re insigniter lapsus est Iosephus libro. 9. capit. 1. vt iam numero 13. retulimus) qui putauit has in Pontum, atque in Thraciæ emporia profectas fuisse, quo per Hasiongaber peruenire non
16 poterant. * Sed restat locus difficillimus. 2. Paralip. 20. qui & Iosepho planè imposuit, & rei iam pene illustratæ nouas tenebras offundit. Nam de eodē Iosaphat, & de eadem classis instructione scriptum est: Et particeps fuit, vt faceret naues, quæ irent in Tharsis Feceruntque classem in Hasiongaber: ergo idē est Tharsis quod Ophir, & in Tharsis non per mare Mediterraneum nauigabatur, sed per mare Rubrum, & per Indicum Oceanum, ita necesse erit Tharsis in India esse confiteri. Nos dicamus veterem esse Hebræorum consuetudinem, vt nomina propria propter aliquam similitudinem vertant in communia. Ita Antichristus dicitur quicumque Christo aduersatur, vt 1. Ioan. 2. Et sicut audistis, quia Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt. Et Ham. 9. Iudæi vocantur Idumæi, vt possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, vt ibidem exposuimus. Ita etiam Chethim Cyprus est, atque inde Iudæi tum insulas omnes, tum pleraque loca maritima Chetim appellāt, vt docet Ioseph. lib. 1. Antiq. cap. 7. Quare cum mare illud, quod Tarsicum vocat Iosephus, vastum, & altum sit, inde Hebræi Oceanum, & mare quoduis magnum, ac profundum Tharsis vocant,

Nomina propria Hebræi vertūt in communia.

Chetim.

C Nam ים, quod mare significat, non solum mari magno tribuitur, sed lacubus etiam, & minoribus aquarum congregationibus. Itaque mare mortuum, & mare Galilęæ, & similia recte dicuntur ים, Tharsis autem dici non potest nisi magnum, & vastum mare. Inde naues Tharsis dicuntur naues magnæ, quibus per profundum mare nauigari solent quas Hebr. vocant אניות

Naues Tharsis.

17 * Reg. vlti. vbi habemus: Rex vero Iosaphat fecerat classes in mari, quæ nauigarent in Ophir, in Hebræo est: Iosaphat fecit naues Tharsis ad eundum in Ophir. Et 3. Reg. 10. Quia classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis deferens, inde aurum, in Hebræ. est, Quia nauis Tarsis regi in mari cum naue Hiram semel per tres annos veniebat nauis Tharsis ferēsaurū Vtrobiq; Chaldæus pro nauis Tarsis &c. ספינת אפריקא, id est, nauis Africæ. Sed in posteriori loco nauis Tharsis dicitur

& quæ

& quæ in Tharsis ibat vt indicat nostra translatio, & manifestũ est ex 2. Paral. 9. Vbi de eadem re scriptum est: siquidem naues regis ibant in Tharsis cum seruis Hiram, &c. Et nauis magna quæuis. Hinc iam melius intelligimus illud Psal. 47. In spiritu vehementi conteres naues Tharsis, idest, quãtumuis magnæ, validæq; sint, non possunt iræ tuæ resistere. Et illud Isai. 2. Quia dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, &c. Et super omnem turrim excelsam, & super omnem murum munitum, & super omnes naues Tharsis, & super omne, quod visu pulchrum est. Maximis quibusq; rebus & pulcherrimis minatur, itaq; & de nauibus optimis, & validissimis, ac non simpliciter de nauibus maris, accipiendũ est quod dicitur. Idem est de verbis illis iudiciũ: Vlulate naues maris, Isai. 23. pro quo

18 est in Hebr. Naues Tharsis. * Quoniam igitur euntes in Ophir profecti è mari Rubro, quod erat angustius, mare omnium maximum nauigabant, id est, Indicum Oceanum, dicebantur ire in Tharsis, & aurum afferre de Tharsis, vt Ier. 10. Argentum inuolutum de Tharsis affertur, & aurum de Ophaz.

3. Reg. 10 Quare naues Salomonis, quæ per tres annos semel ibant in Tharsis, & deferebant aurum, & argentum, & ebur, & simias, & pauos, si proprie per Mediterraneum iuisse intelligere possumus, vt ex Iosepho diximus, non minus probabiliter affirmare possumus per Indicũ Oceanum intersecisse non quo Tharsis regio sit Indiæ, sed quo Oceanus recte Tharsis appellatur. Nam si Tharsis Indię locus est, quomodo Ionas Ioppē petit iturus in Tharsis? quomodo ibi nauem inuenit euntem in Tharsis? Immo quod Tyro dicitur iuxta Hebræũ. Ezec. 27. Tharsis negotiatior tuus, quomodo poterit intelligi? Quando vnquam venit ex India negotiatior Tyrũ, quo peruenire non poterat nisi multo plus quam medium Oceani vniuersum orbem ambientis emetiretur?

19 * Habemus ergo ex longa, & laboriosa disputatione, à Tharsis nepote Iapheth, & Ciliciam, & quasdam vicinas prouincias, & Mediterraneum mare dicta esse

A Tharsis, indeque ad Oceanum, & ad mare quoduis profundum, & magnarũ nauium patiens deductam esse appellationem. Hinc & lapis pretiosus, qui colore mari similis est, & inter lapides rationalis Aharon numeratur Exod. 28. Tharsis dicitur, Lxx. interpretibus. Aquilæ, & Hier. Chrysolithus, Symmacho hyacinthus. Immo & Hiero. qui Exod. 28. & Ezec. 28. & Dan 10. Chrysolithus vertit: Cant. 5. vertit Hyacinthus, vbi legimus: Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis: & Ezec. 1. vbi Hieronymus: Quasi visio maris, Aquila transtulit: Quasi visio hyacin-

B thi. Vterque itaque lapis Tharsis dicitur: Chrysolithus enim, vt nomẽ ipsum indicat, & Plinius scribit lib. 37. cap. 9. aureo nitore translucet, quem colorẽ referre solet mare solis radijs percussũ, vt ad Marcellam scripsit Hieronymus. Hyacinthus autem colore refert florẽ hyacinthi, & vt ait Hiero. in c. 1. Ezec. Cœli similitudinem habet, id est, cæruleum colorem, qui in tranquillo mari cernitur. Cum autem mare prius notum fuerit, quàm hi lapides, non videtur dubium eos à mari nomen habuisse non ab eis mare. * Atque vt ad Ionam 20

C nostrum aliquando reuertamur, verior multo est Hier. sẽtẽtia hic, & in epist. ad Marcellam cuius initium est: Nuper cum Rheticij, quæ Chaldæi etiam, & multorum est Ionam voluisse fugere in Tharsis, id est, in mare, & ad quascumque insulas pergere. Non enim (vt hic ait Hieron.) Propheta ad certum fugere cupiebat locum, sed mare ingrediens quocumque pergere festinabat: & magis hoc conuenit fugitiuo, & timido, non locum fugæ otiose eligere, sed primam occasionem arripere nauigandi. Cur ergo hanc interpretationem ceteris præferam, hæc causa est. Tharsis hoc

D in loco minime ad Indiam pertinet, neque enim (vt Hier. scribit ad Marcellam) Ionas de Ioppe nauigans ad Indiam poterat peruenire, ad quam illo mari non potest nauigari. Carthago autem non magis hoc vocabulo indicatur, quam insula quæuis, aut vrbs vicina maris nostri littoribus. Nec nunc quæ prius dixi ex patrum quorundam

auctoritate,infirmo; aliud enim est in il A
lis duobus Isaię, & Ezecielis locis Thar
sis de Carthagine exponere, quod feci-
mus, aliud vocabulo Tharsis Carthagi-
nem significari, quod nunc negamus.
21 *Nam cum mare Mediterraneum pro-
prie dicat Tharsis, & in illo naues Car-
thaginis fuerint plurimæ, & maximæ,
(ait enim August.in illud Psalm. 47. in
spiritu vehementi, &c. Manifestum est
autem quod primordia regni Carthagi
nis nauibus floruerunt, & ita floruerũt,
vt inter ceteras gentes excellerent ne-
gotiationibus, & nauigationibus) recte
profecto, pro Vlulate naues Tharsis, B
Isa. 23. Lxx. Verterunt. Vlulate naues cartha-
ginis, præcipue cum de Tyro sit prophe
tia, ad quam crebro Carthaginienses na
uigabant tanquam ad veterem cogna-
tionem, & patriam. Eadem ratio Hiero-
nymum mouit, vt verteret : Carthagi-
nienses negotiatores tui, quod eidem
Ezec. 27. Tyro dictum est. Itaque hic non ex vo-
cabuli significatione, sed ex connexio-
ne rerum ipsarum, quæ dicuntur, intel-
ligimus Carthaginem indicari. At in Io
na nihil tale occurrit, quod cogat ita
interpretari, proptereaque ipsi Lxx. qui
in illis duobus locis pro Tharsis, Car- C
thago verterant, in alijs, aliter interpre
tantur, quoniam vident nihil in eis esse,
cur ad Carthaginē referant. Quare hic
nomen ipsum Tharsis reliquerunt, &
Isai.2.transtulerunt. Et super omnes na
ues maris, & in Psalm.47. Conteres na-
22 ues Tharsis, & in Psalm.71. Reges Thar
sis, & insulæ munera offerent.* Ridicu-
lum ergo est Ionam, ne Niniuen mitte-
retur, Carthaginem ire voluisse, vt mer
caturam exerceret, nisi forte eum cum
pleno marsupio in nauim euntem vide
runt, qui hoc dicunt, quod in ventre ce
ti reliquerit. Dicemus ergo eum voluis D
sa per mare Mediterraneum longissime
à patria fugere, quocunque casus fer-
ret, ne vaticinari Niniuitis cogeretur.
Quod autem nauem inuenit eūtem in
Tharsis, nihil aliud est, quàm nauem pa
ratam inuenisse, vt per Mediterraneum
mare nauigaret, in quam se protinus
coniecit. Et quoniam nec nautæ roga-
ti quo eant, solent vrbem aliquam indi-
care, nisi iterum, atque iterum rogen-
tur, seu generatim respondent, imus
in Occasum, aut in orientem, aut certe
Hispaniam, aut Italiam petimus: nec ti
mido, atque fugitiuo, qui nihil habebat;
cur in has oras potius, quàm in illas de-
ferri cuperet, modo procul à Iudæa fu-
geret, sæpius nautas rogare aut vaca-
bat, aut libebat, verosimillimum est
tantum Prophetam quæsijsse an sta-
tim soluere uellent, & an sibi eadem
naui vehi liceret. Hoc ipsum, & Thar-
sis non esse certam aliquam vrbem
cognoscimus ex eo, quod postea nau-
tæ rogant Ionam. Quæ terra tua, &
quo vadis? si enim nauis iret in vrbem
aliquam, quæ Tharsis vocaretur, nau-
tæ euntes in Tharsis quorsum eum in
terrogarent, quo vadis? constabat enim
ire in Tharsis.
A facie Domini. Iosephus libr.9. An- 23
tiqu.cap.11. affirmat Ionam fugere vo-
luisse in Tharsis putantem se posse Deū
effugere: sed non videtur credibile pru
dentem virum, & præterea prophetam
ignorasse Deum esse vbique, nec legisse,
quod est apud Dauidem: Quo ibo à spi Psal. 138.
ritu tuo? & quo à facie tua fugiam? si as-
cendero in cœlum tu illic es, si descen-
dero in infernum, ades, &c. Hic noui
Hebræi arcana, aut potius monstra cō-
fingunt, nostri multa dicunt, sed facile
hoc, quid sit, intelligitur, si consue-
tudinem scripturæ obseruemus. Illi
ante faciem Dei esse dicuntur, quos
Deus intuetur, & alloquitur, vt Iob
primo. Quadam autem die cum ve- Ante faciem Dei esse.
nissent filij Dei, vt assisterent coram
Domino (quod idem est, ac si dixis-
set, ante faciem Domini) affuit inter A facie Dei discedere.
eos etiam Satan. Cui dixit Dominus:
vnde venis? &c. Deinde ait: Egressus est
Satan à facie Domini, id est, desijt ei
loqui Dominus, nec enim ire poterat
quo Domini acies non perueniret. Ea-
dem fere capite secundo, iterantur.
Quoniam enim eis, qui à nobis reces-
serunt, vel coram nobis non sunt, lo-
qui non solemus, neque quidquam cū
illis agere, inde ducta similitudine à fa-
cie Dei discedunt, qui nolūt Deum se-
cū loqui, aut quidquā agere optatētque 24
si fieri posset, ab eo minime videri. Proijci à facie Dei.
*Hinc proijcere Deus dicit à facie sua,

quos

quos relinquere, & de quibus curare A
non videtur. Vt Psal. 50. Ne proijcias me à facie tua. Psal. 30. Ego autem dixi in excessu mentis meæ: proiectus sum à facie oculorum tuorum. Quoniam ergo Ionas cupiebat in lõginquas regiones fugere, vnde propter locorum distantiam mitti Niniuen nõ posset; nec Deum sibi id præcipientem audiret, metaphorice dicitur fugere à facie Domini. Quare, non est probabile, quod quidam dicunt, putasse eum non loqui Dominum prophetis extra terram illam Israelitarum: sciebat enim locutũ olim fuisse Abrahæ, Isaac, & Iacob in Ægy- B
pto, & in Mesopotamia, sicut & postea locutus est Ezecieli, & Danieli in Babylonia. Sed locorum, vt dixi, longinquitatem quærebat vnde non esset probabile aliquem ad Niniuitas fore mittendum. Ideoq; cum Minine versus Orientem in Septemtriones vergeret, in mare Mediterraneũ versus Occasum festinabat, vt longissime ab Assyrijs abesset.

25 Ioppe. *Et descendit in Ioppen.* Ioppe portus Iudææ est, quo peregrinantes in terrã sanctam primum perueniunt:

Et sale (vt poeta ait) *tabentes artus in littore ponunt*, indeque terrestri vnius C
diei, aut duarum, triumve præterea horarum itinere venitur in Ierusalem. Hodie dicitur el Iafo, quomodo etiam in Hebr. vocatur יפו. Descendit autem quoniam de montanis, & arduis ad cãpestria veniebat, vt ait Hieronymus.

Et dedit naulum eius. τὸ ναῦλον vocant Græci mercedem, quæ nautis datur pro vectura. Eius autem intelligit nauis, vt ex Hebræo constat, id est, pretium persoluit, quod pro vectura illius nauis debebatur.

Et descendit in eam. Ita semper loquitur scriptura cum quis in nauim, aut in mare ingreditur, quoniam mare media, seu internæ sui parte altius, ad littora D
humilius terra est. Psal. 106. Qui descendunt mare in nauibus. Isa. 42. Qui descenditis in mare, & plenitudo eius. Ita etiam loquitur Homerus sæpe, vt de Agamemnone e naui exeunte.

4. Odyss. Ἤτοι ὁ μὲν χαίρων ἐπεβήσετο πατρίδος αἴης, id est, Certe hic gaudens conscendit patriam terram. Et:

Ἔνθ᾽ ἐκ πόντου βὰς ἰοειδέος ἤπειρόνδε, 5. Odyss.
Ἤιεν, id est, Tunc è mari ascendens cœruleo in continentem ibat, & alibi sæpe.

Et nauis periclitabatur conteri. Ingenti ventorum, & fluctuum impulsu. In Hebr. Et nauis cogitabat conteri, per Prosopopeiam, id est, erat in magno periculo conterendi.

Et clamauerunt viri ad Deum suum. 26
Vnusquisque ad Deum suum clamabat vt fieri solet, erant enim ex varijs nationibus, & diuersos deos habebant, vnde & Ionam postea monent, vt clamet ad Deum suum. Hoc autem loco legendũ esse, vir, non viri, & qro vnoquoq; accipi, diximus iam in cap. 2. Ioe num. 6.

Et miserunt vasa, quæ erant in naui, in mare. Vasa generali nomine dicit more Vasa.
Hebr. qui כלים vocant instrumenta, vasa, vestes, arma vtensilia Itaque quidquid graue erat, & minus necessarium videbatur, iactabant in mare, ne nauis pondere nimio mergeretur. Act. 17. Valide autem nobis tempestate iactatis sequenti die iactum fecerũt, & tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerunt. Et postea: Et satiati cibo alleuiabant nauem iactantes triticũ in mare.

ALLEGORIA.

27
In Ionæ historia, vt in procemio diximus, non est dubium, quin Domini seruatoris mors, & resurrectio præfigurata fuerit, sicut ipse ait: Generatio mala, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ pro- Matth. 12
phetæ: sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Quare ex quo missus est in mare donec est in littus eiectus, sine dubio figura Christi fuit ita vt omnia quę ei hoc tẽpore acciderũt, recte de Christo exponantur, idq; omnibus sanctis cõsentiẽtibus. De illis tantum dubitatio est, quæ ante, & post-hæc gesta sunt, au ad eandẽ pertineant figuram. Quæ eiectionem Prophetæ in littus consecuta sunt, suo loco explicabuntur, nunc de ijs loquamur, quæ hactenus Historice exposuimus: & mihi videntur nequaquaquam figuram Christi habere. Etenim Hier. cœpit primum

hæc

hæc de Christo exponere (quod & nõ-
nulli postea frustra tentarũt, vt Ruper.
Glossa vtraque Chatardus, & alij) sed
vidit mox perfici non posse, ideoque in
illa verba: Et descendit in Ioppen, hæc
tandem scripsit: Prudens rogandus est
lector, ne eundem velit ordinem Tro-
28 pologiæ, quem & Historiæ quærere.
Gala.4. * Nam & Apostolus Agar, & Saram ad
duo testamenta refert, & tamen nõ om
nia, quæ in historia illa narrantur Tro-
Ephes.5. pologice interpretari possumus. Et ad
Ephesios de Adam & Eua disputans ait:
Propter hoc relinquet homo patrẽ &
matrem suam, & adhærebit vxori suæ,
& erunt duo in carne vna: Sacramentũ
hoc magnum est: ego autem dico in
Christo, & in ecclesia. Numquid totum
principium Geneseos, & fabricam mũ-
di, & hominum conditionem ad Chri-
stum, & ad Ecclesiam referre possumus,
quia hoc testimonio sic vsus est Aposto
lus? Illud etiam quod ab eodem Apo-
1.Cor.10 stolo scribitur: Bibebant autem de spiri
tuali consequente eos petra, petra au-
tem erat Christus: nequaquam nos ar-
ctat, vt omnem Exodi librum referа-
mus ad Christum. Igitur sicut hæc testi
monia suas interpretationes habent, &
nec præcedentia, nec consequentia eã-
dem desiderant Allegoriam: sic & Io-
nas propheta non absque periculo in-
terpretantis, totus referri ad Dominũ
poterit. Nec ex eo, quod in Euangelio
dicitur: Generatio pessima, & adultera
signum quærit, &c. Reliqua etiam, quæ
in propheta digesta sunt, eodem ordi-
ne referuntur ad Christum. Certe vbi-
cunque absque discrimine hoc fieri po-
test, nos quoque facere nitemur. Hacte
nus Hieron. Ex cuius verbis non nulla
succidi breuitatis causa, ita tamen vt fi-
lum non intercideremorationis: quæ
ita prolixe retuli, quoniam valde ad ho
rum sensuum intelligentiam referre exi
stimaui, ne inepto sæpe labore consu-
mamur, & repugnantem scripturam in
nostra commenta pertrahamus. * Atq;
29 hoc, quod docet Hie. cum in omnibus
obseruandum est, tum maxime in Chri
sto, cuius omnes sancti aliquando typũ
portarunt, sed nemo vbique portauit,
aliquid enim illi fecerũt, quod Deo nõ
A placeret, Christus peccatum non fecit,
neque inuentus est dolus in ore eius.
Quæ omnia copiose, & eleganter tra-
dita sunt à Theophylacto in huius pro-
phetæ proœmio. Attamen non per om
nia, inquit, necessarium est quærere si-
militudinem: neque enim à nobis po-
stulandum est, vt omnino quæ sunt hi-
storiæ ad spiritualem contemplationẽ
vertamus. Nam, vt generatim exempli
vice dicam, cũ aliquem priscorum san-
ctorum figuram Christi dixerimus fuis-
se, non opus est per omnia quærere si-
militudinem. Quod non nullis exem-
B plis probat erudite. Si ergo filium dice-
remus à patre missum, vt prædicaret in
mundo, quoniam ascendit eius malitia
coram eo, quomodo possemus statim
dicere eum fugisse in Tharsis detrectan
tem patris imperium, cum descenderit
de cœlo, nõ vt faceret voluntatem suã,
sed voluntatem patris sui? Quæ vt ad
Christum, quamuis repugnantia accõ-
modaret Ruper. coactus est aliquid di-
cere, & à veritate valde abhorrens, pa-
trumque sententijs, & tali viro indignũ
fugientem, Ionam, quia amore suæ gen
tis faciebat, non multum Deo displicuis
C se, immo propter pietatis magnitudinẽ
valde placuisse. Sed hæc vberius in Al-
legoria. cap. 4. explicabimus, nunc ad
moralem sensum veniamus.

TROPOLOGIA.

Niniue cuius interpretatio est, spe- 30
ciosa, sed quæ plena tamen erat pecca- Nah.3.
tis, & quam Nahum ciuitatem sangui-
num vocat, animam significat multis
varijsque naturæ dotibus ornatam, vt
acie intelligentiæ, eruditione, pruden-
tia, eloquentia, nobilitate, sed superbã,
& omnibus Dei donis ad vitia abuten-
tem, totamque se voluptatibus deden-
D tem, atque ita impudenter peccantem,
vt eius malitia coram Deo ascendat, &
magnam, celeremque vindictam expo-
scat. Sed neque hanc qualiscunque illa
sit, deserit qui venit in hunc mundum
peccatores saluos facere, nec mortem
peccatoris vult, sed magis vt conuer-
tatur, & viuat. Quare nemo vel de sa-
lute sua, vel de misericordia Dei despe
ret: & Niniues speciosæ meretricis, &
sanguinibus, hoc est peccatis plenæ, bo-
nus

Qualis debeat esse Euāgelij concionator.

nus Dominus recordatur, & ad eam prædicaturum mittit Ionam. Sed mysterium attendamus prædicationis. Ionas mittitur filius Amathi id est veritatis meæ: veritatē enim Dei prædicare debet, quam à Deo accepit, non sui ingenij commenta. Ionas columbam significat, mansuetam auem, & innoxiam: sed verba eius, vt nu. 5. exposuimus minacia sunt, iubetur dicere: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur: quoniam verbi Dei prædicatores, & mansueti misericordesque esse, & imminentem peccatoribus iram Dei denunciare debent, & acerbitati verborum in peccatores, cum res exegerit minime parcere. Doleant itaque de hominum miseria, & de peccatis gemant vt columbæ veniam illis à Deo gemitibus petant, & mediten tur vt columbæ, ac sæpe eandem vocē repetant, sed cum Deus iusserit scelera palam detestari, palam reprehendere, & mortem æternam comminari, nec Niniues pulchritudinem metuant, nec potentiam, neque impudentiam, neque arma. Huiusmodi magister, qui salubriter, & misericorditer terret, recte dicitur filius Amathi, id est veritatis meæ, quia vere illa doctrina Dei est, de alijs dicitur: Populе meus, qui te beatum dicūt, ipsi te decipiunt. Sed est aliud præterea obseruatione dignissimum. * Dei prædicatores interni sunt cogitationes sanctæ, & spiritus boni impulsus, quæ Deus nemine vidente ad animā mittit, & per quæ illi sine verborum strepitu loquitur. Sed quoniā habet & Diabolus suos tacitos prędicatores, qui etiam intus loquanī, docemur hic quō alteros ab alteris secernamus. Nam Diabolus per cogitationes, quas immittit, interdum peccantibus blanditur, ne peccatum abijciant, multas eos dicit habere virtutes, quæ bonis viris valde probentur, si quid peccatur, condonandum esse ætati, occasioni, tempori, satis restare temporis ad pœnitentiam, Deum patientem, & misericordem esse, libenter expectare. Interdum autem, idque in fine vitæ maxime, vel cum mortem sibi vt aliquis consciscat, molitur, aut certe vt desperata salute totum se concupiscentijs suis dedat, læsam tot peccatis patientiam

Isa. 3.

31 Sāctæ cogitatiōes prædicatores Dei sunt.

Quomodo secernanī Dei, & Diaboli cogitationes.

A Dei ante oculos ponit, iustum eum iudicem esse, iustitiam supplicia vltima exposcere, difficilem esse pœnitentiam, vitæque mutationem in tam annosa peccandi consuetudine, non posse has, aut illas voluptates relinqui. Itaque aut temerariam, & inanem fiduciam, aut cęcā quandam, & præcipitem desperationē efficere in peccatore nititur, eodē contrarijs tendens vijs, id est, vt nullus sit finis peccandi. At Deus sic allicit, vt terreat, sic terret, vt alliciat. * Allicit spe misericordiæ, terret iustitia. Cum sibi 32
B placet peccator, reuocat ei in memoriā æquissimum diuini iudicij examen, & vitæ Euangelicæ perfectionem, vt quanta in miseria versetur, agnoscat, & ad rectam virtutis viam reducatur. Contra, cum conscientia peccatorum, quasi fluctibus quibusdam obruitur, vt desperandam pene salutem iudicet suam, salutiferæ memoria passionis, & crebris bonitatis, ac misericordiæ exemplis iacentem excitat, sed ita vt nunquam à misericordia seueritatem seiungat, nunquā à seueritate misericordiam. Si velis, inquit, ad me redire, non tibi deero, non tibi no-
C cebunt prętcrita peccata, quia cum iratus fuero, misericordiæ recordabor. Si manseris in ista vitæ turpitudine, opem misericordiæ meæ senties nullam. Si voIsai. 1. lueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos. Lege cap. 18. & 33. Ezecielis. Quod quid aliud est, quam columbam mittere, ferentem tamen ore diuini iudicis districtam sententiam, ac dicentem: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur? * Cum surgit Ionas, 33 vt fugiat in Tharsis à facie Dn̄i, quia ab
D officio recedit, nec sanctorum prædicatorum, nec sanctarum cogitationū, quas Deus in animam mittit, typus esse potest, sed peccatoris, qui vertit ad Deum terga, & non faciem, & ait: Recede à no Iob. 21. bis, scientiam viarum tuarum nolumus. Quomodo autem in eadem historia mutentur typi. c. 4. exponemus. Surgit peccator, quia velit, nolit, laborandum ei est. Si viam Dei refugit, quia difficilis est, non protinus otiari licebit, terenda erit via ambitionis, auaritiæ, voluptatū, quæ

Peccatori semper laborandum quoquo se vertat.

quæ certe sunt difficiliores. Habemus, A
Sap.5. quibus credere debeamus, testes: Lassati sumus, inquiunt, in via iniquitatis, & perditionis, & ambulauimus vias difficiles; viam autem Domini ignorauimus. Noluit surgere, Ionas vt iret Niniuen Deo iubente, surgere tamen cogitur, vt fugiat in Tharsis à facie Domini:
33 Quid ei boni esse potest, qui fugit bonum? quæ lux vltro lucem ipsam deserêti? Sed quem fugiat videmus, nunc quo fugiat videamus. In Tharsis fugit, in mare, quo nihil est instabilius, nihil periculosius Nauem conscendit, & exi B guo, fragilique ligno credit animam suam vt est, apud Sapientem, tabulaque à morte diuiditur. Et cum liceret in tuto consistere, & per terram solidam, immobilemque secure iter facere; fluctus, & procellas, & tempestates experiri libet. Quid potest fingi peccatore demêtius qui tranquilla, ac suaui vita relicta in tantas se perturbationes sponte sua

Vita, & progressus peccatoris.

Sap.14.

34 iniicit? * Sed vide & singula verba. Descendit Ioppen quocumque eas, quoquo te verteris, si à Dei voluntate discedis descendis, sicut de homine dictum
Luc.10. est, qui descendit ab Ierusalem in Iericho. Quãtumuis gloriam tibi magnam C conciliare videare, diuitias potentiam, honores, nihil ascendis, quo progrederis vlterius à Deo auersus, eo magis, magisque descendis. Iapho, id est, Ioppe, pulchritudinem eius significat. Descendit peccator in id, quod pulchrum sibi putat, & vera pulchritudine relicta turpior semper, & fœdior euadit. Tharsis in lingua nostra sonat exploratio gaudij, secundum Hier. in cap. 23. Isai. & in 27. Ezec. Putat se voluptatem, & tranquillitatem magnam in rebus sæculi inuenturum, & fugit, vt exploret gau D dium, nec quiescere potest, donec omnia expertus, ludum sibi factum agnoscit. Multos hoc laqueo cœpit Diabolus, cupiditatẽ loquor experiendi ignotas voluptates, quid enim aliud inciuilitati suæ prætexunt illi, qui ad cœnam magnam ire vocati noluerunt? Primus
Luc. 14. dixit: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa, rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum venire. Hoc etiam est, quod adolescentiorem filium impulit, vt abiret in regionem lon-
ginquam, & dissiparet substantiam suã Luc. 15.
viuendo luxuriose. Quale autem gaudium inuenerit in Tharsis, mox videbimus. * Atque hæc quidem omnia non 35
sine naulo dato habere potuit, pretio enim, & labore suo obtinet, quod cupit, nihil gratis accipit, sed magna mercede tempestates, & luctus, & pericula tandem emit. Et abit cum eis in Tharsis, qui solebat ire in terram viuentium cũ deducebatur à Domino per vias rectas, relicta via sanctorum cum turba malorum tendit in Tharsis oblitus illius bea-
titudinis: Beatus vir qui non abijt in cõ Psal.1.
silio impiorum, & in via peccatorũ non stetit. Sed Dominus mittit ventum magnum in mare, vt norit peccator longas esse iuxta prouerbium, regum manus, nec posse quoquam venire se, vbi non possit à Deo plecti, & cum fugit à facie Domini nihil aliud facere, quam fugere à Deo propitio ad iratum Deũ. Æquum etiam est, vt videat quid tanto labore quæsierit, quas fuga illa præceps vtilitates attulerit. Tempestas magna fit in mari, cum variæ, aduersæque sibi mutuo perturbationes in anima peccatoris exurgunt, & omnem illi tranquillitatem lætitiamque adimunt. * Tempe- 36
stas fit in mari cum validum, ac periculosum morbum Deus immittit, quo corpus periclitatur conteri. Tempestas fit in mari, cum riualium, & earumdem voluptatũ competitorum opera, aut eorũ qui læduntur, aut denique magistratuũ mores hominum emendare cupientiũ, scelera illius deteguntur infamia, & inuidia laborat, male multatus dimittitur, 37
ab vsu suarum deliciarum longius arcetur. Ita qui in hoc mare sæculi descendunt, facientes (vt ait Propheta) operationem in aquis multis, vident quod continuo sequitur, stetit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius.
Ascendunt vsque ad cœlos, & descen- Psal 106.
dunt vsque ad abyssos, anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorum deuorata est. Nauis pericli-

Quid labore suo compararet sibi peccator.

tatur cóteri quia, vt aliquid boni (quod ait vetus prouerbium) propter vicinũ bonum, ita aliquid, immo, & multum, mali propter vicinum malum sæpeque magnis incommodis afficiuntur propter malorum hominum propinquitatem, quibus, si separati essent, minime afficerentur. Iohannes Apostolus, & Euangelista (vt ex ijs, qui à Polycarpo martyre audierunt, refert Irenæus lib. 3. aduersus hæreses cap. 3.) cũ Ephesi in balneum introisset, Vbi Cerinthus hæreticus Lauaretur, exilijt, vt eum vidit dicens, timere se ne balneum concideret, in quo esset Cerinthus inimicus veritatis. Vnus Achan, quod aliquid ex eis abstulisset, quæ Dominus cõ

Iosue.7. trectari prohibuerat, multorum cædis causa fuit, & Iosue atque vniuersum grauiter perturbauit exercitum. Merito ergo timent nautæ, qui in eadem naui deferuntur Prophetam diuini mandati

37 Peccati magnum pondus. transgressorem. *Sed hoc ipsi ignorãt, ac propterea mittunt vasa in mare vt alleuiaretur ab eis. Arbitrantur (inquit Hiero.) nauem solito onere prægrauari, & non intelligunt totum pondus esse fugitiui prophetæ. Nihil enim est peccato grauius, quod solum homines cœlo creatos in profunda demergit inferni. Solidissimũ est cœlum, & quasi ære fusum, sed ita peccato angelorum grauatum est cœlum, vt ferre nequiuerit. Et cum nihil sit angelis subtilius, nihil ad ascendendum aptius, simul atque peccauerunt, quasi magno põdere addito in Tartarum detracti sunt. Animas quæ purgatorij ignis loco continẽtur, quid prohibet in cœlum euolare, nisi hoc pondus, id est, aut leues culpæ, aut peccatorum pœnæ non dum persolu-

Exod. 15. tæ? Quia hoc onere grauabantur Ægyptij, abyssi (sicut scriptum est) operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis Christus ipse qui nullo peccata nostra ad pœnæ solutionem dumtaxat assumpsit, vsque adeo illorum gra-

Psal. 68. uitate depressus est, vt dicat: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit

Psal. 37. me. Præclare ergo sanctus Propheta: Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue, grauatæ sunt super me. Quare cum

A nos rerum cœlestium tædium ceperit, cum erit animus ad sæculi bona procliuior, cum orantes nos leuare in cælum nitimur, & cõtinuo in terram deuoluimur mittamus onera animarum nostrarum, id est peccata proijciamus in mare, & nauis leuabitur.

HISTORIA.

Et Ionas descendit ad interiora nauis. 38

Quam nauis partem significet, satis exprimit verbum, Descendit, ad infimam videlicet omnium, vbi secretior esset à tumultu nautarum, & vbi minus iactatio sẽtitur. Lxx. εἰς τὴν κοίλην τοῦ πλοίου, in concauum nauis, ac si dicerent, In vẽ

B trem nauis, nam κοιλία, id est, venter, quasi κοίλη dicitur à concauitate Latini carinam vocant, eamdemque Græci vocant κοίλην & multi ad eam similitudinem, alueum. Quod autem Hebræi interpretantur, Ad latera nauis, infima latera intelligunt, quę iam diximus. Męstus quærit recessus, ne Dei vindices fluctus cõtra se videat intumescere. Quod autem dormit, non securitatis est, sed mœroris, vt aiũt Hieronymus, & Theodoretus. Theophylactus: Atqui ante subortam tempestatem, & periculum sopore correctus est, fortasse ex nimia fu-

C gæ tristitia, & defatigatione, &c. Simile aliquid legimus Luc. 22. Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia.

Si quomodo recogitet. Si forte mutet sentẽtiam, & seruet nos, metaphora ab ijs ducta, qui iterum melius de re aliqua cogitantes mutant, quod per iram, aut quouis alio modo facere statuerant. Lxx. Si quomodo saluos faciat nos Deus. Chaldæus; Si forte misericordia concedatur à Domino nobis.

D *Et dixit vir ad Collegam suum.* Vnusquisq; socio suo, aut (vt est in Hebræo) proximo suo, dixit. 39

Venite, & mittamus sortes. Sciebant (vt recte ait Hieronymus) naturam maris, & tempestatum, ventorumque rationes: & vtique si solitos fluctus viderent, & tempestatem, quales antea experti erant, non venirent ad sortes. At viderunt subito sine causa exoriri tempestatem, multoque sæuiorem esse soli-

to, & propterea more gentilium, per
sortes exquirere tentant, quis sit tantæ
tempestatis causa. Expositores Hebræi,
more etiam suo affirmant ceteras na-
ues pacato mari tranquillissime naui-
gasse, cum hæc in nauem Ionæ tempe-
stas sæuiebat, eamque fuisse sortiū quæ-
rendarum causam. Cur hoc dicant, aut
vnde ne quæramus, non enim aut so-
lent, aut possunt dicere. Miremur po-
tius idem placuisse Theodoreto. Nobis
certe placere non debet, nam neque
scriptura rem tantam, & tam inusitatā
tacuisset, & refellere potius videtur cū
ait: Dominus autem misit ventum ma-
gnum in mare, & facta est tempestas ma
gna in mari. Quis ita à communi sensu
recedat, vt ex his verbis non intelligat
totum illum maris tractum ventis fuis-
se concitatum, vt eandem iactationem
subirent naues aliæ, si quæ tunc forte
nauigabant etiam in Tharsis? Quod au-
tem attinet ad sortes triplex sors est, vt
docet S. Thom. 2.2.q. 95. ar. 8. * Prima
40 diuisoria dicitur, qualis est illa Iohan.
Sors triplex. 19. Mittētes sortem super eis, quidquid
tolleret. Altera consultoria, cum quæ-
ritur quid sit agendum. Tertia diuinato
ria, cum quæritur quid futurum sit, aut
quis sit auctor occulti criminis. Primi,
& secundi generis sortes improbandæ
non sunt, inquit enim August. lib. 1. de
doctrin. christ. cap. 28. sicut enim si tibi
abundaret aliquid, quod dari oporteret
ei, qui non haberet, nec duobus dari
posset, si tibi occurrerent duo, quorum
neuter, alium vel indigentia, vel erga te
aliqua necessitudine superaret, nihil iu-
stius faceres, quam vt sorte eligeres, cui
dandum esset quod dari vtrique non
posset. Et epist. 180. ad Honoratū: Quæ
disceptatiua, si aliter non potuerit ter-
minari, quantum mihi videtur, qui ma-
neant, & qui fugiant, sorte legendi sunt
&c. At diuinatoria sors superstitione
plena est, & multiplex, ac valde visitata
erat apud Ethnicos, vt Ezech. 21. Stetit
enim rex Babylonis in biuio, ac capite
duarum viarum, diuinationem quærēs,
41 commiscens sagittas, &c. * Sæpe tamen
Deo, vel iubente palam, vel intus insti-
gante, huiusmodi sortes piè, sanctèque
mittuntur, vt de eius cōstet voluntate.

A Vt num. 17. cum posita est virga Aha
ron cum virgis reliquorum. Et Iosue.
7. cum missa est sors, vt deprehendere-
tur qui tulerat aliquid de anathemate.
Et 1. Regum. 10 cum Saul sorte rex de-
claratus est. Et Act. 1. cum cecidit sors
super Matthiam, & annumeratus est vn
decim apostolis: sed rectè ait Hierony-
mus: Nec statim debemus sub hoc exē-
plo sortibus credere, vel illud de Acti-
bus Apostolorum huic testimonio co-
pulare, vbi sorte in apostolatum Mat-
thias eligitur, cum priuilegia singulorū
B non possint legem facere communem,
&c. Illud non est omittendum nonnū-
quam per huiusmodi sortes veritatem
cognosci absconditam, non sortium vi,
sed (vt ait Hier.) voluntate Dei, qui sor
tes regit incertas, iuxta illud Prou. 16.
Sortes mittuntur in sinum, sed à Domi-
no temperantur. * Id autem fit, cū Deus 42
voluntatem suam notam fieri oportere
indicat hominibus, qui fidem magnam
habere solent id genus signis, & super-
stitionibus: licet enim in bonum finem
alterius vti malitia. Vt 1. Reg. 6. Facite
plaustrum nouum, &c. Et aspicietis, &
C si quidem per viam finium suorum ascē
derit contra Bethsames ipse fecit nobis
hoc malum grande: sin autem minime,
sciemus, quia nequaquam manus eius
tetigit nos, sed casu accidit. Ita Dei vo-
luntate vaccæ venerunt contra Bethsa 1. Reg. 6.
mes, quia voluit Dominus ostendere à
se profectum fuisse malum illud gran-
de. Quod eleganter docet Chrysosto.
hom. 3 in ep. ad Titū. Ita etiam 1. Reg.
28. Samuel propheta suscitatus est à Py
thonissa, non magicarum cantationum
potestate, quæ nihil aduersus animam
sancti prophetæ valere poterant, sed vt
D rex impius certo auctore exitium suum
imminens cognosceret. Hoc ergo mo-
do & nunc cecidit sors super Ionam.

Indica nobis cuius causa mali istud sit. Cum tanto in periculo essent, pos-
sentq; continuo Ionā sorte iam signa-
tum nocentem in mare deturbare, ni-
hil tamen per iram faciunt, sed tran-
quille cum interrogant, quod iam sorte
didicerant.

Quod opus tuum? Adhuc volunt cer-
tius explorare, an recte sors ceciderit,

& de opere rogant id est, de arte, quam exercet, de patria, de genere, de loco, in quem profectus est. Sunt enim quædam artes, & officia, quæ exerceri sine peccato non possunt, & scire volunt, an arte sua, vel opera in Deum peccauerit. Quod si id arte cognosci non posset, patria sæpe indicat qualisquisque sit, vel genus, vel locus qui petitur.

43 *Hebræus ego sum*. Lxx. Seruus Domini ego sum, ita legunt Theoph. & Theodorecus, & Clemens Alexandrinus in fine fere quinti Stromatis, id factum est propter nominum, & literarum R. & D. apud Hebr. similitudinem. Arbitror enim pro עִבְרִי, id est. Hebræus, Lxx. legisse עבדו, id est, seruus eius, id, Domini, more Hebræorum, qui ita loquuntur. Sed ita esse legendum vt legit Hieron. docet Chaldæus, qui ambiguitatis vitandæ causa vertit: Iudæus ego. Res etiam docet, nam de genere, & de patria rogatus, id primum respondere debuit: *Hebræus ego sum*. Hebræum se esse dixit, quod id nomen & communius esset, & antiquius: omnes enim filij Israel dicuntur Hebræi, Iudæi autem non sũt dicti, nisi posteaquam decem tribus diuise sunt à duabus, vt ait Hieron. Solent autem homines apud externas nationes nomine vti communiori, vt cum quis se Hispanum esse dicit, aut Italum. Vnde autem Hebræi dicti sint, non inter omnes conuenit, August. libr. 1. de consensu Euangelist. capit. 14. affirmat ab Abraham cœpisse genus Hebræorũ: Hebræus. quibus verbis significat dictos esse Hebræos ab Abraham, quasi Abrahæos, vt ipse se ipsum exposuit lib. 2. Retra. cap. 16. Quam sententiam in hoc Retractationum loco, & lib. 17. de ciuit. c. 16. nõ reputat improbabilẽ, sed reuera & falsa, & improbabilis est, quoniam & ipse Hebræus dictus est: Gene. 14. Et vnus, qui euaserat, nunciauit Abrã Hebræo. Præterea Abraham scribitur cum א Hebræus autem cum עברי Alteram tamen in his duobus locis huc præfert August. dictos videlicet esse Hebræos ab Heber filio Sale, de quo Genes. 10. & 11. quasi Heberæos, & postea vna detracta litera Hebræos. Idem sensit Hie-

A rony. in Trad Hebr. in Genes. & Iosephus lib. 1. Antiq. cap. 7. & recentiores Hebræi, & Lyranus in c. 10. Gene. Confirmat hoc Aug. illis verbis Genes. 10. De Sem quoque nati sunt patre omniũ filiorum Heber, quibus verbis significatur maximam, & amplissimam fuisse po-
steritatem Heber. Quamuis hoc probabile sit verius tamen est עברי, id est, Hebræum, dici ab עבר quod est, Transiuit. Cum enim prius Abraham, & patres eius habitassent in Chaldea, primus Abraham transiuit Euphratem Iosue vltimo. Trans fluuium habitauerunt patres vestri ab initio, Thare pater Abraham, & Nachor seruierunt q; dijs alienis. Tuli ergo patrem vestrum Abrahã de Mesopotamiæ finibus, & adduxi eũ in terram Chanaam. Quoniam autem Abraham, qui prius cum Thare patre egressus ex Vr Chaldæorum habitauerat in Haran vrbe Mesopotamiæ Genesis. 11. quam Græci, & Latini Charras vocant. Vnde Lucanus. 44

B

Assyrias latio maculauit sãguine Charras. ab eo, quod fluuium magnum Euphratem transisset à Chananæis, inter quos iam habitabat, quasi alienigena, &
C ignotus cœpit vocari Hebræus quasi diceret, transfluuialis, quod è regione trãs fluuium venisset, sicut modo dicimus Transpadanos, Tran marinos, & Trãsmontanos. Ideo ipse primus omnium dictus est Hebræus. Gen. 14. Nunciabit Abram Hebræo, vbi Lxx. verterunt τῷ ἀϐράμ, τῷ περάτῃ, id est, Abram transitori, id est, Abram illi, qui fluuium transiuit. Hanc sententiam tuetur Ioannes Reuchlin. lib. 3. de verbo mirifico, cap. 13. copiose autem, & eleganter Paulus Burgensis in additione 2. cap. 21. Matthæi. Sed & Hieron. & Greg. hom. 3. in Ezec. docent Hebræum significare trã-
D sitorem. Denique non leue argumentum est ad confirmandum; nec Abraham, nec vllum ex posteris Heber dictum esse Hebræum, donec Abraham fluuium transiuit.

45 *Et Dominum Deum cæli ego timeo*. Quia Hebræus sum intelligere potestis me non esse idolorum cultorem, sed illius veri Dei, qui creauit omnia. Addit ipsum Dei nomẽ Iehoua quo à ceteris,

qui

qui dij habebantur secernebatur. Eundem vocat Deum cæli, quod, vt ante dixi, ille verus Deus ab omnibus gentibus creditur, qui in cœlo habitat.

Et timuerunt viri timore magno. Ex tẽpestate agnouerunt omnipotentem esse Deum illum, qui eam excitauerat: timent autem quia intelligunt eum esse Deum Hebræorum, quem ipsi non coluerant, & eius vltionem metuebant.

Quid hoc fecisti? Quomodo tantum, & tam potentem Deum offendere non es veritus?

Quid faciemus tibi? Omni ratione cupiunt eum seruare, & ideo ex ipso quærunt tanquam solertius pro vita sua aliquid excogitaturo. Porro Hebraico more dictum est: *Et cessabit mare à nobis*, pro, Vt cesset mare à nobis, Genes. 23. Intercedite pro me apud Ephrõ filium Seor, vt det mihi speluncam duplicem. Hebræ. Et dabit speluncam duplicem. Et cap. 2. huius prophetæ: Domini recordatus sum, vt veniat ad te oratio mea. Hebr. Domini recordatus sum, & veniet ad te oratio mea. 1. Paralip. 21. Vnum, quod volueris elige, & faciam tibi. Pro quo 2. Reg. 4. Elige vnum, quod volueris ex his vt faciam tibi.

Et, pro, Vt.

Quia mare ibat, & intumescebat super eos. Ibat, id est, crescebat, vt diximus in Hos. 14. num. 16. Intumescebat in fluctus maiores, & altiores tollebatur.

46 *Tollite me, & mittite in mare.* Hieronymus: Et animaduertenda pariter fugitiui nostri magnanimitas, non tergiuersatur, non dissimulat, non negat, sed qui confessus fuerat de fuga, pœnam libenter assumit, se cupiẽs perire, ne propter se & ceteri pereant, & ad peccatũ fugæ, alienæ quoque delictum addatur necis. Præterea, vt ait Lyranus, morte sua vuls Deum placere iratum, eique satisfacere.

Et reuerterentur ad aridam. Quo Prophetam in littus exponerent, & eo saluo periculum effugerent.

In anima viri istius. id est, Quia vita hũc hominem priuamus, & in mare dimittimus, ac si diceretur. Propter animam, siue propter vitam viri istius. Lxx. Causa animæ viri istius. Chaldæus aper- A tius: suscipe deprecationẽ nostram Domine, ne nunc pereamus propter peccatum animæ viri istius.

Et ne des super nos sanguinem innocentem. Ne punias nos quod hominem in mare proijcimus innocentem, hoc est, qui nulla in re nos læsit. Chaldæus: Neque imputes nobis peccatum sanguinis innocentis.

Quia tu Domine, sicut voluisti, fecisti. Nos quidem inuiti facimus, sed hoc venia digni sumus, quod id facimus, quod tu te indicas voluisse. Tu enim ventũ emisisti, tempestatem concitasti, remi- B gantes non sinis in littus reuerti, atque ita facile declaras velle te, vt in mare mittatur.

Et stetit mare à feruore suo. Hierony- 47
mus: Stetit mare, quia inuenit, quem quærebat, veluti si quis persequatur fugitiuum, & concito pergat gradu, postquam fuerit consecutus, desistit currere, & stat, ac tenet, quem apprehenderit, &c. ita mare ibat, vt fugitiuum teneret, & nunc quiescit à feruore, & à tempestate sua.

Et timuerunt viri timore magno Dominum. Timuerunt Iehoua, vt est in Hebr. C id est, illum ipsum Deum, quem a se coli dixerat Ionas, & cuius potestatem sedatione illa tempestatis apertius cognouerant.

Et immolauerũt hostias Domino. Prius hostias immolauerunt, deinde vota vouerunt. Vota autem facile quis diceret eos vouisse simul atque sedata est tempestas. Quare probabile videtur in naui etiam hostias immolasse, quas tunc habere potuerunt. Verum quoniam crescẽte tempestate miserunt in mare omnia, quæ nauim grauabant, probabilius est tunc etiam animalia, si quæ ferebãt, misisse, vt postea nullas hostias habere potuerint. Ex quo fit eos vbi ad portum D appulerunt, hostias immolasse (vt ait Theophylactus) & vouisse se postea in patria sua maiora daturos.

ALLEGORIA.

Quæ in huius capit. Allegoriam Ru- 48
pertus, & quidam alij scribunt, vt Prophetæ transgressoris fugam, & cetera omnia de Christo Domino interpretẽtur, nec referam, nec probo, nec, vt ve-

A rum fatear, ſine ſtomacho legere poſſum. In his ergo, quæ hactenus expoſuimus, Ionas tunc ſolum figura Domini eſt, cum pro ſalute eorum, qui erant in naui, voluntate ſua in mare miſſus eſt, ita enim Chriſtus pro ſalute eorum ipſorum, à quibus occiſus eſt, id eſt, populi Iudæorum, & ceterorum populorum qui quaſi naues quædam in mari huius ſæculi iactabantur fluctibus, voluit mori, & crucifigi. *Et ſtetit mare à feruore ſuo*, id eſt, ira Dei deſijt ſæuire in genus humanum, quæ tempeſtate illa ſignificabatur. Hieronymus: Si conſideremus ante paſſionem Chriſti errores mundi, B & diuerſorum dogmatum flatus contrarios, & nauiculam, totumque humanum genus, id eſt, creaturam Domini periclitantem, & poſt paſſionem eius tranquillitatem fidei, & orbis pacem, & ſecura omnia, & conuerſionem ad Deũ, videbimus quomodo poſt præcipitationem Ionæ ſteterit mare à feruore ſuo, &c. Quod vt videre cœperunt Iudæi, & ſigna, quæ Chriſti nomine ab apoſtolis fiebant, timuerunt Deum, & dolore infidelitatis ſuæ vehementi commoti, dixerunt: Quid faciemus viri fratres? Et baptizati ſunt, & immolauerunt Deo hoſtias cordis contriti, & humiliati, & vota vouerunt in poſterum ſe legi, & eius ritibus renuntiaturos, id eſt, nullam in eis ſalutis ſpem repoſituros, ſed in vero Dei filio Ieſu Chriſto. Vota etiam vouerunt eo tempore multi apoſtolos imitati, paupertatis, caſtitatis, & obedientiæ.

Acto. 2.

TROPOLOGIA.

49 *Et Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui.* Debuerat Ionas inobedientiæ, & tranſgreſſionis ſuæ ſibi conſcius timere, & ſaltem periculo excitari ad veniam à Deo ſuppliciter petendam, & quærit locum ſomno aptiorem, & tranquilliorem, & dormit ſopore graui. Ita peccator ſuorum ſcelerum oblitus, etiam periculis admonitus nihil de pœnitentia cogitat, ſed quietẽ & tranquillitatem, qualemcumque licet, quærit, & pericula, atque incommoda vitæ fugit, quantum poteſt, & altiſſimo ſopore corripitur, non magis vitæ futuræ, & ſempiternorum ſuppliciorum quæ ſe manent, recordatus, quam ſi crapula magna grauatus obdormiret, ſurdus ad Dei voces, & ad clamores prædicatorum. Hieronymus. Somnus Prophetæ, & grauiſſimus ſopor hominem ſignificat erroris ſopore torpentem, cui non ſuffecerat fugiſſe à facie Dei: niſi quadã vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, & quaſi ſecurus dormiret, & profundiſſimum ſomnum rauca nare ſonaret, &c. Sane Eliam ſub vmbra iuniperi dormire nõ miror, neque Petrum in carcere, quamuis hunc Herodes, illum Iezabel interficere molirentur, iuſti enim erant, & vita ſola corporis periclitabantur: at peccator, quem nunquam terminanda ſupplicia manent, & cui rex magnus, & omnipotens vehementer iratus eſt, quomodo dormire, aut quieſcere poteſt? Vide autem, vbi dormiat, in infimo loco, & graui odore pleno, peccator enim in rebus terreſtribus, & immundis quieſcit.

3. Reg. 19
Acto. 12.

50 * Merito ergo Ionam excitat gubernator, ſiue proreta, vt eſt apud LXX. aut proræ rector, quoniam gubernatorum Eccleſiæ eſt, dormiẽtes in peccatis excitare, vt ſurgant, & inuocent Deum C ſuum, alioqui & ipſi gubernatores pereunt. Docemur etiam in periculis nullius orationem eſſe contemnendam, quamuis contemnendus ipſe videatur: ſæpe enim ſub ſordido (vt aiunt) palliolo latet ſapientia, & multorum coniunctæ preces multum apud Deum valent. Quod vero ait: *Si forte recogitet Deus de nobis, & non pereamus*, digna gubernatore, & ſapiente homine vox eſt, quæ docet numquam eſſe in laboribus, & in ira Dei deſperandum, ſed cogitandum eum nolle mortẽ peccatoris, mederi velle, non perdere, minari, non dã- D nare, pœnitentia, & precibus ſupplicibus aduerſus eius iram, minaſq; pugnandum. Mox cum ad ſortes venitur, & Ionas coram omnibus deprehenditur, qui latere ſe poſſe ſperabat, intelligimus occulta etiam peccata in lucem eſſe efferenda, & quamuis latebras quærat peccator, & aſpectum hominum fugiat, tandem eſſe eum ab omnibus videndum.

Nullius oratio cõtemnẽda.

51 * Sed in electis, quorum typum nunc gerit Ionas, hoc maxime apparet, vt eorum

Peccata electorū cur detegi velit Deus.

A rum turpitudines & facinora, quæ diligentissime contegebant, & semper occulta fore sperabant, cum minime putabant, in mediam lucem, atque in omniū oculos veniant, quo illa pœna, & illo dedecore admoniti, & exerciti salubriter, cautius deinde viuant, & ardentius Deo inseruiant.

2.Reg 12. Sic Dauid dictum est: Ecce ego suscitabo super te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo, & dormiet cum vxoribus tuis in oculis Solis huius. Tu enim fecisti abscondite, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu Solis. Cum autem pœna Dauidis publica est, culpa quoq; omnibus ostenditur. Quis vnquam putaret, quod Ionas cogitauerat, posse ipso tacente prodi, & sortes esse quærendas, vt res occultissima cognosceretur? Quomodo latebit Deum peccator, si nec homines latere potest? Sæpe eo res deducitur, vt ipse etiam, quod celabat, cogatur confiteri, & confessione sua se omni pœna dignissimum ostendat *Hebræus, inquit sum & Dominum Deum cœli ego timeo.* Docet se esse ex populo à Deo in peculium electo ex populo sancto, edocto per patriarchas, & prophetas, vbi Deus notus est, & ma-
52 gnum nomen eius. * Quo plura dicuntur ex his, eo grauius peccatum fit, eo ingratior, & peior conuincitur qui peccat, præsertim cum addat: Et Dominū Deum cœli ego timeo. Obsequuntur gentes dijs suis qui non dij sunt, sed dæmonia, tu fateris te agnoscere verum Deum, qui est in cælis, & colere & tamen fugis, ne eis obedias. Merito ei dicunt, *Quid hoc fecisti.* Ipse vero obmutescit, non enim habere potest, vel impudentissimus homo quid respondeat. Transferamus hęc ad nos, qui Christianorum nomine gloriamur, & idola colimus vitiorum: Transite (inquit Iere-
Iere. 2. mias) ad insulas Chetim, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiuscemodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt Dij populus vero meus mutauit gloriam suam in idolum.

Electi agnoscunt sua peccata.

Sed habent hoc electi, vt peccatum, quod confitentur agnoscant ingenue, nec se supplicio indignos abnuant, sed ad satisfaciendum Deo parati sint. Itaq; pœnas æquo animo ferunt, & maioribus se se dignos esse sentiūt. Heli sacerdos minis Dei à Samuele commemoratis re-
spondit. * Dominus est, quod bonum 53
videtur in oculis suis faciat. Dauid sup- 1.Reg.3.
pliciter fatetur peccatum suum, Pecca- 2.Reg.12.
ui Domino, & pœnam, quam Propheta prænunciat, fert. Idem etiam clamat: Ego sum qui peccaui, & ego inique egi,
isti, qui oues sunt, quid fecerunt? verta- 2.Reg.24.
tur obsecro manus tua contra me, & cō-
tra domū patris mei. Ezecias audita ex 4.Reg.20.
B Isaia sententia Domini, Bonus, inquit, sermo Domini, quē locutus est, sit pax, & veritas in diebus meis.

Reprobi peccata sua abscōdunt.

At reprobi, si tergiuersarij possint, quoquomodo tegūt, & negāt; si fateri necesse sit, vel male fecisse se non agnoscunt, vel certe de satisfactione, & cōpensatione iniuriæ, id est de pœnitentia nō cogitant
1.Reg.15 Saul ait: Peccaui, quia preuaricatus sum sermonē Domini, & verba tua, timens populum, & obediens voci eorum. Sed nunc porta quæso peccatum meū, & reuertere mecum, vt adorem Dominū. Et postea: Peccaui, sed nunc honora me corā
C senioribus populi mei, & corā Israel, & reuertere mecū, vt adorē Dominū Deū tuū. Dum putabat transgressionem suā ignotā esse Samueli tantum à confitendo abest, vt dicat; Benedictus tu Domino, impleui verbum Domini. Sed vbi Samuel quærit: Et quæ est hæc vox gregū, quæ resonat in auribus meis, & armentorum quam ego audio? adhuc impudēter tergiuersatur. De Amalec adduxerūt ea: (non ego adduxi) pepercit enim populus melioribus ouibus, & armentis, vt immolarentur Domino Deo
tuo. * Tandem coactus peccatum con- 54
D fiteri timorem protexit, & voluntatem populi, nec Deo satisfacere quærit, sed secum ducere Samuelem, ne relictus à Domino videatur, honorari petit coram senioribus populi sui, de honore Deo reddendo, quem per inobedientiam inhonorauit, verbum nullum. Adorare Deum vult publico ritu, veniam ab eo petere inobedientiæ non vult, idcirco non videt Deum post adorationem illam Samuel, sed luget

eum cunctis diebus vitæ suæ. Cain etiã dissimulat primo homicidium, deinde compulsus agnoscere non dolet quod Deum læserit, sed quod profugus erit, & ab omnibus occidetur. Infelix Iudas peccasse se dicit, quod sanguinem iustũ tradiderit, at inde non ad pœnitẽtiam, sed ad suspendium ruit. Verum Ionas, quoniam electus erat, indicat nautis, quod fecerat, & ne peccato addat peccatum, vltro eos hortatur, vt in mare mittatur, ne illi perirent, qui causam tempestatis non dederant, & ipse suo, vel exitio, vel periculo Deum placet iratũ. Quam ille pœnam, quod satisfactionis genus recusaret, qui se ipsum offert in mare deijciendum, & quasi Deo immolandum? Quod sequitur: *Et remigabant viri, vt reuerterentur ad aridam,*

55 * & reliqua, docet eorum, qui præsunt in Ecclesia, quanta debet esse solicitudo amandandi longe illos, qui alios perturbant, & in periculum conijciunt, sed ita tamen, vt, quantum fieri poterit, salutis etiam eorum ratio habeatur. Vidẽt nautæ nequaquam sibi expedire, vt Ionam fœdæ tempestatis causam secum deferant, nituntur expellere, at non continuo in mare proiiciunt, sed posteaquã tentatis omnibus nulla est reliqua euadendi ratio, aut spes. Remigant, laborãt vt ad portum redeant, vt eum sine periculo abijciant. Si quis periculi causa est alijs, expellatur sane iuxta id, quod scribit Apostolus: Auferte malum ex vobis ipsis, Et Dauid: Non habitabit in medio domus meæ, qui facit superbiã, qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum. Immo vero, si id præpositi Ecclesiarum, aut religionũ negligerent, ceteri omnes magno concursu, & clamore communi efficere deberent, vt illi pellerentur; quomodo, ad commune incendium, aut ad pestem repellendam concurrere omnes solent.

1. Cor. 5. Psal. 100.

56 * Tentent tamen id præpositi, primum suauiter, clament ad Dominum, consulant illorum saluti, & famæ quantum licebit. Deinde, vbi id satis non erit, necessaria seueritas adhibeatur. Recte enim ab ethnico poeta dictum est.

Cuncta prius tentanda, sed immedicabile vulnus
A *Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.*

Ouidius 1. Met.

Sed tunc etiam clamandum est ad Dominum, vt cum charitate, & tranquillitate animi fiat, Zeloque gloriæ Dei, & communis salutis, ne & ipsi pereãnt in animabus eorum, quos ab aliorum commercio, & communione seiungũt. Hoc vbi fecerint; stabit mare à feruore suo, desinet Deus irasci illi Ecclesiæ, aut domui, tolletur occasio peccandi, & infirmorum offendicula, communisque perturbatio amouebuntur. Nec tamen tũc sibi placeant, aut prudentiæ, & vigilan-
B tiæ suæ tribuant, sed Deum bonorum consiliorum auctorem venerentur, & timeant, ac diligentius deinde colant, & pro se, suisque naufragio liberatis hostias laudis immolent Domino, & vota voueant, vt eadem tranquillitate semper fruantur.

CAP. II.

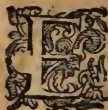

C *ET præparauit Dominus piscem grandem, vt deglutiret Ionam: & erat Ionas in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus. Et orauit Ionas ad Dominum Deum suum de ventre piscis. Et dixit, Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me: de vẽtre inferi clamaui, & exaudisti vocem meam. Et proiecisti me in profundum in corde maris, & flumen circumdedit me: omnes gurgi-*
D *tes tui, & fluctus tui super me transierunt. Et ego dixi, Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum: verum tamen rursus videbo templum sanctum tuum. Circundederũt me aquæ vsque ad animam: abyssus vallauit me, pelagus operuit caput meum. Ad extrema montium descendi, ter-*

Matt. 12. & 16. Luc. 11. 1. Cor. 15. Psal. 119. Psal. 68.

ra vectes concluserunt me in æter- A
num: & subleuabis de corruptione
vitam meam, Domine Deus meus.
Cum angustiaretur in me anima mea
Domini recordatus sum: vt veniat
ad te oratio mea ad templum sanctũ
tuum. Qui custodiunt vanitates fru-
stra: misericordiam suam derelin-
quent. Ego autem in voce laudis im
molabo tibi: quæcunque voui reddã
pro salute Domino. Et dixit Domi-
nus pisci: & euomuit Ionam in ari- B
dam.

HISTORIA.

1 *Et præparauit Dominus piscem gran-*
dẽ. Fecit, vt subito adesset, vt præcipitẽ
Ionam, in suos reciperet sinus, vt ait
Hieronymus Lxx. Et præcepit Domi-
nus ceto magno, id est, voluit, vt veni-
ret, & Ionam exciperet, ita enim sæpe
accipitur verbum. Præcipio, vt diximus
cap. 6. Hamos num. 33. & ita Hierony-
mus vertit idem verbum Hebræum, c. C
4. Præcepit Dominus vento calido, &c.
id est, Præparauit vẽtum calidum. Duo
hic videntur quærenda: primum vtrum
cum è naui missus est, continuo caden-
tem exceperit piscis, an per mare natã-
tem, aut fluctibus huc, illuc iactatum. Al
terum, fuerit ne piscis hic balæna, vt
vulgus non solum plebeiorum, sed etiã
concionatorum recepit. Primum illud
ne quærendum quidem videbatur, nisi
recens auctor quidam lectorem admo-
Paulus Palacius. nuisset, ne putaret continuo fuisse Pro-
phetam à ceto deuoratum, prius in ma- D
ri ad extrema montium descendisse, &
ita totum illud interpretatur, Circum-
dederunt me aquæ vsque ad animam,
abyssus vallauit me, pelagus operuit ca
put meum: Ad extrema montium de-
scendi, &c. Sed est eius interpretatio
contra veteres, Hieronymum, Theodo
retum, Theophylactum, Rupertum, qui
hæc omnia ad ventrem piscis referunt,
2 vt postea exponemus. * Præterea Hie-
ronymus aperte dixit: *Præparauit*. id est

iuxta nauim fecit venire, vt præcipitem
Ionam in suos reciperet sinus, Idem sen
sit Augustinus epi. 49. in postrema quæ-
stione, cuius hæc verba sunt: sicut ergo
Ionas ex naui in aluum ceti, ita Chri-
stus ex ligno in sepulchrum, vel in mor
tis profundum. Idem sensit Sulpicius
Seuerus lib 1. sacræ historiæ prope finẽ.
Et verbum ipsum præparauit וימן sæpe
ad ea pertinet, quæ subito in aliquem
vsum parantur, vt cap. 4. Et præparauit
Dominus Deus hederam, & ascendit su
per caput Ionæ, vt esset vmbra super ca
put eius. Non erat ibi antea Hedera, sed
tunc in illum vsum parata est. Et para-
uit Deus vermem ascensu diluculi in
crastinum, & percussit hederam, & exa-
ruit, Et: Cum ortus fuisset Sol, præcepit
Dominus vento calido, & vrẽti, & per-
cussit Sol super caput Ionæ. Hebraice:
Parauit Dominus ventum, &c. Idem
enim verbum est in Hebræo in his tri-
bus locis. Ita igitur cum Ionas missus
est in mare (hoc enim hactenus solum
de illo dixerat,) præparauit Dominus
piscem grandem, vt cadentem excipe-
ret. Neque enim tacuisset scriptura, si
prius esset in aquam mersus, aut natas-
set. Altera quæstio non potest certo de-
finiri, quoniam in Hebræo, sicut & in
nostra translatione piscis magnus dici-
tur, sunt autem multi pisces magni præ-
ter balænam, immo & ipsa grandiores.
* Sed & Dominus in Euangelio nihilo 3
certius indicat, sicut fuit Ionas in ven-
tre ceti tribus diebus, &c. Similiter ver-
terunt Lxx. *καὶ προσέταξεν κύριος κήτει μεγάλῳ*, id est, Et præcepit Dominus ce
to magno. Et Iosephus. 9. Antiq. c. 11. à
ceto scribit fuisse deuoratum. Qui autẽ
cetum balænam esse dicunt, errãt, cum
κῆτος, vnde Latini cetum dicunt, non
certæ speciei, sed generis nomẽ sit, hoc
est, piscem quemuis magnum significet,
siue sit balæna, siue pristis, orca, phoca,
& similia monstra. Etenim Homerus
lib 4. Odyss. de phocis Prothei loquens
ter cete vocat intra paucos versus:

Τίς γάρ κ' ἂν εἰναλίῳ παρὰ κήτεϊ κοιμη-
θείη,, id est,

Quis enim marinum prope cetum cu-
baret. Et:

Ὄλεσσε δὲ κήτεα ὄδμήν, id est,
Perdi-

Perdidit Ceti odorem.
Ἐν δ' ἡμέας πρώτους λέξε κήτεσιν,
hoc est:
Nos autem primos recensuit inter cete.
5. Æneid. Et Virgilius maximos quosque pisces comites Neptuni currui addens ait.
Tum varia comitum facies, immania cete.

Quare quod apud Sextum Pompeium, legimus balænam belluam marinā ipsam dicunt esse pistricem, ipsam esse cetum, locus adeo corruptus est, vt nec à Iosepho scaligero satis emendari potuerit, ita ipse legendum suspicatur: Balænam belluam marinam ipsam dicunt esse, id est, cetum, hoc est ex genere cetorum. * Et Nonius Marcellus in libro de proprietate sermonum: cetarij genus est piscato ū, quod maiores pisces capit dictum ab eo, quod cete in mari maiora sunt piscium genera. Ex verbis itaque tā Prophetæ nostri, quàm Euangelistæ Matthæi, nihil habemus vnde certo statuamus fuisse balænam, cum sint cetorum monstrosæ magnitudinis variæ species, vt ex Plinio libr. 9. & ex libr. 10. historiæ animalium, quam ex Æliano, & alijs auctoribus collegit Petrus Gyllius, & ex multis præterea auctoribus cognoscimus. Si autem verum sit quod multi tradunt, animaduersum esse balænas ita angusta esse gula, vt nō nisi paruos pisces deglutire possint, constat balænam non fuisse, quę degluciuit Prophetam. Verum hoc, quoniam neque in Aristotele, neque in Plinio, neque in alio inuenire potui, vt affirmare non ausim, ita neque negare possum quod homines minime vani adhibito oculorum testimonio confirmant. Denique nullus veterum patrum, quod sciam, balænam vnquam vocauit, sed pi scem magnum cetum, belluam marinam. Concionatores vero, quoniam ex piscibus, quos nouimus, & quorum no mina tenemus, nullus est balæna immanior, vt aliquem signarent, balænam dixere. Quare miror, quid in mentem venerit Theophylacti interpreti, vt etiam in verbis Propheticis verterit, Et impetauit Deus Balænæ magnæ.

Tribus diebus, & tribus noctibus. Existimo non fuisse integrum hoc tempus, sed per synecdochen partem poni pro toto, quemadmodum & triduum mortis Christi numeratur, vt figura similior sit veritati. Disputatio tamen hæc de triduo mortis Christi non est huius loci, sed ad Euangelium pertinet.

Et orauit Ionas ad Dominum Deū suū de ventre piscis. Hieronymus: Intelligamus eum postquam in vtero ceti sospitem esse senserit, non desperasse de Domini misericordia, & totum ad obsecrationem se esse conuersum, &c. Hic ego vt lector plene cognoscat recentū Hebræorum ingenium, & rideat imperitiam, ac videat quam bellum scriptorum genus nobis obtrudere nitantur, qui hos cæcos duces relictis sanctis patribus semper sequuntur, & ex ipsis veram scripturarū intelligentiam magno cum Ecclesiæ detrimento peti volunt, referam Rab. Salomonis stultam, atque insanam explanationem. Vox, inquit, Hebræa terminationis masculinæ, (id est, דג, quod piscem significat) indicat illum piscem fuisse marem. Atque ita cum Ionas esset in latitudine, & spatio se ageret, animum non adijciebat ad orandum. Innuit itaque sanctus ille Deus benedictus pisci, vt euomeret eū in medium oris piscis femine, quæ grauida erat fetibus, fuitque ibi Ionas in angustijs, ac tum demum orauit, quoniam dictum est postea eum orasse de ventre הדגה, in terminatione feminina, id est, piscis feminæ. * O egregios scripturarum enarratores? o miseram, & infelicem Ecclesiam, si ex illorum sensu, & explanatione penderet? Et tamen sunt nonnulli, qui scripturam exponentes omnia ex illis accipiant, veteres Ecclesiæ doctores, ne nominent quidem, nihil in eis inueniūt quod sibi placeat. Ita nobis Iudæorum nouos magistros tradūt, sanctos patres auferūt. Quid enim minus faciunt, quam si diserte dicerēt; Discite ex Hebræis vetum sensum scripturæ, sanctorum libros contemnite? Cui malo, nisi Ecclesiæ principes mature obsistant, cito fortasse pro Hieronymo, Augustino, & Ambrosio, & reliquis Ecclesiæ doctoribus legentur ab studiosis scripturarum R. Abraham, R. Sa-

R.Salomon, R Dauid, & alij id genus Ecclesiæ & Christiani nominis hostes pertinacissimi. Atque hac tempestate multo maiori studio erat omnibus bonis curandum, vt sancti patres maxime ad sacros libros explicandos adhiberentur, cum hæretici illos nobis adimere conantur, vt liberius in populum Christianum grassentur, dicentes minime ab eis fuisse traditum Historicũ sen-
7 sum.* Quare, qui recentiores Hebræos laudãt, & vbique imitantur, quid aliud faciunt, quàm fauere hæreticorum furori, & Ecclesiam suis magistris spoliare, vt simul illa vera scripturæ intelligẽtia spolietur? Ne hoc sane à me dictum est cuiquam vt incommodem, molestus ve sim, sed vt idem sapiamus omnes, & Ecclesiam matrem nostram iuuemus, nec eamus ad Palæstinos ad arma facienda, sicut olim faciebat inermis Israel, sed ex Ecclesiæ armarijs, id est, ex probatissimorum, & erudissimorum patrum libris promamus, non ex & inimicissimorũ, & indoctissimorum hominũ commentis, & fabulis, nõ enim desunt, neque defuerunt à tempore apostolorũ fabri ferrarij in terra Israel, sed ad rem redeamus. Non vidit homo imperitus, & inconsideratus sine discrimine dici דג & דגה de omnibus piscibus. Vt Genes. 1. Et præsit piscibus maris. Exod. 7. Et pisces qui erant in flumine, mortui sunt. Num piscibus tantum feminis dominaturus erat homo, aut solæ feminæ mortuæ sunt in flumine? Quod si horum locorum, & similium, in quibus est דג oblitus erat, quomodo postea non aduertit in fine capitis huius: Et dixit Dominus pisci, & euomuit Ionam in aridam, vbi non דגה ponitur, sed דג? Nisi forte putauit iterum Dominum iussisse pisci feminæ, vt in mediũ vos piscis
8 maris eum euomeret, ne illis vteri pleni angustijs premeretur.

Clamaui de tribulatione mea ad Dominum. Cum e naui demitteretur in mare, clamaui ad Dominum, vt mihi in tanto periculo adesset, & exaudiuit me cetum mittendo, cuius vterus mihi esset pro naui. Itaque gratias Deo agit Propheta, quod per cetum à fluctibus sit liberatus, & in ipso securus, ac quietus sit perinde ac si esset in naui; acceperat enim per Dei reuelationem se fore in littus saluum deferendum, vt paulo post indicat his verbis: Et subleuabis de corruptione vitam meã Domine Deus meus: idcirco verba illius non sunt orantis, aut salutem petentis, sed gratias agentis pro incolumitate.

De ventre inferi clamaui. Ventrem piscis vocat inferum metaphora hyperbolica propter magnitudinem, & profunditatem, & obscuritatem. Non solũ clamauit, cum in mare mitteretur, sed etiam postea, cum se intra belluæ ventrem esse sensit, donec accepit liberationis suæ responsum clamabat autem non tam voce, quam intimo cordis affectu: de quo dixit Dominus ad Moysem: Quid clamas ad me? cum nulla eius vox commemoretur. Sed merito huiusmodi affectus clamor dicitur, (Exod. 14 Clamor.) quia maxime à Deo auditur, vt clamor ab hominibus, & multum apud Deum valet sicut scriptum est: Desiderium pauperum exaudiuit Dominus præparationem cordis eorum audiuit auris tua. (Psal. 9.)
9

Et proiecisti me in profundum in corde maris. Piscis aluo inclusus descendit in mare profundissimum, ceti enim semper fere in alto mari versantur. Eãdem profunditatem vocat cor maris: cor (Cor maris.) enim in medio animalis est Psalm. 45. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris, id est, in profundissimum mare. Ita etiam filius hominis fuit in corde terræ, id est, in lymbo, qui est locus profundissimus. Quod autẽ ait: *In corde maris*, idem est, ac si diceret, In cor maris, Lxx. Proiecisti me in profundum cordis maris.

Flumen circumdedit me. Flumen pro fluminibus dixit. Ita Lxx. Et flumina me circumciderunt, vocat autem flumina fluctuum insultus, vt ait Theophy. qui videlicet concitabantur ceto se demergente, aut emergente.

Omnes gurgites tui, & fluctus tui super me transierunt. Gurgites vocat aquarum congeriem, & multitudinem, quã tempestas, excitabat illis diebus, & quæ per fluxũ, ac refluxũ, qualis in hoc maris

mari est, quotidie cernitur. Septuaginta A verterunt μετεωρισμοὶ, id est, eleuationes. Chaldæus: Omnes maris tempestates, & fluctus eius super me transierunt Heb. dicuntur משברים, à verbo שבר, quid est fregit, eo quod illi tumẽtes fluctus, qui in mari surgẽtes terram operturi videntur: paulatim ad littus subsidunt, & confringuntur, sicut Iob.
10 38. scriptum est: * Vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumẽtes fluctus tuos. Præterea quia ipsi fluctus inter se cõfringuntur, modo enim tolluntur instar montis, modo hia B tus, in immo apparet, & dicũtur, quod egregie descripsit his verbis Ouidius.

Lib. 1. Trist. Eleg. 2.

Me miserum, quanti montes voluuntur aquarum.
Iam iam tacturos sidera summa putes.
Quantæ diducto subsidunt æquore valles,
Iam iam tacturas Tartara nigra putes.

Breuius Virgilius.

1. Æneid.

Hi summo fluctu pendent, his vnda dehiscens
Terram inter fluctus aperit.

Pro Fluctus, in Hebr. est גלים, quod reuolutiones, aut rotationes proprie significat. Atque ideo hoc nomine illi flu C ctus indicari vidẽtur, qui naues circum circa torquent, vt apud Virgil.

1. Æneid.

---- *At illam ter fluctus ibidem*
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vertex.

Septuaginta vertunt κῦμα quod dicitur à κυκᾷν, quod est miscere, confundere, turbare, de quo Homerus.

5. Odiss.

τὴν δ' ἐφόρει μέγα κῦμα κατὰ ῥόον ἔνθα καὶ ἔνθα. hoc est Hanc ferebat ingens fluctus per vndarum impetum, huc, atque illuc.

Sunt autem hæc verba Ionæ desumpta ex Psalm. 41. vbi sunt omnino eadẽ D tam in Hebr.æ. quam apud septuaginta. Latine autem ita habent. Omnia excelsa tua, & fluctus tui super me transierunt. Vbi excelsa vocantur, quæ hic & ibidem ab Hieron. gurgites dicuntur.

Dicit autem omnes gurgites eos, qui in mari illo, quacunque à ceto deferebatur, suscitati sunt & quia à Dei voluntate suscitabantur, vocat eos gurgites Dei, sicut nuntius eius dicitur, à quo mittitur.

Et ego dixi, Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum. Cum primum me in tantis periculis vidi, putaui me abiectũ esse à te & pro mea transgressione mortem mihi imminere à te irato. At nunc bono animo sum, & spero me saluum, & liberum hostias tibi in templo Ierusalẽ esse immolaturum. Abiectus à conspectu oculorum dicitur ille quẽ odimus, nec videre sustinemus.

Circundederunt me aquæ vsque ad animam. vsque ad effusionem animæ. Chaldæus, Vsque ad mortem, id est, parum abfuit, quin morer vndique aquis coopertus, & aere ad respirandum priuatus. Psalm. 68. Quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. 11

Pelagus operuit caput meum. Multis verbis rem explicat, vt magnitudinem periculi sui ostendat, magisque ad gratiarum actionem excitetur. Pro Pelagus, in Hebræo est סוף, quod algam, & caricem, iuncumque significat, & papyrum, ac inde etiam mare, quod algis abũdet, & in eius littoribus carices, & iunci otiantur. Sed mare Rubrum potissimum hoc nomine nuncupare solet scriptura, à copia caricis, & iunci in eius littore crescentium, ideoque R. Salomon longe sapientia inferior Salomone, nõ dubitauit exponere: Mare carectosum, siue Rubrum, pendet supra caput meũ. Dominus enim, inquit, ostendit illi mare carectosum, quoquemodo traiecissẽt Israelitæ per medium eius, nam gemini oculi piscis erant velut duę fenestrę, per quas ipse prospiciebat, & intuebatur omnia, quæ erant in mari. Ac ne quis miretur Prophetam versari in mari Rubro, qui paulo ante in Mediterraneum deiectus fuerat prope Ioppen. R. Abraham addit. Iaphet autem tradit mare carectosum, seu Rubrum commisceri cum mari Ioppes. * Eandem sententiam retulit. R. Dauid, nec refellit tamen; Quæ 10 ego retuli, vt nemini non constet, quã sint ineptissimarum fabularum amatores Hebræi, & quam omnium rerum imperiti, & omnis eruditionis expertes. Quis est enim tam hebes, tam ignarus Geographiæ; vt vel ex ipsis tabulis, non cognoscat nihil mare Rubrum ad Mediterraneum pertinere. Hi docti censentur?

tur? Cum his Ecclesiæ doctores comparantur? ò sæculum insipiens, & infacetum.

Ad extrema montium descendi. Montes vocat, (vt ait Theophylactus, & Theodoretus) magnas rupes, quæ sub aqua sunt, in quibus magnorum pisciũ sunt cauernæ. Et ideo recte subdit. *Terræ vectes concluserunt me*: id est, magnæ rupes, fortesque impositæ erant mihi, quas confringere, aut rumpere non poteram; vt iterum supra aquas erigerer. Sumitur à validissimis vectibus metaphora, quibus fores ita occluduntur, vt
13 exeundi potestas nulla sit.* Quod vero ait. *Concluserunt me in æternum*, significat eiusmodi fuisse illa antra, vt qui semel in ea ingreditur, æternum ibi maneat, nec possit exire, nisi miraculo, & virtute Dei extrahatur. Hoc apertius explicant LXX. Intrauit caput meum in scissuras montium, descendi in terras, cuius vectes retinacula sempiterna, id est, semper tenent, quem semel ceperunt.

Et subleuabis de corruptione vitã meã. Quamuis in his, & similibus periculis nunc verser, spero tamen Dei misericordia vitam meam esse à morte liberandam.

Cum angustiaretur in me anima mea. Hieronymus: Ego, cum desperarem salutem, & carnis fragilitas in medio ventris ceti nihil me de vita sperare permitteret, quidquid impossibile videbatur, Domini recordatione superatũ est, &c. Domini recordatio mihi saluti fuit, iuxta illud: Memor fui Domini, & delectatus sum. Recordatus sum Domini, & Psal. 76.
orani ad templum sanctum tuum id est, ad te ò Deus, qui habitas in templo san-
14 cto, quod est in Ierusalem.* Non ignorabat Propheta vbique Deum exaudire preces supplicum, sed quia templum illud sibi consecrati voluit, vt esset domus orationis, & propitius erat in illo orantibus, cum ibi orare non posset, mẽte saltem ad illud cõuersus orat, quemadmodum & sanctus Daniel oraturus faciem vertebat contra Ierusalem Daniel. 6. scriptum enim erat 3. Reg. 8. Quod si peccauerint tibi, & captiui ducti fuerint in terram inimicorum, & egerint pœnitentiam in corde suo, & orauerint te contra viam terræ suæ, quam dedisti patribus eorum, & ciuitatis, quã elegisti, & templi, quod ædificaui nomini tuo, exaudies in cœlo, in firmamento solij tui orationes eorum, & preces eorum, & facies iudicium eorũ, & propitiaberis populo tuo, qui peccauit tibi. Cæterum in Hebræo est: Domini recordatus sum, & veniet ad te oratio mea, id est, vt veniret ad te oratio mea, quam phrasin adnotauimus c. 1. nu 45.

Qui custodiunt vanitates frustra. Vanitates vocat idola, & peccata, quæ cũ bona foris videantur, nihil habent boni nihil solidi, neque animum satiare possunt, ita Psal. 4. Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium. In Hebręo est, qui custodiunt vanitates nihili. Septuaginta: Qui custodiunt vana, & mendacia.* Hieronymus: Vanitates frustra, 15
id est, quæ nihil sunt, in quibus frustra spem reponas, in quibus, si voluptatem solidam, aut fructum aliquem quæras, frustra quæras. De quo eleganter dictũ est Psalm. 74. Confundantur omnes iniqua agentes superuacue & Roman. 6. Quem ergo fructum habuistis in illis, in quibus nunc erubescitis? Vt autem recte notat Hięronymus, non dixit: Facientes vanitates, ne omnes homines damnare videretur, sed: Qui custodiunt vanitates, id est, qui transierũt in affectum cordis, qui non solum faciunt, sed quasi rem caram, & pretiosam custodiunt.

Misericordiam suam derelinquent. Ita legendum est, non derelinquunt præsentis temporis, vt est ex Hebræo manifestum, id est, mortem sibi vltro quęrũt: ipsi se priuant misericordia obstinatione sua, Deus enim paratus est, vt omniũ misereatur, si pœnitentiam agere velint sicut & mei misertus est.

Ego autẽ in voce laudis immolabo tibi. Ego pro hoc beneficio, cuius semper recordabor, immolabo tibi hostias in templo tuo, in voce laudis, id est, simul cum voce laudis canam misericordiam tuam magnam, qua me ad pœnitentiam, & ad incolumitatem eduxisti. Et reddã tibi omnia, quę pro salute mea voui. Recte etiam interpretabimur, canam

nam tibi laudes, reddam tibi sacrificium
laudis.
16 Et *dixit* Dominus *pisci*. Dicere sæpe po-
Dicere. nitur, pro imperare, vt Genes. 1. Dixit
Deus fiat lux. Psalm. 148. Ipse dixit, &
facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt.
Ita dictum est Matth. 4. Dic vt lapides
isti panes fiant, id est, impera, sicut initio
imperabas, cum res omnes creasti. Ideo
Lxx. verterũt: καὶ προσετάγη τῷ κήτει,
id est, Et præceptum est ceto. Quã phra-
sin explicauimus nu. 1. huius capitis.

Et euomuit Ionam in aridam. In quod
littus Ionas eiectus sit, non satis cõstat.
Iosephus lib. 9. Antiq. c. 11. littus Ponti
B Euxini esse affirmat, sunt qui dicant ad
Seleuciam prope fines maris Syriaci.
Nos non possumus affirmare, quod ne-
scimus: hoc tamen pro certo affirma-
mus, quod nemo potest ignorare, qui
saltem oculos habeat ad mundi descri-
ptionem intuendam, littus hoc, quod-
cumque illud fuerit, maris Mediterra-
nei fuisse, quoniam per illud Ionas naui-
gabat, neque cum eo alterum mare cõ-
iungitur. Deinde, etsi non omnino cer-
tum, probabilissimum tamen est littus
fuisse, quod omnium proximum esset
Niniue, ita vt triduum illud cetus, quasi
C nauis fuerit, Ionæ, vt ad littus peruени-
ret, vnde via esset ad Niniuitas breuior,
17 & expeditior.* Tertium non probabile
solum, sed certum omnino est, quodcũ-
que littus illud fuerit, non paucorum
dierum itinere distare à Niniue. Nam si
in littus Euxini maris eiectus est, vt vult
Iosephus, quem Ioannes Chatardus, &
Isidorus Clarius, & Carolus Sigonius
in commentarijs sacræ historiæ Sulpitij
sequuntur, pertranseundæ erant non-
nullæ regiones inter Euxinum, & Nini-
uem positæ, vt Cholchis, Iberia, Alba-
nia, Armenia, aut aliæ his adiunctæ à
D Meridie: si autem ad Seleuciam aut, ad
sinum Issicum, quod est fortasse proba-
bilius, quoniam minus hæc à Niniue di-
stant, Syria, & Mesopotamia erant pera-
grandæ. Denique quodcumque maris
nostri littus signare velis, longissime dis-
situm est à Niniue, data enim opera Io-
nas ad mare Mediterraneum fugit, vt
quantum posset, longissime recederet
ab Assyria. Quare quod scripsit R. Elie-
A zer, nautas, qui Ionam deferebant, ve-
nisse Niniuen, & proselytos factos esse,
satis præ se fert ex Hebræorum officina
de promi, qui, & Geographiæ, & omnis
eruditionis expertes sunt. Etenim per
mare Mediterraneum nautæ nullo mo-
do Niniuen deferri potuerunt. * Sed & 18
Seuerus Sulpitius lib. 1. sacræ historiæ,
vbi de Iona ait: In profundũ proiectus
est, exceptusq; à ceto marino monstro,
ac deuoratus; post triduum fere Niniui-
tarum littoribus eiectus iussa prædicat,
&c. Vehementer lapsus est, nulla enim
littora habet Niniue, sed longissime ab-
est à mari. Qua in re admonendi etiam
nonnulli concionatores sunt, ne iam
eloquentiam ostentẽt Iona multis ver-
bis describendo, cum Niniuen ingredi-
tur, squamis, & saliuis atque humore ce-
ti horrido, & squalido, quasi simul, atq;
ex ore illius prodijt, in vrbem fuerit in-
gressus. Opinor iam multorum dierum
itinere squamæ deciderant, humor ille
ceti aruerat, & Propheta, qui sordes mi-
nime amabat, abluerat sese.* Si autem 19
quærat aliquis, qui fieri potuerit, vt in-
tra calidissimum ceti vterum triduo ser-
uatus fuerit: hic si fidelis sit (vt ait Hie-
ronymus) multo credere maiora coge-
tur, tres pueros missos in caminũ æstuã-
tis incendij, in tantum illæsos exijsse, vt
ne vestiméta quidem eorum odor ignis
attigerit, mare recessisse, & ad instar mu-
rorum, hinc inde rigidũ stetisse, vt præ-
beret viam populo transeunti: Leones
fame confectos Danieli pepercisse, &
multa huiusmodi. Qui enim vim ignis
inhibuit, ne pueros læderet, & in media
fornace dedit ventum roris stantem,
idem effecit, ne calor magnus ceti Pro-
phetam extingueret, & concoqueret,
& intra belluæ vterum illæsus oraret,
sicut tres pueri cantabant in fornace. Si
autem infidelis sit, multo mirabiliora
credit à vanissimis hominibus conficta.
Quare æquius est, vt credat, quæ vir bo-
nus, & idem Propheta scripsit adeo ve-
ritatis studiosus, & gloriæ non cupidus,
vt neque crimen tacuerit suum. Nam
etiam si nihil vero affingere voluisset,
potuisset rectè dicere se missum ad præ-
dicandum Niniuen oborta tempestate
deiectum fuisse à nautis alienigenis in
mare

mare ceto exceptum, & tertio die euo- A
mitum in littus, sed nihil dissimulat, nec
nauigationis causam tacet, neque tem-
pestatis, neq; deiectionis. Deinde apud
ipsos etiam ethnicos, non nihil tale de
Hercule narratur (vt ait Theophy.) de-
uoratum eum à ceto incolumen mansis-
se, tantummodo depilatum rediisse ab
interno belluæ calore. Eandem respon
sionem late, & eleganter explicatam vi
de apud August. epist. 49. quæst. vltima.

ALLEGORIA.

20 *Et præparauit Dominus piscem grandē.* B
Piscis magnus non est sepulcrum, sed
lymbus, vt dixi num. 9. in quem anima
Domini seruatoris descendit, & ibi man
sit triduum illud vsque ad resurrectionē
vt docet S. Thomas 3. p. q. 52. art. 4. &
Ecclesia in bene dictione cerei Pascha-
lis. Quare cum Dominus ait, sicut enim
Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus,
& tribus noctibus, sic erit filius hominis
in corde terræ tribus diebus, & tribus
noctibus, & si scio nonnullos veterum
interpretari sepulchrū, sine dubio mul-
to melius lymbus esse intelligitur, vt
Hieron. intellexit hic, & Matth. 12. Et- C
enim Dominus opponit cor terræ ven
tri piscis, venter autem intimus, & infi-
mus est in animali, multoque melius
huic figuræ respondet lymbus, quàm
sepulchrum, quod non erat terreum,
sed lapideum, & in summa terra collo-
catum. Deinde cor terræ proprie cen-
trum dicitur terræ, in quo est infernus,
quia cor in medio animalis est, sicut
cor maris non eius superficies, sed pro-
funditas intelligitur, vt nume. 9. docui-
mus. Præterea, (quod non est fortasse
animaduersum ab ijs, qui sepulchrum es-
se dicunt) Ionas clamat ad Deum, & D
orat de ventre piscis, corpus autem nō
orat de sepulchro, sed anima de lymbo.
21 * Auide igitur excepit animam Christi,
quemadmodum & alias morientiū ex-
cipere solitus erat magnus ille piscis va
Isai. 5. stissimi oris, de quo Isaias: Dilatauit in-
fernus animam suam, & aperuit os suū
absque vllo termino. Propterea Domi-
nus ait: Æstimatus sum cum descenden
Psal. 87. tibus in lacum. Sed quemadmodum ce-
tus percussus solet multum deseuire, &
in omnem partem sese vertere & om-
nia deuorare, etiam quæ edenda non
sunt: ita tum Dominus, tum alios, tum
Lazarum ad vitam reuocauit, percussus
est infernus, & accepto vulnere sæuie-
bat, ita vt Christum etiam, quem tene-
re non poterat, auide deuoraret. In hu-
ius piscis ventre mãsuetus Ionas, id est,
Christus orat Dominum Deum suū gra
tias agens patri, quod eius voluntate ci
to sit ad corpus, & ad vitam rediturus.
Clamaui de tribulatione mea ad Dominū, & exaudiuit me. Cum enim esset in cru
ce, clamauit ad patrem: Tu autem Do- Psal. 21.
mine, ne elongaueris auxilium tuum à
me, ad defensionē meam conspice. Erue
à framea Deus animam meam, & de ma
nu canis vnicam meam, &c. Et exaudi-
uit eum pater, sicut ait Dauid. Vitam pe
tijt à te, & tribuisti ei, lōgitudinem die- Psal. 20.
rum in sæculum, & in sæculum sæculi. Psal. 15.
Et de lymbo clamauit eandem resurre-
ctionem petens: Quoniam non derelin
ques animam meam in inferno, nec da-
bis sanctum tuum videre corruptionem
& exauditus est.
Et proiecisti me in profundum in corde 22
maris. Omnia, quę de Iona exposuimus
vel cum caderet, & à pisce deuoraretur,
vel cum intra piscem adhuc dolore æ-
stuaret suæ salutis ignarus, in seruatore
ad illud pertinet tempus, quo in cruce
pendebat, non quidem suæ resurrectio-
nis ignarus, sed maximis tamen dolori-
bus oppressus. In illud ergo profundum
& in illud mare se proiectum nunc di-
cit, de quo Psalm. 68. ait: Infixus sum in
limo profundi, & non est substantia, ve-
ni in altitudinem maris, & tempestas
demersit me. Ita Hieronymus. Tunc e-
tiam flumina, circundederunt eum, id
est, variæ persecutionum omnis gene-
ris incursiones.
Omnes gurgites tui, & omnes fluctus tui super me transierunt. Hier. vniuersæ
persecutiones, & turbines, quibus ge-
nus vexabatur humanum, & cunctæ na
uiculæ frangebantur, super meum deto
nuere caput, ego sustinui tempestates,
& fregi turbines sæuientes, vt ceteri se-
curius nauigent, &c. Et cum his me gur
gitibus, & fluctibus coopertum viderem
dixi:

dixit: Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum, quod alijs verbis, sed idem significatibus clamauit in cruce: Deus, Deus meus quare me dereliquisti? Sed neq. ita putabo me prorsus à morte superandum, resurgam, & videbo tēplum sanctum tuū, id est, ascēdam in cœlum.

Ps. 21. & Matth. 27

23 *Circundederunt me aquæ vsque ad animam*. Agnoscimus eandem vocem in Psalm. 68. Saluum me fac Deus, quoniā intrauerunt aquæ vsque ad animā meā. Et ibidem, quod nunc ait *Abyssus vallauit me*, satis quam verum sit, ostendit: Libera me ab ijs, qui oderunt me, & de profundis aquarum: non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque vrgeat super me puteus os suum.

Psal. 68.

Pelagus operuit caput meum. Ad idem pertinet, Ceterum quoniam, vt iam admonuimus, pro Pelagus, est in Hebræ. סוף, quod sine dubio caricem etiam, & iuncum significat, nonnulli hæc ad iunceam Christi coronam referunt, ac si diceret; Iuncus operuit caput meum, id est, corona è marinis iuncis contexta. Horum ego animum laudo, sententiam si quidem digna erit, cum expendero, laudabo. Mitto nunc Hieronymum, & Chaldæum noluisse iuncus vertere, sed mare, atque hanc translationem multo melius cum præcedentibus, & sequentibus cōgruere, quæ sine dubio, de abysso, & aquarum multitudine, & de Christo in eas demerso plane intelliguntur.

24 *Hoc tantum dicam, in quo plurimi sæpe vel maxime errant, qui quidquid velint, continuo ab scriptura significari dicunt, si non Historico sensu, certe Allegorico, aut Morali quasi possit vllus spiritualis sensus, aut probari cuiquam, aut sensus dici, nisi Historico, quasi fundamento, firmiter innitatur: Tota hæc de Christo expositio Allegorica est, quod nemo, quamuis rudis ignorat: si igitur, in Allegorico sensu suph, iuncum significat, quæro quid in Historico significet? Si Pelagus, vt Hieronymus, & Chaldæus interpretati sunt, quid habet commune pelagus cum iūco, vt illud significet? Prętterea qui hoc dicūt, vocē ipsam Hebræā pro iunco accipi dicunt quare hęc significatio Allegorica non est, sed

Mysticus sensus, nisi Historico nitat, scripturæ sensus nō est.

A Historica. Necesse est ergo vt prius sensum aliquē Historicū constituamus, in quo suph capiatur pro iunco, vt illo mysticus is, quem volunt, innitatur. Dico apertius, oportet prius de Iona vere dici: Iuncus operuit caput meum, vt possit postea ad Christum referri. Sed veteres patres id non explicant, nec video, quomodo id fieri possit, nisi velimus R. Dauidis expositionem imitari, dicamusque iuncos obuolutos fuisse capiti ceti, & ideo obuolutos dici capiti Ionæ, qui erat in ceto, sed mihi hæc dura admodū videtur. Qui igitur, aut hanc tueri probabiliter, aut excogitare meliorem poterit, vt recte dicatur iuncus operuisse
B caput Ionæ: licet illi per me ad coronam spineam Domini referre.

Ad extrema mōtium descendi. Ad lymbum, & ad centrū terræ, vbi vectes concluserunt animam eius in æternum, id est, tenebatur eius anima illis retinaculis æternis, & vectibus, è quibus nemo exire potest, sed quia ipse, sicut ait in Psal. 87. factus est, sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber, non potuit illis vectibus contineri diu, & propterea subijcit, *Et subleuabit de corruptione vitam meam.* Nam neque anima teneri pō
C tuit in inferno, nec corpus in sepulchro in terram dissolui, vt cetera. Quare de eo in persona Cyri scripsit Isaias, Portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. 25

Isai. 45.

Cum angustiaretur in me anima mea. Pro hoc Lxx verterunt. Cum deficeret ex me anima mea. Quod factum à Domino videmus, paulo enim antequam expiraret, orauit: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciūt: Et, In manus tuas commendo spiritum meum.

Luc. 23.

Qui custodiunt vanitates frustra. Hoc
D de Iudæis dicit, à quibus crucifixus est, qui custodientes semper obstinationem illam animi, & superbiam, & auaritiam, & neque tot signis visis credentes, cum sol insuetis tenebris impios terruit, & terra mota est, & petræ scissæ sunt; misericordiam suam ipsi perdiderunt, cum Dominus paratus esset, vt eorum etiam misereretur.

Ego autem in uoce laudis immolabo tibi. Hoc & in se, & in membris suis ita Ser- 26

dator præstitit, vt promisit, nam post re- A
surrectionem multa discipulos docuit de regno Dei, & de claritate patris, & ei laudes decantauit, reddidit etiam, quod vouerat pro salute. Dixit enim resur-
Ioan. 17. rectionem suam à Patre petens, Pater clarifica filium tuum; & vouet. Vt, & filius tuus clarificet te. Clarificauit Patrem post resurrectionem, cum eius diui nitatem discipulis commendauit, & vt
Malac. 1. omnibus gentibus eam prędicarent, iussit. In membris suis immolat Christus quotidie oblationem corporis, & sanguinis sui, de qua Pater ait: Ab ortu eñ solis vsque ad occasum magnum est no- B
men meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, in quanta autem voce laudis immoletur, in omnibus Ecclesijs quotidie videmus, præsertim in sollennioribus diebus. Laudes Deo immolat, iuxta illud: Confitebor tibi in populis Domine, & psalmum dicam tibi in gentibus. Atque ita impletur quod de patris exaltatione, & clarificatione pro salute sua, id est, pro resurrectione, vouit, Statim enim ait: Quoniam magnificata est vsque ad cœlos misericordia tua, & vsque ad nubes veritas tua. C

27 *Et dixit Dominus pisci, & euomuit Ionam in aridam.* Hieronymus: Præcipitur, huic magno ceto, & abyssis, & inferno vt terris restituant Saluatorem: & qui mortuus fuerat, vt liberaret eos, qui mortis vinculis tenebantur, secum plurimos educat ad vitam. Quod autem scribitur: Euomuit ἐμφατικώτερον debemus accipere, quod ex imis vitalibus mortis victrix vita processerit. Hæc Hieronymus, sed magis hanc emphasin aperiamus. Quemadmodum qui cibum accipiunt, quem tenere non possunt, etiam quem ante comederant, propter D
illum euomunt, ita infernus accepit animam Christi, quam tenere non poterat, & angebatur, donec illam euomuit, & cum ea omnes animas sanctorũ. Propterea dictum est, *Et euomuit Ionam in aridam,* dolebat enim, & nauseabat, quo
Locus. Acto. 2. vsque euomuit. Ex quo intelligimus verba illa Act. 2. Quem Deus suscitauit solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Dolores enim inferni per prosopopœiam vocat quales sunt in homine nausea laborante, & vomere cupiẽte. Quos ὠδῖνας appellat, id est, dolores parturientis, vt interpretatur Oecumenius. Eleganter autem, non in mare euomuit, quasi iterum passurum, & cum fluctibus, & tempestatibus pugnaturum, sed in aridam vltra fluctus mortalitatis, & passionum; quia Christus resurgens ex mortuis iam Rom. 6.
non moritur, mors illi vltra non dominabitur.

TROPOLOGIA.

28 Ionas in Tropologia adhuc peccatoris typus est. Quod si cui difficile videatur, vt idem homo Domini typum portet, & peccatoris: intelligat alia, atque alia id ratione fieri. Nam quatenus Deo placendi, & homines liberandi causa in mare missus est sponte, Dominum significat, qui oblatus est, quia ipse voluit, & Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum, sed quatenus Dei vocem non audiuit, & nauigare voluit in Tharsis, & causa fuit tempestatis, quę sedari non potuit, donec ipse in mare missus est, & quatenus deuoratus est à pisce magno, quem ad id Dominus pręparauit; sine dubio figuram gerit peccatoris, qui culpa sua à Deo ponitur, &, vt resipiscat, in magnum aliquod periculum, siue corporis, siue animi, & in difficultates inexplicabiles conijcitur, quæ in ceto deuorante designãtur. Etenim, vt Ionæ Deus piscem deuoraturũ præparauit, vt periculo admonitus culpam suam plenius agnosceret, & ad perfectam obedientiam rediret. ita quos resurgere vult, & plene in posterum conuerti, sæpe grauibus periculis, & pœnis, vt morbis, indigentia, carceribus, captiuitate, insigni aliquo dedecore, angore animi ita premit, vt nulla iam salutis spes reliqua videatur: * An
29 non erat Dauid quasi à ceto deuoratus, cum regno pulsus ab Absalom fugiebat, & pedes, mœstusque flentibus omnibus transibat torrentem Cedron? Vel cum trium magnorum malorum optione data respondit; 2.Reg.15

Idem homo varijs rõnibus Christi figura, & peccatoris.

2.Reg.24 Coarctor nimis, elegitque potius in manus Domini incidere, & pestem expetiuit? Quid? Sanctus Ezecias nonne ob
Isai.38. elationem in magnum, & periculosum morbum, ceu in os piscis magni, conie-ctus dicebat, Vadam ad portas inferi. Non videbo Dominum in terra viuentium, non aspiciam hominem vltra, & habitatorē quietis. Et quia tamdiu eos Deus huiusmodi molestijs implicatos tenet, quamdiu ad eorum salutem teneri oportet: *Erat Ionas in vētre ceti tribus diebus, & tribus noctibus*. Ternarius enī
Ternarius. primus ex numeris perfectus est, & plenitudinem perfectionemque significat, quare tres dies, & tres noctes tempus plenum, & integrum indicant. Ita Dominus tertia die resurrexit, quia mortuus iacere voluit, quantum satis esset vel maxime incredulis hominibus, vt vere, & sine vlla dubitatione mortuus
Matt. 15. Mar.8. fuisse censeretur. Et turbæ, quæ triduo sustinent Christum in eremo, & postea satiantur, sunt animæ, quæ permanent cum eo in omnibus tentationibus, & laboribus, quibus deesse cœlestis victus non potest.
30 * Huiusmodi peccator, cum iam Deum placare per pœnitentiam cœpit, & libertatem sibi de Dei benignitate promittit, clamat de ventre piscis, & iam in ipsis laboribus requiescēs in tribulationibus patiens, & spe gaudens gratias medico suo agit & præterita commemorat, à quibus se cito putat esse liberandum. *Clamaui, inquit, de tribulatione mea ad* Dominum: de tribulatione mea, qua iure optimo affligebar de tribulatione mea, quam nemo mihi immittebat, sed ego, dum mihi morem gero, vltro mihi accersiui. Vere illa tribulatio mea fuit, quia perditio tua Israel
Hoseę. 13 Sap. 1. vt ait Hosæas. Et sicut scriptū est: Deus mortem non fecit nec lætatur in perditione viuorum, impij autem manibus, & verbis accersierunt illam, & æstimantes illam amicam defluxerunt, & sponsiones posuerūt ad illam. Et tamen tāta est eius bonitas, & misericordia, vt exaudierit me. Me, inquam, transgressorem, sceleratum, ingratum, indignum exaudituit. Eundem sensum habēt, quæ sequuntur. *De ventre inferi clamaui, &c.* vsque ad finem; Ostendunt enim ele-

A ganter periculorum magnitudinem, & animi anxietatem in credibilem, & spem tantæ tempestatis, quasi sedatricem, qua electi etiam in suis peccatis, mirifice eriguntur. * Sed quoniam sæpe optimus 31
pater, & benignissimus, ita cum electis se gerit, vt ex vno peccato in alterum maius deuolui patiatur, quo magis infirmitatem agnoscant suam, & magis eos sui ipsorum pudeat, ac tædeat, & alacriores inde, cautiores, humilioresque ad se redeant, sicut Dauidem ab adulterio in homicidium, Petrum, ab inani sui fiducia, in tertio repetitam negationem decidere finit, recte piscis ma-
B gnus figura erit magni peccati, vnde postea diuina ope extrahuntur. Præclare itaque huiusmodi peccatum ventrē inferi appellabimus, à similitudine, quā habet cum inferno, vt de ceti ventre diximus. Obscurum est enim peccatum, & omni luce carens, & profundum quasi puteus. Quod si hoc pateretur Historicus sensus, vt inferum proprie acciperemus, elegantius etiam peccatum ventrem inferi esse diceremus, nā venter cibos concoquendos, & in corpore mansuros continet, & concoquit; ita peccatum, dum manet, dum pœni-
C tentia non tollitur, quid continet nisi eos, qui cibus inferni, & ignis illius inextinguibilis futuri sunt, nisi prius Deo præcipiente eos euomat in aridam? Nā sicut Ionas, si diutius mansisset in ceto, nec esset euomitus, calore belluæ concoqueretur, ita qui diu manent in peccato, magis, magisque in dies deformantur, & ornamenta virtutum amittunt, ac denique, nisi per pœnitentiam euomātur, ignis æterni esca futuri sunt.
* Sed quoniam peccatoris conditio miserrima est, & abiectissima, atque extremæ infelicitati, id est, inferno, proxima, 32
D merito ait: *Et proiecisti me in profundum*, non in quoduis profundum, vnde facile extrahi queam, *Sed in corde maris*, siue in cor maris proiectus est, nihil habet firmum, in quo quiescat, magnis, assiduisque fluctibus pulsatur, & in omnes partes iactatur, & aquas amarissimas, velit, nolit, ebibit. Ita peccator nusquam consistit, nusquam quiescit, & cum quietus maxime videbatur, in eorum possessione,

Piscis magnus typus magni peccati.

Miserrima conditio peccatoris.

fessione,& vsu,quæ multo sudore quæsierat, tum perturbatæ conscientiæ fluctibus, & pœnarum imminentium terrore,& quasi fremitu quodam concitati maris,miserrime quatitur,& terretur & in partes varias,atque in varia consilia distrahitur, & aquis amaris totus impletur, aquis salsissimis,quas bibit, plenus etiam,& tumens semper sitit, Semper fluminibus circumdatur ijs, de quibus statim ait:* *Omnes gurgites tui, & fluctus tui super me transierunt*, quoniam
33
fluctibus amaris,& montibus aquarum, id est, variarum tentationum incursibus, modo in altum eleuatur, modo ad ima deijcitur, ascendunt, vsque ad cœlos & descendunt vsque ab abyssos,turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius. Nunc eos superbię ventus in tumorem eleuat,nunc ijdem pusillanimitate pulsati, & quadam desperatione in imum merguntur. Nunc spiritualium rerum studiosissimi videri volunt, & quasi in cœlum ascendunt, nunc carnis libidine superati amplexantur stercora. Denique omnes fluctus tentationum, qui Deo iuste permittente excitantur, super ipsos transeunt, & miseros obruūt. Verum in his malis plurimum electi commouentur, cum considerant se inuisos esse Deo omnipotenti, cui tantum debent, & cuius iram effugere non possunt. Et cum simul eius bonitatis recordantur, confirmati etiam spe surgunt, vt eum sibi reconcilient, atque ideo ait; *Et ego dixi: Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum, verumtamen rursum videbo templum sanctum tuum*, vt offeram tibi sacrificium cordis contriti, & humiliati. * Sed quoniam præteritorum periculorum recordatio dul-
34
ciorem efficit salutem,& magis ad actionem gratiarum excitat: iterum, atque iterum verbis vsurpat præteritæ conditionis miseriam, atque pericula. *Circumdederunt me aquæ vsque ad animam meam, abyssus vallauit me pelagus operuit caput meum.* Quibus verbis latens in peccatis periculum, & notum quàm paucissimis præterea aperit. Nemo enim fere cum tentationi manus dat, putat se magnum periculum suscipere, sed concupiscentia ardens refrigerationem quærit, & quasi in torrentem quemdam, qui talos non trascendat, ingreditur. At paulatim fluuij accedunt, id est, noua peccata, & animus obscuratus ita illis capitur, vt progredi semper velit, & qui prius torrens videbatur, mox auctus aquis, & semper altior, summum verticem contingit, & circumdant eum aquæ vsque ad animam, pelagus operit caput. Quid est autem aquas circumdare vsque ad animam, nisi in tantum illecebris vitiorum occupari, & ita in altum fluuium demergi, vt numquam postea de salute velit cogitare, sed contemnat, sicut scriptum est: Impius, cum in profundum venerit peccatorum contemnit. * Atque hoc est forcasse illud: Torrentem pertransiuit anima nostra, fositan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem. Hoc est, Liberati sumus ab inundatione tentationum, cum adhuc esset peccatum vt torrens; quod, nisi nos Deus tunc liberasset, forsitan aqua immensa, & intollerabilis esset nobis pertranseunda, vt liberaremur, mersi enim in profundissimum gurgitem infinita pene aquarum vis esset pertranseunda, vt emergeremus. Quod autem sequitur: *Ad extrema montium descendi &c.* idem apertius explicat, quod in verbis expositis latere dicebamus, id est, antra quædam fortissima in profundo peccatorum inueniri, vnde nisi cum magna Dei ope, difficillimus, aut prope nullus sit exitus: quæ quibusdam, quasi vectibus inueteratæ consuetudinis concludunt, quos capiunt. De quibus alijs verbis dicitur à Sapiente: Viæ inferi domus eius, penetrantes interiora mortis. Et postea: Et ignorauit, quod ibi sint Gigantes, & in profundis inferni conuiuæ eius. Gigantes, qui ceteris hominibus fortiores sunt, potentissimæ illecebræ peccatorum eleganter vocantur, quæ homines tenacissime colligant, & tenent, ne exeant. Atque hi Gigantes in domo esse dicuntur mulieris stultæ, & clamosæ, pleneque illecebris, in qua peccatum intelli-

Periculū magnū latēs in peccatis.

Prou. 18.
35 Psal. 123.
Prou. 7.
Prou. 9.

2.Reg.24 Coarctor nimis, elegitque potius in manus Domini incidere, & pestem expetiuit? Isai.38. Quid? Sanctus Ezecias nonne ob elationem in magnum, & periculosum morbum, ceu in os piscis magni, conictus dicebat, Vadam ad portas inferi. Non videbo Dominum in terra viuentium, non aspiciam hominem vltra, & habitatorē quietis. Et quia tamdiu eos Deus huiusmodi molestijs implicatos tenet, quamdiu ad eorum salutem teneri oportet: *Erat Ionas in vētre ceti tribus diebus, & tribus noctibus*. Ternarius. Ternarius enī primus ex numeris perfectus est, & plenitudinem perfectionemque significat, quare tres dies, & tres noctes tempus plenum, & integrum iudicant. Ita Dominus tertia die resurrexit, quia mortuus iacere voluit, quantum satis esset vel maxime incredulis hominibus, vt vere, & sine vlla dubitatione mortuus Matt. 15. fuisse censeretur. Et turbæ, quæ triduo Mar.8. sustinent Christum in eremo, & postea satiantur, sunt animæ, quæ permanent cum eo in omnibus tentationibus, & laboribus, quibus deesse cœlestis victus non potest.

30 * Huiusmodi peccator, cum iam Deum placare per pœnitentiam cœpit, & libertatem sibi de Dei benignitate promittit, clamat de ventre piscis, & iam in ipsis laboribus requiescēs in tribulationibus patiens, & spe gaudens gratias medico suo agit & præterita commemorat, à quibus se cito putat esse liberandum. *Clamaui, inquit, de tribulatione mea ad* Dominum: de tribulatione mea, qua iure optimo affligebar de tribulatione mea, quam nemo mihi immittebat, sed ego, dum mihi morem gero, vltro mihi accersiui. Vere illa tribulatio mea fuit, quia perditio tua Israel Hoseę. 13 vt ait Hosaas. Et sicut scriptū est: Deus Sap. 1. mortem non fecit nec lætatur in perditione viuorum, impij autem manibus, & verbis accersierunt illam, & æstimantes illam amicam defluxerunt, & sponsiones posuerūt ad illam. Et tamen tāta est eius bonitas, & misericordia, vt exaudierit me. Me, inquam, transgressorem, sceleratum, ingratum, indignum exaudiuit. Eundem sensum habēt, quæ sequuntur. *De ventre inferi clamaui, &c.* vsque ad finem: Ostendunt enim ele-

A gantcr periculorum magnitudinem, & animi anxietatem incredibilem, & spem tantæ tempestatis, quasi sedatricem, qua electi etiam in suis peccatis, mirifice eriguntur.

31 * Sed quoniam sæpe optimus pater, & benignissimus, ita cum electis se gerit, vt ex vno peccato in alterum maius deuolui patiatur, quo magis infirmitatem agnoscant suam, & magis eos sui ipsorum pudeat, ac tædeat, & alacriores inde, cautiores, humilioresque ad se redeant, sicut Dauidem ab adulterio in homicidium, Petrum, ab inani sui fiducia, in tertio repetitam negationem decidere sinit, recte piscis ma-
B gnus figura erit magni peccati, vnde postea diuina ope extrahuntur. Præclare itaque huiusmodi peccatum ventrē Piscis magnus typus magni peccati. inferi appellabimus, à similitudine, quā habet cum inferno, vt de ceti ventre diximus. Obscurum est enim peccatum, & omni luce carens, & profundum quasi puteus. Quod si hoc pateretur Historicus sensus, vt inferum proprie acciperemus, elegantius etiam peccatum ventrem inferi esse diceremus, nā venter cibos concoquendos, & in corpore mansuros continet, & concoquit; ita peccatum, dum manet, dum pœni-
C tentia non tollitur, quid continet nisi eos, qui cibus inferni, & ignis illius inextinguibilis futuri sunt, nisi prius Deo præcipiente eos euomat in aridam? Nā sicut Ionas, si diutius mansisset in ceto, nec esset euomitus, calore belluæ concoqueretur, ita qui diu manent in peccato, magis, magisque in dies deformantur, & ornamenta virtutum amittunt, ac denique, nisi per pœnitentiam euomātur, ignis æterni esca futuri sunt.

32 * Sed quoniam peccatoris conditio miserrima est, & abiectissima, atque extremæ infelicitati, id est, inferno, proxima, Miserrima conditio peccatoris.
D merito ait: *Et proiecisti me in profundum*, non in quoduis profundum, vnde facile extrahi queam, *Sed in corde maris*, siue in cor maris proiectus est, nihil habet firmum, in quo quiescat, magnis, assiduisque fluctibus pulsatur, & in omnes partes iactatur, & aquas amarissimas, velit, nolit, ebibit. Ita peccator nusquam consistit, nusquam quiescit, & cum quietus maxime videbatur, in eorum possessione,

fessione,& vsu,quæ multo sudore quæ- A
sierat, tum perturbatæ conscientiæ flu-
ctibus, & pœnarum imminentium ter-
rore,& quasi fremitu quodam concita-
ti maris,miserrime quatitur,& terretur
& in partes varias,atque in varia consi-
lia distrahitur, & aquis amaris totus im
pletur, aquis salsissimis,quas bibit,ple-
nus etiam,& tumens semper sitit, Sem-
per fluminibus circumdatur ijs, de qui-
33 bus statim ait:* *Omnes gurgites tui, & flu
ctus tui super me transierunt*, quoniam
fluctibus amaris,& montibus aquarum,
id est, variarum tentationum incursi- B
bus, modo in altum eleuatur, modo ad
ima deijcitur, ascendunt, vsque ad cœ-
los & descendunt vsque ab abyssos,tur-
bati sunt, & moti sunt sicut ebrius.
Nunc eos superbię ventus in tumorem
eleuat, nunc ijdem pusillanimitate pul-
sati, & quadam desperatione in imum
merguntur. Nunc spiritualium rerum
studiosissimi videri volunt, & quasi in
cœlum ascendunt, nunc carnis libidi-
ne superati amplexantur stercora. De-
nique omnes fluctus tentationum, qui
Deo iuste permittente excitantur, su-
per ipsos transeunt, & miseros obruūt. C
Verum in his malis plurimum electi
commouentur, cum considerant se in-
uisos esse Deo omnipotenti, cui tan-
tum debent, & cuius iram effugere non
possunt. Et cum simul eius bonitatis
recordantur, confirmati etiam spe sur-
gunt, vt eum sibi reconcilient, atque
ideo ait; *Et ego dixi: Abiectus sum à
conspectu oculorum tuorum, verumtamen
rursum videbo templum sanctum tuum*,
vt offeram tibi sacrificium cordis con-
34 triti, & humiliati. * Sed quoniam præ-
teritorum periculorum recordatio dul
ciorem efficit salutem,& magis ad actio D
nem gratiarum excitat: iterum, atque
iterum verbis vsurpat præteritæ con-
ditionis miseriam, atque pericula. *Cir-
cumdederunt me aquæ vsque ad animam
meam, abyssus vallauit me pelagus ope-
ruit caput meum.* Quibus verbis la-
tens in peccatis periculum, & notum
quàm paucissimis prætereà aperit. Ne-
mo enim fere cum tentationi manus
dat, putat se magnum periculum susci-
pere, sed concupiscentia ardens refri-

Periculū magnū latēs in peccatis.

gerationem quærit, & quasi in torren-
tem quemdam, qui talos non trascen-
dat, ingreditur. At paulatim fluuij
accedunt, id est, noua peccata, &
animus obscuratus ita illis capitur,
vt progredi semper velit, & qui prius
torrens videbatur, mox auctus a-
quis, & semper altior, summum ver-
ticem contingit, & circumdant eum
aquæ vsque ad animam, pelagus ope-
rit caput. Quid est autem aquas cir-
cumdare vsque ad animam, nisi in
tantum illecebris vitiorum occupa-
ri, & ita in altum fluuium demer-
gi, vt numquam postea de salute ve-
lit cogitare, sed contemnat, sicut
scriptum est: Impius, cum in pro- Prou. 18.
fundum venerit peccatorum contem-
nit. * Atque hoc est fortasse illud: 35
Torrentem pertransiuit anima nostra, Psal. 123.
fositan pertransisset anima nostra a-
quam intolerabilem. Hoc est, Li-
berati sumus ab inundatione tenta-
tionum, cum adhuc esset peccatum
vt torrens; quod, nisi nos Deus tunc
liberasset, forsitan aqua immensa, &
intollerabilis esset nobis pertranseun-
da, vt liberaremur, mersi enim in
profundissimum gurgitem infinita pe-
ne aquarum vis esset pertranseunda,
vt emergeremus. Quod autem sequi-
tur: *Ad extrema montium descendi &c.*
idem apertius explicat, quod in ver-
bis expositis latere dicebamus, id est,
antra quædam fortissima in profun-
do peccatorum inueniri, vnde nisi
cum magna Dei ope, difficillimus,
aut prope nullus sit exitus: quæ qui-
busdam, quasi vectibus inueteratæ con-
suetudinis concludunt, quos capiunt.
De quibus alijs verbis dicitur à Sa- Prou. 7.
piente: Viæ inferi domus eius, pe- Prou. 9.
netrantes interiora mortis. Et po-
stea: Et ignorauit, quod ibi sint Gi-
gantes, & in profundis inferni con-
uiuæ eius. Gigantes, qui ceteris ho-
minibus fortiores sunt, potentissi-
mæ illecebræ peccatorum eleganter
vocantur, quæ homines tenacissime
colligant, & tenent, ne exeant. At-
pue hi Gigantes in domo esse dicun-
tur mulieris stultæ, & clamosæ, ple-
neque illecebris, in qua peccatum in-

telligitur. Idcirco ait continuo: Et in
profundis inferni conuiuæ eius, quos,
scilicet, his verbis inuitat: Aquæ furtiuæ
dulciores sunt, & panis absconditus
suauior. Sunt autem in profundis in-
ferni, quia ab his Gigantibus constri-
36 cti non exierunt. * Propterea, etiam
nunc additur: *Et subleuabis de corru-
ptione vitam meam*, quia peccator in
profundo est, ideo subleuatur, siue
vt est in Hebræ. תעל ascendere fa-
cies. Et subleuatur de corruptione,
quia nisi Dei gratia subleuetur, ma-
gis in dies accedit ad æternam cor-
ruptionem. Illud autem magnopere
curandum est, vt quamuis in cœno
peccatorum iaceamus, & deplorata sa-
lus nostra videatur, numquam oratio-
nis obliuiscamur, quæ catena quæ-
dam aurea est illi Homericæ similis,
qua Deus ad se homines, quantumuis
peccatis graues sensim alleuat, ideo
ait. *Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum, vt veniat ad te oratio mea*. Multi enim tunc recordan-
tur Domini tantum vt timeant Ge-
hennam, & nihil præterea faciant, alij
vt fere in desperationem decidant, alij
vt illi irascantur, quod tam dura (vt
quidem ipsi indicant) præceperit, at
electi recordentur, vt orent, & veniam
petant. Intelligant eum esse patien-
tem, & multæ misericordiæ, & præ-
stabilem super malitia, orent, & cla-
ment per orationem, & culpam agno-
scant suam. Quod si quis peccata non-
dum sibi præ infirmitate sua, vt relin-
quat, persuadet, & is clamet, detegat
miseriam suam, petat mentem bonam,
37 & cor carneum. * Verum quoniam
multi ita peccatorum vinculis impli-
cantur, vt neque ad Deum conuerti
velint, neque petant saltem ab eo mi-
sericordiam, vt aliquando conuertan-
tur, docet nos eorum interitum ipso-
rum obstinationi esse tribuendum non
Deo: *Qui custodiunt vanitates frustra*;
qui peccata custodiunt, & gratiam, at-
que virtutes perdunt, qui tenaciter
vanitatibus adhærent, ipsi misericor-
diam suam derelinquent, ipsi sibi mor-
tis æternæ causa sunt, qui Dei miseri-
cordiæ paratæ omnibus, participes fie-

Oratio-nis num-quam ob-liuiscen-dum.
Iliad. 8.

A ri recusant. Consideremus quid per-
dant, & quid custodiant; vanitates ni-
hili custodiunt in quibus nihil fructus,
nihil vtilitatis inuenturi sint, & dere-
linquunt misericordiam, in qua sunt
omnes thesauri, misericordiã, inquam,
suam, quam illis Deus parauerat, si
vti vellent, & quam forte, non ita
promptam, & facilem postea repe-
rient. Sunt tamen non pauci, qui
vel periculis, vel peccatis magnis li-
berati diuinitus, cito liberatoris sui
obliuiscuntur, & cum magna facere
instituerint, nihil iam minus cogi-
B tant, hos Propheta tacite reprehen-
dit, cum ait: *Ego autem in voce lau-
dis immolabo tibi, quæcumque vaui red-
dam pro salute Domino*. * Nequaquam 38
enim nos securos esse oportet post ac-
ceptam iustitiam, ac si amitti nõ posset:
sed semper gratias agamus, & diuinæ bõ-
nitatis diuitias decantemus, ne simus in
eum ingrati, à quo tantis beneficijs cu-
mulati sumus. Semper Domino immo-
lemus sacrificium Deo spiritus contri-
bulatus. Immolemus quod ait Pau-
lus: Obsecro vos fratres per miseri-
cordiam Dei, vt exhibeatis corpora
C vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo
placentem, rationabile obsequium ve-
strum. Immolemus concupiscentias
cordis nostri, & in ara crucis fortiter
mactemus, vt non regnet peccatum
in nostro mortali corpore. Et quo-
niam multa vel promisimus, vel apud
nos statuimus feruore illo primæ de-
uotionis incitati, quæ ad Dei cultum,
& ad profectum nostrum, pertinerent,
ne moremur reddere: displicet enim
Deo infidelis promissio: nec simus nõ-
nullis ex nauigantibus similes, qui sæ-
uiente tempestate, multa Deo pro-
D mittunt, quorum defuncti periculo
continuo obliuiscuntur. Memineri-
mus nos pro salute nostra vouisse,
qua nihil nobis antiquius, aut carius
esse debet.
*Et dixit Dominus pisci, & euomuit Io- 39
nam in aridam.* Nemo desperet de con-
uersione sua, quãuis cor habeat ad pœni
tentiam obduratum. Quod enim cor
est adeo durum, vt Dei voce non possit
emolliri? Dixit Dominus inferno, &
reddidit

Peccator quid per-dat & quid custodiat.

Rom. 12.

reddidit Lazarum quatriduanum; dixit pisci, & reddidit Ionam, si velit dicere Diabolo, qui te tenet, aut peccato, soluet te, & euomet in ariād. Excitat angelus Petrū, & iubet surgere velociter, & ceciderunt catenæ de manibus eius,
Act. 12. ita verbo Dei catenæ tuæ cadent, & surges velociter per pœnitentiā. In vomitu autem piscis illud ipsum adnotemus, quod num. 26. attigimus, cum de Seruatoris resurrectione loquebamur. Vt stomachus, si ea ingerantur, quæ cō coqui nequeant, nauseat, & tenere nō potest; ita cum intus Dei gratia excitatus recogitat opera sua, & annos suos, in amaritudine animæ suæ, iam à peccato teneri non potest, & piscis magnus illū euomit in aridam, vbi liber ab illis fluctibus, & procellis totum se in posterum Deo tradat, vt Ionas.

CAP. III.

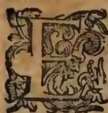

T factum est verbū Domini ad Ionam secundo, dicens. Surge, & vade in Niniuen ciuitatē magnam: & prædica in ea prædicationē, quam ego loquor ad te. Et surrexit Ionas, & abijt in Niniuem iuxta verbum Domini: & Niniue erat ciuitas magna itinere
Matth. 12 *trium dierum. Et cœpit Ionas introi*
Luc. 11. *re ciuitatem itinere diei vnius: & clamauit, & dixit. Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Et crediderunt viri Niniuitæ in Dominum: & prædicauerunt ieiunium, & vestiti sunt saccis à maiore vsq; ad minorem. Et peruenit verbum ad regem Niniue: & surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in cinere. Et clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens. Homines, & iumenta, & boues, & pecora non gustent quicquā: nec pascantur, & aquam non bibāt. Et operiantur saccis homines & iumenta, & clament ad Deum in fortitudine: & conuertatur vir à via sua mala, & ab iniquitate, quæ est in manibus eorum. Quis scit, si conuertatur, & ignoscat Deus: & reuertatur à furore iræ suæ, & non peribimus? Et vidit Deus opera eorum quia conuersi sunt de via sua mala: & misertus est Deus super malitiam quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit.*

Hier. 18. Ioel. 2.

HISTORIA.

1 *Et factum est verbum* Domini. Castigatus naufragio, atque eruditus Propheta talis per penitentiam redditus est, vt iterum Deus per illum loqui velit, & prophetico eum lumine illustret. Mittit ergo eum, quo prius mittebat, vt mature conuertatur Niniue, ne acerrimam Dei sentiat vltionem. Quæ sit autem hæc prædicatio, quam Dominus loquitur ad eum, diximus cap. 1. num. 5.

Erat autem Niniue ciuitas magna. In Hebr. est: Ciuitas magna Deo, quod ita exponunt Theophylactus, & Theodoretus: Grandis erat apud Deum, ac propterea plurimi faciebat eius salutem. Multi ex recentioribus aliter exponunt, putāt enim ea phrasi dici ciuitatem magnam Deo, qua omnia, quæ magna sunt, dicūtur esse Dei, vt Psalm. 36. Iustitia tua sicut mōtes Dei, id est, sicut altissimi mōtes Et Ps. 79. Operuit mōtes vmbra eius & arbusta eius cedros Dei, 1. Paralipo. 2. Sed & per singulos dies veniebant ad Dauid ad auxiliandum ei, vsque dum fieret grandis numerus, vt exercitus Dei, id est, maximus.* Sed mihi non placet eorum interpretatio; primum quoniam 2

Genitiuus Dei, loco adiectiui.

niam genitiuus Dei cum ita accipitur vt ipsi dicunt, non additur adiectiuis nominibus, sed substantiuis vice adiectiui, vt exempla indicant, quę adduximus, montes Dei, cedri Dei, exercitus Dei. Hic autem adiectiuo additur, ciuitas magna Deo. Deinde quoniam LXX. non verterunt, ciuitas magna Dei, sed ciuitas magna Deo, & Chaldęus: Ciuitas magna coram Domino, Alia igitur phrasis est, qua Deo dicitur, pro eo quod est, coram Deo, vt indicat hic paraphrasis Chaldæi, & eodem modo vertit Interpres Genes. 10. Et erat robustus venator coram Domino. Et quod sequitur: Ab hoc exiuit prouerbium: Quasi Nemroth robustus venator coram Domino. Pro eodem igitur accepit, Domino, & coram Domino, quandoquidem in hoc loco Ionæ vbi erat: Ciuitas magna Deo vertit coram Deo, sicut in verbis Gene. in quibus est in Hebręo, coram Domino. Denique Genes. 13. vbi nos legimus. Homines autem Sodomitæ pessimi erant, & peccatores coram Domino, in Hebræo est. Et Homines Sodomæ mali, & peccatores Domino nimis. Lxx. & Chaldæus: * Coram Domino, sicut & noster interpres. Deo autem siue in conspectu Dei, nihil est aliud, quàm quod in eadem scriptura legere solemus: In cōspectu Dei, in oculis Dei. Ex quo intelliguntur verba Dauidis, quæ obscura sunt, adeo vt vix vnquam satis in eorum expositione lectori fiat, Tibi soli peccaui, id est in conspectu tui solius peccaui, celaui homines consiliū, & peccatum meum (sicut illi Dominus ait 2. Reg. 12. Tu abscondite fecisti) sed te celare non potui, te vidente peccaui ideo enim addidit expositionis causa; Et malum coram te feci, vbi obiter idē esse vide, Peccaui tibi, & Peccaui corā te, vt nunc dicebamus, Te adulterij mei spectatorem habui, neque veritus sum oculos tuos, quamuis enim homines id lateret, tamen mihi satis esse debebat, vt à peccato abstinerem, quod à te videbar, non dubitaui tuos oculos tanto scelere offendere. Id autem dicitur magnum, vel paruum Deo, quod est simpliciter, & re vera magnum, vel paruum si-

Deo, pro corā Deo

3

Ps. 50. Locus explicatus.

A ue hominibus ita videatur, siue secus.
* Etenim quoniam oculi Dei falli non 21
possunt, quod Deo, siue coram Deo, siue in oculis Dei tale est, id vere, & simpliciter tale est, etiam si dissentirent hominum iudicia vt Luc. 1. Erit enim magnus coram Domino. Et quod ex Genesi retulimus, Erat robustus venator coram Domino, id est, vere erat robustus Sodomitæ erant peccatores coram Domino: reuera erant peccatores, etiā si aliter forte nonnulli opinarentur. Quare, quod Vatablus Gen. 10. exposuit Hebraismum esse coram Domino.
B pro, Sub cælo, ac si diceret, fortissimus erat omnium hominum, qui sub cœlo erant, neque ipse confirmauit, neque in sententia perstare diu potuit, nam c. 13. dixit, coram Domino, id est, Dei iudicio non hominum, ita nunc: Erat autem Niniue ciuitas magna Deo, id est, coram Deo, quasi dicat, re vera maxima ciuitas erat Hinc fit: vt noster interpres interdum taceat illum datiuum, Deo, vbi nihil obesse videt sensui, id est, vbi id, qod coram Deo dicitur esse tale, sine controuersia tale quoque est coram hominibus, vt, Erat Niniue ciuitas magna: nihil enim magis significatur, si dicatur.
C * Erat ciuitas magna Deo. At vbi aliud 5
iudicare poterant homines quam Deus non omittit, vt Genes. 14. Benedictus Abraham Deo excelso. Chaldæus corā Deo excelso. Nam homines, cum viderent Abraham sine prole, & peregrinū, iudicare fortasse possent non esse eum benedictum, neque carum Deo. Et Leu. 20. Eritis sancti mihi, & capit. 21. Sancti erunt Deo suo. Chaldæus: eritisque coram me sancti. Sancti erunt coram Deo suo. Recte enim dixit, coram Deo suo, quoniam sæpe, etsi maxime velint, non poterunt sancti esse, in oculis hominū
D male, & cum perturbatione iudicantium, quo tempore satis erit si in conspectu Dei sancti sint. Et Psal. 142. Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Ex quibus tamen multi apud homines iustificantur. Forte hinc etiam intelligemus quod multos male habet apud Hieronym. in Tradit. Hebræ. in Genes. Superflue, inquit, in LXX. interpretibus additum est: In

con-

conspectu Dei, siquidem Sodomorum A
coloni apud homines mali, & pec-
catores erant. Ille autem dicitur in
conspectu Dei peccator, qui potest a-
6 pud homines iustus videri. * At hoc
quod in Lxx. reprehendit Hierony-
mus, quasi superfluum, in Hebræo
positum est, & ipse postea in transla-
tione sua posuit. Quomodo ergo su-
perfluum est in Græco, quod non est
in Hebræo, aut in Latino superfluum
propter linguæ illius consuetudinem,
ita enim dici consueuit. Sed in Græ-
co redundare potest, quia non ita Græ
ce dici consueuit. Si enim dicas. Ecce B
concipies in vtero, nihil Hebræis re-
dundat, qui ita loquuntur, Græcus au-
tem, aut Latinus tantum diceret, Ecce
concipies. Ahaton, quem elegit ipsum,
nihil habet, apud Hebræos redundans,
Græco autem, aut Latino redundaret,
Ipsum. Benedixit Dauid filio suo Da-
uidis, nihil habet superfluum apud Chal
dæos, apud Hebræos autem redunda-
ret, Dauidis. Iudicauit ergo Hierony-
mus redundare apud Lxx. In conspectu
Domini, cum dicunt Sodomitas ma-
los, & peccatores fuisse in conspectu
Domini, quoniam in conspectu etiam C
hominum mali erant, & non solet apud
Græcos, aut Latinos dici in conspe-
ctu Dei, nisi vbi aliter iudicare homi-
nes possunt. * At in translatione sua,
7 quia vidit fieri potuisse, vt a vicinis ci-
uitatibus, quarum iudicia erant depra
uata, quia eodem morbo laborabant,
Sodomitæ aut boni censerentur, aut nō
nimis mali, non putauit illud subtrahen
dum. Quamuis & alia ratio esse possit:
solet Hieronymus, quod est in Hebræo:
& apud nos redundat, interdum subti-
cere interdum transferre, vt non om-
nino ignoremus Hebraicæ linguæ pro- D
prietates, vt capit. 1. num. 1. adnotaui-
mus in coniunctione. Et, cum initio sen
tentiæ ponitur, & sæpe alias. Scio in
translatione, quæ est apud Hierony-
mum legi; Ciuitas magna Dei, & in e-
iusdem Hieronymi commentarijs, nec
nego posse & ita verti. Immo codi-
cem manu scriptum vidi, in quo erat,
Ciuitas magna Dei. Verum in emen-
datissimis quibusque codicibus nostræ
translationis tantum legitur. Erat au-
tem Niniue ciuitas magna, & ex con-
suetudine scripturæ demonstraui me-
lius verti, Ciuitas magna Deo, quam
Dei & posse recte detrahi Dei.

De magnitudine autem Niniues Dio 8
dorus Siculus lib. 3. rerum antiquarum. Magnitu-
capit. 1. hæc scripsit de Nino loquens. do Nini-
Verum cum superiores omnes gloria, ues.
& rebus gestis superasset, vrbem quo-
que ingentem condere statuit, cui par
magnitudine, neque fuisset antea, ne-
que esset futura. Ipse coactis vndique
viribus, & ijs, quæ ad tantum opus spe-
ctarent paratis supra Euphratem vr-
bem condidit, non æqua laterum di-
mensione, nam duæ muri partes lon-
giores erant reliquis. Horum latus
quodlibet longitudine est stadiorum cē
tum quinquaginta, breuiores vero sta-
dijs nonaginta. Qua muri dimensio-
ne ambitus stadia complectitur quadrin
genta octoginta. Et sane spe sua nequa-
quam frustratus est, nulla enim, postmo
dum vrbs tanto ambitu, tanta ve mœ-
nium magnificentia constructa est. * Al
titudo murorum pedum est centum, la- 9
titudo, qua tres currus simul perambu-
larent. Turres mille, & quingentæ, qua-
rum altitudo pedum est ducentorum.
Hactenus Diodorus. Itaque ambitus
murorum habebat sexaginta millia pas-
suum. Tot enim efficiunt stadia quadrin
genta octoginta, id est, viginti leucas
nostrates, quarum singulæ habeant ter-
na millia passuum. Atque hæc de eius
initijs scripsisse videtur Diodorus, nam
postea creuisse numerum ciuium, & mu
rorum magnitudinē satis probabile est.
Hieronymus certe tanti ambitus eam
fuisse ait, vt vix trium dierum posset iti-
nere circumiri. At quamuis maior non
esset, quam est à Diodoro descripta,
recte intelligimus magnitudinem eius
fuisse itineris, siue, vt est in Hebræo,
perambulationis trium dierum, vt est
in nostro Propheta. Nam si vrbem
tantam intra muros vicatim peram-
bules, trium dierum itinere opus erit
sine dubio, propter flexus viarum, &
impedimenta. Diodorus autem, de
ambitu, qui est extra muros locutus
est.

10 *Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius*. Hieronymus: Præcepti, & superioris naufragij memor, viā triū dierum vnius diei festinatione compleuit. Quanquam sint, qui ita simpliciter intelligant, quod in tertia tantum parte vrbis prædicauerit, & ad reliquos cōfestim prædicationis sermo peruenerit, &c. Hæc posterior explicatio multo probabilior, & certior est, vt ex verbis ipsis liquet: *Et cœpit Ionas introire, &c.* Si enim totam eo die perambulauit, nō cœpit introire itinere vnius diei. Præterea, cum non multum festinaret, sed oporteret eum sæpius morari concionando, quomodo poterat dierum triū iter vno conficere? Aptior præterea est ad sensum Domini Matth. 12. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, videlicet cum in tertia tantum vrbis parte prædicasset: Cum Christus toties ad eos venisset, & toties eum omnes audissent.

11 Adhuc. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur.* Adhuc, Græce ἔτι Hebraicæ עוד solet ita poni apud Hebræos, vt idem fere valeat quod Post, vt adnotauimus in c. 1. Hoseæ nu. 64. Adhuc modicum, & visitabo sanguinem Iezrahel, id est, post modicum. Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur, id est, post quadraginta dies, vel finite finiti quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Chaldæus: Post finem quadragintā dierum Niniue subuertenda est. In Hebręo est: Et Niniue subuertitur, ponitur enim præsens pro futuro, vt rem certo futuram, quasi iam fiat, intelligamus. Sed est hoc in loco apud Lxx. interpretes insignis, & pene indissolubilis difficultas, quod soli ex omnibus interpretibus trāstulerunt: Adhuc tres dies, &c. cum tamen in Hebræo tam perspicue scriptū sit: Quadraginta, vt nulla videatur esse potuisse erroris occasio. Atque hoc est maximum argumentum ijs, qui impugnat translationē Lxx. Nam cum Prophetia vtrumque dicere non potuerit, vtrum dixit, id ne, quod est in Hebræo, an quod est apud Lxx.

12 * Hoc argumentum mirifice torsit Augustinum, sed veritate ipsa coactus tandem respondit li. 18. de Ciuitate Dei cap. 44. & q. 169. super Genesin, id dixisse Prophetam quod est in Hebræo, Sed vt excuset Lxx. quibus vbique propheticum tribuit spiritū, ad sensum mysticum confugit: eundem, scilicet Christum, per quem conuersa est Ecclesia gentium, in quadraginta significari, & in tribus. In quadraginta, quia totidē diebus fuit post resurrectionem cum discipulis, in tribus vero, quia tertio die resurrexit. At Iustinus martyr in dialogo cum Tryphone aliquanto post medium, affirmat Ionam dixisse Niniuitis, fore vt tertio, & quadragesimo die post funditus delerentur. Cuius sententiā Canus noster acutissimus homo, & eruditissimus secutus est lib. 11. de locis Theologicis. cap. 5. ad 12. Affirmat Lxx. scripsisse: Adhuc quadraginta tres dies, sed in Hebræo, & in nostra trāslatione minorem summam in maiori includi. Quod non videns, inquit, Hieronymus, admiratus est. * In eandē ego sane libentissime irem, nisi omnes & veteres, & noui codices omnesque, qui Iu- 13
stinum præcessere, & qui subsecuti sunt quod equidem sciamus, eidem Iustino refragarentur. Itaque nullum pro se aut codicem, aut auctorem habet Iustinus, contra se, omnes. In huiusmodi autem controuersijs, hęc ne, an illa lectio probanda sit, vetustissimorum codicum cōsensu, aut multorum, qui codices veteres se vidisse dicant, auctoritate nitendū est. Quod si varietas in codicibus inueniatur, illa lectio sine dubio præferenda est: quæ in pluribus inuenitur, & quam plures auctores referunt. Quare etsi alicubi id forte legisset Iustinus, quod ipse non docet, deprauatum fuisse eum codicem diceremus, cui omnes aduersantur. Quid? si forte ipse Iustini liber deprauatus est, vt pro, Tertio die, hoc est: Adhuc tres dies aliquis sciolus scripserit, Quadragesimo, & tertio die. Nec procul forte à vero est, quod sanctus martyr non ignarus varietatis, in Lxx. translatione, & ceterorum interpretum scripserit: Tertio, vel quadragesimo die, vt fecit Origenes Homil. 16. in Nume. sicut paulo post dicam: pro quo librarius imperitus scribendum putauerit:

Tertio

14 Tertio & quadragesimo die. * Vir mul tæ lectionis, & eruditionis, Leo Castrẽsis in disputatione de translationibus ante commentarios Isai. cap. 24. aliter defendere conatus est Lxx. interpretes, non enim assentitur Augustino alterũ dictum esse à Propheta alterum à Lxx. interpretibus, sed vtrumq; dictum vult à Propheta: factum enim esse Spiritus sancti prouidentia, vt prophetæ nonnumquam data opera verbis, & notis vterentur, quæ similitudine vnius literæ variari possent, & duplicem sensum habere, vt duplex reseraretur mysterium. At hoc in his verbis nullo modo fieri potuisse docet Hieronymus: Trinus, (inquit,) numerus qui ponitur è Lxx, non conuenit pœnitentiæ, & satis miror cur, ita translatum sit, cum in Hebræo, nec literarum, nec syllabarum, nec accentuum, nec verbi sit vlla communitas, Tres enim dicitur, שלש, & quadraginta ארבעים, sed respondet Leo numeros, apud Hebræos, & Græcos literis notari, ita mutatione vnius literæ in alterã, aut tres effici, aut quadraginta. At ego hoc, qui fieri possit, non intelligo, si enim dicat posse vnam litteram pro altera poni, id vel librariorum errore fieri, quod ipse negat, vel literarum ipsarum similitudine.

15 * Sed non erat his locus, nam etsi probari posset Prophetam non scripsisse, Quadraginta, vt in libris Hebraicis scriptum videmus, sed vna litera numerum signasse, Hebræi ternarium numerum signant litera ג, & Græci γ, quadragenarium autem litera מ, Græci μ. Quę est inter has literas similitudo, vt altera poni possit pro altera? Sed vt maxima esset similitudo literarum, quid ad me, cum Propheta non vtramq; posuerit, sed alteram? Necesse est ergo Prophetam aut Tres scripsisse, aut Quadraginta, vtrumque scribere non potuit, quia nulla est litera, quæ significet vtrumq; Quod si pro ea, quam Propheta posuit, altera ponatur, error erit scribentis, nõ sensus Prophetæ. Præterea Propheta hoc ipsum scripsit, quod dixit, historiam enim rei gestæ narrat, Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius, & clamauit, & dixit, Adhuc qua- A draginta dies, & Niniue subuertetur. Cum autem clamabat, alterum tãtum dixit, non erat enim in eius voce aliquid, quod tres significaret, & Quadraginta: alterũ ergo tantum necesse erat, vt scriberet, si fidelis historicus erat futurus. Quod si hoc tantum Spiritus sanctus dictauit, & hoc Propheta scripsit: Adhuc quadraginta dies, &c. Quomodo voluit ab alijs intelligi quod ipse nõ scripsit, & quod falsum est?

16 * Aliter ergo tuendi sunt Lxx. interpretes, si tuendi sunt, dicendum enim est, non potuisse viros doctos in re tam perspicua errare, B neque aliter vertisse, quam in Hebræo erat, sed ex incuria primo describentium eorum translationem ex exẽplari, quod erat in Bibliotheca Ptolomæi Philadelphi, Tres positum esse, pro quadraginta, vnde in omnes codices et tot emanarit. Ita aiunt Theodoretus, & Theophylactus, Idem affirmat Augustinus. 15. de ciuit. cap. 13. contigisse in numeratione annorum primorum hominum, vsque ad diluuium. Hinc etiam factum est, vt Greci, qui Lxx. semper sequuntur, in hoc loco sæpe minime sequantur, sed Hebræo inhærentes cum C Aquila, Symmacho, Theodotione legunt: Adhuc quadraginta dies, & Origenes homil. 5. in Ierem. Idem homil. 16. in Num. inquit. Adhuc tres dies, sine, vt Hebræi dicunt se habere: Adhuc quadraginta dies. Et Chrysost. Licet interdum legat: Adhuc tres dies, vt hom. 10. in epistolam ad Ephesios, tamen sæpius legit: Adhuc quadraginta dies. Vt homil. 24. in Genesin, & hom. 15. in 1. Corinth. & homil. 80. ad populum Antioch. & in epi. 5. ad Theodorum lapsũ. Porro numerus quadragenarius aptissime vsurpatus est à Propheta, est enim D numerus pœnitentiæ, vt ait Hieronymus, & ieiunio conuenit, & orationi, & lacrymis. Moyses enim ieiunauit quadraginta diebus Exod. 34. Elias totidẽ. 3. Regum. 19. & Dominus Matth. 4. & quadragesima ad ieiunium, & pœnitentiam ab Apostolis instituta est. Cur vero hic numerus aptus pœnitentiæ sit, docet acute Augustin. lib. 2. de doctrina Christiana cap. 16.

Numerus quadragenarius.

Quæritur autem quomodo hoc dixerit

xerit

Quem sẽsum habent prophetiæ cũ non implentur.

xerit qui non mentitur Deus, cum sciret non esse vrbem subuertendam? Eandem quæstionem proponit Origenes, hom.16.in Num.vbi explicat illud, cap, 23. Non est Deus quasi homo vt mentiatur, neque vt filius hominis,vt mutetur. Dixit ergo & non faciet? Locutus est & non implebit? Et duobus modis dissoluit.Prior est,non proposuisse Dominum definitam,& irreuocabilem sententiam, sed ita loqui, vt medium aliquid videatur ostẽdere, hoc est,posse reuocari, si res mutentur. Altera solutio est,hæc verba, & multa similia,quæ legimus in scriptura,non dicta esse à Domino sed à prophetis ipsis,vt 2 Reg.24.ait Gad ad Dauid: Aut septem annis veniet tibi fames in terra, aut tribus mensibus fugies aduersarios tuos, aut certe tribus diebus erit pestilentia in terra tua.Et tamen Dominus hæc tantum dixerat Gad prophetæ: Loquere ad Dauid: Trium tibi datur optio, elige vnũ, quod volueris ex his, & ita minus durauit pestis,quam Propheta prædixit. Ita ergo Dominus, ait Ionæ, Vade in Niniuen ciuitatem magnam, & prædica in ea iuxta prædicationem priorem,quam locutus sum ad te: prius autem hoc solum dixerat, Surge, & vade in Niniuen ciuitatem magnam,& prædica ibi, quia

An prophetæ vnquam in responsis suis decipiantur.

18 ascendit malitia eius coram me. * Hæc Origenes audacter satis, vt solet sæpe,si enim semel dumtaxat, aut iterum id factũ fieri affirmaret, diceret aliquid, quod à sana doctrina non dissideret. Gregorius siquidem hom. 1. in Ezecielem ait: Sciendum quoque quod aliquando prophetæ sancti,dum consulũtur ex magno vsu prophetandi, quædã ex suo spiritu proferunt,& se hęc ex prophetiæ spiritu dicere suspicantur. Sed, quia sancti sunt, per sanctum Spiritum citius correcti ab eo, quæ vera sunt audiunt, & semetipsos, quia falsa dixerint, reprehendunt. Confirmat exemplo Nathan. 2. Reg.7. Qui Dauidi respondit, vt templum ædificaret, cum minime id Dominus iussisset, sed statim per prophetam eundem prohibuerit. Sed Origenes multis alijs in locis hoc fieri arbitratur, quod à veritate maxime abhorret.Nec enim facile in scriptura inueniemus alterum exemplum simile huic, quod Gregorius retulit de Nathan. * Et quoniam cetera Origenis exempla refutare non est huius loci, neque temporis, in his duobus, ac 19
præsertim in exemplo Ionæ, vt nihil dicam grauius, magnæ temeritatis est dicere eos è suo dixisse, quod à Deo non audierãt:nam si Dominus ait Gad vidẽti,Loquere ad Dauid, Trium tibi datur optio:elige vnum quod volueris ex his nonne perspicue indicat scriptura esse illa tria,quæ dicta sunt à Propheta? Sed non dixit Deus (ait Origenes) pestem futuram trium dierum, quæ multo ante sedata est. Cur ergo plures, aut pauciores non signauit Nathan, nisi quia Deus tres signauerat? Fateor sedatam esse pestem multo ante,sed Dei misericordia, quæ precibus,& pœnitentia flectitur, & iustitiæ terminos anteuertit. An tam cæcum putamus fuisse Gad videntem, vt terminum aliquem præstituere auderet, quem non præstituisset Deus, nec metueret cito se fallacem esse iudicandum? * In Iona vel 20
apertior res est. Quis credat prophetam naufragio iam admonitum ausurum fuisse prædicare post quadraginta dies vrbẽ esse euertendam, nisi id à Deo accepisset? Quid autem coniecturis opus est, cum liceat ex ipsius prophetæ verbis rem plane cognoscere? In hoc ipso capite scriptum est; Et vidit Deus opera eorum, quia conuersi sunt de via sua mala, & misertus est super malitiam, quam locutus fuerat, vt faceret eis, & non fecit. Quæ est hæc malitia, nisi, Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur: Dixerat ergo hoc Dominus,& non illud tantum: Prædica in ea, quia ascendit malitia eius coram me, vt leuissime credidit Origenes, Alioqui cur postea irascebatur Ionas & dicebat; Obsecro Domine, numquid non hoc est verbum meum,cum adhuc essem in terra mea? hoc est,iubebas me dicere post quadraginta dies Niniuen esse subuertẽdã, ego autem respondebã te esse misericordem, & cito pœnitentia flectendum, atque ita fallacem futuram meam prophetiam. Et subijcit, Propter hoc præoccupaui, vt fugerem Thar-

21 Tharsis. * Scio enim, quia tu clemens
& misericors es, &c. Quare doctrina
Origenis, aut nusquam vera est, aut
certe non in his exemplis. Mihi quidē
nusquam vera videtur, neque facile ad-
ducor, vt credam prophetas, dum con-
suluntur, nonnunquam quædam è suo
spiritu respondere, quæ putent ex pro-
phetiæ spiritu à se dici, nam prophetiæ
spiritus certos, & sine suspicione reddit
prophetas Deum esse illum, qui loqui-
tur sibi. Etenim si res dubia esset, quo-
modo tanti viri, & tam graues intrepi-
de prædicerent res magnas, quæ si se-
cus euenirent, & sibi fidem detrahe-
rent, & veris, certisque prophetijs, &
pseudoprophetæ iudicarentur, ma-
gnamque inuidiam conflarent; Quo-
modo auderent dicere coram omni po
populo. Hæc dicit Dominus? Nunc
autem adeo certi sunt Dei esse, quod
dicunt, vt quando aliter id euenire,
ipsique decepti fuisse videatur, non
dubitent dicere se à Domino fuisse
deceptos, quod vident fieri non pos-
se vt Ierem. 4. Heu, heu, heu, Domine
Deus, ergo ne decipisti populum illum,
& Ierusalem, dicens: Pax erit vobis, &
ecce peruenit gladius vsque ad ani-
mam. Hoc autem dicit (vt ibi expo-
nit Hieronymus,) quoniam cap. 3. pro-
22 phetauerat; * In tempore illo vocabunt
Ierusalem solium Domini, & congre-
gabuntur ad eam omnes gentes, &c.
Hic autem dicebat; Et erit in die illa di
cit Dñs: Peribit cor regis, & cor prin-
cipum, & obstupescent sacerdotes, &c.
Auditores autē putabant mentiri Pro-
phetam, & sibi ipsi aduersari, cum il-
lud post multum tempus promittere-
tur, hoc autem cito esset implendum,
Chaldæis vrbem capientibus. At Pro-
pheta certus se à Domino audijsse,
quod vaticinatus fuerat non ait: Sedu-
xi populum, sed; Heu Domine Deus,
seduxisti populum illum, & capit. 20.
Seduxisti me Domine, & seductus sum,
fortior me fuisti, & inualuisti, factus
sum in derisum tota die, omnes subsan-
nant me, cur autem subsannaretur, ex-
ponit: Quia iam olim loquor vocife-
rans iniquitatem, & vastitatem clamo,
& factus est mihi sermo Domini in op-

A probrium. Clamat Ieremias vrbem es-
se vastandam à Chaldæis, cumque id
differretur, & pseudoprophetæ liber-
tatem pollicerentur, ridebatur quasi
vanus, & è suo spiritu prophetans. Ip-
se autem ad Deum conuersus, qui ve-
rum melius, quàm homines nosset:
Seduxisti, me, inquit, Domine, & sedu-
ctus sum. Hoc est: Si seductus sum, vt
illi opinantur, à te profecto seductus
sum, scis enim me non alia dixisse,
quàm quæ ex te audierim. * Hæc om- 23
nia exponit elegāter S. Thom. 2. 2. qu.
B 171. articul. 5. dupliciter, inquit, pro-
phetæ mens à Deo instruitur, vno mo-
do per expressam reuelationem, alio
modo per quendam instinctum, quem
interdum etiam nescientes humanæ
mentes patiuntur, vt ait August. 2. su-
per Genes. capit. 17. De his ergo, quæ
expresse per spiritum prophetiæ pro-
pheta cognoscit, maximam habet cer-
titudinem, & pro certo habet, quod
hæc sunt diuinitus sibi reuelata. Sed
ad ea, quæ cognoscit per diuinum in-
stinctum, aliquando sic se habet, vt non
plene discernere possit, vtrum hæc co-
C gitauerit aliquo diuino instinctu, vel
per spiritum proprium. Atque hoc po-
steriori modo accipienda esse dicit ver
ba Gregorij, quæ iam retulimus, ex ho
mil. 1. in Ezeciel. Addo huic verissimæ.
S. Thomæ doctrinæ, ea quæ nobis
in scriptura tradita sunt à sanctis pro
phetis, id est, quæ ipsi, quasi pro-
phetias accipi volunt primi generis es-
se, id est, accepta esse à Deo, per ex-
pressam reuelationem, & ideo semper
fere addunt: Hæc dicit Dominus, aut
quippiam simile. At non omnia, quæ
prophetæ dicunt, continuo propheti-
ca sunt, nec enim semper, spiritum
D propheticum habebant, sicut non om-
nia, quæ apostoli scripsere, ab Spiritu
sancto reuelante acceperunt. Atque
idcirco Paulus plures epistolas se scrip-
sisse ostendit, ex quibus quattuorde-
cim accepit Ecclesia traditas ab Apo-
stolo, vt spiritu Dei scriptas. * Cer- 24
tum tamen est, quidquid illi scripserunt
in libris, quos vt canonicos, & diuinos
veneratur Ecclesia, spiritu Dei scripsis-
se. Ita etiam quidquid prophetæ sancti
in

in libris canonicis scripserunt, ex diuina reuelatione plane profectum est. Quidquid in eisdem libris ab eis dictũ refertur, cum aut ipsi Dominum id dicere docent, aut ex ipsa scriptura intelligimus esse illos à Deo missos ad aliquẽ, sine dubio credendũ est ex expressa Dei reuelatione dictum. Nam neque tales viri auditores suos fallerent, neq; scriptura ipsa nos in tanto errore reliquisset. Quod ergo Gregorius scripsit, nequaquam de his intelligamus, sed de illis, quæ more ceterorum hominũ interdum loquebantur, quæ neque ipsi à
B
Deo se accepisse docent, neque scriptura à Deo ad id missos fuisse tradit: Videmus hoc in ipso Gregorij exemplo.
2.Reg.7. Dixit Dauid Nathan prophetæ. Videsne quod ego habitem in domo cedrina, & arca Dei posita sit in medio pellium? Nihil Dauid de voluntate Dei rogat Prophetam, non quærit, quid à Domino acceperit. Sed vt virum sanctum, & prudentem consulit, an expediat templum ædificare. Dixitque Nathan ad regem:
25 *Omne quod est in corde tuo, vade, & fac, quia Dominus tecum est. Non legimus tunc missum fuisse Nathan ad Dauid, neq; ipse dicit quidquam se ex Domino audisse. At statim cum prohibetur Dauid ædificare, videmus Nathan mitti à Domino & verba accipere, quæ illi dicturus sit. Et cap. 12. vbi ab eodem corripitur, statim scriptura ait; Misit ergo Dominus Nathan ad Dauid. Et postea: Tu es ille vir: Hæc dicit Dominus
3.Reg. 13. Deus Israel, &c. Cum autem propheta bonus venit ad Ieroboham, & exijt ad eum propheta senex de Bethel, & ait, Et ego propheta sum similis tui, & angelus locutus est mihi in sermone Domini, dicens: Reduc eum tecum in domum tuam, &c. Etsi videre poteramus non esse verum prophetam, quia exiuit de Bethel, vbi feruebat idololatria, tamen ne quomodo erraremus, curæ fuit scripturæ, vt doceret nos, Fefellit, inquit, eum, & reduxit secum. Sed continuo vbi vere per illũ locutus est Deus, subijcit. Cumque sederent ad mensam, factus est sermo Domini ad prophetam qui reduxerat eum, & exclamauit ad virum Dei qui venerat de Iuda, dicens:

A Hæc dicit Dominus, &c. * Postremo, 26
quoniam ea quæ propheta cognoscit per illum instinctum non potest plene discernere, an ex Deo sint, vt dixit S. Thomas, nihil horũ alijs tradebant quasi à Deo acceptum, ne fortasse eos fallerent. Immo cum expressam reuelationem non accipiebant, neque id, quod sentiebant, prorsus exploratum habebant, magis putabant ex Deo non esse, quia deerat ille certus, & indubitatus assensus, quẽ spiritus Dei efficere in illis solebat. Huius rei optimum exemplum habemus apud August. lib. 6. confess. ca. 13. vbi de matre sua ait: Et videbat quædam vana, & phantastica, quo cogebat impetus de hac re satagẽtis humani spiritus, & narrabat mihi, non cum fiducia, qua solebat, cum tu demõstrares ei, sed contemnens ea. Dicebat enim discernere se, nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter reuelantem te, & animam suam somniantem. Ex his omnibus melius intelligitur falsam esse posteriorẽ illam Origenis solutionem, cum ex scriptura constet missos esse à Domino Gad, &
C
Ionam cum mandatis, neque esse dubitandum quin Dei verba fuerint, quæ locuti sunt. Quare priorem potius amplectamur, quam ipse quoque fatetur magis consentaneam esse scripturis; non protulisse Deum definitam, & irreuocabilem sententiam, sed quæ mutatis rebus possit reuocari. * Hanc ipse confirmat verbis Ieremiæ 18. valde ad rẽ accommodatis: Repente loquar aduersus gentem, & aduersus regnum vt eradicem, & destruam, & disperdam illud: si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, agam & ego pœnitentiam super 27
D
malo: quod cogitaui, vt facerẽ ei. Quod nihil est aliud quã si diceret, Dei minas habere latentem in se conditionem, nisi illi pœnitentiam egerint. Vnde præclare Chrysost. homil. 5. ad populum, Si homines, (inquit) mutati non essent, cecidisset prophetia, sed quia illi mutati sunt ideo prophetia, licet impleta non fuerit, minime cecidit, seruauit enim Deus legem communem à se positam: Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, agam & ego pœnitentiam

super

super malo, quod cogitaui, vt facerem ei. Atq; ita huiusmodi verba solent semper explicari à sanctis patribus, vt videmus ab Hieronymo explicari in fine huius capitis, & à Cōcilio Toletano octauo cap. 2. Vnde sumptum est caput, In-
28 commutabili. 22. q. 4. *Ex quo illud Gregorij. 16. Moral. cap. 18. Cum exterius mutari videtur sententia, interius consilium non mutatur, quia de vnaquaque re immutabiliter intus constituitur, quidquid foris mutabiliter agitur. Vide de his S. Thom. 1. part. quæst. 19. artic. 7. Hoc autem quod Gregorius ait, ita omnino factum est in hac prophetia Ionæ. Quoniam enim in illa latebat subintellecta conditio, nisi pœnitentiam egerint tunc non est impleta quantū ad tēpus attinet, quia temporalis pœnitentiæ impedimentum obiectum est conuersis ad Deum Niniuitis, mansit tamē quantum ad substantiam: idcirco cessante in eis pœnitentia, & studio Deo placendi continuo, quia remotum est prohibens, exitum sortita est eadem prophetia, & Niniue subuersa est, vt videbimus, in expositione Nahum. Hoc nos docuit sanctus Tobias cap. 14. Prope erit interitus Niniue, non enim excidit verbum Domini. Vbi Lxx. ita verterūt, vt & Hieronymus citat in prologo cōmēt. Ionæ. Vade in Mediā o fili, quoniā credidi, quæcunq; locutus est Ionas propheta de Niniue, quod subuertetur.

Et crediderunt viri Niniuitæ in Deo.
29 Crediderunt verbo Dei, quod locutus fuerat Ionas: Hebraice autem dictum est credere in Deo, pro credere Deo, sicut Ioann. 1. ijs qui credunt in nomine eius id est, nomini eius, vel ei. Lxx. Et crediderunt viri Niniuitæ Deo. Chaldæus; Et crediderunt viri Niniuitæ verbo Domini. Sciamus autem in scriptura eadem significatione dici, Credo Petro, & in Petro, & in Petrum. Exod. 4. Non credent mihi. Et postea: Si non crediderent, inquit, tibi. Ibi, Tibi, etiam est in Hebræo, & in Lxx. Credo in Petro dicunt, vt in Hebræo videmus in locis citatis, & in multis alijs Exod. 14. Et crediderunt Domino, & Moysi seruo eius, ita etiam Lxx. sed in Hebræo est, Crediderunt in Deo,

Credere Deo, & in Deo, & in Deum.

A & in Moyse seruo eius, & cap. 19. Vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum Hebraice, In te Ps. 77. Quia nō crediderūt in Deo, neque sperauerunt in salutari eius. Ibidem: & non crediderunt in mirabilibus eius. Hæc dicuntur cum præpositione ב, sed cū præpositione ל sequentia Exod. 4. Credent verbo signi sequentis; Hebraice. In verbum. Psal. 105. Non crediderunt verbo eius, Hebraice, In verbū eius. Prouerb. 14 innocens credit in omni verbo, Hebraice, In omne verbū. Isa. 53. Quis credet auditui nostro? Hebr. In auditum nostrum.

B *Et prædicauerunt ieiunium.* Publice per vrbem proclamatum est, vt omnes ieiunarent, Hebraice. Clamauerūt. Lxx. ἐκήρυξαν voce præconis clamauerunt. 30

Et vestiti sunt saccis. De saccis diximus cap. 8. Hamos. nu. 30. Hieronymus Saccus, & ieiunium arma sunt pœnitētiæ, auxilia peccatorum. Ante ieiuniū, & sic saccus. Ante quod occultum est, & postea quod palam. Hoc semper Deo, illud interdum exhibetur; & hominibus, etsi è duobus necessarijs vnū est subtrahendum; magis ieiunium absque sacco, quàm saccum eligam absq; ieiunio.

C *Et peruenit verbum ad regem Niniue.* Præoccupatione siue anticipatione vsus videtur Propheta in eo, quod dixit: Prædicauerunt ieiunium, & vestiti sunt saccis: nam probabile est prius peruenisse verbum ad regem, & eius auctoritate, atque optimatum indictum esse ieiunium, & saccum, vt nunc ait. Huiusmodi autem anticipationes, & recapitulationes familiares esse sacræ historiæ docet Augustin. lib. 3. de doctrina Christiana cap. 36. & Gregor. in præfatione Moralium. cap. 1.

D *Et surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum.* Vera, & fructuosa pœnitentia describitur. Continuo credidit, & surrexit, & vestimentum regale abiecit, quod festinantis est. * Multi volunt pœnitentiam agere, sed ita, vt delicias suas, & vanitatem vestium minime deserant, sed 31 miles Neoptolemo Enniano, qui Philosophari se velle dicebat, sed pau-

A

paucis, nā omnino haud placere. Quibus hoc dicere possumus: Non esse aptos pœnitenti e delicatos cibos, neque pretiosas vestes, & nequaquam esse magnum dolorem, qui totus latet, & nusquam foras erumpit.

Et sedit in cinere. Sicut cinis dolentiū est, & pœnitentiam agentium, vt Matth. 11. Olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent, & Iob. 42. Idcirco ipse me reprehendo & pœnitentiam ago in fauilla, & cinere: ita etiam sedere, est mœrentium, atque lugentium, vt diximus cap. 3. Hos. n. 18.

B

Et clamauit, & dixit ex ore regis. Clamari, & dici iussit per præconem, ita enim loqui interdum scripturam diximus in cap. 8. Hos. num. 10. Lxx, Et prædicatum est in Niniue à rege, & ab omnibus maioribus, &c. Chaldæus: Atque per præconem proclamare iussit, ac dicere per Niniuen ex regis, ac principū eius decreto. Principes autem vocat Hebraice magnos eius, sicut, & Hispani vocamus. Et ex ore regis, pro ex ore suo more Hebræorum.

32 *Homines, & iumenta, & boues.* Quod pueri etiam sacco induuntur, & iumēta & omnes ieiunant, magnitudinem doloris indicat, qui nullum relinquit locum voluptati, quod fit, vt Deus placetur, & homines huiusmodi rebus insuetis magis in dolorem excitentur.

C

Hebræi nominibus vtuntur pro aduerbus.

Et clament ad Deum in fortitudine. Hebræi, quoniam pauca aduerbia habent, nominibus pro eis vtuntur, vt In fortitudine, id est, fortiter, In lenitate, leniter, In amaritudine, amare.

Conuertatur vir. Vnusquisque, vt etiā adnotauimus cap. 1. num. 26.

Quæ est in manibus eorum. Quam nūc operantur, à peccato, in quo sunt.

D

Quis scit si conuertatur. Late hæc exposuimus Ioel. 2. n. 21. & sequentibus.

Super malitiam. Malitiam vocat afflictionem, vt exposuimus Ioel. num. 21. Nō sumpsit de eis pœnas, quas per Prophetam prædixerat, non subuertit Niniuen, sed paulo post regnante apud He-
15 bræos Iosia, vt ait Hieronymus, & apud
Medos Astyage subuersa est, vt videbimus in Nahum.

ALLEGORIA.

Non solum typus Domini fuit Ionas 33
cum deuoratus est à ceto, & proiectus in aridam, vt hactenus ex Euāgelio demonstratum est, sed etiam Niniuitas adiit, & eis prædicauit pœnitentiam. Sicut enim tunc prædixit illis vrbem esse subuertendam, nisi pœnitentiam agerent, & signum fuit eis, quoniam ex eius naufragio, & mirabili liberatione per-
suasi sunt verba Dei esse, quæ prædica- 7
bat: Ita Christus post resurrectionem è ventre inferi egressus, signum fuit Iudæis, vt crederent ex Deo esse omnia quæ docuerat, & subuertendam esse suam ciuitatem, & gentem, nisi mature conuerteretur. Sæpe enim hoc prædixerat, vt Luc 19. cum fleuit super Ierusalem, & dixit: Et circumdabunt te inimici tui vallo & circumdabunt te, ad terram prosternent te, &c. Et Matth. 24. Cum videritis abominationem desolationis, &c. Et cap. 23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Christi autem resurrectio nullo modo latuit Iudæos, cum sæpe apparuerit, & visus fuerit plusquam quingentis fratribus si-
mul. 1. Corin. 15. * Denique sanctus 34
Matthæus ait, Ecce quidam de custodi- Matt. 28.
bus venerunt in ciuitatem, & nuntiauerunt principibus sacerdotum omnia, quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus consilio accepto pecuniam copiosam dederunt militibus dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus. Et si auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi, accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatum est verbum illud apud Iudæos vsque in hodiernum diem. Ac ne putes, hoc ceteros Iudæos postea latuisse, Ioseph. 18. Antiq. cap. 4. de Iesu à Pilato crucifixo ait: Apparuit enim eis tertia die viuus, ita vt diuinitus de eo vates hoc, & alia multa miranda prædixerunt. Hoc quod diximus intelligitur ex verbis Domini Lucam. 11. Signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ. Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit filius hominis generationi isti. Et ambrosius, quamuis subobscure, hoc ipsum indicat

cat ibi his verbis:Simul aduertere licet,
& maiestatis oraculum & pietatis indi-
cium : namque Niniuitarum exemplo,
& denūtiatur supplicium, & remedium
demonstratur. Vnde etiam Iudæi debēt
non desperare indulgentiam, si velint
35 agere pœnitentiam. Quare quod Hie-
ronymus, & Rupertus, & Augustinus
epist.49.q.vltima,& lib.18. de ciuitate
Dei cap.44 docent,Niniuen in hac pro
phetia portare typum gentilitatis, non
satis intelligo quomodo fieri possit,
quoniam Lucas perspicue ait: Sicut fuit
Ionas signum Niniuitis, ita erit filius
homini generationi isti. Sicut ergo Io-
nas figura fuit Domini, ita Niniuitæ fi-
gura fuere Iudæorum, quod recte expli
cat Beatus martyr Iustinus in dialogo
cum Tryphone,post medium. Cumque
Christus,inquit, apud vos clamet, vo-
bis daturum se esse Ionæ signum, horte
turque vos, vt vel postquam ab inferis
excitatus esset, eorum malorum,ac sce
lerum,quæ commisistis, vos pœniteat,
eodemq; modo, quo Niniuitæ, ad Deū
clamatis,ne gens,vrbsque vestra capia-
tur deleaturque vt deleta est: non mo-
do non vos pœnituit cum eum à mor-
tuis excitatum esse didiceritis,sed, quē-
admodum ante dixi, viros delectos in
totum orbem misistis,qui prædicarent,
& denuntiarent sectam quandam, im-
piam, & legibus contrariam excitatam
esse à Iesu quodam Galilæo impostore,
&c. In hoc quod igitur est typus, quod
sicut Ionas fuit signum Niniuitis, & ex
eius euentu crediderunt vrbem fore
subuertendam post quadraginta dies,ni
si pœnitētiam agerent,sed quia illi pœ-
nitentiam egerunt,subuersa non est;ita
Dominus resurrectione sua signum fuit
Iudæis,vt crederent vera esse, quæ do-
36 cuerat. * Sed quia credere noluerunt
nec pœnitentiam egerunt, vt Niniue
post quadraginta dies erat subuertenda.
Ita Ierusalem, & gens Iudæorum post
annos quadraginta à resurrectione Do-
mini vastata, & deleta est à Romanis,
vt auctor est Eusebius in Chronicis:
Vastata est enī secundo anno Vespasia-
ni, vt Iosephus scribit libr.2.de bello Iu
daico capit.10. & inter omnes constat;
Dominus autem passus est anno deci-

Ierusalē post quadraginta à morte Domini annos vastata.

A mo octauo Tiberij cæsaris. Quod item
perspicuum est. A decimo autem octa-
uo Tiberij cæsaris,ad secundum Vespa-
siani quadraginta anni sunt. Imperauit
siquidem Tiberius annos 23 (vt ait Sue
tonius in eius vita capit.73.) Caius Ca
ligula annos tres, & menses decem, vt
ait Eusebius,& Suetonius cap.59. Clau
dius,tredecim annos, & mēses nouem,
aut 14.annos iuxta Suetonium,cap.45.
Nero,quatuordecim annis additis men
sibus septem, qua in re conuenit Euse-
bius cum Suetonio, vt intelligi potest
ex cap.8. vbi 17.anno eum cœpisse im-
B perare dicit,& ex cap.57.vbi obijsse scri
bit anno 32.ætatis suæ.Imperio autem
Galbæ, Othonis, Vitellij annum cum
nouem mensibus tribuit Eusebius, satis
conuenienter etiam Tranquillo. His
successit Vespasianus, si ergo ex impe-
rio Tiberij quinque annos, ex Vespa-
ni vnum numeramus, quadraginta an-
ni fiunt integri. Hic figura terminatur.
In eo autem, quod Niniue tunc credi-
dit, & seruata est iam figura potest esse
gentium,ad quas Dominus post resurre
ctionem suam per apostolos venit, &
crediderunt, & pœnitentiam egerunt,
C atque ab æterna morte seruatæ sunt.
Quo tempore non solum plebei homi
nes,sed optimates etiam, & reges credi
derunt,vt apud Niniuen. Quod si vni-
uersa gentilitas Niniue est, recte vt ait
Rupertus, regem Niniues Romanum
imperium intelligemus, quod toti orbi
præerat, & ad illud peruenit verbum
per duo apostolorum lumina Petrum,
& Paulum, & eorum successores. At-
que ita patrum illorum sententiam tue
bimur quodammodo, qui Niniuen Ec-
clesiam gentium interpretantur.

TROPOLOGIA.

D Hic illud primum adnotandum est, 37
quod optime animaduertit Gregorius
lib.6 Moral.cap.13. vbi verba illa cap.
5.Iob interpretatur. Qui comprehēdit
sapientes in astutia eorum, & tandem
peruenit ad Ionam his verbis: Sed quia
nonnunquam astute se aliquid sapere
etiam electi moliuntur, libet ad mediū
alium sapientem deducere, & quomo-
do internis consilijs sapientia mortaliū
comprehendatur demonstrare. Pruden

ter quippe Ionas sapere voluit cum ad prædicandam Niniuitarum sapientiam missus, quia electis gentibus Iudæã dese ri timuit, prædicationis officium imple re recusauit. Nauim petijt, fugere Thar sis elegit; sed protinus tempestas exori- tur, sors mittitur, vt videlicet cognosca tur cuius culpa mare turbetur. Ionas in culpa deprehenditur, in profundũ mer- gitur, ceto sorbẽte repente deuoratur; atque illuc gestante bellua peruenit, quo ire sponte contempsit. Ecce fugiti- uum Dei tempestas inuenit, sors ligat, mare suscipit, bellua includit, & qui au- tori suo obedire renititur, ac ad locum, quo missus fuerat, suo reus carcere por- tatur. Iubente Deo ministrare homo prophetiam noluit, adspirante Deo bel lua Prophetam vomuit. Comprehendit ergo Dominus sapientes in astutia eo- rum quando & hoc in vsum suæ volun tatis redigit, per quod sibi voluntas hu- mana cõtradicit. Hactenus Gregorius.

38 * In eo vero, quod Ionam figuram esse diximus electorum, qui humana infir- mitate labuntur, & diuina virtute exci- tantur, videmus vim, efficientiamque perfectæ pœnitentiæ, per quam, in pri- stinam dignitatem restituitur Ionas, & perinde eo Deus vtitur ad salutem mul tarum animarum, ac prius, cũ nihil con tra Dei mandata fecerat. At in eo, quod Niniuen mittitur, & longo itinere con fecto clamat: Adhuc quadraginta dies, &c. Figuram gerit sanctorum prædica- torum, quam, vt potuimus, expressimus capit 1. numer. 30. 31. 32. Sed hoc præ- terea adnotandũ est, quam copiosus fru ctus prædicatores à Deo missos, & ad eius præscriptum docentes consequa- tur. Homo ignotus, & aduena in vrbem ingreditur, idolis, & superstitione ple- nam omnibusque vitijs contaminatam & primo prædicationis die vniuersã ad Deum conuertit. In qua, vt ex vltimis cap. 4. verbis perspicimus, pueri ratio- nis nondum participes plusquam cen- tum viginti millia erant, vt hinc conie ctura, vtcumque intelligamus, quanta, & quam innumerabilis esset maiorum natu multitudo, quos vno die Deo lu-

Fructus copiosus eorũ, qui à Deo mittuntur.

39 cratus est. * Quod quid aliud est, quã quod de discipulis legimus: Misit illos

Luc. 10.

A binos ante faciem suam in omnem ciui tatem, & locum, quo erat ipse ventu- rus? Prædicatores namque suos, vt est apud Gregorium, Dominus sequitur, quia prædicatio præuenit, & tunc ad mentis nostræ habitaculum Dominus venit. Et de sãctis apostolis Marcus scri psit: Illi autem profecti prædicauerunt vbique Domino cooperante, & sermo- nem confirmante sequẽtibus signis. In quibus verbis quid considerandũ est, (inquit Gregorius) quid memoriæ cõ- mendandum, nisi quod præcepta obe- diẽtia, obediẽtiã vero signa secuta sunt.

Homil. 17. in Euã gel.

Hom. 29. in Euang.

B Quod vero signum, vel mirabilius, vel gloriosius cogitari potest, quã vno die ad vnius hominis prædicationem ci uitatem omnium, quæ tunc erant, ma- ximam, & potentissimam, & tot regno- rum dominam, tot vitiorum seruam re pente mutata vitæ consuetudine ieiu- nare, lugere, saccis indui, pijs, & humi- libus lacrymis paratam perniciem de- precari? In quo etiam videmus quot quantaque nobis ipsis bona adimamus, cum inobedientia nostra Dei providen tiam, & largitatem retardamus. Si nulla fuisset oborta tempestas, & Ionas iuisset

C quo volebat, animoq; suo satisfecisset; quid tandem laude dignum fuisset asse- cutus? Nonne se hac insigni gloria, & vtilitate priuasset, & auctor innumerabi lium animarum salutis nunquam fuis- 40
set? * Cetera, quia valde moralia sunt, Moralia expositione, non indiget at animaduersione indigent vel maxi- me. Curemus diligenter ne nobis id di- catur, quod Iudæis olim dictum est: Vi- ri Niniuitæ surgent in iudicio cum ge- neratione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædica- tione Ionæ, & ecce plusquã Ionas hic.

Matt. 12.

D Cum verbũ Dei in scripturis legimus, vel in Ecclesijs audimus, quid nisi Chri stum audimus? Et ecce plus quam Io- nas hic. Si illi ad vnius serui, eiusque ignoti clamorem pœnitentiam egerũt, quibus supplicijs non digni erimus nos, si Domino prædicante, quem plurimis in nos collatis beneficijs, satis noui- mus, nõ resipiscamus? Si vnus illis dies satis fuit, nobis tot menses, & anni cur satis non sunt? Illis vrbis subuersio præ- dica-

dicabatur,& quadraginta dies ad pœni-
tentiam concedebantur, nobis æterna
supplicia intentantur, & ne semihoram
41 quidem certam ad vitam habemus?Cre
damus ergo,& præterita peccata lugen
tes ieiunemus.Expositæ sunt animę no
stræ omnibus crudelis tentatoris telis,
expositæ sunt diuinæ iustitiæ vltioni,
operiamus eas vestibus, immo, & armis
penetrabilibus operiamus. Quibus nā
Psal. 68. armis?Operui, inquit) in ieiunio ani-
mam meā, Ambrosius in libro de Elia,
& ieiunio,c.4. Gula ergo nudos facit ie
iunia operiunt & exutos. Vnde Domi-
nus ait, Operui in ieiunio animā meā.
Bonum operimentum; quod animam
tegit ne à tentatore deprehendatur, ne
à tentatore nudetur. Et episcopi Afri-
cani in epistola ad Siritium pontificem
Romanum quæ est in 1. Tomo Conci-
liorum, ita scribunt. Audiant Prophe-
tam dicentem:Cooperui in ieiunio ani
mam meam. Ergo qui non ieiunat,inte
ctus,& nudus est,patet vulneri. Deniq;
si Adam se texisset in ieiunio, non fuis-
set nudus effectus. Niniue se à morte ie
42 iunio liberauit,&c. * At oportet, vt
& saccis etiā nos operiamus: Quid est
saccis operiri nisi, vtilitatem vitæ no-
stræ exterius prodere, quod tunc rectè
fit,cum per humilem cōfessionem pec-
cata,quæ male in corde latebant,bene,
& vtiliter homini Dei vicario detegi-
mus. Nouus morbus ex veteri qui no-
stram maxime ætate grassatur: corpus
maculis quibusdam sanguineis resper-
git, quæ cum in summa cute apparent,
morbus nec longus,nec difficilis cura-
tionis est,si vero intus latent,letalis iu-
dicatur:Eiusdem naturæ peccatum est,
tollitur, si foras per confessionem pro-
deat;occidit si lateat.Male, & in magnū
animæ suæ periculum tegebat Dauid
peccatum suum,sed cum primum dete-
2.Reg.12. xit dicens, Peccaui Domino, audijt à
Propheta: Dominus quoque transtulit
peccatum tuum:Non morieris. Achab
rex sceleratissimus, & diuinæ vltionis
telis nudus expositus operuit cilicio
3.Reg.13, carnem suam, ieiunauit,& dormiuit in
sacco, & factus est sermo Domini ad
Eliam Tesbitem dicens: Nonne vidisti
43 humiliatum Achab coram me? * Quia

A igitur humiliatus est mei causa, non
inducam malum in diebus eius. Sermo
peruenit ad regem Niniue, & ad opti-
mates eius,cum principis populi, id est
episcopi,sapientes,& magistri, qui eum
regunt,peccata intuentes quibus Deū,
ad amaritudinem prouocant, primi
mollem vitam abijciunt,& se ad pœni-
tentiam accingunt,vt sicut ante exem
plo ceteris nocebant, iam pœnitentiæ
duces sint, & magistri. Quod cum sit,
tunc validum, firmumq; decretum est,
quod ex ore eorum indicitur, vt om-
B nes ieiunent, & saccos induant. Alio-
qui frustra clamabunt,& leges ferent,si
à clamore, & à legibus vita eorum dis-
sonet:Tunc autem homines & pueri,&
iumenta saccis operiuntur (vt ait Hie
ronymus) cum rationabiles,& irratio-
nabiles,& prudentes, ac simplices agūt
pœnitentiam;iuxta illud:Homines, &
iumenta saluabis Domine. Tunc vide-
bit Deus opera nostra, & miserebitur
super malitiam, quam locutus fuerat,
vt faceret nobis,& non faciet.

C

CAP. IIII

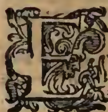

T afflictus est Ionas afflictione magna, et iratus est:et orauit ad Dominū, & dicit obsecro Domine,numquid non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea? Propter hoc præoccupaui, vt fugerem in Thar-
D *sis. Scio enim quia tu Deus clemens & misericors es, patiens & multæ miserationis,& ignoscens super malitia. Et nunc Domine tolle quæso animam meam à me: quia melior est mihi mors quam vita. Et dixit Dominus. Putasne bene irasceris,tu? Et egressus est Ionas de ciuitate, & sedit contra Orientem* Psal. 85. Ioel. 2.

Nn ciuita-

ciuitatis: & fecit sibimet vmbraculum ibi, & sedebat subter illud in vmbra, donec videret, quid accideret ciuitati. Et præparauit Dominus Deus hederam, & ascendit super caput Ionæ, vt esset vmbra super caput eius, & protegeret eũ, laborauerat enim: et lętatus est Ionas super hedera, lætitia magna. Et parauit Deum vermem ascensu diluculi in crastinum: & percussit hederã & exaruit, Et cum ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido & vrenti: & percussit sol super caput Ionæ, & æstuabat: & petiuit animæ suæ, vt moreretur, & dixit. Melius est mihi mori, quam viuere. Et dixit Deus ad Ionam. Putasne bene irasceris tu super hederam? Et dixit. Bene irascor ego vsque ad mortem. Et dixit Dominus. Tu doles super hederam, in qua non laborasti neque fecisti, vt cresceret, quæ sub vna nocte nata est, & sub vna nocte periijt: & ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plus quam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram, & sinistram suam, & iumenta multa?

HISTORIA.

Et afflictus est Ionas. Eisdem causis affligitur, quibus ante & fugerat, sed cur afflictus est, cum nondum essent impleti quadragita dies, paulo enim post ait: Et egressus est Ionas de ciuitate, & sedit contra Orientem ciuitatis, & fecit sibimet vmbraculum ibi, & sedebat subter illud in vmbra, donec videret, quid accideret ciuitati, videlicet postquam quadraginta dies implerentur? Causa afflictionis eius fuit, quod cum propheta esset, & sæpe Dominum audisset

A loquentem, melius eius ingenium cognoscebat clemẽs, & ad veniã, & misericordiam valde propensum. Quare cũ Niniuitarum subitam, atque perfectam pœnitentiam vidit, continuo intellexit Deum esse flectendum, nulloq; modo subuertendam esse vrbem. Et tamen expectabat extra vrbem, quoniam putabat fieri posse, vt vel illi relicta pœnitẽtia ad priores mores redirent, vel Deus incolumi vrbe, minorem saltem de eis pœnas sumeret.

Et iratus est. Lxx. quasi volentes ostẽdere, iræ causam verterunt, καὶ συνεχύ-
B θη, & confusus est, timuit enim se vanum, atque mendacem esse iudicandũ, sed verbum Hebraicum חרה veritam sonat. Perinde ergo est, ac si diceret: Magna quædam impatientia eum inuasit. Idem verbum est, & eadem sonat Genes 4. Ad Cain autem, & ad munera illius, non respexit, iratusque est Cain vehementer.

Obsecro domine. Hieronymus: Hoc 2
quod nos interpretati sumus, Obsecro, & Lxx. transtulerunt ὦ δὴ, in Hebraico legitur אנה, quæ mihi videtur, interiectio deprecantis significare blandientis affectum. Quia igitur oratio eius, dũ
C se dicit iuste fugere voluisse, quodammodo iniustitiæ arguit Dominum, querelas suas obsecrationis exordio temperat.

Numquid non hoc est verbum meum. Num fefellit me mea diuinatio? Tu, cũ in Iudæa essem iubebas me illis interitum, & excidium prænunciare, ego recusabam, & dicebam, Nequaquam ita facies Domine, vt dicis, scio te esse misericordem, cito precibus flecteris, & pœnitentia, cur me prophetare vis, quod futurum non est?

Scio enim, quia tu Deus clemẽs & miseri-
D *cors es, & patiens & multæ miserationis, & ignoscens super malitiam.* Vim & proprietatem horum verborum expressimus Ioelis 2. numer. 19. & duobus sequentibus, sunt enim in Hebræo eadem apud illum prophetam, vbi ait: Quoniam benignus, & misericors est, patiens, & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia. Itaque quod hic vertit, Clemens, ibi Benignus,

quod hic: Ignoscens super malitiam, ibi Præstabilis super malitia,

3 *Tolle quæso animam meam*. Præ dolore summo mortem optat, vt Elias. 3. Reg. 19. sufficit mihi Domine, tolle animam meam, neque enim melior sum quam patres mei. Et Tobias. cap. 3. Et nunc Domine secundum voluntatem tuam fac mecum, & præcipe in pace recipi spiritum meum, expedit enim mihi mori, magis quam viuere Theophylactus: Forsan cuipiam pusillanimis Propheta videri queat, qui Deo sua iudicia non permittat. Neque hoc fors mirandum foret, homo enim erat, idque veteris testamenti, vbi & qui perfecti videbantur; imperfecti erat. Attamen non sic fortasse pusillanimis est, vt animum despondeat; non enim hoc pro sua gloria, sed pro gloria Dei facit. Siquidem illius gratia, & donum prophetia est, qua intercidente Deus Israelis à gentibus vituperaretur. Hieronymus etiam supra Prophetam excusat. Non inquit, contristatur, vt quidam putant, quod gētium multitudo saluetur, sed quod pereat Israel. Theophylactus etiam dixit paulo ante, non dolore Ionā, quod seruatis inuideret, aut ex eorum interitu voluptatem caperet: abhorreret, e͂m hoc à bono, & mansueto spiritu, cuius ille domicilium erat, sed quia periculū erat, nè ipse etiam mendax reputaretur, quique, ceu præstigiator aliquis frustra turbauerit ciuitatem.
4 * Mihi hæc postrema ratio magis placet, nec displicent tamen cetere, vt cap. 1. dixi. Idem sentit Theodoretus, qui ait: Vita defungi malo, quam cum ignominia viuere, vereor autem ne mendax habear, &c. Non ergo dolebat de aliorum salute, quasi eos extinctos vellet, sed d sua ignominia, quam tamen postponere debuisset tot millium incolumitati. Quod autem dixit Theophylactus imperfectos fuisse homines veteris testamenti, eos etiam qui perfecti videbantur, non de quibusdam patribus, qui magna sanctitate prēstiterunt, dictum putandum est, sed de communi illorum temporum perfectione cum ea comparata, quæ in nouo testamento postea fuit.

Putas ne bene irasceris tu? Leniter hominem afflictum, & iratum increpat, vt ipse de se iudicet, & se ipsum reprehendat. De hac locutione apud Hebræos diximus Hos. 5. num. 7. Vbi etiam diximus recte posse verti: Vehementer ne irasceris tu? vt vertunt LXX. & Chaldæus.

Et egressus est Ionas de ciuitate. Perfecta legatione manere amplius in ciuitate non vult, ne vt mendax videatur; post quadraginta dies, & tamen expectat. vt videat, quem exitum prophetiæ sua habitura sit, vt diximus n. 1.

* *Et sedit contra Orientem ciuitatis*, id est, è regione partis Orientalis vrbis. Hebraice, Et sedit ab Oriente ipsi vrbi. Quod mihi videtur fecisse Ionas, quod ab ea parte mons esset aliquis altior, & remotior, vnde melius, & tutius posset spectare, si quid vrbi accideret.

ALLEGORIA.

Diximus iam cap. 3. num. 35. in ingressu Ionæ in Niniuen, & in prædicatione finita esse figuram, id est in ijs, quę postea sequuntur, figuram Christi non esse eum. Quid autem modo Ionas Allegorice significet, recte docet August. epist. 49. Iam vero inquit, quod tabernaculum sibi constituit, & consedit ex aduerso ciuitatis Niniue, quid ei futurū esset expectans, alterius significationis personam Propheta gestabat. Præfigurabat enim carnalem populum Israel, nam huic erat tristitia de salute Niniuitarum, hoc est de redēptione, & liberatione gentium, &c. Ex his verbis Augustin. & ex ijs quæ cap. 1. n. 28. & 29. retulimus ex Hieronymo, & ex Theophylacto, cōstat plane eumdem hominem non portare semper eiusdem rei figurā; sed in eadem etiam historia, nunc huius rei, nunc illius typum esse. Quod quoniam iam sæpe in hoc propheta vidimus, non morabimur, in re aperta confirmanda, Expositionis tamen causa, exemplum vnum, aut alterum proferamus. * Arca Noe figura baptismi fuit, quia omnes qui per baptismum, non ingrediuntur in Ecclesiam, pereunt. At vero in eo quod omnes, qui ingressi sunt, seruati sunt, 6

Reg. Eadem res figura diuersatū rerum imo & cōtrariarum esse potest.

non est figura Ecclesiæ, Stultissime ergo hinc hæretici huius temporis colligunt seruari omnes, qui sunt in Ecclesia, id est, Ecclesiam solum constare ex prædestinatis. Immo vero eandem rem diuersis rationibus figuram esse rerum etiam contrariarum docet Augustinus in epistol. 99. ad Euodium. Diluuium (inquit) significat, & iudicij vltimi supplicium malis, & baptismum fidelibus, Et petræ nomine, qua Christus significatus est, duo prænūtiata sunt, & offendiculum infidelibus, & ædificium spirituale fidelibus. Sed in hac Allegoria regulam teneamus ab eodem Augustino traditam lib. 16. de ciuitate capit. 2. his

Reg.

verbis, Non omnia, quæ gesta narrātur, aliquid significare putāda sunt: sed propter illa: quæ aliquid significant, etiam ea, quæ nihil significant, attexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur, sed vt hoc fieri possit, etiam cetera aratri membra sunt necessaria.

TROPOLOGIA.

7 In Iona post muneris sui functionē lugente iam nūc illo intelligimus, qui in eo, quod Dei causa facere videntur, aut gloriam Dei non quærunt, sed sua emolumenta, aut certe in eo sitam putant, vbi minime sita est. Nam, qui gloriam Dei expetit, nec quærit quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi, postquam officio suo defunctus est, id maxime probare, id velle debet, quod Deus voluerit, ac fecerit: quod si aliud vult plane declarat se ipsum quæsisse, non Deum, aut se magis, quam Deum. Si gloriam Dei quærit Ionas, num ignorat, eam parcendo maxime, & miserando manifestam fieri? Vtrum Deo gloriosius, & magnificentius est, vrbem maximam perdere; an corda hominum obdurata emollire, & ad se conuertere, & multitudinē, quæ peritura erat conseruare? Cur putat fallacem esse iudicādam prophetiam omnibus ciuibus ad veram pœnitentiam conuersis, & ieiunantibus, & lugentibus? Quæ tunc profecto esset fallax, cum illi in eadem vitæ turpitudine hærerent, & vrbs nō rueret. At cum tanta cerneretur vitæ, morumque mutatio crudelis po-

Quid illis contingat qui gloriam Dei quærere videntur, cum quærant magis suā.

8 tius in gentibus Deus haberetur, si supplicis, & mærore confectæ ciuitatis non esset misertus. * Itaque Ionas, si non tam gloriam suam, quā Dei quæsiuit, in eo certe quæsiuit, in quo non erat, id est, in adimpletione minacis prophetiæ. Et quia iudicio suo, quam Dei duci maluit, cum maxime exultare gaudio debebat, quod tot hominum millia mortua fuerant, & reuixerunt, perierant, & inuenta sunt, & cum gaudium erat in cœlo angelis Dei, super tot peccatoribus pœnitentiam agētibus ipse afflictus est afflictione magna, & iratus est. Quod semper ijs euenit, qui non quod optimum, & Deo gratissimum est, fieri volunt, sed quod sibi vtilissimum iudicant. Ex quo errorem nostrum, & maximum, & vsitatissimum agnoscimus, qui pacem, & tranquillitatem in eo positam putamus, vt id fiat, quod volumus, cum sit omnium dolorum origo hæc nostra, quæ dicitur, propria voluntas, propriumque iudicium. At orat etiam, & tacite Deum reprehendit, & priorem suam fugam non tam excusare, quam probare ipsi vult, cuius mundi sunt oculi ne videant malum, & qui respicere ad iniquitatem non poterit: cum scriptum sit: Iustus prior est accusator sui. Prou. 18.
Et apud Isaiam iuxta Lxx. interpre- Isai. 43.
9 tum translationem: Dic tu iniquitates tuas primus, vt iustificeris. * Et quia pœna sibi est, omnis inordinatus animus, & instabilis est qui à Dei ordine recedit, ita angitur, & tanto dolore occupatur, quia futurum non putat quod vult, vt etiam mori cupiat, & precetur: *Et nunc Domine, tolle quæso animam meam à me.* Illud vere; *Melior est mihi mors quam vita.* Vita enim eius, qui omnia suo sensu, & voluntate sua metitur, nec ducem Deum sequitur, sed ipse dux esse vult diuinæ voluntatis, non potest non magnis dolotibus subinde perturbari. Sed quia bonus, ac suauis Dominus infirmitatis nostræ miseretur, & leniter nos intus admonet, cum à se dissentientes videt, non deserit Ionam in illo æstu doloris, sed amanter reprehendit.

Putasne bene irasceris tu? Atque vt videamus, quo homines etiam bonos, & cordatos deducat huiusmodi affectus, recte continuo subijcitur. *Et egressus est Ionas de ciuitate, & sedit contra Orientem ciuitatis; & fecit sibimet vmbraculum, & sedebat ibi.* * Nam cum quis iudicio suo
10 in tantum fidit, vt quemadmodum ait insignis Comicus: nisi quod ipse facit, nihil rectum putet. Et quod vult faciendum esse existimet, minime potest in aliorum cœtu commorari, ciuitatem deserat necesse est, in qua, si vellet optime viuere poterat, Et cui licebat in bona domo sua habitare, & solis, atque æstus incommoda vitare, facit sibimet vmbraculum, vt Ionas, parum firmum, & caloris iniurijs expositum, vt postea videbimus, & inanibus curis, ac superuacuo dolore cruciatur: Hoc est, numquã stabilem requiem habet, numquam satis quiescit, quia multa videat necesse est, quæ nolit, multa patiatur, quæ oderit, & solus doloribus conficiatur vt apud Homerum, Bellerophon.

Terētius in Adelphis.

Iliad. 6.

ἤ τοι ὁ καππεδίον, τὸ ἀλήιον οἶος ἀλᾶτο
ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Quæ ita vertit Erasmus.

Solus at ille, quidem vacuis errabat in agris
Cor adedens curis, hominum vestigia vitans.

Maneat ergo non posse lætam, neq; tranquillam vitam agere, nisi qui Dei consilio, & voluntate duci velit, idque demum in omnibus optimum putet, quod illi maxime placebit, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.

HISTORIA.

* *Et preparauit Dominus Deus hederam.* Fecit vt subito exoriretur hedera, vt di
11 ximus ca.2.nu.2. Pro Hedera in Hebr. est קִיקָיוֹן de quo magna est inter doctissimos homines contentio. Lxx. cucurbitam esse censuerunt, Aquila, Symmachus, & Theodotion, hederam. quos Hieronym. in translatione nostra secutus est. Quidam vero è recentioribus fruticem esse volunt, quem *κικι* Græci

A vocant, Latini ricinum. Sed hi cum tam nostram, quam veterum omnium interpretum translationem contemnãt, neque id probare possint, quod volunt, iure mihi ab hac disputatione segregandi videntur. Ad veteres ergo redeamus. Hæc Hieronymi translatio magnas olim turbas excitauit, de quo Augustinus epistola. 10. ita scribit ad Hieronymũ: Nam quidam frater noster episcopus cum lectitare instituisset in Ecclesia, cui præest, interpretationem tuam mouit quidam longe aliter abs te positum a-
B pud Ionam prophetam, quam erat omnium sensibus, memoriæque inueteratum, & tot ætatum successionibus decantatum, factus est tantus tumultus in plebe maxime Græcis arguentibus, & inflammantibus calumniam falsitatis, vt cogeretur episcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorum testimonium flagitare, &c.* Quæ omnino de hoc Ionæ
loco dicta videntur, vt Hierony. intelle 12
xit in fine eius epistolæ ad Augusti. cuius initium est, Domino vere sancto, & est in volumine epistolarum Augusti. vndecima. In qua etiam epistola trans-
C lationis suæ rationem ita reddidit. In eo loco, vbi Lxx. interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis hederam transtulerunt, idest, *κισσόν*, in Hebræo volumine ciceion scriptum habetur, quàm vulgo Syri ciceiam vocant: Est autem genus virgulti lati habens folia in modum pampini, cumque plantatũ fuerit, cito consurgit in arbusculam, absque vllis calamorum, & hastilium adminiculis, quibus & cucurbitæ, & hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo verbum de verbo edisserens si ciceion transferre voluissem, nullus intelligeret, si cucurbitam, id di-
D cerem, quod in Hebræo non habetur; hederam posui, vt ceteris interpretibus consentirem, &c. His in verbis consulto scripsi ciceion, ita vt in epistola ipsa habetur, quoniam fortasse pro eo, quod nunc Hebræi legunt, Cicaion olim legebatur Ciceion, ait enim ciceiam vulgo Syris dici, quamuis in commentarijs elceroa dicat appellari lingua Syra, & Punica, sed in commentarijs videmus ciceion. Hanc epistolam Hieronymus

admodum senex dictauit multis annis
post Ionæ commentarios, in quibus idē
dixerat, cum se Romæ sacrilegij accusa-
tum esse à quodam scriba, quod pro cu
13 curbita hederam transtulisset. * Mox
ait, Pro cucurbita, siue hedera, in Hebr.
legimus קִיקָיוֹן, quæ etiā lingua Syra, &
Punica elceroa dicitur. Est autem genus
virgulti, vel arbusculæ lata habēs folia
in modū pāpini, & vmbram densissimā,
suo trunco se sustinēs, quæ in Palæstina
creberrime nascitur, & maxime in are-
nosis locis, mirūq; in modum, si semen-
tem in terram ieceris, cito confota con
surgit in arborem, & intra paucos dies,
quā herbam videras, arbusculā suspicis.
Vnde & nos eodem tempore, quo inter-
pretabamur prophetas, voluimus id ip-
sum Hebr. linguæ nomen exprimere,
quia sermo Latinus hanc speciē arboris
non habebat. Sed timuimus Gramma-
ticos, ne inuenirent licentiam commē-
tandi, & vel bestias Indiæ, vel montes
Bœotiæ, aut istius modi quædam portē
ta confingerent: secutique sumus ve-
teres translatores, qui & ipsi hederam
interpretati sunt, quæ Græce appella-
tur κισσός, aliud enim quid dicerent, nō
habebant. Hæc Hieronymus: cuius ra-
tione Canus adductus libro 2. de locis
Theologicis cap. 14. quibusdam exem-
plis probat licere interpreti sacræ scri-
pturæ, cum arbor, aut herba, aut res
quæpiam similis in scriptura nomina-
tur, quæ Græcis, & Latinis ignota sit,
nec nomen vllum habeat, ex re agnata,
& vicina nomen petere, vt id intelliga-
tur, quod dicitur: atque ita recte inter-
pretes vertisse hederam, aut cucurbitā.
14 * Recte sane, sed possumus fortasse hoc
quidem loco probabilius dicere cica-
ion, nomen commune esse cucurbitæ, &
hederæ, forte & similibus virgultis, illi-
que, quod nobis ab Hieronymo descri-
ptum est. Hebræorum siquidem, hæc in
pluribus consuetudo est, vt quoniam
verborum copia destituuntur, vno qua-
si generali, plures res inter se cognata
tas comprehendant, vt Hamos ca pit. 5.
num. 23. ostendimus cum de Arcturo, &
Orione loquebamur, & in secundum
caput huius prophetæ numer. 11. dixi-
mus סוף caricem, & iuncum significare,

A & algam, & papyrum. * Primum cicaion 15
cucurbitam significare præter Lxx. in-
terpretes docent nonnulli Hebræorū.
Abraham filius Hezræ testatur sapien-
tes Hispaniæ docere esse cucurbitam,
aut cucumerem. Illi etiam Iudæi, quos
August. epistola decima, consultos fuis-
se dicit ab illo Africæ episcopo, vtrum
malitia, an imperitia (inquit Augusti-
nus, ne Hieronymo contradicat) hoc
esse in Hebræis codicibus responderūt,
quod Græci, & Latini habebant: atque
dicebant: Quid plura? inquit coactus est
homo velut mendositatem corrigere,
volens post magnum periculum non re
B manere sine plebe. Scio quid in epistola
Hieronymus respondeat, Iudæos illos,
aut Hebræas ignorasse literas, aut ad ir-
ridendos cucurbitarios voluisse menti-
ri. Crederem id fortasse, si soli dixissent,
sed dicunt multi, & ante illos, & post.
De hedera qui possumus dubitare, cum
habeamus omnium veterum interpre-
tum consentientem autoritatem, quæ
certe hoc loco plurimum valere debet
apud nos, cum maiorem nullam habea
mus, neque enim hoc nomen reperitur
in scriptura. Recte ergo, & valde proba
biliter dicemus Hebraicum nomen, &
C hederæ, & cucurbitæ esse commune. Vt
autem detur arbusculæ etiā, quam Syri
Ciceiam vocant. Hieronymi suadet au
ctoritas. Constant itaque omnia, nec
mutare translationes necesse est.

Et protegeret eum, laborauerat enim. He-
braice: Et ad liberandum eum à malitia
sua, id est vt illum protegeret ab æstu,
quo laborabat. Ita enim Lxx. Et prote-
geret eum à malis suis. Itaque Hierony
mus sensus potius rationem habuit,
quam verborum.

Et parauit Deus vermem ascensu dilu- 16
culi in crastinum. Vt subito hederam exo
D riri fecerat, ita subito vermem eam cor-
rosurum excitauit diluculo sequentis
diei, id enim significat: *Ascensu dilucu-*
li in crastinum, id est cum aurora ascen-
debat super terram, vt initium diei
sequentis faceret. Chaldæus. Sub au-
roręascensu sequentis diei.

Præcepit Deus vento calido, & vrenti.
Volebat Deus hoc hędere exemplo do
cere Ionam, quam immerito irascere-
tur:

tur: & quoniam argumento vsus erat à A minori ad maius: Tu doles hederam corrodi, & arescere, & ego non dolebo delere, & subuerti vrbem maximã? quo magis Ionas doleret sublatam sibi fuisse hedram, induxit Dominus ventũ vrentem, vt maior esset caloris vis, & vehementius Propheta æstuaret.

17 *Et æstu ibat.* ויתעלף, id est, Deficiebat, vix poterat vim æstus tolerare, pene moriebatur. Hæc enim est verbi Hebraici significatio, vt Hamos 8. In die illa deficient virgines pulcræ, & adolescentes in siti: Chaldæus vertit hic: Animi deliquium patiens. Lxx. eleganter B ὠλιγοψύχει, id est, minuebatur illi anima. Vis autem Hebraici verbi non potuit aut commodius, aut elegantius exprimi, quam si diceretur æstuabat, quod de eo proprie dicitur, qui loci angustijs inclusus, aut magna caloris vi afflictus quasi spiritus destituitur. Vt:

Iuuenal. Saty. 10.

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis,
Aestuat infelix angusto limite mundi,
Vt Gyaræ clausus scopulis, paruaque Seripho.

Et petiuit animæ suæ vt moreretur. Ita etiam 3. Regum 19. Cumque venisset, & sedisset subter vnam iuniperum, petiuit C animæ suæ vt moreretur, id est, mortem sibi precabatur: nam animæ suæ, dixit pro sibi Lxx. iuxta Complutensem codicẽ, & Regium ἀπελείπετο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Et destituebatur anima sua; sed multo melius habet codex Aldi Manutij: καὶ ἀπελέγετο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, quomodo legunt Hieronymus, Theodoretus, & Theophylactus, Vertitq; Hieronymus; Et tæduit eum animæ suæ.

18 *Bene irascor, vsque ad mortem.* Iuxta Lxx. & Chaldæi interpretationem, qui superiora verba ita verterunt, Si vehementer irasceris tu? satis id est, vehementer ne irasceris tu? satis apta est responsio; Vehementer irascor & quidem D vsque ad mortem, id est, vt pene præ ira moriar, hoc enim significat vsq; ad mortem; vt Isai. 38. Et ægrotauit rex Ezecias vsque ad mortem, id est, letali morbo, erat morti proximus. Philip. 2. Nam & infirmatus est vsque ad mortem, sed Deus misertus est eius. Matth. 26. Tristis est anima mea vsque ad mortem, idest mortifero dolore afficior, hæc Lxx. translatio satis probabilis est, vt Bene ponatur pro Multum, vt apud Latinos, Bene nummatus, Bene barbatus, & male sanus, idest, parum sanus, Iuxta nostram translationem sensus est: Merito irascor. Et quia, qui putant se iure irasci, multum irascuntur, addit. *Vsque ad mortem*, id est, ira magna, vt pene moriar præ ira quod Latinus diceret: Findor ira.

Vsque ad mortem.

Et ego non parcam Niniue ciuitati magna? Quasi diceret, Et ego non dolebo tot homines perire quos creaui, & quos vt creaturas meas amo. Vtitur enim eodem verbo quo vsus est, cum dixit: Tu doles super hederam, vel tu volebas parci hederæ, & ego non parcam tantæ ciuitati? nam vtroque modo vertitur. Est autem, vt dixi, argumentum à minori.

19 *Qui non sciunt, quid sit inter dexteram, & sinistram suam* Chaldæus qui nesciũt inter dexteram, & sinistram suam discernere. Prouerbiũ esse arbitror Hebræorum, quo significabant pueros, qui nondum nacti erant vsum rationis. Hoc autem dupliciter, exponitur, vel nesciunt vtra manus sit dextera, vtra sinistra, quẽ admodum Theodo. & Theophy. & alij nonnulli intellexerunt, vel vt metaphorice capiatur dextera pro bono, & sinistra pro malo, iuxta illud Prouerb. 4. Vias enim, quæ à dextris sunt, nouit Dominus, peruersa vero sunt, quæ à sinistris sunt. Quem sensum cum priori subindicant Hier. & glossæ. Sed cur reddenda ratione non est recordatus pœnitentiæ Niniuitarum? cur non dixit. Et ego non parcam Niniue, in qua tot millia hominum pœnitentiam egerũt, cum causa vera ignoscẽdi fuerit illa pœnitentia? Potest hoc ita accipi, ac si diceret: Etiam si nihil esset aliud, non me mouere deberet tanta multitudo innocentium, quos necesse erat similiter cum ceteris perire? Ita fere Theodore. & Theophy. De pœnitentia enim nihil dicit, quod eam iam viderat Ionas, & ipse Deo dixit. scio enim quod tu Deus mens, & misericors es, patiens, & multæ miserationis, & ignoscens super malitiam. Sed mihi hoc, quod nunc dicam,

dicam, magis probatur. * Plurimi erāt A
in hac vrbe morte digni, & erant plus-
quam centum viginti millia innocen-
tium, qui nihil fecerant, cur perirent. &
multa præterea iumenta, quæ tamen
omnia simul cum ceteris peritura erāt.
Ergo ego, qui creaturas meas feci, vt es-
sent, ne perirent innocentes, dedi spiri-
tum pœnitentiæ nocentibus, vt omnes
salui fierent.

Et iumenta multa. Videmus infinitam
Dei bonitatem, qui non solum innocē-
tium hominum, sed etiam iumentorum
miseretur, vt facile intelligere possi-
mus quam ei curæ simus, præsertim si B
boni æmulatores fuerimus. Nec mire-
mur eum iumentorum misereri, quan-
doquidem scriptum est Sapie. 11. Dili-
gis Domine omnia, quæ sunt, & nihil
odisti, eorum quæ fecisti. Præterea illa
culpa vacabant, & quodammodo iā pœ
nitentiam egerant saccis cooperta, &
ieiunando.

ALLEGORIA.

21 Cœpimus ex August. in epistola. 49.
q. 6. exponere huius capitis Allegoriam
diximusque Ionam de salute Niniuita-
rum dolentem typum esse carnalis Is-
rael, cum tristitia erat de salute gētium. C
Addamus ergo ex eodem, quæ desunt,
verba eius in breuitatem contrahentes.
Vmbraculū hederæ super caput Ionæ,
promissiones erant veteris testamenti,
vel etiam bona ipsa, quæ in illo testa-
mento hominibus data sunt, quæ erant
vmbra quædam futurorum, tanquam
ab æstu temporalium malorum in terra
promissionis defensaculum præbens.
His enim bonis, & his promissionibus,
quasi vmbra quadam, sese ab illius tem-
poris aduersitatibus protegebant. Ver-
mis autem matutinus, vt est apud Lxx,
siue vt est in Hebræo, & in nostra trans-
latione, quem Dominus parauit ascen- D
Psal. 21. su diluculi Christus est, qui in illo ipso
Psal. qui inscribitur: Pro susceptione
matutina, dixit. Ego autem sum vermis,
& non homo. Vermis est propter humi
litatem carnis, fortasis etiam propter
virginis partum, nam hoc animal ple-
rumque de carne, vel de quacunque re
terrena, sine vllo concubitu nascitur.
Matutinus est, quia diluculo resurrexit,
& ideo matutinus dictus est, vel paratus
in ascensu diluculi, vt vermis ille intel-
ligeretur, qui cantat pro susceptione
matutina. Vermis percusit hederam, 22
quia per Christum, & eius Euangelium
post eius resurrectionem, cuncta illa,
quæ temporaliter apud Israelitas velut
vmbratili prius significatione viguerūt,
euacuata marcescunt. Et cunctus nunc
ille populus amisso Ierosolymitano re-
gno & sacerdotio, & sacrificio, (quod to
tum vmbra erat futuri,) in captiua di-
spersione magno æstu tribulationis adu
ritur sicut Ionas à Solis ardore, & dolet
grauiter, & tamen dolori eius, atque
vmbræ, quam diligebat, salus gentium,
pœnitentiūq; præponitur. Hæc Augusti
nus acutissime in quibus ego (præter
pauca admodum, quæ expositionis cau
sa addidi) nihil mutaui, nisi quod ille
ibi cucurbitam legit cum Lxx, ego cum
nostro interprete hederam posui. Atq;
eadem est fere Hieronymi sententia.
Quod autē superest, vt nihil sine expo
sitione relinquatur, facile est addere:
Hunc populum cœpit Dominus per
apostolos suos reprehendere, quod sa-
luti gentium inuideret, & præcipue
per Paulum, vt late in epistola ad Ro-
manos videre licet, & per Petrum, ad-
uersus quem, cum ascendisset Ierosoly-
mam disceptabant, qui erant ex circum
cisione dicentes: * Quare introisti 23
ad viros præputium habentes, & man Act. 11.
ducasti cum illis? Quibus ipse multa re
spondit, & hæc ad extremum adiecit: Si
ergo eamdem gratiam dedit illis Deus,
sicut & nobis, qui credidimus in Domi
num Iesum Christum, ego quis eram,
possem prohibere Deum? Sed quia id sa
tis non fuit vt resipiscerent, ait illis: si
vos doletis quod illa bona amiseritis,
quę temporalia erant, & vmbra solum,
cur ergo non dolerem potius de innu-
merabilium hominum, qui sunt in gen
tilitate iactura, in quibus licet sint mul
ti inexcusabiles prorsus, quia, cum
Deum cognoscerent, non sicut Deum
glorificauerunt, aut gratias egerunt,
sunt tamen etiam plurimi, qui nesciunt
quid sit inter dexteram, & sinistram
suam, & à vanis magistri seducti ni-
hil vident, & alij, qui sicut iumenta
viuunt,

viuunt, & à nemine vnquã edocti sunt, A
quos necesse est simul cum illis perire,
ni vocentur etiam gentes ad Euange-
lium? Pusillum siquidem, & magnum ip
se feci, & æqualiter mihi cura est de om
nibus.

TROPOLOGIA.

24 In Tropologia figuram eius diximus
gerere Ionam, qui sui, id est, voluntatis
suæ, iudicijque sui amator est, quo nihil
Quã sint instabiles qui iudicij sui, & voluntatis suæ amatores sunt.
est mutabilius. Quare vt agricolæ vi-
tes, quia infirmæ sunt, & multum cre-
scere solent, vlmis adiungũt, ne per ter
ram fundantur, & pereant: ita homines B
Deo adiungi oportet, vt firmi, & stabi-
les sint, alioqui ruant necesse est, & quo
magis creuerint, eo per terram latius
protenti conculcentur, Atque ita Do-
minus infirmitatem discipulorum suo-
rum, quamuis crescebant in dies, non
ignorans, ad se illos adiungere niteba-
tur per fidem, spem, & caritatem, cum
Iohan. 14 aiebat: Non turbetur cor vestrum, cre-
ditis in Deum, & in me credite. In do-
mo patris mansiones multæ sunt, &c.
Quam igitur instabiles, & inquieti sint
eiusmodi homines, docet hoc exemplũ
Ionæ. Ascendit hedera super caput Io- C
næ, vt protegeret eum ab iniuria solis,
& latatus est super hedera latitia magna.
Quidquid est laboris, atque insuauita-
tis iniquissimo animo perferunt, & as-
sueti nihil tolerare, & volũtati suæ ob-
sequi, siquid aduersum contingat, cru-
ciantur, & ferre non possunt, vt solem
25 Ionas. * Siquid eueniat, quo dolorem il
lum leuent, etiamsi modicum sit, immo
dice lætantur, *Latatus est Ionas super he
dera latitia magna.* Quanta res hedera
fuit, & lętatus est lętitia magna: sed pau
lo post vermis eam corrodit, & petit Io
nas animæ suæ vt moreretur. Vt cito
gaudent, ita cito dolent, & sicut pueris D
quælibet res, quamuis parua lætitiam
magnam affert, quælibet, si aduersa sit,
intolerabilem efficit dolorem. Nil mo-
derate ferre didicerunt. Sed quis mire-
tur eorum lætitiam cito in tristitiam cõ
uerti? Lætantur super hedera infirma,
Ham. 6. & instabili, modo viret, paulo post aret,
facile decidit in terram, & cõculcatur.
De his in Hamos dictum est. Qui lætan
tur in nihili. Virorem habet hedera, fru Hedera.
ctum non habet tales sunt sæculi volu Voluptates sæculi vt hedera sunt.
ptates, & honores, & diuitiæ, de quibus
etiam recte illud dici potest; Quem er-
go fructum habuistis in his, in quibus
nunc erubescitis? Coguntur enim ho- Rom. 6.
mines erubescere cum secum cogitant,
quomodo sibi huiusmodi bona compa-
rauerint, quorum nullum postea fructũ
sentiunt. * Hedera coronabantur, qui 26
Bacchi sacra celebrabant, sicut legimus 2. Mach. 6
in 2. Machabæorum. Et cũ Liberi sacra
celebrarentur, cogebantur hedera coro
nati circuire; vt intelligamus, non esse
satis sobrios, neque sanos, qui rebus hu
iusmodi caducis magnopere oblectan-
tur. De his Propheta ait: Væ coronę su Isai. 28.
perbiæ, ebrijs Ephraim, & flori deciden
ti gloriæ exultationis eius, qui erant in
vertice vallis pinguissimæ, (id est, opti-
maquæque sæculi, & iucundissima oc-
cupabant) errantes à vino. Merito autẽ
eos deflet, quoniam stare diu non pos-
sunt quæ emant, & magno cum dolore
eorundem cadere necesse est. Pedibus
(inquit) conculcabitur corona super-
biæ ebriorum Ephraim, & erit flos de-
cidens gloriæ exultationis eius, qui est
super verticem vallis pinguium, quasi
temporaneum ante maturitatem au-
tumni, quod cum aspexerit videns, sta-
tim vt manu tenuerit, deuorabit illud:
At iustis gaudium verum firmumque
indicitur, quia non de transeuntibus re
bus, sed de Deo gaudent, lætamini in Psal. 31.
Domino, & exultate iusti, & gloriamini
omnes recti corde: Et Isaias: In die illa Isa. 28.
erit Dominus exercituum corona glo-
riæ, & sertum exultationis residuo po-
27 puli sui. * Verum quia res sæculi, quæ dũ
possidebantur, magnæ, & quasi perpe-
tuæ videbantur, tunc demum homines
discunt, quam sint vanæ, & fluxæ, cum
subito amittuntur, neque in illis spem
esse collocandam, sed in earum creato-
re, qui mutari nullo modo potest: ma- Nihil est in hoc sæculo, quod vermem suũ corrodentem non habeat.
gna nobiscum diuinæ prouidentiæ di-
spensatione agitur, vt cum maxime no
bis gratæ erant, auferantur. *Ideo parauit
Deus vermẽ ascensu diluculi in crastinũ,
& percussit hederam, & exaruit* Nihil ha
bere homo potest ita gratũ, ita virẽs, &
quod ita permansurum videatur, vt ver
mem

mem suum non habeat à Deo paratum A
quo ascendente diluculo percutiatur,
& arescat. Si regi carus, & intimus es,
quid hominis voluntate mutabilius?
aut si hæc maneat, inuidia eorum, qui
locum tuum appetunt te inde deturba
bit. Diuitias multi casus opprimunt, ho
nores mutata vulgi, aut maiorum, siue
voluntas, siue opinio, secum mutat: vo-
luptates morbi auferunt, pericula pau-
pertas, infamia. * Ita Ionæ quidem he-
dera vnum vermem habuit, nostræ plu-
rimos: atque, vt alij deessent, certe me-
tus, & perturbatæ mentis cogitationes
deesse non possunt, quæ merito vermes B
dicuntur, vt eleganter exponit Grego-
rius lib. 16. Moral. cap. vltimo. Quia au
tem (inquit) naturæ est vermium mo-
mentis singulis incessanter moueri, nõ
immerito signatur nomine vermium
inquietudo cogitationum. Quo loco
ita exponit illud Iob. 24. Dulcedo illius
vermes, quia peruersæ mentis dulcedo
vermis est, etenim inde delectabiliter
pascitur, vnde per inquietudinem inces
santer agitatur, &c. Sed cur vermis pa-
ratur ascensu diluculi, nisi, quia cito cõ-
cidit huius sæculi, quæ putatur, felicitas
& sæpe eo tempore, quo maxime flore- C
re videbatur, & possessores suos in spem
diuturnitatis erigebat? Die præcedenti
creuit hedera, sequentis diluculo acce-
dit vermis, & subito arescit. Quis autẽ
putaret fore, vt quæ illius diei æstum
virens tollerauerat, diluculo aresceret,
cuius & frigore, & rore viridior, & vege
Esther. 7. tior etiam futura videbatur? Quis crede
ret tunc funditus fuisse perituras om-
nes fortunas Aman, ipsumque in altam
crucem tollendum, cum vnus ex tot
regnorum optimatibus ad potentissimi
regis conuiuium à regina vocatus est?
Iob. 2. Iob, cum prole, opibus, firmitate corpo D
ris, gratia, auctoritate vigebat maxime,
repente omnia amisit, & percussus vlce
re, sedebat in sterquilinio. * Sed ea est
hominum durities, aut potius insensibi
29 litas, vt ne ijs quidem amissis, quæ ha-
bebant, satis resipiscant, & de sententia
deducantur sua, id est, de obstinato
illo proprij iudicij, & propriæ volun-
tatis amore, aut res sæculi magni facere
desinant. Quos ea causa solet Deus af-
fligere vehementius, & aliquid addere
iacturæ bonorum, vt grauem morbum,
aut molestum persecutorem, aut vehe-
mens periculum, aut denique aliquid,
quod magnam afferat molestiam. Ita cũ
verme hederam cõsumpturo ortus est
Sol grauis, quo molestior esset hederę
arefactio, accessit etiam ventus calidus,
& vrens, quo solis vis, & ardor iuuare-
tur. Sol, qui alio tempore luce sua gra- Sol.
tus, calore vtilis, nunc ardore ingratis-
simus, & infestissimus est, quid aliud si-
gnificat, quam potentem olim amicum
nunc ex amico persecutorem, & inimi-
cum, aut aliam quamcumque persecu-
tionem? De quo Propheta. Per diem sol Psal. 120.
non vret te. Et Apoc. 7. Non esurient,
neque sitient amplius, neque cadet su-
per illos sol, neque vllus æstus. Grego-
rius quoque lib. 34. Moral. c. 7 ait. Rur-
sum sole persecutio designatur, sicut in
Euangelio veritas dicit, quod nata sine Matth. 13
radicibus semina orto sole aruerunt:
quia videlicet verba vitæ in corde ter-
renorum hominum temporali momen
to virentia superueniente persecutio-
nis ardore siccantur, &c. * Et quia sæpe 30
fit, ut impij huiusmodi persecutionibus,
quæ, vt medicinæ adhibitæ erant, peio-
res per impatientiã reddantur, scriptũ
est, Et quartus angelus effudit phialam Apoc. 16.
suam in solem, & datum est illi æstu af-
fligere homines, & igni, & æstuauerunt
homines æstu magno, & blasphemaue-
runt nomen Dei habentis potestatẽ su
per has plagas: neque egerunt pœniten
tiam, vt darent illi gloriam. Sed vt ven
tus vrens solis ardorem adiuuabat, &
multo molestiorẽ efficiebat, ita persecu
tiones adiuuat, & grauiores reddit pra-
ua suggerendo, & ad impatientiã prouo
cando malignus spiritus, qui venti vren
tis nomine in scriptura solet intelligi, Ventus
auctore Gregorio li. 18. Moral. c. 11. Nã vrens.
quia ventus (inquit) vrens immundus
spiritus solet intelligi, qui male sugge-
stionis flatu ad terrena desideria iniquo
rũ corda succẽdit, Ieremias propheta te
statur dicens: Ollã succensã ego video,
& facies eius à facie Aquilonis: Olla Ierem. 1.
namq; succensa est cor humanum sæ-
cularium curarum ardoribus, desiderio
rumque anxietatibus feruens, quæ à
facie

facie Aquilonis succenditur, id est, Diaboli suggestionibus inflammatur, &c.

31 * Quemadmodum autem Ionam Deus hac molestia erudiuit, vt disceret consilijs suis cedere, & immerito dolere se: ita eos, quibus mederi cupit, prius persecutionibus, & tentationibus emollit, & docet, deinde etiam interrogat: *Putasne bene irasceris tu*, dum quædam illorum mentibus obijcit, vnde erroris sui admoneantur, vt deinceps non à se, sed à Deo duci se sinant, & in eo lætentur, cetera contemnant. At enim, quia nonnumquam nec ita continuo erudiũtur, sed male sibi constantes respondẽt: *Bene irascor ego vsque ad mortem*, paulatim eos ita instituit, & conuincit, vt iam nihil habeant, quod obijciant, sicuti Ionas tandem conuictus siluit. *Tu*, inquit, *doles super hederam, in qua non laborasti, neque fecisti vt cresceret, &c.* Hoc est, Tu doles auferri tibi bona huius vitæ, quæ velut hedera, fragilia sunt, & caduca, & sponte sua, etiam si nemo lædat, marcescunt cito, & arescunt, cum neque tu ea feceris, neque auxeris. At ego non dolebo horum causa perire animam tuam, quam ego creaui mihi similem, & meo sanguine redemi? Patere igitur illa perire, ne illorum causa hæc pereat, dum nimis illis inhæret, & confidit, & nimium sui iuris effecta sibi subdi melius putat, quam mihi.

32 *Sunt tamen nõnulli, quos Deus ad multorum vtilitatem magistros, & duces elegit, in quorum vnius cuiusque salute multorum salus agitur, qui nesciunt quod sit inter dexteram, & sinistram suã. & sunt quasi iumenta quædam Dei. Et quoniã scriptum est: Homines, & iumenta saluabis Domine, maxime Deus de horum salute laborat, per quos aliorum salutem operatur, hos præcipue instruit & er- A rantes, siue per internas inspirationes, siue per verbera, & afflictiones, & ignominias in viam reuocat, quoniam si hi peccant multos perire necesse erit, qui illorum monitis, consilijs, exemplo, instituendi sunt. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo, & terra? qui ita homines, & iumenta seruat, vt non solum illorum misereatur, qui rationis, & intelligentiæ inopia iumenta dicuntur, & magistros illis præbeat, aperiensque manum suam impleat omne animal benedictione, sed eorum quoque, qui cum B acumine mentis, & eruditione præstẽt, concupiscentiæ suæ seruientes pecudum more viuunt, & iumenta etiam nõ iniuria vocantur. Vere misericors, & miserator Dominus, patiens, & multum misericors, & miserationes eius super omnia opera eius: Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt, nomini sancto eius; Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius: qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te, in miseri- C cordia, & miserationibus. Domine Iesu iterum precor, & semper precabor Adueniat regnũ tuũ, fiat voluntas tua. Nostras etiam rebelles ad te compelle propitius voluntates. Castiga in hoc sæculo, erudi, flagella, seca, vre etiam, si necesse est, vt tibi obsequamur, vt non quod nos volumus fiat, sed quod tu vis. Adsit tantum gratia tua, quæ iuuet, sufficit nobis gratia tua; tantum te ne careamus, tantum te in æternum fruamur. Tibi cum patre, & sancto Spiritu gloria, & laus, & gratiarum actio in sæcula sæculorum. Amen.

Deus maxime de eorum salute curat, qui aliorũ magistri futuri sunt. Psal. 35.

Psal. 102.

FINIS PRIMI TOMI: